

*Η στρατηγική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας
στην ύστερη Μεταπολίτευση: Μεταξύ δύο μοντέλων
κινητοποίησης*

Κώστας Π. Ελευθερίου

**Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης**

Διδακτορική Διατριβή

Αθήνα 2017

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

CCOO – Comisiones Obreras

CGIL – Confederazione Generale Italiana del Lavoro

CGT – Confédération générale du travail

CGTP – Confederação Geral dos Trabalhadores Portugueses

KPL - Kommunistesch Partei Lëtzebuerg

KPÖ - *Kommunistische Partei Österreichs*

PCE - Partido Comunista de España

PCF - Parti Communiste Français

PCI - Partito Comunista Italiano

PCP - Partido Comunista Português

SKP - Suomen Kommunistinen Puolue (Φινλανδία)

SKP - Sveriges Kommunistiska Parti (Σουηδία)

ΑΑΔΜ - Αντιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο

ΑΔΕΔΥ – Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημόσιων Υπαλλήλων

ΑΚΕ - Αδέσμευτη Κίνηση Ειρήνης

ΑΚΟΑ - Ανανεωτική Κομμουνιστική Οικολογική Αριστερά

ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ - Γενική Ομοσπονδία Προσωπικού ΔΕΗ

ΓΣΕΕ - Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος

ΔΑΚΕ - Δημοκρατική Ανεξάρτητη Κίνηση Εργαζομένων

ΔΑΣ - Δημοκρατική Αγωνιστική Συσπείρωση

ΔΗΚΕΒΕ - Δημοκρατική Κίνηση Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων

ΔΗΚΚΙ - Δημοκρατικό και Κοινωνικό Κίνημα

ΕΑΡ - Ελληνική Αριστερά

ΕΓΣΣΕ - Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας

ΕΔΑ - Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά

ΕΚΑ - Εργατικό Κέντρο Αθήνας

ΕΣΑΚ - Ενιαία Συνδικαλιστική Αγωνιστική Κίνηση

ΕΣΑΚ-Σ - Ενιαία Συνδικαλιστική Αντιδικτατορική Κίνηση - Συνεργαζόμενοι

ΕΔΥΕΘ - Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη Θεσσαλονίκης

ΕΕΔΥΕ - Ελληνική Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη

ΚΕΑΔΕΑ - Κίνηση για την Εθνική Ανεξαρτησία, τη Διεθνή Ειρήνη και τον Αφοπλισμό

ΚΚΕ - Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας

ΚΚΕ-εσ - Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας - εσωτερικού

ΚΚΕ-εσ (ΑΑ) - Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας – εσωτερικού (Ανανεωτική Αριστερά)

ΚΝΕ - Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας

ΚΟΑ - Κομματική Οργάνωση Αθήνας

ΚΟΒ - Κομματική Οργάνωση Βάσης

ΚΟΘ - Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης

ΚΟΝ - Κομματική Οργάνωση Ναυτεργατών

ΚΟΠ - Κομματική Οργάνωση Πειραιά

ΜΕΡΑ - Μέτωπο Ριζοσπαστικής Αριστεράς

ΝΑΡ - Νέο Αριστερό Ρεύμα

ΝΔΕ - Νεανική Δράση για την Ειρήνη

ΟΒΕΣ - Ομοσπονδία Εργοστασιακών Βιομηχανικών Σωματείων

ΟΓΕ - Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας

ΟΕΚΙΔΕ - Ομοσπονδία Εργατοϋπαλλήλων Κλωστοϋφαντουργίας-Ιματισμού-Δέρματος Ελλάδας

ΟΚΕ - Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

ΟΝΝΕΔ - Οργάνωση Νέων Νέας Δημοκρατίας

ΠΑΜΕ - Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο

ΠΑΣΚΕ - Πανελλήνια Συνδικαλιστική Κίνηση Εργαζομένων

ΠΑΣΟΚ - Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα

ΠΕΔΥΕ - Παναθηναϊκή Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη

ΠΚΣ - Πανσπουδαστική Κίνηση Συνεργασίας

ΠΟΔΝ - Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικών Νεολαιών

ΠΣΕ - Παγκόσμιο Συμβούλιο Ειρήνης

ΠΣΟ - Παγκόσμια Συνδικαλιστική Ομοσπονδία

ΣΕΚ - Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα

ΣΣΕΚ - Σοσιαλιστική Συνδικαλιστική Εργατοϋπαλληλική Κίνηση

ΣΥΡΙΖΑ - Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση μίας διατριβής είναι τις περισσότερες φορές η απόληξη μίας μακράς πορείας μελέτης και συγγραφής η οποία αναμφίβολα διατρέχεται από διαφορετικές φάσεις και δοκιμάζει τις αντοχές του υποψήφιου διδάκτορα. Αυτή η πορεία είναι καταρχήν μοναχική, εντούτοις κανένα κείμενο τέτοιας κλίμακας δε μπορεί να παραχθεί εάν δεν υπάρχει ένα γόνιμο ακαδημαϊκό περιβάλλον εντός του οποίου αναπτύσσονται οι προσπάθειες του όποιου ερευνητή. Ο γράφων είχε την τύχη να ενταχθεί σε έναν τέτοιο περιβάλλον και να ωφεληθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις σκέψεις, τις απόψεις και τις παραινέσεις πολλών συναδέλφων.

Το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών στέγασε τις επιστημονικές μου προσπάθειες τα τελευταία 17 χρόνια και είχε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των ερευνητικών μου επιλογών. Επιπλέον, το «Σεμινάριο για τα Οργανωμένα Συμφέροντα» του Πανεπιστημίου Αθηνών στο οποίο συμμετείχα για περίπου τέσσερα χρόνια ήταν μία κοιτίδα γόνιμου διαλόγου και επιστημονικής εργασίας υψηλού επιπέδου που με βοήθησε να ωριμάσω ως πολιτικός επιστήμονας και επηρέασε καταλυτικά την εξέλιξη της δουλειάς μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη της επταμελούς επιτροπής Ηλ. Νικολακόπουλο, Δ. Σωτηρόπουλο, Χρ. Λυριντζή, Β. Γεωργιάδου και Μ. Τσακατίκα για τα πολύτιμα σχόλιά τους στο κείμενο της διατριβής.

Σημαντική συμβολή στην παρούσα διατριβή είχαν με διαφορετικούς τρόπους μία σειρά από φίλοι και συνάδελφοι: η Τζ. Λιαλιούτη, ο Γ. Μπιθυμήτρης, ο Π. Σταγκανέλλης, η Μ. Λαμπροπούλου, ο Γ. Κατσουρίδης, ο Γ. Χαραλάμπους, ο Ορ. Παπαδόπουλος, η Β. Σπυροπούλου, ο Δημ. Παπαδάτος, ο Β. Ασημακόπουλος, ο Παν. Σκευοφύλακας, ο Φ. Γεωργιτσόπουλος, η Τ. Σαββίδου. Επίσης, η ολοκλήρωση αυτής της δουλειάς οφείλει πολλά στην ουσιαστική και πολυεπίπεδη συνεισφορά της συναδέλφου και φίλης Αιμιλίας Βήλου. Τέλος, ειδικές ευχαριστίες πρέπει να απευθύνω στους Ηλ. Ηλιόπουλο, Κ. Καϊλιάζη, Α. Κλεισούρα.

Από εκεί και πέρα υπάρχει ένας κύκλος ανθρώπων για τους οποίους απαιτείται ιδιαίτερη μνεία. Ο Θανάσης Τσακίρης με την τεράστια - βιωματική και μη - γνώση του στην ιστορία της ελληνικής Αριστεράς με διαφώτισε σε αρκετά ζητήματα. Ο Ευθύμης Παπαβλασόπουλος ήταν από τους πρώτους ανθρώπους που πίστεψε στην

αξία αυτής της δουλειάς και με ώθησε στη μελέτη αυτού του θέματος. Ο Χρυσάνθος Τάσσης είναι ένας πολύτιμος συνεργάτης και φίλος από τον οποίο έμαθα πολλά και για την πρακτική πλευρά της πολιτικής και ο οποίος στήριξε ποικιλοτρόπως αυτή τη δουλειά από την αρχή έως και το τέλος της.

Η Βάλια Αρανίτου περιέβαλε την επιστημονική μου προσπάθεια με μία αδιαπραγμάτευτη εμπιστοσύνη, μου προσέφερε ένα ερευνητικό μετερίζι στο Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών, ήταν ένας καθοριστικός αρωγός σε όλες τις φάσεις διαμόρφωσης αυτής της διατριβής. Της είμαι ευγνώμων για όσα μου έχει δώσει και όσα εξακολουθεί να μου δίνει. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω το δάσκαλό μου Μιγάλη Σπουρδαλάκη για τον πλούτο των γνώσεων, τις ατέλειωτες συζητήσεις, το ακαδημαϊκό ήθος και την αμέριστη υποστήριξη καθ' όλη τη διάρκεια αυτών των οχτώ χρόνων. Διδάχτηκα από αυτόν την υπομονή και την ηθική στάση του κοινωνικού επιστήμονα απέναντι στην κοινωνία. Γι' αυτούς τους λόγους αφιερώνω και στους δύο την παρούσα διατριβή.

Η στήριξη της οικογένειάς μου όλα αυτά τα χρόνια υπήρξε ανεκτίμητη. Τους ευχαριστώ για όσα μου προσέφεραν. Τέλος θέλω να ευχαριστήσω την Άλκηστη. Χωρίς αυτήν όλα αυτά που κάνω θα στερούνταν του οποιουδήποτε νοήματος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αρκτικόλεξα.....	3
Ευχαριστίες.....	7
Περιεχόμενα.....	9
Εισαγωγή.....	13
1. Θεωρητικές και ιστορικές προϋποθέσεις για τη μελέτη των κομμουνιστικών κομμάτων.....	47
1.1 Τα Δυτικοευρωπαϊκά Κομμουνιστικά Κόμματα.....	51
1.1.1 Αίτια της κρίσης των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων.....	62
1.1.2 Ο «αστερισμός» της μετακομμουνιστικής Αριστεράς: Προς μια νέα ριζοσπαστική Αριστερά;.....	77
1.2 Η ελληνική κομμουνιστική Αριστερά και το ζήτημα των συμμαχιών.....	97
1.2.1 Η μετεμφυλιακή περίοδος (1950-1967).....	97
1.2.2 Η μεταπολιτευτική περίοδος (1974-1991).....	112
1.2.3 Συμπέρασμα.....	147
2. Το ΚΚΕ στη δεκαετία του 1990: Δύο μοντέλα κομματικής κινητοποίησης.....	151
2.1 Το 15 ^ο Συνέδριο: η στρατηγική του ΑΑΔΜ.....	154
2.2 Το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης: προς τη δημιουργία του ΠΑΜΕ.....	162
2.2.1 Οι κληρονομίες της περιόδου της ανασυγκρότησης (1991-1995).....	171
2.2.2 Το 15ο Συνέδριο για την παρέμβαση στο συνδικαλιστικό κίνημα.....	182
2.2.3 Η πρώτη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη για τη δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα (Μάιος 1997).....	187
2.2.4 Η προετοιμασία του ΠΑΜΕ (1): Τα Συντονιστικά Σωματείων και η Πρωτομαγιά του 1997.....	193

2.2.5	Η προετοιμασία του ΠΑΜΕ (2): τα τρία στάδια δημιουργίας του σχήματος (Μάρτιος 1998 – Απρίλιος 1999).....	201
2.2.6	Η ίδρυση του ΠΑΜΕ και η πρώτη περίοδος δράσης του (Απρίλιος 1999 – Δεκέμβριος 2000).....	217
2.3	Το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης.....	226
2.3.1	Η αναδιοργάνωση του αντιμπεριαλιστικού κινήματος (1991-1995).....	226
2.3.2	Η διαμόρφωση του αντιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης (1996-1998).....	238
2.3.3	Η κορύφωση του αντιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης (1999-2000).....	263
2.4	Τα μοντέλα κινητοποίησης στην προεκλογική κινητοποίηση: εφαρμογές της συμμαχιακής πολιτικής.....	290
2.4.1	Οι εκλογές της περιόδου της ανασυγκρότησης (1993-1994).....	291
2.4.2	Οι εκλογές της περιόδου 1996-2000.....	300
2.4.2.1	Οι βουλευτικές εκλογές του 1996.....	300
2.4.2.2	Οι αυτοδιοικητικές του 1998.....	304
2.4.2.3	Οι ευρωεκλογές του 1999.....	312
2.4.2.4	Οι βουλευτικές εκλογές του 2000.....	319
2.5	Συμπέρασμα.....	331
3.	Η περίοδος 2000-2002: τα δύο μοντέλα κινητοποίησης σε παράλληλη πορεία.....	337
3.1	Το 16 ^ο Συνέδριο: εξειδίκευση της στρατηγικής του Μετώπου.....	341
3.2	Εργατική-συνδικαλιστική κινητοποίηση.....	359
3.2.1	Η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό: ο πρώτος γύρος.....	359
3.2.2	Η δεύτερη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη για το συνδικαλιστικό κίνημα (2002).....	386
3.2.3	Η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό: ο δεύτερος γύρος.....	396
3.3	Αντι-μπεριαλιστική κινητοποίηση.....	410
3.3.1	Το απεμπλουτισμένο ουράνιο.....	410
3.3.2	Γένοβα 2001.....	414
3.3.3	11 ^η Σεπτεμβρίου και Πόλεμος στο Αφγανιστάν.....	422
3.4	Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002.....	432
3.5	Συμπέρασμα.....	460

4. Η περίοδος 2003-2005: συγχώνευση των δύο μοντέλων κινητοποίησης.....	463
4.1 Μεταβολές στην κομματική στρατηγική.....	465
4.2 «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και πόλεμος στο Ιράκ.....	479
4.3 Βουλευτικές εκλογές και Ευρωεκλογές 2004.....	520
4.4 Το 17 ^ο Συνέδριο: σημεία μετατοπίσεων.....	560
4.5 Συμπέρασμα.....	570
Γενικό Συμπέρασμα.....	575
Παράρτημα.....	603
Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας.....	603
Καταστατικό του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας.....	625
Ιδρυτικό Κείμενο ΠΑΜΕ.....	647
Μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (1991-2005).....	653
Μέλη του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ (1991-2005).....	657
Εκλογικά αποτελέσματα του ΚΚΕ ανά εκλογική περιφέρεια σε βουλευτικές εκλογές (1993-2004).....	659
Βιβλιογραφία.....	663
Πηγές.....	683

Εισαγωγή

Η πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ) στην περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης είναι ένα από τα πολύ μεγάλα κενά που εμφανίζει η μελέτη της ελληνικής πολιτικής από το 1990 και μετά. Για πολλά χρόνια, η ιδιόμορφη δημόσια εικόνα του κόμματος, ο «ξύλινος» λόγος του και η διαρκής μέριμνά του για την προβολή της πολιτικής του συνέπειας, δημιούργησαν μία διάχυτη αντίληψη (α) του ότι η ιστορία του κόμματος κατ' αυτήν την περίοδο συνιστά μία συνέχεια χωρίς ιδιαίτερες τομές και (β) ότι επαρκεί μία απλή αναδρομή στις παραδοσιακές αρχές του κομμουνιστικού κινήματος (μαρξισμός-λενινισμός) για να κατανοήσουμε τη δράση του. Αυτή η οιονεί «δημοσιογραφική» προσέγγιση έχει δύο πολύ σοβαρά ελλείμματα: πρώτον, εξορκίζει οποιαδήποτε απόπειρα συστηματικής εμπειρικής μελέτης του λόγου και των πρακτικών του κόμματος ως μη χρήσιμη, εφόσον οι αρχικές αποφάνσεις για το χαρακτήρα του κόμματος είναι δεδομένες· και δεύτερον διαμέσου της πρόταξης μίας υποτιθέμενης ιδιαιτερότητας που καθιστά τη μελέτη του ΚΚΕ ένα «εξωτικό» αντικείμενο, περιορισμένης ευρετικής αξίας, το οποίο ενδεχομένως να προσεγγίζεται με ανθρωπολογικούς παρά με πολιτικο-επιστημονικούς όρους. Ενδεχομένως και η ίδια η ταυτότητα του ΚΚΕ, με τη συμβολική της επιμονή στη διατήρηση μίας παλαικής ρητορικής, εικονογραφίας και δημόσιας σκηνογραφίας, να προκαλεί αντιδράσεις που εντείνουν την προκατάληψη και περιορίζουν αρκετά το εύρος μιας αξιολογικά ουδέτερης καταγραφής και ανάλυσης. Η αξιολογική ουδετερότητα, βέβαια, είναι ένα επιστημολογικό δέον το οποίο αποτελεί ένα μόνιμο ερευνητικό διακύβευμα, ένα σημείο το οποίο θέλουμε να πλησιάσουμε αλλά με το οποίο αδυνατούμε να συναντηθούμε. Ωστόσο, πολλές φορές η δημόσια επικαιρότητα ή και η κοινή δόξα για τη σημασία ενός μελετώμενου φαινομένου, επιδρά καταλυτικά και στην επιστημονική παραγωγή και τις ταξινομήσεις της.

Η παρούσα διατριβή κινείται στον αντίποδα αυτών των λογικών – όχι τόσο στο ζήτημα της αξιολογικής ουδετερότητας – αλλά στην ανάγκη να «φωτιστούν» και όλα τα «σκοτεινά» φαινόμενα στην ιστορία της ελληνικής πολιτικής. Κατά την άποψη του γράφοντος, η μελέτη των πολιτικών κομμάτων, πέραν του ότι αποτελεί μία από τις «βαριές μεταβλητές» της πολιτικής επιστήμης και τον πυρήνα κατανόησης του πολιτικού φαινομένου στις δημοκρατικές κοινωνίες, είναι και ταυτόχρονα ένα αίτημα συλλογικής αυτογνωσίας. Τα πολιτικά κόμματα είναι σημεία συνάντησης κοινωνικών

διεκδικήσεων και κρατικών πολιτικών, φορείς μεγάλων αφηγήσεων ή κερματισμένων αφηγημάτων που απαντούν στα (υπαρξιακά) ερωτήματα ατόμων και συλλογικοτήτων, μηχανισμοί κινητοποίησης και ενσωμάτωσης της κοινωνικής δυναμικής, πολιτικές οργανώσεις με παγιωμένες πρακτικές αλλά και με ολοένα μεταβαλλόμενες εσωτερικές κουλτούρες. Με μία φράση, τα πολιτικά κόμματα είναι ένας ιδιαίτερος τύπος εκδίπλωσης και άρθρωσης της θεμελιακής σχέσης κράτους-κοινωνίας. Υπ' αυτήν την έννοια, η ιστορία ενός κόμματος είναι και η ιστορία μιας κοινωνίας από μία συγκεκριμένη σκοπιά – σύμφωνα με τη πολυχρησιμοποιημένη διατύπωση του Α. Γκράμσι – αλλά και η ανάλυση της στρατηγικής ενός κόμματος είναι ένα βήμα για την επίτευξη ενός βαθμού συλλογικής αυτογνωσίας. Ως εκ τούτου δεν υπάρχουν μη χρήσιμα θέματα, αλλά αντίθετα μη χρήσιμες προσεγγίσεις των θεμάτων.

Η βιβλιογραφία για το ΚΚΕ

Η διαθέσιμη φιλολογία για το ΚΚΕ μετά το 1990 είναι μάλλον πενιχρή και αρκετά περιοριστική ως προς τον προσανατολισμό της. Ένα πρώτο ρεύμα σκέψης σχετίζεται με την ιδεολογική σκευή του ΚΚΕ, η οποία εντάσσεται στο αφήγημα του «εθνικο-λαϊκισμού»¹. Αυτές οι προσεγγίσεις ερμηνεύουν το διττό πρόταγμα του κόμματος (αντιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό) ως μετεξέλιξη της παλαιάς ορθόδοξης κομμουνιστικής ταυτότητας σε μία εθνικο-λαϊστική πολιτική ταυτότητα που λειτουργεί, επί της ουσίας, σα στρατηγική επιβίωσης. Σε μία παρόμοια λογική, ο Ν. Μαραντζίδης² κάνει λόγο για «εθνο-λαϊκισμό» (ethno-populism) – είναι ασαφές αν αυτό αναφέρεται στον κλασικό «εθνικο-λαϊκισμό» ή επικοινωνεί με κάποιες θεωρήσεις για το λαϊκισμό που εμφανίστηκαν για τη λατινοαμερικανική περίπτωση – ο οποίος υποκαθιστά τον «προλεταριακό διεθνισμό» σαν βασική θεωρητική αναφορά του κόμματος και διασυνδέει το τελευταίο με την επιτυχημένη στρατηγική του ΠΑΣΟΚ στις δεκαετίες του 1970-1980 – η οποία διασφαλίζει στο ΚΚΕ την πολιτική

---

¹ Βούλγαρης, Γ., *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, Αθήνα: Πόλις, 2003· Βούλγαρης, Γ., *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα*, Αθήνα: Πόλις, 2013· Μπαλαμπανίδης, Γ., «Το εθνο-λαϊκιστικό επιχείρημα: ιδεολογικές συναϊνέσεις στο έδαφος του συντηρητισμού», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 27, 2006, σελ. 97-125

² Μαραντζίδης, Ν., «Από τον προλεταριακό διεθνισμό στον εθνολαϊκισμό και από τον αριστερό εκσυγχρονισμό στα κοινωνικά κινήματα: στρατηγικές επιβίωσης του ελληνικού κομμουνισμού μετά τη δεκαετία του 1990», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 19, 2008, σελ. 211-225

του επιβίωση. Όλες αυτές οι προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν αφενός τον εθνικο-λαϊκισμό/εθνο-λαϊκισμό ως ένα υπερκομματικό φαινόμενο στο οποίο βρίσκουν καταφύγιο – εν προκειμένω το ΚΚΕ – όλα τα κόμματα· αφετέρου υπαινίσσονται μία κάποιου είδους απόκλιση του ΚΚΕ από την κομμουνιστική ιδεολογία – με τις αυστηρές θεωρητικές της ιεραρχήσεις – και την εκπόνηση μιας στρατηγικής μη συμβατής με την παραδοσιακή κομμουνιστική ταυτότητα. Το γόνιμο αυτών των απόψεων έγκειται στο ότι αναγνωρίζουν μία κοινωνικο-πολιτισμική διαίρεση στην ύστερη Μεταπολίτευση – έστω και αν την περιγράφουν με αξιολογικούς όρους – και ότι τοποθετούν το ΚΚΕ στη μία πλευρά αυτής της διαίρεσης – αυτό έχει μία εξηγητική αξία ως προς το ζήτημα της επίτευξης της περιπόθητης επιβίωσης. Από εκεί και πέρα η αδυναμία ένταξης της στρατηγικής του ΚΚΕ σε ένα ιστορικο-πολιτικό συνεχές της κομμουνιστογενούς Αριστεράς στη Μεταπολίτευση, στερεί από αυτές τις προσεγγίσεις τη γείωση στην εμπειρία της πρώτης περιόδου της Μεταπολίτευσης – η οποία υπονομεύει ως ένα βαθμό την υπόθεση του «εθνικο-λαϊκισμού» - και το κυριότερο τις τάσεις απο-ριζοσπαστικοποίησης του ΚΚΕ, με κορύφωση την περίοδο 1989-1991, απέναντι στις οποίες εμπεδώθηκε σαν κεντρικός πολιτικός στόχος η «επαναμπολσεβικοποίηση» του κόμματος, η εμπέδωση των παραδοσιακών κομμουνιστικών χαρακτηριστικών. Αυτό που περιγράφεται ως εθνικο-λαϊκισμός είναι μία εκδοχή μιας παραδοσιακής κομμουνιστικής τακτικής.

Μία άλλη προσέγγιση επιχειρεί να απογράψει τα «ορθολογικά» στοιχεία της στρατηγικής του κόμματος σε σχέση με την επιβίωση, θέτοντας το ζήτημα της ιδεολογίας σε μία δεύτερη μοίρα. Οι Μαραντζίδης και Ρόρη³ χρησιμοποιώντας το γνωστό σχήμα του K. Strom, περιγράφουν την «ψηφοθηρική» (vote-seeking) στρατηγική του ΚΚΕ, ως μια καθαρά ορθολογική στρατηγική του ΚΚΕ, η οποία αντιτίθεται τόσο με μακρο-κοινωνιολογικές όσο και με πολιτικο-εκλογικές ερμηνείες αυτής της στρατηγικής. Το εν λόγω άρθρο δίνει έμφαση στη στρατηγική συμμαχιών· τη βλέπει, βέβαια, περιοριστικά – σε επίπεδο αποκλειστικά εκλογικό – και την αποκόπτει πλήρως από τις όποιες ιστορικές της καταφύσεις. Το ΚΚΕ σε όλη τη διάρκεια του μεταπολιτευτικού του βίου έθετε στόχους και προσάρμοζε ορθολογικά τον τρόπο τη στρατηγική συμμαχιών του με την επίτευξη αυτού του στόχου. Καμία ιδεολογική ή κοινωνικο-ταξική σύγκλιση, καμία επίδραση του κομματικού

---

³ Μαραντζίδης, Ν. και Λ. Ρόρη, «Μεταβαλλόμενοι στόχοι, μεταβαλλόμενες συμμαχίες: Το ΚΚΕ και ο κομματικός ανταγωνισμός στη μεταπολίτευση», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 25, 2010, σελ. 95-122

ανταγωνισμού και της στρατηγικής των λοιπών κομμάτων, καμία γείωση της στρατηγικής συμμαχιών στις διαιρετικές τομές της Μεταπολίτευσης. Το γόνιμο στοιχείο της εν λόγω προσέγγισης έγκειται στο ότι «αναγνωρίζει» ένα στοιχείο ορθολογισμού στη στρατηγική του ΚΚΕ, κάτι που υπονομεύει μια αντίληψη «εξαιρέσης» της περίπτωσης του κόμματος στον κανόνα της μελέτης της ελληνικής κομματικής πολιτικής.

Σε όλα τα υπόλοιπα, βέβαια, οι ελλείψεις της εν λόγω προσέγγισης είναι ξεκάθαρες: η λογική της απο-ιδεολογικοποίησης ή καλύτερα της αντίληψης περί εργαλειοποίησης κάποιων ιδεολογικών εκφωνήσεων από το κόμμα, για την υποστήριξη της στρατηγικής, υποβαθμίζει το σημαντικό ρόλο που είχε για τη συλλογική ανασυγκρότηση του ΚΚΕ, η συμβολική και ουσιαστική αποκατάσταση του μαρξιστικού-λενινιστικού χαρακτήρα του κόμματος – αυτό είναι κάτι εύκολα ανιχνεύσιμο στο λόγο και την πρακτική του κόμματος, ιδίως την περίοδο 1991-1996. Επιπλέον, ο περιορισμός της μελέτης της στρατηγικής συμμαχιών μόνο στο εκλογικό επίπεδο ενίοτε δημιουργεί συγχύσεις μεταξύ της (μακροπρόθεσμης) συμμαχιακής στρατηγικής και της (βραχυπρόθεσμης) προεκλογικής τακτικής. Συνήθως το συμμαχιακό αφήγημα του κόμματος προηγείτο της προεκλογικής τακτικής και διαχεόταν στο κοινωνικό πεδίο – βλ. μαζικοί χώροι. Δεν ήταν αποκλειστικά ορθολογικός προ-υπολογισμός, αλλά συμπύκνωνε και συγκεκριμένες ιδεολογικές αντιλήψεις. Επίσης, οι χρονικότητες των διαφόρων επιπέδων των συμμαχιών – τη δεκαετία του 1970 υπήρχε σαφής σύγκλιση με το ΠΑΣΟΚ σε κοινωνικο-μαζικό επίπεδο σε σχέση με τις πολιτικές συγκλίσεις – και οι διαφοροποιήσεις της ισχύος του κόμματος σε κάθε συμμαχιακό επίπεδο – πάντοτε η επιρροή του κόμματος στους μαζικούς χώρους ή στην τοπική αυτοδιοίκηση υπερέβαινε την εθνική εκλογική – είναι επί της ουσίας οι καθοριστικοί παράγοντες για να αναλυθούν οι κεντρικές στοχοθετήσεις και οι στρατηγικές επιλογές. Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθεί και η υλικότητα της πολιτικής κινητοποίησης, η οποία, υπό προϋποθέσεις, μπορεί να ενισχύσει ή να υπονομεύσει μία στρατηγική επιλογή. Τέλος, αυτή η προσέγγιση προϋποθέτει ότι το ηγετικό-κομματικό κέντρο είναι ενιαίο, ότι δηλαδή δεν υπάρχουν αντιπαραθέσεις και συμβιβασμοί στην κατάρτιση μιας στρατηγικής συμμαχιών. Ο προσδιορισμός κάποιων εσωκομματικών αντιπαραθέσεων, πολλές φορές αποκαλύπτει μηχανισμούς λήψης αποφάσεων που αμφισβητούν την ορθολογικότητα του κομματικού κέντρου, στο βαθμό που υπηρετούν την ορθολογικότητα ενός ρεύματος.

Το ερώτημα της «στρατηγικής» του ΚΚΕ μετά το 1991 επιχειρούν, επίσης, να απαντήσουν και οι Kalyvas και Marantzidis σε ένα κείμενο συνολικής ερμηνείας της πολιτικής του «ελληνικού κομμουνισμού» την περίοδο 1968-1991⁴. Στο εν λόγω κείμενο, οι δύο συγγραφείς διαπιστώνουν την ύπαρξη δύο πηγών πόρων για τη στρατηγική του κόμματος: την ιδεολογία και την κοινωνική διαμαρτυρία. Η «ιδεολογία» δεν αναφέρεται στην παραδοσιακή κομμουνιστική ιδεολογία αλλά στον «εθνικισμό», ο οποίος περιγράφεται από τους δύο συγγραφείς ως «αντιαμερικανισμός» με στοιχεία «εχθρότητας προς την παγκοσμιοποίηση» και εν τέλει ως «αντιδυτικισμός». Ο πυλώνας της «κοινωνικής διαμαρτυρίας» υποστηρίζεται από την οργανωτική ικανότητα του κόμματος να οργανώνει κινητοποιήσεις, όχι μόνο στην εργατική τάξη. «...κάτω από ένα ασαφές αντικαπιταλιστικό και αντι-παγκοσμιοποιητικό ιδεολογικό περίβλημα...». Σε αυτό το κείμενο εντοπίζεται πολύ σωστά η διττή τροφοδότηση της στρατηγικής του κόμματος. Εντούτοις, η περί «εθνικισμού» υπόθεση είναι μάλλον αστήρικτη – ή τελοσπάντων δε θεμελιώνεται εμπειρικά κάπου - δεν υπάρχει καμία αναφορά στην κατηγορία του «αντιμπεριαλισμού», που ίσως να ξεκαθάριζε το θέμα του «εθνικισμού» και τέλος η διαταξικότητα της κινητοποίησης θα έπρεπε να συνδέεται και με μία πιο ξεκάθαρη ανάλυση της συμμαχιακής στρατηγικής του κόμματος. Η λογική της «κοινωνικής συμμαχίας» μπορεί να αναζητηθεί σε πολλά κείμενα του μαρξικού κανόνα και αποτελεί μόνιμη επιδίωξη όχι μόνο του κομμουνιστικού αλλά και του σοσιαλιστικού κινήματος.

Ο Χρ. Βερναρδάκης στη μελέτη του για την κομματική πολιτική στην Ελλάδα μετά το 1990⁵ μιλά για έναν «οικειοθελή απομονωτισμό» του ΚΚΕ που οδηγεί στην περιθωριοποίησή του στον κομματικό ανταγωνισμό και στη «νομιμοποίησή» του, την ενσωμάτωσή του δηλαδή στο πολιτικό σύστημα. Ως προς το ιδεολογικό αφήγημα του ΚΚΕ και τη διείδυσή του στην κοινωνία της δεκαετίας του 1990, ο Βερναρδάκης διαπιστώνει δύο στοιχεία: πρώτον, το ΚΚΕ, έστω και με απλοϊκό τρόπο, εκφράζει ένα συνολικό αφήγημα για την κοινωνία σε αντίθεση με τις οικονομίστικες και διαχειριστικές αφηγήσεις των υπολοίπων κομμάτων· δεύτερον, υπάρχουν συναντήσεις των προταγμάτων του ΚΚΕ με τον «εθνοκεντρισμό» και τον

---

⁴ Kalyvas, S. & N. Marantzidis, «Greek Communism, 1968-2001», *Eastern European Politics and Societies*, τ. 16, No. 3, 2002, σελ. 665-690

⁵ Βερναρδάκης, Χρ., *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης 1990-2010*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2011, σσ. 299-309

«πολιτικοθησκευτικό συντηρητισμό». Αυτό είναι κάτι που διασφαλίζει επικοινωνία στο ΚΚΕ με διαφορετικά κοινωνικο-πολιτικά περιβάλλοντα. Τέλος ο συγγραφέας σχολιάζει τη συμμαχιακή πολιτική του ΚΚΕ ως «πολιτική μη συμμαχιών», η οποία συνεχίζεται στο διηνεκές και επίσης σε ό,τι αφορά το linkage και τη στρατηγική πολιτικής κινητοποίησης αναφέρεται στο ΠΑΜΕ ως ένα παράδειγμα «συστημικού αντισυστημισμού», ως μιας δομής που αναπτύσσει μία αντισυστημική ρητορεία για να διασφαλίσει το χώρο της, αλλά ταυτόχρονα δεν λειτουργεί αντισυστημικά στο χώρο ευθύνης της – εν προκειμένω το εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα - και εν γένει στην κοινωνία. Για το λόγο αυτό περιγράφει το ΚΚΕ ως «κόμμα-προτεραιότητα», ως ένα κόμμα, δηλαδή, που ιεραρχεί τις κοινωνικές μάχες για τις οποίες διατίθεται να κινητοποιήσει το μηχανισμό του, με βάση το βαθμό ελέγχου που έχει πάνω σε αυτές. Και επιπλέον τα μετωπικά σχήματα που δημιουργεί στη λογική του «συστημικού αντισυστημισμού», χαρακτηρίζονται από ισχυρό κεντρικό έλεγχο και διάθεση επιλεκτικής κινητοποίησης.

Η εν λόγω προσέγγιση σίγουρα καλύπτει ένα μεγαλύτερο εύρος θεματικών και προσφέρει μία πληρέστερη ερμηνεία της στρατηγικής κόμματος τη συγκεκριμένη περίοδο. Αναδεικνύονται, σε ένα επίπεδο υποθέσεων, τα ζητήματα των συγκλίσεων κάποιων ιδεολογικών προταγμάτων με κάποιες διαρκείς ιδεολογικές αφηγήσεις στην ελληνική πολιτική κουλτούρα, η σύνδεση της στρατηγικής με την ιδεολογική ταυτότητα και η σημασία της μετωπικής στρατηγικής ως υλοποίησης της συμμαχιακής στρατηγικής. Επιπρόσθετα, ορισμένα σχόλια, διαισθητικής βάσης, αποκαλύπτουν αρκετά στοιχεία για την αλληλεπίδραση του ΚΚΕ με το ύστερο μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα. Ωστόσο, αυτή η ανάλυση χαρακτηρίζεται από μία θεμελιακή αδυναμία, η οποία έγκειται στο ότι και σε αυτήν τη μελέτη οι αποφάνσεις – τουλάχιστον για το θέμα της ιδεολογίας – είναι μάλλον ιμπρεσιονιστικές και προέρχονται από ελλιπή εμπειρική έρευνα. Για παράδειγμα, η απόφαση ότι το ΚΚΕ «...δε διαχωρίζεται σε φάσεις, δε δημιουργεί πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα, δεν επηρεάζεται από εξωτερικές προς αυτό εξελίξεις...»⁶ συνιστά μία ιδιαίτερα προβληματική μεθοδολογική αφετηρία που επί της ουσίας υπονομεύει τη μετέπειτα ανάλυση. Επιπλέον, υποτιμά φανερά την ιστορική διάσταση της συμμαχιακής στρατηγικής του ΚΚΕ, ακόμα και με τις ιδιαιτερότητες της δεκαετίας του 1990. Τέλος και αυτή είναι μία αδυναμία που εμφανίζεται και σε άλλες

---

⁶ Στο ίδιο, σελ 301.

αναλύσεις για το ΚΚΕ, δε λαμβάνεται υπόψη η ύπαρξη της λανθάνουσας αντιπαράθεσης ανάμεσα σε δύο εσωκομματικές απόψεις, η οποία μπορεί να μη λαμβάνει τα χαρακτηριστικά οργανωμένης εσωκομματικής αντιπαράθεσης άλλων κομμάτων, αλλά εξακολουθεί να αποκαλύπτει μία εσωτερική διάσταση αντιλήψεων.

Η προσέγγιση της πολιτικής του ΚΚΕ για την περίοδο μετά το 1990 από το Βρετανό πολιτικό επιστήμονα L. March⁷, εντάσσει τη μελέτη του κόμματος σε μία γενικότερη προσπάθεια μελέτης των κόμματος της ριζοσπαστικής αριστεράς μετά την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων. Ο March είναι διστακτικός στο να μιλήσει για μία ενιαία κομματική οικογένεια, δείχνει όμως ότι μπορούν να βρεθούν κάποια κοινά στοιχεία που συγκροτούν μία ταυτότητα «ριζοσπαστικής αριστεράς». Στο πλαίσιο διακρίνει πέντε υπο-τύπους κομμάτων της ριζοσπαστικής αριστεράς – «συντηρητικά κομμουνιστικά», «μεταρρυθμιστικά κομμουνιστικά», «δημοκρατικά σοσιαλιστικά», «λαϊκιστικά σοσιαλιστικά», και «κοινωνικά λαϊκιστικά». Για τα «συντηρητικά κομμουνιστικά» κόμματα, στην κατηγορία των οποίων ταξινομεί το ΚΚΕ, αναφέρει ότι

Οι συντηρητικοί κομμουνιστές (ονομάζονται έτσι επειδή προσπαθούν να συντηρήσουν τις σοβιετικές παραδόσεις, παρά τις αντιφάσεις) τείνουν σίγουρα να προσδιορίζουν εαυτούς ως μαρξιστές-λενινιστές, να διατηρούν μία σχετικά μη κριτική στάση ως προς τη σοβιετική κληρονομιά, να οργανώνουν τα κόμματά τους με μία διακριτή λενινιστική πειθαρχία (δημοκρατικός συγκεντρωτισμός) και να συνεχίζουν να βλέπουν τον κόσμο μέσα από το ψυχροπολεμικό πρίσμα του ιμπεριαλισμού, παρότι ακόμα και αυτά τα κόμματα έχουν επικαλύψει το μαρξισμό-λενινισμό τους με αναφορές στον εθνικισμό και στο λαϊκισμό (πάνω απ' όλα στη Ρωσία και στην Ελλάδα).⁸

Όπως θα δούμε και πιο κάτω αυτός ο ορισμός πάσχει σε αρκετά σημεία: α) είναι λανθασμένη η αντίληψη περί μη κριτικής αποτίμησης της σοβιετικής κληρονομιάς - για παράδειγμα το ΚΚΕ σιγά-σιγά απορρίπτει διάφορες φάσεις της σοσιαλιστικής οικοδόμησης - ιδίως από το 1956 και έπειτα· και β) ο «ιμπεριαλισμός» και προ κατάρρευσης των σοσιαλιστικών καθεστώτων ήταν συνυφασμένος με μία λογική αριστερού πατριωτισμού, αφού ήταν βασικό σχήμα ερμηνείας για τα κομμουνιστικά κινήματα των εξαρτημένων χωρών. Υπ' αυτήν την έννοια, τα εθνικιστικά/λαϊκιστικά -

⁷ March, L., *Radical left Parties in Europe*, London: Routledge, 2011, σελ. 52-56 .

⁸ Στο ίδιο, σελ. 18.

εάν θέλουμε να τα ονομάσουμε έτσι - προϋπήρχαν του 1989-1991, εν προκειμένω στο λόγο και στην πρακτική του ΚΚΕ, της ΕΔΑ, ακόμη και του ΚΚΕ (-εσ). Σε κάθε περίπτωση, όμως, το ΚΚΕ είναι μία από τις πλέον αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις «συντηρητικού κομμουνιστικού» κόμματος.

Στην ανάλυση της μελέτης περίπτωσης του ΚΚΕ, ο March αναζητεί τη διαμόρφωση της ταυτότητας του ΚΚΕ στην εκτύλιξη του ιστορικού του συνεχούς – έστω και με αρκετές παρανοήσεις – αναγνωρίζοντας την επίδραση των «αφηγήσεων της σοβιετικής εποχής» για τη μετά το 1991 περίοδο – μάλιστα εντοπίζει αυτές τις αφηγήσεις στην περίοδο του μπρεζνιεφικού «επιστημονικού μαρξισμού-λενινισμού». Κατ' αντιστοιχία και η ανάγνωση του διεθνούς περιβάλλοντος από το ΚΚΕ γίνεται μέσα από τα «μανιχαϊστικά» φίλτρα της ψυχροπολεμικής περιόδου. Ο March θεωρεί ότι το ΚΚΕ «...κινήθηκε σε μία σοσιαλ-λαϊκιστική κατεύθυνση για να εκμεταλλευτεί το μικρό χώρο που άφησε ελεύθερο το ΠΑΣΟΚ...»⁹ και ανέπτυξε έναν αντι-παγκοσμιοποιητικό λόγο που το έφερε κοντά σε διάφορες εκδηλώσεις του κινήματος της αντι-παγκοσμιοποίησης, παρότι επέλεξε σε σχέση με αυτές να διατηρήσει μία «ανεξάρτητη και σεχταριστική θέση». Επί της ουσίας το ΚΚΕ, για τον March, προσπάθησε να διασφαλίσει ένα μικρό μερίδιο (niche) εκλογικής επιρροής, αξιοποιώντας τη μετριοπαθή στροφή του ΠΑΣΟΚ, εργαλειοποιώντας μία μονολιθική οργάνωση και έναν ενοποιημένο πολιτικό λόγο και έχοντας σαν ανταγωνιστή στον αριστερό χώρο έναν πολιτικό δρώντα ο οποίος αδυνατούσε να παράξει ένα συνεκτικό αφήγημα και ως εκ τούτου περιοριζόταν σε μία μικρή εκλογική επιρροή και σε μία στρατηγική που δεν απορροφούσε ψήφους από το ΚΚΕ.

Η ανάλυση του March εν πολλοίς συμπυκνώνει μία βάσιμη επιχειρηματολογία για την πολιτική επιβίωση του ΚΚΕ - πολύ κοντά στη λογική του Βερναρδάκη. Επιπλέον ο προσδιορισμός της στρατηγικής του ΚΚΕ τον οποίο προβαίνει σε συνδυασμό και σε αντιπαραβολή με τις επιλογές άλλων κομματικών δρώντων εντός του ελληνικού κομματικού ανταγωνισμού δείχνει ότι εν τέλει ο «απομονωτισμός» του ΚΚΕ δεν είναι αυτοαναφορικός αλλά επηρεάζεται και από τις στρατηγικές επιλογές των άλλων δρώντων. Παραταύτα και ο ίδιος παρασύρεται από το έλλειμμα επαρκών μελετών για το ΚΚΕ της μεταπολιτευτικής περιόδου με αποτέλεσμα αρκετά ολισθήματα εμπειρικής φύσεως, τα οποία επιδρούν και στην επιχειρηματολογία του. Το γεγονός, όμως, ότι προσπαθεί να εντάξει το ΚΚΕ σε μία ευρύτερη ευρωπαϊκή

---

⁹ Στο ίδιο, σελ. 76

πολιτική οικογένεια και να καταδείξει ότι ο υποτιθέμενος εξαιρετισμός της περίπτωσης του ΚΚΕ είναι στην πραγματικότητα μία εκδοχή ενός ευρύτερου μετασχηματισμού στην ευρωπαϊκή Αριστερά, καθιστά την προσέγγισή του ιδιαίτερα χρήσιμη και ουσιαστική.

Οι Keith και Charalambous σε ένα πρόσφατο άρθρο τους¹⁰ επιχειρούν να τεκμηριώσουν μία θέση «διακρίτοτητας» των «μαρξιστικών-λενινιστικών κομμάτων» συγκρίνοντας τις περιπτώσεις του ΚΚΕ και του PCP και προτείνουν ένα περιεκτικό αναλυτικό πλαίσιο για τη μελέτη αυτού του τύπου των κομμάτων (Πίνακας 1). Τα «μαρξιστικά-λενινιστικά κόμματα» αναλύονται σε τρία επίπεδα: πρώτον, στο επίπεδο της «επίσημης ιδεολογίας» η οποία με τη σειρά της διακρίνεται στην «κοσμοαντίληψη» του κομμουνιστικού κόμματος και στις «επίσημες πολιτικές» του. Η «κοσμοαντίληψη» αναλύεται σε πέντε υποκατηγορίες: τη «διάλυση του σοβιετικού μπλοκ» που αναφέρεται στις θέσεις του κομμουνιστικού κόμματος για τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, τις «αναλύσεις για το παγκόσμιο καπιταλισμό» που καταγράφει κάθε κόμμα, την «οπτική» του κομμουνιστικού κόμματος «για τη φιλελεύθερη δημοκρατία», τη «μέθοδο για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό» που προωθεί και την «τελεολογία» του κόμματος, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο κάθε κόμμα περιγράφει και εννοιολογεί το «τέλος» της κομμουνιστικής κοινωνίας. Οι «επίσημες πολιτικές» του κομμουνιστικού κόμματος περιλαμβάνουν για τους δύο συγγραφείς τις προγραμματικές θέσεις του στην οικονομική και στην εξωτερική πολιτική.

Δεύτερον, στο επίπεδο της «πολιτικής συμπεριφοράς» ή αλλιώς της «τακτικής» του κομμουνιστικού κόμματος. Εδώ η διάκριση είναι ανάμεσα στην «πολιτική συμπεριφορά στο εσωτερικό» και στην «πολιτική συμπεριφορά στο εξωτερικό». Η πρώτη περιλαμβάνει τη «δυναμική κυβέρνησης-αντιπολίτευσης», τη στάση δηλαδή του κόμματος στην προοπτική της κυβερνητικής συμμετοχής και την «αναζήτηση συμμαχιών» σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο και η δεύτερη τις διεθνικές, πολυμερείς ή διμερείς σχέσεις του κόμματος. Τρίτον, στο επίπεδο της «οργανωτικής δομής και πρακτικής» η οποία διακρίνεται στους «κανόνες της εσωκομματικής λειτουργίας» (δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, στρατολόγηση μελών, δικαιώματα μελών, επιλογή υποψηφίων, ρόλος και ισχύς κάθε κομματικού οργάνου) και στις

---

¹⁰ Keith, D. & G. Charalambous, «On the (non) distinctiveness of Marxism-Leninism: The Portuguese and Greek communist parties compared», *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 49, No. 2, 2016, σελ. 147-161.

«στρατηγικές σύνδεσης με την κοινωνία» (linkage strategies), οι οποίες αναφέρονται στις σχέσεις των κομμουνιστικών κομμάτων με τα συνδικάτα, τις οργανώσεις νεολαίας και το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης (και άλλα κοινωνικά κινήματα).

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι μπορεί να θεμελιωθεί η «διακριτότητα» των «μαρξιστικών-λενινιστικών κομμάτων» εντός της ευρύτερης κομματικής οικογένειας της ριζοσπαστικής Αριστεράς, ωστόσο ταυτόχρονα να αναδείξουν και τις αποχρώσεις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα δύο κόμματα επί τη βάση του συγκεκριμένου πλαισίου ανάλυσης. Ως εκ τούτου προβαίνουν και σε μία υπο-διάκριση ανάμεσα στο «περφεξιονιστικό» ΚΚΕ και το «πραγματιστικό» PCP, όπου στη στρατηγική του δεύτερου ενυπάρχουν κάποιες λογικές ιδεολογικής-προγραμματικής προσαρμογής ή ήπιου συμμαχιακού ανοίγματος, ενώ αντιθέτως το ΚΚΕ κινείται σε μία κατεύθυνση «τελειοποίησης» της μαρξιστικής-λενινιστικής του ταυτότητας και επίτευξης της καλύτερης δυνατής ιδεολογικής «καθαρότητας». Το συγκεκριμένο αναλυτικό πλαίσιο είναι πράγματι πλήρες και καλύπτει τα περισσότερα θέματα που σχετίζονται με την ανάλυση της πολιτικής ενός κομμουνιστικού κόμματος. Επίσης η έμφαση στον προσδιορισμό των αποχρωσών διαφοροποιήσεων υποδηλώνει και μία πρόθεση των συγγραφέων να μην αντιμετωπίσουν τα δύο κομμουνιστικά κόμματα ως μονοδιάστατους οργανισμούς.

Παραταύτα στο αναλυτικό πλαίσιο υπάρχουν δύο σημεία τα οποία θα επιδέχονταν κάποια διόρθωση. Το πρώτο αφορά στο κομμάτι της κοσμοεικόνας ενός κομμουνιστικού κόμματος. Εδώ λείπει σαν ξεχωριστό σημείο η ανάλυση του καπιταλισμού της χώρας εντός της οποίας αναπτύσσεται ένα δεδομένο κομμουνιστικό κόμμα και της θέσης του εθνικού καπιταλισμού στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα, εάν δηλαδή η χώρα είναι εξαρτημένη ή όχι από κάποιες ισχυρότερες καπιταλιστικές χώρες. Επί της ουσίας για ένα παραδοσιακό ή «συντηρητικό» κομμουνιστικό κόμμα το θεωρητικό σχήμα βάσει του οποίου μελετιέται ο παγκόσμιος καπιταλισμός είναι αυτό του «κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού», οπότε δεν υπάρχει κάποια ενσωμάτωση νέων θεωρήσεων – π.χ. της «χρηματιστικοποίησης του καπιταλισμού» κλπ. Η σημασία στη θεωρία του κομμουνιστικού κόμματος και άρα αυτή που δημιουργεί τις διαφοροποιήσεις αφορά στο πως κάθε φορά τοποθετείται κάθε χώρα στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα, δηλαδή σε ποιο βαθμό η αστική τάξη μιας χώρας έχει ιμπεριαλιστικές βλέψεις έναντι μιας άλλης χώρας ή αντίστροφα σε ποιο βαθμό μια χώρα βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης με μια άλλη χώρα, αντιμετωπίζοντας εννοείται μία ιμπεριαλιστική επίθεση ή διείσδυση. Από τη θέση της

χώρας στο ιμπεριαλιστικό σύστημα καθορίζεται και η στρατηγική ενός κομμουνιστικού κόμματος. Εάν μία χώρα είναι εξαρτημένη τότε η στρατηγική του κομμουνιστικού κόμματος έχει και ως στόχο τη διεκδίκηση της εθνικής ανεξαρτησίας. Εάν μία χώρα είναι η ίδια ιμπεριαλιστική τότε η στρατηγική του κομμουνιστικού κόμματος είναι πρωτευόντως αντικαπιταλιστική και σε αλληλεγγύη με τα κινήματα ανεξαρτησίας των εξαρτημένων χωρών. Για χώρες όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία αυτό είναι παραπάνω από σαφές. Επίσης ο καθορισμός της στρατηγικής του κόμματος από τη θέση της χώρας έχει άμεση επίδραση στη μέθοδο του κόμματος για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό και φυσικά στη θέση για τη φιλελεύθερη δημοκρατία.

Το δεύτερο σημείο είναι αλληλένδετο με το προηγούμενο. Ο καθορισμός της στρατηγικής του κομμουνιστικού κόμματος βάσει της θέσης της χώρας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα επιδρά και στη πολιτική συμμαχιών ενός κόμματος. Συνήθως σε περιπτώσεις εξάρτησης το κομμουνιστικό κόμμα επιδιώκει πολιτικές συμμαχίες με εθνικο-ανεξαρτησιακούς στόχους και επιλέγει ενδεχομένως μία μέθοδο με ενδιάμεσα στάδια για την πορεία προς το σοσιαλισμό. Από την άλλη πλευρά όταν μια χώρα είναι ιμπεριαλιστική τότε η όποια συμμαχιακή απεύθυνση στενεύει καθώς οι στόχοι καθίστανται αμιγώς αντικαπιταλιστικοί. Αυτό βέβαια, η συμμαχιακή στρατηγική, δεν είναι αποκλειστικά παράγωγο μιας δεδομένης αντίληψης για το σοσιαλισμό ή τη θέση της χώρας στο ιμπεριαλιστικό σύστημα, αλλά πολλές φορές οφείλεται και σε στρατηγικούς υπολογισμούς στον κομματικό ανταγωνισμό. Γι' αυτόν το λόγο πολύ ορθά οι δύο συγγραφείς ορίζουν σαν διακριτές μονάδες ανάλυσης και την αναζήτηση συμμαχιών, ωστόσο αυτό πάντα θα πρέπει να συνδέεται με τις ιδεολογικές επεξεργασίες του κόμματος.

Ερωτήματα

Η παρούσα διατριβή θα επιχειρήσει να αξιοποιήσει κριτικά ορισμένα από τα πορίσματα αυτής της ισχνής βιβλιογραφίας, εκκινώντας από τη μελέτη της συμμαχιακής πολιτικής του ΚΚΕ στην περίοδο της «ύστερης Μεταπολίτευσης» (1993 και μετά). Η λογική μίας περιοδολόγησης που τέμνει τον ιστορικοπολιτικό κύκλο της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας σε υποπεριόδους υπερβαίνει τη θέαση της Μεταπολίτευσης ως μίας διαδικασίας οργάνωσης της μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας από τη δικτατορία στη δημοκρατία τη διετία 1974-1975 και επί της ουσίας την αντιλαμβάνεται ως ένα διαρκές εγχείρημα εμβάθυνσης της δημοκρατίας στην

Ελλάδα, το οποίο περνά από διαφορετικές φάσεις και καθορίζεται από μεταβαλλόμενα διακυβεύματα. Για τη δεκαετία του 1990 έως και τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα – η περίοδος που οριοθετεί το ιστορικο-χρονικό πλαίσιο της διατριβής – το βασικό διακύβευμα είναι ο εξευρωπαϊσμός της πολιτικο-θεσμικής, κοινωνικής και οικονομικής δομής της χώρας. Πρόκειται για ένα συλλογικό επίδικο που απολαμβάνει μιας σχετικής πλειοψηφικής υποστήριξης, αλλά βαθμιαία φθείρεται υπό την πίεση των αναπόφευκτων αντιφάσεων που αναδεικνύει κάθε εγχείρημα κοινωνικο-οικονομικής προσαρμογής. Η διάσταση ανάμεσα σε ιδέες ολοκλήρωσης και σύγκλισης και σε ιδέες εθνικο-κρατικής αναδίπλωσης είναι μία διαίρεση που αφορά όλες τις χώρες που εντάσσονται στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, βέβαια, οργανώνεται και στο πλαίσιο των αξιακών προταγμάτων της Μεταπολίτευσης. Κάθε ένα από αυτά τα δύο ρεύματα διεκδικεί μία συγκεκριμένη ερμηνεία της Μεταπολίτευσης και μία συγκεκριμένη αναδιατύπωση των προταγμάτων της Μεταπολίτευσης εντός του νέου και μεταβαλλόμενου κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος. Υπ’ αυτήν την έννοια, η ύστερη Μεταπολίτευση, οι αντιφάσεις της οποίας θα κορυφωθούν με την έλευση της κρίσης, θα παράξει και τους όρους υπέρβασης της μεταπολιτευτικής συνθήκης, κάτι που βέβαια δεν είναι αντικείμενο της παρούσας εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, η κατόπτευση της συμμαχιακής πολιτικής του ΚΚΕ συνιστά παρακολούθηση της εξέλιξης της Μεταπολίτευσης μέσα από το πρίσμα μιας πολιτικής δύναμης που αποτέλεσε κρίσιμο πυλώνα για τη νομιμοποίηση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Η συμμαχιακή πολιτική ενός κομμουνιστικού κόμματος είναι και η «λυδία λίθος» για την κατανόηση της στρατηγικής του, με την έννοια ότι η ιδεολογική και οργανωτική ενεργοποίηση ενός πολιτικού υποκειμένου εναρμονίζεται με το κοινωνικό υποκείμενο το οποίο εγκαλεί και στο οποίο παρεμβαίνει διαπλαστικά. Έτσι το ζήτημα της συμμαχιακής πολιτικής του ΚΚΕ στη Μεταπολίτευση αναδύεται σαν μία από τις πλέον σημαντικές συζητήσεις για την κατανόηση της πορείας του ελληνικού κομμουνισμού στην πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης. Το αφήγημα της συμμαχιακής απεύθυνσης, διαμορφώνει το πλέγμα των κοινωνικο-ταξικών εγκλήσεων βάσει των οποίων το ΚΚΕ – και το οποιοδήποτε κομμουνιστικό κόμμα – ενεργοποιεί ιδεολογικούς και υλικούς πόρους για την προώθηση της κομματικής του στρατηγικής. Το τι είδους συμμαχίας επιχειρεί το «κόμμα της εργατικής τάξης» με άλλα στρώματα τα οποία αποκαλεί «σύμμαχα», έχει άμεση συνάφεια με τη λογική της κινητοποίησης που επιλέγει, με τη δομή των

μετωπικών του σχημάτων, το βαθμό συμπεριληπτικότητας τους και τη σχέση τους με το κόμμα και φυσικά την ίδια την αντικειμενική κοινωνικο-ταξική σύνθεση της κομματικής βάσης. Έχει ταυτόχρονα άμεση επίδραση και στο ζήτημα της εξουσίας: με ποιους τρόπους το κόμμα φτάνει στην κατάκτηση της εξουσίας, περιλαμβάνονται σε αυτούς τους τρόπους οι δημοκρατικές διαδικασίες, υπάρχουν ενδιάμεσα στάδια αστικοδημοκρατικής εξουσίας μέχρι το σοσιαλισμό, με ποιες πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις δέχονται οι κομμουνιστές να συνυπάρξουν σε ένα σχήμα «λαϊκής κυβέρνησης»; Τα ερωτήματα αυτά διατρέχουν την ιστορία του ΚΚΕ και διαμορφώνουν την τροχιά εξάρτησης της κομματικής του οργάνωσης.

Κατά συνέπεια, οφείλουμε να καταδείξουμε ορισμένα στοιχεία που χαρακτηρίζουν και περιλαμβάνονται την κομμουνιστική πολιτική ταυτότητα:

1. Καταρχάς πρόκειται για ένα συγκεκριμένο μοντέλο κομματικής οικοδόμησης και οργανωτικής συγκρότησης. Παρά τη γενική αντίληψη που υπάρχει, δεν είναι κάτι σταθερό και μόνιμο, αλλά αντίθετα στην εξέλιξη του ιστορικού χρόνου υπάρχουν και καταγράφονται διαφοροποιήσεις και μετατοπίσεις. Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε δύο άξονες για την ανάλυση αυτού του μοντέλου: ο πρώτος άξονας είναι η συμπεριληψιμότητα, με την έννοια του βαθμού συμπερίληψης του κοινωνικού περίγυρου του κόμματος στην κομματική οργάνωση. Ο δεύτερος άξονας είναι αυτός της εσωκομματικής πολιτικής, του εύρους της εσωκομματικής ετερότητας και της έντασης της αντιπαράθεσης ανάμεσα σε τάσεις και ρεύματα. Όλα αυτά ακτινογραφούν το μαρξιστικό-λενινιστικό μοντέλο ως ένα σχέδιο πολιτικής οργάνωσης το οποίο παλινδρομεί ανάμεσα σε ένα αίτημα «ανανέωσης» ή «σκλήρυνσης», ανάμεσα σε έναν κομματικό τύπο ενός «στενού» «επαναστατικού» κόμματος και στον τύπο ενός «ανοικτού» μαζικού κόμματος.
2. Άμεση συνέπεια του μοντέλου οργανωτικής συγκρότησης είναι το μοντέλο πολιτικής κινητοποίησης. Αυτό συμπυκνώνει το πως μεθοδεύει το κομμουνιστικό κόμμα τη συμμετοχή του στον πολιτικό ανταγωνισμό. Χρησιμοποιούμε τον όρο «πολιτικό ανταγωνισμό» και τον όρο «κομματικό ανταγωνισμό» γιατί θέλουμε να αναδείξουμε τον επεκτατικό χαρακτήρα του μοντέλου πολιτικής κινητοποίησης, από το πεδίο της κομματικής πολιτικής στο κοινωνικό πεδίο. Είναι ένας διαφορετικός τρόπος για να περιγράψουμε τη διαδικασία «εποικισμού του κοινωνικού πεδίου από τα κόμματα». Εδώ καθοριστικό στοιχείο είναι η «κομματική παράταξη», ως μικρογραφία του

κόμματος σε διάφορους κοινωνικούς χώρους. Το κομμουνιστικό μοντέλο στην ελληνική περίπτωση ήταν αρχετυπικό για τη διαμόρφωση του εν λόγω μοντέλου πολιτικής κινητοποίησης στη μεταπολιτευτική πολιτική. Και σε αυτήν την περίπτωση αποτυπώνονται μετατοπίσεις που είναι κρίσιμες για την κατανόηση της πολιτικής του κομμουνιστικού κόμματος.

3. Όλα αυτά γειώνονται στην αντίληψη του κομμουνιστικού κόμματος περί «συμμαχιών» και «μετώπων». Η συμμαχία μπορεί να είναι «κοινωνική» - από τα κάτω - και «πολιτική» - από τα πάνω. Η ιδανική διευθέτηση είναι μία πολιτική σύγκλιση να έχει ως βάση της μία ευρεία κοινωνική συμμαχία. Στη στρατηγική φαρέτρα των κομμουνιστικών κομμάτων υπάρχουν πολλές εκδοχές: επίτευξη συμμαχίας σε πολιτικό επίπεδο και διαφοροποίηση των κομματικών δυνάμεων από τις λοιπές δυνάμεις στο κοινωνικό πεδίο· ενεργή παρέμβαση για τη συγκρότηση κοινωνικών συμμαχιών οι οποίες θα εκβάλλουν και σε πολιτικό επίπεδο και θα πιέζουν για την προώθηση των πολιτικών συμμαχιών· άρνηση δυνατότητας πολιτικών συμμαχιών και έμφαση στην οικοδόμηση συγκλίσεων στο επίπεδο της κοινωνικής συμμαχίας επίτευξη πολιτικών συμμαχιών στην κορυφή και σοσιαλιστική επανάσταση, με οικοδόμηση της κοινωνικής συμμαχίας εντός της διαδικασίας της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Η εκδοχή που επιλέγεται σχετίζεται με το εάν το κομμουνιστικό κόμμα προβλέπει στο πρόγραμμά του κάποια ενδιάμεση «αστικοδημοκρατική φάση» στην πορεία προς το σοσιαλισμό – εδώ επιδιώκεται η πολιτική συμμαχία – ή αν η πορεία προς το σοσιαλισμό δε διαμεσολαβείται από ενδιάμεση φάση, τότε το επίδικό είναι η κοινωνική συμμαχία. Επιπλέον, αυτές οι συμμαχίες – είτε πολιτικές είτε κοινωνικές – μπορεί να είναι ευρείες ή στενές. Μπορεί, για παράδειγμα, η στόχευση των δυνητικών πολιτικών συμμάχων να περιορίζεται σε όμορα αριστερά κόμματα ή να περιλαμβάνει και δυνάμεις από το κέντρο ή και τη δεξιά. Επίσης, η κοινωνική συμμαχία να περιλαμβάνει και δυνάμεις από τα μεσαία στρώματα ή ακόμα και μερίδες της αστικής τάξης (ευρεία συμμαχιακή απεύθυνση) ή αντίθετα να περιορίζεται στην εργατική τάξη και σε φτωχοποιημένα μικροαστικά και αγροτικά στρώματα (στενή συμμαχιακή απεύθυνση).
4. Παρά την τεράστια παράδοση που υπάρχει στην πολιτική επιστήμη σε σχέση με τη συμμαχιακή στρατηγική ενός κόμματος και η οποία εντάσσεται στο

θεωρητικό παράδειγμα της ορθολογικής επιλογής¹¹, δε θα αξιοποιήσουμε ως αναλυτικό πλαίσιο κάποια συνεισφορά από αυτή την παράδοση, κυρίως γιατί διαφωνούμε με την ίδια την εννοιολόγηση του πολιτικού κόμματος ως «ορθολογικού δρώντος». Αντίθετα στη δική μας αντίληψη οι κομματικοί δρώντες κινούνται και χαράσσουν στρατηγική – εν προκειμένων συμμαχιών – στο πλαίσιο ενός περιορισμένου ορθολογισμού, ενός ορθολογισμού που πάντοτε αρθρώνεται και οριοθετείται από τις ιδεολογικές καταφύσεις μίας κομματικής ελίτ ή ενός κομματικού οργανισμού. Άρα αυτό που χρειαζόμαστε είναι ένα πλαίσιο με το οποίο θα μπορούμε να μελετήσουμε τη στρατηγική συμμαχιών του ΚΚΕ από την οπτική ενός δρώντος πολιτικού υποκειμένου που εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία μαρξιστικά πολιτικά κόμματα. Ακριβώς επειδή η συμμαχιακή στρατηγική με τους όρους που τίθεται από το ΚΚΕ εντάσσεται σε ένα γενικότερο υπόδειγμα ανάγνωσης και κατανόησης του κοινωνικο-οικονομικού περιβάλλοντος και εκπόνησης μίας συμμαχιακής στρατηγική που περιλαμβάνει όλα τα πολιτικά κόμματα που αναφέρονται με κάποιο τρόπο στη μαρξιστική ιδεολογία, ο προσδιορισμός του πολιτικού δρώντα έχει τα χαρακτηριστικά ενός «μαρξιστικού πολιτικού δρώντα» και οι όποιες θεωρητικές συνεισφορές μπορούν να προκύψουν από την παρούσα εργασία αφορούν προφανώς μαρξογενή ή μαρξιστικά κόμματα της Αριστεράς. Η δεύτερη επισήμανση αφορά στο ότι η στρατηγική συμμαχιών για ένα κομμουνιστικό κόμμα πέρα από υπολογισμός της δράσης του στο πεδίο του κομματικού ανταγωνισμού είναι όπως αναφέραμε και πιο πάνω και ένα ζήτημα ταυτότητας, ένα ιδεολογικό στοιχείο που βρίσκεται στον πυρήνα της κοσμοεικόνας του. Επίσης η συμμαχιακή στρατηγική είναι το μέσο για την επίτευξη του σκοπού ενός κομμουνιστικού κόμματος που είναι ο σοσιαλισμός. Γι' αυτόν το λόγο ένα κομμουνιστικό κόμμα έχει πάντοτε στρατηγική συμμαχιών, ακόμα και όταν ακολουθεί μία λογική απομόνωσης από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις.

5. Για να αναλύσουμε τα χαρακτηριστικά του συμμαχιακού αφηγήματος του ΚΚΕ στη δεδομένη περίοδο θα στηριχθούμε στο ακόλουθο αναλυτικό πλαίσιο

---

¹¹ Riker, W.H., *The Theory of Political Coalitions*, New Haven: Yale University Press, 1962

το οποίο συνθέτει στοιχεία από το πλαίσιο των Keith και Charalambous¹² και το πλαίσιο που πρότεινε ο Jiri Valenta το 1989¹³. Η ανακατασκευή και η ανάλυση του συμμαχιακού αφηγήματος θα αναλυθεί σε δύο στάδια: το πρώτο στάδιο αφορά στις θεωρητικές-ιδεολογικές *προϋποθέσεις* της συμμαχιακής στρατηγικής. Εδώ χρησιμοποιούμε τρεις από τις μονάδες ανάλυσης που πρότειναν οι Keith και Charalambous (αναλύσεις του παγκόσμιου καπιταλισμού, μέθοδος για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό, τελεολογία) και προσθέτουμε και την παράμετρο ανάλυση του εθνικού καπιταλισμού, η οποία αναφέρεται και στη θέση του ελληνικού καπιταλισμού εντός του διεθνούς ιμπεριαλιστικού συστήματος. Το δεύτερο στάδιο αφορά στην ανάλυση των έξι επιμέρους *στοιχείων* του καθαυτού συμμαχιακού αφηγήματος του κόμματος. Αυτά τα στοιχεία, σύμφωνα με το πλαίσιο του Valenta, αναφέρονται στο «γιατί», στο «πότε», στο «που», στο «τι», στο «ποιοι» και στο «πως» μίας συμμαχιακής στρατηγικής. Συγκεκριμένα: το «γιατί» αναφέρεται στους στόχους και τους σκοπούς μιας δυνητικής συμμαχίας· το «πότε» αναφέρεται στο χρονισμό και στη διάρκεια μιας συμμαχίας, πότε αυτή ξεκινά και πότε τελειώνει· το «που» αναφέρεται στο επίπεδο μιας συμμαχίας (διεθνικό, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό)· το «τι» αναφέρεται στους σχηματισμούς μίας δυνητικής συμμαχιακής συγκρότησης (κυβέρνηση, κοινοβούλιο, εκλογές, μαζικοί χώροι· το «ποιοι» αφορά στους δυνητικούς συμμαχιακούς εταίρους· και τέλος το «πως» αναφέρεται στον τρόπο συγκρότησης της δυνητικής συμμαχίας με την έννοια του βαθμού δέσμευσης και της έντασης της συνεργασίας των συμμάχων.

6. Επιπλέον, μία συμμαχία επιπλέον μπορεί να αρθρώνεται σε τρία επίπεδα: σε κεντρικό επίπεδο, σε τοπικό επίπεδο και σε επίπεδο μαζικών χώρων. Το κεντρικό επίπεδο περιλαμβάνει καταρχάς τον εκλογικό ανταγωνισμό, αλλά και προώθηση ή μη συγκλίσεων εντός κοινοβουλίου ή ακόμη και εντός κυβέρνησης. Το τοπικό επίπεδο αναφέρεται στην τοπική αυτοδιοίκηση, ένα πεδίο το οποίο η κομμουνιστική Αριστερά ανέκαθεν αξιοποιούσε για

---

¹² Keith & Charalambous, «On the (non) distinctiveness of Marxism-Leninism: The Portuguese and Greek communist parties compared», *ο.π.*

¹³ Valenta, J., «Coalition Strategies and Tactics in Marxist Thought» στο Gilberg, T. (ed), *Coalition Strategies of Marxist Parties*, Durham, London: Duke University Press, 1989, σελ. 30

διείσδυση σε άλλους πολιτικούς χώρους. Το επίπεδο των μαζικών χώρων περιλαμβάνει το σύνολο της κοινωνικής εκπροσώπησης – συνδικάτα, εργοδοτικές οργανώσεις, αγροτικές ομάδες συμφερόντων, φιλειρηνικό κίνημα κ.α. – και είναι το επίπεδο στο οποίο επιδιώκεται η εναρμόνιση της πολιτικής συμμαχίας με την κοινωνική συμμαχία και τούμπαλιν. Εδώ η κρίσιμη έννοια είναι αυτή του «μετώπου» ή της «μετωπικής δομής/οργάνωσης». Το μέτωπο κινείται οργανωτικά πέραν του κομμουνιστικού κόμματος και είναι τύπος «συσπείρωσης» των δυνάμεων και υλοποίησης της συμμαχιακής στρατηγικής. Τα «μέτωπα» με τη σειρά τους μπορεί να είναι υπό το στενό ή το λιγότερο στενό έλεγχο του κόμματος, η σύνθεσή τους μπορεί να είναι περισσότερο ή λιγότερο ομοιογενής, η εσωτερική τους δομή περισσότερο ή λιγότερο χαλαρή. Η υλοποίηση της συμμαχιακής στρατηγικής διαμέσου ενός μετωπικού σχήματος διαμορφώνει και ένα μοντέλο κινητοποίησης για το κόμμα που σημαίνει και μία συγκεκριμένη λογική ενεργοποίησης του κομματικού δυναμικού και του κομματικού μηχανισμού. Από αυτό προκύπτει και το ότι η έμφαση σε μία συγκεκριμένη συμμαχιακή στρατηγική σημαίνει και μία αντίστοιχη λογική κινητοποίησης που δημιουργεί έξεις και τροχιές εξάρτησης. Επίσης είναι δυνατόν να αναπτύσσονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα μοντέλα κινητοποίησης του κομμουνιστικού κόμματος που να αναπαράγουν και σοβούσες εσωκομματικές αντιπαραθέσεις.

7. Σε ό,τι αφορά το ΚΚΕ η έμφαση δίνεται σε έναν «πρωτοποριακό» τύπο σύνδεσης με την έννοια ότι η σύνδεση του κόμματος με την κοινωνία, πέραν της καθαρά εκλογικής κινητοποίησης, περνά μέσα από τη συγκρότηση σχημάτων σύνδεσης επί των οποίων το κόμμα «ως ανώτερη μορφή οργάνωσης της εργατικής τάξης» τίθεται σαν πρωτοπορία¹⁴. Στην παράδοση των κομμουνιστικών κομμάτων υπάρχει η λογική της συγκρότησης μετωπικών σχημάτων στους μαζικούς χώρους – στα συνδικάτα, τους αγρότες, το κίνημα ειρήνης, τη νεολαία – στα οποία υπάρχει μεν μία χαλαρότερη και συμπεριληπτικότερη δομή σε σχέση με το κόμμα, αλλά ταυτόχρονα υπάρχουν

---

¹⁴ Tsakatika, M. & C. Eleftheriou, «The Radical Left's Turn towards Civil Society in Greece: One Strategy, Two Paths», *South European Society and Politics*, Vol. 18, No. 1, 2013, σελ. 81-99. Eleftheriou, C, «Greek communism and social protest in crisis-stricken Greece (2010-2015)» ανακοίνωση στο Second Conference of the Cyprus Association of Political Science, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λεμεσός, 16-17 Δεκεμβρίου 2016.

και κάποιες πρακτικές μιας από τα πάνω ελέγχου της λειτουργίας αυτών των σχημάτων που διασφαλίζει τη διάχυση της κομματικής γραμμής. Ως εκ τούτου αυτά τα σχήματα αφενός καθίστανται τα βασικά οχήματα υλοποίησης της κομματικής στρατηγικής στο κοινωνικό πεδίο και αφετέρου λόγω της σχετικά πιο ανοικτής τους λογικής – σε σχέση με τη λογική του κόμματος – ενίοτε αυτονομούνται από την κομματική επιβολή είτε σε κάθε περίπτωση εμφανίζουν εσωτερικές αντιφάσεις. Ο Duverger αναφερόταν στις «βοηθητικές οργανώσεις» των κομμάτων μαζών¹⁵, οι οποίες λειτουργούν σαν ένας εναλλακτικός τρόπος στρατολόγησης καταρχήν υποστηρικτών των κομμάτων και εν συνεχεία δυνητικών μελών. Η Kriegel μιλώντας για το «κόμμα-κοινωνία»¹⁶ περιέγραφε το δίκτυο όλων αυτών των μετωπικών σχημάτων ως μία μίμηση μιας εναλλακτικής κοινωνικής συγκρότησης εντός φιλελεύθερης δημοκρατίας και υπό τον έλεγχο του κόμματος. Στην πραγματικότητα η δημιουργία των μετωπικών σχημάτων επαληθεύει το χαρακτήρα του κομμουνιστικού κόμματος ως μίας πολιτικής πρωτοπορίας. Η θέαση της κοινωνίας ως ενός υποκειμένου σε ταξική συγκρότηση και με εγγενή με συγκρουσιακά χαρακτηριστικά υποχρεώνει το κομμουνιστικό κόμμα να λαμβάνει την πρωτοβουλία δημιουργίας συλλογικών συσσωματώσεων που θα αναλάβουν την οργάνωση των κοινωνικών αγώνων. Ωστόσο ο συντονισμός των τελευταίων για να οργανωθεί το σχέδιο της μετάβασης στο σοσιαλισμό περνά αναγκαστικά μέσα από το πολιτικό κόμμα που διαθέτει την απαραίτητη τεχνογνωσία για τη διαδικασία «πολιτικοποίησης» των κοινωνικών αγώνων. Βέβαια, τα εν λόγω μετωπικά σχήματα δε συγκροτούνται αποκλειστικά σε «ταξική» βάση. Ταυτόχρονα υπάρχουν μετωπικά σχήματα που πλαισιώνουν και κινητοποιούν ομάδες ατόμων οι οποίες προσδιορίζονται με μη «ταξικούς» όρους, αλλά και «θεματικά» μετωπικά σχήματα τα οποία κινητοποιούν τμήματα της κοινωνίας περίξ από ένα συγκεκριμένο θέμα.

8. Έτσι για την πρώτη κατηγορία των «ταξικών» μετωπικών σχημάτων οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αφορούν στη δημιουργία σχημάτων στην εργατική τάξη, τους αγρότες, τα μικροαστικά στρώματα – με τις όποιες

---

¹⁵ Duverger, M, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London: Methuen, 1964, σελ. 17.

¹⁶ Kriegel, A., *The French Communists: Profile of a People*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1972, σελ. 140 – 145.

υποδιαίρεσεις μπορούν να προκύπτουν εντός της κάθε κατηγορίας. Εδώ το μετωπικό σχήμα μπορεί να είναι ένα «κόκκινο συνδικάτο», μία παράταξη σε κάποια ομάδα, ένα μέτωπο συσπείρωσης δυνάμεων σε έναν συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο. Η δεύτερη κατηγορία των μετωπικών σχημάτων μη κοινωνικο-ταξικής συγκρότησης τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η νεολαία και οι γυναίκες, αλλά και οι διάφορες δημοτικές παρατάξεις ή κινήσεις με αναφορά στην επικράτεια μιας αυτοδιοικητικής οντότητας. Για τη τρίτη κατηγορία των «θεματικών» μετωπικών σχημάτων το πιο χαρακτηριστικό είναι το φιλειρηνικό/αντιιμπεριαλιστικό το οποίο συγκροτείται ως κίνημα απόκρουσης των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων και έχει μία διαταξική βάση. Ένα άλλο παράδειγμα μπορεί να είναι μικρότερης κλίμακας μετωπικά σχήματα γύρω από ζητήματα παιδείας, υγείας, αθλητισμού κλπ. Στα θεματικά μετωπικά σχήματα είναι πιθανόν να ενταχθούν και δυνάμεις από τις παραπάνω κατηγορίες. Προφανώς το «ταξικό» φορτίο δεν απουσιάζει από τη δεύτερη και την τρίτη κατηγορία μετωπικών σχημάτων καθώς πάντοτε γίνεται λόγος για «εργαζόμενη νεολαία» ή για το «αντιιμπεριαλιστικό εργατικό κίνημα».

9. Ο «πρωτοποριακός» τύπος σύνδεσης με την κοινωνία αλλά και οι προαναφερόμενες κατηγορίες μετωπικών σχημάτων συσχετίζονται άμεσα με τις ιδεολογικές επεξεργασίες και τη γενικότερη κοσμοαντίληψη του κόμματος. Δε θα πρέπει να ιδωθούν αυτές οι στρατηγικές σύνδεσης με την κοινωνία ως αποτελέσματα ορθολογικών επιλογών που προσαρμόζονται στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον, αλλά αντίθετα ως δομές που συμυκνώνουν την ιδέα του κόμματος για την κοινωνία και την πολιτικοποίησή της και ταυτόχρονα αναπαράγουν με έναν αντιφατικό τρόπο και την οργανωτική λογική του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Ταυτόχρονα αυτού του είδους τα μετωπικά σχήματα είναι και τα εργαλεία εφαρμογής της συμμαχιακής πολιτικής του κομμουνιστικού κόμματος – καταρχάς σε επίπεδο κοινωνικής συμμαχίας αλλά και υπό προϋποθέσεις και σε επίπεδο πολιτικής συμμαχίας – και ως εκ τούτου η μελέτη της δράσης τους είναι ένας τρόπος να παρακολουθήσουμε την εκδίπλωση της συμμαχιακής πολιτικής και στο κοινωνικό πεδίο. Ο άλλος τρόπος είναι προφανώς η προεκλογική κινητοποίηση στην οποία ενυπάρχουν και η κοινωνική και πολιτική συμμαχία, με την πρώτη προφανώς να υπολείπεται της δεύτερης. Στο πλαίσιο αυτής της

εργασίας, επομένως, χρησιμοποιούμε τον όρο «μοντέλο πολιτική κινητοποίησης» για να περιγράψουμε τη σύνδεση της συμμαχιακής θεωρίας και της συμμαχιακής έγκλησης με τη στρατηγική σύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία και για να καταδείξουμε πως στη σκέψη και στην πρακτική ενός μαρξιστικού/κομμουνιστικού κόμματος συνδέεται η θεωρία με την πράξη.

10. Τέλος στο επίπεδο του πολιτικού λόγου, σε σχέση πάντοτε με τα ζητήματα της συμμαχιακής πολιτικής, υπάρχει μία διαλεκτική ανάμεσα σε λαϊκο-δημοκρατικές και ταξικές εγκλήσεις, οι οποίες αντιστοιχούν σε διακριτές στρατηγικές επιλογές. Η «λαϊκο-δημοκρατική» έγκληση δίνει έμφαση στο θέμα της «εθνικής ανεξαρτησίας» και προβάλλει «αντι-εξαρτησιακά» και «αντιμπεριαλιστικά» προτάγματα. Το «αντιμπεριαλιστικό επιχείρημα» είναι ίσως το πλέον καθοριστικό πολιτικό αφήγημα για την κομμουνιστική Αριστερά – και την ελληνική ειδικότερα – στην ψυχροπολεμική περίοδο που σχηματοποίησε μία ταυτότητα αριστερού πατριωτισμού και λειτουργούσε πάντοτε σαν βάση επικοινωνίας της Αριστεράς με άλλους πολιτικούς χώρους. Το αίτημα της «εθνικής ανεξαρτησίας» - και της «λαϊκής κυριαρχίας» - ήταν ιδιαίτερα ελκτικό για τη διεύρυνση της αριστερής επιρροής και ευνοούσε ένα κομματικο-στρατηγικό σχέδιο βάσει του οποίου με όχημα το αντι-εξαρτησιακό/αντιμπεριαλιστικό διάβημα επιτυγχανόταν ένα πρώτο επίπεδο σύγκλισης κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με το κομμουνιστικό κόμμα, έτσι ώστε σε ένα δεύτερο επίπεδο να μεθοδεύεται η πολιτικοποίησή τους προς την κατεύθυνση της σοσιαλιστικής προοπτικής. Η «ταξική έγκληση» από την άλλη πλευρά θέτει ως κεντρικό το ζήτημα της σχέσης κεφαλαίου/εργασίας και της «ταξικής πάλης» ως καθοριστικό για τη διαμόρφωση της στρατηγικής του κομμουνιστικού κόμματος. Η προτεραιοποίηση της «ταξικής έγκλησης» σημαίνει και ότι και η επίτευξη της όποιας σύγκλισης οργανώνεται καταρχήν σε μία αντικαπιταλιστική κατεύθυνση είναι η αφετηρία της στρατηγικής απεύθυνσης του κόμματος και όχι η απόληξή του. Η «λαϊκο-δημοκρατική» και η «ταξική έγκληση» συνυπάρχουν και είναι συμπληρωματικές μεταξύ τους – και προφανώς αναφέρονται σε διαφορετικά μοντέλα κινητοποίησης. Το μίγμα των δύο εγκλήσεων του κόμματος αποκαλύπτει και τη στρατηγική κατεύθυνση του κόμματος.
11. Όλα αυτά τα στοιχεία – εν είδει καταληκτικής παρατήρησης – συντίθενται σε μία συνάφεια – συμφωνίας ή αντίθεσης - με τη στρατηγική του διεθνούς

κομμουνιστικού κινήματος, έτσι όπως αυτή εκφραζόταν από τη Σοβιετική Ένωση. Θα ήταν λανθασμένο να προσεγγίσουμε τη στρατηγική ενός εθνικού κομμουνιστικού κόμματος σε μία δυτικοευρωπαϊκή χώρα με όρους γραμμικής σύμπλευσης με τις σοβιετικές κατευθύνσεις – ή συνολικής απόρριψης αυτής της γραμμικής σύμπλευσης – ωστόσο η σοβιετική παράμετρος – και ιδίως η εξωτερική της πολιτική – είναι καταλυτική για τη διαμόρφωση της κομματικής στρατηγικής. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τουλάχιστον ως το 1991 το σοσιαλιστικό εγχείρημα σε όλες του τις φάσεις δημιουργεί ένα δυναμικό πολιτικό κεκτημένο το οποίο πλαισιώνει τη δράση των κομμουνιστικών κομμάτων. Η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού το 1989-1991 καθιστά αυτό το δυναμικό πολιτικό κεκτημένο μία στατική πολιτική παράδοση την οποία τα κομμουνιστικά κόμματα επιχειρούν να ξεδιαλύνουν για να νομιμοποιήσουν εκ νέου τις πολιτικές τους επιλογές. Αλλά αυτός δεν είναι ο μόνος τρόπος νομιμοποίησης. Το εθνικό κομμουνιστικό κόμμα πια καταφεύγει με μεγαλύτερη ένταση τόσο στην ιστορική του διαδρομή όσο και στη βαθύτερη σύνδεση των κοινωνικο-πολιτικών του εγκλήσεων με τις ιδεολογικές μάχες της εσωτερικής πολιτικής. Ανέκαθεν αυτό ίσχυε, αλλά πλέον μετά το 1991 αυτό αποκτά υπαρξιακά χαρακτηριστικά και αναδιαμορφώνει τους δύο πολιτικούς δρόμους της κομμουνιστικής πολιτικής, της «ορθοδοξία» και την «ανανέωση»

Με βάση όλα αυτά θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τη συμμαχική στρατηγική του ΚΚΕ από το 1991 έως και το 2005 καταρχήν ως μία στρατηγική επιβίωσης του κόμματος σε ένα δυσχερές και μεταβαλλόμενο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον, η οποία αρθρώνεται, κυρίως, διαμέσου δύο διακριτών μοντέλων κινητοποίησης τα οποία αλληλοσυσχετίζονται αλλά και μεταξύ των οποίων αναπτύσσεται μία λανθάνουσα αλλά υπαρκτή ένταση. Το πρώτο μοντέλο κινητοποίησης, το εργατικό-συνδικαλιστικό, συνίσταται στην υλοποίηση «ταξικά» προσδιορισμένων εγκλήσεων, διαμέσου της διαμόρφωσης μίας παράλληλης οιονεί συνδικαλιστικής δομής – του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου – η οποία σταδιακά αναδεικνύεται σε «βασικό πόλο συσπείρωσης» της κοινωνικής επιρροής του κόμματος. Το μοντέλο ΠΑΜΕ εκφράζει μια λογική στενής κοινωνικής συμμαχίας, η οποία συγκροτείται για την πραγματοποίηση αντιμονοπωλιακών/αντικαπιταλιστικών αιτημάτων και εδράζεται σε μία αυστηρή

επιδίωξη κοινωνικο-ταξικής αλλά και ιδεολογικο-πολιτικής καθαρότητας. Το μοντέλο ΠΑΜΕ, ήδη από την περίοδο της προετοιμασίας του, δεν είχε εξ αρχής πλήρως αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά τα καλλιέργησε διαμέσου της εμπλοκής του σε συγκεκριμένους κοινωνικούς αγώνες η οποία αξιολογήθηκε θετικά από την ελίτ του ΚΚΕ. Το δεύτερο μοντέλο κινητοποίησης, το αντιμπεριαλιστικό, αναπαράγει τις παραδοσιακές αντι-εξαρτησιακές/αντιμπεριαλιστικές εγκλήσεις, με έμφαση στο αντιμπεριαλιστικό στοιχείο, εκφράζεται διαμέσου του μετωπικού σχήματος της Ελληνικής Επιτροπής για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη (ΕΕΔΥΕ) και αντιστοιχεί σε μία σχετικά πιο ανοικτή συμμαχιακή λογική. Τα χαρακτηριστικά του αντιμπεριαλιστικού μοντέλου καλλιεργούνται στο πλαίσιο των αντιπολεμικών αγώνων, έχουν εκ των πραγμάτων μία περισσότερο διαταξική απεύθυνση και ευνοούν και κάποιες (περιορισμένες) συγκλίσεις και στο πολιτικό επίπεδο. Η επιρροή της μίας ή της άλλης συμμαχιακής άποψης εκδηλώνεται στο προεκλογικό πεδίο, με την επιτυχία καθεμίας να αποτιμάται διαμέσου των εκλογικών αποτελεσμάτων.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε το εξής: ο προσανατολισμός αυτών των δύο μοντέλων κινητοποίησης δε σημαίνει ότι τα μοντέλα αυτά καθαυτά οδηγούν σε τέτοιου είδους συμμαχιακές λογικές. Δηλαδή δεν είναι αναπόφευκτο για παράδειγμα ότι το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κατ' ανάγκη οδηγεί σε μία στενή λογική – η περίπτωση της ΕΣΑΚ στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο είναι ενδεικτική. Απλά αμφότερα τα μοντέλα, στην πραγματικότητα της ύστερης Μεταπολίτευσης προσφέρουν ευνοϊκά πλαίσια για την προώθηση της μίας ή της άλλης αντίληψης. Όπως θα φανεί και πιο κάτω, εντός της ΕΣΑΚ μετά το 1991 υπάρχει αντιπαράθεση για την κατεύθυνση της κομματικής παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα, όπως επίσης και στο αντιμπεριαλιστικό κίνημα υπάρχουν και ρεύματα που επιχειρούν να «στενέψουν» τους αντιμπεριαλιστικούς αγώνες. Το κρίσιμο στοιχείο είναι η αντίληψη περί «πολιτικής συμμαχίας». Στην περίοδο 1974-1991 που το ΚΚΕ παρουσιάζει μία περισσότερο πλατιά αντίληψη πολιτικής συμμαχίας, αυτή κατέρχεται στο κοινωνικό πεδίο ως μία περισσότερο ανοιχτή λογική κοινωνικής συμμαχίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η όποια εσωτερική διαφωνία – ιδίως στο συνδικαλιστικό κίνημα – εκφράζει απόψεις στενέματος της συμμαχιακής λογικής στο κοινωνικό πεδίο – επίσης η λογική του στενέματος εκφράστηκε προνομιακά στο χώρο της ΚΝΕ. Μετά το 1991, η επιλογή μιας στενής πολιτικής συμμαχίας – «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές» - μεταφέρεται και στην κοινωνική εκπροσώπηση, όπου οι αντιρρήσεις πια προέρχονται από την πλευρά της διεύρυνσης του συμμαχιακού εύρους.

Σε κάθε περίπτωση, αυτά τα δύο μοντέλα κινητοποίησης δεν είναι βολονταριστικές αποτυπώσεις στην πολιτική συγκυρία, αλλά αντίθετα είναι ιστορικά διαμορφωμένα και γειώνονται στην τροχιά εξάρτησης της ελληνικής κομμουνιστικής πολιτικής από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα. Η πολύμορφη τομή του 1991 συνιστά ένα σημείο πολιτικής περιχαράκωσης για το κόμμα, το οποίο εισέρχεται πλέον σε μία διαδικασία διαλόγου με την πρότερη πρακτική του, διατηρώντας ότι θεωρεί ότι εξυπηρετεί την εκδίπλωση της στρατηγικής του στο νέο περιβάλλον και υποβαθμίζοντας οτιδήποτε δύναται να την υπονομεύσει. Και τα δύο μοντέλα κινητοποίησης αναδεικνύονται ως τέτοια μέσα στην ιδιομορφία των συνθηκών της δεκαετίας του 1990 – αντιφάσεις του εξευρωπαϊσμού, ρευστότητα μεταδιπολικού κόσμου. Επιπλέον, αυτή η διαδικασία δεν είναι γραμμική ούτε μονοδιάστατη· σε αντίθεση με το ό,τι έχει κατά καιρούς κατατεθεί ως άποψη για την πορεία του κόμματος στην ύστερη Μεταπολίτευση, φαίνεται πως στη διάρκειά της εμφανίζονται δύο χαλαρά και ατελώς οργανωμένα ρεύματα στο εσωτερικό του κόμματος τα οποία βρίσκονται εγγύτερα σε περισσότερες πλατιές ή στενές συμμαχιακές λογικές, κινούμενα προφανώς στο πλαίσιο του «απομονωτισμού» που χαρακτηρίζει την πολιτική του ΚΚΕ από το 1991 έως και σήμερα. Το σχήμα «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές», εκφράζει την αναδίπλωση του κόμματος σε ένα «πολιτικό όστρακο» που επιχειρεί να επινοήσει τους όρους της πολιτικής του επιβίωσης – ιδίως την περίοδο 1991-1996 – ωστόσο από το 1996 υπάρχουν κάποιες δειλές προσπάθειες ανοίγματος, οι οποίες δεν τελεσφορούν και οδηγούν σταδιακά στο εκ νέου κλείσιμο του οστράκου το 2005. Αυτές οι μικρές αλλά κρίσιμες μετατοπίσεις για την πολιτική του ΚΚΕ, εκφράζονται με εσωκομματικές αντιθέσεις αλλά πάντοτε επικοινωνούν με συγκεκριμένες μεταβολές στο επίπεδο της κοινωνίας. Οι στρατηγικές επιλογές της ηγεσίας του ΚΚΕ ακολουθούν ως ένα σημείο την κοινωνική δυναμική, χαρακτηρίζονται, ωστόσο, και από μία «εσωστρεφή ορθολογικότητα» της πολιτικής επιβίωσης. Αυτή η ορθολογικότητα, βέβαια, δεν είναι γενική αλλά αντίθετα έχει ιδεολογικούς περιορισμούς και δεσμεύεται από την πολιτική τροχιά στην οποία κινείται το κόμμα από το 1991 και μετά.

Μεθοδολογία της έρευνας

Βασικές πηγές της διατριβής αποτελούν τα επίσημα και δημοσιευμένα κομματικά ντοκουμέντα και τα διάφορα κομματικά έντυπα - κυρίως τα φύλλα της κομματικής εφημερίδας «ΡΙζοσπάστης». Η αξιοποίηση του διαθέσιμου εμπειρικού

υλικού κινήθηκε γύρω από δύο άξονες: ο πρώτος άξονας σχετίζεται με την ανασυγκρότηση του συμμαχιακού αφηγήματος του ΚΚΕ σε επίπεδο λόγου για όλο το διάστημα από το 1992 ως το 2005· και ο δεύτερος άξονας αφορά στην ανακατασκευή της ενεργοποίησης της κομματικής οργάνωσης και της κινητοποίησης του κόμματος στα δύο πεδία (εργατικό-συνδικαλιστικό και αντιιμπεριαλιστικό) στη βάση του συμμαχιακού αφηγήματος, ταξινομώντας τις οικείες καταγραφές του «Ριζοσπάστη».

Για το συμμαχιακό αφήγημα του ΚΚΕ διαίρεσαμε το υλικό τεκμηρίωσης σε τέσσερις κατηγορίες τεκμηρίων. Η πρώτη κατηγορία είναι τα κύρια κομματικά ντοκουμέντα (Συνέδριο, Κεντρική Επιτροπή, Πολιτικό Γραφείο), τα οποία μπορούν να διακριθούν σε τέσσερις ομάδες κειμένων: Πρώτον τα «υλικά» των Συνεδρίων του κόμματος. Τα «υλικά» του Συνεδρίου είναι καταρχάς οι «θέσεις», που συντάσσει η απερχόμενη Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ και δημοσιοποιεί συνήθως τρεις μήνες πριν από τη διεξαγωγή του συνεδρίου. Η διαδικασία έχει ως εξής: εντός της Κεντρικής Επιτροπής συγκροτείται μία «επιτροπή θέσεων», που επεξεργάζεται ένα «σχέδιο θέσεων», το οποίο στη συνέχεια κατατίθεται στο όργανο και συζητιέται στην ολομέλειά του. Το κείμενο, που εγκρίνεται, δημοσιοποιείται ως «θέσεις της κεντρικής επιτροπής του ΚΚΕ» και αποτελεί την αφετηρία της προσυνεδριακής διαδικασίας. Οι «θέσεις» ως κείμενο είναι δομημένες υπό μορφή σημείων με συνεχή αρίθμηση και ακολουθούν μία πολύ συγκεκριμένη ανάπτυξη επιχειρηματολογίας, η οποία είναι ίδια σε όλα τα αντίστοιχης λογικής κείμενα του κόμματος – ανάλυση διεθνούς κατάστασης/ανάλυση εσωτερικής κατάστασης/αποτίμηση της δράσης του κόμματος για την προηγούμενο περίοδο/προσδιορισμός των καθηκόντων για τη δράση του κόμματος στην επόμενη περίοδο. Επειδή οι «θέσεις» είναι κείμενο-πρόταση για συζήτηση στις οργανώσεις του κόμματος, αλλά και ανοιχτά με τον κομματικό περίγυρο, ενδεχόμενα σε κάποιες περιπτώσεις περιέχουν και κάποιες διαφορούμενες διατυπώσεις, οι οποίες έχουν ως στόχο να πυροδοτήσουν τον προσυνεδριακό διάλογο ή ακόμα και να προκαταλάβουν την κομματική βάση για κάποιες αλλαγές στη «γραμμή» που πιθανόν να προωθηθούν στη διαδικασία του συνεδρίου. Επί των «θέσεων» διεξάγεται ανοιχτός διάλογος από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» και από την «Κομμουνιστική Επιθεώρηση», όπου επωνύμως μέλη και υποστηρικτές του ΚΚΕ μπορούν να τοποθετηθούν ελεύθερα επί του περιεχομένου των «θέσεων». Άρα τόσο από τις «θέσεις» όσο και από τον προσυνεδριακό διάλογο μπορούμε να

κατανοήσουμε ποια είναι τα βασικά ερωτήματα, που απασχολούν την κομματική ελίτ και την κομματική βάση σε μία δεδομένη περίοδο.

Εν συνεχεία, στα «υλικά» των συνεδρίων περιλαμβάνεται η «έκθεση δράσης της ΚΕ», η οποία είναι η «εισήγηση» της απερχόμενης Κεντρικής Επιτροπής στο σώμα του Συνεδρίου του κόμματος, όπου επαναλαμβάνονται οι «θέσεις» με προσθήκες που μπορεί να προέλθουν από την προσυνεδριακή διαδικασία. Σε κάποια δημοσιευμένα υλικά συνεδρίων περιλαμβάνεται η εισήγηση του Γενικού Γραμματέα στο συνέδριο και ενίοτε το «κλείσιμό» του στο τέλος του συνεδρίου, όπου προσπαθεί να συνοψίσει τη συζήτηση ανάμεσα στους συνέδρους και να τη συνδέσει με το κείμενο της «πολιτικής απόφασης». Η «πολιτική απόφαση» είναι το τελικό προϊόν της συνεδριακής διαδικασίας, που δεσμεύει απόλυτα τα μέλη του κόμματος· επί της ουσίας είναι μία επαναδιατύπωση των «θέσεων» υπό τη μορφή ενός ενιαίου κειμένου, όπου έχουν ενσωματωθεί τα όποια σχόλια, παρατηρήσεις ή και αντιρρήσεις έχουν γίνει πάνω τις θέσεις και έχουν υπερψηφιστεί από το συνεδριακό σώμα. Συνήθως, τόσο κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου όσο και μετά το πέρας του, δημοσιοποιούνται ορισμένες επιλεγμένες τοποθετήσεις συνέδρων· ωστόσο, πρόκειται για συντομευμένα κείμενα που στέλνουν οι ίδιοι οι σύνεδροι και άρα δεν είναι εύκολο να αποτυπώσουν με ακρίβεια το κλίμα εντός του συνεδρίου – αντίθετα ο προσυνεδριακός διάλογος είναι πιο χρήσιμο εργαλείο. Υπάρχει μία «επιτροπή απόφασης» από συνέδρους, που συντάσσει το «σχέδιο απόφασης», το οποίο συνδιαμορφώνεται, εγκρίνεται ή απορρίπτεται από το σώμα των συνέδρων. Και επίσης η δομή του κειμένου της πολιτικής απόφασης ακολουθεί την παραγωγική μέθοδο του κειμένου των θέσεων, μόνο που πλέον δεν υπάρχει συνήθως καμία διαφορούμενη διατύπωση.

Καθ' όλη την περίοδο, που καλύπτει, το κυρίως μέρος αυτής της διατριβής (1991-2005), αλλά και την περίοδο 1973-1991, που παρουσιάζεται στο υποκεφάλαιο 1.2.2, οι συνεδριακές διαδικασίες είναι κλειστές με την εξαίρεση του 13ου Συνεδρίου (Φεβρουάριος 1991) και του 14ου Συνεδρίου (Δεκέμβριος 1991). Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να υπάρχουν κείμενα, τα οποία δε δημοσιοποιούνται εκτός κόμματος – π.χ. ο οικονομικός απολογισμός ή ο απολογισμός της επιτροπής κοινοτικού ελέγχου που είναι το κεντρικό πειθαρχικό όργανο του κόμματος. Επίσης δε δημοσιοποιείται κανένα οργανωτικό στοιχείο – π.χ. αριθμός και διασπορά Κομματικών Οργανώσεων Βάσης ή αριθμός μελών του κόμματος. Τα «υλικά» του συνεδρίου συγκεντρώνονται σε έναν τόμο, που εκδίδεται από την Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ λίγο μετά το τέλος του Συνεδρίου. Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής αξιοποιήθηκαν οι τόμοι

των υλικών των συνεδρίων του ΚΚΕ από το 9ο Συνέδριο (Δεκέμβριος 1973) έως και το 17ο Συνέδριο (Φεβρουάριος 2005) – οχτώ τόμοι - με την εξαίρεση του 13ου Συνεδρίου για το οποίο δε δημοσιεύθηκε τόμος – λόγω της εσωκομματικής αντιπαράθεσης – όποτε τα υλικά αντλήθηκαν από τα οικεία τεύχη της «Κομμουνιστικής Επιθεώρησης».

Μία δεύτερη ομάδα κύριων κομματικών ντοκουμέντων είναι τα υλικά των Πανελλαδικών Συνδιασκέψεων του κόμματος. Οι πανελλαδικές συνδιασκέψεις είναι οι δεύτερες τη τάξει εσωκομματικές διαδικασίες του ΚΚΕ, τη διεξαγωγή των οποίων είτε αποφασίζει το Συνέδριο είτε αποφασίζει η Κεντρική Επιτροπή εφόσον το κρίνει σκόπιμο και οι οποίες αφορούν κάποιο σημαντικό θέμα για τη δράση του κόμματος. Στην Πανελλαδική Συνδιάσκεψη εκτός από τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής και της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου συμμετέχουν και αντιπρόσωποι των κομματικών οργανώσεων που εκλέγονται από τις Επιτροπές Περιοχής και τις Επιτροπές Πόλης του ΚΚΕ. Στην περίοδο που καλύπτει η παρούσα διατριβή έλαβαν χώρα τέσσερις πανελλαδικές συνδιασκέψεις: η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ για την ΕΟΚ και την καπιταλιστική ενοποίηση (10 Απριλίου 1993), η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη με θέμα: «Εκτιμήσεις και προβληματισμοί για τους παράγοντες που καθόρισαν την ανατροπή του σοσιαλιστικού συστήματος στην Ευρώπη» (24 Μαρτίου 1995), η πρώτη Συνδιάσκεψη «για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα» (10 Μαΐου 1997) και η δεύτερη Συνδιάσκεψη «για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα» (23 Φεβρουαρίου 2002). Για τις δύο πρώτες εκδόθηκαν τόμοι με τα υλικά της συνδιάσκεψης (θέσεις για τη συνδιάσκεψη, εισήγηση και κλείσιμο της Γενικής Γραμματέα, απόφαση της Συνδιάσκεψης), προηγήθηκε ανοικτός εσωκομματικός διάλογος στη λογική των προσυνεδριακών διαλόγων και δημοσιεύθηκε και κάποιος μέρος των πρακτικών των διαδικασιών. Οι δύο συνδιασκέψεις για τη δράση του κόμματος στο εργατικό κίνημα μετά το 1996 ήταν κλειστές, γι' αυτές δεν υπήρχε πρόβλεψη ανοικτού διαλόγου, δε δημοσιοποιήθηκε τόμος υλικών παρά μόνο τα κείμενα των θέσεων και της απόφασης στο «Ριζοσπάστη» και στην «Κομμουνιστική Επιθεώρηση». Συνήθως, τα ντοκουμέντα των συνδιασκέψεων λειτουργούν συμπληρωματικά προς τις συνεδριακές αποφάσεις, εξειδικεύοντας ορισμένα θέματα που τίγονται στις τελευταίες.

Η τρίτη ομάδα αφορά σε κείμενα της Κεντρικής Επιτροπής. Μέχρι και το τέλος του 1995 οι συνεδριάσεις και οι «αποφάσεις» της Κεντρικής Επιτροπής

δημοσιοποιούνται στον κομματικό τύπο. Από το 1996 και μετά επιλεγμένες «αποφάσεις» δημοσιοποιούνται χωρίς να προσδιορίζεται ο χρόνος διεξαγωγής των συνόδων της Κεντρικής Επιτροπής αλλά και η αρίθμηση των συνόδων. Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις δημοσιοποιείται μόνο ένα μέρος των «αποφάσεων». Σε γενικές γραμμές, ξεχωρίζουμε τρεις τύπους (δημοσιευμένων) «αποφάσεων» της Κεντρικής Επιτροπής: α) αποφάσεις απολογισμού και προσδιορισμού καθηκόντων, οι οποίες εκδίδονται ανά εξάμηνο και στις οποίες αποτιμάται η δράση του κόμματος στο περασμένο εξάμηνο και προσδιορίζονται τα καθήκοντα του επομένου· β) αποφάσεις θέσεων, που αφορούν στην προετοιμασία της ιδεολογικής και προγραμματικής σκευής του κόμματος πάνω σε επιμέρους θέματα (π.χ. θέσεις για την τοπική αυτοδιοίκηση, τα Βαλκάνια κλπ.) ή σε εκλογικές αναμετρήσεις· και γ) αποφάσεις υπό τη μορφή διακηρύξεων προς την κοινή γνώμη, κυρίως σε εκλογές, αλλά και σε άλλες συγκυρίες. Ταυτόχρονα η Κεντρική Επιτροπή εκδίδει και κείμενα «ανακοινώσεων», που είναι συντομότερα από τις «αποφάσεις» και διαχειρίζονται ζητήματα της στενής συγκυρίας. Τα ντοκουμέντα της Κεντρικής Επιτροπής είναι τα βασικά καθοδηγητικά κείμενα για το στελεχικό δυναμικό του κόμματος και την κομματική βάση, διασφαλίζουν τη συνέχιση της εφαρμογής των συνεδρίων, αλλά και κάποιες φορές προοικονομούν και κάποιες μελλοντικές μεταβολές.

Τέλος, η τέταρτη ομάδα κομματικών ντοκουμέντων, που μας απασχολεί, είναι οι ανακοινώσεις του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής, οι οποίες αποτελούν τις πρώτες και άμεσες αντιδράσεις της «καθοδήγησης» του ΚΚΕ σε ζητήματα, που προκύπτουν εντός της στενής συγκυρίας. Ενίοτε – αυτό συμβαίνει σε περιπτώσεις μετεκλογικών αποτιμήσεων – η ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου προαναγγέλλει και κάποια παρέμβαση της Κεντρικής Επιτροπής. Όλα αυτά τα ντοκουμέντα – πέραν των συνεδριακών υλικών – περιλαμβάνονται σε τόμους που εκδίδονται πριν τη διοργάνωση ενός συνεδρίου και αναφέρονται στην περίοδο που ξεκίνησε με το τέλος του προηγούμενου συνεδρίου έως και τη διενέργεια του επομένου. Για την περίοδο που καλύπτεται στο κύριο μέρος διατριβή (1991-2005) υπάρχουν τρεις τόμοι δημοσιευμένων κομματικών ντοκουμέντων (από το 14ο έως και το 17ο Συνέδριο), ενώ για τις ανάγκες του υποκεφαλαίου 1.2.2 χρησιμοποιήθηκαν τέσσερις τόμοι κομματικών ντοκουμέντων για την περίοδο από το 1973 έως και το 1990. Για το κενό ανάμεσα στο 13ο (Φεβρουάριος 1991) και στο 14ο Συνέδριο (Δεκέμβριος 1991) αξιοποιήθηκαν τα παραρτήματα των οικείων τευχών της «Κομμουνιστικής Επιθεώρησης», στα οποία επίσης αναδημοσιεύονται όλα τα

κομματικά ντοκουμέντα. Σε γενικές γραμμές για τις προαναφερόμενες τέσσερις ομάδες κομματικών κειμένων χρησιμοποιήθηκαν συνολικά 15 τόμοι έκδοσης του ιδίου του ΚΚΕ και τα όποια κενά στην ανακατασκευή της ιστορίας του κόμματος βάση των ντοκουμέντων καλύφθηκαν με έρευνα στα τεύχη της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης (κυρίως) και σε φύλλα του «Ριζοσπάστη».

Μία δεύτερη κατηγορία τεκμηρίων είναι τα δευτερεύοντα κομματικά ντοκουμέντα. Σε αυτά περιλαμβάνονται: α) τα κείμενα των τμημάτων της Κεντρικής Επιτροπής γύρω από κάποιο θέμα, που λειτουργούν συμπληρωματικά προς τα κεντρικά κείμενα· β) αποφάσεις ή ανακοινώσεις των οργάνων των οργανώσεων του ΚΚΕ (Οργανώσεις Περιοχών, Νομαρχιακές, Αχτιδικές, Κομματικές Οργανώσεις Βάσης)· γ) ανακοινώσεις ή σχόλια του Γραφείου Τύπου της Κεντρικής Επιτροπής. Τα τμήματα της Κεντρικής Επιτροπής παράγουν κατά καιρούς συλλογικά κείμενα, τα οποία δημοσιοποιούνται είτε στο «Ριζοσπάστη» και στην «Κομμουνιστική Επιθεώρηση» είτε εκδίδονται αυτοτελώς από τη «Σύγχρονη Εποχή. Για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής επικεντρωθήκαμε σε κείμενα του Εργατικού Τμήματος, του Ιδεολογικού Τμήματος, του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων και του Τμήματος Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Ως προς τα κείμενα των οργανώσεων δόθηκε έμφαση κατά κύριο λόγο στη συλλογή κειμένων από την Κομματική Οργάνωση Αθήνας (ΚΟΑ), την Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης (ΚΟΘ) και την Κομματική Οργάνωση Πειραιά (ΚΟΠ) οι οποίες είναι και οι τότε τρεις Οργανώσεις Πόλης του ΚΚΕ. Τα κείμενα των Νομαρχιακών/Αχτιδικών/ΚΟΒ σε πολύ μεγάλο βαθμό αναπαράγουν το πλαίσιο που θέτουν τα κύρια κομματικά ντοκουμέντα, ωστόσο σε μία θεματική βάση (π.χ. ο Πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία) λάμβανε χώρα και κάποια καταγραφή σε κείμενα κατώτερων οργανώσεων. Πηγή της συλλογής αυτών των τεκμηρίων είναι ο «Ριζοσπάστης» και, σε κάποιες περιπτώσεις, η «Κομμουνιστική Επιθεώρηση». Τέλος, τα σχόλια του Γραφείου Τύπου αντλήθηκαν κατά κύριο λόγο από το «Ριζοσπάστη» και αφορούσαν κυρίως ζητήματα άμεσης επικαιρότητας, για τα οποία δε χρειαζόταν να τοποθετηθεί το Πολιτικό Γραφείο ή η Κεντρική Επιτροπή.

Η τρίτη κατηγορία τεκμηρίων περιλαμβάνει διάφορους τύπους κειμένων, που προέρχονται από στελέχη του κόμματος. Καταρχάς το μεγαλύτερο μέρος από αυτά αφορά παρεμβάσεις της Γενικής Γραμματέως του κόμματος Αλέκας Παπαρήγα. Η θέση της Γενικής Γραμματέως εντός της κομματικο-θεσμικής σκευής του ΚΚΕ είναι καθοριστική, καθώς τυπικά και ουσιαστικά είναι όργανο του κόμματος και άρα έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί ως μια αυτόνομη πηγή κομματικού λόγου. Βασική πηγή

για το λόγο της Αλ. Παπαρήγα είναι ο «Ριζοσπάστης», ωστόσο καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο η Γενική Γραμματέας του ΚΚΕ παρενέβαινε επίσης και σε άλλες εφημερίδες και έντυπα. Έτσι στο πλαίσιο της διατριβής προβήκαμε σε μία ευρεία αποδελτίωση των παρεμβάσεων της Παπαρήγα, οι οποίες μπορούν να αναλυθούν έτι περαιτέρω σε α) άρθρα (Ριζοσπάστης, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, λοιπές εφημερίδες, β) συνεντεύξεις (είτε συνεντεύξεις τύπου οι οποίες εξ αντικειμένου έχουν μεγαλύτερη έκταση ή σε απλές και πιο σύντομες συνεντεύξεις, γ) ομιλίες, δ) δηλώσεις. Στα άρθρα της, η ΓΓ του ΚΚΕ χρησιμοποιώντας έναν περισσότερο δομημένο λόγο και επιχειρηματολογία άλλοτε εξηγεί την κομματική γραμμή και τακτική και άλλοτε θέτει ερωτήματα, που πιθανόν να προαναγγέλλουν αλλαγές. Στις συνεντεύξεις τύπου, ο «Ριζοσπάστης» πάντοτε αναδημοσιεύει και τη συζήτηση της Παπαρήγα με τους δημοσιογράφους, στην οποία προκύπτουν και πιο αυθόρμητες απαντήσεις που αποκαλύπτουν και κάποιες λανθάνουσες τάσεις. Στις ομιλίες, που και αυτές εντοπίζονται στο «Ριζοσπάστη» στην τελική γραπτή τους εκδοχή, υπάρχει μία αμεσότητα στο λόγο αλλά και μία στοχευμένη απεύθυνση της επιχειρηματολογίας σε σχέση με το εκάστοτε ακροατήριο. Τέλος, στα άρθρα ή και στις συνεντεύξεις σε άλλα μέσα η Παπαρήγα προσπαθεί να μεταδώσει τα μηνύματα του κόμματος σε ευρύτερα ακροατήρια, επομένως πρόκειται για κείμενα, τα οποία κάποιες φορές ξεφεύγουν από τους περιορισμούς της κομματικής γλώσσας. Σε κάθε περίπτωση, όλα αυτά τα κείμενα, εφόσον προέρχονται από την Παπαρήγα, είναι καθοριστικά για την κατανόηση της κομματικής γραμμής, καθώς η Γενική Γραμματέας λόγω εσωκομματικού έχει το καθήκον να εκφράζει δημόσια και πρώτα απ' όλους τη συλλογική θέση του κόμματος. Και άρα, έχει τη δυνατότητα πρώτη απ' όλους να προοικονομεί και τις μετατοπίσεις.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα στελέχη, η επιλογή σχετίζεται με τη θέση που έχει ο καθένας και η καθεμία στην κομματική ιεραρχία - κυρίως αν είναι μέλος του Πολιτικού Γραφείου ή της Κεντρικής Επιτροπής. Η κατανομή των καθηκόντων στην κομματική ελίτ λαμβάνει τη μορφή «χρεώσεων» - όπως αναφέρεται στην κομματική αργκό - όπου κάθε στέλεχος «χρεώνεται» κάποιους χώρους ευθύνης, τους οποίους αναλαμβάνει να «καθοδηγήσει». Υπ' αυτήν την έννοια, με την εξαίρεση των προεκλογικών περιόδων, τα στελέχη του ΚΚΕ, τουλάχιστον στα κομματικά έντυπα, δεν τοποθετούνται επί παντός του επιστητού, αλλά αντίθετα παράγουν λόγο για τον ειδικό χώρο ευθύνης, που έχουν «χρεωθεί». Στο πλαίσιο αυτό και για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής υπήρχε μία στοχευμένη αποδελτίωση σε άρθρα, ομιλίες και

συνεντεύξεις στελεχών με εμπλοκή στην εργατική-συνδικαλιστική και αντιμπεριαλιστική κινητοποίηση, αλλά και στελεχών του Ιδεολογικού Τμήματος απ' όπου προέκυπτε κάθε φορά η θεωρητικοποίηση των επιλογών του κόμματος στο συμμαχικό πεδίο. Σε αυτά τα κείμενα πρέπει να συμπεριληφθούν α) τα κεντρικά άρθρα του «Ριζοσπάστη» - τα οποία γράφει ο Διευθυντής της εφημερίδας που είναι πάντα και μέλος του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ - β) τα άρθρα του αρχισυντάκτη του «Ριζοσπάστη» - πάντοτε μέλος της Κεντρικής Επιτροπής - και γ) άρθρα δημοσιογράφων του «Ριζοσπάστη»-μελών της συντακτικής επιτροπής της εφημερίδας.

Η τέταρτη κατηγορία τεκμηρίων αφορά κείμενα (ανακοινώσεις, δελτία τύπου) των μετωπικών σχημάτων του ΚΚΕ στο εργατικό-συνδικαλιστικό (ΕΣΑΚ, Συντονιστικό, Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή, ΠΑΜΕ) και στο αντιμπεριαλιστικό πεδίο (ΕΕΔΥΕ, ΠΕΔΥΕ, ΕΔΥΕΘ, Δράση: Θεσσαλονίκη 2003) καθώς και άρθρα, συνεντεύξεις, ομιλίες στελεχών των σχημάτων. Ο λόγος των μετωπικών σχημάτων σίγουρα υπερβαίνει ως ενός σημείου τους περιορισμούς της κομματικής γλώσσας, ωστόσο ο πυρήνας των όποιων απευθύνσεων είναι τα προτάγματα του ΚΚΕ. Τα στελέχη των μετωπικών σχημάτων είναι στην πλειονότητά τους κομματικά στελέχη, υπάρχουν ωστόσο και προσωπικότητες εκτός κόμματος που είναι επικεφαλής σχημάτων και υπηρετούν την κομματική γραμμή. Ο βαθμός υπέρβασης της κομματικής γλώσσας στο λόγο των μετωπικών σχημάτων είναι και ένας δείκτης για το εάν μία συμμαχική απεύθυνση είναι πλατιά ή στενή και στο επίπεδο της κινητοποίησης.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση - η οποία υπάρχει και στο τμήμα της βιβλιογραφίας της διατριβής - δεν αποτελεί μία σχολαστικότητα· αντίθετα υποβάλλει και μία μέθοδο προσέγγισης του υλικού. Η αποτίμηση κάποιων απόψεων, που εμφανίζονται στα παραπάνω κείμενα πρέπει κατ' ανάγκην να παρακολουθεί τη βαρύτητα των κειμένων και με βάση την εσωκομματική ιεραρχία στο ΚΚΕ. Έτσι, για παράδειγμα, η απόφαση του Συνεδρίου υπερέχει της απόφασης της Κεντρικής Επιτροπής, η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής υπερέχει των ανακοινώσεων του πολιτικού γραφείου κ.ο.κ. Κατ' αντιστοιχία, οι παρεμβάσεις της Αλ. Παπαρήγα, όπως και οι παρεμβάσεις των εκάστοτε μελών του Πολιτικού Γραφείου του κόμματος, έχουν μία περισσότερο αυτόνομη υπόσταση στον κομματικό λόγο, ενώ όσο κατερχόμαστε την κομματική ιεραρχία τόσο και τα κείμενα είναι πλήρως ομοιόμορφα και απόλυτα ευθυγραμμισμένα με την κομματική γραμμή. Ένα κόμμα με την

αυστηρή εσωκομματική ιεραρχία, αλλά και την ισχυρή γραφειοκρατία του ΚΚΕ, δομεί σε πλήρη αναλογία και τον πολιτικό του λόγο και άρα είμαστε υποχρεωμένοι πριν από την καταγραφή της άποψης να μπορούμε να την κατατάσσουμε και σε αυτή την ιδιότυπη κατανομή εσωκομματικής βαρύτητας. επίσης, στο λόγο του ΚΚΕ υπάρχει μία διττή απεύθυνση: κείμενα που απευθύνονται στα στελέχη και τα μέλη και κείμενα που ακουμπούν τον ευρύτερο περίγυρο. Παρότι ανάμεσα στα δύο δεν υπάρχουν ουσιώδεις διαφοροποιήσεις ως προς την ορολογία που χρησιμοποιούν, είναι ξεκάθαρο ότι στα δεύτερα υπάρχουν περισσότερες αναφορές για τη συμμαχιακή απεύθυνση του κόμματος και στα πρώτα εντοπίζονται οι περιορισμοί στην όποια συμμαχιακή απεύθυνση. Άρα, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η διαλεκτική ανάμεσα σε αυτούς τους δύο τύπους κειμένων.

Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, βασική πηγή για την ανασυγκρότηση του συμμαχιακού αφηγήματος του ΚΚΕ, πέραν από τους τόμους με τα κομματικά ντοκουμέντα, είναι ο «Ριζοσπάστης». Η περίοδος που καλύφθηκε συστηματικά ξεκινά από τον Οκτώβριο του 1991 έως και το Φεβρουάριο του 2005. Τα δημοσιεύματα, που συλλέγονταν, ακολουθούν τις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις. Δεδομένου ότι τα κείμενα της πρώτης κατηγορίας κειμένων ήταν μαζεμένα στους τόμους με τα κομματικά ντοκουμέντα, η συλλογή του υλικού αφορούσε τους ακόλουθους τύπους κειμένων: σχόλια/ανακοινώσεις Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, ομιλίες/άρθρα/συνεντεύξεις/δηλώσεις Αλ. Παπαρήγα, ομιλίες/άρθρα/συνεντεύξεις/δηλώσεις μελών του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ, ομιλίες/άρθρα/συνεντεύξεις/δηλώσεις υπευθύνων ή και μελών των τμημάτων της Κεντρικής Επιτροπής (Εργατικό, Ιδεολογικό, Διεθνών Σχέσεων, Τοπικής Αυτοδιοίκησης), ανακοινώσεις/δελτία τύπου μετωπικών σχημάτων (ΕΣΑΚ, ΔΑΣ/ΕΣΑΚ, Συντονιστικά Σωματείων, Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή, ΠΑΜΕ, ΕΕΔΥΕ, ΠΕΔΥΕ, ΕΔΥΕΘ, Δράση: Θεσσαλονίκη 2003), ομιλίες/άρθρα/συνεντεύξεις/δηλώσεις στελεχών των μετωπικών σχημάτων, αποφάσεις/ανακοινώσεις Επιτροπών Περιοχής, Νομαρχιακών Επιτροπών, Αχτιδικών Επιτροπών, ΚΟΒ, κεντρικά άρθρα «Ριζοσπάστη», άρθρα αρχισυντάκτη και μελών συντακτικής επιτροπής «Ριζοσπάστη». Οι θεματικές, που συνέχουν όλους αυτούς τους διαφορετικούς τύπους κειμένων, αφορούν α) στην περιγραφή και ανάλυση της συμμαχιακής πολιτικής του κόμματος με θεωρητικούς όρους και β) στην ανάλυση και θεωρητικοποίηση της τακτικής στα δύο επιμέρους πεδία, που έχουμε επιλέξει

(εργατικό-συνδικαλιστικό και αντιιμπεριαλιστικό)¹⁷. Στην ανάλυση του «Ριζοσπάστη», σε προεκλογικές περιόδους, δίνεται έμφαση στις παρεμβάσεις της Παπαρήγα με αναφορά στις συμμαχιακές εγκλήσεις του κόμματος.

Η αρθρογραφία στο «Ριζοσπάστη» είναι κατά κύριο λόγο προσανατολισμένη στην καθαρή προώθηση της κομματικής γραμμής. Ενίοτε, βέβαια, υπάρχουν κείμενα με ηθελημένους υπαινιγμούς, που σηματοδοτούν κάποιες διαφοροποιήσεις ή κάποιες τάσεις. Για τον προσδιορισμό των διαφοροποιήσεων καταφύγαμε σε άτυπες συνεντεύξεις με νυν και πρώην μέλη του κόμματος, οι οποίες ωστόσο δε μπορούν να θεωρηθούν ως ολοκληρωμένες συνεντεύξεις με απομαγνητοφωνημένα κείμενα, λόγω της άρνησης των συμμετεχόντων να καταγραφούν τα λεγόμενά τους. Από αυτές τις άτυπες συζητήσεις προέκυψαν κάποιες επισημάνσεις για εσωκομματικές διαφωνίες, οι οποίες συνεπικούρησαν σε μία περισσότερο στοχευμένη επεξεργασία των κειμένων από το «Ριζοσπάστη». Στη συνάφεια αυτή, υπάρχουν και οι δημόσιοι προσυεδριακοί διάλογοι - εν προκειμένω - τριών συνεδρίων, στους οποίους συνήθως αποκαλύπτονται και οι γραμμές της διάστασης των διαφόρων απόψεων. Σε γενικές γραμμές η εσωκομματική πολιτική «περιφρουρείται» υποχρεωτικά από κάθε μέλος του ΚΚΕ, είναι δηλαδή καθήκον του να μην αποκαλύπτει τα τεκταινόμενα στο εσωτερικό του κόμματος. Επιπλέον, ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα εσωκομματικής ισχύος - και σύμφωνα με την αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού - δεν υπάρχει πλήρης επικοινωνία. Άρα τυχόν διαφωνίες στην Κεντρική Επιτροπή δεν ήταν γνωστές σε κατώτερα στελέχη ή και μέλη του κόμματος. Όλα αυτά, προφανώς, καθιστούν ανέφικτη τη διεξαγωγή κανονικών συνεντεύξεων και γι' αυτό το λόγο η έμφαση της εμπειρικής έρευνας δόθηκε στα κομματικά έντυπα και στις κομματικές εκδόσεις.

Για την καταγραφή των συλλογικών δράσεων του κόμματος και την ανασυγκρότηση της κινητοποίησης του κόμματος στα δύο πεδία αξιοποιήθηκε το εργαλείο της «Ανάλυσης Συμβάντων Διαμαρτυρίας» (“Protest Event Analysis”) (ΑΣΔ)¹⁸ οι βασικοί κωδικοί που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: συλλαλητήρια, διαδηλώσεις/πορείες διαμαρτυρίας, συγκεντρώσεις/παραστάσεις διαμαρτυρίας, συμβολικές καταλήψεις, ως προς τον τύπο του συμβάντος διαμαρτυρίας-ΚΚΕ,

¹⁷ Berg, B.L., *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Boston, London: Allyn and Bacon, 2001, σελ. 238-267.

¹⁸ Hutter, S. “Protest Event Analysis and its Offspring” στο della Porta, D., *Methodological Practices in Social Movement Research*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2014, σελ. 335-367

ΕΣΑΚ/Συντονιστικά/ΠΑΜΕ, ΕΕΔΥΕ/ΠΕΔΥΕ/ΕΔΥΕΘ, «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», ως προς τους φορείς των συμβάντων και τέλος Αθήνα, Θεσσαλονίκη για τη χωρική διάσταση των συμβάντων διαμαρτυρίας. Σε ειδικές περιπτώσεις, όπως οι κινητοποιήσεις για τον Πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία ή οι κινητοποιήσεις για το Ασφαλιστικό το 2001 και την Ελληνική Προεδρία το 2003 επεκτείνουμε περαιτέρω τους χωρικούς κωδικούς. Η ΑΣΔ στα φύλλα του «Ριζοσπάστη» είναι χρήσιμη για την ανάλυση της πυκνότητας των κινητοποιήσεων, ωστόσο δεν δίνει πληροφορίες για τη μαζικότητά τους - σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις ανατρέξαμε στα «Νέα» και στην «Ελευθεροτυπία». Σε γενικές γραμμές ο «Ριζοσπάστης» είναι αξιόπιστος ως πηγή πληροφόρησης για τις συλλογικές δράσεις του κόμματος, ωστόσο στρεβλώνει το ερώτημα της μαζικότητας - το οποίο, βέβαια, δεν είναι αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε την εξέλιξη της εργατικής-συνδικαλιστικής και της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης αφηγηματικά και όχι υπό μορφή ποσοτικών δεικτών για να αναδείξουμε τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο λόγο περί συμμαχιών και την εφαρμογή στο πεδίο.

Δομή της διατριβής

Τέλος η δομή της διατριβής αρθρώνεται σε 4 κεφάλαια: στο *πρώτο κεφάλαιο* θα επιχειρηθεί η συμπύκνωση της διεθνούς βιβλιογραφικής συζήτησης για τα δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα, με έμφαση στην κρίση εντός της οποίας διήλθαν από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και πως αυτή εξέβαλε στην ανάδυση του αστερισμού της ριζοσπαστικής Αριστεράς από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετά. Εν συνεχεία, στο ίδιο κεφάλαιο, επιχειρείται η ανακατασκευή της συμμαχιακής εμπειρίας της ελληνικής Αριστεράς από το 1950 και μετά, με έμφαση στην ανάδειξη των στοιχείων εκείνων τα οποία κληρονομούνται αλλά και με τα οποία αντιπαρατίθεται το ΚΚΕ της ύστερης Μεταπολίτευσης.

Στο *δεύτερο κεφάλαιο*, περιγράφεται η εκτύλιξη και υλοποίηση της συμμαχιακής στρατηγικής του κόμματος από το 1991 έως και το 2000 με σημείο αναφοράς το 15^ο Συνέδριο του κόμματος (Μάιος 1996). Στο ένα μέρος θα περιγραφεί η ανασυγκρότηση των μετωπικών σχημάτων του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα και η προετοιμασία για τη δημιουργία του ΠΑΜΕ τον Απρίλιο του 1999. Στο δεύτερο μέρος θα περιγραφεί η αντίστοιχη διαδικασία στο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, με μεγαλύτερη έμφαση στις κινητοποιήσεις του 1999 για τον πόλεμο στη

Γιουγκοσλαβία. Στο τρίτο μέρος θα εξεταστεί η εφαρμογή της συμμαχιακής στρατηγικής του ΚΚΕ στις εκλογές της περιόδου 1993-2000.

Στο *τρίτο κεφάλαιο* θα καλυφθεί η παρέμβαση των δύο μοντέλων κινητοποίησης και του κόμματος την περίοδο 2001-2002 με αναφορά στις κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό και ενάντια στον πόλεμο στο Αφγανιστάν. Θα εξεταστεί επίσης η στρατηγική του ΚΚΕ στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002, η οποία είναι ενδεχομένως και η πλέον ανοικτή εκλογική στρατηγική στην ιστορία του κόμματος.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο* θα αναλυθεί η συγχώνευση των δύο μοντέλων κινητοποίησης την περίοδο 2003-2004 με έμφαση στην κινητοποίηση του κομματικού μηχανισμού με αφορμή την Ελληνική Προεδρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση το πρώτο εξάμηνο του 2003 και την κινητοποίηση ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ την ίδια περίοδο. Θα προσεγγιστεί η αποτύπωση αυτής της συμμαχιακής στροφής στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2004 και η εν τέλει συνεδριακή κατοχύρωση του πρώτου σταδίου αυτής της αλλαγής στο 17^ο Συνέδριο του κόμματος (Φεβρουάριος 2005) – τυπικά θα ολοκληρωθεί με το 19^ο Συνέδριο του κόμματος (Απρίλιος 2013).

1. Θεωρητικές και ιστορικές προϋποθέσεις για τη μελέτη των κομμουνιστικών κομμάτων

Η ευρωπαϊκή Αριστερά αποτελεί ένα φαινόμενο που έχει υπάρξει αντικείμενο πολλών και συνθετικών μελετών.¹⁹ Αυτό αναδεικνύει τη σημασία του εν λόγω φαινομένου για τη συγκρότηση του πολιτικού κεκτημένου της νεωτερικότητας. Οι διάφορες συγκλίσεις και αποκλίσεις των διαφορετικών εκδοχών της Αριστεράς δεν αναιρούν ένα πανθομολογούμενο γεγονός: η Αριστερά και το εργατικό κίνημα συνέβαλαν διαχρονικά στη διεύρυνση και στην εδραίωση της δημοκρατικής λειτουργίας.²⁰ Και, όταν αναφερόμαστε στη δημοκρατία, δεν επικαλούμαστε την εγγενώς διαφιλονικούμενη κανονιστική πλαισίωσή της, αλλά ένα σύστημα θεσμικών διαδικασιών, πολιτικών σχέσεων και διευθετήσεων που κατοχύρωνε την ευρύτερη δυνατή νομιμοποίηση του φορέα άσκησης εξουσίας. Εκ των πραγμάτων, και λόγω ιδιαίτερων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, ο δημοκρατικός κανόνας συγκροτήθηκε στον δυτικό χώρο. Υπ' αυτή την έννοια, η δυτικοευρωπαϊκή Αριστερά διαχρονικά κινητοποιήθηκε στηριζόμενη σε δύο, ενίοτε αντιφατικούς μεταξύ τους, πυλώνες: ο ένας ήταν ο πυλώνας της δημοκρατικής διεύρυνσης και ο άλλος αυτός της κοινωνικής αλλαγής. Η έμφαση στις στοχοθετήσεις εκάστου ήταν και η αφετηρία των γνωστών ρηγμάτων στο εσωτερικό της Αριστεράς, που αρθρώθηκαν τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε οργανωτικό επίπεδο.

Ο δυτικοευρωπαϊκός κομμουνισμός²¹ υπήρξε ο ιδανικός «τραγικός ήρωας» της ευρωπαϊκής Αριστεράς. Ο «σπουδαίος», κατά τον Αριστοτέλη, ήρωας, που οπλισμένος με αρετή και γνώση μεταπίπτει από μια κατάσταση ευτυχίας σε μια

---

¹⁹ Bartolini, S. , *The Political Mobilization of the European Left, 1860-1980*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000· Eley, G., *Σφυρηλατώντας τη Δημοκρατία: Ιστορία της Ευρωπαϊκής Αριστεράς*, τ. 1-2, Αθήνα: Σαββάλας, 2010· Sassoon, D. , *Εκατό χρόνια σοσιαλισμού: Η δυτικοευρωπαϊκή αριστερά στον εικοστό αιώνα*, τ. 1-2, Αθήνα: Καστανιώτης, 2001· Thompson, W. , *The Left in History: Revolution and Reform in Twentieth Century Politics*, London: Pluto Press, 1996.

²⁰ Βασικό επιχείρημα του Eley.

²¹ Einaudi, M., Domenach, J.M. & A. Garosci , *Communism in Western Europe*, Hamden: Archon Books, 1971· Borkenau, F. , *Ο ευρωπαϊκός κομμουνισμός: Η ιστορία του από το 1917 ως το 1951*, Αθήνα: Τροπή, 2011· McInnes, N. , *The Communist parties of Western Europe*, London, New York: Oxford University Press, 1975· Tannahill, N. , *The Communist parties of Western Europe: A comparative study*, Westport: Greenwood Press, 1978.

κατάσταση δυστυχίας, υπό την αίρεση κάποιων εγγενών «αμαρτημάτων». Η «σκηνοθεσία» της ανάπτυξης του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνισμού χαρακτηρίζεται από δύο «αμαρτήματα»: την πρόσδεσή του στο άρμα της παγκόσμιας επανάστασης – μια διαδικασία που παρήγαγε συγκεκριμένες στρεβλώσεις στην ανάπτυξη των κομμουνιστικών κομμάτων– και τον αντιφατικό τρόπο ενσωμάτωσής του στα εθνικά πολιτικά συστήματα. Τα δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα (στο εξής ΔΚΚ) βρέθηκαν στην ιδιαίτερα επισφαλή θέση να διαχειρίζονται τη διπλή αντίφαση των εξελίξεων στην πορεία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης από τη μία πλευρά και της ατελούς ή μάλλον καλύτερα ιδιόμορφης ένταξής τους σε πολιτικά συστήματα τα οποία διακηρυκτικά προσπαθούσαν να υπερβούν ή και να καταλύσουν από την άλλη.

Στο πρώτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου θα επιχειρηθεί μια επισκόπηση της εξέλιξης του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνισμού με έμφαση στη μεταπολεμική περίοδο. Αρχικά θα αναδειχθούν εκείνα στα στοιχεία που συνέτειναν στην ανάπτυξη του φαινομένου στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, κυρίως μέσω του συμφυρμού του αιτήματος για εθνική ανεξαρτησία με το πρόταγμα της κοινωνικής αλλαγής. Θα υποστηριχθεί ότι η λογική της ενσωμάτωσης των ΔΚΚ στα εθνικά πολιτικά συστήματα προετοίμασε και τους όρους της επερχόμενης κρίσης τους.

Εν συνεχεία θα περιγραφούν οι βασικοί όροι της κρισιακής κατάστασης στην οποία βρέθηκαν τα ΔΚΚ από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και θα προταθεί ένα σχήμα ταξινόμησης των αιτίων αυτής της κατάστασης. Σε γενικές γραμμές το επιχειρήματά μας συνίσταται στην ένταξη της κρίσης των ΔΚΚ στη γενικότερη τάση κρίσης των εργατικών κομμάτων εν γένει, ωστόσο η ένταση της κρίσης στον συγκεκριμένο πολιτικό χώρο θα πρέπει καλύτερα να αποδοθεί στη σταδιακή απονομιμοποίηση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος στις χώρες του λεγόμενου «ανατολικού μπλοκ» και στη μεγάλη απόκλιση που παρουσίασαν οι κομμουνιστικές πρακτικές και νόρμες από τις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώνονταν στον δυτικό κόσμο από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα.

Στο τέλος του πρώτου μέρους θα διερευνηθεί η ανάκαμψη της κομμουνιστογενούς –πλέον– Αριστεράς στο νέο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης και της ενωμένης Ευρώπης, όπου η κομματική προσαρμογή των διάφορων φορέων της διέρχεται από διαφορετικές πολιτικές τροχιές. Θα επιχειρήσουμε να διατυπώσουμε κάποιες πρώτες υποθέσεις βασιζόμενοι στη μικρή, αλλά διαρκώς εμπλουτιζόμενη, βιβλιογραφία του εν λόγω θέματος και θα αναδείξουμε τις τάσεις που φαίνεται να αναπτύσσονται, ειδικά την τελευταία δεκαετία. Σε κάθε περίπτωση,

θέση μας είναι ότι, ιδίως για τις τελευταίες δύο δεκαετίες, παρατηρείται η επάνοδος της ριζοσπαστικής Αριστεράς ως μιας αξιοσημείωτης πολιτικής δύναμης για τα δυτικοευρωπαϊκά πολιτικά συστήματα, η οποία, χωρίς να εμφανίζει τα χαρακτηριστικά μιας ενιαίας κομματικής οικογένειας, παρουσιάζει έναν ιδεολογικό και οργανωτικό πλουραλισμό ο οποίος αφενός φανερώνει τις πολλαπλές κληροδοσίες του κομμουνιστικού παρελθόντος και αφετέρου καταδεικνύει τις πολλαπλές επιδράσεις του παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος σε μια Αριστερά που κατά βάση αναπτύχθηκε στο πεδίο του έθνους-κράτους.

Στο δεύτερο μέρος του παρόντος κεφαλαίου θα προσεγγιστεί η περίπτωση της ελληνικής Αριστεράς, κυρίως διαμέσου της ανακατασκευής της συμμαχιακής της στρατηγικής από το 1950 έως και το 1991. Αρχικά η έμφαση θα δοθεί στη μετεμφυλιακή περίοδο (1950-1967), οπότε και η συμμαχιακή στρατηγική της Αριστεράς θα ιδωθεί μέσα από το πρίσμα της σχέσης ΚΚΕ-ΕΔΑ. Θα υποστηρίξουμε ότι η πρακτική της Αριστεράς στη μετεμφυλιακή περίοδο θα αποτελέσει το λίκνο του μεταπολιτευτικού αριστερού μοντέλου πολιτικής οργάνωσης και κινητοποίησης, ένα σώμα εμπειριών με το οποίο αμφοτέρες οι εκδοχές της κομμουνιστογενούς Αριστεράς θα διαλεχθούν. Εν συνέχεια ο φακός της ανάλυσης μας θα στραφεί στην περίοδο από το 1974 έως το 1991, όπου θα προσδιοριστούν τα βασικά στοιχεία της συμμαχιακής πολιτικής του ΚΚΕ από το 9ο Συνέδριο του κόμματος το 1973 έως και το 14ο Συνέδριο το Δεκέμβριο του 1991. Σε αυτό τμήμα του δευτέρου μέρους του πρώτου κεφαλαίου θα επιχειρηθεί η ανακατασκευή του συμμαχιακού αφηγήματος του ΚΚΕ, ως μίας πολιτικής στρατηγικής που εκκινεί από μία σχετικά ευρεία βάση και σταδιακά κατευθύνεται σε ακόμα πιο ευρείες συμμαχιακές εγκλήσεις. Θέση μας είναι ότι το ΚΚΕ της πρώιμης και ενδιάμεσης μεταπολιτευτικής περιόδου - έως το 1991 τουλάχιστον - αναπαράγει το μοντέλο ΕΔΑ, μέσα από πολιτικο-οργανωτική τροχιά μιας παραδοσιακής κομμουνιστικής πολιτικής. Παρά ταύτα, η επικράτηση αυτής της λογικής δεν είναι στατική, αλλά αντίθετα κρύβει μέσα της το σπέρμα της περαιτέρω ανανέωσης των προταγμάτων και των πρακτικών του κόμματος και επί της ουσίας παράγει μία εσωκομματική ένταση που εκβάλλει στις διασπάσεις των ετών 1989 και 1991. Η σημασία αυτής της ιστορικής αναδρομής για τη μελέτη του ΚΚΕ στην ύστερη μεταπολιτευτική περίοδο είναι τριπλή: πρώτον, μπορούμε με αυτόν τρόπο να δούμε την ανάπτυξη της ορολογίας της κομματικής διαλέκτου σχετικά με τις κοινωνικές και συμμαχιακές εγκλήσεις και τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους αυτή η ορολογία κατανοούνταν. Δεύτερον, το ΚΚΕ μετά το

1991 επί της ουσίας διαλέγεται με το πρώιμο μεταπολιτευτικό μοντέλο κινητοποίησης, συγκροτώντας μία πολιτική ταυτότητα άρνησης πολλών στοιχείων αυτού του μοντέλου και προσεταιρισμού κάποιων άλλων. Η ίδια η λογική της ύπαρξης δύο διακριτών μοντέλων κινητοποίησης υποδηλώνει ότι η πρώιμη μεταπολιτευτική εμπειρία εξακολουθεί να εμφιλοχωρεί και στις στρατηγικές επιλογές του μετά το 1991 ΚΚΕ. Τρίτον, η πολλαπλότητα των μετατοπίσεων μάλλον αναιρεί κάποιες απλουστευτικές προσεγγίσεις περί ενός μονοδιάστατου ΚΚΕ - μία μεθοδολογική κατεύθυνση που θα ακολουθηθεί στο σύνολο της εργασίας.

1.1 Τα δυτικοευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα: Από την ενσωμάτωση στην κρίση

Η ιστορία του κομμουνιστικού εγχειρήματος είναι κατάσπαρτη από στιγμές μεγαλείου, απογοητεύσεις, ήττες και σχεδιασμούς οι οποίοι δεν απέφεραν τους αναμενόμενους πολιτικούς καρπούς. Εάν αποδεχθούμε τη μεθοδολογική επιλογή των M. Dreyfus, B. Groppo κ.ά.,²² τότε το κομμουνιστικό φαινόμενο ως σύνολο πολιτικών πρακτικών, ιδεολογικών σχηματοποιήσεων, αξιακών πλαισίων και ηθικών/συμπεριφορικών διαβημάτων έχει μια πληθωριστική συγκρότηση την οποία υπάρχει μια ιδιαίτερη δυσκολία να προσεγγίσουμε με ένα και μοναδικό θεωρητικό σχήμα. Ειδικά σε ό,τι αφορά τις ποικίλες μορφές εμφάνισής του στη Δυτική Ευρώπη, το εθνικό πλαίσιο με τα ιδιαίτερα πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά διαμορφώνει διαφοροποιημένους κάθε φορά όρους για την ανάλυση και την ερμηνεία της κομμουνιστικής εμπειρίας. Σε ό,τι αφορά την κομματική πολιτική –που συνιστά και την «πυξίδα» της μελέτης του εν λόγω φαινομένου– αυτό που συνέβη μεταπολεμικά στα δυτικοευρωπαϊκά πολιτικά συστήματα, ήταν το σχήμα μιας *συγκλίνουσας ετερότητας*, όπου ένα συγκεκριμένο πολιτικό σχέδιο –με τις οργανωτικές και ιδεολογικές του συνδηλώσεις– προωθήθηκε με διαφορετικούς τρόπους και εκβάσεις σε διάφορες χώρες. Όπως αναφέρει και ο E. Hobsbawm: «[...] το κάθε κομμουνιστικό κόμμα ήταν το παιδί δύο αταίριαστων συντρόφων, μίας εθνικής Αριστεράς και της Οκτωβριανής Επανάστασης [...]»²³ και αυτός ο συνδυασμός διαμόρφωσε και την ιδιαιτερότητα κάθε εθνικής κομμουνιστικής πολιτικής τροχιάς. Στην πραγματικότητα, η ομαλότητα την οποία επιφύλαξε η σοσιαλδημοκρατική/κεϋνσιανή διευθέτηση για τις ευρωπαϊκές κοινωνίες, μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970, καθόρισε και τους όρους πολιτικής δραστηριοποίησης και για την κομμουνιστική εκδοχή της Αριστεράς στην ίδια περίοδο.

Οι P. Anderson²⁴ και M. Fennema²⁵ χρησιμοποιούν την έννοια της «ιδρυτικής στιγμής»²⁶ (founding moment) για να ορίσουν τα τρία κύματα μαζικοποίησης του

²² Dreyfus, M., Groppo, B., Ingerflom, C. κ.ά. (επιμ.), *Ο αιώνας των κομμουνισμών*, Αθήνα: Πόλις, 2001.

²³ Hobsbawm, E., *Επαναστάτες*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2008, σελ. 13.

²⁴ Anderson, P., «Communist Party History», in Samuel, R. (ed.), *People's History and Socialist Theory*, London, Boston: Routledge/Paul Kegan, 1982, σσ. 145-156.

κομμουνιστικού κινήματος στον 20ό αιώνα. Η πρώτη στιγμή τοποθετείται την περίοδο 1919-1923, οπότε και την επαύριον της Επανάστασης στη Ρωσία τίθεται με σαφείς όρους το ζήτημα της επαναστατικής ανατροπής της λεγόμενης «αστικής εξουσίας». Το ρήγμα του Μεγάλου Πολέμου και η εθνικοποίηση των σοσιαλδημοκρατικών στρατηγικών δημιούργησαν τις συνθήκες ανάπτυξης πιο ριζοσπαστικών –με την έννοια της ρήξης– πολιτικών στρατηγικών, επί τη βάσει προταγμάτων όπως ο διεθνισμός, η επανάσταση και ο κομμουνισμός, ως μιας συνθήκης επιθυμητής και το κυριότερο επιτεύξιμης.²⁷ Η Οκτωβριανή Επανάσταση «[...] δεν έγινε για να φέρει την ελευθερία και το σοσιαλισμό στη Ρωσία, αλλά για να φέρει την παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση [...]».²⁸ Η οικουμενικότητα του κομμουνιστικού σχεδίου είναι, ίσως, το στοιχείο εκείνο που αποτέλεσε την ελκτικότητα του στο Μεσοπόλεμο. Επιπλέον, ο απογαλακτισμός από τις «συμβιβαστικές» σοσιαλδημοκρατικές τακτικές λογίζεται ως ένας «ηθικός αγώνας» που νομιμοποιεί την αναγκαιότητα εκδίπλωσης της επαναστατικής προοπτικής. Με τα λόγια του Λούκατς, «[...] το κομμουνιστικό κόμμα είναι η οργανωτική έκφραση της επαναστατικής βούλησης του προλεταριάτου [...]».²⁹

Σε αυτή τη φάση σε όλα τα δυτικοευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα παράγονται ρήγματα που οδηγούν στη δημιουργία ξεχωριστών κομμουνιστικών κομμάτων.³⁰ Πρόκειται για μια διαδικασία κοινωνικής κινητοποίησης που βασίστηκε κυρίως στα εργατικά στρώματα, επί τη βάσει της

---

²⁵ Fennema, M. , «Conclusions», in Waller, M. & M. Fennema (eds), *Communist Parties in Western Europe: Decline or adaptation?*, Oxford, New York: Basil Blackwell, 1988, pp. 247-248.

²⁶ «[...] ορισμένες σύντομες περιόδους ιστορικού χρόνου που έχουν το ιδίομορφο προνόμιο, να σχηματοποιούν ιδανικά, ταυτότητες και πιστεύω, τα οποία μετά διαρκούν, ανεξάρτητα από τις εξωτερικές συνθήκες, για μεγάλες περιόδους [...]» (Anderson, *ό.π.*, σελ. 152). Στη δική μας ανάλυση ωστόσο, η συγκρότηση ταυτοτήτων συνοδεύεται και από μαζική κινητοποίηση κοινωνικών υποκειμένων, το οποίο, κατά τη γνώμη μας, καθορίζει και τα διαπλαστικά αποτελέσματα της «ιδρυτικής στιγμής».

²⁷ Dreyfus, M. , «Οι συνέπειες του Μεγάλου Πολέμου για το σοσιαλιστικό κίνημα», στο Dreyfus, Gropo, Ingerflom κ.ά. (επιμ.), *ό.π.*, σελ. 134-149· Hobsbawm, E. , *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2010, σελ. 101.

²⁸ Hobsbawm, E. , *Η Εποχή των Άκρων: Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, *ό.π.*, σελ. 81.

²⁹ Lukács, G., «The Moral Mission of the Communist Party», διαθέσιμο στο του ίδιου, *Tactics and Ethics: 1919-1929*, London, New York: Verso, 2014, σελ. 66.

³⁰ Eley, G., *Σφρηλατώντας τη Δημοκρατία: Ιστορία της Ευρωπαϊκής Αριστεράς*, *ό.π.*, τ. 1. σελ. 307-318.

βαθύτερης ριζοσπαστικοποίησής τους. Όπως βέβαια επισημαίνει ο Stein Rokkan³¹, η εν λόγω ριζοσπαστικοποίηση προέκυψε σε χώρες όπου οι αντιδράσεις των ελίτ απέναντι στη χειραφέτηση της εργατικής τάξης ήταν ισχυρότερες και κατ' επέκταση η διαιρετική τομή κεφαλαίου/εργασίας βαθύτερη. Βασικό χαρακτηριστικό των εν λόγω κομμάτων είναι η ένταξη τους σε μια υπερεθνική δομή³² που λειτουργεί ως το καθοδηγητικό κέντρο της παγκόσμιας επανάστασης και η υπαγωγή τους σε μια σειρά αυστηρούς όρους σχετικά με την οργάνωσή τους, τις ιδεολογικές τους προκείμενες και τις στρατηγικές τους επιλογές.³³ Κατ' επέκταση, οι προτεραιότητες του καθοδηγητικού κέντρου καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό και τις προτεραιότητες των κομμάτων-τμημάτων και καθορίζουν τους όρους της μαζικοποίησής τους – αφού σε ορισμένες περιπτώσεις ορίζονται από τους πολιτικούς τους αντιπάλους ως αντεθνικές δυνάμεις - τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Από την άλλη πλευρά, είναι η γενικότερη ρευστότητα του ευρωπαϊκού Μεσοπολέμου που συγκροτεί την κομμουνιστικού τύπου πολιτική κινητοποίηση ως πολιτική μέλλοντος –ενάντια σε μια ευρισκόμενη σε κρίση φιλελεύθερη δημοκρατία– και αντίβαρο σε μια διαρκώς ογκούμενη αυταρχική και φασιστική απειλή.

Η δεύτερη στιγμή τοποθετείται στην περίοδο 1942-1945 και σχετίζεται με τον κεντρικό ρόλο που έπαιξαν τα κομμουνιστικά κόμματα σε πολλές χώρες στις επιμέρους εθνικές αντιστάσεις. Σε αυτή τη φάση το πλαίσιο της μαζικοποίησης αφορά την αλληλοδιείσδυση αιτημάτων κοινωνικής αλλαγής και εθνικής απελευθέρωσης και την κινητοποίηση εργατικών στρωμάτων με σκοπό την ενσωμάτωση στον μεταπολεμικό εθνικό κορμό. Τα κομμουνιστικά κόμματα από σμιτιανοί «εχθροί» της μεσοπολεμικής πολιτικής σκηνης αναδεικνύονται σε εθνικές πολιτικές δυνάμεις που έρχονται να διεκδικήσουν καλύτερες προοπτικές όσον αφορά τη μεταπολεμική πολιτική τους παρουσία. Η συγκεκριμένη περίοδος παρήγαγε δύο

---

³¹ Rokkan, S. , *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*, Colchester: ECPR Press, 2009, σελ.. 110.

³² Για την Κομιντέρν βλ. Huber, P. , “Structure of the Moscow apparatus of the Comintern and decision-making”, in Rees, T. & A. Thorpe (eds), *International communism and the Communist International 1919-43*, Manchester: Manchester University Press, 1998, σελ. 41-64· Hallas, D. , *Κομιντέρν – Η τρίτη διεθνής*, Αθήνα: Εργατική Δημοκρατία, 1999, σελ. 28-57.

³³ Για τους 21 όρους αποδοχής των κομμάτων στην Τρίτη Διεθνή βλ. Συλλογικό, *Η Κομμουνιστική Διεθνής. Θέσεις και Καταστατικό όπως ψηφίστηκαν στο Β' Συνέδριο* (6-25 Ιουλίου 1920), Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2008, σελ. 68-76.

πολιτικές εκβάσεις: την ανάπτυξη σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη³⁴ –με την επιβολή του Κόκκινου Στρατού στις περισσότερες περιπτώσεις– και τη δημιουργία ορισμένων μαζικών κομμουνιστικών κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Ειδικότερα στη δεύτερη περίπτωση, επιλέγεται, με την ελληνική εξαίρεση, η λογική της ενσωμάτωσης του κομμουνιστικού κόμματος στο εθνικό πολιτικό σύστημα.³⁵ Η «στροφή του Σαλέρνο» (1944) του PCI,³⁶ η ανάδειξη του PCF σε «κυβερνητικό κόμμα» την περίοδο 1945-1947³⁷ και η αμφίθυμη στάση του απέναντι στον πόλεμο της Αλγερίας³⁸ φανερώνουν μια πρόθεση των κομματικών ελίτ να συνδυάσουν την πίστη στο στόχο της «Παγκόσμιας Επανάστασης» με τη συμπερίληψή τους στις διαδικασίες των μεταπολεμικών δημοκρατικών συστημάτων.

---

³⁴ Crampton, R.J., *Eastern Europe in the Twentieth Century – and After*, London, New York: Routledge, 1997, σελ. 211-239. Χρηστίδης, Γ. , *Τα κομμουνιστικά Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2003.

³⁵ Ενδεικτική της «εθνικής» στροφής των μαζικών κομμουνιστικών κομμάτων είναι η μετονομασία του γαλλικού από SFIC (Section Française de l'Internationale Communiste) μεσοπολεμικά σε PCF μεταπολεμικά και του PCd'I (Partito Comunista d'Italia) σε PCI. Η τοποθέτηση της εθνικής αναφοράς ως επιθετικού προσδιορισμού στους τίτλους των κομμάτων φανερώνει και μια προσπάθεια «εθνικοποίησης» του κομμουνιστικού προτάγματος.

³⁶ Η «Στροφή του Σαλέρνο» (La Svolta di Salerno) αφορά τη στρατηγική επιλογή του Παλμίρο Τολιάτι να συμμετάσχει στη δεύτερη κυβέρνηση του Pietro Badoglio (22 Απριλίου 1944 – 8 Ιουνίου 1944) – στην οποία μάλιστα ο ίδιος ήταν αντιπρόεδρος με τρεις κομμουνιστές υπουργούς–, η οποία συγκροτήθηκε στην πόλη του Σαλέρνο μέχρι και την απελευθέρωση της Ρώμης στις 4 Ιουνίου 1944. Θεωρείται σημείο αναφοράς για τη μετέπειτα πολιτική εξέλιξη του PCI, στο βαθμό που δεν τέθηκε από το τελευταίο πολιτειακό ζήτημα. Γι' αυτό το θέμα βλ. Magri, L., *The Tailor of Ulm. Communism in the Twentieth Century*, London, New York: Verso, 2011, σελ. 44-60. Risso, L. , «A man between two worlds? Palmiro Togliatti and the Italian communist party. A roundtable discussion with Aldo Agosti, Tobias Abse, Geoff Andrews, Maud Bracke and Carl Levy», *Twentieth Century Communism*, Vol. 1, No. 1, 2009, σελ. 164-186. για μια κριτική στη «στροφή» βλ. Behan, T. , *The Long Awaited Moment: The Working Class and the Italian Communist Party in Milan 1943-1948*, New York: Peter Lang, 1997.

³⁷ Adereth, M., *The French Communist party: a critical history (1920-84)*, Manchester: Manchester University Press, 1984, σσ. 131-144.

³⁸ Γι' αυτό το θέμα βλ. Wall, I.M. , «The French Communists and the Algerian War», *Journal of Contemporary History*, Vol. 12, No. 3, 1977, σελ. 521-543. βλ. επίσης τη δικαιολόγηση από τον Jacques Duclos της ψήφου που προσέφερε το PCF στη σοσιαλιστική κυβέρνηση του Guy Mollet στις 12 Μαρτίου 1956 για την απόδοση ειδικών εξουσιών στον αποικιακό στρατό στην Αλγερία στο Duclos, J. , “Why the Communist Voted in Favor of the Government”, 1956 διαθέσιμο στο <http://www.marxists.org/history/algeria/1956/duclos.htm>.

Το momentum της Αντίστασης συνοδεύεται από μια σύντομη εκλογική αναλαμπή κατά την πρώτη πενταετία μετά το τέλος του πολέμου,³⁹ όπου σχεδόν όλα τα κομμουνιστικά κόμματα στη Δυτική Ευρώπη καταγράφουν αξιοσημείωτα ποσοστά.⁴⁰ Για πολλούς και διαφορετικούς ανά χώρα λόγους η εν λόγω επιρροή συρρικνώνεται στα μέσα της δεκαετίας του 1950 και η κατάσταση σταθεροποιείται ως εξής: εδραιώνονται δύο μεγάλα μαζικά κομμουνιστικά κόμματα σε Ιταλία και Γαλλία, τα οποία κινούνται σε ποσοστά άνω του 20%· διαμορφώνονται δύο κόμματα μεσαίας ισχύος σε Φινλανδία και Ισλανδία με ποσοστά μεταξύ 15-20%· και διατηρούν μια σχετική επιρροή μια σειρά από μικρά κόμματα σε άλλες χώρες, η οποία εξαφανίζεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 – με τις εξαιρέσεις του σουηδικού SKP και του λουξεμβουργιανού KPL. Είναι σαφές ότι στη μεταπολεμική περίοδο το κομμουνιστικό φαινόμενο στη Δυτική Ευρώπη είναι καθαρά μια γαλλοϊταλική υπόθεση. Επιπλέον, ο δείκτης της μαζικοποίησης μοιάζει να είναι ανάλογος με την εκλογική επιρροή ενός κόμματος.⁴¹ Σε αυτό το πλαίσιο, ο σκοπός της εκλογικής ανάπτυξης είναι άμεσα συνδεδεμένος με τους όρους στρατολόγησης και οργανωτικής συγκρότησης των σημαντικών ΔΚΚ και με την έμμεση ή –σε κάποιες περιπτώσεις– άμεση αποδοχή του κοινοβουλευτικού δρόμου.

Η ενσωμάτωση των ΔΚΚ στα εθνικά πολιτικά συστήματα ήταν μια διαδικασία αντιφατική, που καθόρισε και την περαιτέρω πορεία της πολιτικής και εκλογικής επιρροής τους. Θα μπορούσαμε να απαριθμήσουμε μια σειρά από παράγοντες που καθόρισαν την εξέλιξη των κομμουνιστικών κομμάτων. Πρώτον, η ύπαρξη ενός ισχυρού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος το οποίο μονοπωλεί την εκπροσώπηση του κινήματος της εργατικής τάξης – οι περιπτώσεις της Σουηδίας και της Αυστρίας είναι χαρακτηριστικές. Δεύτερον, η στάση της εθνικής κοινής γνώμης απέναντι στη Σοβιετική Ένωση και η πρόσδεση του κομμουνιστικού κόμματος στις σοβιετικές

---

³⁹ Για την εκλογική επίδοση των κομμουνιστικών κομμάτων την περίοδο 1945-1950 βλ. Sassoon, D., «The Rise and Fall of West European Communism 1939-1948», *Contemporary European History*, Vol. 1, No. 2, 1992, σελ. 139-169· Παπαθανασίου, Ι., «Οι κομμουνιστές στο “διεθνές” 1947», στο Σφήκας, Θ. (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Αθήνα: Πατάκης, 2011, σελ. 239-264.

⁴⁰ Βλ. Waller, M. & M. Fennema (eds), *Communist Parties in Western Europe: Decline or adaptation?*, ό.π., σελ. 262.

⁴¹ Rice, G.W. , “The Electoral Prospects for Non-Ruling Communist Parties”, *American Journal of Political Science*, Vol. 17, No. 3, 1973, σελ. 603.

επιλογές – έτσι εξηγείται η αποδυνάμωση και η απομόνωση του ΚΡÖ [Κομμουνιστικό Κόμμα Αυστρίας] μετά τη δεκαετία του 1950. Τρίτον, η θεσμική συγκρότηση που είτε ευνοεί οιονεί αποκλεισμούς (π.χ. όπως στη Δ. Γερμανία) είτε αποτρέπει τη διαμόρφωση μιας ενιαίας εθνικής οργάνωσης, απαραίτητης για τη λειτουργία ενός κομμουνιστικού κόμματος (π.χ. η Ελβετία). Τέταρτον, η ύπαρξη άλλου τύπου διαιρέσεων, ισχυρότερων από αυτήν του κεφαλαίου/εργασίας (βλ. την περίπτωση του Βελγίου ή ακόμα και της Ολλανδίας). Ο παράγοντας όμως που έπαιξε τον σημαντικότερο ρόλο στην εξέλιξη των ΔΚΚ ήταν η εδραίωση της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης στις δεκαετίες του 1950 και του 1960, μέσω του κράτους πρόνοιας και των νεοκορπορατιστικών δομών κοινωνικής εκπροσώπησης. Η κοινωνική ευμάρεια των συγκεκριμένων δεκαετιών και η ευνοϊκή θέση της εργασίας σε αυτή τη διευθέτηση στην πραγματικότητα αναίρεσαν το ίδιο το *rationale* της ύπαρξης ενός κομμουνιστικού κόμματος, και αυτό ήταν η εξέγερση μιας βαθιά εκμεταλλεζόμενης εργατικής τάξης. Ωστόσο, πέρα από την εν λόγω (αρνητική) πλαισίωση των κομμουνιστικών κομμάτων, υπάρχει ακόμη μια βαθύτερη εξέλιξη. Τα κομμουνιστικά κόμματα, ιδίως στις δύο χώρες που είχαν μαζική παρουσία, συνέβαλαν στην οικοδόμηση του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης ως προς την ενίσχυση του φορντικού μοντέλου παραγωγής και ως προς την ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στη νέα κοινωνική πραγματικότητα.⁴² Θα μπορούσαμε δηλαδή να υποστηρίξουμε ότι επιτέλεσαν τη λειτουργία των μαζικών σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων στις άλλες χώρες, όντας κόμματα της αντιπολίτευσης. Υπ' αυτή την έννοια, η περίφημη εθνικοποίηση σήμαινε και τη συμπερίληψη των κομμουνιστικών κομμάτων στο πεδίο των εθνικά υπεύθυνων πολιτικών δυνάμεων.

Η τρίτη «ιδρυτική στιγμή» τοποθετείται την περίοδο 1970-1976 και αφορά τη διαχείριση, από πλευράς κομμουνιστικών κομμάτων, του μεγάλου κύματος διαμαρτυρίας που αναδύθηκε στον δυτικό κόσμο στα τέλη της δεκαετίας του 1960,⁴³

---

⁴² Fennema, M. , «Conclusions», *ό.π.*, σελ. 250.

⁴³ Για το πλαίσιο και τις νέες πολιτικές πρακτικές που ανέδειξε το 1968 βλ. Harman, C., *The Fire Last Time: 1968 and After*, London: Bookmarks, 1998· Horn, G.-R., *The Spirit of '68: Rebellion in Western Europe and North America 1956-1976*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2008· Klimke, M. & J. Scarloth (eds), *1968 in Europe: A History of Protest and Activism 1956-1977*, Basingstoke: Palgrave/Macmillan, 2008· Wallerstein, I., «1968, Revolution in the world-system», *Theory and Society*, Vol. 18, No. 4, 1989, σελ. 431-449· για τις αντιδράσεις των κομμουνιστικών κομμάτων βλ. Johnson, R. , *The French Communist Party versus the students: Revolutionary politics in May-June*,

αλλά και της κρίσης στο κομμουνιστικό κίνημα που ακολούθησε την εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στην Τσεχοσλοβακία τον Αύγουστο του 1968.⁴⁴ Σε αυτή τη φάση το συγκρουσιακό δυναμικό της περιόδου διαμορφώνει νέους όρους στράτευσης στα κομμουνιστικά κόμματα της Δ. Ευρώπης, τα οποία με τη σειρά τους μεθοδεύουν, μέσω του ευρωκομμουνιστικού εγχειρήματος,⁴⁵ τον απογαλακτισμό τους από το σοβιετικό πολιτικό σχέδιο και την οργανωτική, ιδεολογική και συμμαχική χαλάρωσή τους. Η συγκεκριμένη μετατόπιση βρίσκει την κορύφωσή της με τη στρατηγική του «Ιστορικού Συμβιβασμού»⁴⁶ (Compromesso Storico) στην περίπτωση του PCI και της στήριξης της χριστιανοδημοκρατικής κυβέρνησης του Giulio

---

1968, New Haven: Yale University Press, 1972· Lange, P., Irvin, C. & S. Tarrow, «Mobilization, Social Movements and Party Recruitment: The Italian Communist Party since the 1960s», *British Journal of Political Science*, Vol. 20, No. 1, 1990, σελ. 15-42· Σωτήρης, Π., «La rossa primavera. (Σημειώσεις για τον Ιταλικό Μάη)», *Θέσεις*, τχ. 104, 2008, σελ. 115-164.

⁴⁴ Για τις αντιδράσεις των Γάλλων και των Ιταλών κομμουνιστών βλ. Bracke, M., *Which Socialism, Whose Détente? West European Communism and the Czechoslovak crisis of 1968*, Budapest, New York: Central European University Press, 2007· Liehm, A.J., «The Prague Spring and Eurocommunism», *International Journal*, Vol. 33, No. 4, 1978, σελ. 804-819.

⁴⁵ Περί ευρωκομμουνισμού ορισμένες βασικές αναφορές είναι οι ακόλουθες: Boggs, C. & D. Plotke (eds), *Politics of Eurocommunism: Socialism in Transition*, London, New York: Macmillan, 1980· Carillo, S., *Ευρωκομμουνισμός και Κράτος*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1990· Claudin, F., *Ευρωκομμουνισμός και Σοσιαλισμός*, Αθήνα: Μπουκουμάνης, 1978· della Torre, P.F., Mortimer, E. & J. Story (eds), *Eurocommunism: Myth or reality?*, London: Penguin, 1979· Hardi, P., «Why Do Communist Parties Advocate Pluralism?», *World Politics*, Vol. 32, No. 4, 1980, σελ. 531-552· Kriegel, A., *Eurocommunism: a new kind of Communism?*, Stanford CA: Hoover Institute Press, 1978· Leonhard, W., *Eurocommunism: Challenge for East and West*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1979· Mandel, E., *Κριτική του Ευρωκομμουνισμού*, Αθήνα: Λιβάνης, 1990· Schwab, G. (ed.), *Eurocommunism: The Ideological and Political-Theoretical Foundations*, Westport CT: Greenwood Press, 1981· Λάδης, Φ., *Τι είναι και πού πηγαινει ο ευρωκομμουνισμός*, Αθήνα: Πύλη, 1979· Μοσχονάς, Α., *Παραδοσιακή και Σύγχρονη Αριστερά: Ιστορικές καταβολές και θεωρητικές συσχετίσεις*, Αθήνα: Οδυσσέας, 2005, σελ. 109-122· Μπαλαμπανίδης, Γ., *Ευρωκομμουνισμός: Από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, Αθήνα: Πόλις, 2015

⁴⁶ Berlinguer, E., *Ιστορικός Συμβιβασμός*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1977· D' Alimonte, R., «Party Behavior in a Polarized System: The Italian Communist Party and the Historic Compromise» στο Muller, W.C. & K. Strom (eds), *Policy, Office or Votes? How Political Parties in Europe Make Hard Decisions*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1999, σελ. 141-171· Gundle, S., «The PCI and the Historic Compromise», *New Left Review*, Vol. I/163, 1987, σελ. 27-35· Lange, P., «Crisis and consent, change and compromise: Dilemmas of Italian communism in the 1970s», *West European Politics*, Vol. 2, No. 3, 1979, σελ. 110-132.

Andreotti (1976-1978) και με το «Κοινό Πρόγραμμα»⁴⁷ (Programme commun) που προώθησε το PCF σε συνεργασία με τους σοσιαλιστές. Το ευρωκομμουνιστικό αίτημα περιλάμβανε το «άνοιγμα» των κομμάτων προς τα (νέα) κοινωνικά κινήματα και σε κοινωνικά στρώματα τα οποία δεν συνιστούσαν προνομιακό πεδίο παρέμβασης για την κομμουνιστική Αριστερά το προηγούμενο διάστημα. Οι αντιφατικές συνέπειες της εν λόγω στρατηγικής –αύξηση εκλογικού ποσοστού χωρίς κυβερνητική συμμετοχή στην πρώτη περίπτωση, αποτυχημένη κυβερνητική συμμετοχή στη δεύτερη– διαμόρφωσαν και τους όρους της επερχόμενης κρίσης των κομμουνιστικών κομμάτων. Όπως έχει περιγράψει και ο Sidney Tarrow, υπάρχουν τρία μεγάλα παράδοξα που προκύπτουν από την κυβερνητική συμμετοχή των ΔΚΚ⁴⁸: το παράδοξο της αποδοχής ως κυβερνητικών εταίρων πολιτικών δυνάμεων που στιγματιζόνταν όλο το προηγούμενο διάστημα ως «όργανα του κεφαλαίου»· το παράδοξο των περιορισμένων επιτευξέων για την εργατική τάξη σε επίπεδο κρατικών πολιτικών· και το παράδοξο της άμεσης επαναφοράς των κομμάτων στην αντιπολίτευση, παρότι αρχικά είχαν αντιληφθεί τη συμμετοχή τους σε συμμαχιακές κυβερνήσεις ως «πρελούδιο για την κατάληψη της εξουσίας». Αυτές οι τρεις αντιφατικές συνθήκες στις οποίες βρέθηκαν τα ΔΚΚ της ευρωκομμουνιστικής στροφής στην πραγματικότητα έθεσαν τα όρια του εγχειρήματος και καθόρισαν την τελική κατάρρευσή του. Το σημείο καμπής ήταν η κυβερνητική συμμετοχή ή καλύτερα η απόπειρα της κυβερνητικής συμμετοχής, που υπονόμεισε τον ρηξιακό χαρακτήρα του κομμουνιστικού προτάγματος.⁴⁹

Δεδομένης της στάσης που κράτησαν τα κομμουνιστικά κόμματα στο κύμα διαμαρτυρίας του 1968, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η δεξίωση των

---

⁴⁷ Markus, J., «The French Communist Party between Government and Opposition», *The World Today*, Vol. 40, No. 3, 1984, σελ. 114-121· Ross, G., «The New Popular Front in France», *Socialist Register*, Vol. 14, 1977, σελ. 188-208· Βαλλιάνος, Χρ., «Ποιος θυμάται τη 10η Μαΐου 1981; (Σημειώσεις για τη γαλλική “αλλαγή”). Μέρος I: Η δεκαετία του “Κοινού Προγράμματος”», *Θέσεις*, τχ. 105, 2008 διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1049.

⁴⁸ Tarrow, S., «Transforming Enemies Into Allies: Non-Ruling Communist Parties in Multiparty Coalitions», *Journal of Politics*, Vol. 44, No. 4, 1982, σελ. 925-926.

⁴⁹ Υπάρχουν, βέβαια, και οι δύο περιπτώσεις μιας πρώιμης «ευρωκομμουνιστικής στροφής» (Ισλανδία, Φινλανδία) όπου τα αντίστοιχα ΚΚ επένδυσαν στην κυβερνητική συμμετοχή. Είναι σαφές ότι αποτυχία του ευρωκομμουνιστικού εγχειρήματος, όπως την ορίζουμε στην παρούσα εργασία, αφορά κατά βάση τα δύο μαζικά ΔΚΚ τα οποία εξέφρασαν τα εν λόγω προτάγματα και απώλεσαν και το ρόλο τους στον κομματικό ανταγωνισμό.

μεταϋλιστικών αιτημάτων των κινηματικών δράσεων λαμβάνει τα χαρακτηριστικά μιας επιφυλακτικής προσοικείωσης προταγμάτων, πρακτικών και προσώπων. Ως προς το τελευταίο, είναι σαφές ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 πολλά ΔΚΚ επενδύουν τόσο στην ανέλιξη νέων στελεχών στην κομματική ιεραρχία και στη στρατολόγηση νέων μελών στις τοπικές οργανώσεις⁵⁰ όσο και στη διασύνδεσή τους με τα (νέα) κοινωνικά κινήματα⁵¹. Είναι σαφές όμως ότι ο «παράγοντας νέο μέλος»⁵² στην πραγματικότητα διαμόρφωσε συνθήκες απονομιμοποίησης και της κλασικής λογικής για την κομματική οργάνωση και κινητοποίηση και του πολιτικού σχεδίου που αρθρωνόταν από τα κομμουνιστικά κόμματα σε διαφορετικές εκδοχές.

Την ίδια στιγμή, και ακολουθώντας μια παράλληλη πολιτική τροχιά, ανασυγκροτείται και ο χώρος του κομμουνισμού στη Νότια Ευρώπη, όπου τα μέχρι πρότινος παράνομα κομμουνιστικά κόμματα επανενσωματώνονται στα εθνικά πολιτικά συστήματα και με ιδιαίτερα μαζικούς όρους.⁵³ Η «κρίση των δικτατοριών»⁵⁴ οδήγησε σε μεταβάσεις στη δημοκρατία, όπου τα οικεία κομμουνιστικά κόμματα είχαν κεντρικό ρόλο. Στην περίπτωση της Ισπανίας το PCE συμμετείχε στη «Συμφωνία της Μονκλόα», με την οποία επικυρωνόταν η «βελούδινη» μετάβαση της Ισπανίας σε ένα βασιλευόμενο δημοκρατικό καθεστώς.⁵⁵ Στην Πορτογαλία η ενεργή σύμπλευση του PCP με το «Κίνημα των Ενόπλων Δυνάμεων» ανακόπηκε με το αντιπραξικόπημα του 1975, ωστόσο οι Πορτογάλοι κομμουνιστές προσέφεραν την πλήρη υποστήριξή τους στο Σύνταγμα του 1976.⁵⁶ Στην Ελλάδα αμφότερες οι

---

⁵⁰ Waller, M., «The Radical Sources of the Crisis in West European Communist Parties», *Political Studies*, Vol. 37, No. 1, 1989, σελ. 44-48.

⁵¹ Lange, P., Irvin, C. & S. Tarrow, «Mobilization, Social Movements and Party Recruitment: The Italian Communist Party since the 1960s», *ό.π.*

⁵² Waller, M., «The Radical Sources of the Crisis in West European Communist Parties», *ό.π.*, σελ. 44.

⁵³ Βλ. Bosco, A., «Four actors in search of a role: the southern European Communist parties» στο Diamandouros, N.P. & R. Gunther (eds), *Parties, Politics, and Democracy in the New Southern Europe*, Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 2001, σελ. 329-387

⁵⁴ Πουλιαντζάς, Ν., *Η κρίση των δικτατοριών*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2006.

⁵⁵ Mujal-Leon, E., *Communism and Political Change in Spain*, New York: Wiley, 1982· Heywood, P., «Mirror-images: The PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain», *West European Politics*, Vol. 10, No. 2, 2010, σελ. 193-210· Prevost, G., «Eurocommunism and the spanish communists», *West European Politics*, Vol. 4, No. 1, 1981, σελ. 69-84.

⁵⁶ Cunha, C., *The Portuguese Communist Party's strategy for power: 1921-1986*, PhD thesis, University of Massachusetts Amherst, 1987· McLeod, A., «The Parties and the Consolidation of

εκδοχές του κομμουνιστικού κινήματος συνέβαλαν στη δημοκρατική νομιμοποίηση και νομιμότητα και σε μεγάλο βαθμό μετείχαν στην εδραίωση της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας.⁵⁷ Σε κάθε περίπτωση, η επανάκαμψη των κομμουνιστικών κομμάτων στη νόμιμη δράση λειτούργησε σαν μια πραγματική «ένεση» αναζωογόνησης για το κομμουνιστικό κίνημα στη Δυτική Ευρώπη.

Η πολιτική τροχιά την οποία ακολούθησε το κόμμα κάθε χώρας καθορίστηκε από δύο παράγοντες: πρώτον τη φύση της μετάβασης και δεύτερον την πολιτικοοργανωτική κληρονομιά των περιόδων της παρανομίας. Και στις τρεις περιπτώσεις των χωρών της Νότιας Ευρώπης υπήρχε μακρά περίοδος παρανομίας, η οποία ενίσχυσε τάσεις απομόνωσης και εσωστρέφειας. Ωστόσο, στην Ελλάδα, για παράδειγμα, η ύπαρξη ενός έστω περιορισμένου κοινοβουλευτισμού στη μετεμφυλιακή περίοδο ευνόησε την ευκολότερη συμπερίληψη των δύο ΚΚ στο μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα και την ανάδειξή τους σε κορυφαίους πυλώνες του. Η ήπια μετάβαση στην Ισπανία διαμόρφωσε τους όρους για την ευρωκομμουνιστική στροφή του PCE υπό τον Carillo και η συγκρουσιακή μετάβαση στην Πορτογαλία επέτρεψε τη διατήρηση ενός ορθόδοξου ριζοσπαστισμού στο PCP. Η ιδιομορφία της νοτιοευρωπαϊκής πολιτικής ήταν το ότι τα ΚΚ είχαν να αντιμετωπίσουν μαζικοποιημένους και εξίσου ριζοσπαστικούς σοσιαλδημοκρατικούς ανταγωνιστές και κατ' επέκταση δεν κατόρθωσαν να έχουν το προβάδισμα που είχαν αποκτήσει οι Ιταλοί και οι Γάλλοι σύντροφοι έναντι των σοσιαλιστών στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο – βέβαια στην Ελλάδα η δυνατότητα αυτή για το ΚΚΕ χάθηκε με την (ίσως) επιβεβλημένη από τις αντικειμενικές συνθήκες αποχή του στις εκλογές του 1946. Παρά ταύτα, τα εν λόγω κόμματα ήταν μαζικά, είχαν ριζοσπαστική ορμή και καθυστέρησαν τη διαδικασία κρίσης του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνισμού, η οποία επιταχύνθηκε τη δεκαετία του 1980.

Σε αυτό το πλαίσιο, η δεκαετία του 1980 σηματοδοτεί και την είσοδο των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων σε συνθήκες κρίσης. Τα σημεία ήταν φανερά και αναντίρρητα: η σταδιακή διάβρωση της εκλογικής παρουσίας όλων

Democracy in Portugal: The Emergence of a Dominant Two-Party System», στο Ethier, D. (ed.), *Democratic Transition and Consolidation in Southern Europe, Latin America and South East Asia*, London: Macmillan, 1990, σελ. 162.

⁵⁷ Βλ. υποκεφ. 1.2 παρόντος.

σχεδόν των κομμάτων,⁵⁸ η μείωση του αριθμού των μελών τους⁵⁹ και η συρρίκνωση της κοινωνικής τους επιρροής, είτε στους μαζικούς χώρους είτε στο επίπεδο της κοινής γνώμης. Με την εξαίρεση του PCI,⁶⁰ το οποίο βίωσε την κάμψη με τις λιγότερες απώλειες, όλα τα κόμματα βίωσαν την πολιτική κρίση,⁶¹ ανεξαρτήτως της πολιτικής τροχιάς την οποία είχαν επιλέξει – ορθόδοξη ή ευρωκομμουνιστική. Τα γεγονότα από την πτώση του Τείχους έως και την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης επέφεραν την αποσάθρωση της κομμουνιστικής κομματικής οικογένειας.⁶²

Η κατάρρευση της δεκαετίας του 1980 ήταν στην πραγματικότητα η απόληξη μιας ταχείας πορείας συμπερίληψης των ΔΚΚ στα εθνικά πολιτικά συστήματα και της βαθμιαίας υποχώρησης της πολιτικής έλξης του σοσιαλιστικού εγχειρήματος. Όλες οι στρατηγικές που προωθήθηκαν σκοπούσαν στην όσο το δυνατόν καλύτερη προσαρμογή των ΔΚΚ σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον που επηρεαζόταν αφενός από τις διακυμάνσεις της ψυχροπολεμικής πόλωσης και αφετέρου από τους όρους του γρήγορου εκσυγχρονισμού των δυτικών κοινωνιών που παρήγαγε συνακόλουθες κοινωνικές εντάσεις. Η ματαιώση της βεβαιότητας ότι «έχουμε την ιστορία στο πλευρό μας» στέρησε από τα εν λόγω κόμματα την πεποίθηση ότι είναι δυνατόν μια (ευέλικτη) κομματική στρατηγική –και με πολλές αντιφάσεις– να

---

⁵⁸ Bull, M.J., «The West European communist movement in the late twentieth century», *West European Politics*, Vol. 18, No. 1, 1995, σελ. 81· Lazar, M., «Communism in Western Europe in the 1980s», *Journal of Communist Studies*, Vol. 4, No. 3, 1988, σελ. 243-245· Ramiro, L., «The Crisis of Western Communist Parties: Reconsidering Socio-Structural Explanations», paper presented at the *Comparative Politics Workshop*, Dept of Political Science, University of Chicago, Chicago, January 15th, σελ. 4-8· Waller, M., «The Radical Sources of the Crisis in West European Communist Parties», *ό.π.*, σελ. 40.

⁵⁹ Katz, R. & P. Mair, «Replication data for: Katz-Mair (1992) Party Organizational Data», 1992 στο <http://data.eui.eu/RSCAS/EUDO/eupp/10016>, *European Union Democracy Observatory* Version 8 – βλ. datasets Ιταλίας, Σουηδίας και Φινλανδίας· Lazar, M., «Communism in Western Europe in the 1980s», *ό.π.*, σελ. 245-256.

⁶⁰ Το οποίο όμως δεν κατόρθωσε να εκπληρώσει τον κυβερνητικό στόχο βλέποντας δύο συνεχόμενες σοσιαλιστικές κυβερνήσεις του B. Craxi (1983-1987).

⁶¹ Η περίπτωση των κομμουνιστικών κομμάτων της Νότιας Ευρώπης έχει ορισμένες ιδιομορφίες. Το γεγονός ότι εντάχθηκαν ύστερα σε μία δημοκρατική τροχιά, διαμόρφωσε ένα ρεύμα ριζοσπαστικοποίησης που καθυστέρησε αυτές τις τάσεις απο-νομιμοποίησης. Η εξαίρεση είναι η ισπανική περίπτωση.

⁶² Για τις αντιδράσεις των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων στην πτώση της Σοβιετικής Ένωσης βλ. τις περιπτωσιολογικές μελέτες του συλλογικού τόμου Bell, D.S. (ed.), *Western European communists and the collapse of communism*, Oxford: Berg, 1993.

οδηγήσει στο περιπόθητο αποτέλεσμα, διαμέσου της «πανουργίας του λόγου». Οι κομματικές οργανώσεις βεβαίως δεν αναπτύσσονται γραμμικά ούτε παραμένουν αποστειρωμένες και ανέγγιχτες από τις κοινωνικές εξελίξεις. Τα ΔΚΚ έγιναν κομμάτι των δυτικών πολιτικών συστημάτων και σε αυτό το πλαίσιο κρίνονται και ως τμήματα των φιλελεύθερων δημοκρατικών διευθετήσεων. Η κατάρρευση επομένως συνίσταται στην απομάκρυνση από την αρχική αιτία της συγκρότησής τους. Με άλλα λόγια, η απάρνηση της επαναστατικής προοπτικής είτε ως ευρωκομμουνιστικής στρατηγικής είτε ως προσκόλλησης σε μια παρακμάζουσα σοσιαλιστική πατρίδα στέρησε από τα κόμματα την πολιτική τους «ψυχή».

1.1.1 Αίτια της κρίσης των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων

Ποια είναι όμως τα αίτια της εν λόγω κατάρρευσης και τι είδους κληρονομίες αφήνουν στη μετακομμουνιστική Αριστερά; Είμαστε υποχρεωμένοι αυτήν την κατάρρευση να την εντοπίσουμε σε τρία διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης: το πρώτο είναι αυτό της κρίσης ή –κατ' άλλους– της μεταμόρφωσης του κομματικού φαινομένου από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και έπειτα· το δεύτερο αφορά την κρίση των εργατικών κομμάτων εν γένει· και το τρίτο την κρίση του κομμουνιστικού κινήματος και την επίδρασή της στα επιμέρους κόμματα. Τα επίπεδα αυτά είναι αλληλοσυμπληρούμενα, επιδρούν στη συρρίκνωση της πολιτικής επιρροής των ΔΚΚ, ωστόσο θεωρούμε ότι το τελευταίο επίπεδο είναι το καθοριστικό για την κατάρρευση των εν λόγω κομμάτων. Τα ΔΚΚ ως δομικά στοιχεία των μεταπολεμικών κομματικών συστημάτων υφίστανται τις επιπτώσεις μιας σειράς εξελίξεων στη σχέση κοινωνίας και κράτους και ακόμη περισσότερο βλέπουν την εκλογική και κοινωνική τους επιρροή να κάμπτεται υπό το βάρος ενός μεγάλου μετασχηματισμού στις δυτικές κοινωνίες και μιας μεγάλης κρίσης νομιμοποίησης του σοσιαλιστικού εγχειρήματος. Η επομένη της κρίσης των ΔΚΚ βρίσκει την καθημαγμένη κομμουνιστογενή Αριστερά μπροστά στην πρόκληση της αναζήτησης μιας νέας πολιτικής τροχιάς.

Κρίση του κομματικού φαινομένου

Όσον αφορά το πρώτο επίπεδο, η συζήτηση είναι πλούσια και σχετίζεται με την κρίση του κομματικού θεσμού ως δομής εκπροσώπησης της κοινωνίας. Η κρισιακή

θεώρηση του κομματικού φαινομένου, όπως έχει δείξει ο Hans Daalder,⁶³ είναι απολύτως εγγεγραμμένη τόσο στην ίδια τη φύση του θεσμού όσο και στη θεωρία που πλαισιώνει τη μελέτη του. Η εν λόγω ιδιαιτερότητα μάλλον προκύπτει από την υπερβολική «έκθεση» του πολιτικού κόμματος στην κρίση της κοινής γνώμης, λόγω του ιδιαίτερου ρόλου που αυτό διαδραματίζει στη δημοκρατική πολιτική και λόγω της θέσης του ως μεσολαβητή ανάμεσα στην κοινωνία και στο κράτος. Υπ' αυτή την έννοια, είναι σαφές ότι η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στις δυτικές χώρες δημιουργεί νέου τύπου κοινωνικά αιτήματα, στα οποία τα πολιτικά και κομματικά συστήματα, με τον τρόπο που είχαν συγκροτηθεί στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο, δεν μπορούν να ανταποκριθούν. Το «παράδοξο της ανάπτυξης», που επισημαίνει ο Ηλ. Κατσούλης⁶⁴, θέτει τα πολιτικά κόμματα σε μια σπειροειδή πορεία διαρκούς απαξίωσης, αφού η φύση του κομματικού θεσμού –η συντηρητική, κατά Panebianco, συγκρότησή του–⁶⁵ δεν τους επιτρέπει να προσαρμόζονται επαρκώς στις μεταβαλλόμενες συνθήκες. Εξού και η μόνιμη δυσaréσκεια των πολιτών απέναντι στα κόμματα.

Στη δική μας προσέγγιση ωστόσο, η κρίση του κομματικού θεσμού είναι κάτι περισσότερο από μια συμπεριφορική αντίδραση των πολιτικών υποκειμένων στην ακαμψία των κομμάτων σε περιόδους μετάβασης ή ακόμη και οικονομικής κρίσης. Εάν θεωρήσουμε ότι τα κόμματα συμβάλλουν, από την πλευρά τους, στη συγκρότηση της πολιτικής υποκειμενικότητας –οργανώνουν την πολιτική συμμετοχή και κινητοποίηση, επιμελούνται την πολιτική παιδεία των κοινωνικών υποκειμένων, καταρτίζουν προγράμματα υλοποίησης των κοινωνικών αιτημάτων, επομένως καθιστούν τα κοινωνικά διαβήματα ως το έδαφος νομιμοποίησης των κρατικών πολιτικών–, τότε η κρίση των κομμάτων συνδέεται με τον γενικότερο μετασχηματισμό της δημοκρατικής λειτουργίας προς περισσότερο αυταρχικές μορφές διαχείρισης, με την απομείωση του ρόλου του κράτους για την αναπαραγωγή του κοινωνικού σώματος και με την παρακμή των αντιπροσωπευτικών θεσμών ως πηγών

---

⁶³ Daalder, H., «Parties: Denied, Dismissed or Redundant? A Critique», στο Gunther, R., Montero, J.R. and J. Linz (eds), *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*, Oxford: Oxford University Press, 2002, σελ. 39-57.

⁶⁴ Κατσούλης, Ηλ., «Η απαξίωση των πολιτικών κομμάτων και το 'παράδοξο της ανάπτυξης'» στο του ίδιου (επιμ), *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα πολιτικής: θεσμοί, οργανωτικές δομές*, Αθήνα: Σιδέρης, σελ. 15-76

⁶⁵ Panebianco, A., *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988

άσκησης και νομιμοποίησης της εξουσίας. Η κρατικοποίηση των κομμάτων και η αποδυνάμωση παραδοσιακών λειτουργιών που συνδέονταν με τον δημοκρατικό τους ρόλο σηματοδοτούν την παρακμή των κομμάτων και τη συνακόλουθη κοινωνική δυσπιστία απέναντί τους.

Η διαδικασία της κρατικοποίησης διέρχεται από μια γενικότερη μετατόπιση στον τρόπο λειτουργίας και οργάνωσης της δημοκρατικής πολιτικής. Ο Νίκος Πουλιαντζάς στο έργο του *Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός* αναφέρεται στην ανάδυση του «αυταρχικού κρατισμού» ως ενός νέου προτύπου αναπαραγωγής της ταξικής κυριαρχίας στην περίοδο της κρίσης της δεκαετίας του 1970⁶⁶. Σε αυτό το πλαίσιο, η ηγεμονία της Δεξιάς στις επόμενες δεκαετίες οργανώθηκε μέσα από τη σταδιακή διάχυση των λειτουργιών του κράτους προς θεσμούς της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών» –το μετέπειτα πρότυπο της «διακυβέρνησης»⁶⁷– και την κατίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής – με την έννοια της «προσωποποίησης της πολιτικής». Σε αυτές τις διαδικασίες τα κόμματα λειτούργησαν ως κρίσιμοι κόμβοι για τη νομιμοποίησή τους από τα κάτω. Άμεση συνέπεια ωστόσο της συρρίκνωσης της δημοκρατικής διαδικασίας ήταν η απομάκρυνση των κομμάτων από κοινωνικά αιτήματα και συνδέσεις.

Η περίφημη θεωρία για το «κόμμα του καρτέλ» των Richard Katz και Peter Mair⁶⁸ βασίζεται ακριβώς στην ερμηνεία της απάντησης των κομμάτων στη βαθμιαία

---

⁶⁶ Πουλιαντζάς, Ν., *Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2001, σελ. 291-311

⁶⁷ Αρανίτου, Β., Παπαβλασόπουλος, Ε. & Μ. Σπουρδαλάκης, «Από την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση στο ...μνημόνιο: το «Χρονικό» μιας προαναγγελθείσας κρίσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 134-135, 2011, σελ. 37-50.

⁶⁸ Katz R. & P. Mair, «Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party», *Party Politics*, Vol. 1, No. 1, 1995, σελ. 5-28· των ιδίων, «The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies» στο Gunther, R., Montero J.R. & J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2002, σελ. 113-135· των ιδίων, «The Cartel Party Thesis: A Restatement», *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 4, 2009, σελ. 753-766· για μια κριτική του «κόμματος καρτέλ» βλ. Koole, R., «Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party», *Party Politics*, Vol. 2, No. 4, 1996, σελ. 507-523 και Kitschelt, H., «Citizens, politicians, and party cartellization: Political representation and state failure in post-industrial democracies», *European Journal of Political Research*, Vol. 37, No. 2, 2000, σελ. 149-179· για μία σύνδεση της θεωρίας του «κόμματος του καρτέλ» και της θεωρίας του Πουλιαντζά για το «κυρίαρχο μαζικό κόμμα» βλ. Ελευθερίου, Κ., «Κυρίαρχο μαζικό κόμμα και κόμμα καρτέλ. Συναντήσεις του ύστερου Πουλιαντζά με

αποξένωσή τους από το κοινωνικό σώμα. Η προσκόλληση στο κράτος και η εξάρτηση της αναπαραγωγής των κομμάτων από τους κρατικούς πόρους είναι μια κρίσιμη διαδικασία μετασχηματισμού της κομματικής πολιτικής που διευρύνει την κοινωνική δυσπιστία απέναντι στον συγκεκριμένο θεσμό. Η διαμόρφωση του κομματικού «καρτέλ», ως ενός τόπου σύμπλευσης των κομμάτων και περιχαράκωσης του κομματικού ανταγωνισμού, σηματοδοτεί την περαιτέρω ενίσχυση του τεχνοκρατισμού ως *rationale* για την ανάδειξη κομματικών στελεχών, τη συρρίκνωση της οργανωμένης εσωκομματικής δημοκρατίας, την προώθηση αμεσοδημοκρατικών διαδικασιών συμβολικής υποστήριξης της ηγεσίας και τη μετατροπή του κόμματος από εκπρόσωπο της κοινωνίας στο κράτος σε εκπρόσωπο και εκλαϊκευτή της στρατηγικής του κράτους στο κοινωνικό πεδίο.

Τα παραπάνω μάς οδηγούν στην υπόθεση ότι η ανάγκη προσαρμογής της στρατηγικής του κράτους στο αναδυόμενο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον των κρίσεων της δεκαετίας του 1970 περιλάμβανε και τη συνακόλουθη προσαρμογή των οικείων κομματικών συστημάτων στις νέες ανάγκες νομιμοποίησης. Η εγκατάσταση του (κυβερνητικού) πολιτικού κόμματος στην «καρδιά» του κράτους σήμαινε και την εκκίνηση μιας συμβιωτικής σχέσης που θα απομάκρυνε το πρώτο από τις κοινωνικές του αναφορές. Όσο και αν η εν λόγω συμβιωτική σχέση διασφάλισε την επιβίωση του κομματικού θεσμού –ο οποίος, σημειωτέον, δεχόταν «επιθέσεις» από τα (νέα) κοινωνικά κινήματα–, είναι σαφές ότι συνέβαλε και στην περαιτέρω απαξίωσή του. Τα κόμματα της Αριστεράς βρέθηκαν στη δυσάρεστη θέση να μετέχουν στη διαδικασία της κρατικοποίησης και να υφίστανται πολλαπλασιαστικά τα επίχειρά της. Και γι' αυτόν το λόγο η επαγγελία της κυβερνητικής συμμετοχής στην πραγματικότητα υπέκρυπτε και μια προσπάθεια ενσωμάτωσής τους σε μια αναδυόμενη και ενδεχομένως δυσμενή κοινωνικοπολιτική διεύθετηση.

Η θεωρία των κομμάτων μάς διδάσκει ότι η γένεση, η συγκρότηση, η εξέλιξη και η αλλαγή ενός πολιτικού κόμματος είναι διαδικασίες που περνούν μέσα από την αδήριτη διαλεκτική κράτους και κοινωνίας. Το πολιτικό εκδιπλώνεται σε ένα διφορούμενο πεδίο όπου τα κοινωνικά συμφέροντα και οι πολιτικές τους εκφράσεις είναι το κατεξοχήν αντικείμενο των πολιτικών αγώνων, οι οποίοι μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν και τον κομματικό ανταγωνισμό. Υπ' αυτή την έννοια, ναι μεν το

τη σύγχρονη θεωρία κομμάτων» στο Γολέμης, Χ. & Η. Οικονόμου (επιμ), *Ο Πουλαντζάς Σήμερα*, Αθήνα: Νήσος/Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, 2012, σελ. 183-197.

περιεχόμενο των αγώνων καθορίζεται από τη συγκυρία και τις τυχόν μεταβολές της σχέσης κράτους και κοινωνίας, ωστόσο η έκβασή τους είναι αποτέλεσμα ενός δεδομένου συσχετισμού και επίδικο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Στη συνάφεια επομένως των μετατοπίσεων των δεκαετιών 1970 και 1980, όπου οι ανάγκες αναπροσαρμογής των δυτικών κοινωνικοοικονομικών συστημάτων επεφύλασσαν έναν νέο ρόλο για το κράτος, τα κόμματα της Αριστεράς είτε προτίμησαν την υπεράσπιση ενός παρακμάζοντος status quo –η κρατικο-προνοιακή διευθέτηση– είτε επιχείρησαν να μετέχουν στη νέα διευθέτηση, έστω με όρους δικαιότερης διαχείρισης. Το πρόβλημα για τα κόμματα της Αριστεράς ήταν ότι σε εκείνη τη συγκυρία έχασαν την πολιτική μάχη και έγιναν μέρος του προβλήματος περισσότερο παρά η λύση του.

Σε αυτό το πλαίσιο, ειδικά τα ΔΚΚ απέτυχαν να εκφράσουν την εναλλακτική πολιτική επιλογή που θα τα έθετε στον αντίποδα της κρισιακής συνθήκης. Για παράδειγμα, οι απαντήσεις των μεγάλων ΚΚ απέναντι στη μεταϋλιστική πρόκληση ήταν συγκεχυμένες, φοβικές και η εκ των υστέρων υιοθέτηση των μεταϋλιστικών αιτημάτων έλαβε χώρα με όρους θεσμοποίησης και όχι προώθησης αυτών. Η περίφημη «ανανέωση» του κομμουνιστικού κινήματος δεν συνίστατο στην αναζήτηση ενός νέου κομμουνιστικού δρόμου, αλλά στη δικαιολόγηση της σοσιαλδημοκρατικοποίησης. Και, αν θεωρηθεί ότι η εν λόγω εξέλιξη, ιδίως για τα μαζικά ΔΚΚ, ήταν μάλλον αναπόφευκτη, η άμεση συνέπεια ήταν τα εν λόγω κόμματα να εισπράξουν και αυτά μέρος της κρίσης νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος. Τα μαζικά ΔΚΚ ήταν παραδειγματικές περιπτώσεις των παραδοσιακών μαζικών, συγκεντρωτικών κομματικών οργανώσεων, οι οποίες βρέθηκαν στο στόχαστρο των (νέων) κοινωνικών κινήσεων με μομφές γραφειοκρατικοποίησης, ενώ και από τα δεξιά θεωρήθηκαν εκφράσεις μιας θεσμικοπολιτικής διευθέτησης η οποία δεν μπορούσε να διαχειριστεί τις νέες οικονομικές ανάγκες. Πέρα από αυτά, είναι σαφές ότι η κυβερνητική στροφή των ΔΚΚ δεν συνοδεύτηκε, όπως θα αναφέρουμε παρακάτω, και από μια εναλλακτική αντίληψη για τη λειτουργία και την οργάνωση του κράτους. Αυτό με όρους κρίσης κομμάτων σημαίνει ότι και τα ΔΚΚ αναπαράχθηκαν διαμέσου του κράτους, συνέβαλαν στην κρίση νομιμοποίησης και κατά συνέπεια υπέστησαν πολλαπλασιαστικά τις συνέπειές της.

Κρίση των εργατικών κομμάτων

Η κρίση των εργατικών κομμάτων⁶⁹ συνδέεται άμεσα με την προηγούμενη προβληματική, ωστόσο εδράζεται σε μεγάλο βαθμό και σε συγκεκριμένες μετατοπίσεις στο επίπεδο της οικονομίας και της κοινωνίας. Η δεκαετία του 1980 θεωρείται κομβική και σηματοδοτεί μια σειρά από μετασχηματισμούς που οριοθετούν τη μετάβαση από την περίοδο της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης σε αυτήν της (νεο)φιλελεύθερης κυριαρχίας. Στο επίπεδο της οργάνωσης της παραγωγής και της εργασίας παρατηρείται μια μετατόπιση από το φορντικό μοντέλο οργάνωσης –το οποίο χαρακτηριζόταν από την παραγωγή σε μαζική κλίμακα, τη μαζική κατανάλωση και την αξιοποίηση ενός ανειδίκευτου κατά βάση προσωπικού– σε μεταφορντικές μορφές οργάνωσης, όπου η έμφαση δινόταν στην εξειδίκευση, στην αποκλιμάκωση της μαζικής παραγωγής, στην άνοδο του τομέα των υπηρεσιών και στην εξατομικευμένη απεύθυνση προς το καταναλωτικό κοινό. Η βασική συνέπεια της εν λόγω μετατόπισης –όσον αφορά το κίνημα της εργατικής τάξης τουλάχιστον– είναι η είσοδος των ανεπτυγμένων οικονομιών από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και έπειτα σε μια διαδικασία σταθερής και ολοένα διευρυνόμενης *αποβιομηχάνισης*.⁷⁰ Η κατάρρευση της μεγάλης βιομηχανίας αίρει το διαπραγματευτικό πλεονέκτημα των βιομηχανικών συνδικάτων, οδηγεί το συνδικαλιστικό κίνημα σε σταδιακή *απομαζικοποίηση*⁷¹ και, το κυριότερο, μεταβάλλει τους όρους της σταθερής, πλήρους και μόνιμης εργασίας προς όφελος πιο ελαστικών διευθετήσεων που αντιστοιχούν

---

⁶⁹ Clarke, S., «The Crisis of Fordism or the Crisis of Social Democracy?», *Telos*, Vol. 83, No. 1, 1990, σελ. 71-97· Fox Piven F., «The Decline of Labor Parties: An Overview», στο Fox Piven F. (ed.), *Labor Parties in Postindustrial Societies*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1992, σελ. 1-19· Hobsbawm, E., «The Forward March of Labour Halted?», *Marxism Today*, September, 1978, σελ. 279-286· Panitch, L., *Working Class Politics in Crisis. Essays on Labour and the State*, London: Verso, 1986, σελ. 1-55· Σπουρδαλάκης, Μ., *Για τη Θεωρία και τη Μελέτη των Πολιτικών Κομμάτων*, Αθήνα: Εξάντας, 1990, σελ. 69-84.

⁷⁰ Allen, J., «Μεταβιομηχανισμός και Μεταφορντισμός», στο Hall, S., Held, D. & A. McGrew (επιμ.), *Η Νεωτερικότητα Σήμερα: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, Αθήνα: Σαββάλας, 2003, σελ. 249-323· Hirsch, J., «Φορντισμός και μεταφορντισμός η παρουσία κοινωνική κρίση και οι συνέπειές της», στο Bonefeld W., J. Holloway (επιμ.), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή*, Αθήνα: Εξάντας, 1993, σελ. 16-50.

⁷¹ Panitch, L., «Trade Unions and the Capitalist State», *New Left Review*, I/125, 1981, σελ. 21-43· Ross, G., «What is progressive about unions? Reflections on trade unions and economic crisis», *Theory and Society*, Vol. 10, No. 5, 1981, σελ. 609-643.

στις ανάγκες της νέας αγοράς. Τα εργατικά κόμματα, στο βαθμό που αντλούσαν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής τους ισχύος από τα εν λόγω στρώματα, βρίσκονται στη δύσκολη θέση της επαναδιαπραγμάτευσης βασικών πολιτικών τους προκειμένων για να προσαρμοστούν στο νέο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον.⁷²

Τη συγκεκριμένη μεταβολή ακολουθεί και η βαθμιαία *απονομιμοποίηση* του κράτους πρόνοιας ως κύριας διευθέτησης των σχέσεων ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία.⁷³ Στο βαθμό που οι κατακτήσεις των προηγούμενων ετών βελτιώνουν αισθητά το επίπεδο ζωής συνολικά των δυτικών κοινωνιών, είναι σαφές ότι οι καθολικές προβλέψεις των προνοιακών διευθετήσεων δεν μπορούν να καλύψουν τις ιδιαίτερες, προσωπικές ανάγκες του κάθε ατόμου. Επιπλέον, το εύρος της γραφειοκρατίας που συνόδευσε το κράτος πρόνοιας ευνόησε την ανάδυση αντικρατικών αντιλήψεων, ενώ και η ίδια η κρίση –με τις αντιφατικές της συνέπειες στους εθνικούς προϋπολογισμούς– μείωσε την αποτελεσματικότητα των προνοιακών παρεμβάσεων. Δεδομένου ότι το κράτος πρόνοιας ήταν ο κύριος πολιτικός πυλώνας της μεταπολεμικής σοσιαλδημοκρατίας –και με έναν ιδιόμορφο τρόπο και των μαζικών κομμουνιστικών κομμάτων–, το κυρίαρχο πολιτικό σχέδιο της Αριστεράς στη μεταπολεμική περίοδο τίθεται υπό αμφισβήτηση, και κατ' επέκταση η ικανότητα της τελευταίας να καταλάβει κυβερνητικές θέσεις.

Τέλος, σε πολιτισμικό επίπεδο, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 οργανώνεται μια αλλαγή στα δυτικό αξιακό πλαίσιο όπως και στις κυρίαρχες συμπεριφορικές νόρμες. Η λεγόμενη «μεταυλιστική επανάσταση»⁷⁴ φέρνει την ποιότητα ζωής στη θέση της απλής επιβίωσης, η οποία λογίζεται και ως το στοιχειώδες υλιστικό αίτημα, και κυρίως αναδεικνύει τη σημασία των πολλαπλών ταυτοτήτων που συγκροτούν πλέον το άτομο στη θέση των ενιαίων συλλογικών ταυτοτήτων της βιομηχανικής περιόδου. Υπ' αυτή την έννοια, οι μεγάλες και συνεκτικές πολιτικές αφηγήσεις που πλαισίωναν συγκεκριμένους τρόπους ζωής και

---

⁷² Moschonas, G. (2002), *In the Name of Social Democracy*, London: Verso, 2002. Panitch, L., «The impasse of social democratic politics», *Socialist Register*, Vol. 22, 1985, σελ. 50-97.

⁷³ Gough, I. (2008), *Η Πολιτική Οικονομία του Κοινωνικού Κράτους*, Αθήνα: Σαββάλας, σελ. 203-237. Esping-Andersen, G., *Οι τρεις κόσμοι του καπιταλισμού και της ευημερίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2009

⁷⁴ Inglehart, R., «The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies», *American Political Science Review*, Vol. 65, No. 4, 1971, σελ. 991-1017. του ίδιου, *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton: Princeton University Press, 1990.

πρότειναν ιδανικές προβολές για το μέλλον δεν είναι πλέον επαρκείς για να καλύψουν τις παραστάσεις των νέων κοινωνικών υποκειμένων. Η νέα πολιτικοποίηση περιλαμβάνει την ανάδειξη της καθημερινότητας ως πρωτεύοντος εδάφους πολιτικής διαχείρισης, την εξατομικευμένη απεύθυνση των πολιτικών δρώντων προς το κοινωνικό σώμα, την προώθηση αντιεραρχικών μορφών πολιτικής συμμετοχής, την ανάπτυξη a la carte πολιτικών που ικανοποιούν τα αιτήματα επιμέρους ομάδων και τη σχηματοποίηση προγραμμάτων νέας πολιτικής που αφίστανται από τις παραδοσιακές επεξεργασίες των εργατικών κομμάτων.

Αρκούν όμως όλα τα παραπάνω για να οριστεί η κρίση των εργατικών κομμάτων; Στην πραγματικότητα, η επενέργεια των προαναφερόμενων συστημικών εξελίξεων είχε γίνει, ως ένα βαθμό, αντιληπτή από τις κομματικές ελίτ, και σε μεγάλο βαθμό πολλά από τα μεγάλα «εκσυγχρονιστικά» προγράμματα των κομμάτων της Αριστεράς λογίζονταν ως απάντηση σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Τα κόμματα της Αριστεράς, ακριβώς επειδή εκφράζουν πολιτικά το πνεύμα της αλλαγής σε δεδομένες κοινωνίες, διαθέτουν εκείνους τους πολιτικούς αισθητήρες για να διαυγάσουν τις πολιτικοκοινωνικές μεταβολές και να καταρτίσουν σχέδια προσαρμογής στις νέες συνθήκες. Ως εκ τούτου, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 κατορθώνουν να διατηρήσουν μια ικανοποιητική επιρροή που δεν επιβεβαιώνει τη θέση περί δεξιάς κυριαρχίας – με την εμφατική εξαίρεση της Μ. Βρετανίας προφανώς.⁷⁵

Ωστόσο πού έγκειται εντέλει η κρίση; Ο Μιχ. Σπουρδαλάκης δίνει μια πρώτη απάντηση, μιλώντας για τη «συντηρητική στροφή των εργατικών κομμάτων».⁷⁶ Η κρίση των εργατικών κομμάτων δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και την πολιτική τους παρακμή. Σημαίνει τη σαφή αποσύνδεσή τους από εκείνα τα κοινωνικά στρώματα τα οποία αποτελούσαν το προνομιακό τους ακροατήριο. Σημαίνει την προώθηση πιο μετριοπαθών πολιτικών προγραμμάτων για να πλαισιώσουν τη νέα πολυσυλλεκτική τους βάση. Σημαίνει την οικειοποίηση των στοχεύσεων και των στρατηγικών στοχοθετήσεων του κράτους. Σημαίνει την απεμπόληση του στόχου της κοινωνικής αλλαγής, ο οποίος νοηματοδοτούσε και την πολιτική παρουσία των εργατικών

---

⁷⁵ Moschonas, G., *In the Name of Social Democracy*, ο.π.: Σπυροπούλου, Π., «Σε τεντωμένο σχοινί»: *Εκλογική δυναμική και κυβερνητική σταθερότητα της Ευρωπαϊκής Σοσιαλδημοκρατίας (1950-2007)*, διπλωματική εργασία, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο/ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», 2008.

⁷⁶ Σπουρδαλάκης, Μ., *Για τη Θεωρία και τη Μελέτη των Πολιτικών Κομμάτων*, ό.π.

κομμάτων ως Αριστεράς. Στην πραγματικότητα, η δεξιά επίθεση της δεκαετίας του 1980 δεν ήταν μια απλή κατίσχυση των πολιτικών δυνάμεων της Δεξιάς σε εκλογικό επίπεδο. Ήταν η ανασυγκρότηση του γενικότερου πολιτικού πλαισίου, περίξ μιας συγκεκριμένης ορολογίας και ερμηνείας της πραγματικότητας, το οποίο καθόριζε και τους όρους πολιτικής ανατοποθέτησης της Αριστεράς στο νέο περιβάλλον. Η κρίση της Αριστεράς δεν συνίσταται σε κάποια αδυναμία προσαρμογής –διότι αυτή ήταν ενίοτε επιτεύξιμη–, αλλά στη διαρκή απομάκρυνση από ριζοσπαστικά αιτήματα και προοπτικές με σκοπό τη διατήρηση της κυβερνητικής συμμετοχής. Ο κυβερνητισμός⁷⁷, ως πολιτική αρχή δραστηριοποίησης, ξεκαθαρίζει τις πολιτικές προθέσεις, αλλά «θολώνει» τις κοινωνικές αναφορές. Η Αριστερά μέσα από τη διατήρηση της κυβερνητικής παρουσίας κερδίζει μια πρόσκαιρα δομημένη αυτοπεποίθηση, η οποία σταδιακά φθείρεται, καθώς η πολιτική έμπνευση για ένα καλύτερο μέλλον, που καθιστούσε την Αριστερά μια προοδευτική πολιτική δύναμη, βυθίζεται σε έναν ωκεανό συστημικών επιλογών που καθιστούν δυσδιάκριτη την, πάντα επιθυμητή, διάκριση από τη Δεξιά.

Πώς επηρεάζονται τα ΔΚΚ από όλα τα παραπάνω; Όπως θα αναφερθεί πολλάκις στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, τα κομμουνιστικά κόμματα, παρά τις ιδιαιτερότητές τους, δεν είναι κάποιες «εξωτικές» κατασκευές των οποίων η πολιτική δράση χρειάζεται ιδιαίτερα θεωρητικά σχήματα για να ερμηνευθεί. Όντας αναπόσπαστα κομμάτια της φιλελεύθερης δημοκρατικής δομής, φέρουν αφενός τις παθογένειες του κομματικού φαινομένου και αφετέρου ακολουθούν την κρίση νομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος και αντιμετωπίζουν τις στρατηγικές αμηχανίες της Αριστεράς εν γένει. Η κρίση των κομμάτων επέδρασε, ακόμη περισσότερο από τα υπόλοιπα κόμματα, στα κομμουνιστικά, καθώς τα τελευταία βασίζονταν σε μια θετική αποτίμηση του ρόλου του κομματικού θεσμού προς την κατεύθυνση της κοινωνικής αλλαγής. Απώλεσαν μέρος της κομματικής τους βάσης, δεν κατόρθωσαν να ανανεώσουν αποτελεσματικά το στελεχιακό τους δυναμικό, υπέστησαν μια οδυνηρή εκλογική απο-ευθυγράμμιση και είδαν την επιρροή τους σε

---

⁷⁷ Ο «κυβερνητισμός», εδώ, ας μη συγχέεται με το ζήτημα της εξουσίας, το οποίο θα πρέπει να είναι άλλωστε παρόν σε κάθε αριστερή στρατηγική. Με αυτό τον όρο εννοούμε την προσοικείωση από ένα κόμμα της Αριστεράς πρακτικών, παραστάσεων και προτεραιοτήτων που κινούνται στο πλαίσιο ενός δεδομένου συστήματος διακυβέρνησης. Επιπλέον εννοούμε και την υποβάθμιση ορισμένων παραδοσιακών δομών και μορφών εκπροσώπησης προς όφελος μίας πιο ουδέτερης και συμπεριληπτικής κοινωνικής απεύθυνσης.

διάφορους μαζικούς χώρους να συρρικνώνεται. Η κομμουνιστική ταυτότητα, συνεκτική και με ισχυρές συμβολικές συνδηλώσεις, είχε αρχίσει να ξεθωριάζει και να χάνει την παλαιά της διεύθυνση και θελκτικότητα.

Επιπλέον, και οι γενικότερες μεταβολές σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο άφησαν το στίγμα τους. Όπως προαναφέρθηκε, τα μαζικά κομμουνιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης ήταν απόλυτα εναρμονισμένα με τους στόχους του μεταπολεμικού μοντέλου ανάπτυξης. Παρά την επαμφοτερίζουσα στάση του δυτικού μαρξισμού απέναντι στα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της σοσιαλδημοκρατικής συναίνεσης, είναι σαφές ότι η κρατικοκεντρική διαχείριση στερούσε μια σειρά από επιχειρήματα από τους εκπροσώπους του σοσιαλιστικού μοντέλου. Από την άλλη πλευρά, η ενσωμάτωση στο πολιτικό σύστημα μέσω της «εθνικοποίησης» εναρμόνισε τους στόχους των κομμουνιστών με τους στόχους του εθνικού αναπτυξιακού προτύπου. Στις χώρες όπου υπήρχε ένα ισχυρό και μαζικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, το κομμουνιστικό κόμμα λειτουργούσε –άλλοτε με επιτυχία, άλλοτε χωρίς επιτυχία– ως ένα αριστερό εμβρυουλκό, που αξιοποιούσε τα αριστερά κενά των σοσιαλδημοκρατικών παρεμβάσεων. Στις περιπτώσεις που το κομμουνιστικό κόμμα ήταν το μαζικό κόμμα της Αριστεράς, έστω και από αντιπολιτευτική θέση, συναινούσε στην υλοποίηση της εθνικής στρατηγικής. Υπ’ αυτή την έννοια, η κρίση του «οργανωμένου καπιταλισμού» άγγιξε και την κομμουνιστική πολιτική, αφού μεγάλο μέρος της νομιμοποίησης που απήλαυσαν τα κομμουνιστικά κόμματα στη Δυτική Ευρώπη προερχόταν από την πίεση για συμπεριληπτικές και εξισωτικές πολιτικές. Στην πραγματικότητα, στο βαθμό που και τα ίδια τα μεγάλα κομμουνιστικά κόμματα επέλεξαν στη συνάφεια της δεκαετίας του 1970 να επαναδιατυπώσουν τα σοσιαλδημοκρατικά προγράμματα των προηγούμενων δεκαετιών προς μια ριζοσπαστική κατεύθυνση, βίωσαν την αδυναμία να αποτελέσουν ουσιαστική εναλλακτική λύση προς την επερχόμενη κρίση. Όπως πολύ σωστά έχουν επισημάνει οι Λάσκος και Τσακαλώτος: «[...] η ευρωπαϊκή Αριστερά συμπεριφέρθηκε σε αυτή την εποχή του τέλους της χρυσής περιόδου ως εθνικά υπεύθυνη δύναμη [...],⁷⁸ μη διαθέτοντας τα κατάλληλα εργαλεία για να δώσει πειστικές απαντήσεις στην κρίση του καπιταλισμού.

---

⁷⁸ Λάσκος, Χρ. & Ε. Τσακαλώτος, *Από τον Κένυς στη Θάτσερ: Χωρίς Επιστροφή. Καπιταλιστικές Κρίσεις, Κοινωνικές Ανάγκες, Σοσιαλισμός*, Αθήνα: ΚΨΜ, 2011, σελ. 30.

Επιπλέον, η αποδιάρθρωση της εργατικής τάξης και των εργατικών κοινοτήτων εξαιτίας της βαθμιαίας αποβιομηχάνισης επέδρασε και στο κομμουνιστικό ακροατήριο. Εδώ πρέπει να προβούμε σε ορισμένες απαραίτητες παρατηρήσεις. Πρώτον, παρότι τα κομμουνιστικά είναι ως ένα βαθμό *εργατικά κόμματα*, σε καμία περίπτωση δεν είναι *κόμματα της εργατικής τάξης*.⁷⁹ Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία διαμόρφωσης της κομμουνιστικής ταυτότητας, αν και ξεκίνησε από μια πραγματική μεταφορά στοιχείων της εργατικής ταυτότητας σε πολιτικό επίπεδο –με έμφαση στην ανάδειξη των πιο συγκρουσιακών στοιχείων–, ολοκληρώθηκε με τη σχηματοποίηση μιας πολιτισμικής ενότητας που βασιζόταν στην εικόνα τού εκάστοτε κομμουνιστικού κόμματος αναφορικά με το τι σημαίνει εργατική τάξη σε κάθε χώρα. Πολλές φορές δηλαδή η εργατική αναφορά λάμβανε τη μορφή μιας φαντασιακής συνθήκης, όπου η αφήγηση για τον εργάτη υπερέβαινε την πραγματική του κατάσταση. Στις περιπτώσεις των πιο μαζικών κομμάτων, ακριβώς επειδή αυτά τα κόμματα πλησίαζαν περισσότερο στο πρότυπο του κόμματος της εργατικής τάξης, η διαλεκτική φαντασιακού και πραγματικού ήταν πιο ισορροπημένη. Στα μικρότερα κόμματα η αφήγηση είχε μεγαλύτερο ρόλο για τη διατήρηση της εσωτερικής τους ενότητας. Ο παραπάνω συλλογισμός ωστόσο δεν θα πρέπει να μας οδηγήσει σε εύκολες απαντήσεις σχετικά με τον κοινωνικό χαρακτήρα των εν λόγω κομμάτων, κυρίως γιατί οι *σχέσεις εκπροσώπησης*⁸⁰ των κομμάτων είναι ρευστές, μεταβαλλόμενες και ποτέ μονοσήμαντες.

Δεύτερον, ο βαθμός συμπεριληψιμότητας του κομμουνιστικού διαβήματος καθορίζεται και από τη δυνατότητα του τελευταίου να εντάσσει στις επιδιώξεις του και κοινωνικές κατηγορίες που βρίσκονται εκτός των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραδόσεων της εργατικής τάξης. Σε πολλές περιπτώσεις ο κομμουνισμός άνησε ως φαινόμενο σε χώρους όπου τα προτάγματά του έμοιαζαν μάλλον απειλητικά για την επιβίωση τους – ένα καλό παράδειγμα γι' αυτό το θέμα είναι ο αγροτικός κομμουνισμός. Ωστόσο, πολλές φορές η εργατική αφήγηση διανθίζεται με «ηρωικές» πλαισιώσεις καθιστώντας την πολιτική ένταξη εντέλει πολιτισμική. Σε αυτή τη συνάφεια, είναι φανερό ότι, όσο εντείνεται η διαδικασία της

---

⁷⁹ Για τη σημασία της εν λόγω διάκρισης βλ. Moschonas, G., *In the Name of Social Democracy*, ο.π.

⁸⁰ Για την έννοια της «σχέσης εκπροσώπησης» βλ. Βερναρδάκης, Χρ. & Γ. Μαυρή, «Η έννοια της σχέσης εκπροσώπησης», *Θέσεις*, τχ. 18, 1987 διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=176&Itemid=29

«εθνικοποίησης» των κομμάτων, τόσο το κόμμα ως εθνικά υπεύθυνη δύναμη βασίζεται σε περισσότερο πολυσυλλεκτικές κοινωνικές δεσμεύσεις.

Συνδυάζοντας τις δύο παραπάνω παρατηρήσεις, καταλήγουμε στο ακόλουθο συμπέρασμα: το γεγονός ότι τα ΔΚΚ δεν εμφανίζουν την ταξική σύνθεση που θα έπρεπε κανονικά να συνάδει με την πολιτική τους αφήγηση δεν σημαίνει ότι ο συγκεκριμένος τρόπος πολιτικής απεύθυνσης –με την ανάπτυξη μιας εργατικής αφήγησης– συνιστά απλώς την προσπάθεια συγκρότησης μιας «ψευδούς συνείδησης» στη βάση ενός κομμουνιστικού κόμματος. Πέραν του αναμενόμενου γεγονότος ότι ο σκληρός πυρήνας της επιρροής τους είναι πράγματι εργατικός, η ίδια η αυτοεικόνα του κόμματος τροφοδοτείται από την εργατική κουλτούρα και η πολιτική του παρέμβαση κανοναρχείται από την υπεράσπιση των συμφερόντων της εργατικής τάξης. Γι' αυτόν το λόγο η υπονόμηση της ίδιας της ύπαρξης της εργατικής κοινότητας εξουδετερώνει τον συνεκτικό ρόλο της εργατικής κουλτούρας και κατ' επέκταση καθιστά την εργατική απεύθυνση λιγότερο συμπεριληπτική. Τα κομμουνιστικά αιτήματα φάνταζαν σε εκείνη τη συγκυρία παρωχημένα και οι μορφές κομματικής πλαισίωσης απομεινάρια μιας παλαιότερης εποχής. Υπ' αυτή την έννοια, η συρρίκνωση της κοινωνικής βάσης του δυτικοευρωπαϊκού κομμουνισμού συνοδεύεται και από μια διάβρωση του συνεκτικού χαρακτήρα της κομμουνιστικής ταυτότητας.

Κρίση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος

Οι παραπάνω δομικές εξελίξεις είναι σαφές ότι λειτούργησαν ενισχυτικά προς την κατεύθυνση της παρακμής των ΔΚΚ, ωστόσο η ένταση της εν λόγω κρίσης οφείλεται και σε έναν άλλον παράγοντα ο οποίος είναι κρίσιμος για την κατανόηση της κομμουνιστικής πολιτικής. Αυτός σχετίζεται με τη σταδιακή απονομιμοποίηση του σοβιετικού μοντέλου, η οποία ειδικά κατά τη δεκαετία του 1980 έλαβε τα χαρακτηριστικά «ανοικτής» αποδοκιμασίας. Η συγκεκριμένη πορεία ξεκινά ουσιαστικά από την εισβολή των σοβιετικών στρατευμάτων στην Πράγα και απολήγει στην πλήρη κατάρρευση της εσωτερικής συναίνεσης στις σοσιαλιστικές χώρες, η οποία οδήγησε και στους λαϊκούς ξεσηκωμούς του 1989. Το σοβιετικό μοντέλο κατέστη λιγότερο ελκυστικό με το πέρασ των χρόνων και απώλεσε ακόμη και το περίβλημα προοδευτικότητας που διέθετε. Σε αυτό το πλαίσιο, η κρίση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος στην πραγματική του έκφραση εκβάλλει σε κρίση του κομμουνιστικού κινήματος εν γένει.

Η κρίση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος αναπτύσσεται σε δύο διαστάσεις: σε μια διάσταση αναπτυξιακή και σε μια διάσταση ιδεολογική/συμβολική. Ως προς την πρώτη διάσταση, ο Γ. Βούλγαρης έχει υποστηρίξει ότι: «[...] ο κομμουνισμός ήταν ένα κίνημα που γιγαντώθηκε όσο διάστημα έπειθε ότι δεν αποτελούσε μόνο μια αναπτυξιακή ιδεολογία για οικονομικά καθυστερημένες χώρες (Ρωσία, Κίνα) αλλά την καλύτερη απάντηση στα μεγάλα προβλήματα που είχε φέρει η νεωτερικότητα και η βιομηχανική επανάσταση: “ταχύτερη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων”, αυθεντική δημοκρατία, διεθνισμός και οικουμενική αλληλεγγύη [...]».⁸¹ Κατά συνέπεια το κανονιστικό επιχείρημα για τη θεμελίωση μιας πιο δίκαιης μορφής κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης ενισχυόταν και από τη μεγαλύτερη οικονομική αποτελεσματικότητα – αυτό ήταν άλλωστε και το πνεύμα της «ειρηνικής συνύπαρξης» που ευαγγελιζόταν ο Νικίτα Χρουστσόφ. Η αναπτυξιακή επάρκεια του συστήματος συνδεόταν άμεσα με ζητήματα νομιμοποίησης του καθεστώτος, αλλά ταυτόχρονα τροφοδοτούσε και τα «αδελφά κόμματα» στην καπιταλιστική Δύση με επιχειρήματα για την αξία του σοσιαλιστικού οράματος. Ακόμη περισσότερο, και αυτό ενδεχομένως στην Ελλάδα να είχε μια κάποια σημασία, η ευρωστία των σοσιαλιστικών οικονομιών τις καθιστούσε έναν οικονομικό δρώντα χρήσιμο για την σύμπληξη συμμαχιών με εσωτερικές μερίδες της αστικής τάξης. Πάντοτε η ύπαρξη της εναλλακτικής αγοράς των ανατολικών χωρών και τα θετικά αποτελέσματα τυχόν επεκτάσεων των εμπορικών σχέσεων μιας δυτικής χώρας με μια σοσιαλιστική συνδιαμόρφωναν και τις αναπτυξιακές προτάσεις των αντίστοιχων κομμουνιστικών κομμάτων.

Η εγγενής ακαμψία των σοσιαλιστικών κρατών ήταν καταστροφική για την απόκρισή τους στις κρίσεις της δεκαετίας του 1970, ενώ ο φρενήρης εξοπλιστικός ανταγωνισμός κατά τη δεκαετία του 1980 εξάντλησε τις δυνατότητες διαφύλαξης του πολλαπλώς προβαλλόμενου κοινωνικού κεκτημένου των εν λόγω συστημάτων. Αυτό σήμαινε καταρχήν δυσλειτουργία στην αναπαραγωγή του κοινωνικοοικονομικού συστήματος και είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της έντασης της καταστολής για την υποκατάσταση της υπό διάβρωση συναίνεσης. Αυτή η δεύτερη πτυχή έθεσε τους όρους για την ανάδυση της ιδεολογικής/συμβολικής κρίσης. Η οργανωμένη ενδοσοσιαλιστική διαφωνία έλαβε μυθικές διαστάσεις (βλ. την «Αλληλεγγύη» στην Πολωνία), οι επιφανείς αντιφρονούντες αναδεικνύονταν σε παγκόσμια σύμβολα

---

⁸¹ Βούλγαρης, Γ., *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, ο.π., σελ. 48-49.

ελευθερίας και δημοκρατίας και τα σοσιαλιστικά καθεστώτα ορίζονταν πλέον ως συντηρητικές δυνάμεις ακόμη και στο πλαίσιο της αναδυόμενης ριζοσπαστικής Αριστεράς. Αυτή η διαμόρφωση ενός «αριστερού αντικομμουνισμού» έπληξε τη νομιμοποιητική βάση των ΔΚΚ, αφού τα έθεσε πλέον διά παντός στη θέση των απολογητών μιας φανερά «χαμένης υπόθεσης».

Η ανέλιξη του ανανεωτικού ρεύματος στη ηγεσία του κομμουνιστικού κινήματος, που εκφράστηκε με την επιλογή Γκορμπατσόφ το Μάρτιο του 1985, και η επαγγελία της «μεταρρύθμισης»⁸² σήμαιναν την έμμεση αναγνώριση μιας εσωτερικής παθογένειας που έπρεπε να αντιμετωπιστεί. Τα προγράμματα της «περεστρόικα» [αναδόμηση] και της «γκλάσνοστ» [διαφάνεια] ήταν μάλλον εκφράσεις ελλείμματος εμπιστοσύνης στη βιωσιμότητα του σοσιαλιστικού εγχειρήματος. Όπως ανέφερε το 1992 ο Giuseppe Vacca: «[...] οι άνθρωποι της περεστρόικα [...] δεν κατάφεραν να εντάξουν την ΕΣΣΔ στη διεθνή οικονομία, να πετύχουν τη διαδικασία εκσυγχρονισμού και δημοκρατικοποίησης, καθώς και την ανασύσταση της Ένωσης σε βάση συνομοσπονδιακή και ισότητας [...]».⁸³ Η προσπάθεια επιβολής της νέας γραμμής και στα υπόλοιπα «αδελφά κόμματα» –κυβερνώντα ή μη– αναίρεσε και τα τελευταία υπολείμματα συνοχής στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο και ταυτόχρονα διαμόρφωσε και τους όρους για την τελική κατάρρευση των ΔΚΚ. Τα τελευταία, πιστά στη λογική του «προλεταριακού διεθνισμού», προσπάθησαν να εγκλωπωθούν το πνεύμα της ανανέωσης με έναν μάλλον εργαλειακό τρόπο, που υπονόμεισε το ίδιο το περιεχόμενο της ανανέωσης. Η τελική πτώση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος έφερε τα ΔΚΚ ενώπιον μιας ιδιότυπης «προ-πολιτικής κατάστασης», όπου έπρεπε να επανεφεύρουν τα σημεία της πολιτικής τους γλώσσας.

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε ότι η εκδίπλωση του κομμουνιστικού φαινομένου στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο έλαβε τα χαρακτηριστικά ενός πολιτικού και στρατηγικού μετεωρισμού ανάμεσα σε δύο διακριτούς πόλους: στις στοχεύσεις της παγκόσμιας επανάστασης, έτσι όπως αυτές εκφράζονταν από τη Σοβιετική Ένωση, και στους όρους τους οποίους έθεταν τα εθνικά πολιτικά συστήματα στην κομμουνιστική πολιτική. Η ακμή των ΔΚΚ εκδηλώθηκε ως άμεσο αποτέλεσμα της «πατριωτικής» στάσης των εν λόγω

---

⁸² Dyker, D.A., «Introduction», στο Dyker, D.A. (ed.), *The Soviet Union under Gorbachev: Prospects for Reform*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη: Croom Helm, 1987, σελ. 1-20.

⁸³ Vacca, G., «Η περεστρόικα και η ιστορία του 20ού αιώνα», στο Βούλγαρης, Γ. (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα... μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1992, σελ. 261.

κομμάτων κατά τη διάρκεια του πολέμου και της άμεσης ή ακόμη και έμμεσης συνομολόγησής τους προς ένα μοντέλο ανάπτυξης που έθετε τον κόσμο της εργασίας σε μια σχετικά ευνοϊκότερη θέση σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Από την άλλη πλευρά, η ένθερμη ή μη πρόσδεσή τους στο σοβιετικό άρμα περιόριζε τα περιθώρια κυβερνητικής ανέλιξης ή την ανάδειξή τους σε δυνητικούς κυβερνητικούς συμμάχους. Οι όποιες απόπειρες, δε, προς αυτή την κατεύθυνση είχαν μάλλον καταστροφικά αποτελέσματα για τα ίδια τα κόμματα. Ωστόσο μένει το ερώτημα του ποια ήταν η μεγάλη συνεισφορά των ΔΚΚ στη μεταπολεμική πολιτική;

Η άποψη ότι τα ΔΚΚ είχαν αρνητική επίδραση στη δημοκρατική νομιμοποίηση και σταθερότητα είναι γνωστή, διαθέτει μια αρχικά αποδεκτή εμπειρική βάση, ωστόσο πάσχει από ιδεολογική μονομέρεια. Από την άλλη πλευρά, η άποψη που ορίζει τα ΔΚΚ ως πλήρως ενσωματωμένα και διαβρωμένα από τη δυτική πολιτική και η οποία αφορμάται από τη στάση του PCF απέναντι στα γεγονότα του Μαΐου του 1968 αποκαλύπτει μια πραγματικότητα για τα ΔΚΚ, παρασύρεται ωστόσο από μια «αριστεριστική» αξιολόγηση των κοινωνικών δράσεων, όπου υπερτιμάται η δυνατότητα ενός πολιτικού δρώντος να υπερβαίνει τις θεσμικές και ιδεολογικές του αδράνειες. Εάν επανέλθουμε στην επιχειρηματολογία που αναπτύξαμε στην αρχή του κεφαλαίου, είναι σαφές ότι το αίτημα του εκδημοκρατισμού ως αίτημα συμπερίληψης των λιγότερο προνομιούχων τάξεων στις δημοκρατικές διαδικασίες επανήλθε με θετικότερους όρους για τις λαϊκές τάξεις στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο. Και τα ΔΚΚ ήταν από τους βασικούς φορείς αυτής της κίνησης.

Ο Frank Wilson στην πυκνή και εξαιρετικά γόνιμη μελέτη του για τον δυτικοευρωπαϊκό κομμουνισμό καταλήγει σε ένα εξαιρετικά εύγλωττο συμπέρασμα: «[...] η αποδυνάμωση των κομμουνιστικών κομμάτων δεν είναι αναγκαία κάτι καλό για τις δυτικές δημοκρατίες [...], αυτά τα κόμματα ξεκίνησαν πριν από δεκαετίες ως επαναστατικά κινήματα που απειλούσαν την επιβίωση της δημοκρατίας, αλλά κατέληξαν κόμματα υποστηρικτικά των δημοκρατικών συστημάτων τα οποία τελικά τα κατέστρεψαν [...], τα κομμουνιστικά κόμματα ενσωμάτωσαν⁸⁴ στο δημοκρατικό σύστημα πολλούς από εκείνους τους πολίτες οι οποίοι ένιωθαν κακομεταχειριζόμενοι από τον καπιταλισμό και τη δημοκρατία [...]».⁸⁵ Τα ΔΚΚ κάλυψαν ένα υπαρκτό

---

⁸⁴ Η επισήμανση δική μας.

⁸⁵ Wilson, F.L., *The failure of West European communism: implications for the future*, New York: Paragon House, 1993, σελ. 125.

νομιμοποιητικό έλλειμμα των μεταπολεμικών δημοκρατιών κυρίως ως προς τη δυνατότητα των πιο φτωχών κοινωνικών στρωμάτων να αρθρώνουν τη διαμαρτυρία τους απέναντι σε ένα –καπιταλιστικό– πολιτικό σύστημα. Ο Georges Lavau αποκάλεσε αυτή τη λειτουργία των κομμουνιστικών κομμάτων «λειτουργία της απορροφούμενης διαμαρτυρίας».⁸⁶ Πέραν της αναπόφευκτης διήθησης προωθημένων κοινωνικών αιτημάτων προς μια κατεύθυνση απορρόφησης της κοινωνικής ανησυχίας από τις ορίζουσες του πολιτικού ανταγωνισμού, είναι σαφές ότι η εν λόγω συνεισφορά της κομμουνιστικής πολιτικής συνέβαλε στη δημοκρατική σταθερότητα.

1.1.2 Ο «αστερισμός» της μετακομμουνιστικής Αριστεράς: Προς μια νέα ριζοσπαστική Αριστερά;

Η κληρονομιά της κρίσης των κομμουνιστικών κομμάτων και της κατάρρευσης του κομμουνιστικού εγχειρήματος λειτουργεί ως ένα βαθμό περιοριστικά για τη διαμόρφωση των κομματικών σχηματισμών της μετακομμουνιστικής ευρωπαϊκής Αριστεράς. Στη συνάφεια της μετά το 1989 εποχής οι πολιτικές μετεξελίξεις των παλαιών ΔΚΚ τίθενται ενώπιον της μεγάλης πρόκλησης για την πολιτική τους επιβίωση. Η δύσκολη προσαρμογή συνίσταται στο γεγονός ότι έχει διαμορφωθεί ένα περιβάλλον εντός του οποίου τα προτάγματα και οι πολιτικές κατασκευές που αναφέρονταν στο σοσιαλιστικό εγχείρημα έχουν πλέον περιπέσει σε ανυποληψία. Υπ' αυτή την έννοια, διανοίγονται δύο δρόμοι μπροστά τους: αυτός της λεγόμενης «ανανέωσης» και αυτός της επιμονής στις παραδοσιακές αξίες και πρακτικές του κομμουνιστικού κινήματος.

---

⁸⁶ Lavau, G. «The PCF, the State, and the Revolution: An Analysis of Party Policies, Communications, and Popular Culture» στο Blackmer, D.L. & S. Tarrow (eds), *Communism in Italy and France*, Princeton: Princeton University Press, 1975, σελ. 87 – 139. Η απόδοση της εν λόγω έννοιας στα ελληνικά ήταν αρκετά δύσκολη. Ο όρος που χρησιμοποίησε ο ίδιος ο Lavau ήταν ο «fonction tribunitienne», η «δημαρχιακή λειτουργία» δηλαδή που αναφερόταν στο θεσμό του Δημάρχου στη Ρωμαϊκή Δημοκρατία (tribunus plebis), ο οποίος ήταν επιφορτισμένος με την εκπροσώπηση των πληβειακών στρωμάτων στο ρωμαϊκό σύστημα εξουσίας. Ο ίδιος ο Lavau σε αγγλικό κείμενο χρησιμοποιεί τον όρο «function of the tribune of the people». Την εν λόγω έννοια έχει αποδώσει ο Α. Ι. Μεταξάς ως λειτουργία της «απορροφούμενης διαμαρτυρίας» - βλ. Μεταξάς, Α.Ι.-Δ., *Πολιτική Επιστήμη Ι. Πολιτική Μεθοδολογία*, Αθήνα: Α. Ν. Σάκκουλας, 1979, σελ. 311– 312.

Ο J. Habermas σε ένα κλασικό κείμενό⁸⁷ του ταξινομεί τις αντιδράσεις στην πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων σε «έξι ερμηνευτικά σχήματα» από τα οποία «τα πρώτα τρία τοποθετούνται καταφατικά, τα υπόλοιπα κριτικά». Οι καταφατικές ερμηνείες συνίστανται στις «σταλινικές», «λενινιστικές» και «ρεφορμιστικές-κομμουνιστικές» και οι απορριπτικές στις «μεταμοντέρνες», «αντικομμουνιστικές» και «φιλελεύθερες». Στις τρεις πρώτες περιπτώσεις το επίδικο της μετακομμουνιστικής συνθήκης είναι να ανασυσταθεί μια κάποιου είδους μορφή κομμουνισμού: για τους «σταλινικούς» η σταλινική μορφή, για τους «λενινιστές» η προ του Στάλιν λενινιστική μορφή, για τους «ρεφορμιστές-κομμουνιστές» ένας «τρίτος δρόμος» που θα ξεκινά από τις βασικές κομμουνιστικές αρχές και θα ενσωματώνει τα θετικά στοιχεία του δυτικού κράτους πρόνοιας. Από την άλλη πλευρά, οι αρνητές του σοσιαλιστικού εγχειρήματος αναφέρονται είτε στην πτώση του ολοκληρωτισμού και στον τερματισμό του «παγκόσμιου εμφυλίου πολέμου» που κηρύχθηκε το 1917 (φιλελεύθεροι και αντικομμουνιστές) είτε στην τελική απονομιμοποίηση της ιδέας της «βίαιης επανάστασης» από τις λαϊκές και μη βίαιες εξεγέρσεις που ανέτρεψαν τα σοσιαλιστικά καθεστώτα (μεταμοντέρνοι). Εν πολλοίς, και οι έξι ερμηνείες εμφιλώρησαν στις στρατηγικές επιλογές των πρώην ΔΚΚ. Επιπλέον, η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και η απαξίωση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος είχαν αρνητική επίδραση και σε ετερόδοξες εκδοχές του σοσιαλισμού. Με τα λόγια του R. Miliband: «[...] ο χαρακτήρας της κομμουνιστικής εξουσίας έδωσε σε μεγάλο βαθμό υπόσταση στη θέση [των συντηρητικών] [...] ότι ο σοσιαλισμός ήταν εγγενώς αυταρχικός και καταπιεστικός και ότι μόνο ο καπιταλισμός ήταν ικανός να διασφαλίσει την ελευθερία και τη δημοκρατική εξουσία [...]».⁸⁸

Το μεγάλο διακύβευμα της μετακομμουνιστικής περιόδου για τα ΔΚΚ είναι η προσαρμογή τους στο νέο περιβάλλον. Η μακρά κρισιακή κατάσταση στην οποία βρίσκονταν από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 διαμόρφωσε ένα πλαίσιο κομματικής αλλαγής και κομματικής παρακμής το οποίο ενισχύθηκε και από την κατάρρευση του

---

⁸⁷ Habermas, J. , «Τι σημαίνει σοσιαλισμός σήμερα; Η επανάσταση της ανάκτησης και η ανάγκη αριστερής αναθεώρησης», στο Βούλγαρης, Γ. (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα... μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, ό.π., σελ. 77-109.

⁸⁸ Miliband, R., “Reflections on the Crisis of Communist Regimes”, στο Blackburn, R. (ed.), *After the Fall: The Failure of Communism and the Future of Socialism*, London, New York: Verso, 1991, σελ. 11.

σοσιαλιστικού εγχειρήματος κατά τη διετία 1989-1991. Στη συνάφεια αυτή, τα ΔΚΚ αναδείχθηκαν ως παρωχημένες πολιτικές δομές, με «σκουριασμένες» ιδέες και αδυναμία αντιστοίχισης της πολιτικής τους πρακτικής με τις ανάγκες της συγχρονίας. Ακόμη και σε περιπτώσεις κομμάτων που είχαν απομακρυνθεί από την υπεράσπιση του σοβιετικού μοντέλου, οι κληρονομίες του παρελθόντος ήταν βαρύνουσες για την εδραίωση της πολιτικής τους μετατόπισης. Τα «καυδιανά δίκρανα» της μετακομμουνιστικής συνθήκης συνοδεύονταν από την αποκήρυξη της σοσιαλιστικής εμπειρίας και την αποδοχή ότι «το τέλος της ιστορίας» θα έπρεπε να είναι κοινός τόπος για τα εν λόγω κόμματα. Η κομμουνιστική οικογένεια είχε υποστεί ένα τεράστιο πλήγμα και οδηγούνταν προς μια κατεύθυνση εσωτερικής αποσύνθεσης.

Ποια ήταν όμως τα στοιχεία της πολιτικής φυσιογνωμίας των ΔΚΚ τα οποία θεωρούνταν προβληματικά για την πολιτική τους επιβίωση; Καταρχάς το οργανωτικό μοντέλο ήταν συνδεδεμένο με μια περίοδο που χαρακτηριζόταν από διαφορετικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Ο *δημοκρατικός συγκεντρωτισμός*, ακόμη και στη μεταρρυθμισμένη του μορφή, ήταν ένα πρότυπο διευθέτησης της εσωκομματικής λειτουργίας που παρήγε δυσκινησίες στη λειτουργία της κομματικής οργάνωσης και, το κυριότερο, βρισκόταν σε αντίθεση με τα αντιαυταρχικά και αντιεραρχικά προτάγματα που κυριαρχούσαν εκείνη την περίοδο στο χώρο της Αριστεράς. Επιπλέον, ήταν συνδεδεμένος με μια συρρίκνωση της δημοκρατικής λειτουργίας, η οποία, πέρα από τις πρακτικές συνέπειες που είχε (περιορισμένη αποτελεσματικότητα της οργάνωσης, δυσκολία αυτορρύθμισης, διασπάσεις), αναδείκνυε και ένα τεράστιο κανονιστικό έλλειμμα που σε ιδεολογικό επίπεδο ήταν επαρκές για να απαξιωθεί ένα κομμουνιστικό κόμμα.

Το δεύτερο στοιχείο συνίστατο στη λογική της σύνδεσης [linkage] του κόμματος με την κοινωνία και κυρίως της ύπαρξης επικουρικών οργανώσεων για την ενίσχυση της κοινωνικής του γείωσης. Αυτό είναι ένα στοιχείο που καθόρισε την οργανωτική φυσιογνωμία των *μαζικών* κομμουνιστικών κομμάτων, αφού επένδυε στη δημιουργία πολλαπλών σημείων εισόδου και στρατολόγησης. Ο αστερισμός των παράπλευρων οργανώσεων είχε αρχίσει πλέον να συρρικνώνεται στο βαθμό που ο ασφυκτικός έλεγχος του κόμματος επί αυτών σταδιακά ελαχιστοποιούσε την πολιτική τους χρησιμότητα. Ιδίως σε συνδικαλιστικό επίπεδο, η παρακμή των άλλοτε πανίσχυρων

κομμουνιστικών συνδικάτων⁸⁹ (CGIL στην Ιταλία, CGT στη Γαλλία, CCOO στην Ισπανία) συνοδεύτηκε και από μια τάση μετασχηματισμού του εργατικού συνδικαλισμού στην Ευρώπη προς ακόμα πιο συναινετικές μορφές δράσης. Επιπλέον, η πλήρης εξάρτηση των εν λόγω δομών από την κομματική τους μήτρα ερχόταν σε αντίθεση με μια διαρκώς ανανεούμενη και ιδεολογικά φορτισμένη ρητορική περί «κοινωνίας των πολιτών», η οποία νοηματοδοτούνταν επί τη βάση της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας.

Το τρίτο στοιχείο ήταν η ιδεολογική αφήγηση της οποίας ο *raison d'être* είχε εξαφανιστεί με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης. Η απώλεια της «Μεγάλης Σοσιαλιστικής Πατρίδας» ως μιας ιδεολογικής δύναμης που εισφέρει επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα, παρότι βρίσκει ορισμένα κόμματα περισσότερο έτοιμα από κάποια άλλα για την προσαρμογή τους στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον, θέτει το σύνολο της κομμουνιστογενούς Αριστεράς σε αμηχανία ως προς το μέλλον εντέλει του αιτήματος του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού και της κοινωνικής αλλαγής – ανεξαρτήτως μέσου για την επίτευξη αυτού. Ακόμη και τα κόμματα που προσδιορίστηκαν αρνητικά προς το εν λόγω εγχείρημα στην πραγματικότητα αντλούσαν νομιμοποίηση για την πολιτική τους άρνηση από την ύπαρξη της Σοβιετικής Ένωσης. Η ήττα του σοσιαλισμού ήταν ήττα των κομμουνιστικών κομμάτων, αλλά και των διάφορων πολιτικών δυνάμεων που προέκυψαν ως πολιτικές αποκλίσεις από τον κομμουνιστικό κανόνα.

Το ζήτημα της ιδεολογίας, βέβαια, πρέπει να ενταχθεί και στο γενικότερο κλίμα *απονομιμοποίησης* του σοσιαλιστικού εγχειρήματος όχι μόνον ως μιας βιώσιμης πολιτικής εναλλακτικής, αλλά και ως μιας πολιτικής επιλογής που στερείται ηθικής νομιμοποίησης. Η ταύτιση σταλινισμού και ναζισμού, η «αποκάλυψη» ενός ένοχου κομμουνιστικού παρελθόντος στις υπό μετάβαση χώρες, η επικράτηση ενός ελευθεριστικού (*libertarian*) ατομικισμού έναντι των εξισωτικών προσεγγίσεων και η δαιμονοποίηση της ευρείας κρατικής παρέμβασης κατέστησαν τα σοσιαλιστικά καθεστώτα στο συμβολικό φαντασιακό της μετακομμουνιστικής Ευρώπης ως βασιλεία της καταπίεσης και της ανελευθερίας. Επιπλέον, η κομμουνιστική ιδεολογία λογιζόταν ως ασύμβατη με τον ουμανισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα και νομιμοποιητική της άσκησης πολιτικής βίας. Σε μια Ευρώπη που εμφορούνταν από το

---

⁸⁹ Για αυτό το θέμα βλ. Courtois, S., Lazar, M. & M. Waller (eds), *Comrades and Brothers : Communism and Trade Unions in Europe*, London, Portland: Frank Cass, 1991.

έντονο ιδεολογικό φορτίο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η υπέρβαση (και) του κομμουνιστικού παρελθόντος ήταν μέρος του αναδυόμενου ευρωπαϊκού σχεδίου.

Το τέταρτο στοιχείο σχετιζόταν με την κοινωνική γείωση των ΔΚΚ, η οποία σχετίζεται με τη συρρίκνωση της εργατικής τάξης που περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο και την υποχώρηση της εργατικο-κομμουνιστικής κουλτούρας. Ως προς το ζήτημα της συρρίκνωσης της εργατικής τάξης, η μετακομμουνιστική περίοδος σηματοδοτεί δύο εξελίξεις στο χώρο της εργασίας: την εδραίωση της συνθήκης της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων και τη χωρική υπέρβαση της σχέσης του εργαζομένου με το αντικείμενο της εργασίας του. Η ελαστικοποίηση αξιολογείται πια όχι μόνον ως αναγκαιότητα για την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής κερδοφορίας, αλλά και ως μια νέα εργασιακή ηθική που συμβαδίζει με τον πολυταυτοτικό άνθρωπο της μετανεωτερικής περιόδου. Η μετακίνηση από εργασία σε εργασία δεν είναι καταναγκασμός, αλλά εμπλουτισμός της ατομικής εμπειρίας του καθένα και της καθεμιάς. Επομένως τα εργαλεία κατανόησης του εργασιακού περιβάλλοντος από τα ΔΚΚ –τα οποία βασίζονταν στο μοντέλο της σταθερής εργασίας– κρίνονταν ανεπαρκή για την ευθυγράμμιση με τη νέα πραγματικότητα. Κατ' επέκταση, και στο επίπεδο της χωρικής αποσύνδεσης, η πρόσδεση του εργαζομένου με το χώρο εργασίας ήταν και το *rationale* της κομμουνιστικής οργάνωσης (βλ. και τη συζήτηση περί κομματικού πυρήνα παρακάτω). Η συγκυρία απαιτούσε μια άλλου τύπου οργανωτική στρατηγική, η οποία πιθανόν να καθυστερούσε τη διαδικασία προσαρμογής.

Στο πολιτισμικό περιβάλλον των αρχών της δεκαετίας του 1990 οποιαδήποτε απόπειρα αναβίωσης κάποιας συλλογικής πολιτισμικής πρακτικής ερχόταν σε αντίθεση με το πνεύμα αποθέωσης της ατομικότητας, του εαυτού και της ευημερίας που αυτός διεκδικεί σε ένα πλαίσιο σχετικής κοινωνικοοικονομικής σταθερότητας. Το «τέλος των ιδεολογιών» ήταν το «τέλος της ουτοπίας», με την έννοια ότι οι μεγάλες, μεσσιανικού τύπου αφηγήσεις δίνουν τη θέση τους σε συγχρονικές και πολυδιάστατες αφηγήσεις, οι οποίες δίνουν έμφαση στην ενδεχομενικότητα του ατομικού πράττειν και στις πολλαπλές επιρροές που αυτό δέχεται από ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο εξωτερικό περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, συνεκτικές αφηγήσεις που συγκροτούν υπο-κουλτούρες κοινοτιστικής ενδεχομένως αναφοράς –οι περίφημες εργατικές κοινότητες– είτε υποχωρούν είτε ενσωματώνονται στην κυρίαρχη κουλτούρα. Τα ΔΚΚ δυσκολεύονται επομένως να δώσουν οικουμενική διάσταση σε ένα πολιτισμικό αφήγημα που έχει λάβει περιφερειακή θέση.

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό από τα παραπάνω, η κρίσιμη καμπή του 1989-1991 θέτει τον δυτικοευρωπαϊκό κομμουνισμό μπροστά σε ένα οντολογικό δίλημμα επιβίωσης ή περιθωριοποίησης. Το βάθος και η αιχμή των στρατηγικών προσαρμογής που προώθησε το κάθε κόμμα ήταν καθοριστικά και για τη σχηματοποίηση της νέας πολιτικής τους φυσιογνωμίας. Ωστόσο υπάρχει και ένα άλλο στοιχείο που επέδρασε στην πολιτική τροχιά που ακολούθησαν και αυτό ήταν η *ευρωπαϊκή ενοποίηση*. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση είναι ένα πολυδιάστατο πολιτικό εγχείρημα το οποίο σε μεγάλο βαθμό επέδρασε καταλυτικά στη μορφή που έλαβε ο κομματικός ανταγωνισμός στα ευρωπαϊκά πολιτικά συστήματα. Στην περίπτωση των ΔΚΚ διαμόρφωσε καταρχάς ένα περιοριστικό πλαίσιο ανάπτυξης για αυτά· ωστόσο, ταυτόχρονα δημιούργησε και τους όρους της αναπαραγωγής τους. Ορίζουμε *δύο διαστάσεις του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης* οι οποίες παρήγαγαν και διαφορετικά αποτελέσματα στη διαμόρφωση της κομματικής οικογένειας της ριζοσπαστικής Αριστεράς, την οικονομική και τη θεσμική.

Η *οικονομική διάσταση* είναι και η πλέον σημαίνουσα στο βαθμό που η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι *καταρχήν* μια οικονομική ένωση. Με τον κίνδυνο απλούστευσης, οι βασικοί σταθμοί της ευρωπαϊκής ενοποίησης συνίσταντο στη διαμόρφωση ενός μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης που βασίστηκε: α) στη λογική της Ενιαίας Αγοράς, άρα και στην ενοποίηση των οικονομικών μοντέλων των κρατών-μελών προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Βασικός σκοπός, η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας έναντι των βασικών της ανταγωνιστών· β) στη διαμόρφωση ενός καταμερισμού εργασίας ανάμεσα στο Βορρά και στο Νότο, όπου ο πρώτος είναι ο χώρος της παραγωγής και ο δεύτερος ο χώρος των υπηρεσιών· γ) στην ανάπτυξη τάσεων ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων, η οποία επιβραδυνόταν από την ύπαρξη ενός χάρτη κοινωνικών δικαιωμάτων, ολοένα υποβαθμιζόμενου ωστόσο.

Τα τρία χαρακτηριστικά του κυρίαρχου οικονομικού μοντέλου της ΕΕ διαμόρφωσαν τους όρους για να «επανιδρυθεί» η ευρωπαϊκή Αριστερά επί τη βάση μιας κριτικής τοποθέτησης απέναντι σε αυτό. Αυτή η κριτική τοποθέτηση δεν είναι μονοδιάστατη ούτε περιορίζεται σε μια απλή αντίθεση στο νεοφιλελευθερισμό. Μπορεί να ξεκινά από έναν κριτικό ευρωπαϊσμό –που δηλοί πίστη στο ευρωπαϊκό εγχείρημα, αλλά διατηρεί επιφυλάξεις στις οικονομικές επιλογές– και να καταλήγει σε έναν απόλυτο ευρω-απορριπτισμό που «φωτογραφίζει» την ΕΕ ως μια υπερεθνική

δομή η οποία ενισχύει τους όρους της καπιταλιστικής κυριαρχίας.⁹⁰ Σε κάθε περίπτωση, αυτές οι εξελίξεις στο οικονομικό πεδίο θεμελιώνουν έναν νέου τύπου αντικαπιταλισμό, ο οποίος μπορεί να εισδύει στις ρωγμές του ευρωπαϊκού κοινωνικοοικονομικού μοντέλου.

Η *θεσμική διάσταση* αναλύεται σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο της συγκρότησης μιας ισχυρής και πολυδιάστατης ευρωπαϊκής γραφειοκρατίας και στο επίπεδο της προσαρμογής της θεσμικής δομής των εθνικών κρατών στις ανάγκες της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Και πάλι σχηματικά, το ευρωπαϊκό εγχείρημα συνοδεύτηκε από μια πρωτοφανή για τα ευρωπαϊκά δεδομένα θεσμική μηχανική που σκοπούσε να συντονίσει μια σειρά από εδραιωμένα και με τεράστια ιστορική πορεία εθνικά κράτη προς μια ενιαία κατεύθυνση. Αυτή η μηχανική, παρότι βασίστηκε σε μια κοινή και συσσωρευμένη εμπειρία του ευρωπαϊκού κεκτημένου, προσαρμόστηκε στους οικονομικούς και ιδεολογικούς συσχετισμούς που επικρατούσαν κάθε φορά στην Ένωση και ακολούθησε την αυτονόητη πορεία της γραφειοκρατικοποίησης. Η αίσθηση ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται από έναν κλειστό κύκλο πολιτικών ηγετών και τεχνοκρατών-γραφειοκρατών εντεινόταν σε περιόδους κρίσης και η μετάθεση του τύπου νομιμοποίησης των πολιτικών αποφάσεων από τις εθνικές πρωτεύουσες στις Βρυξέλλες λειτούργησε ως ένα βαθμό υπονομευτικά για τη δημοκρατική νομιμοποίηση του όλου εγχειρήματος.

Το περίφημο δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ επομένως, είτε λογίζεται ως εγγενές στοιχείο του ευρωπαϊκού οικοδομήματος είτε ως προβολή των δημοκρατικών ελλειμμάτων των κρατών-μελών σε κεντρικό επίπεδο, είναι ίσως το πιο μόνιμο χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής θεσμικής δομής. Η εν λόγω θεσμική συγκρότηση θέτει και ένα ακόμα ζήτημα: τελικά ποιος είναι ο βαθμός αυτονόμησης του εθνικού κράτους ως προς τις πολιτικές του επιλογές; Η απάντηση, ιδίως στο επίπεδο της οικονομικής πολιτικής, είναι σαφής. Ειδικά για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες το εθνικό οικονομικό πρόγραμμα αναμένεται να προσαρμόζεται στις επιταγές της ευρωπαϊκής γραφειοκρατίας. Επιπλέον, δεδομένης και της εξάρτησης πολλών εθνικών προϋπολογισμών από τους ευρωπαϊκούς πόρους, επιβάλλεται και μια θεσμική αναπροσαρμογή των δομών των εθνικών κρατών για την απορρόφησή τους.

---

⁹⁰ Για το εύρος των αριστερών στάσεων απέναντι στην ΕΕ βλ. Dunphy, R., *Contesting capitalism? Left parties and European integration*, Manchester, New York: Manchester University Press, 2004, σελ. 4-7.

Σε αυτό το πλαίσιο, αφενός το πεδίο της ουσιαστικής παραγωγής πολιτικής τίθεται στο υπερεθνικό επίπεδο και αφετέρου το εθνικό κράτος καθίσταται δευτερεύων πολιτικός δρών.

Αυτές οι εξελίξεις ευνοούν την επαναδιατύπωση παραδοσιακών αριστερών προταγμάτων και επενεργούν στην επανάκαμψη των νέων κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Η μετατόπιση από το εθνικό στο υπερεθνικό διευκολύνει την ανάδυση ενός νέου και πολυσθενούς αριστερού διεθνισμού ο οποίος διαλέγεται πια με τις ανάγκες διαχείρισης της πολυπλοκότητας που χαρακτηρίζει τη νέα εποχή. Πέρα από τα πραγματικά αποτελέσματα των εν λόγω διεθνιστικών προσπαθειών, διαμορφώνεται μια νέα συλλογική αριστερή κουλτούρα που επιτυγχάνει συναντήσεις διαιρετικών πολιτικών δυνάμεων στο έδαφος νέων αντιπαραθέσεων. Αρχικό πεδίο είναι σίγουρα το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ωστόσο η κινηματική έξαρση στα τέλη της δεκαετίας του 1990 διευρύνει και τα όρια των πολιτικών αγώνων. Η υπόθεση της ψήφισης της Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Συνθήκης το 2004 –είτε στα εθνικά Κοινοβούλια είτε με δημοψηφισματική προσφυγή στους πολίτες–, που κινητοποίησε δυνάμεις τόσο της ριζοσπαστικής Αριστεράς όσο της αριστερής σοσιαλδημοκρατίας, αποτέλεσε την αφετηρία για την καλύτερη διασύνδεση των εθνικών πολιτικών αγώνων σε μια υπερεθνική προοπτική.

Η θεσμική προσαρμογή των κρατών-μελών στις ανάγκες της ευρωπαϊκής ενοποίησης κατέστη ακόμη περισσότερο αντιφατική. Το πρότυπο της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, κυρίως ως μια απόπειρα ανασυγκρότησης των κρατικών δομών επί τη βάση της διάχυσης των μέχρι πρότινος κρατικών λειτουργιών προς μη κρατικούς θεσμούς, αναδείχθηκε σε βασική θεσμική προϋπόθεση της οικονομικής και πολιτικής ενοποίησης της ΕΕ. Αυτό σήμαινε εκθεμελίωση του επεκτατικού κράτους πρόνοιας και αναπροσανατολισμό της στρατηγικής του κράτους προς τη διασφάλιση της απρόσκοπτης κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, η ανάδυση του κοινωνικού διαλόγου ως βασικής διαδικασίας διευθέτησης της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας καταρχάς και εν συνεχεία της χάραξης πολιτικών ανέδειξε τη συναινετική διάσταση της σχέσης σε πυρήνα του εξευρωπαϊσμού και τους λεγόμενους «κοινωνικούς εταίρους» σε πυλώνες της παραγωγής κρατικών πολιτικών. Οι εκπρόσωποι του κόσμου της εργασίας δηλαδή, πολύ περισσότερο από την προηγούμενη περίοδο, δεν εκπροσωπούν συμφέροντα ασκώντας πίεση στο κράτος για την προώθηση ή την απόσυρση πολιτικών, αλλά αντίθετα μετέχουν στη διαδικασία παραγωγής και χάραξής τους.

Κατά συνέπεια, πέρα από τη διεθνική διάσταση του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, υπάρχει και μια εθνική που διαμορφώνει ένα ευνοϊκό πεδίο δραστηριοποίησης για τη ριζοσπαστική Αριστερά. Η υπεράσπιση των κεκτημένων της προηγούμενης μορφής του κράτους πρόνοιας και η προώθηση αντισυναινετικών λογικών πολιτικής και κοινωνικής κινητοποίησης, εμπλουτίζουν, εκ των πραγμάτων, τη «φαρέτρα» των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Οι πιέσεις που υφίστανται τα κράτη-μέλη λόγω των αντιφατικών τρόπων με τους οποίους αυτά ενσωματώνουν τις εντάσεις της ενοποιητικής διαδικασίας επιτρέπουν σε συγκεκριμένες εκδοχές της Αριστεράς να ανασυγκροτηθούν ως «εθνικές αριστερές» και να διεκδικήσουν την εκπροσώπηση των «χαμένων» του ευρωπαϊκού εγχειρήματος. Υπό μία έννοια, ο εθνικοκρατικός χώρος καθίσταται ένα ευνοϊκό πεδίο είτε για την ανάπτυξη ενός μοντέλου εναλλακτικής διαχείρισης του κράτους σε εθνικό επίπεδο είτε για τη σχηματοποίηση μιας διακριτής και συγκρουσιακής αντιπολιτευτικής στρατηγικής.

Παρά ταύτα, στο βαθμό που οι συγκεκριμένες πλευρές του ευρωπαϊκού εγχειρήματος διαμορφώνουν τους όρους για την ανασύσταση ενός ριζοσπαστικού αριστερού διαβήματος, είναι σαφές ότι τα κόμματα της ευρωπαϊκής μετακομμουνιστικής Αριστεράς έχουν να αντιμετωπίσουν ένα δυσμενές περιβάλλον το οποίο θέτει όρια στις παραπάνω ευνοϊκές συνθήκες. Για παράδειγμα, το πλαίσιο που θέτει η λεγόμενη παγκοσμιοποίηση στα επίπεδα της ενοποίησης των αγορών, της ελαστικοποίησης των εργασιακών σχέσεων και της χωρικής αποσύνδεσης της αγοράς με τον τόπο παραγωγής ενός προϊόντος στην πραγματικότητα υποχρεώνει τα εν λόγω κόμματα να επαναδιατυπώσουν τα προτάγματά τους –είτε διαχειριστικής είτε ρηξιακής λογικής– σύμφωνα με τον ιδιόμορφο τρόπο με τον οποίο αυτές οι εξελίξεις γειώθηκαν στο εθνικό έδαφος. Επιπλέον, η ανάπτυξη ή και η εδραίωση ενός κόμματος της ριζοσπαστικής Αριστεράς δεν είναι το μονοσήμαντο αποτέλεσμα μιας ευνοϊκής δομής πολιτικών ευκαιριών που διαμορφώθηκε σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον, αλλά της ικανότητας μιας πολιτικής δομής να εκμεταλλεύεται τη δεδομένη δομή ευκαιριών και της ιστορικής διάστασης της επιτυχίας ή της αποτυχίας μιας εθνικής Αριστεράς. Για παράδειγμα, σε μια χώρα, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, όπου η κομμουνιστογενής Αριστερά είχε πενιχρή επιρροή και η όποια ετερόδοξη διαλεγόταν με το Εργατικό Κόμμα, είναι σαφές ότι οι συσχετισμοί στην Αριστερά αλλά και η γενικότερη πολιτική κουλτούρα απέτρεψαν τη συγκρότηση ενός αξιοσημείωτου ριζοσπαστικού αριστερού πόλου. Από την άλλη πλευρά, οι τακτικές παλινδρομήσεις της «Κομμουνιστικής Επανάστασης» στην Ιταλία –άρνηση

κυβερνητικής συμμετοχής σε κάποιες περιπτώσεις, αποδοχή της κυβερνητικής συμμετοχής σε άλλες– φανερώνουν την ύπαρξη αδρανειών που επενεργούν στην επιτυχία ή στην αποτυχία μιας πολιτικής επιλογής.

Υπ’ αυτή την έννοια, αντί να μελετάμε τη μετακομμουνιστική ριζοσπαστική Αριστερά με όρους αξιοποίησης πολιτικών ευκαιριών, ενδεχομένως πρέπει να δίνουμε μεγαλύτερη σημασία στην ερμηνεία των στρατηγικών αντιφατικής προσαρμογής των συγκεκριμένων κομμάτων στο νέο περιβάλλον. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι «ρωγμές» στο ευρωπαϊκό σύστημα δεν αναιρούν το γεγονός ότι η ανασυγκρότηση των παλαιών ΔΚΚ λαμβάνει χώρα σε συνθήκες υποχώρησης της Αριστεράς. Επιπλέον, η θετική ή αρνητική προσαρμογή των κομμάτων ακολουθούσε κατά πόδας τις ιδιαιτερότητες ενός δεδομένου κοινωνικού σχηματισμού και του πολιτικού ανταγωνισμού που αναπτυσσόταν στο πλαίσιο του.

Τέλος, η παρέμβαση της κρατικοποίησης/καρτελοποίησης που επέδρασε καταλυτικά στην κομματική πολιτική της δεκαετίας του 1990, ευνόησε και μία γενικότερη τάση «επιστροφής» των κομμάτων στην κοινωνία, με την έννοια ότι τα κόμματα προσπαθούν να αποκαταστήσουν κάποιους δεσμούς με την κοινωνική τους βάση, έστω και υπό τη μορφή της σχέσης κόμματος-εκλογείς. Αυτή ήταν άλλωστε και η κύρια βάση της κριτικής απέναντι στο κόμμα του καρτέλ⁹¹, ότι δηλαδή τα κόμματα προκειμένου να διατηρήσουν την προνομιακή τους πρόσβαση στους κρατικούς πόρους προσπαθούν να επινοήσουν νέους τρόπους εποικισμού του κοινωνικού πεδίου. Βέβαια, το πλαίσιο της εξατομίκευσης προτάσσει μορφές εξατομικευτικής σύνδεσης, το κόμμα δηλαδή απευθύνεται προσωπικά σε κάθε πολίτη ξεχωριστά για την (επιλεκτική) συμμετοχή του. Στη βιβλιογραφία το φαινόμενο αυτό έχει προσεγγιστεί μέσα από τη θεωρία του «κόμματος-δικτύου»⁹². στην δε αριστερή εκδοχή το ερώτημα της «επιστροφής στην κοινωνία» σχετίζεται με την επανασύνδεση του κόμματος (της Αριστεράς) με τα πολυδιάστατα κοινωνικά υποκείμενα της μετακομμουνιστικής περιόδου. Για την ερμηνεία αυτού του φαινομένου έχει προταθεί

---

⁹¹ Kitschelt, «Citizens, politicians, and party cartellization: Political representation and state failure in post-industrial democracies», *ο.π.*

⁹² Γεωργιάδου, Β., «Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο “κόμμα-δίκτυο”»; Όψεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 5-6, 2001, σελ. 203-235. Ελευθερίου, Κ. και Ε. Παπαβλασόπουλος, «Λανθάνουσες προσεγγίσεις και σύγχρονες τάσεις στη θεωρία των πολιτικών κομμάτων», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 25, 2010, σελ. 240, υποσ. 6.

το πρότυπο του «μαζικού συνδετικού κόμματος»⁹³, σύμφωνα με το οποίο το κόμμα είναι ο πολιτικός τόπος που συνδέει διαφορετικές κινηματικές εκφράσεις και πολιτικοποιεί τα αιτήματά τους. Η διαφορά του «μαζικού συνδέοντος κόμματος» από τις στρατηγικές πολιτικοποίησης παλαιότερων εποχών είναι η μίνιμουμ οργανωτική παρέμβαση των κομμάτων στην εσωτερική ζωή των επιμέρους κινημάτων και η αποδοχή από το «συνδετικό κόμμα» του καθοριστικού ρόλου των κινημάτων για τη διαμόρφωση της ατζέντας και της λογικής κινητοποίησης. Τέλος και η πρόκληση των νέων τεχνολογιών και του διαδικτύου επιδρά καταλυτικά σε αυτή τη σύνδεση καθώς τα κόμματα αναπτύσσουν μορφές ψηφιακής επικοινωνίας με τους πολίτες. Το πρότυπο του «κυβερνο-κόμματος»⁹⁴ υποδηλώνει και την εδραίωση της εξατομικευτικής απεύθυνσης προς την κοινωνία, τη συρρίκνωση της σημασίας της παραδοσιακής κομματικής οργάνωσης και την ανάδυση νέων τύπων κινητοποίησης.

Όλες αυτές οι τάσεις, βέβαια, εντάσσονται και σε μία λογική «προσωποποίησης» ή «προεδροποίησης» της ευρωπαϊκής πολιτικής⁹⁵, όπου πια η σχέση του εκάστοτε κομματικού ηγέτη με τη βάση του κόμματος είναι πλήρως αδιαμεσολάβητη και ότι η κομματική συμμετοχή δεν αφορά καταρχήν την ιδιότητα του μέλους – με τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτή – αλλά κυρίως τα μη-μέλη στα οποία προσφέρονται διάφοροι τρόποι a la carte συμμετοχής – ιδίως σε ό,τι αφορά την εκλογή ηγέτη. Αυτό έχει συγκεκριμένες συνέπειες στην εσωκομματική δημοκρατία, στη δημοκρατία των κομμάτων και φυσικά στη νομιμοποίηση των ιδίων των κομμάτων ως φορέων πολιτικής. Επί της ουσίας ένας τρόπος να συνδυαστεί η θεωρία του κόμματος του καρτέλ με αυτού του είδους τις κριτικές προσεγγίσεις θα μπορούσε να συνοψιστεί στο εξής: η στροφή στην κοινωνία – με αυτές τις μεθοδολογίες – είναι το μέσο για να επιτευχθεί ο σκοπός της αναπαραγωγής εντός τους κράτους. Η στροφή στην κοινωνία, βέβαια, εφόσον είναι συστηματική και μεθοδευμένη έχει σαφείς επιδράσεις στη δομή του κόμματος:

---

⁹³ Porcaro, M., «A number of possible developments of the idea of connective party», 2011 διαθέσιμο στο http://transform-network.net/uploads/tx_news/Porcaro_Sviluppi_final.pdf

⁹⁴ Margetts, H., «Cyber Parties» στο Katz, R.S. & W. Crotty (eds), *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2006.

⁹⁵ Poguntke, T. & P. Webb (eds), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2007· Karvonen, L., *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.

μπορεί να οδηγήσει είτε στα πρότυπα του «κόμματος-επιχείρηση»⁹⁶ ή του «κόμματος-franchise»⁹⁷ τα οποία εξαντλούνται στην άγρα της εκλογικής αποτελεσματικότητας είτε στη ρευστοποίηση του κόμματος μέσα στον κινηματικό κόσμο, με την έννοια ότι η κινηματικότητα δικαιώνεται μόνο ως αναίρεση του παραδοσιακού ρόλου που διαδραμάτιζαν τα κόμματα στα δυτικά πολιτικά συστήματα⁹⁸.

Για τα ΔΚΚ η πρόκληση της «επιστροφής στην κοινωνία» και ως στρατηγική επιβίωσης των κομμάτων επαναφέρει στην ημερήσια διάταξη το ερώτημα της οργάνωσης και της γείωσης στο κοινωνικό πεδίο με όρους προσαρμογής στο νέο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Επιπλέον, ο πολιτικός ανταγωνισμός σε εποχή «προσωποποίησης» ή «προεδροποίησης» της πολιτικής σημαίνει και για ΔΚΚ ότι πρέπει να αναπτύξουν μηχανισμούς κινητοποίησης και παρέμβασης στη δημόσια σφαίρα που αφίστανται από το πρότυπο της κομματικής δουλειάς εντάσεως εργασίας – που βασίζεται δηλαδή στην προσωπική εργασία – και να αναζητήσουν πρόσωπα στις ηγεσίες τους που δε θα ανταποκρίνονται στο παραδοσιακό πρότυπο του κομμουνιστή με τις «αγωνιστικές περγαμηνές» αλλά αντίθετα θα χαρακτηρίζονται από επικοινωνιακή αποδοχή στα δυτικοευρωπαϊκά ακροατήρια. Τέλος, ως καθοριστικό αναδύεται και το ερώτημα της σχέσης των ΔΚΚ με τα κοινωνικά κινήματα της μετακομμουνιστικής περιόδου στο βαθμό που τα τελευταία επαναλαμβάνουν την πολιτική πρόκληση των νέων κοινωνικών κινήματων της δεκαετίας του 1970, όπου πλέον το μεταυλιστικό στοιχείο κατανοείται εκ νέου διαμέσου της επανάκαμψης της διαμαρτυρίας για υλιστικά αιτήματα.

Τρεις στρατηγικές κομματικής προσαρμογής

Στο πλαίσιο της διαδικασίας προσαρμογής των ΔΚΚ, αναδύονται τρεις διαφορετικές στρατηγικές,⁹⁹ οι οποίες ως ένα βαθμό αποτέλεσαν και το πρόπλασμα

---

⁹⁶ Hopkin, J. & C. Paolucci, «The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy», *European Journal of Political Research*, Vol. 35, No. 3, 1999, σελ. 307-339.

⁹⁷ Carty, R.K., «Parties as Franchise Systems: The Stratarchical Organizational Imperative», *Party Politics*, Vol. 10, No. 1, σελ. 5-24.

⁹⁸ Wainwright, H., *Arguments for a New Left: Answering the Free-Market Right*, London, Oxford: Wiley/Blackwell, 1994.

⁹⁹ Η ύπαρξη τριών στρατηγικών προσαρμογής στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον συνομολογείται από πολλές προσεγγίσεις του μετακομμουνιστικού φαινομένου. Βλ. Bull, M., «West European

των μετέπειτα ομαδοποιήσεων στη χαλαρή κομματική οικογένεια της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Το κριτήριο διαφοροποίησης ανάμεσα στις τρεις κατηγορίες είναι η θέση που έλαβε το εκάστοτε κόμμα απέναντι στην κομμουνιστική ταυτότητά του και στο βαθμό απομάκρυνσης από αυτήν. Είναι σαφές ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων επιχειρήθηκε η προσαρμογή διαμέσου της αλλαγής, της ανάπτυξης δηλαδή εγχειρημάτων «ανανέωσης» για τον «εκσυγχρονισμό» των κομμάτων. Ωστόσο οι μορφές αυτών των εγχειρημάτων, ο βαθμός αποκομμουνιστικοποίησης και η τελική τους επιτυχία εξαρτήθηκαν από τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στο εκάστοτε εθνικό πολιτικό σύστημα. Επιπλέον, έστω από μια μικρή ομάδα κομμάτων, επελέγη η στρατηγική της αναδίπλωσης όσον αφορά τις κομμουνιστικές αξίες και πρακτικές, αλλά και πάλι το εύρος και η μορφή της επανακομμουνιστικοποίησης καθορίζονται από την επενέργεια του παράγοντα «εθνική ιδιαιτερότητα».

Η πρώτη στρατηγική είναι αυτή της διαφύλαξης της «κομματικής ορθοδοξίας», όπου η έμφαση δίνεται στην επιβίωση –ενίοτε και αναβίωση– των χαρακτηριστικών εκείνων της κομμουνιστικής πολιτικής που συνόδευσαν την επικράτηση του λενινιστικού τύπου κόμματος στον 20ό αιώνα. Αυτή τη στρατηγική ακολούθησαν το ΚΚΕ, το πορτογαλικό PCP¹⁰⁰ και το PCF¹⁰¹ ως το 28ο Συνέδριο του κόμματος (Ιανουάριος 1994). Κύρια χαρακτηριστικά της είναι: α) η επιμονή στις ιδεολογικές

---

communist movement in the late twentieth century», *West European Politics*, Vol 18, No. 1, 1995, σελ. 78-97· Botella, J. & L. Ramiro (eds), *The crisis of communism and party change: the evolution of western European communist and post-communist parties*, Barcelona: ICPS, 2003· Backes, U. & P. Moreau (eds), *Communist and Post-Communist Parties in Europe*, Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.

¹⁰⁰ Bosco, «Four actors in search of a role. The Southern European communist parties», *ό.π.*· Cunha, C., «'Mais Portugal! Mais CDU!'... mais PCP? The Portuguese Communist Party at the Turn of the 21st Century», στο Botella, J. & L. Ramiro (eds), *The crisis of communism and party change: the evolution of western European communist and post-communist parties*, *ό.π.*, σελ. 97-127· Cunha, C., «Few but Pure and Good Members are Preferred to a Mass Party – The Portuguese Communist Party's Continued Orthodoxy», στο Backes, U. & P. Moreau (eds), *Communist and Post-Communist Parties in Europe*, *ό.π.*, σελ. 193-214· Patricio, M.T., «Orthodoxy and dissent in the Portuguese Communist Party», *Journal of Communist Studies*, Vol. 6, No. 4, 1990, σελ. 204-208· Patricio, M.T. and A. Stoleroff, «The Portuguese Communist Party: Loyalty to the 'Communist Ideal'», στο Bell (ed.), *ό.π.*, σελ. 69-85.

¹⁰¹ Raymond, G., *The French Communist Party During the Fifth Republic: A Crisis of Leadership and Ideology*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005

αρχές του μαρξισμού-λενινισμού (με διαφορετικούς όρους σε κάθε περίπτωση)· β) η διατήρηση των κλασικών στοιχείων της κομμουνιστικής οργάνωσης (του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού δηλαδή)· γ) η τάση υπεράσπισης των κεκτημένων του σοσιαλιστικού εγχειρήματος και ακόμη περισσότερο η αξιοποίησή τους στη διαμόρφωση των πολιτικών προτάσεων των κομμάτων. Στις περιπτώσεις της Πορτογαλίας και της Ελλάδας, οι οποίες συνιστούν και τους θεματοφύλακες της «ορθόδοξης» κομμουνιστικής παράδοσης στην Ευρώπη, η προσαρμογή στο νέο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον περνά διαμέσου της εκ νέου ανάδειξης του κομμουνιστικού προτάγματος με παραδοσιακούς όρους.

Η δεύτερη στρατηγική είναι αυτής της επαναδιατύπωσης του κομμουνιστικού προτάγματος με διαφορετικούς όρους, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείπεται η αναφορά στους συμβολισμούς και στις παραδόσεις του κομμουνιστικού κινήματος. Οι πιο emblematicές εκδοχές τής εν λόγω στρατηγικής είναι σίγουρα το PCF μετά το 1994, η Κομμουνιστική Επανάσταση,¹⁰² που προκύπτει ως διάσπαση από το «Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς» (PDS), το μεταρρυθμισμένο δηλαδή PCI, το PCE, που δραστηριοποιείται στο εσωτερικό ενός ευρύτερου πολιτικού συνασπισμού της «Ενωμένης Αριστεράς» (IU),¹⁰³ και το ΑΚΕΛ¹⁰⁴ στην Κύπρο. Και στις τέσσερις επιχειρείται μια εκ βάθρων μεταβολή τόσο στο λόγο όσο και στην οργανωτική συγκρότηση των κομμάτων, τίθεται με σαφήνεια η στοχοθέτηση της κυβερνητικής συμμετοχής διαμέσου των εκλογικών διαδικασιών και σχηματοποιείται ένα εγχείρημα «ανανέωσης» που κανοναρχεί πλέον τις παρεμβάσεις των κομμάτων. Υπάρχει ωστόσο άρνηση να εγκαταλειφθούν τα κομμουνιστικά σύμβολα. Ειδικά στην περίπτωση της Επανάστασης, η αποκομμουνιστικοποίηση του PCI από το 1990 και έπειτα πυροδότησε μια εσωτερική αντίδραση όσον αφορά τη διαφύλαξη ορισμένων γόνιμων στοιχείων της κομματικής παράδοσης. Σε κάθε περίπτωση όμως

---

¹⁰² March, L., *Radical Left Parties in Europe*, ο.π., σελ. 56-63

¹⁰³ Ramiro-Fernandez, L., «Electoral competition, organizational constraints and party change: the Communist Party of Spain (PCE) and United Left (IU), 1986–2000», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 2, 2004, σελ. 1-29.

¹⁰⁴ Charalambous, G., «The Strongest Communists in Europe: Accounting for AKEL's Electoral Success», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 23, No. 3, 2007, σελ. 425-456· Dunphy, R. and T. Bale, «Red Flag Still Flying? Explaining AKEL – Cyprus's Communist Anomaly», *Party Politics*, Vol. 13, No. 3, 2007, σελ. 287-304· Katsourides, Y., «Travelling Against the Tide: The Cypriot Communist Left in the Post-1990s Era», *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 13, No. 2, 2012, σελ. 187-209.

το κομμουνιστικό πρόταγμα αποκτά ένα νέο περιεχόμενο και εν πολλοίς τα κόμματα πιάνουν ξανά το νήμα της ευρωκομμουνιστικής παρέμβασης, έστω και με άλλους όρους ή προοπτικές.

Η τρίτη στρατηγική είναι αυτή της *υπέρβασης του κομμουνιστικών συμβόλων και της συνακόλουθης προσέγγισης με άλλες εκδοχές της Αριστεράς*. Είναι σαφές ότι η εν λόγω στρατηγική επικαλύπτεται με την προηγούμενη, κυρίως ως προς την επικοινωνία με τα (νέα) κοινωνικά κινήματα και τα ρεύματα της νέας πολιτικής. Το στοιχείο ωστόσο που τη διαφοροποιεί είναι η ξεκάθαρη απομάκρυνση από την κομμουνιστική παράδοση τόσο στην ιδεολογικοοργανωτική όσο και στη συμβολική της μορφή. Η πιο ακραία εκδοχή αυτής της διαδικασίας απαντάται στην ιταλική περίπτωση και στην πλήρη μετάλλαξη του PCI σε ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα (Partito Democratico).¹⁰⁵ Στις περισσότερες περιπτώσεις η απονομιμοποίηση του σοσιαλιστικού εγχειρήματος συνοδεύεται και από μια αποκομμουνιστικοποίηση, η οποία είναι έντονη σε περιπτώσεις κομμάτων όπου αυτή η διαδικασία είχε εκκινήσει νωρίτερα. Για παράδειγμα, η ολλανδική «Πράσινη Αριστερά» (GroenLinks) περιλαμβάνει και το CPN, το οποίο ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 είχε επιχειρήσει να στρέψει την πολιτική του αιχμή προς θέματα νέας πολιτικής. Οι δύο πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ήπιας προσαρμογής με παράλληλη αποκομμουνιστικοποίηση είναι αυτές της Φινλανδίας και της Σουηδίας. Στην πρώτη περίπτωση το SKP μετονομάστηκε σε «Αριστερή Συμμαχία», έχοντας ωστόσο μια μακρά εμπειρία κυβερνητικής συμμετοχής ήδη από τη δεκαετία του 1950, ενώ στη Σουηδία το παλαιό Κομμουνιστικό Κόμμα μετονομάζεται σε «Αριστερό Κόμμα» (Venstre).

Αυτές οι τρεις διακριτές στρατηγικές εκπλήρωσαν εν μέρει το στόχο της επιβίωσης και ενίοτε οδήγησαν σε κυβερνητική συμμετοχή. Η βασική τους συνέπεια ήταν η διαμόρφωση μιας ετερότητας στο χώρο της μετακομμουνιστικής Αριστεράς που καθιστά αμφίβολη τη συγκρότηση μιας νέας και ενιαίας κομματικής οικογένειας. Ο «γαλαξίας της κομμουνιστικής και άκρας Αριστεράς», σύμφωνα με τη διατύπωση

---

¹⁰⁵ Η βιβλιογραφία γι' αυτό το ζήτημα είναι μεγάλη, ωστόσο βλ. ενδεικτικά Bull, M.J., «Whatever happened to Italian communism? Explaining the dissolution of the largest communist party in the West», *West European Politics*, Vol. 14, No. 4, 1991, σελ. 96-120· Pasquino, G., «Programmatic renewal, and much more: From the PCI to the PDS», *West European Politics*, Vol. 16, No. 1, 1993, σελ. 156-173.

του Marc Lazar,¹⁰⁶ συγκροτείται από ιδεολογικά ρεύματα που εκβάλλουν σε διαφορετικές οργανωτικές πρακτικές και πολλές φορές συνυπάρχουν και στον ίδιο κομματικό οργανισμό. Επιπλέον, το ζήτημα της επιβίωσης σε συνδυασμό με το πρόταγμα της κυβερνητικής συμμετοχής συνιστούν επιπλέον πεδία πιθανής διάσπασης και συμβάλλουν στη ρευστότητα του εν λόγω πολιτικού χώρου. Σε αυτό το πλαίσιο, δεν υπάρχει ακόμη μια κοινή βάση που να ευνοεί την επανάκαμψη της κομμουνιστικής και κομμουνιστογενούς Αριστεράς.

Η ανασύνθεση αυτού του ετερόκλητου πολιτικού χώρου προκύπτει στα τέλη της δεκαετίας του 1990 με την ανάπτυξη του λεγόμενου κινήματος της «αντιπαγκοσμιοποίησης» και με τη συνακόλουθη εξειδίκευσή του και στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι εξαιρετικά μαζικές εκδηλώσεις διαμαρτυρίας το Νοέμβριο του 1999 στο Σιάτλ κατά τη Σύνοδο Κορυφής του Διεθνούς Οργανισμού Εμπορίου και στη Γένοβα τον Ιούλιο του 2001 κατά τη διάρκεια της 27ης Συνόδου των G8 συνιστούν, ενδεχομένως, μια τέταρτη ιδρυτική στιγμή στην ιστορία της ριζοσπαστικής Αριστεράς στο βαθμό που οργανώνεται μια νέα πολιτική στροφή και μια εκ νέου μαζικοποίηση με διαφορετικούς πολιτικούς όρους αυτή τη φορά. Η ευρωπαϊκή ριζοσπαστική Αριστερά παράγει και αξιοποιεί ένα διαφορετικού τύπου πλαίσιο εγκλήσεων και πρακτικών και σε μεγάλο βαθμό αρχίζει να επανακινητοποιεί τμήματα της κοινωνίας σε μια συγκρουσιακή και αντικαπιταλιστική λογική. Σε αυτό το πλαίσιο, θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε και μια τέταρτη «ιδρυτική στιγμή» για τη ριζοσπαστική Αριστερά το 1999, οπότε και εκκινεί σε συμβολικό επίπεδο το κίνημα της «αντιπαγκοσμιοποίησης». Εντοπίζουμε δύο κρίσιμες επιδράσεις αυτής της νέας ιδρυτικής στιγμής, οι οποίες αναδιατάσσουν εν μέρει τους συσχετισμούς στο εσωτερικό του εν λόγω πολιτικού χώρου.

Η πρώτη επίδραση σχετίζεται με τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης ανάμεσα στα κόμματα της ριζοσπαστικής Αριστεράς και στην κινηματική δράση. Τα περισσότερα κόμματα έφεραν τα ίχνη της οργανωτικής μορφής την οποία ακολουθούσαν τις προηγούμενες δεκαετίες. Σε μεγάλο βαθμό, όπως προείπαμε, η κρίση των ΔΚΚ τη δεκαετία του 1980 εδράζεται στην αδυναμία αντιμετώπισης της πολλαπλώς φορτίων πρόκλησης των (νέων) κοινωνικών κινημάτων. Το κίνημα της

---

¹⁰⁶ Lazar, M., «The Communist and Extreme Left Galaxy», στο Perrineau, P., G. Grunberg and C. Ysmal (eds), *Europe at the Polls: The European Elections of 1999*, Palgrave/Macmillan, 2002, σελ. 81-92.

αντιπαγκοσμιοποίησης, στο βαθμό που εδράζεται σε μια επαναπροσέγγιση των ζητημάτων της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημοκρατίας σε υπερεθνικό επίπεδο. Πια, λειτουργεί ως ένας εξωτερικός καταλύτης που επιδρά στη λειτουργία και στην ιδεολογική παραγωγή των υφιστάμενων αριστερών κομμάτων. Πέραν του ευρέος πλουραλισμού ιδεών και πρακτικών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του εν λόγω κινήματος –το οποίο περιλαμβάνει από ρηξιακές έως και διαχειριστικές λογικές–, η επανεμφάνιση της συγκρουσιακής πρακτικής και ενός πολύμορφου αντικαπιταλιστικού λόγου εμπλουτίζει τα ρεπερτόρια δράσης και τις ιδεολογικές πλατφόρμες των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς με καινοφανή στοιχεία που επιτρέπουν την καλύτερη προσαρμογή τους στο νέο περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο, ακόμη και εκδοχές που αντιμετωπίζουν επιφυλακτικά το κίνημα της «αντιπαγκοσμιοποίησης» –για παράδειγμα, το ΚΚΕ και το PCP– αναγκάζονται να επανατοποθετηθούν στα προτάγματα και στις προκλήσεις που αυτό θέτει και να αναζητήσουν διαφοροποιημένους τρόπους παρέμβασης.

Ως άμεση συνέπεια αναδύεται ένας νέος διεθνισμός που σφυρηλατείται στα διεθνή κοινωνικά φόρουμ και ενισχύεται από την επικράτηση αριστερών κυβερνήσεων σε χώρες της Λατινικής Αμερικής. Η διασύνδεση οργανώσεων και κινήματων διαμέσου είτε του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ είτε του Ευρωπαϊκού Φόρουμ, οι προσπάθειες κεντρικού συντονισμού και, το κυριότερο, η επίκληση πολιτικών αγώνων που εξελίσσονται σε μία χώρα από τις Αριστερές των άλλων χωρών διαμορφώνουν έναν νέο διεθνισμό ο οποίος λειτουργεί ενισχυτικά προς τη σφυρηλάτηση μιας νέας αριστερής ταυτότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, επιδιώκεται μια επανασύνδεση του εθνικού με το υπερεθνικό, στο βαθμό που, όπως προαναφέραμε, η έδρα της επανάκαμψης των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς ήταν το έθνος-κράτος. Η άνοδος αυτού του νέου διεθνισμού λαμβάνει είτε θεσμικές μορφές (βλ. το Κόμμα της Ευρωπαϊκής Αριστεράς¹⁰⁷) είτε κινηματικές μορφές και ενισχύει τον εγγενή πλουραλισμό στον υπό διαμόρφωση πολιτικό χώρο.

Η δεύτερη επίδραση συνίσταται στην επανείσοδο της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς όχι όμως με αποκλειστικά κινηματικούς όρους, αλλά σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής. Η αδυναμία των κατεστημένων κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς να επικοινωνήσουν αποτελεσματικά με την εκπορευόμενη από την τέταρτη ιδρυτική

---

¹⁰⁷ Dunphy, R. & L. March, «Seven Year Itch? The European Left Party: Struggling to Transform the EU», *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 14, No. 4, 2013, σελ. 520-537.

στιγμή κινητοποίηση έδωσε τη δυνατότητα σε δρώντες της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς να αναδειχθούν ως νέα και δυναμικά τμήματα του εν λόγω πολιτικού χώρου. Οι επιτυχίες των δύο τροτσκιστικών κομμάτων στη Γαλλία (LCR και Lutte Ounvière) και η υποψηφιότητα Besancenot για την Προεδρία, η αλματώδης ενίσχυση του πρώην μαοϊκού Σοσιαλιστικού Κόμματος (Socialistische Partij) στην Ολλανδία και η σταθεροποίηση του Μπλοκ της Αριστεράς (Bloco de Esquerda)¹⁰⁸ στην Πορτογαλία είναι οι ενδεικτικές περιπτώσεις νέων κομματικών φορέων που αξιοποίησαν την εν λόγω κινηματική έκρηξη. Παρά ταύτα, αυτό δεν σημαίνει ότι η εδραίωση των εν λόγω κομμάτων στον κεντρικό πολιτικό ανταγωνισμό σήμαινε και τη διατήρηση του status τού οιονεί αντισυστημικού κόμματος. Στις περιπτώσεις του Μπλοκ της Αριστεράς και του Σοσιαλιστικού Κόμματος η εκλογική άνοδος συνοδεύτηκε αφενός από την ανάδειξη της επικοινωνιακής διάστασης της ηγεσίας και αφετέρου από τη μετατόπιση του πολιτικού κέντρου βάρους των κομμάτων στην κοινοβουλευτική εργασία.

Άμεση συνέπεια της παραπάνω εξέλιξης είναι η εδραίωση, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, μιας οργανωτικής μορφής που βασίζεται στη συνύπαρξη διαφορετικών εκδοχών της Αριστεράς σε κοινά πολιτικά σχήματα. Πρωτοπόρο ήταν το PCE με το σχήμα της «Ενωμένης Αριστεράς» από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, παραδειγματική ωστόσο είναι η περίπτωση της Die Linke, στην οποία συνυπάρχουν το PDS (συνέχεια του κυβερνώντος SED) με τη WASG (αριστερή διάσπαση του SPD) και μια σειρά από μικρότερες αριστερές πολιτικές οργανώσεις. Η πλαγιοκόπηση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων –ιδίως μετά τις μετατοπίσεις στη μορφή και στο περιεχόμενο του ευρωπαϊκού εγχειρήματος–, καθίσταται κοινή στρατηγική των περισσότερων σχημάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς στο επίπεδο της ανάδειξης των αντιφάσεων της μετά τον «Τρίτο Δρόμο» της σοσιαλδημοκρατίας, ειδικότερα στα ζητήματα οικονομικών και κοινωνικών πολιτικών. Η εν λόγω εξέλιξη διαμορφώνει έναν ευνοϊκό χώρο για όσα κόμματα διαθέτουν μια ευέλικτη οργανωτική δομή τόσο για να προσελκύουν στελέχη της λεγόμενης αριστερής σοσιαλδημοκρατίας όσο και για να διεισδύουν στην εκλογική βάση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων. Με έναν ιδιόμορφο τρόπο τα εν λόγω κόμματα διατηρούν μια διπλή γείωση: από τη μία στον κόσμο των κινημάτων και από την

---

¹⁰⁸ Lisi, M., «New politics in Portugal: the rise and success of the left bloc», *Pôle Sud*, Vol. 30, No. 1, 2009, σελ. 127-144.

άλλη στον κόσμο της σοσιαλδημοκρατίας. Και στις δύο περιπτώσεις, βέβαια, αναδεικνύεται ως προβληματική η εκ νέου επίκληση του κομμουνιστικού προτάγματος, οπότε σταδιακά ακόμη και τα μεταρρυθμισμένα κομμουνιστικά κόμματα παύουν να επενδύουν στο εναπομείναν συμβολικό φορτίο της κομμουνιστικής παράδοσης.

Τι συμβαίνει ωστόσο με τους τελευταίους «φύλακες» της κομμουνιστικής ιδέας; Τα δύο μοναδικά κόμματα της δυτικοευρωπαϊκής ριζοσπαστικής Αριστεράς που επιμένουν σε ένα ορθόδοξο μονοπάτι, το ΚΚΕ και το PCP, βρίσκονται αντιμέτωπα με μια νέα κατάσταση που έχει διαμορφωθεί πρόσφατα στον αριστερό πόλο, την οποία πρέπει να διαχειριστούν. Το μεν PCP ακολουθεί μια ήπια ορθόδοξη στρατηγική επιτρέποντας μια πιο ευέλικτη εκλογική τακτική – ήδη από το 1987 κατέρχεται στις εκλογές μαζί με τους Πορτογάλους Πρασίνους υπό το σχήμα της «Δημοκρατικής Ενωτικής Συμμαχίας» (CDU) – εξακολουθεί να εκλέγει από 28 έως 32 δημάρχους (σε σύνολο 308 δήμων). Την ίδια στιγμή, βέβαια, εξακολουθεί να ακολουθεί, έστω και με παραλλαγές, το πρότυπο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού για την εσωτερική του οργάνωση¹⁰⁹ και να αυτοπροσδιορίζεται ως «Μαρξιστικό-Λενινιστικό» κόμμα¹¹⁰. Στο Πρόγραμμά του εξακολουθούν να τίθενται εθνικοδημοκρατικοί στόχοι, ενώ αναγνωρίζεται και η ύπαρξη ενός ενδιάμεσου δημοκρατικού σταδίου για τη σοσιαλιστική επανάσταση.¹¹¹ Υπ' αυτή την έννοια, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ακόμη και το PCP επιχείρησε να προσαρμοστεί, έστω και επιφυλακτικά, ανανεώνοντας σε έναν περιορισμένο βαθμό το λόγο και την οργάνωσή του.

Από την άλλη πλευρά, το ΚΚΕ έχει επιλέξει να ακολουθήσει μια λογική, όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή, «επαναμπολσεβικοποίησης» της οργάνωσης και των ιδεολογικών επεξεργασιών, σε μια κατεύθυνση αποκατάστασης του δημοκρατικού

---

¹⁰⁹ Στο Άρθρο 16, παρ. 1 του Καταστατικού του PCP υπάρχει η ακόλουθη διατύπωση: «[...] Η οργανωτική δομή και λειτουργία του Κόμματος βασίζονται σε αρχές οι οποίες αναπτύσσουν δημιουργικά τον δημοκρατικό συγκεντρωτισμό και, ανταποκρινόμενες στις νέες συνθήκες και εμπλουτιζόμενες από την εμπειρία, προσπαθούν ταυτόχρονα να διασφαλίσουν τα βασικά χαρακτηριστικά μιας βαθιάς εσωκομματικής δημοκρατίας και μιας ενιαίας γενικής γραμμής και κεντρικής ηγεσίας [...]». PCP, *Portuguese Communist Party – Constitution*, 2010 διαθέσιμο στο <http://www.pcp.pt/constitution>.

¹¹⁰ Στο ίδιο, Άρθρο 2.

¹¹¹ PCP, *PCP Programme. Portugal – An Advanced Democracy on the Threshold of the 21st Century*, 2010 διαθέσιμο στο http://www.pcp.pt/pcp_programme.

συγκεντρωτισμού στην καθαρή του μορφή και απάλειψης του ενδιάμεσου (δημοκρατικού) σταδίου για τη σοσιαλιστική επανάσταση και αυτά το καθιστούν μια ιδιαίτερη περίπτωση στο χώρο της δυτικοευρωπαϊκής ριζοσπαστικής Αριστεράς. Η περίπτωση του ΚΚΕ είναι ενδιαφέρουσα γιατί αφενός σπάει το μοτίβο της ήπιας ή περισσότερο βαθιάς ανανέωσης των ΔΚΚ και αφετέρου γιατί η εν λόγω στρατηγική κομματικής προσαρμογής διασφάλισε την επιβίωση του κόμματος, ενώ για ένα σύντομο διάστημα σηματοδότησε και μια αξιοπρόσεκτη αύξηση της εκλογικής του επιρροής. Σε κάθε περίπτωση, ακόμη και μέσα στην ιδιομορφία του, το ΚΚΕ φέρει όλα τα στοιχεία της ανόδου και της πτώσης των ΔΚΚ, καθώς και τις αντιφάσεις της δύσκολης προσαρμογής τους στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον.

1.2 Η ελληνική κομμουνιστική Αριστερά: Το πεδίο της συμμαχιακής στρατηγικής (1951-1991)

Στο τμήμα αυτό θα επιχειρηθεί η αναζήτηση των βασικών χαρακτηριστικών της συμμαχιακής λογικής του ΚΚΕ σε παλαιότερες περιόδους· επί της ουσίας θα επιχειρηθεί ο προσδιορισμός του πολιτικο-ιδεολογικού υποστρώματος των στρατηγικών κατευθύνσεων του κόμματος μετά το 1991. Ο σκοπός αυτού του υποκεφαλαίου είναι διττός: πρώτον καταγράφεται ένα πολιτικο-ιδεολογικό αλλά και πρακτικό κεκτημένο που διαμορφώνει ένα πλαίσιο πολιτικής παράδοσης για το ΚΚΕ· δεύτερον επισημαίνεται και το πλαίσιο με το οποίο εν τέλει αναμετράται το ΚΚΕ στο εγχείρημα της ταυτοτικής ανασυγκρότησης της μετακομμουνιστικής περιόδου. Η έμφαση θα δοθεί σε δύο στοιχεία: πρώτον, με ποιο τρόπο διατυπώνει το ΚΚΕ τις συμμαχιακές του εγκλησεις στα κομματικά του ντοκουμένα και δεύτερον, με πολύ συνοπτικό τρόπο, πως αυτή η συμμαχιακή στρατηγική εμπεδώνεται στις εκλογές και στους μαζικούς χώρους. Το υποκεφάλαιο διακρίνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος καταπιάνεται με την περίοδο 1950-1967 και τα συμμαχιακά προτάγματα του ΚΚΕ, διαμέσου της πολιτικής παρέμβασης του ΚΚΕ. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην περίοδο της Μεταπολίτευσης από το 1974 έως το 1991, οπότε και διοργανώνεται το 13^ο Συνέδριο του κόμματος και προκύπτει η δεύτερη διάσπασή του.

1.2.1 Η μετεμφυλιακή περίοδος (1950-1967)

Η συγκρότηση και ανάπτυξη της ΕΔΑ, πέραν των διάφορων ταλαντεύσεων στη λογική της οργανωτικής της οικοδόμησης, βασίστηκε σε μια αντίληψη περί πολιτικών, καταρχήν, συμμαχιών, οι οποίες θα λειτουργούσαν και ως εφαλτήριο για την ένταξη της Αριστεράς στη μετεμφυλιακή διεύθετηση. Το ζήτημα της «πολιτικής συμμαχίας» αναδύεται ως κεντρικό στο λόγο της Αριστεράς στη συγκεκριμένη περίοδο και η επιδίωξη συγκρότησης ευρύτερων «μετώπων» μόνιμη μέριμνα, ακόμη και όταν οι προθέσεις του ΚΚΕ δεν είναι τόσο «αγαθές» όσο διακηρύσσονται. Η συμμαχιακή μέριμνα, οι νοσηματοδοτήσεις της τελευταίας και οι πρακτικές της απολήξεις συνιστούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την κατανόηση της στρατηγικής ένταξης της Αριστεράς στο μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα, των αντιφάσεων της και των διαφορετικών μορφών που αυτή έλαβε. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΔΑ: «[...] αν και

υπάκουσε και εντάχθηκε στη λογική της στρατηγικής των κομμουνιστικών μετώπων και συμμαχιών, την υπερέβη μέσα από τις δυναμικές της εξέλιξής της και την ώσμως της με την ελληνική κοινωνία [...],¹¹² αφήνοντας σημαντικές κληρονομίες στη μεταπολιτευτική Αριστερά.

Η μελέτη της συμμαχιακής στρατηγικής της Αριστεράς έχει μία προϋπόθεση για τη διενέργειά της και οφείλει να αξιοποιήσει τρεις παράγοντες που επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωσή αυτής της στρατηγικής και επικουρούν στην ύστερη κατανόησή της. Η προϋπόθεση αφορά την ανάλυση περί κοινωνίας και κοινωνικών συμμαχιών που σχηματοποιεί κάθε φορά το κόμμα και λειτουργεί σαν υπόστρωμα οποιασδήποτε πολιτικής τακτικής. Η εν λόγω ανάλυση πάντοτε είναι ο συμφυρμός του κυρίαρχου ιδεολογικού αφηγήματος στο εσωτερικό του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, έτσι όπως αυτό διαμορφώνεται από την εκάστοτε κομματική ελίτ του ΚΚΣΕ, και της ιδιαίτερης ανάγνωσης της ελληνικής κοινωνικής πραγματικότητας, η οποία επηρεάζεται από τις επιτυχίες ή τις αποτυχίες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Πρέπει να σημειωθεί ότι η κοινωνική ανάλυση δεν μεταφράζεται –και αναλυτικά θα ήταν λάθος να ερμηνεύεται κατ’ αυτό τον τρόπο– μονοσήμαντα σε πολιτική στρατηγική. Οι διατυπώσεις είναι με τέτοιον τρόπο διαμορφωμένες, που επιτρέπουν αποκλίσεις, διαφορετικές ερμηνείες και σε κάθε περίπτωση υπόκεινται και σε έναν περιορισμένο μεν, αλλά αναπόφευκτο κομματικό βολонταρισμό.

Επιπλέον, η συμμαχιακή στρατηγική καθορίζεται από τρεις παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι το πολιτικό επίπεδο στο οποίο πραγματοποιείται η συμμαχιακή σύγκλιση. Ουσιαστικά αναφερόμαστε σε τρία επίπεδα: στην κεντρική πολιτική (βουλευτικές εκλογές), στην αυτοδιοίκηση και στα συνδικάτα. Στα δύο τελευταία οι συγκλίσεις είναι ευκολότερες και περισσότερο διευρυμένες. Στο κεντρικό επίπεδο τα διακυβεύματα είναι διαφορετικά, οι προοπτικές σύγκλισης μικρότερες και κατ’ επέκταση οι περιορισμοί στη συμμαχιακή στρατηγική περισσότερο. Ο δεύτερος παράγοντας σχετίζεται με τις πολιτικές ανάγκες του ίδιου του ΚΚΕ, έτσι όπως αυτές εκφράζονται διαμέσου της ΕΔΑ, τους εσωκομματικούς συσχετισμούς και τις συνακόλουθες τάσεις στο κομμουνιστικό κίνημα, οι οποίες εντέλει επενεργούν και στην κομματική στρατηγική. Τέλος, εξίσου σημαντικός

---

¹¹² Παπαθανασίου, Ι., «Εισαγωγή», στο της ίδιας (επιμ.), *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά: Αρχείο 1951-1967*, Αθήνα: Θεμέλιο/ΕΚΚΕ, 2001, σελ. 27.

παράγοντας είναι και οι στρατηγικές των πολιτικών δυνάμεων του Κέντρου, οι οποίες ετεροκαθορίζουν και τη στρατηγική της Αριστεράς.

Η ύστερη ζαχαριαδική περίοδος (1949-1955) καθορίζεται ουσιαστικά από τις ανάγκες διαχείρισης της ήττας και, το κυριότερο, από την υψηλή ένταση της ψυχροπολεμικής πόλωσης, η οποία είχε κορυφωθεί με τον Πόλεμο στην Κορέα (Ιούνιος 1950 – Ιούλιος 1953). Σε αυτό το πλαίσιο, διαμορφώνεται μια προγραμματική αφήγηση που αντιλαμβάνεται τη μετεμφυλιακή κοινωνία ως ευρισκόμενη σε μια κατάσταση που επιδέχεται άμεσης επαναστατικής αλλαγής. Την ίδια στιγμή αναζητούνται μορφές εκπροσώπησης του αποκλεισμένου αριστερού κόσμου, οι οποίες ωστόσο κινούνται σε μια καθαρά συμμαχιακή λογική. Στις εκλογές του 1950 το ΚΚΕ άτυπα πριμοδοτεί τα ψηφοδέλτια της «Δημοκρατικής Παράταξης», η οποία συγκροτείται από κεντροαριστερές πολιτικές δυνάμεις και εκλέγει 18 βουλευτές¹¹³. Λίγους μήνες πιο μετά δημιουργεί τον «Δημοκρατικό Συναγερμό», ο οποίος έχει χαρακτηριστικά συσπείρωσης και μετέχει σχετικά δυναμικά στις δημοτικές εκλογές του 1951 με αξιοσημείωτες εκλογικές καταγραφές¹¹⁴. Τον Αύγουστο του 1951 ιδρύεται η ΕΔΑ με συμμετοχή του «Δημοκρατικού Συναγερμού» και άλλων έξι πολιτικών ομάδων.¹¹⁵ Παρόμοιες τακτικές το ΚΚΕ ακολουθεί και στο συνδικαλιστικό πεδίο.¹¹⁶

Στις εκλογές του 1952 ο Ζαχαριάδης υπαναχωρεί σε μια πιο «σεχταριστική» γραμμή, ενδεχομένως και υπό το βάρος της εκτέλεσης του Μπελογιάννη και της εκβιαστικής άρνησης του Κέντρου να συνεργαστεί με την Αριστερά, με το πρώτο να εκμεταλλεύεται τις διατάξεις του εκλογικού συστήματος.¹¹⁷ Έτσι, σύμφωνα με την

---

¹¹³ Νικολακόπουλος, Ηλ., *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα:

Πατάκης, 2001, σελ. 100-101, 106-107, 121-124.

¹¹⁴ Στο ίδιο, σελ. 128-130.

¹¹⁵ Λυμπεράτος, Μ., *Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ: η ραγδαία ανασυγκρότηση της ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες*, Αθήνα: Στοχαστής, 2011· Τρίκκας, Τ., *ΕΔΑ 1951-1967: το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τ. 1, Αθήνα: Θεμέλιο, 2009.

¹¹⁶ Οι κομμουνιστικές συνδικαλιστικές δυνάμεις εκφράζονται για πρώτη φορά μέσα από το «Ενιαίο Συνδικαλιστικό Κίνημα Ελλάδος» (ΕΣΚΕ), το οποίο δημιουργείται το Μάιο του 1950 ως σύμπραξη έξι, σοσιαλιστικής προέλευσης, συνδικαλιστικών παρατάξεων (Κουκουλές, Γ.Φ., *Το Εργατικό Κίνημα και ο Μύθος του Σισύφου [1964-1966]*, Αθήνα: Οδυσσέας, 2000, σελ. 18-20). Οι σοσιαλιστές συνδικαλιστές συνιστούν τον πρώτο συμμαχιακό στόχο για το ΚΚΕ.

¹¹⁷ Νικολακόπουλος, Ηλ., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-64: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1985, σελ. 193-196.

ανακοίνωση ΚΚΕ και ΑΚΕ για τις εκλογές: «[...] η αμερικανοκρατία στηρίζεται στους Πλαστήρα-Βενιζέλο-Παπάγο-ρεφορμιστές-αγροτοκάπηλους Μπαλτατζήδες και τους κάθε λογής προδότες Σβωλοτσιριμώκους, Κύρκους και άλλους [...]»¹¹⁸ και η διέξοδος έγκειται στη «δημιουργία της δημοκρατικής κυβέρνησης που θα κάνει ριζική-πραγματική ΑΛΛΑΓΗ στην εσωτερική και εξωτερική πολιτικής της χώρας [...]»¹¹⁹. Οι επιθέσεις κατά του Κέντρου συνεχίζονται και στην Ευρεία Ολομέλεια του 1952, όπως και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 1953. Στην Πλατιά Ολομέλεια του 1953, το ΚΚΕ δημοσιοποιεί στο Σχέδιο Προγράμματός του¹²⁰ με το οποίο κατοχυρώνεται η στρατηγική που ακολουθεί το κόμμα στην εν λόγω περίοδο. Το κείμενο αυτό έχει σαφείς στοχοθετήσεις και κοινωνικές αναφορές: «[...] η Λαϊκή Επανάσταση στην Ελλάδα από τα καθήκοντα που πρώτα απ' όλα έχει να λύσει θα αρχίσει σαν αστικοδημοκρατική για να ολοκληρωθεί γρήγορα μετατρέπόμενη σε σοσιαλιστική. Κινητήριες δυνάμεις της Λαϊκής Επανάστασης είναι: Η εργατική τάξη, η πρωτοπόρα τάξη της κοινωνίας και καθοδηγητής όλου του εργαζόμενου λαού. Οι πλατιές μάζες της αγροτιάς, φτωχοί και μεσαίοι αγρότες. Τα φτωχά και μεσαία στρώματα της πόλης, υπάλληλοι, βιοτέχνες, επαγγελματίες, τεχνικοί διανοούμενοι. Οι εθνικές μειονότητες [...]».¹²¹ Απουσιάζουν αναφορές περί πολιτικών συμμαχιών, παρά ταύτα γίνεται αποδεκτή μια «αστικοδημοκρατική» πρώτη φάση –αλλά όχι στάδιο– για την εξέλιξη της επαναστατικής διαδικασίας.

Η «οικοδόμηση του κράτους της Δεξιάς» μετά τις εκλογές του 1952 αναδεικνύει, ως ένα βαθμό, και τα αδιέξοδα του «τι Πλαστήρας, τι Παπάγος». Σε αυτό το πλαίσιο, ο ίδιος ο Ζαχαριάδης προβαίνει σε μια συμφωνία στα τέλη του 1953 με τον Γ. Καρτάλη για συνεργασία των δυνάμεων του ΚΚΕ –και της ΕΔΑ κατ' επέκταση– με το «Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού» (ΔΚΕΛ).¹²² Η συμφωνία αυτή καταρχάς προβάλλεται για πρώτη φορά με άρθρο του ηγέτη του

---

¹¹⁸ ΚΚΕ και ΑΚΕ, «Για τις εκλογές της 16ης του Νοέμβρη 1952», στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα 1949-1955*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1995 [1952], σελ. 311.

¹¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 312.

¹²⁰ ΚΚΕ, «Σχέδιο Προγράμματος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας», στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2008 [1953], σελ. 159-177.

¹²¹ Στο ίδιο, σελ. 162.

¹²² Για το χρονικό της εν λόγω συμφωνίας βλ. Ηλιού, Φ., «Δημοκρατικές συγκλίσεις και συμμαχίες. Ο Γεώργιος Καρτάλης και οι έλληνες κομμουνιστές μετά τον εμφύλιο πόλεμο», *Αρχειοτάξιο*, τχ. 7, 2005, σελ. 23-30.

ΔΚΕΛ,¹²³ στο οποίο προσδιορίζει έξι σημεία στην πολιτική του Ελληνικού Συναγερμού, η αντίθεση απέναντι στα οποία μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για τη συγκρότηση ενός «αντισυναγερμικού μετώπου»¹²⁴. Ο Ζαχαριάδης, σχεδόν ένα μήνα μετά, σε άρθρο του που διαβάζεται στις 10 Μαρτίου 1954 από τον ραδιοφωνικό σταθμό της «Ελεύθερης Ελλάδας»,¹²⁵ αναφέρει ότι το άρθρο του Καρτάλη συνιστά «[...] ένα βήμα μπρος προς μια ελληνική, πατριωτική πολιτική [...]».¹²⁶ Επιπλέον επισημαίνει ότι: «[...] η ανάγκη για αλλαγή στη σημερινή εξωτερική και εσωτερική πολιτική της Ελλάδας, αλλαγή που την προβάλλει στο άρθρο του και ο κύριος Καρτάλης, ξεπηδά επιταχτικά, σαν πρωταρχική και ύψιστη εθνική ανάγκη, μέσα απτην σημερινή τραγική ελληνική πραγματικότητα [...]»,¹²⁷ ενώ η «αγωνιστική αντισυναγερμική συσπείρωση και πάλη των πατριωτικών δυνάμεων» είναι ο μόνος τρόπος ώστε «[...] η ΕΔΑ να αποφύγει την απαγόρευση [...]»¹²⁸. Η στρατηγική αυτή στροφή εκφράστηκε με μεγάλη καθαρότητα στις δημοτικές εκλογές του 1954 (21 και 28 Νοεμβρίου), στις οποίες τα κεντροαριστερά ψηφοδέλτια πέτυχαν σημαντικές νίκες, με χαρακτηριστικές αυτήν του Π. Κατσώτα στην Αθήνα, του Δ. Σαπουνάκη

---

¹²³ Καρτάλης, Γ., «Προγραμματισμός και Αντιπολίτευσις διά να υπάρξη Προοδευτική Παράταξις», άρθρο, εφ. *Ελευθερία*, 2 Φεβρουαρίου 1954.

¹²⁴ Έχει ενδιαφέρον ο αρκετά προωθημένος χαρακτήρας της κριτικής του Καρτάλη στον Συναγερμό, η οποία εν πολλοίς εμπεριέχει σαφή στοιχεία σοσιαλδημοκρατικού λόγου: «[...] πρώτον εξωτερική πολιτική ελάχιστα συμβιβαζομένη με την ανεξαρτησίαν και το συμφέρον του έθνους [...], δεύτερον άκαμπτos προσήλωσις εις την σημερινήν αριθμητικήν δύναμιν του στρατού [...], τρίτον εξαγγελία και εφαρμογή της λεγομένης ελευθέρας οικονομίας και εις τας σχέσεις με το εξωτερικόν και ως προς τας εγχωρίας επιχειρήσεις [...], τέταρτον αντίληψις ορθολογιστική της οικονομίας και παραμερισμός της κοινωνικής απόψεως [...], πέμπτον περιφρόνησις ή και άρνησις ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του πολίτου, εν ονόματι της εύρυθμου λειτουργίας και της επιβολής του κράτους δηλαδή του επί του κράτους κόμματος [...], έκτον θόλωσις και υπονόμωσις του δημοκρατικού πολιτεύματος διά της παρεισόδου του αστυνομικού κράτους [...]» βλ. στο ίδιο.

¹²⁵ Ζαχαριάδης, Ν., «Το λόγο έχει ο κύριος Καρτάλης», 10 Μαρτίου 1954, διαθέσιμο στο ΑΣΚΙ/Αρχείο ΚΚΕ, κ. 441, φ. 28/8^α/62.

¹²⁶ Στο ίδιο, σελ. 1.

¹²⁷ Στο ίδιο. Η επισήμανση δική μας. Διατηρούμε την ορθογραφία του απομαγνητοφωνημένου κειμένου.

¹²⁸ Στο ίδιο, σελ. 3.

στον Πειραιά και του Μ. Πατρικίου στη Θεσσαλονίκη.¹²⁹ Με τα λόγια του Γ. Πασαλίδη δύο χρόνια μετά στην Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΔΑ: «[...] η τακτική μας στις δημοτικές εκλογές ήταν ανοικτόκαρδη στο πρόγραμμα και τη μορφή της συνεργασίας [...]».¹³⁰ Αυτή η μετατόπιση καταγράφηκε και προγραμματικά στην ίδια συλλογική διαδικασία με το πρόγραμμα της «Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής» το οποίο για τον J. Meynaud «...ως ανάλυση της πολιτικής κατάστασης έχει μαρξιστική πολιτική γραμμή που χαρακτηρίζεται από μετριοπάθεια στο περιεχόμενο και ελαστικότητα στην τακτική...»¹³¹. Η «μετριοπάθεια» και η «ελαστικότητα» θα καταστούν εις το εξής σήμα κατατεθέν της ΕΔΑ και θα επιδράσουν και στη πολιτική φυσιολογία του κόμματος¹³². Η «μεγάλη στροφή» του Ζαχαριάδη στην πραγματικότητα εγκαινιάζει δύο εξελίξεις. Από τη μία πλευρά προοικονομεί τις αλλαγές στις στρατηγικές προτεραιότητες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος – επιδίωξη δημοκρατικών μετώπων στις δυτικές χώρες από τα εκεί κομμουνιστικά κόμματα– και από την άλλη πλευρά συνιστά εφιαλτήριο για την προσπάθεια της Αριστεράς να εκμεταλλευτεί την κρίση στρατηγικής του Κέντρου και να αναδειχθεί σε προνομιακό εκφραστή του εαμικού και εαμογενούς μπλοκ. Αυτή η στροφή ωστόσο προϋποθέτει και άλλου τύπου προγραμματικές επεξεργασίες.

Μετά την καθαίρεση του Ν. Ζαχαριάδη από τη θέση του Γενικού Γραμματέα, η νέα ηγετική ελίτ του ΚΚΕ ξεκινά διαδικασίες για ένα νέο Πρόγραμμα το οποίο θα είναι εγγύτερα στις ορίζουσες του νέου χρουστσόφικου πολιτικού αφηγήματος – «ειρηνική συνύπαρξη», «αποσταλινοποίηση», «δημοκρατικά μέτωπα». Η

---

¹²⁹ Για τις δημοτικές εκλογές του 1954 βλ. Λυμπεράτος, Μ., «Η Αριστερά και οι δημοτικές εκλογές μετά τον Εμφύλιο», εφ. *Δρόμος της Αριστεράς*, 25 Οκτωβρίου 2010· Νικολακόπουλος, Η., *Η καχεκτική δημοκρατία, ό.π.*, σελ. 186-188· Τρίκκας, Τ., *ΕΔΑ 1951-1967: το νέο πρόσωπο της Αριστεράς ό.π.*, τ. 1, σελ. 237-251.

¹³⁰ Πασαλίδης, Γ., «Η Κεντρική Πολιτική Εισήγησις του Προέδρου της Ε.Δ.Α. κ. Ι. Πασαλίδη», στο ΕΔΑ, *Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της Ε.Δ.Α.*, Αθήνα: Έκδοση «Νέας Ζωής», 1956, σελ. 25.

¹³¹ Meynaud, J., Μερλόπουλος, Π. & Γερ. Νοταράς, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1946-1965*, Αθήνα: Σαββάλας, 2002 [1966], σελ. 236.

¹³² Για το πως σχολίαζαν, ιδίως εφημερίδες του κέντρου, αυτήν την τακτική της ΕΔΑ το 1958 βλ. Σπουρδαλάκης, Μ. & Κ. Ελευθερίου, *Ιωάννης Πασαλίδης. Ομιλία κατά τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων 1958*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2013, σελ. 51-52.

«Προγραμματική Διακήρυξη του ΚΚΕ προς τον ελληνικό λαό»¹³³ που δημοσιοποίησε η 7η Ολομέλεια του 1957 (18-24 Φεβρουαρίου) συνιστά ένα βασικό ντοκουμέντο για τη συγκρότηση του προγραμματικού λόγου της ΕΔΑ στην προδικτατορική περίοδο. Η «αλλαγή» αντιστοιχεί σε τέσσερα αιτήματα¹³⁴ και θα έχει χαρακτήρα «εθνικό – αντιιμπεριαλιστικό – δημοκρατικό». Η συμμαχιακή βάση της «αλλαγής» θα είναι «[...] η εργατική τάξη [...], η αγροτιά [...], οι επαγγελματίες και βιοτέχνες, γενικά τα μεσαία στρώματα των πόλεων [...], οι πατριώτες αξιωματικοί και ο πατριωτικός κλήρος [...], η μη μονοπωλιακή, η εθνική αστική τάξη, η μερίδα εκείνη των εμπόρων και των βιομηχάνων που συνθλίβεται και καταστρέφεται από τον συναγωνισμό των ξένων μονοπωλίων [...], η συντριπτική πλειοψηφία του έθνους [...]».¹³⁵ Η πολιτική μορφή που θα υλοποιήσει αυτή τη στρατηγική θα έχει κατ' ανάγκην μορφή ενιαίου μετώπου και θα είναι ανοιχτή σε ένα σχετικά μεγάλο εύρος πολιτικών δυνάμεων. Όλα αυτά συγκροτούν το πρόγραμμα της λεγόμενης «Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής».

Στο «Προσχέδιο Προγραμματικών Αρχών της ΕΔΑ»¹³⁶ αναφέρεται ενδεικτικά ότι «[...] η ενότητα των πατριωτικών δυνάμεων [...] πραγματοποιείται μέσα στις γραμμές της ΕΔΑ [...] γι' αυτό η ΕΔΑ επιμένει στη συμπαράταξη, στη συνεργασία, στην ενότητα αυτών των δυνάμεων και κομμάτων. Κι η επιμονή της αυτή είναι ανάγκη να βρει ανταπόκριση στις ηγεσίες των κομμάτων του Κέντρου και της πατριωτικής δεξιάς, στις οποίες θα πρέπει να κυριαρχήσει, πάνω απ' όλα, η αντίληψη της εξυπηρετήσεως του εθνικού και μόνο συμφέροντος [...]». Στην 8η Ολομέλεια του 1958 συζητείται αναλυτικά το θέμα της πολιτικής συμμαχίας και ενόψει των επερχόμενων εκλογών (δημοτικών, καθώς οι βουλευτικές δεν είχαν ακόμη προκηρυχθεί). Ο Μ. Παρτσαλίδης σημειώνει ότι: «[...] η δημοκρατική αλλαγή δεν είναι υπόθεση μιας μόνης τάξης, ενός μόνου κόμματος. Η αλλαγή αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη συνένωση όλων των τάξεων, κομμάτων και δυνάμεων, που

---

¹³³ ΚΚΕ, «Προγραμματική Διακήρυξη του ΚΚΕ προς τον ελληνικό λαό», στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά Ντοκουμέντα, ό.π.*, [1957], σελ. 265-299.

¹³⁴ «[...] 1. Ανεξαρτησία πολιτική και οικονομική. 2. Αποκατάσταση της δημοκρατικής τάξης. 3. Πολιτική ειρήνης και φιλίας, με όλες τις χώρες. 4. Οικονομική ανασυγκρότηση και βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού [...]» ΚΚΕ, «Προγραμματική Διακήρυξη του ΚΚΕ προς τον ελληνικό λαό», *ό.π.*, σελ. 281.

¹³⁵ Στο *ίδιο*, σελ. 281-282.

¹³⁶ ΕΔΑ, «Προσχέδιο Προγραμματικών Αρχών της ΕΔΑ», σχέδιο προγράμματος, εφ. *Αυγή*, 24 Νοεμβρίου 1957.

ενδιαφέρονται γι' αυτήν, σ' ένα πανεθνικό μέτωπο, με την κοινή πάλη ενάντια στον ξένο ιμπεριαλισμό και την πλουτοκρατική ολιγαρχία που τον υπηρετεί. Από τη σωστή αυτή αρχή εμείς δεν πρόκειται ν' απομακρυνθούμε [...]».¹³⁷ Είναι ενδεικτικό ότι από την εν λόγω συμμαχιακή συγκρότηση δεν απουσιάζουν δυνάμεις της Δεξιάς. Σε άρθρο του στην *Αυγή* το Φεβρουάριο του 1958¹³⁸ ο Ηλ. Ηλιού διακρίνει μία ως «αμερικανόδουλο και αυλόδουλο» Δεξιά (ΕΡΕ) και μία «πατριωτική» (Κόμμα Προοδευτικών), την οποία «[...] δεν την χωρίζουν πολλά από τις λαϊκές δυνάμεις [...]», κάτι που, στην αντίληψη της ΕΔΑ εκείνη την περίοδο, υποδηλώνει και μια διευρυμένη αντίληψη περί «δημοκρατικού» μετώπου. Είναι ενδεικτικό ότι στην κοινοβουλευτική ομάδα των 79 βουλευτών που εξελέγησαν οι 21 προσδιορίζονται ως συνεργαζόμενοι, ενώ και οι συνδυασμοί του κόμματος παρουσιάζουν μια αντίστοιχη «πολυσυλλεκτικότητα». Η συμβολική σημασία της παρουσίας εξωκομματικών προσωπικοτήτων στα ψηφοδέλτια της ΕΔΑ συντείνει στην περαιτέρω νομιμοποίησή της, ειδικά όταν προέρχονται από το χώρο της Δεξιάς.¹³⁹ Την ίδια στιγμή η ΕΔΑ προωθεί συγκλίσεις και στο συνδικαλιστικό πεδίο, κυρίως με σοσιαλιστές και

---

¹³⁷ Παρτσαλίδης, Μ., «Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του ΚΚΕ», *Νέος Κόσμος*, Αρ. 2, Έτος Ι', 1958, σελ. 53.

¹³⁸ Ηλιού, Ηλ., «Δύο χρόνια ευνοιοκρατίας», άρθρο, εφ. *Αυγή*, 19 Φεβρουαρίου 1958.

¹³⁹ Έχει ενδιαφέρον η περίπτωση του Στ. Μερκούρη, ο οποίος εκλέγεται βουλευτής με την ΕΔΑ στην Α' Αθηνών το 1958. Πολιτικός από πολιτική οικογένεια με μακρά συντηρητική παράδοση (ο ίδιος είχε εκλεγεί στις εκλογές του 1920 με το Λαϊκό Κόμμα, στις εκλογές του 1935 με το «Εθνικόν Ριζοσπαστικόν Κόμμα» του Κονδύλη, στις εκλογές του 1936 με τη «Γενικήν Λαϊκήν Ριζοσπαστικήν Ένωσιν» του αντιβενιζελικού συνασπισμού, στις εκλογές του 1950 με την ΕΠΕΚ και στις εκλογές του 1952 με το Συναγερμό του Παπάγου). Η υποψηφιότητά του, δε, υποστηρίχθηκε παντοίως – ήταν ομιλητής στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση της ΕΔΑ στην Αθήνα μαζί με Πασαλίδη και Τσιριμώκο. Είναι επίσης ενδεικτικό ότι η εκλογή του κατέστη εφικτή ύστερα από εξαναγκασμό σε παραίτηση του Προέδρου της Νεολαίας της ΕΔΑ Μ. Δραγούμη, ο οποίος είχε λάβει περισσότερες ψήφους από τον Μερκούρη και κατά συνέπεια εκλεγόταν αντ' αυτού. Η περίπτωση Μερκούρη υποδηλώνει δύο πράγματα: πρώτον, τη σημασία της αποδοχής της νομιμότητας της ΕΔΑ από τμήμα και του συντηρητικού κόσμου, η οποία ήταν απαραίτητη προϋπόθεση της διαδικασίας κανονικοποίησης· δεύτερον, παρά την κατεύθυνση που έδινε η ηγετική ελίτ, είναι σαφές ότι το ακροατήριο της ΕΔΑ διέθετε αντιδεξιά αντανακλαστικά που οριοθετούσαν και την πραγματοποίηση τέτοιων ανοιγμάτων.

κεντρογενείς συνδικαλιστές, στο πλαίσιο του «Δημοκρατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος» (ΔΣΚ).¹⁴⁰

Είναι σαφές ότι οι εκλογές του 1958 φέρνουν στα όριά της τόσο τη στρατηγική εκπροσώπησης του εαμογενούς χώρου όσο και την ανοχή του αντικομμουνιστικού μηχανισμού. Στην τριετία 1958-1961 η ΕΔΑ «καταδικάζεται» σε απομόνωση, αφού από τη μία πλευρά οι δυνάμεις του Κέντρου δείχνουν μεγάλη απροθυμία να τείνουν χείρα συνεργασίας, προωθώντας τη λογική του «διμέτρωπου» –εμφανές στις δημοτικές εκλογές του 1959–¹⁴¹, ενώ από την άλλη επανενεργοποιείται και η αντικομμουνιστική καταστολή,¹⁴² η οποία κλιμακώνεται με τη βία που ασκήθηκε στην Αριστερά κατά τις εκλογές του 1961.¹⁴³ Σε αυτή τη φάση οι αυτοπροσδιορισμοί της ΕΔΑ συντείνουν προς την προβολή της εικόνας μιας εθνικής πολιτικής δύναμης: «[...] η ΕΔΑ είναι, κατά βάση, κόμμα της εργατικής τάξεως και της αγροτιάς αλλά και όλων των εργαζομένων, εκείνων δηλ. των δυνάμεων που αποτελούν την σπονδυλική στήλη του Έθνους. Η ΕΔΑ εκφράζει και υπερασπίζει τα συμφέροντα αυτών των δυνάμεων, και, παραπέρα, των κοινωνικών εκείνων στρωμάτων που συντρίβονται κάτω από τη ληστρική εκμετάλλευσιν των ξένων και της ξενόδοουλης ολιγαρχίας. Οι κατ' εξοχήν πατριωτικές δυνάμεις του Έθνους είναι ακριβώς αυτές οι δυνάμεις. Γιατί αυτές οι τάξεις και τα στρώματα δεν έχουν, δεν μπορούν να έχουν δεσμούς με μονοπώλια και ξένα συμφέροντα. Η ΕΔΑ είναι το εθνικό πατριωτικό κόμμα που εκφράζει τους πόθους και τις ελπίδες και υπερασπίζει τα συμφέροντα αυτών των δυνάμεων [...]».¹⁴⁴

---

¹⁴⁰ Το Μάιο του 1955 ο παλαίμαχος σοσιαλιστής συνδικαλιστής και βουλευτής τότε του ΔΚΕΛ Δ. Στρατής ιδρύει το «Δημοκρατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα» (ΔΣΚ) (Αλεξιάτος, Γ.Ν., *Ιστορικό Λεξικό του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*, Αθήνα: Γειτονίες του Κόσμου, 2008, σελ. 104-105), στο οποίο συγχωνεύονται το ΕΣΚΕ και το «Κίνημα Ελεύθερου Συνδικαλισμού» (ΚΕΣ). Το ΔΣΚ επιχειρεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο προς τη «μακρική» ΓΣΕΕ, προσπαθώντας να συντονίσει τη δράση των σωματείων που πρόσκειντο στην Αριστερά και ήταν διαγραμμένα από τη ΓΣΕΕ και να οργανώσει την επανεισδοχή τους στα δευτεροβάθμια όργανα.

¹⁴¹ Νικολακόπουλος, Τρίκκας

¹⁴² Στεφανίδης, Ι., «...Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του 'αντικομμουνιστικού αγώνος' 1958-1961», *Μνήμων*, τ. 29, 2008, σελ. 199-241.

¹⁴³ Για τη βία που ασκήθηκε επί της ΕΔΑ στις εκλογές του 1961 βλ. ΕΔΑ, *Μαύρη Βίβλος, Το εκλογικό πραξικόπημα της 29ης Οκτωβρίου 1961*, Αθήνα: Το Ποντίκι, 1996 [1962].

¹⁴⁴ ΕΔΑ, *Το πρόβλημα της συνεργασίας των δημοκρατικών δυνάμεων και κομμάτων*, Αθήνα: Έκδοση του Γραφείου Τύπου και Μελετών της ΕΔΑ, 1959, σελ. 13.

Ωστόσο, η δυνατότητα αναγνώρισης της ΕΔΑ ως εθνικής δύναμης είναι περιορισμένη και, εκ των πραγμάτων, βασίζεται στη δυνατότητα συγκρότησης μετώπων.

Στις 20 Αυγούστου του 1960 ο Γ. Πασαλίδης στέλνει επιστολή¹⁴⁵ στους ηγέτες των κομμάτων της αντιπολίτευσης στην οποία καλεί σε «αγωνιστική συμπαράταξιν των πατριωτικών δυνάμεων» και υποστηρίζει «[...] ότι το Κέντρον αυτοδυνάμως, χωρίς την Αριστεράν, πολύ δε περισσότερον εκτεθειμένον εις διμέτωπον αγώνα, δεν δύναται να έχη περιθώρια νίκης [...]».¹⁴⁶ Τον Απρίλιο του 1961 η Ε΄ Σύνοδος της Διοικούσας Επιτροπής της ΕΔΑ εγκρίνει το «Πρόγραμμα Πατριωτικής Συνεργασίας»¹⁴⁷, το οποίο, εν πολλοίς, βασίζεται στο νέο Πρόγραμμα του ΚΚΕ. Με την προγραμματική πρόταση της ΕΔΑ «[...] θα διοχετευθή αναγεννητική πνοή σ' όλους τους αρμούς της εθνικής μας ζωής και θα τεθούν σε κίνηση οι απέραντες δυνάμεις, η ζωτικότητα και η αυταπάρνηση των μαζών προς το συμφέρον του λαού και όχι μιας άπληστης αντιπατριωτικής ολιγαρχίας [...]».¹⁴⁸ Τα κείμενα της ΕΔΑ της περιόδου βρίθουν από τέτοιες διατυπώσεις, κάτι που υποδηλώνει όχι μόνο την «αφοσίωση» στο στόχο της «ενότητας των δημοκρατικών δυνάμεων», αλλά και μια γενικότερη ανασφάλεια ότι στις συνθήκες της περιόδου 1958-1961 το κόμμα είναι μόνο και περιθωριοποιημένο. Οι κινήσεις στο χώρο του Κέντρου και η ίδρυση της «Ενώσεως Κέντρου» το 1961 εντείνουν αυτή την ανασφάλεια.

Το 1961 διοργανώνεται στην Τσεχοσλοβακία το 8ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Στο πρόγραμμα¹⁴⁹ που ψήφισε το εν λόγω κομματικό σώμα συμπυκνώνονται οι επεξεργασίες της προηγούμενης πενταετίας. Με το νέο Πρόγραμμα δημιουργείται το υπόστρωμα για την εδραίωση της συμμαχιακής στρατηγικής του κόμματος, η οποία πια εκτείνεται σχεδόν σε όλα τα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Καταρχάς διακηρύσσεται ότι: «[...] η Ελλάδα είναι υποανάπτυκτη καπιταλιστική χώρα, βασικά αγροτική, με σχετική ανάπτυξη της βιομηχανίας, με ορισμένα μισοφεουδαρχικά υπολείμματα και με κύριο χαρακτηριστικό τη σημαντική εξάρτηση από το

---

¹⁴⁵ Βλ. ΕΔΑ, *Ο δρόμος για την Αλλαγή*, Αθήνα: Πολιτική Βιβλιοθήκη, 1960, σελ. 5-23.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 14.

¹⁴⁷ ΕΔΑ, *Πρόγραμμα Πατριωτικής Συνεργασίας. Εγκρίθηκε από την Ε΄ Σύνοδο της Δ.Ε. της ΕΔΑ Απρίλιος 1961*, Αθήνα, 1961.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 16.

¹⁴⁹ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας», στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά Ντοκουμέντα, ό.π.*, [1961], σελ. 301-324.

ιμπεριαλιστικό μονοπωλιακό κεφάλαιο [...]».¹⁵⁰ Η εξάρτηση από το μονοπωλιακό κεφάλαιο λογίζεται ως το κύριο πρόβλημα που έχει να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία και η άρση της βασικό καθήκον του ΚΚΕ. Σε αυτό το πλαίσιο, «[...] η αντίθεση που κυριαρχεί σήμερα είναι η αντίθεση ανάμεσα στον ιμπεριαλισμό, τη ντόπια πλουτοκρατική ολιγαρχία, που συνεργάζεται μαζί του, από τη μια, και όλες τις άλλες κοινωνικές τάξεις και ομάδες, την εργατική τάξη, την αγροτιά, τα μεσαία στρώματα των πόλεων, την εθνική αστική τάξη, από την άλλη [...]»¹⁵¹ και κατά συνέπεια το πλάτος του αντιεξαρτησιακού μετώπου καλύπτει τη συντριπτική πλειονότητα της ελληνικής κοινωνίας. Έτσι, «[...] η επικείμενη επανάσταση στην Ελλάδα θα είναι, συνεπώς, αντιιμπεριαλιστική-δημοκρατική [...]»¹⁵² στο βαθμό που είναι απαραίτητο ένα ενδιάμεσο στάδιο δημοκρατικής-αντιιμπεριαλιστικής κυβέρνησης. Το μέτωπο των πατριωτικών δυνάμεων που θα προωθήσει την εν λόγω στρατηγική θα δομηθεί στο κοινωνικό και στο πολιτικό πεδίο και θα υλοποιήσει ένα άμεσο πρόγραμμα το οποίο θα σκοπεί στην εκπλήρωση των σκοπών της «αποκατάστασης της εθνικής ανεξαρτησίας», του εκδημοκρατισμού, της «οικονομικής ανάπτυξης» και της «ανόδου του βιοτικού επιπέδου του λαού».¹⁵³

Με το Πρόγραμμα του 1961 το ΚΚΕ στην ουσία αποδέχεται τον εκδημοκρατισμό ως βασική επιδίωξη του κόμματος, ενώ οι περισσότερες ρυθμίσεις που αναφέρονται ως άμεσα οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα της «Εθνικής Δημοκρατικής Αλλαγής» προσιδιάζουν σε πρόγραμμα σοσιαλδημοκρατικού παρά κομμουνιστικού κόμματος. Είναι σαφές ότι για το ΚΚΕ προτεραιότητα είναι η δημιουργία συνθηκών ομαλής ένταξης της Αριστεράς στο μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα. Η επιτυχία του 1958 αλλά και η συνακόλουθη αναδίπλωση της ΕΔΑ έπεισαν την ηγεσία του ΚΚΕ ότι ο μόνος τρόπος για να επιτύχει το κόμμα τους στόχους του είναι να επιδιώξει στρατηγικές συγκλίσεις με το Κέντρο, το οποίο σε εκείνη τη φάση βρισκόταν σε φάση ανασυγκρότησης. Επιπλέον, ο προσδιορισμός μερίδων της ελληνικής αστικής τάξης ως «εθνικής αστικής τάξης», η οποία θεωρείται και δυνητικός σύμμαχος, αίρει σε μεγάλο βαθμό την αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας ως κρίσιμης για την ανάπτυξη των προγραμματικών και κινητοποιητικών κατευθύνσεων του κόμματος.

---

¹⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 310.

¹⁵¹ Στο ίδιο.

¹⁵² Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

¹⁵³ Στο ίδιο, σελ. 310-318.

Οι εκλογές του 1961 είναι κομβικές για δύο λόγους: ο πρώτος είναι, όπως προαναφέρθηκε, ότι κατέδειξαν τα όρια ανοχής του αντικομμουνιστικού κράτους στην επανάκαμψη της Αριστεράς διαμέσου της ΕΔΑ· ο δεύτερος συνίσταται τόσο στην παγίωση των διαδικασιών ενοποίησης του χώρου του Κέντρου όσο και στη δυναμική στοχοθέτηση του Γ. Παπανδρέου προς την κατεύθυνση του εκδημοκρατισμού. Η άρνηση αναγνώρισης του εκλογικού αποτελέσματος και η εκκίνηση του «Ανένδοτου» εγκαινιάζουν την έναρξη έντονων κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών, οι οποίες, ως ένα βαθμό, ολοκληρώθηκαν στις εκλογές του 1981. Για την ίδια την Αριστερά τίθεται πλέον ως στόχος η ανάδειξή της ως εταίρου του Κέντρου στους δημοκρατικούς αγώνες –πέραν των προθέσεων του Κέντρου απέναντί της– και η σταδιακή νομιμοποίησή της μέσω της δημοκρατικής εμφάνισης. Με τα λόγια του Γ. Πασαλίδη στο Β΄ Συνέδριο της ΕΔΑ: «[...] προσκαλούμε τα δημοκρατικά κόμματα και όλους τους δημοκράτες: Ελάτε να αγωνισθούμε από κοινού. Η ξενόδουλη δεξιά κυβερνά τόσα χρόνια και ωθεί τη χώρα στο φασισμό γιατί οι δυνάμεις της δημοκρατίας είναι διασπασμένες. Ο λαός μας υποδείχνει: ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ [...]».¹⁵⁴ Κατ' αντιστοιχία και η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ σημειώνει ότι: «[...] οι οπαδοί του Κέντρου, ύστερα από τη σκληρή δοκιμασία των εκλογών, πείθονται ολοένα και πιο πολύ από τη ζωή, ότι άλλος δρόμος για τη σωτηρία της δημοκρατίας δεν υπάρχει από τον κοινό αγώνα [...]».¹⁵⁵ Επιπλέον, διακηρύσσεται ότι: «[...] ο αγώνας μπορεί να είναι αποτελεσματικός όταν στηρίζεται σε όργανα ενιαίου μετώπου στα εργοστάσια, στα γραφεία, στις συνοικίες, στα χωριά, που θα οργανώσουν και θα καθοδηγούν την πάλη του λαού [...], τα δικαιώματα αυτά, οι συνδικαλιστικές και συνεταιριστικές ελευθερίες, το δικαίωμα της απεργίας, της συγκέντρωσης, της διαδήλωσης είναι κατακτημένα με αγώνα, με θυσίες και αίμα και κατοχυρωμένα από το Σύνταγμα [...]».¹⁵⁶ Η τελευταία διατύπωση υπαινίσσεται και την ανάπτυξη μιας άλλου τύπου πολιτικής τεχνολογίας, όπου η ενότητα των

---

¹⁵⁴ Πασαλίδης, Γ., «Η Κεντρική πολιτική εισήγηση του Προέδρου της ΕΔΑ κ. Ιω. Πασαλίδη», στο ΕΔΑ, *Το Β΄ Πανελλαδικό συνέδριο της Ε.Δ.Α.: Επίσημα κείμενα*, Αθήνα, 1963, σελ. 37.

¹⁵⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Απόφαση για τις εκλογές της 29 του Οκτώβρη», στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα: 1961-1967*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή 2002 [1961], σελ. 119.

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 119-120.

δημοκρατικών δυνάμεων θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα μιας συστηματικής οργανωτικής προεργασίας σε τοπικό και συνδικαλιστικό¹⁵⁷ επίπεδο.

Η στάση του ΚΚΕ, βέβαια, ήταν επαμφοτερίζουσα, καθοριζόμενη από δύο παράγοντες: ο πρώτος είναι η καχυποψία του Κέντρου προς την Αριστερά αλλά και το αντίστροφο. Το λεγόμενο «σταυρικό ζήτημα» που επισημαίνει ο Η. Ηλιού¹⁵⁸ στην πραγματικότητα καταδεικνύει το δεδομένο πλαίσιο εντός του οποίου οριζόταν η στάση της ΕΔΑ απέναντι στην ΕΚ. Στο βαθμό που η στρατηγική του εκδημοκρατισμού είχε καταστεί κεντρική στο λόγο και στην πρακτική της ΕΔΑ, εκ των πραγμάτων θέτει το δίλημμα στην τελευταία όσον αφορά στη διευκόλυνση ή όχι στο Κέντρο για να επιτυγχάνει κυβερνητικές πλειοψηφίες. Δεδομένης της αντίληψης περί «εθνικόφρονος πλειοψηφίας», ήταν σαφές ότι η ΕΔΑ δεν θα μπορούσε να αναμένει τη σύμπληξη κάποιας συμμαχίας σε κεντρικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, η έμμεση ή άμεση νομιμοποίηση του ΚΚΕ λογιζόταν από την Αριστερά ως προϋπόθεση του δικού της εγχειρήματος εκδημοκρατισμού. Έτσι, για παράδειγμα, ενώ η ΕΚ χρειαζόταν τη στήριξη της ΕΔΑ, λόγω χάρη, στην καθαίρεση της διοίκησης Μακρή στη ΓΣΕΕ ή στα Ιουλιανά, εντούτοις δεν ήταν διατεθειμένη να την αποδεχτεί ως κυβερνητικό εταίρο. Βέβαια, η περαιτέρω ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων μετά το 1965 πιθανόν να προοικονομούσαν και άλλες εξελίξεις, δεδομένης και της διαμόρφωσης μιας διακριτής κεντροαριστερής πτέρυγας στην ΕΚ υπό τον Α. Παπανδρέου με άμεση αναφορά σε αυτούς τους κοινωνικούς αγώνες.

Ο δεύτερος παράγοντας συνίσταται στις εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα και στην επίδρασή τους και στην ίδια την ελληνική Αριστερά. Στα τέλη του 1964 ο Ν. Χρυστσόφ καθαιρείται από Γραμματέας του ΚΚΣΕ και τη θέση του παίρνει μια συλλογική ηγεσία ανώτατων στελεχών του

---

¹⁵⁷ Ήδη από το Φεβρουάριο του 1962 ιδρύεται η «Κίνηση των 115 Συνεργαζόμενων Εργατοϋπαλληλικών Οργανώσεων» (ΣΕΟ – 115) (Λιβιεράτος, Δ., *Η Κίνηση των 115: Κοινωνικοί Αγώνες 1962-1967*, Αθήνα: Προσκήνιο, 2003· Χατζηβασιλείου, Ορ., *Συνδικαλισμός και κοινωνική αντίδραση 1947-1987*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1987, σελ. 45-49· Σεφεριάδης, Σ., «Το συνδικαλιστικό κίνημα πριν τη δικτατορία [1962-1967]», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 12, 1998, σσ. 5-34) με πρωτοβουλία των ομοσπονδιών «Ηλεκτρισμού – Κοινής Ωφέλειας», «Εργατών Τύπου» και της «Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Λογιστών» στην οποία συνδράμουν τόσο το ΔΣΚ όσο και συνδικαλιστές που πρόσκεινται στην Ένωση Κέντρου.

¹⁵⁸ Δημητρίου, Π. (επιμ.), *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τ. Α', Αθήνα: Πολιτικά Προβλήματα, 1975, σελ. 165.

κόμματος με επικεφαλής, ως νέο Γραμματέα, τον Λ. Μπρέζνιεφ¹⁵⁹. Η νέα ηγεσία, παρότι δεν αλλάζει τον γενικό προσανατολισμό της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ –από την «ειρηνική συνύπαρξη» οδηγούμαστε στην «ύφεση»–, επιχειρεί ωστόσο να «σκληρύνει» τη θέση της ως προς τις δυνατότητες απόκλισης από τον σοβιετικό κανόνα των κυβερνώντων ή μη κομμουνιστικών κομμάτων.¹⁶⁰ Οι εν λόγω μεταβολές εντείνουν και τις εσωτερικές συγκρούσεις στην ΕΔΑ στο βαθμό που μπαίνει με μεγαλύτερη ένταση πια το ζήτημα της νομιμοποίησης του ΚΚΕ. Η πρόταξη της νομιμοποίησης του ΚΚΕ από την ομάδα Κολιγιάννη συνιστά εν μέρει ειλικρινή επιδίωξη και εν μέρει απόπειρα ελέγχου της ΕΔΑ και, το κυριότερο, ελέγχου των συμμαχικών επιλογών, του εύρους τους και της επίδρασής τους στο κόμμα. Δεν απαντώνται ωστόσο στοιχεία εν γένει εγκατάλειψης της στρατηγικής της «ενότητας των δημοκρατικών δυνάμεων». Το «στοιχείο ανατροπής της δεξιάς πλειοψηφίας»¹⁶¹ εξακολουθεί να είναι βασικός όρος σύμπληξης της οιασδήποτε συμμαχιακής σύμπλευσης.

Με δεδομένο αυτό το περίπλοκο και διαρκώς μεταβαλλόμενο πλαίσιο μπορούν να εξηγηθούν πολλές αντιφατικές ενέργειες της περιόδου 1963-1967: η κάθοδος της ΕΔΑ με πλήρεις συνδυασμούς το 1963 και η έμμεση πρωτοδότηση υποψηφίων της ΕΚ το 1964.¹⁶² η προσεκτική αντίδραση της ΕΔΑ και του ΚΚΕ στην έκρηξη στο Γοργοπόταμο.¹⁶³ η αντιδεξιά τακτική στις δημοτικές του 1964.¹⁶⁴ η «περιφρούρηση»

---

¹⁵⁹ Για μια πρόσφατη ανάλυση της περιόδου Μπρέζνιεφ βλ. Bacon, E. & M. Sandle (eds), *Brezhnev Reconsidered*, Basingstoke, New York: Palgrave/Macmillan, 2002. μία από τις υποθέσεις που διατρέχουν τον εν λόγω τόμο είναι ότι στην περίοδο της ηγεσίας Μπρέζνιεφ διαμορφώνονται οι όροι για την έλευση της «περεστρόικα».

¹⁶⁰ Για την εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ και τις σχέσεις της με τις υπόλοιπες χώρες του σοσιαλιστικού κόσμου εκείνη την περίοδο βλ. Ouimet, M.J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, London: The University of North Carolina Press, 2003.

¹⁶¹ Μεσθανέως, Β., *Η αντιπολίτευση στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, 1949-1963*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2011, σελ. 363.

¹⁶² Νικολακόπουλος, Ηλ., *Η καχεκτική δημοκρατία, ο.π.*, σελ. 327-328.

¹⁶³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την αντιμετώπιση της συνωμοσίας της Δεξιάς», στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα: 1961-1967, ό.π.*, [1964], σελ. 478-479. Τρίκκας, ΕΔΑ 1951-1967: το νέο πρόσωπο της Αριστεράς, τ. 2, ό.π., σελ. 1114-1117.

¹⁶⁴ Meynaud, J., Μερλόπουλος, Π. & Γερ. Νοταράς, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1946-1965*, ο.π., σελ. 261-262. Νικολακόπουλος, Ηλ., *Η καχεκτική δημοκρατία, ο.π.*, σελ. 344-346. Νικολακόπουλος, Η., «Δημοτικές εκλογές 1964», *Αρχειοτάξιο*, 2000, τχ. 2, σελ. 87-93.

των κινητοποιήσεων του «114» από συγκρουσιακές εκτροπές.¹⁶⁵ το γεγονός ότι το ΚΚΕ σε καμία στιγμή ως το 1967 δεν θέτει πολιτειακό ζήτημα· η αποδοχή από το ΚΚΕ¹⁶⁶ των «πέντε σημείων για τη δημοκρατική ομαλότητα» της ΕΔΑ¹⁶⁷. Στην πραγματικότητα, η διελκυστίνδα ανάμεσα στα δύο εσωκομματικά ρεύματα δεν διασφαλίζει την ύπαρξη μιας σταθερής τακτικής σε εκείνη την κρίσιμη περίοδο. Ωστόσο, η μέριμνα για τη δημοκρατική ομαλότητα και την πολιτική σταθερότητα εξακολουθεί να είναι παρούσα. Όπως αναφέρεται στο «Πρόγραμμα πάλης» του ΚΚΕ μετά τις εκλογές του 1964, το οποίο αποτέλεσε και το επίσημο πλαίσιο δράσης της περιόδου 1964-1967: «[...] το ΚΚΕ θα σταθεί και στο μέλλον επικεφαλής της πάλης του λαού, θα υποστηρίξει κάθε μέτρο που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του λαού, θα αγωνιστεί για τον *ουσιαστικό εκδημοκρατισμό* της ζωής της χώρας [...]».¹⁶⁸

Κατά συνέπεια ο «ουσιαστικός εκδημοκρατισμός» συνιστά εντέλει μια διαφιλονικούμενη έννοια για την Αριστερά, αφού λαμβάνει κάθε φορά διαφορετικές μορφές και νοηματοδοτείται με διαφορετικούς τρόπους. Η «καχεκτική δημοκρατία» επιβάλλει μια ενδεχόμενα φοβική στάση στην Αριστερά, η οποία φανερώνεται σε κρίσιμα χρονικά σημεία. Είναι αναμενόμενο, βέβαια, ότι ο «κομμουνιστικός φόβος» εξακολουθεί να λειτουργεί ευνοϊκά ως κομματική στρατηγική για τον «εθνικόφρονα» χώρο.¹⁶⁹ Οι αριστερές κομματικές ελίτ υποχρεώνονται να σκέφτονται και να διαβάζουν την πολιτική συγκυρία λαμβάνοντας υπόψη τόσο το δεδομένο της ανάγκης να εξέλθει ο αριστερός κόσμος βήμα βήμα από τη μέγγενη του κράτους του αποκλεισμού όσο και την πραγματικότητα ότι για τις καθεστωτικές ελίτ και τα κοινωνικά τους ερείσματα η επανάκαμψη της Αριστεράς συνιστά αναβίωση της

---

¹⁶⁵ Λιβιεράτος, Δ. & Γ. Καραμπελιάς, *Ιουλιανά – Η έκρηξη των αντιθέσεων*, Αθήνα: Κομμούνια, 1985.

¹⁶⁶ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Η Πανεθνική Αντίσταση έχει τη δύναμη να παραλύσει το χέρι των συνωμοτών», ανακοίνωση στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα: 1961-1967, ό.π.*, [1966], σελ. 644-645.

¹⁶⁷ Για το κείμενο των «πέντε σημείων» βλ. «Η ΕΔΑ προτείνει μεταβατικήν. Ο κ. Γ. Παπανδρέου συμφωνεί», εφ. *Ελευθερία*, 8 Φεβρουαρίου 1966· Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-1967: το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τ. 2, *ό.π.*, σελ. 1250-1254.

¹⁶⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρόγραμμα πάλης», απόφαση στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα: 1961-1967, ό.π.*, [1964], σελ. 367 (η έμφαση δική μας).

¹⁶⁹ Χατζηβασιλείου, Ευ, , «Η πρόσληψη της Αριστεράς από τους αντιπάλους της. 1949-1967: Παρατηρήσεις για τη λειτουργία του ελληνικού αντικομμουνισμού», *στο* Ψαλλίδας, Γρ.(επιμ), *Γρηγόρης Φαράκος: Διαδρομές στην ιστορία*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας, 2011, σελ. 165-167.

εμφυλιοπολεμικής εμπειρίας με όλες τις τραυματικές της συνδηλώσεις. Η συμμαχική στρατηγική είναι μέσο κανονικοποίησης ακριβώς γιατί αποπειράται να μετριάσει τις εδραιωμένες αντιλήψεις της σύνολης εθνοφοροσύνης απέναντι στην Αριστερά, διευρύνοντας το κοινωνικό πεδίο αναφοράς. Το μετεμφυλιακό κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον είναι αρκούτως σύνθετο και πρόσφορο για παντός τύπου συγκλίσεις. Η ΕΔΑ υλοποιεί μια παραδοσιακή κομμουνιστική τακτική, το μέτωπο, για να επιταχύνει μια διαδικασία μετασχηματισμού στο πολιτικό σύστημα. Έτσι, συμβάλλει στη διαμόρφωση της κυρίαρχης διαιρετικής τομής της περιόδου, της Δεξιάς-Αντιδεξιάς, η οποία καθορίζει και τη Μεταπολίτευση εντέλει.

1.2.2 Η περίοδος της Μεταπολίτευσης (1974-1991)

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος νομιμοποιείται στις 23 Σεπτεμβρίου 1974 από την «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας» με την κατάργηση του Αναγκαστικού Νόμου 509/1947. Η εν λόγω ενέργεια σηματοδότησε στην ουσία τη μετάβαση του ελληνικού πολιτικού συστήματος σε μια νέα διεύθετη, όπου επιχειρείται μια υπέρβαση των παλαιών διαιρέσεων και μια προσπάθεια ανανέωσης του προδικτατορικού κομματικού συστήματος μέσω ευρέων συναיnéσεων. Σε μεγάλο βαθμό η συμπερίληψη της κομμουνιστογενούς Αριστεράς στην αναδυόμενη διεύθετη ήταν και ένας βασικός όρος τόσο για την επιτυχή έκβαση της μετάβασης στη δημοκρατία όσο και για τη μετέπειτα νομιμοποίηση του νεαρού πολιτεύματος. Δεδομένων των ιδιαίτερων συνθηκών που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο στην ελληνική κοινωνία, ο εκδημοκρατισμός της χώρας εκκινούσε από την επανενσωμάτωση των μέχρι πρότινος αποσυνάγωγων στις δημοκρατικές διαδικασίες.

Για το ίδιο το ΚΚΕ η νομιμοποίηση λογιζόταν ως η απόληξη μιας μακράς πορείας αγωνιστικών διεκδικήσεων. Στο χαιρετιστήριο μήνυμα της ΚΕ του κόμματος μετά τη νομιμοποίηση επισημαίνεται ότι: «[...] η κατάργηση του 509 δεν είναι νίκη μόνον του Κ.Κ.Ε. είναι νίκη της εργατικής τάξης, των εργαζομένων, όλου του λαού. Είναι νίκη της Δημοκρατίας. Είναι η αναγνώριση του δημοκρατικού δικαιώματος της δράσης των πολιτικών κομμάτων, του δικαιώματος του πολιτικού στοχασμού και

δράσης [...]».¹⁷⁰ Από την πρώτη στιγμή το κόμμα δηλώνει τη διαθεσιμότητά του να μετάσχει στο εγχείρημα του εκδημοκρατισμού και αυτοπροσδιορίζεται ως εγγυητής και προϋπόθεση της ομαλότητας της μετάβασης. Η Ν. Karakatsanis, εκκινώντας από τις ορίζουσες του λόγου του ΚΚΕ, περιγράφει την εν λόγω στάση ως «στρατηγική οικειοποίηση [από το ΚΚΕ] της δημοκρατικής συμπεριφοράς»,¹⁷¹ με την έννοια ότι το ΚΚΕ συγκεκριμένα είναι ακόμη προσδεδεμένο στη στοχοθέτηση της σοσιαλιστικής επανάστασης και της ανατροπής του καθεστώτος, οπότε οι δημοκρατικές εκκλήσεις που διατυπώνει δεν αντικατοπτρίζουν την πραγματική πολιτική του ταυτότητα. Αυτή η άποψη φαίνεται να είναι επιφανειακή καθώς δε λαμβάνει υπόψιν τις πρακτικές κινητοποίησης και την τακτική του κόμματος στη συνάφεια της μετάβασης και της εδραίωσης της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας, οι οποίες δεν αντιστοιχούν σε κάποια «επίπλαστη» «δημοκρατική συμπεριφορά». Επίσης ο ταυτοτικός αυτοπροσδιορισμός του ΚΚΕ ως ενός επαναστατικού κόμματος που στοχεύει στο σοσιαλισμό πρέπει να ιδωθεί, μεταξύ πολλών άλλων, και ως αντανakλαστική αντίδραση ενός κόμματος που βρισκόταν στην παρανομία για σχεδόν τριάντα χρόνια. Στην πραγματικότητα, το ΚΚΕ έχει ενσωματώσει στοιχεία της πολιτικής παράδοσης της ΕΔΑ σε μεγαλύτερο βαθμό απ' όσο η μεταπολιτευτική του πρακτική αφήνει να εννοηθεί.

Η νομιμοποίηση του ΚΚΕ το Σεπτέμβριο του 1974 εγκαινιάζει μια νέα περίοδο στην ελληνική Αριστερά, στο βαθμό που το κόμμα μεθοδεύει την ανασυγκρότησή του στην προοπτική μιας νέας κοινωνικοπολιτικής διεύθυνσης. Η μετάβαση από το δικτατορία στη δημοκρατία είναι αποτέλεσμα μιας σιωπηρής συναίνεσης ανάμεσα στις κυρίαρχες πολιτικές ελίτ, ωστόσο κατεύνασε μια σοβούσα κοινωνική ένταση που κορυφώθηκε με την εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο και εκφράστηκε με την αντιδεξιά έκρηξη των επόμενων χρόνων. Σε κάθε περίπτωση, η Μεταπολίτευση ήλθε για να εκπληρώσει θετικά αιτήματα, προτάγματα και κοινωνικές δυναμικές που προέρχονταν από τη δεκαετία του 1960 και ανακόπηκαν βίαια με την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας. Η Αριστερά, ως ο λανθάνων εκφραστής του εκσυγχρονιστικού ρεύματος, αλλά και ως το μεγάλο «σκιάχτρο» για την

---

¹⁷⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Χαιρετιστήριο της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. Προς την εργατική τάξη, την αγροτιά, τους εργαζόμενους, όλο το λαό», ανακοίνωση (24 Σεπτεμβρίου 1974), εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 1974.

¹⁷¹ Karakatsanis, N, *The Politics of Elite Transformation: The Consolidation of Greek Democracy in Theoretical Perspective*, Westport, CT: Praeger, 2001, σελ. 98.

αναπαραγωγή του καθεστώτος, εισέρχεται στη νέα εποχή με την ανάγκη να λήξει τις μεγάλες εκκρεμότητες της περιόδου και να διεκδικήσει ξανά τη θέση της στο πολιτικό σύστημα. Αυτή τη φορά η στόχευση δεν είναι η *ένταξη* στο πολιτικό σύστημα της μετεμφυλιακής περιόδου, αλλά η *συνδιαμόρφωση και εν τέλει η ενσωμάτωση* στο διαμορφούμενο πολιτικό σύστημα της Μεταπολίτευσης. Στο βαθμό που προϋπόθεση του εκδημοκρατισμού είναι η άρση των απαγορεύσεων και των περιορισμών πολιτικής συμμετοχής για την πολιτική και κοινωνική Αριστερά, είναι σαφές ότι, στην αυγή της πρώτης ολοκληρωμένης δημοκρατικής πολιτειακής διευθέτησης, το ΚΚΕ, και το ΚΚΕ (εσ), φυσικά, είναι αναπόσπαστα τμήματα του αναδυόμενου πολιτικού συστήματος και κρίσιμοι παράγοντες για τη νομιμοποίησή του.

Η κρίσιμη έννοια σε αυτό το σημείο είναι η ενσωμάτωση. Και αυτό γιατί στη λεξικογραφική της ερμηνεία αντιστοιχεί σε μια «ένωση, σύνδεση, συνένωση πράγματος με άλλο ή τοποθέτησή του ή ένταξή του μέσα σε άλλα έτσι, ώστε να αποτελεί κάτι το ενιαίο με αυτά και να χάνει την αυτοτέλειά του»,¹⁷² μια ερμηνεία που υπαινίσσεται μια διττή συνέπεια: η ενσωμάτωση εντάσσει ένα στοιχείο σε ένα ενιαίο σώμα και ταυτόχρονα μεταβάλλει τα χαρακτηριστικά του. Στις κοινωνικές επιστήμες η εν λόγω έννοια είναι γόνιμη, αν και διφορούμενη, στο βαθμό που συνδέεται αναπόφευκτα με τη σταθερότητα μιας δεδομένης κατάστασης και ιδίως όταν μιλάμε για διαδικασίες συμπερίληψης μιας αντισυστημικής ή εξωσυστημικής δύναμης σε ένα σύστημα κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων. Το «κλειδί» για το ξεκαθάρισμα της εν λόγω έννοιας είναι η φύση αυτού του ευρύτερου συνόλου κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων στο οποίο επιχειρεί να ενταχθεί μια πολιτική δύναμη. Στην αναδυόμενη διευθέτηση της μεταπολιτευτικής περιόδου, όπου το βασικό πρόταγμα ήταν ο εκδημοκρατισμός και η σύνδεσή του με την ολοκλήρωση μιας συγκεκριμένης τάσης πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης (εκσυγχρονισμός διαμέσου κρατισμού), είναι σαφές ότι η διαδικασία ενσωμάτωσης συντείνει στη διόλου αυτονόητη νομιμοποίηση της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, αλλά ταυτόχρονα ουδετεροποιεί τυχόν εκδοχές αμφισβήτησης. Οι δύο εκδοχές της Αριστεράς συνέβαλαν σε αυτή την κατεύθυνση ποικιλοτρόπως και με αδιαμφισβήτητες αντιφάσεις.

---

¹⁷² Συλλογικό, *Λεξικό Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2009.

Ποιες ήταν ωστόσο οι ανάγκες της μετάβασης; Στη βιβλιογραφία υπάρχει μια σχετική συμφωνία όσον αφορά τη φύση της ελληνικής μετάβασης από τη δικτατορία στη δημοκρατία. Η μετάβαση, αν περιοριστεί στις 116 ημέρες από τον Ιούλιο του 1974 έως και τις εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974, υπήρξε αποτέλεσμα μιας άτυπης αλλά σαφούς σύγκλισης των κομματικών ελίτ της προδικτατορικής περιόδου ως προς την ανάγκη συγκρότησης και σχηματοποίησης μιας νέας πολιτειακής διευθέτησης. Η εν λόγω βούληση συμπυκνώθηκε στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ο οποίος σε εκείνη τη φάση της μεταβατικής συνθήκης μπορούσε να εξασφαλίσει την ομαλότητα της μετάβασης, χωρίς όμως να υποβαθμίζει τη στοχοθέτηση της ριζικής πολιτειακής αλλαγής.

Όπως περιγράφει ο Μιχ. Σπουρδαλάκης, η στιγμή της μετάβασης συνοδεύτηκε από μια έκλυση ενός ριζοσπαστικού δυναμικού που συνίστατο σε πολιτικό λόγο («αντιιμπεριαλιστικός βερμπαλισμός»), κινητοποιητική ενέργεια και μια εμβρυακή πολιτικοποίηση που σε πρώτη φάση δεν σχηματοποιούσε εδραιωμένες σχέσεις εκπροσώπησης.¹⁷³ Με τα λόγια του Γ. Βούλγαρη: «[...] ένα πιεσμένο απόθεμα παθητικής αντίστασης, ένα αίσθημα ταπείνωσης [...] απελευθερώθηκε με αυξανόμενη ορμή [...]»¹⁷⁴ και σε μεγάλο βαθμό καθόρισε τη σκηνογραφία της πρώιμης μεταπολιτευτικής πολιτικής. Σε αυτό τον καταγισμό πολιτικών μηνυμάτων, η διευθέτηση της αριστερής εκκρεμότητας λογιζόταν ως μια εμβληματική κοινωνική απαίτηση. Ωστόσο, η σκηνογραφία δεν θα πρέπει να επισκιάζει την πραγματική εικόνα. Ο Καραμανλής αναδείχθηκε σε ρυθμιστή της μετάβασης και η λογική «Καραμανλής ή τανκς» διαπέρασε μεγάλο μέρος της εκλογικής βάσης της Αριστεράς – αν σκεφτούμε την ενισχυμένη παρουσία της Νέας Δημοκρατίας σε εκλογικά κάστρα της Αριστεράς στις εκλογές του 1974.¹⁷⁵ Η κοινωνική δυναμική περιορίστηκε από ελιγμούς σε κεντρικό επίπεδο που σκοπούσαν στην ανάσχεση μιας πιθανής επανάκαμψης στο πρόσφατο αυταρχικό παρελθόν. Η επιλογή του ΚΚΕ να μεταθέσει τη συμμετοχή του στον εορτασμό της πρώτης επετείου του Πολυτεχνείου για την Κυριακή 24 Νοεμβρίου –για να μη συμπέσει με τις εκλογές– έστω και σε συμβολικό

---

¹⁷³ Σπουρδαλάκης, Μ., *ΠΑΣΟΚ: Δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Αθήνα: Εξάντας, 1988, σελ. 105-106.

¹⁷⁴ Βούλγαρης, Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2001, σελ. 27

¹⁷⁵ Νικολακόπουλος, Ηλ., *Των εκλογών τα πάθη: Ψηφίδες της ελληνικής εκλογικής ιστορίας του 20ού αιώνα*, Αθήνα: ΔΟΛ, 2012, σελ. 161-162

επίπεδο σηματοδοτεί την υποταγή της κοινωνικής δυναμικής στις ανάγκες της θεσμικής σταθερότητας. Σε αυτό το πλαίσιο ορίζεται και η «μόλυνση από τα αριστερά» που χαρακτηρίζει τη μεταπολιτευτική πολιτική. Πρόκειται για ένα πρότυπο πολιτικής κινητοποίησης που διαπνέεται από αριστερές αναπαραστάσεις και πρακτικές και, το κυριότερο, υπηρετεί την πολιτική πλαισίωση της κοινωνίας υπό την κομματική αιγίδα και την ουδετεροποίηση της κοινωνικής δυναμικής αυτενέργειας μέσα από κρατικοθεσμικούς διαύλους.

Η ανασυγκρότηση του ΚΚΕ στη μεταπολιτευτική περίοδο εντάσσεται σε μια γενικότερη αναδιάταξη συσχετισμών στον αριστερό πόλο του κομματικού συστήματος η οποία περιλαμβάνει το σύνολο του εαμικού και εαμογενούς κοινωνικού χώρου και οργανώνεται περίξ μιας σειράς από πολιτικές αντιπαραθέσεις –ορθοδοξία/ανανέωση, κομμουνισμός/σοσιαλισμός, αντιδεξιά συμμαχία / αντιδικτατορικό μέτωπο– οι οποίες καθορίζουν τις σημάνσεις των κομματικών προταγμάτων και εντέλει τα όρια των πολιτικών χώρων. Το ΚΚΕ βρίσκεται σε κεντρική θέση κυρίως γιατί αναδεικνύεται με το τέλος της απριλιανής δικτατορίας σε βασικό θεματοφύλακα και συνεχιστή της αριστερής κομμουνιστικής παράδοσης. Αυτό, βέβαια, υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς, οι οποίοι σχετίζονται με το τι τελικά θεωρείται αριστερή, κομμουνιστική παράδοση. Η τελευταία είναι μια αντιφατική, εύπλαστη αλλά ταυτόχρονα και συγκεκριμένη συνάντηση λόγων και συμβόλων, οργανωτικών πρακτικών, επιτυχημένων και αποτυχημένων στρατηγικών, η οποία ωστόσο δεν ήταν «προνόμιο» μόνον της κομμουνιστικής Αριστεράς, αλλά άγγιζε με ρητό τρόπο και τον πολιτικό αστερισμό του προδικτατορικού Κέντρου. Δεν ήταν δηλαδή μόνο το ΚΚΕ και το ΚΚΕ (εσ) που αναμετριόνταν με τα κληροδοτήματα του ΕΑΜ και της ΕΔΑ. Και ο χώρος του Κέντρου κυοφόρησε – ειδικά κατά την περίοδο της δικτατορίας όπου τμήματά του ριζοσπαστικοποιήθηκαν έντονα διαμέσου της συμμετοχής τους στον αντιδικτατορικό αγώνα– τη δική του εκδοχή προσεταιρισμού της αριστερής/κομμουνιστικής παράδοσης, η οποία σχηματοποιήθηκε στο ΠΑΣΟΚ και κατέστη εντέλει ηγεμονική στο ελληνικό κομματικό σύστημα.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αριστερή/κομμουνιστική παράδοση, πέρα από ένα συνεκτικό άθροισμα πολιτικών επιδιώξεων και διαψεύσεων, ήταν μια «δεξαμενή» από την οποία αντλούνταν, με επιλεκτικό τρόπο, επιχειρήματα, συνθήματα, προγραμματικές θέσεις, κινητοποιητικές πρακτικές, στελεχιακό δυναμικό και μια γενικότερη αίσθηση ανακοπής μιας διαρκούς και οδυνηρής ιστορικής ματαίωσης. Υπ’

αυτή την έννοια, το να αποδίδεται η ανασυγκρότηση και, εντέλει, η επικράτηση του ΚΚΕ αποκλειστικά στην επανάκαμψη μιας κομμουνιστικής ταυτότητας είναι μάλλον ταυτολογικό, στο βαθμό που ένα κομμουνιστικό κόμμα, εκ των πραγμάτων, θα επιχειρήσει να ανασυγκροτήσει μια εκδοχή μαρξιστικής-λενινιστικής ταυτότητας – και ειδικά σε μια περίοδο όπου η Σοβιετική Ένωση εξακολουθούσε να λειτουργεί ως ιδεολογικοπολιτικό σημείο αναφοράς. Βέβαια, και η περιώνυμη αριστερή «πολιτισμική» ηγεμονία, απότοκο της μεταπολιτευτικής έκλυσης ριζοσπαστισμού, δεν επαρκεί ως εξήγηση στο βαθμό που, πρώτον, η κομμουνιστική Αριστερά δεν επωφελήθηκε από την εν λόγω συνθήκη, αλλά αντίθετα επωφελήθηκε το ΠΑΣΟΚ, και δεύτερον διότι και στο ΚΚΕ βαθμιαία προωθήθηκε μια «γραμμή» πολιτικής μετριοπάθειας που υπονόμει και εξασθενούσε τα θετικά της αριστερής ηγεμονίας. Με άλλα λόγια, εάν το αριστερό πολιτισμικό αφήγημα ήταν συνεκτικό και κυρίαρχο, δεν θα εργαλειοποιούνταν με τόσο εύκολο τρόπο από το ΠΑΣΟΚ.

Σχεδόν από τις πρώτες ημέρες της Μεταπολίτευσης το ΚΚΕ προωθεί την ιδέα μιας πολιτικής συμμαχίας με διαφορετικού τύπου πολιτικά πρόσημα και δυνατικούς εταίρους. Η εν λόγω συμμαχιακή στρατηγική είναι άμεση συνέχεια της λογικής ΕΔΑ, χωρίς όμως σε αυτή τη συγκυρία να τίθεται θέμα απορρόφησης ή συμμετοχής του κόμματος σε ένα ευρύτερο και μόνιμο πολιτικό σχήμα. Το ενδιαφέρον είναι ότι το ζήτημα των πολιτικών συμμαχιών τίθεται προγραμματικά και στην πραγματικότητα καθορίζει την πολιτική του ΚΚΕ έως και τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η συμμαχιακή λογική τέμνεται σε διάφορες υποπεριόδους, ωστόσο υπάρχει μια σειρά από κοινά χαρακτηριστικά τα οποία επαναλαμβάνονται σε όλη τη διάρκεια αυτών των δεκαεπτά ετών (1974-1991): Πρώτον, η συμμαχιακή έκκληση εδράζεται πάντοτε σε μια θετική πολιτική επιδίωξη και σε μια αντίθεση σε κάποια άλλη πολιτική δύναμη. Αρα δεν πρόκειται για μια οικουμενική συμμαχιακή έκκληση, αλλά για προσπάθεια συνάθροισης όμορων πολιτικά χώρων επί ενός ή πολλών θεμάτων. Δεύτερον, κάθε συμμαχιακή έκκληση συνοδεύεται και από έναν υπαινιγμό ανέλιξης στην εξουσία ή συμμετοχής στην κυβέρνηση εν γένει. Τρίτον, η έκκληση εκκινεί από κάποια εκλογική αναμέτρηση, ωστόσο αναφέρεται και στις ενδιάμεσες περιόδους καλύπτοντας και άλλες πλευρές πολιτικής παρέμβασης (αυτοδιοίκηση, μαζικοί χώροι). Εντελώς σχηματικά ορίζουμε τρεις περιόδους: την περίοδο της «δημοκρατικής συμμαχίας» (1974-1978), την περίοδο του μορατόριουμ με το ΠΑΣΟΚ (1978-1986) και τέλος την περίοδο του Συνασπισμού της Αριστεράς (1987-1991).

Οι προγραμματικές/στρατηγικές επεξεργασίες του ΚΚΕ στη συγκεκριμένη περίοδο αντλούν στοιχεία από την προδικτατορική περίοδο, ωστόσο έρχονται να απαντήσουν δύο κεφαλαιώδη ερωτήματα, τα οποία εντέλει καθόρισαν και την πολιτική παρέμβαση του κόμματος. Το πρώτο ερώτημα αναφέρεται στη λογική της επαναστατικής διαδικασίας, στις μορφές πραγματοποίησής της και, το κυριότερο, στην κοινωνική συμμαχία στην οποία αυτή θα βασιστεί για να ξεδιπλωθεί. Το δεύτερο ερώτημα σχετίζεται με τις από τα πάνω συγκλίσεις και με το ποιες πολιτικές δυνάμεις τελικά μπορούν να θεωρηθούν δυνητικοί εταίροι σε διάφορα επίπεδα πολιτικής δράσης. Οι απαντήσεις που δίνει το ΚΚΕ σε αυτά τα δύο ερωτήματα καθορίζουν και τη στάση του κόμματος απέναντι στην αναδυόμενη δημοκρατική διευθέτηση, στον κομματικό και πολιτικό ανταγωνισμό και τελικά τη στάση του κόμματος ως προς το ζήτημα της εξουσίας. Οι απαντήσεις αυτές, δε, συνιστούν και την ερμηνεία του ΚΚΕ για τη Μεταπολίτευση, το περιεχόμενό της και τη θέση του εντός αυτής. Παρόλο που, και αυτό είναι μια μάλλον κοινή μεθοδολογική παρατήρηση, δεν είναι αυτονόητο ότι οι διακηρύξεις ενός κόμματος αντιστοιχούν στην πρακτική του –αυτό είναι αλήθεια και για το ΚΚΕ–, σίγουρα συγκροτούν ένα πλαίσιο αναφοράς για κάθε στέλεχος, μέλος και οπαδό, το οποίο κανοναρχεί και νοηματοδοτεί τη δράση τους και οριοθετεί τις τυχόν αποκλίσεις από τον κομματικό κανόνα.

Το Δεκέμβριο του 1973 διοργανώνεται στην Ανατολική Γερμανία το 9ο Συνέδριο του ΚΚΕ, στο οποίο ψηφίζεται νέο Πρόγραμμα και Καταστατικό. Είναι προφανές ότι το πρόγραμμα που ψηφίζεται εντός δικτατορικού καθεστώτος δίνει πολύ μεγαλύτερη έμφαση στο ζήτημα του εκδημοκρατισμού· ωστόσο το συγκεκριμένο κείμενο –το οποίο αργότερα απλώς «διορθώνεται» σε κάποια σημεία– είναι επί της ουσίας το πλαίσιο βάσει του οποίου κινείται το κόμμα καθ' όλη την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης. Το εν λόγω συνέδριο έρχεται να αντιμετωπίσει το βασικό ζήτημα του πώς αναμένεται να κινηθεί το κόμμα τόσο στο επίπεδο του αντιδικτατορικού αγώνα όσο και στην επόμενη ημέρα της απριλιανής δικτατορίας. Επιπλέον, είναι απαραίτητο για το ΚΚΕ να «διορθώσει» κάποιες αμφιλεγόμενες κατευθύνσεις και διατυπώσεις του Προγράμματος του 1961 και, το κυριότερο, να διασφαλίσει μια διακριτή πολιτική θέση σε σχέση με το ΚΚΕ (εσ). Ήδη το τελευταίο έχει αρχίσει να σχηματοποιεί το πλαίσιο δράσης που εν συνεχεία ονομάστηκε «Εθνική Αντιδικτατορική Δημοκρατική Ενότητα» (ΕΑΔΕ), επιδιώκοντας ένα ευρύ αντιδικτατορικό μέτωπο συναποτελούμενο από όλες τις πολιτικές δυνάμεις. Η

αναγκαιότητα επομένως να δοθεί μια ουσιαστική στρατηγική κατεύθυνση και να αντιμετωπιστούν οι ιδεολογικές «προκλήσεις» που έθετε το ΚΚΕ Εσωτερικού οδηγούν στην αναγκαιότητα ενός νέου Προγράμματος. Επιπλέον, το 9ο Συνέδριο είναι το τελευταίο που διοργανώνεται σε καθεστώς παρανομίας και ουσιαστικά χαρακτηρίζεται από την ίδια ανεπάρκεια του 8ου Συνεδρίου: η επεξεργασία των θέσεων της ΚΕ, η συζήτηση επί αυτών και η σύνθεση των συνεδρών αφορούν τον στενό πυρήνα του στελεχιακού δυναμικού. Παρά ταύτα, με διαφορετικού τύπου διατυπώσεις και άλλη έμφαση εξακολουθεί να αναπαράγεται το ίδιο μοντέλο κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας και σχεδιασμού της κομματικής παρέμβασης σε σχέση με το παρελθόν.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, η περίοδος 1961-1967 περιγράφεται ως μια περίοδος «πάλης για τη δημοκρατία» κατά την οποία το ΚΚΕ «[...] αγωνίστηκε για ν' ανοίξει ο δρόμος για μια δημοκρατική στροφή στην πορεία της χώρας [...]».¹⁷⁶ Η τότε κομματική ελίτ του ΚΚΕ επιχειρεί μια εκ των υστέρων αξιολόγηση της μετεμφυλιακής ιστορίας και της παρέμβασης του κόμματος στις εξελίξεις κυρίως για να νομιμοποιήσει την επιλογή της διάσπασης και να θεμελιώσει τις νέες προγραμματικές επεξεργασίες. Σε μεγάλο βαθμό η κριτική στη στάση της κομματικής ηγεσίας στις προκλήσεις που έφερε η επιτυχία της ΕΔΑ ήταν ήπια αλλά φανερή. Η βασική μομφή αποδιδόταν στην αδυναμία της ΕΔΑ και κατ' επέκταση του Κλιμακίου Εσωτερικού της ΚΕ να αξιοποιήσει τη ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας, ειδικά τη δεκαετία του 1960, προς την κατεύθυνση της νομιμοποίησης του ΚΚΕ και της άσκησης πίεσης προς τις κυβερνήσεις της Ένωσης Κέντρου. Η ΕΔΑ και το Γραφείο Εσωτερικού κατηγορούνται για «κοινοβουλευτισμό», για προσκόλλησης δηλαδή στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες, αγνοώντας την ανάγκη «ανεβάσματος της συνείδησης» των ριζοσπαστικοποιούμενων κοινωνικών στρωμάτων.

Η ανεπάρκεια απόκρισης της ηγεσίας ανάγεται, κατά βάση, σε στρεβλές, κατά τη γνώμη τους, αναλύσεις, οι οποίες αποτυπώνονταν στο Πρόγραμμα του 1961. Για παράδειγμα: η επιμονή στον «ειρηνικό δρόμο» συνέβαλε στην αδυναμία αντίδρασης του κόμματος στην έλευση της δικτατορίας· η αντίληψη περί της «εθνικής αστικής τάξης» συσκοτίζε τη δυναμική της ταξικής πάλης που ανερχόταν στη δεκαετία του

---

¹⁷⁶ ΚΚΕ, «Απόφαση του 9^{ου} Συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας πάνω στην Έκθεση Δράσης της Κεντρικής Επιτροπής», απόφαση 9^{ου} Συνεδρίου ΚΚΕ στο ΚΚΕ, *Το 9^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1974, σελ. 32

1960 και η οποία άφηνε περιθώρια στην εργατική τάξη να αναλάβει τον ηγετικό της ρόλο· η προβληματική αντίληψη περί «συμμαχιών», που καθιστούσε την ΕΔΑ «ουρά» της Ένωσης Κέντρου. Στο γενικότερο σχήμα ερμηνείας της περιόδου προτάσσεται η αντίληψη ότι στο ΚΚΕ είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται αντιλήψεις που ευνοούσαν την απο-κομμουνιστικοποίηση με σκοπό τη βαθύτερη αποδοχή της Αριστεράς από το μετεμφυλιακό πολιτικό σύστημα. Επομένως οι όποιες αστοχίες προέκυψαν ήταν αποτέλεσμα της απομάκρυνσης από τον μαρξικο-λενινιστικό κανόνα.

Σε αυτό το πλαίσιο, η διάσπαση του 1968 προβάλλεται καταρχήν ως «πάλη» για την προάσπιση του «επαναστατικού χαρακτήρα» του κόμματος. Ωστόσο σε γενικές γραμμές οι εκτιμήσεις για την πολιτική του κόμματος στη δεκαετία του 1960 να μεν προσδιορίζουν λάθη και ανεπάρκειες, αλλά σε μεγάλο βαθμό αποδέχονται την αναγκαιότητα συγκρότησης της ΕΔΑ, την ανάγκη ένταξης του κόσμου της Αριστεράς στη μετεμφυλιακή διεύθετηση και τον κεντρικό ρόλο της ΕΔΑ και του ΚΚΕ στον αγώνα για περισσότερη δημοκρατία. Υπ' αυτή την έννοια, η πρόταση του κόμματος στο 9ο Συνέδριο δεν λογίζεται ως *ρήξη* με το παρελθόν αλλά ως *συνέχεια* και ως *αποκατάσταση* της ορθής στρατηγικής.

Το πρόβλημα της εξάρτησης –στρατιωτικής, οικονομικής, πολιτικής– αναδύεται ως το πλέον σημαντικό για την επίτευξη της ευημερίας του ελληνικού λαού. Για το ΚΚΕ «[...] το μέγλωμα της εξάρτησης από το ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο, μαζί με τη στενή πρόσδεσή της [χώρας] στο άρμα του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού, όξυναν όλες τις αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας και δημιούργησαν νέες [...]».¹⁷⁷ Αυτές οι αντιθέσεις περιλαμβάνουν τη «βασική αντίθεση» κεφαλαίου-εργασίας, την αντίθεση του «αμερικάνικου ιμπεριαλισμού» και της «ελληνικής μονοπωλιακής ολιγαρχίας» με «όλες τις τάξεις και στρώματα και ομάδες» της ελληνικής κοινωνίας, την αντίθεση «πόλης, χωριού», την αντίθεση ανάμεσα στη «μονοπωλιακή» και στη «μη μονοπωλιακή αστική τάξη», την αντίθεση ανάμεσα στο «ντόπιο» και στο «ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο».¹⁷⁸ Η «βιομηχανική-αγροτική» οικονομία της χώρας συνοδεύεται από μια βασική ταξική διαστρωμάτωση –εργατική τάξη, «αγροτιά», «μεσαία στρώματα», «επιστημονικο-τεχνικά στελέχη και

---

¹⁷⁷ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας», στο ΚΚΕ, *Το 9ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, ο.π., σελ. 168-169.

¹⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 169.

άλλοι διανοούμενοι», αστική τάξη– η οποία ασφυκτιά υπό το βάρος της εξάρτησης. Ιδίως συγκεκριμένες μερίδες τις αστικής τάξης –μικροί και μεσαίοι έμποροι και επιχειρηματίες– πιέζονται από τη «χρηματιστική ολιγαρχία» και τα «ξένα κεφάλαια». Το νέο Πρόγραμμα του 9^{ου} Συνεδρίου δεν επαναλαμβάνει την ιδέα της «εθνικής αστικής τάξης» του Προγράμματος του 8^{ου} Συνεδρίου, αλλά με τον τρόπο που εννοιολογεί τη «μη μονοπωλιακή αστική τάξη» επί της ουσίας κινείται σε μια κοντινή λογική. Το πλαίσιο επομένως της ελληνικής κοινωνικής δομής προσφέρει τη δυνατότητα συγκρότησης ενός ευρέος συμμαχιακού πλαισίου με αμιγώς αντιεξαρτησιακά χαρακτηριστικά.

Έτσι, στο Πρόγραμμα ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η αντίθεση που κυριαρχεί, είναι η αντίθεση ανάμεσα στην ντόπια χρηματιστική ολιγαρχία και τον ιμπεριαλισμό, πρώτ' απ' όλα τον αμερικάνικο, από τη μια μεριά, και σ' όλες τις άλλες κοινωνικές τάξεις, στρώματα και ομάδες, τη συντριπτική πλειοψηφία του έθνους, από την άλλη [...]».¹⁷⁹ Έτσι, η Ελλάδα θα προσεγγίσει το σοσιαλισμό μέσα από μια «[...] ενιαία επαναστατική διαδικασία που θα περιλαμβάνει δύο στάδια επαναστατικών μετασχηματισμών [...]».¹⁸⁰ Το πρώτο στάδιο θα είναι «δημοκρατικό, αντιμονοπωλιακό, αντιιμπεριαλιστικό», θα ασχοληθεί με τον εκδημοκρατισμό, την άρση των εξαρτήσεων, την εθνικοποίηση κάποιων μονοπωλίων και τον περιορισμό τους. Η ολοκλήρωση αυτού του σταδίου θα οργανώσει τη μετάβαση στο δεύτερο στάδιο, το «σοσιαλιστικό». Το ΚΚΕ επιλέγει για την προώθηση των δύο σταδίων όλες τις μορφές πάλης. Έτσι θα πρέπει: «[...] να είναι έτοιμο και να προετοιμάσει την εργατική τάξη και το λαό για τη χρησιμοποίηση κάθε μορφής πάλης, ειρηνικής και μη ειρηνικής, ανάλογα με τη στάση των αντιδραστικών δυνάμεων [...]».¹⁸¹ Το πρόγραμμα του πρώτου σταδίου, της κοινωνικής συμμαχίας που θα αναλάβει να προωθήσει τον πρώτο μετασχηματισμό, ονομάζεται το πρόγραμμα της «Νέας Δημοκρατίας».

Ποιες είναι οι «κινητήριες δυνάμεις» της «Νέας Δημοκρατίας»; Το πρόγραμμα είναι σαφές:

Η πραγματοποίηση της Νέας Δημοκρατίας δεν θα είναι το αποτέλεσμα πολιτικών συνδυασμών από τα πάνω, χωρίς το λαό και μακριά από το λαό. Θα είναι έργο της

---

¹⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 172.

¹⁸⁰ Στο ίδιο.

¹⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 173.

επαναστατικής πάλης του λαού, έργο της εργατικής τάξης, της πρωτοπόρας δύναμης της κοινωνίας, της αγροτιάς, των μεσαίων στρωμάτων της πόλης, της δημοκρατικής διανοήσης, της νεολαίας, των στρατευμένων παιδιών του λαού, των δημοκρατικών αξιωματικών και υπαξιωματικών, του λαϊκού κλήρου και –ως ένα βαθμό– των μικρών και μεσαίων επιχειρηματιών, που συμπίεζονται απ’ τα αδηφάγα μονοπώλια. Θα είναι έργο των κομμάτων και οργανώσεων που δέχονται το πρόγραμμα της Νέας Δημοκρατίας. Η εξουσία της Νέας Δημοκρατίας θα είναι η επαναστατική δημοκρατική εξουσία των παραπάνω κοινωνικών δυνάμεων με την ηγεσία της εργατικής τάξης.¹⁸²

Το πρόγραμμα της «Νέας Δημοκρατίας» θα λύσει, μεταξύ άλλων, «και ορισμένα σοσιαλιστικά προβλήματα», δίνοντας εφελτήριο για τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό που θα πραγματοποιήσουν «[...] η εργατική τάξη, με τους συμμάχους της, την εργαζόμενη αγροτιά –πρώτα απ’ όλα με τα φτωχότερα στρώματά της– και τ’ άλλα εργαζόμενα και καταπιεζόμενα στρώματα της πόλης [...]».¹⁸³ Η εργατική τάξη θα «[...] επιδιώξει να διατηρήσει τη συμμαχία με όσο το δυνατό περισσότερες δυνάμεις, με τις οποίες έχει συνεργαστεί στο δημοκρατικό-αντιιμπεριαλιστικό στάδιο [...]». Αυτά τα στρώματα πρέπει σταδιακά να προσαρμοστούν στις «σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής» και στο «κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου».

Σε πολιτικό επίπεδο, η πρώτη συμμαχιακή προσπάθεια καταγράφεται με τη θνησιγενή «Ενωμένη Αριστερά» των εκλογών του 1974, η οποία διαλύεται σχεδόν αμέσως με το πέρας των εκλογών. Βαθμιαία, από το 1974 και μετά, το ΚΚΕ, και σε πλήρη αντίστιξη με την στρατηγική της ΕΑΔΕ του ΚΚΕ (-εσ), διαμορφώνει ένα συμμαχιακό σχήμα «δημοκρατικών δυνάμεων», διαμέσου του οποίου προσπαθεί να διερευνήσει συγκλίσεις, με το ΠΑΣΟΚ βασικά, σε μια καθαρά αντιδεξιά κατεύθυνση. Από αυτή την εικόνα εξαιρείται, προφανώς, το ΚΚΕ (-εσ) –οι «αναθεωρητές»–, καθώς το επίδικο δεν είναι η αποδοχή της πολλαπλότητας του κομμουνιστικού προτάγματος –γι’ αυτό, άλλωστε, μπορεί να υπάρχει μόνο ένας εκφραστής–, αλλά η σύμπλευση με το αναδυόμενο ρεύμα που εξέφραζε το Κίνημα. Στη λογική αυτή, εξαφανίζονται και οι όποιες αναφορές σε κάποια «δημοκρατικών φρονημάτων»

---

¹⁸² Στο ίδιο.

¹⁸³ Στο ίδιο, σελ. 182.

Δεξιά¹⁸⁴ –θυμίζουμε ότι το ΚΚΕ δεν ενστερνίστηκε την αιτίαση του ΠΑΣΟΚ το 1974 για «αλλαγή φρουράς»– και εμπεδώθηκε ο αντιδεξιός προσανατολισμός τού υπό διαμόρφωση μετώπου. Μια πρώτη έκφραση της βούλησης για αντιδεξιά συνεργασία προέκυψε στις δημοτικές εκλογές του 1975 (30 Μαρτίου / 6 Απριλίου), όπου το ΚΚΕ στήριξε ανοιχτά πολλά συμμαχικά ψηφοδέλτια – τα πλέον χαρακτηριστικά σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.¹⁸⁵

Έτσι, στην 3η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, το Νοέμβριο του 1975, διατυπώνεται η άποψη ότι η χώρα χρειάζεται ένα (άμεσο) «[...] δημοκρατικό πρόγραμμα οικονομικής ανόρθωσης, αδέσμευτης οικονομικής ανάπτυξης και συνεργασίας με όλες τις χώρες [...]»¹⁸⁶ και επί της ουσίας «[...] η διέξοδος βρίσκεται στη συσπείρωση όλων των δυνάμεων εκείνων που είναι κατά της σημερινής κατεύθυνσης της κυβερνητικής πολιτικής και υπέρ της εθνικής πορείας και της οικονομικής ανόρθωσης του τόπου προς όφελος του λαού [...]».¹⁸⁷ Αυτή η συσπείρωση πρέπει να εκφραστεί με πολύμορφο τρόπο «[...] με μαζικά κινήματα και κοινές λαϊκές πρωτοβουλίες, με επιτροπές πάλης, μέσα στις μαζικές οργανώσεις, τα συνδικάτα, τους συλλόγους, τις ενώσεις κλπ. [...]».¹⁸⁸ Σε αυτό το σημείο, πέραν του ΠΑΣΟΚ, το ΚΚΕ συνυπολογίζει και την Ένωση Κέντρου / Νέες Δυνάμεις ως κομμάτι μιας «[...] συμπαράταξης όλης της αντιπολίτευσης απέναντι στο αυταρχικό καθεστώς [...]».¹⁸⁹ Η απόφαση μιλά για «συσπείρωση των δυνάμεων της Αριστεράς» –περιλαμβάνοντας ΠΑΣΟΚ, ΕΔΑ και «άλλες ομάδες σοσιαλιστών»–, αλλά αρνείται τη σύμπραξη με την «Αναθεωρητική Ομάδα», καθώς η τελευταία «[...] καπηλεύεται τον τίτλο του Κομμουνιστικού Κόμματος, νοθεύει την κατάσταση, προκαλεί σύγχυση και δίνει όπλα στην αντίδραση ενάντια στο Κόμμα [...]».¹⁹⁰ Σε αυτό το πλαίσιο, στις

---

¹⁸⁴ Βλ. την απόφαση της 2ης Ολομέλειας του 1975· ΚΕ του ΚΚΕ, «Απόφαση της 2ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ», απόφαση (Ιανουάριος 1975), στο ΚΚΕ, *Από το 9ο ως το 10ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, 1978, σελ. 61-74.

¹⁸⁵ Λιοναράκης, Ν., «ΠΑΣΟΚ και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 1974-1981. Μια πορεία με ιδιαιτερότητες και μια ιδιαιτερότητα στην πορεία», *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 5, 1984.

¹⁸⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη συσπείρωση των αντιιμπεριαλιστικών δημοκρατικών δυνάμεων», απόφαση (Νοέμβριος 1975), στο ΚΚΕ, *Από το 9ο ως το 10ο Συνέδριο, ό.π.*, σελ. 157.

¹⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 160.

¹⁸⁸ Στο ίδιο.

¹⁸⁹ Στο ίδιο, σελ. 161.

¹⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 162.

εκλογές του 1977 το ΚΚΕ κατέρχεται με μια αμιγώς αντιδεξιά λογική, όπου βασικός στόχος είναι η πτώση της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας.¹⁹¹

Στο 10ο Συνέδριο (15-20 Μαΐου 1978) του κόμματος συμπυκνώνεται η εμπειρία των πρώτων χρόνων της Μεταπολίτευσης, καθώς πλέον έχει αρχίσει να διαμορφώνεται το «αντιδεξιό» μέτωπο «δημοκρατικών δυνάμεων» – με αναφορά, κυρίως, στο ΠΑΣΟΚ. Στην Πολιτική Απόφαση του 10ου Συνεδρίου δεν αλλάζει κάτι επί της ουσίας στη στρατηγική του ΚΚΕ, πέραν του ότι, αντί για «Νέα Δημοκρατία», το κόμμα μιλά πια για τη «δημοκρατία του λαού» – είχε πρωτοαναφερθεί και στο εκλογικό πρόγραμμα του 1977.¹⁹² Όπως και στο Πρόγραμμα του 9ου Συνεδρίου: «[...] η συγκέντρωση των δυνάμεων της δημοκρατίας του λαού πρέπει να επιδιώκεται τόσο από τα κάτω, με τη συσπείρωση των εργαζομένων γύρω από τα αντιιμπεριαλιστικά αντιμονοπωλιακά δημοκρατικά προβλήματα, όσο και από τα πάνω, με συμφωνίες σε επίπεδο πολιτικών κομμάτων [...]»¹⁹³ τα οποία αποδέχονται «[...] την ουσία του προγράμματός μας [...]». Το ενδιαφέρον στοιχείο που εισάγει το 10ο Συνέδριο αφορά το ότι «[...] η βασική κατεύθυνση πάλης για την οικοδόμηση του μετώπου των δυνάμεων της δημοκρατίας του λαού είναι η ενότητα από τα κάτω [...]»,¹⁹⁴ όπερ και σημαίνει η συντονισμένη δράση των δυνάμεων του ΚΚΕ και των άλλων «δημοκρατικών δυνάμεων» για τη διαμόρφωση επιμέρους «δημοκρατικών μετώπων» στους μαζικούς χώρους, αλλά και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Μόνο με αυτό τον τρόπο θα «[...] οικοδομηθεί σε γερά θεμέλια η αντιιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή δημοκρατική ενότητα του λαού [...]».¹⁹⁵ Επιπλέον, όσο εμποδώνεται η από τα κάτω ενότητα στην εξέλιξη των όποιων αγώνων και συγκρούσεων αναπτύχθουν εντός συγκυρίας, τόσο αυτή «[...] θα επιδρά αποφασιστικά στη δημιουργία αυτού του μετώπου και από τα πάνω, σε επίπεδο πολιτικών κομμάτων [...]».¹⁹⁶

---

¹⁹¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Εμπρός για ένα ΚΚΕ ισχυρό στη Βουλή και στο Λαό», προκήρυξη, στο ΚΚΕ, *Από το 9ο ως το 10ο Συνέδριο*, ό.π., σελ. 293-296.

¹⁹² ΚΕ του ΚΚΕ, «Το Εκλογικό Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας», εκλογικό πρόγραμμα, στο ΚΚΕ, *Από το 9ο ως το 10ο Συνέδριο*, ό.π., σελ. 299.

¹⁹³ ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *Αποφάσεις του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1978, στο ίδιο, σελ. 18.

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 19.

¹⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 19-20.

¹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 20.

Ωστόσο, η κομματική ελίτ του ΚΚΕ δεν θεωρεί ότι η σύγκλιση των κομμάτων θα είναι απλώς το αποτέλεσμα αυτής τη διαδικασίας, αλλά αντίθετα «[...] οι δυνάμεις αυτές διακηρύσσουν σήμερα, λίγο-πολύ, κοινούς πολιτικούς στόχους [...]», δηλαδή «[...] όλες προβάλλουν, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο και στον ένα ή τον άλλο βαθμό, τα αιτήματα της απαλλαγής της χώρας από την ξένη εξάρτηση, της κατάργησης της εξουσίας των μονοπωλίων και του εκδημοκρατισμού όλων των πλευρών της κοινωνικής ζωής [...]».¹⁹⁷ Υπάρχει επομένως δυνατότητα άμεσης επίτευξης αυτής της σύγκλισης, καθώς υφίστανται οι ιδεολογικές προϋποθέσεις αυτής. Άρα το ΚΚΕ «[...] τάσσεται υπέρ μιας ευρύτερης δημοκρατικής συνεργασίας με όλα τα δημοκρατικά αντιπολιτευτικά κόμματα και ομάδες [...]» με αντικειμενικό σκοπό «[...] να αφαιρεθεί η κυβερνητική εξουσία από τη Δεξιά και να πραγματοποιηθεί ένα από κοινού συμφωνημένο πρόγραμμα [...]».¹⁹⁸ Στην πραγματικότητα, η «δημοκρατική συνεργασία» για την εκδίωξη της Δεξιάς από την κυβέρνηση προηγείται του πρώτου σταδίου του μετώπου «αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δημοκρατικών δυνάμεων», είναι δηλαδή το έδαφος προετοιμασίας για την ανάδυση της «δημοκρατίας του λαού».

Ως αποτέλεσμα των νέων αναλύσεων αποφασίζονται και συγκεκριμένες «τροποποιήσεις» στο Πρόγραμμα του ΚΚΕ, υπό το φως των νέων εξελίξεων και αναλύσεων.¹⁹⁹ Οι δύο ουσιαστικές παρεμβάσεις αφορούν αφενός το χαρακτήρα του ελληνικού καπιταλισμού²⁰⁰ –η Ελλάδα δεν «γίνεται» «χώρα καπιταλιστική», όπως αναφερόταν στο Πρόγραμμα του 9ου Συνεδρίου, αλλά στην ουσία «είναι χώρα καπιταλιστική»– και αφετέρου το ζήτημα της «Νέας Δημοκρατίας». Το πρώτο είναι κρίσιμο γιατί προσδιορίζει και τη θέση του ελληνικού καπιταλισμού στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα – εξαρτημένος μεν, αλλά με ενισχυμένα «κρατικο-μονοπωλιακά χαρακτηριστικά». Θεωρούνταν από πολλούς στο κόμμα ότι από το Πρόγραμμα του 9ου Συνεδρίου θα μπορούσε να εξαχθεί μια ερμηνεία της Ελλάδας ως χώρας «αναπτυσσόμενης», η οποία θα προσέδιδε και άλλα χαρακτηριστικά στο

---

¹⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 20-21.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 21.

¹⁹⁹ Φαράκος, Γρ., «Τροποποιήσεις στο Πρόγραμμα το ΚΚΕ», εισήγηση στο 10ο Συνέδριο του ΚΚΕ (19 Μαΐου 1978), εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαΐου 1978.

²⁰⁰ ΚΚΕ, «Τροποποιήσεις στο Πρόγραμμα του ΚΚΕ», απόφαση του 10ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουνίου 1978.

χαρακτήρα της επανάστασης.²⁰¹ Με το να περιγραφεί η Ελλάδα ως ανεπτυγμένη χώρα σημαίνει και ενίσχυση του χαρακτήρα της επανάστασης ως σοσιαλιστικής. Ως προς το δεύτερο, είναι σαφές ότι στο προηγούμενο πρόγραμμα η φάση της «Νέας Δημοκρατίας» αντιστοιχούσε περισσότερο στην ανάγκη εκδημοκρατισμού –εφόσον στη χώρα υπήρχε δικτατορία–, που απαιτούσε και πιο ευρείες συγκλίσεις. Η επίλυση του ερωτήματος της δημοκρατίας με τη Μεταπολίτευση, την οποία το κόμμα αντιμετωπίζει ως μια καταρχήν αποδεκτή διευθέτηση, στρέφει πια το κόμμα στη «δημοκρατία του λαού», η οποία δεν είναι απλώς η πρώτη φάση για την ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου, αλλά είναι η λογική που διαπνέει το πρώτο στάδιο. Και ακριβώς επειδή, όπως προαναφέρθηκε, η «δημοκρατία του λαού» έχει σαφή «αντιμπεριαλιστικά, αντιμονοπωλιακά» χαρακτηριστικά, δεν μπορεί να έχει την ευρεία συμπεριληψιμότητα της «Νέας Δημοκρατίας». Κοινώς, στο μέτωπο για τη «δημοκρατία του λαού» δεν μπορεί να έχει θέση η Δεξιά ή κάποια εκδοχή της.

Τέλος, ως προς τις «κινητήριες δυνάμεις της δημοκρατίας του λαού», διατηρείται ο προσδιορισμός του προηγούμενου προγράμματος, εντούτοις γίνεται διάκριση ανάμεσα σε κινητήριες δυνάμεις και σε δυνάμεις «[...] που μόνο κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις μπορούν να τραβηχτούν ενεργά στην επαναστατική πάλη, ενώ, γενικά, μπορεί, με άλλες προϋποθέσεις, να κρατήσουν μόνο ευνοϊκή στάση ή και να μένουν απλώς ουδέτερες [...]».²⁰² Η αναφορά στο τελευταίο απόσπασμα είναι για τους «μικρούς και μεσαίους επιχειρηματίες», αλλά ταυτόχρονα υπάρχει και ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε «τάξεις» και σε «κοινωνικές κατηγορίες» που τέμνουν εγκάρσια τις πρώτες. Έτσι, ούτε η «νεολαία» αυτοτελώς είναι «κινητήριος δύναμη της επανάστασης» ούτε η «δημοκρατική διανόηση» γενικά, οι «δημοκράτες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί», ο «λαϊκός κλήρος» κ.λπ.

Σε γενικές γραμμές, με το πρόγραμμα αυτό επιχειρείται μια καλύτερη αποσαφήνιση της στρατηγικής του ΚΚΕ για το σοσιαλισμό –με πιο περιοριστικούς όρους απ’ ό,τι στο προηγούμενο πρόγραμμα–, αλλά η πρόβλεψη της Απόφασης για τη «δημοκρατική συνεργασία» επαναφέρει σε μια αντιδεξιά βάση τη λογική της «Νέας Δημοκρατίας». Αυτός ο συμβιβασμός αποκαλύπτει και ένα διχασμό στο εσωτερικό της ελίτ του κόμματος: από τη μία πλευρά τάσεις «στενέματος» της συμμαχιακής απεύθυνσης και απόδοσης μεγαλύτερης έμφασης στην πάλη για τον

---

²⁰¹ Φαράκος, Γρ., «Τροποποιήσεις στο Πρόγραμμα το ΚΚΕ», *ό.π.*

²⁰² Στο ίδιο.

σοσιαλιστικό μετασχηματισμό και από την άλλη πλευρά τάσεις κατανόησης του ΚΚΕ ως ενός μαζικού κομμουνιστικού κόμματος που μπορεί να αποτελέσει το επίκεντρο ενός ευρέος κοινωνικοπολιτικού μετώπου. Είναι σαφές, βέβαια, έπειτα και από την ανάδειξη του ΠΑΣΟΚ σε αξιωματική αντιπολίτευση στις εκλογές του 1977, ότι το ΚΚΕ θέλει να είναι μέρος του αναδύομένου ρεύματος που ωθεί το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία. Η λογική της «δημοκρατικής συνεργασίας» αποτυπώθηκε και στις δημοτικές εκλογές του 1978 (15-22 Οκτωβρίου) – ιδίως στις περιπτώσεις της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά. Ωστόσο, η περίπτωση της Αθήνας, όπου οι συζητήσεις ΠΑΣΟΚ και ΚΚΕ για κοινή κάθοδο κατέρρευσαν, αναδεικνύει και ένα άλλο σημείο για τη σχέση των δύο κομμάτων. Το ΠΑΣΟΚ στις δημοτικές εκλογές του 1978 –σε αντίθεση με τις δημοτικές του 1975– επιλέγει να αντιμετωπίσει το θεσμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης όχι ως αντιπολιτευτικό «κάστρο», αλλά ως πρόπλασμα κυβερνητικής εξουσίας.²⁰³ Στη λογική αυτή, ενδεχόμενα, να προέκυπταν ιδεολογικού χαρακτήρα αποκλίσεις, που να υπονόμειαν εγχειρήματα συνεργασίας. Το ΚΚΕ κατέρχεται στην Αθήνα με υποψήφιο το Μ. Θεοδωράκη, ο οποίος στον δεύτερο γύρο δηλώνει ότι θα στηρίξει την υποψηφιότητα του Δ. Μπέη. Με αυτό τον τρόπο προκύπτει και μια άλλη μορφή έμμεσης συνεργασίας, η αμοιβαία υπερψήφιση δηλαδή των υποψηφίων που κατορθώνουν να εισέλθουν στον δεύτερο γύρο με δεξιό αντίπαλο. Ταυτόχρονα, αρχίζει να διαφαίνεται και ένας εσωκομματικός διχασμός στο ΠΑΣΟΚ, όπου τα κεντρικά στελέχη βρίσκονται πιο κοντά στο ΚΚΕ(εσ) και τα αριστερά πιο κοντά στο ΚΚΕ.²⁰⁴

Στην Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ τον Οκτώβριο του 1979 επισημαίνεται ότι «[...] είναι δυνατό να αναδειχτεί μια κυβέρνηση, ουσιαστικά δημοκρατική, που θα στηρίζεται στις λαϊκές δυνάμεις και θα είναι ικανή να προχωρήσει στην εφαρμογή μιας άλλης πολιτικής [...]»,²⁰⁵ μια προσπάθεια που υπονομεύεται από το ΠΑΣΟΚ, το οποίο «[...] αρνιέται τη συνεργασία των αντιμπεριαλιστικών δημοκρατικών δυνάμεων σε πολιτικό επίπεδο και ουσιαστικά ανάγει την υπόθεση της αλλαγής σε πρόβλημα εκλογικής του επικράτησης και

---

²⁰³ Λιοναράκης, Ν., «ΠΑΣΟΚ και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 1974-1981. Μια πορεία με ιδιαιτερότητες και μια ιδιαιτερότητα στην πορεία», *ο.π.*.

²⁰⁴ Βούλγαρης, Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, *ο.π.*, σελ. 107.

²⁰⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Συνεργασία για ουσιαστική αλλαγή», απόφαση (Οκτώβριος 1979), στο ΚΚΕ, *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1982, σελ. 84.

ανόδου του στην κυβέρνηση [...]».²⁰⁶ Για το ΚΚΕ η «πραγματική αλλαγή» δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας μονοκομματικής κυβέρνησης, αλλά μιας κυβέρνησης που βασίζεται στη «συνεργασία των αντιμπεριαλιστικών δυνάμεων». Υπ' αυτή την έννοια, η «πραγματική αλλαγή» θα προκύψει μόνο διαμέσου της «ενίσχυσης» του ΚΚΕ, έτσι ώστε να αποτραπεί η «αυτοδυναμία» του ΠΑΣΟΚ. Το ΚΚΕ, έτσι κι αλλιώς, ήδη από το 1977 προσπαθεί να συρρικνώσει τον πολιτικό χώρο του ΚΚΕ (-εσ) διαμέσου της «Κίνησης για την Ενότητα της Αριστεράς» (ΚΕΑ),²⁰⁷ στην οποία επικεφαλής είναι ο Μ. Θεοδωράκης και η οποία με τοπικές πρωτοβουλίες προσπαθεί να αποσπάσει δυνάμεις, κυρίως, από τη «Συμμαχία». Αυτή η πρωτοβουλία για την «παραπέρα συσπείρωση της Αριστεράς» είναι μια δευτερεύουσα πτυχή της συμμαχιακής στρατηγικής του ΚΚΕ, που ενδεχομένως να αποτελεί και το σπόρο των μετέπειτα συγκλίσεων στο πλαίσιο του «Συνασπισμού της Αριστεράς».

Λίγους μήνες αργότερα, στην Ολομέλεια του Ιουλίου του 1980, «[...] τίθεται στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της αφαίρεσης της κυβερνητικής εξουσίας από τη Δεξιά [...]»²⁰⁸ και η άμεση διενέργεια εκλογών. Με αυτή την απόφαση τίθεται ο περίφημος στόχος της «δεύτερης κατανομής». Το ΚΚΕ δηλώνει ότι «[...] τάσσεται υπέρ μιας πλήρους συνεργασίας των αντιμπεριαλιστικών δημοκρατικών δυνάμεων [...]», ωστόσο δεν «[...] αποδέχεται τη λογική του “όλα ή τίποτα” στον τομέα των συμμαχιών [...]».²⁰⁹ Το πρόβλημα που εντοπίζει η κομματική ελίτ έγκειται στο πώς θα επιτευχθεί η «[...] αφαίρεση της πραγματικής εξουσίας από τη Δεξιά [...]»,²¹⁰ η οποία δεν διασφαλίζεται απλώς με την ανάδειξη μιας «δημοκρατικής κυβέρνησης», αλλά με τη διαμόρφωση ενός «αντιμπεριαλιστικού δημοκρατικού μετώπου» από τα κάτω και από τα πάνω. Ως εκ τούτου μια «δημοκρατική κυβέρνηση», όπως αναφέρεται σε μια επόμενη απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής, μπορεί να έχει τρεις προγραμματικούς στόχους: την «εθνική ανεξαρτησία», τον «εκδημοκρατισμό» και την «οικονομική

---

²⁰⁶ Στο ίδιο.

²⁰⁷ Αλεξιάτος, Γ.Ν., *Ιστορικό Λεξικό του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος*, ο.π., σελ. 213

²⁰⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την άμεση διενέργεια εκλογών. Για την αφαίρεση της κυβερνητικής εξουσίας από τη Δεξιά», απόφαση (Ιούλιος 1980), στο ΚΚΕ, *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 108.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 110.

²¹⁰ Στο ίδιο.

ανάπτυξη προς όφελος του λαού και της χώρας».²¹¹ Αυτή η λογική διαπερνά και το εκλογικό πρόγραμμα του κόμματος για τις εκλογές του 1981.²¹² Σε κάθε περίπτωση, η νίκη του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές και η επίτευξη της αυτοδυναμίας, αλλά και η άνοδος του ποσοστού του ΚΚΕ –άνοδος 1,5% και περίπου 140.000 επιπλέον ψήφοι– έγιναν δεκτά με ικανοποίηση από την κομματική ελίτ ως «μεγάλη δημοκρατική νίκη»²¹³. Κατ' αντιστοιχία, και οι δημοτικές του 1982 (17-24 Οκτωβρίου), ένα χρόνο μετά τις εκλογές του 1981, αναπαράγουν την τακτική της αμοιβαίας υποστήριξης στον δεύτερο γύρο, αν και, πλέον, επιλέγεται και από ΠΑΣΟΚ και από ΚΚΕ η κάθοδος μονοκομματικών παρατάξεων.²¹⁴

Ως εκ τούτου το 11ο Συνέδριο (14-19 Δεκεμβρίου 1982) έρχεται να διαχειριστεί πλέον το ερώτημα της «πραγματικής αλλαγής» και το ποια πλέον είναι η θέση του ΚΚΕ εντός του νέου περιβάλλοντος. Στην πολιτική απόφαση του συνεδρίου επισημαίνεται ότι «[...] μετά τις εκλογές του 1981 στη χώρα μας διαμορφώθηκε μια περίπλοκη και αντιφατική κατάσταση [...]».²¹⁵ Αναγνωρίζεται ότι υπήρξε ένα «ορισμένο δημοκρατικό προχώρημα» και η «δημιουργία νέων δυνατοτήτων στον αγώνα για τη δημοκρατική αλλαγή», ωστόσο η ιδεολογική φυσιογνωμία του ΠΑΣΟΚ ως ενός «ιδιότυπου σοσιαλρεφορμιστικού κόμματος» είναι αυτή που καθορίζει και αυτή την «αντιφατικότητα». Για το ΚΚΕ η «άρχουσα τάξη» προσπαθεί να «περιορίσει το ΠΑΣΟΚ σ' ένα ρόλο κόμματος εναλλαγής στην εξουσία»,²¹⁶ ενώ και η κυβερνητική πολιτική «[...] περιορίζεται στα πλαίσια μιας εκσυγχρονισμένης

---

²¹¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι διεθνείς και εσωτερικές εξελίξεις, η επικείμενη εκλογική μάχη και τα καθήκοντα του κόμματος», απόφαση (Φεβρουάριος 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 155-156.

²¹² ΚΕ του ΚΚΕ, «Το εκλογικό πρόγραμμα του ΚΚΕ», εκλογικό πρόγραμμα (Ιούνιος 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 176-194.

²¹³ Φλωράκης, Χαρ., «Δήλωση του Γενικού Γραμματέα της ΚΕ του ΚΚΕ σ. Χαρίλαου Φλωράκη», δήλωση (18 Οκτωβρίου 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10ο ως το 11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 210. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για να δικαιωθούν οι λαϊκές προσδοκίες», ανακοίνωση (19 Οκτωβρίου 1981), στο ίδιο, σελ. 211-212.

²¹⁴ Κουστένης, Π., «Δημοτικές Εκλογές» στο Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, Αθήνα: Το Πέρασμα, 2010, σελ. 114-117.

²¹⁵ ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 11ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *11ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1982, σελ. 131.

²¹⁶ Στο ίδιο.

διαχείρισης του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού και της βελτίωσης των όρων της εξάρτησης [...]».²¹⁷ Υπ' αυτή την έννοια, «[...] λυδία λίθος για τη στάση του ΠΑΣΟΚ απέναντι στην πραγματική αλλαγή θα είναι η θέση του στο πρόβλημα της συνεργασίας του με το ΚΚΕ [...]».²¹⁸

Εν συνεχεία αναφέρεται η σκοπιμότητα που αποδίδει το ΚΚΕ στην «κριτική» που πρέπει να ασκεί στην κυβερνητική πολιτική. Έτσι, «[...] η στάση του ΚΚΕ απέναντι στην κυβερνητική πολιτική δεν καθορίζεται από μια προσθαφαίρεση των αρνητικών και θετικών της πλευρών. Καθορίζεται πρώτα απ' όλα από το αν η πολιτική αυτή στο σύνολό της αντιστοιχεί ή όχι στις ανάγκες της πραγματικής αλλαγής [...]».²¹⁹ Η κριτική του κόμματος πρέπει να είναι «εποικοδομητική» και κατανοητή στους οπαδούς ΠΑΣΟΚ, να χτίζει γέφυρες και να μην καλλιεργεί άγονες διαφοροποιήσεις, καθώς ο στόχος είναι τελικά η επίτευξη των «στόχων της πραγματικής αλλαγής» («αντιμετώπιση των προβλημάτων της εθνικής ανεξαρτησίας», «οικονομική ανάπτυξη προς οφέλους του λαού», «ουσιαστικός εκδημοκρατισμός»). Για τα στελέχη και τα μέλη του κόμματος:

στο κέντρο των ενωτικών μας προσπαθειών και πρωτοβουλιών πρέπει να βρίσκονται οι ζωντανές λαϊκές ριζοσπαστικές δυνάμεις που κινούνται μέσα στο χώρο του ΠΑΣΟΚ. Έχει τεράστια σημασία να βρίσκουμε κοινή γλώσσα μαζί τους. Γι' αυτό και δεν πρέπει οι υπαναχωρήσεις της κυβέρνησης, ο ηγεμονισμός και οι προκλήσεις του ΠΑΣΟΚ να μας παρασέρνουν σε καθολική αρνητική στάση ή σε συναισθηματικές αντιδράσεις που θα μας ξέκοβαν απ' αυτές τις δυνάμεις.²²⁰

Κατ' αυτόν τον τρόπο, επαναλαμβάνεται ότι οι όροι για τη συγκρότηση μιας «δημοκρατικής κυβέρνησης για την πραγματική αλλαγή» είναι η ενίσχυση του κόμματος, η ενίσχυση του λαϊκού κινήματος και «[...] η προώθηση της συνεργασίας σε όλα τα επίπεδα των δυνάμεων που ενδιαφέρονται στον ένα ή στον άλλο βαθμό για μια πραγματική αλλαγή στη ζωή του τόπου [...]».²²¹

---

²¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 132.

²¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 133.

²¹⁹ Στο ίδιο.

²²⁰ Στο ίδιο, σελ. 141.

²²¹ Στο ίδιο, σελ. 137.

Με το 11ο Συνέδριο στην ουσία επικυρώνεται συλλογικά η λογική του περίφημου «μορατόριουμ»· εν προκειμένω, βέβαια, το «μορατόριουμ» σημαίνει ταυτόχρονα και προσδοκία κυβερνητικής συνευθύνης. Η στάση απέναντι στο ΠΑΣΟΚ είχε δημιουργήσει αντιπαραθέσεις μέσα στο κόμμα –τι είναι το ΠΑΣΟΚ, σε ποιο βαθμό μπορεί να κινηθεί σε πιο ριζοσπαστική κατεύθυνση, ποια θα πρέπει να είναι τα χαρακτηριστικά της κριτικής στις πρακτικές του κλπ.–,²²² ωστόσο σε γενικές γραμμές διατηρούνταν το στοιχείο της δυνατότητας συνεργασίας. Μάλιστα, για το κόμμα το ΠΑΣΟΚ ήταν που διολίσθαινε σε «ηγεμονισμούς» και απέρριπτε τις «ενωτικές» εκκλήσεις που του απεύθυνε το πρώτο.

Βέβαια, η πρώτη κυβερνητική τετραετία του ΠΑΣΟΚ αρχίζει σταδιακά να γίνεται αντικείμενο και πιο συστηματικής κριτικής από πλευράς ΚΚΕ. Για παράδειγμα, η παραμονή των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα,²²³ η μη αποδέσμευση της χώρας από την ΕΟΚ,²²⁴ το άρθρο 4 του Ν. 1365/1983 για το δικαίωμα απεργίας στις ΔΕΚΟ²²⁵ αρχίζουν σταδιακά να διαμορφώνουν σημεία μόνιμων αποκλίσεων και να ενισχύουν και τα αντιπασοκικά ρεύματα στο εσωτερικό του κόμματος. Ήδη, βέβαια, από τις αρχές του 1983 ξεκαθαρίζεται από την κομματική ελίτ ότι «[...] πρέπει να αποκαλύπτονται οι υπαναχωρήσεις της κυβέρνησης από τις θέσεις της αλλαγής, τα έργα της ακόμα και το πού οδηγεί η πολιτική της και να εξουδετερώνεται το τεχνητό δίλημμα “αυτοδυναμία του

---

²²² Βλ., για παράδειγμα, Κοτζιάς, Ν., *Ο «Τρίτος Δρόμος» του ΠΑΣΟΚ*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1985.

²²³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πάλη για την αλλαγή σε κρίσιμο σταυροδρόμι», απόφαση (Ιούνιος 1983), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1986, σελ. 40-42· ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ενάντια στη μονογραφή της συμφωνίας για τις βάσεις από την Κυβέρνηση», ανακοίνωση (15 Ιουλίου 1983), στο *ίδιο*, σελ. 46· ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός ν’ αποφασίσει για την τύχη των βάσεων», ανακοίνωση (9 Σεπτεμβρίου 1983), στο *ίδιο*, σελ. 64-65· Προεδρείο της Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ν’ αποκρούσουμε ενωμένοι τις ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις», ανακοίνωση (17 Σεπτεμβρίου 1983), στο *ίδιο*, σελ. 66-67· ΚΕ του ΚΚΕ, «Να περάσει στο λαό και τις προοδευτικές του δυνάμεις η πρωτοβουλία των πολιτικών εξελίξεων», απόφαση (Νοέμβριος 1984), στο *ίδιο*, σελ. 170.

²²⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Στον αγώνα για την αποδέσμευση», ανακοίνωση (28 Μαΐου 1983), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 34-35· ΚΕ του ΚΚΕ, «Όχι στην ΕΟΚ. Ναι στην αλλαγή», διακήρυξη για τις ευρωεκλογές (15 Μαρτίου 1984), στο *ίδιο*, σελ. 123.

²²⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πάλη για την αλλαγή σε κρίσιμο σταυροδρόμι», *ό.π.*, σελ. 38· Τσακίρης, Θ., «Άρθρο 4», στο Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του ’80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, ό.π.*, σελ. 40-42.

ΠΑΣΟΚ” ή “να ξανάρθει η Δεξιά” [...]».²²⁶ Το ΚΚΕ αρχίζει να αναφέρει το θέμα του διλήμματος «ΠΑΣΟΚ ή ΝΔ» ως ένα ζήτημα που αντικειμενικά δημιουργεί προβλήματα στην επίτευξη της συμμαχίας για την «πραγματική αλλαγή». Παρά ταύτα, το κόμμα επιμένει:

ότι, παρά την αντίθεσή του με τη γενική κατεύθυνση της κυβερνητικής πολιτικής στα μεγάλα θέματα της αλλαγής, και μέσα στην αντίθεση αυτή, επιδιώκει ισότιμες συνεργασίες με το ΠΑΣΟΚ πάνω σε συγκεκριμένα ζητήματα της υπεράσπισης της ειρήνης, της απόκρουσης των ιμπεριαλιστικών πιέσεων και της απομόνωσης της Δεξιάς, της προώθησης δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, της αντιμετώπισης των λαϊκών προβλημάτων.²²⁷

Η αναμέτρηση των ευρωεκλογών του 1984 (17 Ιουνίου) είναι κομβικής σημασίας, καθώς εκεί εκφράζεται για πρώτη φορά στη δεκαετία του 1980 η στρατηγική της «πόλωσης» από το ΠΑΣΟΚ και αρθρώνεται το περίφημο «αντιδεξιό επιχείρημα» ως στρατηγική παραμονής στην εξουσία.²²⁸ Για το ΚΚΕ «[...] η προσπάθεια να πάρει ο προεκλογικός αγώνας το χαρακτήρα οξυμένης αναμέτρησης δύο κομμάτων με βάση το δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά, σε μεγάλο βαθμό μακριά από τα προβλήματα του λαού, δυσκόλεψε το πιο αποτελεσματικό ξεσκέπασμα της δημαγωγίας της Δεξιάς [...]».²²⁹ Ο προσδιορισμός του εν λόγω διλήμματος αρχίζει σιγά σιγά να γίνεται και συνειδητοποίηση, από πλευράς κομματικής ελίτ ΚΚΕ, ότι η επικράτηση αυτής της λογικής έχει ως συνέπεια και την απόσπαση δυνάμεων από την εκλογική βάση του κόμματος. Στο πλαίσιο αυτό, καλεί σε «αντίσταση των μαζών στο δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά»²³⁰ και ταυτόχρονα υπογραμμίζει ότι «[...] δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα της συνεργασίας των προοδευτικών δυνάμεων σαν

---

²²⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πάλη για την αλλαγή σε κρίσιμο σταυροδρόμι», *ό.π.*, σελ. 42.

²²⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Λύση εθνικής ανάγκης η πραγματική αλλαγή», απόφαση (Δεκέμβριος 1983), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, *ό.π.*, σελ. 103.

²²⁸ Ελευθερίου Κ. & Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος*, Αθήνα: 2013, σελ. 138.

²²⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Συμπεράσματα από τις ευρωεκλογές και τα καθήκοντα του Κόμματος στη νέα κατάσταση», απόφαση (Ιούλιος 1984), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, *ό.π.*, σελ. 147.

²³⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Να περάσει στο λαό και τις προοδευτικές του δυνάμεις η πρωτοβουλία των πολιτικών εξελίξεων», *ό.π.*, σελ. 172.

αυτοσκοπό, αλλά σαν μέσο για την προώθηση της πραγματικής αλλαγής [...]».²³¹ Αυτού του τύπου οι προειδοποιήσεις προς το ΠΑΣΟΚ συνοδεύονται και από αναφορές στην πολιτική ιστορία της χώρας – λόγου χάρη, ο νέος εκλογικός νόμος για τις εκλογές του 1985 (1516/1985) παρομοιάζεται με τον εκλογικό νόμο που είχαν συμφωνήσει ο Κ. Καραμανλής και ο Γ. Παπανδρέου το 1958 για τον περιορισμό της ΕΔΑ²³² και η προεκλογική τακτική της κυβέρνησης χαρακτηρίζεται «διμέτωπος αγώνας»²³³.

Ως ένα σημείο, η εκλογή Σαρτζετάκη και η μη εκλογή Καραμανλή θεωρείται ότι «[...] αποτελεί δημοκρατική κατάκτηση του λαϊκού κινήματος της αλλαγής, με την αποφασιστική συνεισφορά του ΚΚΕ [...]»²³⁴ και αποκαθιστά μια διάθεση συνεργασίας. Ωστόσο, στις εκλογές του 1985 το κόμμα επιλέγει να αποστασιοποιηθεί ευκρινώς από το ΠΑΣΟΚ. Στην εκλογική διακήρυξη αναφέρεται ότι «[...] η κυβέρνηση του [ΠΑΣΟΚ] πήρε ορισμένα θετικά μέτρα, αλλά δεν ακολούθησε πολιτική αλλαγής [...]»,²³⁵ ενώ υποστηρίζεται ότι «[...] τα συνθήματα “Ψηφίστε ΠΑΣΟΚ για να μην ξανάρθει η Δεξιά”, ή “Μην ψηφίζετε ΚΚΕ γιατί θα ’ρθει πρώτο κόμμα η Δεξιά”, σε τελευταία ανάλυση δεν στρέφονται ενάντια στη Δεξιά, αλλά ενάντια στην αλλαγή. Είναι ένας μελετημένος εκβιασμός για την απόσπαση αριστερών ψήφων [...]».²³⁶ Στην αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος μιλά για «αντι-ΚΚΕ» και «αντιαριστερή αιχμή της προεκλογικής εκστρατείας» του ΠΑΣΟΚ²³⁷ και ότι «[...] η επικράτηση στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και στην πολιτική του πρακτική

---

²³¹ Στο ίδιο, σελ. 173.

²³² ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αντίγραφο του νόμου της δεξιάς», ανακοίνωση (11 Ιανουαρίου 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 180.

²³³ Προεδρείο της Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για μια πιο ενωτική λαϊκή πλειοψηφία της αλλαγής», ανακοίνωση (15 Φεβρουαρίου 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 181.

²³⁴ Προεδρείο της Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, «Δημοκρατική κατάκτηση του λαϊκού κινήματος», ανακοίνωση (7 Μαρτίου 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 185.

²³⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «ΚΚΕ πιο δυνατό στη Βουλή και στο λαό για την αλλαγή», εκλογική διακήρυξη (Μάιος 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 208.

²³⁶ Στο ίδιο, σελ. 209.

²³⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Μια νέα λαϊκή δυναμική για εξελίξεις στο δρόμο της πραγματικής αλλαγής και του σοσιαλισμού», απόφαση (Ιούνιος 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 216.

συντηρητικών, αυταρχικών, δημαγωγικών και αντικομμουνιστικών τάσεων, θα αφυπνίσει τις αριστερές και συνεπείς δυνάμεις της αλλαγής του χώρου αυτού [...].²³⁸

Προφανώς, βέβαια, το *casus belli* για την ουσιαστική αποκοπή των δεσμών ανάμεσα στο ΚΚΕ και στο ΠΑΣΟΚ προκύπτουν με την προώθηση του «Προγράμματος Σταθεροποίησης», στο οποίο το κόμμα αντιτίθεται με έντονο τρόπο.²³⁹ Στην Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής τον Οκτώβριο του 1985, το Πολιτικό Γραφείο, με έναν αυτοκριτικό τόνο εισηγείται ότι:

η πολιτική μας θέση για την αναγκαιότητα μιας κυβέρνησης της αλλαγής κατανοήθηκε από την ευρύτερη κοινή γνώμη περιοριστικά σαν πρόταση προς την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ. Με δεδομένη την κατηγορηματική άρνηση του ΠΑΣΟΚ η πρότασή μας φαινόταν στη συνείδηση των πλατιών μαζών, που αγνοούσαν την ουσία της, ότι στεκόταν στον αέρα.²⁴⁰

Ταυτόχρονα απορρίπτει το σχήμα Δεξιά/Αντιδεξιά, καθώς «[...] δεν αντιστοιχεί στο αίτημα για την αλλαγή που είναι άμεση επιδίωξη» και «[...] εξυπηρετεί το δίλημμα ΠΑΣΟΚ ή Δεξιά, την εναλλαγή των δύο κομμάτων στην εξουσία στα πλαίσια του υπάρχοντος κοινωνικού καθεστώτος [...].²⁴¹ Το Πολιτικό Γραφείο διατυπώνει έναν προβληματισμό για την ελκυστικότητα των εγκλήσεων του ΠΑΣΟΚ στο ευρύτερο εκλογικό ακροατήριο της Αριστεράς –«[...] γενικότερα δημιουργείται η εντύπωση σε ένα μέρος του κόσμου της Αντίστασης (κατοχής, 114 κ.λπ.) πως το ΠΑΣΟΚ με τη ρεφορμιστική πολιτική του πραγματοποιεί ένα πρόγραμμα από τους στόχους της Αριστεράς [...].²⁴² και ταυτόχρονα καλεί και σε μια περισσότερο αυτοτελή τακτική των κομματικών δυνάμεων στους μαζικούς χώρους, οι οποίες

---

²³⁸ Στο ίδιο, σελ. 218.

²³⁹ Γραφείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πολιτική πιο αντιλαϊκής λιτότητας», ανακοίνωση (16 Αυγούστου 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 229-230. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για μια φιλολαϊκή οικονομική πολιτική», ανακοίνωση (6 Σεπτεμβρίου 1985), στο ίδιο, σελ. 231-235. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στον αγώνα για την ανάκληση των αντιλαϊκών μέτρων», ανακοίνωση (22 Οκτωβρίου 1985), στο ίδιο, σελ. 255-258. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πανδημοκρατικό μέτωπο αλληλεγγύης στο “Ριζοσπάστη”», ανακοίνωση (28 Φεβρουαρίου 1986), στο ίδιο, σελ. 271-272.

²⁴⁰ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση του ΠΓ στην Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ», εισήγηση (Οκτώβριος 1985), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 237.

²⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 239.

²⁴² Στο ίδιο, σελ. 243-244.

πολλές φορές «παρασύρονταν» από αντιδεξιά συνθήματα. Για την κομματική ελίτ «[...] ο σημερινός πολιτικός χάρτης όχι μόνο δεν είναι σταθερός αλλά έχει μπει σε μια διαδικασία κρίσης [...]»²⁴³ και άρα το ΠΑΣΟΚ παύει να είναι ο βασικός εταίρος για την «πραγματική αλλαγή» και αυτό που επισημαίνεται είναι ότι «[...] όσο πλαταίνει το ενωτικό μαζικό κίνημα και βαθαίνει ο αντιμπεριαλιστικός του χαρακτήρας τόσο οι θετικές ανακατατάξεις, οι κυοφορήσεις και οι αριστερές προοδευτικές συσπειρώσεις στον πολιτικό χάρτη θα διευκολύνονται και θα πυκνώνουν [...]».²⁴⁴

Στη 2η Ειδική Σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΑΣΟΚ το Μάρτιο του 1986 (η «Σύνοδος της Χαλκίδας»), εγκρίνεται η απεύθυνση «πρότασης διαλόγου και συνεργασίας» στα κόμματα της Αριστεράς για «κοινωνικά ζητήματα»²⁴⁵. Το ΚΚΕ μιλά για «ελιγμό παραπλάνησης»²⁴⁶ και ότι «[...] η όλη πολιτική κατεύθυνση και πρακτική της κυβερνητικής πολιτικής, ιδιαίτερα μετά τις εκλογές του Ιούνη, δεν παρέχει αντικειμενική βάση για διάλογο με το κυβερνητικό κόμμα [...]».²⁴⁷ Στην πραγματικότητα η κομματική ελίτ υπό το βάρος της κρίσης στη ΓΣΕΕ (βλ. και πιο κάτω), αλλά και μέσα από τη δεδομένη ερμηνεία του εκλογικού αποτελέσματος του 1985 έχει αρχίσει να στρέφει το φακό της συμμαχιακής του απεύθυνσης στο χώρο της ανανεωτικής Αριστεράς. Στο πλαίσιο αυτό, στις δημοτικές εκλογές του 1986 (12-19 Οκτωβρίου), δημιουργεί τα σχήματα της «αριστερής συμπαράταξης», όπου σε πολλές περιπτώσεις συνεργάζεται και με το ΚΚΕ (-εσ) (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο, Αιγάλεω, Γλυφάδα, Καλλιθέα, Μυτιλήνη κ.α.), το ΚΟΔΗΣΟ και την ΕΔΑ.²⁴⁸ Ταυτόχρονα, για τον δεύτερο γύρο των εκλογών το κόμμα «αποδέσμευσε» «μέλη και

---

²⁴³ Στο ίδιο, σελ. 251-252.

²⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 252.

²⁴⁵ Ασημακόπουλος, Β., *Αντιθέσεις, αντιφάσεις και εσωτερικές συγκρούσεις στο ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1974-1990: ερμηνευτικές όψεις της ιστορικής εξέλιξης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2016, σελ. 322.

²⁴⁶ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ελιγμός παραπλάνησης», ανακοίνωση (12 Μαρτίου 1986), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 283.

²⁴⁷ Προεδρείο της Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αυταρχισμός και διάλογος δε συμβιβάζονται», ανακοίνωση (22 Μαρτίου 1986), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 287.

²⁴⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Ψήφο στους συνδυασμούς της συμπαράταξης», διακήρυξη (20 Σεπτεμβρίου 1986), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 315-318· Θεοχαράτος, Χρ., *Χαρίλαος Φλωράκης: Ο Λαϊκός Ηγέτης. Οι πολιτικοί αγώνες*, ό.π., σελ. 377-380· Κουστένης, Π., «Δημοτικές Εκλογές», ό.π.

φίλους» από το να υποστηρίξουν τον υποψήφιο του ΠΑΣΟΚ στο δήμο της Αθήνας²⁴⁹ – άτυπα αυτό συνέβη και σε άλλους δήμους. Το αποτέλεσμα ήταν να απολέσει το ΠΑΣΟΚ την Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τον Πειραιά, κάτι που έδωσε τη δυνατότητα στο Κίνημα να μιλήσει για «ανίερές συμμαχίες» κ.λπ. Στην αποτίμηση του αποτελέσματος των εκλογών από το ΚΚΕ θεωρήθηκε ότι «[...] η απόφαση αυτή διαπερνάται από την ενιαία λογική να κτυπηθεί ο δικομματισμός, να προωθηθεί η χειραφέτηση του κόσμου της Αριστεράς από τα διλήμματα και ταυτόχρονα να διευκολυνθεί ο προοδευτικός κόσμος του ΠΑΣΟΚ να κάνει βήματα προς τα μπρος [...]».²⁵⁰ Η κομματική ελίτ κάνει λόγο για μια «καινούργια κατάσταση» η οποία χαρακτηρίζεται, μεταξύ άλλων, από τέσσερα νέα στοιχεία: πρώτον, δεν μπορεί να διατηρήσει την «αυτοδυναμία» το ΠΑΣΟΚ, δεύτερον ο «δικομματισμός» «δέχτηκε ισχυρό χτύπημα» από τα αποτελέσματα των συνδυασμών της «συμπαράταξης», τρίτον το ΠΑΣΟΚ υποχρεώνεται πια να ξαναδεί κριτικά την κυβερνητική του πορεία και τέταρτον η Νέα Δημοκρατία «αναγκάζεται να διαχωρίσει τη θέση της από τα εμφυλιοπολεμικά πλέγματα».²⁵¹ Για πρώτη φορά στη Μεταπολίτευση το ΚΚΕ αποδίδει σε κομματικό του ντοκουμέντο θετική αναφορά για τη Νέα Δημοκρατία.

Έτσι, πλέον, στο 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ (12-16 Μαΐου 1987) καταγράφεται η οριστική άρση του «μορατόριουμ» και ο ριζικός συμμαχιακός αναπροσανατολισμός του κόμματος. Στην πολιτική απόφαση του συνεδρίου αναθεωρείται πλέον και τυπικά η ευνοϊκή μεταχείριση της πασοκικής διακυβέρνησης και διακηρύσσεται ότι:

Μπροστά μας βρίσκονται δύο δρόμοι. Ο ένας, είναι ο δρόμος του δικομματισμού, που καθλώνει την κοινωνικοπολιτική ζωή στις επιλογές της άρχουσας τάξης και υποτάσσει τις τύχες του λαού και της χώρας στις δυνάμεις του μεγάλου κεφαλαίου, της εξάρτησης και των υπερεθνικών οργάνων της ΕΟΚ. Ο άλλος, είναι ο δρόμος της Αριστεράς, για μια ανάπτυξη νέου τύπου, για αλλαγή με κατεύθυνση το σοσιαλισμό,

---

²⁴⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Με όλες μας τις δυνάμεις, στη μάχη για το δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών», απόφαση (14 Οκτωβρίου 1986), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 321.

²⁵⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι δημοτικές εκλογές και η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται», απόφαση (Οκτώβριος 1986), στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 330-331.

²⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 333.

που θα προχωρά με ρήξεις προς το σύστημα της εξάρτησης και της μονοπωλιακής κυριαρχίας.²⁵²

Πλέον το νέο σχήμα με το οποίο το ΚΚΕ ερμηνεύει την κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα είναι αυτό του «δικομματισμού», το οποίο είναι ένα «σύστημα διακυβέρνησης», «ανεξάρτητα ποιο από τα δυο κόμματα βρίσκεται στην κυβέρνηση». Και η πάλη του κόμματος κατευθύνεται πια σε μια «αντι-δικομματική» κατεύθυνση. Επαναλαμβάνεται ο διαχωρισμός ηγεσιών και οπαδών των κομμάτων, όπου το κόμμα έχει ως καθήκον σε αυτή τη συγκυρία «[...] την προσέγγιση των εργαζομένων που ακολουθούν το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ, παίρνοντας υπόψη και τη διαφορετικότητα αυτών των δυο κομμάτων [...]».²⁵³

Η παρέμβαση του κόμματος κατευθύνεται πια προς την υλοποίηση της «αλλαγής», η οποία αντιστοιχεί στην υλοποίηση ενός προγράμματος για «μια νέου τύπου οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ανάπτυξη»²⁵⁴. Η «αλλαγή» στην ουσία θα είναι το «πέραςμα» στην «ενιαία επαναστατική διαδικασία μετάβασης προς το σοσιαλισμό» και γι' αυτόν το λόγο αποκτά «στρατηγική σημασία». Από εδώ κρατάμε δύο σημεία: πρώτον, φεύγει κάθε συζήτηση για δύο στάδια – μία και ενιαία διαδικασία περάσματος στο σοσιαλισμό– και, δεύτερον, η «αλλαγή» –σε αντίθεση με τη «Νέα Δημοκρατία» και τη «δημοκρατία του λαού»– παύει να είναι τακτικός στόχος και καθίσταται στρατηγικός στόχος. Στρατηγική του κόμματος είναι η συγκρότηση μιας «κυβέρνησης της αλλαγής» ή, με άλλα λόγια, «[...] η προώθηση της αλλαγής απαιτεί την κατάκτηση της λαϊκής πλειοψηφίας και της κυβερνητικής εξουσίας από το συνασπισμό των δυνάμεων της Αριστεράς και της προόδου [...]».²⁵⁵ Υπονοείται ότι αυτή η πολιτική επίτευξη θα λάβει χώρα, πρωτευόντως, διαμέσου της δημοκρατικής οδού.

Το περιεχόμενο της «νέου τύπου ανάπτυξης» είναι ευθυγραμμισμένο με τις ορίζουσες του νέου αφηγήματος του γκορμπατσοφικού ΚΚΣΕ· η έμφαση δίνεται στην ενίσχυση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της ελληνικής οικονομίας, όχι μόνο ωστόσο από την πλευρά της εργασίας. Γίνεται δηλαδή λόγος για «[...] ενίσχυση και

---

²⁵² ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του Δωδεκάτου Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *Δωδέκατο Συνέδριο ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1987, σελ. 128.

²⁵³ Στο ίδιο, σελ. 129.

²⁵⁴ Στο ίδιο.

²⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 130.

εκσυγχρονισμό παραδοσιακών κλάδων και για ανάπτυξη νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων, προϊόντων και κλάδων [...]» και για «[...] νέα πλαίσια επιχειρηματικής δράσης για το ιδιωτικό κεφάλαιο [...]».²⁵⁶ Αυτό το σοσιαλδημοκρατικής υφής, στην ουσία, πρόγραμμα θα υποστηριχτεί από έναν νέο «κοινωνικοπολιτικό συνασπισμό»:

στρατηγικής συμμαχίας είναι η συμμαχία της εργατικής τάξης με την εργαζόμενη αγροτιά, τα μεσαία στρώματα των πόλεων, την εργαζόμενη διανοήση, τη ριζοσπαστικοποιημένη νεολαία και άλλες κοινωνικές ομάδες και στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Όλες αυτές οι δυνάμεις έχουν αντικειμενικά κοινό συμφέρον –με διαβαθμίσεις και διαφορετικότητες– στην υλοποίηση του προγράμματος της αλλαγής και τη μετάβαση στο σοσιαλισμό.²⁵⁷

Στη νέα κοινωνική έγκληση του κόμματος ο ρόλος της εργατικής τάξης είναι κεντρικός αλλά όχι ηγεμονικός και πλέον αίρονται και οι όποιες διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε «κινητήριες δυνάμεις της επανάστασης» και σε ουδέτερες δυνάμεις. Το κοινωνικό υποκείμενο της «κυβέρνησης της αλλαγής» είναι το πιο ευρύ και συμπεριληπτικό στην ιστορία του κόμματος μέχρι εκείνη τη στιγμή.

Επομένως η συμμαχική στρατηγική του κόμματος αναπροσανατολίζεται προς τη σύγκλιση με τις λοιπές δυνάμεις της Αριστεράς – ήτοι τους (τέως) ευρωκομμουνιστές της ΕΑΡ. Επιχειρείται δηλαδή η ουσιαστική υπέρβαση του σχίσματος του 1968. Ταυτόχρονα όμως περιορίζεται το εύρος των πολιτικών συμμαχιών. Μια στρατηγική που αφήνει εκτός κάδρου το ΠΑΣΟΚ –ως αναπόσπαστο τμήμα του «δικομματισμού»– περιορίζει το εύρος της συμμαχικής απεύθυνσης στο χώρο της «ευρύτερης» Αριστεράς. Παράλληλα, θέτει και το ζήτημα της αντικατάστασης του ΠΑΣΟΚ από κάποιο νέο πολιτικό υποκείμενο της Αριστεράς, το οποίο διακηρύσσει ότι επιθυμεί να διεκδικήσει την κυβέρνηση αυτόνομα χωρίς να επιζητεί τη σύμπραξη με το ΠΑΣΟΚ. Ως ένα βαθμό, εδώ μπορούμε να εντοπίσουμε ορισμένα σπέρματα κάποιων στρατηγικών της ριζοσπαστικής Αριστεράς κατά την περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης και την περίοδο της κρίσης.

Είναι σαφές ότι για τη σύγκλιση ΚΚΕ και ανανεωτικής Αριστεράς έπαιξε ρόλο και η απόφαση για απο-κομμουνιστικοποίηση που έλαβε η πλειοψηφία του ΚΚΕ (-

---

²⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 131.

²⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 134.

εσ) στο 4ο Συνέδριο του κόμματος (Μάιος 1986). Τον Απρίλιο του 1987 το ΚΚΕ (-εσ) επανιδρύεται ως Ελληνική Αριστερά (ΕΑΡ), προσπαθώντας να προτείνει μια μετακομμουνιστική αριστερή ταυτότητα που προσέγγιζε σε κάποια σημεία της την ταυτότητα της Νέας Αριστεράς. Ανάμεσα στα δύο κόμματα αναπτύσσονται κοινές πρωτοβουλίες και δράσεις, εντός και εκτός Κοινοβουλίου, που προοικονομούν τη συγκρότηση ενός νέου πολιτικού φορέα. Το κλίμα «ηθικής οργής» σε τμήματα της κοινωνίας, μετά τη διαρκή αποκάλυψη μικρών και μεγάλων σκανδάλων κυβερνητικών παραγόντων του ΠΑΣΟΚ, εμπεδώνει μια άποψη στις κομματικές ελίτ ΚΚΕ και ΕΑΡ ότι υπάρχει περιθώριο άντλησης δυνάμεων από την εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ.

Το ΚΚΕ το Μάιο του 1988 καταθέτει την πρότασή του για την κοινή δράση,²⁵⁸ στην οποία αναπαράγει στοιχεία της απόφασης του 12ου Συνεδρίου, δίνοντας έμφαση στην «ευθύνη της Αριστεράς» για την πορεία της χώρας²⁵⁹ και προτείνοντας τη συγκρότηση «επιτροπής και διαλόγου των κομμάτων της Αριστεράς»²⁶⁰ που θα λειτουργεί ως φόρουμ διερεύνησης των δυνατοτήτων για συνεργασία και σύγκλιση. Απ' ό,τι φαίνεται, στο ΚΚΕ υπάρχει ακόμα σκεπτικισμός για την ανάγκη δημιουργίας πολιτικού φορέα. Την ίδια στιγμή, βέβαια, αναγνωρίζει ότι «[...] ένα ισχυρό ΚΚΕ και μια συνασπισμένη Αριστερά αποτελούν τη μόνη διέξοδο για τα συμφέροντα του λαού και της χώρας [...]».²⁶¹ Στις 21 Μαΐου 1988 συναντιέται ο Χ. Φλωράκης με τον Λ. Κύρκο, στις 4 Αυγούστου το ΚΚΕ συναντιέται με το ΚΚΕ (-εσ) – Α.Α.,²⁶² στις 3 Νοεμβρίου με την ΕΔΑ²⁶³ και το Δεκέμβριο του 1988 δημοσιοποιείται το περίφημο «κοινό πόρισμα» ΚΚΕ και ΕΑΡ²⁶⁴. Στο κείμενο γίνεται έντονη αναφορά στην «[...]

---

²⁵⁸ ΚΚΕ, «Κατευθύνσεις-πλαίσιο για μια πολιτική συμφωνία των δυνάμεων της Αριστεράς και της Προόδου», πρόταση (Μάιος 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1990, σελ. 94-102.

²⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 95.

²⁶⁰ Στο ίδιο, σελ. 101.

²⁶¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Ένας χρόνος μετά το 12ο Συνέδριο του Κόμματος», απόφαση (Μάιος 1988), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 106.

²⁶² ΚΚΕ-ΚΚΕ εσ. ΑΑ, «Κοινή ανακοίνωση ΚΚΕ-ΚΚΕ εσ. ΑΑ», ανακοίνωση (4 Αυγούστου 1988), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 113-115.

²⁶³ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Συνάντηση αντιπροσωπειών ΕΔΑ-ΚΚΕ», ανακοίνωση (3 Νοεμβρίου 1988), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 140.

²⁶⁴ ΚΚΕ-ΕΑΡ, «Πόρισμα της Ομάδας Εργασίας ΚΚΕ-ΕΑΡ», πόρισμα (Δεκέμβριος 1988), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 150-170.

ηθική αναγέννηση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής [...]»²⁶⁵ και επισημαίνεται ότι «[...] το ΠΑΣΟΚ με τη δεξιά πολιτική του, τον αυταρχισμό της ηγεσίας του και την αποσύνθεσή του αποτελεί πλέον τον μεγάλο τροφοδότη της συντηρητικής παράταξης [...]»²⁶⁶ και ότι «[...] καμιά κυβερνητική συνεργασία δεν μπορεί να γίνει με το ΠΑΣΟΚ, με τη σημερινή ηγεσία, πολιτική και νοοτροπία του [...]»²⁶⁷. Στο «κοινό πόρισμα» δίνεται έμφαση στον «εκδημοκρατισμό», στην «ανάπτυξη με μοχλό το δημόσιο τομέα», αλλά και με ανοχή και υποστήριξη στον «ιδιωτικό τομέα», «αναδιάρθρωση της απασχόλησης», εναρμόνιση της «ανάπτυξης» με την «οικολογική ισορροπία», «ανεξαρτησία» και «ασφάλεια» –για την επίτευξη των οποίων «[...] απαιτείται ολοκληρωμένη στρατηγική αντίληψη, οικονομική ευρωστία και ανάπτυξη, ομαλή λειτουργία των θεσμών, δημοκρατικές και αξιόμαχες ένοπλες δυνάμεις [...]»–,²⁶⁸ συμμετοχή στην πάλη για μια «εναλλακτική πολιτική στην ΕΟΚ». Η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ εγκρίνει το «κοινό πόρισμα» σε Ολομέλειά της στα τέλη του ίδιου μήνα.²⁶⁹

Η συμμαχιακή συνέχεια είναι γνωστή: συγκρότηση του ενιαίου Συνασπισμού και κάθοδος στις τρεις εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1989-1990, συγκυβέρνηση με τη Νέα Δημοκρατία (Ιούλιος-Οκτώβριος 1989), συμμετοχή σε οικουμενική κυβέρνηση (Νοέμβριος 1989 – Απρίλιος 1990)²⁷⁰. Όλα αυτά, για το ΚΚΕ τουλάχιστον, συνοδεύονται από μια διάσπαση (αποχώρηση στελεχών και μελών της αριστερής πτέρυγας του κόμματος το Σεπτέμβριο του 1989 και δημιουργία του ΝΑΡ)²⁷¹ και από τη διαμόρφωση ενός συγκρουσιακού κλίματος εντός κόμματος μέχρι

---

²⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 151.

²⁶⁶ Στο ίδιο, σελ. 152.

²⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 152-153.

²⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 164.

²⁶⁹ Για τη διάσπαση του 1989 βλ. ΚΕ του ΚΚΕ, «Πολιτικές εξελίξεις και η πορεία του Συνασπισμού της Αριστεράς», απόφαση (Δεκέμβριος 1988), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 147.

²⁷⁰ Βέρνυ, Σ., «Συγκυβέρνηση» στο Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, ό.π.*, σελ. 561-564· Κουστένης, Π., «Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου», στο ίδιο, σελ. 564-567

²⁷¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ν' αναλάβουμε την ευθύνη μας», εισήγηση (Σεπτέμβριος 1989), στο ΚΚΕ, *Από το 12ο ως το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 231-241· ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα μέτρα αποκατάστασης των καταστατικών αρχών στην ΚΝΕ», απόφαση (Σεπτέμβριος 1989), στο ίδιο, σελ. 242-246· Γράβας, Γ., «Η ομιλία του Γ. Γράβα στο 15ο φεστιβάλ ΚΝΕ-Οδηγητή», ομιλία (16

και το 13ο Συνέδριο.²⁷² Το συμμαχιακό ζήτημα πλέον μπαίνει σε δεύτερη μοίρα, καθώς σε όλη περίοδο 1989-1991 το επίδικο είναι η πολιτική ταυτότητα του κόμματος μέσα σ' ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον – με τι είδους κόμμα θα πορευτούν στην επόμενη δεκαετία οι Έλληνες κομμουνιστές; Ακριβώς αυτό το ερώτημα αρχίζει να αποκτά υπαρξιακά χαρακτηριστικά και εντέλει η απάντηση σε αυτό να είναι και το «κλειδί», μεταξύ άλλων, για τη συμμαχιακή πολιτική του κόμματος. Μετά τις εκλογές του 1990 το ΚΚΕ, διαμέσου του Συνασπισμού, επανακάμπτει ως προνομιακός συμμαχιακός εταίρος του ΠΑΣΟΚ – μια συμμαχία που εκφράζεται σε μεγάλο βαθμό στις δημοτικές εκλογές του 1990. Ωστόσο στο ίδιο το κόμμα πια διαμορφώνονται δύο ρεύματα: το ένα ρεύμα προσπαθεί να ωθήσει ως το τέλος τη στρατηγική επιλογή του 12ου Συνεδρίου και το άλλο προσπαθεί να υπερασπιστεί τα σύμβολα ενός κόσμου που χάνεται.

Κατ' αυτό τον τρόπο, τα ντοκουμέντα του 13ου Συνεδρίου (19-24 Φεβρουαρίου 1991) εκφράζουν πλέον τη συμπύκνωση του πνεύματος του «ενιαίου Συνασπισμού» και επί της ουσίας οργανώνουν το πλαίσιο της πολιτικής «ανανέωσης» του κόμματος, κάτι που επιδρά σε πολύ μεγάλο βαθμό και στη συμμαχιακή του στρατηγική. Στο «Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης», που προηγήθηκε του Συνεδρίου, υπάρχουν εκτενείς αναφορές στο νέο περιεχόμενο του «σοσιαλισμού», ο οποίος ορίζεται «[...] ως κοινωνία με πολλαπλές μορφές ιδιοκτησίας, με κυρίαρχη μορφή την κοινωνική ιδιοκτησία στα βασικά μέσα παραγωγής [...]»²⁷³ –σε μια καθαρά αντιγραφειοκρατική βάση– και επίσης:

πρέπει να κατανοείται ως μια παγκόσμια διαδικασία ριζικών κοινωνικών μετασχηματισμών, σε εθνική και διεθνή κλίμακα, με τελικό σκοπό την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και κάθε μορφή καταπίεσης και αποξένωσης

Σεπτεμβρίου 1989), διαθέσιμο στο [²⁷² Θεοχαράτος, Χρ., *Χαρίλαος Φλωράκης: Ο Λαϊκός Ηγέτης. Οι πολιτικοί αγώνες*, ο.π., σελ. 703-713· Μπαλάφας, Γ., *20 χρόνια χρειάστηκαν: Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*, Αθήνα: Νήσος, 2012, σσ. 19-22· Φαράκος, Γρ., *Μαρτυρίες και στοχασμοί: 1941-1991: 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, Αθήνα: Προσκήνιο, 1993, σελ. 304-335](http://21aristera.wordpress.com/2014/07/22/η-ομιλία-του-γ-γράνα-στο-15ο-φεστιβάλ-κνε-Κοτζιάς, Ν. & Κ. Μπατίκας, Μια συζήτηση που δεν έγινε..., Αθήνα: Εκδόσεις «Διάλογος & Προοπτική», 1989. Σταμούλης, Φ., Πτυχές της διάσπασης του ΚΚΕ το 1989, διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη: ΜΠΣ Τμήματος Πολιτικών Επιστημών/ΑΠΘ, 2011.</p></div><div data-bbox=)

²⁷³ ΚΚΕ, *Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Αθήνα 1990, σελ. 23.

και την οικοδόμηση μιας κοινωνίας ελεύθερης δημιουργίας, υψηλής αποδοτικότητας της εργασίας, κοινωνικής δικαιοσύνης, ανθρώπινης αλληλεγγύης, ολόπλευρης ανάπτυξης της προσωπικότητας και σεβασμού του φυσικού περιβάλλοντος.²⁷⁴

Στη συνάφεια αυτή, ο «σοσιαλισμός» δεν είναι μια προκάτ κατασκευή, δεν μπορεί να προοικονομηθεί η μορφή μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας· αντίθετα, θα είναι αποτέλεσμα μιας αξιακής ώσμωσης ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και στο κομμουνιστικό κόμμα. Ταυτόχρονα γίνεται αποδεκτή και μια συγκεκριμένη αντίληψη περί «μεταρρυθμίσεων» και απορρίπτεται οποιαδήποτε λογική α priori προσδιορισμένων «σταδίων» για την εξέλιξη του πολιτικού εγχειρήματος.

Στο επίπεδο της ανάλυσης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, η αντίθεση κεφάλαιο-εργασία παραμένει βασική, ωστόσο διαπιστώνονται δύο κύριες αντιθέσεις –εκσυγχρονισμός-καθυστέρηση, ανάπτυξη-στασιμότητα– οι οποίες, εκ των πραγμάτων, διαμορφώνουν και ένα άλλου τύπου συμμαχιακό πλαίσιο. Ταυτόχρονα, πλάι στο πρόταγμα της «νέου τύπου ανάπτυξης» τίθεται πλέον και το πρόταγμα του «προοδευτικού εκσυγχρονισμού»· αμφότερα συνθέτουν την «άμεση προοδευτική διέξοδο». Έτσι, «[...] στρατηγική επιδίωξη του ΚΚΕ σήμερα είναι η αλλαγή της ελληνικής κοινωνίας και η νέου τύπου ανάπτυξή της με κατεύθυνση το σοσιαλισμό, με την άνοδο στην εξουσία του κοινωνικού και πολιτικού συνασπισμού των αριστερών και προοδευτικών δυνάμεων [...]».²⁷⁵ Ο νέος «κοινωνικοπολιτικός συνασπισμός» θα αποτελείται από την εργατική τάξη, την «εργαζόμενη αγροτιά», την «επιστημονικοτεχνική διανοήση», τα «μεσαία στρώματα» της πόλης. Παρά ταύτα:

η οικοδόμηση του κοινωνικοπολιτικού συνασπισμού δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο υπό το πρίσμα της αντίθεσης του μονοπωλιακού κεφαλαίου με τον λαό [...], η προσπάθεια για τον προοδευτικό εκσυγχρονισμό θα έρχεται σε αντίθεση με «μικροσυμφέροντα» και με μια παγιωμένη συμπεριφορά που συναρθρώνεται με τη διαμορφωμένη τάξη πραγμάτων, την ξεπερασμένη διάρθρωση της οικονομίας και την πελατειακή, ρουσφετολογική λειτουργία του κράτους.²⁷⁶

---

²⁷⁴ Στο ίδιο, σελ. 24-25.

²⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 36.

²⁷⁶ Στο ίδιο, σελ. 56.

Το κόμμα αμβλύνει τον «αντιμονοπωλιακό» χαρακτήρα της στρατηγικής – επίσης είναι γεγονός ότι μέσα σε αυτό το κείμενο δεν γίνεται συχνά λόγος για «ιμπεριαλισμό» ή για «αντιιμπεριαλιστικό κίνημα» και διερευνά ορισμένες ποιοτικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των διάφορων τάξεων που επιδρούν και στη συμμαχιακή του στρατηγική. Για παράδειγμα, εντός της εργατικής τάξης υπάρχει χρόνια ανεργία, μερική απασχόληση, κρατικίστικη μισθωτή εργασία στο Δημόσιο, που λειτουργούσε, με στρεβλό τρόπο, ως «άξονας κοινωνικής ανόδου» κ.λπ. Στα μεσαία στρώματα περιλαμβάνονται μικρομεσαίοι έμποροι και βιοτέχνες, ενώ «[...] το πρόγραμμα για τον προοδευτικό εκσυγχρονισμό και τη νέου τύπου ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, απαιτεί τη συμμετοχή και τη στήριξη του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, απαντά σε καίριες ανάγκες του, ιδιαίτερα σε ανάγκες νέων επιχειρηματιών που αναλαμβάνουν αναπτυξιακές πρωτοβουλίες [...]».²⁷⁷

Στη συνάφεια αυτή, «[...] για να αποκατασταθεί η ενότητα της εργατικής τάξης και να αναπτυχθούν οι συμμαχίες της πρέπει να ανανεωθεί η πίστη στην κοινωνική αλληλεγγύη και η δέσμευση σε κοινούς σκοπούς που συνθέτουν πειστικά και προωθητικά τα διαφορετικά ακόμη και αντιτιθέμενα συμφέροντα [...]»,²⁷⁸ άρα υφέρπει μια ιδέα παραχωρήσεων της εργατικής τάξης προς τους «συμμάχους» της. Πρόκειται για μια συμμαχιακή έγκληση η οποία δεν διαπνέεται από την ιεραρχική διάρθρωση πρότερων εγκλήσεων ούτε από την αντίληψη ότι οι «σύμμαχες τάξεις» πρέπει να προσεγγίσουν την εργατική τάξη αποδεχόμενες την ηγεμονία της. Ο κεντρικός ρόλος της εργατικής τάξης παραμένει, αλλά, για να πραγματωθεί, πρέπει να υπάρξουν παραχωρήσεις. Τέλος, ως προς την πολιτική έκφραση αυτών των συμμαχιακών συγκλίσεων, ο προνομιακός χώρος είναι και πάλι το ΠΑΣΟΚ, απέναντι στο οποίο το κόμμα δεν πρέπει να λειτουργεί μονοσήμαντα στη βάση παρελθοντολογικών αφηγημάτων. Αντίθετα, «[...] το ΚΚΕ πρέπει να διαμορφώνει τη στάση απέναντι στο ΠΑΣΟΚ, πρώτ' απ' όλα και κυρίως, με βάση τις σημερινές και μελλοντικές επιλογές και πρακτικές του, με στόχο να επικρατήσουν εκείνοι οι προσανατολισμοί που είναι ευνοϊκοί για μια προοδευτική εναλλαχτική λύση [...]».²⁷⁹ Κατ' επέκταση, οι όροι της «ανασυγκρότησης του προοδευτικού χώρου» είναι δύο: πρώτον, η «σύγκλιση σε μια προγραμματική βάση» και, δεύτερον, «η διαμόρφωση

---

²⁷⁷ Στο ίδιο, σελ. 58.

²⁷⁸ Στο ίδιο, σελ. 60.

²⁷⁹ Στο ίδιο, σελ. 62.

κοινής αντίληψης για τα μέσα, τους ρυθμούς, τις μεθόδους και τις πρακτικές υλοποίησης του κοινού προγράμματος.²⁸⁰

Το «Σχέδιο Προγραμματικής Διακήρυξης» ήταν το αποτέλεσμα του συμβιβασμού ανάμεσα στα δύο ρεύματα στην ελίτ του ΚΚΕ, έτσι όπως αυτός εκφράστηκε στην Ευρεία Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής τον Ιούνιο του 1990. Συνεπώς στο περιεχόμενό του υπάρχει το γνήσιο αποτύπωμα τόσο της ανανεωτικής αντίληψης όσο και της αντίληψης που επικρατούσε στον «ενιαίο» Συνασπισμό, τον οποίο, τουλάχιστον σ' εκείνη τη στιγμή, στήριζε το κόμμα. Στο 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ ωστόσο, η σκληρή αντιπαράθεση ανάμεσα στα δύο ρεύματα και η τελική επικράτηση του «ορθόδοξου» ρεύματος οδήγησαν στην έγκριση ενός τροποποιημένου κειμένου, των «Προγραμματικών Κατευθύνσεων»²⁸¹. Στο κείμενο δεν υπάρχουν σημαντικές προσθήκες, αλλά υπάρχουν σημαντικές αφαιρέσεις· αφαιρείται η αναφορά στις δύο «κύριες αντιθέσεις», προκύπτει η άμβλυση του αντιμονοπωλιακού χαρακτήρα του αφηγήματος και η πιθανή σύμπραξη με δυνάμεις του ιδιωτικού κεφαλαίου, προστίθεται η ανάλυση για τη μισθωτή εργασία στο Δημόσιο και –το πιο σημαντικό– εξαφανίζεται η οιαδήποτε νύξη για σύγκλιση με το ΠΑΣΟΚ. Επανακάμπει, δε, λίγο διαφοροποιημένη, η διατύπωση για «κοινωνικές δυνάμεις της αλλαγής για την αλλαγή και το σοσιαλισμό»²⁸². Επίσης, σημαντικό στοιχείο είναι ότι «η εναλλακτική προοδευτική λύση», που είχε οριστεί στο «Σχέδιο» ως κεντρική επιδίωξη του κόμματος, πλέον «[...] δεν συνδέεται άμεσα με τη διέξοδο που συνιστά η αλλαγή με κατεύθυνση το σοσιαλισμό, ούτε δρομολογεί αυτόματα μια τέτοια αλλαγή με το βάθος που εμείς της προσδίδουμε [...]».²⁸³

Για να γίνει κατανοητή αυτή η αναφορά, πρέπει να συνεκτιμήσουμε και την πολιτική απόφαση του συνεδρίου.²⁸⁴ Εκεί γίνεται λόγος για «ανασυγκρότηση του ΣΥΝ», όπου δηλώνεται ότι το ΚΚΕ «[...] είναι αντίθετο στη μετατροπή του σε ενιαίο κόμμα [...]» και ότι θα παράγει «αυτοτελείς επεξεργασίες πολιτικών», οι οποίες «θα πρέπει να συμβάλλουν στον προβληματισμό και δημιουργικό διάλογο στα πλαίσια

---

²⁸⁰ Στο ίδιο.

²⁸¹ ΚΚΕ, «Προγραμματικές Κατευθύνσεις του ΚΚΕ», απόφαση του 13ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 1991, σελ. 69-78.

²⁸² Στο ίδιο, σελ. 77.

²⁸³ Στο ίδιο.

²⁸⁴ ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 13ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», απόφαση του 13ου Συνεδρίου του ΚΚΕ, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 3-4, 1991, σελ. 59-67.

του [ΣΥΝ] [...]».²⁸⁵ Έτσι, η «προοδευτική εναλλακτική λύση» γίνεται καταρχήν υπόθεση του «ενιαίου» Συνασπισμού,²⁸⁶ με το ΚΚΕ να διατηρεί την «αυτοτέλεια» προγραμματικών επεξεργασιών που θα στοχεύουν στην «αλλαγή για το σοσιαλισμό», μέσα από μια προσπάθεια ριζοσπαστικοποίησης του Συνασπισμού. Προϋπόθεση γι' αυτό είναι να μην υπάρχει ταύτιση ανάμεσα στο ΚΚΕ και στο Συνασπισμό, αλλά μια διαρκής πάλη επίτευξης «προωθητικών συγκλίσεων» με τις λοιπές συνιστώσες του. Σε συμμαχιακό επίπεδο, ο ΣΥΝ –και όχι το ΚΚΕ– πρέπει να επιδιώξει «[...] τη δημιουργία προϋποθέσεων για μια πολιτική συμφωνία των προοδευτικών δυνάμεων της χώρας [...]»,²⁸⁷ δίχως πάλι να υπάρχει ρητή αναφορά στο ΠΑΣΟΚ.

Το αποτέλεσμα του 13ου Συνεδρίου επιβεβαιώνει τη σχετική κυριαρχία του «ορθόδοξου ρεύματος». Παρά τις φαινομενικές διακηρύξεις ενότητας που ακολούθησαν την εκλογή της Αλ. Παπαρήγα στη θέση της Γενικής Γραμματέως της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος²⁸⁸, είναι σαφές ότι έχει διαμορφωθεί ένα ρήγμα το οποίο καταλήγει στη διαγραφή 39 μελών της Κεντρικής Επιτροπής στις 13 Ιουλίου 1991 με αφορμή τη συμμετοχή τους στην πανελλαδική συνδιάσκεψη του Συνασπισμού. Σταδιακά το κόμμα χάνει περίπου τα δύο πέμπτα των μελών του και σχεδόν τα μισά του στελέχη, με το ρήγμα να επεκτείνεται σε όλες τις επιμέρους μετωπικές συσπειρώσεις στο κοινωνικό πεδίο. Ταυτόχρονα, η τελική κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μετά το αποτυχημένο πραξικόπημα του Αυγούστου του 1991 και τη συνακόλουθη διάλυση του ΚΚΣΕ (24 Αυγούστου 1991), αποδίδει πια σε αυτή τη διάσπαση το χαρακτήρα ενός συλλογικού τραύματος που επί της ουσίας δεσμεύει και τις όποιες στρατηγικές επιλογές για την πολιτική επιβίωση του ΚΚΕ στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον. Η εσωκομματική αναταραχή της περιόδου 1989-1991 λογίζεται σαν μία φάση στην ιστορία του κόμματος για την οργανωμένη προσπάθεια αμφισβήτησης του «κομμουνιστικού χαρακτήρα» και ως εκ τούτου η απάντηση της νέας, ιδεολογικά ομοιογενούς κομματικής ελίτ, έγκειται στην ανασυγκρότηση επί της ουσίας των κομμουνιστικών χαρακτηριστικών και στην αποκατάσταση της κομμουνιστικής πολιτικής ταυτότητας. Αυτό αποκτά και

---

²⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 62.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 63.

²⁸⁷ Στο ίδιο.

²⁸⁸ Δραγασάκης, Γ., «Να κάνουμε τη διαφορετικότητα πηγή δύναμης για το ΚΚΕ», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991· Παπαρήγα, Αλ., «Ανάγκη να ενισχυθεί ο Συνασπισμός», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991.

υπαρξιακά χαρακτηριστικά στην επομένη της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, αφού αυτή η διαδικασία της αποκατάστασης ανάγεται σε ένα καθοριστικό πολιτικό διάβημα και η νέα κομματική ελίτ του ΚΚΕ αυτοκατανοείται ως ένα από τα τελευταία φυλάκια υπεράσπισης της παράδοσης του υπαρκτού σοσιαλισμού.

Έτσι, το 14ο Συνέδριο του ΚΚΕ (18-21 Δεκεμβρίου 1991), προέκυψε σαν μία μεταβατική συλλογική διαδικασία για να επικυρώσει το νέο εσωκομματικό συσχετισμό. Οι «σπόροι» της συμμαχιακής αντίληψης «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές», υπάρχουν στα ντοκουμέντα του εν λόγω Συνεδρίου. Έτσι ως προς τον κομματικό ανταγωνισμό επισημαίνεται ότι «...ΝΔ και ΠΑΣΟΚ φιλονικούν, διεκδικώντας ο καθένας για λογαριασμό του την ικανότητα για αποτελεσματική προώθηση της πολιτικής συναίνεσης μέσω της εκλογικής νίκης...»²⁸⁹, ενώ ο «...ο λεγόμενος ΣΥΝ προσφέρεται για 'αριστερό' άλλοθι αυτής της συναινετικής διαδικασίας...»²⁹⁰. Άρα το ΚΚΕ τίθεται εξαρχής ενάντια σε συγκλιτικές τάσεις στον κομματικό ανταγωνισμό ή μάλλον καλύτερα ερμηνεύει το κομματικό ανταγωνισμό με αυτούς τους όρους. Προγραμματικά επανακάμπτει σε κάποιες από τις θέσεις του 12ου Συνεδρίου κάνοντας λόγο και πάλι για «αλλαγή με κατεύθυνση το σοσιαλισμό» και για την «αναπτυξιακή πολιτική προοδευτικής εξόδου», όχι όμως ως ενδιάμεσο στάδιο για το σοσιαλισμό.²⁹¹ Το «κοινό πρόγραμμα δράσης» που θα στηρίζει αυτή την «αλλαγή» προϋποθέτει μία κάποιου είδους «προοδευτική συνεργασία», ωστόσο, «[...] η συνεργασία αυτή για το ΚΚΕ δεν είναι αυτοσκοπός [...]».²⁹² Το κόμμα δεν εντοπίζει καμία δυνατότητα συνεργασίας με τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις και θεωρεί ότι «[...] βασική προϋπόθεση για μια προοδευτική πολιτική διεξόδου και ανάπτυξης είναι η αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, με την ολόπλευρη ισχυροποίηση του ΚΚΕ, την ανάπτυξη του λαϊκού κινήματος και των κοινωνικών αγώνων [...]».²⁹³

Από εδώ προκύπτει και μια βαθμιαία αποσκίρτηση του ΚΚΕ από την επιδίωξη της πολιτικής συμμαχίας ή καλύτερα από τη σύνδεση των κοινωνικών και των πολιτικών συμμαχιών. Η εμπειρία του Συνασπισμού της Αριστεράς υποδεικνύει και

---

²⁸⁹ ΚΚΕ, «Απόφαση του 14ου Συνεδρίου» στο ΚΚΕ, *14ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, 1992, σελ. 116.

²⁹⁰ Στο ίδιο.

²⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 117.

²⁹² Στο ίδιο, σελ. 119.

²⁹³ Στο ίδιο, σελ. 120.

μία σειρά από διδάγματα για το κόμμα για το επόμενο διάστημα. Καταρχάς, ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η διασφάλιση της αυτοτέλειας του Κόμματος πρέπει να είναι πρωταρχική προϋπόθεση και συνεχής επιδίωξη [...]» εντός του οποιουδήποτε συμμαχιακού σχήματος και επιπλέον «[...] η υποτίμηση των ιδεολογικών και πολιτικών διαφορών που υπάρχουν και συνοδεύουν κάθε μορφής συμμαχία και η ανυπαρξία μετώπου εναντίον της αποτελεί σοβαρό σφάλμα και οδηγεί σε αρνητικές και απρόσμενες εξελίξεις [...]».²⁹⁴ Εδώ αναδεικνύεται μετ' επιτάσεως το ζήτημα της «αυτοτέλειας» το οποίο συνδυάζεται και με το στόχο της «ισχυροποίησης». Ο σκοπός είναι να ενισχυθεί το κόμμα ασχέτως συμμαχιακής στρατηγικής - δεν υπάρχει αναμονή «ισχυροποίησης» εντός κάποιας συμμαχίας. Επιπλέον, φαίνεται ότι η ιδεολογική διαφορά του κόμματος με κάποιο δυνητικό συμμαχιακό εταίρο είναι εξαιρετικά σημαντικό κριτήριο αποκλεισμού του. Τέλος αναφέρεται ότι πρέπει «[...] να συνυπολογίζεται πάντα με προσοχή η διαλεκτική σχέση που πρέπει να υπάρχει μεταξύ πολιτικών και κοινωνικών συμμαχιών [...]»²⁹⁵, μία παρατήρηση που δεν εμφανίζεται σε παλιότερα ντοκουμέντα. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι αυτονόητη η σύνδεση της πολιτικής με την κοινωνική συμμαχία και ενδεχόμενα το πλαίσιο να επιβάλλει στο κόμμα να επιδιώκει τη δεύτερη πολύ περισσότερο από την πρώτη. Αυτές οι μεταβολές στη συμμαχιακή σκέψη του ΚΚΕ φανερώνουν την εκκίνηση μίας μετατόπισης η οποία θα ολοκληρωθεί - τουλάχιστον - δεκαπέντε χρόνια μετά.

1.2.3 Συμπέρασμα

Η κατόπτευση του συμμαχιακού συνεχούς του ΚΚΕ από τη δεκαετία του 1950 έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 είναι ένα χρήσιμο προοίμιο για τη μελέτη της συμμαχιακής στρατηγικής του κόμματος στην περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης. Ο σκοπός αυτής της ιστορικής καταγραφής είναι διπλός: καταρχάς προσπαθούμε να αναδείξουμε τους όρους της συζήτησης για τις συμμαχίες στο κομματικό λεξιλόγιο και να τονίσουμε ακόμα περισσότερο το ότι ο λόγος περί συμμαχιών είναι το καθοριστικό στοιχείο για να κατανοηθεί η στρατηγική του ΚΚΕ αλλά και οιουδήποτε κομμουνιστικού κόμματος. Εν συνεχεία προσπαθούμε να δείξουμε ότι κατ' αυτήν την

---

²⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 122.

²⁹⁵ Στο ίδιο.

περίοδο και με την εξαίρεση μιας μικρής περιόδου στις αρχές της δεκαετίας του 1950, τα συμμαχικά προτάγματα του ΚΚΕ ήταν κατά βάση ανοιχτά, τόσο σε επίπεδο κοινωνικής όσο και σε επίπεδο πολιτικής συμμαχίας. Αυτό σημαίνει επομένως ότι το ΚΚΕ μετά από το 1990 δεν προβαίνει σε μία επιλογή επιβίωσης, αλλά ακόμη περισσότερο έρχεται να αναμετρηθεί με την πολιτική κληρονομιά δεκαετιών. Ταυτόχρονα, όμως, αυτή η «ανοιχτή» συμμαχική παράδοση είναι βέβαιο ότι υπεισέρχεται και στην πολιτική συμμαχιών του κόμματος μετά το 1990, επηρεάζει μέρος του στελεχειακού δυναμικού και πάντοτε θέτει ένα ερώτημα έστω και περιορισμένου «ανοίγματος» της συμμαχικής απεύθυνσης το οποίο λειτουργεί σαν εσωκομματικό επίδικο ακόμα και σήμερα.

Στη μετεμφυλιακή περίοδο η εμπειρία της ΕΔΑ εντός των περιορισμών του αντικομμουνιστικού καθεστώτος, αλλά και η προσαρμογή της στρατηγικής του ΚΚΕ μετά την ανατροπή του Ν. Ζαχαριάδη από την ηγεσία του κόμματος, εκβάλλει σε μία ανοιχτή συμμαχική απεύθυνση. Αυτή η συμμαχική στρατηγική εδράζεται σε ένα γενικότερο εγχείρημα ευρείας νομιμοποίησης της παρουσίας της Αριστεράς σε ένα εχθρικό πολιτικο-θεσμικό περιβάλλον, ταυτόχρονα όμως προτάσσει και ένα αίτημα εκδημοκρατισμού το οποίο υπό προϋποθέσεις καθίσταται και βάση συμμαχικής σύγκλισης με το κέντρο. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι πηγή αυτής της ανοιχτής λογικής ήταν το ίδιο το ΚΚΕ και οι όποιες διχογνωμίες αφορούσαν στο εύρος μιας ήδη ανοικτής συμμαχικής έγκλησης και στην πολιτική μορφή που θα έπρεπε να την υποστηρίξει – ένα νομιμοποιημένο ΚΚΕ ή ένα ελληνικό ΑΚΕΛ. Η μετεμφυλιακή περίοδος εδραιώνει και την παρέμβαση της Αριστεράς σε τοπικό και μαζικό επίπεδο και το κυριότερο τη στρατηγική αντίληψη του ότι οι από τα κάτω συγκλίσεις σε δημοτικές εκλογές και σε συνδικάτα συνιστούν το υπόστρωμα των από τα πάνω συμπλεύσεων ή καλύτερα οι από τα κάτω συγκλίσεις λειτουργούν σαν μοχλός πίεσης και για συγκλίσεις από τα πάνω.

Η μέριμνα αυτή είναι περισσότερο εμφανής στην πρώιμη και ενδιάμεση μεταπολιτευτική περίοδο – έως το 1990 επί της ουσίας – όπου η συμμαχική στρατηγική του ΚΚΕ περνάει από διάφορες φάσεις. Από το 1974 έως και το 1986 το ΚΚΕ επιλέγει ως προνομιακό συνομιλητή και δυναμικό συμμαχικό συνοδοιπόρο το ΠΑΣΟΚ, εντός ενός αντιδεξιού πλαισίου σύγκλισης. Η κατάρρευση αυτού του «μορατόριουμ» στις δημοτικές εκλογές του 1986 δεν αντέστρεψε την ανοιχτή συμμαχική λογική αλλά αντίθετα την αναπροσανατόλισε προς την κατεύθυνση της συνάντησης με τον ευρωκομμουνιστικό στο πλαίσιο του ενιαίου Συνασπισμού, αλλά

και τελικά της συγκυβέρνησης με τη Νέα Δημοκρατία. Παραταύτα, το ζήτημα του συμμαχιακού ανοίγματος ήταν βασικό επίδικο των όποιων εσωκομματικών αντιπαραθέσεων και βασικός λόγος της συγκρότησης αριστερής τάσης στο ΚΚΕ με απόληξη τη διάσπαση του 1989. Την ίδια στιγμή στην ίδια περίοδο οικοδομείται και ένα μοντέλο σύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία, το οποίο υποβάλλεται στις ανάγκες του εκδημοκρατισμού και λαμβάνει τη μορφή της «κομματικοποίησης» - βλ. λογική κομματικής παράταξης.

Με βάση τα παραπάνω είναι σαφές ότι η ανοιχτή συμμαχιακή λογική της δεκαετίας του 1980 λογίζεται από το ΚΚΕ της δεκαετίας του 1990 ως μία «αρνητική πείρα» την οποία το κόμμα οφείλει να προσεγγίσει με έναν επιλεκτικό τρόπο. Ταυτόχρονα, όμως, το αποτύπωμα της δεκαετίας του 1980 θα εξακολουθήσει να εκβάλλει στον κομματικό «βιότοπο» και να διαμορφώνει πολιτικο-ιδεολογικές τάσεις τις οποίες θα εκθέσουμε στα επόμενα κεφάλαια.

2. Το ΚΚΕ στη δεκαετία του 1990: Η διαμόρφωση δύο μοντέλων κομματικής κινητοποίησης

Η δεκαετία του 1990 ήταν το πλαίσιο εντός του οποίου το ΚΚΕ μεθόδευσε την στρατηγική επιβίωσής του. Είναι σαφές ότι το κοινωνικο-πολιτικό περιβάλλον της δεκαετίας του 1990 σε πολύ μεγάλο βαθμό χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή μετατόπιση των συλλογικών στόχων της ελληνικής κοινωνίας και της εν γένει πολιτικής κουλτούρας προς περισσότερο εξατομικευτικές διευθετήσεις και μία υποχώρηση του συλλογικού, την επικράτηση ενός φιλευρωπαϊκού ρεύματος που στοχοθετούσε κεντρικά την ανάγκη της «σύγκλισης» και από μία γενικότερη αίσθηση «τέλους», σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τον υπαρκτό σοσιαλισμό και τις πολιτικές του εκφράσεις. Το ΚΚΕ αναδυόταν σαν ένα «απομεινάρι» του παρελθόντος, σαν μία κομματική μορφή προσκολλημένη σε παρελθούσες αντιλήψεις, σαν μια υπόμνηση, ενδεχομένως, μίας άλλης πολιτικής δυνατότητας που ανήκε σε μία άλλη εποχή. Αυτό ήταν κάτι αντιληπτό από την ελίτ του ΚΚΕ και λειτουργούσε σαν ένα επιπλέον στοιχείο συλλογικού άγχους και επίσης για την παρουσία του κόμματος στον κομματικό ανταγωνισμό.

Αυτή η περίοδος, επίσης, χαρακτηρίστηκε και από την προτεραιοποίηση του προτάγματος του «εκσυγχρονισμού» της ελληνικής κοινωνίας, ως αναγκαία προσαρμογή της στις διαδικασίες του εξευρωπαϊσμού της παγκοσμιοποίησης. Αυτό πολιτικά εκφράστηκε διαμέσου της ανέλιξης του εκσυγχρονιστικού ρεύματος στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ το 1996, αλλά και διαμέσου της επικράτησης των ανανεωτικών απόψεων στο Συνασπισμό. Ο «εκσυγχρονισμός» ταυτίστηκε με τον εξευρωπαϊσμό, αλλά η ίδια η πολιτική του έκθεση φάνερωνε μία διάθεση πλήρους διαφοροποίησης από την εμπειρία της δεκαετίας του 1980. Η ίδια η έννοια «εκσυγχρονισμός» περιελάμβανε και μία αντίθεση σε έναν υποτιθέμενο πολιτικό «πρωτογονισμό» που χαρακτήριζε την πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης, άρα αναδυόταν ως ένα μαχητικό πολιτικό εγχείρημα με φιλοδοξίες συνολικής ερμηνείας των σχέσεων κράτους-κοινωνίας-οικονομίας. Το επίδικο της σύγκλισης – ως προϋπόθεση του εξευρωπαϊσμού – σήμαινε και συγκεκριμένες παρεμβάσεις, μεταξύ άλλων, και στις εργασιακές σχέσεις προς την κατεύθυνση της «απορρύθμισης», ενώ και η ανάδυση του κοινωνικού διαλόγου ως βασικής μεθόδου άρθρωσης των οργανωμένων συμφερόντων και της σχέσης κεφαλαίου-εργασίας εν γένει.

Ταυτόχρονα, η θέση της Ελλάδας στο γεωπολιτικό χώρο των Βαλκανίων, την καθιστούσε κρίσιμο δρώντα στο περίπλοκο περιφερειακό περιβάλλον που δημιούργησε η διάλυση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, αλλά και η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων. Είτε διαμέσου των ροών μετανάστευσης από τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης είτε διαμέσου των εμφύλιων αντιπαραθέσεων και των πολεμικών επεμβάσεων, το κλίμα της ρευστότητας και της αβεβαιότητας επενεργεί και στον ελληνικό δημόσιο χώρο παράγοντας αφενός στάσεις πολιτικού «μικρομεγαλισμού» - «ισχυρή Ελλάδα» - και αφετέρου στάσεις πολιτισμικού προστατευτισμού, με την έννοια της προφύλαξης της ελληνικής πολιτισμικής από αλλότριες επιδράσεις. Στην πραγματικότητα, αυτή η ρευστότητα ευνόησε την ανάδειξη μιας συλλογικής αυτοπεποίθησης για την ευνοϊκή θέση της χώρας εντός του ευρω-ενωσιακού πυρήνα, για την ευρωστία της οικονομίας της και για την καταναλωτική της ευμάρεια. Από την άλλη πλευρά, ταυτόχρονα, αυτή η ρευστότητα παρήγαγε και ένα υπαρξιακό άγχος που καθισχυζόταν από τη «συλλογική αυτοπεποίθηση» και ταυτόχρονα υποδείκνυε και μία συλλογική ανθρωπιστική συμπάθεια για κάποιες πλευρές του βαλκανικού δράματος. Η εγγύτητα της βαλκανικής αναταραχής, ωστόσο, την καθιστούσε μέρος της εσωτερικής πολιτικής.

Αυτά τα δύο στοιχεία της δεκαετίας του 1990 δημιούργησαν πολιτικές ευκαιρίες για το ΚΚΕ. Τα «απόνερα» του «εκσυγχρονισμού» δημιούργησαν στρώματα που βρθεκαν από την πλευρά των «χαμένων» της «σύγκλισης» και η βαλκανική αναταραχή έφερε, αυτό που η κομμουνιστική Αριστερά ονομάτιζε «ιμπεριαλιστική επέμβαση», πολύ κοντά στα σύνορα της Ελλάδας. Αυτό επέτρεψε στο ΚΚΕ να σχηματοποιήσει μία στρατηγική κομματικής κινητοποίησης η οποία αξιοποιούσε αυτές τις ευκαιρίες και προσέφερε ένα πεδίο δραστηριοποίησης και εν τέλει επίτευξη της επιθυμητής επιβίωσης. Όπως μπορεί να γίνει αντίληπτό, εδώ εφαρμόστηκαν για πρώτη φορά τα δύο μοντέλα κινητοποίησης που περιγράφηκαν στην εισαγωγή. Δε θα πρέπει να λησμονηθεί το εξής: η ύπαρξη ευκαιριών στο κοινωνικό πεδίο δε σημαίνει απαραίτητα ότι η κομματική ελίτ του ΚΚΕ, ως ορθολογικός δρων, απλά αναπροσαρμόζει τη στρατηγική της ανάλογα με τις μεταβολές και τις ευκαιρίες. Υπάρχει, προφάνως, ένας υπολογισμός επιβίωσης που δημιουργεί κάποια προσαρμοστικότητα στην κομματική στρατηγική ή κάποια προτεραιοποίηση στον τρόπο της παρεμβάσης. Ωστόσο, ταυτόχρονα, υπάρχει και ένα ιδεολογικό στοιχείο που επιδρά υπέρ του ενός ή του άλλου μοντέλου και μία αφανής ιδεολογική αναμέτρηση την οποία υποψιαζόμαστε από κάποιες δημόσιες αναφορές.

Έτσι, το κεφάλαιο αυτό αρθρώνεται σε τέσσερα υποκεφάλαια: στο πρώτο υποκεφάλαιο, θα περιγράψουμε το συμμαχικό αφήγημα που κατασκευάζεται στο 15^ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Μάιος 1996) και το οποίο συμπυκνώνεται στη στρατηγική του «Αντιιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου» (ΑΑΔΜ). Στο δεύτερο θα παρακολουθήσουμε την ανάδυση και εξέλιξη του εργατικού-συνδικαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης με αναφορά στη δημιουργία του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου (ΠΑΜΕ) τον Απρίλιο του 1999. Στο τρίτον, με αντίστοιχη μέθοδο θα παρακολουθήσουμε και την πορεία της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης με αποκορύφωμα τις κινητοποιήσεις για τον Πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία την άνοιξη του 1999. Και στο τελευταίο, θα εξεταστεί η στρατηγική του ΑΑΔΜ και η υλοποίησή της μέσα από τα δύο μοντέλα κινητοποίησης και στο επίπεδο της εκλογικής κινητοποίησης, όπου συμπυκνώνεται και η προσπάθεια πολιτικοποίησης των όποιων δράσεων και κινητοποιήσεων από το κόμμα και επίσης καταγράφεται και η πραγματική απήχησή τους στην κοινωνία.

2.1 Το 15ο Συνέδριο: Η στρατηγική του «Αντιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου» (ΑΑΔΜ)

Το 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Μάιος 1996) είναι ίσως το σημείο καμπής στη μεταπολιτευτική ιστορία του κόμματος, καθώς σε πολύ μεγάλο βαθμό φαίνεται να ενσωματώνει τα κεκτημένα της περιόδου της ανασυγκρότησης και να διαμορφώνει την προγραμματική και καταστατική φυσιογνωμία του κόμματος για την επόμενη δεκαετία. Η στρατηγική του «Αντιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου», που προέκυψε ως προσανατολισμός από τα κομματικά ντοκουμέντα, ήταν το βασικό συμμαχιακό πλαίσιο που –με διάφορες παραλλαγές– καθόρισε την πολιτική του ΚΚΕ έως και το 2009. Ταυτόχρονα, το ΑΑΔΜ ήταν και το έδαφος πάνω στο οποίο γειώθηκαν τα δύο μοντέλα κομματικής κινητοποίησης που περιγράφουμε στο παρόν κεφάλαιο.

Στο νέο πρόγραμμα του κόμματος που ψηφίστηκε στο 15ο Συνέδριο ξεκαθαρίζεται αφενός ότι «[...] ο ελληνικός καπιταλισμός είναι στο τελευταίο στάδιο ανάπτυξής του, στην κρατικομονοπωλιακή του βαθμίδα [...]» και αφετέρου ότι «[...] η Ελλάδα βρίσκεται σε ενδιάμεση και εξαρτημένη θέση στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα [...]»¹ – η διατύπωση στο Σχέδιο Προγράμματος ήταν «[...] σε ενδιάμεση, εξαρτημένη και υποδεέστερη θέση [...]»². Αυτές οι δύο θέσεις είναι καθοριστικές για την κατανόηση της στρατηγικής του κόμματος. Η αντίληψη περί κρατικομονοπωλιακής βαθμίδας σημαίνει ότι ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκεται στο τελικό στάδιο ανάπτυξης και ότι πλέον υπάρχουν οι «υλικοί όροι» για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό. Η «ενδιάμεση και εξαρτημένη θέση» του ελληνικού καπιταλισμού φανερώνει ότι ο τελευταίος βρίσκεται σε μια υψηλότερη θέση στην «ιμπεριαλιστική πυραμίδα», αλλά εξακολουθεί να είναι εξαρτημένος από τις ισχυρές καπιταλιστικές οικονομίες. Για το ΚΚΕ αυτό οφείλεται στην ύστερη ανάπτυξη του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού στην Ελλάδα, στην «οργανική προσαρμογή» της χώρας, κατά τη δεκαετία 1980-1995, στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα –διαμέσου της συμμετοχής σε ΕΟΚ/ΝΑΤΟ και της υπογραφής της GATT– και στη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας, η οποία είναι κρίσιμη για τους

---

¹ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 1996, σελ. 110.

² ΚΚΕ, «Σχέδιο Προγράμματος», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, ό.π., σελ. 211.

ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς στα Βαλκάνια και η οποία ενισχύει έτι περαιτέρω τους δεσμούς της ελληνικής ολιγαρχίας με τα ιμπεριαλιστικά κέντρα ΕΕ και ΗΠΑ. Ειδικότερα η συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ την καθιστά την εξαρτημένη, όχι μόνο οικονομικά, αλλά επίσης πολιτικά και στρατιωτικά· παρά ταύτα, ενώ «[...] η τάση ενοποίησης είναι αντικειμενική, οι μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται δεν είναι δεδομένες, αναπότρεπτα, τετελεσμένα γεγονότα [...]».³ Αυτό, προφανώς, επιτρέπει την παρέμβαση του εργατικού κινήματος – και των κομμουνιστικών κομμάτων – για την απόκρουση ορισμένων αρνητικών εξελίξεων για την εργατική τάξη και το κυριότερο δεν αποκλείει τη δυνατότητα της «αποδέσμευσης» της χώρας από την Ένωση.⁴

Στο επίπεδο της ίδιας της δομής της οικονομίας, αυτή χαρακτηρίζεται από συγκεντροποίηση κεφαλαίου και ενισχυμένα μονοπωλιακά χαρακτηριστικά. Όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα:

Η χώρα μας εναρμονίζεται με τις αναδιαρθρώσεις που επιβάλλονται από τη συμμετοχή της στο ιμπεριαλιστικό σύστημα και προσαρμόζει την οικονομία της κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, που εξυπηρετούν τη διακίνηση κεφαλαίων, εμπορευμάτων και ατόμων.⁵

Για το ΚΚΕ, η αυξανόμενη διείσδυση του πολυεθνικού κεφαλαίου δημιουργεί αναπόφευκτες δουλειές σε μερίδες του εγχώριου κεφαλαίου, προσανατολίζοντας συνακόλουθα και τη διάρθρωση της οικονομίας σε συγκεκριμένες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Αυτές τις τάσεις ενισχύουν και οι υπό εξέλιξη ιδιωτικοποιήσεις, που οδηγούν σε μειωμένα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα. Ως εκ τούτου το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται το κόμμα χαρακτηρίζεται από

---

³ Στο ίδιο, σελ. 214.

⁴ Αυτή ήταν μία συζήτηση που είχε ανοίξει το 1993 στη συνδιάσκεψη του ΚΚΕ για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, όπου είχαν αναπτυχθεί δύο απόψεις: η πρώτη μιλούσε για «καπιταλιστική ολοκλήρωση», δηλαδή για μία αντικειμενική και αναπότρεπτη διαδικασία – αυτή ήταν και η άποψη της αριστερής πτέρυγας του Συνασπισμού· η δεύτερη άποψη μιλούσε για (μη αντικειμενική) «καπιταλιστική ενοποίηση». Η αντίληψη περί «ολοκλήρωσης» υπαινισσόταν και μία αναγκαστική στρατηγική ανακατεύθυνση του κόμματος για ανάπτυξη ταξικών αγώνων εντός του ευρωπαϊκού χώρου, εντός της Ε.Ε. ως θεσμικοπολιτικής συγκρότησης. Η «ενοποίηση» αναγνώριζε τη δυνατότητα της «αποδέσμευσης», που η πρώτη άποψη υποβάθμιζε. Βλ.

⁵ Στο ίδιο.

(αριθμητική) ενίσχυση της εργατικής τάξης εν γένει, η οποία ωστόσο εμφανίζει ποιοτικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται μείωση του εργοστασιακού προλεταριάτου ως υποσυνόλου της εργατικής τάξης με παράλληλη ποσοτική μείωση της αστικής τάξης που ευνοεί τη συγκεντροποίηση και την ενίσχυση των μεσαίων στρωμάτων, λόγω της στροφής της οικονομίας προς τις υπηρεσίες.

Βάσει όλων των παραπάνω, οριοθετείται και το πλαίσιο χάραξης της στρατηγικής του κόμματος. Εάν και εφόσον ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός βρίσκεται σε εξαρτημένη θέση, τότε το αντιμπεριαλιστικό στοιχείο –το οποίο συνοδεύεται από αιτήματα εθνικής ανεξαρτησίας και λαϊκής κυριαρχίας– αναδύεται σε κεντρικό για την παρέμβαση του κόμματος. Ταυτόχρονα ωστόσο οι αναδιαρθρώσεις του κεφαλαίου στο εσωτερικό και η ενίσχυση των μονοπωλιακών τάσεων καθιστούν αναπόφευκτη για το κόμμα τη ρήξη της εργατικής τάξης με τα μονοπώλια και την αστική τάξη. Αυτά τα δύο στοιχεία είναι συμπληρωματικά – το ξένο κεφάλαιο στηρίζει τα εγχώρια μονοπώλια και η ελληνική ολιγαρχία έχει δεσμούς με τον ιμπεριαλισμό. Παρά ταύτα, υπάρχει μια αντίφαση σε αυτά τα δύο, που σχετίζεται με τον συμμαχικό προσανατολισμό του κόμματος. Ο αντιμπεριαλιστικός αγώνας είναι διαταξικός και εκ των πραγμάτων μπορεί να συμπεριλάβει δυνάμεις και από άλλους πολιτικούς χώρους (βλ. τη σύγκλιση ΚΚΕ-ΠΑΣΟΚ τη δεκαετία του 1970). Ο αντιμονοπωλιακός αγώνας είναι ταξικός, είναι αγώνας της εργατικής τάξης ενάντια στα μονοπώλια, απαιτεί αντιπαράθεση με την εγχώρια αστική τάξη. Ο καθαρός αντιμονοπωλιακός αγώνας δεν μπορεί να δεχθεί ότι υπάρχουν δυνατότητες συμμαχιών με μερίδες της εγχώριας αστικής τάξης στο όνομα της αντιεξαρτησιακής πάλης. Αυτή η θεμελιώδης αντίφαση έχει άμεση επίπτωση στο ζήτημα του συμμαχικού εύρους των εκκλήσεων του κόμματος. Για ένα μέρος της κομματικής ελίτ τίθεται το ερώτημα ενός σχετικά πιο ανοικτού συμμαχικού σχήματος και για ένα άλλο ένα πιο στενό σχήμα πολιτικής καθαρότητας. Η συζήτηση αυτή, βέβαια, εξακολουθεί να γίνεται στη βάση του «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές», ωστόσο αυτό που είναι λυμένο για την ελίτ του ΚΚΕ στο κεντρικό πολιτικό επίπεδο –άρνηση συνεργασίας με οποιαδήποτε πολιτική δύναμη– πιθανόν να έχει περιθώρια ευελιξίας στο επίπεδο της κινητοποίησης και στους μαζικούς χώρους. Αυτήν ακριβώς την αντίφαση έρχεται να διευθετήσει η απόφαση για τη συγκρότηση του ΑΑΔΜ.

Για το ΚΚΕ το ΑΑΔΜ είναι η νέα συμμαχιακή του στρατηγική: «[...] ο δρόμος που βοηθάει να συσπειρωθεί η μεγάλη πλειοψηφία του λαού, να αλλάξει ο συσχετισμός των δυνάμεων, να γίνει η προσέγγιση και, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις, να πραγματοποιηθεί το πέρασμα στο σοσιαλισμό [...]».⁶ Ενώ έχει ξεπεράσει τη θεωρία των σταδίων ήδη από το 12ο Συνέδριο (1987), ωστόσο στο πρόγραμμα του 15ου Συνεδρίου φαίνεται να απορρίπτει τη δυνατότητα του δημοκρατικού δρόμου προς το σοσιαλισμό διακηρύσσοντας ότι «[...] η επαναστατική αλλαγή στην Ελλάδα θα είναι σοσιαλιστική [...]»⁷. Επιπλέον, ως προς τις αντιθέσεις στην ελληνική κοινωνία αναφέρει ότι «[...] στην εποχή μας, εποχή περάσματος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, η πάλη των τάξεων κατευθύνεται στη λύση της βασικής αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας [...]». Το ΑΑΔΜ θα αποτελέσει τη συμμαχιακή, μετωπική δομή διαμέσου της οποίας θα δημιουργηθεί το κοινωνικό υπόβαθρο για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό. Το Μέτωπο αυτό δεν έχει σκοπό να λάβει αυτοτελή οργανωτικά χαρακτηριστικά, και ως εκ τούτου δεν θα συγκροτηθεί ως ένα ενιαίο μέτωπο πέρα από το ΚΚΕ, αλλά φαίνεται να είναι περισσότερο μια λογική πολιτικής παρέμβασης και κινητοποίησης που διαπερνά τις κομματικές δυνάμεις και οργανώνει τη δράση τους. Στο πλαίσιο αυτό, «[...] η συγκέντρωση δυνάμεων και η συγκρότηση του ενιαίου αντιιμπεριαλιστικού, αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού μετώπου πάλης είναι *το άμεσο πολιτικό καθήκον* [...]» και επί της ουσίας «[...] πίσω και έξω από αυτήν τη γραμμή πάλης δεν υπάρχει ελπίδα για απόσπαση ουσιαστικών και βιώσιμων κατακτήσεων [...]».⁸ Ακολούθως θα αναλυθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του ΑΑΔΜ σε τέσσερα επίπεδα: οργανωτικό, συμμαχιακό, κοινωνικό, κυβερνητικό.

Το ΑΑΔΜ οργανωτικά φιλοδοξεί να είναι ένας αστερισμός επιμέρους μετωπικών σχημάτων και συσπειρώσεων, τα οποία θα ενοποιούν αιτήματα και διεκδικήσεις και θα συντονίζουν τη δράση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και στρωμάτων για την υλοποίηση αντιμονοπωλιακών/αντιιμπεριαλιστικών στόχων σε εθνικό, καταρχήν, επίπεδο και με προοπτική συνεννόησης με άλλα εθνικά «λαϊκά κινήματα». Οι «Α-Α στόχοι», όπως καθιερώθηκαν στην εσωκομματική αργκό, είναι

---

⁶ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*, σελ. 114-115.

⁷ Στο ίδιο, σελ. 113.

⁸ ΚΚΕ, «Σχέδιο Προγράμματος», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*, σελ. 218.

το συνεκτικό στοιχείο που προσανατολίζει τη δράση των επιμέρους μετώπων/συσπειρώσεων προκειμένου να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την ανάδυση του «Μετώπου». Οι συσπειρώσεις του ΑΑΔΜ δεν έχουν προσωρινό χαρακτήρα αλλά αντίθετα:

Τα όργανα αυτού του μετώπου πρέπει να είναι τα επιτελεία του αγώνα σε κάθε επίπεδο, οργανωτές, καθοδηγητές σκληρών ταξικών συγκρούσεων. Δε θα περιορίζονται στην άσκηση πίεσης και ελέγχου πάνω στο αστικό κράτος και στους άλλους αστικούς θεσμούς. Πρέπει να κινητοποιούν το λαό, ώστε να ματαιώνει επιλογές, να μην πειθαρχεί στους «επάνω». Να διαμορφώνουν μέσα στην πάλη νέους λαϊκούς θεσμούς σε σύγκρουση με τους αστικούς θεσμούς που νομιμοποιούν τη δικτατορία των μονοπωλίων. Να διαπαιδαγωγούν και να προετοιμάζουν το λαό να αξιοποιεί όλες τις μορφές πάλης και να είναι σε θέση να τις εναλλάσσουν γρήγορα και ανάλογα με τις εξελίξεις. Τα καθοδηγητικά όργανα του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού λαϊκού μετώπου, οι λαογέννητοι θεσμοί που εμφανίζονται στη διάρκεια της αναμέτρησης και των ταξικών αγώνων, θα αποτελέσουν τα έμβρυα της νέας πολιτικής εξουσίας της εργατικής τάξης και των συμμάχων της.⁹

Υπ' αυτή την έννοια, το ΑΑΔΜ δεν εκλαμβάνεται απλώς ως ένα πλαίσιο πολιτικής κινητοποίησης, αλλά θεωρείται περισσότερο πρόπλασμα της εργατικής εξουσίας και προετοιμασία για τη σοσιαλιστική προοπτική.

Στο πλαίσιο αυτό ποια είναι η συμμαχιακή πρόταση του κόμματος; Όλες οι πρωτοβουλίες που θα συγκροτηθούν στη βάση θα προκαλέσουν κοινωνικές διεργασίες και θα δημιουργήσουν συμμαχιακούς δεσμούς ανάμεσα σε στρώματα που βρίσκονται αντικειμενικά ενάντια στην εξουσία των μονοπωλίων και στον ιμπεριαλισμό. Οι δομές του ΑΑΔΜ επιδιώκουν αφενός την ενότητα δράσης της εργατικής τάξης στο εσωτερικό της και αφετέρου την κοινή δράση της τελευταίας με τμήματα άλλων τάξεων. Οι πολιτικές συμμαχίες έπονται των κοινωνικών συμμαχιών. Άρα η σύγκλιση με άλλες πολιτικές δυνάμεις θα είναι εφικτή όταν αναπτυχθεί το ΑΑΔΜ και γίνουν έμπρακτα αποδεκτοί οι «Α-Α στόχοι». Όπως αναφέρεται στο πρόγραμμα: «[...] το ΚΚΕ στην υπόθεση των συμμαχιών κρίνει και αντιμετωπίζει τα άλλα κόμματα όχι μόνο με βάση το πρόγραμμα και τους στόχους τους, αλλά και από

---

⁹ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, ό.π., σελ. 116.

το πώς δρουν αντικειμενικά [...]».¹⁰ Άρα χρειάζεται προσχώρηση στη λογική του ΚΚΕ –ακόμα και εάν δεν υπάρχει συμφωνία για τον τελικό στόχο του «σοσιαλισμού»– για να υπάρξει η οποιαδήποτε πολιτική σύγκλιση.

Ως προς την κοινωνική ταυτότητα του ΑΑΔΜ, αυτή έχει μια διευρυμένη βάση, καθώς εκφράζει:

Τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, της εργαζόμενης αγροτιάς, των μεσαίων στρωμάτων της πόλης, των κοινωνικών κινημάτων που αγωνίζονται για τα δημοκρατικά δικαιώματα, για την απόκρουση των ιμπεριαλιστικών σχεδίων σε βάρος των λαών και της ειρήνης. Οι προγραμματικές κατευθύνσεις και οι στόχοι πάλης του μετώπου ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τα αιτήματα ενός σημαντικού τμήματος της μισθωτής διανοήσης.¹¹

Είναι σαφές ότι το συμμαχικό εύρος της κοινωνικής συμμαχίας στη μεταβατική φάση είναι αρκετά εκτεταμένο και πολύ πέρα από την επιρροή της εργατικής τάξης. Αντίθετα, το συμμαχικό εύρος γίνεται πιο στενό όταν το πρόγραμμα αναφέρεται στην περίοδο του σοσιαλισμού, όπου η εργατική τάξη έχει κεντρικό και καθοριστικό ρόλο και οι άλλες τάξεις πρέπει απλώς να «πειστούν» για την αναγκαιότητα της σοσιαλιστικής προοπτικής. Έτσι, οι δομές του ΑΑΔΜ –τα μετωπικά σχήματα και οι συσπειρώσεις– θα συγκροτούνται σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες.

Τέλος, το ΑΑΔΜ έχει σκοπό «[...] να κερδίσει την εμπιστοσύνη της λαϊκής πλειοψηφίας, να αποσπάσει την κυβερνητική εξουσία [...]», έστω και σε ένα μεταβατικό στάδιο και χωρίς να έχει χαρακτηριστικά σοσιαλιστικής εξουσίας – παρότι δεν αναφέρεται ρητά, εννοείται μέσω εκλογών. Η δυνατότητα μιας κυβέρνησης «των αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δυνάμεων» έχει ως προϋπόθεσεις την ενίσχυση της επιρροής του ΚΚΕ, τη «βαθιά ριζοσπαστικοποίηση των μαζών» και την «άνοδο της λαϊκής συνείδησης». Η διαρκής ενίσχυση και διεύρυνση του ΑΑΔΜ θα ενισχύει, σύμφωνα με το πρόγραμμα του ΚΚΕ, τα αντικαπιταλιστικά του ανταντακλαστικά και η κυβέρνηση που θα προκύψει θα είναι το προγεφύρωμα της σοσιαλιστικής εξουσίας.

---

¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 116.

¹¹ ΚΚΕ, «Σχέδιο Προγράμματος», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, ό.π., σελ. 230.

Το οργανωτικό αποτύπωμα του ΑΑΔΜ είναι το εξής: θα δημιουργηθούν δύο τύποι μετωπικών σχημάτων: περισσότερο μόνιμα σχήματα, που θα οργανώνουν την παρέμβαση των κομματικών δυνάμεων σε επιμέρους κοινωνικές κατηγορίες –εργάτες, αγρότες, ΕΒΕ, νέοι, γυναίκες–, και a la carte σχήματα, που θα λειτουργούν πρωτοβουλιακά και με αναφορά σε ένα συγκεκριμένο θέμα –π.χ. υγεία, παιδεία, ασφάλιση κ.λπ.– ή σε ένα συγκεκριμένο γεγονός –π.χ. μια πολεμική σύρραξη– και θα συντονίζουν τη δράση των μόνιμων μετωπικών σχημάτων – π.χ. πρωτοβουλία συνδικαλιστών για τη δημόσια υγεία. Η βάση της κινητοποίησης είναι οι «Α-Α στόχοι», πράγμα που σημαίνει πρακτικά ότι όλα τα μετωπικά σχήματα –και κατ’ επέκταση οι κομματικές δυνάμεις– αναπροσαρμόζουν τη δράση τους στην εκάστοτε πολιτική κινητοποίηση του ΚΚΕ. Ο παράγοντας που θα διατηρεί τη συνοχή όλων αυτών των μετωπικών σχημάτων θα είναι οι κομματικές οργανώσεις – γι’ αυτό άλλωστε στα επόμενα χρόνια η περιγραφή του ρόλου αυτού – της οργανωμένης σχέσης δηλαδή ανάμεσα στις ΚΟΒ και τα μετωπικά σχήματα - θα είναι μόνιμη επωδός στα οικεία κομματικά κείμενα.

Εκ των πραγμάτων προκύπτουν δύο διαφορετικά μοντέλα κινητοποίησης που έχουν βάση στις αντιφάσεις του προγράμματος του ΚΚΕ. Η ίδια η λογική του ΑΑΔΜ φαίνεται πως αποτελεί έναν μεγάλο συμβιβασμό ανάμεσα στους υποστηρικτές του ανοικτού και στους υποστηρικτές του κλειστού μετώπου, της κοινωνικής διεύρυνσης και της ταξικής καθαρότητας. Αυτό φαίνεται όχι μόνο στον προσυνομιλιακό διάλογο, αλλά και στην τελική σχηματοποίηση του προγραμματικού κειμένου, στο οποίο επιχειρούνται να συμπεριληφθούν στοιχεία και των δύο προσεγγίσεων. Έτσι, ενώ αναφέρεται ότι «[...] η πάλη των τάξεων κατευθύνεται στη λύση της βασικής αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας [...]»¹² και ότι ο χαρακτήρας της επανάστασης θα είναι σοσιαλιστικός, την ίδια στιγμή η ίδια η ύπαρξη του ΑΑΔΜ υπονοεί την ύπαρξη μίας κύριας αντίθεσης,¹³ λαού-μονοπωλίων/ιμπεριαλισμού, που θα προσδιορίζει την

---

¹² ΚΚΕ, «Πρόγραμμα», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*, σελ. 113.

¹³ Στη μαρξιστική-λενινιστική σκέψη χρησιμοποιείται η διάκριση ανάμεσα στη βασική και την κύρια αντίθεση. Η βασική αντίθεση είναι το αντικειμενικό πλαίσιο αντιπαράθεσης σε μια καπιταλιστική κοινωνία –κεφάλαιο-εργασία– και ως εκ τούτου στο σοσιαλισμό. Η κύρια αντίθεση αναδύεται σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές και ενσωματώνει την ιδιαιτερότητα ενός κοινωνικού σχηματισμού. Για παράδειγμα, σε μια αναπτυσσόμενη χώρα πρώην αποικία η αντίθεση είναι λαός-ιμπεριαλισμός. Η επίλυση της κύριας αντίθεσης ανοίγει το δρόμο για την επίλυση της βασικής αντίθεσης και ως εκ

πολιτική δουλειά του κόμματος. Αλλά και στο πλαίσιο της κύριας αντίθεσης, η αντίθεση λαού-μονοπωλίων, που έχει μια καθαρή οικονομική βάση και απαιτεί την «ενότητα της εργατικής τάξης» –ήτοι την ταξική καθαρότητα–, αντιδιαστέλλεται με την αντίθεση λαού-ιμπεριαλισμού, όπου αφενός «[...] η συσπείρωση και η πάλη ενάντια στην ιμπεριαλιστική νέα τάξη πραγμάτων και τους εκφραστές της αποτελεί σήμερα το βασικό κρίκο της σύγχρονης επαναστατικής διαδικασίας [...]»¹⁴ και αφετέρου ο «λαός» νοείται περισσότερο διευρυμένος ως κοινωνικό υποκείμενο. Η λογική των «Α-Α στόχων» δημιουργεί έναν πολιτικό δυϊσμό στη στρατηγική του ΚΚΕ, ο οποίος υπερβαίνεται ουσιαστικά μετά το 2009.

τούτου επιδρά στη θεωρία του κομμουνιστικού κόμματος και στη μετωπική και συμμαχική του πολιτική.

¹⁴ ΚΚΕ, «Πρόγραμμα», στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*, σελ. 109.

2.2 Το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης: Προς τη δημιουργία του ΠΑΜΕ

Η μεταπολιτευτική παρέμβαση του ΚΚΕ στο συνδικαλιστικό κίνημα καθοριζόταν από τις ανάγκες του εκδημοκρατισμού. Ωστόσο, το κόμμα είχε μία πολύ συγκεκριμένη αντίληψη για το πώς δραστηριοποιούνται οι κομματικές δυνάμεις στα συνδικάτα, η οποία βρισκόταν σε αντιπαράθεση τόσο με τις απόψεις του ΠΑΣΟΚ και του ΚΚΕ (-εσ), όσο και με την εξωκοινοβουλευτική Αριστερά. Καταρχάς, τα συνδικάτα, μαζί με τους συνεταιρισμούς, τις οργανώσεις της νεολαίας και τους πολιτιστικούς συλλόγους, αποτελούν το δίκτυο των κοινωνικών οργανώσεων στις οποίες το κόμμα παρεμβαίνει και των οποίων τον προσανατολισμό προσπαθεί να επηρεάσει. Άρα το ΚΚΕ αποδέχεται μία *καταρχήν* λειτουργική διαφοροποίηση κομμάτων και κοινωνικών οργανώσεων. Παραδοσιακά, προσδιόριζε τέσσερα στοιχεία στην αντίληψή του για τα συνδικάτα: α) τα συνδικάτα πρέπει να είναι ανεξάρτητα από το κράτος, την κυβέρνηση και την εργοδοσία· β) τα συνδικάτα δεν είναι και δεν πρέπει να είναι ανεξάρτητα από την πολιτική και την «ταξική πάλη»· γ) είναι σχεδόν αξιωματική η «οργανωτική αυτοτέλεια» των συνδικάτων, ωστόσο τα μέλη τους πρέπει να έχουν τη δυνατότητα συμμετοχής σε κάποιο κόμμα· και δ) η συνεργασία του ΚΚΕ με τα συνδικάτα είναι επιβεβλημένη, λόγω του ρόλου του σαν πρωτοπορία της εργατικής τάξης¹⁵. Πολύ συγκεκριμένα, «[...] το Κόμμα, σαν ανώτερη μορφή οργάνωσης και πρωτοπορία της εργατικής τάξης, δεν παραιτείται απ' τον καθοδηγητικό του ρόλο στις συνδικαλιστικές οργανώσεις [...]»¹⁶. Αυτό σημαίνει επί της ουσίας μία τάση προς κομματικοποίηση των συνδικάτων. Όπως έχει αναφερθεί και αλλού¹⁷, εδώ εντοπίζεται και η ρίζα του μοντέλου πολιτικού ανταγωνισμού της Μεταπολίτευσης. Τα κόμματα εποικίζουν τις μαζικές οργανώσεις, δημιουργώντας τις κομματικές μικρογραφίες των παρατάξεων και γειώνουν τον κομματικό ανταγωνισμό και στο κοινωνικό πεδίο. Ωστόσο αυτή η «κομματικοποίηση», εν προκειμένω του συνδικαλιστικού κινήματος, δεν είναι μία

---

¹⁵ ΚΟΑ του ΚΚΕ, *Συνδικαλιστικά μαθήματα*, Αθήνα: Τμήμα Διαφώτισης της ΚΟΑ του ΚΚΕ, 1976, σελ. 56

¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 57

¹⁷ Ελευθερίου, Κ. & Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (:)* ενός ηγεμονικού κόμματος, ο.π., σελ. 40-41

ευθύγραμμη διαδικασία – εμφανίζει κάποιες φάσεις¹⁸. Για τη στρατηγική του ΚΚΕ, ως τις αρχές της δεκαετίας του 1980 εκπληρώνει τη συμμαχική λογική του «αντιδεξιού-δημοκρατικού» μετώπου, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά αντικατοπτρίζει την αριστερή, αντι-ΠΑΣΟΚ, ενότητα και από το 1990 και έπειτα, όπως θα δούμε, εμπεδώνει το «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές».

Ένα άλλο στοιχείο της αντίληψης του κόμματος για τα συνδικάτα είναι αυτό της «ενότητας της εργατικής τάξης» και της «συνδικαλιστικής ενότητας». Η «ενότητα της εργατικής τάξης» είναι ένας από τους κεντρικούς πολιτικούς στόχους του κόμματος, στο βαθμό που πρωτοποριακός του ρόλους συνίσταται στο να αμβλύνει τις διαφορές ανάμεσα στις διάφορες υπο-εκδοχές του εργατικού υποκειμένου και να υπερβεί τις διάφορες πολιτικές διαφοροποιήσεις που μπορούν να εμφανίζονται στο εσωτερικό της εργατικής τάξης. Η «ενότητα της εργατικής τάξης», βέβαια, περνά μέσα από τη συνειδητοποίηση του ρόλου της ως επαναστατικής δύναμης και αυτό περνά μέσα από την επαρκή πολιτικοποίηση του εργατικού κοινωνικού υποκειμένου από το πολιτικό υποκείμενο, δηλαδή το κόμμα. Η επίτευξη της «ενότητας της εργατικής τάξης» περνά και μέσα από το συνδικαλιστικό κίνημα. Εδώ η κρίσιμη έννοια είναι η «συνδικαλιστική ενότητα» η οποία στην ουσία κατανοείται ως «ενότητα δράσης». Πως δηλαδή οι διάφορες οργανωτικές μορφές του συνδικαλιστικού κινήματος θα αποκτούν μία ενιαία, διεκδικητική δράση, ασχέτως ιδεολογικών ρευμάτων ή τοποθετήσεων. Η «ενότητα δράσης» δεν επιδιώκεται ασχέτως πλαισίου· το διεκδικητικό πλαίσιο πρέπει προφανώς να προωθεί τα βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα αιτήματα του εργατικού κινήματος, να είναι ένα βήμα για την «άνοδο της συνείδησης» της εργατικής τάξης. Η «ενότητα δράσης» επιτυγχάνεται καταρχήν στη βάση, στα πρωτοβάθμια συνδικάτα, εκεί που ενυπάρχει η άμεση διασύνδεση με το χώρο δουλειάς. Εκεί είναι κρίσιμη η ενιαία δράση του συνδικάτου. Το εύρος της συμμαχικής παρέμβασης του κόμματος καθορίζεται από το βαθμό επιθυμίας του κόμματος για επίτευξη της «ενότητας δράσης» στην κορυφή, στο δεύτερο και στον τρίτο βαθμό οργάνωσης. Άρα, σε συνάφεια σε αυτά που περιγράψαμε και πιο πάνω, η αποτύπωση της συμμαχικής στρατηγικής στο

---

¹⁸ Για μία περιοδολόγηση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής εκπροσώπησης στη Μεταπολίτευση βλ. επίσης Σπουρδαλάκης, Μ. & Ε. Παπαβλασόπουλος, «Κόμματα, ομάδες συμφερόντων και οι μετασχηματισμοί στο σύστημα εκπροσώπησης. Πέρα από τις θεωρίες της κρίσης» στο Ανθόπουλος, Χ. & Ξ. Κοντιάδης (επιμ.), *Κρίση του ελληνικού συστήματος: Σύγχρονες προκλήσεις και μεταρρυθμιστικές προοπτικές*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2008, σελ. 291-315

συνδικαλιστικό κίνημα, μετριέται από το βαθμό επίτευξης της «ενότητας δράσης» στην κορυφή ή καλύτερα από την επιθυμία του κόμματος για την επίτευξη αυτής της ενότητας.

Τη δεκαετία του 1970, για παράδειγμα η «ενότητα δράσης» στην κορυφή δεν ήταν επιθυμητή λόγω του συσχετισμού στην ηγεσία της ΓΣΕΕ· παρά ταύτα η παράταξη του ΚΚΕ συνεργαζόταν με άλλες παρατάξεις – κυρίως την ΠΑΣΚΕ – για να μεταβάλει τους συσχετισμούς στο συνδικαλιστικό κίνημα από τα κάτω προς τα πάνω και να δημιουργήσει νέους όρους «ενότητας δράσης» στην κορυφή. Αυτό παγιώνεται το 1982 με την εκλογή της προσωρινής διοίκησης της ΓΣΕΕ και το 1983 με το 22^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ και την εκλογή του νέου και περισσότερο αντιπροσωπευτικού διοικητικού συμβουλίου της ΓΣΕΕ. Σε αυτή τη φάση επικρατεί γενικά η λογική του «αντιπροσωπευτικού προεδρείου»¹⁹ που αποτελεί αντίληψη του ΚΚΕ. Το «αντιπροσωπευτικό προεδρείο» συνίστατο στην αντιπροσώπευση όλων των παρατάξεων (ΠΑΣΚΕ, ΕΣΑΚ, ΔΑΚΕ, ΑΕΜ) στο προεδρείο της διοίκησης κάθε συνδικάτου, ιδίως σε δεύτερο και τρίτο βαθμό, με κατανομή θέσεων και αρμοδιοτήτων ανάλογα με το ποσοστό της εκάστοτε παράταξης – τη θέση του Προέδρου καταλαμβάνει συνδικαλιστής από την πρώτη παράταξη, του Γραμματέα από τη δεύτερη, του Αντιπροέδρου από την τρίτη κ.ο.κ. Το ΚΚΕ προέβαλλε το «αντιπροσωπευτικό προεδρείο» ως απόδειξη της βούλησής του για επίτευξη της «ενότητα δράσης» στην κορυφή· παραταύτα πίσω από την επιμονή για το «αντιπροσωπευτικό προεδρείο» υποκρυπτόταν και μία προσπάθεια να μην επιτραπεί η μονοπώληση του αντιδεξιού ρεύματος από την ΠΑΣΚΕ, να μη μεταφερθεί δηλαδή η εμπειρία του κομματικού ανταγωνισμού και στο συνδικαλιστικό επίπεδο. Η κρίση του 1985 στη ΓΣΕΕ οδήγησε στην επικράτηση μιας αντι-ΠΑΣΚΕ πλέον, λογικής «ενότητας δράσης» στην κορυφή, η οποία κυριάρχησε μέχρι και το 1990. Την περίοδο 1990-1992 αποκαθίσταται η συμμαχία ΕΣΑΚ-ΠΑΣΚΕ και μετά το 1992 αρχίζει η αναδίπλωση του ΚΚΕ, την οποία περιγράφουμε αναλυτικά και πιο κάτω.

Από αυτή την αναδρομή προκύπτουν δύο στοιχεία, τα οποία αξίζει να κρατήσουμε: πρώτον, ο λόγος του ΚΚΕ περί «συνδικάτων» χαρακτηριζόταν πάντοτε από μία μετριοπάθεια και μια ευπλαστότητα, που φανέρωνε και μία «ανοικτή» συμμαχιακή στρατηγική. Παρότι, σε πολλές περιπτώσεις, η πρακτική ερχόταν σε

---

¹⁹ Μαυρογορδάτος, Γ., *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι Επαγγελματικές Οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1998 [1988], σελ. 196-197

αντίθεση με αυτό το λόγο, η άρθρωση τέτοιων διακηρύξεων για το συνδικαλιστικό κίνημα αποκάλυπτε και κάποια δεδομένη αντίληψη που λειτουργούσε σαν σημείο αναφοράς. Άρα η «σκλήρυνση» του λόγου περί «συνδικάτων» που θα περιγράψουμε στις ακόλουθες σελίδες, συνιστά μία μετατόπιση που πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψιν. Δεύτερον δεν υπάρχει μία γραμμικότητα ανάμεσα στη συμμαχιακή στρατηγική του κόμματος και τις συμμαχίες στους μαζικούς χώρους. Πολλές φορές οι πολιτικές αποτυπώσεις της συμμαχιακής στρατηγικής – φερ' ειπείν στις εκλογές – έπεται διαδικασιών σύγκλισης στους μαζικούς χώρους ή σε πολλές περιπτώσεις η σύγκλιση στους μαζικούς χώρους είναι εμφανέστερη και δεν αναπαράγεται και σε πολιτικό επίπεδο. Για το ΚΚΕ, το πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης είναι ένας χώρος για να δοκιμαστεί η συμμαχιακή του στρατηγική, στο βαθμό που η κίνηση της συμμαχιακής συγκρότησης ή καλύτερα της σχέσης κοινωνικής-πολιτικής συμμαχίας είναι από τα κάτω προς τα κάτω. Δεν είναι δηλαδή αποκλειστικά τακτικό ζήτημα αλλά και ιδεολογικό-ταυτοτικό. Βέβαια, το ΠΑΣΟΚ από τη δική του πλευρά, ενός κόμματος που διεκδικεί την εξουσία με όρους αυτοδυναμίας και προσπαθεί να τη διατηρήσει με όρους ηγεμονίας, αυτή διάσταση κοινωνικού/πολιτικού λειτουργεί σαν ένα ιδεώδες υπόστρωμα νομιμοποίησης. Οι συμμαχίες από τα κάτω με τις «λοιπές δημοκρατικές δυνάμεις» νομιμοποιούν το πρόταγμα της κυβέρνησης της «Αλλαγής». Όταν η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προσπαθεί να επιβάλλει στο συνδικαλιστικό κίνημα την αλλαγή στην οικονομική πολιτική το 1985-1986, απομακρύνεται από την επιδίωξη μιας συναινετικής, αντιδεξιάς νομιμοποίησης και στρέφεται προς την κυριαρχική επιβολή. Ακολούθως, η στρατηγική του «Συνασπισμού της Αριστεράς» από το ΚΚΕ, δοκιμάζεται και διαμέσου της «Συντονιστικής Επιτροπής Αγώνα», που δημιουργείται από την ΕΣΑΚ, τη ΣΣΕΚ, τη ΔΑΚΕ και την «Αυτονομία-Ανανέωση»²⁰.

Τέλος, χρειάζεται να αναφερθούμε και στις οργανωτικές μορφές που επιλέγει το κόμμα για την παρέμβασή του στο συνδικαλιστικό κίνημα. Καταρχάς, ως προς τη συγκρότηση του ιδίου του συνδικαλιστικού κινήματος, το κόμμα δίνει έμφαση στη συγκρότηση κλαδικών συνδικάτων και στην οργανωτική αρχή «ένα συνδικάτο, μία

---

²⁰ Μαυρογορδάτος, Γ., *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη, ο.π.*, σσ. 122-123· Τσακίρης, Θ., «Κομματικός-μετριοπαθής ή Αυτόνομος-μαχητικός συνδικαλισμός;», 2005 διαθέσιμο στο: <https://greekunions.wordpress.com/2008/02/27/Κομματικός-μετριοπαθής-ή-Αυτόνομος-μ>

ομοσπονδία, ένα εργατικό κέντρο, μία ΓΣΕΕ»²¹. Προσδιορίζει, δηλαδή, ως βασική παθογένεια του συνδικαλιστικού κινήματος το χωρικό και επαγγελματικό κατακερματισμό, όπου είτε ένας κλάδος διασπάται σε πολλά χωρικά συνδικάτα είτε εντός ενός κλάδου εμφανίζονται ξεχωριστά συνδικάτα που αντιστοιχούν σε διαφορετικές επαγγελματικές ειδικότητες. Γι' αυτόν το λόγο, το κόμμα προσπαθεί έμπρακτα να συνενώσει διαφορετικές επαγγελματικές ειδικότητες σε έναν ενιαίο κλαδικό συνδικάτο. Υπάρχει το παράδειγμα της Ομοσπονδίας Οικοδόμων τη δεκαετία του 1970²² και της «Ομοσπονδία Εργατοϋπαλλήλων Κλωστοϋφαντουργίας-Ιματισμού-Δέρματος Ελλάδα» (ΟΕΚΙΔΕ) μετά το 1990 – βλ. και πιο κάτω. Η λογική αυτή αρθρώνεται και σε πρωτοβάθμιο επίπεδο, όπου τα πρωτοβάθμια κλαδικά σωματεία πρέπει να περιλαμβάνουν τις διαφορετικές ειδικότητες, όχι μόνο εντός ενός εργοστασίου αλλά πολλών που μπορεί να βρίσκονται σε μία συγκεκριμένη περιοχή.

Εδώ εντοπίζεται και η μεγάλη διαφορά της συνδικαλιστικής αντίληψης του ΚΚΕ με αυτή του κινήματος του «εργοστασιακού συνδικαλισμού». Για το ΚΚΕ η ιδεώδης μορφή συνδικαλιστικής οργάνωσης σε επίπεδο μίας επιχείρησης ή ενός εργοστασίου είναι η «εργοστασιακή επιτροπή»²³. Η «εργοστασιακή επιτροπή» δεν είναι σωματείο, είναι μία επιτροπή δράσης εντός επιχείρησης που οργανώνει τη δράση των εργαζομένων και μεθοδεύει τη συγκρότηση ενός κλαδικού σωματείου μαζί με άλλες εργοστασιακές επιτροπές. Το «εργοστασιακό σωματείο», που προέκυψε σαν βασική οργανωτική μορφή του «εργοστασιακού συνδικαλισμού», σήμαινε τη δημιουργία πρωτοβάθμιων σωματείων σε επίπεδο εργοστασίου. Ανάμεσα στις δύο αντιλήψεις υπήρχε μία διαίρεση ανάμεσα σε συγκεντρωτικές/αποκεντρωτικές λογικές²⁴. Για το ΚΚΕ η συσπείρωση ανά κλάδο

---

²¹ Κάππος, Κ., *Κοινωνικοπολιτικά ζητήματα του εργατικού κινήματος*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή: 1987, σελ. 94-98· Μαυρογορδάτος, Γ., *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη*, ο.π., σελ. 101· Μπατίκας, Κ., «Για τις μορφές οργάνωσης του συνδικαλιστικού κινήματος», *Αριστερή Ανασύνταξη*, τχ. 34-35, 2009 (1978), σελ. 26-29

²² Γκίκας, Α.Ι., *Από την πείρα του κινήματος των οικοδόμων στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2013, σελ. 502-540· Μαυρογορδάτος, Γ., *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*, Αθήνα: Πατάκης, 2001, σελ. 85

²³ ΚΟΑ του ΚΚΕ, *Συνδικαλιστικά μαθήματα*, ο.π., σελ. 34

²⁴ Κρίκας, Γ.Α., *Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Συσπείρωση ή απομόνωση;*, Αθήνα: 2015, σελ. 27-28· Για την κριτική του ΚΚΕ στον εργοστασιακό συνδικαλισμό βλ. *στο ίδιο*, σελ. 98-99 και Μπατίκας, Κ., «Για τις μορφές οργάνωσης του συνδικαλιστικού κινήματος», ο.π., σελ. 20-26. Για μία κριτική στην τακτική του ΚΚΕ και παράλληλη υπεράσπιση του βιομηχανικού συνδικαλισμού από μία

διευκόλυνε το συντονισμό και την καλύτερη κινητοποίηση ενός αριθμού διάσπαρτων σωματείων τα οποία εκπροσωπούσαν επιχειρήσεις μικρού αριθμού εργαζομένων. Στο κίνημα του εργοστασιακού συνδικαλισμού είχαν ισχυρή παρέμβαση οι δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ, οι οποίες ίδρυσαν το 1979 και την Ομοσπονδία Εργοστασιακών Βιομηχανικών Σωματείων (ΟΒΕΣ)²⁵. Αυτό ήταν ένα μόνιμο στοιχείο αντιπαράθεσης ανάμεσα σε ΠΑΣΚΕ και ΕΣΑΚ, ιδίως λόγω της ισχύος των εργοστασιακών σωματείων που ελέγχονταν από την πρώτη και εδράζονταν σε κρατικοποιημένες «προβληματικές επιχειρήσεις» Έτσι σε όλη την πορεία των συνδικαλιστικών δυνάμεων του ΚΚΕ, η ενίσχυση του κλαδικού χαρακτήρα του συνδικαλιστικού κινήματος επιτυγχανόταν είτε με τη δημιουργία ισχυρών κλαδικών ομοσπονδιών σε δεύτερο βαθμό – με τη συγκέντρωση διαφόρων σωματείων, είτε με τη δημιουργία ισχυρών κλαδικών σωματείων σε πρώτο βαθμό – το κόμμα πάντοτε ενάλλαξε την πρακτική του μεταξύ αυτών των δύο μορφών.

Στο επίπεδο της άμεσης κομματικής παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα, το ΚΚΕ αξιοποιεί τη συνδικαλιστική παράταξη της ΕΣΑΚ²⁶. Η ΕΣΑΚ ως «Εργατική Αντιδικτατορική Συνδικαλιστική Κίνηση» ιδρύεται τον Απρίλιο του 1968 στη Ρώμη ως αντιστασιακή συνδικαλιστική οργάνωση, η οποία εξέφραζε κατά κύριο λόγο την πλειοψηφία του ΚΚΕ μετά διάσπαση του Φεβρουαρίου του ίδιου έτους. Μετά το 1974 στο ΕΣΑΚ προστίθεται και ένα «σ», το οποίο αντιστοιχεί στο «συνεργαζόμενοι». Το σχήμα της «ΕΣΑΚ-Σ» είναι επί της ουσίας η παράταξη με την οποία οι δυνάμεις του ΚΚΕ, αλλά και οι συνεργαζόμενοι με αυτές κατέρχονταν στις εκλογές των πρωτοβάθμιων σωματείων, των εργατικών κέντρων και των ομοσπονδιών. Σταδιακά αποκτά μία οργανωτική δικτύωση, η οποία σε μεγάλο βαθμό ακολουθεί και την οργανωτική δικτύωση της ΓΣΕΕ. Υπάρχει δηλαδή μία εκτελεστική γραμματεία σε κεντρικό επίπεδο, η οποία εκλέγεται από την πανελλαδική συνδιάσκεψη. Η τελευταία διοργανώνεται ανά τριετία και αποτελείται από αντιπροσώπους από όλες τις παρατάξεις της ΕΣΑΚ πανελλαδικά. Υπάρχουν κλαδικές και νομαρχιακές γραμματείες σαν κατώτερες όργανα της ΕΣΑΚ-Σ, οι οποίες ακολουθούν, ωστόσο, τη δομή της ΓΣΕΕ.

αντιεξουσιαστική οπτική βλ. Κυριακόπουλος, Π., *Το εργατικό πρόβλημα στην Ελλάδα στα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια*, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, χ.χ., σελ. 154-166

²⁵ Ελευθερίου, Κ. & Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (:)* ενός ηγεμονικού κόμματος, ο.π., σελ. 61, 75-76

²⁶ Κρίκας, Γ.Α., *Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Συνσπείρωση ή απομόνωση;*, ο.π., σελ. 30-31

Πάνω και πλάι στη δομή της ΕΣΑΚ-Σ, λειτουργούν διάφορα οργανωτικά μορφώματα που έχουν σαν αναφορά το κόμμα. Καταρχάς υπάρχει η εκάστοτε κλαδική Κομματική Οργάνωση Βάσης του ΚΚΕ, η οποία συσπειρώνει τα κομματικά μέλη που δραστηριοποιούνται στα οικεία συνδικάτα είτε εργάζονται σε συγκεκριμένους χώρους εργασίας. Συνήθως υπάρχουν κάποιες ΚΟΒ που συγκροτούνται σε χώρους εργασίας και καθοδηγούνται από κάποιες κλαδικές ή μη αχτιδικές οργανώσεις. Ένα καλό παράδειγμα είναι η Κομματική Οργάνωση Ναυτεργατών (ΚΟΝ), που λειτουργεί ουσιαστικά σαν αχτιδική οργάνωση του ΚΚΕ (δεύτερος βαθμός οργάνωσης) και καθοδηγεί επιμέρους ΚΟΒ (πρώτος βαθμός οργάνωσης) που συγκροτούνται είτε σε ομοιοεπαγγελματικό επίπεδο (π.χ. κατώτερα πληρώματα μηχανής) είτε σε επίπεδο κάποιας ναυτιλιακής εταιρείας, όπου υπάρχουν κομματικά μέλη από πολλές ειδικότητες (ναυτεργάτες, μηχανικοί, αξιωματικού, διοικητικό προσωπικό εταιρείας). Η δε ΚΟΝ με τη σειρά της καθοδηγείται από το γραφείο της Κομματικής Οργάνωσης Πειραιά του ΚΚΕ (ΚΟΠ). Οι κλαδικές κομματικές οργανώσεις έχουν καθήκοντα παρακολούθησης και οργάνωσης της παρέμβασης των κομματικών δυνάμεων στα συνδικάτα ευθύνης τους, ωστόσο αυτή είναι μία από τις αρμοδιότητες που πρέπει να καλύψουν – υπάρχει η εκλογική αρμοδιότητα, η οικονομική αρμοδιότητα, η ιδεολογική αρμοδιότητα, η αρμοδιότητα της στήριξης των οργανώσεων της ΚΝΕ κλπ. Επίσης δεν είναι βέβαιο ότι σε κάθε συνδικάτο μπορεί να υπάρχει και μία ΚΟΒ.

Για να καλυφθεί αυτή η λειτουργική ανάγκη συγκροτείται σε κάθε συνδικάτο η λεγόμενη «κομματική ομάδα», η οποία είναι ένα οργανωτικό μόρφωμα χωρίς αποφασιστική αρμοδιότητα. Συνήθως οργανώνεται με απόφαση παραπάνω οργάνου (το Εργατικό Τμήμα της Κεντρικής Επιτροπής για την κομματική ομάδα του τριτοβάθμιου συνδικάτου, το εργατικό τμήμα της Επιτροπής Περιοχής ή της Νομαρχιακής Επιτροπής για το δευτεροβάθμιο συνδικάτο και το Αχτιδικό Γραφείο για το πρωτοβάθμιο σωματείο) και η σύνθεση του, επίσης, καθορίζεται από το παραπάνω όργανο με ανάθεση και όχι με εκλογή. Η κομματική ομάδα ενός συνδικάτου μπορεί να αποτελείται από κομματικά μέλη διαφορετικών ΚΟΒ. Έτσι, στο παράδειγμα των ναυτεργατών, στην «κομματική ομάδα» της «Πανελληνίας Ένωσης Κατωτέρων Πληρωμάτων Μηχανής Εμπορικού Ναυτικού – Στέφενσων» μπορεί να υπάρχουν μέλη από την ομοιοεπαγγελματική ΚΟΒ των κατώτερων πληρωμάτων μηχανής, από μία ΚΟΒ ναυτιλιακής εταιρείας ή από μία εδαφική ΚΟΒ (τόπου κατοικίας), με απόφαση, πάντοτε, του γραφείου της ΚΟΝ. Η «κομματική

ομάδα» επεξεργάζεται τη γραμμή του κόμματος και καταθέτει προτάσεις για δράση τόσο στην εσακίτικη παράταξη που δρα στο συνδικάτο ή ακόμα και στην ΚΟΒ του συνδικάτου, εάν υπάρχει.

Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 εμφανιζόταν και η λεγόμενη «παραταξιακή ομάδα» στην οποία συμπεριλαμβάνονταν τα μέλη της «κομματικής ομάδας» και επιλεγμένα μέλη της εσακίτικης παράταξης – τα οποία πιθανόν να μην είναι και μέλη του κόμματος – εντός της οποίας συζητιούνται οι προτάσεις της «κομματικής ομάδας» για τη δράση της παράταξης. Η λειτουργία της «παραταξιακής ομάδας» αντιστοιχεί σε μία περίοδο όπου ακολουθείται μια περισσότερο ανοικτή λογική παρέμβασης του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα. Τέλος, υπάρχει και η συνέλευση της παράταξης, στην οποία συμμετέχουν όλα τα μέλη της παράταξης. Το μόρφωμα της «κομματικής ομάδας» είναι καθοριστικό για να κατανοηθεί το σύστημα ελέγχου της κομματικής παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα, καθώς επί της ουσίας επιτρέπει τον καλύτερο καθορισμό της παρέμβασης της παράταξης σε ένα συνδικάτο από τα καθοδηγητικά όργανα και χωρίς τις διαμεσολαβήσεις των ΚΟΒ. Όταν η λογική που ακολουθεί το κόμμα είναι ανοιχτή τότε πράγματι η «κομματική ομάδα» έχει πρωτεύοντως συμβουλευτική αρμοδιότητα. Όταν η λογική που ακολουθεί το κόμμα είναι κλειστή, τότε η «κομματική ομάδα» τείνει να έχει και μία οιονεί αποφασιστική αρμοδιότητα.

Τέλος, η εξέλιξη της αντίληψης του ΚΚΕ για την παρέμβαση στο συνδικαλιστικό κίνημα διαλέγεται πάντοτε και με τη γενικότερη πορεία την οποία ακολουθεί το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα αλλά και το ευρωπαϊκό εν γένει. Έχει επισημανθεί ότι η κρίση του κομμουνιστικού κινήματος αναπτύχθηκε παράλληλα με την κρίση του εργατικού συνδικαλισμού στις κοινωνίες του «αποδιοργανωμένου καπιταλισμού»²⁷. Η λογική του «ιμάντα μεταβίβασης»²⁸ που απέδιδε η λενινιστική

---

²⁷ Buton, Ph., “The Crisis of Communism and Trade Unionism in Western Europe”, in Waller, M., Courtois, St. & M. Lazar (eds), *Comrades and Brothers: Communism and Trade Unions in Europe*, London, Portland: Frank Cass, pp. 18-41.

²⁸ Η λενινιστική έννοια «ιμάντας μεταβίβασης» περικλείει την αντίληψη της σχέσης κόμματος και κοινωνίας στην κομμουνιστική αντίληψη. Τα συνδικάτα είναι ιμάντες μεταβίβασης που μεταφέρουν τα αιτήματα της εργατικής τάξης στο κόμμα, αλλά ταυτόχρονα μεταφέρουν και τους όρους πολιτικοποίησης των μαζών από το κόμμα στην εργατική τάξη. Βλ. Λένιν, Β., «Τα συνδικάτα, η τρέχουσα στιγμή και τα λάθη του Τρότσκι», στο *του ιδίου, Για τα Συνδικάτα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1976 [1920], σελ. 218-219.

σκέψη στα συνδικάτα καλλιέργησε μια στενή σύνδεση του κόμματος με το συνδικάτο, ακόμη και αν δεν αποκλειόταν η σχετικά αυτόνομη δράση του συνδικάτου στο πλαίσιο του οικονομικού αγώνα. Στις ευρωπαϊκές χώρες με τα πιο ισχυρά κομμουνιστικά κόμματα ακολουθούνταν η λογική του «κόκκινου συνδικάτου» –PCF/CGT, PCI/CGIL, PCE/CCOO, PCP/CGTP–²⁹ όπου ο κομματικός έλεγχος επί της συνδικαλιστικής δράσης ήταν μεγαλύτερος και η πολιτικοποίηση των οικονομικών αγώνων περισσότερο πρόσφορη. Τα «κόκκινα συνδικάτα» ωστόσο έχουν μεγαλύτερη δυσκολία στο να μείνουν απρόσβλητα από την πτώση του κομμουνισμού και την απαξίωση των κομμουνιστικών πρακτικών και οραμάτων. Βέβαια, είναι εκεί που η ιδιοσυστασία του οικονομικού αγώνα υπερβαίνει τις αντιφάσεις του πολιτικού αγώνα και εντέλει ο βαθμός αποδοχής του «κόκκινου συνδικάτου» από τους εργαζομένους καταλήγει ενίοτε μεγαλύτερος από την ουσιαδή επιρροή του κομμουνιστικού κόμματος στην κοινωνία. Αυτό σημαίνει, για την ελληνική περίπτωση, ότι τα συνδικάτα και οι συνδικαλιστές μπορούν να λειτουργήσουν ενισχυτικά προς το χειμαζόμενο κόμμα³⁰ στην κρίσιμη περίοδο των αρχών της δεκαετίας του 1990.

Η ελληνική περίπτωση, βέβαια, διαφοροποιείται. Το ΚΚΕ ουδέποτε επιδίωξε κατά την περίοδο της Μεταπολίτευσης να δημιουργήσει «κόκκινο συνδικάτο» –η τελευταία φορά ήταν το Μεσοπόλεμο με την περίφημη «Ενωτική ΓΣΕ»– και συμμετείχε ενεργά στον εκδημοκρατισμό της ΓΣΕΕ, όντας η ισχυρότερη συνδικαλιστική δύναμη τη δεκαετία του 1970 και η δεύτερη ισχυρότερη τη δεκαετία του 1980. Ο στόχος ήταν να διασφαλιστεί η «ενότητα δράσης» της ΓΣΕΕ και οι παρατάξεις του ΚΚΕ να επηρεάσουν τον γενικότερο προσανατολισμό δράσης της Συνομοσπονδίας. Υπήρχαν, έτσι κι αλλιώς, «κόκκινα συνδικάτα» σε δεύτερο και

---

²⁹ CGT – *Confédération générale du travail* (Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας), CGIL – *Confederazione Generale Italiana del Lavoro* (Ιταλική Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας), CCOO – *Comisiones Obreras* (Εργατικές Επιτροπές), CGTP – *Confederação Geral dos Trabalhadores Portugueses* (Γενική Συνομοσπονδία Πορτογάλων Εργατών).

³⁰ Αυτή είναι η περίπτωση της Γαλλίας, όπου η CGT διατήρησε ένα μέρος της επιρροής της στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ως το μεγαλύτερο γαλλικό συνδικάτο. Στην Ισπανία οι CCOO είχαν αρχίσει ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 να παρακμάζουν, ιδίως λόγω της κυριαρχίας της σοσιαλδημοκρατικής CGT. Στην Ιταλία η CGIL ακολούθησε την πολιτική πορεία του PCI σε PDS –αν και υπήρχαν ισχυρές αντίρροπες τάσεις από συνδικαλιστές της Κομμουνιστικής Επανάστασης–, ενώ στην Πορτογαλία το γεγονός ότι το PCP διήλθε την κρίση του κομμουνισμού με σχετικά μικρές απώλειες διατήρησε και την ισχυρή επιρροή της CGTP στον πορτογαλικό συνδικαλισμό.

πρώτο βαθμό –η Ομοσπονδία Οικοδόμων, για παράδειγμα, ή κάποια σωματεία ναυτεργατών ή εργαζομένων στο μέταλλο–, τα οποία λογίζονταν ως δομές-θεματοφύλακες ενός περισσότερο συγκρουσιακού προσανατολισμού στο εργατικό κίνημα. Υπ’ αυτή την έννοια, ο γενικός προσανατολισμός της ΓΣΕΕ ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού ανάμεσα στις κυρίαρχες παρατάξεις στην ηγεσία της και άρα ήταν υπό διαρκή διαπραγμάτευση και σε ευθυγράμμιση με το κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό κλίμα. Βέβαια, στη δεκαετία του 1990 - και ιδίως με την ίδρυση του ΠΑΜΕ - θα υπάρξει μία απόπειρα ίδρυσης ενός οιοσδήποτε «κόκκινου συνδικάτου», ως εργαλείου διασφάλισης της πολιτικής επιβίωσης του κόμματος.

2.2.1 Οι κληρονομίες της περιόδου της ανασυγκρότησης (1991-1996)

Από τη δεκαετία του 1990 και μετά, η μέριμνα για την ανασυγκρότηση της συνδικαλιστικής βάσης του κόμματος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικασίας ανασυγκρότησης του κόμματος.³¹ Η παρέμβαση στους μαζικούς χώρους και ιδιαίτερα στους εργατικούς-συνδικαλιστικούς θεωρείται βασική πηγή νομιμοποίησης και εμπέδωσης του μαρξιστικού-λενινιστικού προσανατολισμού τον οποίο προσπαθεί να διατηρήσει το κόμμα. Σε μεγάλο βαθμό, όπως είδαμε και στην πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης, η συνδικαλιστική επιρροή του κόμματος υπερτερεί της εκλογικής του επιρροής. Ειδικά για την περίοδο της «ανασυγκρότησης» (1991-1996), η ανάταξη των κομματικών δυνάμεων στο συνδικαλιστικό κίνημα θα εκτιμάται και ως ένας έγκυρος δείκτης επιβίωσης. Επιπρόσθετα, ο οποιοσδήποτε, κλαδικά προσανατολισμένος, τρόπος κομματικής οικοδόμησης προϋποθέτει και την ισχυρή παρουσία στο συνδικαλιστικό κίνημα. Οι συνδικαλιστές του κόμματος είναι ένας σημαντικός πυρήνας του στελεχικού δυναμικού, ιδίως γιατί έρχονται σε άμεση επαφή με τμήματα της κοινωνίας και προσπαθούν να τα κινητοποιήσουν με όρους οικονομικού αγώνα.

Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα τη δεκαετία του 1990 βρίσκεται σε μια φάση στρατηγικού αναπροσανατολισμού, η οποία ορίζεται από πολλές τάσεις στο

---

³¹ ΚΚΕ, «Απόφαση του 14ου συνεδρίου» στο ΚΚΕ, *14ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 120.

εσωτερικό του ως «εκσυγχρονισμός»³². Ο τελευταίος προωθείται ιδεολογικά, στο πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης των εργαζομένων. Αυτό σημαίνει την αναγκαία προσαρμογή της ΓΣΕΕ στο μεταβαλλόμενο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και στον διαμορφούμενο καταμερισμό εργασίας της μετακομμουνιστικής Ευρώπης. Σημείο αναφοράς είναι το ευρωενωσιακό εγχείρημα και οι όροι ένταξης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού σε αυτό. Η πρόκληση του Μάαστριχτ και εν συνεχεία της ΟΝΕ, που συνοδεύεται από δεδομένες προβλέψεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων, θέτει τους Έλληνες συνδικαλιστές αντιμέτωπους με το δίλημμα της επιμονής σε μια αντιπαραθετική-συγκρουσιακή πολιτική η οποία θα αντιμάχεται τη Συνθήκη, κυρίως σε ό,τι αφορά το πλαίσιο πολιτικών για την ανάπτυξη και την απασχόληση που αυτή προσδιορίζει, ή της προσχώρησης σε μια λογική «κοινωνικής ειρήνης» που θα συμβαδίζει με το πρόγραμμα σύγκλισης και η οποία μακροπρόθεσμα θα διασφαλίζει οικονομική ανάπτυξη και θέσεις απασχόλησης, έστω και ευέλικτες.³³ Η θέσπιση του Ν. 1876/1990, που κατοχύρωνε τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και τη δεσμευτικότητα του αποτελέσματος της διαπραγμάτευσης, ευνοούσε την καλύτερη δυνατή διαδικαστική διεύθυνση των εργασιακών σχέσεων και αναβάθμιζε την πλευρά των εργαζομένων σε αυτό το πεδίο.³⁴ Από την άλλη πλευρά όμως, η εμπέδωση μιας κουλτούρας διαπραγμάτευσης προϋποθέτει ότι οι δύο πλευρές –κεφάλαιο και εργασία– δεν θα λειτουργούν ως αντίπαλοι, αλλά αντίθετα ως «κοινωνικοί εταίροι» ή «κοινωνικοί συνομιλητές»³⁵. Η στοχοθέτηση της σύγκλισης ήταν σαφώς ένα κοινό έδαφος αποδοχής της εν λόγω αντίληψης.

Το ΚΚΕ εξ αρχής απορρίπτει τη λογική των «κοινωνικών εταίρων», της «συναίνεσης» και της «κοινωνικής ειρήνης», όπως επίσης και τη λογική του «εκσυγχρονισμού». Η πάλη ενάντια σε αυτές τις τάσεις είναι ένα συμπληρωματικό στοιχείο στη σφυρηλάτηση της πολιτικής ταυτότητας του κόμματος, και η περαιτέρω ενίσχυση και παγίωση αυτών των τάσεων λειτουργεί ως στοιχείο διαφοροποίησης. Την ίδια στιγμή ωστόσο, η κατοχύρωση των ελεύθερων συλλογικών διαπραγματεύσεων γίνεται αντιληπτή από το κόμμα ως θετική εξέλιξη, όπως και η καταστατική ανασυγκρότηση της ΓΣΕΕ που λαμβάνει στο (έκτακτο) 26ο Συνέδριο

³² Κουκουλές, Γ., «Αναδρομή σε ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν», *ό.π.*, σελ. 68.

³³ Ταρπάγκος, Αν., «Το εργατικό κίνημα αντιμέτωπο με την ελληνική Λευκή Βίβλο», *Θέσεις*, τχ. 52, 1995, στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=508&Itemid=29.

³⁴ Κουκουλές, Γ., «Αναδρομή σε ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν», *ό.π.*, σελ. 72-74.

³⁵ Αρανίτου, Β., *Εργοδοτικές Οργανώσεις και Κοινωνικός Διάλογος*, Αθήνα: Σαββάλας, 2013.

της Συνομοσπονδίας (1990) με την καθιέρωση της αναλογικής στις εκλογές και την αναδιάταξη σε πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο επίπεδο. Υπ' αυτή την έννοια, υπάρχουν οι βάσεις τόσο για μια περισσότερο αντιπαραθετική τακτική όσο και για μια περισσότερο συμβιβαστική. Ως ένα βαθμό αυτή η αντίφαση καθορίζει και την εξέλιξη της συνδικαλιστικής στρατηγικής του κόμματος στην εν λόγω περίοδο.

Η ΕΣΑΚ από την πρώτη στιγμή προσπαθεί να συμβαδίσει με έναν αντιφατικό τρόπο με τη λογική τού «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές», οργανώνοντας τη σταδιακή απομάκρυνσή της από τις άλλες παρατάξεις. Έτσι, για παράδειγμα, από το ΕΣΑΚ-σ(υνεργαζόμενοι) φεύγει το «σ» και στο Συνέδριο του 1992 κατέρχεται με μια ξεκάθαρη αντεκσυγχρονιστική ρητορεία,³⁶ διαφοροποιούμενη σε σχέση με τις άλλες παρατάξεις ως προς το ζήτημα του Μάαστριχτ.³⁷ Παρά ταύτα, το θέμα της ΕΕ δεν έχει ακόμα αναδειχθεί σε κύρια και καθοριστική γραμμή αντιπαράθεσης και ως ένα βαθμό η συνδικαλιστική ελίτ του κόμματος ταλαντεύεται ανάμεσα σε μια τακτική επιλεκτικών συγκλίσεων με τις άλλες παρατάξεις και σε μια τακτική απόλυτης αντιπαράθεσης. Βασικός εκφραστής της πρώτης αντίληψης στην ΕΣΑΚ είναι ο Γ. Θεωνάς, ο οποίος είναι ο γενικός γραμματέας της ΓΣΕΕ και της ΕΣΑΚ και έχει ταυτόχρονα και τη συνδικαλιστική χρέωση στο Πολιτικό Γραφείο. Ο Θεωνάς μαζί με τον Μ. Κωστόπουλο, προηγούμενο γραμματέα της ΓΣΕΕ και της ΕΣΑΚ, τον Σωκ. Ματζουράνη, υπεύθυνο του Συνδικαλιστικού Τμήματος της Κεντρικής Επιτροπής, και τον Αντ. Ντρέκο, συνδικαλιστή της ΟΜΕ-ΟΤΕ, συγκροτούν μια ομάδα στελεχών που εξακολουθούν να κινούνται στο συνδικαλιστικό κίνημα με λογική δεκαετίας 1980. Με την εξαίρεση του Μ. Κωστόπουλου, όλοι είναι συνδικαλιστές σε χώρους ΔΕΚΟ – κάτι που ενδεχομένως να επιδρά και στη λογική αυτών των στελεχών για τις συμμαχίες. Οι ΔΕΚΟ, λόγω της ισχύος τους στο εσωτερικό της ΓΣΕΕ, αλλά και της γενικότερης οικονομικής σημασίας τους, παρήγαν πιο πρόσφορο έδαφος για συγκλίσεις – εδώ ρόλο έπαιξε και η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων των κυβερνήσεων Μητσοτάκη, οι οποίες ευνοούσαν την ανάπτυξη συνεργασιών για την

---

³⁶ ΕΣΑΚ, «Αντεπίθεση στο “μέτωπο” της ταξικής συνεργασίας», εισήγηση της Εκτελεστικής Γραμματείας στην 7η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΣΑΚ (28 Φεβρουαρίου – 1 Μαρτίου 1992), εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1992. ΕΣΑΚ, «Όχι στην ιδεολογική υποταγή του κινήματος», αποσπάσματα από την απόφαση της 7ης Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης της ΕΣΑΚ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1992. Θεωνάς, Γ., «Κρίσιμη μάχη για τον προσανατολισμό του κινήματος», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 1992.

³⁷ «Όχι παθητική προσαρμογή στις ΕΟΚικές επιλογές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1992.

αντίκρουσή τους. Ο έτερος πόλος στη συνδικαλιστική ελίτ του ΚΚΕ εκφράζεται από τον Γ. Μαυρίκο, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής και δεύτερου τη τάξει στην παράταξη, ο οποίος φαίνεται να είναι υποστηρικτής μιας περισσότερο «εργατίστικης» συνδικαλιστικής γραμμής. Την ίδια αντίληψη συμμερίζονται στελέχη από το κίνημα των οικοδόμων –ο Ανδ. Ζαζόπουλος από την Ομοσπονδία και ο Κ. Κερασουνλής από το Σωματείο Οικοδόμων Αθήνας– και από το χώρο του μετάλλου – Δ. Κουμπούρης, Γ. Σταυρόπουλος. Σταδιακά αρχίζουν να εμφανίζονται ορισμένα στελέχη που αργότερα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία του ΠΑΜΕ, όπως ο Χρ. Κατσώτης από τον τουρισμό-επισιτισμό και ο Γ. Μαρίνος από την Κομματική Οργάνωση Ναυτεργατών. Ο συγκεκριμένος διαμορφούμενος πόλος προέρχεται από συνδικαλιστές του ιδιωτικού τομέα και σε παραδοσιακά εργατικά επαγγέλματα. Υπ’ αυτή την έννοια, είναι μάλλον κατανοητή και μια πιο συγκρουσιακή αντίληψη. Βέβαια, στη συγκεκριμένη φάση οι διαφορετικές απόψεις δεν δημιουργούν ακόμα όρους σύγκρουσης, καθώς ο συλλογικός στόχος του κόμματος είναι η επιβίωση και η ανασυγκρότηση.

Το Μάρτιο του 1993 δημοσιοποιείται απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής για το συνδικαλιστικό κίνημα στην οποία καθορίζεται και το πλαίσιο παρέμβασης του κόμματος σε αυτό.³⁸ Για το ΚΚΕ το συνδικαλιστικό κίνημα βαρύνεται από πέντε παθογένειες που το οδηγούν σε κατεύθυνση αποριζοσπαστικοποίησης.³⁹ Οι τρεις πρώτες, που συνιστούν δομικά προβλήματα, σχετίζονται: α) με τις τάσεις απομαζικοποίησης στο εσωτερικό του κινήματος και τη μη συμμετοχή των εργαζομένων σε συνδικαλιστικές δράσεις και διαδικασίες· β) με την αποδυνάμωση του πρωτοβάθμιου σωματείου και τη μετατόπιση ισχύος στο δευτεροβάθμιο και τριτοβάθμιο επίπεδο· και γ) με την πολυδιάσπαση και τον κατακερματισμό του κινήματος με όρους κλαδικής/επαγγελματικής αναντιστοιχίας πολλών συνδικάτων και συνδικαλιστικής «υπερφόρτωσης» κάποιων χώρων. Όλα αυτά υποδηλώνουν για το ΚΚΕ μια συνθήκη υποχώρησης και απαξίωσης του συνδικαλισμού που υπονομεύει την αντιπροσωπευτικότητα αλλά και την «αγωνιστική» ετοιμότητα των επιμέρους κινήματων.

---

³⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα και τα καθήκοντα του κόμματος», απόφαση (21 Μαρτίου 1993), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 381-394.

³⁹ Στο ίδιο, σελ. 385-386.

Οι δύο επόμενες παθογένειες είναι εξωτερικές, προκύπτουν δηλαδή από κυβερνητικές παρεμβάσεις: Η πρώτη αφορά την «επίθεση» της κυβέρνησης στο συνδικαλισμό, με ένταση των αυταρχικών πρακτικών και αναδιαμόρφωση του πλαισίου συνδικαλιστικής δράσης, και η δεύτερη αφορά τη «χειραγώγηση» του συνδικαλισμού με τη δημιουργία επαγγελματιών συνδικαλιστών και την οικονομική εξάρτηση των συνδικάτων από το κράτος – ιδίως με την ΕΓΣΣΕ του 1991. Όλα τα παραπάνω έχουν και πολιτικές αιτίες, αφού, σύμφωνα με το κόμμα, η γενικότερη στρατηγική της σοσιαλδημοκρατίας –του ΠΑΣΟΚ δηλαδή– έγκειται στο να κρατήσει το συνδικαλιστικό κίνημα σε μια γραμμή «συναίνεσης».

Πρακτικά επομένως το ΚΚΕ προσδιορίζει μια προβληματική κατάσταση, η οποία ωστόσο προσφέρει *ευκαιρίες* στο κόμμα για να εμπεδώσει μια διακριτή συνδικαλιστική παρουσία. Από τη μία πλευρά, τα δομικά προβλήματα του συνδικαλιστικού κινήματος απαιτούν κινήσεις αναδιοργάνωσης της δομής του και αναπροσανατολισμού των δράσεών του σε μια πιο συγκρουσιακή κατεύθυνση, ενώ από την άλλη είναι απαραίτητη μια διαφορετικού τύπου πολιτικοποίηση των εργαζομένων διαμέσου των συνδικάτων η οποία θα απομονώσει τις πολιτικές δυνάμεις που ευνοούν και ευνοούνται από αυτή την κατάσταση και θα δημιουργήσει μια νέα συνδικαλιστική ταυτότητα που θα προστατεύει το κίνημα από εξωτερικές επιδράσεις. Για το ΚΚΕ η ισχυροποίηση του κομμουνιστικού κόμματος θα σημαίνει ισχυροποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος και εντέλει ισχυροποίηση του μαζικού κινήματος.⁴⁰ Η «αυτοτέλεια» του συνδικαλιστικού κινήματος δεν σημαίνει ότι αυτό θα πρέπει να είναι απαλλαγμένο από πολιτικές αντιπαραθέσεις, αφού εντέλει η καλύτερη δυνατή προώθηση των συμφερόντων των εργαζομένων περνά μέσα από την επικράτηση της «φιλεργατικής» πολιτικής άποψης.⁴¹

Για την εκπλήρωση των παραπάνω το ΚΚΕ θέτει δύο ομάδες στόχων. Η πρώτη ομάδα αποτελείται από στοχεύσεις εντός συνδικαλιστικού κινήματος.⁴² Το κόμμα καλεί σε αναζωογόνηση των πρωτοβάθμιων σωματείων, σε συντονισμό σε κλαδικό επίπεδο, σε επιδίωξη κοινής δράσης με άλλα κινήματα –αγρότες, ΕΒΕ, φοιτητές–, σε εναλλαγή και πολυμορφία των μορφών πάλης και σε ανάπτυξη του κινήματος των μεταναστών εργατών. Η έμφαση στα πρωτοβάθμια σωματεία και η ενίσχυση της

---

⁴⁰ Στο ίδιο, σελ. 387.

⁴¹ Στο ίδιο, σελ. 388.

⁴² Στο ίδιο, σελ. 389-390.

κλαδικής διάστασης είναι το εφελτήριο για την προώθηση μιας διαφορετικής λογικής στην οργάνωση του συνδικαλιστικού κινήματος, ενώ η «πολυμορφία» και η «εναλλαγή» υπαινίσσονται τη συνύπαρξη θεσμοποιημένων και μη θεσμοποιημένων δράσεων. Η δεύτερη ομάδα στοχεύσεων περιλαμβάνει τις απαραίτητες ενέργειες της κομματικής οργάνωσης για την υποστήριξη αυτών των επιδιώξεων.⁴³ Πρόκειται για οργανωτικά μέτρα που αφορούν τη «διάταξη στελεχών», την «κομματική οικοδόμηση» στην εργατική τάξη, την «ιδεολογικοπολιτική διαφώτιση» των εμπλεκομένων και, το κυριότερο, τη βελτίωση των συσχετισμών στο συνδικαλιστικό κίνημα και την ενίσχυση της «αυτοτελούς παρουσίας του κόμματος». Το τελευταίο υποδηλώνει και την ανάγκη να διασφαλιστεί η αυτοτέλεια της κομματικής άποψης στο συνδικαλιστικό κίνημα και η διακριτότητα των κομματικών δυνάμεων σε σχέση με τους υπολοίπους. Αυτό, φυσικά, έρχεται σε αντιπαράθεση με λογικές ανοικτών μετώπων και προετοιμάζει τη βαθμιαία αποκοπή των συνδικαλιστικών δυνάμεων του ΚΚΕ από τις υπόλοιπες παρατάξεις.

Σημείο καμπής για τη σχέση ΕΣΑΚ και ηγεσίας της ΓΣΕΕ –ειδικά με την ΠΑΣΚΕ– είναι η συμφωνία στην οποία κατέληξαν ΓΣΕΕ και εργοδότες στις 20 Μαΐου 1993 για την ΕΓΣΣΕ του 1993. Για την ΕΣΑΚ η συγκεκριμένη συμφωνία συνιστά προσχώρηση της ηγεσίας της ΓΣΕΕ σε λογικές «συναίνεσης» και «κοινωνικού εταιρισμού»⁴⁴. Ο Γ. Θεωνάς υποστηρίζει ότι «[...] σημειώνεται ένα ακόμα βήμα στην προσαρμογή που θέλουν να προωθήσουν συγκεκριμένες δυνάμεις στη λογική του “κοινωνικού εταιρισμού” και στη λογική της “συνυπευθυνότητας” των εργαζομένων για την πορεία της οικονομίας [...]»,⁴⁵ ενώ ο διευθυντής του *Ριζοσπάστη* Τ. Τσίγκας μιλά για «νέα δεδομένα» και για «[...] ένα γενικότερο αναπροσανατολισμό της ΓΣΕΕ στην κατεύθυνση της λεγόμενης “συναίνεσης” και της ταξικής συνεργασίας [...] [που σηματοδοτεί] την εγκατάλειψη του ταξικού και αγωνιστικού προσανατολισμού [...]».⁴⁶ Ο δε Γ. Μαυρίκος, σε μια περισσότερο επιθετική παρέμβαση, αναφέρεται σε «υπονόμευση αγώνων», «εργατική αριστοκρατία», «ρεφορμιστική συνθηκολόγηση» και αντιπαραβάλλει τον «κοινωνικό εταιρισμό» με την «έντιμη αγωνιστική στάση».⁴⁷ Ο Γ. Θεωνάς, ως Γ.Γ. της ΓΣΕΕ,

⁴³ Στο ίδιο, σελ. 390-393.

⁴⁴ Θεωνάς, Γ., «Σύμβαση “Κοινωνικών Εταίρων”», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαΐου 1993.

⁴⁵ Στο ίδιο.

⁴⁶ Τσίγκας, Τ., «ΓΣΕΕ: Νέα δεδομένα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1993.

⁴⁷ Μαυρίκος, Γ., «Αποκάλυψη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1993.

αρνείται να υπογράψει τη νέα ΕΓΣΣΕ –την προηγούμενη του 1991-1992 την είχε υπογράψει ο Μ. Κωστόπουλος– και επιδιώκεται η απομάκρυνση από τη θέση του.⁴⁸ Ουσιαστικά η άρνηση υπογραφής της ΕΓΣΣΕ είναι και η πρώτη κίνηση τυπικού απογαλακτισμού των δυνάμεων του ΚΚΕ από τη Διοίκηση της ΓΣΕΕ. Τον Οκτώβριο του 1993 αποχωρεί από την προεδρία της ΓΣΕΕ ο Α. Κανελλόπουλος και ο νέος πρόεδρος Χρ. Πολυζωγόπουλος ακολουθεί μια λογική περαιτέρω εμπέδωσης του εκσυγχρονιστικού δρόμου – ευνοώντας και την τακτική απομάκρυνσης της ΕΣΑΚ.

Το Νοέμβριο του 1993 δημοσιοποιείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η Λευκή Βίβλος «Ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα, απασχόληση – Οι προκλήσεις και η αντιμετώπισή τους για τη μετάβαση στον 21ο αιώνα», με πολύ συγκεκριμένες προβλέψεις για τις εργασιακές σχέσεις. Για το ΚΚΕ καθίσταται ένα «εργασιακό Μάαστριχτ» και αποτελεί μια ιδεολογική βάση για το διαχωρισμό του από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις στο συνδικαλιστικό κίνημα (βλ. και παρακάτω). Φαίνεται ότι πλέον μπορεί να προωθηθεί μια αντίληψη για «δύο δρόμους» στο συνδικαλιστικό κίνημα που δεν είναι συμβατοί μεταξύ τους:

Η ΓΣΕΕ και το συνδικαλιστικό κίνημα έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε δύο δρόμους: ο ένας είναι αυτός που προτείνουν οι συνδικαλιστές της ΕΣΑΚ, ο δρόμος υπεράσπισης και διεύρυνσης των κατακτήσεων, δικαιωμάτων και του εισοδήματος των εργαζομένων. Ο δρόμος που περνά μέσα από την ανάπτυξη του αγώνα, που συγκρούεται με τις επιλογές των ισχυρών. Ο μοναδικός δρόμος που ανταποκρίνεται στα συμφέροντα των εργατοϋπαλλήλων της χώρας μας. Ο άλλος δρόμος είναι αυτός της υποταγής, που –στο όνομα της «ανάπτυξης», του «εκσυγχρονισμού», της «ανταγωνιστικότητας» του ΕΟΚικού κεφαλαίου με το αμερικάνικο και το γιαπωνέζικο– θυσιάζει κατακτήσεις και δικαιώματα αδιαπραγμάτευτα, καταδικάζοντας τους εργαζομένους. Ο δρόμος, δηλαδή, που προωθούν οι ηγεσίες των άλλων δυνάμεων (ΠΑΣΚΕ – ΔΑΚΕ – «ΣΥΝ»).

Φαίνεται, βέβαια, ότι η συγκεκριμένη κατεύθυνση δεν έχει ακόμα γίνει αποδεκτή από το σύνολο των συνδικαλιστών του κόμματος, καθώς ένα μέρος τους εξακολουθεί να θεωρεί ότι η επιλογή της πλήρους αντιπαράθεσης είναι προβληματική. Παρότι δεν υπάρχει κάποια δημόσια τοποθέτηση, εμφανίζονται

⁴⁸ Ευαγγελοπούλου, Μ., «Άλμα στον κατήφορο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 1993.

⁴⁹ Μαυρίκος, Γ., «Προς το Μεσαίωνα ή για το 2000;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Νοεμβρίου 1993.

αντίθετες διατυπώσεις, που υποδηλώνουν έναν κάποιου είδους πολιτικό «φρονηματισμό». Για παράδειγμα, η Ελ. Κοτροδαύλη, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής, μιλά για «[...] κομματικές μας δυνάμεις [που] δεν κατανοούν την ανάγκη διαχωρισμού από τις ρεφορμιστικές παρατάξεις [...]»⁵⁰ και ο Δ. Γόντικας ξεκαθαρίζει ότι «[...] οι εργαζόμενοι, κάτω από αυτές τις συνθήκες από μόνοι τους, όσο κι αν αισθάνονται τις συνέπειες, είναι δύσκολο να οργανώσουν την αντίστασή τους, αν δεν μπουν μπροστά οι κομμουνιστές [...]», καταλήγοντας ότι «[...] αυτή είναι η μοίρα τους [...]»⁵¹. Η έμπρακτη επιβεβαίωση αυτής της νέας γραμμής έρχεται με άμεση ενεργοποίηση των συνδικαλιστικών δυνάμεων⁵² και με τη διοργάνωση δύο συλλαλητηρίων κατά τις ημέρες διεξαγωγής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στις Βρυξέλλες (9-10 Δεκεμβρίου 1993) στο οποίο εγκρίθηκε η Λευκή Βίβλος.⁵³

Ουσιαστικά την περίοδο Νοέμβρη 1993 – Φλεβάρη 1994 επιλύονται σταδιακά όλες οι παραπάνω αντιφάσεις. Καταρχάς στο επίπεδο των στελεχών του Συνδικαλιστικού Τμήματος της Κεντρικής Επιτροπής, το οποίο πλέον καθοδηγεί ο Κ. Παρασκευάς – στη θέση του Σ. Μαντζουράνη. Ο Παρασκευάς, μετά τον Ιούνιο του 1994, αναδεικνύεται σε μέλος του Πολιτικού Γραφείου και καθοδηγεί τους συνδικαλιστές του κόμματος αντί του Γ. Θεωνά, ο οποίος εκλέγεται ευρωβουλευτής. Κατ’ αντιστοιχία, το Φεβρουάριο του 1994 εκλέγεται Γραμματέας της ΕΣΑΚ ο Γ. Μαυρίκος, ο οποίος μετά το καλοκαίρι του 1994 αναλαμβάνει και Γενικός

⁵⁰ Κοτροδαύλη, Ελ., «ΚΚΕ – Εργατική Τάξη. Ορισμένα σύγχρονα προβλήματα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5-6, 1993, σελ. 35.

⁵¹ Γόντικας, Δ., «Η πρωτοπορία κρίνεται στην πράξη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 1993.

⁵² «[...] Έγκαιρα, το κενό που δημιουργεί η αδράνεια στην οποία καταδικάζει τη Συνομοσπονδία η συγκεκριμένη πλειοψηφία, πρέπει να καλυφθεί, με την εξάσκηση της μεγαλύτερης δυνατής πίεσης [...], Ομοσπονδίες, Εργατικά Κέντρα, πρωτοβάθμια σωματεία μπορούν να μετατραπούν σε “ταμπούρια” των εργαζομένων. Άμεσα, αναπτύσσοντας πολύμορφες δραστηριότητες, χρειάζεται να ενημερώσουν τους εργαζομένους με έντυπο υλικό, μέσα από τις γενικές συνελεύσεις, συγκεντρώσεις και περιοδείες στους χώρους δουλειάς. Να ξεκινήσει έγκαιρα η διαδικασία διεκδίκησης κλαδικών συλλογικών συμβάσεων, σε συνδυασμό με την απαίτηση για υπογραφή ικανοποιητικής ΕΓΣΣΕ. Απαιτείται η προώθηση του συντονισμού της δράσης και της οργάνωσης των κινητοποιήσεων. Μία πρώτη απάντηση μπορεί και πρέπει να δοθεί το πρώτο δεκαήμερο του Δεκέμβρη, ώστε να αποτελέσει αφετηρία κλιμάκωσης και ανάπτυξης των κινητοποιήσεων [...]», στο Μαυρίκος, Γ., «Προς το Μεσαίωνα ή για το 2000;», *ό.π.*

⁵³ «Συλλαλητήριο αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1993· «Συλλαλητήρια αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Δεκεμβρίου 1993· «Εργατικό ΟΧΙ στον εργασιακό μεσαίωνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Δεκεμβρίου 1993.

Γραμματέας της ΓΣΕΕ στη θέση του Γ. Θεωνά. Είναι σαφές πλέον ότι επικρατεί η αντίληψη της διαφοροποίησης και της αντιπαράθεσης. Ταυτόχρονα, από τον Ιανουάριο του 1994 λειτουργούν συντονιστικά πρωτοβάθμιων σωματείων σε Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη, τα οποία ως άτυπες οργανωτικές δομές αναλαμβάνουν να συντονίσουν την παρέμβαση των κομματικών δυνάμεων. Στην Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας του ΚΚΕ (ΚΟΑ), ξεκαθαρίστηκε ότι:

Το ζητούμενο για τους κομμουνιστές της Αθήνας είναι να δώσουν ξεχωριστό βάρος στα πρωτοβάθμια σωματεία, στον εμπλουτισμό και το ζωντάνεμα της λειτουργίας τους, στην επαφή με τα μέλη τους με στόχο τη συσπείρωση του συνόλου των εργαζομένων σ' αυτά ανεξάρτητα από πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές και την ανάπτυξη μαζικών ενωτικών αγώνων. Ο συντονισμός των πρωτοβάθμιων και δευτεροβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων που χαράσσουν αγωνιστική γραμμή είναι επίσης παραπάνω από αναγκαία.⁵⁴

Παράλληλα, 5 Ομοσπονδίες που ελέγχονται από το ΚΚΕ (Οικοδόμοι, Κλωστοϋφαντουργοί, Λογιστές, Νοσηλευτικό Προσωπικό, Συνταξιούχοι ΙΚΑ) μετέχουν στο συντονιστικό της Αθήνας, αναπτύσσοντας περαιτέρω τη λειτουργικότητα του εν λόγω οργανωτικού σχήματος. Το συγκεκριμένο σχήμα υλοποιεί τις κατευθύνσεις για παρέμβαση στον πρώτο βαθμό συνδικαλιστικής εκπροσώπησης, αλλά, το κυριότερο, επιτρέπει τη διαμόρφωση μίας ομογενούς συνδικαλιστικής βάσης από την οποία θα εκκινεί και η παρέμβαση του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα. Το συντονιστικό Αθήνας-Πειραιά διοργανώνει το αρκετά μαζικό συλλαλητήριο της 8ης Απριλίου 1994, με αφορμή τη διεξαγωγή συνόδου του ECOFIN στην Αθήνα.⁵⁵ Στην πραγματικότητα, εδώ απαντάται και μια από τις πρώτες εκφράσεις του μοντέλου ΠΑΜΕ, έτσι όπως αυτό θα αναπτυχθεί στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Η νέα γραμμή στη συνδικαλιστική παρέμβαση αποκαλύπτεται και στο 28^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ (Μάρτιος 1995), το οποίο γίνεται αντιληπτό από τις κομματικές

---

⁵⁴ «Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ: Με δύναμη και αυτοθυσία στους αγώνες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1994.

⁵⁵ «Δε θα περάσει!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1994. Μαυρίκος, Γ., «Ήταν η αρχή», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1994.

δυνάμεις ως το επιστέγασμα μιας πορείας αλλαγής του χαρακτήρα της ΓΣΕΕ. Έτσι, η ΕΣΑΚ στον προγραμματισμό δράσης που προτείνει τονίζει για τα συνδικαλιστικά όργανα ότι «[...] είναι ανάγκη να ξεκαθαριστεί ο ταξικός προσανατολισμός τους και να προσδιοριστούν οι σύμμαχοι και αντίπαλοί τους [...]»,⁵⁶ ενώ και ο Κ. Παρασκευάς, μιλώντας στο συνέδριο εκ μέρους του ΚΚΕ, επισημαίνει ότι «[...] ένα μεγάλο μέρος εργαζομένων απαιτεί η συνδικαλιστική ηγεσία, που αναδείχτηκε με την ψήφο τους, να αναλάβει πρωτοβουλίες και να έχει ένα καθαρό μέτωπο εναντίον όλων εκείνων που ευθύνονται για την κρίση και τα βάσανά τους [...]»⁵⁷. Για την επομένη του συνεδρίου ξεκαθαρίζεται ότι οι συσχετισμοί στο συνέδριο έφεραν «[...] την κορυφαία συνδικαλιστική οργάνωση τόσο κοντά στις θέσεις του ΣΕΒ, που δυσκολεύεται κανείς να διακρίνει βασικές διαφορές [...]»⁵⁸ προετοιμάζεται δηλαδή η ΕΣΑΚ για μια διαδικασία απόλυτης αντιπαράθεσης με την ηγεσία της ΓΣΕΕ. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο, το ΚΚΕ απορρίπτει τη συμμετοχή της ΓΣΕΕ στην Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) θεωρώντας την ως ένα «[...] θεσμό-οπερέτα που ο πραγματικός του ρόλος είναι να ορθώσει εμπόδια στην οργάνωση της αντίστασης και της πάλης των εργαζομένων για την ανατροπή αυτής της πολιτικής [...]».⁵⁹

Η συνδικαλιστική εναλλακτική αναζητείται στο «*συντονισμό*» και στην αυτοτελή δράση της κομματικής οργάνωσης. Ο Γ. Μαυρίκος σε συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΣΑΚ αναφέρει ότι «[...] ο συντονισμός της δράσης και της πάλης των εργαζομένων κρίνεται σαν εντελώς αναγκαίος, αφού τα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος με τους υπάρχοντες συσχετισμούς, σε πολλές περιπτώσεις, όχι μόνο δεν μπορούν να ανταποκριθούν στην αναγκαία ανάπτυξη της πάλης, αλλά και αντιστρατεύονται αυτή την προοπτική [...]».⁶⁰ Ο «*συντονισμός*» δεν σημαίνει αποχώρηση από τα συνδικάτα, αλλά καλύτερος προσανατολισμός της δράσης προς μια «*ταξική*» κατεύθυνση, όπως θα έλεγε το ΚΚΕ. Επί της ουσίας, το

---

⁵⁶ «Κατά τα έργα και τα προγράμματα... Τι προτείνει η ΔΑΣ για τον προσανατολισμό δράσης της ΓΣΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαρτίου 1995.

⁵⁷ Παρασκευάς, Κ., «Φουντώνουν οι αγωνιστικές διαθέσεις», ομιλία στο 28ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1995.

⁵⁸ Ευαγγελοπούλου, Μ., «Μετά το συνέδριο τι;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1995.

⁵⁹ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στο δρόμο της αντίστασης καλεί το ΚΚΕ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιανουαρίου 1995.

⁶⁰ «Προς Πανελλαδική Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ: Σε ανοδική πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1995.

Συντονιστικό των Σωματείων της Αθήνας και του Πειραιά βρίσκεται σε διαρκή κινητοποιητική εγρήγορση και έχει αρχίσει να διαμορφώνει ένα μοντέλο δράσης που συνίσταται σε αυτόνομες πορείες και συγκεντρώσεις των δυνάμεων του Συντονιστικού, καταθέτει πλαίσιο δράσης, συναντιέται με άλλες κοινωνικές ομάδες σε κινητοποιήσεις, ενεργοποιείται για μη συνδικαλιστικά θέματα και λειτουργεί σαν μοχλός πίεσης προς την ηγεσία της ΓΣΕΕ.

Σε όλη τη διάρκεια του 1995 η στρατηγική του «συντονισμού» αποτελεί την αιχμή της συνδικαλιστικής παρέμβασης, η οποία μετατοπίζεται ελαφρώς από την άσκηση πίεσης εντός οργάνων ΓΣΕΕ στην άσκηση εξωτερικής πίεσης διαμέσου συλλαλητηρίων και λοιπών κινητοποιήσεων.⁶¹ Το Συντονιστικό Αθήνας-Πειραιά διοργανώνει συνολικά τρία παναττικά συλλαλητήρια (14 Μαρτίου, 27 Ιουνίου, 28 Σεπτεμβρίου), το αντίστοιχο της Θεσσαλονίκης ένα συλλαλητήριο στις 13 Απριλίου και το Συντονιστικό της Πάτρας στις 14 Μαρτίου. Στις 31 Οκτωβρίου το Συντονιστικό της Αθήνας κατέρχεται σε κοινό συλλαλητήριο με τη Συντονιστική Επιτροπή Αγώνα Συνταξιούχων και αποκορύφωμα των κινητοποιήσεων είναι προφανώς το διήμερο συλλαλητηρίων (19-20/12) από τα συντονιστικά σωματείων σε πολλές πόλεις της Ελλάδας ενάντια στον Προϋπολογισμό του 1996.

Κομβικό σημείο για την εδραίωση του Συντονιστικού είναι το πρόγραμμα κινητοποιήσεων για τη διεκδίκηση του 35ώρου στο οποίο καταλήγει στις 14 Ιουνίου 1995. Εδώ είναι σημαντικά δύο στοιχεία: πρώτον, το Συντονιστικό αναδεικνύεται σε ξεχωριστή δομή διεκδίκησης συνδικαλιστικών αιτημάτων, πέραν της παράταξης της ΕΣΑΚ και, δεύτερον, διαμορφώνει ένα πρόγραμμα δράσης ανεξάρτητα από αποφάσεις συνδικαλιστικών οργάνων. Η μετατόπιση αυτή είναι σημαντική αν σκεφτούμε ότι μέχρι πρότινος είχε ως προτεραιότητα την άσκηση πίεσης στα όργανα της ΓΣΕΕ· τώρα αρχίζει να κερδίζει έδαφος η ιδέα ότι οι συνδικαλιστικές δυνάμεις του κόμματος οφείλουν να καταρτίσουν πρόγραμμα δράσης εκτός του προγραμματισμού δράσης της ΓΣΕΕ. Επιπρόσθετα, κερδίζει έδαφος η ιδέα ότι η τρέχουσα δομή της ΓΣΕΕ δεν επιτρέπει τον «αγωνιστικό» προσανατολισμό, οπότε χρειάζεται να ανευρεθούν τρόποι παράκαμψης της συνδικαλιστικής γραφειοκρατίας από τα κάτω. Έτσι, σε συνέντευξή του ο Γ. Μαυρίκος αναφέρει χαρακτηριστικά: «[...] υπάρχουν προβλήματα και δυσκολίες στο επίπεδο της ΓΣΕΕ, αλλά κυρίως εμείς σαν κομμουνιστές προσπαθούμε να ξεπεράσουμε τα προβλήματα στη βάση [...],

---

⁶¹ «Το εργατικό 1995», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιανουαρίου 1996.

χρειάζεται η ενίσχυση των κομμουνιστών, η ριζική αλλαγή των συσχετισμών στα πρωτοβάθμια σωματεία [...]».⁶² Επιπλέον, σε επίπεδο κορυφής «[...] το συνδικαλιστικό κίνημα έχει οργανωτική ενότητα, αλλά δεν έχει και δεν μπορεί να έχει σε καμία περίπτωση ιδεολογική και πολιτική ενότητα [...], βλέπουμε καθημερινά ότι υπάρχουν δύο βασικές γραμμές στο συνδικαλιστικό κίνημα [...]».⁶³

2.2.2 Το 15ο Συνέδριο για την παρέμβαση στο συνδικαλιστικό κίνημα

Το 1996 ήταν καταρχάς η χρονιά του 15ου Συνεδρίου. Αναπτύξαμε πιο πάνω τις θέσεις του ΚΚΕ για το «Μέτωπο», για τη συγκρότηση του οποίου απαραίτητη προϋπόθεση ήταν και η αναζωογόνηση του συνδικαλιστικού κινήματος. Στα ντοκουμέντα του 15ου Συνεδρίου υπάρχουν αρκετές αναφορές στη δράση του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα, οι οποίες κατά βάση σχετίζονται με την αναγκαιότητα αντιπαράθεσης με τις συνδικαλιστικές ελίτ ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ. Οι αναφορές δεν είναι ιδιαίτερα αναλυτικές –προβλέπεται, άλλωστε, διοργάνωση πανελλαδικής συνδιάσκεψης γι' αυτό το θέμα –, ωστόσο αναδεικνύεται η ανάγκη «συντονισμού από τα κάτω» ή «αναδιάταξης του κόμματος» για ενίσχυση της επιρροής του στην εργατική τάξη. Στον προσυνεδριακό διάλογο ξεχώρισε η παρέμβαση του Μ. Κωστόπουλου,⁶⁴ ο οποίος, όπως είδαμε και πιο πάνω, άσκησε κριτική στη συμμαχιακή αντίληψη του κόμματος, τουλάχιστον ως προς την επέκτασή της και στο μαζικό κίνημα. Η δημόσια διαφοροποίηση του Κωστόπουλου ήταν και η κορύφωση της διαμάχης που σοβούσε στο εσωτερικό των κομματικών συνδικαλιστικών δυνάμεων για τη λογική των συμμαχιών.⁶⁵ Στην πραγματικότητα η

---

⁶² Μαυρίκος, Γ., «Αγωνιστικά, ταξικά, αντισυναινετικά», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1995.

⁶³ Στο ίδιο.

⁶⁴ Κωστόπουλος, Μ., «Να ξαναδούμε ορισμένα ζητήματα...», παρέμβαση στον προσυνεδριακό διάλογο για το 15ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1996· βλ. επίσης και την ομιλία του στο 15ο Συνέδριο: Κωστόπουλος, Μ., [Ομιλία στο 15ο Συνέδριο], εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1996.

⁶⁵ Βλ. και την αναφορά στον απολογισμό δράσης της απερχόμενης Κεντρικής Επιτροπής: «[...] Το διάστημα αυτό εμφανίστηκαν και συγχύσεις, λαθεμένες αντιλήψεις στη δράση του Κόμματος, στις γραμμές του μαζικού κινήματος, κάτω από το βάρος των σύνθετων προβλημάτων που αντικειμενικά υπάρχουν. Τα κενά και οι αδυναμίες οφείλονται και στη λειψή καθοδηγητική βοήθεια, σε παρεκκλίσεις στο όνομα των ιδιομορφιών, σε λαθεμένες απόψεις, που αντικειμενικά οδηγούν σε ενσωμάτωση των

μη εκλογή ενός μέλους του Πολιτικού Γραφείου στη νέα Κεντρική Επιτροπή –όπως και του Γ. Θεωνά– ως ένα βαθμό υποδηλώνει και την επικράτηση της πιο «σκληρής» άποψης, η οποία είναι και η θεμελιακή βάση της λογικής ΠΑΜΕ. Δεν είναι τυχαίες οι διατυπώσεις του Γ. Μαυρίκου στον προσυνομιλιακό διάλογο όπου και αναφέρει ότι «[...] στις κορυφές του συνδικαλιστικού κινήματος σήμερα κυριαρχούν οι δυνάμεις της ενσωμάτωσης [και] σωστά η πολιτική μας κεντράρει στην αποκάλυψη και στην απόκρουση των αντεργατικών επιλογών των κορυφών [...]».⁶⁶ Σε γενικές γραμμές το θέμα της παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα φαίνεται ότι έχει επιλυθεί εσωκομματικά· ή μάλλον καλύτερα η προσοχή έχει προσανατολιστεί στο χαρακτήρα του «Α-Α Μετώπου» και στο αν θα έχει ανοιχτά ή κλειστά χαρακτηριστικά. Και στο συνδικαλιστικό σκέλος οι όποιες διχογνωμίες αφορούν το πόσο κλειστό ή ανοιχτό θα είναι το ήδη περιοριστικό συμμαχικό πλαίσιο και το ποια θα είναι θέση των κομματικών δυνάμεων στη δομή της ΓΣΕΕ.

Ο τόνος, βέβαια, έχει αρχίσει και δίνεται στα ντοκουμέντα του 15ου Συνεδρίου. Στον απολογισμό δράσης η απερχόμενη Κεντρική Επιτροπή αποφαινεται ότι «[...] η αλλαγή των συσχετισμών μέσα στα όργανα του συνδικαλιστικού και γενικότερα του μαζικού κινήματος, παρότι είναι αργή και βασανιστική, ωστόσο προβάλλει σαν τάση που αρχίζει, αργά και βασανιστικά, να ωριμάζει [...]».⁶⁷ Ταυτόχρονα διακηρύσσεται ότι:

Οι πλειοψηφίες που βρίσκονται στα κεντρικά όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος με τη στάση τους έχουν εξελιχθεί σε φορείς προώθησης των επιδιώξεων του μεγάλου κεφαλαίου στην εργατική τάξη. Με την τακτική τους επιδιώκουν την προώθηση της ταξικής συνεργασίας και υποταγής, με κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες για τα «μάτια του κόσμου», προκειμένου να διασκεδαστεί η μεγάλη δυσaráεσκεια και να εκτονωθεί ανώδυνα η πίεση «από τα κάτω».⁶⁸

δυνάμεών μας ή στο ξέκομμα και στην απόσπαση [...]» βλ. ΚΕ του ΚΚΕ, «Εκθεση Δράσης της ΚΕ» στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*, σελ. 291.

⁶⁶ Μαυρίκος, Γ., «Η δουλιά μας στην εργατική τάξη», παρέμβαση στον προσυνομιλιακό διάλογο για το 15ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1996.

⁶⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Εκθεση Δράσης της ΚΕ», *ό.π.*, σελ. 289.

⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 290.

Επαναλαμβάνεται, δε, η άποψη ότι είναι υποχρεωμένο το κόμμα να παρέμβει ουσιαστικά στο συνδικαλιστικό κίνημα και να αποτρέψει τη διολίσθησή του σε μηχανισμό ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης και κατευνασμού των διεκδικήσεών της.

Έτσι, στην «Πολιτική Απόφαση» του 15ου Συνεδρίου τίθενται δύο καθήκοντα στο κόμμα σε σχέση με τη δράση στο συνδικαλιστικό κίνημα. Σε ένα πρώτο επίπεδο αναδεικνύεται η ανάγκη «αναδιάταξης των δυνάμεων» –μεταφορά μελών-στελεχών από τοπικές σε επαγγελματικές ΚΟΒ– και η στρατολόγηση μελών από την εργατική τάξη. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο κείμενο: «[...] απαιτείται όλες οι κομματικές δυνάμεις, ανεξάρτητα από σύνθεση και χώρο, να έχουν πρώτο και βασικό προσανατολισμό την εργατική τάξη και την κομματική οικοδόμηση στους χώρους δουλιάς [...]».⁶⁹ Βέβαια, το «εργατική τάξη» φαίνεται να αποκτά ένα αρκετά διευρυμένο περιεχόμενο («[...] Να απαλλαγούμε από τη στενή αντίληψη –όπου εξακολουθεί να υπάρχει– ότι η εργατική τάξη ταυτίζεται με τους εργοστασιακούς εργάτες. Η δράση του Κόμματος πρέπει να είναι ενιαία στο περιεχόμενό της στην εργατική τάξη [...]»), δείγμα του ότι το κόμμα επιθυμεί να συσπειρώσει στο «Μέτωπο» το σύνολο της μισθωτής εργασίας ανεξαρτήτως κλάδου ή αντικειμένου. Επιπρόσθετα, επισημαίνεται ότι «οι αλλαγές των εργασιακών σχέσεων» επιβάλλουν αναπροσαρμογές στον τρόπο οργανωτικής δουλειάς των κομματικών στελεχών και ουσιαστικά πέρα από την αυτονόητη επίδρασή τους στην ίδια την εργατική τάξη «[...] είναι και ο σύγχρονος τρόπος χειραγώγησης και διάλυσης του συνδικαλιστικού κινήματος [...]».⁷⁰

Σε ένα δεύτερο επίπεδο η «Πολιτική Απόφαση» δίνει κατευθύνσεις για την παρέμβαση των κομματικών δυνάμεων στο συνδικαλιστικό κίνημα. Η «Απόφαση» προειδοποιεί για κίνδυνο αποστράτευσης εργαζομένων από τα συνδικάτα εάν δεν ενισχυθεί η «ταξική συνδικαλιστική πάλη». Έτσι, γίνεται λόγος για την ανάγκη:

Το ταξικό ρεύμα που υπάρχει στις γραμμές του συνδικαλιστικού κινήματος, στην πρώτη γραμμή του οποίου είναι οι κομμουνιστές, να πλατύνει, να ενισχυθεί και να

---

⁶⁹ ΚΚΕ, «Πολιτική απόφαση», κείμενο πολιτικής απόφασης 15ου Συνεδρίου του ΚΚΕ στο ΚΚΕ, 15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας ό.π., σελ. 171.

⁷⁰ Στο ίδιο, σελ. 171-172.

κάνει πιο ορατή και δυναμική την παρέμβασή του ενάντια στο ισχυρό ρεύμα του ρεφορμισμού, της ενσωμάτωσης που κυριάρχησε τα τελευταία χρόνια.⁷¹

Οι συνδικαλιστές του κόμματος «[...] πρέπει να πάρουν περισσότερες και πιο αποτελεσματικές πρωτοβουλίες, με στόχο την ανατροπή της σημερινής κατάστασης [...]» με σκοπό «[...] να καταδικαστούν στη συνείδηση της εργατικής τάξης οι συνδικαλιστές και οι ηγεσίες των παρατάξεων που δουλεύουν για την ενσωμάτωση και υποταγή του συνδικαλιστικού κινήματος [...]».⁷² Και σε αυτό το ντοκουμέντο η λύση είναι:

Να προχωρήσει ο συντονισμός δράσης στα πλαίσια του συνδικαλιστικού κινήματος, σε τοπικό, κλαδικό και πανελλαδικό επίπεδο του πόλου του ταξικού ρεύματος, ώστε να ακουμπήσουν πάνω του οι αγωνιστικές διαθέσεις των εργαζομένων, οι ανάγκες και οι ανησυχίες τους.⁷³

Τέλος ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η πορεία του συνδικαλιστικού κινήματος είναι αξεχώριστη από την πορεία του ΚΚΕ [...]» και ως εκ τούτου «[...] η πλειοψηφία της εργατικής τάξης πρέπει να ακολουθήσει, να ψηφίσει το ΚΚΕ, να είναι στο πλευρό του ΚΚΕ, να αγωνίζεται μαζί του [...]».⁷⁴

Στο επίπεδο της συνδικαλιστικής κινητοποίησης, το 1996 είναι συνέχεια του 1995· συνεχίζεται το *modus operandi* με τα Συντονιστικά των σωματείων –Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Βόλος και ως τέλος του χρόνου Λάρισα, Χανιά, Τρίκαλα–, τα οποία ενεργοποιούνται στις 24ωρες απεργίες που προκηρύσσει –22 Φεβρουαρίου 1996⁷⁵ και 28 Νοεμβρίου 1996⁷⁶– η ΓΣΕΕ και διοργανώνουν αυτόνομα συλλαλητήρια. Το σκεπτικό καθόδου στις πανελλαδικές απεργίες περιλαμβάνει την αντίληψη του ότι οι απεργίες, έτσι όπως προκηρύσσονται, είναι τυπικές και

---

⁷¹ Στο ίδιο, σελ. 172.

⁷² Στο ίδιο.

⁷³ Στο ίδιο, σελ. 172-173.

⁷⁴ Στο ίδιο, σελ. 173.

⁷⁵ «Μαζικό, μαχητικό απεργιακό “παρών”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Φεβρουαρίου 1996.

⁷⁶ Γραμματεία της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την απεργία της 28ης Νοέμβρη», ανακοίνωση (20 Νοεμβρίου 1996), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 53· «Συγκέντρωση πλήθους και πάθους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1996.

στερούνται ουσιαστικού πολιτικού περιεχομένου.⁷⁷ Η λογική της παρέμβασης των συντονιστικών επιτροπών και των δυνάμεων του ΚΚΕ εν γένει έγκειται στο να δοθεί κατεύθυνση πολιτικοποίησης στις απεργίες, να προβληθούν τα σωστά αιτήματα και να επιτευχθεί η μαζικότητα που θα τις καταστήσει πραγματικό μοχλό πίεσης.⁷⁸ Επομένως η κομματική ελίτ του ΚΚΕ εξακολουθεί να θεωρεί ότι υπάρχουν δυνατότητες παρέμβασης και εντός πρωτοβουλιών ΓΣΕΕ, ακόμη και αν οι δυνάμεις της ΕΣΑΚ κινούνται σε πλήρη διάσταση με τις λοιπές παρατάξεις. Σε ίδια λογική κινείται και το πλαίσιο συμμετοχής των δυνάμεων του ΚΚΕ στην απεργία της Πρωτομαγιάς του 1996, ο χαρακτήρας της οποίας πρέπει να είναι «[...] αγωνιστικός, ταξικός, αντισυναινετικός, διεθνιστικός [...]»⁷⁹.

Την ίδια στιγμή, βέβαια, οι συντονιστικές επιτροπές διοργανώνουν δικές τους εκδηλώσεις, ιδίως όταν τα επίσημα συνδικαλιστικά όργανα –σε τρίτο και δεύτερο βαθμό– δεν δέχονται τις προτάσεις της ΕΣΑΚ. Κορυφαίες στιγμές είναι τα συλλαλητήρια που διοργανώνονται σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα και Βόλο στις 23 Ιουλίου 1996 ενάντια σε νομοσχέδιο για την καταπολέμηση της ανεργίας το οποίο το ΚΚΕ θεωρούσε ανεπαρκές.⁸⁰ Την ίδια λογική είχαν και τα συλλαλητήρια της 17ης Δεκεμβρίου για τον προϋπολογισμό,⁸¹ τα οποία μάλιστα προκύπτουν ύστερα από άρνηση της πλειοψηφίας της ΓΣΕΕ –εν προκειμένω της ΠΑΣΚΕ– για προκήρυξη 24ωρης απεργίας. Κεντρικός είναι ο ρόλος των Συντονιστικών και στις αγροτικές κινητοποιήσεις του 1996 –ιδίως το δίμηνο Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου– με τη διοργάνωση συλλαλητηρίων συμπαραστάσης –στις 5 Δεκεμβρίου στην Αθήνα–⁸² και με επισκέψεις σε αγροτικά μπλόκα.⁸³ Μάλιστα, η «αλληλεγγύη στους αγρότες» καταγράφεται ως βασικό καθήκον των συνδικαλιστών στο πλαίσιο της ενδυνάμωσης της στρατηγικής του «Μετώπου».⁸⁴

---

⁷⁷ Βλ., για παράδειγμα, για την απεργία της 28ης Νοεμβρίου: Μαυρίκος, Γ., «Ερχεται “βαρύς” χειμώνας για την κυβέρνηση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 1996.

⁷⁸ Τσίγκας, Τ., «Όπλο των εργατών η απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1996.

⁷⁹ Μαυρίκος, Γ., «Η ελπίδα στους αγώνες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 1996.

⁸⁰ «ΟΧΙ στο νομοθετικό τερατούργημα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 1996.

⁸¹ «“Ψήφος”-καταδίκη στον αντιλαϊκό προϋπολογισμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 1996.

⁸² «Κάτω τα χέρια από τους αγρότες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1996.

⁸³ «Εργατιά – αγροτιά, μια φωνή – μια γροθιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Δεκεμβρίου 1996.

⁸⁴ Κυριακίδης, Θ., «Υπόθεση όλων η αλληλεγγύη στους αγρότες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1996.

Σε επίπεδο διοίκησης ΓΣΕΕ συνεχίζονται οι αντιπαραθέσεις της ΕΣΑΚ, κυρίως με την παράταξη της ΠΑΣΚΕ, δίχως όμως να αφήνονται περιθώρια σύγκλισης με τις άλλες παρατάξεις. Σε ό,τι αφορά τη διαπραγμάτευση και την υπογραφή της νέας ΕΓΣΣΕ, η ΕΣΑΚ –διαμέσου του ΓΓ της ΓΣΕΕ Γ. Μαυρίκου– αποχωρεί στις 2 Φεβρουαρίου 1996 από τις διαπραγματεύσεις καταγγέλλοντας την «αδιαλλαξία των βιομηχάνων» και την «υποχωρητικότητα» της ηγεσίας της ΓΣΕΕ⁸⁵ και αρνείται να συνυπογράψει τη νέα Σύμβαση το Μάρτιο του 1996⁸⁶. Πρόκειται για τα προεόρτια της επερχόμενης ρήξης, τα οποία κινούνται εντός του πλαισίου της κομματικής λογικής.

2.2.3 Η Συνδιάσκεψη του 1997

Το 1997 αναδεικνύεται σε χρονιά-καμπή για την εξέλιξη της παρέμβασης του ΚΚΕ στο συνδικαλιστικό κίνημα, καθώς δημοσιοποιείται ένα εκτεταμένο κομματικό ντοκουμέντο για τη στρατηγική στο συγκεκριμένο θέμα και ταυτόχρονα οργανώνεται από τις κομματικές δυνάμεις στη ΓΣΕΕ η πρώτη ρήξη με την ηγεσία και τις άλλες παρατάξεις της Συνομοσπονδίας. Στην πραγματικότητα πρόκειται για περαιτέρω εμφάθυνση των τάσεων των προηγούμενων ετών, ενδεχομένως με έναν περισσότερο συστηματικό τρόπο. Στις 10-11 Μαΐου 1997 διοργανώνεται Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ για τη δράση του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα⁸⁷ που αναλύει έτι περισσότερο και τον προσανατολισμό της κομματικής παρέμβασης. Όπως και το 1993, το συνδικαλιστικό κίνημα περιγράφεται ως ευρισκόμενο σε χρόνια κρίση που απαιτεί άμεσες παρεμβάσεις ρήξης από τις δυνάμεις των κομμουνιστών συνδικαλιστών. Προσδιορίζονται μια σειρά από εξελίξεις και μετασχηματισμοί που εκ των πραγμάτων, για την κομματική ελίτ, επιβάλλουν και μια διαφορετικού τύπου αντιμετώπιση του συνδικαλιστικού ζητήματος. Η πρώτη εξέλιξη αφορά το χαρακτήρα της «επίθεσης» στην εργατική τάξη, ο οποίος «[...] είναι συνολικός με την έννοια ότι σαρώνει το σύνολο των δικαιωμάτων και των κατακτήσεων, θίγει όλες τις πτυχές της

⁸⁵ «Επιμένουν σε αυξήσεις πείνας οι βιομήχανοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 1996.

⁸⁶ Μαυρίκος, Γ., «Δε νομιμοποιούμε», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1996.

⁸⁷ ΚΚΕ, «Για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα», απόφαση Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης (10-11 Μαΐου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 157-186.

κοινωνικής και πολιτικής ζωής [...]» στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται «[...] η ανάγκη οι επιμέρους αγώνες, οι συντονισμοί, τα μέτωπα της πάλης να κατευθύνονται στη σύγκρουση με τις γενικότερες ρυθμίσεις και τα μέτρα που προωθούν οι δυνάμεις του κεφαλαίου [...]». ⁸⁸ Η αντίληψη αυτή προβάλλει την ανάγκη ανάπτυξης μιας στρατηγικής συνολικής σύγκρουσης με τις δυνάμεις του κεφαλαίου με αιχμή το συνδικαλιστικό κίνημα. Σε αυτή την περίπτωση οι όποιες διαδικασίες «διαλόγου» ή «συναίνεσης» είναι μη επιθυμητές και ανεπαρκείς για την αντιμετώπιση της «επίθεσης». Το συνδικαλιστικό κίνημα πρέπει να καλλιεργήσει μια τακτική «άμυνας» και «αντεπίθεσης», η οποία προϋποθέτει την υπέρβαση της όποιας αυταπάτης «ταξικής συνεργασίας».

Η δεύτερη εξέλιξη αφορά την ανάδυση νέων μορφών εργασίας – ελαστικοποίηση εργασιακών σχέσεων και εξατομίκευση της εργασίας– που απειλούν «[...] την ενότητα και τη μαζικότητα του συνδικαλιστικού κινήματος [...]». ⁸⁹ Εδώ το ΚΚΕ επισημαίνει ότι οι μεταβολές των εργασιακών σχέσεων έχουν άμεση επίδραση στην αντιπροσωπευτικότητα και την αποτελεσματικότητα του συνδικαλιστικού κινήματος και κατ' επέκταση απαιτούν και νέα οργανωτικά μοντέλα. Κοντά σε αυτά κινείται και η τρίτη εξέλιξη, που σχετίζεται με την αποδυνάμωση του συλλογικού πνεύματος στην ελληνική κοινωνία. Είναι σαφές ότι «[...] με την καλλιέργεια της απομάκρυνσης από τη συλλογική δράση, την αποστροφή από την πολιτική, την καταβαράθρωση των αξιών του αγώνα, την καλλιέργεια του ατομικισμού και εγωισμού [...]» ⁹⁰ δημιουργούνται αντικίνητρα συμμετοχής και παγιώνεται ένα κλίμα κυνισμού και απροθυμίας για συλλογική δράση. Εδώ το συνδικαλιστικό κίνημα είναι υποχρεωμένο να αναζητήσει τρόπους παρέμβασης στο ιδεολογικό πεδίο για την «αλλαγή συνειδήσεων» και ταυτόχρονα να μεθοδεύσει τρόπους αναζωογόνησης της συλλογικής συνείδησης των εργαζομένων.

Τέλος, όσον αφορά την ίδια τη φυσιογνωμία και κατεύθυνση του συνδικαλιστικού κινήματος, οι παραπάνω εξελίξεις συνοδεύονται και από την προτίμηση των συνδικαλιστικών ηγεσιών προς στρατηγικές αναπαραγωγής του συνολικού προβλήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο:

---

⁸⁸ Παρασκευάς, Κ., «Συσπείρωση δυνάμεων και ανάπτυξη της ταξικής πάλης», εισήγηση στην Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ (10 Μαΐου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1997.

⁸⁹ Στο ίδιο.

⁹⁰ Στο ίδιο.

Γίνεται πλέον πιο φανερό από παλιότερα ότι, όταν στα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος επικρατεί η λογική του μονόδρομου στο Μάαστριχτ, της επίτευξης των στόχων της σύγκλισης, του μύθου της σύγκλισης των οικονομικών, το όραμα της ελεύθερης οικονομίας της αγοράς κ.λπ., μοιραία οδηγείται το κίνημα στη συναίνεση, στην ταξική συνεργασία και στην ενσωμάτωση στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος.⁹¹

Μέσα από αυτό το πρίσμα ερμηνεύεται και η εν γένει πρακτική των ηγεσιών ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ, των οποίων η κριτική απέναντι στην κυβέρνηση αφορά δευτερεύοντα ζητήματα, οι οποίες προτιμούν συναινετικές και συγκλιτικές πρακτικές που στην ουσία «θολώνουν» την αντίθεση εργατικού κινήματος και «στρατηγικών επιλογών του κεφαλαίου». Επικρατεί δηλαδή μια αντίληψη στο συνδικαλιστικό κίνημα ότι η αντιπαράθεση, η διεκδίκηση και η σύγκρουση είναι παρωχημένες πρακτικές και ότι η μόνη επιλογή είναι ο «κοινωνικός διάλογος» και ο συμβιβασμός με τις δυνάμεις του κεφαλαίου. Ταυτόχρονα, μεγάλο μέρος των συνδικαλιστικών στελεχών έχει εξαγοραστεί «από την εργοδοσία και το κράτος», μια συνθήκη διαφθοράς που εξηγεί ως ένα σημείο και την παθογένεια του συνδικαλιστικού κινήματος.

Ποια θα πρέπει να είναι η απάντηση του κόμματος σε αυτές τις αρνητικές προκλήσεις; Η κομματική ελίτ μιλά για τη «συσπείρωση των ταξικών δυνάμεων» η οποία είναι «[...] όρος για την πιο συγκροτημένη παρουσία του ταξικού ρεύματος, που είναι ανάγκη να δρα σαν η δύναμη που θα αντιπαλεύει μέσα στις γραμμές του συνδικαλιστικού κινήματος το ισχυρό ρεύμα του ρεφορμισμού και της ενσωμάτωσης που κυριάρχησε τα τελευταία χρόνια [...]».⁹² Το «ταξικό ρεύμα» δεν ταυτίζεται με τα στελέχη και τα μέλη του ΚΚΕ στο συνδικαλιστικό κίνημα· συναπαρτίζεται από συνδικαλιστές και εργαζομένους που αντιπαλεύουν τις κατευθύνσεις του «κοινωνικού διαλόγου» και της «συναίνεσης», οργανώνει την «πάλη για αντιμονοπωλιακούς-αντιμπεριαλιστικούς στόχους», χαρακτηρίζεται από «ανομοιομορφία» και έχει αναφορά και σε εργαζομένους από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους που κατανοούν την ανάγκη της «ταξικής αντιπαράθεσης». Η κομματική ελίτ εκτιμά ότι η επίθεση των δυνάμεων του κεφαλαίου θα ενταθεί και ως

---

⁹¹ Στο ίδιο.

⁹² ΚΚΕ, «Για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα», ό.π., σελ. 165.

εκ τούτου η σύγκρουση του ταξικού με το συμβιβαστικό ρεύμα θα οξυνθεί κινητοποιώντας περισσότερες δυνάμεις. Υπ' αυτή την έννοια, είναι επιτακτική η «συσπείρωση» των δυνάμεων γύρω από τον «ταξικό πόλο» και «[...] από την ικανότητα του Κόμματος και του ταξικού ρεύματος να απεγκλωβίζει δυνάμεις που επηρεάζονται από το ρεφορμισμό και την πολιτική της ταξικής συνεργασίας, θα εξαρτηθεί η ισχύς, το εύρος, η αποτελεσματικότητα του συνδικαλιστικού κινήματος [...]».⁹³

Η προεργασία για τη δομή «ΠΑΜΕ» είναι εμφανής σε αυτό το κομματικό κείμενο, καθώς είναι ξεκάθαρη η έγνοια ώστε «[...] η συνδικαλιστική παράταξη να τραβήξει και άλλους αγωνιστές με διάφορους τρόπους και μορφές [...]».⁹⁴ Η συνδιάσκεψη καλεί σε ενοποίηση τις παρατάξεις του ΚΚΕ σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα –ΕΣΑΚ και «Δημοσιούπαλληλική Ενότητα»–, θέτει με εντονότερο τρόπο το ζήτημα της κλαδικής διάρθρωσης των παρατάξεων, θεωρεί ότι η «παράταξη» πρέπει να λειτουργεί και πέραν των συνδικαλιστικών οργάνων, ως «πόλος συσπείρωσης πρωτοπόρων δυνάμεων». Βέβαια, στην πράξη αυτή η δομή δεν θα λειτουργεί εκτός οργάνων συνδικαλιστικού κινήματος, αλλά αντίθετα θα διευκολύνει την ανάδειξη του «ταξικού πόλου». Η διαμόρφωση λοιπόν μιας νέας λογικής στην κομματική παράταξη είναι ο πρώτος πυλώνας της προετοιμασίας για το ΠΑΜΕ.

Ο δεύτερος πυλώνας αφορά το «συντονισμό από τα κάτω», ο οποίος «[...] βοήθησε ως ένα σημείο στην αντιμετώπιση της σκόπιμης αδράνειας των κεντρικών συνδικαλιστικών οργάνων [...]».⁹⁵ Παρά ταύτα, ενώ «[...] η κατεύθυνση ήταν σωστή [...] δεν υλοποιήθηκε παντού [...]».⁹⁶ Ανάμεσα στις ανεπάρκειες του συντονισμού περιλαμβάνεται ο περιορισμός της δράσης επιτροπών σε δυο τρεις πόλεις, η ελλιπής εμπλοκή στελεχών και μελών, που άφηγε την επιτροπή στην ευθύνη κάποιων επιλεγμένων συνδικαλιστών, η δυσκολία προσεταιρισμού σωματείων στα οποία η ΕΣΑΚ είναι μειοψηφία, η αδυναμία κλαδικής κινητοποίησης και συμμετοχής. Παρ' όλα αυτά, η κομματική ελίτ όχι μόνο δεν υπαναχωρεί από την τακτική του «συντονισμού», αλλά αντίθετα μιλά για:

---

⁹³ Στο ίδιο, σελ. 168.

⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 169.

⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 170.

⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 171.

Συσπείρωση και συντονισμό δράσης ανάμεσα σε σωματεία του ίδιου κλάδου, ανάμεσα σε Ομοσπονδίες και σε Εργατικά Κέντρα με προοπτική να ωριμάσουν οι προϋποθέσεις και για μορφή πανελλαδικού συντονισμού, που θα δώσει συνολική ώθηση στην αντιπαράθεση και πίεση μέσα στις γραμμές του συνδικαλιστικού κινήματος, για την αντιμετώπιση της σημερινής κατάστασης.⁹⁷

Πρόκειται, επί της ουσίας, για την πρώτη φορά που περιγράφεται η λογική ΠΑΜΕ σε κομματικό έγγραφο του ΚΚΕ. Στη συνάφεια αυτή, προτείνεται η δημιουργία «επιτροπών αλληλεγγύης» σε συγκεκριμένους κλάδους αλλά και σε ανέργους και επιδιώκεται η «συσπείρωση επιτροπής συνδικαλιστικών στελεχών», η οποία δεν θα περιορίζεται στα όρια της παράταξης και θα επιχειρεί να προσελκύσει συνδικαλιστές και από άλλους χώρους.

Ως προς τις «μορφές πάλης», η κομματική ελίτ επισημαίνει ότι πρέπει «[...] να καλλιεργήσουμε τη συμπάθεια σε οξυμένες μαζικές μορφές πάλης, προσέχοντας να μην καλλιεργηθεί η αυταπάτη ότι ο δυναμισμός και η πολιτικοποίηση του αγώνα εξαρτάται αποκλειστικά από τη μορφή πάλης [...]».⁹⁸ Είναι θεμιτή επομένως η οικειοποίηση περισσότερο συγκρουσιακών μεθόδων, χωρίς όμως αυτές οι μέθοδοι να θεωρούνται ότι διασφαλίζουν τον πολιτικό σκοπό – ο οποίος σχετίζεται με τον έλεγχο από το κόμμα. Τέλος, σε ό,τι αφορά τα προεδρεία των συνδικαλιστικών οργάνων, το ΚΚΕ επιμένει στα «αντιπροσωπευτικά προεδρεία» αλλά ταυτόχρονα σημειώνει, προοικονομώντας τις παραιτήσεις των συνδικαλιστών του ΚΚΕ από τα προεδρεία των συνδικαλιστικών οργάνων δύο χρόνια μετά, ότι:

ο τέτοιος τρόπος συγκρότησης των προεδρείων δεν είναι θέμα αρχής, που ισχύει παντού και πάντα σε όλες τις περιπτώσεις. Στην πορεία και εφόσον διαμορφωθούν διαφορετικές συνθήκες, σαν αποτέλεσμα αλλαγής συσχετισμού υπέρ των ταξικών δυνάμεων, θα υπάρξει δυνατότητα εξέτασης και άλλων χειρισμών-επιλογών για τη διαμόρφωση των προεδρείων των οργάνων.⁹⁹

Έτσι, σε γενικές γραμμές, η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ ορίζει τις βασικές αρχές της συνδικαλιστικής πάλης του κόμματος για τα επόμενα πέντε χρόνια. Αναγνωρίζεται

---

⁹⁷ Στο ίδιο.

⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 176.

⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 178.

ότι η ενίσχυση της επιρροής του «ταξικού ρεύματος» στο συνδικαλιστικό κίνημα είναι ο μόνος όρος για την προώθηση μιας κομμουνιστικής πολιτικής στο εργατικό κίνημα. Το ΚΚΕ αντιλαμβάνεται τον καθοδηγητικό του ρόλο ως ενός δρώντος που θα καλλιεργήσει ριζοσπαστικότερες συνδικαλιστικές ταυτότητες και θα αντιπαλέψει ενεργά τις όποιες μετριοπαθείς απόψεις εμφανίζονται στο εσωτερικό του συνδικαλιστικού κινήματος. Αυτή είναι μια κλασική κομμουνιστική μέθοδος αντιπαράθεσης –ήδη από το Μεσοπόλεμο– η οποία πάντοτε κατατείνει προς την ενίσχυση της εσωτερικής συνοχής, τον καλύτερο δυνατό κεντρικό έλεγχο και την εμπέδωση μιας δεδομένης πολιτικής ταυτότητας «ταξικής» αντιπαράθεσης. Το «ταξικό ρεύμα» ως εννοιολογική κατασκευή –παρ’ όλη την εμφανέστατη ασάφειά του– παράγει έντονα θετικά αξιολογικά φορτία που εξυπηρετούν την τακτική της «στοχευμένης απεύθυνσης» και ταυτόχρονα επιβεβαιώνει με έναν αυτοαναφορικό τρόπο την ορθότητα του πολιτικού δρόμου που έχει επιλεγεί.

Βέβαια, όλα αυτά δεν κινούνται αποκλειστικά στη σφαίρα του πολιτικού λόγου, αλλά διαθέτουν και υλική διάσταση: η κινητοποίηση πόρων και στελεχών κινείται προς αυτή την κατεύθυνση και ο τρόπος διεκδίκησης και άρθρωσης αιτημάτων συμπυκνώνει την πολιτική λογική του κόμματος – συγκρουσιακή και εναντιωματική. Την ίδια στιγμή, φυσικά, το κόμμα υπενθυμίζει ότι όλα αυτά έχουν πολιτικά όρια και υπόκεινται στις ανάγκες μιας στοχευμένης στρατηγικής πολιτικοποίησης. Χωρίς ενισχυμένο ΚΚΕ, το οποίο συνεπάγεται την αλλαγή συνειδήσεων εντός και εκτός του «ταξικού ρεύματος», όλες αυτές οι προσπάθειες αναπροσανατολισμού του συνδικαλιστικού κινήματος θα αποβούν μάταιες.

Ως εκ τούτου τα πολιτικά συμπεράσματα που προκύπτουν από τη συνδιάσκεψη και το *modus operandi* που προτείνεται για τις κομματικές δυνάμεις στο συνδικαλιστικό κίνημα απηχούν εκ των πραγμάτων τις προαναφερθείσες πολιτικές στοχεύσεις. Ο «συντονισμός από τα κάτω» κρίνεται ανεπαρκής όταν είναι αποσπασματικός και τοπικά περιορισμένος. Το κόμμα προβάλλει την ανάγκη διεύρυνσης του συντονισμού σε ευρύτερο επίπεδο, πάντοτε υπό την προϋπόθεση του κεντρικού ελέγχου. Για το ΚΚΕ η αναζήτηση της νέας λογικής παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα και της νέας δομής εντός της οποίας θα δραστηριοποιούνται οι κομματικές δυνάμεις, παρά τις περί του αντιθέτου διακηρύξεις, είναι *μια διαδικασία ελεγχόμενης διεύρυνσης με κεντρικό συντονισμό*. Βέβαια, οι διάφορες επιτροπές (ανέργων κ.λπ.) εντάσσονται στη γενικότερη λογική του «Μετώπου», της προσπάθειας δηλαδή να δημιουργούνται συνεχώς μετωπικά σχήματα για να

προσελκύουν δυνάμεις. Η ιδιαιτερότητα του συντονισμού των σωματείων και των δευτεροβάθμιων οργάνων έγκειται στο ότι υπάρχει η φιλοδοξία να δημιουργηθεί μια μόνιμη και διαρκής δομή και, το κυριότερο, ότι η λογική αυτής της νέας συντονιστικής δομής βασίζεται περισσότερο στη διαίρεση και στη διαφοροποίηση παρά στην αναζήτηση κοινών τόπων – όπως π.χ. στο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα.

2.2.4 Η προετοιμασία του ΠΑΜΕ (1): Η Πρωτομαγιά του 1997

Πέραν της Συνδιάσκεψης, ήδη πριν από το Μάιο του 1997 πραγματοποιούνται και τα πρώτα βήματα απομάκρυνσης των συνδικαλιστικών δυνάμεων του ΚΚΕ από τον κορμό της ΓΣΕΕ. Η απομάκρυνση αυτή δεν λαμβάνει ακόμα, τουλάχιστον για το 1997, τα χαρακτηριστικά μιας γενικευμένης διαφοροποίησης, αλλά μάλλον συνιστά μια διαδικασία ρητορικής και κινητοποιητικής αντιπαράθεσης, η οποία κάθε φορά οργανώνεται με διαφορετική ένταση, ανάλογα και με τη χρονική συγκυρία. Εδώ αξίζει να αναδειχθούν τρία αλληλοσυνδεδεμένα στοιχεία τα οποία είναι δηλωτικά των κινήσεων των συνδικαλιστών του ΚΚΕ. Πρώτον, η έντονη και οξεία ρητορική αντιπαράθεση με την ηγεσία της ΓΣΕΕ είναι εμφανής σε όλα τα κείμενα της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ που δημοσιοποιούνται καθ' όλο το 1997 ως συνέχεια της τάσης που υπάρχει ήδη από το 1994. Ωστόσο, πλέον καταγράφεται η συστηματική απόρριψη των πρωτοβουλιών της ηγεσίας της ΓΣΕΕ και η διαρκής καταγγελία της τακτικής «ταξικής συναίνεσης» που αυτή ακολουθεί. Η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ επιθυμεί βαθμιαία να απομακρυνθεί ακόμα περισσότερο από τη ΓΣΕΕ ως ηγετική ομάδα και να διεκδικήσει μια διακριτή έκφραση των εργατικών συμφερόντων. Η περαιτέρω εμπέδωση του αντιπαραθετικού λόγου, ακόμα και αν δεν αντιστοιχεί σε πολλές έμπρακτες πρωτοβουλίες, διαμορφώνει ένα συγκεκριμένο ήθος για τους συνδικαλιστές του ΚΚΕ, το οποίο εκ των πραγμάτων αποτυπώνεται στις δημόσιες παρεμβάσεις τους και στη δράση τους στα συνδικάτα. Επιπρόσθετα, και ο λόγος του ίδιου του ΚΚΕ για τα συνδικαλιστικά ζητήματα, όπως είδαμε και στο ντοκουμέντο της Συνδιάσκεψης, γίνεται ακόμα περισσότερο αντιπαραθετικός και συγκρουσιακός.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Βλ. ορισμένα ειδικά θεωρητικά κείμενα από την «Κομμουνιστική Επιθεώρηση»: Αγκαβανάκη, Αιμ., «Η κατάσταση του συνδικαλιστικού κινήματος σήμερα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 1998, σελ. 100-111. Κοτροδαύλη, Ελ., «Ιδεολογικοπολιτική παρέμβαση των κομμουνιστών στο συνδικαλιστικό εργατικό κίνημα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 1997, σελ. 22-27.

Το δεύτερο στοιχείο της συνδικαλιστικής παρέμβασης του κόμματος δίνει επί της ουσίας υπόσταση στο πρώτο: εντός του 1997, η εκκίνηση της διαδικασίας του «κοινωνικού διαλόγου» από τον Απρίλιο επιτρέπει στη ΔΑΣ/ΕΣΑΚ να ξεδιπλώσει την «αντι-συναινετική» της τακτική.¹⁰¹ Όπως είδαμε και πιο πάνω, οι συνδικαλιστικές δυνάμεις του ΚΚΕ χτίζουν την ταυτότητά τους πάνω στην αντίθεσή τους στον «κοινωνικό διάλογο» και στον «κοινωνικό εταιρισμό» (βλ. κριτική απέναντι στην ΟΚΕ). Ωστόσο το 1997 στρατηγική στόχευση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ είναι η επίτευξη μιας συμφωνίας με τους «κοινωνικούς εταίρους» για τις βασικές αρχές της προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας και της ελληνικής αγοράς εργασίας στις αναγκαιότητες της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ.¹⁰² Ο «κοινωνικός διάλογος» επομένως καθίσταται εργαλείο νομιμοποίησης του νέου εθνικού στόχου, αλλά και βάση συμβιβασμού ανάμεσα στα οργανωμένα συμφέροντα – ενός συμβιβασμού που σημαίνει ως ένα βαθμό και υποχωρήσεις από πλευράς ΓΣΕΕ (βλ. και το περίφημο «Σύμφωνο Εμπιστοσύνης Κυβέρνησης και Κοινωνικών Εταίρων προς το 2000», που συνδιαμορφώνεται το Νοέμβριο του 1997)¹⁰³. Άρα η απόρριψη του «κοινωνικού διαλόγου» από τις δυνάμεις του ΚΚΕ ξεφεύγει από την απλή συνθηματολογία και αποκτά μια βάση ουσιαστικής διαφοροποίησης.¹⁰⁴

---

¹⁰¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την πορεία της κυβερνητικής πολιτικής και τις συνέπειές της», ανακοίνωση (24 Ιουνίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π., σελ. 207.*

¹⁰² Βλ. Ελευθερίου, Κ. και Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: άνοδος και πτώση (·) ενός ηγεμονικού κόμματος, ο.π., σελ. 118-120*

¹⁰³ Για το περιεχόμενο του Συμφώνου βλ. «Σύμφωνο εμπιστοσύνης κυβέρνησης & κοινωνικών εταίρων στην πορεία προς το 2000», *Ενημέρωση, τχ. 31, 1997, σελ. 2-17*· για τις αντιδράσεις του ΚΚΕ βλ. «Υπογράφηκε το σύμφωνο της ντροπής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997· Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ξεπούλημα και αντιδημοκρατικός κατήφορος», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997· Κουμπούρης, Δ., «Επιβάλλεται η αντεπίθεση των εργαζομένων», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 1997. Την ημέρα της υπογραφής του Συμφώνου σωματεία της Αθήνας που πρόσκεινται στην ΕΣΑΚ διοργανώνουν συγκέντρωση έξω από το Γενικό Λογιστήριο του Κράτους – βλ. «Πράξη προδοσίας» αυτή η υπογραφή», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997.

¹⁰⁴ Βλ., για παράδειγμα, πώς σχολιάζει το ΠΓ του ΚΚΕ την έναρξη του «κοινωνικού διαλόγου» το Μάιο του 1997: «[...] Η ομιλία του πρωθυπουργού στην έναρξη του “κοινωνικού διαλόγου”, ήταν η πολιτική φωνή της ολιγαρχίας [...]. Ο “κοινωνικός διάλογος” αποτελεί την οργάνωση ενός ακόμα πιο ισχυρού μετώπου κυβέρνησης-μεγαλοεργοδοσίας κατά των εργαζομένων – ανέργων – συνταξιούχων [...]. Το ΚΚΕ καλεί τους εργαζόμενους να μην επιτρέψουν σε κανένα συνδικαλιστή να πάει κόντρα στη θέλησή τους. Να απαιτήσουν να σταθεί ο κάθε εκπρόσωπός τους, συνεπής τουλάχιστον στις διακηρύξεις του [...]», στο ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη φιέστα του “κοινωνικού διαλόγου”»,

Ο κοινωνικός διάλογος νοηματοδοτείται πλέον από το ΚΚΕ ως μια προσπάθεια της κυβέρνησης να προωθήσει με έναν λανθάνοντα τρόπο τις αναδιαρθρώσεις στις εργασιακές σχέσεις και στη σχέση κεφαλαίου-εργασίας εν γένει, δημιουργώντας ένα πλαίσιο νομιμοποίησης αυτών των κατευθύνσεων με τη συναίνεση των εργαζομένων. Ο κοινωνικός διάλογος δεν είναι μία ακόμη συλλογική διαπραγμάτευση, αλλά «[...] πρόκειται για μια διαδικασία, όπου και μόνη η συμμετοχή δεσμεύει ότι οι εργαζόμενοι αναγνωρίζουν ως κοινωνικούς συνεταιίρους και φίλους την εργοδοσία, δηλαδή εκείνους που από τη φύση τους εκμεταλλεύονται και καταπιέζουν τους εργαζόμενους, προκειμένου να διατηρούν και να επαυξάνουν τα κέρδη τους [...]».¹⁰⁵

Συνεπώς:

ζητείται από τα συνδικαλιστικά όργανα να πάρουν διαζύγιο με τον ίδιο το χαρακτήρα τους, το διεκδικητικό, να χάσουν δηλαδή τη βασική τους ιδιότητα που έχουν από την πρώτη στιγμή που εμφανίστηκαν στην ιστορία της ανθρωπότητας. Ο δήθεν διάλογος προϋποθέτει ότι τα συνδικαλιστικά όργανα δεν έχουν δικαίωμα να διεκδικήσουν διατήρηση των κεκτημένων, ούτε αντικατάστασή τους με νέες σύγχρονες κατακτήσεις. Προϋποθέτει ότι τα συνδικαλιστικά όργανα δέχονται το πισωγύρισμα που εξαγγέλλει η κυβέρνηση και τα νέα αντεργατικά μέτρα. Το πολύ που αναγνωρίζεται είναι ένα πολύ μικρό παζάρεμα, λίγο πάνω, λίγο κάτω, ώστε να περάσει το κύριο και βασικό που ενδιαφέρει το δίδυμο κυβέρνηση-εργοδοσία. Ο λεγόμενος κοινωνικός διάλογος γίνεται με όρους δουλέμπορου προς δούλους. Γι' αυτό και οι συνδικαλιστικοί φορείς δεν πρέπει να τον νομιμοποιήσουν.¹⁰⁶

ανακοίνωση (14 Μαΐου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 187-188. Επίσης βλ. ενδεικτικά: Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στημένη υπόθεση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1997· ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον “Εθνικό Κοινωνικό Διάλογο” και την “Κοινωνική Ασφάλιση”», ανακοίνωση (20 Φεβρουαρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 97-100· ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «ΟΧΙ στην απάτη του “κοινωνικού διαλόγου”», ανακοίνωση (15 Απριλίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 150-153· Μπέλλου, Ελ., «Η κρυφή πλευρά του κοινωνικού διαλόγου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1997· Παπαρήγα, Αλ., «Δώρο της κυβέρνησης προς την εργοδοσία ο “κοινωνικός διάλογος”», ομιλία στη Βουλή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1997· Σκιαδιώτης, Γ., «“Δούρειος Ίππος” ο “κοινωνικός διάλογος”», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 1997.

¹⁰⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Για τους εργαζόμενους η καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 1997.

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

Ως εκ τούτου η ουσιαστική διαφοροποίηση –που καταγράφηκε στα κείμενα– βρίσκει έκφραση και στο επίπεδο της κινητοποίησης. Καθ’ όλη τη διάρκεια του 1997 ενεργοποιούνται σε διαρκή βάση τόσο οι οικοδόμοι –διαδηλώσεις και απεργίες (5 Φεβρουαρίου, 9 Απριλίου, 14 Οκτωβρίου, 13 Νοεμβρίου–¹⁰⁷ όσο και οι ναυτεργάτες – ειδικά το δίμηνο Δεκεμβρίου 1996 – Ιανουαρίου 1997 οπότε λαμβάνει χώρα μεγάλη και μαζική ναυτεργατική κινητοποίηση,¹⁰⁸ καθώς και κινητοποιήσεις στη Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη του Περάματος. Και στις δύο περιπτώσεις ο αγώνας είναι διμέτωπος: κόντρα στην κυβέρνηση και κόντρα στις συνδικαλιστικές ηγεσίες – στην ηγεσία της ΓΣΕΕ για τους οικοδόμους και στην ηγεσία της ΠΝΟ για τους ναυτεργάτες. Ταυτόχρονα, ο μηχανισμός των Συντονιστικών Επιτροπών των Σωματείων τίθεται σε κίνηση ενάντια στη συμμετοχή της ΓΣΕΕ στον «κοινωνικό διάλογο», αλλά και εν γένει για τη διοργάνωση ξεχωριστών συγκεντρώσεων και κινητοποιήσεων. Έτσι, στις 12 Ιουνίου 1997 τα Συντονιστικά της Αθήνας και της Πάτρας¹⁰⁹ διοργανώνουν συλλαλητήριο ενάντια στον κοινωνικό διάλογο και στις 19 Ιουνίου, κατ’ αντιστοιχία, τα Συντονιστικά της Θεσσαλονίκης και του Βόλου.¹¹⁰ Πιο πριν, στις 6 Μαρτίου 1997 5 Ομοσπονδίες τις οποίες ελέγχουν οι δυνάμεις του ΚΚΕ –Κλωστοϋφαντουργίας/Ιματισμού/Δέρματος, Οικοδόμων, Νοσηλευτών, Φαρμάκου, Λογιστών– οργανώνουν συγκέντρωση για διεκδίκηση αυξήσεων¹¹¹ και επίσης στις 22 Μαΐου η νεοσυσταθείσα Επιτροπή Σωματείων Πειραιά πραγματοποιεί συλλαλητήριο ενάντια στην ανεργία¹¹² και στις 9 Δεκεμβρίου ενάντια στον προϋπολογισμό¹¹³.

---

¹⁰⁷ «Σε αποφασιστικούς αγώνες οι οικοδόμοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 1997. «“Όχι” στο αντιασφαλιστικό τέρας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1997. «Κάτω τα χέρια από την κοινωνική ασφάλιση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Οκτωβρίου 1997. «“Όχι” στη λαιμητόμο του προϋπολογισμού και των “συμφώνων”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1997.

¹⁰⁸ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι αγώνες της αγροτιάς και των ναυτεργατών δικαιώνονται στη συνείδηση του ελληνικού λαού», ανακοίνωση (23 Δεκεμβρίου 1996), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 78-80. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον αγώνα των ναυτεργατών», ανακοίνωση (20 Ιανουαρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 90-92.

¹⁰⁹ «Μαζική, δυναμική καταδίκη της απάτης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουνίου 1997. «Με το διάλογο των ταξικών αναμετρήσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουνίου 1997.

¹¹⁰ «Τα δικαιώματα δεν παζαρεύονται!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1997.

¹¹¹ «Συντονισμένα στη μάχη για τις συμβάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1997.

¹¹² «Τίποτα δε θα τους λυγίσει!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαΐου 1997.

¹¹³ «Δυναμικές συγκεντρώσεις σε Πειραιά-Λάρισα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Δεκεμβρίου 1997.

Το σημείο καμπής, φυσικά, είναι ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς του 1997, στην οποία για πρώτη φορά οι δυνάμεις του ΚΚΕ επιλέγουν τη διοργάνωση ξεχωριστής χωροταξικά συγκέντρωσης από αυτή της ΓΣΕΕ. Ο τρόπος με τον οποίο μεθοδεύεται αυτή η δράση είναι δηλωτικός και του νέου *modus operandi* των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος. Στις 4 Απριλίου ο Γ. Μαυρίκος καταθέτει κείμενο-πρόταση της ΔΑΣ στην Εκτελεστική Επιτροπή στη ΓΣΕΕ στο οποίο καλεί για μια «ενωτική – ταξική – αντικυβερνητική Πρωτομαγιά»¹¹⁴. Στο κείμενο αναπαράγεται η συντριπτική πλειονότητα των θέσεων του ΚΚΕ για το συνδικαλιστικό κίνημα, η ανάγκη εναντίωσης στον κοινωνικό διάλογο και η επισήμανση της αδυναμίας αλλά και της απροθυμίας της ηγεσίας της ΓΣΕΕ να εκπροσωπήσει τα συμφέροντα της τάξης των εργαζομένων – «[...] την ώρα που ο ΣΕΒ διεκδικεί, απαιτεί, επιβάλλει για λογαριασμό της τάξης που εκπροσωπεί, η ΓΣΕΕ συναινεί, υποχωρεί, υποτάσσεται! [...]».¹¹⁵ Στην πραγματικότητα το κείμενο δεν αναζητεί συνθέσεις, αλλά αντίθετα κατατίθεται για να απορριφθεί από τις άλλες παρατάξεις. Την επόμενη ημέρα ανακοινώνεται από την ΕΣΑΚ σύσκεψη ομοσπονδιών και σωματείων της Αθήνας για τις 9 Απριλίου, στην οποία συμμετέχει και η «Δημοσιοϋπαλληλική Ενότητα», για να συζητηθεί το θέμα του εορτασμού της Πρωτομαγιάς. Την ίδια ημέρα είναι προγραμματισμένη και η Ολομέλεια της Διοίκησης της ΓΣΕΕ κατά την οποία ψηφίζεται η διοργάνωση 24ωρης απεργίας για την 1η Μαΐου με πλαίσιο που απορρίπτει η ΔΑΣ. Στην ουσία η ΔΑΣ καλλιεργεί την εντύπωση ότι το περιεχόμενο που θέτει η ΓΣΕΕ για την 24ωρη απεργία συνιστά ένα «συναινετικό πλαίσιο» κόντρα στην λογική του «ταξικού» πλαισίου που προτάσσει η ίδια. Ωστόσο, πάντοτε, τα πλαίσια στις πρωτομαγιάτικες απεργίες της ΓΣΕΕ κινούνταν σε ένα επίπεδο μίνιμουμ διατυπώσεων που επέτρεπαν την αποδοχή τους απ' όλες τις παρατάξεις. Ανέκαθεν δε η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ κατέθετε δικό της πλαίσιο, το οποίο απορριπτόταν, και ουδέποτε αυτό θεωρήθηκε αίτιο ξεχωριστού εορτασμού. Η όλη μεθόδευση ωστόσο εξυπηρετεί την ανάγκη τού να μη φανεί ότι η κίνηση της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ διαρρηγνύει την «ενότητα» του συνδικαλιστικού κινήματος, μια διαρκής μέριμνα και στην εποχή του ΠΑΜΕ.¹¹⁶

---

¹¹⁴ ΔΑΣ, «Για “ενωτική – ταξική – αντικυβερνητική Πρωτομαγιά”», κείμενο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1997.

¹¹⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁶ Βλ. και την απάντηση της Αλ. Παπαρήγα σε ερώτηση δημοσιογράφου: «[...] ΕΡ. Κάτι συναφές με τον κοινωνικό διάλογο. Οι παρατάξεις που πρόσκεινται στο ΚΚΕ αποφάσισαν να οργανώσουν ξεχωριστή εκδήλωση για την Πρωτομαγιά, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για τη στάση των ηγετικών

Με τη σύσκεψη της 9ης Απριλίου αποφασίζεται η συγκρότηση μιας Συντονιστικής Επιτροπής Εορτασμού αποτελούμενης από ομοσπονδίες, σωματεία και συνδικαλιστικά στελέχη, καθώς και η πραγματοποίηση του εορτασμού στην πλατεία Συντάγματος – η συγκέντρωση της ΓΣΕΕ θα λάβει χώρα στο Πεδίον του Άρεως έξω από τα γραφεία της Συνομοσπονδίας.¹¹⁷ Με την Επιτροπή Εορτασμού έχουμε και την πρώτη εμφάνιση μιας υλικότητας τύπου ΠΑΜΕ, μιας συντονιστικής δομής που περιλαμβάνει πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια όργανα, αλλά και μεμονωμένους συνδικαλιστές, δηλαδή συνδικαλιστές του κόμματος που μειοψηφούν στα όργανά τους και άρα δεν μπορούν μετάσχουν στην Επιτροπή ως εκπρόσωποι συνδικάτων.

Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, η συγκεκριμένη κίνηση προετοιμαζόταν μήνες πριν από τους συνδικαλιστές του ΚΚΕ και αποτέλεσε *casus belli* για την ηγεσία της ΓΣΕΕ. Επιπλέον, η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ δεν επέβαλε την πραγματοποίηση ξεχωριστής συγκέντρωσης πλην της Αθήνας· σε όλες τις άλλες πόλεις οι παρατάξεις του ΚΚΕ κατέθεσαν ξεχωριστά πλαίσια και συμμετείχαν στους κοινούς εορτασμούς με ομιλητή

συνδικαλιστικών δυνάμεων. Ωστόσο, υπάρχει μια κριτική προς το ΚΚΕ, ότι αφ' ενός έτσι σπρώχνει σε μια διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος, αφ' ετέρου ότι δίνετε άλλοθι μ' αυτόν τον τρόπο στην κυβέρνηση και στις συντεχνιακές συνδικαλιστικές δυνάμεις. Θα ήθελα το σχόλιό σας. ΑΠ. Κατ' αρχήν, για να τοποθετήσουμε καλύτερα τα πράγματα, μιλάμε για τις προτάσεις που έκαναν οι κομμουνιστές σε σωματεία, γενικότερα σε συνδικαλιστικά όργανα. Και πάνω απ' όλα, οι κομμουνιστές πρότειναν στη ΓΣΕΕ και στην ΑΔΕΔΥ να οργανώσουν οι ίδιες μια πραγματικά αγωνιστική Πρωτομαγιά, που θα ενώνει τη δυσαρέσκεια των εργαζομένων και τα αιτήματά τους για τις εργασιακές σχέσεις, για την κοινωνική πολιτική, για τη διατήρηση των κεκτημένων και για νέες κατακτήσεις. Αυτή ήταν η πρόταση των κομμουνιστών. Αυτή η πρόταση δεν έγινε δεκτή. Πρέπει να ξέρετε, αυτό που είπαμε και προηγούμενα, ότι σε κάθε φάση οι μορφές πίεσης αλλάζουν. Νομίζω ότι η δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι κομμουνιστές και άλλοι εργαζόμενοι, είναι μια δραστηριότητα που διασφαλίζει την αγωνιστική ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος, γιατί, ξέρετε, όταν η ενότητα δεν είναι αγωνιστική, τότε ανοίγεται δρόμος σε κάτι που κανένας δεν το θέλει, στη διάσπαση. Πρέπει να ξέρετε ότι και οι κομμουνιστές έχουμε δώσει δείγματα γραφής για την ενότητα του συνδικαλιστικού κινήματος και αυτά τα δείγματα γραφής θα τα δίνουμε και τώρα και στο μέλλον. Και ακριβώς όλη η προσπάθειά μας είναι να μην μετατραπεί το συνδικαλιστικό κίνημα σε έναν εργοδότη των εργαζομένων. Και ενότητα και αγωνιστικότητα, όλα αυτά τα υπηρετούμε, κάθε φορά με την κατάλληλη μορφή. Ακόμη πρέπει να πω ότι δε θα κάνουμε σε κανέναν τη χάρη να φύγουμε μέσα από τις δομές του συνδικαλιστικού κινήματος. Τη διάλυση και τη διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος χρόνια την προσπαθούν και συνδικαλιστικές ηγεσίες, αλλά και η εργοδοσία. Εμείς ξέρουμε και να ενώνουμε και να αγωνιζόμαστε [...], στο Παπαρήγα, Αλ., «Για τους εργαζόμενους η καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση», *ό.π.*

¹¹⁷ «Στο Σύνταγμα η ταξική Πρωτομαγιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1997.

(βλ. Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Πειραιάς, Βόλος), και υπήρξαν πολλές περιπτώσεις όπου οι πλειοψηφίες των υπόλοιπων παρατάξεων αρνήθηκαν να απευθυνθεί στους απεργούς εκπρόσωπος της παράταξης του ΚΚΕ.¹¹⁸ Είναι σαφές επομένως ότι υπήρχε πλήρης συναίσθηση στα συνδικαλιστικά στελέχη για το δρόμο που άνοιγε η συγκεκριμένη κίνηση, για τις αντιδράσεις που θα υπήρχαν, όπως και για την ανάγκη επιτυχίας της ξεχωριστής συγκέντρωσης. Έτσι, για σχεδόν είκοσι μέρες υπάρχει γενική κινητοποίηση των δυνάμεων του κόμματος με περιοδείες, συσκέψεις, αφισοκολλήσεις για τη μαζικότητα της συγκέντρωσης. Και πράγματι η συγκέντρωση στο Σύνταγμα ήταν αρκετά μαζική –δεδομένης και της καταρρακτώδους βροχής– με έξι σημεία προσυγκέντρωσης που κατέληξαν στην πλατεία. Στην ομιλία του ο Γ. Μαυρίκος κάλεσε το «ταξικό ρεύμα» στο συνδικαλιστικό κίνημα «[...] να αντιτάξει τη γραμμή της ταξικής πάλης στη μιζέρια της συναίνεσης, της ηττοπάθειας και των καπιταλιστικών μονόδρομων [και] να γίνει δυνατή η αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων σε όλα τα επίπεδα [...]»,¹¹⁹ ενώ και στο ψήφισμα της συγκέντρωσης αναφέρεται ότι:

Δηλώνουμε την απόφασή μας να μπούμε φραγμός στην εφαρμοζόμενη αντεργατική πολιτική, να συνεχίσουμε και να εντείνουμε την πάλη μας για την υπεράσπιση και διεύρυνση των δικαιωμάτων της τάξης μας που βρίσκονται στο στόχαστρο κεφαλαίου, Ευρωπαϊκής Ένωσης και κυβέρνησης. Στην ταξική συνεργασία και υποταγή που μας καλούν οι πλειοψηφίες των ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ και ΕΚΑ αντιπαραθέτουμε τις μεγάλες αξίες της συλλογικής δράσης, της ταξικής πάλης και αλληλεγγύης.¹²⁰

---

¹¹⁸ Έχει ενδιαφέρον ότι στο Βόλο, στην απεργία της Πρωτομαγιάς του 1996, υπήρχε άρνηση από την πλειοψηφία της διοίκησης του Εργατικού Κέντρου Βόλου να τοποθετηθεί εκπρόσωπος της ΕΣΑΚ. Αυτό είχε οδηγήσει τη Συντονιστική Επιτροπή Βόλου να διοργανώσει ξεχωριστή συγκέντρωση σε άλλο σημείο της πόλης (βλ. «Συγκέντρωση από τη Συντονιστική στο Βόλο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1996). Αυτός ο οιονεί επιβληθείς διαχωρισμός είχε προκαλέσει μάλλον απολογητικές αντιδράσεις από τους κομμουνιστές συνδικαλιστές του Βόλου για την εν λόγω επιλογή –«δεν το θέλαμε, μας υποχρέωσαν να το κάνουμε»–, κάτι που δείχνει το πόσο κομβική και ρηξιακή ήταν η απόφαση για τον χωριστό εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1997.

¹¹⁹ Μαυρίκος, Γ., «Δύο κυρίαρχες προτεραιότητες», ομιλία σε συγκέντρωση για εορτασμό Πρωτομαγιάς, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997.

¹²⁰ «Αγωνιζόμαστε και απαιτούμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997.

Τέλος, η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει ότι «[...] εργατική τάξη στη βάση της είναι ενωμένη. Σήμερα αυτό που έχει σημασία όμως είναι τα ανώτερα συνδικαλιστικά όργανα να εκφράσουν τους πόθους, τις ανάγκες και τα συμφέροντα της εργατικής τάξης [...]».¹²¹ Η γενική αποτίμηση της συγκέντρωσης είναι θετική, καθώς θεωρείται μαζικότερη της συγκέντρωσης της ΓΣΕΕ και νοηματοδοτείται ως ένα πρώτο βήμα για την αναζωογόνηση του συνδικαλιστικού κινήματος. Επίσης, γίνεται κατανοητό ότι «[...] ο δρόμος του αγώνα, όσο κι αν είναι δύσκολος, είναι χωρίς επιστροφή [...]».¹²² Για το ΚΚΕ πλέον:

*η προσπάθεια όσμωσης των αιτημάτων του συνδικαλιστικού κινήματος με τους στόχους πάλης του μετώπου, η επεξεργασία και προβολή ανάλογων συνθημάτων, η ανάδειξη ζητημάτων-κρίκων που συμβάλλουν στο ξεδίπλωμα της πολιτικής μας και αφορούν το σύνολο της ζωής των εργαζομένων αποτελούν τη στέρεη βάση για την πιο πλατιά ενότητα δράσης με ταξικό προσανατολισμό.*¹²³

Παρ' όλα αυτά, τα συνδικαλιστικά στελέχη του κόμματος δεν έχουν ακόμα επιλέξει την πλήρη αντιπαράθεση. Πέραν της Πρωτομαγιάς του 1997, οι δυνάμεις του ΚΚΕ συμμετέχουν σε όλες τις 24ωρες απεργίες που αποφάσισε η ΓΣΕΕ –23 Ιανουαρίου 1997,¹²⁴ 23 Οκτωβρίου 1997,¹²⁵ 18 Δεκεμβρίου 1997¹²⁶– μαζί με τις υπόλοιπες παρατάξεις. Στις περιπτώσεις αυτών των απεργιακών κινητοποιήσεων τα Συντονιστικά, εν προκειμένω το Συντονιστικό Σωματείων της Αθήνας αναλαμβάνει να κάνει εξορμήσεις στους εργαζομένους και να οργανώσει τις προσυγκεντρώσεις των διαδηλώσεων, οι οποίες γίνονται σε άλλο σημείο από την κεντρική συγκέντρωση, ενώ υπάρχει μέριμνα δημοσιοποίησης και ξεχωριστών ψηφισμάτων με διαφορετικό πλαίσιο από αυτό των ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.¹²⁷ Μάλιστα στις απεργίες του φθινοπώρου υπάρχει η μέριμνα οι προσυγκεντρώσεις να είναι ιδιαίτερα μαζικές για να φανεί η

---

¹²¹ Παπαρήγα, Αλ., «Ούτε βήμα πίσω», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997.

¹²² «Ματαιοπονούν», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 1997.

¹²³ Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Δuo τακτικές στο κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997.

¹²⁴ «ΟΧΙ στη φοροληστεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 1997.

¹²⁵ «Πανεργατικό μαζικό μήνυμα αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1997.

¹²⁶ «Απεργιακό μαχητικό μήνυμα κλιμάκωσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Δεκεμβρίου 1997.

¹²⁷ «Οι στόχοι μέσα από τα ψηφίσματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Δεκεμβρίου 1997.

ισχύς των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος.¹²⁸ Έχει εμπεδωθεί η αντίληψη στην κομματική ελίτ ότι «[...] υπάρχουν θετικές διεργασίες και αγωνιστικές διαθέσεις, όμως αυτές δεν εξελίσσονται σε συνεχείς αγώνες με σχέδιο και προοπτική [...]».¹²⁹ αυτό σημαίνει ότι, όσο υπάρχει ο αρνητικός συσχετισμός στα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος, δεν κεφαλαιοποιείται επαρκώς η συγκεκριμένη δράση, ενώ φαίνεται να εκφεύγει του ελέγχου των κομματικών δυνάμεων. Γι' αυτό και προκρίνεται η ενεργοποίηση των μελών της Κεντρικής Επιτροπής για την υλοποίηση των αποφάσεων της Συνδιάσκεψης για το συνδικαλιστικό κίνημα.¹³⁰

2.2.5 Η προετοιμασία του ΠΑΜΕ (2): Τα τρία στάδια δημιουργίας του σχήματος

Στο επόμενο διάστημα μεθοδεύεται με έναν αρκετά συστηματικό τρόπο η συγκρότηση του ΠΑΜΕ. Θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε τρία στάδια για τη δημιουργία του ΠΑΜΕ ξεκινώντας από τις αρχές του 1998 και φτάνοντας έως και τον Απρίλιο του 1999. Ο λόγος της συστηματικής και βαθμιαίας εξέλιξης αυτών των σταδίων έγκειται αφενός στην ανάγκη ωρίμανσης της ιδέας του ΠΑΜΕ στο εσωτερικό του κόμματος, και κυρίως στη συνδικαλιστική του βάση· αφετέρου την ίδια περίοδο η κομματική ελίτ –και λόγω της προετοιμασίας για τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1998– εννοιολογεί το «Μέτωπο» με περισσότερο ανοικτούς όρους (και άρα η επίσπευση της δημιουργίας του ΠΑΜΕ θα υπονόμει αυτή την τακτική). Είναι αυτονόητο ότι αυτά τα τρία στάδια είναι αποτέλεσμα των μεταβολών από τις μετατοπίσεις των προηγούμενων ετών ή καλύτερα ενσωματώνουν αυτές τις μεταβολές.

Το *πρώτο στάδιο* σχετίζεται με τη στάση της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ στο 29ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ (12-15 Μαρτίου 1998), στο οποίο επέρχεται το πρώτο ουσιαστικό ρήγμα ανάμεσα στην ΕΣΑΚ και στις άλλες παρατάξεις. Ήδη από τις 10 Φεβρουαρίου 1998 η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ καταθέτει στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΓΣΕΕ έναν μαξιμαλιστικό και συγκρουσιακό προγραμματισμό δράσης,¹³¹ που απορρίφθηκε από την ηγεσία της

¹²⁸ «Προσυγκέντρωση-πρόκριμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1997.

¹²⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του κόμματος μετά το 15ο Συνέδριο», απόφαση (4 Οκτωβρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 229.

¹³⁰ Στο ίδιο, σελ. 233-234.

¹³¹ «Πρώταση αγωνιστικής διεξόδου από την ΕΣΑΚ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Φεβρουαρίου 1998.

ΓΣΕΕ, στον οποίο προβλέπονται, μεταξύ άλλων, συσκέψεις της Συνομοσπονδίας με τα δευτεροβάθμια όργανα –και συσκέψεις των ΕΚ με τα σωματεία–, απογευματινά συλλαλητήρια σε όλους τους νομούς ως τις 25 Φεβρουαρίου, πανελλαδική 24ωρη απεργία στις 5 Μαρτίου. Στις 16 Φεβρουαρίου πραγματοποιείται σύσκεψη του Συντονιστικού των Σωματείων της Αθήνας¹³² η οποία αποφασίζει παναθηναϊκό συλλαλητήριο για τις 5 Μαρτίου, με παράλληλα συλλαλητήρια σε άλλες οχτώ πόλεις¹³³ (Πειραιάς, Πάτρα, Βόλος, Καλαμάτα, Αγρίνιο, Λάρισα, Ζάκυνθος, Λευκάδα). Στις 8 Μαρτίου 1998 σε συνέντευξή του στο *Ριζοσπάστη*¹³⁴ ο Γ. Μαυρίκος κάνει λόγο για «[...] δύο “γραμμές” που αντιπαρατίθενται ιδεολογικά, πολιτικά, συνδικαλιστικά στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος [...]» και επισημαίνει ως κεντρικά ερωτήματα που πρέπει να τεθούν στο Συνέδριο «[...] τι ΓΣΕΕ χρειάζεται και θέλει η εργατική τάξη, τι συνδικάτα απαιτούν οι καιροί και οι ανάγκες των εργαζομένων [...]».

Στο πλαίσιο όλων των παραπάνω κινούνται και οι συλλογικές παρεμβάσεις εκ μέρους των δυνάμεων του ΚΚΕ στο Συνέδριο. Στη διακήρυξη της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ εγκαλούνται οι ηγεσίες των άλλων παρατάξεων ότι «[...] “εξαφάνισαν” την ταξική πάλη, έγιναν “κοινωνικοί εταίροι”, υπέγραψαν τη 2ετή σύμβαση λιτότητας, συνέπραξαν στην απάτη του “κοινωνικού διαλόγου”, μετέτρεψαν τη ΓΣΕΕ και αρκετά Εργατικά Κέντρα και Ομοσπονδίες σε διοργανωτές σεμιναρίων και ημερίδων [...]».¹³⁵ Είναι ενδεικτικό ότι σε όλες τις βασικές ομιλίες αναδεικνύεται το ζήτημα της επιδίωξης ενός «άλλου» συνδικαλιστικού κινήματος, που θα ανταποκρίνεται στις ανάγκες των εργαζομένων. Ο Γ. Μαυρίκος στην ομιλία του αναφέρει ότι «[...] στόχος της ΔΑΣ είναι η αναζωογόνηση των οργανώσεων του συνδικαλιστικού κινήματος, η συσπείρωση των εργαζομένων στα σωματεία τους, η ανάπτυξη των αγώνων και διεκδικήσεων για την υπεράσπιση όλων των κατακτήσεων και την πάλη για τη διεύρυνσή τους [...]»,¹³⁶ ενώ και ο Κ. Παρασκευάς, εκ μέρους του ΚΚΕ, με μια αρκετά παρεμβατική ομιλία για τα δεδομένα ενός κομματικού χαιρετισμού σε

---

¹³² «Σωματεία Αθήνας: Συντονίζουν τον αγώνα τους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 1998.

¹³³ «Αποφασιστικά στην αντεπίθεση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1998.

¹³⁴ Μαυρίκος, Γ., «Ο κάθε σύνεδρος μπροστά στις ευθύνες του», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαρτίου 1998.

¹³⁵ «29ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Απαιτείται αλλαγή πορείας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1998.

¹³⁶ Μαυρίκος, Γ., «Επιβεβλημένη η αλλαγή των συσχετισμών», τοποθέτηση στο 29ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998.

συνέδριο συνδικαλιστικής οργάνωσης υποστήριξε ότι «[...] με έναν τέτοιο προσανατολισμό [της “συναίνεσης” και του “κοινωνικού εταιρισμού”] το συνδικαλιστικό κίνημα αφοπλίστηκε [...]», συμπεραίνοντας ταυτόχρονα ότι:

Οι εξελίξεις που έρχονται, αλλά και τα αναγκαία συμπεράσματα που βγαίνουν από τη μέχρι τώρα πορεία, απαιτούν να υπάρξει ανασυγκρότηση-ανασύνταξη του συνδικαλιστικού κινήματος, ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες και στα συμφέροντα των εργαζομένων και όχι να σέρνεται παγιδευμένο στα αδιέξοδα των μονόδρομων του κεφαλαίου, να είναι καταδικασμένο σε αποτυχημένες και αναποτελεσματικές ενέργειες.¹³⁷

Η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ διατηρεί τις δυνάμεις της –92 ψήφοι από 93 στο 28ο Συνέδριο– και διασφαλίζει 10 έδρες¹³⁸ στο νέο ΔΣ της ΓΣΕΕ ως τρίτη δύναμη μετά την ΠΑΣΚΕ και τη ΔΑΚΕ. Το αποτέλεσμα δεν αξιολογείται θετικά· ωστόσο δεν αποδίδεται σε υποκειμενικές αδυναμίες αλλά αντίθετα σε τακτικισμούς των λοιπών παρατάξεων στη διάρκεια του Συνεδρίου με νοθείες και αποκλεισμούς συνέδρων.¹³⁹ Επίσης, είναι διάχυτη η αντίληψη ότι το επίδικο της συνδικαλιστικής δράσης των κομματικών δυνάμεων βρίσκεται στους «αγώνες» στο κοινωνικό πεδίο και στον εν γένει αναπροσανατολισμό του συνδικαλιστικού κινήματος.

Έτσι, τρεις ημέρες μετά το τέλος του Συνεδρίου η Συντονιστική Επιτροπή των Σωματείων της Αθήνας οργανώνει σύσκεψη μαζί με τις 5 ομοσπονδίες που ελέγχει και τη νεοδημιουργημένη Επιτροπή Ανέργων, στην οποία αποφασίζεται η διοργάνωση παναθηναϊκού συλλαλητηρίου για τις 23 Μαρτίου 1998 – οι 5 ομοσπονδίες αποφασίζουν και 24ωρη απεργία για τις 2 Απριλίου.¹⁴⁰ Ταυτόχρονα, η Αλ. Παπαρήγα σε συνέντευξή στον ρ/σ «Πλάνετ» αποκαλύπτει την προσέγγιση της κομματικής ελίτ:

---

¹³⁷ Παρασκευάς, Κ., «Δυναμώνει η απαίτηση για άλλη πορεία», χαιρετισμός στο 29ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998.

¹³⁸ Οι δέκα σύμβουλοι της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ είναι οι ακόλουθοι: Γ. Μαυρίκος, Γ. Σταυρόπουλος, Χ. Κατσώτης, Ζ. Σώκου, Α. Ζαζόπουλος, Φ. Γεωργουδάκης, Α. Αντύπας, Σ. Ραυτόπουλος, Δ. Τσιόγκας, Κ. Αρτεμίου.

¹³⁹ «29ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Στην ίδια ρότα...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1998.

¹⁴⁰ «Συντονισμένα πυρά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1998.

Είμαστε υπέρ της κοινωνικής συμμαχίας. Εμείς δε διαχωρίζουμε τους εργαζόμενους σε δεξιούς και μη δεξιούς και αντιδεξιούς και δεν ξέρω τι, και αριστερούς. Για μας, είναι η θέση που έχει στην κοινωνία και το πρόβλημα που έχει. Όμως, κοιτάζτε να δείτε: *Η κοινωνική συμμαχία με τους εργατοπατέρες δεν μπορεί να γίνει.* Το Συνέδριο της ΓΣΕΕ, δυστυχώς, έκανε ένα πολύ μεγάλο βήμα προς τα πίσω. Αν δείτε τα ντοκουμέντα του, όχι ότι τα ντοκουμέντα κρίνουν –τα ράσα δεν κάνουν τον παπά, γιατί από καλές αποφάσεις μπορεί να γεμίζουμε– αλλά και σαν θέσεις, σαν κατεύθυνση, πήγε πίσω. Οι αποφάσεις του είναι πολύ πιο πίσω από τις προηγούμενες και ακόμα πιο πίσω από τις σημερινές ανάγκες. Αυτό, για μας, είναι καθαρό. *Δυστυχώς, υπάρχει ένα μέτωπο εκεί, στις κορυφές, το οποίο δεν εκφράζει τα συμφέροντα των εργαζομένων.*¹⁴¹

Το ΚΚΕ υπαναχωρεί από τη θέση υπέρ του «αντιπροσωπευτικού προεδρείου» και σχεδόν από την επόμενη μέρα τόσο σε ανακοινώσεις της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ όσο και σε δηλώσεις του Γ. Μαυρίκου αναφέρεται ότι οι κομμουνιστές συνδικαλιστές «δεν μπαίνουν σε παζάρια» ούτε δίνουν «μάχη για τις καρέκλες». Επί της ουσίας, η πλειοψηφία της ΠΑΣΚΕ προσφέρει εκ νέου τη θέση του Γενικού Γραμματέα στο Γ. Μαυρίκο, την οποία και αρνείται. Όπως δηλώνει και ο ίδιος:

Την αλλοίωση όμως των συσχετισμών στο ίδιο το συνέδριο δεν μπορεί τώρα να μπαλώσει η ανάληψη από εμάς της θέσης του γενικού γραμματέα, την οποία ούτε επιδιώκουμε με τα σημερινά δεδομένα, ούτε θα διεκδικήσουμε. Οι παρατάξεις που ψήφισαν τη συμμετοχή των νόθων συνέδρων, που ψήφισαν τις αντεργατικές αποφάσεις του συνεδρίου, που έχουν μετατρέψει τη ΓΣΕΕ σε επιτελείο εφαρμογής της πολιτικής της κυβέρνησης και του κεφαλαίου, ας βρουν τώρα τις λύσεις.¹⁴²

Τελικά, ο Γ. Μαυρίκος αναδεικνύεται σε Αναπληρωτή Πρόεδρο (και Αναπληρωτής Οργανωτικός Γραμματέας ο Γ. Σταυρόπουλος) –Γενικός Γραμματέας της ΓΣΕΕ εκλέγεται ο Γ. Μανώλης της ΔΑΚΕ–, συμμετέχοντας, όπως ανέφερε, σε ένα «λειτουργικό προεδρείο» και όχι σε «συναινετικό» ή «δήθεν ενωτικό», ενώ η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ πλέον «[...] δε δεσμεύεται από καμία απόφαση του Συνεδρίου [...]» και στο επόμενο διάστημα:

---

¹⁴¹ Παπαρήγα, Αλ., «Βήμα προς τα πίσω το Συνέδριο της ΓΣΕΕ», συνέντευξη στον ρ/σ Πλάνητ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1998. (Οι επισημάνσεις δικές μας.)

¹⁴² Μαυρίκος, Γ., «Μάχη για τις “καρέκλες” ούτε δώσαμε ούτε θα δώσουμε», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1998.

θα κινηθεί και θα δράσει μέσα και έξω από τα όργανα, με στόχο την υπεράσπιση των συμφερόντων της εργατικής τάξης, την απόκρουση των επιθέσεων κυβέρνησης – κεφαλαίου – Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ανατροπή των συσχετισμών στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα με την ενίσχυση του ταξικού ρεύματος και την αποδυνάμωση των δυνάμεων της υποταγής και του συμβιβασμού.¹⁴³

Η απόρριψη της δεύτερης θέσης ευθύνης στο προεδρείο της ΓΣΕΕ – υπενθυμίζουμε ότι οι ΕΓΣΣΕ υπογράφονται ομού από τον Πρόεδρο και τον Γενικό Γραμματέα– σημαίνει ότι συμβολικά η ΕΣΑΚ επιλέγει το δρόμο της τυπικής εκπροσώπησης της στα όργανα της ΓΣΕΕ, δίχως να επιδιώκει κάποια περαιτέρω ουσιαστική συμβολή στις αποφάσεις της ΓΣΕΕ. Στην πραγματικότητα, προετοιμάζεται η συνολική αποχώρηση από το προεδρείο και τις θέσεις ευθύνης, η οποία θα λάβει χώρα μετά την ίδρυση του ΠΑΜΕ.¹⁴⁴

Η πρακτική της αντιπαράθεσης και της διαφοροποίησης ακολουθείται και στην 24ωρη απεργία που κηρύσσει η ΓΣΕΕ για τις 9 Απριλίου,¹⁴⁵ ενώ και στην Πρωτομαγιά του 1998 επιλέγεται η πρακτική του ξεχωριστού εορτασμού – και πάλι μόνο στην Αθήνα.¹⁴⁶ Για την Πρωτομαγιά του 1998 υπάρχει ένα έμμεσο κάλεσμα σε συνδικαλιστές άλλων παρατάξεων να συμπράξουν με τις δυνάμεις του ΚΚΕ –«[...] αν, όντως, υπάρχουν στελέχη στις άλλες συνδικαλιστικές παρατάξεις που πιστεύουν ότι τα μέτρα δεν πρέπει να περάσουν, ότι οι εργάτες μπορούν και πρέπει αγωνιστικά να δώσουν λύσεις στα προβλήματά τους, ας συμφωνήσουν μαζί μας σε ένα πρόγραμμα στόχων για πάλι [...]»–,¹⁴⁷ ωστόσο για την εργατική τάξη υπάρχει μόνο

¹⁴³ Μαυρίκος, Γ., «Δε δίνουμε άλλοθι στις συμβιβασμένες ηγεσίες», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1998. (Η επισήμανση δική μας.)

¹⁴⁴ Προάγγελος της αποχώρησης από το προεδρείο της ΓΣΕΕ είναι και η άρνηση συμμετοχής των συνδικαλιστών της ΕΣΑΚ Δημοσίου στο προεδρείο της ΑΔΕΔΥ μετά το 30ό Συνέδριο της οργάνωσης το Νοέμβριο του 1998. Βλ. «Συνέδριο ΑΔΕΔΥ: Μέτωπο συναίνεσης και υποταγής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Νοεμβρίου 1998 και «Προεδρείο συναίνεσης στην ΑΔΕΔΥ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Δεκεμβρίου 1998.

¹⁴⁵ «Προσυγκέντρωση-προμήνυμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998. «Καταδικάζουν, διαδηλώνουν, διεκδικούν. Το ψήφισμα που εγκρίθηκε στην προσυγκέντρωση των σωματείων της Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998.

¹⁴⁶ ΕΣΑΚ, «Μέτωπο πανεργατικό, πανελλαδικό», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1998. «Κόκκινη λαοθάλασσα στο Σύνταγμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1998.

¹⁴⁷ Τριτιράκης, Β., «Η εργατική τάξη μπορεί», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1998.

«[...] η πολιτική που προτείνει και παλεύει το ΚΚΕ [...]»¹⁴⁸ και αυτή συγκροτεί το μόνο αγωνιστικό πλαίσιο¹⁴⁹. Στη πανεργατική απεργία της 27ης Μαΐου 1998 υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα σε διαδηλωτές και δυνάμεις των ΜΑΤ σε Αθήνα και Πειραιά,¹⁵⁰ τις οποίες ο πρόεδρος της ΓΣΕΕ απέδωσε σε «σχέδιο» του ΚΚΕ¹⁵¹. Για το κόμμα η επίθεση των δυνάμεων ασφαλείας δείχνει ότι η «άνοδος των ταξικών δυνάμεων» προκαλεί την αντίδραση των «αστικών δυνάμεων».¹⁵² Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, σταδιακά οικοδομείται ένα πολιτικό χάσμα ανάμεσα στις δυνάμεις του ΚΚΕ και στην ηγεσία της ΓΣΕΕ που νομιμοποιεί και την επιλογή της αυτόνομης δράσης.

Το *δεύτερο στάδιο* ξεκινά τον Απρίλιο του 1998 και φτάνει μέχρι το τέλος του έτους. Θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε ως τεχνικο-πολιτική προετοιμασία του ΠΑΜΕ, δημιουργία των δομών-προπλάσματα της υλικότητας του μετωπικού σχήματος. Αυτό περνά μέσα από δύο φάσεις: η *πρώτη φάση* (Μάιος-Σεπτέμβριος) περιλαμβάνει την ενοποίηση της ΕΣΑΚ και της Δημοσιούπαλληλικής Ενότητας σε συνδιάσκεψη τον Ιούνιο και την ταυτόχρονη συγκρότηση συντονιστικών επιτροπών –

---

¹⁴⁸ Στο ίδιο.

¹⁴⁹ Πολύ ενδεικτική αυτού του είδους των παλινδρομήσεων ήταν η υπογραφή ενός κειμένου διαμαρτυρίας από συνδικαλιστές της ΠΑΣΚΕ και της Αυτόνομης Παρέμβασης στις αρχές Απριλίου ενάντια στο ν/σ για την ιδιωτικοποίηση της «Ολυμπιακής» το οποίο κείμενο είχε καταρχάς γίνει αποδεκτό με θετικό τρόπο από την ΕΣΑΚ («Να αντισταθούμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1998). Ωστόσο, σε άρθρο «συμπερασμάτων» για την υπόθεση της «Ολυμπιακής» (Μαΐλης, Μ., «Ολυμπιακή Αεροπορία: Συμπεράσματα και προοπτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1998) δεν γίνεται καμία αναφορά για την εν λόγω πρωτοβουλία – 26 ως «θετική πείρα»– και σε εισήγηση σε σύσκεψη καθοδηγητικών στελεχών στα μέσα του Μαΐου δηλώνεται για τους υπογράφοντες συνδικαλιστές: «[...] Ποια θα είναι η δράση τους, μετά απ' αυτό το βήμα που έκαναν πρόσφατα με τις υπογραφές κ.λπ.; Θα εξαρτηθεί και από τη δουλιά και ταχτική των κομμουνιστών. Που σημαίνει δουλιά από τα κάτω, με βάση το πλαίσιο της ΕΣΑΚ. Να μπουν, έτσι, μπροστά στις ευθύνες τους, σε κάθε νομό, όχι μόνο με μια υπογραφή κειμένου, αλλά και με ενέργειες, που θα οξύνουν την πολιτική αντιπαράθεση απέναντι στην κυβερνητική πολιτική και στη ΓΣΕΕ ή και στις τριτοβάθμιες οργανώσεις. Ήδη, ο συντονισμός φορέων σε διάφορες περιοχές δίνει ανάλογη πείρα. Διαφορετικά, ενυπάρχει ο κίνδυνος να εγκλωβιστούν εργαζόμενοι σε κινήσεις, που ουσιαστικά θα παίζουν το ρόλο αναχωμάτων μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα [...]». Βλ. Αρβανιτάκης, Δ., «Στο επίκεντρο της δράσης το Μέτωπο», ομιλία σε πανελλαδική σύσκεψη καθοδηγητικών στελεχών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαΐου 1998.

¹⁵⁰ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Κυβέρνηση βίας και τρομοκρατίας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1998.

¹⁵¹ «Σε διατεταγμένο ρόλο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1998.

¹⁵² Λουκάς, Στ., «Ταξικός πόλος», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαΐου 1998.

σε επίπεδο περιοχής–, οι οποίες έρχονται να προστεθούν στις ήδη υπάρχουσες και να αναπτύξουν συλλογική δράση. Το πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας καθορίζεται από την κατάθεση και ψήφιση του Ν. 2639/1998 για τις εργασιακές σχέσεις (28 Ιουνίου – 6 Αυγούστου 1998), ο οποίος αναδεικνύεται σε κεντρική αιχμή των κινητοποιήσεων για τις δυνάμεις του κόμματος.¹⁵³ Η *δεύτερη φάση* (Οκτώβριος-Δεκέμβριος) αφορά τη δημιουργία της «Κεντρικής Απεργιακής Επιτροπής» για την ξεχωριστή κινητοποίηση των κομματικών δυνάμεων στην 24ωρη απεργία της ΓΣΕΕ στις 15 Δεκεμβρίου 1998.

Ήδη από τον Απρίλιο έχει ξεκινήσει η δημιουργία νέων Συντονιστικών Επιτροπών, οι οποίες έχουν και μια ευρεία εδαφική διάσταση.¹⁵⁴ Στις 22 Απριλίου 1998 πραγματοποιείται σύσκεψη στη Θεσσαλονίκη ανάμεσα σε 13 Εργατικά Κέντρα της Μακεδονίας και της Θράκης (Γιαννιτσών, Δράμας, Έδεσσας, Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Κατερίνης, Κιλκίς, Κοζάνης, Κομοτηνής, Νάουσας, Ξάνθης, Πτολεμαΐδας, Σερρών) και οργανώνεται Συντονιστική Επιτροπή Εργατικών Κέντρων Μακεδονίας-Θράκης.¹⁵⁵ Αντίστοιχα σχήματα δημιουργούνται στην Πελοπόννησο στις 28 Απριλίου (σύσκεψη 6 ΕΚ από την Πελοπόννησο: Άργους, Καλαμάτας, Ναυπλίου, Κορίνθου, Λακωνίας, Κιάτου),¹⁵⁶ στη Θεσσαλία στις 10 Μαΐου 1998 (ύστερα από ευρεία σύσκεψη στη Λάρισα ανάμεσα σε 53 Εργατικά Κέντρα, σωματεία, φορείς της Θεσσαλίας)¹⁵⁷ και τέλος στη Δυτική Ελλάδα στις 29 Μαΐου 1998 (6 ΕΚ από τη

---

¹⁵³ Για το κείμενο του νόμου βλ. Ν. 2639/1998 ΦΕΚ 205 Α /2-9-1998. Για τις θέσεις του ΚΚΕ βλ. Μαυρίκος, Γ., «Οι κεντρικοί άξονες του απεργιακού νομοσχεδίου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιουνίου 1998· Κωστόπουλος, Μ., «Έγκλημα σε βάρος του δώρου», ομιλία στη Διαρκή Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων της Βουλής, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 1998· Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Θ' Περίοδος, Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής, Θέρους 1998, Συνεδρίαση ΙΑ', 4 Αυγούστου 1998, σελ. 343-346.

¹⁵⁴ «[...] Αν δε διαμορφωθούν οι ανάλογες πλειοψηφίες για να παρθούν στα όργανα αποφάσεις σε αγωνιστική κατεύθυνση, οι εργαζόμενοι και τα ταξικά συνδικάτα θα προχωρήσουν στη δημιουργία Συντονιστικών Επιτροπών Αγώνα και θα παλέψουν [...]», στο Τιρτιράκης, Β., «Η εργατική τάξη μπορεί», *ό.π.*

¹⁵⁵ «Ψήφισμα 13 ΕΚ Μακεδονίας-Θράκης: Θα αγωνιστούμε ανυποχώρητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1998.

¹⁵⁶ «Σύσκεψη Εργατικών Κέντρων της Πελοποννήσου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1998.

¹⁵⁷ «[...] Εκπρόσωποι των Εργατικών Κέντρων Λάρισας, Φαρσάλων, Αλμυρού, μέλη των ΔΣ των Εργατικών Κέντρων Τρικάλων, Καρδίτσας, Βόλου, των Νομαρχιακών Τμημάτων Λάρισας και Καρδίτσας της ΑΔΕΔΥ, των Ομοσπονδιών Αγροτικών Συλλόγων Λάρισας και Τρικάλων, των Ομοσπονδιών ΕΒΕ Λάρισας και Τυρνάβου, του Εμπορικού Συλλόγου Λάρισας, των ΕΛΜΕ Λάρισας, Καρδίτσας, Τρικάλων, των Συνδικάτων Οικοδόμων Λάρισας, Βόλου, Τρικάλων, Τυρνάβου. Επίσης

Δυτική Ελλάδα και την Ήπειρο: Ιωαννίνων, Ηγουμενίτσας, Πρέβεζας, Άρτας, Λευκάδας, Αγρινίου)¹⁵⁸. Ταυτόχρονα, στις 5 Απριλίου δημιουργείται κλαδική συντονιστική από υπαλληλικά σωματεία στο χώρο του εμπορίου¹⁵⁹ και στις 20 Μαΐου κλαδική επιτροπή στο χώρο του μετάλλου¹⁶⁰. αυτές οι επιτροπές προστίθενται στις επιτροπές της Αθήνας, του Πειραιά, της Πάτρας, της Θεσσαλονίκης, του Βόλου, των Χανίων κ.λπ. Έως και το Σεπτέμβριο οι συντονιστικές επιτροπές υλοποιούν ένα πρόγραμμα κινητοποιήσεων σε διάφορες πόλεις της χώρας.¹⁶¹ Αποκορύφωμα είναι οι κινητοποιήσεις σε 5 πόλεις το διήμερο 5-6 Αυγούστου, οπότε και το νομοσχέδιο για τα εργασιακά συζητήθηκε και ψηφίστηκε στη Βουλή.¹⁶² Τέλος, την κινητοποίηση των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος στη ΔΕΘ του 1998 –όπως αντίστοιχα και το 1997– αναλαμβάνει η Συντονιστική της Θεσσαλονίκης. Αυτό το πρόγραμμα κινητοποιήσεων εξοικειώνει περαιτέρω τη συνδικαλιστική βάση του κόμματος με τη λογική της διακριτής δράσης.

Αυτές οι από τα κάτω πρωτοβουλίες συνοδεύονται και από την ενοποίηση της ΕΣΑΚ με τη Δημοσιοϋπαλληλική Ενώτητα στην 9η Συνδιάσκεψη της πρώτης στις 13-

---

εκπρόσωποι από τη Λάρισα, των εργατικών Σωματείων Μετάλλου, Ζαχαροπλαστών, Οδηγών, Αρτεργατών, Μηχανοξυλουργών, Σκυροδέματος, Κλωστοϋφαντουργών, Εμποροϋπαλλήλων, Ειδών Διατροφής, Ιατρικών Επισκεπτών, Δημοτικών Επιχειρήσεων, του Συλλόγου και της Ένωσης Δημοτικών Υπαλλήλων, του “Λαρισιαϊκού” του ΟΣΕ, των εργαζομένων στο Εργοστάσιο Ζάχαρης, του συνεταιριστικού εργοστασίου “Όλυμπος”, των Υγειονομικών Υπαλλήλων ΙΚΑ, του Συλλόγου Αδιόριστων Εκπαιδευτικών, της Ένωσης Πυροσβεστών Θεσσαλίας, της Ένωσης Αστυνομικών Υπαλλήλων Λάρισας, των συνταξιούχων ΤΑΤ και ΙΚΑ, της ΠΕΑΕΑ Θεσσαλίας. Από το Βόλο, της Ένωσης Μηχανοσιδηρουργών, του Συνδέσμου Ιδιωτικών Υπαλλήλων – Εμποροϋπαλλήλων, του Σωματείου Εργαζομένων στην ΚΟΚΑ-ΚΟΛΑ, της ΕΔΟΠ-ΔΕΗ, των Συνταξιούχων ΙΚΑ, του Συντονιστικού Οργάνου Μαθητικού Αγώνα. Από την Καρδίτσα, του Σωματείου Εργαζομένων στην Ένωση Συνεταιρισμών και του Συλλόγου Εργαζομένων στους ΟΤΑ [...]. Βλ. «Θεσσαλία: Όλοι στον κοινό αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαΐου 1998· επίσης βλ. Ευαγγελοπούλου, Μ., «Στο μονόδρομο του συντονισμού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1998.

¹⁵⁸ «ΕΚ Δυτ. Ελλάδας – Ηπείρου: Συντονισμένα, μαχητικά μπροστά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 1998.

¹⁵⁹ «Κλάδος εμπορίου: Συντονίζονται πανελλαδικά τα σωματεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1998.

¹⁶⁰ «Σωματεία μετάλλου: Συντονίζονται και δραστηριοποιούνται», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1998.

¹⁶¹ 19 Μαΐου: Καλαμάτα, Τρίπολη, Άργος (Συντονιστική Πελοποννήσου), Βόλος (Συντονιστική Βόλου)· 20 Μαΐου (Συντονιστική Λάρισας)· 22 Μαΐου: Τρίκαλα, Καρδίτσα· 27 Μαΐου: Θεσσαλονίκη (Συντονιστική Μακεδονίας και Θράκης)· 19 Ιουνίου: Αγρίνιο κ.α.· 25 Ιουνίου: Πελοπόννησος· 7 Ιουλίου: Πειραιάς· 16 Ιουλίου: Συντονιστική Θεσσαλονίκης.

¹⁶² 5 Αυγούστου: Αθήνα, Πειραιάς· 6 Αυγούστου: Θεσσαλονίκη, Βόλος, Πάτρα, Λάρισα, Καρδίτσα.

14 Ιουνίου 1998. Στις θέσεις για τη συνδιάσκεψη διαπιστώνεται ότι «[...] γίνονται πιο ορατές οι ενδείξεις ότι την επόμενη περίοδο θα εκδηλωθούν σοβαρές διεργασίες μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα που θα έχουν επίδραση στους εργαζόμενους [...]»¹⁶³ και ως εκ τούτου προκύπτει η ανάγκη αποτελεσματικότερης δράσης των «ταξικών δυνάμεων» για να διασφαλιστεί ο «αγωνιστικός προσανατολισμός». Καταγράφεται κριτική για το βαθμό προσαρμογής της παράταξης στη νέα λογική, η οποία συνίσταται στο ότι δημιουργήθηκαν λίγες κλαδικές ομάδες στις ομοσπονδίες της ΓΣΕΕ και ότι για τις ήδη υπάρχουσες –όπως και για τις τοπικές επιτροπές της ΕΣΑΚ– η βοήθεια από την Εκτελεστική Επιτροπή της παράταξης ήταν ανεπαρκής. Γι' αυτόν το λόγο:

με την ενοποίηση επιδιώκουμε να ενισχυθεί η επιτελική δυνατότητα των οργάνων της Παράταξης με πιο ορθολογική διάταξη και αξιοποίηση των στελεχών της. Να ενιαιοποιηθεί η δράση όλων των δυνάμεων σε κεντρικούς στόχους και άξονες που θα ανεβάσουν την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης.¹⁶⁴

Την ίδια στιγμή, στα θετικά συγκαταλέγεται ο «συντονισμός», ο οποίος περιγράφεται ως «αναγκαία μορφή συσπείρωσης» που πρέπει να συνδυαστεί με το «[...] αντιπάλωμα του ισχυρού ρεύματος του ρεφορμισμού [...]»¹⁶⁵ στα συνδικαλιστικά όργανα, το συντονισμό με βάση συγκεκριμένες θεματικές διεκδικήσεις και, φυσικά, τη συνύπαρξη με επιτροπές άλλων κοινωνικών στρωμάτων – αγρότες, νέους, ΕΒΕ κ.λπ.

Έτσι, με τη νέα δομή της ΕΣΑΚ προωθείται καλύτερα η «αυτοτελής δράση της παράταξης μέσα στην εργατική τάξη», κάτι που σημαίνει ότι η παράταξη δεν υπάρχει αποκλειστικά για την εκπροσώπηση των κομματικών δυνάμεων στα συνδικαλιστικά όργανα και για την κάθοδό τους στις αρχαιρεσίες των συνδικάτων. Παρότι στη συνέχεια η συγκρότηση του μετωπικού σχήματος «ΠΑΜΕ» θα κατανοηθεί ως υπέρβαση της δομής «παράταξη», είναι ξεκάθαρο ότι η αντίληψη για το ρόλο και τη λειτουργία της ΕΣΑΚ ξεφεύγει αρκετά από τις παλαιότερες λογικές συνδικαλιστικής

---

¹⁶³ ΕΣΑΚ-ΔΕ, «Θέσεις για τη Συνδιάσκεψη της Παράταξης ΕΣΑΚ-ΔΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998.

¹⁶⁴ Στο ίδιο.

¹⁶⁵ Στο ίδιο.

δράσης και αντιστοιχεί στην ανάγκη ανάδειξης του διακριτού «ταξικού πόλου». Στο πλαίσιο αυτό, η δράση που αναπτύσσουν οι κομματικές δυνάμεις έχει στόχο την:

πολιτικοποίηση του αγώνα από τα ίδια τα συνδικάτα, με ανάδειξη των υπευθύνων, των βαθύτερων αιτιών που προκαλούν τα προβλήματα, του ρόλου των μονοπωλίων, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, των πολιτικών δυνάμεων [και την] προβολή της ανάγκης για βαθύτερες αλλαγές, για ρήξη με τα μονοπώλια.¹⁶⁶

Ο οργανωτικός στόχος της νέας ΕΣΑΚ-ΔΕ είναι ο πολλαπλασιασμός των «ομοσπονδιακών ομάδων» –ομάδες της παράταξης σε κλαδικές ομοσπονδίες– και, φυσικά, η «[...] συσπείρωση και συντονισμός κατά κλάδο σε τοπικό επίπεδο, στους χώρους δουλιές με προοπτική τον πανελλαδικό συντονισμό [...]».¹⁶⁷ Η προοπτική του πανελλαδικού συντονισμού προαναγγέλλει ακόμα μία φορά τη δημιουργία του ΠΑΜΕ, το οποίο περιγράφεται ως «[...] η συσπείρωση των ταξικών δυνάμεων και η συγκροτημένη παρουσία και παρέμβασή τους σε όλα τα επίπεδα του συνδικαλιστικού κινήματος και πλατιά μέσα στους εργαζόμενους [...]».¹⁶⁸

Η προετοιμασία για τη συνδιάσκεψη έλαβε αρκετά μεγαλύτερη δημοσιότητα στις σελίδες του *Ριζοσπάστη* σε σχέση με παλαιότερες συνδιασκέψεις,¹⁶⁹ κάτι που αποκαλύπτει την ανάγκη κοινοποίησης αυτών των εξελίξεων στο σύνολο του κομματικού δυναμικού. Στις τοποθετήσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών της συνδιάσκεψης αναδεικνύεται το θετικό αγωνιστικό κλίμα, αλλά και η αρνητική κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα που ευνοεί την προώθηση της νέας λογικής στη συνδικαλιστική δράση. Έχει ενδιαφέρον το ακόλουθο απόσπασμα από την τοποθέτηση του Γ. Μαυρίκου, όπου προσδιορίζονται ορισμένα στοιχεία των κινητοποιήσεων της περιόδου τα οποία προοιωνίζονται και την άνοδο του «ταξικού ρεύματος»:

---

¹⁶⁶ Στο ίδιο.

¹⁶⁷ Στο ίδιο.

¹⁶⁸ Στο ίδιο.

¹⁶⁹ «Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ-ΔΕ: Να κάνουμε το άλμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1998· «Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ-ΔΕ Θεσσαλονίκης: Η ώρα της γενικευμένης αντεπίθεσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1998.

(α) Αμφισβήτηση ή δοκιμασία της καρδιάς της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της κυβέρνησης, του κεφαλαίου και των άλλων κομμάτων που αποδέχονται τον ευρωπαϊκό μονόδρομο. Εμείς χρειάζεται να εντείνουμε την πάλη μας απέναντι στη λογική του «μονόδρομου» και να εναντιωθούμε στα συστατικά του στοιχεία, ιδεολογικά και πολιτικά. (β) Η μαζικότητα, η συσπείρωση, η ένταση, η χρονική διάρκεια. Σε τμήματα που συμμετέχουν, φαίνεται να υπάρχει και πείρα και απειρία, αυτό γεννά δυσκολίες και πρέπει να δούμε τα επιχειρήματά μας και την ευελιξία στις μορφές πάλης. (γ) Ο αυταρχισμός, η κρατική βία, ο αντικομμουνισμός. Τους ανησυχεί η δράση του ταξικού ρεύματος και είναι αναγκαία όσο ποτέ η υπεράσπιση συνδικαλιστικών και δημοκρατικών ελευθεριών.¹⁷⁰

Όλη αυτή η προεργασία απολήγει στη δεύτερη φάση (από τον Οκτώβριο και έπειτα), οπότε και οι συνδικαλιστικές δυνάμεις του κόμματος μεθοδεύουν τη χωριστή τους κάθοδο στην πανεργατική απεργία που πρόκειται να προκηρύξει η ΓΣΕΕ. Η μεθόδευση είναι αντίστοιχη με εκείνη για τη διοργάνωση της ξεχωριστής συγκέντρωσης για την Πρωτομαγιά του 1997. Στην Ολομέλεια της Διοίκησης της ΓΣΕΕ στις 3 Νοεμβρίου 1998 αποφασίζεται η προκήρυξη 24ωρης πανεργατικής απεργίας για τις 15 Δεκεμβρίου· κατ' αντιστοιχία, καταθέτει και η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ διεκδικητικό πλαίσιο και προγραμματισμό δράσης τα οποία δεν γίνεται αποδεκτά από την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ.¹⁷¹ Ο Γ. Μαυρίκος μετά το τέλος της Ολομέλειας δηλώνει ότι «[...] η κήρυξη της εθιμικής πλέον 24ωρης πανελλαδικής απεργίας, όχι μόνο δεν τους δίνει [στις παρατάξεις της πλειοψηφίας] κανένα άλλοθι από τις τεράστιες ευθύνες που έχουν, αλλά τις καθιστά υπόλογες απέναντι στην εργατική τάξη της χώρας [...]».¹⁷² Στις 8 Νοεμβρίου σε άρθρο του Τ. Τσίγκα αναφέρεται ότι «[...] όλοι καταλαβαίνουν –είτε το ομολογούν είτε όχι– ότι η απόφαση για 24ωρη απεργία δεν

---

¹⁷⁰ «Να μπουν στη μάχη πλατιές δυνάμεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1998.

¹⁷¹ «[...] Συνεδριάσεις σε όλα τα επίπεδα του συνδικαλιστικού κινήματος. Γενικές συνελεύσεις, περιοδείες και συγκεντρώσεις στους χώρους δουλειάς. Ενημερωτική, προπαγανδιστική καμπάνια σε όλο το λαό. Διοργάνωση μεγάλων συλλαλητηρίων σε όλες τις βασικές πόλεις, με την κατάθεση του προϋπολογισμού. Κήρυξη στάσεων εργασίας γενικευμένα, αλλά και κατά νομό για όλα τα αιτήματα. Κήρυξη 24ωρης πανελλαδικής πανεργατικής απεργίας λίγες μέρες πριν την τελική συζήτηση του προϋπολογισμού στη Βουλή [...]» βλ. «Ολομέλεια ΓΣΕΕ: Ναι σε απεργία, όχι στη σύγκρουση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1998.

¹⁷² Μαυρίκος, Γ., «Ο ταξικός αγώνας, η μόνη απάντηση», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1998.

αποτελεί ούτε καν μια ντουφεκιά στον αέρα [...]»¹⁷³ και ότι «[...] οι ταξικές και αγωνιστικές δυνάμεις του συνδικαλιστικού κινήματος μπορούν και πρέπει να οργανώσουν τη δική τους 24ωρη απεργία, ενάντια στην αντεργατική κυβερνητική πολιτική των “μονόδρομων” [...]».¹⁷⁴ Στις 14 Νοεμβρίου οι δέκα σύμβουλοι της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ στη Διοίκηση της ΓΣΕΕ απευθύνουν πρόσκληση σε ομοσπονδίες, σωματεία και συνδικαλιστές για διοργάνωση σύσκεψης στις 18 Νοεμβρίου με αντικείμενο την απεργία της 15ης Δεκεμβρίου.¹⁷⁵ Σε άρθρο του στις 15 Νοεμβρίου ο Γ. Μαυρίκος κάνει λόγο για «απεργιακό επιτελείο» το οποίο θα «[...] πάρει στα χέρια του το σχεδιασμό, την οργάνωση, τον έλεγχο και την περιφρούρηση της κινητοποίησης [...]». Επιπλέον, το «απεργιακό επιτελείο» «[...] χρειάζεται να χαράζει σαφείς και διακριτούς στόχους για τους οποίους καλεί την εργατική τάξη να πάρει μαζικά μέρος στην απεργία αυτή και να στείλει το μήνυμα στην κυβέρνηση, στην εργοδοσία και στις πλειοψηφίες ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ [...]».¹⁷⁶

Με τη σύσκεψη της 18ης Νοεμβρίου δημιουργείται η «Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή», η οποία «[...] θα αναλάβει την ευθύνη για την οργάνωση της πανελλαδικής-πανεργατικής απεργίας στις 15 Δεκέμβρη και θα της δώσει ταξικό περιεχόμενο [...]».¹⁷⁷ Η Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή λειτουργεί ξεκάθαρα πέραν των οργάνων –εκτός και αν υπάρχει πλειοψηφία της ΕΣΑΚ σε αυτά– και ουσιαστικά διατείνεται ότι έρχεται να καλύψει ένα διαπιστωμένο κενό – κινητοποίησης και πλαισίωσης της απεργίας εν προκειμένω. Έχει, με τα λόγια του Γ. Κρίκας: «[...] τα χαρακτηριστικά, τον τρόπο λειτουργίας και λήψης αποφάσεων μιας τριτοβάθμιας συνδικαλιστικής οργάνωσης, χωρίς όμως να είναι θεσμοθετημένο όργανο [...]».¹⁷⁸ Οι δυνάμεις του κόμματος θέτουν ως σημείο συγκέντρωσης την πλατεία Κοτζιά, σε αντίθεση με τη ΓΣΕΕ που επιλέγει τα Προπύλαια. Σε όλο το διάστημα που ακολουθεί μέχρι και τις 15 Δεκεμβρίου, διενεργούνται αντίστοιχες συσκέψεις και σε άλλες περιοχές όπου υπάρχουν Συντονιστικές Επιτροπές, πραγματοποιούνται εξορμήσεις και ενημερώσεις, ενώ υπάρχει και συστηματική αρθρογραφία στο *Ριζοσπάστη* που

---

¹⁷³ Τσίγκας, Τ., «Με αφορμή μια απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 1998.

¹⁷⁴ Στο ίδιο.

¹⁷⁵ «Αγωνιστική πρωτοβουλία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1998· Κρίκας, Γ., *ΠΑΜΕ: Συσπείρωση ή Απομόνωση*, ό.π., σελ. 24-25.

¹⁷⁶ Μαυρίκος, Γ., «Απεργιακό επιτελείο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Νοεμβρίου 1998.

¹⁷⁷ «Ταξικό σύνθημα αντεπίθεσης!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1998.

¹⁷⁸ Κρίκας, Γ., *ΠΑΜΕ: Συσπείρωση ή Απομόνωση*, ό.π., σελ. 29.

ενημερώνει για τη νέα λογική.¹⁷⁹ Για τη συνδικαλιστική ελίτ του κόμματος ισχύει «[...] ότι στις 15 του Δεκεμβρίου δεν κάνουμε απλώς μια απεργία και μια συγκέντρωση, αλλά βάζουμε τις βάσεις ή αν θέλετε χτίζουμε κάποιες καλύτερες προϋποθέσεις για να πορευτούμε στη συνέχεια [...]».¹⁸⁰

Στις 15 Δεκεμβρίου οργανώθηκαν ξεχωριστές κινητοποιήσεις σε 16 πόλεις – Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιάς, Πάτρα, Βόλος, Λάρισα, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Αγρίνιο, Κέρκυρα, Λαμία, Χαλκίδα, Τρίπολη, Καλαμάτα, Ηράκλειο, Χανιά– στις οποίες ακολουθούνταν μια αντίστοιχη σκηνογραφία: συγκέντρωση των δυνάμεων του ΚΚΕ σε διαφορετικό σημείο από τις δυνάμεις των άλλων παρατάξεων, προσπάθεια για μαζικές συγκεντρώσεις –μαζικότερες από αυτές των υπολοίπων– και ανάδειξη της επιχειρηματολογίας περί «ταξικής απεργίας». Στη συγκέντρωση της Αθήνας ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Οικοδόμων Α. Ζαζόπουλος δηλώνει: «[...] δεσμευόμαστε να πάρουμε ακόμα πιο αποφασιστικές πρωτοβουλίες, που να δημιουργούν προοπτική να πάρουν οι εργαζόμενοι την υπόθεση της αλλαγής της κατάστασης στο συνδικαλιστικό κίνημα στα χέρια τους [...]».¹⁸¹ Ο *Ριζοσπάστης* την επόμενη ημέρα στο κεντρικό άρθρο του θεωρεί ότι «[...] αυτή η εργατική κινητοποίηση δεν ήταν σαν τις άλλες [...]»¹⁸² και επισημαίνει ότι:

Οι εργάτες δεν έχουν άλλο δρόμο από το να ενισχύουν την οργάνωση και ανάπτυξη των αγώνων τους σε ταξικό προσανατολισμό και κατεύθυνση. Από το να συσπειρώνονται στα σωματεία τους μετατρέποντάς τα σε κάστρα του ταξικού συνδικαλιστικού κινήματος. Από το να κατακτούν μέσα από το συντονισμό δράσης των σωματείων τους την ταξική συνδικαλιστική ενότητα, κόντρα στη διάσπαση των

---

¹⁷⁹ Αγκαβανάκης, Δ., «Τομή στο συνδικαλιστικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998· Ζαζόπουλος, Α., «“Κυματοθραύστης” της συναίνεσης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Νοεμβρίου 1998· Κακαλής, Π., «Καταρρέουν οι “διαχωριστικές γραμμές”», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 1998· Κυριακίδης, Θ., «Ρήξη με την ακολουθούμενη πολιτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998· Λουκάς, Στ. [ως Σ.Κ.], «Για την επιτυχία της απεργίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998· Λουκάς, Στ., «Μπροστά στην απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1998· Νουφαρίτσης, Μ., «Ρότα για νέους αγώνες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998.

¹⁸⁰ Μαυρίκος, Γ., «Απαίτηση, η ταξική αντιπαράθεση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1998.

¹⁸¹ Ζαζόπουλος, Α., «Δε θα τους αφήσουμε σε χλωρό κλαρί», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 1998.

¹⁸² «Ταξικό βήμα μπροστά», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 1998.

εκπροσώπων των μονοπωλίων στο κίνημα. Από το να καταφέρουν την αλλαγή του συσχετισμού δυνάμεων στις συνδικαλιστικές οργανώσεις αναδείχνοντας τους ταξικούς ηγέτες τους μέσα από τις δικές τους διαδικασίες, κόντρα στα άσπρα κολάρα του εργατοπατερισμού.¹⁸³

Μετά την απεργία της 15ης Δεκεμβρίου και τη δημιουργία της Κεντρικής Απεργιακής Επιτροπής μπαίνουμε ουσιαστικά στο *τρίτο στάδιο* της διαδικασίας ίδρυσης του ΠΑΜΕ, από τις αρχές του 1999 έως και τις 3

Απριλίου 1999 – ημερομηνία ίδρυσης του μετωπικού σχήματος. Στις 18 Ιανουαρίου 1999 δίνει συνέντευξη Τύπου η «Επιτροπή Πρωτοβουλίας για να αλλάξει η κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα», η οποία αποτελείται σε εκείνη τη φάση από 5 συνδικαλιστικά στελέχη: τον Δ. Αγκαβανάκη, μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΑΔΕΔΥ, τον Κ. Αρτεμίου, πρόεδρο της Ομοσπονδίας Εργαζομένων Εμφιαλωμένων Ποτών Θεσσαλονίκης, τον Κ. Γεωργακόπουλο, πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου Αρκαδίας, τον Φ. Κολεβέντη, πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου Αργολίδας, και τον Γ. Μαυρίκο.¹⁸⁴ Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Φ. Κολεβέντης είναι στέλεχος της ΔΑΚΕ. Στο πλαίσιο-έκκληση που δημοσιοποιούν¹⁸⁵ τίθενται έξι άξονες συσπείρωσης –«Να αλλάξουμε την κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα», «αντιτασσόμαστε στους μηχανισμούς φθοράς και σήψης», «αντιπαραθέτουμε τη δική μας ενότητα στην ΟΝΕ», «αντιτασσόμαστε στον κοινωνικό διάλογο», «αντιπαλεύουμε τις ιδιωτικοποιήσεις, ανεργία-κλειστά εργοστάσια-ερειπωμένες περιοχές»– και αναγγέλλεται «[...] μια πανελλαδική σύσκεψη Συνδικάτων και Συνδικαλιστών, που θα νιώθουν τις πλάτες τους ικανές να επωμιστούν αυτή τη σημαντική ευθύνη απέναντι στην εργατική τάξη και το λαϊκό κίνημα συνολικότερα [...]».¹⁸⁶ Το πλαίσιο-έκκληση κινείται εντός των πάγιων θέσεων του κόμματος για τα συνδικαλιστικά θέματα και ουσιαστικά θέτει τη νέα βάση συσπείρωσης των συνδικαλιστικών δυνάμεων. Ο Γ. Μαυρίκος επισημαίνει ότι «[...] δεν ήταν μοιραίο να φθάσουμε εδώ που φθάσαμε [...]», αλλά:

---

¹⁸³ Στο ίδιο.

¹⁸⁴ «Δράση για την αναζωογόνηση του συνδικαλιστικού κινήματος», εφ. Ριζοσπάστης, 19 Ιανουαρίου 1999.

¹⁸⁵ Επιτροπή Πρωτοβουλίας, «Πλαίσιο έκκλησης για να αλλάξει η κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα», τετρασέλιδο έντυπο, Αθήνα: Ιανουάριος 1999 (αρχείο γράφοντος).

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 4.

Όσο κυριαρχούν αυτές οι ηγεσίες, χωρίς να συναντούν τη συντονισμένη ουσιαστική παρέμβαση και πρωτόβουλη δράση των ταξικών δυνάμεων, όχι μόνο τα προβλήματα δε θα λυθούν, αλλά θα έρθουν πιο δύσκολες μέρες και το συνδικαλιστικό κίνημα θα μπει σε ανεπίστρεπτη τροχιά, με απρόβλεπτες συνέπειες.¹⁸⁷

Η εκκίνηση της δράσης της Επιτροπής επανέφερε μομφές από πλευράς των άλλων παρατάξεων για «διάσπαση» και για δημιουργία ξεχωριστών συνδικάτων από το ΚΚΕ. Ο Κ. Παρασκευάς αναπτύσσει ένα συλλογισμό ο οποίος θα επαναλαμβάνεται από το κόμμα μετά την ίδρυση του ΠΑΜΕ όποτε διατυπώνονται τέτοιου είδους μομφές:

Όλοι γνωρίζουν ότι το ΚΚΕ ποτέ δεν έκρυψε τους σκοπούς του. Προβάλλει καθαρά τις προθέσεις και τους στόχους του και κάνει καθαρές κουβέντες και καθαρές εξηγήσεις. Αν σκόπευε να προχωρήσει σε άλλα συνδικάτα, θα το έλεγε πολύ καθαρά και δημόσια, όπως έχει πει όλες του τις αποφάσεις, 80 χρόνια τώρα. Δεν μπορεί όμως με την απειλή ή τη συκοφαντία της διάσπασης, της άλλης ΓΣΕΕ, της άλλης παρατάξης κ.λπ. –λες και τους έπιασε ο πόνος για την ενότητα του κινήματος– να κρύβεται η αλήθεια ότι οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα να βρουν τρόπους να οργανώσουν την πάλη τους. Το μεγαλύτερο δώρο για την κυβέρνηση είναι να κάθονται οι εργαζόμενοι με σταυρωμένα χέρια και να υποτάσσονται στις επιλογές της μιας ή της άλλης ηγεσίας, η οποία έχει συμβιβαστεί πλήρως και όχι μόνο διατηρεί τη διαλυτική κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα, αλλά την επιδεινώνει με την πρακτική της και τα έργα της καθημερινά.¹⁸⁸

Η αφήγηση που επιχειρεί να εισαγάγει το ΚΚΕ έχει να κάνει με το ότι θεωρεί ότι η διασφάλιση της «ταξικής ενότητας» του συνδικαλιστικού κινήματος, ο προσανατολισμός της δράσης «ενάντια στα μονοπώλια» και «κόντρα στην ΕΕ» είναι και η μόνη ουσιαστική, για το κόμμα, βάση της ενότητας. Η λογική της συνδικαλιστικής παρέμβασης για την από τα κάτω ενότητα και ο πεσιμισμός για τις δυνατότητες αλλαγής της στάσης των άλλων παρατάξεων λειτουργούν νομιμοποιητικά για την ανάγκη ίδρυσης του ΠΑΜΕ. Επιπλέον μάλιστα, και παρά τις πολλές αντιρρήσεις που θα μπορούσαν ν' αντιταχθούν σε αυτά τα επιχειρήματα, εκ

¹⁸⁷ Μαυρίκος, Γ., «Να δράσουμε συσπειρωτικά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 1999.

¹⁸⁸ Παρασκευάς, Κ., «Κάτι καινούριο γεννιέται», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 1999.

των πραγμάτων διαμορφώνουν μια μανιχαϊστική λογική που εξυπηρετεί τη στρατηγική του κόμματος στο συνδικαλιστικό πεδίο και εγκαθιδρύει και ένα δεδομένο μοντέλο κινητοποίησης.

Η «Επιτροπή Πρωτοβουλίας» διευρύνει τη σύνθεσή της με συνδικαλιστικά στελέχη του κόμματος –αλλά και από άλλους χώρους, όπως ο Πολ. Τσίρκας, συνδικαλιστής της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και στέλεχος του ΔΗΚΚΙ– και ξεκινά περιοδείες και συσκέψεις (περίπου 500 στον αριθμό) – η πανελλαδική σύσκεψη έχει οριστεί για τις 3 Απριλίου 1999. Όπως και με την Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή, αξιολογείται η ήδη έτοιμη δομή των Συντονιστικών Επιτρόπων, οι οποίες οργανώνουν συσκέψεις συζήτησης και έγκρισης του πλαισίου της Επιτροπής Πρωτοβουλίας. Ταυτόχρονα, η Επιτροπή Πρωτοβουλίας αρχίζει να καταθέτει και προτάσεις προς τη ΓΣΕΕ· μια τέτοια είναι και η κατάθεση θέσεων για το 35ωρο τις οποίες παρουσιάζει η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΓΣΕΕ ως οιονεί εκπρόσωπος της Επιτροπής Πρωτοβουλίας.¹⁸⁹ Αυτό είναι και ένα πρώτο μικρό δείγμα του νέου ρόλου που έπρεπε να αναλάβει η παράταξη εντός της νέας λογικής. Παρότι καθ' όλο το Μάρτιο το σύνολο της κομματικής οργάνωσης και των παράλληλων σχημάτων της έχει αφιερωθεί στις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις για τους βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία –με ενεργή συμμετοχή και της συνδικαλιστικής δύναμης του κόμματος–,¹⁹⁰ η ενεργοποίηση των συνδικαλιστικών δυνάμεων κρίνεται από τα συνδικαλιστικά στελέχη ως μάλλον ικανοποιητική.¹⁹¹

---

¹⁸⁹ «Αγώνας για πραγματικό 35ωρο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1999. Το Φεβρουάριο του 1999 η ΓΣΕΕ ζητά από τους εργοδότες συνάντηση με θέμα το 35ωρο. Η ΔΑΣ/ΕΣΑΚ απορρίπτει το πλαίσιο της πλειοψηφίας της ΓΣΕΕ ως γενικό και ασαφές και αντιπροβάλλει τις θέσεις της «Επιτροπής Πρωτοβουλίας».

¹⁹⁰ Βλ. κεφ. 2.3.3.

¹⁹¹ «Σε τροχιά ταξικής ανάτασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999. Αγκαβανάκης, Δ., Ευθυμίου, Θ. και Γ. Σκιαδιώτης, «Εξαιρετικά επείγουσα ανάγκη», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαρτίου 1999.

2.2.6 Η ίδρυση του ΠΑΜΕ και η πρώτη περίοδος δράσης του (Απρίλιος 1999 – Δεκέμβριος 2000)

Στις 3 Απριλίου 1999 στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας ιδρύεται το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο – ΠΑΜΕ.¹⁹² Στην πανελλαδική σύσκεψη συμμετέχουν 1.521 εκλεγμένοι συνδικαλιστές και υπάρχουν αποφάσεις στήριξης του νέου σχήματος από 230 πρωτοβάθμια σωματεία και 18 δευτεροβάθμια όργανα. Η σύνθεση των σωματείων – ομοσπονδιών – εργατικών κέντρων στη δύναμη του ΠΑΜΕ δεν είναι σταθερή, καθώς η οποιαδήποτε μεταβολή στους συσχετισμούς αποσύρει το σωματείο από τη δύναμη του σχήματος. Σε κάθε περίπτωση, οι 7 ιδρυτικές ομοσπονδίες – Οικοδόμων, Εργατοϋπαλλήλων Κλωστοϋφαντουργίας-Ιματισμού-Δέρματος Ελλάδας (ΟΕΚΙΔΕ), Νοσηλευτών, Εργαζόμενων σε Εμφιαλωμένα Ποτά, Φαρμάκου, Τύπου και Χάρτου, Λογιστών– και η Ομοσπονδία Συνταξιούχων ΙΚΑ συνιστούν την κύρια κλαδική βάση του νέου σχήματος. Στην κεντρική εισήγηση της πανελλαδικής σύσκεψης ο Γ. Μαυρίκος προσπαθεί να απαντήσει στο ερώτημα του «τι συνδικάτα θέλουμε» σε τέσσερα επίπεδα:

- (α) Να μαζικοποιήσουμε τα Σωματεία, να μπει νέο αίμα με νέους σε ηλικία εργαζόμενους που θα δώσουν νεύρο, ορμή, κουράγιο και νέο αγωνιστικό άνεμο στο κίνημα. Ανάμεσα από τους νέους και τις νέες συναδέλφους θαρραλέα, τολμηρά να αναδειξουμε τη νέα γενιά των Στελεχών του Εργατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος.
- (β) Να ανασυγκροτήσουμε τη λειτουργία των Διοικήσεων και των Σωματείων των ίδιων, με ενίσχυση της δημοκρατίας, της ενημέρωσης, της αξιοποίησης της Γενικής Συνέλευσης, των περιοδειών, της στέρεης επαφής με τους χώρους και τους κλάδους παραγωγής. Των γνήσιων και ανόθευτων εκλογικών διαδικασιών.
- (γ) Να προωθούμε το συντονισμό, σε κλαδικό κύρια αλλά και τοπικό επίπεδο, να αξιοποιούμε τη συσσωρευμένη εμπειρία των επιτροπών αγώνα και των συντονιστικών.
- (δ) Να ασχοληθούμε, να προβάλλουμε και να ενισχύσουμε τις αξίες της Εργατικής Τάξης και τις παραδόσεις του κινήματός μας. Μας ενδιαφέρουν και μας απασχολούν και η Διεθνιστική Αλληλεγγύη, και ο Πολιτισμός και η κουλτούρα και η μόρφωση και η ηθική του συνδικαλιστικού κινήματος.¹⁹³

¹⁹² «Και το όνομα αυτού, Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999.

¹⁹³ Μαυρίκος, Γ., «Τι είναι και τι θέλει το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο», εισήγηση στην πανελλαδική σύσκεψη (3 Απριλίου 1999), Αθήνα 1999, σελ. 11 (αρχείο γράφοντος).

Στην εισήγηση δηλώνεται η βούληση των μετεχόντων στο ΠΑΜΕ να παραμείνουν στα συνδικαλιστικά όργανα για να αποκαλύπτουν τις επιδιώξεις των συνδικαλιστικών ηγεσιών και προτείνεται η δημιουργία μιας 75μελούς Πανελλαδικής Συντονιστικής Επιτροπής «[...] που θα έχει τον πρώτο ρόλο στην ανάπτυξη της πάλης της εργατικής τάξης, στην απελευθέρωση των εργατοϋπαλλήλων από τα δεσμά της απογοήτευσης και της αποστασιοποίησης [...]».¹⁹⁴ Με τη σειρά της η Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή εκλέγει Γραμματεία –λίγο πολύ τα μέλη της Επιτροπής Πρωτοβουλίας–, η οποία έχει την ευθύνη της καθημερινής καθοδήγησης της δράσης του μετωπικού σχήματος.¹⁹⁵ Αυτή η δομή ακολουθείται και από τα παρακλάδια του ΠΑΜΕ: δημιουργία τοπικής επιτροπής σε επίπεδο δήμου, νομού ή και περιφέρειας και συνακόλουθη εκλογή τοπικής γραμματείας. Σε μεγάλο βαθμό η συγκρότηση των επιτροπών του ΠΑΜΕ αποτελεί συνέχεια των διάφορων συντονιστικών επιτροπών των προηγούμενων ετών. Βέβαια, τουλάχιστον μέσα στο 1999, η δημιουργία επιτροπών του ΠΑΜΕ δεν είναι ακόμα εκτεταμένη –έχουν φτιαχτεί επιτροπές ΠΑΜΕ στην Άρτα, στη Μαγνησία και στη βόρεια Ελλάδα–, ωστόσο στον προγραμματισμό των οργάνων των Επιτροπών Περιοχής του ΚΚΕ πλέον μπαίνει κεντρικά η προώθηση σχημάτων ΠΑΜΕ στο χώρο ευθύνης τους.¹⁹⁶ Στις μεγάλες πόλεις –Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Πειραιάς– όποτε διοργανώνονται συσκέψεις από τα Συντονιστικά συμμετέχουν και μέλη της Εκτελεστικής Γραμματείας του ΠΑΜΕ,¹⁹⁷ ενώ προς το παρόν δεν έχουν δημιουργηθεί –τυπικά τουλάχιστον– γραμματείες κλαδικών ΠΑΜΕ.¹⁹⁸

---

¹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 13.

¹⁹⁵ Σχεδόν άμεσα η Γραμματεία ονομάζεται «Εκτελεστική Γραμματεία», ενώ δημιουργείται και «Οργανωτική Γραμματεία».

¹⁹⁶ Βλ. ενδεικτικά: «ΝΕ Αττικής ΚΚΕ: Να δέσουμε την αυτοτελή δράση του Κόμματος με όλα τα μέτωπα πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1999. «Επ. Περιοχής Ανατολικής Πελοποννήσου: Δράση για αγωνιστική πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 1999.

¹⁹⁷ «Συντονιστική Επιτροπή Σωματείων Αθήνας: Αγωνιστική απάντηση!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 1999.

¹⁹⁸ Η πρώτη κλαδική συντονιστική επιτροπή δημιουργείται στις 17 Ιουνίου στο χώρο των εμποροϋπαλλήλων και ιδιωτικών υπαλλήλων. Βλ. «Εμποροϋπάλληλοι – Ιδιωτικοί: Κοινή δράση πανελλαδικά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουνίου 2000.

Σχεδόν αμέσως μετά το πέρας της πανελλαδικής σύσκεψης τα στελέχη της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ παραιτούνται από το προεδρείο της ΓΣΕΕ και ο Γ. Μαυρίκος από τη θέση του αναπληρωτή προέδρου της ΓΣΕΕ.¹⁹⁹ Οι αποχωρήσαντες δηλώνουν ότι:

αυτή η στάση μας δε σημαίνει αποχώρηση από τα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος, όπου μας εκλέγουν οι εργαζόμενοι για να υπερασπιστούμε τα συμφέροντά τους. Αξιοποιούμε την παρουσία μας στα όργανα, ώστε να αντιπαλεύουμε τη γραμμή της συναίνεσης και της υποταγής, να προβάλλουμε την αγωνιστική ενότητα και τον ταξικό προσανατολισμό του συνδικαλιστικού κινήματος.²⁰⁰

Η αποχώρηση δημιουργεί –από την πλευρά των άλλων παρατάξεων– μια φιλολογία περί απόπειρας διάσπασης του συνδικαλιστικού κινήματος. Η ηγεσία του ΠΑΜΕ καταφεύγει και σε επιχειρήματα μοραλιστικού τύπου –«[...] το ΠΑΜΕ έχει ηθική υπεροχή απέναντι στον εργοδοτικό και κυβερνητικό συνδικαλισμό, στα ζητήματα των θέσεων, της γραμμής και πάνω από όλα στα θέματα της συσπείρωσης, της αγωνιστικής ταξικής ενότητας, στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της ταξικής γραμμής στο συνδικαλιστικό κίνημα [...]»–,²⁰¹ πέραν των γνωστών περί «ταξικής ενότητας». Παρά ταύτα, είναι εμφανής μια αμηχανία γύρω από το τι είναι τελικά το ΠΑΜΕ. Ο Γ. Μαυρίκος το περιγράφει ως μια «[...] συνδικαλιστική κίνηση, ένα ρεύμα, μια οντότητα που με τη δράση, τις θέσεις και τους αγώνες του, θέλει να πείσει τον εργαζόμενο ότι δεν είναι όλοι ίδιοι στο συνδικαλιστικό κίνημα [...]».²⁰² Χρησιμοποιούνται δηλαδή τρεις προσδιορισμοί –«κίνηση», «ρεύμα», «οντότητα»– που οδηγούν σε πολύ διαφορετικά οργανωτικά μορφώματα, κάτι που δείχνει ότι η κομματική ελίτ, τουλάχιστον στη φάση εκείνη, δεν έχει ξεκαθαρίσει απόλυτα το τι είναι τελικά το ΠΑΜΕ και σε τι υπάρχει η φιλοδοξία να εξελιχθεί. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι το ΠΑΜΕ δεν εννοιολογείται ακόμα ως «μέτωπο» –παρότι ο όρος υπάρχει στο αρκτικόλεξο του σχήματος –καθώς το «μέτωπο» υπονοεί μια συμμαχιακή ευρύτητα – αμφίβολη, με βάση τη λογική του κόμματος – αλλά και μια σαφή γραμμή

---

¹⁹⁹ «ΓΣΕΕ: Παραιτήθηκαν τα στελέχη της ΔΑΣ από το προεδρείο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 1999.

²⁰⁰ Στο ίδιο.

²⁰¹ Μαυρίκος, Γ., «Ταξικά, ενάντια σε κάθε βαρβαρότητα», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1999 (η έμφαση δική μας).

²⁰² Στο ίδιο.

αντιπαράθεσης, η οποία υπάρχει ιδρυτικά στο σχήμα. Σε αυτή την περίπτωση, το ερώτημα έγκειται στο τι είδους «μέτωπο» θα αποβεί το ΠΑΜΕ.

Στο πλαίσιο όλων των παραπάνω, υπάρχει η ανάγκη για μια συστηματική παρέμβαση σε πολλά μέτωπα για να εμποδωθεί και ο ρόλος του νέου μετωπικού σχήματος. Η Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή αποφασίζει τη διεξαγωγή «εβδομάδας αντιπολεμικής δράσης» στις 24-30 Απριλίου και αναλαμβάνει και την κινητοποίηση για τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1999.²⁰³ Το ΠΑΜΕ συμμετέχει σε όλες τις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του κόμματος, με αποκορύφωμα την αποστολή αντιπροσωπείας του στη Γιουγκοσλαβία, τη διοργάνωση αντιπολεμικής συγκέντρωσης στις 24 Απριλίου στο φυλάκιο των Ευζώνων στα σύνορα της Ελλάδας με την ΠΓΔΜ²⁰⁴ και τη συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς που κατευθύνθηκε στην Πρεσβεία των ΗΠΑ²⁰⁵. Στις 17 Ιουνίου 1999 η Εκτελεστική Γραμματεία του ΠΑΜΕ δημοσιοποιεί το «πρόγραμμα δράσης» του σχήματος, το οποίο συνίσταται σε 8 στόχους,²⁰⁶ και στις 22 Ιουνίου στελέχη της Γραμματείας του ΠΑΜΕ συναντιούνται με την Αλ. Παπαρήγα²⁰⁷ – θα ακολουθήσουν συναντήσεις με τη ΝΔ, το ΔΗΚΚΙ και την ΑΚΟΑ.²⁰⁸ Στις 30 Ιουνίου ο Γ. Μαυρίκος παρεμβαίνει στο 9ο Συνέδριο της Συνομοσπονδίας Ευρωπαϊκών Συνδικάτων αναπτύσσοντας μια επιχειρηματολογία

---

²⁰³ «Πρωτομαγιά 1999: Αντιπολεμική, αντιμπεριαλιστική, ταξική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 1999. Νιέρη, Β., «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Νέα σελίδα στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1999. Σταυρόπουλος, Γ., «Να αντισταθούμε στη βαρβαρότητα», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης* 18 Απριλίου 1999.

²⁰⁴ Βλ. κεφ. 2.3.3.

²⁰⁵ «Συνταρακτική πορεία στην πρεσβεία των φονιάδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1999.

²⁰⁶ «[...] η Γραμματεία του ΠΑΜΕ καθόρισε σαν άμεσες προτεραιότητες διεκδίκησης: Μέτρα για την επιβίωση των ανέργων (επίδομα στο 80% της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, διπλασιασμός του χρόνου επιδότησης). Ιατροφαρμακευτική κάλυψη των ανέργων. Αφορολόγητο όριο 3,5 εκατομμύρια δρχ., τιμαριθμοποίηση της φορολογικής κλίμακας. Αύξηση των συντάξεων – υπεράσπιση των κοινωνικοασφαλιστικών κατακτήσεων. Τήρηση, εφαρμογή των συλλογικών συμβάσεων εργασίας. Τριανταπεντάωρο – Εφτάωρο – Πενθήμερο. Υπεράσπιση της δημόσιας περιουσίας από τα ξεπουλήματα. Μέτρα ενημέρωσης και προφύλαξης του λαού από τη ραδιενέργεια, τις διοξίνες και τη βαρβαρότητα [...], στο «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Οχτώ άμεσες προτεραιότητες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1999.

²⁰⁷ «Αναγκαιότητα το μέτωπο των εργατοϋπαλλήλων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιουνίου 1999.

²⁰⁸ «Συνάντηση ΠΑΜΕ – ΑΚΟΑ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Ιουλίου 1999. «Συνάντηση ΠΑΜΕ – Δ. Τσοβόλα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουλίου 1999. «Συνάντηση ΠΑΜΕ με ΝΔ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 1999.

πλαίσιου ΠΑΜΕ και ερχόμενος σε αντιπαράθεση με τον πρόεδρο της ETUC.²⁰⁹ Στις 15 Ιουλίου το ΠΑΜΕ διοργανώνει συλλαλητήριο στην Αθήνα²¹⁰ και στις 20 Ιουλίου στη Θεσσαλονίκη²¹¹. Το ΠΑΜΕ διοργανώνει επίσης και τη διαδήλωση των δυνάμεων του κόμματος για τη ΔΕΘ στις 4 Σεπτεμβρίου.²¹² Στις 6 Σεπτεμβρίου το ΠΑΜΕ οργανώνει σύσκεψη για θέματα παιδείας με συμμετοχή εκπροσώπων από ποικίλες εκπαιδευτικές οργανώσεις –καθηγητές, γονείς, μαθητές– και καταθέτει κείμενο θέσεων για την πρωτοβάθμια και τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.²¹³ Αυτό έχει ενδιαφέρον γιατί το ΠΑΜΕ αναλαμβάνει πρωτοβουλία σε θέμα που αφορούσε τα «μέτωπα παιδείας», διευρύνοντας έτσι, τρόπον τινά, τον ορίζοντα των διεκδικήσεων. Αντίστοιχες πρωτοβουλίες είχε λάβει και για την υποστήριξη των σεισμόπληκτων της Αθήνας –του σεισμού της 7ης Σεπτεμβρίου 1999–, οργανώνοντας μάλιστα και συλλαλητήριο στις 12 Οκτωβρίου. Καθ’ όλο το τρίμηνο Οκτωβρίου-Δεκεμβρίου, το ΠΑΜΕ και τα Συντονιστικά Σωματείων διοργανώνουν συνολικά 17 συλλαλητήρια,²¹⁴ με αποκορύφωμα τα δύο μεγάλα συλλαλητήρια στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη στις 16 Δεκεμβρίου²¹⁵.

Στις 11 Δεκεμβρίου 1999 συνεδριάζει για πρώτη φορά ως όργανο και η Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή του ΠΑΜΕ όπου διακηρύσσεται ότι «[...] μαζί με πρωτοπόρους εργάτες σε κάθε εργοστάσιο, σε κάθε επιχείρηση να συγκροτήσουμε Επιτροπές Αγώνα, Συντονιστικές Επιτροπές και Αγωνιστικές Συσπειρώσεις, που θα αποτελέσουν, μαζί με τις ταξικές πρωτοβάθμιες οργανώσεις, τη βάση, τα πόδια και τη

---

²⁰⁹ «Συνέδριο ΣΕΣ: Διαταράχθηκε η... ομοφωνία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 1999.

²¹⁰ «Μαχητικό “παρών” στο πανεργατικό προσκλητήριο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουλίου 1999.

²¹¹ «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: “Μια φωνή, μια γροθιά...”!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 1999.

²¹² «Σήμερα το μεγάλο αγωνιστικό ραντεβού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 1999.

²¹³ «Καθήκον της εργατικής τάξης το μέτωπο παιδείας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 1999· Νιέρη, Β., «ΠΑΜΕ... για δημόσια, δωρεάν, σύγχρονη παιδεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Σεπτεμβρίου 1999.

²¹⁴ 5 Οκτωβρίου 1999: Πειραιάς· 6 Οκτωβρίου: Λάρισα· 7 Οκτωβρίου: Βόλος· 20 Οκτωβρίου: Αγρίνιο· 21 Οκτωβρίου: Λέσβος· 3 Νοεμβρίου: Πάτρα, Καλαμάτα, Ζάκυνθος· 8 Δεκεμβρίου: Λάρισα· 9 Δεκεμβρίου: Βόλος, Γιάννενα· 13 Δεκεμβρίου: Τρίκαλα· 14 Δεκεμβρίου: Πειραιάς· 15 Δεκεμβρίου: Πάτρα· 16 Δεκεμβρίου: Αθήνα, Θεσσαλονίκη· 17 Δεκεμβρίου: Αλεξανδρούπολη.

²¹⁵ «ΟΧΙ στην αυταρχική και αντιλαϊκή πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Δεκεμβρίου 1999.

σπονδυλική στήλη του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου [...]».²¹⁶ Εδώ εμφανίζεται στην πρακτική του ΠΑΜΕ η μορφή της «επιτροπής αγώνα», η οποία συγκροτείται είτε σε συνδικάτα όπου οι δυνάμεις του ΚΚΕ είναι μειοψηφικές είτε σε επιχειρήσεις και χώρους εργασίας όπου δεν υπάρχει συνδικάτο. Η «επιτροπή αγώνα», όπως θα φανεί και στη συνέχεια, είναι η οργανωτική μορφή που διαχωρίζει το ΠΑΜΕ από την παράδοση της ΕΣΑΚ, καθώς λειτουργεί πέραν του οργάνου κάθε συνδικάτου και ευθυγραμμίζεται με τις αποφάσεις της κεντρικής δομής του ΠΑΜΕ. Με τον τρόπο αυτό, επίσης, μπορούν να συμμετέχουν στο ΠΑΜΕ και δυνάμεις που δεν έχουν πάρει απόφαση μέσω κάποιου πρωτοβάθμιου σωματείου. Ταυτόχρονα, η νέα λογική διαχέεται στο σύνολο της συνδικαλιστικής βάσης του κόμματος. Επιπρόσθετα, στη συνεδρίαση αναπτύσσονται και προβληματισμοί για το εύρος απεύθυνσης του «Μετώπου», όπως, για παράδειγμα, από τον πρόεδρο του ΕΚ Νάουσας, ο οποίος σημειώνει ότι «[...] το ΠΑΜΕ είναι μέτωπο και όχι παράταξη. Πρέπει να συζητήσει και με άλλες δυνάμεις που διαχωρίζουν τη θέση τους από την κυβέρνηση και τους εργοδότες και βρίσκονται από τις παρυφές του ΠΑΣΟΚ μέχρι το ΝΑΡ και δεν πρέπει να μετατραπεί σε γραφειοκρατικό μηχανισμό [...]».²¹⁷ Η ανάγκη να προσδιοριστεί ο πολιτικός χώρος από τον οποίο αναμένεται το ΠΑΜΕ να αντλήσει δυνάμεις και η διασύνδεση του «μετωπικού» ανοίγματος με τον κίνδυνο της γραφειοκρατικοποίησης φανερώνουν και κάποιες (αναπάντεχες) πλευρές των συζητήσεων εντός ΠΑΜΕ σ' εκείνη τη φάση.

Εντός του 2000 το ΠΑΜΕ θέτει ως βασική του αιχμή την πάλη ενάντια στην ανεργία,²¹⁸ μέσα από το πρίσμα της οποίας οργανώνει το σχέδιο δράσης του με στοχευμένες εξορμήσεις σε περιοχές με υψηλή ανεργία, δύο ημερίδες σε Πέραμα (2 Μαρτίου 2000) και Βόρεια Εύβοια και ενεργοποίηση για συγκρότηση συντονιστικών επιτροπών σε εργοστάσια – η ανεργία στη σκέψη του ΚΚΕ εκείνης της περιόδου συνδεόταν πάντα και με την αποβιομηχανία. Επιπλέον, στις 8 Μαρτίου 2000 το ΠΑΜΕ διοργανώνει συλλαλητήριο έξω από το Υπουργείο Εργασίας με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Γυναίκας. Ταυτόχρονα, για την Πρωτομαγιά του 2000 το ΠΑΜΕ

---

²¹⁶ ΠΑΜΕ, «Η διέξοδος στην ενίσχυση της γραμμής του αγώνα», εισήγηση στη συνεδρίαση της Πανελλαδικής Συντονιστικής Επιτροπής του ΠΑΜΕ (11 Δεκεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Δεκεμβρίου 1999.

²¹⁷ «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ταξική επίθεση!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1999.

²¹⁸ «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ταξική αντεπίθεση για την ανεργία!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιανουαρίου 2000.

ορίζει διαφορετική ημέρα για τον εορτασμό από τη ΓΣΕΕ –7 Μαΐου αντί 9 Μαΐου–, η οποία αποκτά μεγάλη σημασία ως προς την επίτευξη μεγάλης μαζικότητας.²¹⁹ Στις αρχές Μαΐου ανακοινώνει τη συμπόρευσή του με τις δυνάμεις του ΠΑΜΕ και ο Αλ. Τσώλης²²⁰ –μέλος της Διοίκησης της ΓΣΕΕ, π. πρόεδρος της ΓΕΝΟΠ-ΔΕΗ και συνδικαλιστής της ΠΑΣΚΕ–, η οποία προβάλλεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από το ίδιο το ΠΑΜΕ. Το γεγονός της διοργάνωσης ενός ξεχωριστού εορτασμού της Πρωτομαγιάς σε διαφορετική ημερομηνία –που υποδηλώνει και την τακτική της απόλυτης διαφοροποίησης– αμβλύνεται από την προσέλκυση δυνάμεων από άλλες παρατάξεις – στο όνομα της «ταξικής ενότητας». Με αυτό τίθεται εμφιαστικά ότι οι όποιες διευρύνσεις έπονται της εδραίωσης του «καθαρού» ταξικού πόλου στο συνδικαλιστικό κίνημα.²²¹

Το καλοκαίρι του 2000 το ΠΑΜΕ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες ενημέρωσης και κινητοποίησης για το ασφαλιστικό σύστημα, για το οποίο έχει ήδη εξαγγείλει η κυβέρνηση πρόθεση ριζικής μεταρρύθμισης. Οι συγκεκριμένες πρωτοβουλίες έχουν σημασία καθώς συνιστούν πρόπλασμα των μεγάλων κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό που θα περιγραφούν πιο κάτω. Στις 22 Ιουνίου το ΠΑΜΕ διοργανώνει συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη,²²² ενώ σε πολλές πόλεις λαμβάνουν χώρα συσκέψεις τις οποίες διοργανώνουν τα Συντονιστικά των Σωματείων γύρω από αυτό το θέμα. Στις 12 Ιουλίου το ΠΑΜΕ διοργανώνει ημερίδα στην Αθήνα για τις θέσεις όσον αφορά το ασφαλιστικό, προτάσσοντας την ανάγκη «αγώνων» για την απόκρουση των όποιων αλλαγών.²²³ Στις 13 Ιουλίου συνέρχεται η Κυβερνητική Επιτροπή, με το πέρας της οποίας ανακοινώνονται μια σειρά από παρεμβάσεις στις εργασιακές σχέσεις – χρόνος εργασίας, ασφαλιστικές εισφορές, ομαδικές απολύσεις, μερική απασχόληση στον δημόσιο τομέα.²²⁴ Για το ΚΚΕ οι συγκεκριμένες ανακοινώσεις δημιουργούν ένα πεδίο ενισχυμένων παρεμβάσεων, ιδίως διαμέσου του

²¹⁹ «Πρωτομαγιά: Ταξικό μήνυμα αντεπίθεσης!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 1999

²²⁰ «Αλέξης Τσώλης: Αναγκαίες οι αγωνιστικές πρωτοβουλίες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 2000.

²²¹ «Ο δρόμος του ΠΑΜΕ», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 2000.

²²² «Συλλαλητήριο Θεσσαλονίκης: Κάτω τα χέρια από την ασφάλιση!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιουνίου 2000

²²³ Μαυρίκος, Γ., «Ο αντίπαλος δεν είναι ανίκητος», ομιλία σε ημερίδα του ΠΑΜΕ (12 Ιουλίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 2000· βλ. επίσης για τις θέσεις του ΠΑΜΕ Κακκαβάς, Θ., «Πλατό μέτωπο για να διασωθούν αλλά και να βελτιωθούν οι κατακτήσεις μας», ομιλία σε ημερίδα του ΠΑΜΕ (12 Ιουλίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 2000.

²²⁴ «Σφίγγει τη θηλιά της εκμετάλλευσης η κυβέρνηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 2000.

ΠΑΜΕ.²²⁵ Στις 17 Ιουλίου το ΠΑΜΕ οργανώνει σύσκεψη για τον προγραμματισμό της δράσης του²²⁶ και στις 20 Ιουλίου συλλαλητήριο και καθιστική διαμαρτυρία έξω από το Υπουργείο Εργασίας²²⁷. Στις 27 Ιουλίου η Γραμματεία του ΠΑΜΕ αποφασίζει τρίμηνο πρόγραμμα δράσης που περιλαμβάνει συλλαλητήρια και ημερίδες με αντικείμενο τις εργασιακές σχέσεις.²²⁸ Στις 24 Αυγούστου το ΠΑΜΕ διοργανώνει συλλαλητήρια σε 27 πόλεις και με αφορμή την έναρξη κοινωνικού διαλόγου ανάμεσα στο υπουργείο και στη ΓΣΕΕ. Στις 7 Σεπτεμβρίου η Γραμματεία του ΠΑΜΕ αποφασίζει τη συμμετοχή του σχήματος στην απεργία της 10ης Οκτωβρίου που προκηρύσσει η ΓΣΕΕ και εξαγγέλλει και τη διοργάνωση συλλαλητηρίου για τις 21 Οκτωβρίου.²²⁹ Στις 23 Σεπτεμβρίου αντιπροσωπεία του ΠΑΜΕ συμμετέχει στη μεγάλη διαδήλωση στην Πράγα για τη σύνοδο του ΔΝΤ με την Παγκόσμια Τράπεζα.²³⁰

Στις 23 Σεπτεμβρίου, επίσης, λαμβάνει χώρα και η δεύτερη πανελλαδική σύσκεψη συνδικαλιστικών στελεχών του ΠΑΜΕ, στην οποία πραγματοποιείται και ένας σύντομος απολογισμός της δράσης του σχήματος – θετικός επί το πλείστον.²³¹

---

²²⁵ Παρασκευάς, Κ., «Χωρίς αυταπάτες, όλα για την οργάνωση της ταξικής απάντησης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 2000.

²²⁶ «Κατάσταση έκτακτης ανάγκης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουλίου 2000.

²²⁷ «Η εργατική τάξη δεν παζαρεύει τις κατακτήσεις της», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2000.

²²⁸ «[...] Συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε όλη τη χώρα στις 24 Αυγούστου, μέρα έναρξης του ψευδοδιαλόγου κυβέρνησης-ΓΣΕΕ. Συλλαλητήριο το Σάββατο 2 Σεπτέμβρη στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ). Πανελλαδική σύσκεψη συνδικάτων και συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ στις 16 Σεπτέμβρη στην Αθήνα. Στις 22 Σεπτέμβρη, συμμετοχή του ΠΑΜΕ στην Πράγα, στη διαμαρτυρία ενάντια στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Την ίδια μέρα εκδήλωση στα γραφεία του ΟΗΕ στην Αθήνα. Στις 29 Σεπτέμβρη αντιπροσωπεία του ΠΑΜΕ θα πάρει μέρος στη σύσκεψη Ευρωπαϊκών Αγωνιστικών Συνδικαλιστικών Δυνάμεων που γίνεται στη Γαλλία. Πανελλαδικό Συλλαλητήριο στην Αθήνα στα μέσα Οκτώβρη (μέρα Σάββατο), με τη συμμετοχή φορέων από τους ΕΒΕ και τους αγρότες. Πρόταση στα συνδικάτα για πραγματοποίηση απεργίας στα μέσα του Νοέμβρη. Διοργάνωση ημερίδας με διανοούμενους για τη διαδρομή του συνδικαλιστικού κινήματος και τις σύγχρονες ανάγκες της εργατικής τάξης. Ανάπτυξη της δράσης για τα ζητήματα της υγείας, της παιδείας και της δημόσιας διοίκησης [...], στο «Όλοι στο ΜΕΤΩΠΟ της Αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουλίου 2000.

²²⁹ «Αγωνιστικά και ταξικά ενάντια στην επίθεση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2000.

²³⁰ Αγκαβανάκης, Δ., «Χωρίς σύνορα η αντικαπιταλιστική δράση του ΠΑΜΕ», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 2000.

²³¹ Μαυρίκος, Γ., «Συσπειρωμένοι μπορούμε να τους σταματήσουμε», εισήγηση στη 2η Πανελλαδική Σύσκεψη του ΠΑΜΕ (23 Σεπτεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2000. Τσίρκας, Πολ.,

Με την εν λόγω συνδιάσκεψη μπαίνουν στην πρακτική του ΠΑΜΕ και ορισμένες άλλες μορφές δράσης, όπως η «επιτροπή αντίστασης» –που συγκροτείται θεματικά π.χ. για το ασφαλιστικό– και οι «επιτροπές νέων και γυναικών», οι οποίες στοιχίζονται κάτω από τις αντίστοιχες πανελλαδικές γραμματείες του ΠΑΜΕ – νέων και γυναικών. Στους νέους άμεση εμπλοκή έχει πια και η ΚΝΕ, από τις τάξεις της οποίας προέρχονται και οι περισσότερες πρωτοβουλίες για επιτροπές νέων, και στις γυναίκες το τμήμα γυναικών του ΚΚΕ και η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας (ΟΓΕ). Αυτού του είδους οι επιτροπές επιβεβαιώνουν για ακόμα μία φορά το χαρακτήρα του ΠΑΜΕ ως ενός οιονεί συνδικάτου, αφού τέτοιου είδους σχήματα εκφεύγουν της λογικής και της πρακτικής μιας απλής συνδικαλιστικής παράταξης. Επιπλέον, εξαιρετική σημασία για την περαιτέρω ανάπτυξη της λογικής του ΠΑΜΕ και του ρόλου του ως κινητοποιητικού μηχανισμού έχει το λεγόμενο «παλλαϊκό πανελλαδικό συλλαλητήριο» της 21ης Οκτωβρίου· υπό τη σκέπη του ΠΑΜΕ οργανώνεται συλλαλητήριο του οποίου το εύρος εκτείνεται και σε άλλες κοινωνικές κατηγορίες – αγρότες, επαγγελματιοβιοτέχνες, νέους–, όπως επίσης και σε άλλα κόμματα – βλ. ΔΗΚΚΙ.²³² Το στοιχείο που προοικονομείται εδώ αφορά την ανάδειξη του ΠΑΜΕ σε βασικό πόλο συσπείρωσης· ταυτόχρονα, και με μεγαλύτερη έμφαση, διασυνδέεται η δράση του ΠΑΜΕ με την κομματική γραμμή, αφού «[...] στο έδαφος των οξυμένων προβλημάτων αυτή η γραμμή του κόμματος φέρνει θετικά αποτελέσματα, οδηγεί σε σημαντικές διεργασίες μέσα στους εργαζόμενους, επιδρά στις εξελίξεις, συμβάλλει στην ανάπτυξη των αγώνων [...]».²³³ Επιπρόσθετα, τονίζεται από την κομματική ελίτ ότι «[...] ο αγώνας και η ενότητα δράσης γίνεται πιο σύνθετη υπόθεση [...]» καθώς «[...] προβάλλει η ανάγκη να κατακτηθεί έδαφος για τη δημιουργία κοινής αντίληψης και για την πολιτική που θα δώσει προοπτική στη λύση των προβλημάτων των εργαζομένων [...]».²³⁴ Άρα καθίσταται περισσότερο σαφές ότι ο δρόμος του ΠΑΜΕ και το μετωπικό εύρος του δεν επιτρέπουν συγκλίσεις σε επιμέρους ζητήματα, αλλά αντίθετα βασίζονται στην αποδοχή της «άλλης πολιτικής» την οποία προωθεί και διεκδικεί το κόμμα.

«Το ΠΑΜΕ έβαλε τη σφραγίδα του», ομιλία στη 2η Πανελλαδική Σύσκεψη του ΠΑΜΕ (23 Σεπτεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2000.

²³² «Ενωτική και μαχητική λαοθάλασσα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Οκτωβρίου 2000.

²³³ Παρασκευάς, Κ., «Η δράση των κομμουνιστών στο συνδικαλιστικό κίνημα της εργατικής τάξης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Νοεμβρίου 2000.

²³⁴ Στο ίδιο.

2.3 Το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης

2.3.1 Η αναδιοργάνωση του αντιμπεριαλιστικού κινήματος (1991-1996)

Ο πυλώνας της αντιμπεριαλιστικής δράσης και η ανασυγκρότησή του κατά τη δεκαετία του 1990 ήταν μία από τις μεγάλες προτεραιότητές του ΚΚΕ μετά τη διάσπαση του 1991. Η ανασυγκρότηση αυτού του πυλώνα είχε προφανείς δυσκολίες, αλλά και αναμενόμενες ευκαιρίες. Καταρχάς, όπως είδαμε, σε όλη την περίοδο της Μεταπολίτευσης το «φιλειρηνικό κίνημα» βρισκόταν σε πλήρη δραστηριοποίηση και σε εναρμόνιση με τις κατευθύνσεις της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ. Αυτό σήμαινε κλιμάκωση όποτε οι σχέσεις της ΕΣΣΔ με τη Δύση ήταν τεταμένες και αποκλιμάκωση όταν προέκυπταν απόπειρες συγκλίσεων. Πηγή της «φιλειρηνικής δράσης» και των αντιμπεριαλιστικών δράσεων ήταν η πολιτική της ΕΣΣΔ. Μετά το καλοκαίρι του 1991, η ολοκλήρωση της κατάρρευσης της ΕΣΣΔ άφησε το ΚΚΕ δίχως τη διαρκή πολιτική του αναφορά και το υποχρέωσε να πραγματευτεί εκ νέου την αντιμπεριαλιστική του προσέγγιση. Όπως και σε άλλα πεδία, δεν χρειάστηκε να επινοήσει κάποια καινούργια θεωρία· απλώς προσπάθησε να επικαιροποιήσει στη συγκυρία τις παραδοσιακές του θέσεις. Η πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό δεν θεωρούνταν ότι τελείωσε το 1991, αλλά αντίθετα σε έναν μετα-διπολικό κόσμο αποκτά σχεδόν υπαρξιακά χαρακτηριστικά για τα κομμουνιστικά κόμματα. Η δυσκολία, βέβαια, εξακολουθεί να είναι παρούσα: Πώς τοποθετείται η θέση ενός εθνικού αντιμπεριαλιστικού κινήματος στη μετακομμουνιστική εποχή, όταν πλέον η ένταξη της Ελλάδας στους –κατά το ΚΚΕ– «ιμπεριαλιστικούς υπερεθνικούς σχηματισμούς» έχει θετική διεύθυνση στην ελληνική κοινή γνώμη;

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα έχει δύο σκέλη, που αφενός αντανακλούν την πρότερη εμπειρία του κόμματος και αφετέρου απαντούν στις προκλήσεις που θέτει η ιστορική συγκυρία. Επιπλέον, η απάντηση στο ερώτημα είναι και η μήτρα της αντιμπεριαλιστικής στρατηγικής του ΚΚΕ στη δεκαετία του 1990. Το πρώτο σκέλος της απάντησης σχετίζεται με τη βαθιά απήχηση που εξακολουθούσε να έχει η αντιμπεριαλιστική επιχειρηματολογία σε πολλά τμήματα της κοινωνίας. Η παράδοση των μαζικών φιλειρηνικών κινητοποιήσεων της δεκαετίας του 1980 και η οργανωτική πληθωρικότητα δημιουργούν ένα συλλογικό κεκτημένο με θετική αναφορά και μεγάλη αποδοχή σε όλο το πολιτικό φάσμα. Ασχέτως του εάν αυτό το κίνημα

μπορούσε να ανασυσταθεί με αυτούς τους όρους κινητοποίησης και μαζικότητας στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον, λειτουργεί σαν ένα υπαρκτό πεδίο παρέμβασης για το ΚΚΕ σε συγκεκριμένες στιγμές για άντληση επιρροής.

Το δεύτερο σκέλος αφορά την ιδιαιτερότητα του μετακομμουνιστικού περιβάλλοντος, ιδίως με την αστάθεια που είχε δημιουργηθεί στα Βαλκάνια μετά τη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας. Εκ των πραγμάτων οι εμφύλιες συρράξεις, οι επεμβάσεις από ξένες δυνάμεις και οι μεταναστευτικές ροές ενεργοποίησαν μια σειρά στάσεις στην ελληνική κοινή γνώμη –εθνικιστικές στάσεις, αλληλεγγύη επί τη βάσει θρησκευματος, εθνικοανεξαρτησιακή ρητορεία– και διατήρησαν τον ιστορικό αντιαμερικανισμό, ο οποίος άλλοτε τροφοδοτούνταν από συναισθήματα πολιτισμικού αντιδυτικισμού και άλλοτε από μια αντιεξαρτησιακή λογική της πρώιμης μεταπολιτευτικής περιόδου. Η ύπαρξη τόσο πολλών εκδοχών και αντιδράσεων απέναντι στη βαλκανική αναταραχή δημιουργούσε αντικειμενικά χώρο στο ΚΚΕ για να προωθήσει τη στρατηγική του.

Βέβαια, το αντιιμπεριαλιστικό επιχείρημα του ΚΚΕ έχει τη δική του συνοχή, είναι εργαλείο κοινωνικής διείσδυσης, αλλά ταυτόχρονα απευθύνεται και στους εντός των τειχών· είναι ένα καθοριστικό ταυτοτικό στοιχείο που συμβολίζει τη συνέχεια του κόμματος και της πολιτικής του αντίληψης. Επιπρόσθετα, το αντιιμπεριαλιστικό επιχείρημα τονίζει και τη μοναδικότητα της πολιτικής ύπαρξης του ΚΚΕ ως θεματοφύλακα της κομμουνιστικής παράδοσης μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο. Υπ' αυτή την έννοια, η αντιιμπεριαλιστική πάλη κατανοείται και ως πάλη ενάντια στις «ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις» και ως αλληλεγγύη στους «λαούς» και ιδίως στις εναπομείνουσες σοσιαλιστικές χώρες, που απειλούνται από την «ιμπεριαλιστική επιθετικότητα» – κυρίως αναφέρεται στην Κούβα και στη Β. Κορέα.

Σε γενικές γραμμές το αντιιμπεριαλιστικό επιχείρημα αρθρώνεται σε τρία επίπεδα: α) αντιπολεμικό/φιλειρηνικό, β) αντιευρωενωσιακό, γ) αντιεθνικιστικό. Το Γενάρη του 1992 το ΚΚΕ δημοσιοποιεί τις θέσεις του για την κατάσταση στα Βαλκάνια.²³⁵ αυτές λειτουργούν ως βασικό πλαίσιο αναφοράς για τη στρατηγική του κόμματος στο αντιιμπεριαλιστικό πεδίο. Η κομματική ελίτ επισημαίνει τους κινδύνους από τη ρευστότητα στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και το γεγονός ότι η αναταραχή είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κατάρρευση των σοσιαλιστικών

---

²³⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Οι θέσεις του ΚΚΕ για τα Βαλκάνια», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 1992

καθεστώτων. Το γεγονός ότι τα Βαλκάνια έχουν μπει στο στόχαστρο των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων σχετίζεται με την κομβική γεωστρατηγική τους θέση, ενώ η ανάδυση των εθνικισμών διαμορφώνει ένα κοινωνικοπολιτικό κλίμα ιδιαίτερα «αντιδραστικό» ακόμα και στην Ελλάδα. Οι δεσμεύσεις της χώρας από την κοινή εξωτερική πολιτική της ΕΟΚ την εμπλέκουν δυνητικά σε «αχρείαστες πολεμικές συγκρούσεις», όταν ο μόνος τρόπος για να διευθετηθούν τα θέματα είναι η συνεννόηση ανάμεσα στους βαλκανικούς λαούς. Γι' αυτό και είναι απαραίτητο «[...] ένα πανίσχυρο βαλκανικό φιλειρηνικό αντιπολεμικό κίνημα, που ξεκινάει από το βορειότερο σημείο της περιοχής ως το νοτιότερο νησί της χώρας μας [...]».²³⁶

Η κομματική ελίτ θέτει τέσσερις αρχές για την πολιτική της χώρας στα Βαλκάνια: ειρήνευση, σεβασμός δικαιωμάτων μειονοτήτων στα Βαλκάνια, βαλκανική εμβέλεια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής πέρα από τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της ΕΟΚ, υπεράσπιση ενός ενιαίου κράτους της Γιουγκοσλαβίας. Από αυτές τις αρχές και θέσεις προκύπτουν δύο στοιχεία: πρώτον, ένας αντιεθνικισμός με τον οποίο καταγγέλλεται η έκρηξη των εθνικισμών ως αποτέλεσμα των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων στα Βαλκάνια και η αναγνώριση μειονοτικών δικαιωμάτων, που εκείνη την περίοδο δημιουργούσαν εντάσεις στην Ελλάδα. Είναι ενδεικτικό ότι μετά τη δημοσιοποίηση των θέσεων το ΚΚΕ δέχεται επιθέσεις από διάφορες πλευρές του πολιτικού φάσματος ότι εμμένει σε σχήματα του Μεσοπολέμου, οι οποίες προκαλούν και ανάλογες απαντήσεις από την πλευρά του κόμματος.²³⁷ Το δεύτερο στοιχείο αφορά την έμφαση που δίνει στη βαλκανική διάσταση του προβλήματος, καθώς επισημαίνει για την Ελλάδα ότι πρέπει να μη λειτουργεί ως «[...] εκπρόσωπος της κυρίαρχης πολιτικής της ΕΟΚ στα Βαλκάνια [...]», αλλά αντίθετα να αναλάβει έναν «πραγματικά βαλκανικό ρόλο». Αυτό επιδρά και στη συγκρότηση του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος στη χώρα, το οποίο οφείλει να δρα σε συνεργασία και σε συνομιλία με τα αντίστοιχα βαλκανικά κινήματα.

Ο αντιεθνικισμός και ο «βαλκανικός διεθνισμός» ως αρχές του αντιιμπεριαλισμού είναι εξαιρετικά εμφανείς στη στάση του κόμματος ως προς τις κινητοποιήσεις για το «Μακεδονικό», από τις οποίες επέλεξε να απέχει. Το σκεπτικό του κόμματος για το ζήτημα του ονόματος δεν απείχε πολύ από τις ορίζουσες της

---

²³⁶ Στο ίδιο.

²³⁷ Μαμάτσης, Τ., «Αντικομμουνισμός και πατριδοκαπηλία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 1992. Παπαρήγα, Αλ., «Δυνατό ΚΚΕ σημαίνει όχι στην ηττοπάθεια και στη μοιρολατρία», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1992.

ελληνικής εξωτερικής πολιτικής επί του θέματος πριν το 1991.²³⁸ Ωστόσο, η ανάδειξη του θέματος σε υπαρξιακού τύπου ταυτοτικό ζήτημα που προκαλούσε και μαζικές κινητοποιήσεις έφερε το κόμμα στη δύσκολη θέση του «πλην Λακεδαιμονίων» – όπως το είχε κατηγορήσει ο Λ. Κύρκος.²³⁹ Έτσι, το κόμμα δεν κατήλθε στο πρώτο μεγάλο συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης στις 14 Φεβρουαρίου 1992, θεωρώντας ότι υπάρχει κίνδυνος διολίσθησης της ελληνικής κοινωνίας σε εθνικιστικές θέσεις.²⁴⁰ Αντίστοιχη ήταν και η λογική του κόμματος στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών στις 3 Απριλίου 1992, όπου η Αλ. Παπαρήγα θεωρεί το ζήτημα του ονόματος δευτερεύον και θέτει ως προτεραιότητα την ειρήνευση στα Βαλκάνια, που θα κατευνάσει τους επιθετικούς εθνικισμούς.²⁴¹

Το σχήμα αυτό επαναλαμβάνεται και τα επόμενα χρόνια, με ορισμένες, βέβαια, διαφοροποιήσεις. Η πρώτη διαφοροποίηση έγκειται στο ότι σταδιακά το κόμμα στο πλαίσιο της παρέμβασης του ιμπεριαλιστικού παράγοντα εντοπίζει εκλεκτικές συγγένειες ανάμεσα σε ξένες δυνάμεις και σε κάποιους από τους εμπλεκόμενους στον γιουγκοσλαβικό εμφύλιο· στην ουσία, παίρνει θέση υπέρ της σερβικής πλευράς, χωρίς ωστόσο αυτό να λειτουργεί ως αιχμή της πολιτικής του λογικής. Ο υφέρπων φιλοσερβισμός συνδυάζεται με τα αιτήματα για Διαβαλκανική Συνδιάσκεψη, στη λογική του ότι τελικά η Σερβία είναι ο αδύναμος εταίρος του συσχετισμού ισχύος στα Βαλκάνια, στο βαθμό που αρνείται να υποκύψει στις ιμπεριαλιστικές απαιτήσεις. Μια δεύτερη διαφοροποίηση αφορά στην ανατοποθέτηση του ευρωενωσιακού παράγοντα, για το ΚΚΕ, ως προς την εμπλοκή του στη βαλκανική κρίση, όπου επισημαίνεται αφενός η συμπληρωματικότητά του με το ΝΑΤΟ και αφετέρου –και λόγω της αύξουσας σημασίας που έδινε πλέον το κόμμα στην εξάρτηση από την ΕΕ– ότι συμβάλλει σε έναν ιδιαίτερο διπλασιασμό της ιμπεριαλιστικής παρέμβασης που προβάλλει ως κύρια απειλή για τους βαλκανικούς λαούς.

---

²³⁸ Καλπαδάκης, Γ., *Το μακεδονικό ζήτημα 1962-1995: Από τη σιωπή στη λαϊκή διπλωματία*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2012, σελ. 203-221.

²³⁹ «Ο ΣΥΝ και οι... “πλην Λακεδαιμονίων”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Φεβρουαρίου 2008.

²⁴⁰ «ΚΟ Θεσσαλονίκης: Ανησυχία για το καλλιεργούμενο εθνικιστικό κλίμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 1992· ΚΟΘ του ΚΚΕ, «Κίνδυνος διολίσθησης προς τον εθνικισμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1992· Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Επαγρύπνηση και δράση για την ειρήνη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1992.

²⁴¹ Παπαρήγα, Αλ., «Προτάσεις για ειρήνη και σταθερότητα στα Βαλκάνια», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1992

Το στοιχείο του αντιεθνικισμού παραμένει, αν και δεν είναι πρωτεύον στο λόγο του κόμματος, κυρίως σε ό,τι αφορά ορισμένες ακραίες εθνικιστικές εκφράσεις (π.χ. Χρυσή Αυγή στο «Μακεδονικό» ή Εκκλησία). Το κόμμα σταδιακά –και αυτό είναι εμφανές στην προετοιμασία του για τις ευρωεκλογές του 1994– καλλιεργεί μια αντίληψη «αριστερού πατριωτισμού» η οποία έρχεται να πλαισιώσει μια επεκτατική συμμαχιακή στρατηγική. Όπως αναφέρει και η Αλ. Παπαρήγα: «[...] κατά τη γνώμη μας ο πατριωτισμός σήμερα πρέπει να αποκτήσει υψηλό περιεχόμενο, συνδεδεμένο με τη ριζική εναντίωση του ελληνικού λαού και ιδιαίτερα των λαϊκών στρωμάτων προς τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, που καταλύουν κάθε έννοια εθνικής ανεξαρτησίας [...]»²⁴² είναι ενδιαφέρον ότι το κόμμα δεν αποκηρύσσει την έννοια του «πατριωτισμού», την αντιπαραβάλλει με την έννοια του «εθνικισμού» και τη θεμελιώνει πάνω στην αντίδραση προς την εξάρτηση. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται και το έδαφος της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης: το εθνικό αντιιμπεριαλιστικό κίνημα παλεύει ενάντια στον ιμπεριαλισμό από αλληλεγγύη προς τους δοκιμαζόμενους λαούς, αλλά και για να αποδυναμώσει την ιμπεριαλιστική ισχύ. Η λογική αυτής της αντίληψης έγκειται στο ότι ένα ισχυρό αντιιμπεριαλιστικό κίνημα προλαμβάνει την κλιμάκωση της ιμπεριαλιστικής διείσδυσης και την εμβάθυνση της εξάρτησης, στο βαθμό που αυτά τα δύο συνιστούν βάσεις για μεγαλύτερες επιθέσεις στα «λαϊκά δικαιώματα».

Ο εθνικοανεξαρτησιακός χαρακτήρας του αντιιμπεριαλισμού δεν είναι μονόπλευρος. Με τον ίδιο τρόπο που εμφανίζονται δύο ρεύματα στον συνδικαλιστικό πυλώνα, κατ' αντιστοιχία και στον αντιιμπεριαλιστικό εμφανίζονται με λανθάνοντα τρόπο δύο προσεγγίσεις. Παρακολουθήσαμε πιο πάνω τη μετεξέλιξη του «πασιφιστικού» αγώνα σε «αντιιμπεριαλιστικό», εκτός των άλλων και υπό το βάρος της ανάγκης ανασυγκρότησης του κόμματος. Στο βαθμό που εδραιώνεται η αντιιμπεριαλιστική λογική, διαμορφώνονται δύο νέες τάσεις που συμπυκνώνονται στο ζήτημα της εξάρτησης. Την πρώτη την περιγράψαμε ήδη, εδράζεται στην εθνικοανεξαρτησιακή παράδοση του κόμματος. Η δεύτερη τάση προσπαθεί να διασυνδέσει την αντιιμπεριαλιστική στρατηγική με τις ανάγκες της αντιμονοπωλιακής αντιπαράθεσης. Έτσι, όπως περιγράφει ο Μ. Μάιλς, το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα γειώνεται στο εργατικό κίνημα και τα αντιιμπεριαλιστικά

---

²⁴² Παπαρήγα, Αλ., «Τα κριτήρια του σύγχρονου πατριωτισμού», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 1994.

αιτήματα αποκτούν ουσιαστικό χαρακτήρα όταν αναβαπτίζονται στις εργατικές διεκδικήσεις.²⁴³ Επιπρόσθετα, ο «ζυγός» της εξωτερικής εξάρτησης, για κάποια άλλα στελέχη του κόμματος, δεν αποτρέπει την αστική τάξη της χώρας από το να οργανώνει τη «νέα μεγάλη ιδέα» της «Ισχυρής Ελλάδας» στα Βαλκάνια και στην Ευρώπη, που διαμορφώνει άλλου τύπου συμμαχίες και συγκλίσεις για την αστική τάξη και επί της ουσίας δίνει και άλλο περιεχόμενο στην αντιιμπεριαλιστική πάλη.²⁴⁴

Το κόμμα δεν αποδέχεται το «μύθο της Ισχυρής Ελλάδας», ωστόσο αυτό το «αστικό ιδεολόγημα» υπαινίσσεται και τη διακριτή στρατηγική της ελληνικής αστικής τάξης, που απαιτεί και μια ιδιαίτερη αντιμετώπιση. Δεν είναι τυχαίο ότι σε απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής το Δεκέμβριο του 1994 ο όρος «αντιιμπεριαλιστική πάλη» περιλαμβάνει την πάλη για την «ειρήνη» και τον «αγώνα ενάντια στα μονοπώλια».²⁴⁵ Εκ των πραγμάτων, το κόμμα εξακολουθεί να θεωρεί ότι η μαρξιστική-λενινιστική ιδεολογία είναι το μόνο μέτρο της παρέμβασής του. Με τα λόγια του Μ. Μαΐλη: «[...] στον εθνικισμό και στο μεγαλοϊδεατισμό [το ΚΚΕ] αντιπαρέθεσε τον προλεταριακό διεθνισμό και τη φιλία των λαών [...]».²⁴⁶ Ο «προλεταριακός διεθνισμός» είναι κρίσιμη έννοια για την αντιιμπεριαλιστική λογική του κόμματος, αφού έλκει την καταγωγή της από τον πυρήνα της παραδοσιακής κομμουνιστικής σκέψης. Ο «προλεταριακός διεθνισμός» είναι το αντίβαρο στον «αριστερό πατριωτισμό» και αυτό που διαφοροποιεί το λόγο του κόμματος από τον «αντιιμπεριαλισμό» άλλων δυνάμεων.

Το αντιιμπεριαλιστικό αφήγημα του κόμματος αναδεικνύει επίσης και μία διασύνδεση των κατευθύνσεων στην εξωτερική πολιτική με τις επιλογές μιας κυβέρνησης στην εσωτερική πολιτική. Αυτό έχει μία σημασία, καθώς υπήρχε μία διαδεδομένη αντίληψη στο δημόσιο διάλογο ότι στα λεγόμενα «εθνικά θέματα» πρέπει να υπάρχει μία κοινή «εθνική» στρατηγική. Για το ΚΚΕ, «[...] ανάλογα με το

---

²⁴³ Μαΐλης, Μ., «Στην τελική ευθεία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου-1 Μαΐου 1994

²⁴⁴ Μπατιστάτος, Ν. «Η νέα μεγάλη ιδέα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1994· Μπέλλου, Ελ., «Μύθος και δημαγωγία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1994

²⁴⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι πολιτικές εξελίξεις και η δράση του ΚΚΕ. Τα βασικά μέτωπα αντίστασης και πάλης», απόφαση (4 Δεκεμβρίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 718-728.

²⁴⁶ Μαΐλης, Μ., «Σταθερά στο δρόμο του μαρξισμού-λενινισμού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1993.

ποια εσωτερική πολιτική έχεις, είναι ανάλογη και η εξωτερική [...],²⁴⁷ Το οποίο αποτυπώνεται και στη στάση του κόμματος στο μακεδονικό ζήτημα, όπως είδαμε και πιο πάνω. Η πολιτικοποίηση των «εθνικών θεμάτων» με αναφορά στην εσωτερική πολιτική θα καταστεί μία μόνιμη αναφορά στο λόγο του ΚΚΕ και επί της ουσίας θα εμπεδώσει και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης. Πλέον δεν υπάρχει η στοχοθέτηση της υπέρασπισης της εξωτερικής πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης, οπότε η νομιμοποίηση της αντιιμπεριαλιστικής έγκλησης περνά μέσα από τη σύνδεσή της με το εσωτερικό περιβάλλον και τα επίδικα των οικονομικών και πολιτικών αγώνων.

Ο βασικός δρων, σε επίπεδο μετωπικού σχήματος, της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης είναι η «Ελληνική Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη» (ΕΕΔΥΕ). Η ΕΕΔΥΕ ιδρύεται στις 15 Μαΐου 1955 και στην ουσία είναι παράρτημα του «Παγκοσμίου Συμβουλίου Ειρήνης» (ΠΣΕ), το οποίο είχε ιδρυθεί πέντε χρόνια νωρίτερα από την Κομινφόρμ στη Βαρσοβία²⁴⁸. Το ΠΣΕ ως μία διεθνής μετωπική οργάνωση του κομμουνιστικού κινήματος, έθετε στο επίκεντρο της δραστηριότητάς του τον «αφοπολισμό» και την «αποκατάσταση» σχέσεων φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στους λαούς του κόσμου. Ο «κόκκινος πασιφισμός», έτσι όπως προέκυπτε από το ιδεολογικό αφήγημα του ΠΣΕ, αναδυόταν ως «αντιιμπεριαλισμός», ως μάχη του εθνικού κινήματος ειρήνης για μάχη υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας, ιδίως σε περιοχές και χώρες στην οποία υπάρχει «ιμπεριαλιστική διείσδυση». Έτσι ο ρόλος του φιλειρηνικού ή αντιιμπεριαλιστικού κινήματος σε μία δεδομένη χώρα είναι διττός: από τη μία πλευρά οργανώνει την αντι-εξαρτησιακή πάλη στο εσωτερικό, όταν ειδικά υπάρχει έντονη παρέμβαση του δυτικού παράγοντα – αυτό ισχύει για τις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά ως ένα βαθμό διαπερνά και τις ευρωπαϊκές χώρες που βρίσκονται στη σφαίρα επιρροής του ΝΑΤΟ. Από την άλλη πλευρά, το εθνικό αντιιμπεριαλιστικό κίνημα υλοποιεί και υποστηρίζει τις μεταβαλλόμενες επιλογές εξωτερικής πολιτικής που προτάσσει η Σοβιετική Ένωση και εκφράζονταν από τη Σοβιετική Επιτροπή Ειρήνης.

---

²⁴⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Οι θέσεις του ΚΚΕ για τα Βαλκάνια», *ο.π.*

²⁴⁸ Morris, B.S. «Communist International Front Organizations: Their Nature and Function», *World Politics*, Vol. 9, No. 1, σελ. 83-87· Roberts, G., «Averting Armageddon: The Communist Peace Movement, 1948–1956» στο Smith, S.A. (ed), *The Oxford Handbook of the History of Communism*, Oxford: Oxford University Press, 2014, σελ. 322-338

Στο πλαίσιο αυτό η ΕΕΔΥΕ, ακολουθώντας τις ορίζουσες της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής, προσαρμόζει το αφήγημά της από την προώθηση του «πυρηνικού αφοπλισμού» στην υποστήριξη της «ειρηνικής συνύπαρξης» της χρουστσοφικής περιόδου, στην «ύφεση» της μπρεζνιεφικής περιόδου και στην επανάκαμψη της ψυχροπολεμικής πόλωσης στη δεκαετία του 1980 με τον «Πόλεμο των Άστρων». Η δραστηριότητα είναι αντιπολεμική – διαμαρτυρία ενάντια σε οποιαδήποτε αμερικανική ή νατοϊκή στρατιωτική επέμβαση – αλλά και εν γένει αντινατοϊκή – σε σχέση με τις αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα ή και με την προοπτική εγκαθίδρυσης πυραυλικών βάσεων στη χώρα. Οι στοχεύσεις αυτές συνδυάζονται στο εσωτερικό με αιτήματα «εθνικής ανεξαρτησίας» που προβάλλονται από την ΕΕΔΥΕ και την ΕΔΑ σε διάφορες στιγμές και φυσικά με το αίτημα υπεράσπισης της Κύπρου, το οποίο καθορίζει καταλυτικά τον αντιιμπεριαλιστικό λόγο της περιόδου²⁴⁹. Η φιλειρηνική/αντιιμπεριαλιστική δραστηριότητα ήταν πάντοτε μία γόνιμη και αποδοτική μέθοδος για την ΕΔΑ για να διεισδύσει και σε άλλους πολιτικούς χώρους – ιδιαίτερα του Κέντρου.

Η ΕΕΔΥΕ ανασυγκροτείται στη Μεταπολίτευση το 1975, έχοντας ως στόχο να αποκτήσει έναν πολύ ευρύ χαρακτήρα. Άλλωστε και η σκοπιμότητα δημιουργίας τέτοιων μετωπικών σχημάτων τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό ήταν η διεύρυνση της επιρροής των κομμουνιστικών κομμάτων και σε άλλα πολιτικά ρεύματα και το κυριότερο η ευρύτερη δυνατή νομιμοποίηση των στόχων της σοβιετικής εξωτερικής πολιτικής. Έτσι, για παράδειγμα, πρώτος Πρόεδρος της ΕΕΔΥΕ στη Μεταπολίτευση είναι ο Γ. Ιορδανίδης, βουλευτής της Ένωσης Κέντρου-Νέες Δυνάμεις, ενώ στο προεδρείο υπάρχει και συμμετοχή στελεχών της ΝΔ – πιο μετά Πρόεδρος της ΕΕΔΥΕ εκλέγεται ο καθηγητής Αλ. Αργυριάδης. Σταδιακά, βέβαια, η συνεργασία στο φιλειρηνικό κίνημα τελείται μεταξύ ΚΚΕ και ΠΑΣΟΚ, στο βαθμό που δημιουργούνται και κάποιες περιφερειακές μετωπικές πρωτοβουλίες που στηρίζονται από τα δύο κόμματα – η «Πανελλήνια Επιτροπή Αγώνα για την Κατάργηση των Ξένων Βάσεων» (ΠΕΑΚΒΑ) το 1975 και η «Επιτροπή Ειρήνης Διανοουμένων και Καλλιτεχνών» το 1979 με πρόεδρο το Β. Γιαννόπουλο. Από το Μάιο του 1979 καθιερώνεται το «Δεκαήμερο Ειρήνης», το οποίο επαναλαμβάνεται

---

²⁴⁹ Για μία περιγραφή και ανάλυση των αντιιμπεριαλιστικών κινητοποιήσεων στη δεκαετία του 1960 βλ. Παπανικολόπουλος, Δ., *Ο κύκλος διαμαρτυρίας του '60: Συλλογική δράση και δημοκρατία στην προδικτατορική Ελλάδα*, ο.π., σελ. 369-387.

για κάθε χρόνο έκτοτε, με φιλειρηνικές/αντιιμπεριαλιστικές παρεμβάσεις πανελλαδικά και φυσικά τη Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης στη μνήμη του Γρ. Λαμπράκη.

Το καλοκαίρι του 1981 το ΠΑΣΟΚ ιδρύει την «Κίνηση για την Εθνική Ανεξαρτησία, τη Διεθνή Ειρήνη και τον Αφοπλισμό» (ΚΕΑΔΕΑ)²⁵⁰ και το ΚΚΕ (-εσ) την «Αδέσμευτη Κίνηση Ειρήνης» (ΑΚΕ) – η ΑΚΕ διεκδικεί και την αποκλειστικότητα της διοργάνωσης της «Μαραθώνιας Πορείας Ειρήνης». Τα δύο αυτά μετωπικά σχήματα σπάνε το «μονοπώλιο» της ΕΕΔΥΕ και επί της ουσίας μεταφέρουν και το μοντέλο του πολιτικού ανταγωνισμού και στο κίνημα ειρήνης. ΕΕΔΥΕ και ΚΕΑΔΕΑ, βέβαια, αναλαμβάνουν από κοινού πρωτοβουλίες, ωστόσο η υπογραφή της συμφωνίας για τις βάσεις τον Ιούλιο του 1983 δημιουργεί ένα σημείο απόκλισης – η ΚΕΑΔΕΑ τοποθετήθηκε υπέρ της συμφωνίας. Από το 1986 λειτουργεί και η «Κίνηση για τον Πολυμερή Αφοπλισμό, την Ελευθερία και την Ασφάλεια» (ΚΙΠΑΕΑ), η οποία προέρχεται από στελέχη της Νέας Δημοκρατίας και αναπαράγει μία ειρηνιστική αντίληψη περισσότερο κοντά στους στόχους της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Επίσης την ίδια περίοδο είναι περισσότερο πυκνές και οι δράσεις της ΕΕΔΥΕ με το ΑΚΕ, στο πλαίσιο της στρατηγικής του «Συνασπισμού της Αριστεράς», ενώ στο 10^ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ (4-6 Δεκεμβρίου 1987) προτείνεται και η δημιουργία μιας συντονιστικής επιτροπής για όλα τα κινήματα ειρήνης.

Το τελευταίο, προ της διάσπασης του ΚΚΕ, 11ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ λαμβάνει χώρα το Μάιο του 1991, όπου το αντικείμενο είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ έχει προηγηθεί το Γενάρη του 1991 μαζική κινητοποίηση ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ. Νέος πρόεδρος της ΕΕΔΥΕ αναδεικνύεται ο Ευ. Μαχαίρας. Μετά το 13ο Συνέδριο του ΚΚΕ, τον Ιούνιο του 1992 η ΕΕΔΥΕ μαζί με την ΚΕΑΔΕΑ, το ΑΚΕ – που ελέγχεται από το ΚΚΕ-εσ (ΑΑ)– και τη ΓΣΕΕ δημιουργούν την «Κίνηση κατά του Πολέμου και για την Ειρήνη στα Βαλκάνια», η οποία λειτουργεί ως μόνιμη δομή συντονισμού και κινητοποίησης με αναφορά στις εξελίξεις στα Βαλκάνια και στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Η «Κίνηση», ως σχήμα, αρχίζει σταδιακά να υποχωρεί, χάνοντας δυνάμεις και προσωπικότητες που ανήκαν σε άλλους χώρους –δεδομένης και της εσωτερικής αντιπαράθεσης στο συνδικαλιστικό κίνημα–, και επί της ουσίας καταλήγει σχήμα αποκλειστικά του ΚΚΕ που σταδιακά υποκαταστάθηκε από την

---

²⁵⁰ Μαρκόπουλος, Χρ., *Με τον Ανδρέα Παπανδρέου και το παγκόσμιο κίνημα ειρήνης*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2005

ΕΕΔΥΕ. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΥΕ, παρομοίως με τα υπόλοιπα μετωπικά σχήματα του κόμματος, υπέστη και αυτή με τη σειρά της διάσπαση μετά το καλοκαίρι του 1992, παρότι λόγω της ιδιαιτερότητας της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης οι ρήξεις και οι εκκαθαρίσεις ήταν περισσότερο περιορισμένες. Τον Ιούλιο του 1992 διοργανώνονται 2 αντιπολεμικά συλλαλητήρια σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη (16 και 21 Ιουλίου) από την «Κίνηση», στις 14 Ιανουαρίου 1993 για το Ιράκ και στις 8 Φεβρουαρίου 1993 για τη Γιουγκοσλαβία διοργανώνονται από την ΕΕΔΥΕ, στις 12-13 Απριλίου 1993 πραγματοποιούνται «πορείες ειρήνης» σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη από την «Κίνηση» –με πιο στενή σύνθεση–, στις 10 Ιουνίου 1993 «αντινατοϊκή συγκέντρωση» της ΕΕΔΥΕ, μετά ξανά το Φεβρουάριο του 1994 συλλαλητήριο της «Κίνησης» και το Μάρτιο του 1994 συλλαλητήριο της Επιτροπής για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη Θεσσαλονίκης (ΕΔΥΕΘ) στη Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, η ΕΕΔΥΕ συνεχίζει το θεσμό των «Δεκαημέρων Ειρήνης», αν και με περιορισμένη μαζικότητα ως προς τη συμμετοχή. Στο ενδιάμεσο διοργανώνονται πορείες και πικετοφορίες από κομματικές οργανώσεις του κόμματος –ΚΟΑ, ΚΟΠ, ΚΟΘ– και ενίοτε πορείες από συνδικάτα που πρόσκεινται στο κόμμα ή από δευτεροβάθμια όργανα με παραίνεση των παρατάξεων του ΚΚΕ. Η ΓΣΕΕ τυπικά εξακολουθεί να είναι μέρος της «Κίνησης», αν και πολλές φορές λόγω διαφωνιών στο πλαίσιο κατέρχεται σε ξεχωριστές πορείες. Το ΚΚΕ, βέβαια, εξακολουθεί να επιμένει σε έναν «υπερκομματικό» χαρακτήρα του κινήματος ειρήνης: «[...] Δεν μπορούμε να κάνουμε κομματικό κίνημα ειρήνης. Στο κάτω κάτω άμα ένα κόμμα θέλει να δείξει τις θέσεις του [...]. Όπως εμείς κάνουμε πικετοφορίες, μια συγκέντρωση, δε μας εμποδίζει κανείς. Πραγματικά, πρέπει να είναι πλατύ, φιλειρηνικό, χωρίς όρια [...]».²⁵¹

Η μεγάλη πρόκληση για την ΕΕΔΥΕ αυτή την περίοδο είναι να κατορθώσει να ανασυγκροτήσει το μαζικό δίκτυο των Επιτροπών Ειρήνης, το οποίο είχε επηρεαστεί από τη διάσπαση. Ταυτόχρονα, η ΕΕΔΥΕ, όσον αφορά τον ιδεολογικό της προσανατολισμό, την περίοδο 1989-1991, όπως είδαμε, υιοθετούσε μια πασιφιστική κατεύθυνση που έβαζε σε δεύτερη μοίρα το θεωρητικό σχήμα του αντιιμπεριαλισμού.²⁵² Σταδιακά οι Επιτροπές Ειρήνης, που ανασυγκροτούνται με

²⁵¹ Παπαρήγα, Αλ., «Οι θέσεις του ΚΚΕ για τη βαλκανική κρίση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1993

²⁵² Βλ. τη συνέντευξη της Ρ. Κουκούλου: Κουκούλου, Ρ., «Το ΚΚΕ πρωτομάχος και υπερασπιστής της ειρήνης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1995.

πρωτοβουλία των κατά τύπους ΚΟΒ, παρεμβαίνουν με αντιμπεριαλιστικά-αντινατοϊκά πλαίσια και εγκαταλείπουν τον πασιφισμό, ο οποίος παρείχε μεν περισσότερες δυνατότητες συσπείρωσης, αλλά πολιτικά κινούνταν μακριά από τη νέα λογική του κόμματος. Στο 12ο Συνέδριό της (31 Μαρτίου – 2 Απριλίου 1995) η ΕΕΔΥΕ διεκδικεί τη λειτουργία 70 Επιτροπών Ειρήνης²⁵³ – ο πραγματικός αριθμός ήταν 56 Επιτροπές Ειρήνης, εκ των οποίων οι 42 στο νομό Αττικής²⁵⁴ η ανασυγκρότηση σε αυτή την πρώτη φάση αφορά κατά βάση τις οργανώσεις Αθήνας-Πειραιά και της Θεσσαλονίκης – διαμέσου της ΕΔΥΕΘ. Στην απόφαση του συνεδρίου διακηρύσσεται ο «αντιμπεριαλιστικός» χαρακτήρας:

Σιγά σιγά το κίνημά μας αποχωρίζεται από την εσωστρέφεια και από τη χαλάρωση που του καλλιέργησε ο εφησυχασμός. *Μόνο ένα δυνατό, αγωνιστικό, μαζικό κίνημα ειρήνης με σαφή αντιμπεριαλιστική κατεύθυνση* μπορεί να παίξει σημαντικό και καθοριστικό ρόλο για να ανατραπεί ο σημερινός συσχετισμός σε βάρος των λαών που έχει επιβάλει η «νέα τάξη πραγμάτων».²⁵⁵

Πρόεδρος της ΕΕΔΥΕ παρέμεινε ο Ευ. Μαχαίρας, ωστόσο από την πλευρά του κόμματος χρέωση είχε ο Θ. Παφίλης. Ένα χρόνο μετά, τον Απρίλιο του 1996, επανακυκλοφορούν και οι *Δρόμοι της Ειρήνης*, περιοδικό της κίνησης που είχε σταματήσει από το 1991. Σε γενικές γραμμές το 12ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ μπορεί να κατανοηθεί ως ένα σημείο επανεκκίνησης του αντιμπεριαλιστικού κινήματος για το ΚΚΕ.

Ο δεύτερος δρων της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης στη δεκαετία του 1990 είναι η «Νεανική Δράση για την Ειρήνη». Η «Νεανική Δράση» εντάσσεται σε μια γενικότερη προσπάθεια να μαζικοποιηθεί η ΚΝΕ και οι νεολαιίστικες οργανώσεις του κόμματος διαμέσου της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης και ταυτόχρονα να ενισχυθεί και το αντιμπεριαλιστικό κίνημα – μία παλαιότερη εκδοχή αυτού του σχήματος ήταν η «Επιτροπή Ειρήνης Νεολαίας» που είχε δημιουργηθεί το 1980. Η πρώτη σημαντική πρωτοβουλία που αναλαμβάνει η ΚΝΕ είναι το λεγόμενο «Αντιμπεριαλιστικό Διήμερο» –στις αρχές λεγόταν «Διήμερο Ειρήνης»–, το οποίο διοργανωνόταν τον Ιούλιο κάθε έτους σε κάποια τοποθεσία με συμβολική σημασία

²⁵³ «12ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Το κίνημα ειρήνης στο προσκήνιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1995

²⁵⁴ Βλ. <http://eedye.gr/12o-συνεδριο-εδυε-31-μαρτίου-2-απριλίου-1995>.

²⁵⁵ «12ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Το κίνημα ειρήνης στο προσκήνιο», *ό.π.*

και στο οποίο πολλές φορές συμμετείχαν και άλλες νεολαίες από την Παγκόσμια Ομοσπονδία Δημοκρατικών Νεολαίων (ΠΟΔΝ). Το πρώτο διήμερο διοργανώθηκε τον Ιούλιο του 1992 στις Πρέσπες, μαζί με εκπροσώπους από τη νεολαία του Σοσιαλιστικού Κόμματος της Γιουγκοσλαβίας. Το 1993 διοργανώνεται στη αεροπορική βάση του Ακτίου –νατοϊκή βάση στην οποία υπήρχαν τα κατασκοπευτικά αεροσκάφη AWACS–, το 1994 στη Λάρισα, στην οποία βρίσκεται το αεροπορικό υποστρατηγείο CAOC 7 του NATO, το 1995 στην αμερικανική βάση του Άραξου και το 1996 στο στρατόπεδο «Νταλίπη» στη Θεσσαλονίκη.

Επίσης, ήδη από το 6ο Συνέδριο της ΚΝΕ (Μάρτιος 1993) έχει τεθεί ως καθήκον για την οργάνωση η «ανάπτυξη αντιπολεμικών-φιλειρηνικών δραστηριοτήτων στους νεολαιίστικους φορείς».²⁵⁶ Γενικότερα στο πλαίσιο της «νεανικής δράσης» αξιοποιούνταν ορισμένα επιμέρους «μέτωπα πάλης» προκειμένου να επιτευχθεί η μαζικοποίηση της οργάνωσης. Ιδίως το αντιμπεριαλιστικό μέτωπο ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για την κινητοποίηση των νεολαιίστικων δυνάμεων του κόμματος, καθώς δημιουργούσε αντικειμενικά ένα εύκολο πεδίο συσπείρωσης. Η ΚΝΕ και οι οργανώσεις της –όσο μαζικοποιούνταν, γιατί το 1992-1993 αριθμούσαν μερικές εκατοντάδες μέλη– συμμετείχαν στις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις του κόμματος και της ΕΕΔΥΕ και ενίοτε οργάνωναν και αυτόνομες δράσεις, ως ΚΝΕ. Στις 11 Απριλίου 1994 δε η ΚΝΕ συνδιοργανώνει με τις άλλες πολιτικές νεολαίες αντιπολεμική συναυλία στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας – κάτι που θα επαναληφθεί και στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Στη 13η Σύνοδο του ΚΣ της ΚΝΕ (Ιανουάριος 1995) αναφέρεται ότι «[...] η οργανωμένη δραστηριοποίηση στο δομημένο φιλειρηνικό κίνημα (επιτροπές ειρήνης) θεωρούμε ότι μπορεί να καλύψει σήμερα τη διάθεση πολλών νέων, να ενεργοποιηθούν στην πάλη για την ειρήνη, ενάντια στον πόλεμο, που προκαλούν οι μπεριαλιστές στη γειτονιά μας [...]».²⁵⁷ Το Μάιο του 1991 δημιουργείται η «Νεανική Δράση για την Ειρήνη», η οποία φιλοδοξεί να λειτουργήσει σαν όχημα νεανικής αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης. Ο ρόλος της «Νεανικής Δράσης» θα είναι καθοριστικός, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, για την προώθηση των αντιμπεριαλιστικών προταγμάτων.

---

²⁵⁶ ΚΣ της ΚΝΕ, «Ανοίγουμε το δρόμο στο μέλλον», εισήγηση στο 6ο Συνέδριο της ΚΝΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1993.

²⁵⁷ ΚΣ της ΚΝΕ, «Τα βασικά μέτωπα των αγώνων και η πολιτική δράση», απόφαση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 1995.

Τέλος ως προς την οργανωτική διάσταση της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης - κυρίως ως προς τις σχέσεις μετωπικών σχημάτων και κόμματος - ακολουθούνταν το μοντέλο σχέσεων του συνδικαλιστικού κινήματος. Δηλαδή, την ευθύνη από πλευράς κόμματος είχε το Τμήμα Διεθνών Σχέσεων της Κεντρικής Επιτροπής, ενώ σε κάθε όργανο όλων των βαθμών υπήρχαν «χρεωμένα» για την αντιιμπεριαλιστική δουλειά. Η ΕΕΔΥΕ ήταν διαρθρωμένη σε τρεις βαθμούς· ωστόσο στη δεκαετία του 1990 υπήρχαν μόλις δύο δευτεροβάθμιες οργανώσεις ειρήνης, η «Παναθηναϊκή Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη» (ΠΕΔΥΕ) και η «Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη Θεσσαλονίκης» (ΕΔΥΕΘ). Σε πρώτο βαθμό υπάρχουν οι «Επιτροπές Ειρήνης», οι οποίες συγκροτούνται με βάση τον τόπο κατοικίας. Όπως και στην περίπτωση του συνδικαλιστικού κινήματος, υπάρχουν και εδώ «κομματικές ομάδες» που ασχολούνται με τις αντιιμπεριαλιστικές δράσεις των «Επιτροπών Ειρήνης», αλλά και με τις τοπικές επιτροπές της «Νεανικής Δράσης».

2.3.2 Διαμόρφωση του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης (1996-1998)

Το 15ο Συνέδριο είναι σίγουρα ένα καθοριστικό σημείο για την εξέλιξη της αντιιμπεριαλιστικής στρατηγικής του κόμματος. Η εμπειρία της βαλκανικής κρίσης και οι αλληπάλληλες παρεμβάσεις των δυτικών δυνάμεων διαμορφώνουν εκ των πραγμάτων ένα πλαίσιο αναφοράς για τις κομματικές δυνάμεις που συνίσταται στην απόκρουση και στη ματαίωση όλων των «ιμπεριαλιστικών σχεδίων» στην ευρύτερη περιοχή. Ο αντιιμπεριαλιστικός πυλώνας, όπως είδαμε και πιο πάνω, εδράζεται στην παράδοση του φιλειρηνικού κινήματος αλλά και στην ανάγκη να ταυτιστεί το κομμουνιστικό πρόταγμα με τη λογική της «εθνικής ανεξαρτησίας». Ο προσεταιρισμός, από πλευράς ΚΚΕ, μιας λογικής «εθνικού δρόμου» ή της πρωταρχικότητας του «εθνικού πεδίου πάλης» προϋποθέτει επίσης την υπεράσπιση και διασφάλιση της «εθνικής ανεξαρτησίας» ως όρου «προστασίας» ενός δυνητικού σοσιαλιστικού κράτους. Γι' αυτό άλλωστε και η περίφημη «αντιιμπεριαλιστική-αντιμονοπωλιακή κυβέρνηση», πέρα από τα μέτρα στο εσωτερικό, πρέπει να μεριμνήσει και να διαχειριστεί τις ενέργειες του διεθνούς ιμπεριαλιστικού παράγοντα εναντίον της.

Η «Έκθεση Δράσης» της Κεντρικής Επιτροπής αναφέρεται ξεκάθαρα σε «[...] αρνητικές συνέπειες για την υπόθεση της ειρήνης και της εθνικής ανεξαρτησίας των

λαών, που προκάλεσαν οι ανατροπές των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη και η διάλυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας [...]»²⁵⁸ η διάλυση της πρότερης διπολικής διεθνο-πολιτικής διευθέτησης διαμορφώνει ένα νέο διεθνές περιβάλλον, όπου πλέον τα «ιμάτια» της πρώην σοσιαλιστικής τάξης έρχονται να τα διαμοιραστούν οι παρούσες «ιμπεριαλιστικές δυνάμεις». Ο διαγκωνισμός των δυνάμεων παράγει εντάσεις, δημιουργεί συγκρούσεις, επηρεάζει άμεσα την εσωτερική πολιτική των χωρών και υπονομεύει τις αρχές της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας. Ο υπερεθνικός δρών που συμπυκνώνει τα επίχειρα για τους λαούς της μετακομμουνιστικής εποχής είναι το ΝΑΤΟ, το οποίο «[...] ασκεί ηγεμονικό ρόλο στην Ευρώπη στα θέματα της λεγόμενης κοινής εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας, με τη συναίνεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...]»²⁵⁹ και «[...] αναγορεύεται σε θεσμοθετημένη διεθνή δύναμη της αντεπανάστασης [...]»²⁶⁰.

Ιδίως στην περίπτωση των Βαλκανίων, οι βλέψεις των «ιμπεριαλιστικών δυνάμεων» δημιουργούν μια εγγενή συνθήκη αστάθειας και αβεβαιότητας, που πιθανότατα μπορεί να οδηγήσει σε πολεμικές συρράξεις οι οποίες θα εμπλέξουν ως ένα βαθμό και το ελληνικό κράτος. Έτσι, στη συνάφεια αυτή, για το κόμμα «[...] η συμμετοχή της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ και η αποδοχή των δεσμεύσεών του από την πλειοψηφία των ελληνικών κομμάτων είναι το πρώτο και βασικό εθνικό μας πρόβλημα [...]».²⁶¹ Ταυτόχρονα, ακόμη και αν η θέση της Ελλάδας στον διεθνή συσχετισμό είναι ευνοϊκή, όπως λέει και η Αλ. Παπαρήγα «[...] θα έλθει η ώρα που οι δήθεν σύμμαχοι εντός ΕΕ και ΝΑΤΟ δε θα υποστηρίξουν την Ελλάδα, όταν αμφισβητηθούν κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας μας [...]».²⁶²

Στην «Έκθεση Δράσης» αναφέρεται, επίσης, ότι «[...] το ΚΚΕ είχε στις προτεραιότητές του την οργάνωση φιλειρηνικών κινητοποιήσεων ενάντια στην ιμπεριαλιστική επέμβαση και τον πόλεμο στα Βαλκάνια ενάντια στη συγκρότηση δυνάμεων ταχείας επέμβασης και στρατιωτικών εκστρατευτικών σωμάτων, με πρόσχημα τη λεγόμενη ανθρωπιστική βοήθεια [...]»²⁶³ και ότι προσπάθησε ενεργά να

---

²⁵⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Έκθεση Δράσης της ΚΕ», *ό.π.*, σελ. 270.

²⁵⁹ Στο ίδιο, σελ. 271.

²⁶⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Εισηγητική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 15ο Συνέδριο στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας ό.π.*, σελ. 70-71.

²⁶¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Έκθεση Δράσης της ΚΕ», *ό.π.*, σελ. 271.

²⁶² Παπαρήγα, Αλ., «Εισηγητική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *ό.π.*, σελ. 62.

²⁶³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Έκθεση Δράσης της ΚΕ», *ό.π.*, σελ. 272.

αναλάβει πρωτοβουλίες διεθνούς συντονισμού για την αντιμετώπιση των «ιμπεριαλιστικών» κινδύνων. Σύμφωνα με το κόμμα, «[...] απέναντι στην επιχειρούμενη ιμπεριαλιστική “νέα τάξη πραγμάτων” μπορεί και πρέπει να αντιταχθεί το παγκόσμιο κίνημα της εργατικής τάξης [...]»,²⁶⁴ το οποίο μπορεί να αναδιοργανωθεί μόνο μέσα από τη διεθνή συνεργασία των διάφορων κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων και κινημάτων. Είναι σαφές ότι «[...] σ’ αυτήν την περιοχή [των Βαλκανίων] δεν υπάρχουν πολλές επιλογές, παρά μια και μόνο, ο συνεπής αντιμονοπωλιακός αντιιμπεριαλιστικός αγώνας που έχει προοπτική το σοσιαλισμό [...]».²⁶⁵ Ουσιαστικά, ο σοσιαλισμός είναι και ο στόχος εκείνος που δένει το «αντιιμπεριαλιστικό» με το «αντιμονοπωλιακό» στοιχείο.

Τέλος, το κόμμα, στο πλαίσιο της «αντιιμπεριαλιστικής συνεργασίας» θα «[...] συμβάλει στη δημιουργία ευρύτερων συμμαχιών με άλλες δημοκρατικές, ριζοσπαστικές, αντιιμπεριαλιστικές δυνάμεις, προωθώντας την κοινή δράση μαζί τους σε κοινούς στόχους [...]».²⁶⁶ Πιο αναλυτικά, το κόμμα παλεύει:

Για την ανάπτυξη πολύμορφου φιλειρηνικού, αντιιμπεριαλιστικού κινήματος με επίκεντρο τον αγώνα για: Τον απεγκλωβισμό της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ και τη ΔΕΕ, την απομάκρυνση των ξένων βάσεων από το ελληνικό έδαφος. Την απόκρουση των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων στα Βαλκάνια και των πολύμορφα τροφοδοτούμενων εθνικισμών και σοβινισμών. Τη διασφάλιση των δικαιωμάτων διάφορων εθνικών, θρησκευτικών και άλλων μειονοτήτων και τη μετατροπή τους σε γέφυρες επικοινωνίας και αλληλοκατανόησης των βαλκανικών λαών. Τη διαμόρφωση των απαραίτητων γενικότερα προϋποθέσεων για την ειρηνική συμβίωση των λαών της Βαλκανικής και την ισότιμη μεταξύ τους συνεργασία. Για τη διαμόρφωση προϋποθέσεων για μια Ευρώπη κοινωνικής δικαιοσύνης και προόδου, χωρίς πυρηνικά, ξένους στρατούς και βάσεις, σεβασμού της ανεξαρτησίας των κρατών της, ισότιμης και αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας τους. Για τη μετατροπή της Μεσογείου σε θάλασσα ειρήνης και διάυλο ισότιμης και αμοιβαία επωφελούς συνεργασίας των παραμεσόγειων χωρών και λαών. Για την επίλυση του Κυπριακού σύμφωνα με τις αρχές του Διεθνούς Δικαίου και, πάντως, με την πλήρη κατοχύρωση της εθνικής ανεξαρτησίας, της αυτονομίας και της κρατικής οντότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας.²⁶⁷

---

²⁶⁴ Στο ίδιο, σελ. 300-301.

²⁶⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Εισηγητική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *ό.π.*, σελ. 73.

²⁶⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Έκθεση Δράσης της ΚΕ», *ό.π.*, σελ. 274.

²⁶⁷ Στο ίδιο, σελ. 301.

Μια πρώτη δοκιμασία της αντιιμπεριαλιστικής στρατηγικής του κόμματος εμφανίστηκε πριν από το 15ο Συνέδριο, με την κρίση των Ιμίων (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1996). Στη λογική του ΚΚΕ αναδύονται κάποια πολύ συγκεκριμένα ερωτήματα για την κατανόηση της κρίσης. Πρώτον, πώς προέκυψαν οι εδαφικές διεκδικήσεις της Τουρκίας; Προέκυψαν κατόπιν παραίνεσης NATO και ΗΠΑ, οι οποίες, στην ουσία, υποστηρίζουν το όποιο αίτημα της Τουρκίας γιατί θέλουν να παρέμβουν, να διαμορφώσουν και να ελέγξουν το χάρτη στο Αιγαίο.²⁶⁸ Δεύτερον, γιατί βρίσκεται η Ελλάδα σε μειονεκτική θέση; Διότι έχει αποδεχθεί το ρόλο του υποτελούς, εφόσον παραμένει στο NATO.²⁶⁹ Στο πλαίσιο αυτό, ο παρ' ολίγον πόλεμος δεν είναι αποτέλεσμα απλώς της επιθετικότητας της Τουρκίας, αλλά και της στρατηγικής του NATO στην περιοχή.²⁷⁰ Ως εκ τούτου το «ευχαριστώ» της κυβέρνησης στις ΗΠΑ είναι ντροπιαστικό για τον ελληνικό λαό, καθώς οι τελευταίες όχι μόνο δεν απέτρεψαν την κλιμάκωση της κρίσης στα Ίμια, αλλά αντίθετα δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την εμφάνισή της. Για το κόμμα εντός NATO δεν νοείται «εθνική ανεξαρτησία».

Τρία σημεία καμπής για την εξέλιξη του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος, εντός του 1996, είναι το Α΄ Βαλκανικό Συνέδριο Κινημάτων Ειρήνης, η πανελλαδική συνάντηση της «Νεανικής Δράσης για την Ειρήνη» και το Συνέδριο του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ειρήνης (ΠΣΕ). Στην πρώτη περίπτωση, το συνέδριο, που διεξάγεται στη Θεσσαλονίκη στις 9-11 Φεβρουαρίου 1996 με ευθύνη της ΕΔΥΕΘ, είναι ένα πρώτο βήμα όχι μόνο διεθνικής συνεννόησης των «κινήματων ειρήνης», αλλά και της προσπάθειας του ΚΚΕ, διαμέσου της ΕΕΔΥΕ, να λειτουργήσει ως συντονιστής όλων των επιμέρους κινήματων. Ο προσανατολισμός της απόφασης του συνεδρίου είναι καθαρά αντινατοϊκός και αντιαμερικανικός.²⁷¹ Ως προσωρινή έδρα του «Συντονιστικού Γραφείου των Βαλκανικών Κινήματων Ειρήνης» ορίζεται η

---

²⁶⁸ Κολοζώφ. Ορ., «Το “πράσινο φως” έδωσαν ΗΠΑ και NATO», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1996.

²⁶⁹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ανακοίνωση του ΠΓ της ΚΕ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 1996.

²⁷⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Η πρώτη απειλή το NATO για ανεξαρτησία και ειρήνη», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 1996.

²⁷¹ Παφίλης, Θ. «Υπάρχει και η λύση της ειρήνης, της φιλίας και της συνεργασίας», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1996.

Θεσσαλονίκη και ως συντονιστής του Γραφείου ο Ευ. Μαχαίρας.²⁷² Πρώτη απόφαση του Γραφείου είναι η πραγματοποίηση «Βαλκανικής Πορείας Ειρήνης», για τις 21-23 Ιουνίου 1996· «πορείες ειρήνης» –με λεωφορεία– από κάθε βαλκανική πρωτεύουσα καταλήγουν στο Βελιγράδι (η αρχική απόφαση ήταν για το Σεράγεβο) όπου πραγματοποιείται «φιλειρηνική» πορεία και παραδίδεται ανθρωπιστική βοήθεια.²⁷³ Η σημασία αυτών των πρωτοβουλιών έγκειται στο ότι επικεντρώνουν τη δράση του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος στην περιοχή των Βαλκανίων, κάτι που επιδρά στη δράση της ΕΕΔΥΕ και τα επόμενα χρόνια.

Η πανελλαδική συνάντηση της «Νεανικής Δράσης» λαμβάνει χώρα στις 17 Μαρτίου 1996.²⁷⁴ Εκεί καταγράφεται η συμμετοχή 24 επιτροπών, 11 από περιοχές του λεκανοπεδίου, 12 από την υπόλοιπη Ελλάδα (Θεσσαλονίκη, Κατερίνη, Σέρρες, Φλώρινα, Αγρίνιο, Βόλος, Λάρισα, Χαλκίδα, Άρτα, Γιάννενα, Πρέβεζα, Πάτρα) και μία επιτροπή σπουδαστών από νυχτερινά σχολεία. Ως ένα βαθμό αυτή η γείωση αντιστοιχεί και με την πραγματική επιρροή της ΚΝΕ την ίδια περίοδο. Στην εισήγηση αναφέρεται πολύ συγκεκριμένα:

Η εξάρτηση της χώρας μας από ισχυρές οικονομικές δυνάμεις, η υποταγή στις εντολές τους, η παρουσία αμερικανικών και ΝΑΤΟικών στρατιωτικών βάσεων αποτελούν την πρώτη και την κύρια πηγή απειλής κατά της ειρήνης και της ασφάλειας της Ελλάδας. Πρέπει λοιπόν να το τονίσουμε και με τη δράση μας να το δίνουμε πως όποιος θέλει την ειρήνη, τη σταθερότητα και την εθνική μας κυριαρχία οφείλει να αγωνιστεί και να διεκδικήσει την εθνική μας ανεξαρτησία.²⁷⁵

Το σημαντικό με αυτή τη συνάντηση είναι ότι δημιουργείται μια άτυπη συντονιστική δομή σε πανελλαδική κλίμακα που θα προσπαθεί να ενοποιεί τις επιμέρους πρωτοβουλίες και να προτάσσει και μια λογική νεολαιίστικης αντιιμπεριαλιστικής κίνησης. Η μαζικοποίηση της «Νεανικής Δράσης» συμβαδίζει με τη μαζικοποίηση της ΚΝΕ· ως εκ τούτου η τελευταία αναδεικνύει το

---

²⁷² «Οι βαλκανικοί λαοί συντονίζουν τα βήματά τους προς την ειρήνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1996.

²⁷³ «Παμβαλκανικός αγώνας για την ειρήνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1996.

²⁷⁴ «Νεανική Δράση για την Ειρήνη: Κάλεσμα για κάθε νέο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1996.

²⁷⁵ Στο ίδιο.

αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο ως κρίσιμο για την ενίσχυση των γραμμών της²⁷⁶ – γι' αυτό άλλωστε και τίθεται ως καθήκον για τα αντίστοιχα κομματικά όργανα²⁷⁷.

Τέλος, το Συνέδριο του ΠΣΕ λαμβάνει χώρα στην Πόλη του Μεξικού στις 23-27 Οκτωβρίου 1996 – είναι το πρώτο μετά την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων και της ΕΣΣΔ. Η έδρα του Συμβουλίου μεταφέρεται από το Ελσίνκι στο Παρίσι και η ΕΕΔΥΕ αναλαμβάνει την ευθύνη του συντονισμού των κινημάτων ειρήνης στην Ευρώπη.²⁷⁸ Το γεγονός αυτό δείχνει την ισχυρή θέση που εξακολουθούσε να έχει το ΚΚΕ εντός των ορθόδοξων κομμουνιστικών κομμάτων, αλλά και τον απόηχο του εύρωστου φιλειρηνικού κινήματος στην Ελλάδα πριν το 1990. Ταυτόχρονα, λειτουργεί ενισχυτικά και για την αυτοπεποίθηση των εμπλεκομένων στην αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση. Παγιώνεται πια ότι η ΕΕΔΥΕ παραμένει η μόνη ουσιαστικά ενεργή φιλειρηνική οργάνωση σε σχέση με τις υπόλοιπες κομματικές φιλειρηνικές οργανώσεις – τον Απρίλιο του 1996 η Επιτροπή επανεκδίδει και τους *Δρόμους της Ειρήνης*.

Σε επίπεδο κινητοποιήσεων, έμφαση δίνεται σε αντινατοϊκές δράσεις με αναφορά στα τεκταινόμενα στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Η περιοχή δε των περισσότερων εκδηλώσεων είναι η Θεσσαλονίκη. Στις 10 Ιανουαρίου 1996 η ΕΕΔΥΕ οργανώνει συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη με αίτημα την επιστροφή του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος.²⁷⁹ συλλαλητήριο οργανώνεται και στην Αθήνα στις 6 Φεβρουαρίου με ευθύνη της ΠΕΔΥΕ και της «Νεανικής Δράσης» και με αφορμή την κρίση των Ιμίων.²⁸⁰ Στις 6 Μαρτίου η ΕΕΔΥΕ και η «Νεανική Δράση» συνδράμουν τον «Ελληνοκουβανικό Σύνδεσμο Φίλιας»²⁸¹ σε συγκέντρωση αλληλεγγύης, το Μάιο διοργανώνεται το 18ο αντιιμπεριαλιστικό δεκαήμερο²⁸² και τον Ιούνιο περιφερειακές

---

²⁷⁶ Σοφιανός, Ν., «Με νέες δυνάμεις για τη νεανική απεπίθεση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Οκτωβρίου 1996. ΚΣ της ΚΝΕ, «Μήνυμα ελπίδας και απεπίθεσης», απόφαση συνόδου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Οκτωβρίου 1996.

²⁷⁷ Βλ., για παράδειγμα, «Συνδιάσκεψη Ανατολικής Πελοποννήσου: Να θέσουμε τις βάσεις του μετώπου πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουλίου 1996.

²⁷⁸ «Εξόρμηση ειρήνης εναντίον στη νέα τάξη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 1996.

²⁷⁹ «Μαζική-μαχητική διαμαρτυρία στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 1996.

²⁸⁰ «ΠΕΔΥΕ: Δυναμικό ΟΧΙ στους πολεμοκάπηλους!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 1996.

²⁸¹ «Η Κούβα δεν είναι μόνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1996.

²⁸² Μαχαίρας, Ευ., «Είμαστε ενάντια στη Νέα Τάξη Πραγμάτων!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαΐου 1996.

επιτροπές ειρήνης συγκεντρώνονται στο στρατόπεδο του Άραξου (16 Ιουνίου)²⁸³ και στη βάση του Ακτίου (9 Ιουνίου)²⁸⁴. Τον Ιούλιο η ΚΝΕ κατασκηνώνει στην Επανωμή για την 5η «αντιιμπεριαλιστική συνάντηση»²⁸⁵ –με συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη και πορεία στο στρατόπεδο «Νταλίπη»– και ταυτόχρονα στη Χίο διοργανώνεται από την ΕΕΔΥΕ «φιλειρηνικό τριήμερο» με συμμετοχή Τούρκων και Ελλήνων²⁸⁶. Τέλος, το φθινόπωρο τη σκυτάλη παίρνει η ΕΔΥΕΘ με τρία συλλαλητήρια (2 Οκτωβρίου, 6 Νοεμβρίου, 13 Δεκεμβρίου)²⁸⁷ στη Θεσσαλονίκη και η ΕΕΔΥΕ με συμμετοχή στο συλλαλητήριο του Συντονιστικού Σωματείων Αθήνας στις 18 Δεκεμβρίου (βλ. και πιο πάνω).

Όπως προαναφέρθηκε, στο Παγκόσμιο Συνέδριο Κινημάτων Ειρήνης, η ΕΕΔΥΕ ορίζεται ως συντονιστική οργάνωση των κινημάτων ειρήνης στην Ευρώπη. Στον προγραμματισμό δράσης της περιλαμβάνονται κινητοποιήσεις στα ακόλουθα θέματα:

Αγώνας για την απομάκρυνση των πυρηνικών όπλων από την Ευρώπη, με ιδιαίτερη αιχμή τη δημιουργία αποπυρηνικοποιημένης ζώνης από τη Βαλτική μέχρι τη Μεσόγειο. Στρατιωτικοποίηση της Ευρώπης-NATO, νέα στρατηγική, διεύρυνση, Δυνάμεις Ταχείας Επέμβασης. ΝΑΤΟϊκή παρουσία στη Γιουγκοσλαβία (Βοσνία). Πάλη για τη μείωση των εξοπλισμών και τη διάθεση των κονδυλίων για την ανάπτυξη. Επίσης ως καθήκοντα άμεσης δραστηριοποίησης συζητήθηκαν η παρουσία και κινητοποίηση των κινημάτων ειρήνης για την ΚΕΠΠΑ (Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Άμυνας), την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Κυπριακό, η κατάσταση στο Αιγαίο.²⁸⁸

Οι θεματικές αυτές προφανώς καλύπτουν και τον εθνικό προγραμματισμό της ΕΕΔΥΕ. Ως προς το πολιτικοϊδεολογικό στίγμα, παραμένει η αντίθεση προς τον

---

²⁸³ «Να φύγουν τώρα οι βάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1996.

²⁸⁴ «Ακτιο: Να κλείσει το ορμητήριο των Αμερικανών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1996.

²⁸⁵ «Νεανικό, φιλειρηνικό, αγωνιστικό “παρών”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιουλίου 1996.

²⁸⁶ «Φιλειρηνικό τριήμερο στη Χίο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουλίου 1996.

²⁸⁷ «ΕΔΥΕΘ: Συμπαράσταση στην πάλη των λαών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 1996.

«Θεσσαλονίκη: Διαδήλωση ενάντια στα ΝΑΤΟϊκά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Νοεμβρίου 1996.

«ΑντιΝΑΤΟϊκή συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1996.

²⁸⁸ Παφίλης, Θ., «Ο πλούσιος απολογισμός παρακαταθήκη για αγωνιστική συνέχεια», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιανουαρίου 1997.

«ιμπεριαλισμό» και την «ιμπεριαλιστική νέα τάξη»²⁸⁹ και η «καταδίκη» όσων κινήσεων δεν αποδέχονται αυτό το στίγμα (βλ. την ΚΕΑΔΕΑ)²⁹⁰. Βέβαια, για την ΕΕΔΥΕ, στη συνάφεια της αντίληψης του ΑΑΔΜ, βασική μέριμνα είναι η «[...] δημιουργία ενός ευρύτερου κοινωνικού μετώπου που θα αντιπαλεύει αυτές τις επιλογές και θα κινητοποιεί το λαό [...]»,²⁹¹ δηλαδή η πιο ενεργή κινητοποίηση όλων των επιμέρους μετώπων και συσπειρώσεων –εργατικό κίνημα, αγρότες, φοιτητές-μαθητές κ.ά.– προς την επίτευξη των στόχων του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος.

Στην κατεύθυνση αυτή κινείται και ο νεολαιίστικος βραχίονας του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος, η «Νεανική Δράση για την Ειρήνη», η οποία έχει αναλάβει πρωτοβουλία ενάντια στο πρόγραμμα εξοπλισμών της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ με συγκέντρωση κειμένου υπογραφών και πορεία διαμαρτυρίας²⁹² στις 30 Ιανουαρίου 1997²⁹³. Στις θέσεις για το 7ο Συνέδριο της ΚΝΕ (Μάιος 1997) αναφέρεται ότι:

Βήματα είχαμε και στην επικοινωνία τμημάτων νεολαίας με την αντιιμπεριαλιστική δράση για την ειρήνη μέσα από το φιλειρηνικό κίνημα. Συγκροτήθηκαν ΝΔΕ (Νεανικές Δράσεις Ειρήνης) σε δήμους και στην επαρχία. Δεν πήραν όμως το εύρος που μπορούσαν ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις.²⁹⁴

Οι δυνάμεις του κόμματος θα προσπαθήσουν να αντιμετωπίσουν τις ανεπάρκειες στα μεγάλα αστικά κέντρα με βοήθεια της ΕΕΔΥΕ και του κόμματος στη «Νεανική Δράση» –στην κινητοποίηση της 30ής Ιανουαρίου μετέχουν και οι Επιτροπές Ειρήνης της Αθήνας– και με διασύνδεση των πρωτοβουλιών του φοιτητικού-μαθητικού κινήματος με τις ενέργειες της «Νεανικής Δράσης». Επί της ουσίας, όπως θα φανεί και πιο κάτω, αυτά τα δύο μέτωπα δράσης είναι

---

²⁸⁹ Στο ίδιο. «Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Το κίνημα ειρήνης στο προσκήνιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Φεβρουαρίου 1997. Πετρόπουλος, Γρ., «Αντεπίθεση ειρήνης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1997.

²⁹⁰ Παφίλης, Θ., «Ο πλούσιος απολογισμός παρακαταθήκη για αγωνιστική συνέχεια», ό.π.

²⁹¹ Στο ίδιο.

²⁹² Βακαλόπουλος, Μιλ., «Η πολιτική της υποταγής “δεν περνάει”!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1997.

²⁹³ «Μαχητικό “παρών” για την υπεράσπιση της ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1997.

²⁹⁴ ΚΣ της ΚΝΕ, «Θέσεις του Κεντρικού Συμβουλίου», θέσεις για το 7ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 1997.

αλληλοσυνδεόμενα: η μαζικοποίηση των μαθητικών-φοιτητικών πρωτοβουλιών ενισχύει τη «Νεανική Δράση», αλλά και η κλιμάκωση των αντιιμπεριαλιστικών δράσεων πολιτικοποιεί έτι περαιτέρω και τους νεοεισελθόντες από το κίνημα της νεολαίας.

Στις 22 Φεβρουαρίου 1997 συνέρχεται η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ με αντικείμενο την κατάσταση που διαμορφώνεται σε Βαλκάνια και Αιγαίο μετά από την εφαρμογή της Συνθήκης του Ντέιτον. Στην απόφαση αναφέρεται ότι:

Με την υπογραφή της Συμφωνίας Ντέιτον, σηματοδοτείται η δημιουργία ενός νέου κράτους, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, με την αποκλειστική ευθύνη της επίβλεψης του ΝΑΤΟ. Πραγματοποιείται ένα νέο βήμα στην αναγνώριση της ηγεμονίας του ΝΑΤΟ έξω από τα μέχρι τώρα όρια ευθύνης του στην Ευρώπη, στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και στις αποκαλούμενες ουδέτερες, όπως είχαν προκύψει από τις συνθήκες μετά το τέλος του Παγκοσμίου Πολέμου, π.χ., Αυστρία, Φιλανδία, Σουηδία κ.λπ.²⁹⁵

Επίσης, ότι «[...] τα Βαλκάνια εξακολουθούν να βρίσκονται στο επίκεντρο του ανταγωνισμού των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων [...]».²⁹⁶ Για την Κεντρική Επιτροπή οι δυνάμεις του ΝΑΤΟ πλέον «[...] έχουν κύριο στόχο να καταπνίγουν τα λαϊκά κινήματα, να στηρίζουν ή να αποσταθεροποιούν κυβερνήσεις, να επεμβαίνουν ανοιχτά, όταν οι λαοί παίρνουν τις τύχες στα χέρια τους και αποφασίζουν ποια ανάπτυξη, ποιο κοινωνικό σύστημα τούς εκφράζει [...]»²⁹⁷ και διαμέσου της παρουσίας τους στη Βοσνία επιδρούν καταλυτικά στην αστάθεια της περιοχής και στην ανάδειξη «[...] ακόμα πιο σταθερών και απόλυτα πειθήνιων κυβερνήσεων, ώστε οι βαλκανικές χώρες να παίζουν το ρόλο του ενδιάμεσου ανταποκριτή των αμερικανικών και ΝΑΤΟικών σχεδίων [...]»²⁹⁸.

Ως προς το ρόλο της Ελλάδας, εκφράζεται η πλήρης διαφωνία του κόμματος στο νέο εξοπλιστικό πρόγραμμα της κυβέρνησης, καθώς θεωρείται ότι:

---

²⁹⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την κατάσταση που διαμορφώνεται στα Βαλκάνια και στο Αιγαίο, μετά τη συμφωνία του Ντέιτον. Οι εξελίξεις στο Κυπριακό», απόφαση (22 Φεβρουαρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 101-102.

²⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 103.

²⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 104.

²⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 105.

εξυπηρετεί την πολιτική του ανταγωνισμού των πολεμικών πολυεθνικών μονοπωλίων, οδηγεί στην αποσταθεροποίηση στα Βαλκάνια και στο Αιγαίο. Εντείνει την πολύπλευρη εξάρτηση και ενσωμάτωση της χώρας μας, με σοβαρές συνέπειες στη στρατιωτικοποίηση της εσωτερικής ζωής, ενώ την εμπλέκει στα παρεμβατικά σχέδια των ιμπεριαλιστών στην ευρύτερη περιοχή.²⁹⁹

Αλλά και η ελληνική εξωτερική πολιτική «[...] έχει χαρακτήρα προώθησης των αμερικανικών συμφερόντων στην περιοχή, χωρίς να έρχεται σε αντίθεση με τις επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...]».³⁰⁰

Στο πλαίσιο αυτό, ποιοι είναι οι «στόχοι δράσης» και τα «μέτωπα πάλης» του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος; Ο πρώτος στόχος δράσης είναι η «διαβαλκανική συνεργασία», η ανάπτυξη των «κινήματων ειρήνης» στις βαλκανικές χώρες, η νομιμοποίηση των απαγορευμένων κομμουνιστικών κομμάτων και η «αλλαγή συσχετισμών» σε επίπεδο κυβερνήσεων.³⁰¹ Ο δεύτερος είναι η ομαλοποίηση των σχέσεων της Ελλάδας με την Αλβανία και την ΠΓΔΜ και η επίλυση των ελληνοτουρκικών προβλημάτων σε διμερές επίπεδο, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο και χωρίς αμερικανική ή νατοϊκή παρέμβαση.³⁰² Ειδικότερα για το Κυπριακό, απορρίπτει την όποια επιλογή διχοτόμησης και καλεί για επίλυση εντός αποφάσεων ΟΗΕ.³⁰³ Η απάντηση του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος είναι η ανάπτυξή του σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο και η προώθηση των αντιιμπεριαλιστικών στόχων που συνδέονται άμεσα και με την απόκρουση των «νεοφιλελευθέρων επιθέσεων» και στο επίπεδο των εργασιακών σχέσεων και της οικονομίας. Σε ό,τι αφορά το ελληνικό αντιιμπεριαλιστικό κίνημα:

Ο ελληνικός λαός θα υπερασπιστεί την εδαφική ακεραιότητα και ανεξαρτησία της χώρας του από κάθε ξενική επέμβαση και επιβολή, που εκπορεύεται από την ιμπεριαλιστική τάξη πραγμάτων, τους ενδοϊμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς, τις σοβινιστικές βλέψεις. Ο ελληνικός λαός πρέπει να προσδοκά ότι δε θα χύσει το αίμα του για τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών και του μεγάλου κεφαλαίου, που ενδιαφέρονται για το πώς θα μοιραστεί η «πίτα» στην περιοχή. Θα αντιταχθεί σε κάθε

---

²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 106.

³⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 108.

³⁰¹ Στο ίδιο, σελ. 109-111.

³⁰² Στο ίδιο, σελ. 111-114.

³⁰³ Στο ίδιο, σελ. 115.

φιλοπόλεμο και τρομοκρατικό σχέδιο, που επιδιώκει, μέσω της σχεδιασμένης πολεμικής ανάφλεξης και τα *casus belli*, να διευκολύνει τα σχέδια του πολυεθνικού κεφαλαίου. Θα αντιπαλέψει, σε κάθε περίπτωση, την πολιτική που στηρίζει την πρόσδεση της χώρας μας στο άρμα του ιμπεριαλισμού και στους γενικότερους σχεδιασμούς του. Αυτή η πολιτική, εκτός των άλλων συνεπειών της, αφήνει εκτεθειμένη τη χώρα μας, τον ελληνικό λαό, σε μεγάλους κινδύνους και απειλές.³⁰⁴

Το πρώτο πεδίο εντός του 1997 στο οποίο εκκινεί μια συστηματική αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση από το ΚΚΕ και δοκιμάζεται και το προαναφερθέν πλαίσιο είναι η εξέγερση του αλβανικού λαού, που έχει ξεκινήσει από τον Ιανουάριο του 1997, ενάντια στην κυβέρνηση Μπερίσα με αφορμή τις περίφημες «πυραμίδες».³⁰⁵ Η συγκεκριμένη εξέγερση νοηματοδοτήθηκε από το ΚΚΕ με βάση τρία επίπεδα ανάλυσης. Το πρώτο επίπεδο αφορά το ρόλο του ΔΝΤ στην επέλευση της κρίσης· το τελευταίο είχε πείσει τις αλβανικές κυβερνήσεις για την προώθηση νομοθεσίας που συρρίκνωνα τις ελεγκτικές αρμοδιότητες της Κεντρικής Τράπεζας της Αλβανίας πάνω στις εμπορικές τράπεζες. Κοινώς, δεν υπήρχε δυνατότητα ελέγχου των διάφορων εμπορικών τραπεζών που πρότειναν στους μικροκαταθέτες τα περίφημα σχήματα των «πυραμίδων», με αποτέλεσμα τη μη κάλυψή τους σε περίπτωση πτώχευσης των τραπεζών. Επομένως με αυτό τον τρόπο αποκαλύπτεται μια πτυχή της διείσδυσης ενός ιμπεριαλιστικού μηχανισμού, όπως το ΔΝΤ, σε μια αναπτυσσόμενη χώρα. Για το ΚΚΕ, βέβαια, αυτό είναι απότοκο της δράσης ΗΠΑ και ΕΕ· είναι τα ξένα κεφάλαια που δημιούργησαν αυτή την ασφυκτική κατάσταση και ο ρόλος του ΔΝΤ αποσκοπούσε στη διευκόλυνση της ιδιοποίησης του όποιου πλούτου της αλβανικής οικονομίας.³⁰⁶

Το δεύτερο επίπεδο αφορά την ίδια την εξεγερσιακή κατάσταση. Σύμφωνα με το ΚΚΕ, είναι μια ευκαιρία για τον αλβανικό λαό να διεκδικήσει την απαλλαγή του από τα «ιμπεριαλιστικά» δεσμά.³⁰⁷ Το κόμμα αναγνωρίζει ότι η εξέγερση «[...]

---

³⁰⁴ Στο ίδιο, σελ. 117.

³⁰⁵ Abrahams, F.C., *Modern Albania: From Dictatorship to Democracy*, New York, London: New York University Press, 2015, pp. 169-221· βλ. επίσης Μπάρκας, Π., *Αλβανία 1997: Η προδοσία της προσδοκίας*, Αθήνα: Λιβάνης, 2003.

³⁰⁶ Λουκάς, Στ., «Μια λαϊκή εξέγερση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1997· Μπογιόπουλος, Ν., «Αφοπλισμός των ιμπεριαλιστών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1997.

³⁰⁷ Λουκάς, Στ., «Μια λαϊκή εξέγερση», *ό.π.*

δείχνει τις δυνατότητες [και] φωτίζει τις “ελλείψεις” [...]».³⁰⁸ με την εξέγερση γίνεται το πρώτο βήμα, αλλά η απουσία ενός ισχυρού κομμουνιστικού κόμματος³⁰⁹ – το ΚΚΕ δεν αναγνωρίζει αυτόν το ρόλο στο Σοσιαλιστικό Κόμμα Αλβανίας– δεν μπορεί να οδηγήσει στη διεκδίκηση των πολιτικοκοινωνικών όρων της πραγματικής ευημερίας του αλβανικού λαού. Έχει ενδιαφέρον, επίσης, το ότι το κόμμα στο λόγο του προσπαθεί να αποκρούσει την αναπτυσσόμενη από τα ΜΜΕ ρητορεία περί «αναρχίας» ή «κατάλυσης του κράτους», θεωρώντας ότι «[...] αποτελούν αβάσιμα προσχήματα και ύβρεις κατά του λαού της Αλβανίας τα όσα κατακλύζουν τα ΜΜΕ, όπου ο αλβανικός λαός παρουσιάζεται ως ανίκανος να ρυθμίσει τα της χώρας του [...]».³¹⁰

Το τρίτο επίπεδο αφορά, προφανώς, την προετοιμασία της «αντιιμπεριαλιστικής επέμβασης» στην Αλβανία από διάφορες δυνάμεις, με τη συμμετοχή και της Ελλάδας.³¹¹ Το ΚΚΕ αντιλαμβάνεται τις εν λόγω επεμβάσεις ως προσπάθεια του ιμπεριαλισμού να εισδύσει την περιοχή, να επιβάλει το δικό του στάτους κβο και να εδραιώσει την παρουσία του στη βαλκανική περιοχή.³¹² Με αυτό τον τρόπο συνδέει

---

³⁰⁸ Μπογιόπουλος, Ν., «Αλβανία: Σκέψεις με αφορμή τη λαϊκή εξέγερση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1997.

³⁰⁹ «Δεν υπάρχει μέλλον ενάντια στο λαό: Συνέντευξη με εκπρόσωπο του παράνομου Κομμουνιστικού Κόμματος, που δρα στην Αλβανία», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 1997.

³¹⁰ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στην Αλβανία», ανακοίνωση (18 Μαρτίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 124.

³¹¹ Πρόκειται για την «Επιχείρηση Alba», στην οποία συμμετέχουν ιταλικές, γαλλικές, τουρκικές, αυστριακές και ελληνικές δυνάμεις και συνίστατο στην «αποκατάσταση της τάξης στην περιοχή»· βλ. Marchio, R., “Operation Alba: A European Approach to Peace Support Operations in the Balkans”, USAWC Strategy Research Project, 2000, διαθέσιμο στο: www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA378201· επίσης η «Επιχείρηση Silver Wake» από αμερικανικές δυνάμεις για την εκκένωση από την Αλβανία Αμερικανών πολιτών αλλά και πολιτών από άλλες χώρες· αντίστοιχες επιχειρήσεις εκκένωσης οργανώθηκαν από γερμανικές δυνάμεις («Επιχείρηση Libelle») και από ελληνικές δυνάμεις («Επιχείρηση Κοσμάς Αιτωλός»). Βλ. για την ελληνική εμπλοκή «Επιχείρηση ALBA: Ο ελληνικός στρατός (ξανά) στην Αλβανία», *antifa*, τχ. 38, 2013, σελ. 16-21· «Ελληνική Δύναμη Αλβανίας (ΕΛΔΑΛ) – Ελληνική Αποστολή Διοικητικής Μέριμνας στην Αλβανία (ΕΛΑΔΜΑ)», 2014, διαθέσιμο στο: www.army.gr/default.php?pname=albania_istoriko_eye&la=1.

³¹² Φλωράκης, Χαρ., «Τη λύση να τη δώσει ο αλβανικός λαός», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1997· Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Έγκλημα σε βάρος του λαού», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 1997· Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση στο σχέδιο των ιμπεριαλιστών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 1997· ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στην Αλβανία», *ό.π.*

και τη ρητορεία περί «αναρχίας» με την αφορμή που αναζητούν οι «ιμπεριαλιστές» για να επέμβουν στην Αλβανία: «[...] Ο γειτονικός λαός δεν είναι λαός υπό κηδεμονία, ούτε πολιτικά καθυστερημένος. Και βεβαίως, δε ζει σε μία χώρα του εγκλήματος και του πλιάτσικου, όπως προσπαθούν να εμφανίσουν την Αλβανία, καλλιεργώντας έτσι το έδαφος για κάθε είδους επέμβαση [...]».³¹³ Ταυτόχρονα, αρνείται να δεχθεί το πρόβλημα της θέσης της ελληνικής μειονότητας αποκομμένο από το γενικότερο πρόβλημα του αλβανικού λαού³¹⁴ – προφανώς το σκεπτικό σχετίζεται με τη συζήτηση για ελληνική παρέμβαση με σκοπό την προστασία των ομογενών της νότιας Αλβανίας. Αξιοποιεί, επίσης, την πρωτοβουλία αποστολής ιταλικών στρατευμάτων για να επιτεθεί στην κεντροαριστερή κυβέρνηση Πρόντι – αφήνοντας αιχμές και για τη στάση του Συνασπισμού³¹⁵. Δεδομένου ότι η εν λόγω εξέγερση ήταν αντικείμενο καθημερινής και συνεχούς ειδησεογραφικής κάλυψης, για το κόμμα ήταν πολύ κρίσιμη η παρέμβασή του με κινητοποιήσεις και κινήσεις αλληλεγγύης.

Στις 13 Μαρτίου 1997 η ΕΕΔΥΕ οργανώνει συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην Αθήνα³¹⁶ –έχει προηγηθεί διαμαρτυρία στη Θεσσαλονίκη και στην Πάτρα στις 12 Μαρτίου– και αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για συγκέντρωση τροφίμων που θα αποσταλούν στην Αλβανία. Το τριήμερο 18-20 Μαρτίου μεταβαίνει στην Αλβανία κλιμάκιο της ΕΕΔΥΕ με επικεφαλής τον Θ. Παφίλη, όπου συναντιέται με διάφορους εκπροσώπους των εξεγερμένων.³¹⁷ Στις 2 Απριλίου 1997 η ΕΕΔΥΕ διοργανώνει, μεταξύ άλλων δραστηριοτήτων της, συγκέντρωση διαμαρτυρίας στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη και στις 4 Απριλίου στην Πάτρα³¹⁸ – αντικείμενο των συγκεντρώσεων είναι η άρνηση συμμετοχής Ελλήνων στρατιωτών στην «ιμπεριαλιστική επέμβαση». Στις 8 Απριλίου ενεργοποιείται και η «Παμπειραϊκή Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη» (ΠΕΔΥΕ) με συγκέντρωση στον Πειραιά και συμμετοχή εργατικών

---

³¹³ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στην Αλβανία», *ό.π.*, σελ. 124.

³¹⁴ Μπογιόπουλος, Ν., «Αφοπλισμός των ιμπεριαλιστών», *ό.π.* Βαγενάς, Ελ. & Θ. Παπαρήγας, «Η λαϊκή εξέγερση και οι εξελίξεις στην Αλβανία», συνέντευξη, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, Μάρτης-Απρίλης, 1997, σελ. 106-107.

³¹⁵ Μπογιόπουλος, Ν., «Κεντροαριστερός ιμπεριαλισμός», άρθρο, *εφ. Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1997.

³¹⁶ «Μήνυμα συμπαράστασης στον αλβανικό λαό», *εφ. Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 1997.

³¹⁷ «ΕΕΔΥΕ: Στο πλευρό του αλβανικού λαού», *εφ. Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1997.

³¹⁸ «Συγκεντρώσεις: Να ματαιωθεί η αποστολή Ελλήνων στρατιωτών», *εφ. Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1997.

σωματείων,³¹⁹ ενώ στις 14 Απριλίου 1997 η «Νεανική Δράση» διοργανώνει διαμαρτυρίες έξω από το Πεντάγωνο και το στρατόπεδο 601 ΤΠ στη Νέα Σάντα του Κιλκίς.³²⁰ Στις 15 Απριλίου 1997 ξεκίνησε η επιχείρηση Alba, με ελληνική συμμετοχή, η οποία για την ΕΔΔΥΕ: «[...] αποτελεί μια θλιβερή και αποφράδα μέρα για την ιστορία της χώρας μας και θυμίζει τις πιο σκοτεινές στιγμές της ιστορίας της ανθρωπότητας. Πρόκειται για ανοιχτή στρατιωτική και πολεμική επέμβαση στα εσωτερικά μιας άλλης χώρας, για μια καθαρά εχθρική πράξη απέναντι σ' έναν λαό που αγωνίζεται [...]».³²¹ Στις 16 Απριλίου η «Νεανική Δράση» της Θεσσαλονίκης επιχειρεί, ανεπιτυχώς, να παρεμποδίσει την αναχώρηση του αρματαγωγού του Πολεμικού Ναυτικού «Σάμος», που κατευθύνεται προς τον Αυλώνα (τελικά κατέληξε στο Δυρράχιο).³²² Σε όλη τη διάρκεια του Απριλίου υπάρχει έντονη κινητικότητα από τις Επιτροπές Ειρήνης και τις «Νεανικές Δράσεις» σε όλη τη χώρα, με τη συνδρομή συνδικάτων αλλά και αυτοδιοικητικών παραγόντων. Το κόμμα δεν φείδεται χαρακτηρισμών περί «στρατού κατοχής» και «μισθοφόρων»³²³ –ιδίως σε ό,τι αφορά τους Έλληνες συμμετέχοντες– και τονίζει τη σύνδεση της πολιτικής της κυβέρνησης με τη φιλοδοξία της ελληνικής αστικής τάξης να παίξει ηγετικό ρόλο στις βαλκανικές χώρες.³²⁴

Καθ' όλο το Μάιο, η αντιιμπεριαλιστική δραστηριότητα –και σε σχέση με το αλβανικό ζήτημα – εντάσσεται στο 19ο Δεκαήμερο Ειρήνης (8-18 Μαΐου), το οποίο αναπτύσσει τις συνήθειες δραστηριότητες: Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης (18 Μαΐου), αποκλεισμός της βάσης στη Σούδα (18 Μαΐου), αποκλεισμός της βάσης του Άραξου (18 Μαΐου), περικύκλωση νατοϊκής βάσης Ακτίου (28 Μαΐου) κ.λπ. με συνακόλουθες εκδηλώσεις επιτροπών ειρήνης σε όλη τη χώρα. Σε γενικές γραμμές, είναι εμφανές ότι οι κινητοποιήσεις του διμήνου Μαρτίου-Απριλίου 1997 δίνουν θετική ώθηση στο

³¹⁹ «Έξω το NATO από τη Βαλκανική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1997.

³²⁰ «Αντίσταση στην επιβολή της “νέας τάξης”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Απριλίου 1997.

³²¹ ΕΕΔΥΕ, «Κατοχική δύναμη τρομοκρατίας των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1997.

³²² «Οι μισθοφόροι δεν είναι ανθρωπιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1997.

³²³ Ζηλάκος, Κ., «Πολυεθνική Δύναμη στην Αλβανία: Με χαρακτηριστικά στρατού κατοχής», ρεπορτάζ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 1997· Παπαρήγα, Αλ., «Αυτή η γενιά θα σηκώσει την κόκκινη σημαία», ομιλία στο 7ο Συνέδριο της ΚΝΕ (3 Μαΐου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997.

³²⁴ Λουκάς, Στ., «Ο σκοπός της επέμβασης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1997· Παπαδόπουλος, Μ., «Η ελληνική ολιγαρχία μπροστά στην αλβανική εξέγερση», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, Μάρτης-Απρίλης, 1997, σελ. 111-120.

αντιιμπεριαλιστικό κίνημα,³²⁵ το οποίο δοκιμάζει τα εργαλεία δράσης του, αλλά και τις προγραμματικές του αιχμές. Προκύπτει για το ΚΚΕ ότι η επέμβαση στην Αλβανία είναι «[...] μία ωμή, κυνική επέμβαση σε μία χώρα που αντιμετωπίζει καθαρά εσωτερικά προβλήματα κατά παράβαση κάθε έννοιας Διεθνούς Δικαίου, κατά παράβαση και του ίδιου του καταστατικού χάρτη του ΟΗΕ [...]»,³²⁶ που έχει σκοπό να καταστείλει «[...] κάθε λαϊκή εξέγερση που αμφισβητεί την κυριαρχία τους [και] θέλουν να φύγει το μήνυμα προς τους λαούς ότι όποιος αντιστέκεται, συντρίβεται [...]»³²⁷. Η λογική αυτής της «ανθρωπιστικής» επέμβασης –δεν υπήρχε ακόμα το 1997 αυτός ο όρος–, όπως και στην περίπτωση της Βοσνίας με τη Συμφωνία του Ντέιτον, είναι ένα ποιοτικά διαφορετικό στοιχείο στη στρατηγική των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων που επιδρά και στη στρατηγική του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος – όπως φαίνεται στο πνεύμα της απόφασης της Κεντρικής Επιτροπής της 22ας Φεβρουαρίου 1997. Έτσι, όπως ξεκαθαρίζει και ο Θ. Παφίλης:

Εμείς σαν φιλειρηνικό κίνημα, πάντα και σήμερα παλεύουμε για την ειρηνική-πολιτική διευθέτηση των διαφορών, χωρίς πολέμους και καταστροφές. Όμως υπάρχει ειρήνη και «ειρήνη». Η ειρήνη για την οποία εμείς παλεύουμε είναι αυτή που βασίζεται στις ισότιμες διεθνείς σχέσεις, είναι η φιλειρηνική πολιτική που εξυπηρετεί τα συμφέροντα

---

³²⁵ Επιπρόσθετα, δίνουν τη δυνατότητα στο ΚΚΕ να αναδείξει εαυτόν ως κύριο εκφραστή του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος: «[...] Η επιβεβαίωση του ΚΚΕ αναγνωρίζεται σήμερα ευρύτερα, όπως επίσης ότι είναι το μόνο κόμμα με συνεπή αντιιμπεριαλιστική, φιλειρηνική πολιτική, ψυχή των αγώνων των κοινωνικών κινημάτων γενικότερα. Αν όμως η κατάσταση για το φιλειρηνικό κίνημα είναι έτσι σε επίπεδο κομμάτων και κυρίως ηγεσιών, υπάρχουν αστείρευτες λαϊκές δυνάμεις που παρακολουθούν, προβληματίζονται, ανησυχούν για τις εξελίξεις, αφουγκράζονται τους αγώνες και ορισμένες συμμετέχουν πιο ενεργά. Σ' αυτή την αστείρευτη δεξαμενή, μπορούν και πρέπει οι πρωτοπόροι αγωνιστές της ειρήνης να ανοιχτούν πλατιά. Μέσα από αυτούς και από τους αγώνες και όχι από τα “σταρ σίστεμ” και τα “τοκ σόου”, θα αναδειχθούν και νέοι λαϊκοί ηγέτες και μαχητές του σημαντικού και αποφασιστικού κατά της Νέας Τάξης αγώνα. Μέσα από τα κοινωνικά κινήματα των εργαζομένων, των αγροτών, της νεολαίας, των γυναικών, θα γεννηθεί και το μεγάλο αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο που θα ανατρέψει την κατάσταση. Ο κάθε εργαζόμενος, ο κάθε προοδευτικός άνθρωπος ας πάρει θέση: Με τους λαούς και τον αγώνα τους ενάντια στον ιμπεριαλισμό ή με τον ιμπεριαλισμό ενάντια στους λαούς; [...]», στο Παφίλης, Θ., «Ενάντια στη Νέα Τάξη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαΐου 1997.

³²⁶ Παφίλης, Θ., «Ωριμάζει η φιλειρηνική αντιμετώπιση των λαών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997.

³²⁷ Στο ίδιο.

των λαών. Η «ειρήνη» που πολλές φορές επιβάλλουν οι ιμπεριαλιστές είναι η «ειρήνη» της τρομοκρατίας, της κατοχής και «ειρήνη» του νεκροταφείου, όπως στη Βοσνία.³²⁸

Έτσι, και στην Πανευρωπαϊκή Διάσκεψη Κινημάτων Ειρήνης (15-17 Μαΐου 1997) που διοργανώνεται στην Αθήνα επισημαίνεται ο νέος ρόλος του NATO και η ανάγκη συνολικής αντιμετώπισής του από το «φιλειρηνικό κίνημα».³²⁹

Το καλοκαίρι του 1997 συνεχίζεται η κλιμάκωση των αντινατοϊκών πρωτοβουλιών. Η Αλ. Παπαρήγα σε συνάντηση αριστερών κομμάτων στη Μαδρίτη δηλώνει ότι «[...] το NATO όχι μόνο δεν αντιπροσωπεύει την τάξη και την ασφάλεια, αλλά αντίθετα είναι ένας από τους πρώτους, αποφασιστικούς παράγοντες που την υπονομεύει [...]».³³⁰ Η ΕΕΔΥΕ ξεκινά τον Ιούνιο αντινατοϊκή καμπάνια με αντικείμενο την έξωση των νατοϊκών βάσεων και τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών³³¹ και την πρώτη εβδομάδα του Ιουλίου διοργανώνει «Εβδομάδα δράσης των ευρωπαϊκών κινημάτων ειρήνης ενάντια στο NATO»³³². Στη συνάφεια αυτή και η 6η «Νεανική Επίθεση Ειρήνης» της ΚΝΕ στοχεύει στη συμβολική περικύκλωση της βάσης της Σούδας.³³³ Ενδιαφέρον έχει, επίσης, και η ανακοίνωση της ΕΕΔΥΕ για τη σύνοδο του NATO στη Μαδρίτη (8-9 Ιουλίου 1997), σύμφωνα με την οποία: «[...] η ελληνική κυβέρνηση, για μια φορά ακόμα, όχι μόνο εκφράζει τη συμφωνία της σ' αυτές τις αποφάσεις αλλά πρωταγωνιστεί στην επίδειξη ικανοτήτων NATOϊκού πλασιέ για τις χώρες των Βαλκανίων, φιλοδοξώντας έτσι να παίξει το ρόλο του μικρού ιμπεριαλιστή [...]».³³⁴ Βρισκόμαστε σε μια φάση όπου ο ρόλος του «μικρού

---

³²⁸ Στο ίδιο.

³²⁹ «Πανευρωπαϊκή Διάσκεψη Κινημάτων Ειρήνης: Αποφασιστικό βήμα συντονισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαΐου 1997· βλ. επίσης «Ανακοίνωση της συνάντησης των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων των χωρών της Ανατολικής και Νότιας Μεσογείου, της περιοχής του Κόλπου και της Ερυθράς Θάλασσας» (23 Μαρτίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 127-128.

³³⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Η κατάσταση μετά το Άμστερνταμ και οι εξελίξεις στο NATO», εισήγηση σε συνάντηση αριστερών κομμάτων στη Μαδρίτη (5-6 Ιουλίου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουλίου 1997.

³³¹ Πετρόπουλος, Γρ., «Καμπάνια ενάντια στο NATO», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιουνίου 1997.

³³² ΕΕΔΥΕ, «Βδομάδα δράσης ενάντια στο NATO», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1997.

³³³ «6η Νεανική Επίθεση Ειρήνης: Η πύλη της βάσης έπεσε από την ορμή τους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουλίου 1997.

³³⁴ ΕΕΔΥΕ, «Χωροφύλακας των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων το NATO», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 1997.

ιμπεριαλιστή» προσδιορίζεται ως πρόθεση της ελληνικής άρχουσας τάξης και όχι ως δεδομένη πραγματικότητα για τον ελληνικό καπιταλισμό. Στις 24 Ιουλίου η ΕΔΥΕΘ διοργανώνει αντινατοϊκή συγκέντρωση διαμαρτυρίας στη Θεσσαλονίκη.³³⁵ Τον Αύγουστο του 1997 η «Νεανική Δράση» πραγματοποιεί παρέμβαση στο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Στίβου³³⁶ και διοργανώνεται και η καθιερωμένη ετήσια διαμαρτυρία της ΕΕΔΥΕ στην Ακρόπολη στην επέτειο των βομβαρδισμών σε Χιροσίμα-Ναγκασάκι³³⁷. Στα τέλη του Σεπτεμβρίου 1997, η Επιτροπή Ειρήνης της Μεσσηνίας παρεμβαίνει σε νατοϊκή άσκηση που διεξάγεται στην περιοχή.³³⁸

Στις 4 Οκτωβρίου συνέρχεται η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ για να πραγματοποιήσει έναν απολογισμό της δράσης του κόμματος από το 15ο Συνέδριο και έπειτα. Σημειώνει ότι η κυβέρνηση Σημίτη αναδεικνύεται «[...] σε πρόθυμο μεσίτη της αμερικανικής πολιτικής στην περιοχή, στήριγμα του ευρωατλαντισμού γενικότερα [...]»³³⁹ και ως προς την κατεύθυνση του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος επισημαίνει ότι «[...] η συμμόρφωση με τα στρατηγικά σχέδια του ιμπεριαλισμού είναι ασυμβίβαστη με την υπόθεση της εθνικής ανεξαρτησίας και της λαϊκής κυριαρχίας [...]»³⁴⁰. Την ίδια περίοδο, η γραμματεία της ΕΕΔΥΕ αποφασίζει μια νέα «αντιΝΑΤΟϊκή καμπάνια».³⁴¹ Ο Θ. Παφίλης, ακολουθώντας τη λογική της Κεντρικής Επιτροπής, αναφέρει για την ελληνική κυβέρνηση ότι «[...] χωρίς ντροπή δέχεται και προπαγανδίζει ότι μπορεί και πρέπει να πληρώνουμε για ΝΑΤΟϊκούς εξοπλισμούς, να συμμετέχουμε ενεργά στα επιθετικά σχέδια και γιατί όχι να σκοτωθούν κιάλας Έλληνες στρατιώτες για τα ΝΑΤΟϊκά συμφέροντα [...]».³⁴² Μέχρι και το τέλος του χρόνου δεν διοργανώνεται κάποια μεγάλη αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση –πλην, φυσικά, της πορείας του Πολυτεχνείου και της κινητοποίησης της «Νεανικής Δράσης της Θεσσαλονίκης» με αφορμή την παρουσία αμερικανικού πολεμικού πλοίου στο

³³⁵ «Θεσσαλονίκη: ΑντιΝΑΤΟϊκή εκδήλωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 1997.

³³⁶ «Γέφυρα ειρήνης και φιλίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Αυγούστου 1997.

³³⁷ «Μυριάστομη καταδίκη της πυρηνικής τρομοκρατίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 1997.

³³⁸ ΕΕΔΥΕ, «Όχι στις ΝΑΤΟϊκές τρομοκρατικές ασκήσεις», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1997.

³³⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του Κόμματος μετά το 15ο Συνέδριο. Συμπεράσματα από τη δουλειά της ΚΕ. Βασικές κατευθύνσεις για το επόμενο διάστημα», *ό.π.*, σελ. 223.

³⁴⁰ Στο ίδιο.

³⁴¹ Παφίλης, Θ., «Οι λαοί δε θέλουν προστάτες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Οκτωβρίου 1997.

³⁴² Στο ίδιο· βλ. επίσης Ζηλάκος, Κυρ., «Αντίσταση στο ΝΑΤΟ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1997.

λιμάνι της Θεσσαλονίκης³⁴³– και το κόμμα με τις μετωπικές του οργανώσεις περιορίζεται σε ρητορικές εγκλήσεις. Μια πρώτη ευκαιρία για πολεμική είναι η Βαλκανική Διάσκεψη της Κρήτης (2-3 Νοεμβρίου 1997) –διεθνής συνάντηση των κυβερνήσεων των βαλκανικών χωρών– η οποία για το ΚΚΕ αποτελεί «[...] έναν περιφερειακό μοχλό της ιμπεριαλιστικής επέμβασης και επέλασης [...]»³⁴⁴ και για την ΕΕΔΥΕ «[...] έρχεται να βοηθήσει στη μεγαλύτερη εδραίωση της νέας ιμπεριαλιστικής τάξης στην περιοχή [...]»³⁴⁵. Αυτή η τοποθέτηση έχει ενδιαφέρον, καθώς πάγιο αίτημα του ΚΚΕ, όπως είδαμε και πιο πάνω, ήταν η διοργάνωση μιας διαβαλκανικής συνδιάσκεψης. Στη διακήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής για την επέτειο ίδρυσης του ΚΚΕ, η Ελλάδα περιγράφεται ως «[...] συμμετέχων και συνεργός της νέας ιμπεριαλιστικής τάξης πραγμάτων στην περιοχή [...]»³⁴⁶ και καταδικάζεται «[...] η πολιτική που υποστηρίζει ότι η εθνική ανεξαρτησία της χώρας και εδαφική της ακεραιότητα μπορεί να εναποτεθεί στις “καλές προθέσεις” των “μεγάλων συμμάχων και εταίρων” της [...]»³⁴⁷. Στην ουσία, αντιπαρατίθεται μια αντίληψη «εθνικής ανεξαρτησίας» που θεμελιώνεται στο ιδεολόγημα της «Ισχυρής Ελλάδας», που εκφράζεται από το εκσυγχρονιστικό ΠΑΣΟΚ, με μια αντίληψη «εθνικής ανεξαρτησίας» ως ρήξης με την «ιμπεριαλιστική τάξη πραγμάτων». Αυτή η αντιπαράθεση θα καθορίσει και το περιεχόμενο της αντιιμπεριαλιστικής στρατηγικής του ΚΚΕ στο επόμενο διάστημα, αλλά και τη σχέση του με το σημερινό ΠΑΣΟΚ.

Οι πρώτες αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις του 1998 διοργανώνονται τον Ιανουάριο και στρέφονται ενάντια στον νέο Αμερικανό πρεσβευτή στην Ελλάδα Ν. Μπερνς. Ο τελευταίος σε ομιλία του στο Μέγαρο Μουσικής στις 14 Ιανουαρίου 1998, κάνοντας αναφορά στη θετική συμβολή των ΗΠΑ για τη μη ένταξη της Ελλάδας στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο, προέβη σε συγκεκριμένες αναφορές για τις

---

³⁴³ «Θεσσαλονίκη: Yankees Go Home», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997.

³⁴⁴ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη Διαβαλκανική και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις», ανακοίνωση (4 Νοεμβρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 254.

³⁴⁵ ΕΕΔΥΕ, «Μέσο για την εδραίωση της ιμπεριαλιστικής τάξης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Νοεμβρίου 1997.

³⁴⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Ογδόντα χρόνια (1918-1998) παρουσίας, προσφοράς και σκληρών αγώνων του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας στο πλευρό της εργατικής τάξης, του ελληνικού λαού για λευτεριά, ανεξαρτησία, κοινωνική απελευθέρωση, σοσιαλισμό», διακήρυξη (16 Νοεμβρίου 1997), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 283.

³⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 283-284.

ελληνοτουρκικές διαφορές και το εύρος του ελληνικού εναέριου χώρου.³⁴⁸ Ο Μπερνς, από τη στιγμή που διορίστηκε Πρέσβης των ΗΠΑ, το Νοέμβριο του 1997, είχε αναπτύξει έντονη επικοινωνιακή δραστηριότητα σε μια λογική απομυθοποίησης του ρόλου του αμερικανικού παράγοντα στην ελληνική ιστορία.³⁴⁹ Για το ΚΚΕ, βέβαια, οι αναφορές στην ομιλία του ήταν casus belli: για το Γραφείο Τύπου του ΚΚΕ «[...] προκλητικός, άξιος απόγονος του Πιουριφόνι, ο Ν. Μπερνς αυτοαποκαλύφθηκε και παρουσιάστηκε έτσι ακριβώς όπως πραγματικά είναι. Ένα γεράκι του ιμπεριαλισμού, ένας γκαουλάιτερ των πολυεθνικών, που εργάζεται για τη σταθερή επιβολή της εγκληματικής τάξης πραγμάτων των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ [...]»,³⁵⁰ ενώ για την ΕΕΔΥΕ «[...] τα “μαθήματα ιστορίας” που προσπάθησε να δώσει προσβάλλοντας τους αγώνες του λαού μας για την ανεξαρτησία και την ειρήνη, ξαναφέρνουν στη μνήμη τις μαύρες στιγμές της αμερικανο-δουλείας στη χώρα μας [...]»³⁵¹.

Ο Ορ. Κολοζώφ –υπεύθυνος από το Πολιτικό Γραφείο για την ΕΕΔΥΕ–, θεωρώντας ότι αυτές οι δηλώσεις μπορεί να δώσουν ώθηση στο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, υποστηρίζει ότι:

Η ελληνική κοινή γνώμη από πάρα πολύ καιρό έχει συσσωρεύσει αισθήματα αντιαμερικανικά, όχι με την έννοια αντίθεσης προς τον αμερικανικό λαό, αλλά αντίθεσης προς το ρόλο του επικυρίαρχου που θέλει να παίζει η κυβέρνηση των ΗΠΑ μαζί με τα «εργαλεία» που έχει στη διάθεσή της, το ΝΑΤΟ και άλλοι οργανισμοί. Έχει γίνει συνείδηση στον ελληνικό λαό ότι αυτές οι δυνάμεις, οι ιμπεριαλιστικές, δε συμβιβάζονται με τα ζωτικά συμφέροντα της χώρας μας, βρίσκονται σε αντίθεση. Και γνωρίζουν ότι όσα προβλήματα σήμερα έχει η χώρα μας πηγάζουν ακριβώς από αυτή την αντίθεση. Τα συμφέροντα των ιμπεριαλιστών στην περιοχή είναι τελείως διαφορετικά από τα συμφέροντα της χώρας μας. Έχει ωριμάσει πια στον ελληνικό λαό αυτή η συνείδηση, ότι θα πρέπει να μας αφήσουν ήσυχους, να μείνουμε κυρίαρχοι στη χώρα μας. *Οι δηλώσεις του Μπερνς ήταν η σταγόνα που έκανε να ξεχειλίσει το ποτήρι της αγανάκτησης και είμαι σίγουρος ότι θα υπάρχουν αλυσιδωτές πια εκδηλώσεις*

³⁴⁸ Καρανασοπούλου, Ειρ., «Φωτιές ανάβει ο Νικ. Μπερνς», εφ. *Τα Νέα*, 15 Ιανουαρίου 1998.

³⁴⁹ Ενδεικτική είναι η συνέντευξη που έδωσε στην *Αυγή*: Burns, Ν., «Η εποχή των επεμβάσεων έχει τελειώσει», συνέντευξη, εφ. *Αυγή*, 30 Νοεμβρίου 1997.

³⁵⁰ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Άξιος απόγονος του Πιουριφόνι», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιανουαρίου 1998.

³⁵¹ ΕΕΔΥΕ, «Η Ελλάδα δεν είναι προτεκτοράτο», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998.

αντιιμπεριαλιστικού χαρακτήρα, κατά κύριο λόγο ενάντια στις δηλώσεις, αλλά και στο ρόλο που θέλουν να παίξουν οι ΗΠΑ στην περιοχή.³⁵²

Ταυτόχρονα, η Αλ. Παπαρήγα κάνει λόγο για «μετοχοποίηση συνόρων», για «εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων», οι οποίες αντικατοπτρίζονται στις αναφορές του πρέσβη.³⁵³ Στις 16 Ιανουαρίου διοργανώνει διαδήλωση στην Αμερικανική Πρεσβεία η Κομματική Οργάνωση της Αθήνας³⁵⁴ και συγκέντρωση η Νομαρχιακή Επιτροπή Αχαΐας στην Πάτρα³⁵⁵, στις 19 Ιανουαρίου πραγματοποιεί διαδήλωση η Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης,³⁵⁶ στις 22 Ιανουαρίου η ΕΕΔΥΕ διοργανώνει πικετοφορίες από τις περισσότερες επιτροπές ειρήνης της χώρας³⁵⁷ και στις 29 Ιανουαρίου η ΕΔΥΕΘ συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη³⁵⁸. Στις 31 Ιανουαρίου, στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, η «Νεανική Δράση» οργανώνει συγκέντρωση ενάντια στην παρουσία της ναυαρχίδας του 6ου Στόλου του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ.³⁵⁹ Ο Ν. Μπερνς θα είναι στόχος αντιιμπεριαλιστικών δράσεων και στο μέλλον.³⁶⁰

Το Φεβρουάριο του 1998 προκύπτει νέα κρίση στο Ιράκ, λόγω της άρνησης του Σ. Χουσεΐν να επιτρέψει την πρόσβαση σε εμπειρογνώμονες του ΟΗΕ σε συγκεκριμένες στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Οι ΗΠΑ ενεργοποιούν την «Επιχείρηση

---

³⁵² Κολοζώφ, Ορ., «Ο λαός θα δώσει τη δική του απάντηση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998 (η επισήμανση δική μας).

³⁵³ Παπαρήγα, Αλ., «Το Αιγαίο το έχουν μοιράσει», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁴ «Αντιιμπεριαλιστική βουή αγκάλιασε χτες την Αθήνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁵ «Πάτρα: Μαχητική απάντηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁶ «Θεσσαλονίκη: Μαχητική απάντηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁷ «Το μήνυμα του αγώνα έφτασε παντού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁸ «ΕΔΥΕΘ: Σήμερα το συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιανουαρίου 1998.

³⁵⁹ «Θεσσαλονίκη: Σήμερα η μεγάλη αντιιμπεριαλιστική διαδήλωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1998. Στις 2 Φεβρουαρίου 1998 δυνάμεις της «Νεανικής Δράσης» εμποδίζουν πεζοναύτες του πλοίου να μετάσχουν στη βαφή παιδικού σταθμού της συμπρωτεύουσας: βλ. «Θεσσαλονίκη: Τους “έκοψαν το βήχα”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998.

³⁶⁰ Για παράδειγμα, στις 9 Μαρτίου 1998 κινητοποιείται η Επιτροπή Ειρήνης Χανίων ενάντια στην επίσκεψη Μπερνς στα Χανιά και στη βάση της Σούδας («Κρήτη: Ανεπιθύμητη η επίσκεψη Μπερνς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 1998) και τον Απρίλιο δυνάμεις του κόμματος αποτρέπουν την επίσκεψη του Μπερνς στο νησί της Ζακύνθου («Ζάκυνθος: Δεν πατιέται το νησί από τον “ανθύπατο”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 1998). Στις 13 Μαΐου 1998, η «Νεανική Δράση» παρεμβαίνει σε επίσκεψη του Μπερνς σε γυμνάσιο της Αγ. Παρασκευής («Yankees go home», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1998).

Σκορπιός της Ερήμου», που προβλέπει την εισβολή της 24ης Μεραρχίας Πεζικού του αμερικανικού στρατού από το Κουβέιτ στο νότιο Ιράκ, με σκοπό την πυροδότηση τοπικών αντι-σανταμικών εξεγέρσεων. Το σχέδιο αυτό δεν πραγματοποιήθηκε, καθώς με παρέμβαση του γενικού γραμματέα του ΟΗΕ στις 24 Φεβρουαρίου επιτράπηκε τελικά η πρόσβαση των εμπειρογνομόνων στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Για το ΚΚΕ η κίνηση αυτή των ΗΠΑ οφείλεται «[...] σε ένα νέο ξέσπασμα των αντιθέσεων μεταξύ των μεγάλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων [...]»³⁶¹ και τυχόν στρατιωτική επέμβαση θα δημιουργήσει προβλήματα σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής με πιθανή εμπλοκή και της Ελλάδας. Έτσι, με αφορμή αυτή την κρίση, η «Νεανική Δράση» οργανώνει στις 24 Φεβρουαρίου παράσταση διαμαρτυρίας έξω από την Πρεσβεία των ΗΠΑ³⁶² –και συγκρούεται μάλιστα με την αστυνομία–, ενώ στις 26 Φεβρουαρίου η ΕΕΔΥΕ διοργανώνει συγκέντρωση στην Αθήνα, την οποία και αναστέλλει μετά την επίτευξη της συμφωνίας³⁶³.

Ο Μάρτιος του 1998 είναι ο μήνας κατά τον οποίο ξεκινά ο πόλεμος στο Κοσσυφοπέδιο – η φάση του, τουλάχιστον, στην οποία συγκρούονται οι Γιουγκοσλαβικές δυνάμεις με τις δυνάμεις του UCK. Από την πρώτη στιγμή διακηρύσσεται από την πλευρά των ΗΠΑ ότι ο πόλεμος δεν είναι εσωτερικό ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας – κάτι που προοικονομεί και τις μετέπειτα «ανθρωπιστικές επεμβάσεις». Για το ΚΚΕ, αναμενόμενα, από τη στιγμή εκείνη ξεκινά ο μακρύς κινητοποιητικός κύκλος που ένα χρόνο μετά θα οδηγήσει στις μαζικές αντιπολεμικές κινητοποιήσεις και δράσεις της άνοιξης του 1999. Όπως μπορεί να γίνει αντιληπτό, το ΚΚΕ σταδιακά διαμορφώνει –και με την εμπειρία των προηγούμενων χρόνων– ένα μοντέλο κινητοποίησης το οποίο θα βρει την κορύφωσή του στη διάρκεια των νατοϊκών βομβαρδισμών στη Γιουγκοσλαβία. Στην πρώτη τοποθέτησή του το Πολιτικό Γραφείο υποστηρίζει ότι «[...] οι εξελίξεις, που σημειώνονται στο Κοσσυφοπέδιο, δείχνουν ότι μπαίνει σε εφαρμογή ένα νέο σχέδιο των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, που σκοπό έχει τον παραπέρα διαμελισμό της πρώην Γιουγκοσλαβίας, το μοίρασμα νέων ζωνών επιρροής, κατά κύριο λόγο ανάμεσα στις

---

³⁶¹ Αγγουράκης, Μπ., «Στόχος των ΗΠΑ η υποταγή των λαών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 1998.

³⁶² «Κατάγγειλαν τα ιμπεριαλιστικά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1998.

³⁶³ ΕΕΔΥΕ, «Ο λαός να είναι σε επιφυλακή», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1998.

ΗΠΑ και τη Γερμανία [...]».³⁶⁴ Επαναλαμβάνει τη θέση του ότι τα οποιαδήποτε μειονοτικά προβλήματα πρέπει να επιλύονται «από τους ίδιους τους λαούς» και δίχως «ιμπεριαλιστική προστασία» και ότι «[...] η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ δεν έχει άλλη επιλογή από το να απόσχει από κάθε τέτοιου είδους ανοιχτή ή συγκαλυμμένη επιθετική δραστηριότητα και να αντιταχθεί σε κάθε σχέδιο επέμβασης, που ετοιμάζεται στα επιτελεία των ΗΠΑ, του ΝΑΤΟ, της ΕΕ, αλλά και της ΔΕΕ [...]».³⁶⁵ Σε ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι αντίστοιχες δημόσιες παρεμβάσεις της ΕΕΔΥΕ³⁶⁶ και της ΕΔΥΕΘ³⁶⁷. Στις 12 Μαρτίου η «Νεανική Δράση» οργανώνει παράσταση διαμαρτυρίας έξω από τα γραφεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Αθήνα για το Κόσοβο³⁶⁸ και στις 22 Μαρτίου επιτροπές ειρήνης από τη Θεσσαλονίκη και την Πιερία, μαζί με άλλα μετωπικά σχήματα και συσπειρώσεις, διαδηλώνουν στο Λιτόχωρο ενάντια στη δημιουργία νατοϊκού στρατιωτικού λιμανιού στην περιοχή³⁶⁹ – το Λιτόχωρο θα είναι στο επίκεντρο των αντιιμπεριαλιστικών κινητοποιήσεων τα επόμενα χρόνια.

Σε αντίστοιχη λογική κινείται και η αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση του κόμματος στις 10-14 Απριλίου 1998 στον Πειραιά, με αφορμή τον ελλιμενισμό του αμερικανικού αντιτορπιλικού USS Laboon στη Μαρίνα του Φλοίσβου.³⁷⁰ Το πρώτο συλλαλητήριο διοργανώνεται στις 10 Απριλίου 1998 στην πλατεία Κοραή και συμμετείχαν η ΕΕΔΥΕ, η δημοτική παράταξη του ΚΚΕ «Κίνηση Πειραιάς-Αναγέννηση», επιτροπές ειρήνης από την Αθήνα και τον Πειραιά, η «Νεανική Δράση», η ΠΕΜΕΝ, το συνδικάτο «Στέφενσων», το Συνδικάτο Οικοδόμων Πειραιά,

---

³⁶⁴ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το Κοσσυφοπέδιο», ανακοίνωση (10 Μαρτίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 320.

³⁶⁵ Στο ίδιο, σελ. 321.

³⁶⁶ ΕΕΔΥΕ, «Ετοιμότητα να αποφευχθεί ένα νέο έγκλημα», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 1998. ΕΕΔΥΕ, «Στη διπλωματία της υποταγής να αντιπαρατεθεί η διπλωματία των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1998.

³⁶⁷ ΕΔΥΕΘ, «Κρίκος στην αλυσίδα εστιών πολέμου», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαρτίου 1998.

³⁶⁸ «Νεανική Δράση για την Ειρήνη: Τρομοκράτες των λαών ΝΑΤΟ-ΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998.

³⁶⁹ «Λιτόχωρο: ΟΧΙ στις ΝΑΤΟικές εγκαταστάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1998.

³⁷⁰ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ωμή πρόκληση προς τον ελληνικό λαό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998.

το Συνδικάτο Μετάλλου Πειραιά, οργανώσεις συνταξιούχων κ.λπ.³⁷¹ Ο Θ. Παφίλης στην κεντρική ομιλία αναφέρει ότι:

βρισκόμαστε μπροστά σε ένα σχέδιο παραπλάνησης του λαού. Μπροστά σε ένα σχέδιο, που στόχο έχει να δημιουργήσει την εικόνα και την εντύπωση πως η πολιτική των ΗΠΑ είναι καλή και φιλική για τη χώρα μας. Μπροστά σ' ένα σχέδιο, που θέλει με οργανωμένο και προσεκτικό τρόπο να αμβλύνει τα αντιιμπεριαλιστικά και αντιαμερικανικά αισθήματα του λαού μας, να καλλιεργήσει την απάθεια και αδιαφορία στην πολιτική της βαρβαρότητας που ακολούθησαν και ακολουθούν οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ.³⁷²

Και στο ψήφισμα της συγκέντρωσης δηλώνεται ότι «[...] η χώρα μας δεν είναι αμερικάνικο προτεκτοράτο, ο Πειραιάς θα μείνει λιμάνι της Ειρήνης, της Φιλίας και Συνεργασίας των λαών [...]».³⁷³ Η κινητοποίηση της ΕΕΔΥΕ επαναλαμβάνεται στις 13 Απριλίου, στο Φλοίσβο, όπου οι συγκεντρωμένοι προσπαθούν να αποτρέψουν δεξίωση της Αμερικανικής Πρεσβείας στο πλοίο.³⁷⁴ Καθ' όλη τη διάρκεια των πέντε ημερών παρουσίας του USS Laboon στο Φλοίσβο υπάρχει κατασκήνωση της «Νεανικής Δράσης» στο Τροκαντερό για να αποτρέψει οιαδήποτε αποβίβαση από το πλοίο στον Πειραιά – το οποίο και συνέβη εντέλει.³⁷⁵ Αντίστοιχη κινητοποίηση, πολύ μικρότερης κλίμακας, διοργανώνεται από τη «Νεανική Δράση» της Θεσσαλονίκης ενάντια στην παρουσία του πολεμικού πλοίου USS Wasp στο λιμάνι της πόλης.³⁷⁶

Αυτού του τύπου οι κινητοποιήσεις λειτουργούν ενισχυτικά, έστω και σε συμβολικό επίπεδο, για τη συνοχή των κομματικών δυνάμεων και την εμπέδωση του πνεύματος της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης. Ταυτόχρονα, είχαν και μια ξεκάθαρη οργανωτική αποτύπωση: ευρύτερη συσπείρωση δυνάμεων, στρατολόγηση νέων μελών –ιδίως στην ΚΝΕ– και διεύρυνση του κύκλου επιρροής του κόμματος. Το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα δεν διατυπώνει μόνο αιτήματα και διεκδικήσεις, αλλά αντίθετα έρχεται και σε άμεση αντιπαράθεση με τις δυνάμεις των «ιμπεριαλιστών».

³⁷¹ «Μαζεύτε τα και φύγετε απ' το λιμάνι...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998.

³⁷² Παφίλης, Θ., «Μήνυμα ανυπόταχτου αγώνα απέναντι στο σφαγέα των λαών», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998.

³⁷³ «Το ψήφισμα της συγκέντρωσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998.

³⁷⁴ «Οι “Ράμπο” έμειναν στο πλοίο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998.

³⁷⁵ «Το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα κράτησε το λόγο του», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998.

³⁷⁶ «Θεσσαλονίκη: “Να φύγουνε οι βάσεις και τα πλοία σας”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998.

Εδώ αναδύονται δύο στοιχεία στο λόγο και στην πρακτική: Το πρώτο στοιχείο είναι η σύνδεση των κινητοποιήσεων με τις «αγωνιστικές παραδόσεις της Ελλάδας»³⁷⁷, ως μια νοητή γραμμή συνέχειας του «αγωνιστή-λαού». Στο πεδίο της «εθνικής ανεξαρτησίας» δεν εντάσσονται μόνο οι αγώνες της Αριστεράς, αλλά και οι λαϊκοί-πατριωτικοί αγώνες του Έθνους από το 1821. Η άμεση αντιπαράθεση με τους ιμπεριαλιστές είναι η έμπρακτη προσπάθεια για υπεράσπιση της «εθνικής ανεξαρτησίας». Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό της «κυριαρχίας»· το να μην «πατήσει το πόδι του» Αμερικανός στρατιώτης σε ελληνικό έδαφος ή να μη διέλθει από ελληνικό έδαφος για να πάει σε άλλη χώρα αναδεικνύεται σε κορυφαία επιδίωξη του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος και η όποια επιτυχία λογίζεται ως μεγάλη νίκη. Αυτές οι επιτεύξεις είναι στην ουσία το «καύσιμο» του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος –όπως κατ’ αντιστοιχία η αποδοχή κάποιων αιτημάτων/διεκδικήσεων από τους εργοδότες είναι το «καύσιμο» του εργατικού/συνδικαλιστικού κινήματος– και διατηρούν τη συνοχή και τη «στοχοπροσήλωση» των κομματικών δυνάμεων.

Το Μάιο το 20ό Δεκαήμερο Ειρήνης (7-17 Μαΐου) κινείται στη συνήθη ετήσια ατζέντα με πορείες ειρήνης σε όλη τη χώρα³⁷⁸ – δεν παρατηρείται δηλαδή κάποιο ποιοτικά διαφορετικό στοιχείο. Καθ’ όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού, η δραστηριότητα του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος είναι υποτονική σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Η αποκάλυψη τον Ιούνιο ότι από το Φεβρουάριο του 1998 έχει υπογραφεί η ανανέωση της παραμονής των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα για έναν ακόμα χρόνο προκαλεί αντιδράσεις από την ΕΕΔΥΕ.³⁷⁹ Στις 2 Ιουλίου η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας διοργανώνει στην Αθήνα συγκέντρωση για το Κόσσοβο με τη συμμετοχή της ΕΕΔΥΕ,³⁸⁰ καθώς και η «Νεανική Δράση» στην Πάτρα,³⁸¹ ενώ στις 15 Ιουλίου διοργανώνεται συλλαλητήριο των επιτροπών ειρήνης

---

³⁷⁷ «[...] Σας πληροφορούμε λοιπόν και σήμερα από αυτό το αντιιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο πως ο λαός μας δεν πρόκειται να υποταχθεί. Πως όπως αγωνιστήκαμε και σας πολεμήσαμε – θα το συνεχίσουμε. Οι ήρωές μας μάς συνοδεύουν στους μεγάλους αγώνες: Καραϊσκάκης, Κολοκοτρώνης, Άρης, Διαμαντής, Νικηφορίδης, Λαμπράκης [...]», στο Παφίλης, Θ., «Να ξεκουμπιστεί ο βος στόλος από τη χώρα μας», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998.

³⁷⁸ «20ο Δεκαήμερο Ειρήνης: Σε φιλειρηνική εγρήγορση όλη η χώρα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 1998

³⁷⁹ ΕΕΔΥΕ, «Αγώνας για το οριστικό διώξιμο των βάσεων», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1998· ΠΕΔΥΕ, «Κατάπτωση πράξη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 1998.

³⁸⁰ «Κανένας Έλληνας στο Κόσσοβο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1998.

³⁸¹ «Πάτρα: Αντιιμπεριαλιστική εκδήλωση-πικετοφορία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουλίου 1998.

της βορειοδυτικής Ελλάδας στα Γιάννενα³⁸². Η δε 7η «Νεανική Επίθεση Ειρήνης» της ΚΝΕ (4-5 Ιουλίου 1998) διοργανώνεται τη χρονιά αυτή στη Χίο, με συμμετοχή εκπροσώπων τουρκικών και τουρκοκυπριακών νεολαιίστικων οργανώσεων.³⁸³ Στα τέλη του Αυγούστου, οι αμερικανικοί βομβαρδισμοί στόχων σε Σουδάν και Αφγανιστάν προκαλούν αντίστοιχες αντιδράσεις από το ΚΚΕ και τα μετωπικά του σχήματα.³⁸⁴ Το δίμηνο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1998 το κόμμα είναι απασχολημένο με τις αυτοδιοικητικές εκλογές (βλ. και υποκεφάλαιο 2.4.2.2). Ήδη, βέβαια, από το Σεπτέμβριο του 1998 το ΝΑΤΟ έχει τεθεί σε κατάσταση «στρατιωτικής ετοιμότητας» και υπάρχει συνεχής συζήτηση για ανάληψη αεροπορικής δράσης στο Κόσοβο και στη Γιουγκοσλαβία. Στο διάστημα μέχρι και το τέλος του χρόνου δεν υπάρχει κάποια σημαντική κινητοποίηση³⁸⁵ κατά του (επικείμενου) πολέμου, πλην ανακοινώσεων³⁸⁶ και της συναυλίας της ΕΕΔΥΕ με τους «Τερμίτες» στο Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας στις 16 Νοεμβρίου³⁸⁷.

---

³⁸² «Γιάννενα: Συλλαλητήριο-φραγμός στις επεμβάσεις στα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 1998.

³⁸³ «Ενάντια στον εθνικισμό και τις μπερλιαστικές επεμβάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1998· Σορόπουλος, Λαζ., «Η αντιμπερλιαστική πάλη δυναμώνει στη νεολαία», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1998.

³⁸⁴ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τους βομβαρδισμούς των ΗΠΑ στο Σουδάν και στο Αφγανιστάν», ανακοίνωση (25 Αυγούστου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 349-351· «Αντιδράσεις των μαζικών οργανώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Αυγούστου 1998· «Οι φονιάδες των λαών ξαναχτυπούν!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1998.

³⁸⁵ Στις 17 Δεκεμβρίου 1998 οργανώνονται πικετοφορίες από την ΕΕΔΥΕ και τη «Νεανική Δράση» σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα και άλλες πόλεις με αφορμή αμερικανικούς και βρετανικούς βομβαρδισμούς σε στόχους στο Ιράκ· βλ. «Γκανγκστερική επίθεση στο Ιράκ: Να σταματήσουν τώρα οι επεμβάσεις!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 1998.

³⁸⁶ ΕΕΔΥΕ, «Να εκφραστεί αντίθεση στην επέμβαση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1998· ΕΕΔΥΕ, «ΟΧΙ στη μετατροπή της χώρας σε στρατιωτική βάση του ΝΑΤΟ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Δεκεμβρίου 1998.

³⁸⁷ «“Τερμίτες” της ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1998.

2.3.3 Υπόθεση Οτσαλάν και πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία: Η κορύφωση του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης (1999-2000)

Το 1999 είναι το *annus mirabilis* για το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα του ΚΚΕ. Το κόμμα ενεργοποιεί σε μαζική κλίμακα τις δυνάμεις του γύρω από σε τρεις συγκυρίες: η πρώτη είναι η υπόθεση Οτσαλάν, η δεύτερη ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, που καλύπτει περίπου ένα τετράμηνο (Μάρτιος-Ιούνιος), και η τρίτη σχετίζεται με την επίσκεψη Κλίντον το φθινόπωρο του 1999, που αποτελεί για το κόμμα κορυφαίο σημείο αντιπαράθεσης και κινητοποίησης. Εδώ πρέπει να σημειωθεί το εξής: για το κομματικό δυναμικό αλλά και για την κομματική ελίτ οι τρεις αυτές συγκυρίες αποτελούν τμήματα της ίδιας αντιιμπεριαλιστικής στρατηγικής. Ασχέτως του μη προβλέψιμου ορισμένων γεγονότων ή της ενδεχομενικότητας που συμπυκνώνει κάθε πολιτική διαδικασία, στο συλλογικό σκέπτεσθαι και πράττειν του κόμματος όλα αυτά τα συμβάντα συνιστούν στιγμές μιας εκτυλισσόμενης διαδικασίας η οποία ερμηνεύεται και κατανοείται μέσα από συγκεκριμένους ιστορικούς νόμους και πολιτικές αρχές. Τίποτε δεν είναι τυχαίο για το κόμμα: ελίτ και μέλη είναι προετοιμασμένα για την όποια εξέλιξη και απλώς εφαρμόζουν ένα ιστορικά διαμορφωμένο μοντέλο πολιτικής δράσης. Όπως θα δούμε, βέβαια, και πιο κάτω, αυτό το μοντέλο είναι δυνατόν να εμπλουτιστεί από καινοφανείς πρακτικές και θα παραγάγει μια νέα κομματική μυθολογία, την οποία θα ακολουθήσει το κόμμα και μετά το 2000. Πρόκειται, φυσικά, για εξελίξεις που ξεπερνούν και το βολонταρισμό της κομματικής παρέμβασης, κάτι που συμβαίνει σε όλα τα κόμματα και όχι μόνο στο ΚΚΕ.

Οι λεπτομέρειες της «υπόθεσης Οτσαλάν» είναι γνωστές. Ο ηγέτης του ΡΚΚ από τις 23 Σεπτεμβρίου 1998 έχει εκδιωχθεί από τη Συρία και αναζητεί ένα άλλο μόνιμο καταφύγιο. Στις 9 Οκτωβρίου προσγειώνεται ινκόγκνιτο στο αεροδρόμιο του Ελληνικού με την ελληνική κυβέρνηση να αρνείται να τον δεχθεί. Μεταβαίνει στη Μόσχα και ακολούθως για περίπου ένα δίμηνο (Νοέμβριος-Δεκέμβριος) βρίσκεται στη Ρώμη. Στις 29 Ιανουαρίου 1999 ο απόστρατος αξιωματικός του Πολεμικού Ναυτικού Αντ. Ναζάκης φέρνει τον Οτσαλάν από την Αγία Πετρούπολη στην Αθήνα με ιδιωτικό αεροσκάφος, όπου μένει στο σπίτι της Β. Δαμιανάκου. Εν συνεχεία, η ελληνική κυβέρνηση ζητά την αποχώρησή του, ο Οτσαλάν δεν μπορεί να βρει ευρωπαϊκή πρωτεύουσα για να τον δεχθεί και καταλήγει στις 2 Φεβρουαρίου στο Ναϊρόμπι της Κένυας, όπου κρύβεται στην Ελληνική Πρεσβεία. Το πρωί της 16ης

Φεβρουαρίου συλλαμβάνεται από τις τουρκικές μυστικές υπηρεσίες στο Ναϊρόμπι και μεταφέρεται στην Τουρκία για να δικαστεί και να καταδικαστεί σε θάνατο.

Για το ΚΚΕ η υποστήριξη στον Οτσαλάν είναι «διεθνιστικό καθήκον». Ο Οτσαλάν είναι ένας «πολιτικός αγωνιστής» που αγωνίζεται για την ανεξαρτησία του λαού του και το ΡΚΚ μια λαϊκή-πατριωτική οργάνωση που μάχεται ενάντια στον ιμπεριαλισμό – είναι, έτσι κι αλλιώς, καταχωρημένη ως τρομοκρατική οργάνωση από τις ΗΠΑ. Το κόμμα συμφωνεί με την απόδοση «πολιτικού ασύλου», όταν αυτό το ζήτημα ετέθη στην Ιταλία, όχι μόνο για «νομικούς» λόγους, αλλά και για «πολιτικούς και ιδεολογικούς».³⁸⁸ Η λογική έγκειται στο ότι η αποκλειστική επίκληση των νομικών επιχειρημάτων –το ιταλικό Σύνταγμα απαγόρευε την έκδοση σε χώρες όπου ίσχυε η θανατική ποινή– δεν αναδεικνύει το δίκαιο των αιτημάτων του κουρδικού λαού. Από τις αρχές Φεβρουαρίου ο Οτσαλάν ζητά πολιτικό άσυλο, αίτημα το οποίο απορρίπτεται,³⁸⁹ και στις 15 Φεβρουαρίου ο Ορ. Κολοζώφ δηλώνει ότι ο Οτσαλάν πρέπει να βρει ένα «[...] σίγουρο καταφύγιο στην Ελλάδα ή σε άλλη χώρα [...]»³⁹⁰. Στις 16 Φεβρουαρίου, που δημοσιοποιείται η σύλληψή του από τις τουρκικές αρχές και η όλη μεθόδευση με τη μεταφορά στην Κένυα, το κόμμα τοποθετείται εξαρχής υπέρ της άποψης ότι ο Οτσαλάν «παραδόθηκε» από την ελληνική κυβέρνηση στις τουρκικές αρχές. Αυτό διατυπώνεται καταρχάς στη Βουλή την ίδια ημέρα από την Αλ. Παπαρήγα³⁹¹ και εν συνεχεία σε ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου, κατά την οποία η «παράδοση του Οτσαλάν»:

---

³⁸⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Πολιτικό και όχι τεχνικό-νομικό το θέμα “Οτσαλάν”», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998.

³⁸⁹ Ο *Ριζοσπάστης* κάνει λόγο για «κεντροαριστερούς κιοτήδες», αναφερόμενος τόσο στην κυβέρνηση Ντ’ Αλέμα όσο και στην κυβέρνηση Σημίτη· βλ. Ριζαργιώτης, Π., «“Απεταξάμην” τους κιοτήδες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹⁰ Κολοζώφ, Ορ., «Σίγουρο καταφύγιο στον Οτσαλάν», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹¹ «[...] Πολύ φοβόμαστε ότι αυτό που βγαίνει απ’ όλες τις ενέργειες της ελληνικής Κυβέρνησης είναι ότι εντάχθηκε σε μια επιλογή παράδοσης του Οτσαλάν στην Τουρκία, δεν ξέρω με ποια ανταλλάγματα στο όνομα δήθεν κάποιων εθνικών συμφερόντων [...]. Εμείς πιστεύουμε ότι ό,τι κάνατε, το κάνατε τουλάχιστον έχοντας στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και στον κ. Μπερνς γνωστοποιήσει τις ενέργειές σας. Δυσκολευόμαστε να φανταστούμε μία κυβέρνηση του “ευχαριστούμε τις ΗΠΑ”, μία κυβέρνηση που έχει χειριστεί μια σειρά πράγματα συν τα Ίμια, που τώρα τόλμησε να κάνει κάτι κρυφά απ’ όλους τους εταίρους χάριν του Οτσαλάν και του κουρδικού λαού. Εμείς δυσκολευόμαστε. Τόσο επιπόλαιους δεν σας έχουμε. Σας έχουμε για ανθρώπους που έχετε επιλεγεί για πολιτική

είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της πρόθυμης συστράτευσης και υποταγής στο «νέο δόγμα» (του ΝΑΤΟ, των ΗΠΑ, των ευρωπαϊκών χωρών, που είναι, ταυτόχρονα, μέσα στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ), σύμφωνα με το οποίο κάθε λαός που διεκδικεί, με τα μέσα που αυτός αποφασίζει, το δικαίωμα στα σύνορα, στην ελευθερία, στη δημοκρατία, στα κοινωνικά του δικαιώματα, κάθε λαός που θέλει να επιλέγει το κοινωνικό και πολιτικό του σύστημα, αναγορεύεται σε ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗ, άρα πρέπει να τσακίζεται με όλα τα μέσα, πολιτικά και στρατιωτικά.³⁹²

Για το κόμμα η εν λόγω υπόθεση έχει δύο πλευρές. Η μία πλευρά είναι καθαρά εσωτερική και σχετίζεται με την «εθελοδοουλία» της ελληνικής κυβέρνησης απέναντι στους «ιμπεριαλιστές», η οποία «[...] σκύβει υποτακτικά το κεφάλι στον ιμπεριαλισμό και το ντόπιο κεφάλαιο και παριστάνει “τον παλικαρά” [...] σ’ όποιον αγωνίζεται τίμια για το δίκιο του και την αληθινή πρόοδο και αξιοπρέπεια αυτής της χώρας [...]».³⁹³ Η «υποτελής στάση» της κυβέρνησης «[...] τους οδηγεί σε κατάπτυστες πράξεις ανέντιμων συναλλαγών, που προσβάλλουν βάνουσα την περηφάνια του λαού μας και τα αισθήματα φιλίας που νιώθει για τον κουρδικό λαό και όλους τους λαούς που αγωνίζονται για εθνική ανεξαρτησία και δημοκρατικά δικαιώματα [...]».³⁹⁴ Η άλλη πλευρά είναι εξωτερική και αφορά το πλαίσιο εντός του οποίου τοποθετείται το κουρδικό ζήτημα εν γένει. Έτσι, από τη μία πλευρά «[...] το κουρδικό ζήτημα, σαν άλυτο εθνικό πρόβλημα, δημιουργεί, όχι απλώς αγκάθι σε σχέση με τις επιδιώξεις και τις ορέξεις των Αμερικάνων ιμπεριαλιστών, αλλά αβεβαιότητα για την ομαλή πρόσβαση στα πετρέλαια και τη ροή τους [...]»³⁹⁵ και από την άλλη «[...] Κουρδικό και Κόσσοβο είναι πτυχές και πλευρές της ίδιας πολιτικής. Οι μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις παγκόσμια, αλλού κόβουν, αλλού

επικίνδυνη, αλλά για επιπόλαιους δεν σας έχουμε [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Περίοδος Θ', Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΠΑ', 16 Φεβρουαρίου 1999, σελ. 4467.

³⁹² ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός να απαιτήσει εθνικές εκλογές τώρα», ανακοίνωση (18 Φεβρουαρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹³ Αλέπης, Π., «Στο λαό η άλλη πολιτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹⁴ Μαυραντώνης, Στ., «ΟΧΙ άλλες “σωφροσύνες”», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹⁵ Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Πίσω από τον καθρέφτη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Φεβρουαρίου 1999.

ράβουν [...]»³⁹⁶. Επομένως η υπόθεση Οτσαλάν είναι κατεξοχήν θέμα που αφορά το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα.

Από την πρώτη στιγμή το κόμμα δηλώνει «[...] έτοιμο να συμβάλει σε κάθε μαζική λαϊκή κίνηση, σε κάθε πρωτοβουλία [...] με όλους εκείνους, που είναι πολλοί, που θέλουν να διεκδικήσουν το δικαίωμα των λαών να αποφασίζουν για την τύχη τους [...]»³⁹⁷ και καλεί σε δημιουργία μαζικού «κινήματος αλληλεγγύης»³⁹⁸. Άμεσα ενεργοποιείται το σύνολο της αντιιμπεριαλιστικής δύναμης του κόμματος με πορείες και πικετοφορίες σε όλη την Ελλάδα και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες κομματικές οργανώσεις του ΚΚΕ, συνδικάτα, οργανώσεις συνταξιούχων και αντιστασιακών, αυτοδιοικητικοί παράγοντες, φοιτητικοί σύλλογοι κ.λπ. Ενδεικτικά αναφέρουμε για τις μεγάλες πόλεις: στις 17 Φεβρουαρίου η Νομαρχιακή Επιτροπή Αχαΐας του ΚΚΕ διοργανώνει αντιιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο στην Πάτρα,³⁹⁹ στις 18 Φεβρουαρίου οι δυνάμεις του κόμματος συμμετέχουν στα δύο συλλαλητήρια που διοργανώνουν όλες οι κομματικές νεολαίες σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη,⁴⁰⁰ στις 24 Φεβρουαρίου διοργανώνεται συλλαλητήριο της Συντονιστικής Επιτροπής Σωματείων Πειραιά⁴⁰¹ και της Επιτροπής Ειρήνης Πάτρας⁴⁰². Στις 25 Φεβρουαρίου με πρωτοβουλία της ΕΕΔΥΕ και τη συνδρομή μετωπικών σχημάτων και συσπειρώσεων του κόμματος διοργανώνεται στην Αθήνα ιδιαίτερα μαζικό συλλαλητήριο-συναυλία με πορεία προς την Αμερικανική Πρεσβεία.⁴⁰³ Στις 25 Φεβρουαρίου διοργανώνεται συλλαλητήριο

³⁹⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Το μαχαίρι κατά της νέας τάξης», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹⁷ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός να απαιτήσει εθνικές εκλογές τώρα», *ό.π.*

³⁹⁸ «Κίνημα αλληλεγγύης», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999.

³⁹⁹ «Πάτρα: Αντιιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰⁰ «Συλλαλητήριο Αθήνας: Βροντερή απάντηση στην παράδοση του Κούρδου ηγέτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999. «Θεσσαλονίκη: Κάτω η νέα τάξη των ιμπεριαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰¹ «Πειραιάς: Έπεσαν οι μάσκες των εκσυγχρονιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰² «Πάτρα: Φουσκωμένο ποτάμι η οργή του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰³ «Βροντερό αντιιμπεριαλιστικό μήνυμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999. Οι διοργανωτές του συλλαλητηρίου είναι οι ακόλουθοι: ΕΕΔΥΕ, ΕΕΔΔΑ, οι δήμαρχοι Καισαριανής Γ. Κατημερτζής, Βύρωνα Ν. Ρογκάκος, Πετρούπολης Γ. Γιώγος, Περάματος Γ. Πατσιλινάκος και Λυκόβρυσης Χ. Σκαμνάκης, η Ομοσπονδία Γυναικών Ελλάδας, η Ομοσπονδία Κλωστοϋφαντουργίας – Ιματισμού – Δέρματος, η Ομοσπονδία Οικοδόμων, η Ομοσπονδία Φαρμάκου, η Ομοσπονδία Συνταξιούχων ΙΚΑ-ΟΚΑ, η Ομοσπονδία Συλλόγων Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων Ελλάδας, το Συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας, το Συντονιστικό Σωματείων Αθήνας, το ναυτεργατικό σωματείο «Στέφενσων», η ΠΙΕΜΕΝ, η

ευρείας συμμετοχής στο Ηράκλειο Κρήτης,⁴⁰⁴ στις 26 Φεβρουαρίου μαζικό συλλαλητήριο της Πανσπουδαστικής Κίνησης Συνεργασίας στη Θεσσαλονίκη,⁴⁰⁵ ενώ οι δυνάμεις του κόμματος συμμετέχουν στη μεγάλη συναυλία της (μη κομματικής) «Επιτροπής Διανοομένων και Καλλιτεχνών» στην Αθήνα την 1η Μαρτίου⁴⁰⁶. Συναυλία με πρωτοβουλία της ΕΔΥΕΘ διοργανώνεται και στη Θεσσαλονίκη στις 8 Μαρτίου, με συμμετοχή και φορέων εκτός ΚΚΕ.⁴⁰⁷

Σε αυτές τις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις υπάρχει ένα ποιοτικά διαφορετικό χαρακτηριστικό: *το ΚΚΕ ακολουθεί μια αισθητά περισσότερο ανοιχτή λογική*. Έτσι εξηγείται η συμμετοχή της ΚΝΕ σε συλλαλητήρια –μεταξύ άλλων– μαζί με τη Νεολαία ΠΑΣΟΚ, την ΟΝΝΕΔ και την Ένωση Αριστερών Νέων, ο προσεταιρισμός της συναυλίας της «Επιτροπής Καλλιτεχνών» –για την οποία μάλιστα επιχειρηματολογεί ο *Ριζοσπάστης* ότι δεν είχε απολίτικο χαρακτήρα⁴⁰⁸ παρά τα λεγόμενα των διοργανωτών της–, η συμμετοχή στο συλλαλητήριο του Ηρακλείου, στο οποίο καλούσε το τοπικό νομαρχιακό συμβούλιο, και η συναυλία της Θεσσαλονίκης. Η αντίληψη του κόμματος ήταν ότι το θέμα, με τον τρόπο με τον οποίο είχε αναδυθεί στη δημόσια σφαίρα, δημιουργούσε ευκαιρίες μεγαλύτερης και ευρύτερης επικοινωνίας των κομματικών δυνάμεων και με άλλους χώρους. Εδώ φαίνεται ξεκάθαρα και η *ευελιξία* του αντιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης. Η υπόθεση Οτσαλάν είχε πολλές και διαφορετικές συνδηλώσεις, που ξεκινούσαν από εθνικιστικές αντιτουρκικές αποφάνσεις και κατέληγε σε ποικίλες αντιμπεριαλιστικές-

---

Πανελλήνια Ένωση Λογιστών, ο Σύλλογος Υπαλλήλων Δήμου Καλλιθέας, το Σωματείο Εργαζομένων Δήμου Ιλίου, το Σωματείο Σερβιτόρων-Μαγειρών, η ΠΕΑΕΑ, η Πανελλήνια Ένωση Κρατούμενων Αγωνιστών Μακρονήσου, ο Σύνδεσμος Φυλακισθέντων Εξορισθέντων Αγωνιστών 1967-1974, ο Ελληνοκουβανικός Σύνδεσμος Φιλίας, το Πολιτιστικό Κέντρο Εργαζομένων ΟΤΕ, η δημοτική παράταξη «Αγωνιστική Αριστερή Οικολογική Συμπαράταξη για την Αθήνα», οι παρατάξεις «Δικηγορική Αγωνιστική Κίνηση» και «Εναλλακτική Κίνηση Δικηγόρων», η Ελληνοκουρδική Ένωση Φιλίας, το Απελευθερωτικό Μέτωπο Κουρδιστάν, μέλη των διοικήσεων των συνδικαλιστικών οργανώσεων: ΑΔΕΔΥ, ΓΣΕΕ, ΟΤΟΕ, Ομοσπονδία Σιδηροδρομικών, ΠΟΕ-ΟΤΑ.

⁴⁰⁴ «Ηράκλειο Κρήτης: Μεγαλειώδες συλλαλητήριο αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰⁵ «Τρομοκράτης είναι ο ιμπεριαλισμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1999.

⁴⁰⁶ «Η Ελλάδα δεν είναι προτεκτοράτο!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1999.

⁴⁰⁷ «Βροντερό “όχι” στον κοινό εχθρό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1999.

⁴⁰⁸ Μπογιόπουλος, Ν., «Περί “ακομμάτιστων” και “απολίτικων”», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 1999.

αντιεξαρτησιακές εγκλήσεις.⁴⁰⁹ Μέσα σε αυτό το μεγάλο εύρος απόψεων, το ΚΚΕ επιχειρούσε να πολιτικοποιήσει τις κινητοποιήσεις, αξιοποιώντας την αντιεξαρτησιακή ομοθυμία και προσπαθώντας να την εντάξει στο αντιιμπεριαλιστικό του επιχείρημα. Εδώ, βέβαια, η προσπάθεια πολιτικοποίησης είναι δυσκολότερη, καθώς το κύριο πλαίσιο αναφοράς στον δημόσιο διάλογο είναι ο αντιτουρκισμός. Το ΚΚΕ επιμένει να αναδεικνύει το θέμα της «ντροπής» για τις ενέργειες της κυβέρνησης και της «αλληλεγγύης» σε έναν μαχόμενο λαό ως προβολή της στάσης που θα έπρεπε να κρατά ο ίδιος ο ελληνικός λαός απέναντι στους πάτρωνες της κυβέρνησής του. Εάν στη θέση του αντιτουρκισμού –που είναι εθνικιστικής θεμελίωσης– μπει ο αντιαμερικανισμός –όπως θα συμβεί στις κινητοποιήσεις για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία–, η δυνατότητα διείσδυσης του κόμματος σε άλλους χώρους και προσεταιρισμού εξωκομματικών δυνάμεων ενισχύεται σε πολύ μεγάλο βαθμό.

Ο κινητοποιητικός κύκλος για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία έχει ξεκινήσει, όπως είδαμε, ήδη από το Μάρτιο του 1998, ωστόσο ο Ιανουάριος του 1999 είναι πολύ σημαντικός γιατί ξεκινά η επικέντρωση των κινητοποιήσεων και των δράσεων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης. Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης και γενικά η Κεντρική Μακεδονία θα αναδειχθούν σε «θέατρα» αντιπαραθέσεων με τις νατοϊκές δυνάμεις, καθώς διαμέσου αυτής της οδού θα λαμβάνει χώρα η μετακίνηση νατοϊκών στρατευμάτων προς την ΠΓΔΜ και τα σύνορα με το Κόσοβο. Στη φάση αυτή, η όποια μετακίνηση στρατευμάτων σχετίζεται με την άσκηση πίεσης προς τη Γιουγκοσλαβία για να σταματήσει τις εχθροπραξίες με τον UCK. Στις 8 Ιανουαρίου 1999 διοργανώνεται διαμαρτυρία στη Θεσσαλονίκη από την «Πρωτοβουλία Γυναικών Ενάντια στον Πόλεμο»,⁴¹⁰ που προέρχεται από τις τάξεις της ΟΓΕ. Ακολουθεί το συλλαλητήριο της «Νεανικής Δράσης» στις 12 Ιανουαρίου⁴¹¹ και η συγκέντρωση διαμαρτυρίας της ΕΔΥΕΘ στις 25 Ιανουαρίου⁴¹². Ένα μήνα μετά, στις 25 Φεβρουαρίου, η Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης πραγματοποιεί διαδήλωση

---

⁴⁰⁹ Για το ψηφιδωτό των απόψεων στη δημόσια σφαίρα κατά τη διάρκεια της κρίσης Οτσαλάν βλ. Πανταζόπουλος, Α., *Η δημοκρατία της συγκίνησης*, Αθήνα: Πόλις, 2002, σελ. 31-52.

⁴¹⁰ «Θεσσαλονίκη-Νατοϊκό προγεφύρωμα: Διογκώνονται οι διαμαρτυρίες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιανουαρίου 1999.

⁴¹¹ «Θεσσαλονίκη: Κατήγγειλαν τους σχεδιασμούς των γερακιών του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιανουαρίου 1999.

⁴¹² «Σε πiónια μετατρέπουν τα βαλκανικά κράτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 1999.

η οποία καταλήγει στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, με τους συμμετέχοντες να προσπαθούν να αποτρέψουν την αποβίβαση βρετανικών αρμάτων μάχης.⁴¹³ Η ΚΟΘ σε ανακοίνωσή της επισημαίνει ότι «[...] τις τελευταίες μέρες, οι ΝΑΤΟικοί και Ευρωπαίοι ιμπεριαλιστές προκλητικά και αδίστακτα, στο λιμάνι, στο αεροδρόμιο της πόλης, έχουν επιβάλει το δικό τους καθεστώς [...]», προσθέτοντας ότι «[...] γίναμε ξένοι στη χώρα μας, κάθε έννοια εθνικής κυριαρχίας καταρρακώνεται με τον πιο βάνουσο τρόπο [...]».⁴¹⁴ Στις 5 Μαρτίου 1999, μέλη της «Νεανικής Δράσης» αναρτούν πανό στην Καμάρα, την επόμενη μέρα κλείνουν συμβολικά την Εγνατία⁴¹⁵ και στις 9 Μαρτίου στελέχη του κόμματος καταλαμβάνουν τη σιδηροδρομική γραμμή στη Μενεμένη, σταματώντας αμαξοστοιχία που μεταφέρει Γερμανούς στρατιώτες⁴¹⁶. Στις 14 Μαρτίου η ΕΕΔΥΕ διοργανώνει «φιλειρηνική συγκέντρωση» στο Λιτόχωρο με συμμετοχή επιτροπών ειρήνης από όλη την Ελλάδα⁴¹⁷ στην παραλία του Λιτόχωρου αποβιβάζονται νατοϊκά στρατεύματα – και θα αποβιβάζονται καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Στις 18 Μαρτίου το ίδιο το κόμμα διοργανώνει «αντιιμπεριαλιστική εκδήλωση» στη Θεσσαλονίκη⁴¹⁸ ο Δ. Γόντικας στην ομιλία του ξεκαθαρίζει ότι:

Δεν είμαστε ραγιάδες. Στην περίπτωση που θα επιχειρήσουν να ανάψουν τη φωτιά του πολέμου, θα καλέσουμε την εργατική τάξη, το λαό, τη νεολαία, να υπερασπιστούν τη ζωή και το μέλλον τους, τρομοκρατώντας τους τρομοκράτες, ορθώνοντας το ανάστημά τους, τη δύναμή τους, τον ενωμένο παλλαϊκό αγώνα τους.⁴¹⁹

Στις 19 Μαρτίου 1999 ΕΕΔΥΕ και «Νεανική Δράση» επιχειρούν να διαδηλώσουν έξω από το Ζάππειο, εντός του οποίου εορτάζονταν τα πενήντα χρόνια από την ίδρυση του ΝΑΤΟ, και συγκρούονται με την αστυνομία.⁴²⁰ Το διήμερο 20-21 Μαρτίου λαμβάνει χώρα και το Εθνικό Συμβούλιο της ΕΕΔΥΕ, στο οποίο τίθεται ως

⁴¹³ «Εδώ δε θα περάσει ο ιμπεριαλισμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999.

⁴¹⁴ ΚΟΘ του ΚΚΕ, «Το έγκλημα οργανώνεται κάτω από τη μύτη μας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1999.

⁴¹⁵ [χωρίς τίτλο], εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1999.

⁴¹⁶ «Θεσσαλονίκη: Τα τρένα του πολέμου θα μείνουν εδώ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 1999.

⁴¹⁷ «Λιτόχωρο: Ποτάμι η οργή του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999.

⁴¹⁸ «Επικίνδυνη η κυβέρνηση και η πολιτική της», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1999.

⁴¹⁹ Στο ίδιο.

⁴²⁰ «Οι ΝΑΤΟικοί ραγιάδες και οι αληθινοί αγωνιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1999.

κεντρικό καθήκον «[...] η ενημέρωση του λαού για το ρόλο του NATO, η κινητοποίησή του, η δρομολόγηση σε βαλκανικό, μεσογειακό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο και κυρίως η οργάνωση της φιλειρηνικής αντιιμπεριαλιστικής αντίστασης και αντεπίθεσης ενάντια στο σύγχρονο Γ΄ Ράιχ, το NATO και τους υπηρέτες του [...]».⁴²¹

Στις 24 Μαρτίου 1999, μετά την απόρριψη της Συμφωνίας του Rambouillet από τη γιουγκοσλαβική κυβέρνηση, ξεκινά η «Επιχείρηση Allied Force» για το βομβαρδισμό της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας.⁴²² Εκ των πραγμάτων, η πολεμική ανάφλεξη σε μια περιοχή πολύ κοντά στα ελληνικά σύνορα είχε αρκετές επιπτώσεις στην ίδια την ελληνική κοινή γνώμη και επέδρασε στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης ομάδας στάσεων γύρω από το θέμα του πολέμου – η οποία ερχόταν σε αντιπαράθεση με την κοινή άποψη που επικρατούσε στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Η ομάδα αυτών των στάσεων θα μπορούσε να διακριθεί σε δύο βασικά ρεύματα, τα οποία βρίσκονται σε φανερή αλληλοσύνδεση. Το πρώτο ρεύμα είναι αυτό του «ομόδοξου» Ελλήνων και Σέρβων και της θρησκευτικής σύνδεσης που υπαγορεύει την αλληλεγγύη «αδελφού» σε «αδελφό». Το συγκεκριμένο σχήμα απαντιόταν σε δεξιές και αριστερο-ορθόδοξες ερμηνείες, οι οποίες υπαινίσσονταν ότι η ξένη, προς τις ορθόδοξες παραδόσεις, Δύση βάζει στο στόχαστρο κάθε μη δυτική χώρα που αρνείται να υποταχθεί στα κελεύσματά της.⁴²³ Αυτό το ρεύμα είναι κυρίαρχο και καθοριστικό ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, κυρίως όσον αφορά το ζήτημα της υποστήριξης των απόψεων της Σερβίας μετά την κατάρρευση της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας. Το δεύτερο ρεύμα αξιοποιεί το οικείο όχημα του αντιαμερικανισμού, το οποίο επιδρά καταλυτικά στο λόγο τόσο της Αριστεράς όσο και της Δεξιάς, και στην περίπτωση του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία κυριαρχεί στην ανάδειξη των διάφορων επιχειρημάτων.⁴²⁴ Η ώσμωση αυτών των δύο ρευμάτων δημιουργεί το περίφημο «αντιστασιακό» αφήγημα του λαού που

---

⁴²¹ «Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Φιλειρηνική αντιιμπεριαλιστική αντεπίθεση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1999.

⁴²² Για ένα χρονικό του πολέμου: Γιαλλουρίδης, Χ.Κ. & Β.Δ. Κεφαλά, *Κόσοβο: Η εικόνα του πολέμου*, Αθήνα: Σιδέρης, 2001, σελ. 175-222.

⁴²³ Πεσμαζόγλου, Στ., *Κόσοβο: Η Διττή Ύβρις. Επιτήρηση και Τιμωρία*, Αθήνα: Πατάκης, 2000, σελ. 313-314, 316.

⁴²⁴ Lialliouti, Z., “Greek anti-Americanism and the war in Kosovo”, *National Identities*, Vol. 13, No. 2, 2011, σελ. 127-156.

«αντιμάχεται», καθ' όλη την ιστορική του διαδρομή, την αδικοπραξία και την παράνομη και διά της βίας επιβολή ενός καθεστώτος υποταγής και υποτέλειας. Η ίδια η μεθοδολογία των βομβαρδισμών ενισχύει την εικόνα του ΝΑΤΟ ως «θρασύδειλων» που πολεμούν ένα λαό εκ του μακρόθεν και χωρίς να έρχονται σε φυσική επαφή με τις στρατιωτικές του δυνάμεις· ως εκ τούτου οποιαδήποτε συμπαράσταση είναι αναγκαία και επιβεβλημένη. Όλες αυτές οι αναφορές είναι συγκινησιακά φορτισμένες –έχει δημιουργηθεί κι ένα μομέντουμ από την υπόθεση Οτσαλάν– και σχηματοποιούν ένα πλαίσιο ανάπτυξης επιχειρημάτων που βασίζεται στην «καταδίκη» των εισβολών και στην αποσιώπηση των ευθυνών της σερβικής πλευράς. Την ίδια στιγμή, το «αντιστασιακό» αφήγημα απολήγει στη συνισταμένη δύο συνιστωσών: η πρώτη, η «αντιδυτική» συνιστώσα δίνει έμφαση στην «αντίσταση» ενάντια σε μια «εθνοκτόνα» παγκοσμιοποίηση που εκφράζεται από τον δυτικό κόσμο και απειλεί την εθνικοπολιτισμική ιδιαιτερότητα· η δεύτερη, η «αντιιμπεριαλιστική» συνιστώσα εκφράζει την «αντίσταση» στην επιβουλή των «ιμπεριαλιστικών δυνάμεων» για την παγίωση καπιταλιστικών διευθετήσεων στα υπό διάβρωση κράτη-έθνη. Η απάντηση και των δύο συνιστωσών, εντός της συγκυρίας του πολέμου στη Γιουγκοσλαβία, είναι διττή: υπεράσπιση του κράτους-έθνους –είτε ως πολιτισμικής οντότητας είτε ως αντικαπιταλιστικής δυνατότητας– και απόκρουση των δυτικών/ιμπεριαλιστικών σχεδίων. Σε αυτό τον καμβά απόψεων το ΚΚΕ αναπροσαρμόζει και τη δική του αντιιμπεριαλιστική στρατηγική.

Σχεδόν άμεσα η Αλ. Παπαρήγα θέτει δύο αιτήματα: «[...] να σταματήσει κάθε μορφή συμμετοχής της Ελλάδας σ' αυτό το βρώμικο πόλεμο, άμεσης και έμμεσης συμμετοχής [...]» και «[...] να κλείσουν όλες οι βάσεις και εγκαταστάσεις που αξιοποιούνται σήμερα από τους πολεμοκάπηλους στην Ελλάδα [...]».⁴²⁵ Στην πρώτη ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου στις 29 Μαρτίου 1999⁴²⁶ η αναφορά «στις βαρύτερες ευθύνες» της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ είναι ξεκάθαρη· γενικά σε όλη τη διάρκεια της περιόδου των βομβαρδισμών υπάρχει μια αντικυβερνητική ρητορική του ΚΚΕ που αναλύεται σε τρία επίπεδα: Το πρώτο επίπεδο είναι αυτό της συμμετοχής της χώρας στο ΝΑΤΟ, της έγκρισης από την ελληνική κυβέρνηση σε πρότερες συνόδους της νέας στρατηγικής της «Συμμαχίας» που κατέστησε εφικτή την

⁴²⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Βρώμικος, επεκτατικός πόλεμος για τη διανομή των αγορών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999.

⁴²⁶ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στη Νέα Γιουγκοσλαβία», ανακοίνωση (29 Μαρτίου 1999), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 439-440.

επέμβαση, της αποδοχής των υποχρεώσεων της χώρας για διέλευση στρατευμάτων από ελληνικό έδαφος. Στο δεύτερο επίπεδο, αυτή ακριβώς η πραγματικότητα της αποδοχής των υποχρεώσεων καθιστά για το κόμμα υποκριτικές τις όποιες αναφορές της κυβέρνησης περί φιλειρηνικής στάσης. Οι αναφορές τόσο στο *Ριζοσπάστη* όσο και στις δημόσιες παρεμβάσεις των στελεχών κινούνται γύρω από τις έννοιες της «υποτέλειας», της «υποκρισίας», της «υποταγής», της δειλίας κ.λπ. Στο τρίτο επίπεδο, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, αλλά και οι διάφοροι «απολογητές» της επέμβασης συγκροτούν ένα αρραγές φιλονατοϊκό μέτωπο, με το οποίο πρέπει να αντιπαρατεθεί το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα.

Οι εκκλήσεις για την αναγκαιότητα κινητοποίησης του συνόλου του ελληνικού λαού είναι διαρκείς: «[...] τώρα είναι ώρα δράσης για τον εργάτη και την εργάτρια, για κάθε απλό άνθρωπο του μόχθου, για το νέο και τη νέα που τους σκοτώνουν τα όνειρα της ζωής, και απόφασης με ποιους θα πάνε και ποιους θα αφήσουν [...]».⁴²⁷ Διατυπώνεται ένα πρόταγμα αμεσότητας της αντιιμπεριαλιστικής παρέμβασης: «ο λαός μπορεί», έχει τη δυνατότητα με τη μαζική του δράση, με την ενεργή παρεμπόδιση της μετακίνησης των νατοϊκών στρατευμάτων να συμβάλει από τη δική του πλευρά στην αποτροπή της πολεμικής σύγκρουσης.⁴²⁸ Σε όλη τη διάρκεια των 78 ημερών οι κοινωνικές εγκλήσεις του κόμματος είναι συμπεριληπτικές, δεν ακούγεται καν το σύνθημα του «μετώπου» με τους όρους που ετίθετο από το πρόγραμμα. Η κομματική ελίτ σε αυτή τη φάση δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην πυκνότητα των κινητοποιήσεων και στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη μαζικότητά τους. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι τον Απρίλιο συγκροτείται η «Συντονιστική Επιτροπή κατά του Πολέμου», με ανοιχτό χαρακτήρα, η οποία μάλιστα απεύθυνε κάλεσμα σε όλα τα πολιτικά κόμματα για «[...] να πάρουν συγκεκριμένες θέσεις και να βοηθήσουν στην ανάπτυξη του αντιπολεμικού κινήματος [...]».⁴²⁹ Παρά ταύτα, σε συγκεκριμένες στιγμές εξακολουθεί να διατηρεί τις γραμμές αντιπαραθέσης με τις άλλες πολιτικές δυνάμεις⁴³⁰ – κυρίως ως προς το περιεχόμενο της «φιλειρηνικής διαμαρτυρίας»· ωστόσο η λογική είναι «συσπείρωση όσο το δυνατόν περισσότερων δυνάμεων» και

---

⁴²⁷ Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Ο λαός στο προσκήνιο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαρτίου 1999.

⁴²⁸ Γόντικας, Δ., «Οι λαοί έχουν το λόγο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999.

⁴²⁹ Συντονιστική Επιτροπή κατά του Πολέμου, «Να σταματήσει κάθε διευκόλυνση στο ΝΑΤΟ», κείμενο ανοικτής πρόσκλησης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1999.

⁴³⁰ Μαΐλης, Μ., «Μαγειρέματα σε βάρος του λαού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1999.

εν συνεχεία πάλι για την πολιτικοποίησή τους – η οποία ξεκινά όσο πλησιάζουμε προς το τέλος των βομβαρδισμών. Τέλος, πάντοτε υπάρχει μια μέριμνα να συνδεθεί η αντιιμπεριαλιστική δράση με την οργανωμένη δράση της εργατικής τάξης τόσο σε ρητορικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.⁴³¹

Κατ' αντιστοιχία και η αντίδραση του μηχανισμού του ΚΚΕ ήταν άμεση. Θα επιχειρήσουμε να καταγράψουμε λίγο πιο σχολαστικά τις κινητοποιήσεις των 78 ημερών του πολέμου στις τέσσερις μεγάλες πόλεις –Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιάς, Πάτρα– αλλά και στα νατοϊκά στρατόπεδα και βάσεις, για να γίνει περισσότερο κατανοητή η πυκνότητα των κινητοποιήσεων και των παρεμβάσεων του κόμματος. Στις 24 Μαρτίου, την ημέρα έναρξης των βομβαρδισμών, διοργανώνεται αντιιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο από την ΚΟΑ στην Αθήνα,⁴³² από την ΚΟΘ στη Θεσσαλονίκη (απόγευμα και βράδυ με συμβολική κατάληψη της δημοτικής ραδιοφωνίας)⁴³³ και από τη Νομαρχιακή Επιτροπή Αχαΐας στην Πάτρα⁴³⁴. Στη Θεσσαλονίκη την επόμενη ημέρα από το πρωί υπάρχουν διαμαρτυρίες σε στρατόπεδα και στο λιμάνι και συλλαλητήριο στο Αμερικανικό Προξενείο, όπου οι δυνάμεις του κόμματος συγκρούονται με αστυνομικές δυνάμεις.⁴³⁵ Αντίστοιχη κινητοποίηση λαμβάνει χώρα και στο Λιτόχωρο από επιτροπές ειρήνης της περιοχής.⁴³⁶ Σε γενικές γραμμές, το κόμμα εκμεταλλεύεται τις παρελάσεις για την 25η Μαρτίου, ώστε να προωθήσει αντιιμπεριαλιστικές διαμαρτυρίες. Στις 26 Μαρτίου επαναλαμβάνεται η σύμπραξη σε συλλαλητήρια των πολιτικών νεολαιών σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη⁴³⁷ – με την εξαίρεση της ΟΝΝΕΔ– και ταυτόχρονα δραστηριοποιούνται σε διαμαρτυρία στην Αθήνα η ΕΕΔΥΕ και η Επιτροπή για την Ανασυγκρότηση του Συνδικαλιστικού

---

⁴³¹ Αγκαβανάκη, Αιμ., «Ιμπεριαλισμός και εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999. Κυριακίδης, Θ., «Εργαζόμενοι και πολεμική εμπλοκή», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Απριλίου 1999.

⁴³² «Όχι στους φονιάδες των λαών!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαρτίου 1999.

⁴³³ «Συναγερμός απ' άκρη σ' άκρη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999.

⁴³⁴ «Πλήθος αντιιμπεριαλιστικών συγκεντρώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1999.

⁴³⁵ «Διαρκής διαδήλωση στη Θεσσαλονίκη: Ο πιο περήφανος γιορτασμός της 25ης Μάρτη!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999.

⁴³⁶ «Συναγερμός απ' άκρη σ' άκρη», *ό.π.*

⁴³⁷ Φραγκέας, Ανδ., «Η συνέχεια θα γραφτεί στους δρόμους!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999.

Κινήματος,⁴³⁸ η Παμπειραϊκή Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη στον Πειραιά με αφορμή τον ελλιμενισμό τεσσάρων νατοϊκών πλοίων⁴³⁹ και το Συνδικάτο Οικοδόμων στην Πάτρα⁴⁴⁰. Στις 28 Μαρτίου επαναλαμβάνεται η πορεία διαμαρτυρίας στον Πειραιά,⁴⁴¹ οι αντίστοιχες της Δυτικής Ελλάδας συγκεντρώνονται κοντά στο αεροδρόμιο του Ακτίου⁴⁴² και οι κομματικές δυνάμεις της Θεσσαλίας περικυκλώνουν το νατοϊκό στρατηγείο του Τυρνάβου⁴⁴³. Στις 29 Μαρτίου διοργανώνονται συλλαλητήρια σε Θεσσαλονίκη⁴⁴⁴ και Πάτρα⁴⁴⁵, στις 30 Μαρτίου η «Νεανική Δράση» πραγματοποιεί ολονύχτια διαμαρτυρία έξω από την Αμερικανική Πρεσβεία⁴⁴⁶ και την επόμενη ημέρα οι επιτροπές ειρήνης της Αχαΐας μαζί με συνδικαλιστές του νομού προβαίνουν σε αποκλεισμό της αεροπορικής βάσης του Άραξου⁴⁴⁷. Το βράδυ της ίδιας ημέρας μέλη της ΚΝΕ και της «Νεανικής Δράσης» εισήλθαν από την Πύλη 11 του λιμανιού της Θεσσαλονίκης προσπαθώντας να αποτρέψουν την αποβίβαση γερμανικών στρατευμάτων.⁴⁴⁸

Οι κινητοποιήσεις του Απριλίου ξεκινούν στις 2 του μήνα με συλλαλητήρια-συναυλίες σε Πειραιά και Θεσσαλονίκη.⁴⁴⁹ Στις 3 Απριλίου το νεοδημιουργηθέν ΠΑΜΕ οργανώνει πορεία στα γραφεία της ΕΕ⁴⁵⁰ μετά το τέλος της πρώτης μέρας της Πανελλαδικής του Συνδιάσκεψης. Την επόμενη ημέρα η ΕΕΔΥΕ οργανώνει παναττικό συλλαλητήριο στην Αθήνα,⁴⁵¹ κομματικές δυνάμεις και επιτροπές ειρήνης

---

⁴³⁸ «Ποτάμι η οργή στην Αθήνα: “Εδώ δε θα περάσει ο ιμπεριαλισμός!”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999.

⁴³⁹ «Πειραιάς: “Φονιάδες των λαών Αμερικάνοι!”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999.

⁴⁴⁰ «Πελοπόννησος: Yankees go home!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999.

⁴⁴¹ «Πειραιάς: Να σταματήσουμε το έγκλημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999.

⁴⁴² «Άκτιο: Το AWACS δε γύρισε στη βάση του», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999.

⁴⁴³ «Τύρναβος: “Φλόγες” ειρήνης έζωσαν το στρατηγείο του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999.

⁴⁴⁴ «Θεσσαλονίκη: “ΕΟΚ και ΝΑΤΟ πολέμου συνδικάτο”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999.

⁴⁴⁵ «Πελοπόννησος: Διαδηλώσεις παντού!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999.

⁴⁴⁶ «Πάρτε τις βάσεις και μπρος!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1999.

⁴⁴⁷ «Άραξος: Φονιάδες των λαών Αμερικάνοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1999.

⁴⁴⁸ «Λιμάνι Θεσσαλονίκης: Σταμάτησαν και άλλη γερμανική φάλαγγα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1999.

⁴⁴⁹ «Με διαδήλωση και τραγούδι κόντρα στους ΝΑΤΟικούς σφαγείς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁰ «Ταξικό ΟΧΙ στη ΝΑΤΟική βαρβαρότητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999.

⁴⁵¹ «Να σταματήσει εδώ και τώρα ο πόλεμος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999.

διαδηλώνουν στη Σούδα⁴⁵² και στον Τύρναβο στο στρατόπεδο «Σχοινιά»⁴⁵³ και η ΚΟΘ με την ΕΔΥΕΘ αποκλείουν το στρατόπεδο της Σίνδου⁴⁵⁴. Στις 6 Απριλίου η ΟΓΕ πραγματοποιεί καθιστική διαμαρτυρία έξω από την Αμερικανική Πρεσβεία,⁴⁵⁵ ενώ φορείς του Πειραιά (επιτροπές ειρήνης, συνδικάτα, δημοτικές παρατάξεις κ.ά.) ξεκινούν πορεία από τον Πειραιά με κατεύθυνση την πρεσβεία⁴⁵⁶. Στις 7 Απριλίου πραγματοποιείται αντιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο από το «Συντονιστικό Αγώνα Σχολείων Αθήνας» (ΣΑΣΑ) στην Αθήνα⁴⁵⁷ και το απόγευμα της ίδιας ημέρας επανακάμπουν οι πολιτικές νεολαίες με συλλαλητήρια σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη⁴⁵⁸. Στις 8 Απριλίου επιτροπές ειρήνης αποκλείουν το στρατόπεδο της Νέας Σάντας στο Κιλκίς⁴⁵⁹ και στις 9 Απριλίου η «Νεανική Δράση» συγκεντρώνεται έξω από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας⁴⁶⁰. Στις 14 Απριλίου έχουμε νέα διαδήλωση στο Άκτιο,⁴⁶¹ στις 15 Απριλίου πραγματοποιούνται συλλαλητήρια της «Επιτροπής κατά του Πολέμου» στην Αθήνα,⁴⁶² στη Θεσσαλονίκη,⁴⁶³ στην 110 Πτέρυγα Μάχης στη Λάρισα⁴⁶⁴ και της ΝΕ Αχαΐας στην Πάτρα⁴⁶⁵. Στις 16-17 Απριλίου λαμβάνουν χώρα συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στο ναύσταθμο της Σαλαμίνας⁴⁶⁶ για να αποτραπεί η αναχώρηση πλοίου του Πολεμικού Ναυτικού για την Αδριατική και στις 18 Απριλίου πραγματοποιούνται συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας στον Άραξο, στο 501 Μηχανοκίνητο Τάγμα στα Γιαννιτσά και στον Τύρναβο⁴⁶⁷.

---

⁴⁵² «Χιλιάδες διαδηλωτές απέκλεισαν τη βάση της Σούδας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999.

⁴⁵³ «Πολιόρκησαν το ΝΑΤΟϊκό στρατηγείο στον Τύρναβο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁴ «Διαρκής αγώνας ενάντια στους μπεριαλιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁵ «Μη σκοτώνετε τα παιδιά μας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁶ «Σε κλοιό και χτες η “πρεσβεία του θανάτου”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁷ «Η ελληνική νεολαία αλληλέγγυα στο γιουγκοσλαβικό λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁸ «Κοινή δράση των πολιτικών νεολαίων ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999.

⁴⁵⁹ «Νέα Σάντα: Μπλόκο στο στρατόπεδο εκπαίδευσης φονιάδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁰ «Διαδήλωση σήμερα έξω από το υπουργείο Εθνικής Άμυνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1999.

⁴⁶¹ «Πανηπειρωτική καταδίκη των ΝΑΤΟϊκών βομβαρδισμών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Απριλίου 1999.

⁴⁶² «Ο λαός φραγμός στα δολοφονικά σχέδια των μπεριαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1999.

⁴⁶³ «Λαϊκή αποφασιστικότητα – μπλόκο στο ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁴ «Λάρισα: Συλλαλητήριο και πορεία στην 110 Πτέρυγα Μάχης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁵ «Πάτρα: Παλλαϊκή απαίτηση: Να σταματήσει ο πόλεμος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁶ «... δε βγαίνουν απ’ τα σύνορα Έλληνες φαντάροι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁷ «Σκυτάλη σήμερα σε Άραξο, Τύρναβο, Γιαννιτσά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 1999.

Στο τελευταίο δεκαήμερο του Απριλίου το κόμμα οργανώνει επισκέψεις στη Γιουγκοσλαβία. Στις 21 Απριλίου αντιπροσωπεία του κόμματος υπό το Χαρ. Φλωράκη μεταβαίνει στο Βελιγράδι και συναντιέται με το Σοσιαλιστικό Κόμμα Σερβίας και το Σλ. Μιλόσεβιτς.⁴⁶⁸ Στις 22 Απριλίου αντιπροσωπεία του ΠΑΜΕ Θεσσαλονίκης μεταβαίνει στη Νις της Γιουγκοσλαβίας για να μετάσχει στις «ανθρώπινες αλυσίδες» των Γιουγκοσλάβων⁴⁶⁹ και αντιπροσωπεία της Ομοσπονδίας Οικοδόμων και της ΕΕΔΥΕ μεταβαίνει με τη σειρά της στο Βελιγράδι⁴⁷⁰. Στην Ελλάδα στις 21 Απριλίου διοργανώνεται αντιιμπεριαλιστικό φοιτητικό συλλαλητήριο⁴⁷¹ και στις 22 Απριλίου μαζικό και ανοικτό συλλαλητήριο στην Αθήνα με πρωτοβουλία της ΓΣΕΕ, της ΑΔΕΔΥ, του ΕΚΑ και της ΕΕΔΥΕ⁴⁷². Στις 24 Απριλίου το ΠΑΜΕ διοργανώνει συγκέντρωση-συναυλία στο φυλάκιο των Ευζώνων στο Κιλκίς.⁴⁷³ Στις 28 Απριλίου κατέρχονται οι συνταξιοδικές οργανώσεις σε πανελλαδικό αντιιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο⁴⁷⁴ και την ίδια ημέρα πραγματοποιείται αποκλεισμός του στρατοπέδου στο Λιτόχωρο⁴⁷⁵. Τέλος, το διήμερο 30 Απριλίου – 1 Μαΐου επαναλαμβάνεται και ο αποκλεισμός του λιμανιού στη Θεσσαλονίκη.⁴⁷⁶

Το δεκαήμερο 1-10 Μαΐου διενεργείται και το 21ο Δεκαήμερο Ειρήνης της ΕΕΔΥΕ, το οποίο είναι προέκταση της πρότερης κινητοποίησης και όλες οι δράσεις του είναι ενταγμένες στην εν γένει αντιπολεμική κινητοποίηση. Για παράδειγμα, η Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης στις 9 Μαΐου αποκτά ιδιαίτερα μαζικά και αντιπολεμικά χαρακτηριστικά⁴⁷⁷ – όπως και εορτασμός της Πρωτομαγιάς του 1999⁴⁷⁸. Ταυτόχρονα,

---

⁴⁶⁸ «Νέα Γιουγκοσλαβία: “Αντιστεκόμαστε, δε θα προδώσουμε την πατρίδα μας”!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1999.

⁴⁶⁹ «Εμπρακτη έκφραση διεθνιστικής αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Απριλίου 1999.

⁴⁷⁰ Στο ίδιο.

⁴⁷¹ «Φοιτητές-Σπουδαστές: Ενάντια στον ιμπεριαλισμό και την υποτέλεια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 1999.

⁴⁷² «Λαϊκή απαίτηση: Έξω το ΝΑΤΟ απ’ τα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1999.

⁴⁷³ «Δεν περνάνε τα ΝΑΤΟικά στρατεύματα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Απριλίου 1999.

⁴⁷⁴ «Συνταξιούχοι: Μπορούμε να σταματήσουμε τους δολοφόνους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1999.

⁴⁷⁵ «Λιτόχωρο: Διαδηλωτές απέκλεισαν την “24η ΤΘΤ”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1999.

⁴⁷⁶ «Απαγορεύεται η διέλευση ΝΑΤΟικών φονιάδων!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1999.

⁴⁷⁷ «21ο Δεκαήμερο Ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1-2 Ιανουαρίου 2000.

στις 6 Μαΐου 1999 το ΚΚΕ ξεκινά και την προεκλογική του εκστρατεία για τις Ευρωεκλογές του 1999⁴⁷⁹ (βλ. και υποκεφάλαιο 2.4.2.3) όπου τα προεκλογικά προτάγματα του κόμματος είναι πλήρως ενταγμένα στην αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση. Στις 11 Μαΐου πραγματοποιείται αντιπολεμική κινητοποίηση της ΟΓΕ στη Θεσσαλονίκη⁴⁸⁰ και στις 15 Μαΐου συλλαλητήριο στην Αθήνα από συνδικάτα που πρόσκεινται στο ΚΚΕ και κομματικές νεολαίες⁴⁸¹. Τις υπόλοιπες δύο εβδομάδες έχουμε ένα μπλόκο από τη «Νεανική Δράση» σε ιταλική φάλαγγα (26 Μαΐου)⁴⁸² και δύο νέες συγκεντρώσεις στο Άκτιο (27 και 30 Μαΐου)⁴⁸³. Στις 28 Μαΐου η Σπουδάζουσα της ΚΝΕ γκρεμίζει το άγαλμα του Τρούμαν στην Αθήνα⁴⁸⁴ και η ΚΟΘ χτίζει την Πύλη 11 στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης⁴⁸⁵.

Τον Ιούνιο η αντιιμπεριαλιστική δραστηριότητα μειώνεται, καθώς το κόμμα στρέφει την προσοχή του στην προεκλογική εκστρατεία για τις ευρωεκλογές. Η 2α Ιουνίου ονομάζεται «Μέρα Δράσης Λαών ενάντια στο ΝΑΤΟικό πόλεμο στα Βαλκάνια»,⁴⁸⁶ που αποφασίστηκε στη διεθνή συνάντηση κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων των Βαλκανίων στις 21-23 Μαΐου 1999 στην Αθήνα⁴⁸⁷. Αυτό σημαίνει ταυτόχρονες αντιπολεμικές εκδηλώσεις σε όλες τις πρωτεύουσες των βαλκανικών χωρών. Στις 4 Ιουνίου η ΚΟΘ οργανώνει διαμαρτυρία στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης⁴⁸⁸ και στο τριήμερο 8-10 Ιουνίου κομματικές δυνάμεις προσπαθούν να εμποδίσουν την απόβαση αμερικανικών στρατευμάτων στο Λιτόχωρο⁴⁸⁹. Στις 10 Ιουνίου συμφωνείται η παύση των βομβαρδισμών, αφού ο Μιλόσεβιτς έχει αποδεχθεί

---

⁴⁷⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την 1η Μάη», διακήρυξη (29 Απριλίου 1999), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 441-444.

⁴⁷⁹ «Μεγαλειώδης προεκλογική συγκέντρωση του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαΐου 1999

⁴⁸⁰ «Θεσσαλονίκη: Δε γεννάμε παιδιά για τον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαΐου 1999.

⁴⁸¹ «Ξεσηκωμός για το νέο ΝΑΤΟικό έγκλημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1999.

⁴⁸² «ΜΑΤωσαν τους αγωνιστές!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 1999.

⁴⁸³ «Σε αντιπολεμικό κλοιό σήμερα η βάση του Ακτίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαΐου 1999.

⁴⁸⁴ «Έκαναν θρύψαλα τον Τρούμαν!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1999.

⁴⁸⁵ «Θεσσαλονίκη: Αντιιμπεριαλιστική σφραγίδα στο λιμάνι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1999.

⁴⁸⁶ «Αντιπολεμικές-αντιΝΑΤΟικές εκδηλώσεις στα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1999.

⁴⁸⁷ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αναγκαιότητα για διεθνή συνεργασία και κοινές πρωτοβουλίες», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1999.

⁴⁸⁸ «Θεσσαλονίκη: Σε κλοιό πάλι το λιμάνι σήμερα το βράδυ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1999.

⁴⁸⁹ «Έτσι καταλύθηκε η εθνική κυριαρχία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1999.

τους όρους της ανακωχής από τις 3 Ιουνίου. Στις 12 Ιουνίου τα πρώτα στρατεύματα της KFOR εισέρχονται στο Κόσοβο, με τις εχθροπραξίες να τελειώνουν.

Το ΚΚΕ, βέβαια, δεν σταματά τις κινητοποιήσεις λόγω της παύσης των βομβαρδισμών, αφού πλέον το κέντρο βάρους μετακινείται στη δράση της KFOR στο Κόσοβο. Στις 16 Ιουνίου η ΚΟΘ διοργανώνει ξανά κινητοποίηση στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης⁴⁹⁰ για να διαμαρτυρηθεί για την αποστολή ελληνικού στρατιωτικού σώματος στο Κόσοβο στο πλαίσιο της KFOR, κινητοποίηση που μεταφέρθηκε στα Γιαννιτσά όπου βρίσκεται το στρατόπεδο του 501 Μηχανοκίνητου Τάγματος Πεζικού, το οποίο στο σύνολό του μετέχει στη δύναμη των 1.500 στελεχών και στρατιωτών της αποστολής. Στις 22 Ιουνίου η ΕΕΔΥΕ καλεί σε «Μέρα Δράσης κατά του Πολέμου», με κινητοποιήσεις από όλες τις επιτροπές ειρήνης του Λεκανοπεδίου,⁴⁹¹ στις 27 Ιουνίου αποκλείεται η βάση στο Άκτιο⁴⁹² και στις 29 Ιουνίου συλλαλητήρια πραγματοποιούνται στον Πειραιά από την Παμπειραϊκή Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη και στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης από την ΚΟΘ⁴⁹³. Το ρεύμα της κινητοποίησης συνεχίζεται και στο πρώτο εικοσαήμερο του Ιουλίου, οπότε και ξεχωρίζει το «αντιμπεριαλιστικό διήμερο» (10-11 Ιουλίου) της ΚΝΕ σε Λιτόχωρο, Θεσσαλονίκη –όπου υπήρξε και ισχυρή καταστολή από πλευράς αστυνομίας– και Εύζωνες.⁴⁹⁴

Στις 3-4 Ιουλίου λαμβάνει χώρα και το 13ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ, στο οποίο γίνεται και ένας πρώτος απολογισμός της όλης κινητοποίησης. Πέραν της αναγνώρισης των πολλών και μαζικών κινητοποιήσεων, αυτό που τίθεται στην προμετωπίδα των επιδιώξεων της ΕΕΔΥΕ είναι η ενοποίηση όλων των επιμέρους κινήσεων, συσπειρώσεων και πρωτοβουλιών σε ένα ενιαίο μέτωπο. Με τα λόγια του Θ. Παφίλη: «[...] το αντιμπεριαλιστικό αντιπολεμικό κίνημα να συμβάλει στη δημιουργία της εναλλακτικής λύσης, του αντίπαλου δέους. Του μεγάλου εκείνου μετώπου που θα συσπειρώνει όλα εκείνα τα κινήματα που αντιμάχονται σήμερα και θα ανατρέψουν αύριο τη νέα ιμπεριαλιστική τάξη [...]».⁴⁹⁵ Ταυτόχρονα,

---

⁴⁹⁰ «Θεσσαλονίκη: Κανένας φαντάρος στη Γιουγκοσλαβία!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουνίου 1999.

⁴⁹¹ «Αθήνα: “Αντίσταση στο ΝΑΤΟ και ανυπακοή...”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιουνίου 1999.

⁴⁹² «Βάση του Ακτίου: Μπλόκο ειρήνης και αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουνίου 1999.

⁴⁹³ «Θεσσαλονίκη: Μπλόκο στις φάλαγγες του θανάτου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουνίου 1999.

⁴⁹⁴ «ΜΑΤώσαν τη Θεσσαλονίκη οι υπάλληλοι του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουλίου 1999.

⁴⁹⁵ «13ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Οι λαοί θα ανατρέψουν τη βαρβαρότητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1999.

αναδεικνύεται και η γραμμή σύγκλισης – «[...] οι σχέσεις που αναπτύσσει η ΕΕΔΥΕ με άλλους φορείς δεν είναι για δημόσιες σχέσεις, αλλά βασισμένες στον κοινό αντιιμπεριαλιστικό αγώνα [...]»⁴⁹⁶ ορίζεται το «αντιιμπεριαλιστικό» πλαίσιο, με τον τρόπο που το αντιλαμβάνεται το ΚΚΕ, ως μια βάση συνεννόησης. Αναγνωρίζεται, επίσης, ότι «[...] το φιλειρηνικό κίνημα αποκτά βαθύτερα αντιιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά [...]»⁴⁹⁷ και ότι εντέλει οι αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις «έσωσαν την τιμή του ελληνικού λαού», άρα είχαν χαρακτηριστικά που εξέφευγαν από τις επιδιώξεις ενός στενού πολιτικού ακροατηρίου. Στις 18 Ιουλίου δημοσιοποιείται και η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ για τις κινητοποιήσεις και εν γένει τον πόλεμο και τις συνέπειες του, όπου αναφέρεται ότι:

είναι ανάγκη, λοιπόν, να δυναμώσει ακόμα περισσότερο το αντιΝΑΤΟικό και αντιπολεμικό μέτωπο, να διευρυνθεί η κοινωνική του βάση, να συναντηθούν όσο γίνεται ευρύτερες δυνάμεις από όλα τα κόμματα, που θέλουν να αντισταθούν, έστω και αν οι ηγεσίες των κομμάτων τους έχουν διαφορετική στάση. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί μια κοινωνικοπολιτική συμμαχία ενάντια στον πόλεμο και το ΝΑΤΟ. Οι εξελίξεις δείχνουν ότι αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους έντονα τα στοιχεία της αγανάκτησης, ενάντια στην ιμπεριαλιστική νέα τάξη πραγμάτων.⁴⁹⁸

Εδώ βλέπουμε ότι γίνεται διαχωρισμός κομματικών δυνάμεων και κομματικών ηγεσιών και τίθεται ανοιχτά το ζήτημα της δημιουργίας «κοινωνικοπολιτικής συμμαχίας με «αντιιμπεριαλιστικά» χαρακτηριστικά – άρα και περισσότερο συμπεριληπτικής. Επισημαίνεται ότι «[...] από τα “κάτω” διαμορφώνονται νέοι συσχετισμοί δυνάμεων, γίνονται σημαντικές διεργασίες, όπως φάνηκε ήδη από την υπόθεση Οτσαλάν, και οι οποίες κορυφώθηκαν το τελευταίο διάστημα στην κατεύθυνση αντιιμπεριαλιστικών, αντιΝΑΤΟικών συσπειρώσεων [...]»⁴⁹⁹ καθώς και ότι «[...] αυτό το ενωτικό μαζικό κίνημα, πιο ικανό σήμερα από την πλούσια εμπειρία που απέκτησε σ’ αυτό το διάστημα, πρέπει να στηριχτεί σε εκείνους που με

---

⁴⁹⁶ «13ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Βατήρας εκτόξευσης του αντιιμπεριαλιστικού αντιΝΑΤΟικού κινήματος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 1999.

⁴⁹⁷ Χαλβατζής, Σπ., «Ο λαός απέρριψε τη ραγιαδική πολιτική και πρακτική», χαιρετισμός στο 13ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 1999.

⁴⁹⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον πόλεμο του ΝΑΤΟ κατά της Γιουγκοσλαβίας και τις εξελίξεις μετά την επιβολή της συμφωνίας του G-8», *ό.π.*, σελ. 463.

⁴⁹⁹ Στο ίδιο.

συνέπεια αντιστέκονται στον πόλεμο και στο ΝΑΤΟ, στην ιμπεριαλιστική τακτική της ΕΕ [...],⁵⁰⁰ δηλαδή στο ΚΚΕ και στους κομμουνιστές.

Η αποτύπωση της κινητοποίησης για τον Πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία διαφαίνεται και σε δύο παρεμβάσεις της Αλ. Παπαρήγα, οι οποίες υποδεικνύουν και μία σχετικά διαφοροποιημένη προσέγγιση του συμμαχιακού ζητήματος. Η πρώτη παρέμβαση εντοπίζεται στην ομιλία της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στο φεστιβάλ της ΚΝΕ στις 19 Σεπτεμβρίου 1999⁵⁰¹. Η Παπαρήγα προσδιορίζει «τέσσερις βασικούς άξονες συσπείρωσης»: ο πρώτος αφορά στα «προβλήματα που προκαλούνται από τις αναδιαρθρώσεις», όπου «[...] η πάλη πρέπει να ενταθεί στη λεγόμενη μετά-ΟΝΕ εποχή, γιατί τότε ακριβώς θα ενταθούν οι αρνητικές συνέπειες για το λαό, θα ενταθούν τα αντιδραστικά μέτρα με πρόσχημα της διατήρησή της [...]⁵⁰². Ο δεύτερος άξονας είναι ο «[...] αγώνας για τα οξυμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της εργατικής τάξης, των μικρομεσαίων στρωμάτων της πόλης και της υπαίθρου, τα προβλήματα της νεολαίας, των γυναικών της μισθωτής διανοήσης [...]⁵⁰³. Τρίτος άξονας «[...] η πάλη κατά των επιλογών και δεσμεύσεων που προκύπτουν από τη συμμετοχή και ενσωμάτωση της χώρας σε τοπικούς και διεθνείς ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς [...]⁵⁰⁴ και τέταρτος «[...] ο αγώνας για τα δημοκρατικά δικαιώματα του λαού [...]⁵⁰⁵. Η συμμαχιακή πρόταση του ΚΚΕ είναι

ΣΥΜΜΑΧΙΑ στο ταξικό-κοινωνικό επίπεδο ανάμεσα στην εργατική τάξη και να μικρομεσαία λαϊκά στρώματα. Στο επίπεδο του κινήματος, ανάμεσα στο εργατικό κίνημα και τα κινήματα της αγροτιάς και των άλλων μικρομεσαίων στρωμάτων της πόλης, διευρύνεται με τα κινήματα της νεολαίας, των γυναικών, της διανοήσης, όλων των εργαζομένων που καταπιέζονται και υφίστανται σκληρή εκμετάλλευση. *Είναι ΣΥΜΜΑΧΙΑ στο πολιτικό επίπεδο, ανάμεσα σε κόμματα, πολιτικές κινήσεις και άλλους σχηματισμούς με πολιτικούς σκοπούς και στόχους. Στηρίζεται και αξιοποιεί κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες που δεν εντάσσονται σε πολιτικούς σχηματισμούς, κατανοούν την ανάγκη του οργανωμένου μαζικού πολιτικού αγώνα. Το*

---

⁵⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 463-464.

⁵⁰¹ Παπαρήγα, Αλ., «Να συμφωνήσουμε στη δράση κατά των μονοπωλίων και του ιμπεριαλισμού», ομιλία στο Φεστιβάλ της ΚΝΕ (19 Σεπτεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Σεπτεμβρίου 1999.

⁵⁰² Στο ίδιο.

⁵⁰³ Στο ίδιο.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο.

⁵⁰⁵ Στο ίδιο.

Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο είναι η ΣΥΜΜΑΧΙΑ, που μπορεί να συνενώσει τη μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού, να την εφοδιάσει με πολιτικό σχέδιο ανατροπής της σημερινής κατάστασης, να της δώσει ΔΥΝΑΜΗ για να αντιμετωπίσει την πανίσχυρη πλουτοκρατία και τα κόμματά της, τις επεμβάσεις των διεθνών οργανισμών.⁵⁰⁶

Εδώ, πέρα από τις ιδιαίτερα συμπεριληπτικές εγκλήσεις – «μικρομεσαία στρώματα υπάιθρου και πόλης» - υπάρχει σαφέστατη νύξη για «συμμαχία στο πολιτικό επίπεδο», η οποία επιδιώκεται με ισότιμο τρόπο με την κοινωνική συμμαχία, εντός του ΑΑΔΜ. Επιπλέον, «[...] η συμμαχία που προτείνει το ΚΚΕ δεν απαιτεί συμφωνία στο επίπεδο της αντίληψής μας για το σοσιαλισμό [...]»⁵⁰⁷, κάτι που ενισχύει και το μεταβατικό χαρακτήρα του ΑΑΔΜ. Στη δεύτερη παρέμβασή της, σε συνέντευξη τύπου στο Βόλο, η Παπαρήγα αποσαφηνίζει ότι «...το ΜΕΤΩΠΟ δε φτιάχνεται με συναινετικές πολιτικές, από πολιτικές δυνάμεις που μέχρι τώρα εκλιπαρούσαν για συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ. Είμαστε αισιόδοξοι ότι στην πορεία θα υπάρξει και στο πολιτικό επίπεδο τέτοια δυνατότητα...»⁵⁰⁸. Η αναγνώριση της «δυνατότητας» για αλλαγή του πολιτικού σκηνικού και ανάδυσης πολιτικών απόψεων εγγύτερα προς τις επιδιώξεις του ΚΚΕ, σίγουρα είναι μια μικρή διαφοροποίηση που φανερώνει, σε κάθε περίπτωση, μια πιο ευέλικτη προσέγγιση στο ζήτημα των συμμαχιών, υπό την επίδραση της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης.

Εν κατακλείδει, θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε ορισμένα στοιχεία που προκύπτουν από την κινητοποίηση για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία και επιδρούν στη διαμόρφωση του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης:

1. Καταρχάς πρόκειται για μια ιδιαίτερα πυκνή κινητοποίηση τόσο με ποσοτικούς όσο και με ποιοτικούς όρους. Στην καταγραφή που προηγήθηκε δεν περιλαμβάνονται πορείες, πικετοφορίες, συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε επαρχιακές πόλεις ή συνοικίες της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, οι οποίες διενεργούνταν σχεδόν σε καθημερινή βάση στη διάρκεια του πολέμου. Πρόκειται για μια πλούσια κινητοποιητική δραστηριότητα που συμπυκνώθηκε σε μόλις τρεις μήνες και ήταν πρωτοφανής για την εμπειρία του κόμματος στη

---

⁵⁰⁶ Στο ίδιο.

⁵⁰⁷ Στο ίδιο.

⁵⁰⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Μαζί με άλλες ριζοσπαστικές δυνάμεις στην κάλπη και τους αγώνες», συνέντευξη τύπου στο Βόλο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Οκτωβρίου 1999.

δεκαετία του 1990. Επιπλέον, σε αυτό τον κύκλο κινητοποίησης ενεργοποιήθηκε ένα σώμα ποικιλόμορφων ρεπερτορίων δράσης, που ξεκινούσαν από ήπιες μορφές και κατέληγαν σε λογικές άμεσης σύγκρουσης και αντιπαράθεσης. Η εναλλαγή ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές κινητοποίησης ενισχύει την προσαρμοστικότητα του κόμματος και το κυριότερο θέτει επί τάπητος και ένα κριτήριο αποτελεσματικότητας, η οποία στη δεδομένη συγκυρία εξιολογείται από την κομματική ελίτ ως αναβαθμισμένη. Επί της ουσίας, η συγκεκριμένη περίοδος σηματοδοτεί τη μετάβαση του κόμματος σε μια αναβαθμισμένη θέση πολιτικής παρέμβασης, δημιουργεί δηλαδή μία αυτοεικόνα ενισχυμένης επιρροής, η διάψευση της οποίας θα ενεργοποιήσει αντίρροπες τάσεις. Σε κάθε περίπτωση, όμως, ολόκληρη αυτή η περίοδος θα αποκτήσει μία ιδιαίτερη συμβολική αξία και μία ολοκληρω γενιά κομματικών στελεχών.

2. Οι ανάγκες της κινητοποίησης ενεργοποίησαν το σύνολο του κομματικού δυναμικού και του περίγυρου του κόμματος. Το συντονιστικό κέντρο ήταν στο ίδιο το κόμμα, η ΕΕΔΥΕ είχε δεύτερο ρόλο –αυτό φαίνεται από τον καταλυτικό ρόλο της ΚΟΘ στις κινητοποιήσεις της Θεσσαλονίκης–, ωστόσο άπασες οι κομματικές δυνάμεις, ασχέτως προηγούμενης «χρέωσης», κατέρχονταν στις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις – η «χρέωση» όλων ήταν στο αντιμπεριαλιστικό κίνημα. Δεν υπήρχε δηλαδή η παραδοσιακή «μέριμνα» να εμφανιστεί μια δράση ως προϊόν πρωτοβουλίας ενός δεδομένου μετωπικού σχήματος, αλλά αντίθετα η προσοχή δινόταν στη μαζικότητα της συμμετοχής και στην ταχύτητα της αντίδρασης – ιδίως όταν επρόκειτο για αποκλεισμούς χώρων ή παραστάσεις διαμαρτυρίας. Σε κάθε περίπτωση, το κοινό στοιχείο που έδενε τη δράση των κομματικών δυνάμεων ήταν το αντιμπεριαλιστικό επιχείρημα. Με την έννοια αυτή, παρότι ενισχύεται ο κομματικός έλεγχος επί της κινητοποίησης – και διαμέσου της υποβάθμισης της ΕΕΔΥΕ – ενσωματώνεται στην κομματική παρέμβαση η ανοιχτή λογική της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης.
3. Το ίδιο ισχύει, βέβαια, και με τις άλλες συσπειρώσεις – εργατικό κίνημα, αγρότες, μαθητές-φοιτητές, ΕΒΕ, κλπ.. Ο κανόνας ήταν η προώθηση συνεργειών και η συντονισμένη δράση παρά η κατ' εξαίρεση κινητοποίηση – αυτό ισχύει ακόμα και για την πρωτοβουλία του ΠΑΜΕ στους Εύζωνες. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια του τετραμήνου δημιουργούνται μια σειρά από

νέα συντονιστικά αντιπολεμικής στόχευσης που επιχειρούσαν να συντονίσουν τη δράση των επιμέρους συσπειρώσεων. Για παράδειγμα, σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Πειραιά δημιουργούνται «συντονιστικά φορέων κατά του πολέμου», «επιτροπή γονέων στρατευμένων», συντονιστικά σε διάφορες επαγγελματικές κατηγορίες (π.χ. «Νομικοί για την Ειρήνη», «Δάσκαλοι για την Ειρήνη») κ.λπ. Σε όλα αυτά τα σχήματα η λογική είναι ανοιχτή. Παρότι το ΚΚΕ σε επίπεδο κομμάτων προσπαθεί να κατοχυρώσει την ιδιαιτερότητά του –έστω και σε ρητορικό επίπεδο–, στις αντιπολεμικές συσπειρώσεις και κινητοποιήσεις επιδιώκει τη μεγαλύτερη δυνατή συμπεριληψιμότητα. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι στο τετράμηνο (Μάρτιος-Ιούνιος) υπήρξε η αποθέωση του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης.

4. Έντονη, βέβαια, είναι και η διεθνική διάσταση της κινητοποίησης, με επισκέψεις στη Γιουγκοσλαβία, διεθνείς συντονιστικές πρωτοβουλίες, δομές αλληλεγγύης με αποστολή τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης και παρεμβάσεις στο Ευρωκοινοβούλιο. Στο επίπεδο αυτό η αξιοσημείωτη κινητοποίηση των κομματικών δυνάμεων βοήθησε το κόμμα να ενισχύσει και τη θέση του εντός του διεθνούς κινήματος, όπως θα δειχτεί και πιο κάτω.
5. Καθοριστική ήταν και η ακτιβιστική/«ηρωική» διάσταση των κινητοποιήσεων. Η «αυτοθυσία» με την οποία μέλη, φίλοι και νεολαίοι έσπευδαν να αποκλείσουν λιμάνια, βάσεις και σιδηροδρομικές γραμμές, οι διαρκείς συγκρούσεις με την αστυνομία και η αυτοπρόσωπη, επί της ουσίας, αντιπαράθεση με «ιμπεριαλιστές», πέραν του ότι «απελευθέρωσε» το κομματικό δυναμικό, λειτούργησε και ως κίνητρο κομματικής ένταξης – ιδιαίτερα για την ΚΝΕ. Οι παρεμβάσεις των κομματικών δυνάμεων λειτούργησαν ως σημείο αναφοράς για την κομματική βάση και η συγκεκριμένη συλλογική εμπειρία στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, στην Πρεσβεία των ΗΠΑ, στο Λιτόχωρο, στο Άκτιο, στη Σούδα, στον Άραχθο, στον Τύρναβο άρχισε να λειτουργεί ως πολύτιμη παρακαταθήκη και να νοσηματοδοτεί τη δράση των στελεχών και των μελών του κόμματος και τα επόμενα χρόνια. Τα παραπάνω πεδία παρέμβασης κατέληξαν οι νέοι «μνημονικοί τόποι» του κόμματος που εμπλούτισαν και διεύρυναν τη νέα «κομματική μυθολογία».

6. Ταυτόχρονα, οι κινητοποιήσεις χαρακτηρίστηκαν και από ευρηματικά ρεπερτόρια δράσης, που, βέβαια, μπορεί να ήταν αποτέλεσμα κεντρικού σχεδιασμού, αλλά εμπλούτιζαν την παραδοσιακή πρακτική του ΚΚΕ. Πρόχειρες θεατρικές παραστάσεις, σιωπηρές διαμαρτυρίες με ζωγραφισμένους στόχους στα σώματα των συμμετεχόντων, συνδυασμός διαμαρτυριών με μουσικά δρώμενα, αλλαγές σε πινακίδες δρόμων που πολλές φορές αποπροσανατόλιζαν νατοϊκά οχήματα –το περίφημο περιστατικό με τη λαχαναγορά– ήταν πρακτικές που αποτελούσαν μια σχετική απόκλιση από τον κομμουνιστικό κανόνα. Παράλληλα, οι συνεχείς συγκρούσεις με την αστυνομία, ιδίως στη Θεσσαλονίκη, εξοικείωναν, ειδικά το νεότερο κομματικό δυναμικό, με μια μορφή αντιπαράθεσης ξένη προς το λεγκαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης της Αριστεράς στη Μεταπολίτευση. Όλα αυτά ενίσχυαν την αυτοπεποίθηση των μελών και προσέλκυαν και εισέφεραν στη μαζικότητα των δράσεων.
7. Τέλος, είναι σαφές ότι δοκιμάστηκε το κόμμα σε έντονους ρυθμούς κινητοποίησης τους οποίους μπόρεσε να διαχειριστεί. Όπως είδαμε και πιο πάνω, τα στοιχεία του μοντέλου της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης –ειδικά τα ρεπερτόρια δράσης– είχαν δοκιμαστεί, με λιγότερη ένταση, από το 1996 και έπειτα. Φαίνεται ότι εκείνη η περίοδος προετοιμασίας βοήθησε το κόμμα να αντεπεξέλθει σε αυτούς στους πιο έντονους ρυθμούς. Παρ’ όλα αυτά, όπως θα φανεί και πιο κάτω, το εν λόγω μοντέλο κινητοποίησης δεν βοήθησε αρκετά στο να ενισχυθεί η επιρροή του κόμματος σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών – παρότι στις ευρωεκλογές του 1999 το κόμμα πέτυχε ένα υψηλό ποσοστό, ασχέτως της απογοήτευσης της κομματικής ελίτ–, κάτι που θέτει ερωτήματα για το βαθμό μετουσίωσης ενός ρεύματος κινητοποίησης σε εκλογική επιρροή. Επίσης, χωρίς την ύπαρξη ενός γεγονότος που να την ευνοεί –π.χ. πόλεμος– είναι δυνατή η διατήρηση μιας αντίστοιχης κινητοποιητικής δυναμικής;

Η κινητοποίηση ενάντια στην επίσκεψη Κλίντον στην Αθήνα στις 19 Νοεμβρίου 1999 συνιστά κορύφωση του κινητοποιητικού κύκλου του 1999 και τουλάχιστον για το στελεχιακό δυναμικό του ΚΚΕ αποτελεί την αιχμή της «μυθολογίας» που δημιούργησε η αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση. Η αποφασιστική αντίδραση των κομματικών δυνάμεων στον ερχομό του Προέδρου των ΗΠΑ -

αντίδραση που κατέληξε και σε συγκρούσεις με την αστυνομία - αποτέλεσε τη συμπίκνωση του πνεύματος του 1999 και το κυριότερο κατέληξε το πιο δηλωτικό στοιχείο της αντιιμπεριαλιστικής πάλης για το κόμμα. Βέβαια, ανέδειξε και τα όρια του εν λόγω μοντέλου κινητοποίησης. Στο δίμηνο της προετοιμασίας για την επίσκεψη Κλίντον το κόμμα επανέλαβε τα ρεπερτόρια δράσης της περιόδου του πολέμου, τα οποία, ως ένα βαθμό, άγγιξαν την πολιτική τους εξάντληση. Στην πραγματικότητα, η άμεση εκδήλωση της αντιπαράθεσης με τον επικεφαλής του ιμπεριαλιστικού εχθρού δεν αφήνει και πολλά περιθώρια για σχεδιασμό άλλου τύπου δράσεων και ενεργειών.

Η προετοιμασία του κόμματος ξεκινά από τις αρχές του Οκτωβρίου. Ωστόσο, ήδη από το Σεπτέμβριο υπάρχει μία «στοχοπροσήλωση» της κομματικής οργάνωσης με διαρκείς κινητοποιήσεις ενάντια στις νατοϊκές βάσεις⁵⁰⁹ σε μια λογική διατήρησης της κινητοποιητικής δυναμικής. Με τα λόγια του Ν. Σοφιανού, «[...] όσο οι ΝΑΤΟϊκές μπότες πατάνε στη γειτονιά μας, δεν έχουν δικαίωμα να κοιμούνται οι συνειδήσεις μας[...]»⁵¹⁰. Από την πρώτη στιγμή που ανακοινώνεται η επίσκεψη η ΕΕΔΥΕ κηρύσσει «ανεπιθύμητο» τον Κλίντον στη χώρα,⁵¹¹ καλεί σε συγκέντρωση στις 13 Νοεμβρίου⁵¹² –αρχική ημερομηνία του ερχομού του Κλίντον–, ενώ στις 19 Οκτωβρίου το ΠΑΜΕ καλεί σε σύσκεψη για προετοιμασία για τη συγκεκριμένη συγκέντρωση⁵¹³. Στις 22 Οκτωβρίου η ΕΕΔΥΕ πραγματοποιεί σύσκεψη προσκαλώντας συνδικάτα, δημοτικές παρατάξεις, την ΟΓΕ, την ΠΕΑΕΑ και «προσωπικότητες» για παραπέρα συντονισμό δράσης.⁵¹⁴ Το κόμμα, μέσα από το λόγο του, προσπαθεί να συνδέσει την επίσκεψη με το παρελθόν της «αμερικανοκρατίας». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θ. Παφίλης:

---

⁵⁰⁹ «Φιλειρηνικά κινήματα: όλοι στην πάλη ενάντια στις βάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Σεπτεμβρίου 1999. «ΕΕΔΥΕ: όλοι στο δρόμο ενάντια στις βάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 1999. «Συντονισμός κατά των βάσεων», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1999.

⁵¹⁰ Σοφιανός, Ν., «Πολυμέτωπη, πολύμορφη, νεανική απερίθωτη», ομιλία στο Φεστιβάλ της ΚΝΕ (18 Σεπτεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1999.

⁵¹¹ ΕΕΔΥΕ, «Ανεπιθύμητος ο σφαγέας των λαών στη χώρα μας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Οκτωβρίου 1999.

⁵¹² ΕΕΔΥΕ, «Όλοι στους δρόμους για να “υποδεχτούμε” τον δολοφόνο των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Οκτωβρίου 1999.

⁵¹³ «Επίσκεψη Κλίντον: Φουντώνει το κίνημα αγωνιστικής “υποδοχής”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1999.

⁵¹⁴ «Ο λαός θα καταδικάσει τον εγκληματία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Οκτωβρίου 1999.

Κύριε Κλίντον, σας γνωρίζουμε πολύ καλά. Έχουμε γερή μνήμη. Έχουμε «ισχυρούς δεσμούς» μαζί σας. Δεσμούς αίματος, κυριολεκτικά. Κάθε ελληνικό σπίτι έχει πληρώσει και με αίμα την αμερικανοκρατία. Θυμούμαστε, κ. Κλίντον, πως στις 20 Ιούνη 1947, που υπογράφηκε η υποδουλωτική Ελληνοαμερικανική Συμφωνία, εκείνη τη μέρα, τα όργανά σας στην Ελλάδα εκτελούσαν 17 αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης. Θυμούμαστε πως, μαζί με τους Εγγλέζους φίλους σας, ρίξατε την Ελλάδα στον Εμφύλιο. Πως καίγατε τα βουνά με βόμβες Ναπάλμ. Πως εδραιώσατε την κυριαρχία σας με τους Έλληνες υποτακτικούς και ομοίους σας, πάνω στα πτώματα δεκάδων χιλιάδων νεκρών του Εμφυλίου, πάνω στα ερείπια της ελληνικής υπαίθρου, πάνω στον τρόπο και στο θάνατο. Θυμούμαστε πως, αμέσως μετά, οι πρεσβευτές σας ανεβοκατέβαζαν κυβερνήσεις, αποφάσιζαν για τη ζωή και το θάνατο [...], πως εσείς καθοδηγούσατε και φέρατε τη χούντα στην Ελλάδα. Εσείς δίνατε τα παραγγέλματα στους φασίστες, δολοφόνους του Πολυτεχνείου.⁵¹⁵

Σε αντίστοιχη λογική κινείται και η Αλ. Παπαρήγα.⁵¹⁶ Το κόμμα προσπαθεί να προβάλλει ότι το ίδιο είναι η μόνη πολιτική δύναμη που μπορεί να «διασώσει» την «τιμή» του ελληνικού λαού από την «ντροπή» της ένθερμης υποδοχής Κλίντον από την κυβέρνηση.⁵¹⁷

Στις 8 Νοεμβρίου τελείται το περίφημο και αμφιλεγόμενο «λαϊκό δικαστήριο» για τον Κλίντον στην πλατεία Συντάγματος με κατηγορητήριο που προετοίμασαν οι «Νομικοί για την Ειρήνη» και «πρόεδρο» του «δικαστηρίου» τον ηθοποιό Κ. Καζάκο. Στην πραγματικότητα, πρόκειται για ένα θεατρικό δρώμενο όπου ηθοποιοί αφηγούνται περιστατικά από τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, στα οποία στοιχειοθετούνται «κατηγορίες» για «εγκλήματα πολέμου». Με την καταδικαστική απόφαση οργανώνεται πορεία προς την Πρεσβεία των ΗΠΑ.⁵¹⁸ Η αναβολή της επίσκεψης για τις 19 Νοεμβρίου δεν ακυρώνει το συλλαλητήριο της 13ης Νοεμβρίου⁵¹⁹ –το οποίο είναι αρκετά μαζικό– αλλά μεταβάλλει το σχεδιασμό των κινητοποιήσεων. Το συλλαλητήριο της 13^{ης} Νοεμβρίου ακολουθεί η πορεία για το

⁵¹⁵ Παφίλης, Θ., «Σας περιμένουμε κ. Κλίντον...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1999.

⁵¹⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Να μη γίνει ο ραγιαδισμός επίσημη θεωρία του λαού μας», συνέντευξη στην *Ελευθεροτυπία*, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Νοεμβρίου 1999.

⁵¹⁷ «Τιμή ο αγώνας μας», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1999.

⁵¹⁸ «Κατηγορείστε ότι...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 1999.

⁵¹⁹ «Ετούτος ο λαός δεν προσκυνά τους ιμπεριαλιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 1999.

Πολυτεχνείο⁵²⁰ με κατάληξη σε νέο συλλαλητήριο στις 19. Στις 17 Νοεμβρίου ανακοινώνεται ο αποκλεισμός του κέντρου για τις 19, ο οποίος αντιμετωπίζει την οξεία αντίθεση του ΚΚΕ.⁵²¹ Την ημέρα της διαδήλωσης, το απόγευμα, υπάρχει αντιπαράθεση των διαδηλωτών με την Αστυνομία, με το κόμμα να αποδίδει τη συμπεριφορά των δυνάμεων καταστολής σε «προβοκάτσια»⁵²². Για το κόμμα η μομφή περί «προβοκάτσιας» βασίζεται στο ότι το ίδιο είχε εγγυηθεί δημόσια για «περιφρουρημένη κινητοποίηση».

Το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης εξακολουθεί να τροφοδοτείται από το «καύσιμο» της άνοιξης του 1999 καθ' όλο το 2000 και μέχρι το 16ο Συνέδριο του κόμματος. Η ΕΕΔΥΕ, η ΠΕΔΥΕ, η ΕΔΥΕΘ και η «Νεανική Δράση» συνεχίζουν να ακολουθούν μια αντίστοιχη μεθοδολογία κινητοποίησης, κινούμενες σε μια αντινατοϊκή λογική και αναπτύσσοντας πρωτοβουλίες με το ΠΑΜΕ, που έχει αρχίσει ήδη να αναδύεται, όπως είδαμε και πιο πάνω, ως ισχυρός πόλος συσπείρωσης και κινητοποίησης. Κατά τη διάρκεια της ΔΕΘ, το Σεπτέμβριο του 1999 το ΠΑΜΕ και η «Νεανική Δράση» οργανώνουν «συσσίτιο για ανέργους» στη Θεσσαλονίκη,⁵²³ ενώ στις 29 Νοεμβρίου η παράσταση διαμαρτυρίας έξω από την Ισραηλινή Πρεσβεία για αλληλεγγύη στην Παλαιστίνη πραγματοποιείται από το ΠΑΜΕ και την ΕΕΔΥΕ⁵²⁴. Εδώ, όπως και σε όλη τη διάρκεια των κινητοποιήσεων κατά του πολέμου, αρχίζει να διαφαίνεται η ανάδυση ενός μεικτού μοντέλου κινητοποίησης, όπου αντιμπεριαλιστικά και αντιμονοπωλιακά αιτήματα συνδυάζονται. Αυτός ο συνδυασμός των δύο μοντέλων κινητοποίησης θα είναι και το μεγάλο ζήτημα που θα απασχολήσει το κόμμα από το 2000 και μετά. Ταυτόχρονα, παγιώνεται και η επικράτηση μιας λογικής μαχόμενου φιλειρηνισμού. Με τα λόγια ενός μέλους του Εθνικού Συμβουλίου της ΕΕΔΥΕ:

---

⁵²⁰ ΕΕΔΥΕ, «Η Ελλάδα της αξιοπρέπειας διαδηλώνει», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 1999.

⁵²¹ ΕΕΔΥΕ, «Δεν παραδίνουμε την Αθήνα στον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 1999. ΠΑΜΕ, «Αγνοήστε τα “αποφασίζομεν και διατάσσομεν”», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1999.

⁵²² «Κυβέρνηση-προβοκάτορας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Νοεμβρίου 1999.

⁵²³ «Στάλθηκε ταξικό και αγωνιστικό μήνυμα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Σεπτεμβρίου 2000.

⁵²⁴ «ΠΑΜΕ-ΕΕΔΥΕ: “Στεκόμαστε στο πλευρό των Παλαιστινίων!”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Νοεμβρίου 2000.

οι προοδευτικές φιλειρηνικές δυνάμεις της ΕΕΔΥΕ που δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο και που αναδείχθηκαν, όχι ως στοιχεία καταπραϊντικού παθητικού, «πασιφισμού» αλλά ως ένα πλατύ αντιπολεμικό –και γι’ αυτό– αντιμπεριαλιστικό μέτωπο που όχι μόνο αντιμάχεται και σήμερα τη νέα αγριότητα, αλλά και υπερασπίζεται την έννοια και τις αξίες που συνθέτουν το περιεχόμενο της Ειρήνης.⁵²⁵

Ο Μάρτιος του 2000 είναι μήνας δράσεων, καθώς στα τέλη του κλείνει ένας χρόνος από την έναρξη των βομβαρδισμών στη Γιουγκοσλαβία. Έτσι, στις 19-20 Μαρτίου η ΚΝΕ και η «Νεανική Δράση» πραγματοποιούν παρεμβάσεις στον άξονα Λιτόχωρο-Θεσσαλονίκη για να παρακωλύσουν την αποβίβαση και μετακίνηση στρατευμάτων του ΝΑΤΟ,⁵²⁶ ενώ στο τριήμερο 22-24 Μαρτίου όλες οι επιτροπές ειρήνης της χώρας διοργανώνουν συλλαλητήρια για την επέτειο, με αποκορύφωμα αυτά της Αθήνας στις 23 Μαρτίου⁵²⁷ και της Θεσσαλονίκης στις 24 Μαρτίου⁵²⁸. Κατ’ αντιστοιχία, τον Ιούνιο, στην επέτειο της λήξης των βομβαρδισμών, η «Νεανική Δράση» αποκλείει στις 13 Ιουνίου την Πύλη 11 στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης,⁵²⁹ ενώ κατά τη διάρκεια όλου του μήνα υπάρχουν κινητοποιήσεις στην περιοχή της δυτικής Μακεδονίας λόγω της νατοϊκής άσκησης «Dynamic Mix»⁵³⁰. Άλλες αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις πραγματοποιούνται στη Θεσσαλονίκη από την ΕΔΥΕΘ και τη «Νεανική Δράση» στις 9 και στις 28 Οκτωβρίου.⁵³¹

Βέβαια, η μεγάλη πρόκληση για το αντιμπεριαλιστικό κίνημα μέσα στο 2000 είναι η διοργάνωση του Συνεδρίου του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ειρήνης (ΠΣΕ) το

---

⁵²⁵ Τσαπόγας, Γ., «Δυναμικό μέτωπο ειρήνης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2000.

⁵²⁶ «Διήμερο διαδηλώσεων στον άξονα Λιτόχωρο-Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 2000.

⁵²⁷ «Παλλαϊκή καταδίκη των μακελάρηδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2000.

⁵²⁸ «Θεσσαλονίκη: Στέλνουν μήνυμα αντίστασης και ανυποταγής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2000.

⁵²⁹ «Θεσσαλονίκη: Ένα χρόνο μετά και πάλι στο δρόμο του αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 2000.

⁵³⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Εξασκούνται στην πλήρη υποταγή των λαών», συνέντευξη Τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 2000. ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη ΝΑΤΟϊκή άσκηση “DYNAMIC MIX”», ανακοίνωση (10 Μαΐου 2000), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 527-528.

⁵³¹ «Θεσσαλονίκη: Αντιμπεριαλιστική συγκέντρωση και πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Οκτωβρίου 2000. «Θεσσαλονίκη: Ισχυρό μήνυμα αντι-ΝΑΤΟϊκής πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Οκτωβρίου 2000.

Μάιο. Αυτός είναι και ο βασικός στόχος δράσης της ΕΕΔΥΕ,⁵³² αλλά επί της ουσίας και του ΚΚΕ: να κατορθώσει να ελέγξει μία από τις τελευταίες διεθνιστικές δομές που είχαν απομείνει από την εποχή του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και να καθιερώσει την ηγεμονική του θέση ανάμεσα στα ορθόδοξα κομμουνιστικά κόμματα και κινήματα. Το Συνέδριο του ΠΣΕ λαμβάνει χώρα στις 10-14 Μαΐου στην Αθήνα και αποφασίζει, μεταξύ άλλων, τη μεταφορά της έδρας του από το Παρίσι στην Αθήνα. Ο Ευ. Μαχαίρας ορίζεται επίτιμος αντιπρόεδρος και ο Θαν. Παφίλης εκτελεστικός γραμματέας.⁵³³ Στο συνέδριο συγκρούστηκαν δύο γραμμές – κυρίως μεταξύ Ελλάδας και Γαλλίας. Με τα λόγια του Θ. Παφίλη:

η μια, που ζητούσε τον ξεκάθαρο αντιιμπεριαλιστικό προσανατολισμό του κινήματος και κατά λογική συνέπεια το ΠΣΕ σαν ένα όργανο συντονισμού και καθοδήγησης της πάλης των επιμέρους κινήματων. Η άλλη, που επέμενε στη συνέχιση μιας πασιφιστικής αντίληψης, με το ΠΣΕ σαν ένα άνευρο και σε μεγάλο βαθμό απολίτικο όργανο, με τη δράση του να στρέφεται κυρίως στην παρουσία του στους Διεθνείς Οργανισμούς. Η συντριπτική αποδοχή της πρώτης αντίληψης διαπέρασε το συνέδριο και εκφράστηκε στα ντοκουμέντα και κατά επέκταση στη δράση του Κινήματος.⁵³⁴

Ωστόσο στην τελική διακήρυξη του Συνεδρίου του ΠΣΕ δεν γίνεται λόγος για «ιμπεριαλισμό» ή «αντιιμπεριαλιστική στρατηγική».⁵³⁵ Θα μπορούσαμε να εικάσουμε ότι αυτή ήταν η υποχώρηση του ΚΚΕ για να μεταφερθεί η έδρα του Συμβουλίου στην Αθήνα. Σε κάθε περίπτωση, υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ, σκοπός του ΠΣΕ είναι «[...] η συγκρότηση ενός παγκόσμιου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου, το οποίο θα αποτελέσει το αντίπαλο δέος για τη νέα τάξη πραγμάτων [...]».⁵³⁶ Υπό μία έννοια, ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία ενίσχυσε και αναβάθμισε το «κύρος» και την «αίγλη» του κόμματος και του έδωσε τη δυνατότητα να ελέγξει το ΠΣΕ και να κατακτήσει τον ηγεμονικό ρόλο σε αυτό.

---

⁵³² «Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Να βάλουμε φραγμό στα σχέδια της νέας ιμπεριαλιστικής τάξης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2000.

⁵³³ «Συντονισμός δράσης για την ανατροπή της “νέας τάξης πραγμάτων”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαΐου 2000.

⁵³⁴ Παφίλης, Θαν., «Στόχος η συγκρότηση παγκόσμιου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Δεκεμβρίου 2000.

⁵³⁵ ΠΣΕ, «Η διακήρυξη», διακήρυξη συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2000.

⁵³⁶ Παφίλης, Θαν., «Στόχος η συγκρότηση παγκόσμιου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου», *ό.π.*

2.4 Τα μοντέλα κινητοποίησης στην προεκλογική κινητοποίηση (1993-2000): Εφαρμογές της συμμαχιακής πολιτικής

Η αποτύπωση των δύο μοντέλων κινητοποίησης στην εκλογική στρατηγική αποτελεί και ένα από τα κριτήρια –όχι το κυρίαρχο– για την προτίμηση σε ένα κλειστό ή ανοικτό συμμαχιακό σχήμα. Στην πραγματικότητα, η προεκλογική κινητοποίηση αντανακλά τις κινητοποιητικές τάσεις της κομματικής οργάνωσης· ενίοτε λειτουργεί ως καταλύτης για την ενίσχυση ενός μοντέλου κινητοποίησης και άλλοτε ως νομιμοποιητική βάση για την υποχώρησή του. Η απόφαση των κομμουνιστικών κομμάτων ότι οι εκλογές δεν είναι ο αυτοσκοπός της κομμουνιστικής πολιτικής υποκρύπτει δύο λανθάνουσες ιδέες: πρώτον, ότι τα κομμουνιστικά κόμματα –ιδίως αυτά που προσπαθούν να διατηρήσουν έναν «ορθόδοξο» χαρακτήρα– υποτιμούν εσκεμμένα την εκλογική διαδικασία για να διατηρήσουν το συμβολικό της αντισυστημικής δύναμης που παλεύει μέσα και έξω από τους θεσμούς· δεύτερον, ότι στο πλαίσιο της ένταξης του κόμματος στην «αστική νομιμότητα» –με όλα τα οφέλη και τις ζημίες αυτής της ένταξης– η εκλογική επιτυχία/αποτυχία λειτουργεί ως δείκτης της θέσης του κόμματος στον κομματικό ανταγωνισμό και της επιρροής του στην κοινωνία. Το ιδεολόγημα της «αυτοτελούς δράσης του κόμματος», παρότι ήταν καθοριστικό κομμάτι της πολιτικής ταυτότητας του ΚΚΕ, εν τοις πράγμασι –και αυτό ήταν πάντοτε κάτι ξεκάθαρο για την κομματική ελίτ– δεν ίσχυε απόλυτα και ο ετεροπροσδιορισμός από την πολιτική των άλλων κομμάτων ήταν πάντοτε εμφανής.

Ως εκ τούτου η συμμαχιακή διάσταση της εκλογικής κινητοποίησης είναι εξαιρετικά σημαντική για να καταλάβουμε την αντίληψη της κομματικής ελίτ σε μια δεδομένη συγκυρία. Η ύστερη εμπειρία που έχουμε αποκομίσει –κυρίως από τις εκλογές του 2012, που είναι εκτός πλαισίου της παρούσας διατριβής– δείχνει ότι ο στόχος της εκλογικής διεύρυνσης βρίσκεται πάντοτε σε διαλεκτική σχέση με το *rationale* της διατήρησης της συνοχής της κομματικής βάσης. Το τελευταίο ενίοτε αναδύεται ως περιορισμός της διεύρυνσης. Βέβαια, την προεκλογική κινητοποίηση στην περίπτωση του ΚΚΕ δεν μπορούμε να την αναλύσουμε ξέχωρα από τις εν γένει κινητοποιητικές επιλογές του κόμματος. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του εκσυγχρονιστικού ΠΑΣΟΚ είναι απολύτως ερμηνεύσιμη η αντίφαση της εκσυγχρονιστικής έγκλησης με το «σκληρό ροκ» των εκλογών του 2000, ακριβώς γιατί οποιαδήποτε προεκλογική τακτική είναι αποδεκτή εφόσον διασφαλίζει το στόχο

της εκλογικής νίκης για ένα κόμμα κυβερνητικής φιλοδοξίας όπως το ΠΑΣΟΚ. Στην περίπτωση του ΚΚΕ τέτοιες αντιφάσεις δεν προκύπτουν. Οι θέσεις του κόμματος για τις εκλογές πολλές φορές δημοσιοποιούνται πολλούς μήνες πριν, η «εκλογική ετοιμότητα» συνδυάζεται με την «ετοιμότητα» και σε άλλα «μέτωπα πάλης» και η αποτίμηση των εκλογικών αποτελεσμάτων λαμβάνει χώρα πάντα με αναφορά στην εν γένει στρατηγική του κόμματος. Κατ' αυτό τον τρόπο, η εκλογική επιτυχία λογίζεται ως επιβεβαίωση της κομματικής στρατηγικής και η αποτυχία αποδίδεται σε απόκλιση των κομματικών δυνάμεων από τη στρατηγική ή σε ανεπαρκή προώθησή της από τα κομματικά όργανα.

Στο πλαίσιο αυτό, η σκοπιμότητα του παρόντος κεφαλαίου έγκειται στο να καταγράψει εν συνόψει τα «αποτυπώματα» των μοντέλων κινητοποίησης του ΚΚΕ στην εκλογική τακτική του κόμματος κατά τη δεκαετία του 1990 και να εντοπίσει τυχόν μετατοπίσεις.

2.4.1 Οι εκλογές της ανασυγκρότησης (1993-1996)

Οι εκλογές της περιόδου της ανασυγκρότησης σχετίζονται άμεσα με το ίδιο το επίδικο της πολιτικής επιβίωσης και συνεπώς γίνονταν αντιληπτές από την κομματική ελίτ με υπαρξιακούς όρους. Κατά την περίοδο 1993-1996 παγιώνεται η λογική του «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές» σε μια καθαρά εσωστρεφή βάση. Έγνοια του κόμματος είναι η διατήρηση και η προσεκτική διεύρυνση της κομματικής βάσης και, φυσικά, ο «καθαρισμός» της οργάνωσης και των διάφορων επικουρικών σχημάτων από στοιχεία κοντά στον παλαιό «Συνασπισμό» ή κοντά σε ανανεωτικές απόψεις. Ωστόσο, η έγνοια αυτή συνοδεύεται και από μια ρεαλιστικά επιβεβλημένη επιλογή: η πολιτική επιβίωση περνά διαμέσου της παγίωσης της εκλογικής επιρροής του κόμματος και άρα οι εγκλήσεις ενίοτε φαντάζουν ανοιχτές στην απεύθυνσή τους. Η σχέση ανάμεσα στα υπό διαμόρφωση μοντέλα κινητοποίησης και στις προεκλογικές εκστρατείες είναι μάλλον αμφίδρομη –με τρόπους που θα εξηγήσουμε πιο κάτω–, αλλά και δηλωτική των αντιφάσεων που είχε να αντιμετωπίσει η κομματική ελίτ του ΚΚΕ σε εκείνη τη φάση.

Οι εκλογές της 10ης Οκτωβρίου 1993 ήταν το πρώτο και καθοριστικό κατώφλι για την επιβίωση του κόμματος. Φανέρωσαν τη μεγάλη κρίση που βίωνε η ελληνική Αριστερά –το 7.48 των δύο κομμάτων της Αριστεράς ήταν το χαμηλότερο

μεταπολιτευτικά–, αλλά ταυτόχρονα έδειξαν ότι το ΚΚΕ στη διετία 1991-1993 είχε μεθοδεύσει με αποτελεσματικότερο τρόπο την ανασυγκρότησή του σε σχέση με τον Συνασπισμό. Το βασικό σχήμα για την προεκλογική κινητοποίηση ήταν η «εκλογική επιτροπή», η οποία συγκροτούνταν σε επίπεδο γειτονιάς/συνοικίας και σε επίπεδο χώρου εργασίας. Στην πραγματικότητα, οι περισσότερες «εκλογικές επιτροπές» δημιουργήθηκαν σε οργανώσεις αντιστασιακών, ενώ υπήρχαν και σε επιλεγμένους κλάδους –οικοδόμοι, εργαζόμενοι στο μέταλλο– με ισχυρή συνδικαλιστική παρουσία του κόμματος.⁵³⁷ Τα σχήματα αυτά διαπνέονται από μια σχετικά ανοικτή λογική και έχουν στόχο τον «επαναπατρισμό» παλαιών αριστερών ψηφοφόρων. Αυτό επισημαινόταν πολλαπλώς από την κομματική ελίτ ως άμεσο οργανωτικό καθήκον.⁵³⁸ Οργανωτικά το ΚΚΕ βρίσκεται ακόμα σε πρωταρχικό επίπεδο –όπως και η ΚΝΕ– και δεν έχουν ακόμα δημιουργηθεί οι μετωπικές δομές για τη συσπείρωση ψηφοφόρων. Οπότε και η δημιουργία των «εκλογικών επιτροπών» ήταν μονόδρομος. Βέβαια, σε ό,τι αφορά τα ψηφοδέλτια η συγκρότησή τους προήλθε από τον σκληρό πυρήνα των κομματικών δυνάμεων και ιδίως από τις παρατάξεις του κόμματος – αυτό μπορεί να αποδοθεί εν μέρει σε ένδεια υποψηφίων, αλλά κατέληξε συνειδητή επιλογή. Δεν είναι τυχαίο ότι η «αποκατάσταση των επαναστατικών χαρακτηριστικών του κόμματος» συνδέεται με τον εκλογικό στόχο,⁵³⁹ δείγμα του ότι η «επιβίωση» για την κομματική ελίτ δεν αφορά μόνο την εκλογική επιβίωση, αλλά και την πολιτική επιβίωση του ΚΚΕ ως ορθόδοξου κομμουνιστικού κόμματος.

Στο επίπεδο των προταγμάτων και των εγκλήσεων, η παρέμβαση του κόμματος κινείται γύρω από δύο άξονες: τον άξονα του «αντιδικομματισμού» και τον άξονα της αντι-ΣΥΝ ρητορικής. Το αντιδικομματικό επιχείρημα είχε κάνει την εμφάνισή του καταρχάς στις επαναληπτικές εκλογές της 5ης Απριλίου 1992 στη Β΄ Αθηνών, όπου

---

⁵³⁷ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Όλες οι δυνάμεις στη μάχη για την ισχυροποίηση του ΚΚΕ στο λαό και στη Βουλή», ανακοίνωση (8 Σεπτεμβρίου 1993), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 471.

⁵³⁸ Βλ., για παράδειγμα, την έκκληση της Αλ. Παπαρήγα: «[...] Μπορεί να αισθάνεστε ότι κανένα κόμμα σήμερα δεν σας αντιπροσωπεύει πλήρως. Είστε όμως αριστεροί, αισθάνεστε πάντα κομμουνιστές. Η επιλογή σας πρέπει να γίνει με κριτήριο όχι την προσωπική επιθυμία, αλλά ανάμεσα στα υπαρκτά κόμματα που ζητούν την ψήφο σας [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση, συσπείρωση, πάλη, η ψήφος στο ΚΚΕ», ομιλία στο 19ο Φεστιβάλ ΚΝΕ-Οδηγητή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Σεπτεμβρίου 1993· βλ. επίσης Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Η εκλογική ετοιμότητα του ΚΚΕ», ανακοίνωση (20 Ιουνίου 1993), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 444.

⁵³⁹ Μαΐλης, Μ., «Για το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Αυγούστου 1993.

το ΚΚΕ αρνήθηκε να συμμετάσχει καταγγέλλοντας ταυτόχρονα το ΠΑΣΟΚ.⁵⁴⁰ Εκεί εντοπίζουμε την πρώτη ουσιώδη απόκλιση του κόμματος από το ΠΑΣΟΚ, που σταδιακά όσο πλησιάζουμε τις εκλογές του 1993 σχηματοποιείται σε αντιδικομματική στάση. Έτσι, η Αλ. Παπαρήγα ζητά «[...] να απεγκλωβιστούν από το δόκανο της πολιτικής της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ οι αριστεροί, προοδευτικοί, μαχητικοί στη ζωή άνθρωποι, ψηφίζοντας ΚΚΕ [...]»,⁵⁴¹ ενώ τίθενται τέσσερα «κριτήρια ψήφου» που διαφοροποιούν το ΚΚΕ από τα λοιπά κόμματα και ιδίως το «δικομματισμό»⁵⁴². Το αντι-ΣΥΝ επιχείρημα –το οποίο άλλωστε έχει ταυτοτικά χαρακτηριστικά– στην προεκλογική εκστρατεία του 1993 μπαίνει με όρους διεκδίκησης και αποκλειστικής εκπροσώπησης της έννοιας «Αριστερά».⁵⁴³ Αυτό συνδυάζεται και με την απόρριψη της λογικής της «ενότητας της Αριστεράς»⁵⁴⁴, που εκφράζεται συμμαχικά από την πλευρά του Συνασπισμού.

Ως προς την αποτίμηση του εκλογικού αποτελέσματος, σε πρώτο χρόνο θεωρήθηκε ότι αυτό «[...] δεν έγινε δυνατό να εκφράσει την πραγματική απήχηση του κόμματος [...]».⁵⁴⁵ Στην εισήγηση του Πολιτικού Γραφείου στη Σύνοδο της Κεντρικής Επιτροπής που συζήτησε τα αποτελέσματα, μεταξύ άλλων, ως λόγος της εκλογικής κάμψης θεωρήθηκε «η μακρόχρονη υποχώρηση του μαζικού λαϊκού κινήματος»,⁵⁴⁶ ενώ καταγράφεται η ανησυχία της κομματικής ελίτ για τα ποσοστά του κόμματος στα μεγάλα αστικά κέντρα⁵⁴⁷. Από την άλλη πλευρά, θεωρείται ότι

⁵⁴⁰ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι εκτιμήσεις του ΠΓ για τις εκλογές στη Β' Αθήνας», απόφαση (6 Απριλίου 1992), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 98-100.

⁵⁴¹ Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση, συσπείρωση, πάλη, η ψήφος στο ΚΚΕ», ό.π.

⁵⁴² «[...] θέση των κομμάτων απέναντι στην ελληνική και ευρωπαϊκή πλουτοκρατία και στο δημόσιο τομέα [...], ποιον θεωρούν πρωταγωνιστή στην υπόθεση της ανάπτυξης; [...], η δημοκρατία, ο εργατικός και κοινωνικός έλεγχος, το Κοινοβούλιο [...], πώς βλέπουν τα κόμματα τη θέση της χώρας στους διεθνείς οργανισμούς [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Αφετηρία νέας αντίστασης του ελληνικού λαού», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Σεπτεμβρίου 1993.

⁵⁴³ Δημουλάς, Τηλ., «Οι αριστεροί θα ενισχύσουν την πραγματική Αριστερά, το ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουλίου 1993.

⁵⁴⁴ Γόντικας, Δ., «Περί ενότητας της Αριστεράς», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 1993.

⁵⁴⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι πρώτες εκτιμήσεις του εκλογικού αποτελέσματος», ανακοίνωση (11 Οκτωβρίου 1993), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 477.

⁵⁴⁶ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι θέσεις των κομμουνιστών για τις εκλογές και το μετεκλογικό σκηνικό», εισήγηση σε Σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΕ (11 Οκτωβρίου 1993), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 494.

⁵⁴⁷ Στο ίδιο, σελ. 495.

δύναται να «[...] αποτελέσει το ΚΚΕ τον πόλο συσπείρωσης αριστερών, προοδευτικών ανθρώπων που υιοθετούν στόχους αλλαγής [...]».⁵⁴⁸ ωστόσο αναδύεται ως αδυναμία του κόμματος η ελλιπής προβολή της «[...] άποψης του Κόμματός μας για τη στρατηγική των συμμαχιών, τις προϋποθέσεις ανάδειξης μιας κυβέρνησης των αντιιμπεριαλιστικών, αντιμονοπωλιακών δυνάμεων, η οποία, στηριγμένη στο μαζικό λαϊκό κίνημα, θα διεκδικεί βαθιές αλλαγές [...]».⁵⁴⁹

Οι ευρωεκλογές του 1994 είναι το δεύτερο στοίχημα του κόμματος, καθώς σε αυτές θα βεβαιωθεί η πορεία σταθεροποίησης και ελεγχόμενης διεύρυνσης της εκλογικής του επιρροής. Η σημασία που αποδίδει η κομματική ελίτ στην αναμέτρηση των ευρωεκλογών φαίνεται στο ότι δημοσιοποιεί τις θέσεις σχεδόν έξι μήνες πριν από τη διεξαγωγή τους.⁵⁵⁰ Επιπλέον, από τις αρχές του 1994 μπαίνει ως προτεραιότητα η αντιπαράθεση των κομματικών δυνάμεων απέναντι στη «Λευκή Βίβλο για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση» (βλ. και πιο πάνω), κάτι το οποίο ενισχύει και οξύνει την αντιευρωενωσιακή ρητορεία, και ως βασικό σημείο διάκρισης της πολιτικής του γραμμής σε σχέση με τις λοιπές πολιτικές δυνάμεις.⁵⁵¹ Έτσι, η «Λευκή Βίβλος» καθίσταται κεντρική αναφορά στην προεκλογική προετοιμασία,⁵⁵² εδραιώνεται η λογική τού «πέντε κόμματα, δύο πολιτικές»⁵⁵³ στο επίπεδο της θέσης κάθε κόμματος επί του ευρωπαϊκού ζητήματος και κλιμακώνεται η πολεμική ενάντια στο Συνασπισμό,⁵⁵⁴ ο οποίος εγκαλείται για τον ευρωπαϊσμό του.

---

⁵⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 496.

⁵⁴⁹ Στο ίδιο, σελ. 503.

⁵⁵⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη μάχη των Ευρωεκλογών του Ιούνη '94», διακήρυξη (30 Ιανουαρίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 547-566.

⁵⁵¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη μάχη των Ευρωεκλογών του Ιούνη '94», ό.π., σελ. 549-552· Παπαρήγα, Αλ., «Να ενημερώσουμε το λαό για τις επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαρτίου 1994· Θεωνάς, Γ., «Η απάντηση των κομμουνιστών, ο αγώνας για μια άλλη Ευρώπη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1994.

⁵⁵² Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση και δράση των εργαζομένων η απάντηση στις αντιλαϊκές επιλογές», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιανουαρίου 1994.

⁵⁵³ Παπαρήγα, Αλ., «Κάπα Κάπα Έψιλον! Όπως ελπίδα!», ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΚΚΕ για τις Ευρωεκλογές του 1994 (9 Ιουνίου 1994), εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1994.

⁵⁵⁴ Τσίγκας, Τ., «Με το ΚΚΕ, κόντρα στους “μονοδρόμους” της υποταγής», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1994· Παφίλης, Θ., «Υπάρχει η ψήφος αντίστασης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1994· Καλτσώνης, Δ., «“ΣΥΝ” ευρωυποταγή», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1994.

Στις 19-20 Μαρτίου συνέρχεται ευρεία ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής για τις ευρωεκλογές στην οποία συζητείται ο τρόπος δράσης της οργάνωσης και τα μέτωπα που πρέπει το κόμμα να ανοίξει σε όλη την προεκλογική περίοδο. Η Αλ. Παπαρήγα στην εισηγητική της ομιλία αποφαινεται ότι:

Η ορατή συναίνεση ανάμεσα στην κυβέρνηση και τη ΝΔ, ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα είναι το βασικό εμπόδιο σήμερα για την αντιμετώπιση της κρίσης που μαστίζει τη χώρα, για την πορεία υποταγής που ακολουθείται στη χώρα, που δεσμεύει τις όποιες αναπτυξιακές δυνατότητες αυτή διατηρεί στις σύγχρονες συνθήκες διεθνοποίησης.⁵⁵⁵

Από την άλλη πλευρά, «[...] ο “Συνασπισμός” έχει ως μόνη προσφορά να δίνει άλλοθι στο συμβιβασμό και την υποταγή, να συγκαλύπτει τις πραγματικές αιτίες και υπεύθυνους των προβλημάτων της κρίσης [...]».⁵⁵⁶ Ως προς το «μέτωπο πάλης», αυτό είναι «[...] η εθνική ανεξαρτησία της χώρας [...]» όπου πρέπει «[...] να καταδείξουμε τον πατριωτικό και διεθνιστικό χαρακτήρα των προτάσεων του ΚΚΕ [...]».⁵⁵⁷ Για τις «συμμαχίες» τονίζεται ότι πρέπει να «[...] προβάλλουμε τον ενωτικό και συσπειρωτικό χαρακτήρα των προτάσεών μας [...]» για την Κεντρική Επιτροπή του κόμματος «[...] το ότι δεν υπάρχει βάση για πολιτική συνεργασία με τα άλλα κόμματα δε σημαίνει ότι η δική μας πολιτική είναι αντισυμμαχική και αντιενωτική, ή ότι δεν έχουμε στρατηγική για το ζήτημα αυτό [...]».⁵⁵⁸ Στην πραγματικότητα, το σχήμα που διατυπώνεται στα υλικά της ευρείας ολομέλειας είναι αντίστοιχο με αυτό των εκλογών του 1993 –πολιτική περιχαράκωση, συσπείρωση από τα κάτω– και φανερώνει μια στενή συμμαχιακή αντίληψη. Από την άλλη πλευρά, ο λόγος περί «εθνικής ανεξαρτησίας» οδηγεί την κομματική ελίτ, όπως είδαμε και προηγουμένα, σε μια προσπάθεια ανάδειξης της έννοιας του «αριστερού πατριωτισμού». Από αυτά προκύπτει, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, μια διπλή τακτική: από

---

⁵⁵⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Στη μάχη των ευρωεκλογών», εισηγητική ομιλία στην Ευρεία Σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΕ (19-20 Μαρτίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 605.

⁵⁵⁶ Στο ίδιο, σελ. 606.

⁵⁵⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι κομμουνιστές μπροστά στις Ευρωεκλογές», απόφαση Ευρείας Συνόδου (19-20 Μαρτίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 598.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 599.

τη μία πλευρά προωθείται η έννοια της «συμπαράταξης»⁵⁵⁹ και από την άλλη η ανάγκη του «δυναμώματος των κομμουνιστικών χαρακτηριστικών» μέσα από την προεκλογική παρέμβαση⁵⁶⁰. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα:

Το ΚΚΕ είναι το μοναδικό κόμμα –σήμερα– στη χώρα μας που μπορεί να εκφράσει ένα πλατύ φάσμα απόψεων και τάσεων· από εκείνους που έχουν ριζική εναντίωση και είναι τοποθετημένοι με τη σοσιαλιστική, κομμουνιστική προοπτική, ως και εκείνους που δε θέλουν ή δεν πιστεύουν σε βαθύτερες αλλαγές και ρήξεις, θέλουν όμως συνεπή αντίσταση και υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζομένων.⁵⁶¹

Τέλος, ως προς την αποτίμηση των αποτελεσμάτων, αυτή είναι εξαιρετικά θετική, αφού το κόμμα είχε αξιοσημείωτη άνοδο τόσο σε ποσοστό όσο και σε αριθμό ψήφων σε σχέση με τις εκλογές του 1993. Σύμφωνα με την Κεντρική Επιτροπή: «[...] το εκλογικό αποτέλεσμα [...] δείχνει ότι υπάρχουν σήμερα δυνατότητες να αναπτυχθούν λαϊκοί αγώνες [...],⁵⁶² ενώ θεωρείται πως «[...] η ψήφος στο ΚΚΕ είναι η περισσότερη συνειδητή ψήφος [...].»⁵⁶³.

Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1994 το κόμμα κατέρχεται με το μομέντουμ –έτσι όπως το ερμηνεύει τουλάχιστον– του επιτυχούς αποτελέσματος των ευρωεκλογών.⁵⁶⁴ Το πεδίο της αυτοδιοίκησης παρουσιάζει περίπου τα ίδια χαρακτηριστικά με τους μαζικούς χώρους, καθώς αυτή τη φορά οι δημοτικές παρατάξεις είναι αυτές που βιώνουν την κρίση της διάσπασης. Η διαφορά έγκειται στο ότι το ΚΚΕ –σε αντίθεση με την περίπτωση της ΕΣΑΚ– δεν κατάφερε σε αρκετές περιπτώσεις να διατηρήσει τον έλεγχο όλων των παραδοσιακών παρατάξεων. Ως εκ

---

⁵⁵⁹ «[...] Η συμπαράταξη θα είναι και με ανθρώπους που μπορεί να ψηφίζουν ΠΑΣΟΚ-ΝΔ, άλλα κόμματα, αλλά συμφωνούν στα συγκεκριμένα μέτωπα. Εκεί θα δοκιμαστούν οι πολιτικές των κομμάτων. Εμείς εκεί ρίχνουμε το κύριο βάρος. Με όλο τον κόσμο που μέσα από τις εμπειρίες του βγάζει συμπεράσματα. Από κει και πέρα βέβαια σαν κόμμα συζητάμε και δε ζητάμε τις κομματικές ταυτότητες και ταμπέλες κανενός [...], στο Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση και δράση των εργαζομένων η απάντηση στις αντιλαϊκές επιλογές», *ό.π.*

⁵⁶⁰ Γόντικας, Δ., «Τι κρίνεται στις εκλογές του Ιουνίου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1994.

⁵⁶¹ Παπαρήγα, Αλ., «Για ποια Ευρώπη γίνεται λόγος;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαΐου 1994.

⁵⁶² ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών. Άμεσα καθήκοντα», απόφαση (16 Ιουνίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 641.

⁵⁶³ Στο ίδιο, σελ. 642.

⁵⁶⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις του ΚΚΕ για τις δημοτικές-κοινοτικές και νομαρχιακές εκλογές», απόφαση (12 Ιουλίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 660.

τούτου ο στόχος ήταν να διασφαλιστεί η «καθαρότητα» και η συνοχή των υπαρχουσών και των νέων παρατάξεων και να αποτυπωθεί και σε τοπικό επίπεδο η νέα επιρροή του κόμματος. Το 1994 είναι και η πρώτη φορά που εκλέγονται νομαρχιακά όργανα από το εκλογικό σώμα και αυτό δημιουργεί και ένα επιπλέον πεδίο παρέμβασης για το κόμμα. Οι νομαρχιακές εκλογές επιτρέπουν στο κόμμα να κατέλθει με αυτοδύναμα ψηφοδέλτια –στις περισσότερες περιπτώσεις με το σχήμα της «Νομαρχιακής Αγωνιστικής Συνεργασίας»– και να επιχειρήσει την ομοιογενή καταγραφή δυνάμεων.

Ήδη από τον Απρίλιο του 1994 δημοσιοποιούνται οι θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής για τα ζητήματα της αυτοδιοίκησης.⁵⁶⁵ Σε αυτό το κείμενο αναπτύσσεται η ιδέα της «διεκδικητικής», «μαχητικής», «λαϊκής» αυτοδιοίκησης, η οποία θα αντιμάχεται τις «επιλογές της άρχουσας τάξης» σε τοπικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, επισημαίνονται τάσεις εμπορευματοποίησης και απώλειας του δημόσιου χαρακτήρα των λειτουργιών της τοπικής αυτοδιοίκησης, οι οποίες μπορούν να αναστραφούν «[...] με την αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων, με τη συσπείρωση γύρω από την άλλη αντίληψη που εκφράζεται σήμερα από τις δυνάμεις που εκπροσωπεί το ΚΚΕ [...]».⁵⁶⁶ Η όποια σύμπλευση με δυνάμεις από τα άλλα κόμματα «[...] πρέπει να γίνεται στη βάση της δραστηριοποίησής τους για την προώθηση αυτών των θέσεων στην ΤΑ και όχι στη βάση της απλής διαπίστωσης των προβλημάτων [...]».⁵⁶⁷ Στη βάση αυτή, φεύγει η στοχοθέτηση της πάση θυσία εκλογής δημάρχων από την τακτική του κόμματος και μπαίνει ο στόχος της προώθησης του πολιτικού προσανατολισμού. Το ΚΚΕ θέλει να συνδυάσει τις αυτοδιοικητικές του Οκτώβρη με τις ευρωεκλογές του Ιουνίου για να σταθεροποιήσει την κομματική του βάση.

Υπ' αυτή την έννοια, σε επίπεδο συμμαχιών –ίσως πιο δηλωτικά σε σχέση με τις άλλες δύο εκλογικές αναμετρήσεις– εκτίθεται η άποψη της απόρριψης του παλαιότερου μοντέλου συμμαχιών. Υπενθυμίζεται ότι στις αυτοδιοικητικές του 1990 ο (ενιαίος) Συνασπισμός είχε κατέλθει μαζί με το ΠΑΣΟΚ στους περισσότερους μεγάλους δήμους. Έτσι, ο Σπ. Χαλβατζής –ο οποίος καθοδηγούσε και από το Πολιτικό Γραφείο τις δυνάμεις του κόμματος στην τοπική αυτοδιοίκηση– δηλώνει ότι:

---

⁵⁶⁵ Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιβάλλοντος της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για μια Τοπική Αυτοδιοίκηση μαχητική και διεκδικητική», κείμενο θέσεων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1994.

⁵⁶⁶ Στο ίδιο.

⁵⁶⁷ Στο ίδιο.

Έχουμε διαγράψει το προηγούμενο του 1990. Έχουμε γυρίσει σελίδα σε αυτή τη μορφή συνεργασίας. Πρέπει να είναι σαφές ότι συνεννοήσεις, συζητήσεις με ηγεσίες άλλων κομμάτων για κοινούς υποψήφιους στις τρεις μεγάλες πόλεις δεν έχουν γίνει και ούτε γίνεται καμιά προσπάθεια για τέτοια συζήτηση.⁵⁶⁸

Αλλά και ο Μ. Μαΐλης ξεκαθαρίζει ότι «[...] τα περί συμπαράταξης των δημοκρατικών δυνάμεων ανήκουν στο παρελθόν [...]».⁵⁶⁹ Το κόμμα επιλέγει να απολέσει δήμους προκειμένου να διασφαλίσει την «καθαρότητα» των δημοτικών του παρατάξεων. Αυτό συνιστά μια ουσιαστική μετατόπιση από το μοντέλο «δημοτικού κομμουνισμού» των δεκαετιών του 1970 και του 1980 –και από την προδικτατορική περίοδο– όπου η τοπική αυτοδιοίκηση γινόταν αντιληπτή και ως εργαλείο διείσδυσης και επικοινωνίας με άλλους πολιτικούς χώρους, αλλά και ως ευκαιρία άσκησης τοπικής εξουσίας με αριστερά χαρακτηριστικά. Σε αυτό το πλαίσιο κινείται και η πολεμική του κόμματος ενάντια στον (νέο) Συνασπισμό για την τακτική του στις αυτοδιοικητικές εκλογές – σύμπλευση με ΠΑΣΟΚ σε αρκετούς δήμους-νομαρχίες.⁵⁷⁰

Έτσι, η Αλ. Παπαρήγα σε άρθρο της κάνει λόγο για τη «διπλή πολιτική σημασία» των αυτοδιοικητικών εκλογών, στο οποίο αφενός θέτει το ζήτημα για «[...] το τι είδους δημοτικές και νομαρχιακές αρχές θα εκλεγούν για θητεία 4 χρόνων [...]» και αφετέρου το ότι «[...] κάθε εκλογική μάχη περικλείει ένα γενικότερο μήνυμα προς την εκάστοτε κυβέρνηση και τα κόμματα που έχουν συγκλίνουσες, συγγενικές ή όμοιες θέσεις με την κυβέρνηση [...]».⁵⁷¹ Το σχήμα της «πολιτικοποίησης» των εκλογών⁵⁷² καθίσταται κεντρικό στην προεκλογική προπαγάνδα του κόμματος, η ανάγκη δηλαδή να γίνει αντιληπτή από την εκλογική βάση του κόμματος η ψήφος στις αυτοδιοικητικές εκλογές ως συνέχεια της ψήφου στις δύο προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις. Αυτό έχει τη σημασία του για την κομματική ελίτ, καθώς οι δημοτικές

---

⁵⁶⁸ «Δημοτικές Εκλογές: Στόχος του ΚΚΕ τα πραγματικά προβλήματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1994.

⁵⁶⁹ Μαΐλης, Μ., «Για τις εκλογές του Οκτώβρη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 1994.

⁵⁷⁰ Λουκάς, Στ., «Συμβιβασμός και ενσωμάτωση ή αντίσταση και προοπτική;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 1994.

⁵⁷¹ Παπαρήγα, Αλ., «Η διπλή πολιτική σημασία των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1994.

⁵⁷² Κουτσούμπας, Δ., «Πιο μεγάλη πολιτικοποίηση των εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 1994.

παρατάξεις –φύσει ανοιχτά πολιτικά σχήματα– εξακολουθούσαν να μη γίνονται αντιληπτές από πολλούς ψηφοφόρους με στενούς κομματικούς όρους. Επιπλέον, δεδομένου ότι στις εκλογές του 1994 εμφανίζεται το πρότυπο του «υπερκομματικού υποψηφίου» (βλ. περίπτωση υποψηφιότητας Αβραμόπουλου στο δήμο της Αθήνας) αλλά και των «αντάρτικων» ψηφοδελτίων, το ΚΚΕ υπερπροβάλλει τον «κομματικό» χαρακτήρα των υποψηφίων του, ως δείγμα πολιτικής συνέπειας και εντιμότητας⁵⁷³ – έτσι κι αλλιώς σε όλη αυτή την περίοδο υπάρχει ένας έντονος μοραλισμός στο λόγο του κόμματος.

Στις νομαρχιακές εκλογές το ΚΚΕ εξέλεξε νομάρχη στα Γρεβενά σε συνεργασία με το Συνασπισμό –η μόνη εξαίρεση στις συμμαχιακές επιλογές του κόμματος– και δημάρχους σε δεκαπέντε δήμους, έξι εκ των οποίων στην Αττική (Βύρωνα, Ελληνικό, Πέραμα, Πετρούπολη, Ταύρος, Λυκόβρυση), χάνοντας τη Νίκαια, την Καισαριανή και τον Κορυδαλλό. Στη –θετική, όπως κατέληξε– αποτίμηση των αυτοδιοικητικών εκλογών από την κομματική ελίτ έπαιξε ρόλο το συνολικό ποσοστό που συγκέντρωσαν τα ψηφοδέλτια σε σύγκριση με τα ποσοστά στις πρότερες εκλογές, δείγμα του πολιτικοποιημένου χαρακτήρα που απέδιδε το ΚΚΕ στην αυτοδιοικητική ψήφο.⁵⁷⁴ Από αυτό απορρέει και η θέση για λευκό-άκυρο-αποχή στον δεύτερο γύρο,⁵⁷⁵ που μάλιστα δημιούργησε έδαφος για επιθέσεις ενάντια στο ΚΚΕ – «νέο 1986» κ.λπ. Σε κάθε περίπτωση, μετά τον δεύτερο γύρο των εκλογών το Πολιτικό Γραφείο θεωρεί ότι «[...] οι ψηφοφόροι θετικά ανταποκρίθηκαν στην προτροπή για λευκό ή άκυρο [...], το λευκό ή άκυρο, καθώς και η αποχή στο δεύτερο γύρο, εκφράζει ενεργή πολιτική στάση [...]».⁵⁷⁶

---

⁵⁷³ Κοτροδαύλη, Ελ., «Η μάχη των δημοτικών εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 1994. «Οι “υπερκομματικοί”», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Οκτωβρίου 1994.

⁵⁷⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών του πρώτου γύρου και τη θέση του ΚΚΕ για το δεύτερο γύρο», απόφαση (17 Οκτωβρίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 686-687.

⁵⁷⁵ Στο ίδιο, σελ. 689-690· βλ. επίσης Παπαρήγα, Αλ., «Πολιτική πράξη κατά του δικομματισμού η λευκή και άκυρη ψήφος», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 1994.

⁵⁷⁶ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα εκλογικά αποτελέσματα του δεύτερου γύρου των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών», ανακοίνωση (24 Οκτωβρίου 1994), στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 693.

2.4.2 Εκλογές 1996-2000

2.4.2.1 Βουλευτικές εκλογές 1996

Οι εκλογές του 1996 συνιστούν ένα σημαντικό κατώφλι για την άνοδο του εκσυγχρονιστικού ρεύματος στη χώρα και για το ΚΚΕ είναι η πρώτη ευκαιρία για την εφαρμογή των κατευθύνσεων του 15ου Συνεδρίου σε εκλογικό επίπεδο. Για το κόμμα οι έκτακτες εκλογές του 1996 ήταν ένας βασικός σταθμός στην ανασυγκρότηση της κομματικής βάσης. Το ποσοστό που πέτυχε το ΚΚΕ, 5,61%, ήταν για την κομματική ελίτ δείγμα της διεύρυνσης της επιρροής, αν και, όπως φαίνεται, υπήρχε προσδοκία για ακόμα καλύτερα αποτελέσματα. Με όρους καθαρά συμμαχιακούς, η προεκλογική παρέμβαση κινήθηκε στην πεπατημένη των προηγούμενων χρόνων, δεδομένου ότι η ενισχυμένη επιρροή του Συνασπισμού αλλά και η άνετη είσοδος του ΔΗΚΚΙ στη Βουλή απειλούσαν την ανοδική πορεία της κομματικής επιρροής.

Με την πρώτη ανακοίνωση της διεξαγωγής των εκλογών, το κόμμα δείχνει να είναι αρκετά αρνητικό ως προς αυτές,⁵⁷⁷ κυρίως λόγω του μικρού διαστήματος προετοιμασίας της κομματικής οργάνωσης – τέλος Αυγούστου με μέσα Σεπτέμβρη. Παρά ταύτα, η Αλ. Παπαρήγα διατρανώνει ότι:

Η τωρινή εκλογική μάχη αποκτά ένα νέο νόημα όχι μόνο για το ΚΚΕ αλλά και ολόκληρο το λαό. Το ΚΚΕ μπορεί και πρέπει να αναδειχθεί σε δύναμη ικανή να συμβάλλει σε θετικές μετεκλογικές διεργασίες για το λαό και τον τόπο, σε πόλο ευρύτερης αντιιμπεριαλιστικής συσπείρωσης, σε μοχλό απεγκλωβισμού και λύτρωσης δυνάμεων από τη μέγκενη του δικομματισμού και της εξίσου επικίνδυνης συναίνεσης.⁵⁷⁸

Και ταυτόχρονα προειδοποιεί ότι «[...] όπου αλλού πάει η ψήφος, θα προσμετρηθεί, τελικά, στην πολιτική της υποταγής, της ανοχής [...]».⁵⁷⁹ Το σχήμα

---

⁵⁷⁷ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πάθος και πείσμα για την εκλογική μάχη», ανακοίνωση (22 Αυγούστου 1996), εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 1996

⁵⁷⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Εμπρός Λαέ, αντεπίθεση με το ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1996.

⁵⁷⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Ενίσχυση του ΚΚΕ για θετικές πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Αυγούστου 1996.

στο οποίο βασίζεται το προεκλογικό αφήγημα του ΚΚΕ συνίσταται στη διαμόρφωση δύο στρατοπέδων στους πολιτικούς αντιπάλους: του στρατοπέδου της «συντήρησης», που εκπροσωπείται από το «δικομματισμό», και του στρατοπέδου της «συναίνεσης», που περιλαμβάνει Συνασπισμό και ΔΗΚΚΙ. Έτσι, όπως αναφέρεται και στην εκλογική διακήρυξη: «[...] η ψήφος στο ΚΚΕ έχει πολλαπλή αξία, γιατί δίνει απάντηση και στην επικίνδυνη αυτοδυναμία του ΠΑΣΟΚ ή της ΝΔ και στα εναλλακτικά σενάρια για “κεντροαριστερή” ή “κεντροδεξιά” συνεργασία, που είναι δικομματισμός με άλλη μορφή [...]».⁵⁸⁰ Ιδιαίτερη σημασία αποδίδει το κόμμα στην προπαγάνδα ενάντια στο ΔΗΚΚΙ,⁵⁸¹ καθώς το εν λόγω κόμμα ως μια ιδιότυπη εκδοχή αριστερής σοσιαλδημοκρατίας –σε ιδεολογικό επίπεδο– στοχεύει περίπου στην ίδια δεξαμενή ψηφοφόρων με το ΚΚΕ.

Ως βασικό κριτήριο της ψήφου ορίζεται «[...] η στάση και η δράση των κομμάτων απέναντι στις επιλογές της ΕΕ και του ΝΑΤΟ [...]».⁵⁸² Ταυτόχρονα, το ΚΚΕ θέτει τρία θέματα στον προεκλογικό διάλογο: τη θέση των κομμάτων για τα προγράμματα σύγκλισης, το δημοψήφισμα για το Μάαστριχτ και τη συμμετοχή της Ελλάδας στην πολυεθνική στρατιωτική δύναμη ταχείας επέμβασης του ΝΑΤΟ.⁵⁸³ Είναι σαφές ότι το κόμμα επιδιώκει έναν ξεκάθαρο διαχωρισμό για να αποφύγει τις συγκλίσεις με ΔΗΚΚΙ και Συνασπισμό. Έτσι, η Αλ. Παπαρήγα ξεκαθαρίζει ότι «[...] Πιλότος, Θεός, Ευαγγέλιο για τα δύο μεγάλα κόμματα είναι το πρόγραμμα “σύγκλισης”, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η στρατηγική του ΝΑΤΟ στην περιοχή. Τα άλλα μικρότερα κόμματα δεν αρνούνται αυτούς τους πιλότους [...]».⁵⁸⁴ Στο πλαίσιο αυτό, οι προγραμματικές απευθύνσεις του κόμματος δεν απέχουν πολύ από τις παλαιότερες εγκλήσεις του· το κόμμα επιδιώκει να εδραιώσει την επιρροή του διαμέσου της επιβεβαίωσης των κεκτημένων της ανασυγκρότησης.

---

⁵⁸⁰ ΚΚΕ, «Εκλογική Διακήρυξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας», εκλογική διακήρυξη (Αύγουστος 1996) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 20

⁵⁸¹ «ΔΗΚΚΙ: Ποια φωνή στη Βουλή;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Σεπτεμβρίου 1996. Λιβιτσάνος, Γερ., «Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα: Πίσω από τα παχιά λόγια...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁸² Παπαρήγα, Αλ., «Κριτήριο ψήφου η στάση και η δράση των κομμάτων», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Αυγούστου 1996.

⁵⁸³ Παπαρήγα, Αλ., «Να πάρουν θέση», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁸⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Φρένο αντίστασης – γκάτζι αντεπίθεσης η ψήφος στο ΚΚΕ», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Σεπτεμβρίου 1996.

Αυτή η προεκλογική ρητορεία επιδρά και στις συμμαχιακές εγκλήσεις. Και αυτό έχει σημασία διότι το 15ο Συνέδριο είχε διοργανωθεί τρεις μήνες πριν και δεν είναι ακόμα εμφανής ο απόηχος της στρατηγικής του ΑΑΔΜ. Στη λογική του ΚΚΕ το «Μέτωπο» χρειάζεται ένα ισχυρό πολιτικό υποκείμενο για να συγκροτηθεί, ως εκ τούτου η υπερψήφιση του κόμματος θα είναι εφιαλτήριο για «διεργασίες» στο επίπεδο της κοινωνίας. Έτσι, στην εκλογική διακήρυξη η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος αναφέρει ότι διαμέσου της ενίσχυσης της επιρροής του κόμματος:

Θα δημιουργηθούν δυνατότητες να εμφανιστούν ευρύτερα και ισχυρότερα μέτωπα πάλης, πολλαπλές συσπειρώσεις, πολιτικά σχήματα και τάσεις με θετική στάση στα προβλήματα του λαού και τις ανάγκες της χώρας. Θα ενισχυθεί ο πιο βασικός και αποφασιστικός παράγοντας για να κτιστεί ένα ισχυρό, ενωτικό Λαϊκό Μέτωπο, που θα μπει επικεφαλής του αγώνα για βαθιές αλλαγές στην Ελλάδα εναντίον των μονοπωλίων, της πλουτοκρατίας και της ιμπεριαλιστικής επιβολής.⁵⁸⁵

Διαρκώς υπερτονίζεται η αδυναμία κοινής πολιτικής δράσης με άλλες δυνάμεις⁵⁸⁶ και ταυτόχρονα αναδεικνύεται η δυνατότητα ανάδυσης νέων συμμαχικών σχημάτων μέσα από το «Μέτωπο»⁵⁸⁷. Επί της ουσίας, αυτό που

---

⁵⁸⁵ Στο ίδιο.

⁵⁸⁶ «[...] Ούτε με το ΠΑΣΟΚ ούτε με τη ΝΔ μπορεί να υπάρξει συνεργασία με δεδομένα τα προβλήματα: Τις ποσοτώσεις και την κατάργηση των επιδοτήσεων. Τις εντολές να κλείνουν επιχειρήσεις. Τις στρατιωτικές συμμαχίες. Είναι η στάση τους που απαγορεύει τη συνεργασία. Το ΠΑΣΟΚ θα μπορούσε να έχει πραγματική αυτοδυναμία αν είχε φιλολαϊκή πολιτική. Δεν την έχει. Το ΠΑΣΟΚ πράττει δεξιά και ζητά να συμπληρώσουμε από αριστερά. Δε γίνεται. Είμαστε στο 1996! [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφο καταδίκης της αυτοδυναμίας της συντηρητικής πολιτικής», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁸⁷ «[...] Γι' αυτό κι εμείς για άλλη μια φορά υπογραμμίζουμε ότι πιστεύουμε στην κοινή δράση και στη συνεργασία, αλλά με τις σημερινές πολιτικές δυνάμεις είναι ανέφικτο, καθώς έχουν διαμορφώσει οριστικά τα προγράμματα τη συμπεριφορά τους, έχουν δοκιμαστεί είτε σαν κυβέρνηση είτε σαν αντιπολίτευση. Είμαστε αισιόδοξοι ότι στην πορεία –μπορώ να πω και στο άμεσο μέλλον– θα υπάρξουν αλλαγές, διεργασίες και ανακατατάξεις, που θα βοηθήσουν στον απεγκλωβισμό λαϊκών δυνάμεων και στην ανάδειξη νέων πολύμορφων σχημάτων, που θα οδηγήσουν σε μια κοινή δράση μαζί μας –κοινή, παράλληλη– ανάλογα με τις δυνατότητες και στη διαμόρφωση ενός άλλου πόλου ισχυρού που έχει ανάγκη ο τόπος, ενός πόλου που ανοίγει το δρόμο σε βαθιές αλλαγές. Δεν υπάρχει ελπίδα, όσο διατηρείται η υπεροχή και η πλειοψηφία των συντηρητικών δυνάμεων, των δυνάμεων της μοιρολατρίας, της συναίνεσης και της υποταγής [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Φρένο αντίστασης – γκάτζι αντεπίθεσης η ψήφος στο ΚΚΕ», *ό.π.*

προσπαθεί να υπαινωθεί η κομματική ελίτ είναι ότι το αποτέλεσμα των εκλογών είναι ένας ακόμη σταθμός στην πορεία της συγκρότησης του «Μετώπου», αλλά όχι ένας κομβικός σταθμός. Το ΚΚΕ:

δεν ήταν απλά ένα κόμμα της Βουλής που φώναζε και κατανήφιζε εντός Βουλής, για να κάνει απλά αντιπολίτευση. Ρίξαμε παράλληλα το βάρος μας στην αναδιοργάνωση του λαϊκού κινήματος και των αγώνων, γιατί πιστεύουμε βαθιά ότι καμία αλλαγή δεν μπορεί να γίνει στην Ελλάδα δίχως τον καταλύτη που λέγεται εργατικό λαϊκό κίνημα, δίχως τη συμμαχία των εργατών-υπαλλήλων, των επαγγελματιοβιοτεχνών, της αγροτιάς.⁵⁸⁸

Τέλος, για το αποτέλεσμα η κομματική ελίτ εκφράζει τη συγκρατημένη ικανοποίησή της, δίνοντας έμφαση σε κάποια πολύ συγκεκριμένα σημεία. Πρώτον, επισημαίνονται τα γεγονότα της μείωσης του ποσοστού του δικομματισμού (79% από 85%) και της ανέλιξης του κόμματος στην τρίτη θέση ως δείγματα θετικών διεργασιών στην κοινωνία και ως αποτέλεσμα των έως εκείνη τη στιγμή στρατηγικών επιλογών του κόμματος στο κοινωνικό πεδίο. Δεύτερον, η άνοδος του Συνασπισμού και του ΔΗΚΚΙ δείχνουν για το ΚΚΕ την άνοδο της κοινωνικής δυσaréσκειας –ερμηνεύονται ως «ψηφοί διαμαρτυρίας»– και αυτό το γεγονός θέτει ένα επιπλέον καθήκον στο ΚΚΕ, να αποτρέψει «[...] τη διοχέτευση ψήφων αντίθεσης προς τη σημερινή πολιτική σε ανώδυνα κανάλια [...]».⁵⁸⁹ Έτσι κι αλλιώς, «[...] για να μετακινηθεί ο ψηφοφόρος προς το ΚΚΕ θα πρέπει να γίνουν βαθύτερες αλλαγές στην κοινωνική και πολιτική του συνείδηση [...]».⁵⁹⁰ Τρίτον, εξάιρονται κάποια ποιοτικά χαρακτηριστικά των αποτελεσμάτων, όπως, για παράδειγμα, «[...] στις εργατογειτονιές, στις παραδοσιακά αριστερές περιοχές, κέρδισε δυνάμεις με την πολιτική του στα καταπιεσμένα λαϊκά στρώματα που αντιμετωπίζουν οξυμένα προβλήματα, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη αγώνων [...]»,⁵⁹¹ αλλά και σε περιοχές «[...] που είχε παραδοσιακά σχετικά ισχυρές θέσεις, πολιτική παρουσία και μαζική

⁵⁸⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Γερό και αποφασιστικό όχι σ' αυτούς που μας εξαπατούν μια ζωή», ομιλία στην προεκλογική συγκέντρωση της Θεσσαλονίκης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁸⁹ Μπέλλου, Ελ., «Εκλογική δύναμη, χαρακτήρας και δυναμική του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁹⁰ Κολοζώφ, Ορ., «Νέες δυνατότητες στην πάλη του λαού;», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁹¹ Στο ίδιο.

δράση των οργανώσεών του [...]»⁵⁹². Τέλος, το γενικό συμπέρασμα είναι ότι το κόμμα βαδίζει στον σωστό δρόμο, οργανωτικά λειτούργησε με σωστό τρόπο στην προεκλογική περίοδο, η συμμετοχή στις κινητοποιήσεις τις προηγούμενης περιόδου απέδωσε καρπούς και ότι πλέον καθήκον του είναι η ριζοσπαστικοποίηση των λαϊκών μαζών διαμέσου της υλοποίησης της στρατηγικής του ΑΑΔΜ, καθώς η όποια εκλογική άνοδος έχει και όρια, εφόσον δεν συνοδεύεται και από αλλαγές στο κοινωνικό πεδίο.⁵⁹³

2.4.2.2 Αυτοδιοικητικές εκλογές 1998

Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1998 (11-18 Οκτωβρίου) δοκιμάζεται η στρατηγική του Μετώπου με έναν σχετικά αντιφατικό τρόπο. Από τη μία πλευρά, σε νομαρχιακό επίπεδο αναπαράγεται το σχήμα του «πέντε κόμματα, δύο πολιτικές» και, με την εξαίρεση της Νομαρχίας Γρεβενών, το κόμμα κατέρχεται αυτόνομα στις υπόλοιπες νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις υπό το κοινό σχήμα της «Νομαρχιακής Αγωνιστικής Συσπείρωσης». Από την άλλη πλευρά, σε δημοτικό επίπεδο και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, επιλέγεται μια περισσότερο «ανοικτή» στρατηγική προσέλκυσης προσωπικοτήτων και από άλλους πολιτικούς χώρους. Ο δυϊσμός των αυτοδιοικητικών εκλογών ως προς τη συμμαχιακή στρατηγική του κόμματος συνίσταται στην ανάδειξη του νομαρχιακού ψηφοδελτίου σε κριτήριο της κομματικής επιρροής –με τη στενή έννοια– και του δημοτικού ψηφοδελτίου σε δείκτη του εύρους της κομματικής επιρροής και σε περιοχές εκτός κομματικής διείσδυσης. Αυτή η τακτική είναι κατά τι διαφορετική από αυτήν του 1994, καθώς πλέον στόχος δεν είναι η επανάκαμψη και η ομογενοποίηση των δημοτικών παρατάξεων, αλλά το εκ νέου άνοιγμά τους στην κοινωνία, με αφετηρία πάντοτε την κομματική λογική. Από την άλλη πλευρά, τα νομαρχιακά ψηφοδέλτια εξακολουθούν να διαπνέονται από μια αμιγώς κομματική λογική, σε συνέχεια προφανώς της τακτικής του 1994.

Επί της ουσίας, το ΚΚΕ προετοιμάζεται για τις εκλογές ήδη από το καλοκαίρι του 1997. Στις 21 Ιουνίου 1997 διεξάγεται συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής με αντικείμενο την τακτική του κόμματος στις αυτοδιοικητικές εκλογές.

---

⁵⁹² ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για το εκλογικό αποτέλεσμα», ανακοίνωση (23 Σεπτεμβρίου 1996), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1996.

⁵⁹³ Γόντικας, Δ., «Βαδίζουμε σωστά – Πατάμε γερά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 1996.

Δημοσιοποιούνται στο *Ριζοσπάστη* κάποια αποσπάσματα από την απόφαση, τα οποία ωστόσο αναδεικνύουν τα βασικά σημεία της παρέμβασης του κόμματος. Το πρώτο σημείο αφορά τον συγκεκριμένο πολιτικό χαρακτήρα των εκλογών, που απαιτεί το κόμμα να οργανώσει συστηματικά την πολιτικοποίηση των τοπικών προβλημάτων – την ένταξή τους δηλαδή σε μια γενικότερη λογική που διέπει τις εγκλήσεις του κόμματος (βλ. ΑΑΔΜ). Το δεύτερο σημείο αφορά την ανάγκη της «συσπείρωσης» και της «συμπαράταξης» με άτομα που προέρχονται από διάφορες «συσπείρώσεις» του ΚΚΕ και τα οποία πιθανόν να προέρχονται και από άλλους πολιτικούς χώρους. Εδώ το κρίσιμο στοιχείο είναι τα «κριτήρια» της συσπείρωσης, κατά πόσο το κόμμα θεωρεί ότι αυτές οι δυνάμεις μπορούν να έχουν μια διάρκεια στην «αγωνιστική» τους στάση ή αυτή έχει ευκαιριακό χαρακτήρα. Το τρίτο σημείο αφορά τις συμμαχίες σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, για το οποίο ξεκαθαρίζεται ότι «[...] με τα υπάρχοντα πολιτικά κόμματα (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, ΣΥΝ, ΔΗΚΚΙ) και τις παρατάξεις που έχουν και στην Τοπική Αυτοδιοίκηση δεν μπορούμε να προχωρήσουμε σε πολιτική συνεργασία ή σε κάποια συμφωνία [...]».⁵⁹⁴

Τον Ιανουάριο του 1998 το τμήμα τοπικής αυτοδιοίκησης και περιβάλλοντος της Κεντρικής Επιτροπής δημοσιοποιεί το πλαίσιο της «συμπαράταξης» και τις θέσεις του κόμματος για την τοπική αυτοδιοίκηση.⁵⁹⁵ Επαναλαμβάνονται οι θέσεις για τον «πολιτικό» χαρακτήρα των εκλογών και τα «αγωνιστικά κριτήρια» για τους υποψηφίους. Το ΚΚΕ θεωρεί ότι «[...] για την άρχουσα τάξη και τους πολιτικούς φορείς της, η Τοπική Αυτοδιοίκηση χρησιμοποιείται ως συμπληρωματικός μηχανισμός εφαρμογής της πολιτικής της και μέσο για την παρέμβαση των μηχανισμών της κεντρικής εξουσίας στην κοινωνικο-οικονομική ζωή, με στόχο τον εγκλωβισμό του λαού στη λογική του συστήματος [...]».⁵⁹⁶ Αυτό σημαίνει ότι το κόμμα διαφωνεί με τη μεταρρύθμιση του «Καποδίστρια» –καθώς συγκεντροποιεί και καθιστά περισσότερο απρόσωπα τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης–, αρνείται την εκχώρηση υπηρεσιών σε δημοτικές επιχειρήσεις και τέλος απορρίπτει την υποκατάσταση των κρατικών πόρων προς την αυτοδιοίκηση από ευρωπαϊκά προγράμματα. Η αντίληψη αυτή περί τοπικής αυτοδιοίκησης διαμορφώνει εκ των

⁵⁹⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για Τοπική Αυτοδιοίκηση αντάξια των αγωνιστικών παραδόσεών της», αποσπάσματα απόφασης (21 Ιουνίου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουνίου 1997

⁵⁹⁵ Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιβάλλοντος της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για Τοπική Αυτοδιοίκηση μαχητική, διεκδικητική, με το λαό για το λαό», κείμενο θέσεων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998.

⁵⁹⁶ Στο ίδιο.

πραγμάτων και το σώμα των «αγωνιστικών κριτηρίων». Μέσα στη «συμπαράταξη» του ΚΚΕ μετέχει και δραστηριοποιείται το οποιοδήποτε αυτοδιοικητικό στέλεχος προτίθεται να αντιπαλέψει αυτές τις εξελίξεις στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Έτσι, σε σύσκεψη στελεχών του ΚΚΕ για τις αυτοδιοικητικές εκλογές στις αρχές Φεβρουαρίου τίθεται με σαφήνεια το πλαίσιο της συσπείρωσης, με έμφαση στην ύπαρξη των εν λόγω «κριτηρίων». ⁵⁹⁷ Ταυτόχρονα, βέβαια, δηλώνεται ότι οι θέσεις των προσώπων αφ' εαυτές δεν επαρκούν για τη συσπείρωση. Είναι αναγκαία η διάρκεια και η συνέπεια:

Τι έχουν πράξει ως σήμερα στα όργανα της ΤΑ αυτοί που εμφανίζονται σήμερα ως άτομα; Εφάρμοσαν όλο το προηγούμενο διάστημα την αντιλαϊκή πολιτική και σήμερα εμφανίζονται με άλλες θέσεις; Αν, ναι, γίνεται φανερό πως χρειάζονται και ανάλογη αντιμετώπιση. Δεν μπορούν επίσης να γίνουν αποδεκτοί «αλεξιπτωτιστές» την τελευταία στιγμή. Πρέπει να τίθενται επίσης και ορισμένα ζητήματα για την επόμενη μέρα από τις εκλογές. ⁵⁹⁸

Η κατηγορία του «αλεξιπτωτιστή» είναι ένας λανθάνων δείκτης για το εύρος της συμμαχιακής συσπείρωσης, καθώς εισάγονται και «υποκειμενικά» κριτήρια στην επιλογή των υποψηφίων. Η κομματική ελίτ, πάντως, σε αυτή τη φάση επιμένει στην προώθηση του στόχου της ευρείας «συσπείρωσης». Έτσι, η Αλ. Παπαρήγα σε ομιλία της στη Λάρισα αναφέρει ότι:

Αυτή η μάχη μπορεί να γίνει πόλος συσπείρωσης δυνάμεων που δεν ανέχονται να γίνουν οι δήμοι ανώνυμες εταιρίες ή φορομπηχτικοί μηχανισμοί και εργαλεία ιδιωτικοποίησης. Γι' αυτό, λέμε, ελάτε να συνεργαστούμε. Δε μας νοιάζει αν ανήκετε στη ΝΔ, στο ΠΑΣΟΚ ή στο Συνασπισμό. Σ' αυτούς τους ανθρώπους που συμφωνούν πως δεν πρέπει να γίνουν αυτά λέμε ελάτε να συνεργαστούμε. Να δώσουμε ένα μήνυμα καταδίκης αυτής της αντιλαϊκής πολιτικής. Δε ζητάμε να συμφωνούμε σε όλα.

---

⁵⁹⁷ Χαλβατζής, Σ., «Η δράση μας για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1998.

⁵⁹⁸ Χαλβατζής, Σ., «Δράση για όλα τα προβλήματα», εισήγηση σε σύσκεψη στελεχών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Φεβρουαρίου 1998.

Εάν συμφωνούμε στα προηγούμενα και αφού υπάρχουν κάποιες εγγυήσεις προχωρούμε σε συσπείρωση και συνεργασία.⁵⁹⁹

Επίσης, σε ομιλία της στην Πετρούπολη ξεκαθαρίζει ότι «[...] θα κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας να διαμορφωθούν ψηφοδέλτια που να έχουν αναδείξει αυτή τη λαϊκή συσπείρωση, να εκφράζουν το ριζοσπαστισμό όχι μόνο των κομμουνιστών, αλλά και άλλων ανθρώπων [...]».⁶⁰⁰

Βέβαια, τα «αγωνιστικά κριτήρια» δεν είναι απόλυτα σαφή ως προς το χαρακτήρα τους. Για παράδειγμα, μπορεί να αναφέρονται σε ανθρώπους με σκοπό τη «[...] συσπείρωση σύγκρουσης με τις επιλογές του μεγάλου κεφαλαίου στο χώρο της ΤΑ [...]», οι οποίοι την ίδια στιγμή «[...] να μην είναι διατεθειμένοι να κάνουν σύγκρουση εφ' όλης της ύλης, και για το ΝΑΤΟ και για όλα [...]».⁶⁰¹ Σε αυτή την περίπτωση η συσπείρωση σε αυτοδιοικητικό επίπεδο αντιστοιχίζεται με τις «συσπειρώσεις» στο κοινωνικό πεδίο.⁶⁰² Ταυτόχρονα, όμως, το επίδικο της «καταδίκης της αντιλαϊκής πολιτικής» είναι δυνατόν να εκφεύγει από τα στενά αυτοδιοικητικά όρια, αφού σχετίζεται με ζητήματα συνολικής πολιτικής – αυτό είναι

---

⁵⁹⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Αγωνιστικό κοινωνικοπολιτικό Μέτωπο για ριζικές αλλαγές», ομιλία στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 1998.

⁶⁰⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Δεν έχουμε την πολυτέλεια να περιμένουμε», ομιλία στην Πετρούπολη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1998.

⁶⁰¹ Παπαρήγα, Αλ., «Σύγκρουση με τις επιλογές των μονοπωλίων και του ιμπεριαλισμού», ομιλία στο Βύρωνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 1998.

⁶⁰² Βλ. γι' αυτό και την ακόλουθη αποστοροφή της Αλ. Παπαρήγα: «[...] Αυτό δε σημαίνει ότι αντικατοπτρίζει κάποια συνεργασία σε πολιτικό-κομματικό επίπεδο. Εγώ θα έλεγα πως δεν είναι κακό κι αυτό, αλλά δεν είναι δυνατόν σήμερα να χρησιμοποιηθεί η ΤΑ και γενικότερα η ΝΑ, για να ανοιχτούν πολιτικές συνεργασίες, οι οποίες θα είναι ζημιολογικές, κατά τη δική μας άποψη, για το παρόν και το μέλλον του λαού. Όμως, συνεργασίες πάνω σε συγκεκριμένα προβλήματα μπορούμε και πρέπει να κάνουμε με τον καθένα και την καθεμιά. Άλλωστε, τέτοιου τύπου συνενυρέσεις, να το πω έτσι, έχουν γίνει και μέσα στα κινήματα. Για πάρτε την περίπτωση των εκπαιδευτικών. Στις επιτροπές αγώνα δεν ήταν άνθρωποι του ΠΑΣΟΚ –και μάλιστα μέλη του ΠΑΣΟΚ–, της ΝΔ, του ΚΚΕ, του ΣΥΝ; Στους αγροτικούς αγώνες δεν υπήρχαν τέτοιες περιπτώσεις; Αυτό σήμαινε συνεργασία κομμάτων; Όχι. Κι αυτή είναι η δυναμική του λαϊκού κινήματος. Έχει μια άλλη δυναμική από τις όποιες δυσκολίες υπάρχουν στο επίπεδο των κομμάτων [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Οι διαχωριστικές γραμμές είναι με το μεγάλο κεφάλαιο», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1998.

άλλωστε και το περιεχόμενο της «πολιτικοποίησης» που ευαγγελίζεται το ΚΚΕ.⁶⁰³ Έτσι, σε σύσκεψη στελεχών για τις εκλογές, το Μάιο του 1998, ο Δ. Αρβανιτάκης αναφέρει ότι:

σ' αυτή τη φάση ολομέτωπης επίθεσης της κυβέρνησης και του κεφαλαίου, η μάχη των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών αποτελεί ένα σταθμό, που μπορεί να εκφραστεί *πολιτικά η καταδίκη της πολιτικής της κυβέρνησης και των άλλων κομμάτων που συναινούν σ' αυτήν*. Αλλά για να επιτευχθεί πρέπει να προπαγανδίζεται με επιχειρήματα αυτή η ανάγκη και απαίτηση, συνολικά και ενιαία από το Κόμμα, από τους υποψηφίους δημάρχους και νομάρχες, από τις Κινήσεις. Είναι βασική προϋπόθεση για να υπάρχει θετικό αποτέλεσμα, ενίσχυσης των δυνάμεών μας, των συνδυασμών που στηρίζουμε. Υπάρχει και ο κίνδυνος, με τους λεγόμενους «αντάρτες», να εγκλωβίσουν λαϊκές δυνάμεις, γιατί υπάρχει φοβερή λαϊκή δυσφορία. Επομένως, *το κύριο που ξεχωρίζει εδώ είναι η καταδίκη της αντιλαϊκής πολιτικής της κυβέρνησης και των άλλων κομμάτων*, πειστικά, ώστε να εξασφαλιστεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.⁶⁰⁴

Επί της ουσίας, από αυτό το παράθεμα καταλαβαίνουμε αφενός ότι ο πολιτικός στόχος θα πρέπει να είναι εντέλει η συνολική καταδίκη της πολιτικής των λοιπών κομμάτων –κάτι που συρρικνώνει το εύρος της συμμαχιακής απεύθυνσης– και αφετέρου ότι η ανάδειξη πολλών «αντάρτικων» ψηφοδελτίων το 1998 –γεγονός που έχει σχολιαστεί στη βιβλιογραφία–⁶⁰⁵ μεταβάλλει ως ένα βαθμό και την τακτική του κόμματος. Η αποφυγή τυχόν συνεργασιών με «αντάρτες» υποψηφίους αιτιολογείται στη βάση του ότι οι τελευταίοι εμφανίζονται ως «ανεξάρτητοι», κάτι που συνιστά «[...] παραπλάνηση, εξαπάτηση όλων εκείνων που δε γνωρίζουν τα πράγματα από κοντά [...]».⁶⁰⁶ Κατ' αυτό τον τρόπο προκύπτει το σχήμα του «αγωνιστή δημάρχου»

⁶⁰³ Παπαρήγα, Αλ., «Πλατιά αγωνιστικά ψηφοδέλτια – έκφραση πάλης των λαϊκών στρωμάτων», εισηγητική ομιλία στην Πανελλαδική Σύσκεψη της ΚΕ του ΚΚΕ για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1998· Παπαρήγα, Αλ., «Η νεοφιλελεύθερη πολιτική δεν έχει χρώματα», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1998.

⁶⁰⁴ Αρβανιτάκης, Δ., «Στο επίκεντρο της δράσης το Μέτωπο», ομιλία σε πανελλαδική σύσκεψη καθοδηγητικών στελεχών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαΐου 1998.

⁶⁰⁵ Λυριντζής, Χρ., «Κόμματα και δημοτικές εκλογές. Η ανασυγκρότηση μιας μακρόβιας σχέσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 15, 2000, σελ. 7-23.

⁶⁰⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Στις 11 και 18 Οκτώβρη: Μήνυμα καταδίκης της κυβερνητικής πολιτικής», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 1998.

και του «αγωνιστή νομάρχη»,⁶⁰⁷ ο οποίος θα αντιπαλέψει την «αντιλαϊκή πολιτική» με την πολιτική του στάση όχι ως πρόσωπο, αλλά ως φορέας μιας δεδομένης πολιτικής αντίληψης.⁶⁰⁸

Ο δημοτικός συνδυασμός της Αθήνας θεωρείται το βασικό παράδειγμα συμμαχιακής πολιτικής. Η «Αγωνιστική Αριστερή Οικολογική Συμπαρατάξη για την Αθήνα» με επικεφαλής το Λ. Αυδή, προέκυψε έπειτα από συνένωση των δημοτικών παρατάξεων «Αγωνιστική Συνεργασία για την Αθήνα» (η παράταξη του ΚΚΕ), «Αριστερή Ριζοσπαστική Πρωτοβουλία» (ΑΚΟΑ) και «Αθήνα Πράσινη Πόλη» (Πράσινη Πολιτική).⁶⁰⁹ Η επιλογή του Συνασπισμού να κατέλθει στο δήμο της Αθήνας με κοινή υποψηφιότητα με το ΠΑΣΟΚ δημιουργεί χώρο για να επιδιώξει το ΚΚΕ συνεργασία με άλλες αριστερές δυνάμεις. Είναι ενδεικτικό ότι υποψήφιοι με το συνδυασμό ήταν, μεταξύ άλλων, η Ελ. Πορτάλιου, ο Περ. Κοροβέσης, ο Κ. Διάκος, Γ. Σχίζας, ο Αλ. Βερναδάκης, η πλειονότητα των οποίων μετά το 2004 ήλθε κοντά με τον ΣΥΡΙΖΑ.⁶¹⁰ Στη Θεσσαλονίκη και στον Πειραιά οι συνδυασμοί «Θεσσαλονίκη Αντεπίθεση Τώρα» με επικεφαλής τον Αγ. Σαχίνη⁶¹¹ και «Πειραιάς Αναγέννηση» με επικεφαλής τον Παν. Σαλπέα⁶¹² κινήθηκαν σε μια περισσότερο κομματική λογική. Στο σχήμα της «Νομαρχιακής Αγωνιστικής Συσπείρωσης» στην υπερνομαρχία Αθήνας-Πειραιά⁶¹³ επικεφαλής είναι ο Σπ. Χαλβατζής, υποψήφιος νομάρχης Αθήνας ο Θ. Παπαθεοχάρης –π. στέλεχος του ΠΑΣΟΚ– και υποψήφια νομάρχης Πειραιά η Ελπ. Παντελάκη – μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ. Η συνεργασία με την ΑΚΟΑ επαναλαμβάνεται και σε άλλους δήμους και νομαρχίες, ωστόσο δεν υπάρχει κάποια κεντρική συμφωνία. Επιπλέον, όπως είδαμε και πιο πάνω, συνδικαλιστές της ΑΚΟΑ συμμετέχουν ενεργά στη δημιουργία του ΠΑΜΕ.

---

⁶⁰⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», διακήρυξη (12 Σεπτεμβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 351-359· Παπαρήγα, Αλ., «Η νεοφιλελεύθερη πολιτική δεν έχει χρώματα», ό.π.

⁶⁰⁸ Κουτσούμπας, Δ., «Να μην τους αφήσουμε σε χλωρό κλαρί», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Απριλίου 1998.

⁶⁰⁹ «Συμπαρατάξη για την Αθήνα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 1998.

⁶¹⁰ «Ο συνδυασμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1998.

⁶¹¹ «Το ψηφοδέλτιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Σεπτεμβρίου 1998.

⁶¹² «Το ψηφοδέλτιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1998.

⁶¹³ Χαλβατζής, Σ., «Να καταδικάσουμε την κυρίαρχη πολιτική», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1998.

Με βάση όλα αυτά, προκύπτει και η άρνηση εντέλει του ΚΚΕ να επιδιώξει κάποια κεντρική συμφωνία με άλλο κόμμα.⁶¹⁴ Η συγκεκριμένη επιλογή του ΚΚΕ ενισχυόταν και από δύο παραμέτρους: πρώτον, από την τακτική του Συνασπισμού καταρχάς και εν συνεχεία του ΔΗΚΚΙ για συνεργασίες με δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ σε πολλούς δήμους και νομαρχίες· δεύτερον, από την κατεύθυνση για μεγαλύτερη «πολιτικοποίηση» των εκλογών, που προκύπτει και από τη σκλήρυνση της στρατηγικής του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα (βλ. Πρωτομαγιά 1998). Επιπλέον, διακηρύσσεται ότι και «[...] για τους δύο γύρους, το ΚΚΕ έχει ενιαία κριτήρια [...]»⁶¹⁵ και ότι «[...] δε θα μπούμε στη λογική αυτή και της τράμπας, “τι μου δίνεις”, “πού σου δίνω” [...]»⁶¹⁶. Παρουσιάζεται δηλαδή μια συνέχεια της αντίληψης του 1994, η οποία, όσο το κόμμα πλησιάζει στις εκλογές, γίνεται όλο και περισσότερο φανερή. Υπάρχει, βέβαια, το παράδειγμα της Καρδίτσας, όπου τεκμαίρεται μια ανταλλαγή μεταξύ ΝΔ και ΚΚΕ σε νομαρχία και δήμο – μάλιστα, αυτό χρησιμοποιείται εκτεταμένα από το ΠΑΣΟΚ και το Συνασπισμό καθ’ όλη τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας. Φαίνεται ότι πράγματι υπήρξε μια κάποιου τύπου συνεννόηση, η οποία πρέπει να είναι και απότοκο της συνύπαρξης αγροτών της Καρδίτσας από το ΚΚΕ και τη ΝΔ κατά τις αγροτικές κινητοποιήσεις της προηγούμενης χρονιάς. Ωστόσο και αυτό πόρρω απέχει από το να θεωρηθεί αποτέλεσμα κεντρικής συνεννόησης, όπως εικαζόταν από τα ΜΜΕ εκείνη την εποχή.

Το αποτέλεσμα του πρώτου γύρου αποτιμάται μάλλον θετικά από το ΚΚΕ. Εκλέγονται από τον πρώτο γύρο 30 δήμαρχοι – ανάμεσα σε αυτούς στην Καρδίτσα, στο Βόλο και στη Λυκόβρυση. Ταυτόχρονα, παρατηρείται και μια μικρή αύξηση στα νομαρχιακά ψηφοδέλτια (περίπου 15.000 ψήφοι) και στον δεύτερο γύρο μπαίνει ένας υποψήφιος (Γρεβενά). Στον δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών μπαίνουν 86 υποψήφιοι που υποστηρίζονται από το ΚΚΕ – Βύρωνας, Ελληνικό, Καισαριανή, Πετρούπολη, Ταύρος, Πέραμα, Νίκαια, Κορυδαλλός, Μυτιλήνη, Ρόδος κ.α.. Στην πρώτη ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής αναφέρεται ότι «[...] το πιο ελπιδοφόρο στοιχείο είναι η σχετικά μεγαλύτερη άνοδος σε εργατικές λαϊκές περιοχές και σε αγροτικές περιοχές, εκεί κυρίως που έγιναν αγώνες και κινητοποιήσεις, δηλαδή εκεί

⁶¹⁴ Γόντικας, Δ., «Συνεργασίες προοπτικές για τα λαϊκά συμφέροντα», συνέντευξη στον 902, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 1998.

⁶¹⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Μήνυμα καταδίκης της κυβερνητικής πολιτικής στις εκλογές», συνέντευξη Τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 1998.

⁶¹⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Η νεοφιλελεύθερη πολιτική δεν έχει χρώματα», *ό.π.*

που δημιουργούνται προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής και πολιτικής πείρας [...]»⁶¹⁷ και ότι «[...] ευθύνες για την καλλιέργεια κλίματος συναίνεσης και μοιρολατρίας έχει και ο ΣΥΝ, που σημαία του είναι η ενσωμάτωση και υποταγή στην ΕΕ, η κυβερνητική συνεργασία με το ΠΑΣΟΚ [...]»⁶¹⁸. Η γραμμή για τον δεύτερο γύρο είναι και πάλι «λευκό-άκυρο-αποχή».⁶¹⁹

Στον δεύτερο γύρο οι συνδυασμοί του ΚΚΕ κερδίζουν 47 δήμους –μεταξύ αυτών, την Καισαριανή, το Βύρωνα, την Πετρούπολη, το Πέραμα, τη Μυτιλήνη– και μία νομαρχία – Γρεβενά. Ο *Ριζοσπάστης* μιλά για «δικαίωση της πολιτικής του ΚΚΕ» και για «[...] πολιτικό μήνυμα της λαϊκής δυσαρέσκειας απέναντι στην κυβερνητική πολιτική δόθηκε αρκετά ηχηρά [...]».⁶²⁰ Επίσης, στο επίπεδο της «κοινωνικής συμμαχίας» θεωρήθηκε «ελπιδοφόρο στοιχείο» το ότι «[...] οι συσπειρώσεις και συμμαχίες, με κοινωνικές δυνάμεις και κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες ξεπήδησαν μέσα από τις εμπειρίες της κοινής δράσης και των αγώνων, χωρίς τεχνητές διαχωριστικές γραμμές, στη βάση κοινών στόχων και προτάσεων [...]».⁶²¹ Τέλος, στην καταληκτική αποτίμηση των εκλογών από την Κεντρική Επιτροπή το Νοέμβριο του 1998, τα αποτελέσματα «κρίνονται συνολικά θετικά»,⁶²² ωστόσο εκτιμήθηκε ότι «[...] δεν ήταν δυνατό μόνο με τις προσπάθειες του Κόμματος και των συνδυασμών που στήριζε να περάσει πιο μαζικά η πολιτική ουσία της εκλογικής μάχης [...]»⁶²³ επιπλέον, αποκαλύφθηκε και ένα έλλειμμα παρέμβασης των ΚΟΒ στην προεκλογική εκστρατεία των νομαρχιακών συνδυασμών –στους οποίους είναι και περισσότερο φανερό η λογική της «πολιτικοποίησης»–, κάτι που αποδόθηκε στην υποτίμηση εκ μέρους των κομματικών οργανώσεων του ρόλου των νομαρχιακών

---

⁶¹⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις πρώτες εκτιμήσεις των αποτελεσμάτων των νομαρχιακών και δημοτικών εκλογών», ανακοίνωση (13 Οκτωβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 361.

⁶¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 363.

⁶¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 364.

⁶²⁰ Εξώφυλλο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1998.

⁶²¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του δεύτερου γύρου, 18 Οκτώβρη 1998», ανακοίνωση (20 Οκτωβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 368.

⁶²² ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του Οκτώβρη 1998», αποφάσεις (21 Νοεμβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 381.

⁶²³ Στο ίδιο, σελ. 382.

αυτοδιοικήσεων στην προώθηση της κυρίαρχης πολιτικής. Από αυτές τις εκλογές εκκινεί και μια σταδιακή μετατόπιση των πολιτικών εμφάσεων του κόμματος προς τις νομαρχιακές εκλογές, ως ενδεικτικών για την πολιτική επιρροή του κόμματος.

2.4.2.3 Ευρωεκλογές 1999

Οι ευρωεκλογές του 1999 αποτελούν μια σημαντική στιγμή στην εκλογική εξέλιξη του ΚΚΕ. Το κόμμα κατόρθωσε να επιτύχει ένα υψηλό ποσοστό (8,67%) για τα δεδομένα της δεκαετίας του 1990 και επί της ουσίας πρόκειται για τη μόνη περίπτωση στην οποία υπήρξε άμεση σύνδεση ενός μοντέλου κινητοποίησης με την επίτευξη ενός θετικού εκλογικού αποτελέσματος. Το ενδιαφέρον είναι ότι, παρότι πρόκειται για το υψηλότερο αποτέλεσμα που πέτυχε το κόμμα μετά τη διάσπαση, η αποτίμησή του ήταν συγκρατημένα αρνητική – για λόγους που θα εξηγήσουμε πιο κάτω. Θα πρέπει να διακρίνουμε δύο φάσεις στην προεκλογική προετοιμασία για τις ευρωεκλογές του 1999: η πρώτη διαρκεί από το Δεκέμβριο του 1998 ως το Μάρτιο του 1999, οπότε και δημοσιοποιούνται οι θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής για τη «μάχη των Ευρωεκλογών»· η δεύτερη φάση ξεκινά το Μάρτιο του 1999 και διαρκεί ως τον Ιούνιο, όπου η προεκλογική κινητοποίηση περνά μέσα από την πυκνή αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία (βλ. παραπάνω), η οποία επιδρά και στα προεκλογικά προτάγματα του κόμματος. Αυτό που προκύπτει από τα οικεία ντοκουμέντα είναι ότι υπήρχε αναμονή στην κομματική ελίτ για ένα πολύ θετικό αποτέλεσμα, η οποία, ως ένα βαθμό, επαληθεύτηκε και επί του πρακτέου.

Ήδη από την επομένη των αυτοδιοικητικών εκλογών του 1998 προσδιορίζεται από την Αλ. Παπαρήγα ότι «[...] πρέπει πιο αποφασιστικά να δουλέψουμε για την οικοδόμηση του Λαϊκού Μετώπου Πάλης, ενάντια στα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό [...]».⁶²⁴ Στη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής για την αποτίμηση του αποτελέσματος των αυτοδιοικητικών εκλογών, το ρεύμα που διαμορφώθηκε συνδέεται άμεσα με την προετοιμασία για τις ευρωεκλογές.⁶²⁵ Η ψήφος στο ΚΚΕ

⁶²⁴ «Μέτωπο του λαού ενάντια στο “μονόδρομο” της ΟΝΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1998.

⁶²⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του Οκτώβρη 1998», αποσπάσματα απόφασης (21 Νοεμβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 386-387· «[...] Η ΚΕ εκτιμά ότι σ’ αυτές τις εκλογές υπάρχει η δυνατότητα να αναδειχτεί

προσδιορίζεται ως «ψήφος καταδίκης», διότι μόνο αυτό «[...] καταλαβαίνει (θεωρητικά και πρακτικά) την πάλη για τα συμφέροντα των εργαζομένων ως κίνηση –λιγότερο ή περισσότερο συνειδητή– των λαϊκών μαζών και δεν την απορρίπτει, προβάλλοντας στη θέση της απλά την κατάθεση υπομνημάτων στο Ευρωκοινοβούλιο [...]».⁶²⁶ Αυτή η προσέγγιση υποδηλώνει και την αιχμή της παρέμβασης του κόμματος: Το κόμμα θα λειτουργήσει εντός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ως εκπρόσωπος της «λαϊκής» δυναμικής, ως εκπρόσωπος του ανερχόμενου «ρεύματος»/κινήματος.

Στις 6 Δεκεμβρίου 1998 δημοσιοποιείται η απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής για την παρέμβαση του κόμματος στις ευρωεκλογές. Στο ντοκουμέντο επαναλαμβάνονται οι πάγιες θέσεις του κόμματος για την ΕΕ και την ΟΝΕ, με την επισήμανση ότι «[...] η ενσωμάτωση της Ελλάδας στην ΕΕ προχωρά όλο και βαθύτερα κα μέσω αυτής στο παγκόσμιο σύστημα του ιμπεριαλισμού [...]».⁶²⁷ Σε αυτή τη συνθήκη, το ΑΑΔΜ συγκροτείται με βάση την αντίθεση στην ΟΝΕ και στην ΕΕ· παρά ταύτα, το ΚΚΕ δεν δηλώνει ότι θα πρέπει να είναι απαραίτητη η συμφωνία των μετεχόντων στο στόχο τη «αποδέσμευσης».⁶²⁸ Κατ' επέκταση ο «πολιτικός στόχος» του κόμματος και στις ευρωεκλογές είναι η έμπρακτη αμφισβήτηση των ευρωενωσιακών επιλογών με την υπερψήφιση του ΚΚΕ.⁶²⁹ Επιδιώκεται «[...] μέσα και από αυτήν την εκλογική μάχη να γίνει ένα ακόμα βήμα στην προώθηση του Αντιιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου [...]»⁶³⁰ και υποστηρίζεται η δυνατότητα του κόμματος «[...] να διεκδικήσει μια αύξηση του

ΠΙΟ ΔΙΑΚΡΙΤΑ ένα λαϊκό ρεύμα αμφισβήτησης από ριζοσπαστικές θέσεις. Να μην εγκλωβιστούν ριζοσπαστικές λαϊκές μάζες που έχουν πείρα αγώνων σε ανώδυνες κριτικές και ουτοπικές θέσεις, ότι δηλαδή είναι ρεαλιστικό να συμμορφώνεται η Ελλάδα με την ΕΕ και ταυτόχρονα ο λαός να ευημερεί. Η απάντηση των αγωνιζόμενων λαϊκών στρωμάτων και με την ψήφο πρέπει να είναι “όχι” στην ΟΝΕ, “ναι” στην αντίσταση και στην αντεπίθεση [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Με αποφασιστικότητα στη μάχη των ευρωεκλογών», ομιλίες στη Θεσσαλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998.

⁶²⁶ Μαΐλης, Μ., «Γιατί ψήφος στο ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998.

⁶²⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Οικονομική και Νομισματική Ένωση και “Ατζέντα 2000”». Η μάχη των ευρωεκλογών», αποσπάσματα απόφασης (21 Νοεμβρίου 1998), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 393.

⁶²⁸ Στο ίδιο, σελ. 394.

⁶²⁹ Στο ίδιο, σελ. 406.

⁶³⁰ Στο ίδιο, σελ. 407.

ποσοστού του, σε σύγκριση με το 1994 [...]»⁶³¹. Κατ' αντιστοιχία, και στην εκλογική διακήρυξη του κόμματος τον Ιανουάριο του 1999 δηλώνεται ότι η εκλογική άνοδος στις ευρωεκλογές θα σημάνει «[...] τη δημιουργία ισχυρότερων μετώπων πάλης, πολλαπλών συσπειρώσεων στην πάλη για τα προβλήματα του λαού και τις ανάγκες της χώρας [...]».⁶³²

Στα μέσα του Φεβρουαρίου προκύπτει η «υπόθεση Οτσαλάν», η οποία πυροδοτεί –όπως είδαμε– και το πρώτο κύμα αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης. Από το σημείο αυτό και μετά, το αντιιμπεριαλιστικό αναδεικνύεται σε βασική γραμμή κινητοποίησης για τις ευρωεκλογές, ιδίως μετά την έναρξη των νατοϊκών βομβαρδισμών στη Γιουγκοσλαβία.⁶³³ Η Αλ. Παπαρήγα σε συνέντευξη τύπου στην Πάτρα δίνει μια διαυγή περιγραφή του «γενικού πολιτικού χαρακτήρα» των εκλογών:

Εμείς δίνουμε γενικό πολιτικό χαρακτήρα σ' αυτή τη μάχη. Κι εδώ κρίνεται και η ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Δεν αποδεσμεύεται η ΕΕ από το ΝΑΤΟ. Άλλωστε, είναι και ο επιθετικός θώρακας της ΕΕ. Και η κυβέρνηση κρίνεται, διότι κυβερνά στα πλαίσια της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Κρίνονται και όλα τα κόμματα με αυτό το κριτήριο. Εμείς θα κριθούμε σαν κόμμα της αντίστασης σ' αυτές τις επιλογές. *Αυτή η εκλογική μάχη πρέπει να είναι μάχη καταγγελίας της πολιτικής της ΟΝΕ και της νέας δομής του ΝΑΤΟ.* Βήμα καταγγελίας της κυβέρνησης, που είναι το προκεχωρημένο φυλάκιο αυτής της πολιτικής, αλλά και της ΝΔ. Πάνω απ' όλα, πρέπει να γίνει ένα βήμα για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις της πραγματικής εναλλακτικής λύσης, που χειραφετεί το λαϊκό κίνημα και θα το φέρει στην πορεία σε θέση ηγεμονίας.⁶³⁴

Έτσι, επανακάμπτουν γνωστές θεματικές στο λόγο του κόμματος –που ήταν παρούσες και στις ευρωεκλογές του 1994– με άλλου τύπου εμφάσεις. Για

---

⁶³¹ Στο ίδιο.

⁶³² ΚΕ του ΚΚΕ, «Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ για τις ευρωεκλογές», διακήρυξη (Ιανουάριος 1999), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 418.

⁶³³ Θεωνάς, Γ., «Προωθούν την αλλαγή συνόρων στα Βαλκάνια», ομιλία σε εκδήλωση της Ευρωμάδας του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Φεβρουαρίου 1999· ΚΕ του ΚΚΕ, «Μ' όλες μας τις δυνάμεις για το πιο πλατύ άνοιγμα», ανακοίνωση (13 Μαρτίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999· Γόντικας, Δ., «Ας μη χάνουμε άλλο χρόνο», ομιλία σε αντιιμπεριαλιστική συγκέντρωση του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1999.

⁶³⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Δυναμική λαϊκή απάντηση στο ψευτοδίλημμα “ΟΝΕ ή χανόμαστε”», συνέντευξη Τύπου στην Πάτρα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 1999.

παράδειγμα, ο «πατριωτισμός», ο οποίος «[...] ιδιαίτερα σήμερα, απαιτεί το μαύρισμα όλων όσοι με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συντάσσονται ή δίνουν άλλοθι στα ιμπεριαλιστικά σχέδια, με ταυτόχρονη και αποφασιστική ενίσχυση των δυνάμεων που αντιτάσσονται σ' αυτά [...]».⁶³⁵ Επίσης, η απόρριψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι από μόνη της ανεπαρκής αν δεν συνοδεύεται από την απόρριψη του «νέου δόγματος του ΝΑΤΟ»⁶³⁶. Συνεπώς το «αντιπολεμικό κριτήριο», πέραν του ότι προκύπτει ως κορυφαίο κριτήριο ψήφου, αποκτά ένα ανοικτό και ένα στενό περιεχόμενο. Ανοικτό καθώς «[...] στις ευρωεκλογές που έρχονται, ο λαός [πρέπει] να δώσει την πιο καθαρή αντιπολεμική ψήφο στο ΚΚΕ, καταδικάζοντας όσους συμπράττουν και συναινούν στον πόλεμο [...]»,⁶³⁷ άρα επί της ουσίας «καταδικάζεται» καταρχήν η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ για το γεγονός ότι επέτρεψε τη διέλευση των στρατευμάτων του ΝΑΤΟ από ελληνικό έδαφος. Αυτό προφανώς αφήνει ανοικτό το ζήτημα του ρόλου των κομμάτων της ήσσονος αντιπολίτευσης που διατηρούν αντιπολεμική στάση – Συνασπισμός, ΔΗΚΚΙ. Το κόμμα με αυτό τον τρόπο προσπαθεί να εμφανιστεί ως η πρωτοπόρα δύναμη των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων. Η «στενή» αντίληψη εμφανίζεται όσο προσεγγίζουμε τις εκλογές, οπότε με την «αντιπολεμική ψήφο» ζητείται «[...] να πυροβοληθεί η πολιτική των κομμάτων που συνεργούν ανοιχτά και έχουν δουλέψει γι' αυτήν την πολιτική [...]».⁶³⁸ Η φράση «έχουν δουλέψει γι' αυτήν την πολιτική» περιλαμβάνει προφανώς και όσα κόμματα έχουν εκφράσει υποστήριξη προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς αυτό αναπόφευκτα

---

⁶³⁵ Κακουλίδης, Γ., «Να μιλήσουμε τώρα για τις Ευρωεκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 1999.

⁶³⁶ «[...] Βλέπουμε ότι δεν υπάρχουν δύο μέτρα και δύο σταθμά. Υπάρχει ένα μέτρο. Το κριτήριο και για την Ευρωπαϊκή Ένωση, την οποία θα κρίνουμε στις ευρωεκλογές, αλλά και το κριτήριο και για το ΝΑΤΟ, που είναι ένας ομογάλακτος οργανισμός, με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του, είναι τα κέρδη, τα κεφάλαια, οι συγχωνεύσεις, η διανομή των αγορών. Είναι η συγκέντρωση πλούτου στα χέρια των λίγων, των εθνών-κρατών ή μάλλον να πούμε των κυρίαρχων τάξεων των εθνών-κρατών [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Πυροβολήστε την ΕΕ και το ΝΑΤΟ στις ευρωεκλογές», συνέντευξη Τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1999.

⁶³⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Να επιβάλουμε την αποχώρηση της Ελλάδας από τον πόλεμο», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Απριλίου 1999.

⁶³⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Πυροβολήστε την ΕΕ και το ΝΑΤΟ στις ευρωεκλογές», *ό.π.*

συνιστά υποστήριξη ενός θεσμού που μετέχει ενεργά στην πολεμική επίθεση. Εδώ αναπαράγεται εκ νέου η λογική του «πέντε κόμματα, δύο πολιτικές».⁶³⁹

Στη συνάφεια της κορύφωσης των προεκλογικών παρεμβάσεων του κόμματος, από το Μάιο και μετά, οι συνδέσεις της ψήφου με τη συγκρότηση του «Μετώπου» είναι πολύ εμφανείς – ενδεχομένως εμφανέστερες και από πρότερες εκλογικές αναμετρήσεις. Αυτό ίσως να οφείλεται στο ότι οι μαζικές κινητοποιήσεις δημιούργησαν ενισχυμένες προσδοκίες στην κομματική ελίτ για διεύρυνση της επιρροής του κόμματος. Έτσι, η Αλ. Παπαρήγα τονίζει ότι:

Αυτές τις ψήφους, παλιές και νέες, θα τις θεωρήσουμε εντολή να αξιοποιηθούν για ένα και μοναδικό σκοπό: Να δυναμώσει η δύναμη, η ενότητα, η αισιοδοξία και η αποτελεσματικότητα του λαϊκού κινήματος. Να επιταχυνθεί η διαδικασία συγκρότησης του Μετώπου, ενός Μετώπου που θα κτίζεται μέσα στους αγώνες, θα δοκιμάζεται η αντοχή του στη δράση. Θα τις θεωρήσουμε εντολή να δουλέψουμε για αυτό το Μέτωπο, ένα Μέτωπο που θα έχει συνεχώς την πόρτα του ανοιχτή σε εκείνους που δεν αποφάσισαν να έρθουν από την πρώτη στιγμή. Θα είναι ανοιχτό, γιατί είμαστε βέβαιοι ότι θα γίνουν ανακατατάξεις και διαφοροποιήσεις, ότι θα σπάσουν τα στεγανά, ότι θα εμφανιστούν νέες πολιτικές κινήσεις και δυνάμεις, σχήματα και κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες που θα τολμήσουν να επιλέξουν τον άλλο δρόμο. Είμαστε βέβαιοι ότι σήμερα μπορούν να ψηφίσουν για πρώτη φορά το ψηφοδέλτιο του ΚΚΕ πολλοί και πολλές που ως πριν λίγα χρόνια, ίσως και πριν λίγες μέρες δεν είχαν σκεφθεί ότι μπορούσαν να κάνουν μια τέτοια επιλογή. Είμαστε βέβαιοι ότι αγωνιστές και αγωνίστριες θα ξαναβρεθούν δίπλα μας, θα ξαναψηφίσουν ΚΚΕ.⁶⁴⁰

Ταυτόχρονα, η ψήφος υπέρ του ΚΚΕ «[...] μετράει σαν *υπόσχεση και συμβόλαιο συμπαράταξης, κοινής δράσης με την εργατική τάξη, τη φτωχή αγροτιά, τους μικρομεσαίους επιχειρηματίες, τη νεολαία και το κίνημα των γυναικών, το*

---

⁶³⁹ Κατ' αντιστοιχία, στην ίδια λογική κινείται και η συγκρότηση του ευρωψηφοδελτίου. Στην τέταρτη θέση τοποθετείται η Α. Κανέλλη και στην προτελευταία ο Κ. Ζουράρις, δύο πρόσωπα εκτός ΚΚΕ που είχαν έντονη αντιπολεμική δραστηριότητα στη δημόσια σφαίρα. Κατά τα άλλα, το ψηφοδέλτιο απαρτίζεται από μέλη και στελέχη του ΚΚΕ και μετέχοντες στις συσπειρώσεις του. Έκπληξη, η συμπερίληψη σε εκλόγιμη θέση του Γ. Θεωνά, ο οποίος είχε «κοπεί» από την Κεντρική Επιτροπή στο 15ο Συνέδριο λόγω διαφωνιών με το νέο πρόγραμμα, που καταδεικνύει επίσης αυτή τη διαλεκτική ανοικτού/στενού.

⁶⁴⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Μαζική ψήφος στο ψηφοδέλτιο συσπείρωσης και μάχης του ΚΚΕ», ομιλία σε συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαΐου 1999.

κίνημα κατά του πολέμου, με όλες τις ζωντανές ριζοσπαστικές δυνάμεις της κοινωνίας που ζουν στο πετσί τους την εκμετάλλευση και την καταπίεση [...]».⁶⁴¹ Οι κοινωνικές εγκλήσεις συνδέονται πλέον και με τη νοηματοδότηση του «Μετώπου», αφού υπό το βάρος της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης γίνεται λόγος για «[...] συγκρότηση ενός μεγάλου Πατριωτικού, Αντιμπεριαλιστικού Μετώπου, που σηκώνει ανάστημα στη δύναμη των μονοπωλίων [...]».⁶⁴² Αυτές οι ρητορικές παραφράσεις στην περίπτωση του ΚΚΕ δεν είναι ποτέ τυχαίες, αλλά αντίθετα υποκρύπτουν μια προσπάθεια να πριμοδοτηθεί σε εκείνη τη φάση το αντιμπεριαλιστικό στοιχείο έναντι του αντιμονοπωλιακού. Στο πλαίσιο αυτό, μπαίνει ακόμα και ζήτημα «λαϊκής διακυβέρνησης» με «[...] μια άλλη στρατηγική και με άλλους πρωταγωνιστές απ' αυτούς που είναι σήμερα [...]».⁶⁴³ Το γεγονός ότι το τελευταίο αναφέρεται από την Αλ. Παπαρήγα στην τελευταία συνέντευξη Τύπου του κόμματος πριν από τις εκλογές δεν αποκαλύπτει μόνο την αισιοδοξία της κομματικής ελίτ, αλλά και τη διάθεση του κόμματος να διατυπώσει κυβερνητικές αξιώσεις όταν προβλέπει την ενίσχυση της επιρροής του.

Η υψηλή προσδοκία που υπήρχε στην κομματική ελίτ επιβεβαιώθηκε ως ένα βαθμό από τα αποτελέσματα, έτσι όπως φαίνεται τουλάχιστον από τις μετεκλογικές εκτιμήσεις. Η αίσθηση στην κομματική ελίτ ήταν ότι το κόμμα θα μπορούσε να επιτύχει ένα ακόμη καλύτερο ποσοστό και «[...] ότι το άθροισμα των δύο κομμάτων έπρεπε να πέσει πιο πολύ και να ξεφύγει ο λαός από την ομηρία των πλαστών και επικίνδυνων διλημμάτων [...]».⁶⁴⁴ Ταυτόχρονα γίνεται λόγος για «λαϊκές ριζοσπαστικές δυνάμεις» που ψήφισαν το κόμμα, οι οποίες προέρχονται από τα κάτω και τους «αγώνες» και όχι από τις «κορυφές».⁶⁴⁵ Στον απολογισμό της Κεντρικής Επιτροπής η εκλογική άνοδος θεωρείται ότι:

---

⁶⁴¹ Παπαρήγα, Αλ., «Συναντηθήκαμε στους αγώνες, να συναντηθούμε και στην κάλπη», ομιλία στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1999.

⁶⁴² Κόρακας, Στ., «Στην κοινή δράση με τους κομμουνιστές η προοπτική», ομιλία στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1999.

⁶⁴³ Παπαρήγα, Αλ., «Όταν ο λαός θέλει μπορεί», συνέντευξη Τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1999.

⁶⁴⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Σημαντική η δυναμική του ποσοστού του ΚΚΕ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 1999.

⁶⁴⁵ Στο ίδιο.

Είναι απότοκος και συνέχεια της ενωτικής πολιτικής του Κόμματος, που αναπτύχθηκε στους αγώνες από το 1995 και μετά, στις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, στο κίνημα κατά της ΝΑΤΟικής ιμπεριαλιστικής επέμβασης, στους αγώνες για την παιδεία, για την ανασυγκρότηση και αναγέννηση του εργατικού, συνδικαλιστικού και αγροτικού κινήματος, για την υπεράσπιση των δημοκρατικών και συνδικαλιστικών ελευθεριών, κατά της κρατικής βίας και καταστολής.⁶⁴⁶

Οι ευρωεκλογές ωστόσο άνοιξαν και έναν προβληματισμό στο κόμμα σχετικά με τη λογική της εκλογικής παρέμβασης. Αρκεί δηλαδή κάποια μείωση των ποσοστών του «δικομματισμού» και μια εκλογική άνοδος του ΚΚΕ για να εκκινήσει κάποια διαδικασία αλλαγής συσχετισμών; Ποια είναι εντέλει η θέση του ΚΚΕ απέναντι στις εκλογές; Η Αλ. Παπαρήγα σε μετεκλογικό άρθρο στο *Ριζοσπάστη*⁶⁴⁷ βάζει πια το καθήκον της συγκρότησης του «Μετώπου» όχι ως προϋπόθεση μιας εκλογικής επιτυχίας αλλά ως αποτέλεσμα ενός συνδυασμού ενεργειών που περιλαμβάνουν και την εκλογική κινητοποίηση. Προφανώς, ήδη από τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1998 απαντάται ένας «εκλογο-κεντρισμός» στην παρέμβαση των κομματικών οργανώσεων, κυρίως στο ζήτημα των συνεργασιών, που αντιμετωπίζει τη συμμετοχή στις εκλογές ως αυτοσκοπό. Το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών δεν ήταν τα αναμενόμενα αποδίδεται σε ένα βαθμό στο ότι οι κομματικές δυνάμεις αντιλαμβάνονται αποσπασματικά το ζήτημα των συμμαχιών. Το υπόστρωμα της στρατηγικής του κόμματος, για την Παπαρήγα, πρέπει να είναι η συγκρότηση του ΑΑΔΜ. Ακόμα και στην περίπτωση ανάδειξης μιας «συμμαχικής κυβέρνησης “αντινεοφιλελεύθερης” ή “αριστερής” ή “προοδευτικής”» μόνος «εγγυητής» της διαφορετικής κυβερνητικής πορείας μπορεί να είναι «[...] ο λαός, η αγωνιστική συμμαχία της εργατικής τάξης και των μικρομεσαίων στρωμάτων της πόλης και του χωριού, μιας συμμαχίας που είναι αποφασισμένη να κάνει και θυσίες [...]».⁶⁴⁸ Έτσι, δεν αρκεί μια απλή συρρίκνωση του δικομματικού ποσοστού διότι «[...] ο αντίπαλος του λαού δεν είναι μόνο τα κόμματα εξουσίας, αλλά η εξουσία των μονοπωλίων, είναι ο ίδιος ο ιμπεριαλισμός [...]».⁶⁴⁹ Εδώ βλέπουμε έναν

---

⁶⁴⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών της 13ης Ιουνίου 1999», ανακοίνωση (15 Ιουνίου 1999), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 448.

⁶⁴⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Με αφορμή το εκλογικό αποτέλεσμα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουνίου 1999.

⁶⁴⁸ Στο ίδιο.

⁶⁴⁹ Στο ίδιο.

προβληματισμό, που θα επανέρχεται μόνιμα στο λόγο του κόμματος, σχετικά με το βάθος μιας συμμαχίας. Πού πρέπει η κομματική οργάνωση να δώσει βάση; Στη σύμπηξη κοινωνικών συμμαχιών σε «αντιιμπεριαλιστική-αντιμονοπωλιακή» κατεύθυνση ή στην εκλογική διεύρυνση η οποία θα διευκολύνει τη συγκρότηση του «Μετώπου»; Το ερώτημα θα απαντηθεί πολύ συγκεκριμένα στις εκλογές της επόμενης πενταετίας.

2.4.2.4 Οι βουλευτικές εκλογές του 2000

Οι εκλογές του 2000 ήταν η απόληξη της δεκαετίας του 1990 και η κορύφωση της μετωπικής στρατηγικής του κόμματος σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών. Οι πρόωρες εκλογές της 9ης Απριλίου 2000, που ήρθαν λίγους μήνες μετά τις ευρωεκλογές του 1999, θεωρήθηκαν ως μια ευκαιρία για διατήρηση του θετικού «μομέντουμ» και για τη διεύρυνση της εκλογικής επιρροής του κόμματος. Η ισχυρή πόλωση των εκλογών, που αποκρυσταλλώθηκε στο 86,4% του δικομματισμού, θα διατηρήσει στάσιμο το ποσοστό του ΚΚΕ στα δεδομένα του 1996, ένα αποτέλεσμα το οποίο έφερε προβληματισμό στην κομματική ελίτ για την αξία των συμμαχιακών «ανοιγμάτων» και όπως θα φανεί και παρακάτω, έφερε μεταβολές στη στρατηγική του κόμματος μετά το 2002. Σε κάθε περίπτωση, η αρχική αισιοδοξία ωθεί το κόμμα στο να διατυπώσει σαφέστατες «λαϊκο-μετωπικές» εγκλήσεις, έστω και με περιορισμένο εύρος συμπερίληψης δυνάμεων στο τέλος.

Το κόμμα είναι σε εκλογική ετοιμότητα από την επομένη των ευρωεκλογών. Ήδη από το Σεπτέμβριο η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει ότι «[...] για μας όσο πιο γρήγορα γίνουν οι εκλογές, τόσο καλύτερα για να παρέμβει ο λαός [...]» και ταυτόχρονα ότι:

υπάρχει κόσμος που θέλει άλλη λύση. Κόσμος που δε βολεύεται με τον δικομματισμό. Άλλοι γενικά ψάχνουν, άλλοι βλέπουν το ΚΚΕ για συνεργασία μαζί του. Επομένως οι πρωτοβουλίες από το ΚΚΕ και τους φίλους του πρέπει να είναι τέτοιες ώστε οι συσπειρώσεις να προωθούνται πιο δυναμικά, να κινούνται προς το Μέτωπο, να επιταχυνθούν. Και οι εκλογές που έρχονται δίνουν μια τέτοια δυνατότητα. Καλούμε ομάδες ανθρώπων, πολιτικές κινήσεις, όσους προβληματίζονται, να κάνουν μια

επιλογή. Να συζητήσουν μαζί μας για το πλαίσιο του Μετώπου. Να αναπτύξουμε πρωτοβουλίες δράσης.⁶⁵⁰

Την 1η Νοεμβρίου 1999 δημοσιοποιείται η εκλογική διακήρυξη του ΚΚΕ.⁶⁵¹ Στο συγκεκριμένο κείμενο διατυπώνεται η ιδέα της συγκρότησης ενός «Λαϊκού Κοινωνικού Πολιτικού Μετώπου» ως συμμαχιακή πρόταση του ΚΚΕ. Καταρχάς πρόκειται για μια μετατόπιση από το ΑΑΔΜ ως προς την ονομασία του «Μετώπου», παρότι στην ουσία του δεν αλλάζουν πολλά. Αυτό που αλλάζει είναι η αμεσότητα της συμμαχιακής έκκλησης και η ανάδειξη μιας λαϊκο-μετωπικής λογικής με αναφορά στην κυβέρνηση. Βέβαια, το Λαϊκό Κοινωνικό Πολιτικό Μέτωπο δεν πρόκειται να συγκροτηθεί με την οποιαδήποτε πολιτική δύναμη. Το μεγάλο δίλημμα είναι «με τα μονοπώλια, τον ιμπεριαλισμό ή με το λαό;».⁶⁵² Πέραν αυτού του διλήμματος, η όποια πολιτική πρόταση αδυνατεί να δώσει λύση στο πρόβλημα. Στη διακήρυξη ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η κριτική που ασκεί το ΚΚΕ στα πολιτικά κόμματα δεν εμπόδισε και δε θα εμποδίσει και στο μέλλον να δουλεύει δραστήρια για τη λαϊκή ενότητα, την κοινή δράση των ταξικών, ριζοσπαστικών δυνάμεων, στα κοινωνικά κινήματα και στους πολιτικούς αγώνες [...]».⁶⁵³ Ωστόσο, Συνασπισμός και ΔΗΚΚΙ «[...] προσπαθούν να πείσουν το λαό ότι υπάρχουν λύσεις χωρίς σύγκρουση και ρήξη με τα μεγάλα συμφέροντα, χωρίς ριζικές αλλαγές και ανατροπές [...]».⁶⁵⁴ Προκύπτει επομένως από το κείμενο μια συμμαχιακή έκκληση που και πάλι απευθύνεται κατά κύριο λόγο στις κοινωνικές δυνάμεις και στις επιμέρους μετωπικές πρωτοβουλίες του κόμματος – «[...] κοινωνικοπολιτική συμμαχία που συσπειρώνει ταξικές οργανώσεις και κοινωνικά κινήματα, πολιτικές δυνάμεις και κινήσεις, κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες [...]».⁶⁵⁵ Το ΚΚΕ δηλώνει ότι δεν πρόκειται να συμβάλει σε «[...] οποιαδήποτε ευκαιριακή συμφωνία με αποσπασματικούς και δευτερεύοντες στόχους

---

⁶⁵⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Να γίνουμε αμοιβαία τολμηροί για το Μέτωπο», δηλώσεις, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Σεπτεμβρίου 1999.

⁶⁵¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ», εκλογική διακήρυξη (1 Νοεμβρίου 1999), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 476-493.

⁶⁵² Στο ίδιο, σελ. 477.

⁶⁵³ Στο ίδιο, σελ. 485.

⁶⁵⁴ Στο ίδιο, σελ. 484.

⁶⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 487.

που αφήνουν απείραχτα τα συμφέροντα της ελληνικής και ξένης πλουτοκρατίας [...]».⁶⁵⁶

Παρά ταύτα, γίνεται λόγος για τους όρους συγκρότησης του «Μετώπου»: Δεν απαιτείται ως όρος συμφωνίας η αποδοχή του σοσιαλισμού για την ένταξη κάποιας δύναμης και πρέπει «[...] να κτιστεί πάνω με μια συμφωνία δράσης με κατεύθυνση την εναντίωση και τη ρήξη με τις επιλογές και τα δεσμά των ιμπεριαλιστικών οργανισμών [...]».⁶⁵⁷ Σε προγραμματικό επίπεδο, οι κατευθύνσεις του «Μετώπου» «[...] θα είναι ανοιχτές σε ριζικές αλλαγές, ανοιχτές στη δυναμική του συσχετισμού δύναμης [...]»,⁶⁵⁸ οι οποίες θα πλαισιώνονται από τη λογική της «ρήξης» και της «εναντίωσης». Το στοιχείο που διαφοροποιεί το σχέδιο του «Μετώπου» από τα συμμαχικά σχέδια που προτείνουν τα άλλα κόμματα είναι ότι «[...] στοχεύει να αναδείξει μια λαϊκή εξουσία που θα κυβερνά για λογαριασμό της εργατικής τάξης, των μικρομεσαίων επαγγελματιοβιοτεχνών, εμπόρων, της μικρομεσαίας αγροτιάς [...]».⁶⁵⁹ Εδώ έγκειται και η διαφορά της προεκλογικής παρέμβασης σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές. Το ΚΚΕ θέτει στο επίκεντρο του λόγου του το θέμα της εξουσίας.

Σταδιακά, υπάρχει ενεργοποίηση από μετωπικά σχήματα και κομματικές δυνάμεις για την υπερψήφιση του κόμματος· το ΠΑΜΕ στη Συνδιάσκεψη του Δεκεμβρίου 1999 θέτει ως κεντρικό στόχο την παρέμβαση υπέρ του κόμματος στις εκλογές, όποτε αυτές διεξαχθούν.⁶⁶⁰ Στις 20 Δεκεμβρίου η ΚΝΕ διοργανώνει ανοιχτή εκδήλωση στο γήπεδο του «Σπόρτινγκ» στην Αθήνα, στην οποία η ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ δηλώνει ότι «[...] εμείς κερδίζουμε ψήφους με την πειθώ και πείθουμε εκείνους που αποκτούν πείρα και προσωπική μέσα στους αγώνες [...]»⁶⁶¹ ως προς τις συμμαχικές απευθύνσεις του κόμματος αναφέρει:

---

⁶⁵⁶ Στο ίδιο.

⁶⁵⁷ Στο ίδιο, σελ. 486.

⁶⁵⁸ Στο ίδιο, σελ. 487.

⁶⁵⁹ Στο ίδιο.

⁶⁶⁰ «Μέτωπο σύγκρουσης: Μαχητικά και αποφασιστικά σε κάθε χώρο δουλιάς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1999.

⁶⁶¹ Παπαρήγα, Αλ., «Με το ΚΚΕ στο μέτωπο της αντιπίθεσης», ομιλία σε εκδήλωση της ΚΝΕ στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Δεκεμβρίου 1999.

Εμείς διατυπώνουμε τις θέσεις γιατί δεν μπορεί να επιτευχθεί σήμερα προγραμματική συμφωνία με άλλες πολιτικές δυνάμεις, δε μένουμε όμως με σταυρωμένα τα χέρια. Ούτε ρίχνουμε τις ευθύνες δεξιά και αριστερά. Απλώς λέμε ότι σήμερα απαιτείται συγκεκριμένη κοινωνικοπολιτική συμπαράταξη, με όρους κινήματος, όχι μια οποιαδήποτε ευκαιριακή συμφωνία με αποσπασματικούς και δευτερεύοντες στόχους που αφήνουν απείραχτα τα συμφέροντα της ελληνικής και ξένης πλουτοκρατίας. Ταυτόχρονα κάνουμε ό,τι περνάει από το χέρι μας για κοινή δράση με τους πάντες, με φίλους, οπαδούς, ακόμα και με κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες όπου και αν ανήκουν, μέσα στο κίνημα, στη δράση, στους αγώνες. Αυτό είναι και το καλύτερο λίπασμα για το Μέτωπο.⁶⁶²

Στις 16 Ιανουαρίου 2000 η Αλ. Παπαρήγα δημοσιεύει στο *Ριζοσπάστη* ένα άρθρο⁶⁶³ στο οποίο επί της ουσίας εξηγείται και ο πυρήνας της στρατηγικής του κόμματος στις εκλογές. Καταρχάς, η ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ συναρτά τη βελτίωση του εκλογικού ποσοστού του κόμματος με την ανάπτυξη του ΑΑΔΜ. Η ενίσχυση του «Μετώπου» θα είναι αποτέλεσμα της εκλογικής ανόδου, με τις εκλογές να λογίζονται ως ένα από τα επιμέρους μέτωπα πάλης που αναπροσανατολίζουν το «κίνημα» σε «Α-Α στόχους». Περιγράφει, ταυτόχρονα, τον «συνεχώς εξελισσόμενο εκλογικό στόχο του ΚΚΕ», ο οποίος ξεκίνησε από την ανάγκη διατήρησης του «πυρήνα των κομμουνιστών» το 1993 και κατέληξε στην «αντεπίθεση» του 1996. Για το 1999 και τις ευρωεκλογές διαπιστώνεται «[...] ικανότητα πολυσυλλεκτικότητας του ΚΚΕ, πάντα με κοινωνικά ταξικά κριτήρια [...]» και μια ανοδική τάση που πρέπει να επιβεβαιωθεί στις εκλογές του 2000. Ένα πιθανό θετικό εκλογικό αποτέλεσμα «[...] δείχνει την ωρίμανση του πιο ριζοσπαστικού τμήματος του λαού, ανεξάρτητα αν είναι όλοι κομμουνιστές ή όχι [...]».

Βέβαια, το πιο ενδιαφέρον σημείο του κειμένου αφορά τις συμμαχίες που θα επιδιώξει το κόμμα, οι οποίες σχετίζονται και με το θέμα μιας πιθανής κυβερνητικής συμμαχίας. Πρώτα απ' όλα, η Παπαρήγα ξεκαθαρίζει ότι «τρίτος δρόμος δεν υπάρχει». Αντλώντας επιχειρήματα από τα παραδείγματα της Γαλλίας και της Ιταλίας, καταλήγει στο ότι οι «προοδευτικές κυβερνήσεις» που δεν θέτουν στόχο άμεσης σύγκρουσης με τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό παράγουν πολιτικά

---

⁶⁶² Στο ίδιο.

⁶⁶³ Παπαρήγα, Αλ., «Τέσσερις βασικοί λόγοι, για να ψηφίσουν τα λαϊκά στρώματα ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιανουαρίου 2000.

αποτελέσματα που αναπαράγουν την κυρίαρχη λογική. Το εγχείρημα μιας «αριστερής κυβέρνησης» θα έχει να αντιμετωπίσει πολύ ισχυρές δυσκολίες τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό και οφείλουν όσοι μετέχουν σε αυτό να είναι προετοιμασμένοι για πολύ μεγάλες συγκρούσεις. Χρειάζεται οι οικείες πολιτικές δυνάμεις που θα μετάσχουν σε ένα τέτοιο σχήμα να έχουν εμπεδώσει στη στρατηγική τους την αναγκαιότητα ρήξης με τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό. Οιαδήποτε ενδιάμεση πρακτική είναι καταδικασμένη.

Στη βάση αυτή κρίνεται κάθε έκκληση για «αριστερή κυβέρνηση». Η Παπαρήγα μιλά για «σκοπίμες ασάφειες» Συνασπισμού και ΔΗΚΚΙ ως προς την «εναλλακτική πρόταση», αφού κανένα από τα δύο κόμματα δεν μιλά ξεκάθαρα για το περιεχόμενο της «νέας εξουσίας». Ταυτόχρονα, απορρίπτει και τις αιτιάσεις περί «αρνητικού συσχετισμού δύναμης», καθώς «[...] ο πραγματικός δογματισμός είναι αυτός που δικαιολογεί τα πάντα στο όνομα των συσχετισμών δύναμης [...]». Άρα για τη ΓΓ της ΚΕ του κόμματος υπάρχει κάποια ορατή αριστερή κυβερνητική προοπτική, η οποία όμως δεν μπορεί να είναι αποτέλεσμα τεχνητών «συγκολλήσεων», αλλά περαιτέρω προώθησης της στρατηγικής του «Μετώπου».

Με αυτό τον τρόπο η Παπαρήγα καταλήγει απαριθμώντας τέσσερις λόγους για την υπερψήφιση του ΚΚΕ. Το πρώτο αφορά τη φύση του «Μετώπου» ως μιας διαρκούς κοινωνικής συστράτευσης. Αυτό δείχνει ότι το «Μέτωπο» δεν κατανοείται ως συγκυριακή σύγκλιση αλλά ως συνεχής επιδίωξη με διάφορες φάσεις και επεισόδια, ένα εκ των οποίων είναι και οι εκλογές. Εδώ φαίνεται μια αισιοδοξία της ΓΓ λόγω της ισχυρής παρέμβασης του ΚΚΕ στο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα, όπως επίσης και λόγω της ενός χρόνου δράσης του ΠΑΜΕ, που πιστεύει ότι θα πρέπει να αποτυπωθούν στο εκλογικό αποτέλεσμα. Το δεύτερο είναι ότι η ενίσχυση και η ώθηση του «Μετώπου» από ένα θετικό αποτέλεσμα θα το φέρει πιο κοντά στη «λαϊκή κυβερνητική εξουσία». Εδώ ξαναμπαίνει το αριστερό κυβερνητικό πρόταγμα. Τρίτον, το περιεχόμενο της «λαϊκής κυβερνητικής εξουσίας», ο «άλλος δρόμος» που προτείνει το κόμμα, είναι για την Παπαρήγα το πρόγραμμα το οποίο ανταποκρίνεται καλύτερα στις ανάγκες και στα συμφέροντα του ελληνικού λαού. Τέλος, λόγος ψήφισης και ουσιαστικά επιβράβευσης του ΚΚΕ είναι, επίσης, η σταθερή και «συνεπής» στάση που έχει κρατήσει όλα αυτά τα χρόνια.

Στη συνάφεια όλων των παραπάνω, η Παπαρήγα δηλώνει σε στελέχη του κόμματος στη Δυτική Αθήνα ότι «[...] κάθε ψήφος που φεύγει από το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ πρέπει να εκφράζει σαφή επιλογή αντίστασης, διάθεση ρήξης με την πολιτική που

συμφέρει τα μονοπώλια και τους ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς [...]»,⁶⁶⁴ ενώ ο Τ. Τσίγκας γράφει στο *Ριζοσπάστη* ότι:

μια κυβέρνηση συνεργασίας, που κτίζεται από τα υλικά της πολιτικής του ΠΑΣΟΚ ή της ΝΔ, δεν μπορεί να είναι προοδευτική επειδή θα στηρίζεται στις ψήφους ή ακόμα και στην ανοχή ενός μικρότερου κόμματος, ακόμα και στην υποθετική για το σήμερα περίπτωση που το μικρό κόμμα έχει διαφορετική πολιτική. Πολύ περισσότερο δεν πρόκειται να πάρει προοδευτική στροφή μια τέτοια κυβέρνηση, όταν εκφράζει συνεργασία ανάμεσα σε κόμματα που δε θέλουν ή δεν μπορούν να στραφούν κατά των συμφερόντων της ολιγαρχίας και των επιλογών των ιμπεριαλιστικών οργανισμών.⁶⁶⁵

Στις 4 Φεβρουαρίου του 2000 ανακοινώνεται η 9η Απριλίου ως η ημερομηνία των πρόωρων εκλογών, ύστερα από ένα μεγάλο διάστημα κατά το οποίο ακούγονται διάφορες εκδοχές στα ΜΜΕ για το χρόνο διεξαγωγής των εκλογών. Το Γραφείο Τύπου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ περιγράφει τις πρόωρες εκλογές ως «ωμό εκβιασμό», θεωρώντας ότι η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ προσπαθεί να ανακόψει τη λαϊκή δυσαρέσκεια για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν ελέω ΟΝΕ.⁶⁶⁶ Απ' ό,τι φαίνεται, το μη επιθυμητό των πρόωρων εκλογών –σε σχέση με αυτό που είχε δηλωθεί το Σεπτέμβριο του 1999– δείχνει ότι η κομματική ελίτ αρχίζει και ρίχνει τις προσδοκίες της για το αποτέλεσμα. Έτσι, σε εργατοϋπαλληλική συγκέντρωση η Αλ. Παπαρήγα θεωρεί ότι «[...] η απώλεια της αυτοδυναμίας [από το πρώτο κόμμα] συνιστά σίγουρα μια θεαματική πολιτική εξέλιξη, αλλά δεν οδηγεί αυτόματα σε μια ριζικά διαφορετική πολιτική που υπηρετεί τα λαϊκά συμφέροντα [...]»,⁶⁶⁷ ενώ σε πολλές ομιλίες της στη Θεσσαλία επικρίνει «[...] κόμματα και ηγεσίες κοινωνικών οργανώσεων, όταν με την πολιτική τους πρακτική δεν κάνουν το κύριο που χρειάζεται σήμερα: Να βοηθήσουν τη λαϊκή οργάνωση και αφύπνιση, την ανάπτυξη ισχυρών κοινωνικών και πολιτικών ενωτικών αναμετρήσεων, κατά της

---

⁶⁶⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Να μη θρέψουν λαϊκοί ψήφοι τη συναίνεση και το συμβιβασμό», ομιλία σε εκδήλωση των οργανώσεων του ΚΚΕ Δυτικής Αθήνας, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2000.

⁶⁶⁵ Τσίγκας, Τ., «Μπροστά στις εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 2000.

⁶⁶⁶ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Επισπεύδουν τις εκλογές για να προλάβουν την αντιλαϊκή θύελλα», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 2000.

⁶⁶⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφος-χαστούκι στα υποστυλώματα του σημερινού βάρβαρου συστήματος», ομιλία σε συγκέντρωση εργατοϋπαλλήλων της ΚΟΑ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2000.

πλουτοκρατίας και των κομμάτων της [...]».⁶⁶⁸ Ο στόχος πια είναι να περιοριστεί η διασπορά ψήφων που παρατηρήθηκε το 1999 προς τα άλλα αριστερά κόμματα.

Παρ' όλα αυτά, το ΚΚΕ στις εκλογές του 2000 ακολουθεί μια τακτική «συμπαράταξης», συγκροτώντας ψηφοδέλτια που συνίστανται σε μεγάλο βαθμό από συνεργαζόμενους.⁶⁶⁹ Ταυτόχρονα, επιλέγεται σε κεντρικό επίπεδο η συνεργασία με την «Κομμουνιστική Ανανέωση»,⁶⁷⁰ η οποία προέκυψε από διάσπαση της ΑΚΟΑ. Το ΚΚΕ είχε καταθέσει πρόταση συνεργασίας στην ΑΚΟΑ στις ευρωεκλογές του 1999 –μάλιστα, είχε προτείνει να τοποθετηθεί ο Γ. Μπανιάς σε εκλόγιμη θέση–, ωστόσο η πλειοψηφία της οργάνωσης απέρριψε αυτή την πρόταση. Οι διαφωνούντες, που στήριζαν την προοπτική συνεργασίας με το ΚΚΕ, αποχώρησαν για να δημιουργήσουν την «Κομμουνιστική Ανανέωση». Εδώ φαίνεται και η επένεργεια της δράσης στα μετωπικά σχήματα, αφού τα τρία βασικά στελέχη της ΑΚΟΑ που συνεργάστηκαν με το ΚΚΕ, ο Αλ. Βερναδάκης, ο Χαρ. Αρχοντής και η Αλ. Ζορμπαλά, είχαν συμμετάσχει αντίστοιχα στο ΠΑΜΕ, στο Συντονιστικό Αγροτικών Συλλόγων και στην Επιτροπή Δημοψηφίσματος για το Άμστερνταμ. Το κόμμα φροντίζει ώστε περίπου το ένα τρίτο των ψηφοδελτίων να αποτελείται από «συνεργαζόμενους». Οι «συνεργαζόμενοι» είναι συνήθως «επιρροές» του κόμματος από τη διανοήση, συνδικαλιστές από τους μαζικούς χώρους, αυτοδιοικητικά στελέχη κ.λπ. Η ένταξη, βέβαια, είναι ατομική – μόνη οργανωμένη συλλογικότητα που συμμετέχει είναι η «Κομμουνιστική Ανανέωση». Επίσης, κυκλοφορεί και ένα κείμενο υποστήριξης από τέσσερις καλλιτέχνες (Θαν. Μικρούτσικος, Δ. Τσακνής, Β. Παπακωνσταντίνου, Δ. Μητροπάνος), καθώς και ένα κείμενο υποστήριξης προσωπικοτήτων από το χώρο του «πνεύματος» και της «δημόσιας ζωής» – μεταξύ άλλων, Μιχ. Βαρδάνης, Μ. Νεγρεπόντη-Δεληβάνη, Α. Κακαράς, Στ. Κουβελάκης, Θ. Παπαμάργαρης, Αγ. Παπανεοφύτου, Β. Ραφαηλίδης, Γ. Ρούσης, Β. Φίλιας. Η σύνδεση αυτής της «συμπαράταξης», στο λόγο του κόμματος, με την επόμενη ημέρα του «Μετώπου» είναι σαφής:

---

⁶⁶⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Μονομέτωπος αγώνας ενάντια στα κέρδη και στην εξουσία των μονοπωλίων», ομιλία στον Πειραιά, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Φεβρουαρίου 2000.

⁶⁶⁹ «Ψηφοδέλτια που αντανακλούν τους πόθους του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 2000.

⁶⁷⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Ένα παράθυρο ανοιχτό προς τα εμπρός», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαρτίου 2000· Βερναδάκης, Αλ., «Θα είμαστε μαζί στον αγώνα και μετά τις εκλογές», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 2000.

Όλοι οι άνθρωποι που ζήτησαν να καταθέσουν το δικό τους οβολό στη μάχη, είτε υπογράφοντας είτε με άλλους τρόπους, δεν το έκαναν γιατί προσβλέπουν σε κάποια αξιώματα ή έχουν κάποια ιδιοτέλεια αλλά εκφράζουν αυτή τη διάθεση συσπείρωσης ευρύτερων αγωνιστικών δυνάμεων που θέλουν να δώσουν συνέχεια και μετά τις 9 Απρίλη.⁶⁷¹

Η κομματική ελίτ θέτει ένα βασικό κριτήριο ψήφου. Για το ΚΚΕ:

βασικό κριτήριο ψήφου, κρίσης της πολιτικής της κυβέρνησης και των άλλων κομμάτων αποτελεί η στάση όχι μόνο στα λόγια, αλλά κυρίως στην πράξη, απέναντι στη νέα πολιτική πραγματικότητα που προέκυψε την τελευταία δεκαετία, σύμφωνα με την οποία «προέχει» το συμφέρον της «νέας τάξης» ή της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης έναντι των συμφερόντων των λαών και των συμφερόντων της κάθε χώρας ξεχωριστά, της κάθε περιοχής.⁶⁷²

Ταυτόχρονα το ποσοστό του κόμματος θα είναι «[...] κριτήριο ετοιμότητας του λαού μας, να αντιμετωπίσει τη νέα επίθεση που θα δεχτεί στα κοινωνικά του δικαιώματα [...]».⁶⁷³ Κατ' ουσίαν, το τελευταίο διάστημα πριν από τις εκλογές η προεκλογική προπαγάνδα του ΚΚΕ εξαντλείται σε δύο σημεία: το πρώτο αφορά την ανάδειξη του ρόλου του κόμματος ως ισχυρής αντιπολίτευσης –«[...] Η εκλογική μάχη μπορεί να λειτουργήσει ως απελευθερωτική δύναμη, ώστε την άλλη μέρα μετά τις εκλογές να υπάρχει λαϊκή ετοιμότητα για πιο αποτελεσματικούς αγώνες [...]»⁶⁷⁴ και το δεύτερο σημείο την αμφισβήτηση, τελικά, της «εκσυγχρονιστικής» ομοφωνίας και την ανάδειξη του κόμματος σε εκφραστή του αντιεκσυγχρονιστικού μπλοκ.⁶⁷⁵ Το

---

⁶⁷¹ Παπαρήγα, Αλ., «Ρήγμα στο δικομματισμό τα μάχιμα και ενωτικά ψηφοδέλτια του ΚΚΕ», ομιλία σε σύσκεψη υποψηφίων βουλευτών Α' και Β' Αθηνών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2000.

⁶⁷² Παπαρήγα, Αλ., «Ανάγκη να δυναμώσει το αντιΝΑΤΟικό και αντιπολεμικό μέτωπο», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 2000.

⁶⁷³ Παπαρήγα, Αλ., «Στις 9 Απρίλη ο λαός να δείξει το μπόι του», ομιλία στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2000.

⁶⁷⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Νίκη του λαού ένα ισχυρό ΚΚΕ», συνέντευξη Τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2000.

⁶⁷⁵ «[...] Για μας η Ελλάδα που υπογράφει τα διατάγματα του πολέμου κατά της Γιουγκοσλαβίας και το νέο δόγμα του ΝΑΤΟ, η Ελλάδα που τρέχει να συνδράμει στην ανατροπή της κυβέρνησης Μιλόσεβιτς, ή στην παράδοση Οτσαλάν, η Ελλάδα που φιλοξενεί πυρηνικά όπλα και βάζει στο έδαφός της, δεν είναι ισχυρή, δεν είναι η δική μας Ελλάδα. Η δική μας η Ελλάδα είναι η Ελλάδα του

ζήτημα της «λαϊκής κυβερνητικής εξουσίας» τίθεται σε δεύτερη μοίρα αφού «[...] το Λαϊκό Μέτωπο είναι η απάντηση σήμερα, η λαϊκή εξουσία θα είναι η απάντηση αύριο [...]».⁶⁷⁶

Το αποτέλεσμα των εκλογών κρίνεται από την κομματική ελίτ ως μάλλον αρνητικό. Καταρχάς, επισημαίνεται ως θετικό στοιχείο το γεγονός ότι το κόμμα διατήρησε το ποσοστό του, όταν αυτό στα υπόλοιπα μικρά κόμματα είτε μειώθηκε ορατά εντός εκλογικού μέτρου (Συνασπισμός) είτε τα οδήγησε εκτός Κοινοβουλίου (ΔΗΚΚΙ). Οι εκλογές αυτές, για την κομματική ελίτ, χαρακτηρίστηκαν από υψηλή πόλωση και «[...] το εκλογικό αποτέλεσμα εμφανίζει ενδυνάμωση της δικομματικής μορφής του πολιτικού συστήματος [...]».⁶⁷⁷ Παρά ταύτα, η Κεντρική Επιτροπή επιμένει ότι «[...] σημειώνεται εκλογική αναντιστοιχία ανάμεσα στη λαϊκή δυσαρέσκεια και στην επιλογή ψήφου [...]»,⁶⁷⁸ αλλά ταυτόχρονα και στην ορθότητα της «πολιτικής γραμμής» που χάραξε. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά: «[...] αν το ΚΚΕ είχε μια διαφορετική πολιτική γραμμή, τότε θα είχε ακολουθήσει την πρωτική πορεία των άλλων κομμάτων της αντιπολίτευσης και τα δυο κόμματα θα είχαν ακόμα μεγαλύτερη άνοδο και άνεση να χειριστούν το λαϊκό παράγοντα τα επόμενα χρόνια [...]».⁶⁷⁹

Δύο εβδομάδες μετά τις εκλογές, η Αλ. Παπαρήγα επανέρχεται με άρθρο της στο *Ριζοσπάστη*,⁶⁸⁰ στο οποίο εξηγεί κάποιες επιμέρους πτυχές των εκλογικών αποτελεσμάτων που συζητηθήκαν καταρχάς στις οργανώσεις του κόμματος. Η Παπαρήγα προσπαθεί να αποσαφηνίσει το ζήτημα της «εξουσίας»:

Ορισμένοι φίλοι μας συνεργαζόμενοι υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει σήμερα πρόταση εξουσίας που να δίνει διέξοδο στο λαό έναντι του δικομματισμού, όπως αναφέρουν. Το

ελληνικού λαού που αντιστάθηκε, αντιστέκεται και περικλείνει μέσα του τεράστιες δυνάμεις αντίστασης και αντεπίθεσης στην πορεία [...]», βλ. *στο ίδιο*.

⁶⁷⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Να χάσουν και οι δύο!», ομιλία στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Απριλίου 2000.

⁶⁷⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για τα αποτελέσματα των εθνικών εκλογών», ανακοίνωση (10 Απριλίου 2000), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 520.

⁶⁷⁸ *Στο ίδιο*.

⁶⁷⁹ *Στο ίδιο*, σελ. 522.

⁶⁸⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Με αφορμή τους προβληματισμούς για τα εκλογικά αποτελέσματα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 2000.

«δεν υπάρχει» δε μας βρίσκει σύμφωνους, τουλάχιστον ως προς το ΚΚΕ. *Πρόταση εξουσίας έχουμε, πρόταση διαχείρισης δεν έχουμε.* Είναι θέμα στρατηγικής επιλογής.⁶⁸¹

Η «πρόταση διαχείρισης» σημαίνει αποσπασματικές πολιτικές παρεμβάσεις χωρίς ρήξη με τα «μονοπώλια» και τον «ιμπεριαλισμό», που δεν δίνουν λύση στο γενικό πρόβλημα και καθησυχάζουν το λαό για τη δυνατότητα μιας «άλλης πολιτικής» δίχως θυσίες και με ευκολίες. Αυτό που χρειάζεται ο «λαός» είναι ένα ισχυρό μέτωπο από τα κάτω που θα στηρίζει και θα νομιμοποιεί της ρηξιακές επιλογές μιας «αντιιμπεριαλιστικής-αντιμονοπωλιακής» κυβέρνησης. Η Παπαρήγα αναφέρει ότι το Πρόγραμμα του κόμματος δεν αποκλείει τη δυνατότητα να αναδειχτεί μια τέτοια κυβέρνηση με βάση το Κοινοβούλιο· ωστόσο η κυβέρνηση αυτή αφ' εαυτού της δεν δύναται να επιτύχει τις αλλαγές που πρέπει και να ανοίξει το δρόμο για τη «λαϊκή εξουσία» αν δεν υπάρχει ένα «λαϊκό μέτωπο» έτοιμο να εμπλακεί στις συγκρούσεις και τις αντιπαραθέσεις στο εσωτερικό και στο εξωτερικό. Όπως περιγράφεται στο άρθρο:

Το θέμα είναι ο λαός, πριν απ' όλα η εργατική τάξη και η νεολαία, να πιστέψουν μέσα από την πείρα τους, που δε δημιουργείται βέβαια αυθόρμητα, ότι έχουν τη δύναμη να τα βάλουν με οργανωμένα πανίσχυρα, εγχώρια και διεθνή, συμφέροντα, στις σύγχρονες μάλιστα συνθήκες παγκόσμιας επικράτησης του καπιταλισμού. Να αποφασίσουν ότι η κατάκτηση μιας λαϊκής εξουσίας είναι συνδεδεμένη αναπόσπαστα με καθημερινούς, λίγο πολύ μακροχρόνιους σκληρούς αγώνες, με έναν πολύ σκληρό εγχώριο και διεθνή αντίπαλο. Δεν πρόκειται, ειδικά στις σημερινές συνθήκες, για συνηθισμένους αγώνες, αλλά για αγώνες που απαιτούν ανώτερη οργάνωση, ανεβασμένες μορφές πάλης, πολυμορφία δράσης, υψηλό επίπεδο αλληλεγγύης, κοινωνικής συμμαχίας, ευρύτερης πολιτικής στήριξης, πολιτικοποίησης και διεθνοποίησης. Αγώνες που απαιτούν ετοιμότητα για θυσίες, ικανότητα αντοχής σε φάση ύφεσης και πισωδρόμησης, ώσπου να προετοιμαστεί η επόμενη ανοδική φάση.⁶⁸²

Το θέμα της «εξουσίας» και της «λαϊκής κυβέρνησης» που αναλύεται εδώ θα αποτελέσει αντικείμενο του 16ου Συνεδρίου του κόμματος –όπως θα δούμε πιο κάτω– και θα καθορίσει τον προσανατολισμό της μετωπικής πολιτικής του ΚΚΕ σε όλο το επόμενο διάστημα.

---

⁶⁸¹ Στο ίδιο.

⁶⁸² Στο ίδιο.

Η τελική εκτίμηση για το εκλογικό αποτέλεσμα δημοσιοποιείται στις 31 Μαΐου 2000, στην οποία επιπλέον λαμβάνονται υπόψη και οι αναλυτικές συζητήσεις στις κομματικές οργανώσεις σε όλο το δίμηνο. Για τις συνεργασίες επισημαίνεται ότι: «[...] λίγοι συγκριτικά [με τους προερχόμενους από το χώρο της διανοήσης] ήταν οι συνεργαζόμενοι από την εργατική τάξη, και ακόμα λιγότεροι από τους ΕΒΕ και την αγροτιά [...]»,⁶⁸³ ενώ καταγράφονται και κάποιοι άλλοι αρνητικοί παράγοντες, όπως η ελλιπής εκλαΐκευση της στρατηγικής του «Μετώπου»,⁶⁸⁴ το χαμηλό επίπεδο «πολιτικής συνείδησης», που τροφοδότησε το δικομματισμό,⁶⁸⁵ και ο προεκλογικός «ενθουσιασμός στις γραμμές του Κόμματος», που οδήγησε πολλά στελέχη και μέλη σε εφησυχασμό⁶⁸⁶. Το πιο σημαντικό σημείο σε αυτή την απόφαση αφορά την αποτίμηση της πολιτικής συμμαχιών. Παραθέτουμε αυτούσιο το απόσπασμα:

Είναι ακόμα αδύνατα τα αποτελέσματα της πολιτικής συμμαχιών που προωθούνται στις σημερινές συνθήκες. Δεν υπάρχει υποτίμηση για το επίπεδο των συμμαχιών που εκφράστηκε στις εκλογές, είτε με την Κομμουνιστική Ανανέωση είτε με κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες σε συνεργασίες εκλογικού χαρακτήρα. Ωστόσο τα αποτελέσματα δεν έχουν ακόμα μαζικό χαρακτήρα. Είναι αδύνατες οι διεργασίες στην εργατική τάξη. Δεν έχει κατακτηθεί ένα επίπεδο συμφωνίας για την προοπτική και το χαρακτήρα των αλλαγών που απαιτούνται, για το θέμα της εξουσίας. Οι συνεργασίες ή συμμαχίες που έχουμε κατακτήσει, απέδειξαν τη θέληση του Κόμματος να βοηθήσει και συνέβαλαν στη συσπείρωση δυνάμεων σε αντιμονοπωλιακή, αντιμπεριαλιστική κατεύθυνση. Όμως ακόμα δεν έχουν δημιουργηθεί δυνατότητες οι συμμαχίες αυτές να δώσουν γερή ώθηση για την ανάπτυξη της μαζικής πάλης, των ταξικών αγώνων.⁶⁸⁷

Η επίσημη αναγνώριση μιας προσέγγισης της συμμαχιακής πολιτικής που υπήρχε εντός κόμματος αλλά δεν δημοσιοποιούνταν προς τα έξω είναι προάγγελος των μεταβολών της επόμενης περιόδου. Η κομματική ελίτ θεωρεί πλέον ότι η συμμαχιακή πολιτική είναι ένα από τα μέσα για την ενίσχυση της επιρροής του κόμματος και όχι σκοπός της πολιτικής του. Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι

---

⁶⁸³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Τελικές εκτιμήσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το εκλογικό αποτέλεσμα», απόφαση (31 Μαΐου 2000), στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 531.

⁶⁸⁴ Στο ίδιο, σελ. 532.

⁶⁸⁵ Στο ίδιο, σελ. 533-534.

⁶⁸⁶ Στο ίδιο, σελ. 535.

⁶⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 538.

εμπεδώνεται έτι περαιτέρω μία λογική κοινωνικής συμμαχίας, δηλαδή συμμαχιακής σύγκλισης από τα κάτω, η οποία συντίθεται διαμέσου της καλύτερης δυνατής προ΄βησης της πολιτικής πρότασης του κόμματος. Οι πολιτικές συμμαχίες σταδιακά παύουν να θεωρούνται εφικτές και προωθούνται – όποτε και εάν συμβεί αυτό – με τρόπο συγκυριακό που σχετίζεται καταρχήν με την εκλογική τακτική. Η επόμενη περίοδος θα συμπυκνώσει αυτές τις αντιφάσεις και εν τέλει θα διαμορφώσει καταλυτικά τη συμμαχιακή πολιτική του κόμματος.

2.5 Συμπέρασμα

Η δεκαετία του 1990 είναι η περίοδος στην οποία κρίνεται η ανασυγκρότηση και η επιβίωση του ΚΚΕ στο μετακομμουνιστικό περιβάλλον. Το «ορθόδοξο» μονοπάτι προσαρμογής που επέλεξε το ΚΚΕ και που το καθιστά μία εξαιρετική περίπτωση στην ευρωπαϊκή ριζοσπαστική Αριστερά συμπυκνώθηκε σε συμμαχιακό επίπεδο στο μοτίβο «τέσσερα/πέντε κόμματα, δύο πολιτικές» το οποίο αναδείκνυε το ασύμπτωτο της στρατηγικής του κόμματος με τις στρατηγικές των υπόλοιπων πολιτικών δυνάμεων. Η ανασυγκρότηση του κόμματος πέρασε μέσα από μία συστηματική επιστροφή στις καταφύσεις της μαρξιστικής-λενινιστικής θεωρίας με την επαναφορά μιας σκληρής εκδοχής δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της επανάκαμψης σε παραδοσιακές ιδεολογικές και προγραμματικές θέσεις που αντιστοιχούσαν σε παλαιότερες περιόδους της ιστορίας του κόμματος. Για το ΚΚΕ το εγχείρημα της ανασυγκρότησης/επιβίωσης ήταν υπαρξιακό, στο βαθμό που λειτουργούσε σαν ένα διάβημα υπέρ της διατήρησης του κομμουνιστικού προτάγματος με παραδοσιακούς όρους, αλλά ταυτόχρονα ήταν και συγκρουσιακό, καθώς όλη αυτή η προσπάθεια εμπεδώθηκε μέσα από μία διαρκή αντιπαράθεση με τα υπόλοιπα πολιτικά κόμματα, ιδίως εντός του αριστερού υποσυστήματος του ελληνικού κομματικού συστήματος. Έτσι, ο πολεμικός τόνος με τον οποίο το ΚΚΕ κατέρχονταν στον κομματικό ανταγωνισμό σηματοδοτούσε την ετοιμότητα της στελεχιακής και κομματικής του βάσης για να υπερασπιστεί την «υπόθεση του σοσιαλισμού» και την κομματική παράδοση στη συγχρονία. Το εγχείρημα αυτό ήταν αντιφατικό, διήλθε από πολλές φάσεις, δοκίμασε τις αντοχές πολλών ανθρώπων και επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του κόμματος στην περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης.

Η αποστροφή του «τέσσερα/πέντε κόμματα, δύο πολιτικές» προδιαγράφει και τη στάση του κόμματος απέναντι στην προοπτική των πολιτικών συμμαχιών. Στην περίοδο από το 1991-1996 η αντίληψη αυτή βρισκόταν στη βάση της τακτικής του κόμματος, το διευκόλυνε στο να συσπειρώσει το πεπεισμένο κομματικό δυναμικό και να απαλλαγεί από δυνάμεις που εξακολουθούσαν να διατηρούν μία επαμφοτερίζουσα στάση. Αυτό λειτούργησε τόσο στο επίπεδο των κομματικών μελών όσο και στις παρατάξεις του κόμματος στους μαζικούς χώρους. Η απόρριψη της προοπτικής πολιτικών συμμαχιών επιπρόσθετα ήταν ένα στοιχείο που συνέβαλε σε μία αυτοεικόνα του κόμματος ως μίας ασυμβίβαστης δύναμης που θα λειτουργεί σαν η

φωνή της σιωπηρής μειοψηφίας, ως ενός πολιτικού δρώντα που αγωνίζεται με *συνέπεια* για ιδέες κοινωνικής αλλαγής. Η ηθική διάσταση αυτής της επιλογής θα καταστεί μόνιμο στοιχείο της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ αλλά και προϋπόθεση του όποιου ηθικού του πλεονεκτήματος. Η όποια «υποχώρηση» προκύψει με τη μορφή της αποδοχής μιας πολιτικής σύγκλισης με κάποιο άλλο κόμμα είτε εντάσσεται σε ένα σχήμα συστηματικής δικαιολόγησης, εφόσον είναι απόφαση της πλειοψηφίας της κομματικής ελίτ, είτε λογίζεται ως ηθικό ατόπημα εφόσον προέρχεται από κάποια μειοψηφία. Βέβαια δε θα πρέπει να συγχέουμε τη ρητορεία με το λογισμό των πολιτικών επιλογών. Αυτός ο ηθικός λόγος ενίοτε είναι και μοχλός ελέγχου και πειθάρχησης. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, για την περίοδο 1991-1996 ο συμμαχιακός λόγος του κόμματος κινείται σε αυτό το πλαίσιο.

Σε ότι αφορά τους μηχανισμούς σύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία, στα δύο πεδία που μας ενδιαφέρουν σε αυτή τη διατριβή (εργατικό-συνδικαλιστικό, αντιμπεριαλιστικό), αμφότεροι βρίσκονται σε ένα μεταβατικό στάδιο. Στο εργατικό-συνδικαλιστικό πεδίο το βασικό όχημα παρέμβασης εξακολουθεί να είναι η παρατάξη (ΕΣΑΚ) με τα χαρακτηριστικά που μπορεί να έχει η παραταξιακή δομή (σχετική αυτονομία επιμέρους παρατάξεων, συμμετοχή στα όργανα διοίκησης των συνδικάτων). Σταδιακά το κόμμα αρχίζει να διαμορφώνει μία λογική περιχαράκωσης των δυνάμεων του στο συνδικαλιστικό κίνημα η οποία (α) διαμορφώνεται θεωρητικά στην ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής το Μάρτιο του 1993 με την αναγνώριση της ύπαρξης «δύο γραμμών» στο συνδικαλιστικό κίνημα και (β) με τη λειτουργία από τις αρχές του 1994 συντονιστικών πρωτοβάθμιων σωματείων σε Αθήνα, Πειραιά και Θεσσαλονίκη με σκοπό την αυτόνομη παρουσία των συνδικαλιστικών δυνάμεων εντός και εκτός ΓΣΕΕ. Αυτές οι επιλογές συνοδεύονται και από μία τακτική μόνιμης και διαρκούς αντιπαράθεσης και σε επίπεδο διοίκησης ΓΣΕΕ, η οποία αποκαλύπτει και μία διάσταση ανάμεσα στα κομματικά/συνδικαλιστικά στελέχη του κόμματος – στελέχη όπως ο Γ. Μαυρίκος ή ο Κ. Παρασκευάς είναι υπέρ της «αντιπαραθετικής» γραμμής, ενώ στελέχη όπως ο Μ. Κωστόπουλος ή Γ. Θεωνάς υπέρ μιας γραμμής συμμαχιακών συγκλίσεων με δυνάμεις από άλλες συνδικαλιστικές παρατάξεις. Ταυτόχρονα, βέβαια, τόσο η έναρξη του κοινωνικού διαλόγου με την ίδρυση της ΟΚΕ το 1994, όσο και η προώθηση της Λευκής Βίβλου για την Απασχόληση το 1993, προσδίδουν στην «αντιπαραθετική» τακτική μία μεγαλύτερη νομιμοποίηση. Στο αντιμπεριαλιστικό πεδίο οι εξελίξεις είναι πιο αργές κυρίως γιατί οι κληρονομημένες πρακτικές από το «κίνημα ειρήνης» των προηγούμενων δεκαετιών

ευνοούσαν μία περισσότερο ανοιχτή συμμαχιακή λογική. Έτσι το ΚΚΕ δίνει έμφαση στην ανασυγκρότηση της ΕΕΔΥΕ, προσπαθώντας να της προσδώσει έναν περισσότερο κλειστό χαρακτήρα σε σχέση με τη δεκαετία του 1980, ενώ η δημιουργία της «Νεανικής Δράσης για την Ειρήνη» το 1995 προσθέτει στο αντιιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης έναν κρίσιμο μηχανισμό στρατολόγησης και ενεργοποίησης δυνάμεων. Το πλαίσιο της βαλκανικής κρίσης αποδεικνύεται ιδιαίτερα γόνιμο για την αναζωογόνηση του αντιιμπεριαλιστικού επιχειρήματος για το κόμμα, καθώς λειτουργεί σαν ένα κοντινό παράδειγμα που αφορά και την ελληνική κοινωνία.

Το 15^ο Συνέδριο του κόμματος αναδεικνύεται σε κομβικό ορόσημο για την πρόσφατη ιστορία του κόμματος γιατί «θεσμοθετεί» την εμπειρία της περιόδου της ανασυγκρότησης με την ψήφιση νέου προγράμματος και νέου καταστατικού για το ΚΚΕ και γιατί παράγει το συμμαχιακό αφήγημα με το οποίο θα κινηθεί το κόμμα τουλάχιστον μέχρι το 2009. Το συμμαχιακό σχήμα που συμπυκνώνεται στο αρκτικόλεξο ΑΑΔΜ (Αντιιμπεριαλιστικό, Αντιμονοπωλιακό, Δημοκρατικό Μέτωπο) αποτελεί ένα συμβιβασμό ανάμεσα σε μία στενή και μία σχετικά πιο πλατιά συμμαχιακή λογική. Οι «α-α στόχοι» υποδηλώνουν από τη μία πλευρά ότι οι δυνάμεις του κόμματος θα διεκδικούν «αντιμονοπωλιακούς» στόχους που αναφέρονται στη «βασική αντίθεση» (κεφάλαιο/εργασία) και οι οποίοι θα επικοινωνούν με μία πιο στενή συμμαχιακή λογική, ενώ από την άλλη πλευρά οι «αντιιμπεριαλιστικοί» στόχοι θα καλύπτουν την αντι-εξαρτησιακή έκφραση του επιχειρήματος του ΚΚΕ με μία περισσότερο πλατιά συμμαχιακή απεύθυνση. Ταυτόχρονα το ΑΑΔΜ ως «Μέτωπο» κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων που θα δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, θα βασίζεται καταρχήν σε «κοινωνικές συμμαχίες» οι οποίες θα επιτυγχάνονται με μετωπικά σχήματα που θα ιδρύει το κόμμα στο κοινωνικό πεδίο, αλλά και σε «πολιτικές συμμαχίες» - οι οποίες είναι πιο δύσκολο να συγκροτηθούν και που είναι δυνατό να προκύψουν μεταξύ άλλων και μέσω εκλογών και υπό τη μορφή μιας «α-α» κυβέρνησης. Αυτή η αντίφαση στις αποφάσεις του 15^{ου} συνεδρίου, η οποία τροφοδοτεί περισσότερο μιας στενής αντίληψη περί συμμαχιών, ως εφαρμογή απολήγει στα δύο μοντέλα κινητοποίησης που οργανώνουν την κοινωνική παρέμβαση του κόμματος έως το 2009 τουλάχιστον.

Το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης σπονδυλώνει την τάση που είχε διαμορφωθεί την περίοδο 1991-1996. Με τη Κομματική Συνδιάσκεψη του

1997 εμπεδώνεται το σχήμα των «δύο γραμμών» και μπαίνουν τα (θεωρητικά) θεμέλια της διακριτής δράσης των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος. Στην Πρωτομαγιά του 1997 οργανώνεται η πρώτη ξεχωριστή από τις δυνάμεις της ΓΣΕΕ απεργία των δυνάμεων του κόμματος, στο πρώτο μισό του 1998 η πρακτική των συντονιστικών επεκτείνεται στο σύνολο της χώρας, στο δεύτερο μισό του 1998 δημιουργείται η «Κεντρική Απεργιακή Επιτροπή» που οργανώνει την ξεχωριστή κινητοποίηση των κομματικών συνδικαλιστικών δυνάμεων στην απεργία της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1998 και τέλος τον Απρίλιο του 1999 ιδρύεται το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο (ΠΑΜΕ) με τα στελέχη του κόμματος να αποχωρούν από τα όργανα διοίκησης της ΓΣΕΕ. Η δημιουργία του ΠΑΜΕ κορυφώνει την τακτική απομάκρυνσης των δυνάμεων του κόμματος από τις άλλες παρατάξεις και επί της ουσίας παρουσιάζει μία νέα δομή παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα που σταδιακά διαμορφώνει και στοιχεία στοχευμένης παρέμβασης του κόμματος πια στην κοινωνία. Η πορεία που ακολουθεί το ΠΑΜΕ και το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης είναι μία πορεία συμμαχιακού στενέματος. Δε θα πρέπει να αγνοήσουμε και τις όποιες επιδράσεις της ανοιχτής συμμαχιακής λογικής: στην ιδρυτική συνέλευση του ΠΑΜΕ συμμετέχουν συνδικαλιστές από την ΠΑΣΚΕ και τη ΔΑΚΕ, οι συνδικαλιστές του ΔΗΚΚΙ, όπως επίσης και δυνάμεις από την εξωκοινοβουλευτική Αριστερά (π.χ. η ΑΚΟΑ συμμετέχει κεντρικά). Ωστόσο από την πλευρά των ιθυνόντων του ΠΑΜΕ – και των κομματικών στελεχών που καθοδηγούν το σχήμα – υπάρχει η μέριμνα να εμφανιστεί ως μία υπερκομματική δομή· αυτό δε γίνεται με όρους λειτουργικής αυτονομίας κόμματος -συνδικάτου, αλλά διότι σε καμία περίπτωση το ΚΚΕ δε θέλει να δείξει ότι το ΠΑΜΕ αντικατοπτρίζει κάποια διάθεση πολιτικής συμμαχίας.

Στην περίπτωση του αντιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης, τουλάχιστον στο επίπεδο της οργανωτικής συγκρότησης, ακολουθείται η πεπατημένη των προηγούμενων χρόνων. Το αντιμπεριαλιστικό επιχείρημα με την αντι-εξαρτησιακή του εκφορά είναι κεντρικό στο λόγο του κόμματος από το 1997 ως το 2000 και ακολούθως επιδρά και στην κατεύθυνση της κινητοποίησης των κομματικών δυνάμεων. Διαδηλώσεις, συλλαλητήρια, περικυκλώσεις νατοϊκών στρατοπέδων ή αμερικανικών κτιρίων, κινητοποιήσεις σε λιμάνια ενάντια στον κατάπλου ή στην παραμονή αμερικανικών πλοίων συγκροτούν ένα πλούσιο ρεπερτόριο δράσης που διαμορφώνει και μία «ηθική της δράσης» για τις κομματικές δυνάμεις. Προφανώς και αυτό αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο κύκλος κινητοποιήσεων του 1999 προσέδωσε

ιδιαίτερη αίγλη στο αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης και ευνόησε τη μετατόπιση της κομματικής ελίτ σε σχετικά πιο ανοιχτές συμμαχιακές λογικές – βλ. και τα παραδείγματα των ευρωεκλογών του 1999 και των βουλευτικών εκλογών του 2000. Βέβαια, ούτε το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης είναι απαλλαγμένο από τις επιδράσεις της στενής συμμαχιακής λογικής, αφού ακόμα και στην κορύφωση των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων του 1999 πάντοτε υπήρχε η μέριμνα από το κόμμα να διαχωρίζει τις «αντιμπεριαλιστικές» πρωτοβουλίες του από τις «πασιφιστικές» πρωτοβουλίες των άλλων δυνάμεων.

Τα δύο μοντέλα κινητοποίησης, βέβαια, δεν είναι απλά γεννήματα της δεκαετίας του 1990, αλλά αντίθετα εγγράφονται στην πολιτική παράδοση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος και αυτό εξηγεί και τη βιωσιμότητά τους ως μέρος της στρατηγικής του ΚΚΕ αλλά και τη νομιμοποίησή τους στο κοινωνικό πεδίο. Η σχέση συμμαχιακής λογικής και μοντέλου κινητοποίησης θα μπορούσε να περιγραφεί ως μεταφορά της εσωκομματικής διαπάλης και στο κοινωνικό πεδίο. Δυστυχώς λόγω της μυστικοπάθειας του ΚΚΕ δεν έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της διαπάλης εσωκομματικά και γι' αυτόν το λόγο η εμφάνιση κάποιων στοιχείων της στην κινητοποίηση μας βοηθούν να προσεγγίσουμε κάποιες αντιπαραθέσεις. Επαναλαμβάνεται εδώ και κάτι που επισημάνθηκε και στην εισαγωγή της διατριβής. Τα δύο μοντέλα κινητοποίησης δεν είναι αντιθετικά μεταξύ τους αλλά αλληλοσυμπληρούμενα. Δεν είναι αποτελέσματα κάποιου κομματικού βολонταρισμού αλλά αντίθεά διαθέτουν ιστορικό βάθος. Δεν απολήγουν από την ουσία τους κατ' ανάγκη σε κάποια συγκεκριμένη συμμαχιακή λογική, αλλά αντίθετα λειτουργούν σαν οχήματα για την προώθηση μιας στενής ή ανοιχτής λογικής, διαθέτοντας χαρακτηριστικά που ευνοούν τη μία ή την άλλη λογική. Δεν απευθύνονται σε κάποια εξειδικευμένα (niche) τμήματα του κοινωνικού πεδίου, αλλά αντίθετα αναπτύσσονται στη βάση μιας συνολικής απεύθυνσης (γι' αυτό και τα διαχωρίζουμε από το αγροτικό και το εκπαιδευτικό κίνημα στο οποίο ενεπλάκη το κόμμα και το οποίο ήταν εξίσου ρωμαλέο στην περίοδο με την οποία ασχολούμαστε).

Έτσι, σε γενικές γραμμές η δεκαετία του 1990, χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια του ΚΚΕ να διασφαλίσει την πολιτική του επιβίωση, βασιζόμενο σε δύο, ιστορικά προσδιορισμένα, μοντέλα πολιτικής κινητοποίησης. Στη διάρκεια αυτής της δεκαετίας, εμφανίστηκαν και άλλες εκφράσεις κινητοποίησης που συνοδεύτηκαν από μαζική ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού – αλληπάλληλες αγροτικές κινητοποιήσεις το 1996, το 1997 και το 1998 αλλά και το μαθητικό κίνημα τη διετία

1997-1998. Ωστόσο, η επίδραση του συνδικαλιστικού και του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης απέβη καθοριστική για τη διαμόρφωση της πολιτικής ταυτότητας του κόμματος διότι συμπύκνωσε δύο διαφοροποιημένες προσεγγίσεις του ζητήματος των συμμαχιών. Όπως είδαμε σε όλο αυτό το κεφάλαιο, η ελίτ του ΚΚΕ επένδυσε συστηματικά στη διαμόρφωση των δύο μοντέλων κινητοποίησης και επεχείρησε να αξιοποιήσει όλες τις διαθέσιμες ευκαιρίες για την εκδίπλωση της στρατηγικής του ΑΑΔΜ. Τα δύο μοντέλα κινητοποίησης αποκάλυπταν και την ύπαρξη δύο εσωκομματικών λογικών, οι οποίες, ως ένα βαθμό, ήταν οι δύο πλευρές του ίδιου πολιτικού αφηγήματος. Φαίνεται ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1990 επικρατεί η σχετικά περισσότερο ανοικτή λογική – πάντοτε βέβαια στο συμμαχικό πλαίσιο του «τέσσερα κόμματα, δύο πολιτικές» - ωστόσο, ιδίως στις εκλογές του 2000, υπάρχουν οι σπόροι για την επικράτηση της πιο στενής λογικής, που θα προκύψει από το 2002 και μετά.

3. Η περίοδος 2000-2002: Τα δύο μοντέλα κινητοποίησης σε παράλληλη πορεία

Η είσοδος στον 21^ο αιώνα αποκαλύπτει τις αντιφάσεις των στρατηγικών επιλογών του ΚΚΕ για τα προηγούμενα δέκα χρόνια. Πρόκειται για την αφετηρία μιας χρονικής περιόδου πυκνής σε εγχώριες και διεθνείς εξελίξεις, οι οποίες, σε μεγάλο βαθμό, μοιάζουν να ξεπερνούν και τις κατανοητικές δυνατότητες των πολιτικών δρώντων στην Ελλάδα εν γένει και του ΚΚΕ ειδικότερα. Το ελληνικό πολιτικό σύστημα έρχεται να αντιμετωπίσει σωρευμένες προκλήσεις σε ό,τι αφορά τόσο την προσαρμογή σε ένα βίαια μεταλλασσόμενο διεθνές περιβάλλον όσο και τις αντοχές του στις αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας που προκύπτουν από την ιδιόμορφη ένταξή της στην επόμενη φάση του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Υπ' αυτήν την έννοια, για όλες τις πολιτικές δυνάμεις η εν λόγω τετραετία δοκιμάζει τις στρατηγικές που είχαν υποστηρίξει στη δεκαετία του 1990 και θέτει τους όρους των πολιτικών μετατοπίσεων για το επόμενο διάστημα.

Η απαρχή του 21^{ου} αιώνα στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από τη βαθμιαία απονομιμοποίηση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος. Η ισχνή εκλογική νίκη του 2000 για το ΠΑΣΟΚ του Κ. Σημίτη κατέδειξε μια αφανή και ταυτόχρονα δυναμική αμφισβήτηση όχι τόσο της λογικής του εξευρωπαϊσμού, αλλά των πολιτικών επιλογών που υποστήριζαν την εν λόγω επιδίωξη στο προηγούμενο διάστημα. Η εν λόγω αμφισβήτηση, τουλάχιστον στην αρχή, δεν βασίστηκε τόσο στα οικονομικά αποτελέσματα των κυβερνήσεων Σημίτη – εφόσον η αξιολόγησή τους συνδεόταν αναπόφευκτα με την επίτευξη του στόχου για την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ – αλλά στο υπαρκτό κοινωνικό έλλειμμα που επέφεραν τα προγράμματα προσαρμογής είτε στο επίπεδο της αναδιανομής πόρων προς τα φτωχότερα στρώματα είτε στο επίπεδο της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων που σηματοδοτούσε την παροχή ριζικών αλλαγών στην οργάνωση της εργασίας στη χώρα. Ταυτόχρονα, η εκλογική επιτυχία, ακόμη και με μικρή διαφορά από τη Νέα Δημοκρατία, ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της κομματικής ελίτ του ΠΑΣΟΚ, τον ηγεμονικό χαρακτήρα του ΠΑΣΟΚ στο κομματικό σύστημα, απομακρύνοντας το από παραδοσιακές κοινωνικές αναφορές.

Η εν λόγω δυσαρέσκεια, αρχικά εκφράστηκε και μέσα από αντιπαραθέσεις ταυτοτικού χαρακτήρα – βλ. σύγκρουση με Εκκλησία για ταυτότητες -,

συμπυκνώθηκε στη σύγκρουση για το «σχέδιο Γιαννίτση» για το ασφαλιστικό και κορυφώθηκε με τα αντιπολεμικά συλλαλητήρια το 2003 για τον πόλεμο στο Ιράκ στα οποία εν πολλοίς στοχοποιήθηκε και η κυβέρνηση Σημίτη για την «ουδέτερη» στάση που κράτησε – κάτι που δίχασε και το ίδιο το ΠΑΣΟΚ (βλ. αποπομπή Κ. Λαλιώτη από θέση Γραμματέα). Η απο-νομιμοποίηση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος δεν σήμαινε και ταυτόχρονα και απο-νομιμοποίηση των πολιτικών που αυτό συνόδευε – η Νέα Δημοκρατία, φερ' ειπείν, επαναδιατύπωνε πολλά από τα προτάγματα του εκσυγχρονιστικού ΠΑΣΟΚ με διαφορετικούς όρους και σε διαφορετικό πλαίσιο· στρεφόταν, ωστόσο, ενάντια στους φορείς του «εκσυγχρονισμού» στους οποίους καταλογιζόταν διαφθορά, έλλειμμα χρηστής διαχείρισης και κοινωνικής ευαισθησίας. Από την άλλη πλευρά, η ρευστότητα που χαρακτήριζε το διεθνές και ευρωπαϊκό περιβάλλον τη δεκαετία του 1990 στις απαρχές του 21^{ου} αιώνα απέκτησε χαρακτηριστικά διαλυτικής αστάθειας. Η 11^η Σεπτεμβρίου και η συνακόλουθη πολεμική αντίδραση των ΗΠΑ και των συμμάχων τους στο Αφγανιστάν και στο Ιράκ, εκτός του πλαισίου που έθεταν οι διεθνείς οργανισμοί, η εκκίνηση του εγχειρήματος της Ευρωζώνης το 1999 με τη συμμετοχή της χώρας σε αυτήν το 2000 και η διεύρυνση της Ε.Ε. προς ανατολάς το 2003 ενέτειναν την αμηχανία της Ελλάδας για τη θέση της στο μεταβαλλόμενο περιβάλλον - χωρίς αυτό, βέβαια, να επιδρά καταλυτικά στον δημόσιο διάλογο. Στην πραγματικότητα, στο εσωτερικό της χώρας κατασκευάζεται μια πολιτική θεματολογία που επηρεάζεται άμεσα από τις διεθνείς εξελίξεις και επιτρέπει την εκ νέου ανατοποθέτηση των πολιτικών δυνάμεων στο ιδεολογικό συνεχές. Τα κόμματα φέρουν τις αντιφάσεις της προηγούμενης περιόδου και κατά συνέπεια οι στρατηγικές τους στις νέες προκλήσεις που αναδύονταν μάλλον κινούνται υπό ένα καθεστώς μεταβατικής αβεβαιότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η είσοδος της χώρας στον 21^ο αιώνα αρχίζει σταδιακά να εμφανίζει τα ψήγματα της κρίσης εκπροσώπησης που θα έλθει στην επιφάνεια μετά το 2007. Η εδραίωση ενός σώματος πολιτικών αντιλήψεων που προσήκουν στον «μεσαίο χώρο» θα επιβεβαιώσει την ανθεκτικότητα του «δικομματισμού», θα καταδείξει, όμως, και το στρατηγικό αδιέξοδο των κομμάτων της Αριστεράς⁶⁸⁸ και

---

⁶⁸⁸ Βλ. για παράδειγμα την ανάλυση του Χρ. Βερναρδάκη για την πολυταυτοτική φυσιογνωμία του ακροατηρίου της ελληνικής Αριστεράς σε εκείνη κάτι που συνάδει και με τη στρατηγική αμηχανία της. Βερναρδάκης, Χρ., «Στην αναζήτηση της αριστεράς: Οι αμφιλεγόμενες ταυτότητες της παραδοσιακής ελληνικής αριστεράς», στου ίδιου (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ινστιτούτο VPRC, 2003, σελ. 41-59.

την ανάγκη αναπροσανατολισμού των πολιτικών τους στοχεύσεων. Με άλλα λόγια, στην εν λόγω περίοδο, εντοπίζονται οι «σπόροι» της μετέπειτα αναδιάταξης των πολιτικών και κοινωνικών συσχετισμών, έστω και ως ένα άθροισμα αμήχανων προσπαθειών για τη διαμόρφωση ενός διακριτού πολιτικού στίγματος τόσο στον αριστερό πόλο του κομματικού ανταγωνισμού όσο και στον δεξιό.

Για το ΚΚΕ ο 21^{ος} αιώνας εκκινεί με μια αισιόδοξη διαπίστωση και μια αγωνιώδη απορία: το κόμμα κατόρθωσε να δημιουργήσει μια σταθερή κομματική βάση που επιτρέπει την επιβίωση κόντρα στις γενικές προβλέψεις: το αποτέλεσμα, ωστόσο, των εκλογών του 2000 θέτει ερωτήματα για τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους εκδιπλώνεται αυτή η αξύουσα επιρροή. Η λογική της διαρκούς κινητοποίησης με εργατικούς-συνδικαλιστικούς και αντιμπεριαλιστικούς όρους, είχε θετικές και αρνητικές εκφάνσεις οι οποίες καθόριζαν και τις αυξομειώσεις στην εκλογική και πολιτική επιρροή του κόμματος. Έτσι στην περίοδο 2000-2002 με αναφορά στους δύο μεγάλους άξονες κινητοποίησης που θα αναπτυχθούν – ασφαλιστικό, 11^η Σεπτεμβρίου – θα επαναληφθεί ως ενός σημείου η πρακτική της δεκαετίας του 1990. Η διαφορά έγκειται στο ότι η κομματική ελίτ βαθμιαία τείνει στο να προωθεί με μεγαλύτερη προθυμία τη στρατηγική του ΠΑΜΕ. Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 είναι επί της ουσίας το «κύκνειο άσμα» της ανοικτής μετωπικής λογικής, ανοίγοντας το δρόμο για την επικράτηση μιας περισσότερο αποκλείουσας συμμαχιακής απεύθυνσης.

Στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε την παράλληλη πορεία των δύο μοντέλων κινητοποίησης από τα τέλη του 2000 έως και τα τέλη του 2002. Το κεφάλαιο ξεκινά με μία αναφορά στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, στο οποίο επιχειρείται η αποσαφήνιση της στρατηγικής του ΑΑΔΜ, ιδίως στο επίπεδο της «αντιμπεριαλιστικής-αντιμονοπωλιακής» κυβέρνησης και του τρόπου παρέμβασης των μετωπικών σχημάτων του κόμματος. Εν συνεχεία καταγράφεται η δραστηριότητα του ΠΑΜΕ περίξ του άξονα των δύο κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό (άνοιξη 2001 και 2002) και τα πορίσματα της κομματικής συνδιάσκεψης για το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα (Φεβρουάριος 2002), στην οποία διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό και το μοντέλο λειτουργίας του ΠΑΜΕ. Στο τρίτο υποκεφάλαιο, ο φακός ανάλυσης μετατοπίζεται στο αντιμπεριαλιστικό κίνημα, όπου δίνεται έμφαση στην κινητοποίηση για το «απεμπλουτισμένο ουράνιο» στις αρχές του 2001, στην παρουσία του κόμματος στη Γένοβα (Ιούλιος 2001) και στην κινητοποίηση για την 11^η Σεπτεμβρίου και τον πόλεμο στο Αφγανιστάν. Από εδώ προκύπτει και μία ισχνή

αλλά ορατή ενίσχυση του ρόλου του ΠΑΜΕ στην αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση. Τέλος, στο τέταρτο υποκεφάλαιο αναλύεται η παρέμβαση του κόμματος στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002, όπου επιλέγεται μία σχετικά πιο ανοικτή συμμαχιακή τακτική – κεντρική συνεργασία, κυρίως, με το ΔΗΚΚΙ – η αποτυχία της οποίας, ενισχύει και τις τάσεις αναπροσαντολισμού του κόμματος σε πιο «ανοικτές» λογικές.

3.1 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Εδραίωση της στρατηγικής του «Αντιμπεριαλιστικού, Αντιμονοπωλιακού, Δημοκρατικού Μετώπου» (ΑΑΔΜ)

Το 16ο Συνέδριο του κόμματος (14-17 Δεκεμβρίου 2000) συνιστά την απαραίτητη συλλογική διαδικασία για να συμπυκνώσει την πείρα των προηγούμενων τεσσαράμισι χρόνων και ειδικά της διετίας 1999-2000. Στις στοχεύσεις του συνεδρίου ήταν να αξιολογηθούν η πορεία του κόμματος στο προηγούμενο διάστημα, οι κινητοποιήσεις τις οποίες οργάνωσε ή στις οποίες συμμετείχε, η επίδοσή του στις εκλογές του 1999 και του 2000, οι πρωτοβουλίες στους μαζικούς χώρους και, φυσικά, η επαρκής ή μη αντίδραση της κομματικής οργάνωσης σε όλα τα παραπάνω. Η γενική αίσθηση που επικρατεί είναι ότι το κόμμα έχει επιλέξει έναν στρατηγικό προσανατολισμό που αποδίδει πολιτικά και, ως ένα βαθμό, εκλογικά και ότι η προηγούμενη περίοδος διαμόρφωσε ένα σώμα πολιτικών και οργανωτικών πρακτικών το οποίο πρέπει να παγιωθεί και να συνεχιστεί και στην επόμενη περίοδο. Παρά ταύτα, το πενιχρό εκλογικό αποτέλεσμα στις βουλευτικές εκλογές του 2000 και η ένταση που φαίνεται πως υπήρξε σε μέρος του στελεχιακού δυναμικού υποχρεώνουν την κομματική ελίτ να προβεί στην περαιτέρω εξειδίκευση της στρατηγικής του ΑΑΔΜ και, το κυριότερο, στην αποσαφήνιση των βημάτων που πρέπει να κάνει το κόμμα για να επιτύχει την περιπόθητη συσπείρωση των «αντιμονοπωλιακών και αντιμπεριαλιστικών» κοινωνικών δυνάμεων.

Ο βασικός προσανατολισμός της προσυνεδριακής και συνεδριακής συζήτησης είναι η αποσαφήνιση της στρατηγικής του ΑΑΔΜ, δηλαδή να αναλυθεί ο χαρακτήρας του ως συμμαχιακού μετώπου και να περιγραφεί το περιεχομένο του ως θεμέλιου της οργάνωσης «αντιμονοπωλιακών-αντιμπεριαλιστικών αγώνων» και ως προϋπόθεσης για τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Φαίνεται ότι η κομματική ελίτ έχει επιλέξει το δρόμο της *ήπιας διεύρυνσης*, η οποία όμως θα συνοδεύεται και από την *αυστηρή περιφρούρηση* του κερδισμένου πολιτικού και κοινωνικού χώρου. Το πλαίσιο δράσης, που προσδιορίζεται τόσο από τις Θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής όσο και από τις δύο συνεδριακές Αποφάσεις που εγκρίνονται, κινείται στις κατευθύνσεις του Προγράμματος του 1996· ωστόσο, η εμπλοκή του ΚΚΕ στις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις του 1999 και η δημιουργία του ΠΑΜΕ επιβάλλουν την εκ νέου διατύπωση και εντέλει εμπέδωση μιας μετωπικής-συμμαχιακής στρατηγικής η οποία, δεδομένων και των πολιτικών αντιφάσεων του κόμματος –η επιβίωση προϋποθέτει

την περιχαράκωση-, είναι αναμενόμενο ότι δημιουργεί παρανοήσεις και γεννά απορίες σε στελέχη και μέλη.

Εκ των πραγμάτων, η διαγραφή του Μ. Κωστόπουλου στις 19 Οκτωβρίου 2000,⁶⁸⁹ η διαγραφή του Σ. Ματζουράνη στις 31 Οκτωβρίου 2000⁶⁹⁰ και η αποχώρηση του Γ. Θεωνά στις 6 Νοεμβρίου 2000⁶⁹¹ - είχε προηγηθεί και η παραίτηση του Αντ. Ντρέκου στις 21 Ιουνίου 2000⁶⁹², ως κορύφωση των κριτικών τοποθετήσεων των συγκεκριμένων στελεχών τόσο απέναντι στη δημιουργία του ΠΑΜΕ όσο και στις συμμαχιακές επιλογές του κόμματος, διαμόρφωσαν μια συγκεκριμένη κατεύθυνση στον δημόσιο διάλογο σχετικά με το χαρακτήρα της πολιτικής του ΚΚΕ. Η σημασία των συγκεκριμένων αποχωρήσεων για τη διαμόρφωση της στρατηγικής του κόμματος είναι, κατά τη γνώμη μας, μάλλον μικρή τελικά, τουλάχιστον όπως αυτή μπορεί να εκτιμηθεί εκ των υστέρων· σίγουρα όμως, στη συγκυρία του 2000, ο θόρυβος που προκάλεσαν επηρέασε, ως ένα βαθμό, κάποιο τμήμα της κομματικής βάσης ενόψει και του 16ου Συνεδρίου. Ο προσυνεδριακός διάλογος επηρεάζεται σαφέστατα από τις δύο διαγραφές και τη μία αποχώρηση· οι Κωστόπουλος, Θεωνάς, Ματζουράνης επιχειρούν να παρέμβουν στις διαδικασίες ζητώντας την παραίτηση της Κεντρικής Επιτροπής και τη διενέργεια του Συνεδρίου από επιτροπή παλαιμάχων κομμουνιστών,⁶⁹³ ενώ ακόμα και ο ο πρόεδρος του Συνασπισμού Ν. Κωνσταντόπουλος προσπαθεί να αξιοποιήσει τη συγκεκριμένη αντιπαράθεση για να μεμφθεί το ΚΚΕ για «δογματισμό» και «απομονωτισμό»⁶⁹⁴. Η κομματική ελίτ επιλέγει να ακολουθήσει μια τακτική συγκινησιακής αντιμετώπισης του θέματος. Επισημαίνεται δηλαδή με διάφορα κείμενα η διαρκής παρουσία του

---

⁶⁸⁹ «Εκτός ΚΚΕ τέθηκε ο Μήτσος Κωστόπουλος», 20 Οκτωβρίου 2000, διαθέσιμο στο <http://news.in.gr/greece/article/?aid=241285>.

⁶⁹⁰ «Γιατί δεν μπορεί να φέρει τον τίτλο του μέλους του ΚΚΕ. Η εισήγηση του Γραφείου της ΚΟΒ “Ολυμπιακής” για τη διαγραφή του Σ. Ματζουράνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Νοεμβρίου 2000.

⁶⁹¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα μέλη του Κόμματος, τους φίλους και οπαδούς, τους αναγνώστες του *Ριζοσπάστη*», ενημερωτικό σημείωμα (4 Νοεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Νοεμβρίου 2000· «Σχετικά με την αποχώρηση του Γ. Θεωνά από το ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 2000.

⁶⁹² Χασαπόπουλος, Ν., «Αποχαιρετισμός χωρίς πολιτικούς», εφ. *Το Βήμα*, 3 Σεπτεμβρίου 2000

⁶⁹³ Η «έκκληση» των Κωστόπουλου, Θεωνά, Ματζουράνη και Ντρέκου απευθύνεται από συνέντευξη Τύπου που οργανώθηκε στο Βόλο στις 20 Νοεμβρίου 2000· βλ. «Επιχειρούν πλήρη αντιστροφή της πραγματικότητας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Νοεμβρίου 2000.

⁶⁹⁴ Σταυρόπουλος, Λ., «Αναταράξεις στον ΣΥΝ από τις διαγραφές στο ΚΚΕ», εφ. *Το Βήμα*, 12 Νοεμβρίου 2000.

Κωστόπουλου και του Θεωνά σε «αστικά» μέσα ενημέρωσης και η «αξιοποίησή» τους σε «αντι-ΚΚΕ επιθέσεις»· επιστρατεύει επίσης παλαίμαχους κομμουνιστές οι οποίοι καταδικάζουν δημόσια την «έκκληση» των τεσσάρων.⁶⁹⁵ Φαίνεται πως η έμφαση της αντιπαράθεσης δεν δίνεται στην αντίκρουση των αντιρρήσεων που προέβαλλαν οι «τέσσερις», αλλά στον τρόπο με τον οποίο αυτοί επέλεξαν να διατυπώσουν τις θέσεις τους κρατώντας εντέλει μια «αντικομματική» στάση, που αξιοποιήθηκε από δυνάμεις που εχθρεύονται την πολιτική του κόμματος.⁶⁹⁶ Η θέληση

---

⁶⁹⁵ Ορισμένες ενδεικτικές παρεμβάσεις «βετεράνων» του κόμματος: Κανιάρης, Μελ., «Στόχος τους είναι το χτύπημα του ΚΚΕ», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000· Γεωργαντάς, Β., «Διάλεξαν το δρομολόγιο της κατρακύλας», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000· Κυριακίδης, Ν., «Κωστόπουλε, λάθος πόρτα χτύπησες», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000· Λογαράς, Χρ., «Επιβεβλημένη απάντηση», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000· Μαμάτσης, Τ., «Ας συνέλθουν πριν είναι αργά», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2000· Επιτρόπου, Γ., «Είμαι υπερήφανος που είμαι μέλος αυτού του Κόμματος», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 2000· Κεπέσης, Νίκ., «Κάθε βήμα πιο κάτω θα βρεθείτε στον πάτο», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 2000· Μαραγκουδάκης, Κ., «Ανοιχτή επιστολή σε τέως συντρόφους», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 2000· Μαυροδόγλου, Διαμ., «Το ΚΚΕ δεν έχει ανάγκη από “σωτήρες”», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 2000· Παλαβός, Γ., «Με το 16ο Συνέδριο το Κόμμα θα βγει πιο δυνατό», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Νοεμβρίου 2000· Αναστασίου, Αγγ., «Είναι δική τους επιλογή ο αντικομματικός δρόμος», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 2000. Έχουν ενδιαφέρον οι τίτλοι τους οποίους επιλέγει η εφημερίδα για τις παρεμβάσεις, οι οποίοι είναι ιδιαίτερα αντιπαραθετικοί, δείγμα της τακτικής που είχε επιλέξει η κομματική ελίτ ενάντια στους «τέσσερις».

⁶⁹⁶ Βλ. και την τοποθέτηση του Χαρ. Φλωράκη στη Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας για τα καθήκοντα των μελών του κόμματος: «[...] Το τρίτο είναι το μόνιμο κομματικό καθήκον. Το θέμα της περιφρούρησης και της υπεράσπισης της ενότητας του Κόμματος. Το θέμα της υπεράσπισης των αρχών και κανόνων λειτουργίας. Στη βάση αυτή, πρέπει να δούμε τη στάση και δράση του Μήτσου Κωστόπουλου και των άλλων τριών και που η στάση και η δράση αυτή χωρίς καμία επιφύλαξη πρέπει να είναι καταδικαστέα. Εδώ δεν πρόκειται για τις διαφορετικές απόψεις που έχουν σχετικά με την πολιτική και τακτική του Κόμματος. Θέση που επικαλούνται οι ίδιοι και προβάλλει ο αστικός Τύπος. Απόψεις για τούτο ή το άλλο ζήτημα μπορεί να έχει ο καθένας μας. Το θέμα είναι τις απόψεις αυτές που τις διατυπώνει και τις συζητάει. Τις διατυπώνει στα αρμόδια όργανα που τις κρίνουν και πειθαρχεί ή τις διατυπώνει στον αστικό Τύπο και σε άλλους εξωκομματικούς παράγοντες

της κομματικής ελίτ είναι να μην αναδείξει τους αποχωρήσαντες ως εκφραστές μιας αντίθετης άποψης με την οποία η πρώτη διαλέγεται δημόσια, καθώς και να επισημάνει στην κομματική βάση τις παραβιάσεις της κομματικής ηθικής στις οποίες οι τελευταίοι έχουν υποπέσει.⁶⁹⁷

Βέβαια, η ηγεσία κατανοεί απόλυτα τον αντίκτυπο που μπορεί να έχει η υπό διαμόρφωση πλατφόρμα Κωστόπουλου-Θεωνά στη αποδοχή των «Θέσεων» από την κομματική βάση και τον κομματικό περίγυρο. Το ζήτημα δεν αφορά τόσο τη συμβολική ισχύ των προσώπων, η οποία είναι αδιαμφισβήτητη, αλλά το ότι οι αιτιάσεις που προβάλλουν ως ένα βαθμό κατανοούνται από κάποιους εντός κόμματος ως εύλογες απορίες για τη στρατηγική κατεύθυνση που η ηγεσία ακολουθεί. Για αυτόν το λόγο μεθοδεύει ένα πλαίσιο θέσεων που λειτουργεί υποστηρικτικά στις μετωπικές και συμμαχιακές επιλογές του κόμματος. Για το ΚΚΕ η ανάγκη να αποσαφηνιστούν οι όροι συγκρότησης και οι μορφές παρέμβασης του ΑΑΔΜ είναι καθαριστική για να εμπεδωθεί από τα στελέχη και τα μέλη του κόμματος η γενική στρατηγική κατεύθυνση και οι τακτικές επιλογές.

Η στρατηγική του «Μετώπου»

Η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος με τη δημοσιοποίηση των «Θέσεων» (17 Σεπτεμβρίου 2000) δηλώνει ότι θα επιχειρήσει να απαντήσει στα ακόλουθα τρία

και επιδιώκει τη δικαίωση απ' αυτούς. *Εδώ πρόκειται για θέμα τήρησης και υπεράσπισης των αρχών και κανόνων λειτουργίας του Κόμματος [...]. Εκείνο που πρέπει να κάνουν πριν απ' όλα τώρα είναι να καταδικάσουν στην πράξη τις παραβιάσεις και το ασυμβίβαστο της δράσης τους με τις αρχές και κανόνες λειτουργίας του Κόμματος [...]*, στο Φλωράκης, Χρ., «Τρία ζητήματα για να συγκεντρωθεί η προσπάθεια», ομιλία στην Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Νοεμβρίου 2000.

⁶⁹⁷ Βέβαια, στις 21 Σεπτεμβρίου 2000, λίγο μετά τη δημοσιοποίηση των «Θέσεων» για το 16ο Συνέδριο, δημοσιεύεται στο *Ριζοσπάστη* άρθρο του Γραμματέα της ΚΟΘ Χρ. Κόφφα –ο οποίος είχε αναλάβει από το ΠΓ το ξεκαθάρισμα της υπόθεσης Κωστόπουλου– με το οποίο ασκεί κριτική στις απόψεις Κωστόπουλου για το συνδικαλιστικό κίνημα (Κόφφας, Χρ., «Απ' αφορμή... Επί τον τύπον των Ήλων

Σχετικά με ορισμένες απόψεις του Μ. Κωστόπουλου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Σεπτεμβρίου 2000). Είναι σαφές ότι η επίκληση της «κομματικότητας» επιλέγεται ως αντιπαραθετικό όπλο από την κομματική ελίτ μετά τη διαγραφή του Κωστόπουλου και τις κινήσεις που κάνουν οι τέσσερις αποχωρήσαντες.

ερωτήματα: πρώτον, στο επίπεδο της αναζήτησης της κατάλληλης πολιτικής μορφής που θα χρειαστεί το ΑΑΔΜ, το ερώτημα είναι «[...] πώς θα συμπαραταχτούν όσο γίνεται περισσότερες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις στη γραμμή αντίστασης και σύγκρουσης με τα μονοπώλια, με τον ιμπεριαλισμό [...]».⁶⁹⁸ δεύτερον, στο επίπεδο της συγκρότησης ενός πλειοψηφικού ρεύματος στην κοινωνία διαμέσου του ΑΑΔΜ, τίθεται το ζήτημα του «[...] πώς θα διαμορφωθεί μια λαϊκή μαχητική πλειοψηφία με προγραμματικό πλαίσιο και στόχους πάλης, ικανή να φέρει σε πέρας τη μεγάλη λαϊκή προσπάθεια να ανατραπεί τελικά η εξουσία των μονοπωλίων, με στόχο να εγκαθιδρυθεί λαϊκή εξουσία, η μόνη που μπορεί να ανοίξει άλλο δρόμο εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας, αποκλειστικά για τα συμφέροντα του λαού, με πρωταγωνιστή των εξελίξεων τον ίδιο το λαό [...]».⁶⁹⁹ και τέλος, ως προς τη θέση της χώρας στο διεθνές περιβάλλον, «[...] πώς και με ποιο κριτήριο θα αναζητηθούν διεθνείς συμμαχίες, με διμερείς και πολυμερείς συμφωνίες για οικονομική συνεργασία, κοινή δράση κατά του κοινού αντιπάλου, του ιμπεριαλισμού [...]».⁷⁰⁰

Ουσιαστικά, το κόμμα επιχειρεί να αποσαφηνίσει το ζήτημα της συμμαχίας ως προς τρεις παράγοντες: α) τις κοινωνικές ή πολιτικές δυνάμεις που θα συνθέσουν τη συμμαχία του ΑΑΔΜ· β) τους στόχους επί τη βάση των οποίων αυτό θα συγκροτηθεί· και γ) την πολιτική μορφή που αυτό θα λάβει σε επαναστατικές και μη επαναστατικές συνθήκες.

Ως προς τον πρώτο παράγοντα, η Κεντρική Επιτροπή τοποθετείται ως ακολούθως: «[...] το ΑΑΔΜ βασίζεται στην κοινωνική συμμαχία της εργατικής τάξης και των μικροαστικών στρωμάτων του χωριού και της πόλης, στο κοινό τους συμφέρον να εναντιωθούν πέρα από τις διαφορές τους, και να παλέψουν κατά του κοινού αντιπάλου τους, του μεγάλου κεφαλαίου και των διεθνών μονοπωλίων [...]».⁷⁰¹ Κατά συνέπεια, και στη γραμμή συσπείρωσης, που έτσι κι αλλιώς θέτει και το Πρόγραμμα του κόμματος, αναζητείται ένα σχήμα σύμπλευσης ανάμεσα σε κοινωνικά στρώματα που αντικειμενικά, από την οπτική του κόμματος,

---

⁶⁹⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 16ο Συνέδριο», κείμενο θέσεων (Σεπτέμβριος 2000), στο ΚΚΕ, *16^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2001, σελ. 135.

⁶⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 135-136.

⁷⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 136.

⁷⁰¹ Στο ίδιο, σελ. 163-164.

αντιμετωπίζουν τη σταδιακή επιδείνωση του βιοτικού τους επιπέδου στο πλαίσιο της τρέχουσας κοινωνικοπολιτικής διευθέτησης. Υπ' αυτή την έννοια:

στις γραμμές του ΑΑΔΜ συμπαρατάσσονται κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις ανομοιογενείς από άποψη κοινωνικής θέσης και ιδεολογικοπολιτικής στάσης: Κοινωνικά κινήματα της εργατικής τάξης, των μικροαστικών στρωμάτων της πόλης και της υπαίθρου, κυρίως μικροί επιχειρηματίες και φτωχή αγροτιά. Κινήματα της νεολαίας και των γυναικών, της παιδείας, της υγείας και της κοινωνικής πολιτικής, κινήματα για συνδικαλιστικές, δημοκρατικές, πολιτικές ελευθερίες και δικαιώματα, για το περιβάλλον, το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα για την ειρήνη, κινήματα στο χώρο του πολιτισμού, του αθλητισμού, της έρευνας, της επιστήμης. Πολιτικές δυνάμεις, ομάδες και κινήσεις που υποστηρίζουν την ανάγκη του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού αγώνα, την ανάγκη ενός άλλου δρόμου εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας, σε αντίθεση με τα συμφέροντα των μονοπωλίων και των ιμπεριαλιστικών ενώσεων.⁷⁰²

Η τελευταία πρόταση επιτρέπει και την υπό προϋποθέσεις διαμόρφωση συμπαρατάξεων και σε πολιτικό επίπεδο, κάτι που θεωρητικοποιεί και το ήπιο άνοιγμα προς συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Παρ' όλα αυτά, ως προς τις κομματικές δυνάμεις οι οποίες συγκροτούν το κομματικό σύστημα της περιόδου (ΠΑΣΟΚ, ΝΔ, Συνασπισμός, ΔΗΚΚΙ), ξεκαθαρίζεται ότι «[...] με αυτή την πολιτική γραμμή και τη στάση των παραπάνω κομμάτων δεν υπάρχει δυνατότητα πολιτικής συμφωνίας μαζί τους για τη συγκρότηση Μετώπου [...]».⁷⁰³ Ωστόσο, «[...] είναι δυνατή η κοινή δράση και συνεργασία με δυνάμεις που ανήκουν ή επηρεάζονται από τα κόμματα αυτά, στο βαθμό που σε συγκεκριμένα μέτωπα πάλης κρατούν στάση που βοηθάει την αντίσταση, την οργάνωση και τον προσανατολισμό των αγώνων [...]».⁷⁰⁴ Υπ' αυτή την έννοια, είναι επιθυμητή η «κοινή δράση», αν όχι σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, σε άλλα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας (μαζικοί χώροι, τοπική αυτοδιοίκηση).

Ποια είναι η βάση όμως του «Μετώπου» και πώς το ΚΚΕ θα προσπαθήσει να προσελκύσει δυνάμεις για να το συγκροτήσει; Η διατύπωση της Αλ. Παπαρήγα στο κλείσιμο του συνεδρίου είναι σαφής:

---

⁷⁰² Στο ίδιο, σελ. 164-165 (η έμφαση δική μας).

⁷⁰³ Στο ίδιο, σελ. 174.

⁷⁰⁴ Στο ίδιο.

Μιλάμε για ένα Μέτωπο το οποίο δε θα περιορίζεται στο να στηρίζει, να ενθαρρύνει τους αγώνες και να κινητοποιεί τους εργαζόμενους, για να αμυνθούν ή για να συκρατήσουν ή να αποσπάσουν κατακτήσεις. Αναμφισβήτητα και αυτό το στοιχείο πρέπει να χαρακτηρίζει το Μέτωπο. Αλίμονο αν δεν έχει και αυτό το στοιχείο πάλης, δράσης γύρω από τα προβλήματα και απόσπασης κατακτήσεων. Εμείς θέλουμε να τις κάνουμε εφελτήριο για προχώρημα της πάλης. Αλλά το Μέτωπο, από την πρώτη στιγμή της συγκρότησής του –και γι’ αυτό ακριβώς επεξεργαζόμαστε καλύτερα σήμερα το πλαίσιο και τους στόχους του–, πρέπει να θέσει το γενικότερο πολιτικό ζήτημα της χώρας. *Το ζήτημα της εξουσίας.*⁷⁰⁵

Το «Μέτωπο» δηλαδή συνιστά μια πρωταρχική σύμπλευση δυνάμεων που συμφωνούν καταρχήν με το ΚΚΕ ως προς τους αντιιμπεριαλιστικούς-αντιμονοπωλιακούς στόχους που έχει θέσει – και αυτός είναι ο δεύτερος παράγοντας. Αυτοί οι στόχοι προκύπτουν από τις εξελίξεις στο εγχώριο και διεθνές περιβάλλον, την επιθετικότητα του ιμπεριαλισμού, ο οποίος παραβιάζει την αυτοδιάθεση των λαών, τον προσανατολισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ευνοεί αναδιαρθρώσεις προς όφελος των συμφερόντων, την πρόσδεση της ελληνικής αστικής τάξης στις στοχεύσεις και στη στρατηγική του ιμπεριαλισμού και της ΕΕ, που διασφαλίζει την κυριαρχία του μονοπωλιακού κεφαλαίου στο σύνολο της κοινωνίας. Η συνολική κατάσταση διαμορφώνει ένα εσωτερικό καθεστώς απόσπασης εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αυταρχοποίησης του πλαισίου αντιμετώπισης των πολιτικών αγώνων και ανισότητες στην κατανομή εισοδήματος που συνιστούν εφελτήριο για την επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης των λαϊκών στρωμάτων. Κατά συνέπεια το «Μέτωπο» προκύπτει στη βάση μιας συναντίληψης συμφερόντων και κοινής διεκδίκησης αιτημάτων, καθώς και υπεράσπισης κατακτήσεων. Ωστόσο το ζητούμενο είναι ο προσανατολισμός αυτών των δυνάμεων προς την αναζήτηση ενός «άλλου δρόμου»· ή αλλιώς «[...] το θέμα [...] της λαϊκής οικονομίας, λαϊκής εξουσίας, του σοσιαλισμού, αυτά όλα πρέπει να τίθενται μέσα στο λαό χωρίς

---

⁷⁰⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, στο ΚΚΕ, *16ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 63 (η έμφαση δική μας).

εκπτώσεις και με τον κατάλληλο και δημιουργικό τρόπο ακριβώς να κερδίζεις ή να προβληματίζεις δυνάμεις [...]».⁷⁰⁶

Και εδώ αναδύεται ο τρίτος παράγοντας του τι είδους πολιτική μορφή πρέπει να έχει το «Μέτωπο» και ποιες πρέπει να είναι οι επιδιώξεις του σε επαναστατικές ή μη επαναστατικές συνθήκες. Το «Μέτωπο» νοείται και συγκροτείται καταρχήν ως μια δομή συσπείρωσης κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με επιδίωξη το σοσιαλισμό. Παρ' όλα αυτά, ξεκαθαρίζεται ότι σε ένα πρώτο επίπεδο η βάση της συσπείρωσης κατ' ανάγκην θα είναι η κοινή αντίθεση των μετεχόντων προς την εξουσία των μονοπωλίων και τον ιμπεριαλισμό. Η επαναστατική κατεύθυνση του ΑΑΔΜ, ως μετώπου διαμόρφωσης των κοινωνικών προϋποθέσεων για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, καθορίζεται κατά βάση από τη δυνατότητα του ΚΚΕ, ως του κόμματος που θα δίνει την ιδεολογικοπολιτική κατεύθυνση στο «Μέτωπο», να προσελκύει και να αναπροσανατολίζει κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις προς την επιδίωξη της σοσιαλιστικής στόχευσης. Επομένως στην απαρχή της συγκρότησης του «Μετώπου» δεν είναι απαραίτητη η συμφωνία των διάφορων μερών για το «σοσιαλισμό», ωστόσο είναι υποχρέωση του κόμματος να «ανεβάξει τη συνείδηση» των συμμετεχόντων και να καθιστά το σοσιαλιστικό αίτημα περισσότερο ώριμο. Κατά συνέπεια το σύνθημα «ΚΚΕ ισχυρό» «[...] σημαίνει ικανότητα να κερδίζεις συμμάχους, να τους αποσπάς από τα πλοκάμια της άρχουσας τάξης και αυτό δεν το λύνουμε μόνο με το να έχουμε [...] ιδεολογικά καθαρά τις θέσεις μας για τη συμμαχία [...]». Αλλά αντίθετα απαιτεί και μια σύνθετη οργανωτική προετοιμασία: «[...] είναι ζήτημα [δηλαδή] μιας ολόπλευρης και συνολικής δουλιάς δεμένης με τη δράση, υπομονετικής δουλιάς με τους συμμάχους, συλλογικής επαγρύπνησης και προσπάθειας [...]».⁷⁰⁷

Απόρροια αυτής της θέσης για τη φύση του ΑΑΔΜ είναι και η επιφυλακτική αλλά σαφής αποδοχή της ύπαρξης δυνατοτήτων για την προώθηση των συμφερόντων των λαϊκών στρωμάτων και μέσα από τους θεσμούς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Οι διατυπώσεις στο οικείο συνεδριακό ντοκουμέντο είναι ενδεικτικές:

Σε συνθήκες ταξικών αναμετρήσεων και μεγάλης φθοράς της επιρροής των αστικών κομμάτων και των συμμάχων τους, και ενώ δε θα έχουν διαμορφωθεί όροι για ριζική κοινωνική ανατροπή και επαναστατικό πέρασμα, *μπορεί να προκύψει κυβέρνηση αντιιμπεριαλιστικών, αντιμονοπωλιακών δυνάμεων, με βάση το Κοινοβούλιο*. Το

⁷⁰⁶ Στο ίδιο, σελ. 64.

⁷⁰⁷ Στο ίδιο, σελ. 62.

Μέτωπο πρέπει να αξιοποιήσει αυτή τη δυνατότητα, να ελέγχει την κυβέρνηση, να στηρίζει τις πολιτικές επιλογές της υπέρ των λαϊκών συμφερόντων. Σ' αυτή την περίπτωση, η κυβέρνηση θα κριθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα κατά πόσο, με όπλο τη μέγιστη λαϊκή κινητοποίηση, θα καταφέρει να αντιμετωπίσει την αντίδραση της κυρίαρχης τάξης, με στόχο την ανατροπή ή την εξουδετέρωσή της και να συμβάλει στην ωρίμανση και στην έναρξη της επαναστατικής διαδικασίας.⁷⁰⁸

Άρα οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί και οι εκλογές μπορούν να φέρουν, υπό προϋποθέσεις, κάποια αποτελέσματα, ωστόσο το ΑΑΔΜ και η δράση του δεν μπορούν να συμπυκνωθούν ή να περιοριστούν στα στενά τείχη ενός «αντιμπεριαλιστικού-αντιμονοπωλιακού» κυβερνητικού σχήματος. Είναι καταρχήν ένα μέτωπο που αναπτύσσεται και δουλεύει στο κοινωνικό πεδίο, παλεύει αδιάλειπτα για να προετοιμάσει το κίνημα για την επαναστατική συνθήκη, θα ελέγχει και θα πιέζει ακόμη και μια φιλική προς αυτό κυβέρνηση εάν παρεκκλίνει. Το σημείο αυτό της απόφασης και η επιμονή του κόμματος στην ύπαρξη δυνατοτήτων στην κοινοβουλευτική/εκλογική δράση –σε συνέχεια, φυσικά, και των κατευθύνσεων του 15ου Συνεδρίου, όπως είδαμε– έθεσαν εν πολλοίς και τις βάσεις της παρέμβασης του κόμματος, τουλάχιστον μέχρι και τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002. Με άλλα λόγια, αυτή η αντίληψη περί συμμαχιών αφήνει έδαφος για ευελιξίες στην παρέμβαση του κόμματος, οι οποίες πάντοτε εξαρτώνται από τη συγκυρία και τη μορφή που λαμβάνει ο πολιτικός ανταγωνισμός σε κάθε χρονική στιγμή.

Σε αυτό το σημείο ας επαναλάβουμε την παρατήρηση που κάναμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο. Η γενική αίσθηση περί «απομόνωσης» του ΚΚΕ μπορεί να καλλιεργούνταν εκείνη την περίοδο, ενδεχομένως και λόγω και των πολιτικο-ιδεολογικών του προταγμάτων, ωστόσο στην πραγματικότητα είχε μια σαφή μετωπική στρατηγική με περιορισμούς και ελεγχόμενα ανοίγματα. Εάν ξεφύγουμε από επιφανειακές αναλύσεις που βασίζονται στην «αίσθηση» που αφήνουν κάποια πολιτικά γεγονότα παρά στη σε βάθος κατανόηση ενός πολιτικού φαινομένου –που είναι ως επί το πλείστον επίπονη–, θα μπορούσαμε να παρακολουθήσουμε τους πολιτικούς «σπασμούς» ενός κόμματος που κατανοεί τη συμμετοχή του στον πολιτικό ανταγωνισμό ως μια βασανιστική πορεία ενός μοναχικού οδοιπόρου σε ένα

---

⁷⁰⁸ ΚΚΕ, «Απόφαση του 16ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για το Αντιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο», πολιτική απόφαση, στο ΚΚΕ, *16ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα, ό.π.*, σελ. 98 (η έμφαση δική μας).

εχθρικό και αφιλόξενο περιβάλλον. Εάν αντιληφθούμε αυτή την αφετηριακή συνθήκη, τότε θα κατανοήσουμε και τη σημασία αυτών των ανοιγμάτων για τη γενικότερη ερμηνεία της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ σε αυτή την περίοδο.

Τη μεγαλύτερη βαρύτητα ωστόσο στις αποφάσεις του 16ου Συνεδρίου έχουν οι αναφορές στο «χαρακτήρα της εξουσίας» που επιδιώκει το ΚΚΕ και τον οποίο θα προσπαθήσει να προωθήσει και στο πλαίσιο του ΑΑΔΜ. Εδώ διατυπώνονται, για πρώτη φορά, οι όροι «*λαϊκή οικονομία*» και «*λαϊκή εξουσία*», οι οποίοι θα επαναλαμβάνονται στο λόγο του κόμματος για τα επόμενα δώδεκα χρόνια. Η «λαϊκή οικονομία» είναι το οικονομικό πρόγραμμα που θα κληθεί να προωθήσει και να υλοποιήσει το ΑΑΔΜ. Ως «[...] βάρη της λαϊκής οικονομίας και ανάπτυξης» προσδιορίζονται: πρώτον «[...] η κοινωνική κρατική ιδιοκτησία στα βασικά και συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής [...]»⁷⁰⁹ δεύτερον «[...] το αποκλειστικά δημόσιο, ενιαίο και δωρεάν σύστημα εκπαίδευσης, υγείας, πρόνοιας, ασφάλισης [...]»⁷¹⁰ και τρίτον «[...] ο κεντρικός πανεθνικός οικονομικός μηχανισμός σχεδιασμού και διεύθυνσης που κινητοποιεί τα κοινωνικοποιημένα συγκεντρωμένα μέσα παραγωγής, το εργατικό δυναμικό, τις πλουτοπαραγωγικές πηγές αξιοποιεί κάθε δυνατή θετική οικονομική διεθνή συνεργασία, στη βάση του αμοιβαίου οφέλους [...]».⁷¹¹ Δεδομένης της θέσης της χώρας στο διεθνές σύστημα κρατικών σχέσεων, «[...] η λαϊκή οικονομία προϋποθέτει την πολιτική ανεξάρτηση της Ελλάδας από τους διεθνείς ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς, την απαλλαγή και από τις τυπικές δεσμεύσεις μαζί τους [...]».⁷¹² Επομένως το εν λόγω μοντέλο οικονομικής διαχείρισης προσομοιάζει με τα μοντέλα διαχείρισης των τέως σοσιαλιστικών πολιτικών συστημάτων και η ανάπτυξη θα είναι καθήκον της (όποιας) κυβέρνησης στηρίζει το ΑΑΔΜ.

Παρά ταύτα, ο αναπροσανατολισμός του οικονομικού μοντέλου και των πολιτικών που αυτό θα παραγάγει σε «αντιιμπεριαλιστική» και «αντιμονοπωλιακή» κατεύθυνση σχετίζεται άμεσα με το ζήτημα της εξουσίας και τη στρατηγική του υποκειμενικού παράγοντα, δηλαδή του κόμματος που θα τη διεκδικήσει. Σε αυτή τη λογική η «λαϊκή εξουσία», της οποίας την εγκαθίδρυση επιδιώκει το ΚΚΕ, είναι εκείνη που θα προωθήσει το πρόγραμμα της «λαϊκής οικονομίας». Αυτή η μορφή εξουσίας «[...] δεν μπορεί να πατάει σε δύο βάρκες [...]», αλλά αντίθετα «[...] ή θα

---

⁷⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 93.

⁷¹⁰ Στο ίδιο.

⁷¹¹ Στο ίδιο, σελ. 94.

⁷¹² Στο ίδιο, σελ. 94-95.

υπηρετεί τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό [...]», οπότε δεν θα συνιστά «λαϊκή εξουσία», «[...] ή θα είναι σε πλήρη εναντίωση με αυτά και θα υπηρετεί τα λαϊκά συμφέροντα [...]». ⁷¹³ Για το ΚΚΕ «λαϊκή εξουσία» είναι η «σοσιαλιστική εξουσία», εντούτοις, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, «[...] ο αγώνας του Μετώπου δεν οδηγεί υποχρεωτικά και αναπόφευκτα στο σοσιαλισμό [...]». ⁷¹⁴ Κάθε πολιτική δύναμη δηλαδή που συμμετέχει στο «Μέτωπο» δύναται να εννοιολογεί και να κατανοεί διαφορετικά την πολιτική μορφή «λαϊκή εξουσία» και να εξακολουθεί να συνεργάζεται με το ΚΚΕ στο βαθμό που συμφωνεί σε μια γενική αντίληψη διεκδίκησης «αντιμονοπωλιακών» και «αντιιμπεριαλιστικών» στόχων.

Το ΚΚΕ με την απόφαση του 16ου Συνεδρίου, και σε ακόμα μια συλλογική διαδικασία, διατρανώνει την εσωκομματική συνοχή, τη συναντίληψη του στελεχιακού δυναμικού επί των στόχων που έχει θέσει το κόμμα και την περαιτέρω ενίσχυση της συλλογικής ταυτότητας που ανέπτυξε στη δεκαετία του 1990. Από την άλλη πλευρά, οι αποφάσεις του συνεδρίου έχουν μια διττή αναφορά: αφενός επιχειρούν να θεμελιώσουν θεωρητικά τη συμμαχιακή στρατηγική της προηγούμενης περιόδου· αφετέρου όμως επιτρέπουν στο κόμμα να διατηρήσει ένα περιθώριο στρατηγικού αναπροσανατολισμού και, το κυριότερο, να εξακολουθεί να επιμένει στο οραματικό στοιχείο, το οποίο άλλωστε λειτουργεί και διαφοροποιητικά για τη συγκρότηση της πολιτικής του ταυτότητας. Ως εκ τούτου, στο συνέδριο παράγεται ένα σώμα θέσεων και προγραμματικών κατευθύνσεων που είναι δεμένα με την άμεση πολιτική συγκυρία, αλλά την ίδια στιγμή, και στο πλαίσιο μιας δεύτερης ανάγνωσης, εμπεριέχεται και το σπέρμα της πολιτικής του υπέρβασης. Βέβαια, όπως είδαμε και σε προηγούμενα προγραμματικά κείμενα, αυτή η υπαινισσόμενη αμφιταλάντευση είναι μόνιμο χαρακτηριστικό του λόγου του ΚΚΕ, και αναγνώριση του ότι οι συνθήκες είναι μεταβαλλόμενες, οι τακτικές πρέπει να προσαρμόζονται σε αυτές, αλλά πάντοτε πρέπει να υπάρχει ένα σταθερό πλαίσιο ιδεών και αρχών που θα οριοθετεί τις όποιες μετατοπίσεις.

---

⁷¹³ Στο ίδιο, σελ. 97.

⁷¹⁴ Στο ίδιο.

Το ΠΑΜΕ και τα υπόλοιπα μετωπικά σχήματα

Σε συνάφεια με τα παραπάνω βρίσκεται και η ειδική αναφορά που υπάρχει στα Ντοκουμέντα του 16ου Συνεδρίου για την «αναγέννηση του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος». Όπως επισημαίνει και η Αλ. Παπαρήγα: «[...] το λίσασμα [του Μετώπου] είναι η ακόμα πιο εντατική μας δουλιά στους αγώνες, στις μαζικές οργανώσεις και πριν από όλα στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα [...]».⁷¹⁵ Στη Θέση 25 αναφέρεται ότι «[...] το ΠΑΜΕ αποτελεί στο συνδικαλιστικό κίνημα τον πόλο που μπορεί να βοηθήσει τη συγκέντρωση, την κοινή δράση και το συστηματικό συντονισμό των ταξικών δυνάμεων, την οργάνωση της ταξικής πάλης και της εργατικής-λαϊκής αντεπίθεσης, στη συγκρότηση του Αντιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου [...]».⁷¹⁶ Από τα υλικά του συνεδρίου καθίσταται φανερό ότι η παρέμβαση του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα είναι κεντρικής σημασίας ζήτημα, το οποίο δεν έχει καλυφθεί επαρκώς από τις «Θέσεις» και τη συνεδριακή συζήτηση. Γι' αυτό και προαναγγέλλεται η διεξαγωγή πανελλαδικής συνδιάσκεψης πάνω σε αυτό το θέμα, στην οποία μάλιστα θα συμμετέχουν και καθοδηγητικά όργανα επιπέδου ΚΟΒ – δείγμα της υψηλής σημασίας που είχε αυτό το θέμα για την κομματική ελίτ.

Στο πλαίσιο αυτό, έχουν σημασία τα ακόλουθα δύο σημεία: πρώτον, ως άμεσο καθήκον του κόμματος για την επόμενη περίοδο ορίζεται η «[...] ενίσχυση των ταξικών δυνάμεων και αναβάθμιση του ΠΑΜΕ σαν πόλου συσπείρωσης, κοινής δράσης και συντονισμού των ταξικών δυνάμεων και της οργάνωσης της πάλης τους [...]», ενώ επισημαίνεται ότι «[...] το ΠΑΜΕ εκπληρώνει έναν ιδιαίτερο ρόλο στην ανάπτυξη της ταξικής πάλης και της εργατικής αντεπίθεσης, για τη συγκρότηση του μετώπου [...]».⁷¹⁷ Αυτή είναι μια από τις πρώτες επίσημες αναφορές στον κεντρικό ρόλο που αναμένεται να παίξει το ΠΑΜΕ στα επόμενα χρόνια – ακόμη βέβαια αυτό δεν έχει ξεκαθαριστεί απόλυτα. Ωστόσο η κατεύθυνση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται και από ένα δεύτερο σημείο, στο οποίο εκφράζεται η ανάγκη «[...] να προωθηθεί η συσπείρωση των συνεπών δυνάμεων της αγροτιάς σε μια ενιαία

⁷¹⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *ό.π.*, σελ. 64.

⁷¹⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 16ο Συνέδριο», *ό.π.*, σελ. 177.

⁷¹⁷ ΚΚΕ, «Απόφαση του 16ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για τα καθήκοντα του κόμματος μέχρι το 17ο Συνέδριο», στο ΚΚΕ, *16ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα*, *ό.π.*, σελ. 111.

πανελλαδική κίνηση, με ένα πλαίσιο προγραμματικών θέσεων και στόχων που να αναδείχνουν το ρόλο και τα δικαιώματα της μικρομεσαίας αγροτιάς, του αγροτικού νοικοκυριού και του παραγωγικού συνεταιρισμού [...]».⁷¹⁸ επιχειρείται δηλαδή η μεταφορά της λογικής του ΠΑΜΕ και σε έναν άλλο μαζικό χώρο, του οποίου μάλιστα τα χαρακτηριστικά είναι πολύ διαφορετικά από αυτά του εργατικού συνδικαλισμού (βλ. και παρακάτω).

Η ίδια η κινητοποιητική λογική των μετωπικών σχημάτων γίνεται αντιληπτή συνεπώς ως κομματική πρακτική η οποία υλοποιεί τη στρατηγική του «Μετώπου». Επιπλέον, προτάσσεται μια κάποιου είδους ποιοτική διαφοροποίηση ως προς τη συγκρότησή τους σε σχέση με τις πρακτικές που ακολουθούνταν στα σχήματα του δεσπόζοντος ρεύματος που δραστηριοποιούνταν στους μαζικούς χώρους: μια συνδικαλιστική κομμουνιστική ταυτότητα που εμπνέει μια άλλου τύπου δραστηριοποίηση και φιλοδοξεί να αναβαθμίσει το συνδικαλιστικό κίνημα «υπονομεύοντας» τις αδράνειές του. Αυτό σημαίνει ότι το ΚΚΕ, αξιολογώντας τον ενάμιση χρόνο παρουσίας και παρέμβασης του ΠΑΜΕ, εξακολουθεί να το νοσηματοδοτεί ως μια προσπάθεια ανάδειξης και προώθησης μιας διακριτής συνδικαλιστικής λογικής, η οποία, υπό προϋποθέσεις, μπορεί να μεταφερθεί και σε άλλα επίπεδα του μαζικού κινήματος. Για αυτό το θέμα είναι ενδιαφέρον το ακόλουθο χωρίο από το κλείσιμο της Αλ. Παπαρήγα:

Πρέπει να ξεφύγουμε από τη γραφειοκρατική και ρουτινιάρικη αντίληψη. Είναι άλλο πράγμα αυτό που λέμε, το σωματείο να το αποκαταστήσουμε, να δράσει, να κινείται και άλλο πράγμα αυτή η γραφειοκρατία. Να συνεδριάσουν κάποια όργανα, να κάνουν το υπόμνημα, να πάνε το υπόμνημα στις γνωστές κλασικές αρχές, να πάρουν απάντηση από το υπόμνημα, να περιμένουμε να γίνει νομοσχέδιο στη Βουλή, να περιμένουμε να συζητηθεί στη Βουλή κ.λπ., κ.λπ. Εδώ πρέπει, με τη δική μας δράση, να εμπνεύσουμε μορφές που ανεβάζουν τη λαϊκή πρωτοβουλία, την εργατική πρωτοβουλία, συνελεύσεις από τα κάτω, επιτροπές αγώνα, επιτροπές πρωτοβουλίας, όχι κομματικά υποκατάστατα –είκοσι κομμουνιστές κάνουν επιτροπή αγώνα– αλλά αυτό το πνεύμα, οι μορφές πάλης αποφασίζονται συλλογικά κ.λπ. Και εδώ στις μορφές πάλης υπάρχει και μπόλικο ιδεολογικό φορτίο, διότι υπάρχει η άποψη της «αστικής νομιμότητας» και πρέπει να αντιπαλέψουμε ιδεολογικά, πολιτικά και πρακτικά αυτές τις αντιλήψεις. Πάνω από όλα είναι ότι ο εργάτης, η εργάτρια, ο υπάλληλος δεν μπορεί αλλιώς να ασκήσει τα

---

⁷¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 113.

δικαιώματά του, παρά με τις απεργίες, με οξυμένες μορφές πάλης και συγκρούσεις, που πρέπει να έχουν πρωτοτυπία, πολυμορφία και μορφές κοινωνικής αλληλεγγύης.⁷¹⁹

Οι συγκεκριμένες διατυπώσεις αποκαλύπτουν και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το εγχείρημα του ΠΑΜΕ: γραφειοκρατική αδράνεια, συμβατικές μορφές δράσης, αδυναμία διεύρυνσης σε μη κομματικούς χώρους. Φαίνεται ότι σε αυτή τη φάση δεν έχει ακόμα προχωρήσει όσο θα έπρεπε η μετάβαση από τη συνδικαλιστική παράταξη προς το μετωπικό σχήμα. Και αυτό γιατί, έτσι κι αλλιώς, οι παραπάνω κατευθύνσεις για τη συνδικαλιστική δραστηριοποίηση υπήρχαν και στην προ του ΠΑΜΕ συγκυρία. Το ΠΑΜΕ, στην πραγματικότητα, και ενόψει των προκλήσεων που έχει να αντιμετωπίσει το κόμμα κατά την επόμενη περίοδο –κυρίως τις αναμενόμενες πολιτικές σταθεροποιήσεις που θα επιφέρει η είσοδος της χώρας στην Ευρωζώνη–, υφίσταται προς το παρόν ως το πρώτο βήμα για μια άλλου τύπου παρέμβαση στο συνδικαλιστικό κίνημα, που συνίσταται στον καλύτερο συντονισμό της δράσης συνδικάτων και οργανωμένων δυνάμεων που πρόσκεινται στο κόμμα. Το ΠΑΜΕ έχει αρχίσει σταδιακά να καταγράφει την επίδραση της δράσης του σε αρχαιρεσίες συνδικάτων –χωρίς μεγάλες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο– και δεν έχει ακόμη δοκιμαστεί σε μια μακρά και δυναμική συνδικαλιστική κινητοποίηση – παρεκτός της συμμετοχής του στα αντιμπεριαλιστικά συλλαλητήρια του 1999. Αυτό, βέβαια, θα συμβεί με τη μεγάλη κινητοποίηση για το ασφαλιστικό που θα ακολουθήσει.

Σε μια πρώτη φάση επομένως, όπως φαίνεται στο προηγούμενο απόσπασμα, ο σκοπός της ανάδειξης της στρατηγικής του ΠΑΜΕ συνίσταται στην «αναζωογόνηση» του πρωτοβάθμιου συνδικαλισμού, στη διεύρυνση της βάσης υποστήριξης και της σύνθεσης των «επιτροπών αγώνα», στην πύκνωση των περισσότερο συγκρουσιακών «μορφών πάλης» και, τέλος, και το κυριότερο, στην καλύτερη εμπέδωση της «Α-Α» στρατηγικής του κόμματος από τους εργαζομένους ως της μόνης κατεύθυνσης που δύναται να προασπίσει τα συμφέροντά τους στο σύνθετο και μεταβαλλόμενο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Υπ' αυτή την έννοια, η πρωτοποριακή δράση των κομμουνιστών στις εν λόγω «συσπειρώσεις» διασφαλίζει και τον σωστό προσανατολισμό της συνδικαλιστικής δράσης. Όλα αυτά, βέβαια, περιορίζονται ακόμα σε θεωρητικό επίπεδο και σε μεγάλο βαθμό έρχονται για να αντιμετωπίσουν

---

⁷¹⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *ό.π.*, σελ. 67-68.

μια οργανωτική σοβούσα ακαμψία. Η εδραίωση της στρατηγικής του ΠΑΜΕ θα κριθεί εντέλει από την ουσιαστική αποτελεσματικότητά της στο κοινωνικό πεδίο.

Σε αυτό το πλαίσιο, η πρόθεση να επιδιωχθεί ένα αντίστοιχο μετωπικό σχήμα και στο πεδίο του αγροτικού κινήματος είναι μάλλον μια ενδιαφέρουσα απόπειρα να προσεγγιστεί ένας μαζικός χώρος με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά απ' ό,τι το εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα. Παρακάτω θα αναφερθούμε αναλυτικά στις προσπάθειες συγκρότησης του εν λόγω σχήματος, ωστόσο, ως προς τη συνεδριακή επεξεργασία του, έχει σημασία η προβολή της στρατηγικής του ΠΑΜΕ ως θετικού προτύπου για την κομματική παρέμβαση και σε άλλους μαζικούς χώρους. Με τα λόγια του υπεύθυνου του Αγροτικού Τμήματος της Κεντρικής Επιτροπής:

Έχουμε τη θετική εμπειρία του ΠΑΜΕ. Το ίδιο μπορεί να γίνει και στην αγροτιά, που τα τελευταία χρόνια απέκτησε μια πλούσια αγωνιστική εμπειρία. Μέσα από τους αγώνες, πολλοί κατάλαβαν την αναγκαιότητα του πανελλαδικού συντονισμού των αγώνων και τη δημιουργία ενός σταθερού αγωνιστικού τόξου στα πλαίσια του αγροτικού κινήματος, που θα έχει στόχο την ανατροπή αυτής της αρνητικής πορείας και θα δώσει ελπίδα και προοπτική στο αγροτικό κίνημα.⁷²⁰

Και εδώ, στην προαναγγελία της δημιουργίας ενός «αγροτικού» ΠΑΜΕ, η επιχειρηματολογία ακολουθεί το μοτίβο της «εξήγησης» της «αναγκαιότητας» ενός οποιουδήποτε μετωπικού σχήματος: διάγνωση της παθολογίας ενός μαζικού χώρου, ανάδειξη της εναλλακτικής που προσφέρει το ΚΚΕ λόγω της εμπειρίας στην πρότερη περίοδο, έμφαση στον ρηξιακό χαρακτήρα της παρέμβασης. Την περίπτωση του αγροτικού μετωπικού σχήματος θα την προσεγγίσουμε παρακάτω, ωστόσο σε αυτό το σημείο μας επιτραπεί ένα σχόλιο. Το ΚΚΕ δείχνει να μετατοπίζει το βάρος στη συγκρότηση περισσότερο μόνιμων συμμαχικών δομών –σε σχέση με τις αντιιμπεριαλιστικές–, κάτι που αποτελεί βραχυπρόθεσμη επένδυση στην κινητοποιητική ικανότητα του κόμματος, αλλά και μακροπρόθεσμη επιδίωξη για τη στενότερη πλαισίωση της κομματικής βάσης.

---

⁷²⁰ Χώτος, Γ., [Ομιλία στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ], εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 2000.

Κεντρική Επιτροπή

Η σύνθεση της Κεντρικής Επιτροπής φανερώνει τη σταθερότητα του ανώτερου στελεχειακού δυναμικού. Η συντριπτική πλειονότητα των μελών της προηγούμενης Κεντρικής Επιτροπής διατηρείται, και αντικαθίστανται στην ουσία εννέα στελέχη από δέκα νέα. Είναι ενδεικτικό ότι δεν αποχωρεί κάποιον κεντρικό στέλεχος από την Κεντρική Επιτροπή – με την εξαίρεση, φυσικά, του Β. Εφραιμίδη και του Αντ. Καλαμπόγια, που είχαν αποβιώσει την προηγούμενη περίοδο. Από τα αποχωρήσαντα μέλη η Αθ. Διαμαντή, ο Ν. Μπατιστάτος και ο Γ. Κατσαρός μεταφέρθηκαν στην Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου (ΚΕΟΕ), ενώ και ο Διαμ. Μαυροδόγλου, σημαντικό στέλεχος του κινήματος των συνταξιούχων, αποχωρεί λόγω ηλικίας. Ο Ηλ. Γκουτζιγιάννης και ο Γ. Γεωργόπουλος παραμένουν σε Γραφεία Οργανώσεων Περιοχής (Κεντρικής Μακεδονίας και Αιγαίου αντίστοιχα), ο Χρ. Καράτσαλος συνεχίζει ως υπεύθυνος του Τμήματος Μεταναστών της ΚΕ (θα επανέλθει σε μελλοντικές κεντρικές επιτροπές), ο Μιχ. Σπυριδάκης ως πρόεδρος της ΕΔΥΕΘ και ο Τηλ. Γαβριηλίδης ως Γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης Γερμανίας (απεβίωσε ένα χρόνο μετά).

Από τα νέα στελέχη της Κεντρικής Επιτροπής ξεχωρίζουν πρόσωπα που θα έχουν καθοριστική παρουσία στην κομματική ελίτ του ΚΚΕ το επόμενο διάστημα. Στο σύνολό τους πρόκειται για παλαιά μέλη του κόμματος που δοκιμάστηκαν στα περισσότερα επίπεδα της κομματικής οργάνωσης, ενώ δύο νέα στελέχη προέρχονται από την ηγεσία της ΚΝΕ της δεκαετίας του 1990. Συγκεκριμένα, τα δέκα νέα μέλη της ΚΕ είναι τα ακόλουθα: *Λουίζα Ράζου, Νίκος Χριστάνης, Κώστας Αβραμόπουλος, Γιώργος Μαρίνος, Γιώργος Τούσσας, Θεόδωρος Γουλής, Νίκος Κουρκούνης, Κώστας Μπάτσικας, Τάκης Λιατίφης και Αχιλλέας Κανταρτζής.*

Η Λ. Ράζου και ο Ν. Χριστάνης προέρχονται από το Κεντρικό Συμβούλιο της ΚΝΕ της περιόδου 1993-1997 και εκπροσωπούν τη νέα γενιά στελεχών. Η Ράζου, η οποία είναι μέλος της ομάδας της Αλ. Παπαρήγα, μετά το 1997 αναλαμβάνει τα καθήκοντα της Γραμματέως της Επιτροπής Ανατολικής Πελοποννήσου, μιας επιτροπής με υψηλές καθοδηγητικές απαιτήσεις αφού περιλαμβάνει περιοχές με περιορισμένη κομματική απήχηση, στις οποίες ωστόσο αναπτύσσονται βιομηχανικές ζώνες (βλ., για παράδειγμα, τη Μεγαλόπολη). Ο Χριστάνης δραστηριοποιείται στην Κομματική Οργάνωση Θεσσαλονίκης έχοντας αποκτήσει δημοσιότητα στο κομματικό ακροατήριο λόγω των ποινικών διώξεων που είχε υποστεί στις

αντιπολεμικές διαδηλώσεις του 1999 και ακολουθεί τα επόμενα χρόνια ανοδική πορεία στην κομματική ιεραρχία. Είναι ενδεικτικό ότι με το 6ο Συνέδριο της ΚΝΕ εκλέγεται μέλος του Γραφείου του ΚΣ της ΚΝΕ και εν συνεχεία σχεδόν αμέσως μεταφέρεται στο Γραφείο της ΚΟΘ.

Ο Κ. Αβραμόπουλος, ο Γ. Μαρίνος και ο Γ. Τούσσας είναι έμπειρα και κορυφαία συνδικαλιστικά στελέχη του ΚΚΕ που συμμετέχουν στην Πανελλαδική Γραμματεία του ΠΑΜΕ. Ο Αβραμόπουλος είναι συνδικαλιστής από τη Θεσσαλονίκη –μέλος του ΔΣ της ΟΜΕ-ΟΤΕ– και Γραμματέας της Εργατικής Αχτίδας της ΚΟΘ. Ο Μαρίνος ήταν συνδικαλιστής από την «Πανελλήνια Ένωση Ραδιοτηλεγραφητών Ραδιοηλεκτρονικών Εμπορικού Ναυτικού» και Γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης Ναυτεργατών, και ο Τούσσας είναι επικεφαλής του σωματείου της ΠΙΕΜΕΝ (Πανελλήνια Ένωση Μηχανικών Εμπορικού Ναυτικού). Ειδικά για την περίπτωση του Μαρίνου, ο οποίος εντάχθηκε εν συνεχεία και στη Γραμματεία της Κεντρικής Επιτροπής (βλ. και παρακάτω), μέτρησε η επιτυχής εμπλοκή του στις διεργασίες συγκρότησης του ΠΑΜΕ, ιδιαίτερα στο χώρο των ναυτεργατών. Σε γενικές γραμμές, η παρουσία και η σημασία εν γένει των συνδικαλιστών στα κεντρικά όργανα του κόμματος αυξάνονται όσο ενισχύεται και ο ρόλος του ΠΑΜΕ στην παρέμβαση του κόμματος. Το Εργατικό Τμήμα της Κεντρικής Επιτροπής αναδεικνύεται σε ένα από τα σημαντικά μέρη της κομματικής γραφειοκρατίας.

Όσον αφορά τους υπόλοιπους, ακολουθείται μια τακτική ανάδειξης στο κεντρικό όργανο στελεχών που έχουν δουλέψει στην κομματική γραφειοκρατία και σε μια λογική ανακύκλωσης στελεχών. Ο Ν. Κουρκούνης, για παράδειγμα, δούλεψε στη διεύθυνση των γραφείων της Κεντρικής Επιτροπής και άρα βρισκόταν κοντά στο κέντρο χάραξης της κομματικής γραμμής. Ο Θ. Γουλής, ο Κ. Μπάτσικας και ο Τ. Λιατίφης είναι παλαιά στελέχη του κόμματος που έχουν δοκιμαστεί σε καθοδηγητικές θέσεις περιφερειακών οργανώσεων (ΕΠ Δυτικής Ελλάδας, ΕΠ Δυτικής Πελοποννήσου, ΕΠ Θεσσαλίας). Τέλος, ο Αχ. Κανταρτζής είναι το μόνο στέλεχος που προέρχεται από την κοινοβουλευτική ομάδα, είχε δηλαδή βασική χρέωση στη Βουλή, έχοντας εκλεγεί βουλευτής Τρικάλων τόσο στις εκλογές του 1996 όσο και σε αυτές του 2000. Από τα νέα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής ο Αβραμόπουλος, ο Κουρκούνης, ο Μαρίνος, ο Μπάτσικας και η Ράζου θα αποτελέσουν για τα επόμενα 13 χρόνια μέλη του στενού ηγετικού πυρήνα του κόμματος – συμμετέχουν δηλαδή στη Γραμματεία και στο Πολιτικό Γραφείο.

Τέλος, το νέο Πολιτικό Γραφείο διατηρεί την προηγούμενη σύνθεσή του με την προσθήκη δύο επιπλέον θέσεων τις οποίες αναλαμβάνουν ο Μ. Αρβανιτάκης και ο Θ. Κωνσταντινίδης, οι οποίοι προέρχονται από τη Γραμματεία της προηγούμενης Κεντρικής Επιτροπής. Η Γραμματεία της νέας Κεντρικής Επιτροπής αποτελείται από τα ακόλουθα στελέχη: Γερ. Αραβανής, Δ. Γόντικας, Τηλ. Δημουλάς, Δ. Ζάχαρης, Ελ. Κατροδαύλη, Θεοδ. Κωνσταντινίδης, Σ. Κωτσαντής, Γ. Μαρίνος, Γ. Ποσοτίδης. Η Αλ. Παπαρήγα, σύμφωνα με ανακοίνωση του κόμματος, εκλέγεται «ομόφωνα» Γραμματέας, κάτι που δείχνει ότι σε γενικές γραμμές δεν προέκυψαν ιδιαίτερες αντιπαραθέσεις γύρω από τις αποφάσεις του Συνεδρίου.

Οι μεταβολές στα κεντρικά όργανα με το 16ο Συνέδριο ήταν σίγουρα πιο περιορισμένες σε σχέση με περασμένα συνέδρια. Κατά βάση κινήθηκαν με μια λογική στελεχιακής ανανέωσης και ανακατανομής εσωκομματικών ρόλων – δεδομένης, βέβαια, και της πίεσης που ασκούσε ως ένα βαθμό και η υπόθεση Κωστόπουλου. Η κομματική ελίτ δεν επιθυμούσε να βγάλει την εικόνα ενός κόμματος σε εσωτερικό σπαραγμό –η οποία άλλωστε δεν αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα– και έδινε έμφαση στην ανάδειξη της εσωκομματικής ενότητας και συνοχής. Έτσι κι αλλιώς, το συνέδριο δεν εισηγήθηκε αλλαγές στην κομματική στρατηγική –αντίθετα, εισέφερε στην περαιτέρω ανάλυση και εμπέδωση παλαιότερων θέσεων– και υπ’ αυτή την έννοια η συνέχεια της κομματικής ελίτ ήταν αυτονόητη για τη συνέχιση της κομματικής παρέμβασης με τα στοιχεία που αυτή εμφάνιζε την προηγούμενη περίοδο. Τέλος, και αυτό έχει σημασία, ο αξιοσημείωτος εμπλουτισμός του πυρήνα της κομματικής ηγεσίας καταδείκνυε και τις αναβαθμισμένες καθοδηγητικές ανάγκες της οργάνωσης.

3.2 Η εργατική-συνδικαλιστική κινητοποίηση

3.2.1 Η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό: Ο πρώτος γύρος

Το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης δοκιμάζεται το 2001 με τη συμμετοχή του ΠΑΜΕ στις ιδιαίτερα μαζικές αντιδράσεις που ξεσπούν κατά το πρώτο εξάμηνο του 2001 ενάντια στην πρόθεση της κυβέρνησης Σημίτη να φέρει ένα νέο σχέδιο για τη μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος.⁷²¹ Όπως αναφέρει η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος, ήδη από τα μέσα του Ιανουαρίου:

όλα τα κομματικά όργανα πρέπει να αναπτύξουν πρωτοβουλίες και να εξετάσουν στο χώρο τους τις δυνατότητες που υπάρχουν για μέτωπα συσπείρωσης-συνεργασίας. Το ζήτημα της κοινωνικής ασφάλισης, της υγείας, της κοινωνικής πολιτικής, πρέπει να αντιπαλευτεί από την εργατική τάξη, τους μικρομεσαίους που καταπιέζονται από τη δράση των μονοπωλιακών επιχειρήσεων, την αγροτιά, με κοινά αιτήματα, κοινές προσπάθειες, κοινούς αγώνες. Η επίθεση είναι ενιαία και ενιαία πρέπει να είναι η αγωνιστική απάντηση, με φιλοδοξία να μπουν εμπόδια στα μέτρα αυτά, να ξεσηκωθεί αγώνας στηριγμένος στην οργάνωση και πάλη σε κάθε χώρο εργασίας. Το θέμα είναι επείγον. Πρέπει να υπάρξει παραπέρα ενεργοποίηση το ταχύτερο.⁷²²

Όπως γίνεται σαφές, με την ανακίνηση των αλλαγών στο ασφαλιστικό διαμορφώνεται και ένα δεύτερο πεδίο κινητοποίησης, το οποίο αυτή τη φορά είναι και ένα μεγάλο στοίχημα για το ΚΚΕ, στο βαθμό που αφενός αποτελεί ένα εγχώριο θέμα που αφορά την πλειονότητα των Ελλήνων πολιτών και αφετέρου αφήνει λογικές αναμονές για μαζική κινητοποίηση και άλλων φορέων, πέραν αυτών που σχετίζονται με το κόμμα. Κεντρικό ρόλο σε αυτή την κινητοποίηση από την πλευρά του ΚΚΕ έχει το ΠΑΜΕ, το οποίο για πρώτη φορά στη σύντομη ιστορία του καλείται να

⁷²¹ Χρονικό κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό Βλ. την αφήγηση του ίδιου του Τ. Γιαννίτση (Γιαννίτσης, Τ., *Το Ασφαλιστικό [ως ορφανό πολιτικής] και μία διέξοδος*, Αθήνα: Πόλις, 2007.)· για μια εναλλακτική ερμηνεία της κρίσης για το ασφαλιστικό βλ. Gravaris, D. & M. Spourdalakis, «Labor Unions and the Welfare System Reform in Greece: The Case of Pension Policy (1990-2001)», στο Carlos, Mónica R.P. d'Assunção (ed.), *The Challenge of Social Policy Reform in the 21st Century: Towards Integrated Systems of Social Protection*, Athens: I. Sideris, 2008, σελ.

⁷²² Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Προγραμματισμός δράσης και εκλογή Γραμματείας», ανακοίνωση, εφ. *Πιζοσπάστης*, 16 Ιανουαρίου 2001.

διαχειριστεί την αντιπαράθεση σε ένα οικονομικό θέμα με τέτοιο αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία. Σε μεγάλο βαθμό κρίνεται, επίσης, και η επάρκεια της πολιτικοποίησης των αντιπολεμικών αγώνων – όπως θα δούμε και στο επόμενο υποκεφάλαιο – οι οποίοι έχουν αναθερμανθεί διαμέσου της κινητοποίησης για το «απεμπλουτισμένο ουράνιο». Η ταυτόχρονη διεξαγωγή κινητοποιήσεων και στα δύο μέτωπα λογίζεται και ως διαδικασία διεύρυνσης και εδραίωσης της δυναμικής που το κόμμα υποθέτει πως έχει διαμορφωθεί.⁷²³

Στις 18 Φεβρουαρίου 2001 η Κεντρική Επιτροπή δημοσιοποιεί στο *Ριζοσπάστη* τις θέσεις της για το ασφαλιστικό.⁷²⁴ Το εν λόγω κείμενο επιχειρεί να εντάξει το ασφαλιστικό ζήτημα σε τρία αλληλένδετα πλαίσια αναφοράς. Το πρώτο αφορά τον αντιφατικό χαρακτήρα του κοινωνικού κράτους, ο οποίος έγκειται στην αναπόφευκτη συνύπαρξή του με μια καπιταλιστική κοινωνία. Από τη μία πλευρά τα κοινωνικά δικαιώματα συνιστούν κατακτήσεις του εργατικού κινήματος· από την άλλη, όμως, ο μη ρηξιακός χαρακτήρας του κοινωνικού κράτους εμπεριέχει και τους σπόρους της μετέπειτα συρρίκνωσής του. Με αυτό τον τρόπο, το ΚΚΕ προσδιορίζει τον αγώνα για το ασφαλιστικό ως μέρος μιας ευρύτερης «αντιμονοπωλιακής» στρατηγικής. Το δεύτερο πλαίσιο αναφοράς σχετίζεται με τη βαθμιαία υπονόμηση των ασφαλιστικών καλύψεων με αλληπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ –που χρονικογραφούνται αναλυτικά–, οι οποίες, εν πολλοίς, επιβλήθηκαν και υπό το βάρος της συμμετοχής της χώρας σε «υπερεθνικές ολοκληρώσεις» και συγκεκριμένα στην ΕΕ/ΕΟΚ. Εδώ εμφιλοχωρεί και ένα στοιχείο αντιμπεριαλιστικής πάλης. Το τρίτο πλαίσιο αναφοράς αφορά την ιδεολογική υποστήριξη της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης –«ανταποδοτικότητα», «βιωσιμότητα των ταμείων», «δικαιοσύνη και κοινωνική αλληλεγγύη», «ιδιωτική ασφάλιση»–, με την οποία «[...] η κυβέρνηση και η καπιταλιστική εργοδοσία προετοίμασαν ιδεολογικά το έδαφος, προκειμένου να “πέισουν” τους εργαζόμενους με το ψεύτικο δίλημμα “ή δέχεσθε τα νεοφιλελεύθερα μέτρα ή γκρεμίζεται το σύστημα ασφάλισης και τα χάνετε όλα” [...]»,⁷²⁵ αποκρύπτοντας έτσι «[...] ότι η πραγματική αντίθεση

---

⁷²³ Παπαρήγα, Αλ., «Προτεραιότητα στο ασφαλιστικό και στο αντιπολεμικό κίνημα», συνέντευξη, εφ. *Τα Νέα*, 29 Ιανουαρίου 2001.

⁷²⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για την Κοινωνική Ασφάλιση, κείμενο θέσεων (Φεβρουάριος 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2004, σελ. 12-40.

⁷²⁵ Στο ίδιο, σελ. 21.

βρίσκεται ανάμεσα στο λαό και τα μονοπώλια, ανάμεσα στους εργαζόμενους και την καπιταλιστική εργοδοσία [...]».⁷²⁶

Αυτά τα τρία αλληλένδετα πλαίσια αναφοράς, εκ των πραγμάτων, εκβάλλουν σε μια διπλή αντιμετώπιση του προβλήματος: τη συγκρότηση, από τη μια πλευρά, ενός «ενιαίου μετώπου πάλης» που θα αποκρούσει την «αντιλαϊκή-αντιασφαλιστική πολιτική» και τη διαμόρφωση, από την άλλη, ενός διεκδικητικού πλαισίου το οποίο θα στοχεύει στη «[...] δημιουργία των πολιτικών προϋποθέσεων για ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης που θα υπηρετεί τα λαϊκά στρώματα και τις ανάγκες τους [...]»⁷²⁷ και, το κυριότερο, θα εντάσσει τον αγώνα για διεύρυνση των κατακτήσεων στη μακρά πορεία για την οικοδόμηση του «Λαϊκού Μετώπου», έτσι όπως αυτό περιγράφηκε στις προηγούμενες συνεδριακές αποφάσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, τα «άμεσα μέτωπα πάλης»⁷²⁸ που προτείνει είναι: η «εφαρμογή αποτελεσματικών μέτρων πλήρους ασφαλιστικής κάλυψης όλων των εργαζομένων και ειδικότερα των νέων εργαζομένων, των απασχολούμενων στο φασόν, με μερική-προσωρινή απασχόληση»· η «μείωση των ορίων συνταξιοδοτικής ηλικίας» και η άρση των αντεργατικών ρυθμίσεων» για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος· η «ουσιαστική εφαρμογή και η συμπλήρωση του κατακτημένου νομοθετικού πλαισίου στον τομέα της υγιεινής και της ασφάλειας»· η ενίσχυση της δημόσιας χρηματοδότησης της κοινωνικής ασφάλισης· η αντίθεση σε οποιαδήποτε προσπάθεια «εμπορευματοποίησης της υγείας»· η «λήψη ειδικών μέτρων προστασίας των ΑΜΕΑ και των χρονίως πασχόντων»· και τέλος η «αυτοδιοίκηση-αυτοδιαχείριση των ταμείων κύριας και επικουρικής ασφάλισης» με συμμετοχή στα Διοικητικά Συμβούλια εκπροσώπων των εργαζομένων και των συνταξιούχων. Έχει ενδιαφέρον ότι το ΚΚΕ θέτει ως κεντρικό στόχο πάλης τη διεκδίκηση ασφαλιστικών δικαιωμάτων και στους επισφαλώς εργαζομένους⁷²⁹ –κάτι που εξέλιπε, για

⁷²⁶ Στο ίδιο.

⁷²⁷ Στο ίδιο, σελ. 29.

⁷²⁸ Στο ίδιο, σελ. 30-36.

⁷²⁹ Σε αυτό εντάσσεται και το ηλικιακό χάσμα που πιθανόν να διασπά το ενιαίο μέτωπο του αγώνα. Έχει ενδιαφέρον η ακόλουθη αποστροφή της Αλ. Παπαρήγα: «[...] Άμα κάνει κανείς περιοδεία σε χώρους δουλειάς, βλέπει κάποιους εργαζόμενους –εμείς με συμπάθεια τους βλέπουμε, αλλά δεν μπορούμε να τα παρακάμψουμε κι όλα– έχουν ένα κομπιούτερ και λένε “εγώ προλαβαίνω να συνταξιοδοτηθώ”. Σε ατομικό επίπεδο ο καθένας μας κοιτάζει και δεν είπαμε να εγκαταλείψουμε την ατομική μας μέριμνα, τη μέριμνά μας για την οικογένεια. Αλλά δεν πάει έτσι. Εσύ θα συνταξιοδοτηθείς, το παιδί σου; Και εν πάση περιπτώσει θα πάμε ακριβώς σε αυτή τη λογική, το

παράδειγμα, από τις διεκδικήσεις της ΓΣΕΕ⁷³⁰ που αφορούσαν τους insiders της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης⁷³¹ και επίσης ότι, πέραν της διεκδίκησης της διεύρυνσης ορισμένων ρυθμίσεων, θέτει και ζητήματα δημοκρατικότερης και «φιλολαϊκότερης» διαχείρισης των ίδιων των ταμείων.

Το ΠΑΜΕ εγκαινιάζει στις 2 Φεβρουαρίου τις κινητοποιήσεις του ΚΚΕ καταλαμβάνοντας συμβολικά τα κεντρικά γραφεία του ΙΚΑ και αναρτώντας ένα ευμέγεθες πανό που κάλυπτε το μεγαλύτερο μέρος της πρόσοψης των γραφείων.⁷³² Στις 6 Φεβρουαρίου 2001 διοργανώνει σύσκεψη με συνδικαλιστές που πρόσκεινται στο ΚΚΕ απ' όλους τους χώρους. Αποτέλεσμα της σύσκεψης ήταν να αποφασιστεί η δομή μιας «Επιτροπής Αγώνα για την υπεράσπιση των κατακτήσεων και των δικαιωμάτων των εργαζομένων στην Κοινωνική Ασφάλιση» ως προσήκουσα για να λειτουργήσει ως βάση των διαδικασιών συσπείρωσης. Σύμφωνα με την εισήγηση της Γραμματείας του ΠΑΜΕ: «[...] η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΓΩΝΑ, που θα είναι ΑΝΟΙΧΤΗ, θα παίρνει πρωτοβουλίες και θα πρωτοστατεί για την οργάνωση και ανάπτυξη του αγώνα και ταυτόχρονα, σε συμμαχία και κοινή δράση με άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις και οργανώσεις, να παρεμποδίζει την κυβέρνηση, να φέρνει σε δύσκολη θέση τη ΓΣΕΕ και την ΑΔΕΔΥ [...]».⁷³³ Συνεπώς επιλέγεται μια δομή συσπείρωσης

άτομο; Το παιδί σου; Το εγγόνι σου; Δεν ήρθες μόνος σε αυτή τη γη. Υπάρχει μια ιστορία πίσω αγώνων και θυσιών. Και ποιος λέει ότι κι αυτοί που θα πάρουν τις συντάξεις του ΟΤΕ, της ΔΕΗ, των Τραπεζών, σε 10 χρόνια τα Ταμεία θα έχουν να τις δίνουν τις συντάξεις; Δηλαδή με ποιο συμβόλαιο; Γιατί, δεν κόβονται οι συντάξεις; Δεν κόβεται το χρήμα; Δεν κατάσχονται τα πάντα; Αλλά πολύ περισσότερο, το μέλλον είναι ζοφερό για τους 30άρηδες, για τους 40άρηδες, για τους 20άρηδες και από αυτή την άποψη η αλληλεγγύη και ο κοινός αγώνας, πρέπει να πάρει υπόψη ότι από αυτόν που είναι 90 χρονών σήμερα και τα πόδια κρατάνε, μέχρι αυτόν που είναι 17-18 όσο κι αν του φαίνεται απόμακρο το θέμα της σύνταξης ή της ασθένειας, όλοι αυτοί πρέπει να δώσουν κοινό αγώνα [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Καθολικός παλλαϊκός αγώνας για δημόσια υποχρεωτική Κοινωνική Ασφάλιση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 2001.

⁷³⁰ Βλ. ΓΣΕΕ, «Θέσεις της ΓΣΕΕ για την Κοινωνική Ασφάλιση», *Ενημέρωση*, Μάρτιος 2001· ΓΣΕΕ, «Οι μεγάλες προτεραιότητες και οι προτάσεις των συνδικάτων», *Ενημέρωση*, Μάιος 2001.

⁷³¹ Για μια πρώτη προσέγγιση του ζητήματος insiders/outsiders στην περίπτωση των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό βλ. Ελευθερίου, Κ. & Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος*, ό.π., σελ. 119.

⁷³² «Κάτω τα χέρια από τα Ταμεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2001.

⁷³³ ΠΑΜΕ, «Αγωνιστικό τείχος. Απόσπασμα της εισήγησης σχετικά με τη δημιουργία της Επιτροπής Αγώνα για την ενότητα δράσης για το ασφαλιστικό», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 2001.

αντίστοιχη με τις Επιτροπές Ειρήνης του 1999 και του 2001. Η κεντρική «Επιτροπή Αγώνα» έχει ως μέλη 25 συνδικαλιστές που προέρχονται από ή συνεργάζονται με το ΚΚΕ από όλους τους μαζικούς χώρους⁷³⁴ και συντάσσει ένα πλάνο άμεσων και μακροπρόθεσμων δράσεων.

Το εν λόγω σχέδιο δράσης βασίζεται, όπως φαίνεται, σε τρεις άξονες παρέμβασης: Σε έναν «θεσμικό» άξονα, που περιλαμβάνει δράσεις οι οποίες απευθύνονται στους αρμόδιους θεσμικούς φορείς και κεντρικές εκδηλώσεις ενημέρωσης της κοινής γνώμης:

Άμεσα να οργανώσει Συνέντευξη Τύπου στην Αθήνα και σε άλλες κεντρικές πρωτεύουσες νομών. Να συντάξει υπόμνημα για συγκέντρωση υπογραφών προς την κυβέρνηση, τη Βουλή και τα κόμματα. Να εκδώσει και να κυκλοφορήσει ενημερωτικό φυλλάδιο προς τους εργαζόμενους. Να απαιτήσει συνάντηση με τον υπουργό Εργασίας, προκειμένου να του τονίσει την απόφαση της Εργατικής Τάξης να αντισταθεί ανυποχώρητα.⁷³⁵

Σε έναν συγκρουσιακό άξονα, που αναφέρεται σε δράσεις διαμαρτυρίας οι οποίες θα διοργανωθούν είτε υπό τη μορφή διαδηλώσεων και συλλαλητηρίων είτε ως συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας σε εκδηλώσεις παρουσίασης της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης:

---

⁷³⁴ Διαμαντής Μαυροδόγλου, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Συνταξιούχων ΙΚΑ, Γιώργος Μπουλούγαρης, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Τάσος Φωτόπουλος, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Αντρέας Αβραμίδης, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Αλέξης Τσώλης, μέλος του ΔΣ της ΓΣΕΕ, Βαγγέλης Μπούτας, αγρότης, Χάρης Χαλβατζόγλου, πρόεδρος της ΟΒΣΑ, Δημήτρης Παπαδόπουλος, ΕΒΕ, Κώστας Χριστόπουλος, μέλος του Γενικού Συμβουλίου της ΑΔΕΔΥ, Δημήτρης Κίσσας, μέλος του Γενικού Συμβουλίου της ΟΤΟΕ, Χριστόφορος Σκεπετάρης, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Δημήτρης Αγκαβανάκης, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Βασίλης Κολοβός, πρόεδρος της ΠΟΘΑ, Πολύβιος Τσίρκας, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Δημήτρης Σούκης από τη ΔΕΗ, Τάκης Βανδώρος, πρόεδρος του Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας, Μπάμπης Μπαλούρος, αγρότης, Γιάννης Σταυρόπουλος, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Σπύρος Κώτσιας, μέλος του ΔΣ της ΠΟΣ, Γιώργος Μαυρικός, μέλος της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, Ανδρέας Ζαζόπουλος, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Οικοδόμων, Ζωή Σώκου, πρόεδρος της Ομοσπονδίας Φαρμάκου, Βασίλης Τουμπέλης, πρόεδρος της ΟΣΝΙΕ, Δήμος Θεοδώρου, πρόεδρος της ΟΕΚΙΔΕ, Γιώργος Τούσσας, πρόεδρος της ΠΕΜΕΝ.

⁷³⁵ «Προτάσεις προς την Επιτροπή Αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 2001.

Να υπάρξει προσανατολισμός για μια μαζική μαχητική απάντηση με συλλαλητήρια στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις στις 14 Μάρτη, που να πάρουν μέρος όσο το δυνατόν περισσότερες δυνάμεις από εργαζόμενους, ΕΒΕ, αγρότες. Να υπάρξει ετοιμότητα ώστε να δοθούν μαζικές απαντήσεις στις προσπάθειες να προβάλει δημόσια η κυβέρνηση τα μέτρα με εκδηλώσεις-φιέστες ή να προχωρήσει ο κοινωνικός διάλογος.⁷³⁶

Και τέλος σε έναν συνδικαλιστικό άξονα, που συνίσταται στην παρέμβαση του ΠΑΜΕ σε συνδικαλιστικά όργανα όλων των βαθμίδων και ενεργοποίησή τους σε συνάφεια με την «Επιτροπή Αγώνα»:

Άμεσα η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΓΩΝΑ και όλες οι δυνάμεις μας στο συνδικαλιστικό και γενικότερα στο μαζικό κίνημα να συμβάλουν στην ένταση των παρεμβάσεων των συνδικάτων, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων μαζικών φορέων για τα οξυμένα προβλήματα της Υγείας και της Κοινωνικής Ασφάλισης. Να προετοιμάσουν και οργανώσουν κινητοποιήσεις για τα ζητήματα αυτά σε μια σειρά χώρους όπου π.χ. είναι άσχημες οι συνθήκες δουλιάς, όπου γίνονται εργατικά ατυχήματα, στο ιατρείο του ΙΚΑ κ.α. [...] Να θέσουμε θέμα σε όλα τα συνδικάτα και να επιδιώξουμε να πάρουν αποφάσεις με βάση τη θέση της καταδίκης των μέτρων και της αντίθεσης στον κοινωνικό διάλογο και να καταλήξουν σε πρόγραμμα δράσης και κινητοποιήσεων.⁷³⁷

Η λογική της συγκρότησης της Επιτροπής μεταφέρεται και σε νομαρχιακό, κλαδικό και τοπικό επίπεδο όπου συνελεύσεις θα δημιουργούν και αντίστοιχες επιτροπές αγώνα. Σκοπός είναι να συντονιστούν δυνάμεις που πρόσκεινται στο κόμμα και έχουν συσπειρωθεί από προηγούμενες πρωτοβουλίες Ως ημερομηνία-σημείο αναφοράς των δράσεων τίθεται το τριήμερο 13-16 Μαρτίου –οπότε και το ΠΑΜΕ προγραμματίζει συλλαλητήρια σε 43 πόλεις– με χρονικό ορίζοντα την Πρωτομαγιά του 2001, η οποία θα πρέπει «[...] να έχει βασικό αντικείμενο την αντίθεση στα μέτρα για την ΚΑ [Κοινωνική Ασφάλιση] [...]».⁷³⁸ Η αιχμή της κινητοποίησης και το πλαίσιο της συσπείρωσης προσδιορίζονται με σαφήνεια: «[...] χρειάζεται κατά μέτωπο, ολομέτωπη αντιπαράθεση, ενιαία, των εργατοϋπαλλήλων, της αγροτιάς, των μικρομεσαίων. Κανένας διάλογος ούτε με την κυβέρνηση, ούτε και με την εργοδοσία. Ριζική απόρριψη των αξόνων που ήδη έχουν επίσημα ή ανεπίσημα

⁷³⁶ Στο ίδιο.

⁷³⁷ Στο ίδιο.

⁷³⁸ Στο ίδιο.

αναγγελθεί [...]».⁷³⁹ Το ΚΚΕ επιλέγει μια γραμμή άμεσης αντιπαράθεσης με άξονα τις δράσεις του ΠΑΜΕ.

Η σκοπιμότητα της επιλογής της 14ης Μαρτίου για τη διοργάνωση του συλλαλητηρίου της Αθήνας είναι εμφανής αφού την ίδια ημέρα ξεκινούσε το 30ό Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Το εν λόγω συνέδριο είναι το πρώτο στο οποίο η ΔΑΣ κατέρχεται με βασική αναφορά το ΠΑΜΕ και τις παρεμβάσεις σε όλη την προηγούμενη διετία. Εν πολλοίς, η δυναμική της προηγούμενης περιόδου λειτουργεί ως βασικό επιχείρημα για την καλύτερη προβολή του διαφορετικού συνδικαλιστικού δρόμου που έχει επιλέξει το κόμμα και στο επίπεδο της κορυφαίας θεσμοθετημένης συλλογικής διαδικασίας της ΓΣΕΕ. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι στο συλλαλητήριο της 14ης Μαρτίου που διοργανώνεται στο Πεδίον του Άρεως, μπροστά από το κτίριο της ΓΣΕΕ, αναρτάται στην πρόσοψη του τελευταίου μεγάλο πανό στο οποίο αναγράφεται: «Κάτω τα Χέρια από την Ασφάλιση. Συνδικάτα Ταξικά και Όχι Συναινετικά». Επίσης, στην κεντρική ολομέλεια από πλευράς Γραμματείας ΠΑΜΕ γίνεται αναφορά σε «συμβιβασμένες πλειοψηφίες σε ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ», οι οποίες «[...] είναι υπόλογες απέναντι στην εργατική τάξη, γιατί διευκόλυναν και στήριξαν τις αντιλαϊκές επιλογές κυβέρνησης και βιομηχάνων, στις ιδιωτικοποιήσεις, στην ανατροπή των εργασιακών σχέσεων, στη διάλυση του ΕΣΥ, στην παιδεία [...]».⁷⁴⁰

Αναμενόμενα, σε αυτά τα συλλαλητήρια, το ΠΑΜΕ επενδύει στην αντιπαράθεση με την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ, προσπαθώντας να αναδειχθεί ως βασικός φορέας της συγκρουσιακής λογικής στη διαμάχη με την κυβέρνηση για το ασφαλιστικό. Έχει ενδιαφέρον ότι σε σύγκριση με το κίνημα για το απεμπλουτισμένο ουράνιο (βλ. και πιο κάτω) –σε αντιστοιχία και με το 1999– το ΠΑΜΕ αυτοπροσδιορίζεται πιο έντονα μέσα από την αντιπαράθεσή του με την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ, κάτι που επιδρά εντέλει και στα πολιτικά χαρακτηριστικά του. Εξού και οι σκληρές διατυπώσεις του Γ. Μαυρίκου στην ομιλία του στο Συνέδριο της ΓΣΕΕ –«[...] “ΠΑΣΚΕ, ΔΑΚΕ και Αυτόνομη Παρέμβαση είναι ομόθησκοι και κοινοί προσκυνητές στην Παναγία των Βρυξελλών”, “τα χέρια σας γέμισαν ρόζους από τα χειροκροτήματα στην κυβέρνηση”, “μετατρέψατε το συνδικαλιστικό κίνημα σε ασπόνδυλο ραγιά και συνομιλητή των μεγάλων συμφερόντων” [...]»–,⁷⁴¹ ενώ και ο

⁷³⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Καθολικός παλλαϊκός αγώνας για δημόσια υποχρεωτική Κοινωνική Ασφάλιση», *ό.π.* (η έμφαση δική μας).

⁷⁴⁰ Κουμπούρης, Δ., «Τώρα είναι ώρα για δράση», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2001.

⁷⁴¹ «ΓΣΕΕ: Πρεμιέρα Συνεδρίου με συμφωνίες και αντεγκλήσεις», εφ. *Καθημερινή*, 16 Μαρτίου 2001.

Κ. Παρασκευάς, απευθυνόμενος στους συνέδρους εκ μέρους του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ, επισημαίνει ότι «[...] η αντίθεσή μας με τον προσανατολισμό και την πορεία των ηγεσιών του συνδικαλιστικού κινήματος πηγάζει από την εκτίμηση της αντικειμενικής πραγματικότητας. Γιατί αποδείχεται πλέον ότι είναι ασυμβίβαστος αυτός ο προσανατολισμός με την εξυπηρέτηση των συμφερόντων και των επίκαιρων αναγκών των εργαζομένων [...]».⁷⁴² Η ΔΑΣ καταλαμβάνει 10 έδρες στη διοίκηση της ΓΣΕΕ (Γ. Μαυρίκος, Χ. Κατσώτης, Γ. Σταυρόπουλος, Θ. Ευθυμίου, Αν. Ζαζόπουλος, Ν. Μαρουσάκης, Θ. Κούτρας, Κ. Αρτεμίου, Αλ. Τσώλης και Σ. Κότσιας) και λαμβάνει 98 ψήφους σε σύνολο 437 αντιπροσώπων⁷⁴³. Οι Κ. Αρτεμίου, Αλ. Τσώλης και Σ. Κότσιας προέρχονταν από την ΠΑΣΚΕ.

Ο επόμενος σταθμός των κινητοποιήσεων είναι η 5η Απριλίου 2001, κατά την οποία το ΠΑΜΕ επιχειρεί να κλιμακώσει την ένταση των παρεμβάσεών του με συμβολική αιχμή τα συνδικάτα των οικοδόμων. Τα ξημερώματα της ίδιας ημέρας μέλη του Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας καταλαμβάνουν το κτίριο του Υπουργείου Εργασίας στην οδό Πειραιώς και αναρτούν πανό στην πρόσοψή του. Κάποιες ώρες μετά οργανώνεται πορεία της Ομοσπονδίας Οικοδόμων από τα γραφεία του Συνδικάτου στην πλατεία Κάνιγγος με κατεύθυνση το Υπουργείο Εργασίας. Όπως περιγράφεται στο *Ριζοσπάστη*:

Δύο φέρετρα τοποθετούνται στο πλάτωμα του δρόμου, τα οποία περιέχουν σαν μακαρίτη τον «τρομονόμο» και μακαρίτισσα την κυβερνητική αντιλαϊκή πολιτική. Τα στολίζουν πέντε στεφάνια σταλμένα από: Τους αγαπημένους τους συγγενείς ΗΠΑ-ΝΑΤΟ, την αγαπημένη αδελφή Νέα Δημοκρατία, τη βαρυπενθούσα χήρα πλειοψηφία της ΓΣΕΕ και τον Σύνδεσμο Ελλήνων Βιομηχάνων. Στη συνέχεια ακολουθεί πορεία και χιλιάδες οικοδόμοι οδεύουν προς το υπουργείο Εργασίας, για να ενωθούν με τους συναδέλφους τους που το έχουν καταλάβει. Ακούγονται τα πρώτα συνθήματα που δίνουν ξεκάθαρα το στίγμα του αγώνα και καταδεικνύουν τους υπεύθυνους: «Αυτά τα μέτρα – Αυτή η πολιτική με αγώνες ταξικούς θα ανατραπεί» και «Για τα ελλείμματα δε φταίνε οι εργάτες – το ΙΚΑ χαντακώνουν οι κεφαλαιοκράτες». Στην κεφαλή της

---

⁷⁴² Παρασκευάς, Κ., «Μετατρέπουν τους εργάτες σε σύγχρονους δούλους», χαιρετισμός στο 30ό Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 2001.

⁷⁴³ «Δυο δρόμοι μπροστά στο συνδικαλιστικό κίνημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 2001

πορείας τα δύο φέρετρα και τα στεφάνια, ενώ πίσω ακολουθούν –παρ’ όλο που δε συνηθίζεται αυτό στις κηδείες– οι υπαίτιοι των δύο θανάτων.⁷⁴⁴

Την ίδια στιγμή διαδηλωτές του ΠΑΜΕ στον Πειραιά επιχειρούν πορεία με κατεύθυνση το Υπουργείο Εμπορικής Ναυτιλίας, η οποία εμποδίζεται και διαλύεται βίαια από την αστυνομία. Αυτό δίνει στο κόμμα τη δυνατότητα να καλλιεργήσει ένα κλίμα αντιπαράθεσης και να συσπειρώσει τον κόσμο που έχει κληθεί με συγκέντρωση το απόγευμα στην Ομόνοια, έξω από το κατελημμένο Υπουργείο Εργασίας. Με τη λήξη της κατάληψης στις 6 μ.μ. ξεκινά πορεία από την οδό Πειραιώς που περνά από τη Βουλή και καταλήγει στα Προπύλαια. Η εν λόγω κινητοποίηση προκαλεί έναν σχετικό αντίκτυπο στα μέσα ενημέρωσης⁷⁴⁵ και επιτρέπει στο ΚΚΕ να αυτοπροσδιοριστεί ως βασικός αντίπαλος της κυβέρνησης στο θέμα του ασφαλιστικού.⁷⁴⁶

Η επομένη της κινητοποίησης συμπίπτει με την Ολομέλεια της Βουλής που κλήθηκε να ψηφίσει τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001. Έχει ενδιαφέρον ότι ο Κ. Σημίτης στην ομιλία του, αναφερόμενος στην κατάληψη του Υπουργείου Εργασίας, κάνει λόγο «[...] για μια προσπάθεια να παρουσιασθεί η Ελλάδα ως μια κοινωνία σε επαναστατικό αναβρασμό, όπου δεν μπορούν να ισχύουν, επειδή υπάρχει επαναστατικός αναβρασμός, το Σύνταγμα και οι νόμοι [...]» και ότι «[...] κάποιοι ανιστόρητοι οπαδοί του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος φαντάζονται ότι βρισκόμαστε στο 1917 και ότι στην Αθήνα του 2001, καταλαμβάνοντας το Υπουργείο Εργασίας, καταλαμβάνουν τα χειμερινά ανάκτορα στην Πετρούπολη [...]».⁷⁴⁷ Στην απάντησή της η Αλ. Παπαρήγα αντιτείνει ότι «[...] [αυτά τα] δύο

⁷⁴⁴ «“Δε θα περάσουν!” Συγκλονιστικές στιγμές έζησε χτες το κέντρο της Αθήνας, καθώς από τα χαράματα οι απεργοί οικοδόμοι κατέλαβαν το υπουργείο Εργασίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 2001.

⁷⁴⁵ Βλ. το κύριο άρθρο της *Καθημερινής* όπου στηλιτεύονται οι ενέργειες του ΠΑΜΕ ως υπονομευτικές για τη νομιμότητα: «Συνδικαλισμός των “χάπενινγκ”», κεντρικό άρθρο, εφ. *Καθημερινή*, 6 Απριλίου 2001, και επίσης Σταυρόπουλος, Λ., «Ο Περισσός κηρύσσει πόλεμο στην κυβέρνηση», εφ. *Το Βήμα*, 14 Απριλίου 2001, όπου σκιαγραφείται μια στρατηγική «έντασης» του ΚΚΕ απέναντι στην κυβέρνηση.

⁷⁴⁶ Μπογιόπουλος, Ν., «Κυβερνητική επίθεση στο ΚΚΕ: Στο στόχαστρό της το δίκιο του εργάτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2001.

⁷⁴⁷ Σημίτης, Κ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Ζ’ Αναθεωρητική Βουλή, Ι’ Περίοδος, Σύνοδος Α’, Συνεδρίαση ΠΝΕ’, 6 Απριλίου 2001, σελ. 6737.

πράγματα που δεν έχουν πραγματικά σχέση μεταξύ τους [...] μόνο μία σχέση έχουν, το ότι στη μια και στην άλλη περίπτωση υπήρχε το δικαίωμα του λαού να παλεύει με εκείνες τις μορφές πάλης που επέλεγε ή αν θέλετε το καλούσε εκείνη ή η χθεσινή στιγμή [...]». Και συνεχίζει: «[...] ο λαός κυρίαρχος θα γίνει, όχι με βάση τις αποφάσεις αυτού του Κοινοβουλίου, αλλά με βάση τις αποφάσεις και τη δύναμη του αγώνα εκτός Βουλής. Και αυτό είναι απόλυτα νόμιμο, αν θέλετε και μ' αυτά τα τυπικά συνταγματικά πλαίσια και όρια [...] ...».⁷⁴⁸ Το ΚΚΕ επιχειρεί να νομιμοποιήσει την επιλογή του ορίζοντάς την εντός «αστικής» νομιμότητας, επιμένοντας από την άλλη στον συμβολικά αντισυστημικό χαρακτήρα της πράξης.

Για το *Ριζοσπάστη*, «[...] ο απολογισμός της δίμηνης αυτής δράσης είναι κατ' αρχήν θετικός [...]».⁷⁴⁹ Το ΚΚΕ, ουσιαστικά, προσπαθεί να κεφαλαιοποιήσει τον κεντρικό του ρόλο στις εν λόγω κινητοποιήσεις αλλά και τις κυβερνητικές αντιδράσεις: «[...] το διήμερο αντικομμουνιστικό παραλήρημα του πρωθυπουργού, από μόνο του, είναι ένας πρόσθετος ασφαλής δείκτης για τις δυνάμεις του ταξικού συνδικαλιστικού κινήματος, πρωτίστως για τους κομμουνιστές, που σήκωσαν το μεγάλο βάρος της οργάνωσης, ότι ανταποκρίθηκαν –στο μέτρο των δυνάμεών τους– στις ανάγκες των καιρών [...]».⁷⁵⁰ Η αναγκαιότητα του ΠΑΜΕ προκύπτει ως αναπόφευκτη συνέπεια, στο βαθμό που «[...] η ίδια η ζωή ανέδειξε τις δυο γραμμές που συγκρούονται με κάθετο πλέον τρόπο καθημερινά στο συνδικαλιστικό κίνημα [...]».⁷⁵¹ Το ΚΚΕ με αυτό τον τρόπο προσπαθεί να προβάλει τη θετική του συνεισφορά όχι μόνο στη δυναμική ανάδειξη του ασφαλιστικού ζητήματος, αλλά και στην –κατόπιν καταναγκασμού, φυσικά, για το κόμμα– εκ των υστέρων ενεργοποίηση της ΓΣΕΕ προς την κατεύθυνση της αντιπαράθεσης με την κυβέρνηση: «[...] και μόνο το γεγονός ότι η κυβέρνηση προσπαθεί να προωθήσει εν κρυπτώ τις ανατροπές που σχεδιάζει, ενώ ταυτόχρονα οι ηγεσίες του συνδικαλιστικού κινήματος προσπαθούν να δείξουν ότι, έστω και στα χαρτιά, κάπως θα αντιδράσουν, είναι κέρδος [...]».⁷⁵²

---

⁷⁴⁸ Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], στο *ίδιο*, σελ. 6740 (η έμφαση δική μας).

⁷⁴⁹ Λεκάτης, Θ., «Η αποφασιστική σύγκρουση είναι μπροστά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2001.

⁷⁵⁰ Στο *ίδιο*.

⁷⁵¹ Στο *ίδιο*.

⁷⁵² «Κανέννας άκλαντος...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 2001.

Στις 19 Απριλίου σε κοινή συνεδρίαση της Κυβερνητικής Επιτροπής και του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ αποφασίζεται και ανακοινώνεται το προτεινόμενο πλαίσιο για τη μεταρρύθμιση στο ασφαλιστικό σύστημα.⁷⁵³ Το ΠΑΜΕ οργανώνει συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από το Μέγαρο Μαξίμου, ωστόσο η ανακοίνωση των μέτρων φέρνει πλέον αντιμέτωπη την κυβέρνηση με τον σκληρό πυρήνα του συνδικαλιστικού ΠΑΣΟΚ, το οποίο αποφασίζει να προχωρήσει σε άμεσες κινητοποιήσεις – συγκεκριμένα, προγραμματίζεται 24ωρη πανελλαδική απεργία για την 26η Απριλίου. Εκ των πραγμάτων πια η κινητοποίηση του ΚΚΕ εντάσσεται στη γενικότερη δυναμική της κινητοποίησης των ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ, οι οποίες σε εκείνη τη φάση διαθέτουν περισσότερους οργανωτικούς πόρους. Βέβαια, ακόμη πιο σημαντικό για τη μαζικότητα της κινητοποίησης είναι το κίνητρο που δημιουργεί σε μεγάλα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας η αιχμή του «σχεδίου Γιαννίτση»: Θίγει τους insiders της συνδικαλιστικής εκπροσώπησης και κυρίως τους ασφαλισμένους της δεκαετίας του 1980, για τους οποίους αλλάζει ο τρόπος υπολογισμού της σύνταξης. Οι διαφαινόμενες ρωγμές στη σχέση εκπροσώπησης ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και στους «μη προνομιούχους» της πρώτης κυβερνητικής περιόδου του Κινήματος –η οποία τεκμαίρεται και από τα δεδομένα των εκλογών του 2000– απελευθέρωσαν μια δυναμική μη διαχειρίσιμη από την κυβέρνηση και τους διαύλους απόσπασης της συναίνεσης στους οποίους αυτή βασιζόταν. Για το ΚΚΕ, παρότι ήταν ευκατάρκτη η απότομη κλιμάκωση, του στερούσε, στην πραγματικότητα, το μονοπώλιο της δυναμικής αντιπαράθεσης. Εδώ φαίνεται και μία αντίφαση του μοντέλου κινητοποίησης που επιλέγει γενικά το ΚΚΕ: οι κοινωνικές και οι πολιτικές συμμαχίες χαρακτηρίζονται από μία διαλεκτική σχέση, καθώς οι πρώτες διαμορφώνουν τους όρους για την επίτευξη των δεύτερων. Η ελίτ του ΚΚΕ διαπιστώνει ορθά ότι υπάρχει ένα ρήγμα στη σχέση εκπροσώπησης του ΠΑΣΟΚ με την κοινωνική του βάση· η πρωτοποριακή λογική, ωστόσο, βάση της οποίας κινητοποιεί το ΚΚΕ τις δυνάμεις του, θέτει ως πρόταγμα την επιβεβαίωση της «πρωτοπορίας» και όχι τη σύγκλιση. Γι' αυτό το λόγο, παρά και τις συμπλεύσεις που θα δούμε πιο κάτω, η καθολική αντίθεση της ΠΑΣΚΕ δε σηματοδοτεί και κάποια εκκίνηση οργανωμένης συνάντησης με δυνάμεις της παράταξης που δείχνουν να αποκόπτονται. Με άλλα λόγια, η απόλυτη ή λιγότερο απόλυτη άρνηση της δυνατότητας των πολιτικών συμμαχιών, εκ των πραγμάτων απομονώνει το ΚΚΕ από

---

⁷⁵³ «Το νέο καθεστώς για το Ασφαλιστικό», εφ. *Καθημερινή*, 20 Απριλίου 2001.

την αξιοποίηση του οιουδήποτε ρήγματος προκύψει σε άλλο κόμμα ή άλλη παράταξη και κατ' επέκταση αυτό περιορίζει και τις όποιες διαρροές σε επίπεδο κοινωνικής βάσης.

Το κόμμα, με ανακοίνωση του Πολιτικού Γραφείου,⁷⁵⁴ δηλώνει ότι «[...] χαιρετίζει τη μαζική λαϊκή αφύπνιση, την κοινή αγωνιστική δράση των εργαζομένων, που εκδηλώθηκε αμέσως μετά την ανακοίνωση των αντιδραστικών αλλαγών που φέρνει η κυβέρνηση [...]», σημειώνοντας την ίδια στιγμή ότι «[...] αν έγκαιρα το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα είχε οργανώσει τη μαζική αντίσταση, τον ενωτικό αγώνα του, θα είχε αποτρέψει ορισμένες επιλογές, θα ήταν ακόμα πιο έτοιμο να ανατρέψει τη σημερινή κατάσταση [...]».⁷⁵⁵ Προωθείται δηλαδή το επιχείρημα ότι η κλιμάκωση των αντιδράσεων με την πανελλαδική απεργία ήταν αποτέλεσμα των μαχητικών διαμαρτυριών του ΠΑΜΕ, οι οποίες διαμόρφωσαν τους όρους για μια περισσότερο συγκρουσιακή αντιμετώπιση του ασφαλιστικού ζητήματος.⁷⁵⁶ Ταυτόχρονα, το ΚΚΕ δείχνει να χαλαρώνει τις κριτικές του αιχμές προς τα λοιπά κόμματα της Αριστεράς, προτάσσοντας τη «[...] γλώσσα του ενωτικού, οργανωμένου, πολύμορφου αγώνα [...]» και υποστηρίζοντας ότι «[...] ανεξάρτητα από το τι λένε οι ηγεσίες [των εν λόγω κομμάτων], εμείς θεωρούμε ότι αυτό το μέτωπο δε διαχωρίζεται σε αριστερό, προοδευτικό, δεξιό, αντιδεξιό κ.λπ., είναι ένα εργατικό λαϊκό μέτωπο, το οποίο, όσες πολιτικές δυνάμεις θέλουν, μπορούν και

---

⁷⁵⁴ ΠΓ του ΚΚΕ, «Για τον αγώνα των εργαζομένων κατά της ανατροπής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης», ανακοίνωση (24 Απριλίου 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 59-62.

⁷⁵⁵ Στο ίδιο, σελ. 59.

⁷⁵⁶ Βλ., για παράδειγμα, τις ακόλουθες διατυπώσεις του Γ. Μαυρίκου: «[...] Άλλωστε, οι αγώνες του ΠΑΜΕ έχουν φέρει αποτελέσματα. Πρώτα από όλα πρέπει να δει κανένας, πως αυτοί οι ελιγμοί της κυβέρνησης και η προσπάθεια να χρυσώσει το χάπι δεν είναι άσχετη με την πάλη και την αντίσταση των ταξικών δυνάμεων. Στη φάση που βρισκόμαστε πρέπει να βλέπουμε και το τι διατηρούμε, όχι μόνο τι κερδίζουμε, αλλά και τι δε χάνουμε χωρίς βέβαια να είναι αυτό το κυρίαρχο. *Αποτέλεσμα της πάλης και της δράσης αυτής είναι και η κήρυξη της 24ωρης πανελλαδικής απεργίας στις 26 Απρίλη.* Σήμερα ένας κόσμος βλέπει στο ΠΑΜΕ την ελπίδα. Είναι αποτέλεσμα αυτής της δράσης και όχι γιατί τα λέμε ωραία. Το τελευταίο μαχητικότατο συλλαλητήριο στο υπουργείο Εργασίας που συγκέντρωσε και συσπείρωσε κόσμο διάφορων ιδεολογικών αντιλήψεων, έδειξε ότι ένας κόσμος ενισχύει τη συλλογικότητα, τη συλλογική δράση. *Το πιο σημαντικό είναι οι παρακαταθήκες και οι προϋποθέσεις που δημιουργούνται για να αναζωογονηθεί το συνδικαλιστικό κίνημα*»· Μαυρίκος, Γ., «Σταθμός και αφετηρία για νέους αγώνες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2001 (η έμφαση δική μας).

πρέπει να το στηρίξουν [...]».⁷⁵⁷ Το κόμμα δηλαδή επιθυμεί να μη φανεί ως υπονομευτική δύναμη της ενότητας του συνδικαλιστικού κινήματος στην κρίσιμη φάση⁷⁵⁸ – είναι ενδεικτικό ότι την παραμονή της κινητοποίησης η Αλ. Παπαρήγα συναντιέται με αντιπροσωπεία της ΓΣΕΕ με επικεφαλής τον πρόεδρό της Χρ. Πολυζωγόπουλο.⁷⁵⁹

Η σκηνογραφία της συμμετοχής του ΠΑΜΕ στην κινητοποίηση της 26ης Απριλίου κινείται στη λογική της έμπρακτης επιβεβαίωσης της παραπάνω γραμμής. Το ΠΑΜΕ καλεί σε προσυγκεντρώσεις μιάμιση ώρα νωρίτερα από το κάλεσμα των ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ στις πλατείες Ομονοίας, Βάθης και Κάνιγγος και στη συνέχεια τα μπλοκ του ΚΚΕ κατευθύνονται προς το Πεδίο του Άρεως όπου ενώνονται με τα υπόλοιπα μπλοκ.⁷⁶⁰ Ο επικεφαλής του ΠΑΜΕ, δε, χαιρετίζει τους συγκεντρωμένους μετά τον Πρόεδρο της ΓΣΕΕ βεβαιώνοντας ότι «[...] το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο εγγυάται την ενωμένη δράση, τη μαχητική στάση, την ανυπόταχτη πορεία μας, μέχρι το τέλος [...]».⁷⁶¹ Την ίδια στιγμή, βέβαια, εξαιρείται τόσο ο κεντρικός

---

⁷⁵⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Απαιτείται εργατικό, λαϊκό μέτωπο για ενιαίο, ενωτικό αγώνα», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 2001.

⁷⁵⁸ Βλ., για παράδειγμα, την απόκρουση από το ΠΓ των κατηγοριών για «διάσπαση» του συνδικαλιστικού κινήματος: «[...] είναι εκ του πονηρού, σκόπιμες και υποβολιμαίες, οι επιθέσεις που εξαπολύονται κατά του ΚΚΕ ότι επιθυμεί τη διάσπαση του συνδικαλιστικού κινήματος, της ενότητάς του. Τέτοιες επιθέσεις ένα σκοπό έχουν: Να συγκαλύψουν τις ευθύνες εκείνων που αρνήθηκαν πολλές φορές τις προτάσεις των κομμουνιστών, των ταξικών δυνάμεων, να υπάρξει έγκαιρη ενημέρωση των εργαζομένων για τα σημερινά μέτρα, έγκαιρη οργάνωση της πάλης. Είναι προσπάθειες εκείνων που βάφτισαν πεζοδρόμιο τις εργατικές λαϊκές κινητοποιήσεις. *Η πολιτική γραμμή του ΚΚΕ για την ενότητα και κοινή δράση σε ταξική αντιμονοπωλιακή κατεύθυνση έχει ήδη επιβεβαιωθεί. Αποτέλεσε έναν παράγοντα, με τη δράση και άλλων ριζοσπαστικών δυνάμεων, που συνέβαλαν στη σημερινή αφύπνιση, σε συνδυασμό βεβαίως με τη σφοδρότητα των μέτρων που προωθούνται [...]*» βλ. ΠΓ του ΚΚΕ, «Για τον αγώνα των εργαζομένων κατά της ανατροπής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης», *ό.π.*, σελ. 61-62 (η έμφαση δική μας).

⁷⁵⁹ «Ταξική αγωνιστική ενότητα, η απάντηση στις κυβερνητικές επιλογές. Με την αντιπροσωπεία της ΓΣΕΕ συναντήθηκε χτες η ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, Αλέκα Παπαρήγα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 2001.

⁷⁶⁰ Αντίστοιχη λογική είχε ακολουθηθεί και στη Θεσσαλονίκη: προσυγκέντρωση στο άγαλμα του Ελ. Βενιζέλου και ένωση με την κυρίως διαδήλωση έξω από το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης.

⁷⁶¹ Μαυρίκος, Γ., «Τον πόλεμο αυτό θα τον φτάσουμε ως το τέλος», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 2001.

ρόλος του ΚΚΕ στην κινητοποίηση για το ασφαλιστικό όσο και η ενωτική του αντίληψη. Διαβάζουμε φερειπείν στο *Ριζοσπάστη* ότι:

Αυτός ο μεγάλος πρωτόγνωρος λαϊκός ξεσηκωμός, η πραγματική ενότητα που έγινε πράξη στους δρόμους της αντίστασης, ήταν συνέχεια των πρώτων διαδηλώσεων μόλις έγιναν γνωστά τα σχέδια της κυβέρνησης. Ήταν μια μέρα κορύφωσης της εργατικής πάλης, που θα μείνει στην ιστορία. Ήταν αποτέλεσμα της αταλάντευτης δράσης και των πολύμορφων εκδηλώσεων των ταξικών δυνάμεων. Της πάλης και του αγωνιστικού προσανατολισμού του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου, της καθολικής λαϊκής αποδοκιμασίας. Της παρέμβασης και της πολιτικής στήριξης που με κάθε μέσο παρείχε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας σ' αυτό τον ιερό αγώνα. Ήταν επιπλέον μια αδιαμφισβήτητη απόδειξη ότι ο ενωμένος ταξικός αγώνας φέρνει αποτελέσματα.⁷⁶²

Βέβαια, μετά τις δηλώσεις του Χρ. Πολυζωγόπουλου για τις 9 αντιπροτάσεις της ΓΣΕΕ για το ασφαλιστικό⁷⁶³ και την πορεία της Πρωτομαγιάς, την οποία το ΚΚΕ επέλεξε να προσανατολίσει ως συνέχεια των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό,⁷⁶⁴ επιλέγεται μια τακτική αποστάσεων από την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ⁷⁶⁵. Η σταδιακή υπαναχώρηση της κυβέρνησης τόσο με την απόσυρση του «σχεδίου Γιαννίτση» όσο και με την επανέναρξη διαλόγου «από μηδενική βάση»⁷⁶⁶ δίνει τη δυνατότητα στο ΚΚΕ μέσω του ΠΑΜΕ να απαιτήσει την περαιτέρω κλιμάκωση των κινητοποιήσεων

⁷⁶² «Μπροστά! Μπροστά! Μπροστά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 2001.

⁷⁶³ Για μια αντίκρουση αυτών των προτάσεων από το ΚΚΕ βλ. Μαρίνος, Γ., «Προτάσεις που διευκολύνουν την κυβέρνηση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαΐου 2001.

⁷⁶⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την Εργατική Πρωτομαγιά 2001», διακήρυξη (28 Απριλίου 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 63-65.

⁷⁶⁵ Ενδεικτικό είναι το ακόλουθο σχόλιο του *Ριζοσπάστη*: «[...] Αν μιλώντας για ενότητα εννοούμε την κοινή δράση των εργαζομένων, για την αντιμετώπιση του τάδε ή δείνα προβλήματος, μόνο στο ΠΑΜΕ δεν μπορούμε να αναζητήσουμε ευθύνες. Πάντα ήταν, είναι και θα είναι μπροστάρης στην προώθηση της κοινής δράσης των εργαζομένων [...]. Μπορούν να ξεχαστούν, όμως, τα τόσα και τόσα κυβερνητικά μέτρα (πολύχρονη σκληρή μονόπλευρη λιτότητα, ελαστικές εργασιακές σχέσεις και κατάργηση του δώρου, Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης, “Λευκή Βίβλος”, νόμος Σιούφα, μίνι ασφαλιστικό κ.λπ., κ.λπ.), για τα οποία δεν έκανε ουσιαστικά τίποτε η πλειοψηφία της ΓΣΕΕ [...], όλ' αυτά τα μέτρα άνοιξαν το δρόμο και για το ασφαλιστικό, όπως και για άλλα που έρχονται; [...]» βλ. «Περί ενότητας», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 2001.

⁷⁶⁶ «Παγώνουν τα μέτρα για το ασφαλιστικό, διάλογος από μηδενική βάση, δήλωσε ο Γιαννίτσης», 25 Απριλίου 2001 διαθέσιμο στο: <http://archive.in.gr/news/reviews/article.asp?lngReviewID=574864&lngItemID=164112>

και να απορρίψει κάθε ιδέα συμμετοχής σε διάλογο με αντικείμενο το ασφαλιστικό. Έτσι, για παράδειγμα, η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει ότι «[...] σε μια κινητοποίηση, δε σημαίνει ότι καταργούνται οι διαφορές [...], επιδιώκουμε ο αγώνας να είναι κοινός, ενιαίος [...] αλλά και από την άλλη μεριά δεν μπορούμε στο όνομα της αναγκαιότητας πραγματικά του κοινού αγώνα να κλείνουμε το στόμα μας, όταν βλέπουμε διαύλους υποχωρήσεων [...]».⁷⁶⁷ Επιπλέον, στο Γενικό Συμβούλιο της ΓΣΕΕ στις 8 Μαΐου, το οποίο θα προετοιμάζε και τη νέα 24ωρη πανελλαδική απεργία για τις 17 Μαΐου –στην οποία συμμετέχει και η ΓΣΕΒΕΕ–, η παράταξη της ΔΑΣ (ΠΑΜΕ) ζητά «κλιμάκωση της πάλης» με την ανάγκη προκήρυξης νέας απεργίας για τις αρχές του Ιουνίου, προειδοποιώντας, ταυτόχρονα, ότι «[...] αν η ΓΣΕΕ τα “διπλώσει” και στρώσει με τακτικισμούς το δρόμο για τον “Κοινωνικό Διάλογο”, οι ευθύνες της πλειοψηφίας θα είναι ιστορικές, αφού θα βιάζει την εντολή των απεργών και των συνδικάτων, για ανυποχώρητη στάση μέχρι την τελική νίκη [...]».⁷⁶⁸

Στο πλαίσιο αυτό η συμμετοχή του κόμματος στην κινητοποίηση της 17ης Μαΐου λαμβάνει λιγότερο «ενωτικά» χαρακτηριστικά και το ΠΑΜΕ αναδεικνύεται σε θεματοφύλακα της «αγωνιστικής» και συγκρουσιακής προσέγγισης των «αγώνων». Η απεργία, για την Αλ. Παπαρήγα, «[...] ήταν η συνόψιση μιας πείρας, ήταν ένα βήμα για τη σύγχρονη ταξική κοινωνική συνειδητοποίηση των εργαζομένων [...], ένα ουσιαστικό πολιτικό μήνυμα [...],⁷⁶⁹ αφού επιτεύχθηκε μαζική συμμετοχή των εργαζομένων παρά τη «συμβιβαστική» στάση της ΓΣΕΕ και το «κλίμα συνεννόησης» που καλλιεργούσε η κυβέρνηση. Κατ’ αντιστοιχία, και οι περιγραφές του *Ριζοσπάστη* κινούνται σε ανάλογο ύφος.⁷⁷⁰ Ταυτόχρονα, «[...] η μαζική και

---

⁷⁶⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Είναι η ώρα για επιθετική έφοδο των εργαζομένων», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 2001.

⁷⁶⁸ ΔΑΣ, «Υποχρέωση και ευθύνη η κλιμάκωση του αγώνα. Η θέση της ΔΑΣ όπως κατατέθηκε στο Γενικό Συμβούλιο της ΓΣΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 2001.

⁷⁶⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Την πολιτική κατεύθυνση να συμπεριλάβει η πάλη του συνδικαλιστικού κινήματος», συνέντευξη Τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2001.

⁷⁷⁰ «[...] Πολύ πριν τις 11 το πρωί, ώρα κατά την οποία είχε προγραμματιστεί η συγκέντρωση στο Πεδίον του Άρεως, δεκάδες χιλιάδες εργάτες από όλες τις μεριές της Αθήνας κατέφθαναν στις προσυγκεντρώσεις του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου (ΠΑΜΕ) στην Κάνιγγος, στην Ομόνοια, στην πλατεία Αμερικής και το Μουσείο, κοντράροντας, με την παρουσία τους, τους κυβερνητικούς προπαγανδιστικούς μηχανισμούς [...] και ξαφνιάζοντας, επίσης, για άλλη μια φορά τις συμβιβασμένες πλειοψηφίες της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ, που είδαν ότι οι εργαζόμενοι δεν τσίμπησαν το δόλωμα του “κοινωνικού διαλόγου” [...], ήταν τόσο φανερή η σαστιμάρα τους, που ορισμένοι εκπρόσωποί τους

δυναμική συμμετοχή των αγροτών, των επαγγελματιοβιοτεχνών και των εμπόρων, όπως και των νέων που σπουδάζουν [...] ανοίγει το δρόμο και δημιουργεί προϋποθέσεις για τη συγκρότηση του Κοινού Λαϊκού Μετώπου από το οποίο θα προέλθει η Λαϊκή Εξουσία, την οποία έχει ανάγκη ο λαός και χρειάζεται ο τόπος μας [...].⁷⁷¹ Σε αυτό το πλαίσιο, το ΚΚΕ επιχειρεί να μετατοπίσει το βάρος των επικοινωνιακών παρεμβάσεων από το ζήτημα της ενιαίας δράσης σε αυτό του προσανατολισμού του συνδικαλιστικού κινήματος.

Εκ των πραγμάτων, η ένταση των κινητοποιήσεων και η κοινωνική αποδοχή τους επιτρέπουν στο ΚΚΕ να διεκδικήσει κεντρικό ρόλο στο κύμα διαμαρτυρίας που προκάλεσε το ασφαλιστικό και να εδραιώσει τη στρατηγική ΠΑΜΕ ως αιχμή της πολιτικής του παρέμβασης. Συνεπώς η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό αναδεικνύεται σε κορυφαία εκδήλωση της κομματικής λογικής στο συνδικαλιστικό κίνημα και λειτουργεί ως ιδανικό πρότυπο για παρεμφερείς κινητοποιήσεις και στο μέλλον. Για παράδειγμα, σε καθοδηγητικό κείμενο του *Κυριακάτικου Ριζοσπάστη*⁷⁷² χρονογραφείται η τακτική του κόμματος ως μια εργώδης και σχολαστική δουλειά σε επίπεδο βάσης που ξεκινά από την τεκμηρίωση των θέσεων της ΚΕ για το ασφαλιστικό, συνεχίζει με την παρέμβαση των επιτροπών αγώνα στους χώρους εργασίας και καταλήγει με την επιτυχή συμμετοχή στα μαζικά συλλαλητήρια και τη «συνειδητοποίηση» τμημάτων των εργαζομένων όσον αφορά τα γενικά διακυβεύματα των ασφαλιστικών κινητοποιήσεων, έτσι όπως τα κατανοούσε το ΚΚΕ. Σύμφωνα με το συγγραφέα του κειμένου: «[...] η κρίση στο Ασφαλιστικό, ως συμπύκνωση των αντιθέσεων στον τομέα των κοινωνικών προβλημάτων, επιβεβαιώνει την πρόβλεψη του Κόμματος για το αναπόφευκτο της πανεθνικής κρίσης [...]», ενώ σε τελική ανάλυση «[...] η ταξική πάλη είναι το καλύτερο σχολείο που βοηθάει να ξεκαθαρίζονται και να αφομοιώνονται θεμελιακές αρχές και γνώρισμα ενός επαναστατικού κόμματος [...].⁷⁷³ σε αυτό το πλαίσιο, η έμπρακτη συμμετοχή των

στις ομιλίες τους απευθύνονταν στους διαδηλωτές σε δεύτερο πρόσωπο, δείχνοντας έτσι πώς αντιλαμβάνονται τη σχέση τους με την τεράστια πρωτοπόρα δύναμη που λέγεται εργατική τάξη [...]», στο «Αδιαπραγμάτευτη εντολή για κλιμάκωση του αγώνα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2001.

⁷⁷¹ «Στην πορεία προς το Μέτωπο», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαΐου 2001.

⁷⁷² Λουκάς, Στ. (Σ.Κ.), «Ορισμένα πολύτιμα διδάγματα από έναν αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2001.

⁷⁷³ Στο ίδιο.

κομματικών δυνάμεων σε τέτοιου είδους συλλογικές δράσεις επιβεβαιώνει την κομματική γραμμή και ενισχύει την αυτοπεποίθηση στελεχών, μελών και φίλων.

Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το όριο της προθυμίας του ΚΚΕ –και κατά συνέπεια του ΠΑΜΕ– για να επιδιώξει την «κοινή δράση» αφορά την επιλογή από πλευράς ΓΣΕΕ τακτικών που εντάσσονται στο πλαίσιο και στο πνεύμα του «κοινωνικού διάλογου». Η λογική της διαπραγμάτευσης δηλαδή προσκρούει στην προτίμηση του ΚΚΕ σε αντιπαραθετικές/συγκρουσιακές τακτικές, οι οποίες άλλωστε συνιστούν και αναπόσπαστο κομμάτι της ταυτότητάς του. Όπως αναφέρει και η Γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ, σχολιάζοντας τη συμμετοχή της ΓΣΕΕ σε διάλογο με το υπουργείο:

Εμείς θεωρούμε ότι μέσα σε όλα τα μέσα πίεσης του εργατικού κινήματος υπάρχει ένα πολύ ισχυρό όπλο: ούτε κουβέντα διάλογου με κυβέρνηση και εργοδοσία. *Εμείς θεωρούμε το θεσμοθετημένο διάλογο απάτη, θεσμοθέτηση της ταξικής συνεργασίας.* Η εργατική τάξη δεν πρέπει να τον δεχτεί. Άλλο η διμερής διαπραγμάτευση κι άλλο να καθόμαστε όλοι μαζί σε ένα τραπέζι, θύτης και θύματα, σαν να είμαστε ισότιμοι.⁷⁷⁴

Για ακόμα μία φορά δηλαδή επαναφέρεται το σχήμα του «κοινωνικού διαλόγου» ως εργαλείου παραπλάνησης των εργαζομένων και ανάδειξης του συμβιβαστικού χαρακτήρα της ΓΣΕΕ. Έτσι, το κόμμα προβάλλει το ΠΑΜΕ ως το μόνο όχημα για να αναλάβει το συνδικαλιστικό κίνημα τον «ιστορικό του ρόλο». Δεδομένων αυτών, έχει ενδιαφέρον η προσπάθεια να παρουσιαστεί το ΠΑΜΕ ως εγγυητής της ουσιαστικής ενότητας των εργαζομένων, στο βαθμό που αυτό διασφαλίζει τον αντιπαραθετικό – αντιμονοπωλιακό – αντιμπεριαλιστικό προσανατολισμό της «ενότητας»⁷⁷⁵. Υπ' αυτή την έννοια, οι μεταβολές στις τακτικές στοχεύσεις του κόμματος στις κινητοποιήσεις –ενότητα-αντιπαραθέση–

⁷⁷⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Ανυποχώρητος ταξικός αγώνας για αλλαγές και στην πολιτική εξουσία. Η ομιλία της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στους εργαζόμενους της ΕΘΕΛ», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαΐου 2001 (η έμφαση δική μας).

⁷⁷⁵ «[...] Οι νέες συμμαχίες σήμερα, που έχει ανάγκη ο τόπος, πρέπει να ξεκαθαρίζουν το εξής πράγμα: Βεβαίως, την οργάνωση της πάλης, την αντίσταση, την απόσπαση κατακτήσεων, κυρίως όμως να δημιουργήσουν προϋποθέσεις, να πειστεί ο λαός να διαμορφωθεί μια λαϊκή πλειοψηφία η οποία θα διαμορφώσει και κοινωνικούς και πολιτικούς όρους ριζικά διαφορετικής πολιτικής. Όχι μιας άλλης διαχείρισης [...]» βλ. Παπαρήγα, Αλ., «Την πολιτική κατεύθυνση να συμπεριλάβει η πάλη του συνδικαλιστικού κινήματος», *ό.π.*

δικαιολογούνται και νοηματοδοτούνται ως αναπόφευκτη συνέπεια της ίδιας της κατάστασης που επικρατεί στο συνδικαλιστικό κίνημα – «[...] υπάρχουν στιγμές κοινής δράσης, υπάρχουν και στιγμές αντιπαράθεσης και όλα αυτά τα πράγματα θα συνυπάρχουν μέσα στο Εργατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα [...]».⁷⁷⁶ Πρόκειται δηλαδή για μια διπλή προειδοποίηση: προς τα έξω, όπου τονίζεται το αυστηρό πλαίσιο της «κοινής δράσης» το οποίο είναι διατεθειμένο να διεκδικήσει το κόμμα· και προς τα μέσα, όπου ξεκαθαρίζεται και ο βαθμός διεύρυνσης και συνεννόησης ο οποίος μπορεί να είναι αποδεκτός από την κομματική ελίτ.

Ωστόσο, και αυτό θα επαναλαμβάνεται ως μοτίβο και στα επόμενα χρόνια, το ΚΚΕ τείνει να συγκροτεί μια αντι-αφήγηση για τους εναλλακτικούς τρόπους με τους οποίους μπορεί να οργανώνεται και να ενεργεί το συνδικαλιστικό κίνημα, η οποία πάντοτε συνδέεται με την έκβαση των κινητοποιήσεων. Έτσι, σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης, επισημαίνεται από το *Ριζοσπάστη* ότι:

Αν δεν μπορεί η ΓΣΕΕ, και η πράξη δείχνει ξανά πως δε θέλει, μπορούν οι ίδιοι οι εργαζόμενοι. Εργατικά Κέντρα, Ομοσπονδίες, σωματεία, επιτροπές αγώνα, είναι εργαλεία της, που πρέπει να αξιοποιηθούν στην κατεύθυνση ενός συγκεκριμένου αγώνα. Σ' έναν αγώνα, που, για να φτάσει στο τέρμα, δε θεωρεί ξένη καμία μορφή κινητοποίησης. Όλες είναι πρόσφορες. Από τις απλές καθημερινές (πικετοφορίες, ανακοινώσεις, συγκεντρώσεις ανά τμήμα εργασιακού χώρου) ως τις πιο ανεβασμένες (στάσεις, απεργίες, συλλαλητήρια), όλες πρέπει να βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη.⁷⁷⁷

Η πολιτική βάσης στην οποία στηρίζεται το ΠΑΜΕ συνοδεύεται και από ένα ιδιόρρυθμο αντιγραφειοκρατικό διάβημα, αφού θεμέλιο της «αναζωογόνησης» του συνδικαλιστικού κινήματος αποτελεί «[...] η σημαντική συμμετοχή των εργαζομένων στα σωματεία τους, η εγγραφή τους, η ενεργητική συμμετοχή στις διαδικασίες, ο έλεγχος των Διοικητικών Συμβουλίων των σωματείων από τη βάση, η ενεργητική συμμετοχή της βάσης όχι μόνο σε μια απεργία, αλλά σε όλες τις μορφές κλιμάκωσης του αγώνα και σε όλες τις πρωτοβουλίες [...]».⁷⁷⁸ Παρότι η εν λόγω ιδεολογική

---

⁷⁷⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Είναι η ώρα για επιθετική έφοδο των εργαζομένων!», *ό.π.*

⁷⁷⁷ Λεκάτης, Θ., «ΠΑΜΕ για Μέτωπο Αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2001.

⁷⁷⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Την πολιτική κατεύθυνση να συμπεριλάβει η πάλη του συνδικαλιστικού κινήματος», *ό.π.*

απεύθυνση μάλλον έρχεται σε αντίθεση με την κλασική λενινιστική θέση για το συνδικάτο ως «ιμάντα μεταβίβασης», ταυτόχρονα καταδεικνύει και έναν πιο χαλαρό τρόπο δόμησης της υλικότητας ΠΑΜΕ σε εκείνη τη φάση, με προφανείς, φυσικά, τάσεις απόλυτης συγκεντροποίησης του ελέγχου. Κατά συνέπεια η αντιφατική ανάπτυξη του ΠΑΜΕ και η επίδραση της συγκυρίας διαμόρφωσαν και μια τροχιά εξάρτησης που έτεινε προς τη συγκεντροποίηση και τον κάθετο έλεγχο. Ως εκ τούτου η διαχείριση μιας κινητοποίησης που απέκτησε πρωτοφανή μαζικότητα για την περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης αποκαλύπτει πολλά στοιχεία για το ρόλο και τη φυσιογνωμία του ΠΑΜΕ σε εκείνη τη φάση. Ο μετωπικός χαρακτήρας του ΠΑΜΕ σε αυτή τη συγκυρία συνίσταται σε τρία χαρακτηριστικά, τα οποία, με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, θα συνεχίσουν να υπάρχουν με διαφορετική ένταση και τα επόμενα χρόνια.

Το πρώτο στοιχείο είναι αυτό του *συντονισμού*. Το ΠΑΜΕ πόρρω απέχει από το να διεκδικεί συνδικαλιστικά αιτήματα ως οιονεί συνδικάτο, ωστόσο έχει αρχίσει να διαμορφώνεται ως μια μόνιμη δομή συντονισμού, που δύναται, υπό όρους, να εξασφαλίζει την ενιαία δράση των δυνάμεων που ανήκουν ή πρόσκεινται στο κόμμα. Αυτό σημαίνει παρέμβαση σε πολλά επίπεδα –συλλογικά όργανα, χώροι δουλειάς, «πεζοδρόμιο»–, η οποία όμως φιλοδοξεί να διατηρεί την ισχύ της και σε ενδιάμεσα «νεκρά» διαστήματα. Το ΚΚΕ συνεπώς προσπαθεί, τουλάχιστον στο συνδικαλιστικό κίνημα και σε αντίθεση με τις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις, να μην εξαρτά τη δυναμική του ΠΑΜΕ από συγκυριακά κινηματικά ξεσπάσματα, από εξωτερικούς παράγοντες δηλαδή, αλλά αυτή να είναι αποτέλεσμα ενδογενών κινήσεων και επιλογών. Προσπαθεί επομένως να διατηρήσει μονιμότερους δεσμούς επιρροής. Γι' αυτό, για παράδειγμα, επένδυε σε κινητοποιήσεις εκτός πλαισίου ΓΣΕΕ – για παράδειγμα, στην 5η Απριλίου ή στην Πρωτομαγιά του 2001, την οποία προσπαθούσε να συνδέσει άμεσα και με τις κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό από πολύ νωρίς.

Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό του «*ακτιβισμού*» ή των «*πολύμορφων δράσεων*», σύμφωνα με την κομματική ορολογία. Ο συμβολικός χαρακτήρας ορισμένων παρεμβάσεων ενίσχυε την αναγνωρισιμότητα του ΠΑΜΕ σε εξωτερικούς παρατηρητές και μετέδιδε μια συγκρουσιακή προσέγγιση, ακόμη και αν αυτή, στην πράξη, εξέλιπε. Το ΠΑΜΕ καλλιεργεί, έτσι, μια εναλλακτική συνδικαλιστική ταυτότητα που συμπεκνώνει τη βούλησή του να αποστασιοποιηθεί από τις δεσπόμενες συνδικαλιστικές τακτικές. Ακόμη, βέβαια, δεν έχει επέλθει η πλήρης

απαξίωση του «επίσημου» συνδικαλισμού, επιδιώκεται όμως μια συστηματική και προσεκτική διαφοροποίηση. Ωστόσο, όπως αναφέρει και ο Γ. Μαρίνος, υπεύθυνος του συνδικαλιστικού τμήματος της ΚΕ:

Έχουν μεγάλη σημασία οι πρωτοβουλίες του ΠΑΜΕ, τα βήματα που έγιναν στις μορφές πάλης. Πολύμορφες δραστηριότητες αλλά και προωθημένες μορφές πάλης (κατάληψη του ΙΚΑ, του Υπουργείου Εργασίας, διαμαρτυρία μπροστά στο πρωθυπουργικό γραφείο – στο Μέγαρο Μαξίμου) που επέδρασαν θετικά, έδειξαν ότι ο αντίπαλος δεν είναι παντοδύναμος, τόνωσαν την αυτοπεποίθηση των εργαζομένων, έσπασαν το τείχος της σιωπής που ύψωσαν τα ελεγχόμενα από το μεγάλο κεφάλαιο Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.⁷⁷⁹

Ως εκ τούτου, και αυτό είναι εξίσου σημαντικό για την ψυχολογία του στελέχους και του μέλους, οι ακτιβιστικές παρεμβάσεις εξυπηρετούν και την ενίσχυση της αυτοπεποίθησης της κομματικής βάσης, βασική προϋπόθεση για την προώθηση της «διαρκούς κινητοποίησης». Το ΠΑΜΕ δηλαδή εισηγείται ένα πρότυπο δράσης που μπορεί και πρέπει να γίνει κτήμα κάθε κομμουνιστή. Είναι απαραίτητο λοιπόν: «[...] μέσα από αυτήν την αγωνιστική πορεία, να βγει πιο μαζικό, καλύτερα οργανωμένο, το συνδικαλιστικό κίνημα [...], να αναδειχτεί ο κάθε σύντροφος, η κάθε συντρόφισσα πραγματικός ηγέτης στο χώρο του [...]».⁷⁸⁰

Το τρίτο στοιχείο είναι αυτό του ελέγχου ή, καλύτερα, της αποτελεσματικότερης πρόσδεσης των συνδικαλιστικών δράσεων στην κομματική στρατηγική. Είναι ενδεικτικό ότι ήδη από τα τέλη του 2000 επισημαίνεται η ανάγκη κινητοποίησης των κομματικών δυνάμεων για το ασφαλιστικό. Η αυστηρή στοχοθέτηση και η ανάδειξη του ΠΑΜΕ σε αιχμή της παρέμβασης διασφαλίζουν και τον προσανατολισμό της δράσης του μετωπικού σχήματος. Βέβαια, σε διακηρυκτικό επίπεδο –το είδαμε άλλωστε και στο προηγούμενο κεφάλαιο– το ΚΚΕ αποστρέφεται, και στη συγκυρία της κινητοποίησης για το ασφαλιστικό, την κατηγορία ότι επιχειρεί να δημιουργήσει «κόκκινα συνδικάτα»:

---

⁷⁷⁹ Μαρίνος, Γ., «Κοινωνική ασφάλιση: Αξιοποίηση της πείρας, όξυνση της ταξικής πάλης», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 2001, διαθέσιμο στο www.komep.gr/2001-teyxos-6/koinonikh-asfalish-aksiopoihsh-ths-peiras-oksynsh-ths-taksikhs-palhsh.

⁷⁸⁰ Παρασκευάς, Κ., «Οι εργαζόμενοι να πάρουν την υπόθεση στα χέρια τους!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 2001.

Κατ' αρχήν το ΚΚΕ δεν έχει συνδικάτα. Το ΚΚΕ έχει κομματικές οργανώσεις μόνο, τίποτα άλλο. Και αυτό έχει μια σημασία. Δεν έχουμε λόγο να έχουμε συνδικάτα. [...] αυτό που θα ήταν καλό για τον τόπο, σε μία πορεία θα γίνει και αυτό, είναι ακριβώς να υπάρχουν όσο γίνεται λιγότερες διαφορές ανάμεσα στο ΚΚΕ και στο Εργατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα.⁷⁸¹

Παρά ταύτα, είναι σαφές ότι το ΠΑΜΕ προβάλλεται ως συμπύκνωση της στρατηγικής του κόμματος στο συνδικαλιστικό κίνημα· του τι δηλαδή μπορεί να εισφέρει το ΚΚΕ στη συνδικαλιστική πάλη και στην αυτοσυνειδησία της εργατικής τάξης στη χώρα. Η Αλ. Παπαρήγα το διατυπώνει προσεκτικά: «[...] είμαστε κόμμα της εργατικής τάξης και ιδιαίτερα το Εργατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα αν ακολουθήσει μια ταξική γραμμή [...] το πιο φυσιολογικό θα είναι να συμπίπτουν όσο γίνεται οι θέσεις και οι σκέψεις μας και τα αιτήματά μας [...]».⁷⁸² Υπ' αυτή την έννοια, στο πλαίσιο της ιδιότυπης αποκομματικοποίησης του συστήματος κοινωνικής εκπροσώπησης –που βρήκε την κορυφαία έκφρασή της στην κινητοποίηση για το ασφαλιστικό– το ΚΚΕ αντιτάσσει την *ταυτοτική κομματικοποίηση*, που συνίσταται στην εμπέδωση της διαφοράς του ΠΑΜΕ, τόσο ως προς τις *πρακτικές* όσο και ως προς τις *απευθύνσεις* του, σε σχέση με τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις.

Το ΠΑΜΕ συμμετέχει ενεργά στις κινητοποιήσεις του ΚΚΕ για τον λεγόμενο «τρομονόμο» (τέλη Μαΐου – αρχές Ιουνίου) (βλ. και παρακάτω) και ταυτόχρονα προσπαθεί συστηματικά να αναδείξει το στοιχείο της «συνέχειας» παρά της παύσης των «αγώνων» και της διεκδίκησης περισσότερων αιτημάτων. Για το ΠΑΜΕ ο αγώνας πρέπει να συνεχιστεί έως ότου «[...] να καταλάβουν οι εργαζόμενοι ότι μέσα στο κίνημα επικρατούν δύο γραμμές. Η μία γραμμή που λέει “ξεπουλήστε τα όλα, πάμε για διακοπές” και η άλλη που λέει “εδώ ούτε βήμα πίσω, απαίτηση για εκπλήρωση των σύγχρονων αναγκών των εργαζομένων” [...]».⁷⁸³ Στις 11 Ιουνίου διοργανώνει «Παναθηναϊκή Σύσκεψη» στο γήπεδο του Σπόρτιγκ, στην οποία αποφασίζονται, μεταξύ άλλων, η δημιουργία ενός «Συντονιστικού» καθοδηγητικού οργάνου στην Αθήνα, το οποίο θα συντονίζει και θα ελέγχει τη δράση σωματείων και

⁷⁸¹ Παπαρήγα, Αλ., «Είναι η ώρα για επιθετική έφοδο των εργαζομένων!», *ό.π.* (η έμφαση δική μας).

⁷⁸² Στο ίδιο.

⁷⁸³ Πέρρος, Γ., «Συντονισμός και κλιμάκωση της αντιπαράθεσης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 2001.

συνδικαλιστών στην περιοχή, και η διοργάνωση συλλαλητηρίου στην Αθήνα από το ΠΑΜΕ για την 5η Ιουλίου. Το «Συντονιστικό», σύμφωνα με την εισήγηση της Γραμματείας του ΠΑΜΕ:

αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για συσπείρωση ευρύτερων δυνάμεων [...], συντονίζει τη δράση για οργάνωση της εργατικής τάξης στην Αθήνα π.χ.μαζικοποίηση σωματείων, ίδρυση νέων, δημιουργία επιτροπών αγώνα σε κλάδους και τόπους δουλιάς, δημιουργία συντονιστικού σε κλάδους [...], δέχεται και λειτουργεί με τη γενική γραμμή και τις αποφάσεις του ΠΑΜΕ [...], στηρίζει αποφάσεις και πρωτοβουλίες του ΠΑΜΕ. Αναλαμβάνει τη διακίνηση ανακοινώσεων του ΠΑΜΕ, βοηθάει να οργανωθούν συλλαλητήρια, πορείες, περιοδείες κ.λπ. Αποτελεί στήριγμα για εργαζόμενους που διώκονται ή για συνδικαλιστές που αποσπώνται από τη γραμμή του συμβιβασμού (είναι και χώρος υποδοχής παρόμοιων δυνάμεων). Εκφράζει την αλληλεγγύη του και στηρίζει τους αγώνες όλων ανεξαιρέτα των εργαζόμενων που αγωνίζονται για τα δικαιώματά τους, στους μετανάστες. Εξασκεί πίεση στις συνδικαλιστικές ηγεσίες της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και του ΕΚΑ, των Ομοσπονδιών και αξιοποιεί αποφάσεις για κινητοποιήσεις για να εκφράζεται με μαζικότητα και σωστό προσανατολισμό η πάλη των εργαζομένων. Βοηθάει στην αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων. Προωθεί την κοινή δράση με άλλα λαϊκά στρώματα και αντίστοιχους φορείς π.χ. ΟΒΣΑ, ΟΕΒΑ, Εμπορικός Σύλλογος κ.λπ.⁷⁸⁴

Πρόκειται, ουσιαστικά, για το πρώτο συγκροτημένο περιφερειακό όργανο του ΠΑΜΕ, το οποίο καλείται να εξειδικεύσει τη στρατηγική του ΠΑΜΕ σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Σημείο αναφοράς είναι η Κομματική Οργάνωση Αθήνας (ΚΟΑ), η οποία καθοδηγεί το συντονιστικό και στηρίζει υλικά και ιδεολογικά τις δράσεις του. Η δημιουργία του πρώτου συντονιστικού οργάνου του ΠΑΜΕ καταδεικνύει και την τάση διαμόρφωσης μιας μόνιμης οργανωτικής δομής για το μετωπικό σχήμα. Όπως ξεκαθαρίζει και η Αλ. Παπαρήγα: «[...] σήμερα το ΠΑΜΕ δεν αποτελεί ένα πείραμα προς επιβεβαίωση, αλλά είναι πραγματικός πόλος συσπείρωσης, που δουλεύει για την αγωνιστική ενότητα του συνδικαλιστικού

---

⁷⁸⁴ Πέρρος, Γ., «Όριμη ανάγκη η κοινή δράση», εισήγηση στην παναθηναϊκή σύσκεψη του ΠΑΜΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουνίου 2001.

κινήματος [...]».⁷⁸⁵ Στις 5 Ιουλίου το ΠΑΜΕ καταλαμβάνει συμβολικά το κτίριο του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών έως και την ώρα έναρξης του συλλαλητηρίου⁷⁸⁶ συνεχίζοντας τη λογική των ακτιβιστικών ενεργειών και δηλώνοντας ότι «[...] σήμερα από καλύτερες θέσεις συνεχίζουμε τον αγώνα [...]».⁷⁸⁷

Το ΠΑΜΕ συμμετέχει με δικό του μπλοκ στις διαδηλώσεις της Γένοβας, ενώ η δράση του στις κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό είναι αντικείμενο του εξαμηνιαίου απολογισμού των κομματικών οργανώσεων. Στις 31 Αυγούστου 2001 η Γραμματεία του ΠΑΜΕ προσδιορίζει τους άμεσους και μακροπρόθεσμους στόχους πάλης του σχήματος, δίνοντας έμφαση στην εκ νέου ανάδειξη του ασφαλιστικού ως κύριου θέματος κινητοποίησης –και εν γένει των «καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων», στην ενίσχυση των αντιμπεριαλιστικών του παρεμβάσεων με «αντιμπεριαλιστικό δεκαήμερο» στις αρχές του Σεπτεμβρίου, την ενεργή σύνδεσή του με τις λοιπές συσπειρώσεις του κόμματος και τέλος την προετοιμασία του για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λάακεν ως συνέχεια της συμμετοχής του στις διαδηλώσεις της Γένοβας.⁷⁸⁸ Έχει ενδιαφέρον το ότι στο πλαίσιο των παρεμβάσεων του εντάσσεται και το ζήτημα της Παιδείας με εξορμήσεις σε σχολεία στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Το ΠΑΜΕ βαθμιαία διευρύνει τη δραστηριότητά του και σε χώρους που δεν άπτονται των στενών συνδικαλιστικών διεκδικήσεων, στοιχείο που έχει σημασία για την περαιτέρω εξέλιξή του.

Η 11η Σεπτεμβρίου (βλ. και στο οικείο υποκεφάλαιο) αναπροσανατόλισε το σχεδιασμό του κόμματος και έστρεψε όλες τις κομματικές δυνάμεις στην προετοιμασία αντιμπεριαλιστικών κινητοποιήσεων. Στις 6 Οκτωβρίου του 2001 συνέρχεται η Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή του ΠΑΜΕ η οποία επικυρώνει τις αποφάσεις της Γραμματείας, αλλά πλέον βάζει ως βασική προτεραιότητα την «Αντιμπεριαλιστική Αντιπολεμική πάλη», θεωρώντας τη «ζήτημα ζωής και

---

⁷⁸⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Οι κομμουνιστές και το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα», ομιλία στην 4η διεθνή συνάντηση κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων (22-24 Ιουνίου 2001), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2001.

⁷⁸⁶ «Κατάληψη στο “ναό” του τζόγου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 2001.

⁷⁸⁷ Κουμπούρης, Δ., «Δε μας τρομοκρατούν, συνεχίζουμε από καλύτερες θέσεις», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 2001.

⁷⁸⁸ ΠΑΜΕ, «Οι προτεραιότητες και οι στόχοι πάλης», κείμενο-πλαίσιο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Σεπτεμβρίου 2001.

θανάτου». ⁷⁸⁹ Συνδικάτα που ανήκουν στο ΠΑΜΕ συμμετέχουν σε όλες τις αντιπολεμικές συσπειρώσεις που διοργανώνουν τα αντιιμπεριαλιστικά συλλαλητήρια, το ίδιο το ΠΑΜΕ διοργανώνει καμπάνιες ενημέρωσης για τα συλλαλητήρια στους εργασιακούς χώρους και με πρωτοβουλία του διοργανώνεται και η ολονύχτια διαμαρτυρία έξω από την Αμερικανική Πρεσβεία. Σε κάθε περίπτωση, συνδέει την αντιιμπεριαλιστική με τη συνδικαλιστική πάλη: «[...] προειδοποιούμε την κυβέρνηση να μην επιχειρήσει να χτυπήσει την Κοινωνική Ασφάλιση με την ελπίδα ότι στα σύννεφα του πολέμου θα βρει έδαφος προσοδοφόρο. Το ταξικό συνδικαλιστικό κίνημα είναι εδώ για να δώσει ενιαίο αγώνα και ενάντια στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και κόντρα στην αντιασφαλιστική επίθεση [...]». ⁷⁹⁰ Επαναλαμβάνεται, έτσι, η λογική του 1999, μόνο που αυτή τη φορά φαίνεται πως παρουσιάζεται με πιο διακριτό τρόπο.

Το ΚΚΕ, βέβαια, εξακολουθεί να παράγει θέσεις για το ασφαλιστικό, καθώς θεωρεί ότι συνιστά ένα ζήτημα που μπορεί να διαμορφώσει όρους νέας κινητοποίησης. Στις 26 Σεπτεμβρίου 2001 η ΓΣΕΕ διοργανώνει Πανελλαδική Συνδιάσκεψη στο Ζάππειο με θέμα το ασφαλιστικό, στην οποία προσκαλούνται οι κοινωνικοί εταίροι, διάφορες επαγγελματικές οργανώσεις και τα πολιτικά κόμματα. Η Αλ. Παπαρήγα συμμετέχει στην εν λόγω διαδικασία με τοποθέτηση ⁷⁹¹ και καταθέτει αναλυτικό υπόμνημα με τις θέσεις του ΚΚΕ. Το κόμμα εξακολουθεί να προτάσσει το μοντέλο της καθολικής κρατικής ασφάλισης έναντι των οποιωνδήποτε «μεταρρυθμίσεων» η παρουσία, βέβαια, και μόνο της ΓΓ του κόμματος υποδηλώνει και την τεράστια σημασία που αποδίδεται σε κάθε εξέλιξη που προκύπτει σε αυτό το ζήτημα. Ένα μήνα μετά ο Γ. Μαρίνος επανέρχεται με αφορμή την απόφαση του βου Συνεδρίου του ΠΑΣΟΚ, υποστηρίζοντας ότι η «[...] επίθεση που ετοιμάζεται ενάντια στα κοινωνικά-ασφαλιστικά δικαιώματα θα είναι ακόμα πιο καλά οργανωμένη, πιο

---

⁷⁸⁹ ΠΑΜΕ, «Εισήγηση στην Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2001.

⁷⁹⁰ ΠΑΜΕ, «Ανίκητη δύναμη η συντονισμένη παλλαϊκή πάλη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Οκτωβρίου 2001· βλ. επίσης και την τετρασέλιδη αντιπολεμική διακήρυξη που είχε εκδώσει το ΠΑΜΕ κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων για τον πόλεμο, που συνδέει το αντιπολεμικό κίνημα με άμεσα οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα: ΠΑΜΕ, «Διακήρυξη για δράση τώρα ενάντια στον πόλεμο, για την υπεράσπιση δημοκρατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 2001.

⁷⁹¹ Παπαρήγα, Αλ., «Ολομέτωπη επίθεση στα κοινωνικά δικαιώματα», τοποθέτηση στη συνδιάσκεψη της ΓΣΕΕ για το Ασφαλιστικό, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Σεπτεμβρίου 2001.

ύπουλη [...]».⁷⁹² Ο υπεύθυνος του Εργατικού Τμήματος της ΚΕ βάζει επιτακτικά την ανάγκη ενεργοποίησης των συνδικαλιστικών δυνάμεων, δεδομένου ότι η διαμορφούμενη κατάσταση «[...] απαιτεί αποφασιστική ενίσχυση της δράσης των σωματείων και των συντονιστικών επιτροπών, άνοιγμα του προβλήματος τώρα, στα διοικητικά συμβούλια των συνδικάτων, στις γενικές συνελεύσεις, στους χώρους δουλιάς [...]».⁷⁹³ Οι ανάγκες της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης, παρ' όλα αυτά, μονοπωλούν αναπόφευκτα την προσοχή και των συνδικαλιστικών δυνάμεων.

Στις 20-23 Νοεμβρίου 2001 διοργανώνεται το 31ο Συνέδριο της ΑΔΕΔΥ, στο οποίο η Ταξική Δημοσιοϋπαλληλική Συσπείρωση (ΤΑΔΗΣΥ), παράταξη του ΠΑΜΕ, αυξάνει τις έδρες της στο Γενικό Συμβούλιο από 8 σε 11 (σε σύνολο 85).⁷⁹⁴ Η άνοδος ερμηνεύεται ως επιβεβαίωση της «αγωνιστικής γραμμής» της προηγούμενης περιόδου και αποτέλεσμα της δράσης του ΠΑΜΕ. Ο συγκεκριμένος χώρος, έτσι κι αλλιώς, κατανοείται ως μη προνομιακό πεδίο παρέμβασης του μετωπικού σχήματος – παρότι καταστατικά το ΠΑΜΕ δεν αναγνωρίζει διαφορές ανάμεσα στον ιδιωτικό και τον δημόσιο τομέα και συνδικαλιστές της ΤΑΔΗΣΥ συμμετέχουν στη Γραμματεία του– και οποιαδήποτε ενίσχυση δείχνει στο κόμμα μια γενική δυναμική αναγνώρισης του αγωνιστικού ρόλου του μετώπου. Εκ του αποτελέσματος οι «ταξικές δυνάμεις» στον δημόσιο τομέα:

έχουν πρώτα και κύρια το καθήκον της οργάνωσης της ενεργού συμμετοχής των δημοσίων υπαλλήλων στο αντιπολεμικό κίνημα για να σταματήσει ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος, για να μην αξιοποιηθεί για την περιστολή δικαιωμάτων και ελευθεριών και για να απεμπλακεί η χώρα μας από αυτόν [...] [και εν συνεχεία] να οργανώσουν και να

---

⁷⁹² Μαρίνος, Γ., «Να σημάνει συναγερμός», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2001· βλ. επίσης Μαρίνος, Γ., «Κοινωνική Ασφάλιση: Αξιοποίηση της πείρας, όξυνση της ταξικής πάλης», *ό.π.* Το εν λόγω άρθρο στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* λειτουργεί έμμεσα και ως καθοδηγητικό κείμενο για τη Συνδιάσκεψη του 2002. Βασική ιδέα του κειμένου είναι ότι η λογική των παρεμβάσεων του ΠΑΜΕ απέτρεψε την ασφαλιστική μεταρρύθμιση του 2001 και η λογική ΠΑΜΕ θα αποτρέψει και την επερχόμενη. Επιπλέον, η ίδια η φύση των ασφαλιστικών θεμάτων, που ακουμπούν στην καθημερινότητα κάθε εργαζομένου, αλλά και το γεγονός ότι πρόκειται από τα πρώτα πεδία στα οποία ακουμπούν οι «καπιταλιστικές αναδιρθρώσεις», τα αναδεικνύουν σε ιδανική βάση κινητοποίησης της κοινωνίας, αντιπαράθεσης με τα μονοπώλια και το δικομματισμό και προώθησης του «άλλου δρόμου» που ευαγγελίζεται το ΚΚΕ.

⁷⁹³ Στο ίδιο.

⁷⁹⁴ «Σημαντική άνοδος των αγωνιστικών δυνάμεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2001.

προσανατολίσουν ταξικά τους εργαζόμενους και στο Δημόσιο, σε μέτωπο με το ταξικό εργατικό κίνημα.⁷⁹⁵

Στις 10 Δεκεμβρίου 2001 το ΠΑΜΕ διοργανώνει ανοικτή σύσκεψη στο γήπεδο του Σπόρτινγκ με αντικείμενο τον προγραμματισμό των δράσεων του σχήματος ενάντια στις μεταρρυθμίσεις σε ασφάλιση και περίθαλψη. Στη συζήτηση προβλέπεται η ανακίνηση του θέματος της προώθησης ενός νέου ασφαλιστικού συστήματος, η οποία απαιτεί ετοιμότητα και άμεση αντίδραση των «ταξικών δυνάμεων». Τον Απρίλιο του 2001 «[...] το ΠΑΜΕ είναι που τους χάλασε όλο το σκηνικό [...]» και ουσιαστικά «[...] μέσα από την όξυνση της ταξικής πάλης [διαμέσου των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό], το ΠΑΜΕ αύξησε το κύρος του, ενίσχυσε τους δεσμούς του με νέα συνδικάτα και σήμερα, από καλύτερες θέσεις, πιο πλούσιο σε εμπειρίες και με περισσότερη γνώση, καλείται να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της νέας φάσης αυτού του αγώνα για την Κοινωνική Ασφάλιση, την Υγεία και την Πρόνοια [...]».⁷⁹⁶ Σε αυτό το πλαίσιο, αποφασίζεται και πάλι ένα σύνθετο πλέγμα δράσεων, οι οποίες αποκαλύπτουν ένα ευρύ ρεπερτόριο που αντιστοιχεί σε ένα μετωπικό σχήμα το οποίο ξεφεύγει από την παραδοσιακή λογική της συνδικαλιστικής παράταξης:

Παρεμβαίνουμε και αναδείχνουμε καθημερινά τα προβλήματα Υγείας του λαού, στο ΙΚΑ, στα νοσοκομεία, στα ιατρεία. Μπαίνουμε εμπόδιο στην εμπορευματοποίηση. Πιέζουμε ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ και άλλες μεγάλες οργανώσεις (Ομοσπονδίες-ΕΚ) να πάρουν αποφάσεις για απεργιακές κινητοποιήσεις. Με παραστάσεις και ομαδικά διαβήματα, Επιτροπές Εργαζόμενων να απαιτούν τη λήψη τέτοιων αποφάσεων από τις ανώτερες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Προωθούμε συγκεκριμένα και επίμονα το συντονισμό της πάλης με τους αγρότες, τους ΕΒΕ και τη νεολαία. Πιέζουμε για επίσπευση της καταγγελίας των ΣΣΕ που λήγουν φέτος και προβάλλουμε το πλαίσιο στα οικονομικά και θεσμικά αιτήματα του ΠΑΜΕ [...]. Μέσα στο Γενάρη, προχωρούμε σε βασικούς επιλεγμένους και μεγάλους χώρους σε Δημοψηφίσματα για την Κοινωνική Ασφάλιση. Να δούμε αν ανάλογες πρωτοβουλίες μπορούμε να πάρουμε σε κάποιες

---

⁷⁹⁵ Αγκαβανάκης, Δ., «Με όπλο τον αγώνα κόντρα στις ανατροπές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 2001.

⁷⁹⁶ ΠΑΜΕ, «Μπροστά στην κρίσιμη αναμέτρηση για την κοινωνική ασφάλιση. Αποσπάσματα από την εισήγηση στη χτεσινή συγκέντρωση στο Σπόρτινγκ», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Δεκεμβρίου 2001.

εργατογειτονιές (π.χ. Λαϊκή αγορά Περιστερίου – Αιγάλεω – Καλλιθέας – Πετρούπολης – Καισαριανής – Ελληνικού κ.ά.). Να προχωρήσουμε σε μαζικά, μαχητικά απογευματινά Συλλαλητήρια σε όλες τις πόλεις τη μέρα έναρξης του «Κοινωνικού Διαλόγου» και να οξύνουμε την αντιπαράθεση με Κυβέρνηση και ΓΣΕΕ [...]. Να προχωρήσουμε από Γενάρη, στη λήψη αποφάσεων από Σωματεία, Εργατικά Κέντρα, Ομοσπονδίες που επηρεάζουμε για Απεργία και κλιμάκωση. Να ανοίξουμε την ανάγκη για Πανελλαδικό Συλλαλητήριο στην Αθήνα που μπορεί να αποτελέσει κεντρική πολιτική παρέμβαση του ταξικού συνδικαλιστικού κινήματος [...]. Παράλληλα, ανάλογα με την όξυνση της πάλης και τις ανάγκες της, θα παίρνονται πολύμορφες πρωτοβουλίες που θα ενισχύουν τον κεντρικό στόχο.⁷⁹⁷

Το ΠΑΜΕ «πειραματίζεται» με αναπάντεχες μορφές πολιτικής δράσης, όπως π.χ. δημοψηφίσματα σε χώρους δουλειάς, και ταυτόχρονα διαμορφώνει ένα πρόγραμμα δράσεων του οποίου η υλοποίηση απαιτούσε την ύπαρξη κάποιας κεντρικής συντονιστικής συνδικαλιστικής δομής.⁷⁹⁸ Είναι σαφές ότι η εσωκομματική συζήτηση για την, προγραμματισμένη για το Φεβρουάριο του 2002, Συνδιάσκεψη με θέμα το συνδικαλιστικό κίνημα, παρότι παραμένει αυστηρά εσωτερική –οι θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής δεν δημοσιοποιούνται–, φανερώνει μια γενική τάση αναβάθμισης της λειτουργίας του ΠΑΜΕ σε οιονεί συνδικαλιστική δομή. Σε αυτό, φυσικά, συντείνουν και τα θετικά αποτελέσματα της παρέμβασης του σχήματος –

---

⁷⁹⁷ Στο ίδιο.

⁷⁹⁸ Έχει ενδιαφέρον, σε σύγκριση με τον προγραμματισμό του ΠΑΜΕ, να παρακολουθηθεί ο σχεδιασμός της κομματικής οργάνωσης, έτσι όπως την περιγράφει ο υπεύθυνος για τη συνδικαλιστική δουλειά: «[...] Καταδίκη του συνόλου των αντεργατικών μέτρων και του κοινωνικού διαλόγου. Όξυνση της αντιπαράθεσης με τις δυνάμεις του συμβιβασμού. Διεκδίκηση των αιτημάτων που ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες. Οργάνωση των εργαζομένων. Πλατιά, αγωνιστική συσπείρωση, συντονισμό της δράσης εργατών-αγροτών, μικρομεσαίων στρωμάτων της πόλης και του χωριού. Η αποτελεσματικότητα της πάλης των κομμουνιστών προϋποθέτει την κατάκτηση της καθημερινής, σταθερής, αυτοτελούς πολιτικής δουλειάς μέσα στους εργαζόμενους και στις οικογένειές τους. Πολιτική δουλειά που θα βάζει στην ημερήσια διάταξη την αντιπαράθεση στο κεντρικό πολιτικό πρόβλημα, στο πρόβλημα της εξουσίας και θα διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για τη λύση του, ανεβάζοντας το επίπεδο της αντιμονοπωλιακής-αντιιμπεριαλιστικής συνείδησης, συσπειρώνοντας αγωνιστικές δυνάμεις, αναπτύσσοντας ταξικούς αγώνες. Μ' αυτή τη γραμμή μπορούμε να φέρουμε εργαζόμενους, νεολαίους κοντά στην πολιτική πρόταση του ΚΚΕ, να απεγκλωβίσουμε δυνάμεις, να πετύχουμε ουσιαστικές πολιτικές μετατοπίσεις [...]» βλ. Μαρίνος, Γ., «Κοινωνική Ασφάλιση: Αξιοποίηση της πείρας, όξυνση της ταξικής πάλης», ό.π.

άνοδος σε εκλογές ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, παρέμβαση για το ασφαλιστικό—, που επιτρέπουν στην κομματική ελίτ να τεκμηριώσει τη θέση περί επιτυχούς στρατηγικής επιλογής. Το ΠΑΜΕ, με ευθύ τρόπο πλέον, αναδεικνύεται σε βασικό σημείο αναφοράς για τη στρατηγική του Μετώπου, κάτι που θα αποτυπωθεί και στην επερχόμενη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη.

3.2.2 Η δεύτερη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη για το συνδικαλιστικό κίνημα (2002)

Η διήμερη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη (23-24 Φεβρουαρίου 2002) «για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα» έρχεται να δημιουργήσει ένα εμπλουτισμένο πλαίσιο αναφοράς σε σχέση με τον μετωπικό ρόλο του ΠΑΜΕ στο οποίο θα προσφεύγουν τόσο το στελεχιακό δυναμικό όσο και η κομματική βάση. Το ΚΚΕ διατηρεί ένα βαθμό μυστικότητας στην εν λόγω διαδικασία, αφού δεν δημοσιοποιεί τις θέσεις της Κεντρικής Επιτροπής ούτε επιτρέπει ανοικτό δημόσιο διάλογο για το θέμα της συνδιάσκεψης πριν από τη διενέργειά της. Αυτό σημαίνει ότι, σε πρώτη φάση, θέλει να αποφύγει μια επανάληψη των προσυνομιλιών αντεγκλήσεων του 2000 επί ενός, έτσι κι αλλιώς, κεντρικού ζητήματος για την κομματική βάση και ταυτόχρονα επιδιώκει την καλύτερη εμπέδωση από πλευράς οργανωμένου κόμματος της ενισχυμένης θέσης που αναμένεται να έχει το ΠΑΜΕ στις παρεμβάσεις του επόμενου διαστήματος. Η Εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής και η Απόφαση της Συνδιάσκεψης δημοσιεύονται στο *Ριζοσπάστη* στις 28 Φεβρουαρίου και στις 3 Μαρτίου 2002 αντίστοιχα.⁷⁹⁹

Σε συνέντευξή του μία εβδομάδα πριν από τη συνδιάσκεψη, ο Κ. Παρασκευάς —υπεύθυνος από το ΠΓ για το συνδικαλιστικό κίνημα— προσδιορίζει τους στόχους της εν λόγω συλλογικής διαδικασίας. Ο πρώτος στόχος συνίσταται στην «[...] ισχυροποίηση των γραμμών του Κόμματος και της επιρροής του, [στην] κατάκτηση της ικανότητας, ώστε ολόκληρο το Κόμμα, από την ΚΕ μέχρι την ΚΟΒ, να διεξάγει πιο αποτελεσματικά και ενιαία τον ιδεολογικοπολιτικό και μαζικό αγώνα [...]»,

---

⁷⁹⁹ ΚΚΕ, «Η δράση του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα. Εκτενή αποσπάσματα από την εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στη Συνδιάσκεψη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Φεβρουαρίου 2002· ΚΚΕ, «Απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ. Για τη δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και στο συνδικαλιστικό της κίνημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 2002.

θέτοντας έτσι ως προϋπόθεση την ενεργοποίηση του κόμματος ως προς την «άνοδο της συνδικαλιστικής δουλειάς». Ο δεύτερος στόχος «[...] είναι να ισχυροποιηθεί ο ταξικός πόλος, στα πλαίσια του συνδικαλιστικού κινήματος [...] μέσα από την παρουσία του ΠΑΜΕ [...]» και κατ' αυτό τον τρόπο:

να ανέβει στο ύψος των σημερινών και αυριανών απαιτήσεων η οργάνωση της εργατικής τάξης στο συνδικαλιστικό κίνημα [...] ξεπερνώντας επιπρόσθετα εμπόδια, που παρεμβάλλουν τόσο οι δυνάμεις της ταξικής συνεργασίας αλλά και διάφορες δομές, που έχουν ξεπεραστεί από τις ίδιες τις αντικειμενικές εξελίξεις, με τις νέες εργασιακές σχέσεις, τον κατακερματισμό του συνδικαλιστικού κινήματος.⁸⁰⁰

Ο Παρασκευάς προσπαθεί να εμφανίσει το ΠΑΜΕ ως μια μορφή συνδικαλιστικής παρέμβασης που έρχεται να προωθήσει την προσαρμογή ενός «ταξικού» συνδικάτου στις «αντικειμενικές εξελίξεις». Η επισήμανση του «νέου» ως νομιμοποιητικής βάσης της συνδικαλιστικής πρότασης του κόμματος λειτουργεί ως αντεπιχείρημα σε διαφωνίες περί «περιχαράκωσης» ή «διάσπασης του συνδικαλιστικού κινήματος».

Ως εκ τούτου τα δύο ντοκουμέντα της Συνδιάσκεψης θα μπορούσαν να κωδικοποιηθούν σε επτά αλληλένδετους άξονες οι οποίοι έχουν μια τριπλή στόχευση: α) προετοιμάζουν ιδεολογικά τα στελέχη που θα κληθούν να υλοποιήσουν τη στρατηγική του ΠΑΜΕ στους μαζικούς χώρους· β) επιταχύνουν διαδικασίες αναπροσαρμογής της κομματικής υλικότητας προς αυτούς τους στόχους· γ) ξεκαθαρίζουν το υπόδειγμα οικοδόμησης, δράσης και κινητοποίησης στους χώρους εργασίας.

1. Επαναλαμβάνεται το γνωστό μοτίβο της παραγωγικής –με όρους λογικής–ερμηνείας των εργασιακών διεκδικήσεων. Δηλαδή μια διεκδίκηση δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην ικανοποίηση ενός στενού κλαδικού αιτήματος, αλλά θα πρέπει να διευρύνει την πολιτική της απεύθυνση και στη συνειδητοποίηση από την πλευρά των εργαζομένων του χαρακτήρα του συστήματος που δημιουργεί το έδαφος των διεκδικήσεων. Κατά συνέπεια με την επίτευξη «[...] της μόνιμης και σταθερής εκλαΐκευσης [των θέσεων του

---

⁸⁰⁰ Παρασκευάς, Κ., «Συζητάμε για την οργάνωση και την προοπτική των αγώνων», συνέντευξη, εφ. Ριζοσπάστης, 17 Φεβρουαρίου 2002.

κόμματος] [...] κατά τομέα, κλάδο, κατά χώρο δουλιάς [...]»⁸⁰¹ κατορθώνεται η σύνδεση του ειδικού με το γενικό και αναδεικνύεται η διακριτή συνδικαλιστική λογική που το κόμμα θέλει να προβάλλει. Ταυτόχρονα, διαμορφώνεται και ένα πλαίσιο πέντε αξόνων παρέμβασης στην εργατική τάξη⁸⁰² που θέτει τα πεδία στα οποία θα επιδιωχθεί η πολιτικοποίηση των εργαζομένων. Κατ' αυτό τον τρόπο αιτιολογείται η ανάγκη ύπαρξης του ΠΑΜΕ ως συντονιστικής δομής που θα συσπειρώνει τις επιμέρους συνδικαλιστικές δράσεις προς μια δεδομένη κατεύθυνση και προτάσσεται ο ρόλος του –ισχυροποιημένου– κόμματος ως πηγής της πολιτικοποίησης των αιτημάτων και των δράσεων του «ταξικά προσανατολισμένου» συνδικαλιστικού κινήματος. Με τα λόγια ενός ομιλητή στις εργασίες της συνδιάσκεψης: «[...] η πράξη δείχνει πως στο τέλος αυτό καταλήγει οι εργαζόμενοι να χειροκροτούν τους κομμουνιστές που τρέχουν και μετά να ψηφίζουν ΝΔ και ΠΑΣΟΚ [...]»⁸⁰³ δηλαδή, εάν δεν επιτυγχάνεται η ολοκληρωμένη πολιτικοποίηση, θα αναλώνονται σημαντικές κομματικές δυνάμεις σε αδιέξοδες δραστηριότητες.

2. Το κόμμα επανέρχεται στο πλάνο της «αναδιάρθρωσης» της εσωκομματικής δομής «[...] με στόχο την καλύτερη διάταξη και συγκέντρωση των κομματικών δυνάμεων στην εργατική τάξη, σε εργασιακούς χώρους, σε κλάδους και τομείς που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ενότητα δράσης και τη συσπείρωση της εργατικής τάξης [...]»⁸⁰⁴ Η ανάγκη αναδιάταξης της εσωκομματικής μορφολογίας, όπως είδαμε ήδη από τις αποφάσεις του 15ου Συνεδρίου, ανακύπτει επί τη βάσει της καλύτερης υποστήριξης της

---

⁸⁰¹ ΚΚΕ, «Για τη δράση του Κόμματος στην Εργατική Τάξη και στο Συνδικαλιστικό της Κίνημα. Απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ», απόφαση πανελλαδικής συνδιάσκεψης (24 Φεβρουαρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 197.

⁸⁰² «[...] Πάλι ενάντια στην ανατροπή των εργασιακών σχέσεων, διεκδίκηση ουσιαστικών αυξήσεων στους μισθούς και τις συντάξεις [...], για δημόσια Κοινωνική Ασφάλιση για όλο το λαό, για αποκλειστικά δημόσια δωρεάν Υγεία, Πρόνοια [...], για το δικαίωμα στη μόρφωση [...], για την υπεράσπιση-διεύρυνση των δημοκρατικών δικαιωμάτων και συνδικαλιστικών ελευθεριών [...]. Ανάπτυξη της αντιμπεριαλιστικής πάλης [...]» στο ίδιο, σελ. 201-204.

⁸⁰³ «Για τη δράση του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα. Ρεπορτάζ από τη συζήτηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 2002.

⁸⁰⁴ ΚΚΕ, «Για τη δράση του Κόμματος στην Εργατική Τάξη και στο Συνδικαλιστικό της Κίνημα. Απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ», ό.π., σελ. 199.

στρατηγικής του Μετώπου. Είναι απαραίτητο το οργανωμένο κόμμα να εντοπίζει κρίσιμους κλάδους και μαζικούς χώρους από τους οποίους επιθυμεί να αντλήσει δυνάμεις και να συγκροτήσει μόνιμες δομές παρέμβασης σε αυτούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι, προς το παρόν, δεν επιζητείται ο περιορισμός των «εδαφικών» ΚΟΒ, αλλά αντίθετα ο αναπροσανατολισμός τους προς τη δράση στους χώρους εργασίας. Όπως αναφέρεται και στην Εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής: «[...] με ευθύνη των καθοδηγητικών οργάνων να διασφαλίζεται συνεργασία και συντονισμός ΚΟΒ σε επίπεδο δήμου ή πόλης, να χτυπάνε όλα τα σφυριά συντονισμένα για την επικοινωνία με χώρους εργασίας και τη σύνδεση των εργαζομένων, ως κατοίκων της περιοχής, με το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα [...]».⁸⁰⁵ Επιπλέον, οι κρίσιμοι κλάδοι παρέμβασης αντιστοιχούν σε ανερχόμενους τομείς της οικονομίας στους οποίους παρατηρείται κενό συνδικαλιστικής εκπροσώπησης και ελαστικές εργασιακές σχέσεις που τους καθιστούν προνομιακό πεδίο παρέμβασης. Έτσι, φερειπείν, στη Συνδιάσκεψη αναφέρθηκε το παράδειγμα των εργαζομένων στις τηλεπικοινωνίες –κυρίως τηλεφωνικά κέντρα– «[...] όπου ένα ποσοστό γύρω στο 90% από τους νέους εργαζόμενους δουλεύουν με ελαστικές εργασιακές σχέσεις [...] [και] συγκεκριμένο παράδειγμα θυγατρικής του ΟΤΕ με 1.500 εργαζόμενους, από τους οποίους μόνο οι 350 είναι με σύμβαση αορίστου χρόνου και απ' αυτούς οι 180 ανήκουν στο εργοδοτικό σωματείο [...]».⁸⁰⁶ Σε αυτόν το χώρο είναι αναγκαία η δημιουργία ΚΟΒ για να συσπειρώσουν εργαζόμενους. Δεδομένων αυτών, έμφαση δίνεται και στην παρέμβαση του κόμματος και του ΠΑΜΕ σε χώρους που προετοιμάζουν νέους εργαζόμενους – πέρα από τα ΑΕΙ και τα ΤΕΙ –, όπως σε ΙΕΚ, Τεχνικά Λύκεια και χώρους μαθητείας και κατάρτισης. Αυτές τις

---

⁸⁰⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα» εισήγηση στην Πανελλαδική Συνδιάσκεψη (23-24 Φεβρουαρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 176.

⁸⁰⁶ «Για τη δράση του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα. Ρεπορτάζ από τη συζήτηση», *ό.π.*

παρεμβάσεις θα τις συντονίζει η Γραμματεία Νέων του ΠΑΜΕ υπό την καθοδήγηση του κόμματος και των οικείων οργάνων της ΚΝΕ.⁸⁰⁷

3. Κατ' αντιστοιχία, και οι «κομματικές ομάδες» θα πρέπει να ακολουθήσουν μια αντίστοιχη λογική αναδιάταξης. Υπενθυμίζουμε από το καταστατικό του 1996 ότι οι «κομματικές ομάδες» είναι ομάδες μελών του ΚΚΕ που δραστηριοποιούνται και είναι χρεωμένες σε συγκεκριμένους μαζικούς χώρους και συνδικαλιστικές παρατάξεις. Με τα λόγια της Εισήγησης: «[...] κατεύθυνσή μας είναι να συγκροτηθούν κεντρικές κομματικές ομάδες με πανελλαδική ευθύνη, ανά κλάδο παραγωγής ή τομέα υπηρεσιών, π.χ., Ενέργεια, Τηλεπικοινωνίες, Μεταφορές, ώστε από κοινού με τις αντίστοιχες κομματικές οργανώσεις και τα τμήματα της ΚΕ, να συμβάλλουν ενιαία στην επεξεργασία και την προώθηση της πολιτικής του Κόμματος [...]».⁸⁰⁸ Αυτό που προτείνεται δηλαδή είναι ένα σχήμα κλαδικής συγκρότησης, όπου οι κομματικές ομάδες θα ελέγχουν τις αντίστοιχες Γραμματείες του ΠΑΜΕ που θα δημιουργηθούν σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο. Η σύνδεση με τα Τμήματα της Κεντρικής Επιτροπής διασφαλίζει την αμφίδρομη ροή πληροφοριών προς το κόμμα και ιδεολογικοπολιτικής κατεύθυνσης προς τους μαζικούς χώρους. Η Κεντρική Επιτροπή ξεκαθαρίζει:

Τα καθήκοντα που θέτουν για υλοποίηση οι αποφάσεις του 16ου Συνεδρίου, οι σημαντικοί στόχοι που βάζουμε και οι αναπροσαρμογές στη δουλειά μας στην εργατική τάξη και το κίνημά της, επιβάλλουν την ανάληψη μεγάλης και πλήρους ευθύνης από τα καθοδηγητικά όργανα του Κόμματος, από όλες τις κομματικές οργανώσεις. *Δεν μπορούμε να μεταθέτουμε αυτό το καθήκον της καθοδηγητικής ευθύνης σε καμιά μορφή ευρύτερης συσπείρωσης ή στην παράταξη.*⁸⁰⁹

---

⁸⁰⁷ Βλ. και το άρθρο του Γραμματέα του ΚΣ της ΚΝΕ για τη Συνδιάσκεψη: Γκιώνης, Θ., «Για τη δουλιά μας στην εργαζόμενη νεολαία», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2002, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2002-teyxos-2/gia-th-doylia-mas-sthn-ergazomenh-neolaia>.

⁸⁰⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα», *ό.π.*, σελ. 176.

⁸⁰⁹ Στο ίδιο, σελ. 193 (η έμφαση δική μας).

4. Στο πλαίσιο αυτό αποσαφηνίζονται ορισμένες πλευρές του χαρακτήρα και του προτύπου δράσης του ΠΑΜΕ. Η Εισήγηση ξεκαθαρίζει ότι το ΠΑΜΕ «[...] αποτελεί χώρο ταξικής συσπείρωσης συνδικάτων, συνδικαλιστών, συντονιστικών επιτροπών, επιτροπών αγώνα που παλεύουν συντονισμένα, πανελλαδικά με όρους μαζικού κινήματος [...]».⁸¹⁰ Κατά συνέπεια το ΠΑΜΕ είναι ευρύτερο από παράταξη και φιλοδοξεί να αποτελέσει πόλο συσπείρωσης και συντονισμού «[...] των ταξικών δυνάμεων, των συνδικάτων και άλλων μορφών οργάνωσης των εργατοϋπαλλήλων [...]» με σκοπό «[...] να νομιμοποιηθεί ως ο πραγματικός φορέας που εκφράζει τα συμφέροντα των εργατοϋπαλλήλων του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, ως ο φορέας που μπορεί να συντονίσει την πάλη τους και να παίζει σοβαρό ρόλο στην ανάπτυξη κοινωνικών συμμαχιών με τα άλλα λαϊκά στρώματα [...]».⁸¹¹ Η δομή της «Συντονιστικής Επιτροπής» είναι ιδιαίτερα σημαντική στο βαθμό που καλείται να «συντονίσει» τη δράση των συνδικαλιστών σε συνδικάτα και χώρους δουλειάς όπου οι δυνάμεις του ΚΚΕ είτε είναι πλειοψηφικές ή μειοψηφικές είτε δεν υπάρχει συνδικάτο. Η δράση της «Συντονιστικής Επιτροπής» αρθρώνεται από το κλαδικό στο τοπικό, ενώ προβλέπεται η δημιουργία ευέλικτων Γραμματειών σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ως συνδέσμων με συνεργαζόμενες συνδικαλιστικές δυνάμεις. Εξίσου σημαντικές είναι οι «Επιτροπές Αγώνα», που έτσι κι αλλιώς προϋπήρχαν στην πρακτική του ΚΚΕ, οι οποίες είναι λιγότερο μόνιμες δομές που συγκροτούνται σε όλα τα συνδικαλιστικά επίπεδα, ειδικά στο πρωτοβάθμιο, και έχουν έναν περισσότερο θεματικό χαρακτήρα. Λειτουργούν δηλαδή υποστηρικτικά μιας κεντρικής καμπάνιας την οποία έχει αναλάβει για ένα θέμα το ΠΑΜΕ, κινητοποιώντας δυνάμεις σε πρωτοβάθμιο επίπεδο (βλ. και τις Επιτροπές Αγώνα για το Ασφαλιστικό που είχε συγκροτήσει το ΠΑΜΕ ένα χρόνο νωρίτερα). Τέλος, με τη Συνδιάσκεψη ολοκληρώνεται και η κατάργηση της κάθετης δομής της ΕΣΑΚ, διαλύονται δηλαδή η Εκτελεστική Επιτροπή της παράταξης, όπως και όλα τα ενδιάμεσα όργανα, επιτροπές και γραμματείες. Διατηρείται ένα κεντρικό γραφείο που παρακολουθεί τις αρχαιρεσίες και τα συνέδρια στα οποία συμμετέχουν παρατάξεις της ΕΣΑΚ. Είναι σαφές πια ότι

---

⁸¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 189.

⁸¹¹ Στο ίδιο.

η καταργημένη δομή της ΕΣΑΚ ανασυγκροτείται σταδιακά διαμέσου του ΠΑΜΕ και σε στενότερη συνεργασία με τις αντίστοιχες κομματικές οργανώσεις και ομάδες.

5. Ταυτόχρονα, επιχειρείται η σύνδεση της δράσης του ΠΑΜΕ με αλλαγές στην ίδια τη δομή του συνδικαλιστικού κινήματος. Και εδώ επαναλαμβάνονται οι θέσεις του Προγράμματος:

Ενιαία πρωτοβάθμια σωματεία (σε πόλη ή νομό) στους κλάδους και στους μεγάλους εργοστασιακούς-εργασιακούς χώρους, που θα καλύπτουν όλες τις ειδικότητες και όλους τους εργαζόμενους, ανεξάρτητα από σχέσεις εργασίας. Κλαδικά συνδικάτα σε κάθε πόλη ή νομό που θα καλύπτουν όλους τους εργαζόμενους, π.χ., στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, στις αερομεταφορές, στις τηλεπικοινωνίες, στην ηλεκτρενέργεια. Ενοποίηση Ομοσπονδιών σε ενιαίους κλάδους παραγωγής ή υπηρεσιών.⁸¹²

Το ΚΚΕ, όπως θα δούμε και παρακάτω, θα δημιουργήσει δικά του κλαδικά συνδικάτα για να καλύψει κενά συνδικαλιστικής εκπροσώπησης στη ΓΣΕΕ. Στην ουσία, βέβαια, το ίδιο το ΠΑΜΕ, με το οργανωτικό μοντέλο των κλαδικών γραμματειών που επιλέγει και τη στοχευμένη απεύθυνση σε συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων, λειτουργεί ως πρόπλασμα μιας εναλλακτικής συνδικαλιστικής συγκρότησης.

6. Επιπλέον, ανατίθεται, μολονότι όχι εμφαντικά σε αυτή τη φάση, ένας πιο διευρυμένος ρόλος στο ΠΑΜΕ, που περιλαμβάνει «[...] την κοινή δράση με τη μικρομεσαία αγροτιά και τους ΕΒΕ, με τις αγωνιστικές κινήσεις που δρουν σε αυτά τα κινήματα [...]».⁸¹³ Βέβαια, ακόμη το ΠΑΜΕ δεν λειτουργεί ως το κύριο πεδίο συσπείρωσης, ωστόσο προσφέρει μια βάση συντονισμένης δράσης και με άλλες κοινωνικές δυνάμεις που βρίσκονται και αυτές σε διαδικασία συγκρότησης αντίστοιχων μετωπικών σχημάτων.
7. Τέλος, επισημαίνονται οι ανάγκες διεθνούς συνεννόησης και δράσης υπό την ομπρέλα της πρόσφατα ανασυγκροτημένης ΠΣΟ. Αν και δευτερεύουσας σημασίας για τη μετέπειτα εξέλιξη του ΠΑΜΕ, η προβολή του διεθνούς

---

⁸¹² Στο ίδιο, σελ. 192.

⁸¹³ ΚΚΕ, «Για τη δράση του Κόμματος στην Εργατική Τάξη και στο Συνδικαλιστικό της Κίνημα», ό.π., σελ. 206.

χαρακτήρα ανάγει τη στρατηγική του ΚΚΕ στο συνδικαλιστικό κίνημα σε βασικό σκέλος της γενικής πρότασής του για την ανασύνταξη του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Επιπλέον, ο συμβολικός χαρακτήρας των εν λόγω πρωτοβουλιών επιτρέπει στο κόμμα να αναδείξει και το διεθνιστικό στοιχείο, που είναι εγγενές στην κομμουνιστική ταυτότητα, έτσι όπως την αντιλαμβάνεται το ΚΚΕ τουλάχιστον. Βέβαια, υπάρχει και μια πιο έμπρακτη σκοπιμότητα. Όπως είδαμε, το ΠΑΜΕ είχε κεντρική θέση στις αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις ενάντια στον πόλεμο στο Αφγανιστάν και ήταν παρόν στη Γένοβα και στην Πράγα. Το κόμμα είναι υποχρεωμένο να δώσει ένα διεθνιστικό πλαίσιο αναφοράς και στον συνδικαλιστικό του βραχίονα στο βαθμό που έτσι κι αλλιώς αλληλεπιδρά με τις διεθνείς διεργασίες και φιλοδοξεί να διαμορφώσει ένα διακριτό πολιτικό στίγμα.

Η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του 2002 θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα σημαντικό βήμα για την αυτοκατανόηση του ΚΚΕ ως συλλογικού εκφραστή ενός διαφορετικού πνεύματος στο συνδικαλιστικό κίνημα. Δεδομένης της έντασης που η επιλογή του ΠΑΜΕ είχε παραγάγει άμα τη δημιουργία του, ήταν απαραίτητη η ενεργοποίηση του κομματικού δυναμικού προς μια κατεύθυνση καλύτερης εμπέδωσης της εν λόγω στρατηγικής. Σε μεγάλο βαθμό οι αρχές τις οποίες θέτουν τα ντοκουμέντα της Συνδιάσκεψης λειτουργούν ως βάση για τη μετέπειτα ανάπτυξη του ΠΑΜΕ. Επίσης, οι σαφείς κοινωνικές στοχοθετήσεις που προτάσσονται σηματοδοτούν και την ωρίμανση στην ελίτ του κόμματος μιας αντίληψης για πιο «καθαρή» εργατική σύνθεση του κόμματος. Την ίδια στιγμή, και είναι σημαντικό να το επαναλάβουμε και εδώ, το ΚΚΕ δείχνει να επικοινωνεί, μέσα από το δικό του πρίσμα και τη δική του κοσμοθεωρία, με συγκεκριμένες μεταβολές στην οργάνωση της εργασίας και τις εργασιακές σχέσεις και να προτείνει συγκεκριμένες προσαρμογές στην τακτική του, οι οποίες, υπό μία έννοια, κινούνται και σε μια ρηξιακή κατεύθυνση με τις πρότερες συνδικαλιστικές πρακτικές.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, τείνει να παγιώνεται και η πολιτική άρνηση απέναντι στις άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις οι οποίες «[...] προωθούν τη λογική της ταξικής συνεργασίας που οδηγεί στον αφοπλισμό του εργατικού κινήματος

[...].⁸¹⁴ Για το ΚΚΕ τυχόν συγκλίσεις στο συνδικαλιστικό πεδίο με δυνάμεις που προέρχονται από το ΠΑΣΟΚ, τη ΝΔ και τον Συνασπισμό συνιστούν πλέον αναίρεση του σκοπού της ανασυγκρότησης του συνδικαλιστικού κινήματος, αφού εκφράζουν την παθογένειά του. Συγκεκριμένα, το ΠΑΣΟΚ διαμέσου της ΠΑΣΚΕ επιδιώκει την «ποδηγέτηση» του συνδικαλιστικού κινήματος προς την κατεύθυνση του «συμβιβασμού» και την «αδράνεια» των εργαζομένων με τη δημιουργία μιας «γραφειοκρατικής» και «εξαγορασμένης» συνδικαλιστικής ελίτ. Η ΝΔ εργαλειοποιεί το συνδικαλιστικό κίνημα ώστε να αξιοποιήσει τη δυσαρέσκεια των εργαζομένων για εκλογικούς σκοπούς. Τέλος, ο Συνασπισμός, από την πλευρά του, είναι «[...] συμπληρωματική δύναμη των κύριων φορέων της ταξικής συνεργασίας στο σ.κ. [...]» και με την πρόφαση της «ενότητας του σ.κ.» θέτει αναχώματα στη συσπείρωση των εργαζομένων στον υπό διαμόρφωση ταξικό πόλο.⁸¹⁵ Βέβαια, η συνδικαλιστική τακτική μπορεί να είναι ευέλικτη⁸¹⁶ ή ακόμη μπορεί να παρατηρούνται συμπτώσεις σε ορισμένες θέσεις ανάμεσα στο ΠΑΜΕ και άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις,⁸¹⁷ ωστόσο αυτό είναι αναμενόμενο στο βαθμό που οι εν λόγω δυνάμεις προσπαθούν να αναπαραχθούν στο πλαίσιο του συνδικαλιστικού κινήματος. Σημαντική επομένως είναι η γραμμή αντιπαράθεσης, η οποία θα πρέπει να είναι κεντρική ενάντια, λόγου χάρη, στις «καπιταλιστικές αναδιρθρώσεις» ή στις «επιθέσεις των μονοπωλίων» και δεν θα πρέπει να τεμαχίζεται σε επιμέρους διεκδικήσεις.

Κατά συνέπεια ο πιο βασικός παράγοντας για τον «ταξικό» προσανατολισμό του συνδικαλισμού είναι το πολιτικό υποκείμενο και το πώς τα πολιτικά κόμματα επιλέγουν να παρεμβαίνουν και να λειτουργούν σε συνδικαλιστικό επίπεδο. Και εκεί

---

⁸¹⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα», *ό.π.*, σελ. 180.

⁸¹⁵ Και για τα τρία κόμματα βλ. *στο ίδιο*, σελ. 181.

⁸¹⁶ «[...] η συμφωνία στη γενική κατεύθυνση δεν αναιρεί τη δυνατότητα ελιγμών ή παραταξιακών διαφοροποιήσεων σε περιόδους όξυνσης της ταξικής πάλης και άσκησης ισχυρής πίεσης από τους εργαζόμενους και τις ταξικές δυνάμεις [...]» *στο ίδιο*, σελ. 180.

⁸¹⁷ «[...] Σε μια σειρά επίσης οργανώσεις φαίνεται να συμπίπτουμε σε διαπιστώσεις ή γενικές αναφορές και συνθήματα με τις άλλες παρατάξεις, όπως π.χ. στο σύνθημα για φτηνή και καλή υγεία για το λαό. Αυτό όμως δε σημαίνει συμφωνία και συναντίληψη, ίδιους στόχους και επιδιώξεις και κυρίως δεν πρέπει να κατανοείται ως άμβλυνση της ιδεολογικοπολιτικής αντιπαράθεσης [...]» βλ. Σκιαδιώτης, Γ., «Ταξική συνέπεια και γραμμή αντιπαράθεσης», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2002, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2002-teyxos-2/taksikh-synepeia-kai-grammh-antiparatheshs>.

έγκειται η ποιοτική διαφορά ανάμεσα στο ΚΚΕ και στους υπολοίπους. Το ΠΑΜΕ διαμορφώνεται ως ένα μετωπικό σχήμα που καλείται να υλοποιήσει την πολιτική κατεύθυνση στο συνδικαλιστικό κίνημα λειτουργώντας «αντιθεσμικά» αλλά πάντοτε στο εσωτερικό του συνδικαλιστικού κινήματος. Το ΚΚΕ δεν απορρίπτει την ύπαρξη της ΓΣΕΕ ως ιστορικής μορφής εκπροσώπησης των εργαζομένων στην ελληνική κοινωνία, αλλά τη διαχείρισή της από τις συνδικαλιστικές ελίτ του παρόντος. Ο εργαζόμενος που ψηφίζει, για παράδειγμα, ΠΑΣΟΚ εξακολουθεί να είναι εργαζόμενος που υφίσταται επιθέσεις, διεκδικεί αιτήματα και υπερασπίζεται δικαιώματα. Σκοπός του ΠΑΜΕ είναι να τον εξοικειώσει με μια διαφορετικού τύπου πολιτική λογική, έμπρακτα όμως και στο πεδίο της συνδικαλιστικής πάλης, και εν συνεχεία να τον «τραβήξει» και σε μια άλλη πολιτική επιλογή και σε κεντρικό επίπεδο. Γι' αυτόν το λόγο βασική προϋπόθεση όλων των παραπάνω είναι η «ισχυροποίηση του ΚΚΕ», η ύπαρξη ενός ισχυρού πολιτικού φορέα που θα στηρίζει το «ταξικό ρεύμα» στο συνδικαλιστικό κίνημα και θα πολιτικοποιεί τους εργαζομένους με μια γραμμή αντιπαράθεσης και όχι συμβιβασμού. Το κόμμα είναι ο συλλογικός νους που παράγει πολιτική για την εργατική τάξη, και το (ταξικό) συνδικαλιστικό κίνημα ο βραχίονάς του στους χώρους δουλειάς.

Έτσι, το ΠΑΜΕ, όπως περιγράφεται από τη Συνδιάσκεψη του 2002, δεν επιχειρείται ακόμη να εμφανιστεί ως *οιονεί* συνδικάτο, αλλά περισσότερο ως μέτωπο συσπείρωσης και συντονισμού. Το ΚΚΕ εξακολουθεί να εντάσσει το ΠΑΜΕ σε μια γενικότερη μετωπική στρατηγική που σε άλλα επίπεδα παρέμβασης είναι πιο ανοικτή και σε άλλα πιο κλειστή. Ωστόσο είναι εμφανές ότι η κομματική ελίτ, έχοντας αξιολογήσει, όπως είδαμε, με θετικό τρόπο την εμπειρία της κινητοποίησης για το ασφαλιστικό, προτιμά να διαθέσει κομματικές δυνάμεις στο συνδικαλιστικό πεδίο. Με τα λόγια του Δ. Γόντικα: «[...] το κεντρικό καθήκον του Κόμματος, για οργάνωση και προετοιμασία της εργατικής τάξης να ανεβάσει την πάλη σε ένα άλλο ανώτερο επίπεδο και με σαφή προοπτική αλλαγών σε επίπεδο εξουσίας, πηγάζει από τις ίδιες τις εξελίξεις ως *απόλυτη αναγκαιότητα* [...]».⁸¹⁸

---

⁸¹⁸ Γόντικας, Δ., «Ανοίγουμε καινούριους δρόμους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 2002 (η έμφαση δική μας).

3.2.3 Η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό: Ο δεύτερος γύρος

Το ΚΚΕ βρίσκεται σε κατάσταση διαρκούς ετοιμότητας όσον αφορά το ασφαλιστικό, αναμένοντας και το αποτέλεσμα του διαλόγου ανάμεσα στην κυβέρνηση και τη ΓΣΕΕ. Όπως προείπαμε, το κόμμα, διαμέσου του ΠΑΜΕ, διατηρεί τη στοχοθέτηση της σύγκρουσης με την κυβέρνηση, αλλά και με την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ για το συγκεκριμένο ζήτημα, «κρεμώντας» ουσιαστικά σε αυτό όλα τα υπόλοιπα ζητήματα που ενδιαφέρουν το συνδικαλιστικό κίνημα – συλλογικές συμβάσεις, περίθαλψη κ.ο.κ. Φαίνεται πως σε αυτή τη φάση το ΚΚΕ είναι αποφασισμένο να προσδέσει την περαιτέρω ανάπτυξη του ΠΑΜΕ και τη νομιμοποίηση του ρόλου του στο σύστημα εκπροσώπησης στην έμπρακτη παρέμβασή του με συλλαλητήρια και κινητοποιήσεις και, το κυριότερο, στην αντίληψη ότι οι κινητοποιήσεις της άνοιξης του 2001 δημιούργησαν κοινωνικά ρήγματα που το κόμμα όφειλε να εκμεταλλευτεί. Επιπρόσθετα, η ορμή από τις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του φθινοπώρου και η προοπτική της επανάληψής τους σε πιθανές επιθέσεις των ΗΠΑ σε άλλους στόχους διατηρούσαν το κόμμα σε «αγωνιστική ετοιμότητα», η οποία, έτσι κι αλλιώς, είναι σημαντικός παράγοντας εσωκομματικής συνοχής. Το κόμμα επιλέγει στη συνάφεια του δεύτερου γύρου των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό να ακολουθήσει μια *τακτική όξυνσης*, σε αντίθεση με την *τακτική της κριτικής συμπόρευσης* που είχε επιλέξει το 2001. Η όξυνση επιτυγχάνεται με την κατά προτεραιότητα ενεργοποίηση τριών στοιχείων που διαπνέουν το λόγο και την πρακτική του κόμματος: α) ο «εξωτερικός εχθρός»· β) η προλεταριοποίηση των εγκλήσεων· γ) η κομματικοποίηση των προταγμάτων.

Στις 31 Ιανουαρίου 2002 το ΠΑΜΕ διοργανώνει σε όλη την Ελλάδα συλλαλητήρια με γενικά συνδικαλιστικά αιτήματα (ακρίβεια, ανεργία, ασφάλιση, υγεία, αυξήσεις) «κόντρα σ' έναν καλλιεργούμενο εφησυχασμό», όπως αναφέρεται στο *Ριζοσπάστη*, ώστε να αντιληφθούν οι εργαζόμενοι «[...] το μέγεθος και την ποιότητα της επίθεσης που έχει εξαπολυθεί κατά της εργατικής τάξης και ήδη παίρνουν τη θέση τους στο μετερίζι του αγώνα [...]».⁸¹⁹ Όπως αναφέρεται από τη Γραμματεία του ΠΑΜΕ, πραγματοποιούνται 46 συλλαλητήρια σε όλη τη χώρα, μόνο στο λεκανοπέδιο γίνονται 220 περιοδείες σε χώρους δουλειάς στις 30 Ιανουαρίου για

⁸¹⁹ «Αφετηρία για διαρκή μπλόκα στην αντεργατική πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 2002.

συμμετοχή στο συλλαλητήριο, και μοιράζονται 160.000 φυλλάδια.⁸²⁰ Πέρα από τη σχετικότητα των αριθμητικών δεδομένων, είναι φανερή η προσπάθεια να διατηρείται σε ετοιμότητα ο κομματικός μηχανισμός και ταυτόχρονα να προτάσσεται το ΠΑΜΕ ως κύριος εκφραστής αυτών των διαδικασιών. Στις 3 Φεβρουαρίου 2002 αντιπροσωπεία του ΠΑΜΕ συναντιέται με εκπροσώπους των αγροτικών μπλοκ στα Τέμπη, μια κίνηση συμβολικής αλληλεγγύης στο πλαίσιο της λογικής του «Λαϊκού Μετώπου».⁸²¹ Στις 21 Φεβρουαρίου το Συνδικάτο του Μετάλλου και η Συντονιστική Επιτροπή της Αθήνας –όλα δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο του ΠΑΜΕ– προβαίνουν σε παράσταση διαμαρτυρίας έξω από το Υπουργείο Εργασίας ενόψει της δεύτερης συνάντησης των κοινωνικών εταίρων για την ΕΓΣΣΕ του 2002.⁸²² Τέλος, στο πρώτο δεκαήμερο μετά το πέρας της Συνδιάσκεψης διοργανώνονται ανοικτές πολιτικές συζητήσεις σε εργατικές ΚΟΒ με θέμα τον προγραμματισμό δράσης και τον προσδιορισμό των προβλημάτων κάθε κλάδου.

Στις 5 Μαρτίου το Υπουργείο Εργασίας καταθέτει «πλαίσιο αρχών» για την εκκίνηση του κοινωνικού διαλόγου το οποίο απορρίπτεται από το ΚΚΕ ως «[...] νέα σφοδρότατη επίθεση ενάντια στα κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων [...],⁸²³ ενώ η Αλ. Παπαρήγα αναφέρεται στην «[...] αφύπνιση των εργαζομένων και στο δικαίωμά τους να ασκήσουν πίεση και στα ηγετικά συνδικαλιστικά όργανα, για να προχωρήσουν σε αγωνιστικές εκδηλώσεις ακόμη πιο σημαντικές από τις περσινές [...]».⁸²⁴ Το ΠΑΜΕ διοργανώνει συλλαλητήριο έξω από τη ΓΣΕΕ για τις 14 Μαρτίου 2002 καλώντας «να μην πέσει κανένας εργαζόμενος στις παγίδες της παραπλάνησης» και «[...] να μην επιτρέψουμε στη ΓΣΕΕ και την ΑΔΕΔΥ να ενταφιάσουν τα δικαιώματά μας [...]»,⁸²⁵ ενώ η ΔΑΣ στην ΕΕ της ΓΣΕΕ προτείνει την προκήρυξη πανελλαδικής απεργίας για τις 3 Απριλίου⁸²⁶. Την ίδια

---

⁸²⁰ «Θετικός απολογισμός – νέα καθήκοντα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2002.

⁸²¹ «ΠΑΜΕ με τους αγρότες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 2002.

⁸²² «Θα μας βρουν αντιμέτωπους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 2002.

⁸²³ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Κανένας εργαζόμενος να μην εξαπατηθεί», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 2002.

⁸²⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Απάντηση με οργάνωση των λαϊκών κινητοποιήσεων», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 2002.

⁸²⁵ ΠΑΜΕ, «Ξεσηκωθείτε! Το κάλεσμα του ΠΑΜΕ για το συλλαλητήριο της Πέμπτης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαρτίου 2002.

⁸²⁶ «Πρόταση για απεργία στις 3 Απρίλη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 2002.

στιγμή, βέβαια, Ομοσπονδίες και Εργατικά Κέντρα που ανήκουν στη δύναμη του ΠΑΜΕ (Οικοδόμοι, Εργατικό Κέντρο Λάρισας, Εργατικό Κέντρο Αγρινίου κ.ο.κ.) λαμβάνουν αποφάσεις για 24ωρη απεργία στις 3 Απριλίου, οι οποίες και πολλαπλασιάζονται στο επόμενο διάστημα.⁸²⁷ Στόχος είναι να διοργανωθεί μια πανελλαδική απεργία που θα λογίζεται ως πρωτοβουλία του ΠΑΜΕ. Στο πλαίσιο των καλεσμάτων για το συλλαλητήριο και την απεργία, δρομολογείται και η συγκρότηση ενός «Συντονιστικού Πρωτοβάθμιων Σωματείων Εκπαιδευτικών και Συνδικαλιστών»,⁸²⁸ στην ουσία το πρώτο κλαδικό συντονιστικό στο χώρο της εκπαίδευσης, το οποίο συνιστά και πρόπλασμα της Γραμματείας Εκπαιδευτικών του ΠΑΜΕ που θα λειτουργήσει αργότερα. Το ενδιαφέρον με το εν λόγω συντονιστικό είναι ότι υπερβαίνει τις διαφοροποιήσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως και εργαζόμενων και αδιόριστων εκπαιδευτικών, καθώς περιλαμβάνει εκπαιδευτικούς από όλους αυτούς τους χώρους ενισχύοντας τον κλαδικό χαρακτήρα της δομής. Έτσι, και διαμέσου της κινητοποίησης, ξεκινά να υλοποιείται η κατεύθυνση της κλαδικοποίησης, έτσι όπως είχε τεθεί από τη Συνδιάσκεψη.

Στις 21 Μαρτίου σε κοινή συνεδρίαση της Κυβερνητικής Επιτροπής και του Εκτελεστικού Γραφείου του ΠΑΣΟΚ παρουσιάζονται τα πρώτα συμπεράσματα του διαλόγου για το ασφαλιστικό και αναδιατυπώνεται το πλαίσιο της μεταρρύθμισης. Το ΚΚΕ δηλώνει ότι «[...] όσοι συνεχίζουν να πηγαίνουν στον “κοινωνικό διάλογο” αναλαμβάνουν τεράστιες ευθύνες απέναντι στην εργατική τάξη [...]»⁸²⁹ και θέτει ως βασική προτεραιότητα την επιτυχία της απεργίας της 3ης Απριλίου. Το ΠΑΜΕ από την πλευρά του πραγματοποιεί την ίδια μέρα συμβολική διαμαρτυρία έξω από το Μέγαρο Μαξίμου.⁸³⁰ Στο ενδιάμεσο διάστημα επιχειρείται η πλήρης πολιτικοποίηση της επερχόμενης απεργίας, με ανάδειξη του ενεργού ρόλου των κομματικών οργανώσεων στην οργάνωσή της,⁸³¹ και η μαζικότητα των εκδηλώσεων «[...] που

---

⁸²⁷ «Απεργιακή απάντηση στις 3 Απρίλη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2002.

⁸²⁸ «Καλούν στο αυριανό συλλαλητήριο. Συστήθηκε Συντονιστικό Πρωτοβάθμιων Σωματείων Εκπαιδευτικών και Συνδικαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 2002.

⁸²⁹ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αγώνας για να μην περάσουν αυτά τα σχέδια», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 2002.

⁸³⁰ «Η κυβέρνηση δεν είναι ανίκητη!», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 2002.

⁸³¹ Μαρίνος, Γ., «Με όλες τις δυνάμεις στον απεργιακό αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2002.

μπορούν να συγκλονίσουν όλη τη χώρα και να αποτελέσουν παράδειγμα πολύμορφων εκδηλώσεων και δημιουργικής έκφρασης της λαϊκής πρωτοβουλίας [...]».⁸³² Στη συγκέντρωση της απεργίας της 3ης Απριλίου προβάλλεται η αποφασιστική παρέμβαση του ΠΑΜΕ «[...] κόντρα στη λογική της ηττοπάθειας, του συμβιβασμού, της ταξικής συνεργασίας, των στημένων κοινωνικών διαλόγων [...]»⁸³³ και, το κυριότερο, η συμβολική του ενότητα μπροστά στις κινητοποιήσεις του επόμενου διαστήματος. Είναι ενδεικτικό, επίσης, ότι η πορεία καταλήγει στην Ισραηλινή Πρεσβεία, σε μια λογική σύνδεσης της εργατικής-συνδικαλιστικής παρέμβασης του ΠΑΜΕ με την αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση που διεξάγεται ταυτόχρονα την ίδια περίοδο για τον πόλεμο στη Λωρίδα της Γάζας. Την επόμενη ημέρα, στις 4 Απριλίου, στην Εκτελεστική Γραμματεία της ΓΣΕΕ κατατίθεται ένα κοινό πλαίσιο ΔΑΚΕ – ΔΑΣ – Αυτόνομης Παρέμβασης για 24ωρη απεργία στις 18 Απριλίου, στο οποίο αντιτίθεται η παράταξη της ΠΑΣΚΕ.⁸³⁴ Ταυτόχρονα, προκηρύσσεται πανελλαδική απεργία στους δημοσίους υπαλλήλους από την ΑΔΕΔΥ για τις 11 Απριλίου.⁸³⁵ η ΠΑΣΚΕ της ΑΔΕΔΥ διαφοροποιείται από την ΠΑΣΚΕ της ΓΣΕΕ, εν μέρει και λόγω του γεγονότος ότι η πρώτη δεν διέθετε απόλυτη πλειοψηφία στο Γενικό Συμβούλιο της ΑΔΕΔΥ. Σε αυτή τη φάση δράσης του, το ΠΑΜΕ εξακολουθεί να είναι δεκτικό σε επιμέρους συγκλίσεις, ιδίως όταν αυτές το εξυπηρετούν με όρους τακτικής. Ωστόσο στον δεύτερο γύρο των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό η πολιτικοποίηση των προταγμάτων και των παρεμβάσεων προέχει της αναζήτησης συμμαχιών. Στις 5 Απριλίου συζητείται στη Βουλή επερώτηση της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση.⁸³⁶

Στις 6 Απριλίου, στην «καρδιά» της κινητοποίησης, διεξάγεται και η 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΠΑΜΕ με σκοπό την υλοποίηση των αποφάσεων της

---

⁸³² Μαρίνος, Γ., «Η επιτυχία της θα δώσει νέα ώθηση στους αγώνες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2002.

⁸³³ Θεοδώρου, Δ., «Ούτε βήμα πίσω! Αποσπάσματα από την κεντρική ομιλία του στελέχους του ΠΑΜΕ Δ. Θεοδώρου (πρόεδρος της ΟΕΚΙΔΕ) στην απεργιακή συγκέντρωση στην πλατεία Κάνιγγος», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 2002.

⁸³⁴ «Τώρα είναι η ώρα των ίδιων των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 2002.

⁸³⁵ ΕΣΑΚ Δημοσίους, «Όλοι στην απεργία για νέες κατακτήσεις», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 2002

⁸³⁶ Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος, Β΄ Σύνοδος, ΡΙΣΤ΄ Συνεδρίαση, 5 Απριλίου 2002, σελ. 4989-5009.

κομματικής συνδιάσκεψης. Στον απολογισμό της πρώτης τριετίας δράσης του σχήματος δηλώνεται ότι:

Το Π.Α.ΜΕ [πρέπει] να αναπτύσσει τον κινηματικό και μετωπικό του χαρακτήρα σαν Ταξική Συσπείρωση και ταξικός διακριτός πόλος Συνδικαλιστικών Οργανώσεων, Συνδικαλιστών, Συντονιστικών Επιτροπών και Επιτροπών Αγώνα, που, με ενιαίους στόχους και συντονισμένα, παλεύουν πανελλαδικά. Η συσπείρωση αυτή βασίζεται πάνω σε σαφές και συγκεκριμένο πλαίσιο, όπως στις κεντρικές κατευθύνσεις που συνδιαμορφώθηκαν κατά την ίδρυσή του.⁸³⁷

Σε οργανωτικό επίπεδο, μεταξύ άλλων, προτείνεται η θεσμοθέτηση 15μελούς Γραμματείας που θα εκλέγεται από τη Συνδιάσκεψη με εκτελεστικές αρμοδιότητες, 75μελούς Πανελλαδικής Συντονιστικής Επιτροπής που θα καθορίζει μεσοπρόθεσμα την τακτική του συνδικάτου, τοπικές γραμματείες ανά νομό ή πόλη, ανάλογα με τη συγκέντρωση των δυνάμεων του ΠΑΜΕ, και μια πιο συστηματική προσπάθεια δημιουργίας συντονιστικών επιτροπών συνδικάτων και επιτροπών αγώνα σε μια κατεύθυνση κλαδικής ενοποίησης και κεντρικού συντονισμού.⁸³⁸ Ο Γ. Μαυρίκος εντοπίζει μια σειρά από σημεία της παρέμβασης του ΠΑΜΕ που συνιστούν και την ειδοποιό διαφορά σε σχέση με τις λοιπές συνδικαλιστικές δυνάμεις: α) η δυνατότητα του ΠΑΜΕ να ενεργοποιεί δυνάμεις για συνδικαλιστικά θέματα και αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις τεκμηριώνεται από τον πρωτοπόρο ρόλο του σε μια σειρά από κινητοποιήσεις (Κόσοβο, επίσκεψη Κλίντον, ασφαλιστικό, πόλεμος Αφγανιστάν). β) «οι μορφές των κινητοποιήσεων» οι οποίες «[...] έδειχναν μια φρεσκάδα και ένα νεύρο, που τα τελευταία χρόνια είχαν υποχωρήσει μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα [και] υπογράμμιζαν σε πλατιά λαϊκά στρώματα ότι δεν “είμαστε όλοι ίδιο”, ότι δεν είμαστε “όλοι συμβιβασμένοι” κι ότι αξίζει να αγωνίζεται κανένας συλλογικά [...]».⁸³⁹ γ) στο επίπεδο των κοινωνικών συμμαχιών:

---

⁸³⁷ ΠΑΜΕ, «Μπροστά σε νέα καθήκοντα. Αποσπάσματα από το τμήμα της απόφασης που αφορά το πρόγραμμα δράσης και τους στόχους πάλης», απόφαση της 2ης Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 2002.

⁸³⁸ «Πόλος συσπείρωσης και έκφρασης των πραγματικών συμφερόντων των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2002.

⁸³⁹ ΠΑΜΕ, «Η γραμμή αντιπαράθεσης από τη σκοπιά του ταξικού κινήματος. Απόσπασμα από την εισήγηση στη Συνδιάσκεψη», εισήγηση στη 2η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2002.

το ΠΑΜΕ επιχειρούσε κάθε φορά να συντονίζεται η δράση επιμέρους τμημάτων και κλάδων [...] [και] σε ανώτερο ακόμα επίπεδο από τον απλό συντονισμό δράσης, έχει τη βάση της η *ενεργητική συμπαράταξη* του ΠΑΜΕ με τους μεγάλους αγώνες της Αγροτιάς, τους μεγάλους αγώνες της μαθητικής και σπουδάζουσας νεολαίας, με τις κινητοποιήσεις κλάδων επιστημόνων και της διανοήσης, με τις κινητοποιήσεις των επαγγελματο-βιοτεχνών, γιατί μέσα από αυτή την κοινή και μετωπική πάλη ενάντια στη νεοφιλελεύθερη πολιτική μπορούν να σπέρνονται τα φύτρα της συγκρότησης ενός Κοινωνικού Μετώπου, που θα δημιουργεί τις προϋποθέσεις για στόχους πάλης που θα βάλουν σε αμφισβήτηση την εξουσία της άρχουσας τάξης.⁸⁴⁰

Και τέλος (δ) το ΠΑΜΕ δεν περιορίστηκε στη διαφύλαξη κάποιων κατακτήσεων, αλλά αντίθετα επιδίωκε τη συνολική «αντεπίθεση με βάση τις ανάγκες», αναδεικνύοντας δηλαδή τις πραγματικές ανάγκες των εργαζομένων, και ταυτόχρονα εξέφραζε στο εσωτερικό του συνδικαλιστικού κινήματος τη «γραμμή της ταξικής ενότητας και του αγώνα» απέναντι και κόντρα στη «[...] γραμμή των “κοινωνικών διαλόγων”, [στ]η γραμμή των κοινωνικών εταίρων και της υποταγής [...]».⁸⁴¹

Η ιδιαιτερότητα του ΠΑΜΕ, σύμφωνα με τους συνδικαλιστές του, έγκειται στην έγκαιρη επισήμανση της πολιτικής του διαφοράς σε σχέση με τις άλλες παρατάξεις και στην αποφασιστική προώθησή της ως μιας νέας ριζοσπαστικής συνδικαλιστικής ταυτότητας. Κατ' ουσίαν, στο πέρας της τριετούς δράσης από την ίδρυση του σχήματος αυτό που προβάλλεται είναι το πώς οι προσκείμενοι στο ΚΚΕ συνδικαλιστές, ενστερνιζόμενοι την αντισυναινετική γραμμή, δημιούργησαν έναν νέο τύπο συνδικαλισμού που υπό προϋποθέσεις μπορεί να καταλήξει και σε μια διακριτή συνδικαλιστική μορφή. Παρά ταύτα βρισκόμαστε ακόμη σε μια φάση ανάπτυξης του εγχειρήματος κατά την οποία ακολουθείται μια διαδικασία εσωτερικής θεσμοποίησης λειτουργιών και οργανωτικών χαρακτηριστικών που αποτελείται από δύο στοιχεία: πρώτον, την τυποποίηση ως «λογική ΠΑΜΕ» των έως εκείνη τη στιγμή άτυπων κανόνων λειτουργίας – π.χ. μορφές δράσης, οργανωτικά σχήματα, διεκδικητικό

---

⁸⁴⁰ Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

⁸⁴¹ Στο ίδιο.

πλαίσιο· και, δεύτερον, τη διεύρυνση της επιρροής, την επέκταση της δράσης και το συντονισμό των νέων δυνάμεων που θα συσπειρωθούν στο ΠΑΜΕ.⁸⁴²

Στις 15 Απριλίου υπογράφεται η ΕΓΣΣΕ για την περίοδο 2002-2003 και συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ καταλαμβάνουν συμβολικά τα γραφεία του ΣΕΒ αναρτώντας πανό στην πρόσοψη του κτιρίου – «Αίσχος! Οι βιομήχανοι δίνουν “αυξήσεις”-κοροϊδία. Όλοι στην απεργία 18 Απρίλη».⁸⁴³ Ουσιαστικά, η εν λόγω κίνηση λειτουργεί ως προάγγελος της επερχόμενης απεργίας και εντάσσεται στις ακτιβιστικές πρακτικές του ΠΑΜΕ, οι οποίες θα συνεχιστούν και το επόμενο διάστημα. Στις 18 Απριλίου επιχειρείται, σε επίπεδο επικοινωνίας, να παρουσιαστεί η απεργία ως ιδιαίτερα μαζική, παρά την απουσία των δυνάμεων της ΠΑΣΚΕ και κυρίως λόγω της ενεργοποίησης των δυνάμεων του ΚΚΕ. Σχεδόν όλα τα συνδικάτα – πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια– που ανήκουν στη δύναμη του ΠΑΜΕ συμμετέχουν στην απεργία, όπως και πολλά στα οποία έχουν επιρροή η ΔΑΚΕ και η Αυτόνομη Παρέμβαση. Εκ των πραγμάτων, και λόγω οργανωτικών δυνατοτήτων, το βάρος της κινητοποίησης πέφτει στο ΚΚΕ, το οποίο ετοιμάζει το μηχανισμό του για αντιπαραθέσεις με «απεργοσπαστικούς μηχανισμούς» και τις «δυνάμεις καταστολής». Ως εκ τούτου, σύμφωνα με το *Ριζοσπάστη*:

Η μάχη της απεργίας δόθηκε από τα ξημερώματα στα γιαπιά, στα μηχανουργεία, στα αμαξοστάσια, στα εργοστάσια, στις φαρμακοβιομηχανίες, στα τυπογραφεία. Μια μάχη που ήταν δύσκολη, καθώς έπρεπε να αντιμετωπιστεί η υπονομευτική τακτική

---

⁸⁴² Βλ., φερειπείν, το τμήμα της Απόφασης που περιγράφει τα βήματα περαιτέρω ανάπτυξης του ΠΑΜΕ: «[...] Σήμερα, από καλύτερες θέσεις μπορούμε και πρέπει να δώσουμε το χέρι σε Σωματεία, Ομοσπονδίες και Εργατικά Κέντρα. Πολλοί που είδαν επιφυλακτικά και με δισταγμό το ξεκίνημα του Π.Α.ΜΕ., τώρα έχουν την ευκαιρία να συστρατευτούν μαζί μας. Συνδικαλιστικά στελέχη που έχουν ακόμα συγχύσεις και αυταπάτες για το ρόλο της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ έχουν τη δυνατότητα να συμπορευτούν, ακόμα κι αν δε συμφωνούν με το σύνολο των στόχων του Π.Α.ΜΕ. Στη διεύρυνση της συσπείρωσης και στο στερέωμά της θα βοηθήσουν αποφασιστικά η συγκρότηση Συντονιστικών Επιτροπών σε κλάδους και πόλεις, που θα δρουν και θα οργανώνουν την πάλη και θα αποκτούν κύρος και υπόσταση, σαν μαχητικά κύτταρα δεμένα με τους ίδιους τους εργαζόμενους. Οι Επιτροπές Αγώνα, κύτταρα της εργατικής πάλης στους χώρους δουλιάς και στους κλάδους παραγωγής, να αποτελέσουν τα πόδια του Π.Α.ΜΕ. παντού. Οι Αγωνιστικοί Συνδυασμοί στις αρχαιρεσίες των Σωματείων να πλαταίνουν και να προσκαλούν κάθε συνάδελφο που διαπιστώνει την αναγκαιότητα της πάλης [...]», στο ΠΑΜΕ, «Μπροστά σε νέα καθήκοντα. Αποσπάσματα από το τμήμα της απόφασης που αφορά το πρόγραμμα δράσης και τους στόχους πάλης», *ό.π.*

⁸⁴³ «Δυναμική απάντηση μέσα στον ίδιο το ΣΕΒ», *εφ. Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 2002.

κυβερνητικών και εργοδοτικών συνδικαλιστών, αλλά και η τρομοκρατία της κυβέρνησης και των εργοδοτών στους χώρους δουλιάς. Η χτεσινή απεργία ήταν μια ταξική αναμέτρηση που ξεκίνησε νωρίς το πρωί με δεκάδες συνδικαλιστές να περιφρουρούν την απεργία.⁸⁴⁴

Ως επόμενος σταθμός των κινητοποιήσεων ορίζεται η Πρωτομαγιά, δεδομένου ότι «[...] εκείνο που προέχει τώρα είναι η συνέχιση, κλιμάκωση και ένταση των κινητοποιήσεων, του μετώπου των εργαζομένων [...]».⁸⁴⁵ Η τακτική της πολιτικοποίησης συνεχίζεται και εδώ. Σε αντίθεση με το 2001, ο ρόλος του κόμματος προβάλλεται πιο έντονα και οι απευθύνσεις είναι περισσότερο «ταξικές» – δείγμα πολιτικοποίησης από πλευράς ΚΚΕ. Όπως αναφέρεται στο μήνυμα της Κεντρικής Επιτροπής: «[...] το ΚΚΕ έδωσε και δίνει όλες τις δυνάμεις του για να αναπτυχθεί και οργανωθεί η λαϊκή πάλη κατά της πολιτικής της κυβέρνησης και όσων συναινούν, έτσι ή αλλιώς, μαζί της. Η ενίσχυσή του θα είναι αποφασιστικός παράγοντας για τη λαϊκή ενότητα και αποτελεσματικότητα του λαϊκού αγώνα, για την προοπτική του [...]».⁸⁴⁶ η πρόταξη της «ενίσχυσης» συνδέει τις κινητοποιήσεις του ΠΑΜΕ και με τις (εκλογικές ή μη) προτεραιότητες του κόμματος. Ταυτόχρονα, ακριβώς για να οξυνθούν οι αιχμές των παρεμβάσεων και να προωθηθεί μια στάση ευρύτερης ριζοσπαστικοποίησης, το ΚΚΕ πυκνώνει τις αναφορές του στην εργατική τάξη. Για παράδειγμα, η Αλ. Παπαρήγα, σε επίσκεψή της σε εργοστάσιο ενόψει της Πρωτομαγιάς, δεν χάνει την ευκαιρία να εξειδικεύσει τις εγκλήσεις του κόμματος:

Βεβαίως, το ΚΚΕ είναι ένα κόμμα που γενικά παλεύει για τα συμφέροντα όλου του εργαζόμενου λαού, αλλά για μας η καρδιά και της οικονομίας και της εργασίας χτυπά πριν από όλα εκεί που βρίσκεται η εργατική τάξη, εκεί που παράγονται αξίες, εκεί που γίνεται η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, εδώ μέσα, σ' αυτούς τους χώρους δουλιάς γίνεται, σε εσάς που παράγετε προϊόντα.⁸⁴⁷

---

⁸⁴⁴ «Μια διαδήλωση που δεν έλεγε να τελειώσει», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002.

⁸⁴⁵ ΠΑΜΕ, «Σαφή μηνύματα αντίθεσης και αντεπίθεσης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002.

⁸⁴⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την Εργατική Πρωτομαγιά 2002», διακήρυξη (30 Απριλίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 212.

⁸⁴⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Η εργατική τάξη έχει ισχυρό όπλο στα χέρια της», ομιλία σε εργαζομένους στο εργοστάσιο «Φυρογένης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 2002.

Σε όλα αυτά πρέπει να προστεθεί ως επιστέγασμα και ο λόγος περί εξωτερικής απειλής, που προέρχεται από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς. Κατά τη διάρκεια της πορείας της Πρωτομαγιάς, οι ομάδες περιφρούρησης των μπλοκ ανακαλύπτουν έναν μεταμφιεσμένο αστυνομικό, τον οποίο παραδίδουν στις αστυνομικές δυνάμεις.⁸⁴⁸ Η αντίδραση του ΚΚΕ είναι έντονη και η αποκάλυψη του «ασφαλίτη» απόδειξη του φόβου για τη στρατηγική του κόμματος.

Το ΠΑΜΕ προκηρύσσει πανελλαδική απεργία για τις 29 Μαΐου 2002, χωρίς συμμετοχή κάποιας άλλης παράταξης στη ΓΣΕΕ – λίγες μέρες μετά δηλώνει τη συμμετοχή της στην κινητοποίηση η ΑΔΕΔΥ. Η τρίτη πανελλαδική κινητοποίηση σε τέσσερις μήνες, για την οποία το ΠΑΜΕ αναλαμβάνει την αποκλειστική ευθύνη, δείχνει και τη μεγάλη αυτοπεποίθηση των ανθρώπων του σχήματος για την αυτοτελή τους δράση. Ο Γ. Μαρίνος με ένα ακόμα καθοδηγητικό κείμενο ξεκαθαρίζει ότι δεν θα πρέπει να υπάρχει «[...] καμιά αυταπάτη για το ρόλο της ΓΣΕΕ, κανένας άνθρωπος του μόχθου δεν μπορεί να περιμένει τίποτα από τις συμβιβασμένες ηγεσίες [και] ο αγώνας θα δυναμώνει στο βαθμό που διευρύνεται η αγωνιστική συσπείρωση και ενισχύεται το ΠΑΜΕ [...]»,⁸⁴⁹ βάζοντας μια διπλή κατεύθυνση στην παρέμβαση του ΠΑΜΕ: κόντρα στην κυβέρνηση και κόντρα στη ΓΣΕΕ. Επιπλέον, η εν λόγω απεργία είναι κρίσιμη στο βαθμό που «[...] έχουν δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις που μας επιτρέπουν να μετρήσουμε ουσιαστικά αποτελέσματα στην οργάνωση της εργατικής τάξης και την κινητοποίηση ακόμα περισσότερων δυνάμεων, για να βγουν κι άλλοι εργαζόμενοι στην απεργία και να μετατραπούν οι απεργιακές συγκεντρώσεις σε μεγάλες λαϊκές διαδηλώσεις [...]».⁸⁵⁰ Άρα πρέπει να φανεί και ποσοτικά η ενίσχυση της επιρροής του ΚΚΕ στο συνδικαλιστικό κίνημα και να επιδιωχθεί η όξυνση με την τελική πολιτικοποίηση των απεργιακών εκδηλώσεων. Τέλος, η αισιοδοξία που έχουν οι συνδικαλιστικές δυνάμεις του ΚΚΕ πρέπει να έχει αντίκτυπο και στο επίπεδο της κομματικής οικοδόμησης· με άλλα λόγια: «[...] τώρα, μπορούμε να βάλουμε ακόμα πιο προωθημένους στόχους για ένταξη πρωτοπόρων εργατών στο Κόμμα της εργατικής τάξης, για οικοδόμηση Κομματικών Οργανώσεων στα εργοστάσια, στους τόπους δουλιάς [...]».⁸⁵¹ Είναι εμφανές ότι το κόμμα θεωρεί για το ΠΑΜΕ ότι έχει

⁸⁴⁸ «Οπλισμένος ασφαλίτης πιάστηκε στα πράσα μέσα στην πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 2002.

⁸⁴⁹ Μαρίνος, Γ., «Απαιτητικά δυναμώνουμε την προσφορά για την επιτυχία της απεργίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002.

⁸⁵⁰ Στο ίδιο.

⁸⁵¹ Στο ίδιο.

εδραιωθεί επαρκώς τόσο σε επίπεδο συνδικαλιστικής δύναμης όσο και ως εκφραστής της πολιτικής του ΚΚΕ και υπ' αυτή την έννοια όλη αυτή η πρόοδος πρέπει να αποτυπωθεί και στη διάταξη των κομματικών δυνάμεων. Αυτή είναι μία από τις πλέον ρητές διατυπώσεις της ανάγκης για περαιτέρω κλαδικοποίηση της κομματικής οργάνωσης, που θα επανέρχεται με μεγαλύτερη ένταση στα επόμενα χρόνια.

Η απεργία της 29ης Μαΐου 2002 αποκτά, αναπάντεχα, μια ισχυρή συμβολική αξία, αφού σημαδεύεται από την εξαιρετικά βίαιη καταστολή της απεργίας των ναυτεργατών στο λιμάνι του Πειραιά. Από τις 8 το πρωί της 29ης Μαΐου έως και τις 4:30 το απόγευμα της ίδιας ημέρας δυνάμεις του ΚΚΕ –απεργοί ναυτεργάτες, συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ από άλλους κλάδους, μέλη της ΚΝΕ, ακόμη και βουλευτές–, στην προσπάθειά τους να περιφρουρήσουν την απεργία που είχαν προκηρύξει τα ναυτεργατικά σωματεία της ΠΙΕΜΕΝ και της «ΣΤΕΦΕΝΣΩΝ» και η οποία είχε κηρυχθεί παράνομη από το Μονομελές Πρωτοδικείο Πειραιά, ήλθαν σε αντιπαράθεση με δυνάμεις του Λιμενικού Σώματος και των Ομάδων Υποβρύχιων Καταστροφών (ΟΥΚ). Η καταστολή της κινητοποίησης περιλάμβανε συλλήψεις συνδικαλιστών και πολυάριθμους ξυλοδαρμούς βουλευτών και διαδηλωτών με δεκάδες τραυματίες σε νοσοκομεία. Εκ των πραγμάτων η εν λόγω αντιπαράθεση παρήγαγε εμβληματικές εικόνες «ταξικής αντιπαράθεσης»: από τη μία πλευρά η φωτογραφία του ιδιοκτήτη της GAFerries Γερ. Αγούδημου να «κατευθύνει» τους λιμενικούς ενάντια στους απεργούς και από την άλλη πλευρά η φωτογραφία του Γ. Τούσσα, μέλους της Κεντρικής Επιτροπής και Προέδρου της ΠΙΕΜΕΝ, να κρέμεται από τον καταπέλτη του πλοίου «ΕΥΤΥΧΙΑ» την ώρα που αυτό απέπλεε από το λιμάνι. Την επόμενη ημέρα σε συνέντευξη Τύπου η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει ότι «[...] η κυβέρνηση έδωσε εξετάσεις στους εφοπλιστές και στους βιομηχάνους [...]»⁸⁵² και ότι θα «[...] πρέπει να πληρώσει πολύ βαριά αυτό το τίμημα της κλιμακούμενης βίας [...]».⁸⁵³ Στην πραγματικότητα, βέβαια, το ΚΚΕ βρέθηκε αντιμέτωπο με μια μη αναμενόμενη αντίδραση των κατασταλτικών μηχανισμών, η οποία φέρνει σε έναν πρώτο χρόνο αμηχανία και οργή. Σε δεύτερο χρόνο επιβεβαιώνει στην κομματική ελίτ ότι η παρέμβαση του κόμματος είναι «επικίνδυνη» για το σύστημα και κατά συνέπεια κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση. Η καταστολή στον Πειραιά επηρεάζει και την

---

⁸⁵² Παπαρήγα, Αλ., «Έδωσαν εξετάσεις στους εφοπλιστές!», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαΐου 2002.

⁸⁵³ Στο ίδιο.

ολομέλεια του ΔΣ της ΓΣΕΕ, η οποία αποφασίζει πανελλαδική απεργία για την ημέρα συζήτησης του ασφαλιστικού νομοσχεδίου –εντέλει για τις 18 Ιουνίου– και κόντρα στη συμφωνία Ρέππα και Πολυζωγόπουλου όσον αφορά το περιεχόμενό του. Η απόφαση είναι διαπαραταξιακή (ΔΑΚΕ, ΔΑΣ, Αυτόνομη Παρέμβαση) με την προσθήκη και μίας συμβούλου από την ΠΑΣΚΕ.

Η απεργία της 18ης Ιουνίου κλείνει ουσιαστικά τον κύκλο του δεύτερου γύρου της κινητοποίησης για το ασφαλιστικό. Η υπερψήφιση του περίφημου «νόμου Ρέππα» λήγει, τουλάχιστον για εκείνη τη φάση, το ζήτημα της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης και κατά συνέπεια και τη μονοθεματική προσήλωση των συνδικαλιστικών δυνάμεων του ΚΚΕ επί περίπου ενάμιση χρόνο. Και στην περίπτωση αυτής της απεργίας ακολουθήθηκε ο δρόμος της ακτιβιστικής παρέμβασης, με την πραγματοποίηση κατάληψης στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και την ανάρτηση γιγαντιαίου πανό –έχει προηγηθεί και κατάληψη των γραφείων του ΙΚΑ στη Θεσσαλονίκη στις 17 Ιουνίου–, ενώ ταυτόχρονα προβάλλεται και εξάιρείται ο ρόλος του ΠΑΜΕ για την οργάνωση, την κινητοποίηση και την προώθηση των αιτημάτων. Την επόμενη ημέρα στη Βουλή η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει:

καταγγέλλουμε αυτό το νομοσχέδιο που, από ό,τι φαίνεται, θα γίνει νόμος και βεβαίως καλούμε τους εργαζόμενους να μην το νομιμοποιήσουν στη συνείδησή τους, να μην θεωρήσουν πως ό,τι έγινε, έγινε, αλλά να βάλουν πλώρη να το ανατρέψουν στην πορεία, σε συνάρτηση και σε συνδυασμό φυσικά με γενικότερες και βαθύτερες αλλαγές, που ένα από τα σημεία που πρέπει να έχουν είναι η αποδυνάμωση και των δύο κομμάτων, και της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ.⁸⁵⁴

Η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος αποχωρεί από την κατ' άρθρο ψήφιση του νομοσχεδίου και επιχειρεί να μετατρέψει την παρέμβασή της σε αντιδικομματικό διάβημα. Για το ΚΚΕ η απεργία, αλλά και εν γένει η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό, φαίνεται ότι συνιστά πολύτιμη αγωνιστική παρακαταθήκη για το μέλλον και βάση μεγαλύτερης ενίσχυσης της στρατηγικής του ΠΑΜΕ. Όπως αναφέρεται και στο *Ριζοσπάστη*: «[...] με πρωτοπόρες τις δυνάμεις του Πανεργατικού Αγωνιστικού Μετώπου, με αποφασιστικότητα και πείσμα οι εργαζόμενοι προχωράνε.

---

⁸⁵⁴ Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος, Β΄ Σύνοδος, ΠΝΣΤ΄ Συνεδρίαση, 19 Ιουνίου 2002, σελ. 6572.

Δεν υποστέλλουν τη σημαία των αγώνων. *Η πάλη τους δεν έχει ημερομηνία λήξης [...]».*⁸⁵⁵

Το ΚΚΕ κλείνει τον δεύτερο γύρο των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό αναγνωρίζοντας ότι η ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού και των συνδικαλιστικών του δυνάμεων έδωσε τη δυνατότητα στο κόμμα να εκφράσει με μεγαλύτερη καθαρότητα την πρότασή του. Αυτό σημαίνει ότι σταδιακά, διαμέσου της στρατηγικής του ΠΑΜΕ, διαμορφώνονται οι όροι για να επιτευχθεί η περιπόθητη συσπείρωση των κοινωνικών δυνάμεων και, το κυριότερο, να αναδειχθεί, έστω και συμβολικά, σε ένα ευρύτερο ακροατήριο η αποφασιστικότητα του κόμματος να συγκρουστεί για τα συμφέροντα των εργαζομένων. Ο Δ. Γόντικας σε καθοδηγητικό του κείμενο υποστηρίζει:

η περίοδος αυτή έδειξε πολύ ανάγλυφα ότι, το Κόμμα, βήμα το βήμα, κατακτά καινούριες, πιο προωθημένες θέσεις, ανεβάζει το κύρος και την ιδεολογική του επιρροή [...] [και] δεν αισθάνεται απλά δικαιωμένο σε ιδεολογικό, θεωρητικό επίπεδο, αλλά και δυνατό από την άποψη της πολιτικής γραμμής, του πολιτικού εξοπλισμού, πιο ατσαλωμένο και πιο έμπειρο στις νέες συνθήκες του αγώνα.⁸⁵⁶

Ο Γόντικας εντοπίζει ως στοιχείο που σηματοδοτεί και μια ποιοτική αλλαγή στην πρακτική του ΠΑΜΕ την απεργία της 3ης Απριλίου, η οποία οργανώθηκε και υποστηρίχθηκε καθ' ολοκληρίαν από το μετωπικό σχήμα. Η εν λόγω απεργία «[...] ήταν ένα μεγάλο βήμα μπροστά, μια μεγάλη κατάκτηση και ένας σταθμός ξεχωριστός [...]»,⁸⁵⁷ ακριβώς επειδή για πρώτη φορά οι δυνάμεις του ΚΚΕ κατόρθωσαν να παρακάμψουν τις αδράνειες της ΓΣΕΕ και να καταδείξουν με τον πιο έμπρακτο τρόπο τη δυνατότητά τους να προασπίζονται τα συμφέροντα των εργαζομένων αυτοτελώς. Τέλος, για ακόμα μία φορά προβάλλει και η ανάγκη κλαδικοποίησης της οργάνωσης, αφού «[...] οι αγώνες αυτής της περιόδου ανέδειξαν, ως ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα, την ανάγκη να επιταχυνθεί η οικοδόμηση γερών κομματικών οργανώσεων

---

⁸⁵⁵ «Ολομέτωπη αναμέτρηση, βάση για τη συνέχεια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 2002 (η έμφαση δική μας).

⁸⁵⁶ Γόντικας, Δ., «Σταθερή προσήλωση στη γραμμή οικοδόμησης του Μετώπου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουνίου 2002.

⁸⁵⁷ Στο ίδιο.

στην εργατική τάξη [...]».⁸⁵⁸ Φαίνεται ότι ο δεύτερος γύρος των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό, παρότι είχε λιγότερο εντυπωσιακά αποτελέσματα –δεν υπήρξε δηλαδή μια αντίστοιχα μαζική διαδήλωση όπως αυτή της 26ης Απριλίου 2001–, ενίσχυσε αισθητά την αυτοπεποίθηση των συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ και υπό το βάρος των αποφάσεων της Συνδιάσκεψης.

Αυτό φαίνεται, επίσης, και στα συμπεράσματα για τη δράση των καθοδηγητικών οργάνων κατά την περίοδο της κινητοποίησης για το ασφαλιστικό, τα οποία συνοψίζει σε άρθρο του στο *Ριζοσπάστη* ο Σ. Κωτσαντής.⁸⁵⁹ Για το έμπειρο συνδικαλιστικό στέλεχος του κόμματος τρία ήταν τα βασικά κέρδη τα οποία αποκόμισαν τα καθοδηγητικά όργανα του κόμματος: Πρώτον, «ενιαία αντίληψη» κυρίως ως προς την προσήλωση των στελεχών στην εργατική τάξη και στην ενεργοποίησή της. Δεύτερον, «[...] πιο ουσιαστική συζήτηση, μελέτη των επιχειρημάτων ώστε να συγκεντρώνεται η προσοχή, να γίνεται πιο αποτελεσματική η διαφωτιστική δουλιά μας [...]».⁸⁶⁰ Το κόμμα προσπάθησε να αξιοποιήσει το ενισχυμένο ενδιαφέρον ορισμένων εργαζομένων για τα ασφαλιστικά ζητήματα, κάτι που έφερε πιο κοντά τα στελέχη σε ενδιαφερόμενο κόσμο. Αυτό επέτρεψε στον στελεχιακό μηχανισμό να εκλεπτύνει την επιχειρηματολογία του, να παγιώσει στενότερους δεσμούς με άτομα στους μαζικούς χώρους και να ενισχύσει την αυτοπεποίθησή του στη δράση. Τρίτον, ως αποτέλεσμα των παραπάνω ενισχύθηκε η «[...] αντικειμενική μελέτη και παρακολούθηση των διεργασιών, των διαθέσεων των εργαζομένων, ώστε να γίνεται επεξεργασία συγκεκριμένης τακτικής σε κάθε φάση [...]»,⁸⁶¹ με την έννοια ότι η κομματική ελίτ κατορθώνει να εξειδικεύει κάθε φορά τις βασικές της γραμμές ανά περίπτωση. Ως ιδανικό παράδειγμα κομματικής δράσης ο Κωτσαντής αναδεικνύει την κινητοποίηση των ναυτεργατών και τη λειτουργία της Κομματικής Οργάνωσης Πειραιά και της Κομματικής Οργάνωσης Ναυτεργατών. Τέλος, ο Κωτσαντής επισημαίνει και την επιτυχία, για την κομματική ελίτ, προσαρμογή της στελεχιακής δύναμης στην «ταχύτητα των εξελίξεων», αφού με έκτακτα και σύντομα σε διάρκεια αχτίφ, όπως και με διαρκείς συσκέψεις με «φίλους» και «οπαδούς», επιτυγχανόταν η ταχεία ενεργοποίηση των κομματικών δυνάμεων.

---

⁸⁵⁸ Στο ίδιο.

⁸⁵⁹ Κωτσαντής, Σ., «Καθοδηγητικά όργανα: Το περιεχόμενο και η λειτουργία τους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2002.

⁸⁶⁰ Στο ίδιο.

⁸⁶¹ Στο ίδιο.

Από εδώ προκύπτει και ένας προσανατολισμός στη δράση παρά στην εσωκομματική συζήτηση, αφού προτάσσεται ένας βολонταρισμός της κινητοποίησης που διατηρεί ζωντανό το ενδιαφέρον των κομματικών δυνάμεων.

Σε γενικές γραμμές, και δεδομένου ότι την ίδια περίοδο διεξάγεται ταυτόχρονα και ο προεκλογικός αγώνας για τις αυτοδιοικητικές εκλογές, στον οποίο δίνεται έμφαση στο «άνοιγμα» και σε άλλους πολιτικούς χώρους, φαίνεται ότι στο επίπεδο του ΠΑΜΕ τείνει να επικρατεί μια αντίληψη πολιτικοποίησης των παρεμβάσεων του σχήματος, αφού εκ των υστέρων χρησιμοποιείται ως ιδανικό παράδειγμα η απεργία της 3ης Απριλίου και όχι οι απεργίες στις οποίες συμμετείχαν και άλλες παρατάξεις ή οι απεργίες της ΑΔΕΔΥ. Αυτό δείχνει ότι για το ΚΚΕ σταδιακά η στρατηγική του ΠΑΜΕ αρχίζει να έχει πρωτεύοντα ρόλο για την προώθηση των πολιτικών παρεμβάσεων του κόμματος. Αυτό συμβαίνει, όπως έχει προαναφερθεί, για δύο λόγους: πρώτον, οι εξελίξεις στο συνδικαλιστικό κίνημα ευνοούν την (ιδεολογική) διαφοροποίηση και η ισχύς των κομματικών δυνάμεων επιτρέπει τη μαζικότητα και την όποια επίδραση των παρεμβάσεων· δεύτερον, έτσι κι αλλιώς η επιδίωξη των κοινωνικών συμμαχιών είχε πάντοτε προτεραιότητα έναντι των πολιτικών και υπ' αυτή την έννοια η επιτυχία του ΠΑΜΕ θεωρείται ότι μπορεί να παραγάγει μόνιμα αποτελέσματα σε σχέση με τις εκλογικές επιτυχίες – όπως π.χ. στις ευρωεκλογές του 1999. Όπως θα φανεί στο οικείο κεφάλαιο, οι αυτοδιοικητικές του 2002 είναι και το τελευταίο πεδίο εφαρμογής μιας στρατηγικής πολιτικών συμμαχιών.

3.3 Αντιμπεριαλιστική κινητοποίηση

3.3.1 Οι κινητοποιήσεις για το απεμπλουτισμένο ουράνιο

Σε αυτό το πλαίσιο, έχει ενδιαφέρον η κινητοποίηση την οποία οργάνωσε και προώθησε το ΚΚΕ τον Ιανουάριο του 2001 σε σχέση με το θέμα των μεγάλων ποσοτήτων απεμπλουτισμένου ουρανίου που υποστηριζόταν ότι είχαν ανιχνευθεί στο Κοσσυφοπέδιο ως απότοκο των βομβαρδισμών του 1999.⁸⁶² Το εν λόγω ζήτημα δίνει τη δυνατότητα στο κόμμα να επαναφέρει το «πνεύμα» των κινητοποιήσεων του 1999 και να ενεργοποιήσει τον κομματικό μηχανισμό. Όπως αναφέρεται σε ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος: «[...] δημιουργείται προσφορότερο έδαφος για τη συστράτευση πλατύτερων λαϊκών δυνάμεων σε τοπικό, κλαδικό και γενικότερα πανελλαδικό επίπεδο, με την ιδιαίτερη συμμετοχή της νεολαίας [...]», ενώ «[...] η δράση όλων των οργανώσεων του ΚΚΕ και της ΚΝΕ πρέπει να βοηθάει στο βάθεμα αυτής της παλλαϊκής αντίδρασης, στην πλατιά κατανόηση των αιτιών που προκαλούν τον πόλεμο [...]».⁸⁶³ Σε συνέντευξη Τύπου στις 11 Ιανουαρίου 2001 η Αλ. Παπαρήγα παρουσιάζει ένα διεκδικητικό πλαίσιο που κινείται πέριξ πέντε αξόνων⁸⁶⁴

---

⁸⁶² Τον Ιανουάριο του 2001, ύστερα από καταγγελίες γιατρών στο Κοσσυφοπέδιο και αίτημα του ΟΗΕ, ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας αποστέλλει ειδικό κλιμάκιο για να εξετάσει τα επίπεδα απεμπλουτισμένου ουρανίου και τιτανίου στο Κοσσυφοπέδιο, τα οποία εμπεριέχονταν σε κάποιες από τους βόμβες που είχαν εκτοξευθεί το 1999 στην περιοχή (βλ. World Health Organization, “Report of the World Health Organization Depleted Uranium Mission to Kosovo”, 2001, διαθέσιμο στο http://www.who.int/ionizing_radiation/pub_meet/en/Report_WHO_depleted_uranium_Eng.pdf). Η συζήτηση, βέβαια, για το απεμπλουτισμένο ουράνιο ξεκινάει από τον πόλεμο του Κόλπου, όπου συγκεκριμένα συμπτώματα του λεγόμενου «Συνδρόμου του Κόλπου» σε Αμερικανούς στρατιώτες και Ιρακινούς πολίτες αποδίδονται στη χρήση απεμπλουτισμένου ουρανίου σε βλήματα που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου (για μια λεπτομερή παρουσίαση των ερευνών για τις επιπτώσεις του απεμπλουτισμένου ουρανίου στην υγεία των Αμερικανών στρατιωτών βλ. τα πορίσματα της Επιτροπής για τον «Πόλεμο του Κόλπου και την Υγεία» του Αμερικανικού Ινστιτούτου Ιατρικής: Institute of Medicine, *Gulf War and Health: Updated Literature Review of Depleted Uranium*, Washington DC: The National Academies Press, 2008). Το εν λόγω θέμα, βέβαια, αποτέλεσε κύρια θεματική και για το αμερικανικό φιλερηνικό κίνημα. Βλ. επίσης Θεοφίλου, Α. & Ε. Μπιτσάκης, «Οι πόλεμοι της νέας τάξης: Διασπορά και επιπτώσεις του απεμπλουτισμένου ουρανίου», *Ουτοπία*, τχ. 43, 2001, σελ. 7-12.

⁸⁶³ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Προγραμματισμός δράσης και εκλογή Γραμματείας», *ό.π.*

⁸⁶⁴ «[...] 1. Να γυρίσουν εδώ και τώρα τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα από τη Βοσνία, το Κοσσυφοπέδιο, γιατί είναι εκτεθειμένα στους γνωστούς πια σήμερα για όλους κινδύνους, τους ίδιους

και περιλαμβάνει την επιστροφή στρατιωτών και φοιτητών από το Κοσσυφοπέδιο και τη Γιουγκοσλαβία, την αποπυρηνικοποίηση των Βαλκανίων και την ανάδειξη των πολιτικών ευθυνών για την εμπλοκή της Ελλάδας στη συγκεκριμένη κατάσταση. Στο ρεπερτόριο δράσεων των κινητοποιήσεων περιλαμβάνονται: Πρώτον, συνεχή συλλαλητήρια καθ' όλη τη διάρκεια του μήνα και στις περισσότερες πόλεις της Ελλάδας με κορύφωση το συλλαλητήριο που οργανώνει το ΚΚΕ στην Αθήνα στις 25 Ιανουαρίου.⁸⁶⁵ Στην πλειονότητα των εν λόγω δράσεων βασικές οργανωτικές δομές είναι η ΕΕΔΥΕ και η Νεανική Δράση για την Ειρήνη. Επαναλαμβάνεται το μοτίβο του 1999: οι Επιτροπές Ειρήνης καλούν μαζικούς φορείς –του οποίους ελέγχει ή επηρεάζει το ΚΚΕ– σε συσκέψεις και αποφασίζουν από κοινού συλλαλητήρια. Το ίδιο το κόμμα και οι οργανώσεις του απευθύνουν καλέσματα σε λίγες περιπτώσεις, με εξαίρεση το μεγάλο συλλαλητήριο της 25ης Ιανουαρίου όπου και επιχειρείται να πολιτικοποιηθεί η κορύφωση των κινητοποιήσεων.⁸⁶⁶ Σε όλες τις κινητοποιήσεις επαναλαμβάνονται οι πρακτικές των αντίστοιχων κινητοποιήσεων του 1999: συλλαλητήρια, παραστάσεις διαμαρτυρίας, συμβολικές καταλήψεις, θεατρικά και μουσικά δρώμενα, «λαϊκά δικαστήρια».

Δεύτερον, το ΚΚΕ καταθέτει ερωτήσεις και επερωτήσεις στο Ελληνικό και Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τόσο για το τι προτίθενται να πράξουν η ελληνική

που είναι εκτεθειμένοι και οι κάτοικοι των περιοχών [...]. 2. Διακοπή συμμετοχής σε νέους πολεμικούς γύρους που ετοιμάζονται. Να μη βρεθεί ούτε ένας Έλληνας νεολαίος που σπρωγμένος από την ανεργία και το βάρος των κοινωνικών προβλημάτων θα δεχτεί αντί μισθού να βρει “επαγγελματική απασχόληση” στα σώματα των μισθοφόρων που συγκροτούνται με τη μορφή του ευρωστρατού, ή οποιαδήποτε άλλη μορφή οι πολεμοκάπηλοι εφεύρουν [...]. 3. Να καταστραφούν πάσης φύσεως πυρηνικά όπλα που διαθέτουν οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, αλλά και να φύγουν τα πυρηνικά και οι στρατιωτικές αμερικανοΝΑΤΟϊκές εγκαταστάσεις στα Βαλκάνια [...]. 4. Επιβάλλεται ο σύγχρονος πραγματικός ιατρικός έλεγχος όλων των Ελλήνων στρατιωτικών και πολιτών, φοιτητών που βρίσκονται στη Γιουγκοσλαβία όχι μόνο σήμερα και εφ’ άπαξ αλλά και στην πορεία, η επιστροφή των Ελλήνων φοιτητών και η εγγραφή τους στα ελληνικά πανεπιστήμια [...]. 5. Προτείνουμε τη δημιουργία διακομματικής επιτροπής στα πλαίσια του κοινοβουλίου για την παραπέρα εξέταση των συνεπειών και την ανάδειξη των εγκληματικών πολιτικών ευθυνών [...]» βλ. Παπαρήγα, Αλ., «Εγκληματικός ο ίδιος ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιανουαρίου 2001.

⁸⁶⁵ Βλ. και την ανακοίνωση των οργανώσεων του ΚΚΕ που καλούν σε συμμετοχή στο συλλαλητήριο: «Η συμμετοχή όλων είναι χρέος απέναντι στη ζωή!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 2001.

⁸⁶⁶ Βλ. την ομιλία του Δημ. Γόντικα στο συλλαλητήριο: Γόντικας, Δ., «Επείγουσα ανάγκη ένα μαζικό, ισχυρό αντιΝΑΤΟϊκό-αντιπολεμικό κίνημα», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 2001.

κυβέρνηση και η Επιτροπή για το ζήτημα όσο και για το αίτημα επιστροφής των Ελλήνων στρατιωτών και φοιτητών που βρίσκονται στο Κοσσυφοπέδιο και τη Γιουγκοσλαβία. Στο πλαίσιο αυτών, το ΚΚΕ παρεμβαίνει και στη συνεδρίαση της Επιτροπής Αμυντικών Υποθέσεων της Βουλής που συζητά το θέμα. Τρίτον, στις 24 με 28 Ιανουαρίου αντιπροσωπεία του ΚΚΕ με επικεφαλής την Αλ. Παπαρήγα επισκέπτεται το Βελιγράδι όπου, μεταξύ άλλων, συναντιέται και με τον Σλ. Μιλόσεβιτς.⁸⁶⁷ Το ΚΚΕ συμμετέχει επίσης και σε εκδηλώσεις που διοργανώνει τόσο η ευρωομάδα της Αριστεράς στις Βρυξέλλες όσο και το «Βαλκανικό Αντινατοϊκό Κέντρο»⁸⁶⁸. Τέλος, η ΕΕΔΥΕ διοργανώνει εκδηλώσεις ενημέρωσης όπου ειδικοί επιστήμονες τοποθετούνται επί των θεμάτων – τη μεγαλύτερη εμπλοκή σε αυτές έχει ο Ν. Κατσαρός, διευθυντής ερευνών του «Δημόκριτου», ο οποίος είναι και «επιρροή» του κόμματος.⁸⁶⁹

Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε από τις παραπάνω κινήσεις; Καταρχάς είναι σαφής η προσπάθεια να «ξετυλιχτεί ένα νήμα», που θα συνδέει το 2001 με το 1999. Το ΚΚΕ προσπαθεί να περάσει τη λογική ότι το θέμα της μόλυνσης από το απεμπλουτισμένο ουράνιο στην ουσία δικαιώνει τα όσα έλεγε και έπραττε το προηγούμενο διάστημα το ΚΚΕ. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα: «[...] ο ελληνικός λαός μπορεί να εμπιστευτεί τις πολιτικές εκτιμήσεις και τις προτάσεις του ΚΚΕ, όχι γιατί σήμερα λέει την αλήθεια, αξιολογεί όλα τα στοιχεία που υπάρχουν [...], μπορεί να μας εμπιστευτεί γιατί μιλήσαμε έγκαιρα, γιατί αποτελέσαμε την κινητήρια δύναμη για να εκφραστούν τα γνήσια αντιπολεμικά αισθήματα που υπάρχουν ζωντανά στον ελληνικό λαό, που έχει πολύτιμη πείρα για το τι σημαίνει ξενική στρατιωτική δολοφονική επέμβαση [...]».⁸⁷⁰ Καθήκον επομένως του λαού, σύμφωνα με το ΚΚΕ, είναι «[...] να μετατρέψει αυτές τις εμπειρίες σε πολιτική συνείδηση αντίστασης και

---

⁸⁶⁷ Ζηλάκος, Κ., «Όρος για την ειρηνική συνύπαρξη στα Βαλκάνια είναι η αποχώρηση του ΝΑΤΟ. Με τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς συναντήθηκε χτες η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ στο Βελιγράδι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 2001· Παπαρήγα, Αλ., «Χρειάζεται συνεπής πολιτικός αγώνας σε κάθε χώρο», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 2001.

⁸⁶⁸ «Ένταση του αγώνα των λαών ενάντια στο ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιανουαρίου 2001.

⁸⁶⁹ Κλιμάκιο του «Δημόκριτου» είχε βρεθεί το πρώτο δεκαήμερο του Ιανουαρίου για μετρήσεις σε περιοχές του Κοσσυφοπεδίου.

⁸⁷⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Εγκληματικός ο ίδιος ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος», *ό.π.*

αντεπίθεσης [...]»,⁸⁷¹ μέσα από την ενίσχυση του κόμματος και τη συμμετοχή στις μετωπικές συσπειρώσεις που αυτό στηρίζει.

Επίσης, το ΚΚΕ με τις διεθνείς πρωτοβουλίες που λαμβάνει επιχειρεί να επιβεβαιώσει το χαρακτήρα της συνεπούς δύναμης που υπηρετεί αποφασιστικά τον «αντιμπεριαλιστικό αγώνα» – η επίσκεψη στο Βελιγράδι, ιδίως σε μια περίοδο όπου φημολογείται η παραπομπή Μιλόσεβιτς στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, λειτουργεί αποτελεσματικά σε συμβολικό επίπεδο. Σε αυτά μπορεί να προστεθεί και η έμμεση βοήθεια που προσφέρουν αυτές οι κινητοποιήσεις και στις παρεμβάσεις της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ στη συζήτηση σχετικά με την αναθεώρηση του Συντάγματος, με την έννοια ότι επιτρέπουν στους βουλευτές της να επικαλεστούν μια δυναμική που ενισχύει το βάρος αυτών των παρεμβάσεων.⁸⁷² Σε επίπεδο ωστόσο οργανωτικό, οι κινητοποιήσεις για το απεμπλουτισμένο ουράνιο και την επιστροφή φοιτητών και στρατιωτών στην Ελλάδα εμπεδώνουν στην κομματική οργάνωση ένα μοντέλο δράσης που για την κομματική ελίτ συνιστά τη ραχοκοκαλιά της διαδικασίας συγκρότησης του «μετώπου». Όπως διαβάζουμε σε άρθρο του Στ. Λουκά στο *Ριζοσπάστη*:

η διεκδίκηση του αιτήματος-στόχου «να γυρίσει ο στρατός, κανένας φαντάρος έξω από τα σύνορα» είναι υπόθεση της λαϊκής πάλης. Και πάνω σ' αυτό μπορούν να συγκροτηθούν πολύμορφες συσπειρώσεις. Για παράδειγμα οι επιτροπές ειρήνης αποτελούν έναν πόλο τέτοιας συσπείρωσης. Οι γονείς των στρατευμένων επίσης μπορούν να συσπειρώνονται σ' αυτό το αίτημα. Το κίνημα της νεολαίας αναλαμβάνει πρωτοβουλίες γι' αυτή τη διεκδίκηση. Αλλά και άλλοι φορείς του μαζικού κινήματος, διάφοροι παράγοντες από το χώρο των Γραμμάτων και των Τεχνών, της διανόησης γενικότερα, οι νομικοί, οι σύλλογοι γυναικών κ.λπ. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις της εργατικής τάξης, (πρώτ' απ' όλα είναι δικό της ζήτημα), ήδη παίρνουν πάνω τους αυτό το ζήτημα με πρωτοβουλίες των ταξικών δυνάμεων.⁸⁷³

---

⁸⁷¹ Παπαρήγα, Αλ., «Χρειάζεται συνεπής πολιτικός αγώνας σε κάθε χώρο», *ό.π.*

⁸⁷² Βλ. την ομιλία της Αλ. Παπαρήγα στη συζήτηση και τις αναφορές της στο «αντινατοϊκό κίνημα»- Παπαρήγα, Αλ., «Πιο αντιδραστικό και απειλητικό για τα λαϊκά συμφέροντα το Σύνταγμα», ομιλία στη Βουλή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 2001.

⁸⁷³ Λουκάς, Στ., «Με αφορμή τις βόμβες ουρανού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2001, σελ. 3· βλ. επίσης και *του ιδίου*, «Όξυνση των αντιθέσεων, έδαφος για συσπειρώσεις», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 1, 2001, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2001-teyxos-1/oksynsh-ton-antitheseon-edafos-gia-syspeiroseis>.

Επιβεβαιώνεται δηλαδή ο μετωπικός χαρακτήρας των εν λόγω κινητοποιήσεων, μέσα από την ταυτόχρονη ενεργοποίηση συλλογικοτήτων που ελέγχει ή επηρεάζει το κόμμα σε διαφορετικούς χώρους. Η αποτελεσματική συσπείρωση όμως προϋποθέτει και την πολιτικοποίηση, την ένταξη δηλαδή ενός συγκεκριμένου αιτήματος σε μια γενική πολιτική κατεύθυνση:

να, λοιπόν, πώς ένα αίτημα γίνεται κρίκος να ξεδιπλωθεί η αντιμπεριαλιστική πολιτική, να δημιουργούνται συσπειρώσεις, να αναπτύσσεται δράση στην κατεύθυνση αντίθεσης με την κυρίαρχη πολιτική και ταυτόχρονα να δίνεται συνέχεια στην πάλη του λαού μας που ξεκίνησε, ας το πούμε έτσι από τον πόλεμο, και συνεχίζεται με το ίδιο πολιτικό περιεχόμενο και προσανατολισμό, αλλά με αίτημα που η ίδια η ζωή αναδεικνύει. Έτσι μπορούν να στεριώνουν και να πλαταίνουν λαϊκές αντιμπεριαλιστικές συσπειρώσεις, να ενισχύεται το κόμμα, πολιτικά και οργανωτικά.⁸⁷⁴

Η σημαντική απόρροια συνεπώς των εν λόγω κινητοποιήσεων είναι ότι ενισχύσουν την οργανωτική εμπέδωση της στρατηγικής κατεύθυνσης για τη συγκρότηση του «μετώπου». Ο βαθμός πολιτικοποίησης δηλαδή των ανθρώπων που κινητοποιούνται διαμέσου των πρωτοβουλιών του ΚΚΕ θα πρέπει να είναι ο βασικός στόχος της κομματικής οργάνωσης. Επιπλέον, η πολιτικοποίηση θα κατοχυρώνει και τον καθοδηγητικό ρόλο των κομματικών οργανώσεων και θα αποτρέπει την αυτονόμηση όλων αυτών των μετωπικών κινήσεων. Στην ουσία, σταθεροποιείται ένα *modus operandi* που θα δοκιμαστεί και στις επόμενες κινητοποιήσεις.

3.3.2 Συμμετοχή στη διαδήλωση της Γένοβας (2001)

Στις 20-22 Ιουλίου 2001 έλαβε χώρα στη Γένοβα της Ιταλίας η 27η Σύνοδος των G8, η οποία αντιμετώπισε και ένα εξαιρετικά μαζικό και δυναμικό κύμα διαμαρτυρίας. Η διαδήλωση της Γένοβας, οι βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία και ο θάνατος του Κ. Τζουλιάνι ανέδειξαν την εν λόγω κινητοποίηση σε σημείο αναφοράς για το κίνημα

---

⁸⁷⁴ Στο ίδιο.

της αντιπαγκοσμιοποίησης, δεδομένου ότι εκτυλίχθηκε και σε ευρωπαϊκό έδαφος.⁸⁷⁵ Ταυτόχρονα, λειτούργησε και ως ένα μόνιμο επίδικο συλλογικής πολιτικής μνήμης το οποίο τροφοδότησε πολιτικές ταυτότητες για το επόμενο διάστημα.⁸⁷⁶ Η ελληνική Αριστερά, και λόγω γειτνίασης με την Ιταλία, είχε έντονη παρουσία στις διαδηλώσεις με αντίκτυπο και στην εγχώρια δημόσια σφαίρα.⁸⁷⁷ Το ΚΚΕ και η ΚΝΕ προετοιμάζουν μπλοκ για τη διαδήλωση οργανώνοντας και μια μικρής διάρκειας καμπάνια συμμετοχής που απευθύνεται κατά κύριο λόγο στον κομματικό περίγυρο.⁸⁷⁸ Καμπάνιες συμμετοχής οργανώνουν και το ΠΑΜΕ, η Ομοσπονδία των Οικοδόμων και η ΕΕΔΥΕ. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι, παρόλο που η συγκεκριμένη κινητοποίηση είναι μια κλασικού τύπου αντιμπεριαλιστική κινητοποίηση, δεν υπηρετείται από τα σχήματα των Επιτροπών Ειρήνης, αλλά αντίθετα προβάλλεται το ίδιο το κόμμα, υποδηλώνοντας πιθανόν και τη σημασία που απέδιδε το ΚΚΕ στην παρουσία του στη Γένοβα. Επικεφαλής των μπλοκ ορίζεται αντιπροσωπεία κορυφαίων στελεχών (Δ. Αρβανιτάκης – ΠΓ, Γ. Μαρίνος – ΚΕ, Κ. Αλυσσανδράκης

---

⁸⁷⁵ Για ένα χρονικό της κινητοποίησης βλ. Neale, J., *You Are G8, We Are 6 Billion: The Truth Behind the Genoa Protests*, London: Vision, 2003· επίσης βλ. Κανελλόπουλος, Κ., *Διαδικασίες Συγκρότησης και Ζητήματα Θεωρίας των Κοινωνικών Κινήματων*, ό.π., σελ. 208-209, όπου επισημαίνεται η σημασία της κινητοποίησης της Γένοβας για την αυστηροποίηση του πλαισίου περιφρούρησης μελλοντικών διεθνικών συνόδων.

⁸⁷⁶ Βλ. για την ιταλική περίπτωση Niwot, M., “Narrating Genoa: Documentaries of the Italian G8 Protests of 2001 and the Persistence and Politics of Memory”, *History & Memory*, Vol. 23, No.2, pp. 66-89.

⁸⁷⁷ Ο Συνασπισμός συμμετείχε στις διαδηλώσεις διαμέσου του σχήματος του «Χώρου Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς», το οποίο οργάνωσε και ένα μπλοκ στο οποίο συμμετείχαν κόμματα και οργανώσεις (Συνασπισμός, Νεολαία Συνασπισμού, ΑΚΟΑ, ΚΕΔΑ, ΔΕΑ, Δίκτυο για τα Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα), στους οποίους απαγορεύθηκε και είσοδος στη χώρα στο λιμάνι της Ανκόνα. Η εμπειρία της Γένοβας ήταν καθοριστική τόσο για τη δημιουργία του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ όσο και για την περαιτέρω ανάπτυξη της Νεολαίας Συνασπισμού (βλ. Μπαλάφας, *20 χρόνια χρειάστηκαν...*, ό.π., σελ. 192-193· Χώρος Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς, «Συνέντευξη Τύπου του Χώρου Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς για την GENOBA 2001», στο <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2703>· δυνάμεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς περίξ του NAP συμμετείχαν διαμέσου της «Διεθνιστικής Ριζοσπαστικής Αντικαπιταλιστικής-Αντιμπεριαλιστικής Συσπείρωσης Ελλάδας» (ΔΡΑΣΕ), ενώ το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα (ΣΕΚ) οργάνωσε την «Πρωτοβουλία Γένοβα 2001»· επίσης, στις διαδηλώσεις συμμετείχαν ομάδες και ακτιβιστές του αντιεξουσιαστικού χώρου.

⁸⁷⁸ «Με το ΚΚΕ μαζικά στη Γένοβα», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 2001.

– Ευρωβουλευτής, Ν. Γκατζής – Βουλευτής), ενώ ο αριθμός των συμμετεχόντων που κατορθώνει να ενεργοποιήσει –με έξοδα των ιδίων– αγγίζει περίπου τα χίλια άτομα.

Παρότι, όπως είδαμε και παραπάνω, το ΚΚΕ διατηρεί επιφυλάξεις ως προς κάποιες πολιτικές κατευθύνσεις που λαμβάνει το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης, αντιλαμβάνεται τη διαδήλωση της 21ης Ιουλίου ως «[...] απάντηση στις εγκληματικές επεμβάσεις του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη περιοχή [...]»,⁸⁷⁹ στην οποία οι Έλληνες κομμουνιστές πρέπει να δώσουν δυναμικό «παρών», εκπληρώνοντας το διεθνιστικό τους καθήκον. Στην ανακοίνωση που το κόμμα διακίνησε στη Γένοβα⁸⁸⁰ διακηρύσσεται ότι «[...] παγκοσμιοποίηση σημαίνει κυριαρχία του ιμπεριαλισμού [...]» και ότι η ενδεδειγμένη μορφή πάλης είναι «αντιμονοπωλιακός αγώνας σε κάθε χωριστή χώρα», «υποστήριξη και αλληλεγγύη σε κάθε λαό που αντιστέκεται» και «δυνάμωμα της δράσης κατά των ιμπεριαλιστικών οργανισμών». Το κόμμα επισημαίνει την «επιθετικότητα» ΕΕ και ΝΑΤΟ στα Βαλκάνια ως ένδειξη μιας γενικής τάσης «διεθνοποίησης του κεφαλαίου» που παραπλανητικά ορίζεται ως «παγκοσμιοποίηση» και διατρανώνει ότι «[...] η Ευρώπη των λαών θα είναι η Ευρώπη του Σοσιαλισμού [...]».

Ενόψει και της διαδήλωσης, δίνεται η δυνατότητα στο κόμμα να σχολιάσει και την περίφημη διαλεκτική εθνικού και διεθνικού αγώνα και, το κυριότερο, τις υποθέσεις για ματαιότητα του πρώτου στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Όπως ξεκαθαρίζει και η Αλ. Παπαρήγα για το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης: «[...] αυτό ωρίμασε κατ' αρχήν σε εθνικό επίπεδο σε μια σειρά χώρες σε όλες τις ηπείρους. Διότι ένα κίνημα δεν μπορεί να φτάσει σε ένα επίπεδο διεθνοποίησης, αν δεν εκκολαφτεί, αν δεν αναπτυχθεί ή αν δεν αναγεννηθεί σε εθνικό επίπεδο [...]».⁸⁸¹ Επιπλέον, σύμφωνα με σχόλιο του Μ. Μαΐλης: «[...] η πάλη στο εθνικό πεδίο είναι διεθνής πάλη! Κομμάτι του ενιαίου παζλ! [...]»,⁸⁸² με την έννοια ότι οι γενικές κατευθύνσεις που τίθενται από τις ιμπεριαλιστικές/καπιταλιστικές ολοκληρώσεις εξειδικεύονται πολιτικά σε κάθε χώρα. Έτσι, τα εθνικά (καπιταλιστικά) κράτη δεν αποδυναμώνονται με την «εκχώρηση» ισχύος προς τις υπερεθνικές ολοκληρώσεις,

⁸⁷⁹ «Στη Γένοβα με όλες τις δυνάμεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁰ Νιέρρη, Β., «Ο ιμπεριαλισμός δεν είναι ανίκητος. Παντοδύναμοι είναι οι λαοί!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουλίου 2001.

⁸⁸¹ Παπαρήγα, Αλ., «Θέλουν να σπάσουν το ανερχόμενο λαϊκό κίνημα», συνέντευξη στο ρ/σ Σκάι, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001.

⁸⁸² Μαΐλης, Μ., «Εθνικό και διεθνές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουλίου 2001.

αλλά αντίθετα ενισχύονται και βελτιώνονται, καθώς είναι εξοπλισμένα πλέον με εξελιγμένα εργαλεία οικονομικής και κατασταλτικής επιβολής.

Η βίαιη καταστολή και ο θάνατος του Τζουλιάνι στις 20 Ιουλίου καταγράφονται αναλυτικά από το *Ριζοσπάστη*⁸⁸³ και προκαλούν την αντίδραση του κόμματος⁸⁸⁴. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας το ΚΚΕ οργανώνει συγκέντρωση έξω από την Ιταλική Πρεσβεία και πορεία προς τα γραφεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁸⁸⁵ Επιπλέον, με ερώτηση στη Βουλή και άμεση επικοινωνία⁸⁸⁶ ζητούνται εξηγήσεις από το ελληνικό Υπουργείο Δημόσιας Τάξης για την απέλαση 150 Ελλήνων διαδηλωτών από το λιμάνι της Ανκόνα και στην ουσία εγκαλείται η ελληνική κυβέρνηση για συνεργασία με τις ιταλικές αρχές για παραχώρηση στοιχείων διαδηλωτών και συμμετοχή Ελλήνων αστυνομικών στις δυνάμεις καταστολής στη Γένοβα.⁸⁸⁷ Στη συνέντευξη Τύπου της αντιπροσωπείας του κόμματος στη Γένοβα⁸⁸⁸ η Αλ. Παπαρήγα επισημαίνει τον ουσιαστικό και βίαιο, για το κόμμα, χαρακτήρα της αντιμετώπισης των διαδηλώσεων, που σχετίζεται με τις εξελίξεις στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ασφάλειας, το οποίο άλλωστε το ΚΚΕ έχει αναδείξει επανειλημμένα. Δηλαδή: «[...] Ευρωπαϊκή Ένωση σημαίνει κοινός στρατός, κοινή αστυνομία, κοινή καταστολή, όλα αυτά είναι κοινά. Και εδώ αποδεικνύεται ποιο είναι το πρόσωπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ο χαρακτήρας της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...]».⁸⁸⁹

Ως προς την ερμηνεία της διαδήλωσης, αλλά και αναφορικά με τα συμπεράσματα που βγάζει το ΚΚΕ και για τη δική του δράση, προβάλλονται τρεις άξονες επιχειρημάτων: Ο πρώτος αναφέρεται στην επιβεβαίωση των θέσεων του

---

⁸⁸³ Αρβανιτάκης, Δ., «Δυνάμωμα της πάλης κόντρα στην ιμπεριαλιστική βαρβαρότητα. Ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας του Κόμματος στη Γένοβα μεταφέρει στο “Ρ” την εμπειρία από τη συμμετοχή στην πρώτη γραμμή της χτεσινής διαδήλωσης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001· «Δολοφόνοι!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001· «Τα γεγονότα στη Γένοβα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁴ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Βάσει σχεδίου δολοφονούν οι συνένοχοι», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁵ «Οργισμένη η διαδήλωση των κομμουνιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Θέλουν να σπάσουν το ανερχόμενο λαϊκό κίνημα...», *ό.π.*

⁸⁸⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Η πάλη στο εθνικό πεδίο “αιμοδότης” του διεθνούς κινήματος», συνέντευξη στα *Νέα*, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁸ «Δυνατότητες για πιο μεγάλη ανάπτυξη της ταξικής πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 2001.

⁸⁸⁹ Στο ίδιο.

ΚΚΕ για την επιθετικότητα του ιμπεριαλισμού, αλλά και στο ζήτημα της καταστολής και των δημοκρατικών δικαιωμάτων. Η περίπτωση της εν λόγω διαδήλωσης είναι ιδιαίτερη στο βαθμό που «[...] στη Γένοβα μπήκε σε εφαρμογή το χτύπημα των διαδηλώσεων από δυνάμεις καταστολής εκπαιδευμένες και εξοπλισμένες σύμφωνα με τα δόγματα της ιμπεριαλιστικής νέας τάξης [...]».⁸⁹⁰ Ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στην εδραίωση ενός διεθνούς ρεύματος αντίστασης, το οποίο φαίνεται πως αρχίζει να λαμβάνει μόνιμα χαρακτηριστικά και μπορεί δυνητικά να επιτρέψει τη συνεννόηση ανάμεσα σε αντιιμπεριαλιστικές και αντιμονοπωλιακές δυνάμεις: «[...] η Γένοβα είναι εφαλτήριο για να δυναμώσει αυτό και να τροφοδοτείται συνεχώς το διεθνές κίνημα με νέες δυνάμεις ακόμα πιο ριζοσπαστικές [...]».⁸⁹¹ Το κόμμα θεωρεί επίσης ότι από «[...] την εσωτερική διαπάλη μέσα σ' αυτό το κίνημα που θα υπάρχει, γιατί δεν μπορεί να μην υπάρξει, εμείς πιστεύουμε ότι τελικά θα μαζικοποιηθεί το πιο ριζοσπαστικό και χειραφετημένο ρεύμα, το οποίο σαφώς δε θεωρούμε ότι θα ταυτίζεται με τις απόψεις του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας [...]». Σε κάθε περίπτωση ωστόσο: «[...] το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας θα είναι μέσα σ' αυτό το χειραφετημένο ρεύμα [...]».⁸⁹²

Ο τρίτος άξονας περιλαμβάνει τις αντιφατικές τοποθετήσεις στο εσωτερικό του κινήματος και τα όρια των συμμαχικών πρωτοβουλιών που μπορούσαν να αναληφθούν στο πλαίσió του. Η ΓΓ του ΚΚΕ παραδέχεται, ως προς την ανεκτική συνύπαρξη του κόμματος με άλλες δυνάμεις, ότι: «[...] στη Γένοβα αυτή η πολυχρωμία υπήρξε –και αυτή η μαζικότητα– ακριβώς διότι δεν επιχειρήθηκαν, στο μέτρο που εγώ έχω καταλάβει, ας το πω και έτσι, τεχνητές συγκολλήσεις και διατεταγμένες σε υπηρεσία συμμαχίες [...]», ωστόσο «[...] η πολυχρωμία δεν καταργείται βάζοντας το πλυντήριο με χλωρίνη να γίνουν όλα άσπρα [...]».⁸⁹³ Στην ουσία γίνεται αποδεκτό ότι η συντονισμένη δράση, όταν δεν συνοδεύεται από τον κατάλληλο προσανατολισμό, δεν δύναται να φέρει τα κατάλληλα αποτελέσματα. Στο παράδειγμα της Γένοβας, συγκεκριμένα, επισημαίνεται, περισσότερο έντονα από τις

---

⁸⁹⁰ Αρβανιτάκης, Δ., «Για τις κινητοποιήσεις στη Γένοβα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Αυγούστου 2001.

⁸⁹¹ Παπαρήγα, Αλ., «Η πάλη στο εθνικό πεδίο “αιμοδότης” του διεθνούς κινήματος», *ό.π.*

⁸⁹² «Δυνατότητες για πιο μεγάλη ανάπτυξη της ταξικής πάλης», *ό.π.*

⁸⁹³ Στο ίδιο.

υπόλοιπες, η περίπτωση της ΑΤΤΑC⁸⁹⁴, η οποία, για το ΚΚΕ, επιδιώκει «[...] την ενσωμάτωση στο ιμπεριαλιστικό σύστημα και τη χειραγώγηση του κινήματος στη γραμμή διάφορων σοσιαλδημοκρατικών συνταγών [...]».⁸⁹⁵

Όλα τα παραπάνω, βέβαια, αποκτούν σημασία όταν μεταφέρονται στο εθνικό επίπεδο και συγκρίνονται με την εμπειρία που έχει συσσωρεύσει το ΚΚΕ. Η διαδήλωση στη Γένοβα και τα γενικά της χαρακτηριστικά, έτσι όπως τα αντιλαμβάνεται το ΚΚΕ, επαληθεύουν τη στρατηγική επιλογή του κόμματος για το «Μέτωπο». Με τα λόγια ενός στελέχους του κόμματος που συμμετείχε στη διαδήλωση:

στο αντιιμπεριαλιστικό μέτωπο δεν καλούμε σε συσπείρωση τους κομμουνιστές, αυτοί είναι συσπειρωμένοι στο κόμμα τους. Καλούμε ευρύτερες αντιμονοπωλιακές-αντιιμπεριαλιστικές δυνάμεις, να συσπειρωθούν σε έναν τέτοιο κοινό αγώνα και, νομίζω, υπάρχουν προϋποθέσεις. Ορισμένες έχουν ήδη φανεί και στη δική μας τη χώρα. Οι εκδηλώσεις στη Γένοβα απέδειξαν ότι τέτοιες προϋποθέσεις υπάρχουν και σε μια σειρά άλλες χώρες και νομίζω ότι αυτό το γεγονός το εκτιμά και ο αντίπαλος. Δηλαδή, αισθάνονται ότι η παντοδυναμία τους δεν είναι δεδομένη. Ότι η κατάσταση που επέβαλαν μετά την ανατροπή των σοσιαλιστικών χωρών αμφισβητείται και αντιπαλεύεται πιο μαζικά.⁸⁹⁶

Κατά συνέπεια, το ΚΚΕ είναι πεπεισμένο ότι κινείται σε σωστή κατεύθυνση και μπορεί ευκολότερα να νομιμοποιήσει την πολιτική του πρόταση στη βάση των εξελίξεων στο διεθνές κίνημα. Επιπλέον, η επιθετική αντίδραση των διαδηλωτών στη βίαιη καταστολή των συγκεντρώσεων από την ιταλική αστυνομία χαρακτηρίζεται ως δικαίωση της «ανυπακοής με πολιτικούς όρους» που επέδειξε το ΚΚΕ το 1999 με την επίσκεψη Κλίντον στην Αθήνα. Στο πλαίσιο αυτό, ο Μ. Μαΐλης επιχειρεί με άρθρο του να προσδιορίσει το πλαίσιο της κρατικής βίας και τους όρους της λαϊκής «αντιβίας»:

---

⁸⁹⁴ Η «Association pour la Taxation des Transactions financières et pour l'Action Citoyenne» (ΑΤΤΑC) είναι μία διεθνής, με βάση τη Γαλλία, ακτιβιστική οργάνωση που διεκδικεί την επιβολή «φόρου Τόμπιν» σε όλες τις διεθνείς χρηματοοικονομικές συναλλαγές.

⁸⁹⁵ Αρβανιτάκης, Δ., «Για τις κινητοποιήσεις στη Γένοβα», *ό.π.*

⁸⁹⁶ Ηλιόπουλος Π. και Ν. Κουρκούνης, «Πολύτιμες εμπειρίες, αυξημένες ευθύνες και αισιοδοξία για τη διεθνή αντιιμπεριαλιστική πάλη», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 2001.

η κρατική βία ασκείται στο λαό καθημερινά και αγκαλιάζει όλες τις πλευρές της ζωής του. Βία δεν είναι μόνο οι ξυλοδαρμοί ή τα όπλα, όπως έχει επικρατήσει να θεωρείται [...], ο λαός νομιμοποιείται να ασκεί βία, από τη στιγμή που δε γίνεται διαφορετικά [...]. Και την ασκεί, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, αναλόγως με το επίπεδο της ταξικής πάλης. Η δυναμική άμυνα στις επιθέσεις της Αστυνομίας, η κατάληψη, η απειθαρχία στους αντιλαϊκούς νόμους, τα οδοφράγματα, αποτελούν μορφές βίας, δίχως να είναι και οι ανώτατες. Βίας απόλυτα δικαιολογημένης, «αντι-βίας», νόμιμης. Η νομιμοποίησή της απορρέει από τα λαϊκά συμφέροντα, καθώς και από τη στάση των κρατούντων.⁸⁹⁷

Το εν λόγω άρθρο παρεμβαίνει σε μια γενικότερη συζήτηση που είχε αναπτυχθεί στην ελληνική δημόσια σφαίρα σχετικά με τις βίαιες αντιδράσεις στη Γένοβα που υπονόμευσαν τελικά το δίκαιο των αιτημάτων που διατυπώθηκαν.⁸⁹⁸ Ο Μαΐλης, χρησιμοποιώντας μια επιχειρηματολογία που μάλλον δεν εμφανιζόταν τόσο συχνά στο *Ριζοσπάστη*, υπερασπίζεται την «αντιβία» των διαδηλωτών ως απότοκο της «βίας του κεφαλαίου» στους εργαζομένους. Ταυτόχρονα όμως επικαιροποιεί την προβληματική περί βίας και στην ελληνική περίπτωση, αναφερόμενος σε περιπτώσεις καταστολής στην ελληνική κοινωνία που συνδέονται με διεκδικήσεις κοινωνικών δικαιωμάτων στο εσωτερικό:

Πολλοί μαθητές και χιλιάδες αγρότες σύρθηκαν στα δικαστήρια. Αυτό αποτελεί άσκηση βίας. Η τρομοκρατία, που ασκείται στα εργοστάσια και στις επιχειρήσεις, αποτελεί βία. Όπως βία συνιστά και η επιβολή της αστικής ιδεολογίας. Βία, άλλοτε καμουφλαρισμένη, συνιστούν και οι εργοδοτικοί – κυβερνητικοί – πολιτικοί εκβιασμοί σε βάρος εργατών («αν απεργήσεις, δε θα πιάσεις δουλιά»), τα ρουσφέτια, η ιδεολογική τρομοκρατία, οι μηχανισμοί παρακολούθησης. Βία συνιστά και η ιμπεριαλιστική ειρήνη, η «ειρήνη» της πλουτοκρατίας, που επιβάλλεται είτε με τα όπλα, είτε με το πιστόλι στον κρόταφο (δηλαδή πάλι με τα όπλα), είτε με μέσα διπλωματικά, πολιτικά, οικονομικά (εμπάργκο κ.ά.) [...]. Επομένως, τα κηρύγματα περί μη χρήσης βίας είναι υποκριτικά, ταιριάζουν μόνο σε αιθεροβάμονες ιεροκήρυκες, αν υπάρχουν ακόμα τέτοιοι... Κι αν ορισμένοι διαδηλωτές –όχι οι προβοκάτορες

---

⁸⁹⁷ Μαΐλης, Μ., «Γένοβα και Ελλάδα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 2001.

⁸⁹⁸ Η πιο ενδεικτική αναφορά είναι ένα άρθρο του Γ. Πρετεντέρη στο *Βήμα*: Πρετεντέρης, Γ., «Η λογική της βίας και η στρατηγική της σύγκρουσης», άρθρο, εφ. *Το Βήμα*, 22 Ιουλίου 2001.

πράκτορες– απάντησαν με ορισμένη βία στη βία του ιταλικού κράτους έκαναν πολύ καλά.⁸⁹⁹

Δεδομένου ότι η Γένοβα ταυτίστηκε στο συλλογικό φαντασιακό της ευρωπαϊκής Αριστεράς ως ένα κοινωνικοπολιτικό συμβάν που σηματοδότησε τόσο την κλιμάκωση της βίας του κράτους όσο και την αποφασιστικότητα των αντιστεκόμενων να αμυνθούν και να αντιδράσουν με κάθε τρόπο, έχει ενδιαφέρον ότι εντοπίζεται στο λόγο του ΚΚΕ –βέβαια όχι σε κάποιο επίσημο κείμενο– μια κριτική υποστήριξη της βίαιης αντίδρασης σε επιθέσεις από το κράτος που καθιστούν μάταιη την ειρηνική αντιμετώπισή τους. Η σύνδεση εδώ με την αντίστοιχη επιχειρηματολογία που είχε αναπτυχθεί στο *Ριζοσπάστη* και κατά την περίοδο του πολέμου στην Γιουγκοσλαβία δείχνει ότι στην αντίληψη του ΚΚΕ περί «ανυπακοής» εμπεριέχεται και η έμπρακτη, υπό προϋποθέσεις, προώθηση αυτής της «βίαιης ανυπακοής» όταν οι περιστάσεις το επιβάλλουν. Αυτή η αμφιθυμία απέναντι στο ζήτημα της βίαιης αντιπαράθεσης, που στα επόμενα χρόνια θα παραγάγει αντιφατικές αντιδράσεις σε αντίστοιχες καταστάσεις, είναι ένα μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του ΚΚΕ ως αντιπολιτευτικού κόμματος που θα εμφανίζεται με διαφορετικές μορφές και σε πλήρη συνάφεια με την πολιτική συγκυρία.

Τέλος, η σύνδεση της εμπειρίας της Γένοβας με την εγχώρια κατάσταση ολοκληρώνεται και με τις προβολές της «πολυχρωμίας» του κινήματος στις στρατηγικές των αριστερών πολιτικών δυνάμεων στην Ελλάδα, όπως τις αντιλαμβάνεται το ΚΚΕ. Έτσι, «[...] στην κινητοποίηση της Γένοβας δεν οργανώθηκε ο “κοινωνικός διάλογος”, η κοινωνική συναίνεση! Έστω αν κάποιοι απ’ αυτούς [που συμμετείχαν στη διαδήλωση] έχουν επιλογές αυτού του είδους (βλέπε ΣΥΝ) [...]»,⁹⁰⁰ ενώ «[...] τη γραμμή τύπου ΑΤΑΚ προωθεί ο ΣΥΝ, ο οποίος διακηρύσσει με τα προγράμματά του ένα μείγμα παλαιών και “νέων” σοσιαλδημοκρατικών συνταγών που κινούνται στην “εκλογίκευση” της νεοφιλελεύθερης διαχείρισης [...]».⁹⁰¹ Στην πραγματικότητα δηλαδή η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων στα μπλοκ της διαδήλωσης δεν αναιρεί το γεγονός της ριζικής διαφοράς στρατηγικών, η οποία επιβάλλει την ανάγκη να αναδειχτεί η «ριζοσπαστική» κατεύθυνση σε σχέση με τη «συμβιβαστική».

⁸⁹⁹ Μαΐλης, Μ., «Γένοβα και Ελλάδα», *ό.π.*

⁹⁰⁰ Στο *ίδιο*.

⁹⁰¹ Αρβανιτάκης, Δ., «Για τις κινητοποιήσεις στη Γένοβα», *ό.π.*

3.3.3 11η Σεπτεμβρίου και πόλεμος στο Αφγανιστάν

Η επίθεση στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου στη Νέα Υόρκη, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001, συνιστά ένα γεγονός πλανητικής διάστασης, στο βαθμό που επέδρασε καταλυτικά στην εσωτερική πολιτική επικαιρότητα όλων των χωρών του κόσμου. Η «11/9» αποτέλεσε το γενέθλιο έτος ενός ριζικού αναπροσανατολισμού στις κατευθύνσεις της διεθνούς πολιτικής –ήτοι την ασφάλεια του ανεπτυγμένου κόσμου από «τρομοκρατικές» απειλές– και στους όρους με τους οποίους προσεγγίζονταν το διεθνές δίκαιο και η διεθνής νομιμότητα – τάση για εργαλειοποίησή τους για την επίτευξη του στόχου της ασφάλειας. Αυτές οι τάσεις προφανώς προϋπήρχαν και στη δεκαετία του 1990, ωστόσο η ανάδυση μιας νέου τύπου απειλής –έτσι όπως προσδιορίστηκε στη διεθνή πολιτική–, όπως η «τρομοκρατία», φαίνεται πως συρρίκνωσε και τις όποιες ανάγκες προσφυγής σε διεθνείς οργανισμούς για τη νομιμοποίηση μιας οποιασδήποτε στρατιωτικής επέμβασης. Με άλλα λόγια, η ιδεολογική πλαισίωση της «ανθρωπιστικής επέμβασης» από τις δυνάμεις του δυτικού κόσμου που σκοπούσε στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια τρίτη χώρα δείχνει να δίνει τη θέση της σε μια πλανητική «σταυροφορία» που πια αποπειράται να αποκαταστήσει τη διασαλευθείσα τάξη στο εσωτερικό του δυτικού κόσμου.

Κατά συνέπεια ο κίνδυνος της «τρομοκρατίας», πέραν του ότι ανέδειξε την έννοια της «ασύμμετρης απειλής» σε κεντρική έννοια της διεθνούς πολιτικής, δημιούργησε και τους όρους για την εμπέδωση μιας μόνιμης συνθήκης «κατάστασης εξαίρεσης» η οποία μοιάζει να επιδρά και στα δημοκρατικά δικαιώματα και ελευθερίες. Με άλλα λόγια, η εικόνα ενός απροσδιόριστου εχθρού που κινείται στη σκιά της δημόσιας σφαίρας και είναι ικανός για το οτιδήποτε συμπτκνώνεται σε μια «τρομοκρατική απειλή» που απαιτεί πολλές φορές την επίδειξη ισχύος και λελογισμένης σκληρότητας για να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Συνακόλουθα επαναφέρονται και νομιμοποιούνται εκ νέου ιδεολογήματα περί της «σύγκρουσης των πολιτισμών», τα οποία, με έναν ιδιόμορφο τρόπο, επιτρέπουν την επανάκαμψη μιας πλανητικής πόλωσης η οποία κατανοείται και με ιδεολογικούς όρους – ο δυτικός πολιτισμός του φιλελευθερισμού ενάντια στον ανατολικό σκοταδισμό του φονταμενταλισμού. Επομένως κάθε δυτική κοινωνία «υποχρεούται» να πάρει συλλογική θέση απέναντι στην κατάσταση που έχει διαμορφωθεί μετά την επίθεση

στους Δίδυμους Πύργους, να διαλέξει πλευρά δηλαδή ή στρατόπεδο. Ο ενδιάμεσος χώρος της «ουδετερότητας», τουλάχιστον μέσα στη ζέση τής μετά την 11/9 περιόδου, ως ενός σημείου, γίνεται αντιληπτός ως «φιλοτρομοκρατική ευμένεια» παρά ως προσπάθεια ψύχραιμης θέασης του γεγονότος.

Με ποιον τρόπο όλα αυτά επιδρούν στην ελληνική πολιτική επικαιρότητα; Προφανώς η Ελλάδα, ως μια χώρα που συστηματικά κατά τη δεκαετία του 1990 καλλιεργούσε την εικόνα της ανεπτυγμένης, ευρωπαϊκής χώρας, επηρεάστηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από το γεγονός και τις προεκτάσεις του. Η γενική αβεβαιότητα που επικρατεί σε μεγάλα τμήματα της ελληνικής κοινωνίας, παράγωγο της πολιτικής και κοινωνικής ρευστότητας στα Βαλκάνια, όπως είδαμε και πιο πάνω, εντάσσεται πλέον στη γενική «κρίση ασφάλειας» των δυτικών κοινωνιών. Την ίδια στιγμή, βέβαια, ο πολύσημος αντιαμερικανισμός που χαρακτήρισε την ελληνική πολιτική κουλτούρα τροφοδότησε ένα υφέρπον συναίσθημα ρεβανσισμού, το λανθάνον αλλά διαρκώς παρόν «καλά να πάθουνε», το οποίο, εν πολλοίς, καλύφθηκε από την ένθερμη και σχεδόν ενοχική έκφραση της συμπαράστασης της ελληνικής πολιτικής ελίτ προς τα θύματα. Στην πραγματικότητα, η πολεμική ανταπάντηση των Ηνωμένων Πολιτειών με την επίθεση στο Αφγανιστάν αντιμετωπίστηκε με μια παλιού τύπου αντιπολεμική στάση, παρότι στην περίπτωση αυτής της σύρραξης –και σε αντίθεση με την αντίστοιχη της Γιουγκοσλαβίας– η απόσταση του πεδίου των συγκρούσεων από την Ελλάδα και η αναπόφευκτη σύνδεσή της με την επίθεση της 11ης Σεπτεμβρίου ευνόησαν την ανάπτυξη τάσεων στην κοινή γνώμη ευμενούς ουδετερότητας ή ακόμη και κριτικής υποστήριξης προς τους επιτιθέμενους.

Για την ελληνική Αριστερά η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους ήταν μια πηγή αμηχανίας, αφού ο μόνιμα επιθετικός «ιμπεριαλιστής» έγινε δέκτης μιας πρωτοφανούς βίας με απώλειες αθώων θυμάτων. Για τα κυβερνητικά κόμματα η έκφραση συμπάθειας αλλά και η υποστήριξη των όποιων ενεργειών αναλήφθηκαν για την επανόρθωση της (ψυχολογικής) ζημιάς μάλλον ήταν ένας αναμενόμενος κοινός τόπος· η Αριστερά ωστόσο βρέθηκε αντιμέτωπη με τη ρητή μομφή, έτσι όπως διατυπώθηκε στον δημόσιο διάλογο, ότι αναπαράγει τη λογική του ρεβανσισμού και ότι εντέλει δείχνει συμπάθεια σε «αδίστακτους τρομοκράτες» επί τη βάσει ενός «παρωχημένου αντιαμερικανισμού». Ο Συνασπισμός, λόγω της εσωτερικής του ετερότητας –η οποία είχε περιπλεχθεί και από τη λειτουργία του Χώρου Διαλόγου για την Κοινή Δράση της Αριστεράς (προπομπός του ΣΥΡΙΖΑ)–, βρέθηκε σε πιο δύσκολη κατάσταση στο βαθμό που εμφανίζονταν αποκλίνουσες θέσεις ανάμεσα στις

διάφορες τάσεις ως προς τη στάση που έπρεπε να κρατήσει το κόμμα στα θέματα του τρομοκρατικού χτυπήματος και του πολέμου.⁹⁰² Από την άλλη πλευρά, το ΚΚΕ είχε αναπτύξει μια περισσότερο σαφή γραμμή ως προς αυτά τα ερωτήματα, καθώς τα ενέτασε στις γενικότερες επεξεργασίες του σχετικά με την επιθετικότητα του «αμερικανικού ιμπεριαλισμού» και τις πιθανές συνέπειες που αυτή μπορεί να είχε.

Για το κόμμα η επίθεση είναι ένα «τρομοκρατικό πλήγμα» στην υπερδύναμη το οποίο δημιουργεί μια επικίνδυνη κατάσταση για τα «λαϊκά κινήματα» και τις «λαϊκές δυνάμεις» σε όλο τον κόσμο δεδομένου ότι προσφέρει ένα εξαιρετικό εφελτήριο για «ιμπεριαλιστικές» επιθέσεις. «[...] Η τρομοκρατία γεννά και αναπαράγει ιμπεριαλισμούς [...]»⁹⁰³ και γι' αυτόν το λόγο η μόνη αποτελεσματική απάντηση όλων όσοι για χρόνια δέχονταν την ιμπεριαλιστική επιθετικότητα είναι «[...] η μαζική πολιτική δράση των λαών, η συνειδητοποίηση, η συσπείρωση, η αντίσταση και η αντεπίθεση [...]»⁹⁰⁴ και όχι η καταφυγή σε τέτοιου είδους ενέργειες. Την ίδια στιγμή «[...] η συμπάθεια απέναντι στα θύματα και τον δοκιμαζόμενο αμερικανικό λαό δεν μπορεί και δεν πρέπει να μετατραπεί σε συμπάθεια και ανοχή στην κρατική πολιτική των ΗΠΑ και των άλλων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων [...]».⁹⁰⁵ Η ενέργεια αυτή πρέπει να κατανοηθεί στο πλαίσιο της ιμπεριαλιστικής επιθετικότητας και των βίαιων αντιδράσεων που αυτή αναπόφευκτα μπορεί να παραγάγει και μόνο εάν εκπέσει η «ιμπεριαλιστική βαρβαρότητα» μπορούν να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά αυτά τα ξεσπάσματα βίας. Η δε αποκάλυψη του Οσάμα Μπιν Λάντεν και της Αλ Κάιντα ως υπαιτίων για το χτύπημα επιτείνει το αίσθημα καχυποψίας στο βαθμό που ο πρώτος αποτελεί «[...] ένα δημιούργημα των αμερικανικών μυστικών υπηρεσιών [...]».⁹⁰⁶ Στη μομφή περί «συμπάθειας» προς

---

⁹⁰² Για μια περιγραφή των εν λόγω αντιπαραθέσεων βλ. Μπαλάφας, Γ., 20 χρόνια χρειάστηκαν, ο.π., σελ. 193-197

⁹⁰³ Παπαρήγα, Αλ., «Κάλεσμα συσπείρωσης και δράσης σε μεγάλα μέτωπα πάλης», συνέντευξη Τύπου για τη ΔΕΘ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Σεπτεμβρίου 2001.

⁹⁰⁴ Στο ίδιο.

⁹⁰⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ύστερα από το τρομοκρατικό πλήγμα που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ», ανακοίνωση (15 Σεπτεμβρίου 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, ό.π., σελ. 84.

⁹⁰⁶ Μπογιόπουλος, Ν. και Δ. Μηλάκας, «Απειθαρχία στο “διεθνή στρατιωτικό νόμο”!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 2001· βλ. επίσης Φλωράκης, Χαρ., «Ο “μεγάλος γέρος” του ΚΚΕ μιλάει για την τρομοκρατία, τον πόλεμο, την Αμερική και τα ελληνικά πολιτικά κόμματα», συνέντευξη, εφ. *Το Βήμα*, 30 Σεπτεμβρίου 2001.

τους «τρομοκράτες» η Αλ. Παπαρήγα απαντά με τη φράση «[...] καμία συμπάθεια, ούτε χαιρόμαστε, ούτε κλαίμε [...]»,⁹⁰⁷ μια λεκτική αποστροφή που χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον ως κριτική απέναντι στο ΚΚΕ, και η οποία ταυτόχρονα συμπυκνώνει την πρώτη αντίδραση του κόμματος απέναντι στο εν λόγω γεγονός.

Το ΚΚΕ, βέβαια, και λόγω της γενικότερης αντίληψής του περί διεθνούς πολιτικής, στρέφει την προσοχή του κοινού στις εξελίξεις που θα προκύψουν μετά το χτύπημα της 11/9. Προφανώς μια βίαιη ενέργεια αυτής της κλίμακας δεν ήταν αναμενόμενη, ωστόσο «[...] τίποτε δεν πρέπει να είναι απροσδόκητο και απρόσμενο, ιδιαίτερα μετά την ανατροπή, μετά τη νίκη της αντεπανάστασης στις σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης [...]».⁹⁰⁸ Είναι τέτοια η ρευστότητα στον μετακομμουνιστικό κόσμο, που πλέον είναι αδύνατον να εντοπίσει ο οιοσδήποτε κάποιες σταθερές στη διεθνή πολιτική, ει μη μόνον τη στρατηγική του «ιμπεριαλιστικού παράγοντα», που είναι εύκολα περιγράψιμη και κατανοήσιμη. Υπ' αυτή την έννοια, για το ΚΚΕ οι πραγματικές συνέπειες της 11/9 δεν εντοπίζονται στο κενό ασφάλειας των δυτικών κοινωνιών, αλλά στην αναπόφευκτη αντίδραση των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, που θέτει σε κίνδυνο κοινωνικά και δημοκρατικά δικαιώματα, λαϊκές κατακτήσεις και ξαναφέρνει στο προσκήνιο το φάσμα του «ιμπεριαλιστικού πολέμου». Οι λαοί του κόσμου θα βρεθούν μπροστά «[...] στην ανάπτυξη ενός ιδιαίτερα επικίνδυνου επιτελικού σχεδίου, που θα βάλει σε κίνδυνο την ασφάλεια, την ειρήνη και τη σταθερότητα σε ευρύτερες περιοχές του πλανήτη μας, με απρόβλεπτες συνέπειες στην πορεία, καθώς θα εμπλακούν ένα μεγάλο μέρος χωρών, και οι ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις θα πάρουν πιο ανοικτή μορφή [...]»,⁹⁰⁹ ενώ ταυτόχρονα θα ανοίξει ο δρόμος για μια σειρά από «άδικους πολέμους» οι οποίοι θα βασίζονται σε γεωπολιτικά παιχνίδια για έλεγχο πλουτοπαραγωγικών πηγών, ιμπεριαλιστικούς ανταγωνισμούς κ.ο.κ.⁹¹⁰ Το ξέσπασμα, βέβαια, του πολέμου στο Αφγανιστάν συνιστά επιβεβαίωση των θέσεων του κόμματος και της αγωνιστικής

---

⁹⁰⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Κάλεσμα συσπείρωσης και δράσης σε μεγάλα μέτωπα πάλης», *ό.π.*

⁹⁰⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Ποιος είχε το συμφέρον, το κίνητρο να πράξει κάτι τέτοιο;», ομιλία σε ανοικτή συγκέντρωση του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Σεπτεμβρίου 2001.

⁹⁰⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ύστερα από το τρομοκρατικό πλήγμα που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ», *ό.π.*, σελ. 85.

⁹¹⁰ Παπαδόπουλος, Μ., «Οι ματωμένοι δρόμοι του πετρελαίου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 2001· βλ. επίσης Γεωργιάδης, Π., «Ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις», άρθρο στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία – πόλεμος – ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001.

ετοιμότητας στην οποία καλούσε από την πρώτη στιγμή. Ο πόλεμος δεν πρέπει να νοείται ως μια απλή απάντηση των ΗΠΑ στο «τρομοκρατικό πλήγμα». Έχει βαθύτερες αιτίες που εντοπίζονται στην επερχόμενη οικονομική κρίση την οποία θα αντιμετωπίσουν οι «μεγάλες καπιταλιστικές δυνάμεις»· ειδικά όσον αφορά τις Ηνωμένες Πολιτείες: «[...] η πορεία βαθιάς επιβράδυνσης και στη συνέχεια ύφεσης για την οικονομία των ΗΠΑ ήταν διαπιστωμένη πολύ πριν την 11η Σεπτεμβρίου [...]».⁹¹¹ Κατά συνέπεια ο έλεγχος των πλουτοπαραγωγικών πηγών και των ενεργειακών δρόμων της Κεντρικής Ασίας είναι ο βασικός στόχος της «ιμπεριαλιστικής επίθεσης».

Ως εκ τούτου πρέπει να αποφευχθεί πάση θυσία η εμπλοκή της Ελλάδας στους εν λόγω σχεδιασμούς, καθώς «[...] η μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού δε θέλει στρατιωτική εμπλοκή της Ελλάδας, όχι από αδιαφορία ή δειλία, ή από φιλική διάθεση στις τρομοκρατικές μεθόδους, αλλά από πολιτική ευθύνη, ωριμότητα και πείρα [...]».⁹¹² Το ΚΚΕ επισημαίνει ότι η οποιαδήποτε εμπλοκή της χώρας –μέσω της ναυτικής βάσης στη Σούδα ή του υποστρατηγείου του ΝΑΤΟ στη Λάρισα– αφήνει τη χώρα εκτεθειμένη σε «αντίποινα» και σε κάθε περίπτωση την καθιστά μέρος μιας ενδεχόμενης αποσταθεροποίησης.⁹¹³ Επιπλέον, το κλίμα της «τρομοϋστερίας» θα δώσει τη δυνατότητα στην ελληνική κυβέρνηση να «[...] προχωρήσει σε ένα νέο κύμα αυταρχισμού, σε νέα μέτρα περιστολής των δημοκρατικών και πολιτικών ελευθεριών, μπροστά στο νέο κύκλο των αντιλαϊκών μέτρων που σχεδιάζει (υγεία, συνταξιοδοτικό, ιδιωτικοποιήσεις, πρόνοια κ.ά.) [...]».⁹¹⁴ Το διεθνές κλίμα θα έχει άμεσες επιπτώσεις στην εγχώρια πολιτική και άρα

---

⁹¹¹ Μπέλλου, Ελ., «Οικονομική κρίση – πόλεμος: Παράγωγα του καπιταλισμού», στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία – πόλεμος – ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001.

⁹¹² Παπαρήγα, Αλ., «Διεθνιστικός αντιιμπεριαλιστικός αγώνας, η απάντηση», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 2001, στο <http://komep.gr/2001-teyxos-5/diethnistikos-antiimperialistikos-agonas-h-apanthsh>.

⁹¹³ Παπαρήγα, Αλ. «Λαϊκή παρέμβαση για να μην εμπλακεί η χώρα στα σχέδια των ΗΠΑ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 2001· βλ. και την ομιλία της Αλ. Παπαρήγα στη Βουλή επ' αφορμή της εκτός ημερήσιας διάταξης συζήτηση για τον πόλεμο στο Αφγανιστάν: Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής (Ολομέλεια), Περίοδος Ι', Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΜΑ', 27 Νοεμβρίου 2001 (πρωί), σελ. 1761-1763.

⁹¹⁴ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ύστερα από το τρομοκρατικό πλήγμα που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ», *ό.π.*, σελ. 86.

ο «αντιιμπεριαλιστικός αγώνας» θα είναι και αγώνας για τα κοινωνικά και δημοκρατικά δικαιώματα.⁹¹⁵

Η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος ήδη από τις 15 Σεπτεμβρίου καλεί «[...] σε ένα πολύμορφο κοινό μέτωπο πάλης [...] κατά της πολεμικής εκστρατείας, της ψυχροπολεμικής ψύχωσης, κατά της συμμετοχής της χώρας μας με οποιαδήποτε μορφή [...]»⁹¹⁶ και αποφασίζει ότι «[...] όλο το Κόμμα πρέπει να προσανατολιστεί και να ενεργοποιηθεί άμεσα, εύστοχα και αποτελεσματικά για να αντιμετωπιστούν οι άμεσες συνέπειες από το τρομοκρατικό πλήγμα που δέχθηκαν οι ΗΠΑ στις 11/9/2001 [...]».⁹¹⁷ Για ακόμη μία φορά ακολουθείται το μοντέλο των επιτροπών αγώνα, μόνο που σε αυτή την περίπτωση την αρχική πρωτοβουλία αναλαμβάνουν συνδικαλιστικές δυνάμεις του ΠΑΜΕ. Στις 22 Σεπτεμβρίου συγκροτείται συντονιστική επιτροπή με πρωτοβουλία των ομοσπονδιών λογιστών, οικοδόμων, φαρμάκου και ιματισμού, κλωστοϋφαντουργίας και δέρματος –και οι τέσσερις ελέγχονται από το ΠΑΜΕ–, η οποία και καλεί σε συλλαλητήριο για τις 27 Σεπτεμβρίου.⁹¹⁸ Στο εν λόγω συλλαλητήριο συμμετέχουν κόμματα και φορείς από εκτός ΚΚΕ χώρους –π.χ. ΑΔΕΔΥ, Πρωτοβουλία Γένοβα, ΔΗΚΚΙ, ΑΚΟΑ–, ωστόσο το πλαίσιο του⁹¹⁹ απορρίπτεται από τον Συνασπισμό, ο οποίος οργανώνει δική του εκδήλωση-συναυλία στις 29 Σεπτεμβρίου,⁹²⁰ ημέρα κατά την οποία διοργανώνεται η πρώτη αντιπολεμική

---

⁹¹⁵ Για αυτό το θέμα και τις θέσεις του ΚΚΕ βλ. το κείμενο τριών μελών της «Δημοκρατικής Συσπείρωσης»: Νάκης, Γ., Ρέμπης, Αγγ. & Δ. Καλτσώνης, «Διακρατική και εσωτερική καταστολή», στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία – πόλεμος – ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001.

⁹¹⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ύστερα από το τρομοκρατικό πλήγμα που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ», *ό.π.*, σελ. 86.

⁹¹⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον απολογισμό δράσης της ΚΕ, τα συμπεράσματα από τη δράση του Κόμματος, τις κατευθύνσεις και στον προγραμματισμό δουλειάς για το επόμενο διάστημα», *ό.π.*, σελ. 93.

⁹¹⁸ «Συναγερμός για το συλλαλητήριο την Πέμπτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 2001.

⁹¹⁹ «Το ψήφισμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Σεπτεμβρίου 2001.

⁹²⁰ Βλ. Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, «29/9/2001: Αντιπολεμική Συγκέντρωση και Συναυλία στο Σύνταγμα», στο <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2742>. Η εν λόγω απόφαση έφερε ορισμένες διαφωνίες ανάμεσα σε συνιστώσες του «Χώρου». Την ίδια στιγμή, βέβαια, έδωσε και τη δυνατότητα στο ΚΚΕ και στο *Ριζοσπάστη* να επιτεθούν στο Συνασπισμό για «[...] συνθηκολόγηση, εξυπηρέτηση και τη συμπόρευση με τους δυνάστες του ελληνικού λαού [...]» βλ. Μπογιόπουλος, Ν., «Προς τον κόσμο της Αριστεράς και τους ψηφοφόρους του ΣΥΝ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27

διαδήλωση στην Ουάσιγκτον⁹²¹. Το συλλαλητήριο επαναλήφθηκε στις 2 Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη, με ενεργή συμμετοχή και του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης,⁹²² ενώ σε περίπου μία εβδομάδα διοργανώθηκαν συλλαλητήρια σε πολλές πόλεις της Ελλάδας. Το μοντέλο της κινητοποίησης ήταν το ίδιο: συγκρότηση επιτροπής από μαζικούς φορείς και προσπάθεια ευρείας συμπερίληψης συμμετεχόντων.

Η ενεργοποίηση των δυνάμεων του κόμματος περιλαμβάνει όλα τα μετωπικά σχήματα και εκτείνεται σε ένα ευρύ ρεπερτόριο δράσεων. Στις 8 Οκτωβρίου 2001, δηλαδή την επομένη της έναρξης της επίθεσης των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν, το ΠΑΜΕ οργανώνει αντιπολεμική εξόρμηση σε χώρους δουλειάς στην Αθήνα⁹²³ και η ΚΝΕ διαδήλωση⁹²⁴. Την επόμενη ημέρα το ΠΑΜΕ, η ΕΕΔΥΕ και η ΟΓΕ πραγματοποιούν αντιπολεμικό συλλαλητήριο και πάλι στην Αθήνα.⁹²⁵ Η «Δημοκρατική Συσπείρωση» οργανώνει στις 18 Οκτωβρίου εκδήλωση για τον πόλεμο και τα δημοκρατικά δικαιώματα,⁹²⁶ ενώ ήδη από τις 5 Οκτωβρίου τα μέλη της στην «Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου» (ΕΕΔΑ) διατυπώνουν την έγγραφη διαφωνία τους στην απόφαση της Ένωσης για το θέμα της επίθεσης της 11/9.⁹²⁷ Η «Πρωτοβουλία Γυναικών Ενάντια στον Πόλεμο» –που συγκροτείται από την ΟΓΕ και επιχειρεί να κινητοποιήσει γυναικείους συλλόγους– διοργανώνει «σιωπηλή διαμαρτυρία» στις 24 Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη⁹²⁸ και «καραβάνι ειρήνης». Τέλος, το ΠΑΜΕ, σε μια στιγμή συμβολικής κορύφωσης των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων, διοργανώνει

Σεπτεμβρίου 2001 και επίσης Κακουλίδης, Γ., «Ιδεολογική τρομοκρατία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 2001.

⁹²¹ Το ΚΚΕ συμμετείχε στη διαδήλωση της Ουάσιγκτον μέσω του ευρωβουλευτή του κόμματος Κ. Αλυσσανδράκη, ο οποίος απεύθυνε χαιρετισμό στους διαδηλωτές. Αλυσσανδράκης, Κ., «Δεν είμαστε μόνοι σας», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 2001.

⁹²² «Μυριόστομο ΟΧΙ στα ιμπεριαλιστικά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 2001.

⁹²³ «Άμεση αντίδραση για να σταματήσει ο πόλεμος. Εξόρμηση συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ στο κέντρο της Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Οκτωβρίου 2001.

⁹²⁴ «Ένα κατακόκκινο συλλαλητήριο στην καρδιά της Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Οκτωβρίου 2001.

⁹²⁵ «Όχι στον πόλεμο των ιμπεριαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Οκτωβρίου 2001.

⁹²⁶ «Ζήτημα πρώτης γραμμής η υπεράσπιση των δημοκρατικών δικαιωμάτων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2001.

⁹²⁷ Θεοδωρόπουλος, Θ. & Δ. Καλτσώνης, «Διαφωνούν κατηγορηματικά με την απόφαση για τις διεθνείς εξελίξεις. Επιστολή των εκπροσώπων του ΚΚΕ στην πρόεδρο της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου», επιστολή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Οκτωβρίου 2001.

⁹²⁸ «Ξεσηκώθηκαν οι γυναίκες ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2001.

στις 30 Νοεμβρίου – 1 Δεκεμβρίου ολονύχτια διαμαρτυρία έξω από την Αμερικανική Πρεσβεία,⁹²⁹ η οποία επαναλαμβάνεται στη Θεσσαλονίκη στις 13-14 Δεκεμβρίου⁹³⁰.

Πέραν του συλλαλητηρίου της 27ης Σεπτεμβρίου, το ΚΚΕ αναλαμβάνει με άλλες οργανώσεις τη διοργάνωση και άλλων δύο κεντρικών αντιπολεμικών συλλαλητηρίων στις 8 Νοεμβρίου και στις 13 Δεκεμβρίου 2001. Το πρώτο έχει ευρεία απεύθυνση, ως αρχική πρωτοβουλία 22 μαζικών φορέων που πρόσκεινται στο ΚΚΕ (με την εξαίρεση ενός),⁹³¹ η οποία σταδιακά διευρύνεται με τη συμμετοχή της ΑΔΕΔΥ και της ΟΛΜΕ. Στις 30 Οκτωβρίου ο Μαν. Γλέζος και ο Μίκης Θεοδωράκης δημοσιοποιούν δήλωση υποστήριξης της κινητοποίησης,⁹³² η οποία και διευρύνει το μέτωπο των συμμετεχόντων (Εργατικό Κέντρο Αθήνας, Θ. Κατριβάνος, Παν. Κρητικός κ.ά.). Ταυτόχρονα διοργανώνονται συλλαλητήρια σε Θεσσαλονίκη, Πάτρα και Γιάννενα με αντίστοιχα ευρεία συμμετοχή. Το συλλαλητήριο της Αθήνας είναι ιδιαίτερα μαζικό, συσπειρώνει το σύνολο της πέραν του ΠΑΣΟΚ Αριστεράς – πολλά κόμματα και οργανώσεις συμμετέχουν σε αυτό με διάφορους τρόπους. Το συλλαλητήριο της 13ης Δεκεμβρίου διοργανώνεται και πάλι από την ίδια πρωτοβουλία φορέων,⁹³³ ωστόσο λαμβάνει χώρα σε μια στιγμή κάμψης του αντιπολεμικού συναισθήματος – ήδη από τα μέσα του Νοεμβρίου έχουν καταληφθεί

---

⁹²⁹ «Ολονύκτιο Βήμα Καταγγελίας. 'Θα μας βρίσκετε μπροστά σας' », εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 2001

⁹³⁰ «Φλόγα αντίστασης στον αντιλαϊκό παγετό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 2001.

⁹³¹ Πρόκειται για τους ακόλουθους φορείς: Ομοσπονδία Εργαζομένων Φαρμακευτικών και Συναφών Επαγγελματιών, Ομοσπονδία Εργατοϋπαλλήλων Κλωστοϋφαντουργίας, Ιματισμού, Δέρματος, Ομοσπονδία Οικοδόμων και Συναφών Επαγγελματιών, Ομοσπονδία Λογιστών, Ομοσπονδία Συναξιούχων ΙΚΑ, Ομοσπονδία Σωματείων Νοσηλευτικών Ιδρυμάτων, Ομοσπονδία Θεάματος-Ακροάματος, Ομοσπονδία Βιοτεχνικών Σωματείων Αθήνας, ΕΕΔΥΕ, ΟΓΕ, Αντιπολεμική Κίνηση Αθήνας, Γονείς Στρατευμένων Παιδιών, Νομικοί για την Ειρήνη, Πρωτοβουλία Γένοβα 2001, Σωματείο Ελλήνων Ηθοποιών, Σύλλογος Εμποροϋπαλλήλων Αθήνας, Συνδικάτο Οικοδόμων Αθήνας, Σωματείο Μετάλλου Αθήνας, ο δήμαρχος της Καισαριανής Γ. Κατημερτζής, ο δήμαρχος του Βύρωνα Ν. Ρογκάκος, ο δήμαρχος Πετρούπολης Γ. Γιώγος, Δημοκρατική Συσπείρωση για τις Λαϊκές Ελευθερίες και την Αλληλεγγύη.

⁹³² Γλέζος, Μ. & Μ. Θεοδωράκης, «Όλοι στο παλλαϊκό συλλαλητήριο την Πέμπτη, 8 Νοέμβρη, στο Σύνταγμα, στις 6 μ.μ.», επιστολή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Οκτωβρίου 2001.

⁹³³ «Καμιά εξοικείωση και απάθεια για τον πόλεμο που εξελίσσεται», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Δεκεμβρίου 2001.

η Καμπούλ και η Κανταχάρ, ενώ στις 5 Δεκεμβρίου με τη «Συμφωνία της Βόννης»⁹³⁴ έχει οριστεί και Προσωρινή Κυβέρνηση στο Αφγανιστάν. Γι' αυτόν το λόγο και το ΚΚΕ επιχειρεί να συνδέσει το συλλαλητήριο με τη μεγάλη διαδήλωση που έχει προγραμματιστεί στις Βρυξέλλες την ίδια ημέρα από συνδικάτα και κινήματα επ' αφορμή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Λάακεν. Είναι ενδεικτικό ότι στις 11 Δεκεμβρίου οι φορείς που καλούν στο αντιπολεμικό συλλαλητήριο προβαίνουν σε παράσταση διαμαρτυρίας έξω από τα γραφεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁹³⁵ Σε κάθε περίπτωση, το ΚΚΕ προσπαθεί να διατηρήσει το αντιπολεμικό συναίσθημα, παρόλο που και το ίδιο έχει σταδιακά μετατοπίσει την αιχμή της παρέμβασής του στον δεύτερο γύρο κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό.

Σε γενικές γραμμές, η κινητοποίηση για την 11/9 και τον πόλεμο στο Αφγανιστάν είχε μια ιδιαίτερη σημασία για το ΚΚΕ δεδομένου ότι λειτούργησε, εν πολλοίς, ως συνέχεια των δράσεων για την ασφαλιστική μεταρρύθμιση και τη Γένοβα. Η αντίθεση στον πόλεμο και, το κυριότερο, η επιλογή της αντιπαράθεσης σε μια συγκυρία που μάλλον δεν ευνοούσε την άρθρωση αντιαμερικανικών θέσεων επιβεβαίωναν τον ρόλο και την (αυτο)εικόνα του κόμματος ως εκείνης της πολιτικής δύναμης που μονοπωλεί την έκφραση της διαφωνίας στον πολιτικό διάλογο. Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα στο ΚΚΕ να οξύνει περαιτέρω τις αντιευρωενωσιακές του αιχμές και κυρίως να επαναφέρει στη συζήτηση τη σοσιαλιστική εμπειρία – υπό τη μορφή των υπομνήσεων για τη σοσιαλιστική περίοδο του Αφγανιστάν.

Φαίνεται ότι η αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση εξακολουθεί να είναι μια βασική μορφή ενεργοποίησης της κομματικής οργάνωσης. Είναι γεγονός ότι το σύνολο του κόμματος κινητοποιήθηκε επί σχεδόν δύομιση μήνες, με μεγάλη ένταση, αν και η μαζικότητα των συλλαλητηρίων δεν ήταν αντίστοιχη αυτών για τη Γιουγκοσλαβία και εκείνων που θα ακολουθήσουν για τον πόλεμο στο Ιράκ. Κεντρική θέση στις κινητοποιήσεις έχει το ΠΑΜΕ, του οποίου ο αναβαθμισμένος ρόλος είναι εμφανής στα μπλοκ και στα πανό – ενδεικτικό είναι ότι διοργάνωσε την πλέον εμβληματική δράση της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης, τη νυχτερινή διαμαρτυρία έξω από την Αμερικανική Πρεσβεία. Είναι σαφές ότι το κόμμα

---

⁹³⁴ “Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-establishment of Permanent Government Institutions (Bonn Agreement)”, 5 Δεκεμβρίου 2001, διαθέσιμο στο <http://peacemaker.un.org/afghanistan-bonnagreement2001>.

⁹³⁵ «Λαϊκή δράση ενάντια στους αυταρχικούς σχεδιασμούς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Δεκεμβρίου 2001.

εξακολουθεί να αναζητεί ενίσχυση της επιρροής του διαμέσου της αντιιμπεριαλιστικής διαμαρτυρίας, χωρίς όμως να βασίζεται πλέον στα παραδοσιακά μετωπικά σχήματα της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης. Παρά ταύτα είναι εξίσου σαφές ότι το αποτύπωμα της κινητοποίησης για το ασφαλιστικό επιδρά πια και στις απευθύνσεις του ΚΚΕ. Είναι επιθυμητή δηλαδή η διασφάλιση μιας περισσότερο σταθερής και συνεκτικής κοινωνικής επιρροής, η οποία επιτυγχάνεται, για την κομματική ελίτ του ΚΚΕ, μέσα από την πρόταξη των συνδικαλιστικών δομών και παρεμβάσεων.

Τέλος, στο πλαίσιο της κινητοποίησης, διαμορφώνεται και μια τάση πολιτικής διαφοροποίησης από τις λοιπές πολιτικές δυνάμεις που επιχειρούν να παρέμβουν στο πεδίο των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων – κυρίως τις δυνάμεις της Αριστεράς. Αυτό θα αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία εκ των υστέρων και όσο αρχίζει να πυκνώνει το παγκόσμιο αντιπολεμικό κίνημα ως το 2003 και την έναρξη του πολέμου στο Ιράκ. Η σύνδεση του αντιπολεμικού κινήματος με το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης φέρνει οργανώσεις, πρωτοβουλίες και διεθνικά δίκτυα σε μια διαδικασία εναρμόνισης δράσεων και ταυτόχρονα δημιουργεί και μέτωπα αντιπαράθεσης. Άρα πλέον το εθνικό πεδίο ανάπτυξης μιας κινηματικής δράσης –τουλάχιστον στις συγκεκριμένες θεματικές– εντάσσεται στο διεθνικό με όρους ρεπερτορίων δράσης και συνθημάτων. Στο πλαίσιο, θα μπορούσαμε να πούμε, του ιδιότυπου κινηματικού ανταγωνισμού με επίδικο την αντιπολεμική κινητοποίηση, ευνοούνται πλέον εκείνες οι δυνάμεις που διαθέτουν σαφέστερη αναφορά σε αντίστοιχες κινήσεις στο εξωτερικό – αναφερόμαστε στο Συνασπισμό και σε εκδοχές της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς. Στη φάση των κινητοποιήσεων για την 11/9 και τον πόλεμο στο Αφγανιστάν το ΚΚΕ επιχειρεί να διατηρήσει, όπως είδαμε, επαφές με κινητοποιήσεις στο εξωτερικό, αλλά την ίδια στιγμή αντιπαρατίθεται πολιτικά με εγχώριες εκφράσεις διεθνών κινημάτων (βλ. πιο αναλυτικά παρακάτω). Αυτό, βέβαια, δεν ερμηνεύεται αποκλειστικά ως μία αντίθεση εθνικού-διεθνικού: η πρωτοποριακή λογική στη σύνδεση του κόμματος με την κοινωνία –ιδίως στη συνάφεια της δεκαετίας του 2000 – περιορίζει τις συγκλίσεις και προτάσσει το ρόλο των κομματικών δυνάμεων. Αυτό συνιστά μετατόπιση και από τη λογική των κινητοποιήσεων του 1999, όπου το κόμμα έφερνε σε δεύτερη μοίρα τις πολιτικές διαφορές, όσο και την ιστορικο-πολιτική τροχιά του φιλειρηνικού/αντιιμπεριαλιστικού κινήματος στη Μεταπολίτευση.

3.4 Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002

Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 (13 και 20 Οκτωβρίου) ήταν ένα σημαντικό ορόσημο για τη στρατηγική του ΚΚΕ. Το κόμμα ερμήνευσε την εμπλοκή του στις κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό αλλά και την επανάκαμψη του αντιπολεμικού/αντιαμερικανικού συναισθήματος μετά την 11/9 ως ενίσχυση της επιρροής του, και κατά συνέπεια στοχοθέτησε τις συγκεκριμένες εκλογές ως ένα από τα κριτήρια που θα επιβεβαιώσουν έμπρακτα τις πολιτικές του επιλογές. Για το κόμμα υπήρχε η παρακαταθήκη των σχετικά επιτυχημένων εκλογών του 1998, ωστόσο το αποτέλεσμα των βουλευτικών του 2000 –που υποδήλωνε μια απόσταση ανάμεσα στην κοινωνική και την εκλογική επιρροή του– επέβαλε μια πιο προσεκτική και σχολαστική αντιμετώπιση της εν λόγω εκλογικής αναμέτρησης. Σκοπός της κομματικής ελίτ ήταν να επιτύχει τη διεύρυνση της εκλογικής βάσης του κόμματος και ταυτόχρονα να τη διατηρήσει ως ένα σταθερό κομματικό ακροατήριο. Εργαλείο για την επιδίωξη αυτή θα ήταν η έμπρακτη εφαρμογή της στρατηγικής του Μετώπου, η αναζήτηση δηλαδή δυνητικών συμμάχων και σε κεντρικό επίπεδο. Για τις εκλογές του 2002 επιλέχθηκε η κεντρική συνεργασία με το ΔΗΚΚΙ· σε μια φάση που το τελευταίο εξακολουθούσε να είναι ένα κόμμα το οποίο διεκδικούσε κοινοβουλευτική εκπροσώπηση και είχε εκλεγμένους ευρωβουλευτές, επρόκειτο σίγουρα για μια ποιοτική μετατόπιση της εκλογικής τακτικής του ΚΚΕ από την πεπατημένη της προηγούμενης περιόδου.

Οι εκλογές του 2002 χαρακτηρίστηκαν από τρία στοιχεία: α) Υπήρξαν εκλογές επιβεβαίωσης της υψηλής συσπείρωσης του δικομματισμού, έτσι όπως αυτή είχε διαμορφωθεί με τις βουλευτικές εκλογές του 2000.⁹³⁶ β) Υπήρξαν εκλογές υψηλής κομματικοποίησης, ιδίως σε νομαρχιακό επίπεδο,⁹³⁷ με περιορισμένο αριθμό «αντάρτικων» συνδυασμών, κεντρική κινητοποίηση από τις κομματικές ελίτ και άμεση σύνδεση των εκλογικών διακυβευμάτων με τα επίδικα της κεντρικής πολιτικής

---

⁹³⁶ Μαυρής, Γ., «Κομματικό σύστημα και εκλογικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα. Ο ελληνικός δικομματισμός στη δεκαετία 1994-2004» στο Βερναρδάκης, Χ., Γεωργαντάς, Ηλ., Γράβαρης, Δ. & Δ. Κοτρόγιαννος (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974 – 2004*, τόμος Α', Αθήνα: Κριτική, 2004, σελ. 118-153

⁹³⁷ Μαυρής, Γ., «Νομαρχιακές εκλογές 1994 – 2002: εκλογές δεύτερης τάξεως;» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 21, 2003, σελ.

σκηνής. γ) Υπήρξαν εκλογές υψηλού κόστους, δηλαδή οι υποψήφιοι σε κεντρικούς δήμους και νομαρχίες είχαν στη διάθεσή τους εκτεταμένους πόρους –κυρίως διαφημιστικούς– και αξιοποίησαν σε πολύ μεγάλο βαθμό επαγγελματικές μεθόδους πολιτικού μάρκετινγκ. Υπ’ αυτή την έννοια, ήταν εκλογές που δεν ευνοούσαν τη χαλαρή ψήφο –τουλάχιστον σε επίπεδο νομαρχιών και μεγάλων δήμων–, νοηματοδοτήθηκαν ως ευκαιρία επανάκαμψης του «κομματικού πατριωτισμού» και χαρακτηρίστηκαν από περιορισμένη μεταφορά ψήφων από το δικομματισμό προς τα κόμματα της Αριστεράς. Επίσης, στις νομαρχιακές του 2002 έκανε και την πρώτη εμφάνισή του ο ΛΑΟΣ, ως αξιοσημείωτος πολιτικός δρών, στην ελληνική πολιτική σκηνή, με την υψηλή επίδοση του συνδυασμού του Γ. Καρατζαφέρη στην Υπερνομαρχία Αθηνών-Πειραιώς.

Η Κεντρική Επιτροπή την 1η Ιουλίου 2001 δημοσιοποιεί απόφαση⁹³⁸ για την προετοιμασία του κόμματος για τις επερχόμενες αυτοδιοικητικές εκλογές. Το γεγονός ότι το κόμμα προετοιμάζεται για μια εκλογική διαδικασία που θα διενεργηθεί δεκαπέντε μήνες μετά καταδεικνύει την υψηλή σημασία που η κομματική ελίτ απέδιδε στην εν λόγω αναμέτρηση. Η απόφαση και η συνακόλουθη ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού προκύπτουν ως απόληξη της μαζικής κινητοποίησης των κομματικών δυνάμεων για το ασφαλιστικό, η οποία αξιολογείται από το κόμμα ως θετικό σημείο για την ενίσχυση της επιρροής του κόμματος. Ήδη στην πολιτική εξόρμηση του Ιουνίου τίθεται με σαφήνεια το καθήκον της προετοιμασίας για τις δημοτικές εκλογές. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα στη συγκέντρωση της Καλλιθέας:

Καλούμε τα λαϊκά στρώματα να εγκαταλείψουν οριστικά και τα δύο κόμματα, να κάνουν το άλμα στη συνείδηση και στην καθημερινή τους πράξη. Στις επερχόμενες δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, πρέπει να υπάρξει κατηγορηματική καταδίκη τόσο στον πρώτο όσο και στο δεύτερο γύρο και των δύο κομμάτων, με όποιο σχήμα και αν εμφανιστούν [...]. Σήμερα όσο ποτέ έχουμε ανάγκη από τοπικές αρχές που δε θα ανέχονται το ρόλο του εκτελεστή και του γραφειοκράτη των κρατικών εντολών, των μηχανισμών της ΕΕ. Σήμερα έχουμε ανάγκη από τοπικές αρχές που ενισχύουν τη λαϊκή

---

⁹³⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δουλειά του Κόμματος στην Αυτοδιοίκηση και η προετοιμασία μας για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές», απόφαση (1 Ιουλίου 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 69-79.

συσπείρωση και πάλη, που διεκδικούν δικαιώματα για το δήμο, τη νομαρχία, την πόλη και την περιοχή, για το λαό.⁹³⁹

Υπ' αυτή την έννοια, η απόφαση για τις αυτοδιοικητικές εκλογές οριοθετεί τη δράση των κομματικών ομάδων στους θεσμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και προσδιορίζει την προετοιμασία του οργανωμένου κόμματος για τις αυτοδιοικητικές εκλογές στη συνάφεια του θετικού κλίματος που έχουν δημιουργήσει οι επιτυχείς κινητοποιήσεις για το ασφαλιστικό. Η απόφαση επαναλαμβάνει πολλές από τις πάγιες κριτικές τοποθετήσεις του ΚΚΕ για την τοπική αυτοδιοίκηση – μεταφορά δημόσιων υπηρεσιών από το κεντρικό κράτος στην τοπική αυτοδιοίκηση, ανεπαρκής χρηματοδότηση και τοπική «φορολόγηση» των δημοτών, εισαγωγή ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων στην αξιολόγηση του νομαρχιακού/δημαρχιακού έργου, εισαγωγή ελαστικών σχέσεων εργασίας διαμέσου των «Τοπικών Συμφώνων Απασχόλησης». Ωστόσο το κόμμα μπορεί να διεκδικήσει «[...] την απαίτηση για τοπικές αρχές που να διευκολύνουν τη συσπείρωση, την οργάνωση, την αγωνιστική δράση του λαού [και] να αποκρούουν την αντιλαϊκή πολιτική [...]».⁹⁴⁰ Γίνεται μνεία στην «[...] πλούσια αγωνιστική εμπειρία τοπικών αρχών στη μεταπολεμική περίοδο [...]» οι οποίες κατόρθωσαν, στο ασφυκτικό πλαίσιο που έθετε το μετεμφυλιακό κράτος, «[...] να κερδίσουν με τον αγώνα αυτά που η κεντρική εξουσία αρνιόταν [...]».⁹⁴¹ Αυτό σημαίνει ότι το κόμμα στοχοθετεί ακόμη και τη διεκδίκηση δήμων με σκοπό να τους χρησιμοποιήσει ως αντίβαρα προς «αντιλαϊκές» επιθέσεις.

Στο επίπεδο της εκλογικής τακτικής, επισημαίνεται στην απόφαση ότι «[...] πολλοί περιμένουν από το ΚΚΕ. Σήμερα, που υπάρχουν θετικά βήματα στην ανάπτυξη του μαζικού κινήματος, επιβεβαιώνονται οι θέσεις του Κόμματος, είναι επιτακτικά αναγκαίο ένα άνοιγμα σ' αυτούς [...]».⁹⁴² Υπ' αυτή την έννοια, το κόμμα πρέπει να αρχίζει να προετοιμάζει την παρέμβαση και τις συμμαχίες του έχοντας παρακαταθήκη την εμπειρία των κινητοποιήσεων της προηγούμενης περιόδου. Η πρόωπη ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού δηλώνει την αγωνία της

⁹³⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Λαϊκή αντεπίθεση με ταξικούς αγώνες και το Μέτωπο», *ό.π.*

⁹⁴⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δουλειά του Κόμματος στην Αυτοδιοίκηση και η προετοιμασία μας για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές», *ό.π.*, σελ. 72.

⁹⁴¹ Στο ίδιο.

⁹⁴² Στο ίδιο, σελ. 77.

κομματικής ελίτ να μετουσιώσει σε πολιτική ενίσχυση του κόμματος το κύμα της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Τα συμμαχικά ανοίγματα θα επιδιώξουν «[...] διεύρυνση με βάση τις δυνάμεις που έχουν προκύψει από την ανάπτυξη των αγώνων [...]»⁹⁴³ και ταυτόχρονα θα προωθηθούν «[...] και άλλες μορφές συνεργασίας που ταιριάζουν στο χαρακτήρα των τοπικών εκλογών και στις όποιες τοπικές ιδιομορφίες, π.χ. συνεργασίες με κινήματα, μαζικές οργανώσεις με αντικειμενικά κριτήρια [...]».⁹⁴⁴ Ως προς το ζήτημα των πολιτικών δυνάμεων που μπορούν δυνητικά να συμμετάσχουν στα μέτωπα του ΚΚΕ, ΠΑΣΟΚ, ΝΔ και Συνασπισμός δείχνουν να απέχουν παρασάγγας από την αντίληψη του ΚΚΕ περί αυτοδιοίκησης. Ωστόσο:

σημαντικό μέρος ψηφοφόρων, οπαδών των άλλων κομμάτων, έχει θετικό προβληματισμό, αναζήτηση, που μπορεί να διαφοροποιηθεί υπέρ των θέσεών μας. Ακόμη και αν οι ηγεσίες κομμάτων αποτελούν εμπόδιο, είναι δυνατή η συνεργασία με δυνάμεις που ανήκουν ή επηρεάζονται από τα κόμματα αυτά, στο βαθμό που σε συγκεκριμένα μέτωπα πάλης κρατούν στάση που βοηθάει την αντίσταση, τον προσανατολισμό των αγώνων. Η συνεργασία μαζί τους στην εκλογική μάχη προϋποθέτει συμφωνία στις θέσεις για το περιεχόμενο της ΤΑ στο πρόγραμμα δράσης.⁹⁴⁵

Το ΚΚΕ δηλώνει δηλαδή ότι υπάρχουν περιθώρια συνεργασιών με δυνάμεις από την κομματική βάση των υπόλοιπων κομμάτων στο επίπεδο προγραμματικών συγκλίσεων. Αυτές οι συγκλίσεις θα παραγάγουν «[...] συνεργασίες που ενώνουν και ριζοσπαστικοποιούν το λαό στην πάλη κατά των αναδιρθρώσεων [...]».⁹⁴⁶

Δυόμιση μήνες μετά, στις 15 Σεπτεμβρίου 2001, η Κεντρική Επιτροπή επανέρχεται δημοσιοποιώντας τις «Θέσεις για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές». Το εν λόγω κείμενο εμβαθύνει στις θέσεις που είχαν διατυπωθεί στην προηγούμενη απόφαση δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην πρόταση του κόμματος για την τοπική αυτοδιοίκηση. Η προσέγγιση του ΚΚΕ κινείται γύρω από έξι αλληλένδετους άξονες,⁹⁴⁷ οι οποίοι αναφέρονται τόσο στη βελτίωση της λειτουργίας

---

⁹⁴³ Στο ίδιο.

⁹⁴⁴ Στο ίδιο, σελ. 78.

⁹⁴⁵ Στο ίδιο, σελ. 77-78.

⁹⁴⁶ Στο ίδιο, σελ. 78.

⁹⁴⁷ «[...] (1) Θεσμικά μέτρα, που θα κατοχυρώνουν τη διαφάνεια, τη λαϊκή συμμετοχή και έλεγχο σ' όλα τα επίπεδα της ΤΑ. (2) Ανατροπή και κατάργηση όλων των διατάξεων, που στη βάση των οδηγιών

των ΟΤΑ, ώστε να λειτουργήσουν προς μια περισσότερο φιλολαϊκή κατεύθυνση, όσο και στην ανάδειξη της τοπικής αυτοδιοίκησης σε υπόστρωμα της «πάλης για τη λαϊκή εξουσία». Κατ' αυτό τον τρόπο αναγγέλλεται ένα πρόγραμμα για την τοπική αυτοδιοίκηση με άμεσα και κανονιστικά στοιχεία το οποίο ταυτόχρονα επιτρέπει την πολιτική διαφοροποίηση αλλά και προτείνει μια ρεαλιστική βάσης σύγκλισης.

Σε κάθε περίπτωση, οι «Θέσεις» εκφράζουν αισιοδοξία ως προς την έκβαση της εκλογικής μάχης: «[...] σήμερα οι αγωνιστικές δυνάμεις είναι περισσότερες από την περίοδο του 1994 και 1998 και αυτές πρέπει να εκφραστούν σε κοινή συσπείρωση και στάση [...]».⁹⁴⁸ Τονίζεται δε ότι «[...] δεν μπορεί να υπάρξει συνεργασία σε κεντρικό ή τοπικό επίπεδο με κόμματα που έχουμε ουσιαστικές διαφορές στο γενικό επίπεδο και στην ΤΑ [...] ανοίγεται ωστόσο ένας πλατύς ορίζοντας συνεργασίας με δυνάμεις και πρόσωπα που αναδεικνύονται στους καθημερινούς αγώνες [...]».⁹⁴⁹ Η σχετικά ανοικτή συμμαχική απεύθυνση του κόμματος συνοδεύεται και από τη βούληση να λειτουργήσουν οι εκλογές ως εφαλτήριο για την περαιτέρω εκλογική ενίσχυση του ΚΚΕ.

Τους επόμενους μήνες το ΚΚΕ (έως και το καλοκαίρι του 2002) κοινοποιεί την αντίληψή του για τις αυτοδιοικητικές εκλογές, υπό το βάρος, φυσικά, των υπό εξέλιξη κινητοποιήσεων για την 11/9 και τον πόλεμο στο Αφγανιστάν ως το τέλος του 2001 και τον «δεύτερο γύρο» του ασφαλιστικού στο πρώτο εξάμηνο του 2002. Πρόκειται, σε κάθε περίπτωση, για μια εξαιρετικά μακρά προεκλογική περίοδο, κατά την οποία πλήθος παρεμβάσεων του κόμματος συνδέονται με την ανάγκη υπερψήφισής του στις εκλογές. Από την άλλη πλευρά, η επιδίωξη ενός σχετικά ανοικτού συμμαχικού μετώπου –με κύριο εταίρο, όπως εξελίχθηκε, το ΔΗΚΚΙ– είναι μια πρώτης τάξης ευκαιρία να εφαρμοστεί και εκλογικά το πολιτικός σκέλος της στρατηγικής του ΑΑΔΜ, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε με τις αποφάσεις του 16ου Συνεδρίου. Θα

και κατευθύνσεων της ΕΕ μετατρέπουν την ΤΑ σε απλό διοικητικό μηχανισμό, μέσο διοχέτευσης και εφαρμογής επιλογών σε βάρος του λαού. (3) Ολοκλήρωση του θεσμού σε όλες του τις βαθμίδες, σε συνδυασμό με την αλλαγή του ρόλου του, με την επίδραση της λαϊκής πάλης. (4) Εφαρμογή της απλής αναλογικής στην εκλογή των οργάνων της. (5) Κατάργηση μιας σειράς αναχρονιστικών και αντιδημοκρατικών νόμων, που αφορούν στην εκλογή, στη δομή και λειτουργία των συλλογικών οργάνων της, όπως ΤΕΔΚ – ΚΕΔΚΕ – ΕΝΑΕ. (6) Ουσιαστική επίλυση του οικονομικού προβλήματος [...]» βλ. ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές», κείμενο θέσεων (15 Σεπτεμβρίου 2001), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 112.

⁹⁴⁸ Στο ίδιο, σελ. 103.

⁹⁴⁹ Στο ίδιο.

μπορούσαμε να ταξινομήσουμε τις προεκλογικές παρεμβάσεις του κόμματος σε τέσσερα επίπεδα που συνθέτουν την προεκλογική τακτική του ΚΚΕ.

Το πρώτο επίπεδο αναφέρεται στις *κοινωνικές και πολιτικές εγκλήσεις που διατυπώνει το κόμμα*, καθώς και στην ερμηνεία που δίνει ως προς το ζήτημα του προεκλογικού ανταγωνισμού και της στάσης των υπόλοιπων κομματικών δυνάμεων. Το ΚΚΕ από τη μια πλευρά επιθυμεί επικοινωνιακά να καταδείξει τη θέλησή του να προωθήσει μετωπικά σχήματα, από την άλλη όμως δεν είναι διατεθειμένο να υπαναχωρήσει σε ζητήματα ιδεολογικού πλαισίου και προσανατολισμού. Η ένταση ανάμεσα σε αυτά τα δύο επέφερε και μια ανισομέρεια στη συγκρότηση των ψηφοδελτίων και στη στρατηγική κάθε νομαρχιακού και δημοτικού σχήματος (βλ. και παρακάτω).

Σε κοινωνικό επίπεδο επομένως, το οποίο έχει και πρωταρχική σημασία για το ΚΚΕ, επιδιώκεται:

να εκφραστεί συνεργασία και στο εκλογικό επίπεδο με όλους εκείνους και εκείνες, κόμματα, κινήματα, κινήσεις, που όλα αυτά τα χρόνια είχαμε κοινή δράση σε ορισμένα σημαντικά μέτωπα, όπως στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα, στο κίνημα κατά του πολέμου, στο κίνημα της Παιδείας, στη δράση για τα προβλήματα της αγροτιάς, των μικρομεσαίων, στο γυναικείο κίνημα, στο κίνημα για τις δημοκρατικές ελευθερίες, στον αγώνα κατά των ναρκωτικών κ.λπ.⁹⁵⁰

Πρόκειται δηλαδή κατά βάση για «[...] τους πολλούς ανώνυμους, αυτούς που πρέπει να οργανωθούν και να δραστηριοποιηθούν μέχρι και τους οργανωμένους [...] είτε στα κινήματα, είτε στις συσπειρώσεις, είτε ανήκουν σε άλλα κόμματα [...]»⁹⁵¹ σκοπός είναι να αποκτήσουν περισσότερο σταθερή συνείδηση, που θα εκφραστεί με την ψήφο, όλοι αυτοί που ήλθαν κοντά στο κόμμα με τις κινητοποιήσεις της προηγούμενης περιόδου. Εδώ μπαίνει το στοιχείο του «ανένταχτου» υποψηφίου ή δυνητικού ψηφοφόρου, ο οποίος διεκδικείται από το κόμμα. Βέβαια, το ΚΚΕ

---

⁹⁵⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Η θέση του ΚΚΕ για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 2001.

⁹⁵¹ Παπαρήγα, Αλ., «Πανστρατιά για τη μάχη των δημοτικών εκλογών!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2002.

εξακολουθεί να έχει σαφέστατη «αντιανεξαρτησιακή» συλλογιστική⁹⁵² (βλ. και σχόλιά μας στο υποκεφάλαιο για τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1998), ωστόσο σε αυτές τις εκλογές γίνεται λόγος για «αριστερούς ανένταχτους» ή «αγωνιστές» χωρίς σαφή κομματική αναφορά. Η ανάδειξη της κομματικής αναγνωρισιμότητας προωθείται όπου υπάρχουν κομματικοί αντίπαλοι που επενδύουν στο επιχείρημα του «ανεξάρτητου» – π.χ. στην υπερνομαρχία Αθηνών-Πειραιώς, όπου το ΚΚΕ έχει να αντιμετωπίσει το συνδυασμό του Μαν. Γλέζου ο οποίος κατέρχεται ως «ανεξάρτητος».⁹⁵³

Την ίδια στιγμή, βέβαια, το ΚΚΕ προσδιορίζει ως βάση του συμμαχιακού ανοίγματος την εκτίμηση ότι «[...] υπάρχουν πολλοί άνθρωποι, επώνυμοι και ανώνυμοι που προέρχονται είτε από τα λαϊκά στρώματα είτε είναι διατεθειμένοι να αγωνιστούν για τα δίκια των λαϊκών στρωμάτων [...]»⁹⁵⁴ και άρα οι κοινωνικές δυνάμεις που θα συνασπιστούν έχουν μια γενική αναφορά στα «λαϊκά συμφέροντα». Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου οι αμιγώς ταξικές εγκλήσεις υποχωρούν προς όφελος εγκλήσεων που δίνουν έμφαση σε «αγωνιστές» και «αγωνίστριες», «λαϊκούς ανθρώπους», μέλη «συσπειρώσεων» και «κινήματων»· πρόκειται για εγκλήσεις περισσότερο συμπεριληπτικές, που έχουν ως βάση αναφοράς τη συμμετοχή στις κινητοποιήσεις και στις συσπειρώσεις του κόμματος. Η ταξική έγκληση είναι παρούσα σε κεντρικές παρεμβάσεις του κόμματος, αλλά και σε σχήματα στα οποία το ΚΚΕ κατέρχεται μόνο του. Ωστόσο, η ήπια χαλάρωση του «ταξικού» λόγου υποδηλώνει και την προσπάθεια του κόμματος να απευθυνθεί σε πολλαπλά ακροατήρια. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα δύο στοιχεία, «ανένταχος»/«μη οργανωμένος» και «λαϊκός», παρότι συνιστούν σχετική απόκλιση από τα χαρακτηριστικά της εν γένει κοινωνικοπολιτικής ταυτότητας του κόμματος, σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρηθούν καθοριστικά για τον προεκλογικό λόγο του ΚΚΕ. Παρά ταύτα, αυτού του είδους οι επιμέρους αναφορές σηματοδοτούν μια ήπια αλλά αισθητή μετατόπιση.

---

⁹⁵² Βλ., για παράδειγμα, Σκούφαλος, Μ. «Μύθοι και πραγματικότητα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 2001.

⁹⁵³ Βλ. Κουτσούμπας, Δ., «Υποκρισία, αερολογίες, διλήμματα... Ή πες μου ποιο κόμμα στηρίζει ποιον υποψήφιο για να σου πω ποιος είναι...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Σεπτεμβρίου 2002.

⁹⁵⁴ Κουτσούμπας, Δ., «Παρεμβαίνουμε δυναμικά, τολμηρά στις εξελίξεις», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 2002.

Η μετουσίωση αυτών των διεργασιών σε πολιτική συμμαχία, έτσι κι αλλιώς, έχει αντιφατικά χαρακτηριστικά. Ποτέ, άλλωστε, ο υποκειμενικός παράγοντας δεν ήταν φωτογραφική αντανάκλαση του συσχετισμού στην κοινωνία ή ακόμα και της στρατηγικής ενεργοποίησης της κοινωνίας. Στην περίπτωση του ΚΚΕ, η θέση του στον κομματικό ανταγωνισμό οριοθετεί και τα συμμαχικά του ανοίγματα. Το εύρος της επιδιωκόμενης συμμαχιακής απεύθυνσης είναι *καταρχήν «αντιδικομματικό»*: «[...] εμείς όταν λέμε συμμαχία, συνεργασία, την εννοούμε και με όρους κινήματος. Τι συνεργασία και συμμαχία να διαπραγματευτούμε με το ΠΑΣΟΚ ή τη ΝΔ; Δεν πρόκειται να έχει κανένα όφελος ο λαός. Ζημιά θα έχει [...]».⁹⁵⁵ Υπ' αυτή την έννοια, αποκλείστηκε οποιαδήποτε κεντρική συνεννόηση, με την εξαίρεση, προφανώς, του ΔΗΚΚΙ. Επιπλέον, «[...] ΠΑΣΟΚ–ΝΔ, με όποιο προσωπείο κι αν εμφανιστούν, πρέπει να χτυπηθούν, ακόμα και σε τοπικό επίπεδο, αν εμφανιστούν σε κάποια ψηφοδέλτια τα οποία φαινομενικά εκφράζουν κάποιες διαφοροποιήσεις. *Είμαστε σε θέση να εκτιμήσουμε αν αυτές οι διαφοροποιήσεις είναι ελιγμός ή επί της ουσίας* [...]».⁹⁵⁶ Αυτή η διατύπωση πιθανόν να επιτρέπει μια –ισχνή, όπως αποδείχτηκε– διαφοροποίηση από τον κανόνα σε τοπικό επίπεδο.

Αντίστοιχη συλλογιστική ακολουθείται και για τον Συνασπισμό, ο οποίος, έτσι κι αλλιώς, λογίζεται και ως άμεσος ανταγωνιστής στο προεκλογικό πεδίο. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα: «[...] θα έλεγα ότι με το Συνασπισμό ισχύει σε γενικές γραμμές αυτό που ισχύει και για το ΠΑΣΟΚ, *χωρίς να θέλω να ταυτίσω απολύτως τα δύο κόμματα αυτά*, αλλά διαφωνούμε στη γενική κατεύθυνση, επομένως οι διαφορές είναι πολύ πιο ισχυρές από τις όποιες συμπτώσεις μπορεί να υπάρχουν σε επιμέρους θέματα και στην καθημερινότητα [...]».⁹⁵⁷ Η άρνηση «απόλυτης ταύτισης» θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα διαφορετικό ποιοτικό στοιχείο, ωστόσο η αντι-ΣΥΝ ρητορεία του ΚΚΕ ενισχύεται όποτε νιώθει ότι απειλείται εκλογικά από τον Συνασπισμό – η περίπτωση Γλέζου είναι ίσως η πιο ενδεικτική. Πάντως το ΚΚΕ, έστω και στις παρυφές του δημόσιου λόγου του, εκφράζει κάποιες δεύτερες σκέψεις όσον αφορά τη συμμαχία με το ΔΗΚΚΙ. Όπως αναφέρει και ο Γραμματέας της Κομματικής Οργάνωσης Θεσσαλονίκης: «[...] η συσπείρωση στο μέτωπο της ΤΑ με

⁹⁵⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Ενωτικό, παλλαϊκό ρεύμα μαχητικής αφύπνισης», συνέντευξη Τύπου στο Ζάππειο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Δεκεμβρίου 2001.

⁹⁵⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Πανστρατιά για τη μάχη των δημοτικών εκλογών!», *ό.π.*

⁹⁵⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Προτεραιότητα η λαϊκή συσπείρωση και πάλη», συνέντευξη στη NET, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 2002 (η έμφαση δική μας).

το ΔΗΚΚΙ, την Κομμουνιστική Ανανέωση (ΚΑ), άλλες κοινωνικές δυνάμεις και κινήματα είναι ένας *θεμιτός συμβιβασμός* [...],⁹⁵⁸ ένας συμβιβασμός που πάντοτε περιορίζεται από τη στρατηγική του κόμματος.

Το δεύτερο επίπεδο αναφέρεται στο *χαρακτήρα της δημόσιας εξουσίας* που το ΚΚΕ διατίθεται να ασκήσει εάν και εφόσον ελέγξει κάποιο δήμο – κάτι που συνδέεται, βέβαια, και με το θέμα του συμμαχιακού μετώπου. Καταρχάς για την κρατική εξουσία η τοπική αυτοδιοίκηση συνιστά «[...] ένα κατάλληλο συμπληρωματικό μηχανισμό προώθησης και εφαρμογής της πολιτικής της [...].»⁹⁵⁹ και υπ' αυτή την έννοια δεν συνιστά έναν ουδέτερο μηχανισμό που αφ' εαυτού του λειτουργεί ως αντίβαρο στην κεντρική εξουσία. Αυτό δεν σημαίνει, φυσικά, ότι, εάν έλθει στη διοίκηση του δήμου μια δύναμη με τον σωστό πολιτικό προσανατολισμό, δεν είναι δυνατόν να προκύψουν θετικές εξελίξεις. Για το ΚΚΕ «[...] το ζήτημα δεν είναι αν ο ένας ή ο άλλος συνδυασμός έχει ένα ωραίο τοπικό πρόγραμμα, αλλά αν οι νέες τοπικές αρχές που θα προκύψουν είναι διατεθειμένες να αντισταθούν, να απειθαρχήσουν, να συμβάλλουν στην οργάνωση και μαχητικοποίηση των λαϊκών στρωμάτων, για να μπει φρένο, κάποιος ή κάποιοι φραγμοί, στη λαίλαπα των αντιλαϊκών επιλογών [...].»⁹⁶⁰ άρα μια τοπική αρχή μπορεί να συνεπικουρήσει στις διάφορες κινηματικές διαδικασίες που αναπτύσσονται στο πεδίο διοίκησής της. Έτσι, τα υποστηριζόμενα από το ΚΚΕ αυτοδιοικητικά σχήματα «[...] φιλοδοξούν να κάνουν τις τοπικές αρχές *φρούρια υπεράσπισης των λαϊκών συμφερόντων* και απόκρουσης των κάθε λογής αντεργατικών μέτρων [...].»⁹⁶¹ κατ' ουσίαν, ο «κόκκινος δήμος» προβάλλεται ως θεσμός αρωγής και προώθησης των συμφερόντων του λαϊκού κινήματος.

Από την άλλη πλευρά, εξακολουθεί να εμφανίζεται στο λόγο του ΚΚΕ: α) η πλήρης άρνηση μιας λογικής διαχωρισμού των αιτημάτων σε «κεντρικά» και «τοπικά» και β) η προσωποποίηση της τοπικής πολιτικής που επιδρά στην οργάνωση

---

⁹⁵⁸ Κόφφας, Χρ., «Επισημάνσεις στο ζήτημα των συμμαχιών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 2002 (η έμφαση δική μας).

⁹⁵⁹ Χαλβατζής, Σπ., «Τι μπορεί να αλλάξει στις εκλογές του 2002», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 2001.

⁹⁶⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Συσπείρωση δυνάμεων για αγωνιστικές τοπικές αρχές», ομιλία σε εκδήλωση της ΚΟΘ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Φεβρουαρίου 2002.

⁹⁶¹ Τσίγκας, Τ., «Οι συνδυασμοί της λαϊκής συσπείρωσης και του αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 2002 (η έμφαση δική μας).

των αγώνων. Τα αναγνωρίσιμα πρόσωπα «[...] μπορούν να παίξουν ένα σχετικά ανασχετικό ρόλο, μπορούν να κάνουν ακόμα και πιο φιλολαϊκή διαχείριση, όμως δε θα κάνουν τίποτε [...] αν δε στηριχτούν στο λαϊκό παράγοντα, στην κοινή δράση με τα κινήματα [...]».⁹⁶² Σε ένα πλαίσιο όπου η τοπική αυτοδιοίκηση έχει εξελιχθεί σε «[...] έναν θεσμό [...] αντιδραστικό, ένα είδος Ανώνυμης Εταιρίας [...]»,⁹⁶³ αυτό που χρειάζονται οι δήμοι είναι διοικήσεις που βασίζονται σε δυνάμεις οι οποίες έχουν έμπρακτα αποδείξει τη θέση και την αγωνιστικότητά τους. Για το ΚΚΕ δεν υπάρχει ξεχωριστή «αυτοδιοικητική συνείδηση», η οποία αφίσταται λοιπών κομματικών αναφορών. Αντίθετα: «[...] μία είναι η συνείδηση του ανθρώπου, την κουβαλά μαζί του, δεν είναι καπέλο να το βγάζεις και να το φοράς κατά βούληση. Αυτό που καθορίζει τη συνείδηση είναι τα προβλήματα του εργάτη, του υπαλλήλου, του φτωχού ΕΒΕ, του φτωχού αγρότη, της λαϊκής οικογένειας γενικότερα [...]».⁹⁶⁴ Κατά συνέπεια και τα προβλήματα που αναφέρονται σε μια τοπική κοινωνία πρέπει να αντιμετωπιστούν ως μέρος ενός γενικότερου σχεδίου «αντιλαϊκών» πολιτικών που προωθούν τις «καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις», την «ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων» κ.ο.κ.⁹⁶⁵ Ο δήμαρχος των σχημάτων τα οποία στηρίζει το ΚΚΕ δεν θα είναι ένας αριστερόστροφος διαχειριστής, αλλά με τις πράξεις του θα αμφισβητήσει το θεσμικό πλαίσιο της αυτοδιοίκησης και θα δώσει μια άλλη προοπτική στους δημότες. Η Αλ. Παπαρήγα είναι ξεκάθαρη σε αυτό: «[...] κανένα πρόγραμμα, καμία υπόσχεση δεν μπορεί να υλοποιηθεί θετικά για το λαό, αν θεωρήσεις ως ευαγγέλιο το σημερινό θεσμικό πλαίσιο [...]».⁹⁶⁶

Και σε αυτές τις αυτοδιοικητικές εκλογές το ΚΚΕ, παρότι υποβάλλει το θεσμό της τοπικής αυτοδιοίκησης σε βαθιά κριτική, εξακολουθεί να εντοπίζει ρωγμές στο θεσμικό πλαίσιο που μπορούν να επιτρέψουν μια άλλου τύπου διαχείριση. Αυτός

---

⁹⁶² Παπαρήγα, Αλ., «Τοπικές αρχές στο πλάι του λαού», ομιλία στο Ηράκλειο Κρήτης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 2002.

⁹⁶³ Παπαρήγα, Αλ., «Κανένα τεχνητό δίλημμα ούτε στον πρώτο ούτε στο δεύτερο γύρο», ομιλία στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 2002.

⁹⁶⁴ Στο ίδιο.

⁹⁶⁵ Βλ. επίσης Καραθανασόπουλος, Ν., «Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, Μοχλός Προώθησης των Καπιταλιστικών Αναδιαρθρώσεων», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 3, 2002, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2002-teyxos-3/h-topikh-aytodioikhsh-moxlos-proothhshs-ton-kapitalistikon-anadiarthroseon>.

⁹⁶⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Προσκλητήριο κοινής δράσης και συσπείρωσης στις τοπικές εκλογές», ομιλία στο 28ο Φεστιβάλ της ΚΝΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2002.

είναι και βασικός όρος για τη συγκρότηση μετωπικών σχημάτων. Το κόμμα δεν θέλει απλώς να καταγράψει δυνάμεις· διεκδικεί δήμους. Μάλιστα, όπως το διατυπώνει με σαφήνεια η Γ.Γ. του κόμματος: «[...] η αποτελεσματικότητα θα εξαρτηθεί από τον αριθμό των αγωνιστικών τοπικών αρχών σε δημοτικό και νομαρχιακό επίπεδο. Ένας κούκος δε φέρνει την άνοιξη, πολλοί μαζί μπορούν να οργανώσουν ένα μαπαράζ αντεπίθεσης στις κυβερνητικές επιλογές [...]».⁹⁶⁷ Το άνοιγμα επομένως είναι ο όρος για μια πολιτική επιδίωξη που σε μεγάλο βαθμό φέρει και το αποτύπωμα των κινητοποιήσεων της προηγούμενης περιόδου. Το κόμμα θεωρεί ότι μπορεί να μεταγράψει σε πολιτική επιρροή και σε αίτημα διοίκησης δήμου τη δυναμική που είχε διαμορφώσει με τη δράση του στην κοινωνία. Έχει ενδιαφέρον, βέβαια, ότι δεν προβαίνει σε κάποιες τακτικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε νομαρχίες και δήμους – παρότι η λογική της προεκλογικής εκστρατείας σε καθένα από αυτά διαφοροποιείται αντικειμενικά– και προτείνει ένα ενιαίο μοντέλο προεκλογικής παρέμβασης.

Η τελευταία παρατήρηση θα μπορούσε να συνδεθεί και με το τρίτο επίπεδο ανάλυσης της προεκλογικής τακτικής του ΚΚΕ, αυτό της *πολιτικοποίησης των εκλογών*. Εξαρχής δηλώνεται ότι «[...] οι φετινές εκλογές, με το νερό που έχει κυλήσει στο αυλάκι, έχουν πιο ουσιαστικά πολιτικά κριτήρια ψήφου [...]».⁹⁶⁸ στην ουσία, το ΚΚΕ επιχειρεί να δώσει κεντρικό πολιτικό τόνο στις τοπικές εκλογές, κάτι που επιδιώκεται, βέβαια, και από τα δύο μεγάλα κόμματα, όπως είδαμε και προηγούμενα. Ωστόσο, όπως παραδέχεται η Αλ. Παπαρήγα: «[...] είναι άλλο πράγμα η πολιτικοποίηση των εκλογών και άλλο πράγμα το περιεχόμενο της πολιτικοποίησης ανάλογα σε ποιο πεδίο δρας [...]»,⁹⁶⁹ στοιχείο που υποδηλώνει και μια πιο χαλαρή αντιμετώπιση του διακυβεύματος των εκλογών δεδομένου και του συμμαχιακού ανοίγματος. Αναγνωρίζεται συνεπώς ότι «[...] στις τοπικές εκλογές δημοτικές-νομαρχιακές, υπάρχει δυνατότητα μιας ευρύτερης συσπείρωσης σε σχέση με τις απαιτήσεις των εθνικών εκλογών [...]»⁹⁷⁰ και επιπλέον ότι «[...] η συνεργασία για τις τοπικές εκλογές δεν έχει την ίδια ενδεχομένως απαιτητικότητα με άλλου τύπου

---

⁹⁶⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Τοπικές αρχές στο πλάι του λαού», *ό.π.*

⁹⁶⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Κριτήριο ψήφου να αποτελέσουν τα ταξικά συμφέροντα», ομιλία στην Πάτρα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 2002.

⁹⁶⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Μαζικός απεγκλωβισμός από ΠΑΣΟΚ-ΝΔ και ολόπλευρη ενίσχυση του ΚΚΕ», συνέντευξη Τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 2002.

⁹⁷⁰ Στο ίδιο.

γενικές πολιτικές και κοινωνικές αναμετρήσεις [...]».⁹⁷¹ αυτό σημαίνει ότι σε περιπτώσεις περισσότερο «ανοιχτών» συνδυασμών δεν είναι αυτονόητο ότι το πλαίσιο τους θα ταυτίζεται με τις στενές στοχοθετήσεις του ΚΚΕ. Στο βαθμό που το τελευταίο αξιολογεί την αγωνιστική στάση ως βασικό κριτήριο σύγκλισης, αποδέχεται «τοπικές ιδιομορφίες» και παρουσιάζει μεγαλύτερη ευελιξία στην επιλογή των συμμάχων, αυτό σημαίνει ότι και η πολιτικοποίηση που θα επιδιώξει μπορεί να έχει διαβαθμίσεις. Το «ελάχιστο απαιτητό» οποιασδήποτε εκλογικής σύγκλισης «[...] ήταν η οριοθέτηση με την πολιτική του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, πανελλαδικά [...]»,⁹⁷² και ο τελικός στόχος κάθε «συσπείρωσης» είναι «[...] να φέρει ένα συντριπτικό πλήγμα στην κυρίαρχη πολιτική, στους βασικούς της φορείς –το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ–, σε εκείνους που ανέχτηκαν αυτήν την πολιτική στην προηγούμενη θητεία τους, όπως ο ΣΥΝ [...]».⁹⁷³ Κατά συνέπεια η ψήφος υπέρ των συνδυασμών που στηρίζει το ΚΚΕ:

μπορεί να αποτελέσει το επόμενο νικηφόρο βήμα των ριζοσπαστικών δυνάμεων. Τη συνέχεια των επιτυχιών του ΠΑΜΕ, της ΠΑΣΥ και των αντιπολεμικών κινημάτων. Το πρόπλασμα του παλλαϊκού μετώπου αντίστασης. Το αντίπαλο δέος στην κοινωνία της εκμετάλλευσης.⁹⁷⁴

Το τελευταίο επίπεδο ανάλυσης είναι η *ενεργοποίηση της κομματικής οργάνωσης* προς την υποστήριξη του προεκλογικού σχεδίου. Ως ένα βαθμό, επιλέγεται μια καθοδηγούμενη αποκέντρωση των δραστηριοτήτων των κομματικών οργανώσεων. Οι «εδαφικές» ΚΟΒ αναλαμβάνουν να διαχειριστούν σε δημοτικό επίπεδο τις όποιες συγκλίσεις και συνεργασίες: «[...] οι τοπικές μας οργανώσεις έχουν την ευθύνη, στα πλαίσια της γενικότερης κατεύθυνσης που έχουμε, να δουν τι ποικιλία συνεργασιών μπορεί να υπάρξει, που δεν αναιρεί, όμως, τη γενική κι ενιαία κατεύθυνση του ΚΚΕ [...]».⁹⁷⁵ Πράγματι, κάθε ΚΟΒ αναλαμβάνει ως ευθύνη να

⁹⁷¹ Παπαρήγα, Αλ., «Προσκλητήριο κοινής δράσης και συσπείρωσης στις τοπικές εκλογές», *ό.π.*

⁹⁷² Στο ίδιο.

⁹⁷³ Κουτσούμπας, Δ., «Υποκρισία, αερολογίες, διλήμματα... Ή πες μου ποιο κόμμα στηρίζει ποιον υποψήφιο για να σου πω ποιος είναι...», *ό.π.*

⁹⁷⁴ Κωνσταντινίδης, Θ., «Να γίνουμε το αντίπαλο δέος στην κοινωνία της εκμετάλλευσης», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 2002.

⁹⁷⁵ Παπαρήγα, Αλ. «Η συνεργασία είναι καρπός της κοινής δράσης», συνέντευξη Τύπου στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 2001.

χαρτογραφήσει το τοπικό πεδίο, να εντοπίσει δυνάμεις που θα μπορούσαν να ενταχθούν σε ένα πλάνο συσπείρωσης και να αξιοποιήσει κινήσεις που είχαν προηγηθεί για άλλα ζητήματα (πόλεμος, ασφαλιστικό κ.λπ.). Έχει ενδιαφέρον ότι η Αλ. Παπαρήγα νοσηματοδοτεί την αναζήτηση των τοπικών συμμαχιακών σχημάτων και ως οργανωτικό αντίβαρο στην κυριαρχία του «δικομματισμού», ήτοι «[...] οι τοπικές εκλογές, όχι μόνο προσφέρονται, αλλά απαιτούν πολιτική συνεργασιών και συμμαχιών, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πολυπλόκαμοι μηχανισμοί του ΠΑΣΟΚ, αλλά και οι δυνατότητες παραπλάνησης που έχει η ΝΔ [...]».⁹⁷⁶

Σε καθοδηγητικό κείμενο μέλους της Γραμματείας της Κεντρικής Επιτροπής ως βασικές αρχές της εκλογικής προετοιμασίας ορίζονται οι ακόλουθες τρεις: Πρώτον, «[...] ο σχεδιασμός των Κομματικών Οργανώσεων μέχρι τον Οκτώβρη στοχεύει στο μεγαλύτερο δυνατό άνοιγμα και συσπείρωση δυνάμεων, στην ενεργοποίηση όλων των κομματικών και κνίτικων δυνάμεων και επιρροών του Κόμματος *ανεξάρτητα και παράλληλα* με τη δουλιά των συνδυασμών [...]».⁹⁷⁷ αυτό σημαίνει ότι η εκλογική προετοιμασία και παρέμβαση συνιστά καθήκον που αφορά το σύνολο του οργανωμένου κόμματος, συνδέεται με τα άλλα καθήκοντα που έχουν οριστεί και αποκτά προτεραιότητα για την κινητοποίηση των κομματικών δυνάμεων. Δεύτερον, «[...] η δουλιά για τις εκλογές δεν πρέπει να θεωρηθεί ένα νέο ανεξάρτητο και πολύ περισσότερο αποσπασμένο καθήκον [...]».⁹⁷⁸ αντίθετα, για να είναι αποτελεσματική η παρέμβαση του κόμματος, πρέπει να εντάσσεται σε έναν γενικότερο προσανατολισμό εργασίας της ΚΟΒ, που περιλαμβάνει πολλών τύπων παρεμβάσεις (συνδικαλιστικό, αντιμπεριαλιστικό κ.ο.κ.). Εδώ, φυσικά, μπαίνει και το ζήτημα των «συνδυασμών» και της αποκλειστικής απασχόλησης κομματικών δυνάμεων με τη συγκρότηση και την προώθησή τους. Δεδομένης και της συμμετοχής συμμάχων στα εν λόγω σχήματα, το κεντρικό κόμμα προειδοποιεί τις οργανώσεις για κινδύνους αποκοπής της «δουλιάς» για της δημοτικές εκλογές από το γενικό πλαίσιο πάλης, από την πολιτικοποίηση των εκλογών, που το κόμμα έτσι κι αλλιώς θέλει να προωθήσει. Η υπερβολική ενασχόληση με τυπικά ζητήματα των τοπικών εκλογών (π.χ. σύνθεση ψηφοδελτίου) και η υπερβολική και ενίοτε αποκλειστική προσκόλληση σε τοπικά

⁹⁷⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Η θέση του ΚΚΕ για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», *ό.π.*

⁹⁷⁷ Χώτος, Γ., «Οι Κομματικές Οργανώσεις στη μάχη για τις Νομαρχιακές και Δημοτικές Εκλογές», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 1, διαθέσιμο στο <http://komep.gr/2002-teyxos-1/oi-kommatikes-organoseis-sth-maxh-gia-tis-nomarxiakes-kai-dhmotikes-ekloges>.

⁹⁷⁸ Στο ίδιο.

θέματα δεν επιτρέπουν την ανάδειξη των ουσιαστικών στόχων που έχουν τεθεί από τις κομματικές αποφάσεις. Τρίτον, «[...] η δράση των συνδυασμών μπορεί να γίνει αποτελεσματικότερη στο βαθμό που θα στηρίζεται από επιμέρους συσπειρώσεις όπου συμμετέχουν και δραστηριοποιούνται δημότες από τα λαϊκά στρώματα και παλεύουν για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων και των κατακτήσεών τους [...]».⁹⁷⁹ Επαναλαμβάνεται, έτσι, η ανάγκη συμπερίληψης δυνάμεων που κινητοποιήθηκαν διαμέσου των κομματικών συσπειρώσεων. Εδώ ελέγχεται, υπό μία έννοια, και ο βαθμός διεύρυνσης που είχαν επιτύχει οι οργανώσεις σε τοπικό επίπεδο.

Βέβαια, είναι τέτοια η φύση της οργανωτικής δουλειάς –όταν περιλαμβάνει συμμαχιακή διεύρυνση–, που ενίοτε προκαλεί αμηχανία ή ακόμη και δυσλειτουργίες σε μια ΚΟΒ. Πολλές φορές η διαδικασία αναζήτησης των κατάλληλων προσώπων υπερκαλύπτει το σκέλος της συγκρότησης του πολιτικού πλαισίου και της ανάδειξης των κεντρικών πολιτικών προταγμάτων. Επιπλέον, η εμπλοκή προσώπων από άλλα κόμματα ή και προσώπων εκτός κομματικού περίγυρου υποχρεώνει τις οργανώσεις, στο πλαίσιο των συνδυασμών και των συσπειρώσεων, να συμβιβάζονται με ορισμένες «ενοχλητικές» καταστάσεις, να καταναλώνουν ενέργεια προσπαθώντας να πείσουν τους συμμάχους και άλλες φορές να παρασύρονται από την όποια δυναμική αναπτύσσει ένα ψηφοδέλτιο και να προσανατολίζουν τη δράση της οργάνωσης με λάθος τρόπο. Ειδικά στο πεδίο της οργανωτικής παρέμβασης, η διαλεκτική ανοίγματος/πολιτικοποίησης παράγει άνισα αποτελέσματα –δημοτικά σχήματα περισσότερο ή λιγότερο ανοιχτά–, κάτι που υπονομεύει ως ένα βαθμό τη διάχυση του κεντρικού μηνύματος. Έτσι, για παράδειγμα, και προσπαθώντας να κατευνάσει αντιδράσεις και να προσδιορίσει προβλήματα στην παρέμβαση, ο Χρ. Κόφφας δύο μήνες πριν από τις εκλογές επισημαίνει ότι:

Η συμφωνία στο πλαίσιο, στη γενική κατεύθυνση, της συσπείρωσης αλλού είναι πιο στέρεη και δοκιμασμένη αλλού πιο ευάλωτη και αβαθής. Αλλού εμπεριέχει και αντιφάσεις ή ακόμα και στοιχεία που μπορεί να δημιουργούν αυταπάτες. Θα μπορούσε το πλαίσιο σε κάποιες περιπτώσεις να είναι πιο προωθημένο; Φάνηκε εκ των υστέρων ότι θα μπορούσε, αν ήμασταν πιο αποφασιστικοί και συνάμα πιο ευέλικτοι. Πολλά ζητήματα έχουν να κάνουν και με την εμπειρία μας σαν όργανα και σαν μεμονωμένοι σύντροφοι, και με την επάρκειά μας.⁹⁸⁰

⁹⁷⁹ Στο ίδιο.

⁹⁸⁰ Κόφφας, Χρ., «Επισημάνσεις στο ζήτημα των συμμαχιών», *ό.π.*

Επιπλέον, και αυτό γίνεται αντιληπτό ως κύρια δυσκολία για τη συγκρότηση τέτοιων σχημάτων, «[...] υπάρχουν σύμμαχοι που, παρά τη συμφωνία που επιτεύχθηκε, ξεχνούν τελείως τη διακήρυξη και αρθρώνουν “το δικό τους αυτόνομο πολιτικό λόγο”. Μερικοί επικεφαλής συνεργαζόμενοι και κομματικά μέλη –γιατί να το κρύψουμε– στην προσπάθεια να “ψηφοθηρήσουν”, εν τοις πράγμασι στραπατσάρουν τη συμφωνία [...]».⁹⁸¹ Πώς αντιμετωπίζεται όπως αυτό το πρόβλημα; Με τα λόγια του Κόφφα:

Αυτονόητο μέτρο είναι η συζήτηση των προβλημάτων στα πλαίσια της συσπείρωσης [...] ωστόσο, το καλύτερο φάρμακο, για να ξεπερνιούνται τέτοιου είδους δυσκολίες, είναι οι κομματικές οργανώσεις να παρεμβαίνουν με συγκεντρώσεις, συσκέψεις, περιοδείες, επαφή με κόσμο και παράθεση της πολιτικής μας με ολοκληρωμένο τρόπο και με επιχειρήματα και στα πλαίσια αυτά να αναδεικνύεται γιατί στηρίζουμε αυτό το ψηφοδέλτιο, αυτή τη συσπείρωση.⁹⁸²

Η λύση επομένως είναι «η αυτοτελής δουλιά του Κόμματος» –που ορίζεται ως η αυτοδύναμη δραστηριοποίηση των κομματικών δυνάμεων εντός και εκτός συσπειρώσεων– «[...] να “σηκώνεται” από το κάθε κομματικό μέλος με επάρκεια και ένταση [...]».⁹⁸³ Κάθε κομματικό μέλος δηλαδή και κάθε ΚΟΒ έχει την υποχρέωση να δουλεύει και ανεξάρτητα από τις συσπειρώσεις για να προλάβει παρεκκλίσεις και να διασφαλίσει τον σωστό προσανατολισμό της παρέμβασης του αυτοδιοικητικού σχήματος. Το κόμμα φαίνεται ότι εξακολουθεί να έχει μια αισθητή αμφιθυμία ως προς την οργανωτική πλαισίωση της μετωπικής τακτικής στις εκλογές. Από τη μία πλευρά, μη θέλοντας να φοβίσει τους δυνητικούς «συμμάχους», ακολουθεί ανοικτές πρακτικές και απευθύνσεις και επενδύει στην επικοινωνία ανάμεσα στους διάφορους εταίρους της συμμαχίας· από την άλλη πλευρά ωστόσο, πάντα προσπαθεί να διαφυλάσσει τον πολιτικό προσανατολισμό και να διατηρεί ένα μέρος αφανούς τακτικής για το εσωτερικό της κομματικής οργάνωσης. Εκ των πραγμάτων η λειτουργικότητα της διάδρασης του κόμματος με άλλα κόμματα και οργανώσεις σε εκλογικό επίπεδο είναι και μια ευκαιρία να δοκιμαστεί και η δυνατότητα της

---

⁹⁸¹ Στο ίδιο.

⁹⁸² Στο ίδιο.

⁹⁸³ Στο ίδιο.

οργάνωσης να υποστηρίξει και μια ενδεχόμενη κεντρική συνεργασία και ταυτόχρονα να εντοπιστούν αδυναμίες και παθογένειες από τη δράση στο εκλογικό πεδίο.

Επί του πρακτέου, η σύνθεση των συνδυασμών ήταν πράγματι το μεγαλύτερο πολιτικό άνοιγμα που το ΚΚΕ προώθησε στη μετά το 1991 ιστορία του. Βασικός συμμαχικός εταίρος του ΚΚΕ, όπως είδαμε, είναι το ΔΗΚΚΙ, ενώ συμμαχεί και σε κάποιες περιπτώσεις με τη «Δημοκρατική Περιφερειακή Ένωση» του Μιχ. Χαραλαμπίδη. Επιπλέον, το ΚΚΕ διατηρεί τη συμμαχία του με την «Κομμουνιστική Ανανέωση» και την «Πράσινη Πολιτική» του Κ. Διάκου. Το εύρος των συμμαχικών σχημάτων είναι πολύ μεγαλύτερο από τις εκλογές του 1998.

Η κεντρική συνεργασία με το ΔΗΚΚΙ είναι περισσότερο έκδηλη σε νομαρχιακό επίπεδο. Σε σύνολο 50 νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων (47 νομαρχίες και 3 υπερνομαρχίες), το ΚΚΕ κατέρχεται μαζί με το ΔΗΚΚΙ σε συνολικά 31 και μαζί με το ΔΗΚΚΙ και τον Συνασπισμό σε μία (Άρτα). Η Κομμουνιστική Ανανέωση συμμετέχει σε επτά ψηφοδέλτια και η Δημοκρατική Περιφερειακή Ένωση (του Μιχ. Χαραλαμπίδη) σε τέσσερα. Ως προς τους υποψήφιους νομάρχες/υπερνομάρχες, εννέα από τους 57 προέρχονται από το ΔΗΚΚΙ (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Άρτα, Θεσπρωτία, Τρίκαλα, Λάρισα, Ανατολική Αττική, Υπερνομαρχία Δράμας – Καβάλας – Ξάνθης, Ροδόπη), οι πέντε είναι ανένταχτοι υποψήφιοι που είτε στηρίζονται από ΚΚΕ-ΔΗΚΚΙ (Λευκάδα, Βοιωτία) είτε μόνο από το ΚΚΕ (Πρέβεζα, Δυτική Αττική, Ημαθία), και δύο (Εβρος, Μεσσηνία) προέρχονται από τη Δημοκρατική Περιφερειακή Ένωση. Γενικά μόλις στο 36% των νομαρχιακών ψηφοδελτίων το ΚΚΕ κατέρχεται αυτοτελώς, ενώ το 30% των υποψηφίων είτε προέρχεται από κάποιο άλλο κόμμα/οργάνωση είτε δεν είναι μέλος του ΚΚΕ.

Στις περισσότερες παρατάξεις στις οποίες ηγείται στέλεχος του ΚΚΕ ή υπάρχει αποκλειστική υποστήριξη από το ΚΚΕ χρησιμοποιείται ο γνωστός τίτλος της «Νομαρχιακής Αγωνιστικής Συνεργασίας» (ΝΑΣ). στις υπόλοιπες χρησιμοποιείται ο τίτλος «Νομαρχιακή Αγωνιστική Συσπείρωση» (ΝΑΣΥ) με διάφορες παραλλαγές. Είναι σαφές ότι, τουλάχιστον σε νομαρχιακό επίπεδο, το ΚΚΕ έχει τον πρώτο λόγο στη συμβολική αποτύπωση των υποψηφιοτήτων, ωστόσο η συμμαχιακή διεύρυνση του κόμματος είναι μάλλον γενναιόδωρη· για παράδειγμα, ο Συνασπισμός κατέρχεται αυτοτελώς σε 23 νομαρχίες, ενώ το ΚΚΕ σε 18. Επιπλέον, όπως είδαμε, ο βασικός συμμαχικός εταίρος του ΚΚΕ κατέρχεται μαζί του σε 32 νομαρχίες, όταν ο αντίστοιχος του Συνασπισμού (ΠΑΣΟΚ) σε 17 – ο Συνασπισμός κατεβάζει κοινό ψηφοδέλτιο με το ΔΗΚΚΙ σε 6 νομαρχίες. Σε αυτό θα πρέπει να συνυπολογιστεί ότι

στις εκλογές του 2000 το ΔΗΚΚΙ υπερκέρασε το ΚΚΕ σε ψήφους σε μόλις τέσσερις εκλογικές περιφέρειες (Ξάνθη, Πέλλα, Ηράκλειο, Κυκλάδες)· κάτι που είναι αξιοσημείωτο δεδομένου ότι το κόμμα παραχωρεί προτεραιότητα στο ΔΗΚΚΙ σε κρίσιμες νομαρχίες. Εξίσου αξιοσημείωτο, βέβαια, είναι το γεγονός ότι το κόμμα αποδέχεται να συνεργαστεί με το Συνασπισμό σε μία νομαρχία (Άρτα) και μάλιστα με υποψήφιο προερχόμενο από το ΔΗΚΚΙ (Β. Τζοδήμας).

Σίγουρα τα δύο περισσότερο εμβληματικά ψηφοδέλτια είναι αυτά της Υπερνομαρχίας Αθηνών-Πειραιά και της Θεσσαλονίκης. Στην υπερνομαρχία (ΝΑΣ Αθηνών-Πειραιώς) επιλέγεται ως υποψήφιος υπερνομάρχης ο Θ. Παφίλης, που είχε αποκτήσει υψηλή αναγνωρισιμότητα λόγω της ενεργοποίησής του στις αντιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις ως γραμματέας της ΕΕΔΥΕ και του ΠΣΕ. Ως υποψήφιος νομάρχης Αθήνας επιλέγεται ο Ηλ. Νικολόπουλος, υποψήφιος υπερνομάρχης του ΔΗΚΚΙ το 1998· ως υποψήφια νομάρχης Πειραιά η Ελ. Παντελάκη, επίσης υποψήφια το 1994 και το 1998. Ο εν λόγω συνδυασμός έρχεται να αντιμετωπίσει την υποψηφιότητα του Μαν. Γλέζου –με τη στήριξη του Συνασπισμού–, η οποία αναπτύσσει, λόγω του κύρους και της προσωπικότητας του Γλέζου, ιδιαίτερη δυναμική. Το ψηφοδέλτιο αντλεί υποψηφίους από πολλούς χώρους: 63 από τους 98 δραστηριοποιούνται στους μαζικούς χώρους και στο αντιπολεμικό κίνημα μέσω συσπειρώσεων του ΚΚΕ, 6 είναι μέλη της Γραμματείας του ΠΑΜΕ, 6 μέλη της ΚΠΕ του ΔΗΚΚΙ και 3 μέλη του ΚΣ της ΚΝΕ. Στο νομό Θεσσαλονίκης (ΝΑΣΥ Θεσσαλονίκης) ως υποψήφιος νομάρχης επιλέγεται ο πρώην βουλευτής Θεσσαλονίκης και μέλος της Πολιτικής Γραμματείας του ΔΗΚΚΙ Γ. Ρόκος, ο οποίος ήταν και από τους βασικούς συνδέσμους του κόμματος με το ΚΚΕ ειδικά στις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του 2001.

Εάν δούμε τις νομαρχίες στις οποίες το ΚΚΕ είχε βγάλει βουλευτή το 2000 πλην Αθήνας και Θεσσαλονίκης (Αχαΐα, Αιτωλοακαρνανία, Λάρισα, Μαγνησία, Λέσβος), διαπιστώνουμε ότι το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ στις τρεις από τις πέντε. Εάν εξετάσουμε τις επιλογές του κόμματος σε περιοχές όπου διαθέτει αυξημένη επιρροή (και πάλι εξαιρούμε τα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη), βλέπουμε ότι και στους τέσσερις νομούς της Θεσσαλίας το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ –σε δύο νομούς (Λάρισα και Τρίκαλα) ο υποψήφιος νομάρχης προέρχεται από το ΔΗΚΚΙ–, καθώς και σε τρεις από τους τέσσερις των Ιονίων (Κέρκυρα, Λευκάδα, Κεφαλονιά) και σε δύο από τους τρεις του Β. Αιγαίου (Σάμος και Χίος). Στο Υπόλοιπο Αττικής, η Δ. Αττική –περιοχή με λαϊκούς δήμους–

εκπροσωπείται από μονοκομματικό ψηφοδέλτιο με ανένταχτο υποψήφιο (Κ. Παπαπολυχρονίου) και η Αν. Αττική από συμμαχιακό με επικεφαλής στελέχος του ΔΗΚΚΙ (Γ. Πάντζας). Στις δύο υπερνομαρχίες της Αν. Μακεδονίας και Θράκης επιλέγονται συμμαχιακά ψηφοδέλτια με υποψήφιο υπερνομάρχη σε Δράμα – Καβάλα – Ξάνθη προερχόμενο από το ΔΗΚΚΙ (Κ. Μόλλας). Εν γένει το ΚΚΕ έχει αποφύγει να κατεβάσει στελέχη πρώτης γραμμής –μόλις τρία μέλη της Κεντρικής Επιτροπής κατέρχονται ως υποψήφιοι νομάρχες (Θ. Παφίλης, Ελ. Παντελάκη, Β. Μπούτας)– και επιλέγονται στελέχη με ευρεία αναφορά στις τοπικές κοινωνίες. Ακόμη περισσότερο, και οι επιλογές από το ΔΗΚΚΙ κινούνται σε πρόσωπα που είχαν μετάσχει σε διάφορες κινητοποιήσεις του κόμματος – π.χ. ο Μπ. Μπακούλας στη Λάρισα συμμετείχε ενεργά στις διαδικασίες συγκρότησης της ΠΑΣΥ.

Σε επίπεδο δημοτικών εκλογών η τάση των συμμαχιακών σχημάτων είναι εξίσου εμφανής. Σε σύνολο 50 πρωτεύουσών νομών, το ΚΚΕ επιλέγει συμμαχιακό ψηφοδέλτιο σε 21 περιπτώσεις. Σε 14 πρωτεύουσες νομών το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ – σε μία περίπτωση ο υποψήφιος προέρχεται από το ΔΗΚΚΙ και σε τρεις είναι ανένταχος. Σε δύο περιπτώσεις το ΚΚΕ συνεργάζεται με ΔΗΚΚΙ και Συνασπισμό (Καστοριά, Λάρισα), σε μία με Συνασπισμό (Καρπενήσι), σε μία με Νέα Δημοκρατία (Καρδίτσα) και τέλος σε μία με το ΠΑΣΟΚ (Μυτιλήνη – και με υποψήφιο προερχόμενο από το ΠΑΣΟΚ). Στην Αθήνα ο Σπ. Χαλβατζής ηγείται της «Συμπαράταξης» του πρόσφατα εκλιπόντα Λ. Αυδή, ωστόσο το ΚΚΕ κατέρχεται αυτοτελώς λόγω της υποψηφιότητας του Γ. Δημαρά που στηρίζεται από το ΔΗΚΚΙ. Στη Θεσσαλονίκη ο συνδυασμός του Αγ. Σαχίνη στηρίζεται από ΚΚΕ και ΔΗΚΚΙ έχοντας μια αρκετά ευρεία απεύθυνση – στο εν λόγω ψηφοδέλτιο συμμετέχει για πρώτη φορά ως υποψήφιος δημοτικός σύμβουλος ο Γ. Μπουτάρης, καθώς και η Χρ. Γιαταγάνα. Στον Πειραιά κατέρχεται εκ νέου ο Κ. Τζατζάνης με στήριξη και του ΔΗΚΚΙ. Στην Πάτρα ο βουλευτής Αχαΐας Παν. Κοσιώνης (με στήριξη ΔΗΚΚΙ) και στη Λάρισα ο Άγις Παπαστεργίου με στήριξη ΔΗΚΚΙ και Συνασπισμού. Το κόμμα επιλέγει την αυτόνομη κάθοδο, μεταξύ πολλών άλλων δήμων, στο Ηράκλειο, στο Βόλο, στα Γιάννενα και στα Τρίκαλα.

Στην Β' Αθήνας το ΚΚΕ συμμετέχει σε συμμαχιακή ψηφοδέλτια σε 20 δήμους – επί συνόλου 52. Από αυτούς σε 17 συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ (με 4 υποψήφιους δημάρχους προερχόμενους από το ΔΗΚΚΙ), σε δύο (Χαλάνδρι, Χολαργός) με ανεξάρτητους υποψηφίους προερχόμενους από το ΠΑΣΟΚ και σε έναν (Γαλάτσι) με Συνασπισμό και ΔΗΚΚΙ. Στη Β' Πειραιά το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ στο

Κερατσίνι και με το ΔΗΚΚΙ και το Συνασπισμό στη Δραπετσώνα – σε σύνολο 8 δήμων. Συνολικά για το λεκανοπέδιο Αττικής σε 62 δήμους το ΚΚΕ επενδύει σε συμμαχικά σχήματα σε 24 δήμους. Στους δήμους του λεκανοπεδίου για τους οποίους το ΚΚΕ διεκδικεί επανεκλογή –Βύρωνα, Καισαριανή, Πέραμα, Πετρούπολη– το κόμμα συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ μόνο στις δύο πρώτες περιπτώσεις. Στην Ανατολική Αττική το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ σε 7 δήμους, συμπεριλαμβανομένου και του Λαυρίου, σε σύνολο 18 (με έναν υποψήφιο προερχόμενο από το ΔΗΚΚΙ), ενώ στη Δυτική Αττική σε δύο με το ΔΗΚΚΙ (Α. Λιόσια και Ελευσίνα) και σε έναν με το Συνασπισμό (Ασπρόπυργος), σε σύνολο 8 δήμων.

Κατ’ αντιστοιχία, στην Α΄ Θεσσαλονίκης σε 3 από τους 14 δήμους της εκλογικής περιφέρειας το ΚΚΕ συνεργάζεται με το ΔΗΚΚΙ (Θεσσαλονίκη, Εύοσμος, Νεάπολη), σε έναν με ΔΗΚΚΙ και Συνασπισμό (Συκεές) και σε έναν στηρίζει ανένταχτο υποψήφιο (Πολίχνη). Στην υπόλοιπη Ελλάδα σε άλλες τρεις περιπτώσεις το ΚΚΕ συνεργάζεται με το Συνασπισμό (Νάουσα, Ορχομενός, Τύρναβος), σε δύο με ανεξάρτητους υποψήφιους δημάρχους προερχόμενους από το ΠΑΣΟΚ (Αλμυρός, Κάλυμνος) και σε έναν με τη Νέα Δημοκρατία (Πολύκαστρο Χαλκιδικής). Συνολικά, σε 164 δήμους για τους οποίους υπάρχει καταγεγραμμένη υποστήριξη, το ΚΚΕ συνεργάζεται με κάποιο άλλο κόμμα σε 67, δηλαδή περίπου στο 40% των δήμων.

Η ηγεσία του ΚΚΕ αντιμετώπισε τα αποτελέσματα των εκλογών με αμηχανία, καθώς ήταν φανερό ότι δεν ανταποκρίθηκαν στις εκπεφρασμένες προσδοκίες των προηγούμενων δύο μηνών. Παρότι με τις πρώτες δηλώσεις και αντιδράσεις επιχειρήθηκε να αναδειχθεί ένα γενικό κλίμα συγκρατημένης ικανοποίησης, είναι σαφές ότι το κόμμα είχε άλλου τύπου αναμονές από την εκλογική μάχη. Ειδικά οι χαμηλές επιδόσεις στην υπερνομαρχία Αθήνας-Πειραιά έγιναν αντικείμενο προβληματισμού, στο βαθμό που το λεκανοπέδιο λογιζόταν ως ένα βασικό μέτρο για την εκτίμηση της εκλογικής επιρροής του κόμματος. Μετά τον πρώτο γύρο των εκλογών τόσο κάποια ηγετικά στελέχη όσο και ο *Ριζοσπάστης* έδωσαν έμφαση στην άνοδο σε 31 νομαρχίες –παρόλο που σε πολλές νομαρχίες οι συγκρίσεις με το 1998 δεν περιλάμβαναν και τα ποσοστά των νομαρχιακών σχημάτων που υποστήριζε τότε το ΔΗΚΚΙ–, καθώς και στη συμμετοχή ορισμένων υποψηφίων δημάρχων στον δεύτερο γύρο. Είναι αναμενόμενο ότι στο ΚΚΕ δεν επιθυμούσαν να διαμορφωθεί κλίμα απογοήτευσης, ιδίως όταν την ίδια στιγμή ο Συνασπισμός εκτιμούσε θετικά τη δική του εκλογική του παρέμβαση και επιρροή και επιχειρούσε να εμφανιστεί ως ο

κερδισμένος, εξ αριστερών, από τις εκλογές. Μετά τον δεύτερο γύρο και την κατάκτηση της πρωτιάς, από τους μεγάλους δήμους μόνο στη Νίκαια άρχισε να αναδύεται ένας δειλός, αρχικά, προβληματισμός που στη συνέχεια εξελίχθηκε σε ήπια αυτοκριτική για την εκλογική τακτική που ακολουθήθηκε.

Οι πρώτες μετεκλογικές εκτιμήσεις κινήθηκαν σε δύο κατευθύνσεις: αφενός επιχειρήθηκε να βεβαιωθεί η ορθότητα της επιλογής του κόμματος για την πολιτικοποίηση των εκλογών και τη διαμόρφωση αγωνιστικών πόλων μέσα στους ΟΤΑ· αφετέρου αναδείχθηκαν οι ιδιαίτερες συνθήκες της εκλογικής αναμέτρησης – σύνθηες μετεκλογικό μοτίβο για το ΚΚΕ– που εμπόδισαν τη μεγαλύτερη ενίσχυση των σχημάτων τα οποία στήριξε το κόμμα. Η Αλ. Παπαρήγα υποστήριξε ότι:

διαμορφώνεται ένα ριζοσπαστικό, αγωνιστικό ρεύμα μέσα στην κοινωνία και στο χώρο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης [...] το οποίο θα δρα κατά του δικομματισμού, κατά του νεοφιλελευθερισμού [...] το οποίο πρέπει να συνεχίσει, πρέπει να διευρυνθεί κι αναμφισβήτητα να αντιμετωπίσει όσους σκοπέλους έχει μπροστά του, με ένα μόνο στόχο: Να μην ενσωματωθεί, να μην υποκύψει στις δυσκολίες, αλλά, αντίθετα, να γίνει πόλος συσπείρωσης και διεύρυνσης ευρύτερων λαϊκών δυνάμεων.⁹⁸⁴

Αυτό δηλαδή που αναδεικνύεται ως πρώτη επίτευξη των εκλογών είναι ότι κατοχυρώθηκε ένας διακριτός «ριζοσπαστικός» και «αγωνιστικός» χώρος στην κοινωνία ο οποίος πρέπει να διαφυλαχθεί και να υποστηριχθεί. Έτσι κι αλλιώς, οι αναφορές σε «νεοφιλελευθερισμό» παρέπεμπαν και σε ανοχή των τοποθετήσεων του ΔΗΚΚΙ, που μιλούσε καθαρά για «αντι-νεοφιλελεύθερο μέτωπο»⁹⁸⁵.

Εν συνεχεία αναγνωρίζεται ότι «[...] η εκλογική μάχη ήταν ασύγκριτα δυσκολότερη και αρκετά διαφορετική από την αντίστοιχη του 1998 [...]» και ότι:

η πολιτική επιλογή του ΚΚΕ πέρασε μέσα από τις συμπληγάδες πέτρες της οξυμένης αποπροσανατολιστικής δικομματικής αντιπαράθεσης, της τεχνητής πόλωσης, της πολιτικής των αναχωμάτων αριστερού τύπου [...], [ενώ] λειτούργησαν πιο έντονα από το 1998 τα γνωστά φαινόμενα της ρουσφετολογίας και των εκβιασμών, των υπόγειων συμφωνιών, χρήσης των δημοσκοπήσεων για χειραγώγηση, καταχρηστικής προβολής

⁹⁸⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Δήλωση της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ για τα πρώτα αποτελέσματα των εκλογών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Οκτωβρίου 2002.

⁹⁸⁵ Τσοβόλας, Δημ., «Εγκρίθηκε η κοινή δράση και συνεργασία», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Οκτωβρίου 2002.

των ψηφοδελτίων του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ, της προκλητικά πολυέξοδης διαφήμισης των υποψηφίων του δικομματισμού.⁹⁸⁶

Επισημαίνεται δηλαδή το δεδομένο της μεγάλης κομματικοποίησης των εκλογών, που δημιούργησε συνθήκες πόλωσης και επέτρεψε τη γενίκευση μεθόδων συλλογής ψήφων σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών. Βέβαια, η απόδοση μεγάλης σημασίας στο δυσμενές πλαίσιο πάντοτε προτάσσεται ως επιχείρημα από το ΚΚΕ σε περιπτώσεις μη αναμενόμενων εκλογικών αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα όμως αναγνωρίζεται ότι «[...] δεν είναι εύκολη υπόθεση να πηγαίνεις κόντρα στο ρεύμα, αλλά για μας είναι ένας μονόδρομος. Κάθε καινούριος δρόμος έχει τις δυσκολίες του, αλλά έχει και τα θετικά αποτελέσματά του [...]».⁹⁸⁷

Επιπρόσθετα, το κόμμα εκφράζει προβληματισμό για την εκλογική συμπεριφορά συγκεκριμένων στρωμάτων τα οποία βρέθηκαν στο επίκεντρο των παρεμβάσεων του στο προηγούμενο διάστημα. Έτσι «[...] ενώ στα αποτελέσματα καταγράφεται μια δυσαρέσκεια απέναντι στην πολιτική του κυβερνητικού κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, ταυτόχρονα αυτή η δυσαρέσκεια σε μεγάλο μέρος της στρέφεται προς τη ΝΔ [...]»⁹⁸⁸ και την ίδια στιγμή, στην περίπτωση των αγροτών, η μαζική υπερψηφίση ψηφοδελτίων της ΝΔ είναι «[...] μια λαθεμένη επιλογή [...] [που] δείχνει πόσος αγώνας χρειάζεται ακόμα, σε κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, για να ριζοσπαστικοποιηθούν συνειδήσεις στον αγροτικό κόσμο [...]».⁹⁸⁹ Εδώ τίθεται και το ζήτημα της σωστής σύνδεσης κοινωνικών και πολιτικών αγώνων με το πεδίο δράσης –κοινωνικού ή (και) πολιτικού– η οποία θα επιτρέψει τη ριζοσπαστικοποίηση των εν λόγω στρωμάτων. Αυτή είναι και μια κρίσιμη παράμετρος για το τι είδους συμμαχίες θα επιδιώξει στο μέλλον το κόμμα και την προτίμηση των κοινωνικών έναντι των πολιτικών συμμαχιών.

Τέλος, ειδικά η επιτυχημένη υποψηφιότητα Γλέζου στην υπερνομαρχία θέτει ξανά επί τάπητος το ζήτημα της συγκρότησης ενός ενιαίου αριστερού μετώπου ή ενός ενιαίου μετωπικού φορέα που θα περιλαμβάνει τα τρία κόμματα – ΚΚΕ, Συνασπισμό,

---

⁹⁸⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα του α΄ γύρου των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών της 13ης Οκτωβρίου 2002» ανακοίνωση (15 Οκτωβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 239.

⁹⁸⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Δήλωση της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ για τα πρώτα αποτελέσματα των εκλογών», ό.π.

⁹⁸⁸ Κουτσούμπας, Δ., «Οι προβληματισμοί των κομμουνιστών», ό.π.

⁹⁸⁹ Ριζαργιώτης, Π., «Το λάθος των αγροτών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2002.

ΔΗΚΚΙ. Για το ΚΚΕ η επανεκκίνηση της συγκεκριμένης συζήτησης, σε συνδυασμό με τα, μάλλον, μη ικανοποιητικά αποτελέσματα, το οδηγεί σε μια επιθετική εκφώνηση κάποιων προβληματισμών για το *rationale* μιας πολιτικής συμμαχίας. Και εν προκειμένω αυτό λειτούργησε και ως βάση για τη μετατόπιση των επόμενων χρόνων. Η Αλ. Παπαρήγα, σε ανοιχτή συζήτηση που διοργανώνει η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος στις 4 Νοεμβρίου 2002 για τις αυτοδιοικητικές εκλογές, διατυπώνει μια σειρά από προβληματισμούς για τις προοπτικές των «μετώπων» και των «συμμαχιών». Καταρχάς η Παπαρήγα σημειώνει ότι «[...] η συνεργασία αυτή που έγινε στις τοπικές εκλογές ξεκίνησε λίγο πλάγια [...], όμως δεν ήταν κάτι που έγινε από το παράθυρο. Είχε προηγηθεί η κοινή δράση στο κίνημα, στο εργατικό και άλλα κινήματα [...]».⁹⁹⁰ Παρά ταύτα, η οποιαδήποτε συνεργασία πρέπει «να βασίζεται στο κοινωνικό επίπεδο» της δημιουργίας δηλαδή των συμμαχιακών σχημάτων θα έπρεπε να είχε προηγηθεί «[...] ένα κίνημα διεκδικητικό προς την ΤΑ» το οποίο θα μπορούσε «να είχε αποσπάσει δυνάμεις [...], ένα τμήμα του ΠΑΣΟΚ, ας πούμε [...]»⁹⁹¹ και κατά συνέπεια να έδινε στις αυτοδιοικητικές συσπειρώσεις τη δυναμική που όλοι ανέμεναν. Παρόλο που η Παπαρήγα δεν είναι διατεθειμένη να ψέξει την επιλογή των πολιτικών συμμαχιών σε μια ανοικτή εκδήλωση όπου συμμετέχουν και οι σύμμαχοι του κόμματος, φαίνεται πως αναγνωρίζει την ύπαρξη κάποιων ορίων στη δυνατότητα επίτευξης των απαραίτητων συμβιβασμών για τη συγκρότησή τους. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του αντιπολεμικού κινήματος το κόμμα είναι περισσότερο δεκτικό στο να συνεργαστεί με δυνάμεις προερχόμενες από το Συνασπισμό ή ακόμη και το ΠΑΣΟΚ. Ωστόσο, υπάρχουν προγραμματικές διαφορές και διαφορές προσανατολισμού που δεν επιτρέπουν περαιτέρω συγκλίσεις. Εκ των πραγμάτων, όπως το αντιλαμβάνεται και η Παπαρήγα: «[...] το ζήτημα της συνεργασίας δεν είναι μόνο ζήτημα επιθυμίας ή μη επιθυμίας [...]» και ταυτόχρονα «[...] είναι άλλο πράγμα να ανοίξουμε ένα διάλογο και να πούμε θα μείνουμε σε επιμέρους μέτωπα –δεν έχουμε συμφωνήσει ακόμη εφ’ όλης της ύλης– αφήνοντας ανοιχτό και το εφ’ όλης της ύλης, και άλλο πράγμα στο ξεκίνημα να έχεις το σπέρμα της μη συμφωνίας [...]».⁹⁹² υπ’ αυτή την έννοια, η «μη συμφωνία» ανάμεσα σε δύο

---

⁹⁹⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Στη μάχη για τη διεύρυνση της συμμαχίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Νοεμβρίου 2002.

⁹⁹¹ Στο ίδιο.

⁹⁹² Στο ίδιο.

πολιτικές δυνάμεις μπορεί να είναι και μια αφετηριακή συνθήκη η οποία να υπονομεύει τις αρχικές επιδιώξεις των μερών.

Οι ως άνω επιφυλάξεις φανερώνουν μια δυσθυμία της κομματικής ελίτ, παρότι, τουλάχιστον σε επίπεδο ΠΑΜΕ, το ΚΚΕ εξακολουθεί να διατηρεί τις συμμαχιακές δεσμεύσεις. Σε κάθε περίπτωση, στην Απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής για τα τελικά συμπεράσματα από τις αυτοδιοικητικές εκλογές⁹⁹³ εγκαταλείπεται η αρχική συγκρατημένα θετική αποτίμηση του αποτελέσματος των εκλογών και προβάλλεται με σαφήνεια ότι «[...] είναι αρνητικό για το λαό ότι στη μεγάλη πλειοψηφία των δήμων και των νομαρχιών κυριάρχησαν οι δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ [...]» και επίσης δηλώνεται ότι «[...] τα αποτελέσματα δεν είναι ικανοποιητικά [...] πίσω από τους στόχους που είχαμε θέσει [και] στο σύνολό τους συνιστούν *προειδοποιητικό σινιάλο* [...]».⁹⁹⁴ Το γεγονός ότι η εκπεφρασμένη δυσαρέσκεια προς το ΠΑΣΟΚ κατευθύνθηκε προς τη Νέα Δημοκρατία ήταν μια εξέλιξη που δεν αντιστοιχούσε στις προσδοκίες του ΚΚΕ, όπως επίσης και η πτώση στην Υπερνομαρχία Αθηνών-Πειραιώς, η άνοδος στην οποία ήταν και κεντρική στοχοθέτηση του κόμματος. Την ίδια στιγμή, βέβαια, η Κεντρική Επιτροπή αποδέχεται έμμεσα την επίδραση του συνδυασμού Γλέζου στην αποτυχία στην υπερνομαρχία και χαράσσει μια πιο επιθετική γραμμή απέναντι στο Συνασπισμό επισημαίνοντας ότι «[...] η πάλη κατά του οπορτουνισμού, ανεξάρτητα από τις μορφές που αυτός εκφράζεται, *πρέπει να ενταθεί*, γιατί αποτελεί ένα σημαντικό εμπόδιο, δίπλα στα άλλα, στη διαμόρφωση αντιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού κινήματος [...]».⁹⁹⁵ Ο «οπορτουνισμός» κινείται σε δύο κατευθύνσεις: είτε προς την παγίωση μιας μόνιμης συμμαχίας με το ΠΑΣΟΚ είτε προς την κατεύθυνση συγκρότησης ενός «ενιαίου πολιτικού φορέα» που θα απαρτίζεται από το σύνολο της πέραν του ΠΑΣΟΚ Αριστεράς και ο οποίος θα βάλει φρένο στην «αντιμονοπωλιακή-αντιμπεριαλιστική» ριζοσπαστικοποίηση που επιδιώκει το ΚΚΕ με τις συσπειρώσεις του. Τέλος, η επιτυχία του συνδυασμού Καρατζαφέρη στην υπερνομαρχία δεν γίνεται αντιληπτή ως άνοδος του «εθνικισμού» και του «ρατσισμού» στην ελληνική κοινωνία, αλλά ως μετακίνηση δυσαρεστημένων ψηφοφόρων της Νέας Δημοκρατίας. Ωστόσο, για το ΚΚΕ ο ΛΑΟΣ μπορεί να

⁹⁹³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Συμπεράσματα από την εκλογική μάχη στην Τοπική Αυτοδιοίκηση 13 και 20 Οκτώβρη 2002», απόφαση (30 Νοεμβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 251-267.

⁹⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 253 (η έμφαση δική μας).

⁹⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 255 (η έμφαση δική μας).

διαδραματίσει κάποιο ρόλο στο επόμενο διάστημα και προβλέπεται ότι «[...] θα αξιοποιηθεί για να χτυπηθούν οι αντιιμπεριαλιστικές ιδέες και γενικότερα ο αγώνας κατά του ιμπεριαλισμού [...]».⁹⁹⁶

Ως προς το ζήτημα των «συσπειρώσεων», που είναι και βασικό επίδικο της μετεκλογικής συζήτησης, το ΚΚΕ επιμένει στην ανάγκη συγκρότησής τους, μολαταύτα:

Οι συσπειρώσεις που έγιναν δεν πρέπει καθόλου να υποτιμηθούν. Όμως ούτε και να υπερτιμηθούν. Εκφράζουν σε τελευταία ανάλυση την αντανάκλαση της δουλιάς του Κόμματος για συσπείρωση δυνάμεων, το επίπεδο του λαϊκού κινήματος, αλλά και το επίπεδο ταλάντευσης άλλων δυνάμεων και παραγόντων να προχωρήσουν σε συμμαχία με το Κόμμα σε αντιμονοπωλιακή, αντιιμπεριαλιστική κατεύθυνση. Είμαστε –με τα σημερινά δεδομένα– ακόμα μακριά από τη διαμόρφωση μιας διακριτής συσπείρωσης σε αντιμονοπωλιακή αντιιμπεριαλιστική κατεύθυνση. Δηλαδή μιας συσπείρωσης που μάχεται επί της ουσίας την πολιτική του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ στην ΤΑ και, πολύ περισσότερο, γενικότερα.⁹⁹⁷

Όλα αυτά όμως πρέπει να αποκτήσουν διάρκεια. Οι συσπειρώσεις, για παράδειγμα, ήταν επιτυχημένες όπου είχαν πρότερη κοινωνική γείωση και απέτυχαν όπου προέκυψαν τις παραμονές των εκλογών και εργαλειακά. Η «αντιδικομματική» μάχη δεν μπορεί να εξαντλείται σε εκλογικό επίπεδο και πρέπει να διαπνέει όλες τις παρεμβάσεις του κόμματος – και των δυνάμεων που συσπειρώνονται μαζί του. Άρα η επένδυση στις συμμαχίες πρέπει να είναι μια συνεχής επιδίωξη η οποία γεννιέται και παγιώνεται στο κοινωνικό πεδίο και στους μαζικούς χώρους. Ο «καμπανιακός» χαρακτήρας των κομματικών κινητοποιήσεων –αυτό μπαίνει και ως γενικό σχόλιο– δεν επιτρέπει τη διαμόρφωση τέτοιας πολιτικής συνείδησης που να σφυρηλατεί πιο «γερές» συσπειρώσεις.

Για όλα αυτά, βέβαια, χρειάζεται το ίδιο το κόμμα να είναι προετοιμασμένο και έτοιμο να εκπληρώσει τον καθοδηγητικό του ρόλο. Η Κεντρική Επιτροπή διαπιστώνει ανεπαρκή προετοιμασία των κομματικών οργανώσεων για την εκλογική μάχη, παρά το μεγάλο χρονικό διάστημα που προέβλεπε ο αρχικός σχεδιασμός, και ελλιπή εμπέδωση των θέσεων για την αυτοδιοίκηση και εξειδίκευσή τους σε τοπικό

---

⁹⁹⁶ Στο ίδιο, σελ. 254.

⁹⁹⁷ Στο ίδιο, σελ. 257.

επίπεδο, κάτι που καθιστούσε τις παρατάξεις του κόμματος ευάλωτες σε επιθέσεις από τους αντιπάλους περί αγνόησης ή υποβάθμισης τοπικών προβλημάτων. Επιπλέον, και κεντρικά δεν διαμορφώθηκε ένα τέτοιο ρεύμα διεκδίκησης στην τοπική αυτοδιοίκηση που να δημιουργεί όρους ανατροπής της κατάστασης την οποία διαμόρφωναν αντικειμενικά οι δυνάμεις του δικομματισμού. Κατά συνέπεια το κόμμα, παρότι προώθησε τη σωστή γραμμή πολιτικοποίησης των εκλογών, δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την πόλωση που δημιούργησαν τα δύο μεγάλα κόμματα. Ακριβώς λόγω της ελλιπούς προετοιμασίας και του χρονικού περιορισμού της δράσης των περισσότερων οργανώσεων δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν τόσο σύνθετα προβλήματα.

Η έμφαση, φυσικά, ως προς την εκλογική τακτική και οργανωτική προετοιμασία δίνεται κυρίως στον προσανατολισμό της δράσης των ΚΟΒ και στο βαθμό αξιοποίησης των κομματικών δυνάμεων. Έτσι, για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι «[...] οι δυνάμεις που κινούνται λιγότερο ή περισσότερο σταθερά στο πλευρό του Κόμματος [εννοείται ο κομματικός περίγυρος] δεν αξιοποιούνται στη δράση, ώστε να αποκτήσουν και αυτές πείρα, να κατασταλάξουν στο κίνημα [...]»,⁹⁹⁸ ενώ ακόμα και η ΚΝΕ δεν κατόρθωσε να αξιοποιήσει την παρέμβασή της, ειδικά στα πανεπιστήμια, για να ενεργοποιήσει δυνάμεις για την εκλογική μάχη. Επιπλέον, δεν επιτεύχθηκε η «ενιαία δράση» των ΚΟΒ σε νομαρχιακό και δημοτικό επίπεδο, με αποτέλεσμα να προτιμάται το δεύτερο έναντι του πρώτου. Η Κεντρική Επιτροπή «[...] είχε θέσει ως πρώτο στόχο την επίτευξη όσο γίνονταν καλύτερων αποτελεσμάτων στην πολιτική μάχη των νομαρχιών [...]»⁹⁹⁹ –κάτι το οποίο δεν υπήρχε στις δημόσιες θέσεις, αλλά πιθανόν να είχε αναδειχθεί ως εσωτερικό καθήκον– και οι ΚΟΒ ασχολήθηκαν με την επιτυχία των δημοτικών συνδυασμών. Τέλος, η «αυτοτελής δράση του Κόμματος», η συνύπαρξη δηλαδή αυτοτελούς κομματικής δουλειάς με τη δράση δυνάμεων στις συσπειρώσεις –που διασφάλιζε και τον σωστό πολιτικό προσανατολισμό των συμμαχικών σχημάτων– δεν προωθήθηκε στο επίπεδο που η Κεντρική Επιτροπή θα επιθυμούσε. Αντίθετα, αντιμετώπισε και εσωτερικές αντιστάσεις: «[...] αναδείχτηκαν και λαθεμένες αντιλήψεις κατά πόσο πρέπει το Κόμμα να έχει τη δική του παρουσία στην πολιτική μάχη παράλληλα με τη δουλιά των ίδιων των συνδυασμών και των δημοτικών κινήσεων [...]», ενώ και «[...] σ' έναν αριθμό κομματικών δυνάμεων και

---

⁹⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 262.

⁹⁹⁹ Στο ίδιο.

δυνάμεών μας που δρουν στο χώρο της ΤΑ θεωρείται ότι η ψήφος εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από τη δράση στα θεσμικά όργανα [...]».¹⁰⁰⁰ Αυτό δηλώνει και μια αντίδραση κάποιων αμιγώς αυτοδιοικητικών στελεχών στη λογική της πολιτικοποίησης, ειδικά σε περιπτώσεις που η δυναμική ενός συνδυασμού ξέφευγε από την πραγματική επιρροή του κόμματος.

Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 ήταν μάλλον κομβικές για τη μακρομέρευση της εν λόγω εκλογικής τακτικής. Η Αλ. Παπαρήγα επανέρχεται στις αρχές του 2003 με εκτεταμένο άρθρο της –που δημοσιεύεται ως ένθετο στο *Ριζοσπάστη* και στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*–¹⁰⁰¹ στο οποίο επαναλαμβάνει τα συμπεράσματα της Κεντρικής Επιτροπής. Καταρχάς θεωρεί ότι «[...] για ένα κομμουνιστικό κόμμα οι προϋποθέσεις ανόδου δεν είναι ίδιες ακριβώς με τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για τα άλλα κόμματα [...]», όπου οι «προϋποθέσεις» σχετίζονται με διαδικασίες ενίσχυσης της επιρροής του κόμματος στο εργατικό κίνημα, στο βαθμό που αυτό νοηματοδοτείται ως βασικός στόχος του ΚΚΕ. Έτσι, στη συνάφεια ενός ολοένα δυσμενέστερου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου:

Οι αντικειμενικοί παράγοντες που δρουν σήμερα ασκούν μεγαλύτερη επίδραση στη συνείδηση και τη συμπεριφορά του εκλογικού σώματος τώρα από ό,τι χθες και προχθές, όπως η ανεργία και η ελαστική απασχόληση, η υπερχρέωση του νοικοκυριού, η εξάρτηση από τις πιστωτικές κάρτες και τις ίδιες τις καταναλωτικές ανάγκες που αναδεικνύει η εποχή μας, αλλά και καλλιεργεί στρεβλά το καπιταλιστικό σύστημα.¹⁰⁰²

Ένα κομμουνιστικό κόμμα επομένως πρέπει να διαθέτει «[...] ικανότητα πρόγνωσης γι' αυτό που μπορεί να έρθει αύριο [...]» και, το κυριότερο, να επιδιώκει «[...] μεγαλύτερο βάθος στη συνείδηση, βαθύτερη ρήξη με την κυρίαρχη ιδεολογία και πρακτική [...]» για να αντεπεξέλθει στις πολλαπλές απαιτήσεις που θέτει η συγκυρία αλλά και η εξέλιξη των πραγμάτων. Η Παπαρήγα, στο πλαίσιο αυτό, επαναφέρει το θέμα της ανεπαρκούς σύνδεσης του «μερικού» με το «γενικό», αλλά

---

¹⁰⁰⁰ Στο ίδιο, σελ. 263.

¹⁰⁰¹ Παπαρήγα, Αλ., «Ορισμένα συμπεράσματα από τις τοπικές εκλογές, για τη δράση του Κόμματος και την καθοδηγητική δουλειά», ένθετο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιανουαρίου 2003 και *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 2002, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/arxeio/2002/162-2002-6/708-2013-03-12-10-03-35>.

¹⁰⁰² Στο ίδιο.

και του λάθος τρόπου με τον οποίο αντιμετώπισαν στελέχη και μέλη του κόμματος την εκλογική μάχη – «[...] υπήρξε φόβος και δισταγμός μήπως δεν κρατήσουμε ψήφους, δεν αποσπάσουμε νέους αν θέσουμε στην εκλογική μάχη όλα τα κοινωνικά, οικονομικά και δημοκρατικά προβλήματα που βιώνει σήμερα ο λαός, στον τόπο δουλιάς και στον τόπο κατοικίας [...]».¹⁰⁰³

Ως προς το ζήτημα των τοπικών συνεργασιών, η Γενική Γραμματέας ξεκαθαρίζει ότι «[...] δεν αρκεί η κοινή εκλογική στόχευση για να διαμορφώσει μια δυναμική συμμαχία που θα αφυπνίσει αγωνιστικά, θα δώσει προοπτική στη λαϊκή δυσaráεσκεια [...]».¹⁰⁰⁴ Η συμπόρευση των δυνάμεων πρέπει να γίνεται επί τη βάσει αρχών και κοινών στόχων, με σεβασμό στη διαφορετικότητα των απόψεων και «ορισμένη διαπάλη ώστε η συμφωνία να είναι σαφής». Ωστόσο η όποια διαπραγματευτική πρωτοβουλία πηγάζει από την αρμόδια ΚΟΒ και πρέπει να είναι κεντρικό καθήκον των καθοδηγητικών οργάνων. Για παράδειγμα, όπως αναφέρεται στο κείμενο:

Σε πολλές περιπτώσεις διαπιστώνουμε ότι τα καθοδηγητικά όργανα έχουν εναποθέσει το ζήτημα των συνεργασιών αποκλειστικά και μόνο στους εκλεγμένους στην ΤΑ ή σε μαζικά όργανα. Έχουν λίγη γνώση πώς σκέπτονται οι συνεργαζόμενοι, άρα η συνεργασία δεν είναι αποτέλεσμα συλλογικής και ακόμα πιο υπεύθυνης κομματικής προσπάθειας.¹⁰⁰⁵

Εδώ προφανώς αναδεικνύεται η μερική διάσταση απόψεων ανάμεσα σε κομματικά και αυτοδιοικητικά στελέχη –σε ορισμένες περιπτώσεις–, η οποία επιδρούσε τόσο στο περιεχόμενο των συμφωνιών για τα συμμαχικά σχήματα όσο και στο πολιτικό πλαίσιο που αυτά επρόκειτο να προωθήσουν και να διεκδικήσουν. Η επιτυχία μιας συνεργασίας, κατά την Παπαρήγα, δεν έγκειται αποκλειστικά στην αύξηση σε ψήφους, αλλά και στη διαμόρφωση τοπικών μετώπων «ενάντια στα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό». Συνεπώς στόχος δεν είναι να ενισχυθεί απλώς η τοπική επιρροή, αλλά και να ανεβεί η συνείδηση των «εργαζομένων». Άρα, και αυτό είναι κάτι που είχε τεθεί και διακηρυκτικά:

---

¹⁰⁰³ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁴ Στο ίδιο.

¹⁰⁰⁵ Στο ίδιο.

Οι συνεργασίες είχαν δυναμική, έδεσαν εκεί που προϋπήρξε κοινή δράση στους αγώνες [...]. Αντίθετα δυσκολίες είχαμε εκεί που οι συνεργασίες αποτελούσαν μια εκλογική συγκόλληση, ανεξάρτητα αν είχαμε θετικά ή λιγότερο θετικά αποτελέσματα. *Τα νούμερα των ποσοστών και των ψήφων δεν πρέπει να κρύβουν την πραγματικότητα και την πραγματική δυναμική μιας συνεργασίας* [και στη μία και στην άλλη περίπτωση].¹⁰⁰⁶

Το συμπέρασμα της Παπαρήγα επομένως είναι ότι μόνο η οικοδόμηση κοινωνικών μετώπων μπορεί να τροφοδοτήσει πολιτικά μέτωπα που να κινούνται προς τη σωστή πολιτική κατεύθυνση.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 λειτούργησαν ως το πολιτικό έναυσμα για να σταματήσει το χλιαρό άνοιγμα του ΚΚΕ και σε άλλες πολιτικές δυνάμεις. Οι αρχικές προσδοκίες διαψεύστηκαν από τα τελικά αποτελέσματα και η υλοποίηση της στρατηγικής των πολιτικών συσπειρώσεων ανέδειξε μια σειρά από προβλήματα και αντιφάσεις στην εν γένει στρατηγική για το «Μέτωπο». Στη συνέχεια το ΚΚΕ θα προσανατολίσει τη λογική του στην οικοδόμηση καταρχήν κοινωνικών συμμαχιών με σαφή αναφορά στους μαζικούς χώρους. Ουσιαστικά, από την επαύριον των εκλογών ξεκινά μια διαδικασία άτυπης αναίρεσης των κατευθύνσεων του 16ου Συνεδρίου που θα οδηγήσει στις μεταβολές τις οποίες θα επιβάλουν οι αποφάσεις του 17ου Συνεδρίου.

---

¹⁰⁰⁶ Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

3.5 Συμπέρασμα

Η περίοδος που ξεκινά από τα τέλη του 2000 και το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ και κλείνει στα τέλη του 2002 συμπυκνώνει τις αντιφάσεις των δύο μοντέλων κινητοποίησης, έτσι όπως αυτά αποκρυσταλλώθηκαν στη δεκαετία του 1990. Με το 16ο Συνέδριο η ελίτ του ΚΚΕ προσπάθησε να ξεδιαλύνει ορισμένα ερωτήματα για το ΑΑΔΜ, διατηρώντας το διαφορούμενο των «α-α στόχων». Έτσι από τη μία πλευρά, για παράδειγμα, αναφέρεται ως πιθανή η προοπτική της συγκρότησης μίας «α-α» κυβέρνησης, πράγμα που σημαίνει ότι οι δυνητικές πολιτικές συγκλίσεις θεωρούνται θεμιτές, ενώ από την άλλη πλευρά, εξειδικεύει τη στρατηγική του ΠΑΜΕ αναδεικνύοντάς το ως μία πρωτοποριακή δομή σύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία. Η εν λόγω διετία ήταν πυκνή σε εξελίξεις και διαμόρφωσε ευνοϊκά πλαίσια για να αναπτυχθούν αμφότερα τα δύο μοντέλα κινητοποίησης. Ιδίως η χρονιά-ορόσημο του 2001 χαρακτηρίστηκε από δύο κομβικά γεγονότα που είχαν άμεσο αντίκτυπο στην εγχώρια πολιτική σκηνή και επέδρασαν σημαντικά στην οργάνωση του πολιτικού ανταγωνισμού.

Το πρώτο γεγονός ήταν η κινητοποίηση ενάντια στην ασφαλιστική μεταρρύθμιση Γιαννίτη την άνοιξη του 2001 η οποία συνοδεύθηκε από τις πιο μαζικές διαδηλώσεις που οργάνωσαν τα συνδικάτα στην Ελλάδα, τουλάχιστον μέχρι την περίοδο της κρίσης. Το γεγονός ότι το συνδικαλιστικό ΠΑΣΟΚ στράφηκε με τέτοια ένταση ενάντια στην κυβέρνηση Σημίτη, αλλά και η σωρευμένη διαμαρτυρία που εκδηλώθηκε στην κινητοποίηση κατέδειξαν και τα όρια νομιμοποίησης του «εκσυγχρονιστικού» εγχειρήματος ως μεθόδου προώθησης του εξευρωπαϊσμού της χώρας, δεδομένου ότι η μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού είχε θεωρηθεί ως βασικό επίδικο της σύγκλισης μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Επρόκειτο δηλαδή για μία έμπρακτη αμφισβήτηση του συγκεκριμένου πολιτικού μονόδρομου με μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στη μορφή του πολιτικού ανταγωνισμού. Το δεύτερο γεγονός ήταν πλανητικής κλίμακας - η 11η Σεπτεμβρίου - και από πολλές πλευρές θεωρείται ως ένα παγκόσμιο ορόσημο για την αλλαγή του παγκόσμιου συστήματος σχέσεων, ειδικότερα σε ό,τι αφορά την ασφάλεια και την επιτήρηση. Το ΚΚΕ αξιοποίησε την πείρα της προηγούμενης περιόδου ως προς την εδραίωση των δύο μοντέλων και προσπάθησε να αποκριθεί στις προκλήσεις που προέβαλαν τα δύο γεγονότα στον εγχώριο πολιτικό ανταγωνισμό.

Έτσι το νεοδημιουργηθέν ΠΑΜΕ είχε κεντρικό ρόλο στη διοργάνωση των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό το 2001 και προσπάθησε να προκαλέσει - ανεπιτυχώς - και μία νέα κινητοποίηση ένα χρόνο μετά την άνοιξη του 2002. Η θετική αξιολόγηση της δράσης του ΠΑΜΕ φαίνεται και στη Συνδιάσκεψη του 2002, όπου ως «μέτωπο» πια υπερβαίνει τους περιορισμούς της παραταξιακής συγκρότησης - διαλύεται η ΕΣΑΚ - και αναδεικνύεται σε αυτόνομο μηχανισμό σύνδεσης του κόμματος με την κοινωνία και όχι απλά παρέμβασης στο συνδικαλιστικό κίνημα. Ο ρόλος του αυτός δεν είναι ακόμα κατοχυρωμένος, όπως επίσης δεν είναι ακόμα δεδομένη η σύνδεση της «λογικής ΠΑΜΕ» με τη στενή συμμαχία. Είναι ωστόσο σαφές ότι το ΠΑΜΕ διαμορφώνεται σταδιακά ως ιδανικό όχημα για την προώθηση της στενής συμμαχίας και προσπαθεί να «εποικίσει» και το αντιμπεριαλιστικό πεδίο πια ως ένας αποτελεσματικός μηχανισμός κινητοποίησης. Από την άλλη πλευρά το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο έχει βασικό ρόλο στην κινητοποίηση για τον πόλεμο στο Αφγανιστάν. Το ποιοτικά διαφορετικό στοιχείο έγκειται στο ότι το ΠΑΜΕ έχει ενισχυμένη εμπλοκή στην αντιμπεριαλιστική διαμαρτυρία. Ακόμα δεν έχουν διαμορφωθεί όροι επικράτησης του ενός μοντέλου έναντι του άλλου, αλλά αντίθετα η εικόνα αντιστοιχεί σε μία σχέση συνύπαρξης στο πεδίο της κινητοποίησης.

Το 2001 επίσης είναι και η ιδρυτική ημερομηνία για τη μετακένωση της εμπειρίας του κινήματος αντιπαγκοσμιοποίησης και στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Η διαδήλωση της Γένοβας το καλοκαίρι του 2001 και οι διεργασίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο που την ακολούθησαν και οδήγησαν στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ, άφησαν εάν ανεξίτηλο στίγμα πάνω στη τη ευρωπαϊκή ριζοσπαστική Αριστερά καθώς κάθε έκφραση της τελευταίας έπρεπε να διαλεχθεί έμμεσα ή άμεσα με αυτό το γεγονός. Το ΚΚΕ ήταν παρών στη Γένοβα και από την πρώτη στιγμή γένεσης του ευρωπαϊκού κινήματος εντάχθηκε με έναν κριτικό τρόπο στις διαδικασίες του. Ωστόσο ο νέος τρόπος προσέγγισης της σχέσης εθνικού-διεθνικού που επέβαλε εκ των πραγμάτων αυτό το αναδυόμενο κίνημα οδήγησε το ΚΚΕ σε μία βαθμιαία αναδίπλωση και απόρριψη της ένταξης στο κίνημα την οποία θα εξετάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Σε ό,τι αφορά το ζήτημα των συμμαχιών πρέπει να κρατήσουμε το εξής: η έστω και διστακτική ένταξη του ΚΚΕ στις αρχικές διαδικασίες του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ και η συμμετοχή στη διαδήλωση της Γένοβας δείχνει και στην επικράτηση μιας πιο ανοιχτής συμμαχιακής λογικής, η οποία εν προκειμένω εκφράζεται σε διεθνές επίπεδο. Στη συνάφεια αυτή το 2001

φαίνεται να είναι η χρονιά στην οποία το ΚΚΕ μεθοδεύει τα πιο γενναιόδωρα συμμαχικά του ανοίγματα - τηρουμένων των αναλογιών προφανώς.

Έτσι στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 το ΚΚΕ επιλέγει την τακτική της κεντρικής συμμαχίας με το ΔΗΚΚΙ θέλοντας κατά κύριο λόγο να καταδείξει τη βούληση του για υπό όρους πολιτικές συνεργασίες. Ήταν η εν λόγω συνεργασία δείγμα μιας αλλαγής συμμαχιακού προσανατολισμού για το ΚΚΕ; Μια θετική απάντηση στο ερώτημα θα υποστήριζε ότι η πρωτοβουλία αυτή σηματοδότησε μία κεντρική συνεργασία που δεν κινούνταν αποκλειστικά με τις τοπικές ανάγκες και πραγματικότητες αλλά αντίθετα έθετε ένα κεντρικό πρόταγμα συνεργασίας. Ενώ μια αρνητική θα υπογράμμιζε ότι καθώς το ΔΗΚΚΙ βρισκόταν εν τέλει εκτός βουλής, ήταν αποδυναμωμένο και μπορούσε να λειτουργήσει ως ιδανικός συμμαχικός εταίρος για το κόμμα. Σε κάθε περίπτωση η εμπειρία των αυτοδιοικητικών εκλογών κατέδειξε στην κομματική ελίτ τα όρια της ανοιχτής συμμαχιακής λογικής και μεθόδευσε τη μετατόπιση που θα περιγραφεί στο επόμενο κεφάλαιο.

4. Η περίοδος 2003-2005: Συγγώνευση των δύο μοντέλων κινητοποίησης

Η περίοδος, από το 2003 έως και τις αρχές του 2005, εγκαινιάζει την αργή αλλά σαφή στρατηγική στροφή του ΚΚΕ. Το κόμμα, υπό την επίδραση της εκλογικής αποτυχίας των αυτοδιοικητικών εκλογών του 2002, επιχειρεί να επαναδιαπραγματευτεί τις στρατηγικές κατευθύνσεις της προηγούμενης περιόδου δίνοντας έμφαση στην εμπέδωση της πολιτικής του ταυτότητας σε μια περισσότερο αμυντική λογική. Την ίδια στιγμή, βέβαια, το 2003 είναι μια χρονιά πυκνή σε κινητοποιήσεις και σε εξελίξεις στο εγχώριο πολιτικό πεδίο, που δίνει τη δυνατότητα στο κόμμα να ενεργοποιήσει εκ νέου την κομματική μηχανή και να άρει το άγχος της ενδοστρέφειας. Παρά ταύτα, για πρώτη φορά το κόμμα έχει να αντιμετωπίσει σημαντικό ανταγωνισμό από τις λοιπές αριστερές δυνάμεις, υπό το βάρος και των εξελίξεων εν γένει στο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης. Το 2004, με τις διπλές εκλογές του Απριλίου και του Ιουνίου συμπυκνώνεται η μετατόπιση της κομματικής απεύθυνσης σε περισσότερο στενές συμμαχιακές λογικές και τα θετικά αποτελέσματα οδηγούν στις αποφάσεις του 17^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ (Φεβρουάριος 2005), οι οποίες είναι η αφετηρία για μία νέα φάση στην πολιτική στρατηγική του κόμματος.

Η διετία 2003-2004 καθορίστηκε με καταλυτικό τρόπο από την ολοκλήρωση της απο-νομιμοποίησης του «εκσυγχρονιστικού» εγχειρήματος των κυβερνήσεων Σημίτη, όπου πια η κυβερνητική αλλαγή, βαθμιαία, διαφαίνεται ως μία αναμενόμενη εξέλιξη. Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κινείται χωρίς τη συλλογική αυτοπεποίθηση της προηγούμενης περιόδου, επιχειρώντας μία ήπια αναδιανομή διαμέσου του λεγόμενου «Κοινωνικού Χάρτη» και εντείνοντας την αντιδεξιά ρητορική της. Σε επίπεδο κεντρικής στόχευσης το πρόταγμα της «σύγκλισης», ιδίως μετά τα γεγονότα του 2001, έχει τεθεί σε δεύτερη μοίρα και αυτό που προκύπτει σαν κυβερνητική προτεραιότητα είναι η προετοιμασία και η επιτυχής διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Είναι σαφές ότι το εσωτερικό ρήγμα στο ΠΑΣΟΚ που προέκυψε το 2001, παρά τις προσπάθειες διευθέτησής του στο 6^ο Συνέδριο του κόμματος (Οκτώβριος 2001) και την ανάδειξη του Κ. Λαλιώτη στη θέση του Γραμματέα, διατηρήθηκε σε κάποια μορφή, κάτι που φαίνεται ιδίως στην περίοδο των κινητοποιήσεων για τον πόλεμο στο Ιράκ (9/2003), οπότε και ο τελευταίος απομακρύνθηκε από τη θέση του. Η ανάδειξη του Γ. Παπανδρέου στην ηγεσία του

κόμματος το 2004 απέτρεψε, ως ενός σημείου, τις διαφαινόμενες εκλογικές απώλειες (προς τα αριστερά) που προέκυψαν από αυτό το ρήγμα, με την υποσημείωση όμως της πιθανότητας επανάληψης μιας τέτοιας διαδικασίας και στο μέλλον.

Στο παρόν κεφάλαιο θα ολοκληρώσουμε την αφηγηματική περιγραφή και την ανάλυση των στρατηγικών επιλογών του κόμματος, παρακολουθώντας τη σταδιακή μετατόπισή του προς περισσότερο στενές συμμαχιακές επιδιώξεις μέσα από την περαιτέρω ενίσχυση της στρατηγικής του ΠΑΜΕ. Στο πρώτο υποκεφάλαιο θα εξετάσουμε τις πολιτικές και ιδεολογικές επεξεργασίες του κόμματος ενόψει της Ελληνικής Προεδρίας στην ΕΕ στο πρώτο εξάμηνο του 2003 και με τις μεταβολές στη στελεχιακή κατανομή των κορυφαίων συλλογικών οργάνων. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο θα παρακολουθήσουμε τις στρατηγικές παρέμβασης του κόμματος στο πυκνό πρώτο εξάμηνο του 2003, δίνοντας έμφαση στην παρουσίαση τόσο των δράσεων του κόμματος στη συνάφεια των κινητοποιήσεων για την Ελληνική Προεδρία όσο και των συλλαλητηρίων ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ. Στο τρίτο υποκεφάλαιο θα αναλυθούν οι διπλές εκλογές του 2004 –εθνικές και ευρωπαϊκές–, η εκλογική τακτική του κόμματος σε αυτές και, το κυριότερο, οι επιδράσεις των εκλογικών αποτελεσμάτων στη κατεύθυνση της γενικότερης στρατηγικής του. Στο τελευταίο υποκεφάλαιο θα προβούμε σε ορισμένες επισημάνσεις σε σχέση με τις αποφάσεις το 17ου Συνεδρίου του κόμματος, κυρίως με το πώς ορίζεται πλέον από την κομματική ελίτ το νέο στρατηγικό πλαίσιο αναφοράς για το κόμμα και το τί είδους εσωτερικές αντιπαραθέσεις προέκυψαν.

4.1 Μεταβολές στην κομματική στρατηγική

Η στασιμότητα της επιρροής του κόμματος στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 δημιουργεί την ανάγκη να αναδιατυπωθούν τα προτάγματα και οι στρατηγικές στοχεύσεις της προηγούμενης περιόδου και, το κυριότερο, να ενεργοποιηθεί η κομματική οργάνωση προς την κατεύθυνση διαχείρισης της όποιας εσωτερικής ανησυχίας. Το 2003 εκ των πραγμάτων προβλέπεται να διαμορφώσει πλαίσια κινητοποίησης –Ελληνική Προεδρία στην ΕΕ και διαφαινόμενη εισβολή των ΗΠΑ στο Ιράκ– και συνεπώς δίνεται η ευκαιρία ώστε να ανακτήσει το κόμμα την, ως ένα βαθμό, απολεσθείσα κινητοποιητική δυναμική του. Ταυτόχρονα υπάρχει η ανάγκη να επαναδιατυπωθούν τα συμμαχικά προτάγματα, σε μια λογική μιας νέας αφετηρίας για τις κομματικές δυνάμεις. Στο πλαίσιο αυτό, η σύνοδος της Κεντρικής Επιτροπής στις 14 Δεκεμβρίου 2002 επεξεργάζεται δύο ντοκουμέντα τα οποία δημοσιοποιεί στις αρχές του νέου έτους. Σκοπός είναι να διασαφηνιστούν ορισμένες πλευρές της στρατηγικής του κόμματος σε μέλη και φίλους, να επαναπροβληθεί η προγραμματική πρόταση στο σύνολο της κοινής γνώμης και να οριστεί το πλαίσιο δράσης για το πρώτο εξάμηνο του 2003. Η δημοσιοποίηση των δύο κειμένων συνοδεύεται και από «πολιτική εξόρμηση» διάδοσης του *Ριζοσπάστη*, η οποία ξεκινά από τον Ιανουάριο του 2003¹⁰⁰⁷ και έχει ως στόχο να «ταρακουνήσει» τον κομματικό μηχανισμό και κυρίως τον «περίγυρο του κόμματος».

Στο πρώτο ντοκουμέντο της Κεντρικής Επιτροπής, που αφορά την «πολιτική συσπείρωσης και συνεργασίας του ΚΚΕ»,¹⁰⁰⁸ επαναλαμβάνονται οι προγραμματικές κατευθύνσεις του 16ου Συνεδρίου με μεγαλύτερη έμφαση στην ανάγκη προώθησης της πολιτικής των συμμαχιών και των συσπειρώσεων. Για την Αλ. Παπαρήγα βασική επιδίωξη του ΚΚΕ είναι «[...] η διαμόρφωση μιας μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής λαϊκής συμμαχίας, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του καιρού μας, που έχει πολιτικό πρόγραμμα κατευθύνσεων, έχει προγραμματική κατεύθυνση, που εμπνέει και οργανώνει το λαό, που αναπτύσσεται στο έδαφος των αγώνων και που βάζει πλώρη για βαθιές αλλαγές στο συσχετισμό δύναμης, βάζει πλώρη και στο θέμα της

¹⁰⁰⁷ «Πολιτική εξόρμηση με πολλαπλούς στόχους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιανουαρίου 2003.

¹⁰⁰⁸ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πολιτική συσπείρωσης και συνεργασίας του ΚΚΕ», απόφαση (14 Δεκεμβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 274-309.

εξουσίας [...]».¹⁰⁰⁹ Όροι για τη συγκρότηση του μετώπου είναι αφενός το να ενισχυθεί το ΚΚΕ «[...] ως [μια] πολιτική δύναμη, που είναι σταθερά και αταλάντευτα τοποθετημένη στην υπόθεση της πάλης, της συσπείρωσης και της συμμαχίας, του οργανωμένου αγώνα [...]»¹⁰¹⁰ και αφετέρου το να ενισχυθούν περαιτέρω τα μετωπικά σχήματα και κυρίως το ΠΑΜΕ.

Ως προς το τελευταίο, δηλώνεται σαφώς ότι «[...] βασική προϋπόθεση, για να δυναμώσει το εργατικό και, γενικότερα, το λαϊκό κίνημα, είναι να στηριχτούν πιο ουσιαστικά οι προσπάθειες και η δράση του ΠΑΜΕ [...]»¹⁰¹¹ και ότι πρέπει «[...] να διαμορφωθεί *διακριτός πόλος κοινωνικής συμμαχίας* ανάμεσα στις αγωνιστικές δυνάμεις των εργατοϋπαλλήλων, των ΕΒΕ, της ΠΑΣΥ, με τα κινήματα της νεολαίας, των γυναικών, το κίνημα για τα δημοκρατικά δικαιώματα, το κίνημα κατά του πολέμου, με τις αγωνιστικές δραστηριότητες της μισθωτής διανοήσης, των ανθρώπων της Τέχνης και του Πολιτισμού [...]».¹⁰¹² Η λογική του «διακριτού πόλου κοινωνικής συμμαχίας» θέτει στο επίκεντρο του προβληματισμού του ΚΚΕ το ζήτημα του συντονισμού της δράσης των επιμέρους συσπειρώσεων προς μια ενιαία κατεύθυνση και κυρίως το ζήτημα της πρωτοκαθεδρίας του ΠΑΜΕ, το οποίο πλέον αναδεικνύεται και ως ιδανικό πρότυπο παρέμβασης. Έτσι, «[...] οι κοινωνικές συμμαχίες ενισχύονται, στο βαθμό που και οι πολιτικές δυνάμεις της συμμαχίας δουλεύουν στην κατεύθυνση ενιαίου πλαισίου δράσης [...]»,¹⁰¹³ ενώ «[...] το ΠΑΜΕ, η ΠΑΣΥ, οι αγωνιστικές δυνάμεις στο χώρο των ΕΒΕ πρέπει, και αυτόνομα, αλλά και σε κοινή δράση, να διευρύνουν την παρέμβασή τους, ώστε να αγκαλιάσει αυτή όλα τα προβλήματα της σύγχρονης οικογένειας [...]».¹⁰¹⁴ Εδώ βλέπουμε ότι το «ενιαίο πλαίσιο δράσης» τίθεται και σε προτεραιότητα προς την όποια ανάγκη προσέλκυσης πολιτικών δυνάμεων κάτω από τη ομπρέλα του «Μετώπου».

Το συμμαχιακό εύρος των εκκλήσεων του ΚΚΕ εξακολουθεί να εκτείνεται σε «ρίζοσπαστικές κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις» με τελικό σκοπό «[...] τη διαμόρφωση μιας λαϊκής πλειοψηφίας, ικανής να επιβάλλει βαθιές αλλαγές, ικανής

---

¹⁰⁰⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική των συμμαχιών του ΚΚΕ (Συνέντευξη Τύπου της Αλ. Παπαρήγα)», ένθετη έκδοση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 2003.

¹⁰¹⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πολιτική συσπείρωσης και συνεργασίας του ΚΚΕ», *ό.π.*, σελ. 276.

¹⁰¹¹ Στο ίδιο, σελ. 281.

¹⁰¹² Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

¹⁰¹³ Στο ίδιο, σελ. 282.

¹⁰¹⁴ Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

να υπερασπίζεται τις κατακτήσεις της[...]»,¹⁰¹⁵ ωστόσο πλέον δεν υπάρχει καμία ρητή αναφορά περί κάποιου συγκεκριμένου πολιτικού εταίρου. Για το ΚΚΕ το πολιτικό πρόβλημα της χώρας συνίσταται στο ότι ΠΑΣΟΚ και ΝΔ «[...] αντιπροσωπεύουν και εκφράζουν τα ταξικά συμφέροντα της πλουτοκρατίας [...]»¹⁰¹⁶ και ουσιαστικά διαμορφώνουν μια «οικονομική ολιγαρχία» που επωφελείται από τις «καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις» και ένα πλέγμα κοινωνικών στρωμάτων αποτελούμενο «[...] από ένα ανώτερο τμήμα της εργατικής τάξης, ένα τμήμα των μεσαίων στρωμάτων και από ένα τμήμα της ηγεσίας συνδικαλιστικών κινημάτων [...]»¹⁰¹⁷ το οποίο υποβοηθά στη διαιώνιση της αρνητικής, για τα λαϊκά στρώματα, κατάστασης. Κοντά σε αυτά και ο Συνασπισμός «[...] στηρίζει παλιές σοσιαλδημοκρατικές απόψεις, που συγκαλύπτουν τις αιτίες των προβλημάτων [...]»,¹⁰¹⁸ εμποδίζοντας την ουσιαστική ριζοσπαστικοποίηση όλων εκείνων των τμημάτων της κοινωνίας που υφίστανται τις «επιθέσεις του κεφαλαίου». Βέβαια, η Αλ. Παπαρήγα, κατά τη δημόσια παρουσίαση του εν λόγω ντοκουμέντου, αποφεύγει την ταύτιση ΠΑΣΟΚ/ΝΔ και Συνασπισμού ξεκαθαρίζοντας ότι «[...] δεν του βάζουμε τις ευθύνες που έχει το ΠΑΣΟΚ και η Νέα Δημοκρατία[...]», ωστόσο επιμένει ότι «[...] στην ανάπτυξη του κινήματος παίζει αρνητικό ρόλο [...]».¹⁰¹⁹

Στον πυρήνα των παραπάνω επιχειρημάτων βρίσκεται η ιδέα ότι ο δεδομένος συσχετισμός ισχύος σε κοινωνικό και πολιτικό πεδίο δεν αφήνει πολλά περιθώρια για συνεργασίες τη στιγμή που είναι αναγκαία η, κατά το ΚΚΕ, «ανασυγκρότηση» του εργατικού κινήματος. Ως εκ τούτου η συγκρότηση του «Μετώπου» γίνεται αντιληπτή ως μια συγκρουσιακή διαδικασία, στην οποία η βάση της σύμπληξης μιας συμμαχιακής πρωτοβουλίας είναι η αταλάντευτη σύγκρουση των δυνάμεων που δύνανται να συστεγαστούν με το ΚΚΕ, κάτω από μια κοινή πολιτική «ομπρέλα», με το κοινωνικοπολιτικό κατεστημένο, που συνιστά και το «πολιτικό πρόβλημα της χώρας». Έτσι, το ζήτημα της «αντιιμπεριαλιστικής-αντιμονοπωλιακής κυβέρνησης» που είχε τεθεί και αναλυθεί στην Απόφαση του 16ου Συνεδρίου μπαίνει πλέον σε δεύτερη μοίρα. Το ΚΚΕ επενδύει στην περαιτέρω ανάπτυξη των μετωπικών

---

¹⁰¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 279-280.

¹⁰¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 277.

¹⁰¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 277-278.

¹⁰¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 279.

¹⁰¹⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική των συμμαχιών του ΚΚΕ (Συνέντευξη Τύπου της Αλ. Παπαρήγα)», ό.π.

σχημάτων, ορίζει το ΠΑΜΕ ως κρίσιμη αιχμή για την παρέμβασή του στην κοινωνία και προετοιμάζει στελέχη, μέλη και φίλους για τους «αγώνες» της επόμενης περιόδου.

Το δεύτερο ντοκουμέντο που δημοσιοποιεί στο ίδιο διάστημα το ΚΚΕ περιλαμβάνει τις θέσεις του κόμματος για την Ελληνική Προεδρία στην ΕΕ.¹⁰²⁰ Στην ουσία, το κόμμα επαναλαμβάνει, όπως και στο προηγούμενο κείμενο, δεδομένες προγραμματικές τοποθετήσεις, κυρίως για να «αφυπνίσει» τον κομματικό μηχανισμό. Στις «Θέσεις για την Ελληνική Προεδρία» επισημαίνεται ο κίνδυνος αποσταθεροποίησης από τον επικείμενο πόλεμο στο Ιράκ και η ανάγκη εδραίωσης ενός δυναμικού αντιιμπεριαλιστικού κινήματος. Επιπλέον, καταγγέλλεται ότι με την προγραμματιζόμενη διεύρυνση της ΕΕ «[...] θα βαθύνει η ανισομετρία στο εσωτερικό της ευρωενωσιακής αγοράς [...]»,¹⁰²¹ ενώ η νέα, διευρυμένη ΕΕ «[...] θα σηματοδοτήσει νέα δεινά σε νέους λαούς από την εκμετάλλευση των ευρωπαϊκών μονοπωλίων, την ισχυροποίηση της ντόπιας αστικής τάξης και την εντεινόμενη καπιταλιστικοποίηση των χωρών τους, στο σημερινό δυσμενή για τους λαούς συσχετισμό δύναμης [...]».¹⁰²² Τέλος, ιδιαίτερη μνεία γίνεται και στο ζήτημα του Σχεδίου Ανάν και της ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ε.Ε. – η οποία, για το κόμμα, συνιστά *de facto* αποδοχή του τετελεσμένου της διχοτόμησης.

Σύμφωνα με το ΚΚΕ, η «επιτυχία» της Ελληνικής Προεδρίας σημαίνει δυσμενέστερες εξελίξεις για τους εργαζομένους και ενίσχυση των «καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων» που εκφράστηκαν με τις αλλαγές τα προηγούμενα χρόνια στις εργασιακές σχέσεις και στην ασφαλιστική μεταρρύθμιση. Συνεπώς το εσωτερικό πρόβλημα συνδέεται άρρηκτα με την ευρωπαϊκή πολιτική, στο βαθμό που η τελευταία εκφράζει με σαφήνεια τα συμφέροντα του ευρωπαϊκού κεφαλαίου και της εγχώριας αστικής τάξης. Για ακόμα μία αφορά το κόμμα επιχειρεί να εμφανιστεί ως ο βασικός φορέας «αντίστασης» και αντιπαράθεσης με τις εν λόγω πολιτικές στοχεύσεις και νοηματοδοτεί την περίοδο της Προεδρίας ως ευκαιρία να ενεργοποιηθεί εκ νέου η τροχιά της κινητοποίησης και της αντιπαράθεσης. Ως εκ τούτου, όπως αναφέρεται και στο κείμενο:

---

¹⁰²⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις για την Ελληνική Προεδρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση», απόφαση (14 Δεκεμβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 310-327.

¹⁰²¹ Στο ίδιο, σελ. 313.

¹⁰²² Στο ίδιο, σελ. 314.

Το ΚΚΕ θα συνεχίσει με όλες τις δυνάμεις του και θα συμβάλει στην οργάνωση της λαϊκής αντίστασης και πάλης, για κοινή ή παράλληλη δράση στα σοβαρά προβλήματα που προωθεί η Ελληνική Προεδρία της ΕΕ, σαν μία ακόμη ευκαιρία να συνειδητοποιηθεί η ανάγκη μετωπικής αντιπαράθεσης, για ανατροπή των αντιλαϊκών πολιτικών. Δε θα μείνει θεατής των εξελίξεων στην ΕΕ και τη χώρα μας, αλλά θα συνεχίσει να αποκαλύπτει, να συσπειρώνει και να προωθεί συμμαχίες, που θα αναπτύσσουν την ταξική πάλη, ενισχύοντας την αντίθεση του λαού με τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό.¹⁰²³

Ενδεικτική της ανάγκης αναστροφής του εσωκομματικού κλίματος είναι και η δημοσιοποίηση της τελετής υποδοχής των νέων μελών του κόμματος στην Κομματική Οργάνωση Αθήνας, η οποία λαμβάνει χώρα στις 22 Ιανουαρίου 2003.¹⁰²⁴ Οι τελετές αυτές είναι συνηθισμένες για τη συμβολική υποδοχή από το κόμμα των νεοεισερχομένων, ωστόσο, τουλάχιστον τα προηγούμενα χρόνια, δεν απαντιόταν η δημοσιοποίησή τους στο *Ριζοσπάστη*. Στη βασική ομιλία του ο Γραμματέας της ΚΟΑ Δημ. Ζάχαρης δίνει έμφαση στη μοναδικότητα της συμμετοχής στις τάξεις του κόμματος και στην ευθύνη που αυτή η επιλογή συνεπάγεται: «[...] σήμερα χρειάζεται να τονιστεί ο ηρωισμός του νέου αγωνιστή που παίρνει την απόφαση να ενταχθεί και να βαδίσει τη μεγάλη λεωφόρο της πάλης ενάντια στο καπιταλιστικό σύστημα μέσα από τις γραμμές του ΚΚΕ [...]».¹⁰²⁵ Τα νέα μέλη του κόμματος θα πρέπει να είναι έτοιμα να αποδεχτούν ότι:

Για τη συγκρότηση του ΑΑΔΜ δεν αρκεί η κοινή δράση για τα μεγάλα προβλήματα, δε φτάνει η άμυνα σε μια ολομέτωπη επίθεση. Χρειάζονται τα γερά θεμέλια μιας γενικής αντεπίθεσης που θα θεμελιώνονται στην αντίθεση στην πολιτική των μονοπωλίων και του ιμπεριαλισμού, των κομμάτων και των δυνάμεων που τη στηρίζουν, προγραμματικό πλαίσιο που θα εκφράζει την αναγκαιότητα της λαϊκής οικονομίας, θα κινητοποιεί κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, της εργατικής τάξης –των λαϊκών στρωμάτων, της νεολαίας, των κινημάτων των γυναικών, της διανοήσης,

---

¹⁰²³ Στο ίδιο, σελ. 326.

¹⁰²⁴ «Η Κομματική Οργάνωση Αθήνας υποδέχτηκε τα νέα βλαστάρια του κομμουνισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003.

¹⁰²⁵ Ζάχαρης, Δ., «Ηρωική η απόφαση των νέων αγωνιστών να ενταχθούν στο ΚΚΕ», ομιλία στην τελετή υποδοχής νέων μελών του ΚΚΕ (22 Ιανουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003.

του πολιτισμού–, θα ανατρέψει συσχετισμούς με στόχο τη λαϊκή εξουσία σαν τη μόνη ικανή να κάνει πραγματικότητα τη λαϊκή οικονομία.¹⁰²⁶

Τέλος, στις αρχές του Φεβρουαρίου 2003 η Αλ. Παπαρήγα επενέργεται με δύο άρθρα που δημοσιεύονται σε δύο συνεχόμενες εκδόσεις του *Κυριακάτικου Ριζοσπάστη* και στα οποία πραγματεύεται τη διεθνή¹⁰²⁷ και εγχώρια διάσταση¹⁰²⁸ των συμμαχιών. Η σημασία της ανάδειξης του διεθνούς χαρακτήρα των συμμαχιών είναι απαραίτητη σε μια φάση όπου το αντιπολεμικό κίνημα διεθνώς έχει αρχίσει να αποκτά περισσότερο μόνιμες πολιτικές δομές, οι οποίες συνδέουν την αντιπολεμική διαμαρτυρία με αντισυστημικές και ενίοτε αντικαπιταλιστικές εγκλήσεις. Υπ’ αυτή την έννοια, και δεδομένου ότι έχουν αρχίσει ήδη από τα τέλη του 2001 να δημιουργούνται στο εσωτερικό ανταγωνιστικές κινήσεις προς αυτές του ΚΚΕ στο εσωτερικό –οι οποίες μάλιστα δραστηριοποιούνται τόσο στο αντιπολεμικό πεδίο όσο και στο κινητοποιητικό πεδίο της Ελληνικής Προεδρίας–,¹⁰²⁹ το ΚΚΕ νιώθει την

---

¹⁰²⁶ Στο ίδιο.

¹⁰²⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 2003.

¹⁰²⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Το Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο πρόταση συμμαχίας του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 2003.

¹⁰²⁹ Πρόκειται για κινήσεις που προϋπάρχουν ήδη από την εποχή της διαδήλωσης στη Γένοβα. Ο Συνασπισμός δραστηριοποιείται μέσω του «Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ», το οποίο πλέον λειτουργεί ως πρόπλασμα της συμμαχίας του ΣΥΡΙΖΑ (βλ. Βωβού, Σ., «Να θυμόμαστε ή να ξεχάσουμε το 2003;», εφ. *Αυγή*, 8 Φεβρουαρίου 2014· Μπαλάφας, Γ., *20 χρόνια χρειάστηκαν, ο.π.*, σελ. 216) και βρίσκεται σε άμεση επικοινωνία με κινήσεις που εντάσσονται στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ. Το ΕΚΦ έχει σαφή προγραμματισμό για το εξάμηνο της Ελληνικής Προεδρίας και συνεργάζεται στενά με ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ – για την τελευταία το ΠΑΜΕ καταγγέλλει ότι παρακρατεί εισφορά πέντε ευρώ στο μισθό κάθε δημοσίου υπαλλήλου για να χρηματοδοτήσει το Φόρουμ. Το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ είναι σημαντικό για τη μετέπειτα εξέλιξη του «Χώρου Διαλόγου» σε ΣΥΡΙΖΑ –με κινηματικούς όρους– και κυρίως για την «αριστερή στροφή» του Συνασπισμού μετά την ανάδειξη του Αλ. Αλαβάνου στην ηγεσία του κόμματος το 2004. Η «Πρωτοβουλία Γένοβα: 2001 – Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ» έχει συγκροτηθεί από το ΣΕΚ και βρίσκεται σε άμεση επικοινωνία με το βρετανικό SWP, το οποίο και ηγείται των αντιπολεμικών διαδηλώσεων στη Μ. Βρετανία. Κατά τα πρότυπα της «Stop the War Coalition», δημιουργεί τη «Συμμαχία Σταματήστε τον Πόλεμο» ως το αντιπολεμικό μετωπικό της σχήμα. Έχει σαφή αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και ως προς αυτό βρίσκεται σε διαρκή ανταγωνισμό με το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ για το ποιο σχήμα εκφράζει καλύτερα τις θέσεις του πανευρωπαϊκού συντονιστικού. Είναι ενδεικτικό ότι, μετά τη συγκρότηση του ΕΚΦ στη Φλωρεντία το 2002, οι δυνάμεις του Συνασπισμού και των συμμάχων του

ανάγκη να ξεδιαλύνει τις θέσεις του, ιδίως όταν εγκαλείται για «απομονωτισμό» ή «διάσπαση» του «κινήματος».

Στο πρώτο άρθρο η Παπαρήγα εξετάζει τους όρους συγκρότησης πολιτικών συμμαχιών σε διεθνές επίπεδο και αξιολογεί τις υπάρχουσες διεθνείς κινηματικές μορφές, σε σχέση πάντοτε με την προσέγγιση του ΚΚΕ. Καταρχάς, ξεκαθαρίζει ότι η ευρωπαϊκή αντίθεση στον διαφαινόμενο πόλεμο ενάντια στο Ιράκ δεν θα πρέπει να συσκοτίζει τις «ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις», οι οποίες βασίζονται στα αντικρουόμενα συμφέροντα των μονοπωλίων κάθε ισχυρής καπιταλιστικής χώρας. Συνεπώς, «[...] οι συμμαχίες των λαών δεν μπορεί να αναπτύσσονται στη βάση της στοίχισης στο πλευρό της μιας ή της άλλης ιμπεριαλιστικής δύναμης [...]».¹⁰³⁰ Το λαϊκό κίνημα που κινείται σε αντιιμπεριαλιστική λογική οφείλει να αναγνωρίζει την «ενιαία ταξική πολιτική» και να έχει τη δυνατότητα να συνδέει τα διάφορα αιτήματα που αναδύονται μέσα από τους αγώνες στη βάση της αντιπαράθεσης με τα μονοπώλια και τους πολιτικούς εκφραστές τους.

Κατά συνέπεια και η αντίληψη την οποία διαμορφώνει το κόμμα για το «νέο κίνημα που γεννήθηκε στο Σιάτλ» στηρίζεται ακριβώς στο πως οι διάφορες εκφράσεις του κινήματος τοποθετούνται επί του ζητήματος του ιμπεριαλισμού και της αντιπαράθεσης με τα διεθνή μονοπώλια. Η Παπαρήγα δίνει έμφαση στις τάσεις που αναπτύσσονται εντός του κινήματος οι οποίες δείχνουν να έχουν «αντικομματικά» και «μεταεργατικά» χαρακτηριστικά, θεωρώντας την ίδια στιγμή ότι «[...] αποτελεί όμως παραποίηση της πραγματικότητας ότι [το κίνημα] ξεπήδησε έξω από την εργατική τάξη [...], αν μελετήσει κανείς σε κάθε χώρα ποιες δυνάμεις αποτελούν τον κορμό του κινήματος [καταλαβαίνει ότι] [...] η εργατική τάξη δίνει τον

δημιουργούν την «Πρωτοβουλία για το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ», ενώ αυτές του ΣΕΚ την «Πρωτοβουλία για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ». Η αντιπαλότητα είναι εμφανής στις διαδηλώσεις των Φόρουμ, όπου πάντοτε εντοπίζονται αντεγκλήσεις και αντιπαραθέσεις για το ποιο σχήμα θα έχει την πρωτοκαθεδρία στα μπλοκ. Ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο κάθε σχήμα αντιλαμβάνεται τη σύνδεσή του με το διεθνές κίνημα –αλλά και το πώς ερμηνεύει τους στόχους του (βλ. Συλλογικό [χ.χ.], *Το αντικαπιταλιστικό κίνημα και η προοπτική του*, Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο)– δίνει τη δυνατότητα στο ΚΚΕ να σχολιάσει την εγγενή πολυφωνία που το χαρακτηρίζει ως αδυναμία. Η «Πρωτοβουλία Αγώνα Θεσσαλονίκη 2003» εκφράζει το χώρο του «Μετώπου Ριζοσπαστικής Αριστεράς» (ΜΕΡΑ) –κυρίως το ΝΑΡ– και βασίζεται για την κινητοποίησή της στις δυνάμεις της ΕΑΑΚ. Η κίνηση «Θεσσαλονίκη Αντίσταση 2003» προέρχεται από το ΚΚΕ (μ-λ).

¹⁰³⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ», *ό.π.*

βασικό τόνο [...]».¹⁰³¹ Εν συνεχεία υπερασπίζεται τη διαφορετικότητα του ΚΚΕ και την άρνησή του να ενταχθεί και, το κυριότερο, να δεσμευθεί από τα «φόρουμ».¹⁰³² Για την Παπαρήγα «[...] το ανερχόμενο διεθνές κίνημα πρέπει να αποκρυσταλλωθεί σε ένα κίνημα αντιιμπεριαλιστικό, αντικαπιταλιστικό, το οποίο τροφοδοτείται από τα κινήματα σε εθνικό επίπεδο και τα τροφοδοτεί επίσης με νέα δυναμική [...]».¹⁰³³ υπ' αυτή την έννοια, υπάρχει η ανάγκη να διαμορφωθεί ένας σαφέστερος αντιιμπεριαλιστικός προσανατολισμός σε όλες τις κινήσεις που εντάσσονται στη διεθνή προσπάθεια αμφισβήτησης του καπιταλισμού.

Έτσι, το ΚΚΕ θεωρεί ότι το σύνθημα «έννας άλλος κόσμος είναι εφικτός» «[...] δεν είναι και πολύ αποκαλυπτικό για τις προθέσεις που υπάρχουν, κυρίως για τις στοχεύσεις που πρέπει να αποφασίζονται [...]», αφού δεν ξεκαθαρίζεται «[...] ποιος είναι αυτός ο άλλος κόσμος και, κυρίως, πώς θα μετατραπεί ο σημερινός κόσμος σε κάτι άλλο, με ποια μέσα, με ποιο τρόπο, με ποια γενική πολιτική κατεύθυνση; [...]».¹⁰³⁴ Κατ' αντιστοιχία, και το σύνθημα «οι άνθρωποι πάνω από τα κέρδη» είναι ασαφές και θολό, γιατί δεν αμφισβητεί τον πυρήνα της διαδικασίας δημιουργίας του κέρδους και θέτει ένα γενικό ανθρωπιστικό κριτήριο που αποκρύπτει την ταξική διάσταση των πολιτικών αλλά και της αντίθεσης προς αυτές. Κατά συνέπεια το διεθνές κίνημα, σύμφωνα με τη λογική του ΚΚΕ, θα πρέπει να είναι ένα «[...] κίνημα που θα βοηθήσει τους λαούς να κατακτήσουν την ικανότητα όχι μόνον αποτροπής νέων μέτρων, όχι μόνον αποτροπής, όπου είναι δυνατόν, του πολέμου αλλά και δύναμη ανατροπής του συσχετισμού[...]».¹⁰³⁵ Το κίνημα πρέπει επομένως να κινηθεί προς μια κατεύθυνση ρήξης και όχι ενσωμάτωσης και μόνο «[...] τα κομμουνιστικά κόμματα που αντιπαλεύουν με συνέπεια τον ιμπεριαλισμό μπορούν να παλέψουν καλύτερα για την αντιιμπεριαλιστική αντικαπιταλιστική συμμαχία[...]».¹⁰³⁶

---

¹⁰³¹ Στο ίδιο.

¹⁰³² «[...] Το διεθνοποιούμενο κίνημα δεν μπορεί και δεν πρέπει να κλειστεί σε οργανωτικές δομές, όταν είναι δεδομένη η διαφορετικότητα και οι αντιθέσεις [...]» (στο ίδιο). Η εν λόγω διατύπωση είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα δεδομένου ότι απηχεί την οργανωτική πρακτική του κόμματος, όπου η «διαφορετικότητα» λογίζεται ως πηγή εσωκομματικής παθογένειας.

¹⁰³³ Στο ίδιο.

¹⁰³⁴ Στο ίδιο.

¹⁰³⁵ Στο ίδιο.

¹⁰³⁶ Στο ίδιο.

Η εν λόγω ανάλυση έχει προφανώς μια συγκεκριμένη σκοπιμότητα: Το ΚΚΕ προσπαθεί να τοποθετηθεί πολιτικά σε ένα χώρο – το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση - ο οποίος αναπτύσσεται ραγδαία και ο οποίος μεταβάλλει τις πολιτικές στοιχίσεις της δεκαετίας του 1990, ιδιαίτερα στο χώρο που καλύπτουν τα κόμματα της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Η σύμφυση του αντιπαγκοσμιοποιητικού και του αντιπολεμικού στοιχείου διαμορφώνει εκ των πραγμάτων μια ενιαία βάση ριζοσπαστικοποίησης, ακόμη και όταν οι στοχεύσεις του οιοδήποτε πολιτικού φορέα μετέχει στο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης δεν είναι ευθέως ρηξιακές. Αυτό δημιουργεί μια συνθήκη *ανακλαστικής ριζοσπαστικότητας* όπου οι διάφορες οργανώσεις και κινήσεις εντασσόμενες στο «Κίνημα» ενστερνίζονται το λόγο του και τις πρακτικές του και προσαρμόζονται σε μία πολυσθενή ριζοσπαστική πολιτική. Ταυτόχρονα, όμως, πρόκειται για διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης που διαμορφώνονται εντός μιας συγκεκριμένης διεθνο-πολιτικής συγκυρίας – βλ. πόλεμος- και υφίστανται τους περιορισμούς αυτής της συγκυρίας. Είναι σαφές ότι το «κίνημα των κινήματων» χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη πολλών και ενίοτε αντιτιθέμενων πολιτικών προτάσεων και αυτή η ρευστότητα, η οποία συντίθεται από «ανεκτικές ταυτότητες»¹⁰³⁷, γίνεται αντιληπτή ως πλεονέκτημα του «Κινήματος». Αυτό σημαίνει ότι η σύμπραξη πολλών και διαφορετικών εκδοχών της σύνολης Αριστεράς φέρει μαζί της μια περίπλοκη και κερματισμένη κληρονομιά οργανωτικών πρακτικών και θέσεων που περιλαμβάνουν το μεταρρυθμισμό, τον κομμουνισμό, τον αναρχισμό, αλλά και τη «νέα πολιτική». Άρα, παρότι δεν αναδύεται κάποιο κυρίαρχο πολιτικό ρεύμα στο «Κίνημα», επικρατεί μια συγκρουσιακή αντίληψη που εκβάλλει ενίοτε και σε πιο ριζοσπαστικές λογικές και η οποία σφυρηλατείται στις διαδηλώσεις –που έχουν πολλές φορές βίαιες απολήξεις– αλλά και στον αδιαμφισβήτητο χαρακτήρα των γεγονότων – ένας άδικος πόλεμος δηλαδή που επιβάλλει την άμεση αντιπαράθεση και ενίοτε σύγκρουση.

Στο πλαίσιο αυτό, η επίδραση του «Κινήματος» στις «εθνικές» Αριστερές ήταν αναπόφευκτη. Στην ελληνική περίπτωση λειτούργησε σαν «αριστερός εμβρυουλκός»

---

¹⁰³⁷ della Porta, D., “Multiple Belongings, Tolerant Identities, and the Construction and the Construction of ‘Another Politics’: Between the European Social Forum and the Local Fora” στο DellaPorta, D. & S.Tarrow (eds), *Transnational Protest and Global Activism*, Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield, 2005, σελ. 186.

για το Συνασπισμό, με απόληξη τη συγκρότηση του ΣΥΡΙΖΑ¹⁰³⁸ –και για συγκεκριμένες δυνάμεις εντός του ΠΑΣΟΚ– και επέτρεψε στην εξωκοινοβουλευτική Αριστερά να αποκτήσει μεγαλύτερη δημόσια προβολή συγκριτικά με το ουσιαστικό πολιτικό της βάρος. Για το ΚΚΕ επομένως διαμορφώνεται ένα διαφορετικό ενδοαριστερό περιβάλλον εντός του οποίου πρέπει να ανατοποθετηθεί και να χαράξει ένα διακριτό στίγμα. Επιπλέον, η κομματική ελίτ επιλέγει να μην αντιμετωπίσει απήφιστα τη συγκεκριμένη εξέλιξη στο χώρο της Αριστεράς, καθώς, μέσα από τη δική της ανάγνωση, η «ομπρέλα» του «Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ» «αποκρύπτει» και «εξωραΐζει» την πραγματική πολιτική φυσιογνωμία κάποιων κομμάτων και οργανώσεων και νομιμοποιεί ως «αριστερή» τη δράση τους στο εσωτερικό ακόμα και αν αυτή δεν αφορά σε ζητήματα κινητοποίησης ενάντια στην παγκοσμιοποίηση. Κοινώς, για το κόμμα, άπαξ και κάποιο κόμμα ή οργάνωση γίνει δεκτό σε μία τέτοια υπερεθνική δομή, «αναβαπτίζεται» ως ριζοσπαστική Αριστερά και στο πεδίο της εθνικής πολιτικής. Άρα η προτεραιότητα για το κόμμα είναι πλέον η αποδόμηση του εγχειρήματος του ΕΚΦ. Και φυσικά ο λόγος του κόμματος και η εν γένει εξέλιξη των κινητοποιήσεων έως και τον Ιούνιο επιβεβαιώνουν αυτή τη μέριμνα.

Το έτερο άρθρο της Παπαρήγα έρχεται ως επιστέγασμα του προηγούμενου για να επαναδιατυπώσει το συμμαχικό πρόταγμα στο εθνικό έδαφος πια και σε συνάφεια με τις διεθνείς εξελίξεις. Καταρχάς, ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η αντίθεση του ΚΚΕ με το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ έχει ταξικό χαρακτήρα [...]»¹⁰³⁹ και επομένως καμία συμμαχική σύγκλιση δεν μπορεί να προκύψει με τα εν λόγω κόμματα. Βάση του οποιουδήποτε συμμαχικού σχήματος θα πρέπει να είναι η αντίθεση στο δικομματισμό και στο σύστημα διακυβέρνησης που αυτός έχει εγκαθιδρύσει, όχι όμως με όρους αντικατάστασης του συστήματος διακυβέρνησης από κάποιο «εναλλακτικό» σχήμα, αλλά ρήξης με αυτό και τα κοινωνικά συμφέροντα που εκπροσωπεί. Έτσι, «[...] το ΚΚΕ θέτει προσδιοριστικούς τίτλους πριν τον όρο Μέτωπο, όχι γιατί θέλει να επιβάλλει τη δική του ορολογία στους συμμάχους, αλλά

---

¹⁰³⁸ Κοτρωνάκη, Λ., *Η θεωρία της Συγκρουσιακής Πολιτικής στην πράξη των κοινωνικών κινημάτων: το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (Ελλάδα, 2000-2006)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2015.

¹⁰³⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Το Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο πρόταση συμμαχίας του ΚΚΕ», *ό.π.*

γιατί πρέπει η συμμαχία να κινηθεί σε συγκεκριμένη κατεύθυνση, να έχει αντίπαλο [...]».¹⁰⁴⁰

Για το ΚΚΕ «[...] η έννοια λαός δεν είναι... πολτός [...]» και υπ' αυτή την έννοια δεν περιλαμβάνονται άπαντες στην κοινωνική βάση της συμμαχιακής του επιδίωξης. Κατά τεκμήριο, η πρόταση του κόμματος «[...] αφορά κοινωνικές δυνάμεις που έχουν κοινά συμφέροντα, πέρα από τις διαφορές μεταξύ τους, να αναμετρηθούν και να αντιπαλέψουν το μονοπωλιακό κεφάλαιο, την ιμπεριαλιστική πολιτική που τα περιέχει όλα [...]» και «[...] βγάζει απ' έξω εντελώς την αστική τάξη της χώρας, και εκείνα τα ανώτερα μεσαία στρώματα που είναι στην άμεση δούλεψή της [...]».¹⁰⁴¹ Στη συνάφεια αυτή, το εύρος της κοινωνικής αναφοράς της συμμαχιακής έγκλησης του ΚΚΕ συγκαθορίζεται από τις πολιτικές στοχεύσεις που θέτει το κόμμα, η διεκδίκηση των οποίων είναι και η μόνη ενοποιητική ύλη. Στο πλαίσιο λοιπόν της λογικής αυτής, η ΓΓ του ΚΚΕ δηλώνει ότι «[...] δεν επιδιώκουμε τη συμμαχία γιατί αισθανόμαστε αδύναμοι, αλλά γιατί το λαϊκό κίνημα θα γίνει δυνατό αν διαμορφωθεί το Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο [...]».¹⁰⁴² η επίκληση της «αδυναμίας» φανερώνει και μια επιθυμία του κόμματος να αποσυνδέσει τη συγκρότηση της συμμαχίας από τις εκλογικές ανάγκες ή την εκλογική αποτελεσματικότητα.

Σε πλήρη αντιστοιχία με την παραπάνω συλλογιστική, και η επιδίωξη των πολιτικών συμμαχιών ακολουθεί το πρότυπο της σύγκλισης βάσει του στόχου της αντιπαράθεσης με τα «μονοπώλια» και τον «ιμπεριαλισμό» και της αναζήτησης της «νέας εξουσίας». Η Παπαρήγα ξεκαθαρίζει: «Η γραμμή συμμαχίας καθορίζεται από αντικειμενικούς παράγοντες [...] [και] δεν καθορίζεται από το σήμερα, από το συσχετισμό που κυριαρχεί, από τα σημερινά κόμματα που υπάρχουν [...]».¹⁰⁴³ Συνεπώς το ΚΚΕ αποκλείει κατηγορηματικά τη σύγκλιση με οποιοδήποτε κόμμα και θέτει τους δικούς του όρους για οποιαδήποτε συμμαχιακή σύγκλιση. Έχει ενδιαφέρον ότι η ΓΓ του ΚΚΕ περιγράφει το συγκεκριμένο πολιτικό σχέδιο αντιπαραθετικά με τα άλλα δύο συμμαχιακά σχέδια που αναπτύσσονται στο χώρο της (Κεντρο)αριστεράς: «[...] η Κεντροαριστερά π.χ. παραμένει ως πολιτική ελιγμού του ΠΑΣΟΚ προκειμένου να ανακόψει την πορεία ριζοσπαστισμού των λαϊκών μαζών, ελιγμός

---

¹⁰⁴⁰ Στο ίδιο.

¹⁰⁴¹ Στο ίδιο.

¹⁰⁴² Στο ίδιο.

¹⁰⁴³ Στο ίδιο.

εγκλωβισμού[...]», ενώ «[...] η πρόταση για την οικοδόμηση ενός αντινεοφιλελεύθερου πολιτικού μετώπου, για την “ενότητα της Αριστεράς” [...]» είναι, στην ουσία της, «[...] άκρατος βερμπαλισμός, ρητορεία και υψηλοί τόνοι, που πέφτουν όμως όταν αρχίζει να γίνεται λόγος για τα συγκεκριμένα [...]».¹⁰⁴⁴ Το πρόβλημα αυτών των σχεδίων για την Παπαρήγα είναι ότι, με διαφορετικό τρόπο το καθένα, δεν αμφισβητούν τη δεδομένη πολιτικοθεσμική συγκρότηση και τον κοινωνικοοικονομικό συσχετισμό που αυτή αναπαράγει. Το ΚΚΕ εν προκειμένω προβάλλει «[...] εκείνη την πολιτική γραμμή που θα δώσει απάντηση στα λαϊκά προβλήματα [και που] ανοίγει το δρόμο για την *αλλαγή τελικά στο επίπεδο της εξουσίας* [...]».¹⁰⁴⁵

Στο επίπεδο της κομματικής οργάνωσης μεθοδεύεται και η ριζική αναστελέχωση σε κρίσιμες κομματικές θέσεις – γραμματείς και γραφεία Επιτροπών Περιωχών–, η οποία εν πολλοίς εδράζεται όχι μόνο σε μια ανάγκη ανανέωσης καθοδηγητικών οργάνων και προσώπων, αλλά και στη σκοπιμότητα να εμπεδωθεί η διαφαινόμενη μετατόπιση ως προς τις στοχοθετήσεις της κομματικής ελίτ. Η πιο εντυπωσιακή μεταβολή ήταν η τοποθέτηση του Γ. Μαρίνου στο Πολιτικό Γραφείο, δεδομένου ότι ήταν μέλος της Κεντρικής Επιτροπής για μόλις δύο χρόνια.¹⁰⁴⁶ Ο Μαρίνος, όντας υπεύθυνος του Συνδικαλιστικού Τμήματος της Κεντρικής Επιτροπής, ανέλαβε εκτεταμένες καθοδηγητικές ευθύνες στο ΠΑΜΕ και στις δυνάμεις του κόμματος στους συνδικαλιστικούς χώρους, ιδίως κατά το 2002, και εξέφραζε μια «σκληρή» γραμμή υποστήριξης της συνδικαλιστικοποίησης και της στρατηγικής του ΠΑΜΕ – βλ. και τα τότε καθοδηγητικά του κείμενα στο *Ριζοσπάστη*. Είναι χαρακτηριστικό ότι με την προσθήκη Μαρίνου ο αριθμός των μελών του Πολιτικού Γραφείου ανεβαίνει στα δώδεκα, κάτι που «σπάει» την άτυπη τακτική της σύνθεσης των συλλογικών οργάνων του κόμματος σε περιττό αριθμό, για να εξάγονται πάντοτε κατά πλειοψηφία αποφάσεις. Βέβαια, το γεγονός αυτό δείχνει και το βαθμό συναντίληψης στην πλειοψηφία της κομματικής ελίτ, όπου η επιδίωξη και η τελική επίτευξη ομοφωνίας στις αποφάσεις λογίζονται ως δείκτης συνοχής για το κόμμα.

---

¹⁰⁴⁴ Στο ίδιο.

¹⁰⁴⁵ Στο ίδιο (η έμφαση δική μας).

¹⁰⁴⁶ Βλ. Σταυρόπουλος, Λ., «Μοιράζουν ξανά την τράπουλα στον Περισσό», εφ. *Το Βήμα*, 4 Μαΐου 2003.

Ταυτόχρονα, στο δίμηνο Μαρτίου-Απριλίου 2003 λαμβάνουν χώρα συνδιασκέψεις σε όλες τις Οργανώσεις Περιοχών, όπου σε ορισμένες περιπτώσεις προκύπτει και αλλαγή γραμματέα. Η πιο ηχηρή ήταν η αποχώρηση του επί χρόνια γραμματέα της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας Δ. Ζάχαρη και η αντικατάστασή του από τον Μ. Αρβανιτάκη, μέλος του ΠΓ.¹⁰⁴⁷ Στον Πειραιά ο Σ. Κωτσαντής αντικαταστάθηκε από τον πρώην γραμματέα της ΚΝΕ Ν. Σοφιανό.¹⁰⁴⁸ Παρότι αμφότερες οι αλλαγές είναι εντυπωσιακές, δεν εμφανίζεται κάποιο στοιχείο που να επιβεβαιώνει την ύπαρξη διαφορετικής αντίληψης από τα στελέχη που αποχώρησαν από τα όργανα, δεδομένου ότι και οι δύο εξακολουθούν να παίζουν ρόλο στα κομματικά δρώμενα τα επόμενα χρόνια. Ο μεν Ζάχαρης θα εξακολουθήσει να είναι μέλος της Κεντρικής Επιτροπής αλλά και της Γραμματείας της έως και το 19ο Συνέδριο, ενώ ο Σ. Κωτσαντής θα συνεχίσει να εργάζεται στον νευραλγικό για το κόμμα κλάδο των ναυτεργατών. Στην Κομματική Οργάνωση της Θεσσαλονίκης παρέμεινε γραμματέας ο Χρ. Κόφφας.¹⁰⁴⁹ Αλλαγές προσώπων υπήρχαν στην Κομματική Οργάνωση Αττικής¹⁰⁵⁰ –ο Βαγ. Ξένος αντί του Χρ Κολοβού–, στην ΕΠ Κρήτης¹⁰⁵¹ –ο Τηλ. Δημουλάς αντί του Βαγ. Νταγκουνάκη–, στην ΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας¹⁰⁵² –ο Ν. Χριστάνης αντί του Γ. Νταφούλη– και στην ΕΠ Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης¹⁰⁵³ – η Σ. Βλισίδου αντί του Δ. Κρεωνά. Στη Θεσσαλία παρέμεινε ο Γ. Χώτος,¹⁰⁵⁴ ενώ η Λ. Ράζου επανεξελέγη γραμματέας μιας διευρυμένης οργάνωσης που περιλαμβάνει ολόκληρη την Πελοπόννησο μαζί με τη Ζάκυνθο και

---

¹⁰⁴⁷ «14η Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2003.

¹⁰⁴⁸ «Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Πειραιά: Μπροστά σε μεγαλύτερα καθήκοντα και απαιτήσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 2003.

¹⁰⁴⁹ «Συνδιάσκεψη της ΚΟΘ του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 2003.

¹⁰⁵⁰ «Κομματική Οργάνωση Αττικής: Θετικά βήματα και μεγάλες δυνατότητες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαρτίου 2003.

¹⁰⁵¹ «Συνδιάσκεψη ΕΠ Κρήτης: Με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση κατά της αντιλαϊκής πολιτικής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 2003.

¹⁰⁵² «Η επίθεση στα λαϊκά στρώματα μπορεί να αναχαιτιστεί. Πραγματοποιήθηκε η Συνδιάσκεψη Περιοχής της Κεντρικής Μακεδονίας του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 2003.

¹⁰⁵³ «Πιο δυναμικά μπροστά στις μάχες που έρχονται. Πραγματοποιήθηκε η συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης της Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003.

¹⁰⁵⁴ «Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Θεσσαλίας: Η πλούσια δράση των κομμουνιστών βάση για πιο αποφασιστικά βήματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 2003.

την Κεφαλονιά.¹⁰⁵⁵ Εδλώ βλέπουμε, επομένως, (α) τη σταδιακή εδραίωση μιας πιο στενής λογικής, με αναφορά στο διεθνές κίνημα και (β) τη συνακόλουθη ανάδειξη σε κεντρικές εσωκομματικές θέσεις των στελεχών εκείνων που θα τη στηρίξουν και θα την προωθήσουν στα επόμενα χρόνια.

---

¹⁰⁵⁵ «Συνδιάσκεψη Πελοποννήσου – Κεφαλονιάς – Ζακύνθου: Πιο αποτελεσματικοί στην προώθηση της πολιτικής μας στο λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 2003.

4.2 «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και πόλεμος στο Ιράκ

Το κόμμα ήδη από την άνοιξη του 2002 έχει ξεκινήσει το σχεδιασμό του για την περίοδο της Ελληνικής Προεδρίας δημιουργώντας την πρωτοβουλία «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», η οποία θα συντονίσει τις παρεμβάσεις των κομματικών δυνάμεων στο κρίσιμο εξάμηνο με αποκορύφωμα τη μεγάλη διαδήλωση που σχεδιάζεται για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ιουνίου στη Θεσσαλονίκη. Η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» στην αρχική, τουλάχιστον, εκδοχή της ήταν επικεντρωμένη στη Θεσσαλονίκη ως σχήμα που θα συσπείρωνε τοπικές κινήσεις και δυνάμεις με ορίζοντα τον Ιούνιο του 2003 και τη Σύνοδο Κορυφής. Η πρώτη δημόσια εμφάνιση της κίνησης λαμβάνει χώρα στη συνάντηση Βαλκανικών Κομμάτων και Κινήματων που διοργανώνει το Βαλκανικό ΑντιΝΑΤΟϊκό Κέντρο στις 23-24 Μαρτίου 2002 στη Θεσσαλονίκη. Τη «Δράση» στη συνάντηση εκπροσωπεί ο μετέπειτα ευρωβουλευτής του ΚΚΕ, αλλά μη μέλος του κόμματος Κώστας Δρούτσας, ο οποίος είναι επικεφαλής της «Κίνησης Πολιτών Θεσσαλονίκης» που συνεργάζεται με το κόμμα. Τόσο στην εισήγηση της Παπαρήγα¹⁰⁵⁶ όσο και στη διακήρυξη της συνάντησης¹⁰⁵⁷ η έμφαση είναι καθαρά αντιιμπεριαλιστική και αντινατοϊκή με προγραμματισμό που εκκινεί από τη διαδήλωση στην Πράγα το Νοέμβριο του 2002.

Η «Δράση» συμμετέχει με πανό στην απεργιακή διαδήλωση της 18ης Απριλίου 2002 για το ασφαλιστικό –στη Θεσσαλονίκη–,¹⁰⁵⁸ κάτι που συνιστά την πρώτη της εμφάνιση σε κινητοποίηση του ΚΚΕ – όπως και στη διαδήλωση της Πρωτομαγιάς. Στις 29 Απριλίου γίνεται η πρώτη επίσημη παρουσίαση των θέσεων για τη παρέμβαση της κίνησης στη Θεσσαλονίκη· στη γραμματεία της δηλώνεται ότι συμμετέχουν το ΚΚΕ, το ΔΗΚΚΙ, η Κομμουνιστική Ανανέωση, το Βαλκανικό ΑντιΝΑΤΟϊκό Κέντρο, η Κίνηση Πολιτών Θεσσαλονίκης, η Επιτροπή για τη Διεθνή Ύφεση και Ειρήνη Θεσσαλονίκης, η Αντιπολεμική Επιτροπή Θεσσαλονίκης, το Συνδικάτο Οικοδόμων Θεσσαλονίκης, η Πανελλήνια Ομοσπονδία Εργαζομένων στα Εμφιαλωμένα Ποτά, η Πανσπουδαστική Κίνηση Συνεργασίας και η Νεανική Δράση για την Ειρήνη.¹⁰⁵⁹ Από τη σύνθεση της Γραμματείας διαπιστώνεται μια μείξη

¹⁰⁵⁶ «Συνάντηση του Βαλκανικού ΑντιΝΑΤΟϊκού Κέντρου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2002.

¹⁰⁵⁷ «Αντίσταση στον ιμπεριαλισμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2002.

¹⁰⁵⁸ «Υψηλή συμμετοχή, προετοιμάζουν τη συνέχεια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002.

¹⁰⁵⁹ «Πολύμορφη δράση μέχρι και τη Σύνοδο Κορυφής τον Ιούνιο του 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 2002.

συνδικαλιστικών και αντιιμπεριαλιστικών δομών, όπως και η ενεργή συμμετοχή των συγκεκριμένων πολιτικών συμμάχων του ΚΚΕ. Ο προγραμματισμός της «Δράσης», που αρχίζει από τον Ιανουάριο του 2003, περιλαμβάνει ανοικτές εκδηλώσεις για θέματα που άπτονται της πολιτικής της ΕΕ, όπως και «[...] ποικιλόμορφες άλλες παρεμβάσεις τόσο της “Δράση: Θεσσαλονίκη 2003” όσο και *αυτόνομα* των κομμάτων, κινημάτων, οργανώσεων που συμμετέχουν σε αυτή [...]».¹⁰⁶⁰ Αυτό δείχνει ότι το ΚΚΕ επιθυμεί να διασφαλίσει τον ανοικτό χαρακτήρα της κίνησης, αλλά ταυτόχρονα να αξιοποιήσει και αυτόνομα όλα τα μετωπικά σχήματα που λειτουργούν έως και εκείνη τη στιγμή.

Στη διακήρυξη της «Δράσης» αναφέρεται η φιλοδοξία «[...] η Θεσσαλονίκη τον Ιούνιο του 2003 να αποτελέσει αντάξιο σταθμό με το Σιάτλ, την Πράγα, το Γκέτεμποργκ, τη Γένοβα, τη Βαρκελώνη [...]», ενώ υποστηρίζεται ταυτόχρονα ότι «[...] η πάλη των λαών και η ανάπτυξη του κινήματος θα σταματήσει τους βαρβάρους¹⁰⁶¹, θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις ώστε ο παραγόμενος κοινωνικός πλούτος ν’ ανήκει σ’ αυτούς που τον παράγουν [...]».¹⁰⁶² Η «Δράση», σύμφωνα με το *Ριζοσπάστη*, «[...] δε θα αναλάβει μόνο να οργανώσει τη διαδήλωση τον Ιούνιο του 2003, αλλά θα λειτουργεί καθημερινά, θα αποκτά υπόσταση μέσα από την καθημερινή δράση σ’ όλα τα μέτωπα και θα συμβάλλει σ’ αυτόν τον καθημερινό αγώνα, δένοντας το διεθνικό του χαρακτήρα με τον αγώνα τοπικά [...]».¹⁰⁶³ Η φιλοδοξία αυτή θα υποστηριχτεί και από τη δημιουργία επιτροπών της «Δράσης» σε όλη την Ελλάδα. Καταρχάς, στις 16 Μαΐου διοργανώνεται συνάντηση στην Αθήνα, με πρωτοβουλία του Συντονιστικού Σωματείων και Συνδικάτων της Αθήνας για τη συγκρότηση επιτροπής «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» στην Αθήνα,¹⁰⁶⁴ η οποία κατά βάση αποτελείται από στελέχη του ΚΚΕ και συνεργαζόμενους που μετέχουν σε προηγούμενα μετωπικά σχήματα.¹⁰⁶⁵ Εν συνεχεία διοργανώνεται και συνάντηση στον

---

¹⁰⁶⁰ Στο *ίδιο*.

¹⁰⁶¹ Το ποίημα «Περιμένοντας τους βαρβάρους» του Κ.Π. Καβάφη θα είναι μια μόνιμη αναφορά στις απευθύνσεις της κίνησης.

¹⁰⁶² Δράση: Θεσσαλονίκη 2009, «Οι λαοί στο προσκήνιο – Λαϊκή συσπείρωση και πάλη», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4-5 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶³ «Συντονισμένη δράση για το 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶⁴ «Μια πρόκληση, αλλά και μια ευκαιρία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶⁵ Ο Χ. Παπαμάργαρης, πρόεδρος της ΕΕΔΔΑ, ο Π. Σοφός, υποψήφιος δήμαρχος Περιστερίου και στέλεχος του ΚΚΕ, ο Γ. Πέρρος, μέλος της Γραμματείας Συντονιστικού Σωματείων Αθήνας και στέλεχος του ΠΑΜΕ, ο Γ. Πρωτούλης, μέλος ΔΣ Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας και ο Γ. Γκιόκας

Πειραιά στις 24 Μαΐου από τη Συντονιστική Επιτροπή Σωματείων Πειραιά.¹⁰⁶⁶ Είναι εμφανές ότι σε μια κλασικού τύπου αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση κεντρικό ρόλο για την ενεργοποίηση δυνάμεων παίζουν πλέον τα συνδικαλιστικά μετωπικά σχήματα, υπό το βάρος ενδεχομένως και των κινητοποιήσεων για το ασφαλιστικό και της καταλυτικής, όπως είδαμε παραπάνω, παρουσίας του ΠΑΜΕ.

Ενδιάμεσα, στις 10-12 Μαΐου 2002, το ΚΚΕ συμμετέχει στη δεύτερη προπαρασκευαστική συνάντηση για τη συγκρότηση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ (ΕΚΦ) στην Βιέννη. Οι απεσταλμένοι του κόμματος προέρχονται από τα περισσότερα μετωπικά σχήματα –ΠΑΜΕ, ΠΑΣΥ, ΕΕΔΥΕ, Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, Βαλκανικό ΑντιΝΑΤΟϊκό Κέντρο–, ωστόσο, όπως και στην πρώτη συνάντηση, εκφράζεται ήπια διαφωνία τόσο ως προς το ποιες δυνάμεις τείνουν να θέτουν την ατζέντα του υπό διαμόρφωση ΕΚΦ όσο και ως προς τον εν γένει πολιτικό προσανατολισμό του κινήματος. Το ΚΚΕ δίνει έμφαση στην «αντικομματική τάση» που αναπτύσσεται στο πλαίσιο του Φόρουμ, ότι δηλαδή κανένα κόμμα δεν πρέπει να γίνει μέλος του ΕΚΦ, και στην πρόθεση να δημιουργηθούν εθνικές επιτροπές του ΕΚΦ, ένα ενδεχόμενο το οποίο το ίδιο το κόμμα έτσι κι αλλιώς απέρριπτε ασυζητητί για την Ελλάδα.¹⁰⁶⁷ Είναι σαφές ότι το κόμμα είναι μάλλον καχύποπτο απέναντι στις εν λόγω διεργασίες, αν και ο εκπρόσωπός του στη συνάντηση Ν. Σερετάκης σημειώνει ότι «[...] η προσπάθεια, ώστε το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ να γίνει ένα ακόμη βήμα έκφρασης των αγώνων και συνάντησης των ριζοσπαστικών κινημάτων και δυνάμεων θα συνεχιστεί, σε αντιπαράθεση με απόπειρες χειραγώγησης, γραφειοκρατικοποίησης, ή σκέψεις να οικοδομηθεί ένας ακόμη “κοινωνικός εταίρος” και συνομιλητής με την ΕΕ [...]».¹⁰⁶⁸

από τη Νεανική Δράση για την Ειρήνη, αμφότεροι μέλη τότε του ΚΣ της ΚΝΕ, ο Β. Κολοβός πρόεδρος της ΠΟΘΑ (Πανελλήνια Ομοσπονδία Θεάματος Ακροάματος), ο Χ. Χαλβατζόγλου πρόεδρος της ΟΒΣΑ, ο Σπ. Τάλος, μετανάστης και μέλος του ΔΣ Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας, η Α. Μανδηλαρά, μέλος του ΔΣ της ΟΓΕ, η Α. Τζιώκα από την ΕΕΔΥΕ, ο Α. Ταμουρίδης από την ΠΕΑΕΑ, και τα μέλη της Γραμματείας του Συντονιστικού Σωματείων Αθήνας Θ. Πατερέλης, Φ. Βαρδής και Β. Πετρόπουλος. Βλ. «Πρόγραμμα αντιιμπεριαλιστικής δράσης της Επιτροπής Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶⁶ «“Παρών” δηλώνει και ο Πειραιάς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶⁷ Σερετάκης, Ν., «Όταν οι λαϊκοί αγώνες ξεσκεπάζουν την ταξική συναίνεση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002.

¹⁰⁶⁸ Σερετάκης, Ν., «Λαϊκά κινήματα και εργαζόμενοι, η βάση του αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 2002.

Στις 20 Μαΐου 2002 πραγματοποιείται προπαρασκευαστική συνάντηση στη Θεσσαλονίκη ανάμεσα στις διάφορες συσπειρώσεις που έχουν δημιουργηθεί, παρουσία εκπροσώπων από το εξωτερικό, για να συζητηθεί ο προγραμματισμός της κινητοποίησης του Ιουνίου του 2003· εκεί το ΚΚΕ έρχεται σε σύγκρουση με την πρόταση ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ να αναλάβουν αυτές το υλικό και οργανωτικό κόστος της κινητοποίησης. Όπως περιγράφεται στο ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη*: «[...] μέσα από τη συζήτηση έγινε κατανοητό και στους εκπροσώπους του υπό ίδρυση ΕΚΦ (Γάλλος Κριστόφ Αγκιτόν και Ιταλίδα Ραφαέλα Μπολίνι) ότι η όποια κινητοποίηση οργανωθεί, χωρίς τις δυνάμεις που συσπειρώνονται στη “Δράση: Θεσσαλονίκη 2003” και την αγωνιζόμενη νεολαία, θα στηρίζεται σε εκείνες τις δυνάμεις που συναινούν με τη νεοφιλελεύθερη πολιτική [...]».¹⁰⁶⁹ Για το ΚΚΕ η συγκρότηση ενός εθνικού φόρουμ υπό την καθοδήγηση των δυνάμεων του Συνασπισμού και την ενεργοποίηση ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ συνιστά «[...] υπονόμευση και εξουδετέρωση των κινητοποιήσεων που προετοιμάζονται ενόψει της Συνόδου της ΕΕ από την κίνηση “Δράση, Θεσσαλονίκη 2003” [και] ειδικό στόχο της κυβέρνησης και της άρχουσας τάξης [...]».¹⁰⁷⁰ Σε μια αντιδιαμετρική πολιτική τοποθέτηση: «[...] το παράδειγμα της κίνησης “Δράση: Θεσσαλονίκη 2003”, που επέλεξε ως πρώτες εμφανίσεις της τη μαζική συμμετοχή τόσο στις αντιιμπεριαλιστικές διαδηλώσεις αυτών των ημερών όσο και στην πανεργατική απεργία της 29 Μάη είναι θετικό και δείχνει ένα δρόμο για το πώς τα κινήματα θα συγχρωτίζονται, θα αλληλοενισχύονται, ώστε να δυναμώνει η συλλογική δυνατότητα του λαού να παρεμβαίνει στις εξελίξεις [...]».¹⁰⁷¹ Προβάλλεται ως απαραίτητη προϋπόθεση δηλαδή η σύνδεση της κινητοποίησης για τον Ιούνιο του 2003 με τις προηγούμενες πρωτοβουλίες του κόμματος.

Στις 5 Ιουνίου 2002 η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» διεξάγει την πρώτη πανελλαδική της σύσκεψη, στην οποία πλέον συμμετέχει ως κύριος εταίρος και το ΠΑΜΕ. Είναι ενδεικτικό, για τον προσανατολισμό της κίνησης, το γεγονός ότι στην πλειονότητά τους οι μετέχοντες στη σύσκεψη προέρχονται από το συνδικαλιστικό κίνημα.¹⁰⁷² παράλληλα ως βασικός στόχος της κίνησης τίθεται «[...] η άμεση σύνδεση με τους αγώνες για τα κοινωνικο-ασφαλιστικά δικαιώματα, με την πανεργατική

¹⁰⁶⁹ «Ο λαός οργανωμένα στους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 2002.

¹⁰⁷⁰ Σερετάκης, Ν., «Το ΠΑΣΟΚ, ο ΣΥΝ, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και η Θεσσαλονίκη 2003», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2002.

¹⁰⁷¹ «Ποιος, με ποιον και γιατί θα διαδηλώνει;», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαΐου 2002.

¹⁰⁷² «Ξεκάθαροι στόχοι – Πολύμορφες εκδηλώσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2002.

απεργία στις 18 του Ιούνη[...]», ενώ δημοσιοποιείται και ψήφισμα καταγγελίας για «[...] τη δολοφονική επίθεση της κυβέρνησης στους απεργούς ναυτεργάτες, στις 29 του Μάη [...]». ¹⁰⁷³ Επιπλέον, συγκροτείται πανελλαδική γραμματεία που αναλαμβάνει να υλοποιήσει τον προγραμματισμό της κίνησης και την περαιτέρω διεύρυνση και σε άλλες περιοχές της χώρας. Έτσι, εκκινεί μια διαδικασία δημιουργίας επιτροπών «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» σε επίπεδο νομών και πόλεων –η οποία θα κρατήσει έως και το τέλος του 2002– και προτείνεται ένας προγραμματισμός δράσεων που θα περιλαμβάνει: διαδηλώσεις και παρεμβάσεις στις πόλεις που θα διοργανωθούν Συμβούλια Υπουργών (βλ. και παρακάτω), πέντε συζητήσεις-εκδηλώσεις στις οποίες θα συγκροτηθεί η αντιατζέντα του κινήματος κόντρα στην ατζέντα της Συνόδου, σχεδιασμός για το τριήμερο του Ιουνίου με πολλαπλές δράσεις (συζητήσεις, συγκεντρώσεις, πορείες, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις κ.ά.). Με τα λόγια του Γραμματέα της ΚΟΘ:

Να γίνουμε ο χώρος της πιο πλατιάς κοινωνικής συσπείρωσης. Πολύ σημαντικό θα είναι να προσπαθήσουμε όλοι ώστε να συγκροτηθούν κινήσεις με το πλαίσιο και τη φιλοσοφία της Διακήρυξής μας σε κάθε πόλη, χωριό, χώρο, κλάδο στην πατρίδα μας. Οι κινήσεις αυτές νομίζουμε ότι θα πρέπει να δρουν με τη δική τους αυτονομία από σήμερα και μέχρι το 2003 και να συντονιζόμαστε με τη Γραμματεία της Θεσσαλονίκης, όποτε και όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο. ¹⁰⁷⁴

Οι προαναφερόμενες εκκλήσεις και η σχετικά ανοικτή λογική με την οποία συγκροτείται η «Δράση» πρέπει να ενταχθούν και στη γενικότερη προεκλογική παρέμβαση του κόμματος για τις αυτοδιοικητικές του 2002. Παρά ταύτα, σε μια φάση που οι συσχετισμοί στο εγχώριο κίνημα για τον Ιούνιο δεν έχουν ακόμα παγιωθεί, το ΚΚΕ εξακολουθεί να διεκδικεί κεντρικό ρόλο στις κινητοποιήσεις προσπαθώντας να υπερκεράσει τις αντίστοιχες πρωτοβουλίες που λαμβάνει ο Συνασπισμός και η ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ. Στο πλαίσιο αυτό είναι υποχρεωμένο να διατηρεί ανοικτούς διαύλους με άλλες κινήσεις –για παράδειγμα, στη σύσκεψη είναι παρούσες η συσπείρωση

---

¹⁰⁷³ «Συντονίζουμε τις δυνάμεις μας –Κλιμακώνουμε τον αγώνα», ρεπορτάζ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 2002.

¹⁰⁷⁴ Κόφφας, Χρ., «Να γίνουμε ο χώρος της πιο πλατιάς κοινωνικής συσπείρωσης», εισήγηση στην πανελλαδική σύσκεψη της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (5 Ιουνίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2002.

ΔΡΑΣΕ του ΜΕΡΑ και η «Πρωτοβουλία Γένοβα»– και ταυτόχρονα να διαχωρίζει τη θέση του από το υπό διαμόρφωση «Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ».¹⁰⁷⁵ Έτσι, στην τρίτη προπαρασκευαστική συνάντηση για το ΕΚΦ που διοργανώνεται στις 13-14 Ιουλίου 2002 στη Θεσσαλονίκη:

έγινε ακόμα πιο καθαρό ότι αυτό που επιδιώκεται επί της ουσίας δεν είναι ο συντονισμός της δράσης των κινημάτων, αλλά η επιβολή και σε οργανωτικό επίπεδο ενός πολιτικού ρεύματος σοσιαλδημοκρατικής κατεύθυνσης, που, αξιοποιώντας τα κινήματα, θα λειτουργεί πυροσβεστικά στις τάσεις αγωνιστικής αμφισβήτησης του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος.¹⁰⁷⁶

Επιπλέον, στον απολογισμό ενός χρόνου από τη διαδήλωση στη Γένοβα στον οποίο προβαίνει η επιτροπή Αθήνας της «Δράσης» ο Γ. Πέρρος μιλά για «δύο γραμμές» που αναπτύσσονται στο διεθνές κίνημα: «[...] η γραμμή της γενικής αντίθεσης στον ιμπεριαλισμό και τους οργανισμούς του και η γραμμή κάποιας κριτικής αντιμετώπισης, πλευρών της νεοφιλελεύθερης πολιτικής που ακολουθεί το καπιταλιστικό σύστημα, χωρίς όμως να αμφισβητεί την κυριαρχία του ιμπεριαλισμού [...]».¹⁰⁷⁷ Ακόμη, βέβαια, δεν έχει οδηγηθεί σε πλήρη απόρριψη της συγκεκριμένης «γραμμής», αφού αποδέχεται ότι εκφράζει έναν, έστω και ατελή, αντικαπιταλισμό.

Η ουσιαστική «πρεμιέρα» των κινητοποιήσεων του ΚΚΕ για την Ελληνική Προεδρία είναι η εβδομάδα της ΔΕΘ στη Θεσσαλονίκη το Σεπτέμβριο του 2002. Το κόμμα ενεργοποιεί όλα τα μετωπικά του σχήματα και τη «Δράση» σε μια κατεύθυνση ανάδειξης του συντονιστικού της ρόλου ενόψει του 2003. Επ' αφορμή και των συζητήσεων για αλλαγή του τόπου πραγματοποίησης της Συνόδου Κορυφής, καθώς και της έγερσης ζητημάτων ασφαλείας των αντιπροσωπειών από την ελληνική κυβέρνηση, ξεκαθαρίζεται από τη «Δράση» ότι «[...] θα είναι τιμή για την πόλη, αν καταφέρουμε ώστε αυτοί οι βάρβαροι να μην μπορέσουν να συνεδριάσουν εδώ

---

¹⁰⁷⁵ Βλ. το ρεπορτάζ του *Ριζοσπάστη* για την ιδρυτική συνάντηση του «Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ» στις 1-2 Ιουνίου – «Πώς διαρθρώνεται, πώς συντονίζεται, πώς συζητά, πώς μάχεται», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 2002– και την επιστολή που απέστειλε ο Ν. Γιαννόπουλος στο *Ριζοσπάστη*, η οποία δημοσιοποιείται με παράλληλο σχολιασμό του συντάκτη – «Με αφορμή την κριτική στο υπό σύσταση “κοινωνικό φόρουμ”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 2002.

¹⁰⁷⁶ «Κουβέντα για ΝΑΤΟ και ΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουλίου 2002.

¹⁰⁷⁷ «Να απλωθεί η δράση παντού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουλίου 2002.

[...]»,¹⁰⁷⁸ κάτι που δείχνει τη διάθεση όξυνσης της αντιπαράθεσης από το κόμμα. Ταυτόχρονα, το ΠΑΜΕ διοργανώνει σύσκεψη στις 22 Αυγούστου 2002 στη Θεσσαλονίκη με αντικείμενο τη καλύτερη διοργάνωση των δράσεων¹⁰⁷⁹ της εβδομάδας της ΔΕΘ, και η «Δράση» με νέα διακήρυξη καλεί σε «[...] πάλη ταξική, μαζική, συνεχώς κλιμακούμενη [...] με όνομα, διεύθυνση, με πρόσωπα και βλέμμα καθάριο, χωρίς μαντίλια και κουκούλες, με συνθήματα και προτάσεις ενάντια στο βάρβαρο αυτό σύστημα, τον καπιταλισμό, για μια κοινωνία στην οποία οι άνθρωποι θα έχουν μόνιμη σταθερή δουλιά, δημόσια δωρεάν Κοινωνική Ασφάλιση, Υγεία, Παιδεία».¹⁰⁸⁰ Είναι σαφές από τα παραπάνω ότι η ατζέντα που διαμορφώνει για το συγκεκριμένο μετωπικό σχήμα είναι απόλυτα επηρεασμένο από τις πρωτοβουλίες και τις στοχεύσεις του ΠΑΜΕ.

Έτσι, στις 3 Σεπτεμβρίου 2002 το ΠΑΜΕ διοργανώνει πικετοφορία στην Αθήνα,¹⁰⁸¹ στις 6 Σεπτεμβρίου 2002 οργανώνεται αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση της ΕΔΥΕΘ¹⁰⁸² –με αναφορά στη συμπλήρωση δώδεκα χρόνων από την έναρξη του πολέμου στον Κόλπο– και την επόμενη ημέρα πραγματοποιείται το μεγάλο συλλαλητήριο του κόμματος στη ΔΕΘ, στο οποίο καλούν ΠΑΜΕ, ΠΑΣΥ και «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003».¹⁰⁸³ Το συλλαλητήριο περιγράφεται από εκπρόσωπο της «Δράσης» ότι:

αποτελεί κρίκο στην αλυσίδα της λαϊκής συσπείρωσης που θα φουντώσει ενόψει της Συνόδου Κορυφής το 2003 στην πόλη μας, όπου οι ηγέτες της ΕΕ θα προωθήσουν νέα αντιλαϊκά μέτρα που έχουν δρομολογηθεί με τις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις, το σύμφωνο σταθερότητας, και τις προηγούμενες αποφάσεις των συνόδων της ΕΕ.¹⁰⁸⁴

---

¹⁰⁷⁸ «Τιμή για την πόλη αν καταφέρουμε να μη συνεδριάσει εδώ η Σύνοδος Κορυφής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 2002.

¹⁰⁷⁹ «Βήμα δυναμικής αντίθεσης στην κυβερνητική πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 2002.

¹⁰⁸⁰ Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «Περιμένοντας τους βαρβάρους», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 2002.

¹⁰⁸¹ «Στο δρόμο κόντρα στο “θεό” και στην πολιτική του κεφαλαίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 2002.

¹⁰⁸² «Τον “υποδέχτηκαν” όπως αρμόζει σε κατακτητή», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2002.

¹⁰⁸³ «Εσείς με τις Βρυξέλλες, εμείς με το λαό, κόντρα στη λιτότητα και τον αυταρχισμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2002.

¹⁰⁸⁴ «Καλούμε σε συστράτευση και δυνάμωμα της πάλης. Αποσπάσματα από τις ομιλίες στο συλλαλητήριο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2002.

Στα τέλη του μήνα η «Δράση» με αφορμή την επανάληψη των επιθέσεων του Ισραήλ στη Ραμάλα κινητοποιείται εκ νέου σε διαδήλωση έξω από την Ισραηλινή Πρεσβεία στις 24 Σεπτεμβρίου 2002,¹⁰⁸⁵ αλλά και σε αντιπολεμικό συλλαλητήριο στις 27 στη Θεσσαλονίκη¹⁰⁸⁶. Και στις δύο περιπτώσεις συνδιοργανωτές των δράσεων ήταν τα τοπικά Συντονιστικά Σωματείων, η «Νεανική Δράση για την Ειρήνη» και οι ΕΕΔΥΕ και ΕΔΥΕΘ. Κατ' αντιστοιχία, ένα μήνα μετά, στις 31 Οκτωβρίου 2002, τόσο η «Δράση» όσο και τα λοιπά μετωπικά σχήματα συμμετέχουν στα πανελλαδικά συλλαλητήρια ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ σε συνεννόηση και με κινήσεις από άλλους πολιτικούς χώρους,¹⁰⁸⁷ σύμφωνα με το παράδειγμα των συλλαλητηρίων για την 11/9 (βλ. και παραπάνω).

Στις 6-10 Νοεμβρίου 2002 το ΚΚΕ συμμετέχει στο (πρώτο) Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ στη Φλωρεντία· πρόκειται για το σημείο στο οποίο πλέον καταγράφεται η σαφής απόκλιση του ΚΚΕ από τις συγκεκριμένες κινηματικές διαδικασίες. Ήδη από τις 3 Νοεμβρίου 2002 ο Ν. Σερετάκης, σχολιάζοντας την τρίτη προπαρασκευαστική συνάντηση για το ΕΚΦ στη Βαρκελώνη στις αρχές του Οκτωβρίου 2002, περιγράφει μια κατάσταση «αδιαφάνειας» ως προς τη λήψη των συλλογικών αποφάσεων και απροθυμία για την καταδίκη του διαφαινόμενου πολέμου στο Ιράκ, αποφαινόμενος εντέλει ότι οι «[...] δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας κάθισαν για τα καλά στο σβέρκο των κινημάτων [...]».¹⁰⁸⁸ Την ίδια στιγμή, βέβαια, ξεκαθαρίζει ότι «[...] οι κομμουνιστές, πάντως, θα είναι εκεί [στη Φλωρεντία]. Με τη δική τους ταυτότητα, και θέσεις [...]».¹⁰⁸⁹ Το ΚΚΕ θα συμμετάσχει στις εργασίες του ΕΚΦ με τρία σεμινάρια –«Ενάντια στο ΝΑΤΟ και τον Ευρωστρατό» (Βαλκανικό ΑντιΝΑΤΟϊκό Κέντρο), «Εναλλακτική λύση για την Ευρώπη: Ο Σοσιαλισμός» (ΚΜΕ), σεμινάριο της ΠΟΔΝ για κινήματα νεολαίας στην Ευρώπη–, καθώς και με εκδήλωση της «Δράσης» για τη Σύνοδο Κορυφής του

---

¹⁰⁸⁵ «Φωνή διαμαρτυρίας και συμπαράστασης. Διαδήλωση έξω από την ισραηλινή πρεσβεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 2002.

¹⁰⁸⁶ «Μαζική μαχητική συγκέντρωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Σεπτεμβρίου 2002.

¹⁰⁸⁷ Βλ., για παράδειγμα, τη σύσκεψη στη Θεσσαλονίκη «Διαδήλωση και στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2002.

¹⁰⁸⁸ Σερετάκης, Ν., «Η σοσιαλδημοκρατία δε θα είναι μόνη της...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Νοεμβρίου 2002.

¹⁰⁸⁹ Στο ίδιο.

Ιουνίου του 2003. Η αντιπροσωπεία του συνίσταται από εκπροσώπους του κόμματος, της ΚΝΕ, των μετωπικών σχημάτων, αλλά και από κάποιες εκατοντάδες, κυρίως από Αθήνα και Πάτρα, που θα διαδηλώσουν στην κεντρική διαδήλωση του Φόρουμ στις 9 Νοεμβρίου 2002.

Από την πρώτη ημέρα ο *Ριζοσπάστης* προειδοποιεί ότι «[...] πρόκειται για μία σκληρή πάλη ανάμεσα στις κυρίαρχες δυνάμεις του συμβιβασμού που απαρτίζουν το ΕΚΦ και στις δυνάμεις που αντιστρατεύονται τον ιμπεριαλισμό [...]»¹⁰⁹⁰ και ότι «[...] το μέλλον αυτού του κινήματος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την έκβαση της διαπάλης στο εσωτερικό του [...]».¹⁰⁹¹ Το μεγάλο πρόβλημα για το ΚΚΕ έγκειται στο ότι «[...] η διεθνοποίηση της πάλης δεν μπορεί να φέρει αποτελέσματα παρά μόνον αν υπάρχει σε εθνικό επίπεδο ένα ρωμαλέο λαϊκό κίνημα με ταξικό προσανατολισμό, που θα εναντιώνεται στην κυρίαρχη πολιτική[...]».¹⁰⁹² Με τα λόγια του Δ. Αρβανιτάκη, ο οποίος ήταν μέλος της αντιπροσωπείας του κόμματος στη Φλωρεντία:

Στο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ κυριαρχούν οι δυνάμεις, οι οποίες δεν παλεύουν για την ανάπτυξη της αντιιμπεριαλιστικής πάλης. Στο Φόρουμ έχουν έρθει σε συμφωνία δυνάμεις της σοσιαλδημοκρατίας, η Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων, η ΑΤΤΑΚ, οι τροτσκιστές και άλλες δυνάμεις όπως από τη χώρα μας ο ΣΥΝ. Αυτές οι δυνάμεις προβάλλουν ένα πλαίσιο στόχων, που αφήνει στο απυρόβλητο το ΝΑΤΟ, την ΕΕ και τις αστικές τάξεις στις χώρες της ΕΕ. Βασική τους προσπάθεια είναι να μην αναπτυχτεί το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα καθώς και το ταξικό εργατικό κίνημα.¹⁰⁹³

Στο πλαίσιο αυτό, το ΚΚΕ, παρόλο που δεν επιθυμεί να καταγράφεται ως απόναπό τις εν λόγω διαδικασίες, σταδιακά έχει αρχίσει να απορρίπτει τη λογική του ΕΚΦ και ως ένα βαθμό των πολιτικών τάσεων που φαινόταν πως καθόριζαν πλέον τον προσανατολισμό του. Αυτό, προφανώς, επέδρασε στη δυνατότητά του να επιβάλλει τη δική του ατζέντα στο εσωτερικό, όταν στερούνταν ουσιαστικής εξωτερικής νομιμοποίησης.

---

¹⁰⁹⁰ «Η γραμμή της αντιπαράθεσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 2002.

¹⁰⁹¹ «Τι γίνεται στη Φλωρεντία;», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Νοεμβρίου 2002.

¹⁰⁹² Στο ίδιο.

¹⁰⁹³ Αρβανιτάκης, Δ., «Στο απυρόβλητο ΝΑΤΟ, ΕΕ και αστική τάξη», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 2002.

Στις 16-17 Νοεμβρίου 2002 η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» διοργανώνει «διεθνή συνάντηση» στη Θεσσαλονίκη στην οποία παρίστανται δώδεκα κόμματα και οργανώσεις από το εξωτερικό, όπως επίσης μετωπικά σχήματα, κινήσεις, δημοτικές και νομαρχιακές παρατάξεις και σωματεία που κατά τεκμήριο πρόσκεινται στο ΚΚΕ. Σκοπός της συνάντησης, βέβαια, είναι να ξεκαθαριστεί η θέση του κόμματος απέναντι στις εξελίξεις στη Φλωρεντία και ο τελικός προσανατολισμός της κίνησης ενόψει του 2003. Η ανάλυση περί «δύο γραμμών» περνάει και στο εσωτερικό πλαίσιο, όπου:

από τη μια μεριά είναι η κίνηση «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και τα κόμματα, τα κινήματα, τα συνδικάτα που δρουν στα πλαίσια αυτής της κίνησης [...], δηλαδή *το ζωντανό, το αγωνιστικό, το μαχητικό ταξικό κίνημα της πατρίδας μας [...]*, από την άλλη είναι η ηγεσία του «Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ», έτσι όπως τελικά έχει συγκροτηθεί και οι δυνάμεις που επιδιώκουν να συγκροτήσουν ανάλογη κίνηση στην Ελλάδα.¹⁰⁹⁴

Κατά συνέπεια, σύμφωνα με το κόμμα, ο προσανατολισμός του κινήματος πρέπει να έχει πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για να οδηγήσει στις ρηξιακές κατευθύνσεις που επιδιώκει το ΚΚΕ: πρώτον «[...] ο αντικαπιταλιστικός προσανατολισμός, η δράση ενάντια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους μηχανισμούς της [...]», δεύτερον «[...] ο αντιπολεμικός χαρακτήρας και η δράση ενάντια στο ΝΑΤΟ και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ασφάλειας και Άμυνας [...]» και τέλος «[...] η δράση ενάντια στις προηγούμενες Συνόδους Κορυφής που αποφάσισαν τις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις [...]».¹⁰⁹⁵ Έτσι, διαμέσου του ΕΚΦ αναδύεται «[...] μια νέα, πιο επικίνδυνη και καλά καμουφλαρισμένη κεντροαριστερά [...]»,¹⁰⁹⁶ η οποία επιχειρεί «[...] να θολώσει τα νερά και να απαλλαχτεί από τις ευθύνες για την προώθηση μαζί με τις νεοσυντηρητικές δυνάμεις των πολιτικών του Μάαστριχτ και

---

¹⁰⁹⁴ Σκιαδιώτης, Γ., «Κρίσιμο το ποιος θα οργανώσει, τι, με ποιο περιεχόμενο», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2002 (η έμφαση δική μας).

¹⁰⁹⁵ Στο ίδιο.

¹⁰⁹⁶ Μαυρίκος, Γ., «Κυρίαρχος ο ρόλος της εργατικής τάξης», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 2002.

του NATO [...]».¹⁰⁹⁷ Κατά το ΚΚΕ, η ηγεσία του ΕΚΦ δίνει μια πολύ συγκεκριμένη κατεύθυνση στις δράσεις και στη ρητορική του Φόρουμ που χαρακτηρίζεται από τον «αταξικό χαρακτήρα αυτών των εκδηλώσεων» και την «[...] αντιπαράθεση και [την]πολεμική με εκείνες τις δυνάμεις του εργατικού επαναστατικού κινήματος που παραμένουν πιστές στις αρχές του Μαρξισμού-Λενινισμού και του προλεταριακού διεθνισμού [...]».¹⁰⁹⁸

Η εν λόγω αντίθεση είναι πλέον καταλυτική όσον αφορά την περαιτέρω εμπλοκή του ΚΚΕ στις διεργασίες του ΕΚΦ, αλλά και την αυτοτοποθέτησή του στην εν λόγω διαδικασία. Χωρίς να παύει να μετέχει ως παρατηρητής, καθώς αναγνωρίζει την ύπαρξη ορισμένων πολιτικών δυνάμεων που κινούνται σε σωστή κατεύθυνση, επανεθνικοποιεί την κινητοποιητική του δυναμική· επανέρχεται δηλαδή στο γνωστό του φιλικό εθνικό κοινωνικό έδαφος και στις μετωπικές πρωτοβουλίες –και ειδικά το ΠΑΜΕ–, οι οποίες συνιστούν και το βασικό εργαλείο παρέμβασης. Η διεθνής αναφορά εξακολουθεί να είναι παρούσα, ωστόσο η έμφαση δίνεται στην ανάδειξη των εγχώριων πρωτοβουλιών. Ταυτόχρονα, το κόμμα αναζητεί κινήσεις στο εξωτερικό οι οποίες να κινούνται σε αντίστοιχη με αυτό κατεύθυνση. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της Δανικής Προεδρίας (δεύτερο εξάμηνο 2002), έρχεται σε επαφή με την κίνηση «Stop the Union – Copenhagen 2002»,¹⁰⁹⁹ η οποία είχε συμμετάσχει και στη διεθνή συνάντηση της «Δράσης». Επιπλέον, στις 10-12 Δεκεμβρίου 2002 η «Δράση» διοργανώνει συλλαλητήρια σε όλη την Ελλάδα με αφορμή τη Σύνοδο Κορυφής στην Κοπεγχάγη,¹¹⁰⁰ ενώ αντιπροσωπεύει του ΚΚΕ

---

¹⁰⁹⁷ Αγγουράκης, Μπ., «Να εκφραστούν οι ριζοσπαστικές δυνάμεις, να διευρυνθούν οι συμμαχίες», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 2002.

¹⁰⁹⁸ Σκιαδιώτης, Γ., «Κρίσιμο το ποιος θα οργανώσει, τι, με ποιο περιεχόμενο», *ό.π.*

¹⁰⁹⁹ Η κίνηση «Stop the Union – Copenhagen 2002» ήταν πρωτοβουλία, μεταξύ άλλων, του «Κομμουνιστικού Κόμματος στη Δανία» (Kommunistisk Parti i Danmark – KpiD) –ορθόδοξη διάσπαση του DKP από το 1990–, το οποίο και αναγνωρίζεται ως αδελφό κόμμα από το ΚΚΕ. Για τις κινήσεις ενάντια στη Δανική Προεδρία που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό της χώρας βλ. “The Initiative Towards a Different Europe”, διαθέσιμο στο: <http://www.spectrezine.org/europe/DifferentEurope.htm>.

¹¹⁰⁰ Στις 10/12 στον Πειραιά, στις 11/12 στην Πάτρα και τη Λάρισα και στις 12/12 σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Βλ. «Συλλαλητήρια ενόψει Κοπεγχάγης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Δεκεμβρίου 2002.

συμμετέχει στη διαδήλωση της Κοπεγχάγης προσκεκλημένη της πρωτοβουλίας «Stop The Union»¹¹⁰¹.

Στις 23 Δεκεμβρίου η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» δημοσιοποιεί το πρόγραμμα δράσεων και κινητοποιήσεων για όλη τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2003. Μέχρι και τις 13 Ιουνίου 2003 προγραμματίζονται διαδηλώσεις και εκδηλώσεις που αντιστοιχούν στα Συμβούλια Υπουργών της ΕΕ τα οποία θα διεξαχθούν σε όλη την Ελλάδα.¹¹⁰² Επίσης, στο πρόγραμμα εντάσσεται και η μεγάλη αντιπολεμική διαδήλωση που έχει προγραμματιστεί για τις 15 Φεβρουαρίου 2003. Το πρόγραμμα εξειδικεύεται περαιτέρω στα μέσα του Ιανουαρίου του 2003, οπότε πλέον προβλέπονται «λαϊκές αντισύνοδοι» για διάφορες θεματικές με αποκορύφωμα το τριήμερο της Συνόδου Κορυφής τον Ιούνιο 2003. Πρόκειται για έναν κύκλο κινητοποιήσεων μεγάλης συχνότητας και έντασης –η οποία αναμενόταν να αυξηθεί σε περίπτωση πιθανού πολέμου στο Ιράκ–, ο οποίος λειτουργεί εν πολλοίς και ως ευκαιρία να επανέλθει και η κομματική οργάνωση στο γνωστό μοτίβο της διαμαρτυρίας και της αντιπαράθεσης. Βέβαια, οι ανάγκες διαφοροποίησης από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις είναι πλέον μεγαλύτερες περισσότερο από κάθε άλλη περίπτωση.

Η κομματική ελίτ φαίνεται πως αποδίδει αρκετά μεγάλη σημασία στο μοντέλο κινητοποίησης και στον τρόπο με τον οποίο τα επιμέρους μετωπικά σχήματα και συσπειρώσεις θα συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής προώθησης της πολιτικής γραμμής του κόμματος. Είναι δεδομένο ότι από τα τέλη του 2002 η οργάνωση στο σύνολό της ακολουθεί τον προγραμματισμό της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003» και προς αυτόν καθοδηγεί και την ενεργοποίησή της. Σε εισήγηση του Γραφείου της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας στις 20 Δεκεμβρίου 2002¹¹⁰³ καταγράφεται η λογική της ενεργοποίησης της οργάνωσης:

άμεσα να συνεδριάσουν τα όργανα του κόμματος και της ΚΝΕ και να καταλήξουν σε σχεδιασμό και πρόγραμμα σύμφωνα με την απόφαση της ΚΟΑ. Το κύριο βάρος από τα όργανα να δοθεί στις ΚΟΒ και τις ΟΒ σε ό,τι αφορά το σχεδιασμό, τον εξοπλισμό και

---

¹¹⁰¹ «“Δράση: Θεσσαλονίκη 2003”»: Δηλώνει “παρών” στην Κοπεγχάγη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 2002.

¹¹⁰² «Το αγωνιστικό πρόγραμμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Δεκεμβρίου 2002.

¹¹⁰³ Γραφείο της ΚΟΑ του ΚΚΕ, «Εισήγηση του Γραφείου στη Συνεδρίαση της Ε.Π. της ΚΟΑ», 20 Δεκεμβρίου 2002, αρχείο γράφωντος.

την κινητοποίηση οπαδών, συνεργαζομένων [...], για τη διευκόλυνση της προπαγανδιστικής δουλειάς μας, συγκροτήθηκε επιτροπή προπαγάνδας στην Αθήνα που θα είναι σε άμεση σύνδεση με τη Θεσσαλονίκη [...], πριν τα Χριστούγεννα να συγκροτηθούν στα πλαίσια της επιτροπής της «Θ. 2003» οι εξής βασικές επιτροπές που θα παίζουν σημαντικό ρόλο μέχρι τον Ιούνιο του 2003. Α. Νομικής κάλυψης, Β. Υποδοχών, Γ. Υγειονομικής κάλυψης, Δ. Οικονομικών [...], να συγκροτήσουμε πριν τα Χριστούγεννα ομάδα καλλιτεχνών, ομάδα επιστημόνων διανοουμένων, ομάδα δημοσιογράφων.¹¹⁰⁴

Προκύπτει ότι το κόμμα ετοιμάζεται για πολύμηνες κινητοποιήσεις στην οποία έχει επενδύσει την καλύτερη έκφραση της πολιτικής του γραμμής. Έτσι κι αλλιώς, η ίδια η λογική της προετοιμασίας για μια μεγάλη διαδήλωση τις ημέρες του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Ιούνιο θέτει επί τάπητος ζητήματα νομιμοποίησης του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, ενώ και το επικείμενο της πολεμικής εμπλοκής στο Ιράκ επικαιροποιεί το αντιιμπεριαλιστικό αίτημα. Στο εν λόγω κείμενο διατυπώνονται και ορισμένες κατευθύνσεις ως προς την προπαγανδιστική δουλειά των οργανώσεων του κόμματος. Επισημαίνεται, φερειπείν, ότι «[...] η κυβέρνηση, το ΠΑΣΟΚ και ο ΣΥΝ επικεντρώνουν την επίθεση ενάντια στις αγωνιστικές συσπειρώσεις που οικοδομούμε [...]»,¹¹⁰⁵ διαπίστωση η οποία, ασχέτως της πραγματικής της ισχύος, σκοπεί στην επαγρύπνηση και στη διαμόρφωση αγωνιστικής ετοιμότητας. Επιπρόσθετα, επισημαίνεται ότι «[...] σε όλες τις δραστηριότητες και τις κινητοποιήσεις πρέπει να φαίνεται ο συμμαχικός χαρακτήρας που δίνουμε [...]»,¹¹⁰⁶ όπου, τουλάχιστον σε εκείνη τη φάση, οι κομματικές παρεμβάσεις πρέπει να είναι ενταγμένες και καλυμμένες από τα συμμαχικά σχήματα. Ταυτόχρονα όμως, τα κομματικά στελέχη προειδοποιούνται ότι «[...] οι δυνάμεις που συμμαχούν μαζί μας σε ορισμένα μέτωπα πάλης, όπως το ΔΗΚΚΙ, η Κομμουνιστική Ανανέωση και ορισμένοι πολιτικοί παράγοντες ταλαντεύονται[...]»,¹¹⁰⁷ δεδομένου ότι πολλοί από αυτούς συμμετέχουν και σε διεργασίες κάτω από την ομπρέλα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ. Συνεπώς ως προς την αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων «[...] πολλά γι' αυτό θα εξαρτηθούν από τη δική μας ταχτική. Να επιδιώξουμε να μη μας

---

¹¹⁰⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁶ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁷ Στο ίδιο.

δημιουργήσουν ρήγματα στις συμμαχίες που προωθούμε με άλλες δυνάμεις [...]».¹¹⁰⁸ Τέλος, ως προς τη γραμμή αντιπαράθεσης με τις δυνάμεις που επιχειρούν να συγκροτήσουν ελληνικό Φόρουμ, ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η ιδεολογική, πολιτική βάση τους δεν έχει στόχο μόνο να αποπροσανατολίσει, αλλά να χτυπήσει όποιο ριζοσπαστικό ρεύμα κινείται στην Ευρώπη και ιδιαίτερα το επαναστατικό κίνημα [...]».¹¹⁰⁹ Αυτό δείχνει ότι το ΚΚΕ προετοιμάζει την οργάνωσή του όχι μόνο για αντιπαράθεση με την κυβέρνηση, αλλά και για αντιπαράθεση με τις άλλες πρωτοβουλίες, με τη δεύτερη να αξιολογείται, αναμενόμενα, ως περισσότερο κρίσιμη. Ούτως ή άλλως, η κύρια στοχοθέτηση της κομματικής ελίτ είναι «[...] η όλη δραστηριότητα του κόμματος και της ΚΝΕ το α' εξάμηνο του 2003 να υπηρετήσει το στόχο να ανέβει το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα και οι δεσμοί του κόμματος με την εργατική τάξη και τα λαϊκά στρώματα[...]».¹¹¹⁰

Πρώτος και κρίσιμος σταθμός είναι η διαδήλωση της 24ης Ιανουαρίου 2003 στο Ναύπλιο, με αφορμή το Συμβούλιο των Υπουργών Εργασίας της ΕΕ, στην οποία συμμετέχουν και όλες οι κινηματικές εκδοχές των οργανώσεων της Αριστεράς. Η θεματική της Συνόδου είναι στο επίκεντρο των παρεμβάσεων του κόμματος καθ' όλη την προηγούμενη διετία και συνεπώς το ΠΑΜΕ είναι ο κύριος διοργανωτής των διαδηλώσεων. Εξαρχής δηλώνεται ότι η παρουσία του ΠΑΜΕ θα είναι «[...] ένα χτύπημα στους εραστές της “κοινωνικής Ευρώπης” των “κοινωνικών φόρουμ”, των “κοινωνικών εταίρων”, της “κοινωνικής συνοχής” και των “κοινωνικών διαλόγων” [...]»,¹¹¹¹ ενώ και η παράταξη του κόμματος στη ΓΣΕΕ υποστηρίζει ότι:

Η πλειοψηφία της ΓΣΕΕ (ΠΑΣΚΕ, ΔΑΚΕ, ΣΥΝ), για μια ακόμη φορά μπροστά στη νέα επίθεση που οργανώνει το μεγάλο κεφάλαιο, η κυβέρνηση και η ΕΕ, προσπαθεί να ελέγξει ή να θέσει σε ανώδυνα καλούπια τις λαϊκές αντιδράσεις, προβάλλοντας «ρεαλιστικά» ανώδυνα, αποδεκτά συνθήματα από το σύστημα που υπηρετούν.¹¹¹²

---

¹¹⁰⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁰⁹ Στο ίδιο.

¹¹¹⁰ Στο ίδιο.

¹¹¹¹ Μαυρίκος, Γ., «Όλοι στο Ναύπλιο, όλοι με το ΠΑΜΕ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιανουαρίου 2003.

¹¹¹² ΔΑΣ, «Ενάντια στα μονοπώλια και τους ιμπεριαλιστές», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιανουαρίου 2003.

Στις 20 Ιανουαρίου 2003 διοργανώνεται εκδήλωση συντονισμού των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος στην Αθήνα και δημιουργείται επιτροπή «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» στον χώρο των ΕΒΕ¹¹¹³—δεδομένου ότι τα μετωπικά σχήματα του κόμματος στους μαζικούς χώρους αναλαμβάνουν κεντρικό ρόλο στις κινητοποιήσεις για την Προεδρία. Στις 22 Ιανουαρίου 2003 το ΠΑΜΕ, μάλλον αναπάντεχα, καλεί τις υπόλοιπες κινήσεις που θα συμμετάσχουν στη διαδήλωση του Ναυπλίου στα γραφεία του ώστε να συζητηθούν «οργανοτεχνικά ζητήματα των διαδηλώσεων»¹¹¹⁴— στην ουσία το επίδικο της συνάντησης είναι το ποιος θα τοποθετηθεί στην κεφαλή της πορείας. Από την πλευρά του ΚΚΕ ξεκαθαρίζεται: «[...] Ο κάθε φορέας να δει με προσοχή την αποτελεσματική περιφρούρηση των δικών του μπλοκ. Εμείς, σαν ΠΑΜΕ, θα περιφρουρήσουμε τα δικά μας μπλοκ [...]»¹¹¹⁵ η συγκεκριμένη θέση υποδηλώνει και τη στάση που θα κρατήσει το κόμμα σε περιπτώσεις συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων. Η συνάντηση επαναλαμβάνεται την ημέρα της διαδήλωσης στο Εργατικό Κέντρο Ναυπλίου, όπου επιλέγεται τελικά και η λύση των τεσσάρων ξεχωριστών πορειών.¹¹¹⁶

Μία ημέρα πριν από τη διαδήλωση, το ΠΑΜΕ διοργανώνει «εργατική αντισύνοδο» στην οποία συμμετέχουν συνδικαλιστές από το εξωτερικό. Στην εισήγησή του ο Γ. Μαυρίκος επισημαίνει την ανάγκη να ενισχυθούν οι ήδη υπάρχουσες διεθνικές δομές (ΠΣΟ, πρωτοβουλία Ευρωπαίων συνδικαλιστών) και να ριζοσπαστικοποιήσουν τους διαδηλωτές, δεδομένου ότι «[...] η σοσιαλδημοκρατία θα παρεμβαίνει όλο και πιο μεθοδικά προκειμένου να εγκλωβίζει τα εκατομμύρια των διαδηλωτών στις μεγάλες διεθνείς κινητοποιήσεις [...]».¹¹¹⁷ Ταυτόχρονα, ο επικεφαλής του ΠΑΜΕ αποδέχεται ότι «[...] αν και στηρίζαμε τους μεγάλους αγώνες της αγροτιάς, αν και σταθήκαμε στο πλευρό των αυτοαπασχολούμενων, εντούτοις δεν

¹¹¹³ «Συγκροτήθηκε Επιτροπή ΕΒΕ της “Δράση: Θεσσαλονίκη 2003” στην Αθήνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 2003.

¹¹¹⁴ «Σήμερα, στο ΠΑΜΕ, η συνάντηση για το συντονισμό των διαδηλώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 2003.

¹¹¹⁵ «Θετική ανταπόκριση. Συνάντηση, με πρωτοβουλία του ΠΑΜΕ, χτες των Κινήσεων, που οργανώνουν διαδηλώσεις στο Ναύπλιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003.

¹¹¹⁶ «Μία, δύο, τρεις, τέσσερις πορείες», εφ. *Το Βήμα*, 26 Ιανουαρίου 2003· βλ. για περιγραφή από σκοπιά ΚΚΕ «Μικρομεγαλισμού καμώματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003.

¹¹¹⁷ Μαυρίκος, Γ., «Συντονισμένη απάντηση στη γενικευμένη επίθεση του κεφαλαίου», εισήγηση στην «Εργατική Αντισύνοδο» του ΠΑΜΕ (23 Ιανουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 2003.

αναλάβαμε ακόμα συγκεκριμένες πρωτοβουλίες ώστε να πάρει στέρεα μορφή η συμπόρευση και η κοινή δράση εργατών-αγροτών και αυτοαπασχολούμενων [...]»,¹¹¹⁸ προαναγγέλλοντας ουσιαστικά και την περαιτέρω ενεργοποίηση του μετωπικού σχήματος για πρωτοβουλίες και σε άλλους μαζικούς χώρους.

Το συλλαλητήριο, εν γένει, ήταν αρκετά μαζικό –υπολογίστηκαν οι διαδηλωτές σε είκοσι χιλιάδες– και η κινητοποίηση στα μπλοκ του ΠΑΜΕ ήταν εξίσου μαζική. Ο συμβολισμός της πραγματοποίησης της συνόδου στην Ακροναυπλία ήταν αρκετά ισχυρός για το ΚΚΕ –«[...] οι διαδηλωτές με τα βλέμματα στραμμένα στην Ακροναυπλία και το Παλαμήδι, δύο αιώνια σύμβολα πάλης κατά της εξάρτησης και της υποτέλειας, αλλά και κατά του εκμεταλλευτικού κοινωνικού καθεστώτος, σηκώνουν τα πανό και ξεκινάνε [...]»–¹¹¹⁹ για να δημιουργήσει όρους συγκινησιακής φόρτισης. Σε κάθε περίπτωση, η μαζικότητα της κινητοποίησης καταδείκνυε στην κομματική ελίτ ότι υπάρχουν ακόμα περιθώρια επανάκαμψης του κύματος διαμαρτυρίας της πρότερης διετίας. Όπως διαβάζουμε σε σχόλιο του *Ριζοσπάστη*:

Το Ναύπλιο με τη δυναμική του έσπασε το φράγμα της σιωπής, εξουδετέρωσε τη μοιρολατρία και έβγαλε στο προσκήνιο τις δυνάμεις που μπορούν σε επίπεδο κοινωνίας και ακόμα παραπάνω, να διαμορφώσουν τον άλλο πόλο, ο οποίος θ' αποτελέσει το αντίπαλο δέος στην καπιταλιστική βαρβαρότητα, θα διαμορφώσει τις συνθήκες για την άμβλυνση, τη ματαίωση και την ανατροπή την πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όλων αυτών που έχουν ταχθεί να υπηρετούν τη νέα τάξη και τον ιμπεριαλισμό.¹¹²⁰

Ταυτόχρονα, βέβαια, το ΚΚΕ φροντίζει να υποβαθμίσει τις άλλες πορείες –ειδικά του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ– κάτι το οποίο δεν συνήθιζε, φερειπείν, για τις πορείες για το ασφαλιστικό. Σε διάφορες επίσημες και ημιεπίσημες αναφορές γίνεται λόγος για «[...] την υποκρισία ορισμένων δυνάμεων, που ξαφνικά ένιωσαν να ξυπνά μέσα τους ο κοιμισμένος “ΤΣΕ ΓΚΕΒΑΡΑ”, όπως του ΠΑΣΟΚ, του ΣΥΝ και άλλων [...]»,¹¹²¹ για «μικρομεγαλισμούς» του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ, στην πορεία του οποίου «[...] οι δημοσιογράφοι προσπαθούσαν να αυγατίσουν τους

---

¹¹¹⁸ Στο ίδιο.

¹¹¹⁹ «Μπροστά, αγωνιστικά, ενάντια στα μέτρα τα ΕΟΚικά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003.

¹¹²⁰ «Φρέσκος αέρας στα πανιά μας...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003.

¹¹²¹ Σκιαδιώτης, Γ., «Τελικά, τι ήταν το Ναύπλιο;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιανουαρίου 2003.

περίπου 2.000, που έκοβαν βόλτα στην παραλία γύρω από το “Φόρουμ”, αλλά δεν έβγαιναν με τίποτα 5.000 [...]»¹¹²² και:

για την υποκρισία των επικεφαλής της ΓΣΕΕ, της ΑΔΕΔΥ και της Ομοσπονδίας Ευρωπαϊκών Συνδικάτων, που την Πέμπτη το βράδυ, συντρώγοντας αστακουδάκια με τους κομισάριους και την ελληνική κυβέρνηση, συμφωνούσαν ομόφωνα και απόλυτα για το χαρακτήρα και την κατεύθυνση των μέτρων για την ευρωπαϊκή πολιτική απασχόλησης και την Παρασκευή το απόγευμα συγκροτούσαν το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και επικεφαλής του διαδήλωναν.¹¹²³

Το ΚΚΕ δίνει μεγάλη σημασία στην ανάδειξη της ηθικής διάστασης, ακριβώς γιατί η «διπροσωπία» των πολιτικών του ανταγωνιστών είναι και το πλέον έγκυρο επιχείρημα για να στηρίξει το διαρκές μοτίβο της πολιτικής «συνέπειας». Την ίδια στιγμή ωστόσο, υποκρύπτεται και μια ανησυχία, στο βαθμό που φαίνεται ότι το κόμμα δεν μπορεί να μονοπωλήσει τις κινητοποιήσεις και την ατζέντα τους. Εκ των πραγμάτων επομένως, και στο πλαίσιο της σταδιακής σκλήρυνσης της γραμμής και των συμμαχιακών ανοιγμάτων, το κόμμα αναδιπλώνεται σε μια συνήθη αμυντική στάση η οποία συνοδεύεται από συγκρουσιακές εξάρσεις. Οι παρεμβάσεις του κόμματος διαπνέονται πλέον από τη λογική του ΠΑΜΕ, την πρόταξη των οικονομικών αιτημάτων και την κομματικοποίηση των κινητοποιήσεων. Κατά συνέπεια, με τα λόγια ενός μέλους της Κεντρικής Επιτροπής, «[...] η ανάγκη ανάπτυξης της δράσης, της αντίστασης δεν είναι ένα εγκεφαλικό κατασκεύασμα των κομμουνιστών [...], είναι μια αναγκαιότητα που γεννιέται από τις αποφάσεις των εκπροσώπων του κεφαλαίου [...]»¹¹²⁴ και υπ’ αυτή την έννοια ο προσανατολισμός της δεν μπορεί να καταστεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Γι’ αυτόν το λόγο, «[...] οι μορφές πάλης που επιλέγουν [οι κομμουνιστές] [...] βεβαίως και να διευκολύνουν την κοινή δράση των εργαζομένων (κυρίως από τα κάτω), αλλά ταυτόχρονα να μη σπέρνουν συγχύσεις, να μην αμβλύνουν ευθύνες φορέων και προσώπων, να μη συμβάλλουν στον αποπροσανατολισμό [...]».¹¹²⁵

---

¹¹²² Λεκάτης, Θ., «ΠΑΜΕ μπροστά!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιανουαρίου 2003.

¹¹²³ Σκιαδιώτης, Γ., «Τελικά, τι ήταν το Ναύπλιο;», *ό.π.*

¹¹²⁴ Στο ίδιο.

¹¹²⁵ Σκιαδιώτης, Γ. «Γιατί βγήκε η αλεπού στο παζάρι;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 2002.

Η επόμενη στάση είναι η αντιπολεμική κινητοποίηση της 15ης Φεβρουαρίου, η οποία συνιστά και μια μεγάλη πρόκληση για την κομματική οργάνωση. Η 15η Φεβρουαρίου έχει προσδιοριστεί ως παγκόσμια ημέρα αντιπολεμικής δράσης και εκ των υστέρων θεωρήθηκε σημείο αναφοράς για το αντιπολεμικό κίνημα εν γένει. Στην Ελλάδα, προφανώς, η διοργάνωση του αντιπολεμικού συλλαλητηρίου δίνει την ευκαιρία σε κάθε κίνηση να «μετρήσει δυνάμεις» και να κατοχυρώσει το ρόλο της στο κινηματικό πεδίο.

Το ΚΚΕ οργανώνει την παρέμβασή του με συστηματικό τρόπο, αξιοποιώντας όλους τους διαθέσιμους διαύλους επικοινωνίας με την κοινωνία που έχει δημιουργήσει. Ως βασική δομή κινητοποίησης για την 15η Φεβρουαρίου ορίζει την ΕΕΔΥΕ –η οποία λαμβάνει κεντρικό ρόλο έπειτα από πολύ καιρό–, η οποία έχει την κεντρική ευθύνη και καλεί στο συλλαλητήριο της Αθήνας. Κατ’ αντιστοιχία, το ίδιο συμβαίνει και στη Θεσσαλονίκη με την ΕΔΥΕΘ. Την αρχική πρωτοβουλία για την κινητοποίηση λαμβάνουν οι «Επιτροπές Ειρήνης» ανά την Ελλάδα, οι οποίες διοργανώνουν συσκέψεις στις οποίες συντονίζονται οι δράσεις των διάφορων τοπικών φορέων. Οι επιτροπές της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003» λειτουργούν υποβοηθητικά και διασφαλίζουν τη συνέχεια της κινητοποιητικής δυναμικής. Ενδεικτικό είναι ότι στις 6 Φεβρουαρίου η ΕΕΔΥΕ στην Αθήνα και η ΕΔΥΕΘ στη Θεσσαλονίκη πραγματοποιούν πικετοφορίες για το συλλαλητήριο σε συνεργασία με τις αντίστοιχες επιτροπές της «Δράσης». Την ίδια στιγμή, και αυτό δείχνει την πολύ μεγάλη σημασία που το κόμμα αποδίδει στο συλλαλητήριο, κατά το δεκαήμερο πριν από τη 15η Φεβρουαρίου το ΚΚΕ διεξάγει πολιτική εξόρμηση σε εργασιακούς χώρους, στην οποία συμμετέχουν κορυφαία στελέχη –Γενική Γραμματέας, Πολιτικό Γραφείο, Κεντρική Επιτροπή, στελέχη Οργανώσεων Περιοχών–, τα οποία επισκέπτονται τους χώρους και πραγματοποιούν ομιλίες για τις αντιπολεμικές δράσεις του κόμματος. Έχει σημασία ότι κύριος σκοπός αυτών των εξορμήσεων είναι να συνδεθεί επαρκώς το αντιπολεμικό πρόταγμα με τα πολιτικά προτάγματα που θέτει το ΚΚΕ και, το κυριότερο, να ταυτοποιηθεί η αντιπολεμική/αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση με το ίδιο το κόμμα. Τέλος, και το ΠΑΜΕ μπαίνει δυναμικά στην προετοιμασία της κινητοποίησης, προτείνοντας στο Εθνικό Συντονιστικό Συμβούλιο ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ να κηρύξει τετράωρη πανελλαδική στάση εργασίας για την παραμονή του συλλαλητηρίου και ταυτόχρονα ενεργοποιώντας τις δυνάμεις του σε συσκέψεις, πικετοφορίες και στάσεις εργασίας.

Στο επίπεδο του συντονισμού με τις άλλες πολιτικές δυνάμεις, η κατάσταση είναι μάλλον συγκεχυμένη. Ήδη από τα τέλη του Ιανουαρίου η ΚΝΕ συμμετέχει σε συναντήσεις με άλλες κομματικές νεολαίες –ΟΝΝΕΔ, Νεολαία ΠΑΣΟΚ, Νεολαία ΣΥΝ, ΚΟΕ, «Πρωτοβουλία: Γένοβα 2001»– ώστε να ακολουθηθεί μια κοινή τακτική ως προς το πλαίσιο και τον τόπο της κινητοποίησης· κάτι αντίστοιχο είχε συμβεί και σε προηγούμενες αντιπολεμικές κινητοποιήσεις (βλ. παραπάνω). Η συνεννόηση ανάμεσα στις κομματικές νεολαίες δεν κατέστη εφικτή, αφού υπήρξε απόκλιση τόσο ως προς το σημείο εκκίνησης του συλλαλητηρίου όσο και ως προς την κατάληξή του – Πρεσβεία των ΗΠΑ, όπως πρότεινε η ΚΝΕ. Η τελευταία κατήγγειλε τη Νεολαία ΣΥΝ ότι «τορπίλισε» τη συμφωνία θέλοντας να θέσει όλη την κινητοποίηση κάτω από την ομπρέλα του «Φόρουμ». Το γεγονός ότι από πλευράς ΚΝΕ επιδιώχθηκε συνεννόηση είναι εντυπωσιακό· ωστόσο δεν πρέπει να λησμονείται ότι, όπως και στο παρελθόν, η απεύθυνση της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης είναι εκ των πραγμάτων περισσότερο περιεκτική. Έτσι, και στις παραμονές του συλλαλητηρίου η ΕΕΔΥΕ καλεί τις άλλες κινήσεις σε κοινή πορεία και το ΠΑΜΕ σε ενοποίηση των μπλοκ μπροστά από την Πρεσβεία των ΗΠΑ. Η συνεννόηση αποτυγχάνει εκ νέου –με το ΚΚΕ να αποδίδει ευθύνες στο Φόρουμ–, μολαταύτα είναι σαφές πια ότι οι δύο κυρίαρχοι πόλοι της ελληνικής Αριστεράς έχουν διακριτές στρατηγικές επιδιώξεις, οι οποίες αναιρούν και τα όποια πεδία σύμπλευσης. Αντίθετα με προσεγγίσεις που αποδίδουν συνολικά απομονωτισμό στο ΚΚΕ –ο οποίος είναι υπαρκτός, αν και η έντασή του μεταβάλλεται ανάλογα με τη συγκυρία–, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τις διακηρύξεις του, το Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ αντιμετώπιζε το ΚΚΕ με εξίσου ανταγωνιστικούς όρους σε εκείνη τη φάση, καθώς αγωνιζόταν να κατοχυρώσει την ιδιαιτερότητά του και την πρωτοκαθεδρία στην οργάνωση των κινητοποιήσεων. Την παραμονή του συλλαλητηρίου επιτυγχάνεται, εντέλει, συμφωνία και τα μπλοκ του ΚΚΕ –που ξεκινούν από το Σύνταγμα– με τα μπλοκ του Φόρουμ –που ξεκινούν από τα Προπύλαια– ενώνονται με κατεύθυνση προς την Πρεσβεία των ΗΠΑ.¹¹²⁶

Βέβαια, και το ίδιο το ΚΚΕ, παρά τις όποιες εκκλήσεις συνεννόησης, προσπαθούσε να διαχωρίσει εν τοις πράγμασι τη θέση του από το Φόρουμ, δίνοντας έμφαση στην καταδίκη από το αντιπολεμικό κίνημα της ΕΕ συνολικά, παρά το γεγονός ότι, επίσημα τουλάχιστον, δεν συμμετείχε ως οντότητα στη συμμαχία που θα

¹¹²⁶ «Σε κοινή πορεία οι διαδηλωτές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 2003.

εισέβαλλε στο Ιράκ. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο δεδομένου ότι το «Φόρουμ» επιχειρηματολόγησε υπέρ της δυνατότητας της Ευρώπης να προβάλλει μια διακριτή θέση ενάντια στον πόλεμο. Έτσι, ο Μ. Μαΐλης αναφέρει σε άρθρο του ότι δεν υπάρχει «[...] τίποτα πιο επικίνδυνο για τους λαούς της Ευρώπης, από το να θεωρούν ότι η Ε.Ε. είναι δύναμη ειρήνης και μπορεί να γίνει το αντίβαρο στις ΗΠΑ [...]»,¹¹²⁷ ενώ και ο *Ριζοσπάστης* επισημαίνει ότι «[...] αν η λαϊκή αντιιμπεριαλιστική πάλη αφήσει τις κυβερνήσεις σε κάθε χώρα εκτός του πεδίου βολής της, θα υπονομεύσει την ίδια την αποτελεσματικότητά της άμεσα και μακροπρόθεσμα [...]».¹¹²⁸ Από την άλλη πλευρά, η Αλ. Παπαρήγα στην Κρήτη δηλώνει ότι:

δεν μπορούν οι λαοί να εμπιστευτούν την υπόθεση της ειρήνης στις αντιστάσεις αυτών των κυβερνήσεων, είναι αντιστάσεις πραγματικές, όμως δεν είναι αντιστάσεις που προκύπτουν από τον ανθρωπισμό και τον φιλειρηνισμό τους και προπάντων δεν είναι αντιστάσεις που συγκρούονται γενικά με τις ιδέες και τους σκοπούς της Νέας Τάξης Πραγμάτων. Είναι αντιστάσεις γιατί δεν τα βρήκαν στη μοιρασιά. Παρ' όλα αυτά αξίζει τον κόπο να χρησιμοποιηθούν κι αυτές οι αντιστάσεις.¹¹²⁹

Η αντίφαση που προκύπτει είναι εξηγήσιμη από το κοινό στο οποίο απευθύνεται η ΓΓ του ΚΚΕ, που σίγουρα είναι ευρύτερο του αναγνωστικού κοινού του *Ριζοσπάστη*. Φανερώνει όμως και μια αγωνία του κόμματος να μη φανεί υπέρ το δέον απορριπτικό ως προς τις δυνατότητες αξιοποίησης των ρηγμάτων που φανερώνονται σε διεθνές επίπεδο.

Από τις αρχές του Φεβρουαρίου 2003 δημοσιοποιείται μια διεθνής κοινή ανακοίνωση –λιτή και σχετικά μετριοπαθής– που υπογράφεται ως τις 15 Φεβρουαρίου από 63 κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα, με την οποία τίθεται το πλαίσιο της συμμετοχής των εν λόγω κομμάτων στην κινητοποίηση.¹¹³⁰ Σε ανακοίνωση που δημοσιοποιεί στις 12 Φεβρουαρίου 2003 το Πολιτικό Γραφείο του Κόμματος οι διατυπώσεις είναι σίγουρα οξύτερες. Καταρχάς «[...] οι αντιθέσεις των

¹¹²⁷ Μαΐλης, Μ., «Πόλεμος, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹²⁸ «Όλοι στους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹²⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Παλλαϊκό, ενιαίο ΟΧΙ στον πόλεμο και την ελληνική εμπλοκή», συνέντευξη Τύπου (5 Φεβρουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹³⁰ «Stop στον επιθετικό πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 2003.

ιμπεριαλιστικών κρατών [...]» παρομοιάζονται με «[...] αντιθέσεις ανάμεσα σε ληστές για το μοίρασμα της λείας [...]».¹¹³¹ Για το ΚΚΕ, και σύμφωνα με μια καθαρά αντιεξαρτησιακή λογική, «[...] επιβεβαιώνεται περίτρανα, ότι οι ιμπεριαλιστικές κυβερνήσεις δεν είναι δυνατό ν' αποτελέσουν τους υπερασπιστές της ειρήνης, της ελευθερίας, της ισοτιμίας ανάμεσα στις χώρες, του δικαιώματος κάθε λαού να καθορίζει ο ίδιος τις εξελίξεις στον τόπο του [...]».¹¹³² Τέλος, ως προς το εσωτερικό μέτωπο, και με δεδομένη την πρόθεση του Κ. Λαλιώτη να κινητοποιήσει δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ στις αντιπολεμικές διαδηλώσεις, το κόμμα ξεκαθαρίζει ότι «[...] αποτελεί εμπαιγμό του λαού το κάλεσμα της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ για συμμετοχή στις αντιπολεμικές διαδηλώσεις, την ίδια στιγμή που η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ συμμετέχει στον προετοιμαζόμενο πόλεμο [...]».¹¹³³ Το ΚΚΕ φαίνεται ότι προσπαθεί να θέσει στο στόχαστρο και την κυβέρνηση, να άρει δηλαδή τη μονόπλευρη αντιαμερικανική κατεύθυνση της διαμαρτυρίας – υπό το φόβο της εκμετάλλευσης από το ΠΑΣΟΚ του εν λόγω συναισθήματος.

Το συλλαλητήριο ήταν εν γένει εξαιρετικά μαζικό –σε όλα τα μπλοκ– και, το κυριότερο, κατόρθωσε να συγκεντρώσει διαδηλωτές πέρα από τον δεδομένο πυρήνα διαδηλωτών που συσπείρωναν οι πολιτικές και συνδικαλιστικές δυνάμεις που συμμετείχαν σε αυτό. Υπ' αυτή την έννοια, αποτέλεσε ένα κινητοποιητικό ορόσημο για την ελληνική κοινωνία των αρχών του 21ου αιώνα στο βαθμό που την ενέταξε, έστω και στο επίπεδο της αντιπολεμικής διαμαρτυρίας, στην παγκόσμια κοινωνία (πολιτών). Επιπλέον, λειτούργησε και ως καταλύτης εξελίξεων στο πολιτικό σύστημα –η αποπομπή Λαλιώτη από τη θέση του Γραμματέα του ΠΑΣΟΚ είναι ένα ενδεικτικό παράδειγμα–, καθώς συμβολοποίησε, έστω και έκκεντρα, το έλλειμμα νομιμοποίησης της κυβέρνησης Σημίτη στη δεύτερη φάση του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος. Ειδικά για τα κόμματα της Αριστεράς ήταν μια καλή ευκαιρία να κεφαλαιοποιήσουν το ξέσπασμα της διαμαρτυρίας.

Για το ΚΚΕ υπήρχε μια πρόσθετη δυσκολία: Η μαζικότητα της συγκέντρωσης δεν του επέτρεπε να διεκδικήσει πρωτοκαθεδρία. Σε κάθε περίπτωση, η ενεργοποίηση της κομματικής οργάνωσης ήταν εντυπωσιακή· 59 συλλαλητήρια σε όλη την Ελλάδα –χωρίς να συμπεριλαμβάνεται αυτό της Αθήνας– με κινητοποίηση του συνόλου των

---

¹¹³¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον προετοιμαζόμενο πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση (12 Φεβρουαρίου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 329.

¹¹³² Στο ίδιο.

¹¹³³ Στο ίδιο.

κομματικών δυνάμεων. Στην Αθήνα το κόμμα επανήλθε στη λογική των ακτιβιστικών ενεργειών αναρτώντας ένα τεράστιο πανό στο βράχο της Ακρόπολης. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί ότι η κάλυψη της κινητοποίησης από το *Ριζοσπάστη* είναι μάλλον αμήχανη –απουσιάζουν δηλαδή αναλυτικές περιγραφές των μπλοκ, των πανό και των συνθημάτων του κόμματος–, ενώ περίπου δύο σελίδες αφιερώνονται σε πολεμική ενάντια σε ΠΑΣΟΚ, ΝΔ και Συνασπισμό.¹¹³⁴ Φαίνεται ότι στο κόμμα θέλουν να αποτρέψουν τον περιορισμό της αντιιμπεριαλιστικής δράσης μόνο στη 15η Φεβρουαρίου και να ξαναπάρουν το προβάδισμα. Έτσι, ενόψει του κατάπλου και του ελλιμενισμού έξι πολεμικών πλοίων (αμερικανικών, ιταλικών και ολλανδικών) στο λιμάνι του Πειραιά στις 19-24 Φεβρουαρίου, το ΚΚΕ σχεδιάζει κινητοποιήσεις στο λιμάνι του Πειραιά για να αποτραπεί ο κατάπλους των πλοίων. Αντίστοιχες κινητοποιήσεις οργανώνονται στην Καλαμάτα, στο Άκτιο και στη Νέα Πέραμο Καβάλας, όπου επίσης αναμένονται νατοϊκά πλοία. Ταυτόχρονα, ομοσπονδίες και εργατικά κέντρα που ανήκουν στη δύναμη του ΠΑΜΕ καταθέτουν πρόταση σε ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ για πραγματοποίηση 24ωρης πανεργατικής απεργίας την πρώτη ημέρα έναρξης του πολέμου.¹¹³⁵ Την ίδια στιγμή, το ΠΑΜΕ καλεί σε «αντιπολεμική απεργία» στις 21 Μαρτίου.

Οι διήμερες κινητοποιήσεις (19-20 Φεβρουαρίου) στο λιμάνι του Πειραιά μπαίνουν στο επίκεντρο της κομματικής παρέμβασης. Από τη μια πλευρά η ίδια η λογική της αποτροπής του ελλιμενισμού των νατοϊκών πλοίων βρίσκεται σε άμεση σύνδεση με τις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του 1999 –κάτι που έχει βαθιά αναφορά στο θυμικό της κομματικής βάσης– και από την άλλη δίνεται η δυνατότητα στο κόμμα να πάρει την αρχική πρωτοβουλία της κινητοποίησης και να αναδείξει τα στοιχεία που το διαφοροποιούν, στη δική του αντίληψη, από τις άλλες πολιτικές δυνάμεις. Το ΚΚΕ διοργανώνει καθημερινά συλλαλητήρια στον Πειραιά και ολονύχτιες διαμαρτυρίες, αναρτά γιγαντιαία πανό στον ουρανοξύστη του λιμανιού και στην κεντρική αποθήκη του ΟΛΠ και επιχειρεί να προωθήσει ορισμένες μετωπικές πρωτοβουλίες – ακόμα και με δυνάμεις του Συνασπισμού.¹¹³⁶

¹¹³⁴ Νιέρρη, Β., «ΣΥΝ και το αντιπολεμικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹³⁵ «Απαίτηση η προκήρυξη απεργίας ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹³⁶ Βλ., για παράδειγμα, την πρωτοβουλία δημάρχων και επικεφαλής δημοτικών παρατάξεων στην Α΄ και Β΄ Πειραιά: «Μαζικά, σ' όλες τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 2003.

Το ΠΑΜΕ εξακολουθεί να είναι στο επίκεντρο των αντιπολεμικών παρεμβάσεων. Στην ουσία, η αντιπολεμική κινητοποίηση τείνει να υπηρετηθεί από τη δομή ΠΑΜΕ και, το κυριότερο απ' όλα, το αντιπολεμικό αίτημα περνάει πια με μεγαλύτερη καθαρότητα μέσα από τη διεκδίκηση συνδικαλιστικών στόχων. Είναι σαφές πλέον ότι για το ΚΚΕ προτεραιότητα έχει η ανάπτυξη μιας κοινωνικής γειώσης που δε θα στηρίζεται αποκλειστικά σε συγκινησιακές εκφορτίσεις της κοινής γνώμης –καλλιέργεια ενός διάχυτου αντιπολεμικού συναισθήματος για αυτό–, αλλά σε πιο μόνιμα χαρακτηριστικά, «ταξικής» θεμελίωσης. Ταυτόχρονα, διαφαίνεται και μια μεταλλαγή στην ίδια τη δομή του κόμματος και των μετωπικών του σχημάτων. Είναι παγιωμένη πια η στοχοθέτηση της κομματικής παρέμβασης προς την κατεύθυνση της δημιουργίας συνεκτικών πόλων κοινωνικής επιρροής· πόλων που θα είναι ενσυνείδητα ενταγμένοι στην πολιτική λογική του κόμματος, άρα και δυσκολότερα διεκδικήσιμοι από άλλες πολιτικές δυνάμεις.

Γι' αυτό και η απαίτηση της «αντιπολεμικής απεργίας» καθίσταται υποδηλωτική της πολιτικής αντίληψης του κόμματος. Το ακόλουθο παράθεμα είναι ενδεικτικό:

Τα συνδικάτα που πήραν την πρωτοβουλία για την κήρυξη της απεργίας θα προχωρήσουν μπροστά. Οι δυνάμεις του ΠΑΜΕ, που από χτες το πρωί δίνουν τη μάχη και στο λιμάνι του Πειραιά, έχουν κάνει καθαρό πως η μόνη δύναμη που μπορεί να αντιταχθεί αποφασιστικά στα ιμπεριαλιστικά σχέδια και να υψώσει πραγματικά εμπόδια στον πόλεμο, είναι η πάλη των λαών, η πάλη της εργατικής τάξης. Σ' αυτές τις συνθήκες, τονίζουν, το συνδικαλιστικό κίνημα έχει αυξημένες ευθύνες για την οργάνωση και την ανάπτυξη του αντιπολεμικού αγώνα.¹¹³⁷

Η «ηρωοποίηση» του ΠΑΜΕ, που πρωτοπορεί στις κινητοποιήσεις και αναλαμβάνει τις πιο δύσκολες δράσεις, αλλά και η συνδικαλιστικοποίηση της αντιπολεμικής διαμαρτυρίας είναι σημεία που αποσαφηνίζουν το πολιτικό στίγμα του κόμματος. Για το ΚΚΕ η κινητοποίηση των εργαζομένων στο αντιπολεμικό πεδίο διαμέσου του ΠΑΜΕ είναι απαραίτητος όρος για να επιβεβαιωθεί η διαφορετική προσέγγιση που αυτό προσπαθεί να προβάλλει.

Η ενισχυμένη ενεργοποίηση των συνδικαλιστικών δυνάμεων του κόμματος συνεχίζεται απρόσκοπτη και στις λοιπές θεματικές που περιλαμβάνει ο άμεσος

---

¹¹³⁷ «Αντιπολεμική απεργία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2003.

προγραμματισμός για την Ελληνική Προεδρία. Για παράδειγμα, στις 28 Φεβρουαρίου – 1 Μαρτίου 2003 διοργανώνονται δύο συλλαλητήρια από το ΚΚΕ με αφορμή τη Σύνοδο Υπουργών Παιδείας που λαμβάνει χώρα στην Αθήνα.¹¹³⁸ Το πρώτο συλλαλητήριο διενεργείται από δυνάμεις του κόμματος στο μαθητικό, σπουδαστικό/φοιτητικό και εν γένει εκπαιδευτικό κίνημα, ενώ το δεύτερο από δυνάμεις του ΠΑΜΕ –κυρίως τη Γραμματεία Νέων–¹¹³⁹ και τη «Δράση». Δύο μέρες νωρίτερα η Ομοσπονδία Οικοδόμων διοργανώνει εκδήλωση για την παιδεία, στην οποία η εκπαιδευτική θεματική ανάγεται σε κορυφαία συνδικαλιστική διεκδίκηση.¹¹⁴⁰ Δύο εβδομάδες μετά, στις 14-15 Μαρτίου, στη διάρκεια της Συνόδου των Υπουργών Άμυνας στην Αθήνα, το κόμμα διοργανώνει διήμερη κινητοποίηση με περικύκλωση του Πενταγώνου (14 Μαρτίου) από νεολαιίστικες δομές του κόμματος (ΚΝΕ, ΠΚΣ, Συντονιστικό Μαθητών) και συλλαλητήριο (15 Μαρτίου) από τη «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και την ΕΕΔΥΕ.

Το ξέσπασμα του πολέμου στο Ιράκ μεταβάλλει άρδην το σχεδιασμό του ΚΚΕ. Από τα ξημερώματα της 20ής Μαρτίου, οπότε και εκπίπτει το 48ωρο τελεσίγραφο που είχε θέσει η αμερικανική κυβέρνηση στην ιρακινή ηγεσία, το κόμμα κινητοποιεί το σύνολο της κομματικής οργάνωσης για το τριήμερο 20-22 Μαρτίου. Οι συμβολισμοί και η σκηνογραφία παραπέμπουν στο 1999, και το ΚΚΕ πλέον οργανώνει την παρέμβασή του γύρω από τις ανάγκες της αντιπολεμικής διαμαρτυρίας. Ήδη από τις 18-19 Μαρτίου με ανακοινώσεις¹¹⁴¹ και συνέντευξη Τύπου¹¹⁴² προαναγγέλλεται η πραγματοποίηση κινητοποιήσεων και διαμορφώνεται και το πλαίσιο βάσει του οποίου οριοθετείται η στάση του κόμματος απέναντι στον πόλεμο. Οι προταγματικές απευθύνσεις του κόμματος συμπυκνώνονται σε τρεις θέσεις: πρώτον, ο πόλεμος στερείται οποιασδήποτε νομιμότητας και είναι καθ' όλα άδικός· δεύτερον, είναι αναγκαία η άμεση αντίδραση των «εργαζομένων» με «[...]

¹¹³⁸ «Όλοι στους δρόμους για την Παιδεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹³⁹ Γραμματεία Νέων ΠΑΜΕ, «Οι νέοι εργαζόμενοι στην πάλη για μόρφωση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹⁴⁰ «Το ταξικό κίνημα έχει λόγο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003.

¹¹⁴¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Εξω η Ελλάδα από τον πόλεμο! Όλοι στους δρόμους!», ανακοίνωση (18 Μαρτίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003· Γραφείο Τύπου του ΚΣ της ΚΝΕ, «Σε διαρκή αγωνιστική επαγρύπνηση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003.

¹¹⁴² Παπαρήγα, Αλ., «Ο λαός στους δρόμους!», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003.

πορείες, απεργίες, διαδηλώσεις και οργάνωση της αντίστασης όχι μόνο στις κεντρικές πλατείες, αλλά και σε κάθε εργοστάσιο, στο γραφείο, στο χωράφι, παντού [...]»¹¹⁴³ και, τρίτον, είναι απαραίτητο να εμποδιστεί οποιαδήποτε συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο, έστω και υπό τη μορφή διευκολύνσεων – π.χ. χρήση λιμανιών και αεροδρομίων. Το τελευταίο σημείο είναι ενδεχομένως και το πλέον σημαντικό, αφού ανάγει τον αντιπολεμικό αγώνα σε αντικυβερνητικό.

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 20ής Μαρτίου δυνάμεις της ΚΝΕ στη Θεσσαλονίκη συγκεντρώνονται έξω από το Αμερικανικό Προξενείο, ενώ την ίδια ημέρα προγραμματίζονται δύο συλλαλητήρια στην Αθήνα, ένα πρωινό που διοργανώνει το ΠΑΜΕ –με 24ωρη απεργία– κι ένα απογευματινό που διοργανώνει η ΕΕΔΥΕ. Την επόμενη ημέρα, στις 21 Μαρτίου, η προγραμματισμένη απεργιακή κινητοποίηση του ΠΑΜΕ καθίσταται αντιπολεμική και δίνει τη δυνατότητα στο κόμμα να δώσει «ταξική χροιά» στην παρέμβασή του:

Ήταν όλοι εκεί! Στην απεργία. Στη συγκέντρωση. Στην πορεία. Ήταν όλοι μια γροθιά. Εργάτες και υπάλληλοι. Άντρες και γυναίκες, ακόμα και παιδιά. Μαζί ο οικοδόμος απεργός δίπλα-δίπλα με τον φοιτητή που διαδήλωνε. Η εργάτρια της φαρμακοβιομηχανίας με τον σπουδαστή και το μαθητή, τους ανθρώπους των Γραμμάτων και των Τεχνών. Ήταν όλοι μαζί. Ήταν εκεί η εργατική τάξη της Αθήνας που απεργούσε και διεκδικούσε, με την περήφανη νεολαία που δε σκύβει το κεφάλι στους μπερλιαριστές.¹¹⁴⁴

Επιπλέον, σε μια κίνηση αναπάντεχη για τον συγκεκριμένο κλάδο, η «Ομοσπονδία Βιοτεχνικών Σωματείων Αθήνας» (ΟΒΣΑ), στο πλαίσιο του 24ωρου κλεισίματος των καταστημάτων που είχε προκηρύξει η ΓΣΕΒΕΕ, αναρτά αντιπολεμικό πανό στην πρόσοψη του κτιρίου του ΤΕΒΕ. Την επόμενη ημέρα το συλλαλητήριο επαναλαμβάνεται με ευθύνη του Συντονιστικού Σωματείων Αθήνας, της «Δράσης» και της ΕΕΔΥΕ. Για το ΚΚΕ η διεκδίκηση αντιπολεμικών αιτημάτων είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη διεκδίκηση οικονομικών αιτημάτων και κατά συνέπεια συνοδεύεται από μια ορισμένη λογική παρέμβασης. Σύμφωνα με τον Στ. Λουκά, η εργατική τάξη, και το εργατικό κίνημα εν γένει, έχει ένα «διπλό καθήκον»: να «[...] ενισχύει με τη δράση της αποφασιστικά το αντιμπερλιαστικό, αντιπολεμικό

¹¹⁴³ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁴ [άτιτλο], εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 2003.

κίνημα ως εμπροσθοφυλακή του, πάνω στο στόχο “έξω η Ελλάδα από τον πόλεμο” [...] σε συνδυασμό με τον αγώνα για τα εργασιακά δικαιώματα, όπως το 7ωρο, δημόσια υποχρεωτική Κοινωνική Ασφάλιση, αύξηση μισθών και κάλυψη όλων των σύγχρονων αναγκών της εργατικής οικογένειας [...]».¹¹⁴⁵ Ταυτόχρονα και ο Γ. Μαρίνος σημειώνει ότι «[...] πρέπει να συνδέσουμε αυτή την αντιπολεμική δράση με τη ζοφερή οικονομική κατάσταση που βιώνει ο λαός μας [...]».¹¹⁴⁶ Στο πλαίσιο αυτό, το ΠΑΜΕ έχει κεντρικό ρόλο στην κινητοποίηση της κομματικής βάσης και κυρίως στη διατύπωση των αιτημάτων και των συνθημάτων.

Σταδιακά η πρωτοβουλία περνά και στις περιφερειακές οργανώσεις του κόμματος, όπου υπάρχει βάση, στρατόπεδο και λιμάνι που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τον αμερικανικό στρατό. Έτσι, στις 22 Μαρτίου οι οργανώσεις της Αχαΐας οργανώνουν διαμαρτυρία έξω από το αεροδρόμιο του Άραξου, στις 23 οι οργανώσεις της βορειοδυτικής Ελλάδας έξω από την αεροπορική βάση του Ακτίου και στις 24 οι οργανώσεις και τα μετωπικά σχήματα της Θεσσαλίας κινητοποιούνται για τη νατοϊκή βάση του Τύρναβου. Για την 30ή Μαρτίου η Επιτροπή Περιοχής Κρήτης οργανώνει μαζική παρέμβαση στη βάση της Σούδας, η οποία λαμβάνει μεγάλη δημοσιότητα στα μέσα του κόμματος. Κοινό χαρακτηριστικό όλων των κινητοποιήσεων είναι τόσο η ενεργοποίηση όλων των κατά τόπους μετωπικών σχημάτων όσο και η απόδοση πρωτοβουλιών σε Επιτροπές Περιοχής του κόμματος.

Στις 27 Μαρτίου το θέμα του πολέμου στο Ιράκ και της εμπλοκής της Ελλάδας σε αυτόν συζητιέται στη Βουλή σε επίπεδο Πολιτικών Αρχηγών. Το ΚΚΕ εγκυβερνηση ότι έχει μεθοδεύσει την (έμμεση) συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο και αρνείται την εξήγηση του Πρωθυπουργού περί «εθνικού συμφέροντος» που προέχει στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής ξεκαθαρίζοντας ότι:

δεν υπάρχει ενιαίο εθνικό συμφέρον μέσα στην ελληνική κοινωνία. Αυτό που λέτε εσείς εθνικό συμφέρον είναι τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα της πλουτοκρατίας. Γιατί

---

¹¹⁴⁵ Λουκάς, Στ., «Η εργατική τάξη μπροστά στον πόλεμο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2003.

¹¹⁴⁶ Μαρίνος, Γ., «Να δυναμώσει η λαϊκή κινητοποίηση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 2003.

ένα τμήμα της στην Ελλάδα μπορεί να πληγεί από τον πόλεμο, αλλά μακροπρόθεσμα θα έχει συμφέρον από την ενίσχυση της ιμπεριαλιστικής πολιτικής.¹¹⁴⁷

Επιπλέον, ως προς τις όποιες αντιπολεμικές τάσεις αναπτύσσονται στο πλαίσιο ορισμένων ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, επισημαίνεται ότι:

ο σύγχρονος φιλειρηνικός αγώνας δεν μπορεί παρά να είναι αγώνας, σε τελευταία ανάλυση, και αντικαπιταλιστικός, ένας αγώνας για την πραγματική δημοκρατία σε κάθε χώρα και όχι απλώς ένας αγώνας κατά του πολέμου «στην ουρά» και ακολουθώντας τις κυβερνήσεις των χωρών που είτε κάνουν πόλεμο είτε συμβάλλουν και ανέχονται αυτόν τον πόλεμο.¹¹⁴⁸

Σε γενικές γραμμές το ΚΚΕ αποφεύγει τους υψηλούς τόνους ή τις επιθέσεις στο πρόσωπο του Κ. Σημίτη –σε αντίθεση, για παράδειγμα, με την αγόρευση του Ν. Κωνσταντόπουλου–, κάτι που πιθανόν να δείχνει και τη δευτερεύουσα σημασία που το κόμμα αποδίδει στην κοινοβουλευτική παρέμβαση ως προς το συγκεκριμένο θέμα τουλάχιστον. Αυτό, βέβαια, υποδηλώνει και τη δευτερεύουσα σημασία που το κόμμα πλέον αποδίδει στην κοινοβουλευτική δράση, σαν απόρροια των συμμαχιακών του επιλογών.

Το μεγάλο στοίχημα, βέβαια, για το ΚΚΕ είναι η μεγάλη πολιτική/αντιπολεμική συγκέντρωση που διοργανώνει στο Σύνταγμα για τις 3 Απριλίου 2003.¹¹⁴⁹ Στις τρεις προηγούμενες μεγάλες αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του κόμματος (πόλεμος στον Κόλπο, πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία, πόλεμος στο Αφγανιστάν), το κόμμα δεν είχε οργανώσει κάποια αμιγώς κομματική εκδήλωση· αντίθετα, επέμενε στην προώθηση των μετωπικών σχημάτων του, τα οποία, έτσι κι αλλιώς, συμπύκνωναν και την πολιτική του αντίληψη. Η συγκεκριμένη πολιτική εκδήλωση –για την οποία ενεργοποιήθηκαν με περιοδείες κορυφαία στελέχη του κόμματος – φανερώνει και μια αγωνία να κατοχυρωθεί η διακριτή παρέμβαση του ΚΚΕ στις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις και, το κυριότερο, μια ανάγκη κομματικοποίησης της αντιπολεμικής

---

¹¹⁴⁷ Παπαρήγα, Αλ., [Αγόρευση στο Ελληνικό Κοινοβούλιο για το ζήτημα του πολέμου στο Ιράκ], Πρακτικά Βουλής, Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, Γ' Περίοδος, Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση 4Α', 27 Μαρτίου 2003, σελ. 3545.

¹¹⁴⁸ Στο ίδιο.

¹¹⁴⁹ «Ανταριασμένο ποτάμι καταδίκης του ιμπεριαλισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 2003

διαμαρτυρίας σε μια στιγμή που αυτή διευρύνεται με πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις.

Από την απαρχή των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων το κόμμα δίνει έμφαση στο να εκθέτει τη διαφορετική προσέγγισή του στο ζήτημα του πολέμου. Το γεγονός του πολέμου στο Ιράκ έχει πλανητικό αντίκτυπο –δεν είναι δηλαδή περιφερειακή σύγκρουση, όπως το 1999 στη Γιουγκοσλαβία– και έχει διαμορφώσει ένα παγκόσμιο κίνημα το οποίο πλέον παράγει ιδεολογία και πολιτικό προσανατολισμό που υπερβαίνουν τις ιδιαιτερότητες της εθνικής πολιτικής. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, το αντιπολεμικό μπλοκ στην Ελλάδα εκτείνεται, στη συγκυρία του πολέμου στο Ιράκ, από την εξωκοινοβουλευτική Αριστερά έως και εκδοχές του ΠΑΣΟΚ και κατά συνέπεια θέτει ως επιτακτικό το ζήτημα για το ΚΚΕ της αντιπαράθεσης με την ενοποιητική λογική που εκ των πραγμάτων επιβάλλει το αντιπολεμικό αίτημα. Στη φάση της πολιτικοϊδεολογικής αναδίπλωσης που διέρχεται το ΚΚΕ, η ενοποίηση διαμέσου του αντιπολεμικού κινήματος λογίζεται επιζήμια και διαβρωτική. Για το κόμμα δεν πρέπει η αντιπολεμική έκρηξη να είναι ο «λουτήρας» στον οποίο το ΠΑΣΟΚ θα αποκαθαρθεί από τις «αμαρτίες» του. Η συγκεκριμένη στάση πιθανόν να αγνοεί εσκεμμένα τις σύνθετες δυναμικές που αναπτύσσονται στο χώρο της Κεντροαριστεράς –τη στιγμή που, φερειπείν, το 1999 η σύγκλιση με δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ στο αντιπολεμικό πεδίο ήταν επιθυμητή–, αλλά ταυτόχρονα επιτρέπει το διαχωρισμό της «ήρας από το στάρι» και τη σφυρηλάτηση μιας περισσότερο «καθαρής» πολιτικής θέσης.

Έτσι, για παράδειγμα, σύμφωνα με κορυφαίο στέλεχος του κόμματος: «[...] η φρίκη του πολέμου είναι λογικό να προκαλεί και να εξεγείρει τη συνείδηση κάθε τίμιου ανθρώπου [...] [ωστόσο] η αυθόρμητη αυτή στάση και αντίδραση, θετικό γεγονός κατ' αρχήν, αν δεν ολοκληρώνεται σε συνειδητό αγώνα δε θα ξεφεύγει από τα όρια μιας ευχής [...],¹¹⁵⁰ ενώ για τον τότε διευθυντή του *Ριζοσπάστη* «[...] ιμπεριαλιστικός πόλεμος και ιμπεριαλιστική ειρήνη [έτσι όπως την επιδιώκουν οι ευρωπαϊκές χώρες] είναι οι δύο όψεις του ίδιου και του αυτού νομίσματος [...] [και συνεπώς] δεν πρέπει κανένας εργάτης, κανένας αγωνιστής πλέον, να παρασύρεται από τέτοιους χατζηβατισμούς [...]».¹¹⁵¹ Η διόγκωση των δυνάμεων που

¹¹⁵⁰ Γόντικας, Δ., «Να ξεμπερδεύουμε με τις αυταπάτες και τις κλάψες για την ειρήνη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 2003.

¹¹⁵¹ Κουτσούμπας, Δ., «Αντιπολεμικά ψέματα και φιλειρηνικές υποκρισίες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2003.

κινητοποιούνται δεν είναι ασφαλές κριτήριο για να κριθεί η επιτυχία του κινήματος, καθώς «[...] το αντιπολεμικό κίνημα, κι αν ακόμη αποκτήσει μεγαλύτερες διαστάσεις, ένα μεγάλο μέρος του θα είναι ευάλωτο στην ενσωμάτωση, λίγες υπηρεσίες θα προσφέρει [...] αν δε συνοδευτεί με μια πλατιά συνειδητοποίηση ότι ο πόλεμος αποτελεί συνέχιση της ίδιας πολιτικής (εσωτερικής-εξωτερικής) με άλλα μέσα, πολεμικά [...]».¹¹⁵² Τέλος, για το ΚΚΕ είναι σαφές ότι «[...] το κίνημα κατά του πολέμου, εν δυνάμει, είναι εξαιρετικά επικίνδυνο για τους φορείς του πολέμου: Κουβαλάει μέσα του το σπέρμα της αμφισβήτησης, συνολικά, του καπιταλιστικού συστήματος [...]».¹¹⁵³ Συνεπώς «[...] από εκεί ξεκινά η αγωνία των αστικών κομμάτων και των “αριστερών” δεκανικιών τους να απονευρώσουν το αντιπολεμικό κίνημα, να το μετατρέψουν σε ένα ανώδυνο για το σύστημα “ευχολόγιο” [...]».¹¹⁵⁴

Τα παραπάνω παραθέματα δείχνουν ότι η διαφοροποίηση της πολιτικής θέσης του κόμματος από τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις είναι αντικείμενο συστηματικής προπαγάνδισης από την κομματική οργάνωση. Ως ένα βαθμό η επίταση στη διεκδίκηση του ριζοσπαστικού μονοπωλίου είναι και έκφραση ενός κομματικού πατριωτισμού: το κόμμα δηλαδή που εξέφρασε το αντιιμπεριαλιστικό/αντιπολεμικό συναίσθημα του ελληνικού λαού σε πλείστες περιστάσεις οφείλει να προασπιστεί και την πολιτική καθαρότητά του. Πρόκειται, προφανώς, για μια αμυντική τακτική, η οποία όμως δίνει τη δυνατότητα στο κόμμα να κινηθεί σε «ήσυχα (πολιτικά) νερά». Στο πλαίσιο αυτό, η σύνδεση αντιιμπεριαλιστικών και οικονομικών αιτημάτων είναι το στοιχείο που κατοχυρώνει την ιδιαιτερότητα του ΚΚΕ: «[...] Όσο και αν ο πόλεμος κατά του Ιράκ είναι και πρέπει να είναι στην πρώτη γραμμή της δράσης μας, δεν πρέπει να περάσει σε δεύτερη μοίρα ο αγώνας για το μεροκάματο, το μισθό και τη σύνταξη, κατά των απολύσεων, κατά της ιδιωτικοποίησης της Παιδείας και της Υγείας [...]».¹¹⁵⁵

Στο ενδιαμέσο, φυσικά, υπάρχουν και ορισμένες δράσεις που εντάσσονται στον προγραμματισμό της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003» για την Προεδρία: στις 29 Μαρτίου 2003 ΠΑΜΕ και «Δράση» οργανώνουν κινητοποιήσεις στη Βέροια κατά τη

---

¹¹⁵² Μαΐλης, Μ., «Μπορεί ο λαός!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 2003.

¹¹⁵³ Μπογιόπουλος, Ν., «Αντιπολεμικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 2003.

¹¹⁵⁴ Στο ίδιο.

¹¹⁵⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Προληπτικός πόλεμος των λαών κατά των ιμπεριαλιστών σε όλα τα μέτωπα», ομιλία σε πολιτική συγκέντρωση του ΚΚΕ για τον πόλεμο στο Ιράκ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 2003.

Σύνοδο των Υπουργών Δικαιοσύνης και Εσωτερικών και στις 5 Απριλίου 2003 διοργανώνεται «αγροτική αντισύνοδος» της ΠΑΣΥ στην Λάρισα. Σε όλες αυτές τις δράσεις δίνεται έμφαση στα αντιπολεμικά αιτήματα και στην ανάδειξη του ρόλου της ΕΕ στον πόλεμο. Στις 5 Απριλίου 2003 ΕΔΥΕΘ, «Δράση» και ΠΑΜΕ διοργανώνουν εκ νέου αντιπολεμικό συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη.

Σημαντική για το ΚΚΕ είναι η κινητοποίηση της 16ης Απριλίου 2003, ημέρα κατά την οποία θα λάβει χώρα το Άτυπο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Αθήνας, στην οποία θα επικυρωθεί και η μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ με τις ανατολικές χώρες. Στον προγραμματισμό της «Δράσης» η συγκεκριμένη ημερομηνία ήταν σπουδαίος σταθμός για την εξέλιξη των κινητοποιήσεων, ενώστη συνάφεια του πολέμου λαμβάνει και ξεκάθαρα αντιιμπεριαλιστικά χαρακτηριστικά. Το ΚΚΕ, από τη μια πλευρά, αναδεικνύει το ζήτημα της διεύρυνσης ως απόδειξη του ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα της Ένωσης και από την άλλη μετατρέπει την κινητοποίηση σε καταδίκη της παρουσίας του Μπλερ και του Αθνάρ στην Αθήνα – όπως τέσσερα χρόνια πριν με τον Κλίντον. Το κόμμα έχει λάβει, έτσι κι αλλιώς, ξεκάθαρα αρνητική θέση απέναντι στη διεύρυνση, ωστόσο η καταδίκη της σοσιαλιστικής εμπειρίας από ηγέτες ανατολικών χωρών που μετέχουν στη Σύνοδο ενισχύει την πολιτική φαρέτρα του κόμματος και με τη μορφή του «αντικομμουνισμού». Ακόμα, οι αναφορές του Συμβουλίου για τον πόλεμο¹¹⁵⁶ είναι αρκετά ουδέτερες, τη στιγμή μάλιστα που η περιρρέουσα ατμόσφαιρα είναι αρκετά αρνητική. Έτσι, η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» αποφαινεται ότι «[...] η διήμερη σύνοδος των εκπροσώπων του ευρωπαϊκού κεφαλαίου επιβεβαίωσε ότι από μια σύναξη φονιάδων, ληστών και υποκριτών μόνο

---

¹¹⁵⁶ Βλ., για παράδειγμα, τα δύο ντοκουμέντα που δημοσιοποιήθηκαν μετά το πέρας των εργασιών της Άτυπης Συνόδου: «Δήλωση της Προεδρίας για το Ιράκ, Αθήνα 16/4/2003», διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/75530.pdf, και «Διακήρυξη των Αθηνών – 16 Απριλίου 2003», διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/75541.pdf. Είναι ενδεικτικό ότι και στα δύο κείμενα έμφαση δίνεται στη μεταπολεμική διαχείριση της κατάστασης στο Ιράκ και αποφεύγεται ο οποιοσδήποτε σχολιασμός του πολέμου, ο οποίος έτσι κι αλλιώς βρίσκεται σε εξέλιξη. Η επαμφοτερίζουσα στάση της ΕΕ πάνω στο ζήτημα του πολέμου στο Ιράκ έχει περιγραφεί από πολλούς σχολιαστές ως χαρακτηριστικό παράδειγμα του ελλείμματος εσωτερικής συνοχής και κατά συνέπεια παραγωγής πολιτικών που παρουσιάζει η Ένωση (βλ. Chari, R.S. & F. Cavatorta, “The Iraq war: killing dreams of a unified EU?”, *European Political Science*, Vol. 3, No. 1, pp. 25-29).

αντίστοιχα αποτελέσματα μπορούσαν να προκύψουν [...]»,¹¹⁵⁷ ενώ και η Αλ. Παπαρήγα δηλώνει ότι «[...] η ΕΕ είναι καταδικασμένη να ενώνεται σε βάρος των λαών και να διαχωρίζεται στη διανομή της λείας [...]». ¹¹⁵⁸ Η συμμετοχή της κομματικής βάσης είναι για ακόμα μια φορά μαζική, ενώ το ΠΑΜΕ καταλαμβάνει συμβολικά τα γραφεία της British Airways στη Γλυφάδα. Την ίδια στιγμή, υπάρχει αντίστοιχη διαδήλωση διαμαρτυρίας της ΓΣΕΕ και του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ στην πλατεία Συντάγματος, σε απόσταση από αυτήν του ΚΚΕ, την οποία τα μέσα του κόμματος προσπαθούν να υποβαθμίσουν.¹¹⁵⁹ Και σε αυτή την κινητοποίηση ακολουθείται η πεπατημένη των προηγούμενων μηνών: συσπείρωση των κομματικών δυνάμεων και πρόταξη της διαφορετικής αντίληψης του κόμματος με πολεμική στους ανταγωνιστές στο αντιπολεμικό πεδίο.

Με τη διαδήλωση της 16ης Απριλίου το ΚΚΕ κλείνει (συμβολικά) τον κύκλο των κινητοποιήσεων του για τον πόλεμο. Στις 11 Απριλίου, τρεις ημέρες μετά την κατάληψη της Βαγδάτης από τις δυνάμεις της Συμμαχίας, με μια έκτακτη συνεδρίαση της Κεντρικής Επιτροπής αποτιμάται η αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση. Από το ντοκουμέντο που δημοσιοποιείται, πέραν της συγκεκριμένης ανάλυσης σχετικά με τους ιμπεριαλιστικούς πολέμους, κρατάμε τη διατύπωση ξανά του αιτήματος για μετατροπή του αντιπολεμικού αγώνα σε αγώνα ανατροπής του εσωτερικού πολιτικού συσχετισμού:

Ο αγώνας για την ειρήνη και τα κοινωνικά δικαιώματα είναι αναπόσπαστα δεμένος με την πάλη για την ανατροπή του σημερινού συσχετισμού δύναμης στη χώρα μας. Είναι αγώνας κατά των κυβερνήσεων και των πολιτικών δυνάμεων που στηρίζουν και συμμετέχουν στην ιμπεριαλιστική πολιτική, που την ανέχονται στο όνομα του ρεαλισμού. Αγώνας που θέτει ως προοπτική τη λαϊκή εξουσία, τη λαϊκή οικονομία.¹¹⁶⁰

---

¹¹⁵⁷ Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «“Μεγάλα” λόγια και γλοιώδης αντικομμουνισμός», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 2003.

¹¹⁵⁸ Παπαρήγα, Αλ., «Εμπορική συμφωνία εκμετάλλευσης των λαών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003.

¹¹⁵⁹ «Συγκέντρωση ΓΣΕΕ – Φόρουμ: Λαλίστατη σιωπή για τη διεύρυνση της εκμετάλλευσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003.

¹¹⁶⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις και εκτιμήσεις για τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση (13 Απριλίου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 345.

Το εν λόγω αίτημα το επαναλαμβάνει η Αλ. Παπαρήγα και σε μια πολιτική εκδήλωση του κόμματος στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης για την εμπειρία που αποκόμισε το κόμμα από τις είκοσι ημέρες κινητοποιήσεων, υποστηρίζοντας ότι «[...] το φιλειρηνικό αντιπολεμικό κίνημα πρέπει να γίνει κίνημα αντιιμπεριαλιστικό, αντιμονοπωλιακό, να συμβάλει στη διαμόρφωση ενός ευρύτερου κινήματος για αλλαγή της εξουσίας [...]».¹¹⁶¹ Αυτές οι εκκλήσεις δεν είναι τυχαίες· η επαναφορά στην πολιτική πραγματικότητα του εσωτερικού μετώπου αναπροσανατολίζει και τη δραστηριότητα της κομματικής βάσης.

Στις 20 Απριλίου 2003 λαμβάνει χώρα η 14η Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας του ΚΚΕ. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η εν λόγω διαδικασία συνοδεύτηκε από αλλαγή στη θέση του Γραμματέα, ωστόσο ακόμη μεγαλύτερη σημασία έχει η εισήγηση της Αλ. Παπαρήγα στη Συνδιάσκεψη, με την οποία θέτει και το νέο πλαίσιο καθηκόντων για την κομματική οργάνωση. Η ΓΓ του ΚΚΕ συζητά και πάλι το θέμα του «Μετώπου» τονίζοντας τα στοιχεία εκείνα της συμμαχικής πρότασης του κόμματος που τη διαφοροποιούν όχι μόνο από την πρακτική των άλλων κομμάτων, αλλά και από την πρακτική του ίδιου του κόμματος κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Έτσι, με τα λόγια της Παπαρήγα:

όταν αναφερόμαστε στο καθήκον της οικοδόμησης του Μετώπου, δεν εννοούμε, σύντροφοι, μια οποιαδήποτε συμμαχία, σαν και αυτές που επιδιώκαμε και που αντιστοιχούσαν σε προηγούμενα χρόνια, στις δεκαετίες του '60, του '70, του '80, ακόμα και στις αρχές του '90. Μιλάμε για το συγκεκριμένο χαρακτήρα που έχει το αντιιμπεριαλιστικό, αντιμονοπωλιακό, δημοκρατικό μέτωπο πάλης και το συγκεκριμένο στόχο που υπηρετεί.¹¹⁶²

Στο πλαίσιο αυτό, εντοπίζεται από τη ΓΓ του κόμματος ανεπαρκής κατανόηση της λογικής του «Μετώπου» από την κομματική οργάνωση –«[...] είναι φανερό, σύντροφοι, πως δεν έχει συνειδητοποιηθεί, δεν έχει διαποτίσει τη δουλιά μας η ουσία αυτού του καθήκοντος[...]»–,¹¹⁶³ κάτι που πιθανόν να υποδηλώνει και την ανάδυση

¹¹⁶¹ Παπαρήγα, Αλ., «Ο ιμπεριαλισμός είναι η μήτρα του πολέμου», ομιλία στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ (17 Απριλίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 2003.

¹¹⁶² Παπαρήγα, Αλ., «Θέμα πρώτης γραμμής για τους κομμουνιστές η υπόθεση της Κούβας και της Κορέας», ομιλία στη 14η Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ (20 Απριλίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2003.

¹¹⁶³ Στο ίδιο.

τάσεων κριτικής τοποθέτησης απέναντι στην εν λόγω γραμμή. Είναι λογικό, τη στιγμή που η μαζικότητα των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων έθεσαν και πάλι ερωτήματα για την κομματική στρατηγική, να έχουν εκφραστεί, αν όχι αντιρρήσεις, τουλάχιστον ορισμένες ενστάσεις στο εσωτερικό των οργανώσεων για την αδυναμία του κόμματος να εκμεταλλευτεί την αντιπολεμική έκρηξη. Για την κομματική ελίτ, παρά ταύτα, κύρια μέριμνα είναι η κατοχύρωση της διαφορετικότητας και η περαιτέρω ανάπτυξη του ρηξιακού χαρακτήρα της κομματικής στρατηγικής.

Για αυτόν το λόγο και η Αλ. Παπαρήγα ξεκαθαρίζει ότι «[...] σήμερα αυτή η γραμμή ρήξης με τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό έχει βαθύτερο χαρακτήρα, έχει αντικειμενικά περισσότερο αντικαπιταλιστικό χαρακτήρα από ποτέ [...]» και «[...] δεν μπορούμε, επομένως, να έχουμε σήμερα γραμμή συσπείρωσης με άλλες δυνάμεις στη βάση των συνεπειών που προκαλεί αυτή η πολιτική [...]».¹¹⁶⁴ Το αντικαπιταλιστικό «Μέτωπο» χρειάζεται «[...] την ενότητα αντίληψης και δράσης σε όσο γίνεται μεγαλύτερο μέρος της εργατικής τάξης [...] [και] αταλάντευτο μέτωπο με τον ομοιοταξισμό [...] ανεξάρτητα από την πολιτική δύναμη του φορέα [...]».¹¹⁶⁵ Στη συνάφεια αυτή, οποιαδήποτε συμμαχιακή απόπειρα που περιλαμβάνει δυνάμεις του ΠΑΣΟΚ, ακόμη και στο πλαίσιο της αντιπολεμικής κινητοποίησης, θα είναι θνησιγενής και θα οδηγεί αναπόφευκτα στη χειραγώγηση του αναπτυσσόμενου κινήματος:

Θα χάσουμε από την οπτική μας ότι εδώ τώρα γίνεται προσπάθεια ελέγχου του κινήματος, ότι μπαίνει μέσα αυτό που λέει ο Συνασπισμός, το «κοινωνικό» ΠΑΣΟΚ – τώρα η ΓΣΕΕ είναι το κοινωνικό ΠΑΣΟΚ – ότι πρόκειται για ελιγμό για να περάσει η κεντροαριστερά; [...] Αυτό το ειδύλλιο πόσο θα κρατούσε; Μέχρι τη Σύνοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή μέχρι το τέλος του πολέμου.¹¹⁶⁶

Η εν λόγω παρέμβαση της ΓΓ του ΚΚΕ έχει μεγάλη σημασία αφού αποκαλύπτει με τους πλέον καθαρούς όρους τη μετατόπιση στις στρατηγικές στοχεύσεις του κόμματος. Η έμφαση στον «αντικαπιταλισμό» και στις οξυμένες «αντικειμενικές συνθήκες» αφήνει ελάχιστα περιθώρια να επιδιωχθεί κάποια συμμαχιακή σύγκλιση πέραν αυτής που πιθανόν να επιτυγχάνεται εντός των

---

¹¹⁶⁴ Στο ίδιο (ηέμφαση δική μας).

¹¹⁶⁵ Στο ίδιο.

¹¹⁶⁶ Στο ίδιο.

μετωπικών σχημάτων του κόμματος. Την ίδια στιγμή καταδεικνύει και την πολωτική τακτική που προτίθεται να ακολουθήσει η κομματική ελίτ έως και το τρίήμερο του Ιουνίου, η οποία ως ένα σημείο προβάλλεται εσωκομματικά και ως ανάγκη για εκλογική ετοιμότητα (βλ. παρακάτω).

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και ένα εκτεταμένο άρθρο του Γ. Μαρίνου για το ΠΑΜΕ στο 2ο τεύχος της *Κομμουνιστικής Επιθεώρησης* για το 2003,¹¹⁶⁷ στο οποίο υπάρχει μια συνόψιση της εμπειρίας που έχει αποκομίσει το κόμμα από την εν λόγω στρατηγική. Στο άρθρο αναδεικνύεται ο ρηξιακός προσανατολισμός του ΠΑΜΕ, έτσι όπως τον κατανοεί το ΚΚΕ, αλλά και η ασυμβίβαστη αντίθεσή του προς τον «κυβερνητικό-εργοδοτικό συνδικαλισμό». Σύμφωνα με έναν αρκετά σαφή ορισμό που δίνεται στο άρθρο:

το ΠΑΜΕ αποτελεί χώρο ταξικής συσπείρωσης συνδικάτων, συνδικαλιστών, συντονιστικών επιτροπών, επιτροπών αγώνα που παλεύουν συντονισμένα, πανελλαδικά με όρους μαζικού κινήματος, με πλαίσιο στόχων πάλης που εκφράζει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και απαντάει στη στρατηγική του κεφαλαίου, στις καπιταλιστικές αναδιαρθρώσεις, στη συνολική αντιλαϊκή πολιτική που εφαρμόζει η Ευρωπαϊκή Ένωση, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ με τη στήριξη της ΝΔ και του ΣΥΝ.¹¹⁶⁸

Επιπλέον, για τον Μαρίνο «[...] η αυτοτελής δράση του ΠΑΜΕ είναι μια σημαντική κατάκτηση [...]» όπου η «αυτοτέλεια» έγκειται στην παρέμβασή του όχι ως παράταξης αλλά ως οιονεί συνδικάτου. Ως κινητοποιήσεις-ορόσημα ορίζονται αυτές της 3ης Απριλίου 2002 για το ασφαλιστικό και η πιο πρόσφατη της 21ης Μαρτίου 2003. Και στις δύο περιπτώσεις το πολιτικό πλαίσιο του ΠΑΜΕ αφενός δέσμευε απόλυτα όσους ενεργοποιούνταν και αφετέρου απέκλειε πλήρως τις λοιπές συνδικαλιστικές δυνάμεις. Στη φάση αυτή το ΠΑΜΕ «δημιουργεί ρήγματα» στους τρέχοντες συνδικαλιστικούς συσχετισμούς, μέσω των επιτροπών αγώνα παλεύει να ανατρέψει και εξωτερικά τις «συμβιβασμένες» συνδικαλιστικές ηγεσίες και, το κυριότερο, παύει να πιέζει εντός των συνδικάτων για να «τραβήξει δυνάμεις», αλλά αντίθετα δημιουργεί εξωτερικούς πόλους συσπείρωσης που «τραβούν δυνάμεις» και λειτουργεί ανταγωνιστικά προς τα συνδικάτα. Είναι προφανές ότι σταδιακά το

---

¹¹⁶⁷ Μαρίνος, Γ., «Συμπεράσματα από τη δράση του ΠΑΜΕ», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2003, διαθέσιμο στο: <http://www.komep.gr/2003-teyxos-2/symperasmata-apo-th-drash-toy-pame>.

¹¹⁶⁸ Στο ίδιο.

ΠΑΜΕ αλλά και τα στελέχη που το καθοδηγούν έχουν μια δεδομένη πολιτική κατεύθυνση που σε επίπεδο συμμαχιακών αναφορών είναι αρκετά κλειστή και αποκλείουσα. Αυτό δεν σημαίνει ότι το ΠΑΜΕ παράγει αυτόνομη σκέψη στο εσωτερικό του κόμματος· πιθανόν έχει περισσότερο κατασταλαγμένες θέσεις και κυρίως το μοντέλο οργανωτικής ενεργοποίησης που σφυρηλατεί τείνει σε μια ανάλυση του συμμαχιακού τοπίου που δεν επιτρέπει συγκλίσεις, αλλά αντίθετα συγκροτείται στη βάση της ρήξης, της σύγκρουσης, της αντιπαράθεσης. Βέβαια, όσο το ΠΑΜΕ λογίζεται παράγοντας διεύρυνσης της επιρροής του κόμματος και επιτυχούς παρέμβασης στο κοινωνικό πεδίο, τόσο και οι τάσεις που αυτό εμφανίζει έχουν σαφή επίδραση στον γενικότερο προσανατολισμό της κομματικής στρατηγικής.

Από την Πρωτομαγιά του 2003 το κόμμα μπαίνει στην τελική ευθεία για τις κινητοποιήσεις του Ιουνίου. Από ένα σημείο και μετά μετατοπίζει πλέον την αιχμή των παρεμβάσεων του στην προώθηση οικονομικών αιτημάτων και στην πριμοδότηση του ΠΑΜΕ σε σχέση με τα λοιπά μετωπικά σχήματα. Ήδη η απεργία της 1ης Μαΐου νοηματοδοτείται μέσα από την έκφραση της αντίθεσης προς τις συνδικαλιστικές ηγεσίες και της αντιπαράθεσης με αυτές. Για πρώτη φορά σε Πρωτομαγιά το ΚΚΕ επιλέγει συνειδητά την τακτική της ολοκληρωτικά χωριστής διαδήλωσης και αναπτύσσει μια πολύ συγκεκριμένη επιχειρηματολογία υπέρ της εν λόγω τακτικής επιλογής. Εδώ έχουν ενδιαφέρον δύο σημεία: α) για πρώτη φορά το ΚΚΕ δεν προβάλλει το ΠΑΜΕ ως αντιπρότυπο ενότητας, αλλά αντίθετα ως εναλλακτικό και ανταγωνιστικό πόλο συσπείρωσης των εργαζομένων σε σχέση με ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, με φιλοδοξίες αναγνώρισής του ως οιονεί συνδικάτου – κάτι που φαίνεται και από τη διάταξη των δυνάμεών του στη διαδήλωση· και β) η λογική της «ενότητας της εργατικής τάξης» υπερβαίνει οποιαδήποτε συμμαχιακή επιδίωξη και δίνει στη στρατηγική του ΠΑΜΕ σαφή πρωτοκαθεδρία.

Ουσιαστικά από τα μέσα, περίπου, του Μαΐου και μέχρι και τα τέλη του Ιουνίου το ΚΚΕ στρέφεται σε μια καμπάνια «ενάντια στην ανεργία και τις απολύσεις», την οποία διεξάγει επ' αφορμή σειράς ομαδικών απολύσεων σε διάφορες επιχειρήσεις («Σίσσερ-Πάλκο», «Υβόννη», «Γιούλα», «Κρίκας», «Ιππόκαμπος», «Αφοί Αντωνόπουλοι», «Πεταλούδα», «Τριούμφ», «Αγνό»). Ειδικά στην περίπτωση της «Σίσσερ-Πάλκο», όπου επίκειται το κλείσιμο του εργοστασίου της εταιρείας στην Αθήνα, το ζήτημα γίνεται αντικείμενο διαξιφισμών στο Εργατικό Κέντρο Αθήνας, κάτι που φέρνει σε αντιπαράθεση το ΠΑΜΕ με την πλειοψηφία του ΕΚΑ. Το ΚΚΕ μεθοδεύει την παρέμβασή του, με αιχμή το ΠΑΜΕ, δημιουργώντας επιτροπές αγώνα

σε όλες αυτές τις εταιρείες, με συνεχή παρουσία στις κινητοποιήσεις των εργαζομένων των εταιρειών αυτών, ενώ φέρνεται θέμα στη Βουλή και διοργανώνει πανελλαδικό συλλαλητήριο στις 5 Ιουνίου 2003¹¹⁶⁹. Ταυτόχρονα, το κόμμα καταθέτει πρόταση για την ανεργία¹¹⁷⁰ και οργανώνει συζητήσεις σε συνδικαλιστικούς χώρους γύρω από αυτό το θέμα¹¹⁷¹. Το ζήτημα της ανεργίας βρίσκεται στον πυρήνα της οικονομικής διεκδίκησης, επιδέχεται πολωτικές πρακτικές και, το κυριότερο, συνιστά ιδανική «γέφυρα» για την κινητοποίηση του Ιουνίου στη Θεσσαλονίκη όπου το ΚΚΕ θέλει να δώσει έναν προεξαρχόντως αντικαπιταλιστικό τόνο στην παρέμβασή του.

Το τετραήμερο 19-22 Ιουνίου 2003 είναι η απόληξη του σχεδιασμού ενός ολόκληρου δεκαοχτάμηνου, αν και οι εξελίξεις –ειδικά στο ζήτημα του πολέμου– είχαν εξαντλήσει τη δυναμική που το κόμμα θα επιθυμούσε τότε να κορυφωθεί. Στην πραγματικότητα, το ΚΚΕ έχει ήδη εισέλθει σε κατάσταση προεκλογικής ετοιμότητας και συνεπώς το τετραήμερο της Συνόδου Κορυφής συνιστά συμβολική κορύφωση ενός πυκνού κύκλου κινητοποιήσεων.

Καταρχάς, στις 19-20 Ιουνίου 2003 το ΚΚΕ διοργανώνει συνάντηση κομμουνιστικών κομμάτων στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, με την οποία μπαίνει ένας στοιχειώδης προγραμματισμός για τη διεθνική συνεννόηση των «ορθόδοξων» κομμουνιστικών κομμάτων. Η Αλ. Παπαρήγα στην εισήγησή της επισημαίνει ότι «[...] η ανάπτυξη αυτού του κινήματος κατά του ιμπεριαλιστικού πολέμου [...] δεν είναι ευθύγραμμη και μέσα στους κόλπους του αναπτύσσονται και δυνάμεις με διαφορετικές πολιτικές απόψεις και αντιλήψεις και μάλιστα δυνάμεις που δεν κρύβουν την εχθρότητά τους προς τους κομμουνιστές και την κοσμοθεωρία τους [...]»,¹¹⁷² προσπαθώντας έτσι να δείξει τον «αντικομμουνιστικό» χαρακτήρα κάποιων αντιπολεμικών δυνάμεων και συνεπώς να αιτιολογήσει και την άρνηση συνεργασίας.

---

¹¹⁶⁹ «Εργάτες και άνεργοι κατέκλυσαν χτες τους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2003.

¹¹⁷⁰ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το πρόβλημα της ανεργίας και των απολύσεων», ανακοίνωση (25 Μαΐου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 350-355 και επίσης Παπαρήγα, Αλ., «Μέτρα για την ανακούφιση των ανέργων και των οικογενειών τους», συνέντευξη Τύπου (26 Μαΐου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2003.

¹¹⁷¹ Μαρίνος, Γ., «Χρειάζονται ριζικές αλλαγές – αποφασιστική ενίσχυση του ΚΚΕ», αποσπάσματα από εισήγηση σε εκδήλωση των Αχτιδικών Οργανώσεων Βιομηχανίας, Εμπορίου και Υπηρεσιών της ΚΟΑ του ΚΚΕ (11 Ιουνίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουνίου 2003.

¹¹⁷² Παπαρήγα, Αλ., «Με επιμονή στην ενότητα, το συντονισμό και την κοινή δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος», εισήγηση στη Διεθνή Συνάντηση Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων (19-20 Ιουνίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 2003.

Την ίδια στιγμή θέτει ορισμένες σκέψεις τόσο για το δύσκολο της μετάβασης από το εθνικό στο περιφερειακό επίπεδο αν δεν υπάρχουν ισχυρά εθνικά κινήματα με αντιμπεριαλιστικό-αντιμονοπωλιακό προσανατολισμό.

Ήδη από τις 19 Ιουνίου 2003 λειτουργεί κάμπινγκ της ΚΝΕ στο δήμο Αγ. Παύλου, στις 20 Ιουνίου 2003 το ΠΑΜΕ διοργανώνει διεθνή συνάντηση συνδικαλιστών και διαδήλωση στον Νέο Μαρμαρά Χαλκιδικής, όπου βρίσκεται το ξενοδοχείο «Πόρτο Καρράς», το οποίο και φιλοξενεί τη Σύνοδο Κορυφής. Στις 21 Ιουνίου 2003 πραγματοποιείται η μεγάλη διαδήλωση με μαζική συμμετοχή από όλους τους εμπλεκόμενους δρώντες (ΠΑΜΕ, Φόρουμ, εξωκοινοβουλευτική Αριστερά).

Για τις διαδηλώσεις του τετραήμερου το ΚΚΕ φρόντισε να αναδείξει ορισμένα διεθνιστικά χαρακτηριστικά – παρότι προηγουμένως αντιμετώπιζε τις κινητοποιήσεις για την Προεδρία με «εθνική» προτεραιότητα. Έτσι, φερειπείν, ο Δ. Αρβανιτάκης δηλώνει ότι:

Διαδηλώνουμε μαζί με επαναστατικές, αντιμπεριαλιστικές οργανώσεις και κομμουνιστικά κόμματα από άλλες χώρες, όπως κάναμε στη Γένοβα, στην Κοπεγχάγη, στην Πράγα, στη Φλωρεντία, γιατί ο διεθνισμός, η αλληλεγγύη, ο συντονισμός των κομμουνιστικών κομμάτων και των αντιμπεριαλιστικών οργανώσεων είναι το όπλο των καταπιεσμένων, των καταφρονεμένων, απέναντι στον ιμπεριαλισμό και την κεφαλαιοκρατία...¹¹⁷³

Ταυτόχρονα, ωστόσο, ξεκαθαρίζεται ότι «[...] για να επιτευχθεί η Ευρώπη των λαών, που εμείς τη λέμε Ευρώπη του σοσιαλισμού, πρέπει πριν απ' όλα το κίνημα σε κάθε χώρα να δουλέψει για την αποδυνάμωση της ΕΕ [...]».¹¹⁷⁴

Η διαδήλωση της 21ης Ιουνίου 2003 προέκυψε ως μια εξαιρετικά μαζική και εμβληματική συνάμα κινητοποίηση, που συμπύκνωσε την έντονη κινητοποιητική δυναμική της προηγούμενης περιόδου. Υπό μία έννοια, αποκάλυψε ρήγματα στην ελληνική κοινωνία και μια γενική δυσφορία απέναντι στο παρακμάζον εκσυγχρονιστικό εγχείρημα· ταυτόχρονα, κατέδειξε και μια δυσπιστία για το ευρωπαϊκό εγχείρημα, μόλις δύο χρόνια μετά την πολυδιαφημιζόμενη είσοδο της

---

¹¹⁷³ Αρβανιτάκης, Δ., «Διαδηλώνουμε στη Θεσσαλονίκη και τη Χαλκιδική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2003.

¹¹⁷⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Λαϊκό Μέτωπο συνολικής εναντίωσης στην ΕΕ», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουνίου 2003.

χώρας στην Ευρωζώνη. Ιδίως για το Συνασπισμό, σε συμβολικό επίπεδο, η εν λόγω συγκυρία αποτελεί μια κρίσιμη καμπή για την ώσμωση του κόμματος με τα λεγόμενα «κινήματα» και τη συνακόλουθη «αριστερή στροφή». Ωστόσο, το ΚΚΕ, παρότι συμμετέχει μαζικά στις κινητοποιήσεις και μεθοδεύει συστηματικά την ενεργοποίηση του κομματικού μηχανισμού, δεν επενδύει συμβολικά στην εν λόγω κινητοποίηση. υπάρχουν άλλες δράσεις που έχουν προτεραιότητα – π.χ., όπως είδαμε, οι απεργίες που οργάνωσε το ΠΑΜΕ. Σε κάθε περίπτωση, η μεγάλη διαδήλωση χαρακτηρίζεται και από εσωτερική ένταση, αφού το μεν ΚΚΕ κατηγορεί τον αντιεξουσιαστικό χώρο για «προβοκατόρική δράση» – κάποιες ομάδες, πράγματι, επιτέθηκαν στα γραφεία της ΚΟΘ–, αλλά από την άλλη πλευρά άλλες δυνάμεις κατηγορούν το ΚΚΕ ότι τις απέκοψε με τα περιφρουρημένα μπλοκ του με αποτέλεσμα να δεχθούν επίθεση από τα ΜΑΤ. Ασχέτως του τι πραγματικά συνέβη –στις σελίδες του αριστερού Τύπου εμφανίζονται αντικρουόμενες περιγραφές–, αποκαλύπτεται σίγουρα μια εσωτερική ένταση ανάμεσα στις δυνάμεις που έλαβαν μέρος στη διαδήλωση. Η διάθεση του ΚΚΕ να διαχωρίσει τη θέση του από τους υπόλοιπους φαίνεται και από το κεντρικό άρθρο του *Ριζοσπάστη* στις 21 Ιουνίου:

Στις διαδηλώσεις της Θεσσαλονίκης υπάρχει η μεγάλη πλειοψηφία που ξέρει τον αντίπαλο, που δε βαυκαλίζεται με αυταπάτες, που γνωρίζει καλά πως η πάλη θα δικαιωθεί στην ανατροπή του ιμπεριαλισμού και στην οικοδόμηση του νέου κόσμου [...]. Υπάρχουν όμως και κάποιοι που, συνειδητά ή ασυνείδητα, με την τακτική και την προπαγάνδα τους, ανακυκλώνουν αυταπάτες, προσφέροντας τις καλύτερες υπηρεσίες στον κόσμο του «Πόρτο Καρράς». Αυτοί που ζητούν «κόσμο στρογγυλό», που ισχυρίζονται πως «ένας άλλος κόσμος είναι εφικτός» χωρίς σύγκρουση, χωρίς πάλη αντιιμπεριαλιστική, χωρίς να θιγεί η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Αυτοί που βγάζουν γλώσσα στην πραγματικότητα που επιμένει να τους διαψεύδει.¹¹⁷⁵

Αντίστοιχο είναι το πνεύμα και στους απολογισμούς των εμπλεκόμενων φορέων με το πέρας της Συνόδου Κορυφής, όπου προβάλλεται και εξαιρείται η ιδιαίτερη παρέμβαση των σχημάτων του κόμματος. Για παράδειγμα, για τον Χρ. Κόφφα, Γραμματέα της ΚΟΘ και μέλος της Γραμματείας της «Δράσης»:

---

¹¹⁷⁵ «Δύο αντίθετοι κόσμοι», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουνίου 2003.

Είναι εκατοντάδες οι μικρές και μεγάλες εκδηλώσεις που οργάνωσε η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» και τα κινήματα που την απαρτίζουν σε όλο αυτό το διάστημα της Ελληνικής Προεδρίας. Οι εκδηλώσεις αυτές, η αποφασιστικότητα, η μαζικότητα και η φαντασία που τις χαρακτήριζαν, κατέστησαν τη «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» *βασική δύναμη του κινήματος αντίστασης* ενάντια στην αντιδραστική προεδρία της ελληνικής κυβέρνησης και της ΕΕ συνολικά.¹¹⁷⁶

Επιπρόσθετα, οι εμπλεκόμενοι καθοδηγητικά στο μετωπικό σχήμα αποφαίνονται ότι:

σαν «Δράση» πετύχαμε τους στόχους που είχαμε θέσει: Να απλώσουμε αυτή τη λογική όσο γίνεται πιο πλατιά όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά στην Ευρώπη και σ' όλο τον κόσμο. Και να εκφράσουμε την αλληλεγγύη μας στις χώρες που βρίσκονται στο στόχαστρο του ιμπεριαλισμού, όπως Κούβα, Ιράν, Ιράκ, Βόρεια Κορέα.¹¹⁷⁷

Από την άλλη πλευρά, το ΠΑΜΕ στη δική του ανακοίνωση καταγράφει ως κεκτημένο το γεγονός ότι τα μπλοκ του ήταν περιφρουρημένα:

Η εργατική τάξη της χώρας μας συσπειρωμένη στο ταξικό συνδικαλιστικό κίνημα, στο ΠΑΜΕ, μαζί με τους χιλιάδες άλλους αγωνιστές του μαζικού λαϊκού, αντιιμπεριαλιστικού, αντιμονοπωλιακού κινήματος, έζησε, το Σάββατο 21 Ιουνίου 2003, *μια μεγαλειώδη, μαζική, μαχητική, συγκροτημένη, πειθαρχημένη και καλά περιφρουρημένη πορεία που καταλάμβανε κάθε τετραγωνικό μέτρο σε όλα τα χιλιόμετρα του χώρου από το λιμάνι ως το Λευκό Πύργο κι από εκεί ολόκληρη την Τσιμισκή ως πίσω πάλι στο λιμάνι [...]. Αποδείχτηκε, επίσης, πως όπου υπήρξε περιφρούρηση –κι αυτή ήταν απόλυτη και εξαιρετικά καλή στα μπλοκ της διαδήλωσης που οργάνωσε το ΠΑΜΕ– δεν μπορούσαν και δεν έγιναν επεισόδια.*¹¹⁷⁸

---

¹¹⁷⁶ «Να πούμε ΣΤΟΠ σε ΝΑΤΟ – ΗΠΑ – ΕΕ», συνέντευξη Τύπου κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2003.

¹¹⁷⁷ Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «Συνεχίζουμε με αποφασιστικότητα», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2003.

¹¹⁷⁸ ΠΑΜΕ, «Συσπειρωμένοι στον ταξικό πόλο συνεχίζουμε», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2003.

Σε γενικές γραμμές, το κλείσιμο του κινητοποιητικού κύκλου του εξαμήνου της Προεδρίας ολοκληρώνεται για την ελίτ του ΚΚΕ με τη διαπίστωση ότι η πολύμηνη ενεργοποίηση της κομματικής οργάνωσης δεν επέφερε την περιπόθητη διεύρυνση της κοινωνικής επιρροής –αν και πιθανόν να μην ήλπιζαν εξαρχής σε αυτό–, αλλά τη συσπείρωση της κομματικής βάσης σε μια φάση όπου η συνοχή της βρισκόταν σε αμφισβήτηση – ιδίως μετά τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002. Το κόμμα επέδειξε ανθεκτικότητα και, το κυριότερο, φάνηκε ετοιμοπόλεμο για μια εξαιρετικά μεγάλη περίοδο. Η διαρκής ενεργοποίηση της κομματικής βάσης, δε, επέτρεπε τη διατήρηση ενός αγωνιστικού πνεύματος, την οργανωτική ετοιμότητα και τη διασφάλιση μιας ενιαίας στόχευσης που θα απέκλειε τυχόν απώλειες. Το επίδικο της εσωκομματικής συνοχής επανέρχεται πάλι ως συλλογική επιδίωξη και λειτουργεί καταλυτικά προς τον καθορισμό των κομματικών επιδιώξεων. Το έτερο επίδικο ήταν η εμπέδωση της στρατηγικής του ΠΑΜΕ, το οποίο αναβαθμίζεται, ιδίως αναδεικνυόμενο ως ο βασικός μοχλός και της αντιπολεμικής κινητοποίησης.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, υπάρχουν και ορισμένες αρνητικές εκφάνσεις της παρέμβασης του κόμματος στην εν λόγω περίοδο. Καταρχάς το κόμμα δείχνει να έχει πολύ στενά περιθώρια επηρεασμού της καθημερινής πολιτικής ατζέντας. Εκ των πραγμάτων οι προηγούμενες αντιπολεμικές κινητοποιήσεις –ιδίως για τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία– έθεταν τις πρωτοβουλίες πιο ψηλά στη δημόσια ατζέντα· στη φάση αυτή φαίνεται ότι οι διάφορες δράσεις του κόμματος καταλήγουν να είναι εσωτερικής απεύθυνσης, κάτι που ναι μεν υπηρετεί το στόχο της επανασυσπείρωσης, αλλά περιορίζει και τις όποιες δυνατότητες διεύρυνσης. Επιπλέον, η επαναληπτικότητα των δράσεων σε όλο αυτό το διάστημα έφερε κόπωση και ρουτίνα στην κομματική οργάνωση, κάτι που εξηγεί εν μέρει και τη γρήγορη μετατόπιση του ενδιαφέροντος της κομματικής ελίτ στην προεκλογική προετοιμασία (βλ. παρακάτω). Έτσι κι αλλιώς, η πυκνότητα των εξελίξεων και των γεγονότων καθ' όλο το εξάμηνο στην ουσία ανέτρεπαν τους περισσότερους μεσοπρόθεσμους και μακροπρόθεσμους σχεδιασμούς.

Εν γένει η στρατηγική του κόμματος στην κρίσιμη αυτή περίοδο χαρακτηρίζεται από αμυντικό πνεύμα. Οι ανάγκες επανασυσπείρωσης μετά τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 παράγουν μια σειρά από απαντήσεις από την ελίτ του ΚΚΕ οι οποίες διαπερνούν το σύνολο της κομματικής παρέμβασης. Έτσι, οι εγκλήσεις του κόμματος είναι λιγότερο συμπεριληπτικές από το παρελθόν –δίνεται έμφαση στην ταξική ταυτότητα–, τα προτάγματα θέτουν περισσότερο

«ασυμβίβαστες» γραμμές –εμφανίζεται, για παράδειγμα, ο «αντικαπιταλισμός», που ως κατηγορία δεν χρησιμοποιούνταν συχνά από το ΚΚΕ– και τέλος οι συμμαχιακές εκκλήσεις είναι σχεδόν ανύπαρκτες ή μάλλον περιορίζονται στο κοινωνικό πεδίο, διαμέσου των μετωπικών σχημάτων του κόμματος, και χωρίς περιθώριο συνεργασίας με οποιαδήποτε άλλη πολιτική δύναμη. Το δέον επομένως της «ιδεολογικής καθαρότητας» επανέρχεται ως βασική αρχή που κανοναρχεί την κομματική παρέμβαση και θέτει τους όρους αλληλεπίδρασης του κόμματος με τους λοιπούς ανταγωνιστές στο κομματικό σύστημα – αυτό θα φανεί και στις εκλογές του 2004. Με τα λόγια του Γ. Πέρρου, βασικού στελέχους του ΠΑΜΕ: «[...] δυναμώνουμε το αντιιμπεριαλιστικό λαϊκό κίνημα για να *αμυνθούμε*, να *καθυστερήσουμε*, να *παρεμποδίσουμε* τα αντιλαϊκά μέτρα για να *αποσπάσουμε* νίκες, με στόχο την *ανατροπή* της αντιλαϊκής πολιτικής της κυβέρνησης που υποστηρίζει και η ΝΔ [...]».¹¹⁷⁹ Οι ρηματικές εκφράσεις «αμυνθούμε», «καθυστερήσουμε», «παρεμποδίσουμε», «αποσπάσουμε» φανερώνουν την επικράτηση μιας λογικής αμυντικής διεκδίκησης, η οποία αναγνωρίζει τους περιορισμούς του τρέχοντος πλαισίου και προσπαθεί να θέσει εμπόδια στην προσπάθεια των «μονοπωλίων» και των εκφραστών τους να αφαιρέσουν από τους εργαζομένους τις κατακτήσεις τους.

Συμπερασματικά, σε σχέση με την περίοδο 2000-2002, φαίνεται ότι λήγουν οριστικά τα όποια δειλά συμμαχιακά ανοίγματα, επικρατεί η τάση της οχύρωσης πίσω από τα «ιδεολογικά τείχη» και παγιώνεται πλέον το πρωτείο του ΠΑΜΕ στην έκφραση της κομματικής λογικής στο μαζικό πεδίο. «Φυτεύονται» δηλαδή οι «σπόροι» της φυσιογνωμίας του κόμματος για την επόμενη δεκαετία. Η προετοιμασία του ΚΚΕ για τις εκλογές του 2004 –ειδικά τις βουλευτικές– μεταφέρει αυτή την τάση και στο επίπεδο της εκλογικής τακτικής. Η επιδίωξη της «επανασυσπείρωσης» και στο επίπεδο της εκλογικής επιρροής θα λειτουργήσει ως όχημα για την καλύτερη δυνατή προσαρμογή της κομματικής βάσης στην εν λόγω στρατηγική επιλογή.

---

¹¹⁷⁹ Επιτροπή Αθήνας της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003», «Καθημερινή πάλη για την ανατροπή της αντιλαϊκής πολιτικής», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 2003.

4.3 Βουλευτικές εκλογές και ευρωεκλογές 2004

Οι διπλές εκλογές του 2004 φαίνεται ότι αποτέλεσαν ένα ξέσπασμα για την ελληνική κοινωνία το οποίο συνοδεύτηκε από ένα έντονο αίσθημα «κόπωσης» από 11 χρόνια συνεχούς κυβερνητικής παρουσίας από το ΠΑΣΟΚ. Μάλιστα, σε συνδυασμό από έντονα φαινόμενα «αλαζονείας» εκ μέρους κυβερνητικών στελεχών και κατηγορίες για «διαφθορά», ιδίως κατά τη δεύτερη κυβερνητική θητεία του Κ. Σημίτη (2000-2004), όπως επίσης και η «αμηχανία» του εκσυγχρονιστικού προτάγματος να δώσει στη χώρα ένα νέο πρόταγμα μετά την είσοδο της χώρας στην Ο.Ν.Ε, «νομιμοποίησαν» την κυβερνητική εναλλαγή και την άνετη εκλογική νίκη της ΝΔ. Ακόμα και η αλλαγή ηγεσίας στο ΠΑΣΟΚ μέσω της πρωτόγνωρης για το ελληνικό κομματικό σύστημα διαδικασία επιλογής (το περίφημο «δαχτυλίδι») στο έκτακτο Συνέδριο του 2004, με την εκλογή του Γ. Παπανδρέου, ο οποίος με το πρόταγμα της «Συμμετοχικής Δημοκρατίας» κατάφερε να απευθυνθεί στο «θυμικό» της παραδοσιακής κοινωνικής συμμαχίας του ΠΑΣΟΚ, με αποτέλεσμα να παρουσιάσει σημαντική συσπείρωση, ωστόσο δεν απέτρεψε τελικά την απόσυρση του ΠΑΣΟΚ από την εξουσία και την απότομη εισαγωγή του σε ένα καθεστώς ανασφάλειας και περισυλλογής.

Ο Χρ. Βερναρδάκης κάνει λόγο για μια διαιρετική τομή ανάμεσα στους «εξασφαλισμένους» και τους «μη εξασφαλισμένους»,¹¹⁸⁰ η οποία καθόρισε και την ψήφο σε αυτές τις βουλευτικές εκλογές. Η διαύγαση ενός κοινωνικού ρήγματος, το οποίο επέφερε εκλογικές μετατοπίσεις, φανερώνει και μια διάσταση «στα κάτω» τόσο στις συλλογικές αναμονές από την οικονομική πολιτική μιας κυβέρνησης όσο και στην αυτοεικόνα τους στο πλαίσιο του εκσυγχρονιστικού οράματος. Η διάχυτη δυσαρέσκεια, εκ των πραγμάτων, έβρισκε πολλά οχήματα για να τροφοδοτήσει τη δημόσια συζήτηση και να συνεγείρει αυθόρμητες ή λιγότερο αυθόρμητες συλλογικές αντιδράσεις. Το εξάμηνο της Προεδρίας και το αντιπολεμικό ξέσπασμα είναι μία περίπτωση. Η έκρηξη της συζήτησης περί «διαφθοράς» και «σήψης» είναι ένα άλλο κρίσιμο σημείο, όταν μάλιστα μια ολόκληρη προεκλογική εκστρατεία –της ΝΔ εν προκειμένω– δομείται περίξ της αντιμετώπισης της διαφθοράς. Βέβαια, δεν θα πρέπει

---

¹¹⁸⁰ Βερναρδάκης, Χρ., «Βουλευτικές Εκλογές 2004: Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην εκλογική βάση των κόμματος και η τοπογραφία του κομματικού συστήματος», *Πολιτική Επιστήμη*, τχ. 1, 2005, σελ. 41-51

να θεωρηθεί το συγκεκριμένο ρήγμα μόνο αποτέλεσμα συλλογικών αναπαραστάσεων· είναι και η απαρχή μακροεξελίξεων στην κοινωνική δομή, οι οποίες συντελούνται στο πλαίσιο της δεύτερης φάσης του εξευρωπαϊσμού, ήτοι της ένταξης της χώρας στην Ευρωζώνη.

Μολαταύτα εδώ τίθεται το ουσιώδες ερώτημα του πώς μεταφράζεται η κοινωνική διαμαρτυρία σε εκλογική επιρροή. Απ' ό,τι φαίνεται, είναι ακόμα ανεπαρκείς οι μηχανισμοί διοχέτευσης της διαμαρτυρίας σε ψήφους εκτός δικομματικής διευθέτησης. Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι η διαμαρτυρία βρίσκει κατά βάση *συστημική εκτόνωση* και ότι προς το παρόν η κρίση του εκσυγχρονιστικού ΠΑΣΟΚ δεν σημαίνει και κρίση του δικομματισμού. Η εν λόγω συνθήκη θα μπορούσε να περιγραφεί και ως εξής: το εκσυγχρονιστικό εγχείρημα παρήγαγε κοινωνικούς διχασμούς, είχε δηλαδή «νικητές» και «ηττημένους»· οι «ηττημένοι» ωστόσο δεν έχουν οδηγηθεί ακόμη σε στάσεις κομματικής αποευθυγράμμισης. Στη συνάφεια της προεκλογικής αντιπαράθεσης, η (δια)κυβερνητική εναλλαγή, και σε αυτή τη φάση, λογίζεται ως βασική διέξοδος για να ικανοποιηθούν άμεσα αιτήματα και επιδιώξεις. Οι εκλογικές στοιχίσεις επομένως καθορίζονται από την αμεσότητα της αλλαγής όχι τόσο πολιτικής κατεύθυνσης, αλλά φορέα άσκησης πολιτικής. Εκ των πραγμάτων, η Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται σε καθεστώς σχετικής ευημερίας –παρά τους πολλούς αστερίσκους που μπορεί να παίρνει αυτή η διατύπωση– και ως εκ τούτου οι υπό διαμόρφωση πολιτικές στάσεις δεσμεύονται από αυτή την κανονικότητα. Το στοιχείο αυτό επιδρά στην έκβαση της εκλογικής μάχης και στην επίδοση των πέραν του δικομματισμού πολιτικών δρώντων.

Παρά ταύτα, εμφανίζονται ρήγματα στη δικομματική συναίνεση. Και είναι κυρίως το πεδίο των ευρωεκλογών, που επακολούθησαν τρεις μήνες μετά τις βουλευτικές, στο οποίο διαφαίνονται κάποιες τάσεις περιορισμένης αποδόμησης του κομματικού συστήματος. Πέρα από τη συζήτηση για τις ευρωεκλογές ως εκλογές δεύτερης τάξης, η εικόνα την οποία διαμορφώνει το εκλογικό αποτέλεσμα δείχνει ότι ναι μεν το δικομματικό πλαίσιο συνεχίζει να αποτελεί σταθερή αναφορά για την αναπαραγωγή του ελληνικού σχηματισμού, αλλά ταυτόχρονα ότι υφίσταται διαρροές και προς τα αριστερά, αλλά και προς τα δεξιά. Στο συνεχές της ελληνικής εκλογικής ιστορίας, οι διπλές εκλογές του 2004 είναι το πρώτο, αχνό σημείο των ριζικών μεταβολών που επικράτησαν τα επόμενα χρόνια.

Τα κόμματα της Αριστεράς –τα οποία και ήλπιζαν να δεξιωθούν το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικής διαμαρτυρίας– κινήθηκαν μάλλον υποτονικά στις βουλευτικές

εκλογές του 2004. Η πενιχρή άνοδος του ΚΚΕ και του ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ (0,48% και 0,06% αντίστοιχα, λίγο υψηλότερη σε ψήφους) ήταν σίγουρα κατώτερη του αναμενόμενου, ακριβώς γιατί τα κόμματα ήλπιζαν να κεφαλαιοποιήσουν το έντονο κύμα διαμαρτυρίας που είχε ξεσπάσει όλη την προηγούμενη περίοδο. Η Αριστερά αδυνατεί να υποδεχθεί τη διαμαρτυρία λόγω προγραμματικής ασάφειας. Ο μεν ΣΥΝ/ΣΥΡΙΖΑ σε ένα πρώτο επίπεδο «πληρώνει» την προγραμματική αμφιθυμία του – την προσπάθεια δηλαδή να συγκεράσει ορισμένες καταρχήν αντιφατικές προσεγγίσεις· σε ένα δεύτερο επίπεδο δεν είναι ακόμα εμποδωμένη η συμμαχιακή συγκρότηση του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία αρχικά ήταν αρκετά ρευστή τόσο στη συνοχή όσο και στις στοχεύσεις. Η δυσκολία συνεννόησης στο εσωτερικό του φαίνεται και από τις ευρωεκλογές, όπου κατέρχονται δύο ψηφοδέλτια. Το ΚΚΕ, παρότι δεν χαρακτηρίζεται από την ίδια ασάφεια –για περίπου ενάμιση χρόνο χτίζει μια σαφέστερη προγραμματική πλατφόρμα–, ωστόσο «πληρώνει» το επείγον της κυβερνητικής εναλλαγής και, το κυριότερο, τη σχετική συσπείρωση των δυνάμεων του ΠΑΣΟΚ. Η κατοχύρωση του ΚΚΕ ως κόμματος διαμαρτυρίας προκύπτει με το εντυπωσιακό ποσοστό του στις ευρωεκλογές (9,48%), το οποίο αποτελεί και το υψηλότερο ποσοστό που έχει επιτύχει το ΚΚΕ στην ιστορία του, κάτι που δείχνει και την αναγνώρισή του από μέρος του εκλογικού σώματος ως μιας πολιτικής δύναμης που μπορεί να εκφράζει τη διαμαρτυρία και την αντίδρασή του.

Η ηγεσία του κόμματος καλεί την κομματική οργάνωση σε ετοιμότητα σχετικά με τις «επικείμενες εκλογές» ήδη από τον Ιούνιο του 2003. Σε (μη δημοσιευμένη) απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής στις 7 Ιουνίου δίνεται διεξοδικά το πλαίσιο της προεκλογικής προετοιμασίας.¹¹⁸¹ Το πρώτο στοιχείο που προκύπτει από το εν λόγω κείμενο είναι ότι το βασικό σημείο αναφοράς για τα κομματικά προτάγματα είναι οι επεξεργασίες που είχαν γίνει στις αρχές του χρόνου σχετικά με το Μέτωπο (βλ. και παραπάνω). Η εκλογική μάχη θα είναι μια καλή ευκαιρία για να κορυφωθεί η διαδικασία εκλαΐκευσης της πρότασης, να τεθεί άμεσα στον προεκλογικό διάλογο το επίδικο του «απεγκλωβισμού» δυνάμεων από το «δικομματισμό» και, το κυριότερο, να ελεγχθεί και η πραγματική απήχηση της συγκεκριμένης πρότασης. Υπ’ αυτή την έννοια, «[...] η ενίσχυση του ΚΚΕ αποτελεί τον εκλογικό στόχο του κόμματος. Είναι στόχος αναπόσπαστα δεμένος με το πολιτικό καθήκον οικοδόμησης του ΑΑΔΜ, τη

---

¹¹⁸¹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η εκλογική προετοιμασία και δράση του Κόμματος», απόφαση, 7 Ιουνίου 2003, αρχείο γράφοντος.

στερέωση και διεύρυνση των συσπειρώσεων, την αποφασιστική συμβολή μας στην όξυνση της ταξικής πάλης [...]».¹¹⁸² Επιπρόσθετα, κοντά στην εκλογική ενίσχυση προβάλλεται και η ανάγκη βελτίωσης και «σε άλλους δείκτες που είναι κρίσιμοι για το δυνάμωμα του Κόμματος», όπως, για παράδειγμα, «[...] αύξηση της κυκλοφορίας του *Ριζοσπάστη* και βελτίωση των οικονομικών, ανάπτυξη στενότερων, ευρύτερων δεσμών των ΚΟΒ με τα εργατικά λαϊκά στρώματα, πρόοδο στην κομματική οικοδόμηση ιδιαίτερα στους εργασιακούς χώρους και επιχειρήσεις, διεύρυνση της συσπείρωσης δυνάμεων [...]».¹¹⁸³ Επομένως το πρώιμο της προεκλογικής προετοιμασίας εξηγείται και από την ανάγκη να προωθηθούν και οι λοιποί στόχοι της κομματικής οργάνωσης. Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί εύκολα και από το γεγονός ότι μια εκλογική μάχη, ακόμη και για ένα κόμμα που διατείνεται πως δεν αναμένει λύση προβλημάτων από την εκλογική διαδικασία, δημιουργεί μια αίσθηση επείγοντος, επιταχύνει μέχρι πρότινος αργόσυρτες διαδικασίες και προσφέρει επιπλέον κίνητρα για κινητοποίηση και δράση.

Έως και τα τέλη του 2003 το κόμμα διάγει ένα εξάμηνο προεκλογικής προετοιμασίας, όπου όλες οι δραστηριότητες των οργανώσεων και των μετωπικών σχημάτων εκβάλλουν στη διεκδίκηση ψήφων για το κόμμα. Το πρώτο «χαράκωμα» που δημιουργεί το κόμμα αφορά τον εκλογικό νόμο, τον οποίο επιθυμεί να αλλάξει η κυβέρνηση, και την επαναφορά του αιτήματος της «απλής αναλογικής». Η πρόθεση του τότε Υπουργού Εσωτερικών να αλλάξει ριζικά τον εκλογικό νόμο –κίνηση που είχε σαφέστατα και προεκλογική σκοπιμότητα– πυροδότησε μια εσωτερική συζήτηση για τη λογική των προτάσεων του υπουργείου που διασφάλιζαν ένα ελάχιστο αναλογικότητας για τα μικρότερα κόμματα –που υπερέβαιναν το 3%–, παρέχοντας ταυτόχρονα σταθερές κυβερνητικές πλειοψηφίες με ποσοστά της τάξεως του 42%. Σκοπός της κυβέρνησης ήταν να προσελκύσει την υποστήριξη της ήσσονος αντιπολίτευσης για την υπερψήφιση ενός σχετικά αναλογικότερου νόμου, ο οποίος θα ίσχυε στις αμέσως επόμενες εκλογές και πιθανόν να δυσχέραινε την ανέλιξη της ΝΔ στην κυβέρνηση. Ο Ν. 3231/2004 τελικά ίσχυσε στις εκλογές του 2007, αφού καταψηφίστηκε από ΚΚΕ και Συνασπισμό· δημιούργησε ωστόσο ένα πρώτο πεδίο αντιπαράθεσης, που ήταν και προάγγελος της επερχόμενης προεκλογικής μάχης.

---

¹¹⁸² Στο ίδιο.

¹¹⁸³ Στο ίδιο.

Το ΚΚΕ αντιμετώπισε το θέμα του νέου εκλογικού νόμου από θέση αρχής. Σε μια από τις πρώτες του τοποθετήσεις το κόμμα υποστήριξε ότι «[...] παραμένει σταθερά υπέρ της καθιέρωσης της απλής αναλογικής ως πάγιου εκλογικού συστήματος [...]» και ταυτόχρονα ξεκαθαρίζει ότι «[...] δεν το διαπραγματεύεται έναντι οποιουδήποτε ανταλλάγματος, ούτε συμμετέχει σε συζητήσεις για κάποιες αλλαγές που θα κάνουν το ισχύον λιγότερο ή εξίσου καλπονοθευτικό! [...]».¹¹⁸⁴ Σύμφωνα με την Αλ. Παπαρήγα: «[...] αποδεικνύεται ότι το ΠΑΣΟΚ δεν ενδιαφέρεται μόνο για την παραμονή του στο τιμόνι της διακυβέρνησης. Πάνω απ' όλα θέλει να θωρακίσει τα συμφέροντα του συστήματος και μέσα από τον εκλογικό νόμο. Γνωρίζει καλά ότι με τα σημερινά δεδομένα ο νέος νόμος μπορεί εξίσου να αξιοποιηθεί από το ίδιο και από τη ΝΔ [...]».¹¹⁸⁵ Στο πλαίσιο αυτό, η διεκδίκηση της απλής αναλογικής είναι η «ηθική» απόκριση του κόμματος σε μεθοδεύσεις που έχουν ξεκάθαρες πολιτικές στοχεύσεις.

Το κόμμα κινείται σε τρεις κατευθύνσεις ως προς την προώθηση της απλής αναλογικής. Πρώτον, εντός θεσμικών πλαισίων διατυπώνει αντιρρήσεις και καταθέτει θέσεις τόσο στον ίδιο τον Υπουργό Εσωτερικών¹¹⁸⁶ όσο και στο Κοινοβούλιο – αρνούμενο ωστόσο να κατέλθει σε διάλογο με το ΠΑΣΟΚ. Δεύτερον, συμμετέχει σε πολιτικό μέτωπο υπέρ της απλής αναλογικής μαζί με το Συνασπισμό και το ΔΗΚΚΙ. Και, τρίτον, ενεργοποιεί την κομματική οργάνωση προς την κατεύθυνση της υποστήριξης του αιτήματος για καθαρό, αναλογικά, εκλογικό σύστημα. Δύο είναι τα σημεία που αξίζει να επισημανθούν εδώ σε συνάφεια και με την ανάλυση που προηγήθηκε στα προηγούμενα υποκεφάλαια. Η σύμπληξη του μετώπου υπέρ της αναλογικής συνοδεύεται πάντοτε από την υπόμνηση ότι η σύμπλευση και η σύγκλιση του κόμματος με άλλες πολιτικές δυνάμεις θα περιοριστεί αποκλειστικά στο εν λόγω θέμα. Είναι γεγονός ότι στις αρχές του Σεπτεμβρίου εκπρόσωποι του ΚΚΕ συμμετέχουν σε μεγάλη ανοικτή εκδήλωση στο Πάντειο Πανεπιστήμιο μαζί με

---

¹¹⁸⁴ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Να ενταθεί η πάλη ενάντια στην αντιλαϊκή πολιτική», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 2003.

¹¹⁸⁵ Παπαρήγα, Αλ., «Απλή αναλογική χωρίς ανταλλάγματα!», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 2003.

¹¹⁸⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Κρατάμε ψηλά το μέτωπο διεκδίκησης της απλής αναλογικής», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 2003. «Το μόνο τίμιο εκλογικό σύστημα. Με τον υπουργό Εσωτερικών, Κ. Σκανδαλίδη, συναντήθηκε χτες αντιπροσωπεία της “Δημοκρατικής Συνσείρωσης για της Λαϊκές Ελευθερίες και την Αλληλεγγύη”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2003.

στελέχη του Συνασπισμού (Φ. Κουβέλης) και του ΔΗΚΚΙ και συνυπογράφουν τη διακήρυξη που συντάσσεται.¹¹⁸⁷ Επιπλέον, ενεργοποιείται και η «Δημοκρατική Συσπείρωση» για τη διατύπωση νομικών επιχειρημάτων. Ταυτόχρονα, η κομματική ελίτ προσδιορίζει και τα όρια της σύγκλισης. Ο Δ. Γόντικας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «[...] η κοινή δράση για ένα ή περισσότερα ζητήματα δε σημαίνει ούτε οδηγεί σε γενικότερες πολιτικές συμφωνίες και συνεργασίες [...], άλλο κοινή δράση, άλλο πολιτική συμμαχία [...]»,¹¹⁸⁸ προσπαθώντας να περιορίσει το θεματικό εύρος της «κοινής δράσης». Η στάση του κόμματος θα μπορούσε να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η αντίκρουση της νέας νομοθετικής παρέμβασης κινούνταν προς μια κατεύθυνση κοινού συμφέροντος των κομμάτων της ήσσονος αντιπολίτευσης. Τυχόν συνεννόηση με την κυβέρνηση υπονόμει την αντικυβερνητική προεκλογική γραμμή που είχαν επιλέξει τα κόμματα αυτά στη συγκεκριμένη φάση και ως ένα βαθμό θα καθιστούσε τη ΝΔ μοναδικό εκπρόσωπο της αντικυβερνητικής στάσης. Το δεύτερο είναι ότι το κόμμα, τουλάχιστον σε ένα θεσμικό ζήτημα αρχών, όπως το εκλογικό σύστημα, δεν επιθυμούσε να λογίζεται, τότε τουλάχιστον, περιχαρακωμένο. Ούτως ή άλλως, οι απόπειρες συμμετοχής του Συνασπισμού και του ΔΗΚΚΙ σε διάλογο με το ΠΑΣΟΚ θα έδιναν στο κόμμα την ευκαιρία να επικαλεστεί υπονόμηση της «κοινής δράσης». Τρίτον, πέρα από τις άμεσες προεκλογικές σκοπιμότητες, είναι σαφές ότι το ζήτημα της «απλής αναλογικής» είναι μόνιμη σταθερά στο λόγο της κομμουνιστογενούς Αριστεράς και υπ' αυτή την έννοια οι ενέργειες της κομματικής ελίτ νοσηματοδοτούνται και υπό το βάρος της πολιτικής παράδοσης. Το ΚΚΕ υποχρεούται αξιακά, ιδεολογικά, πολιτικά να παλεύει πάντοτε για την «απλή αναλογική» – κάτι που, όπως είδαμε και παραπάνω, συνέβη και σε προηγούμενες εκλογές.

Το ποιοτικό στοιχείο διαφοροποίησης αφορά την αιχμή της κινητοποίησης για το εκλογικό σύστημα, η οποία πια περιλαμβάνει εκείνα τα τμήματα της κομματικής οργάνωσης που είχαν τον πρώτο λόγο τα προηγούμενα χρόνια. Το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ θεωρεί ότι «[...] όλες οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις (κόμματα, κινήσεις, μαζικοί φορείς, Τοπική Αυτοδιοίκηση, προσωπικότητες κ.ά.), που υποστηρίζουν την απλή αναλογική, έχουν χρέος να δραστηριοποιηθούν και να συντονιστούν για να δημιουργηθεί ένα πλατύ δημοκρατικό κίνημα μ' αυτό το στόχο,

¹¹⁸⁷ «Η Διακήρυξη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2003.

¹¹⁸⁸ Γόντικας, Δ., «Άλλο η κοινή δράση, άλλο η πολιτική συμμαχία», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Αυγούστου 2003· βλ. επίσης Κουτσούμπας, Δ., «Η συμμαχία δεν είναι καραμέλα να την πιπιλάμε...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Αυγούστου 2003.

για την πιο πλατιά ενημέρωση και κινητοποίηση του λαού [...]»¹¹⁸⁹ και, τουλάχιστον στη δική του λογική, οι κινήσεις και οι μαζικοί φορείς πρέπει να εκφράσουν τη βούληση της κοινωνίας για ένα δικαιότερο εκλογικό σύστημα. Ως εκ τούτου κεντρικό ρόλο στην προώθηση του αιτήματος παίζει το ΠΑΜΕ και τα συνδικάτα που πρόσκεινται στο κόμμα. Από την πρώτη στιγμή το ίδιο το ΠΑΜΕ και συνδικάτα, όπως η Ομοσπονδία Οικοδόμων και η ΠΕΜΕΝ, αποστέλλουν επιστολές στον Υπουργό Εσωτερικών και ζητούν συναντήσεις για την προώθηση της «απλής αναλογικής».¹¹⁹⁰ Στην πραγματικότητα αυτό που επιδιώκεται είναι να προσαρμοστεί καλύτερα η κομματική μηχανή στην προεκλογική αναγκαιότητα και να τεθούν τα μετωπικά σχήματα στην εμπροσθοφυλακή της εκλογικής διεξόδου στην κοινωνία. Η κινητοποίηση για τον εκλογικό νόμο επιβεβαιώνει δύο προεκλογικές κατευθύνσεις: α) τα περιορισμένα περιθώρια συμμαχικών συγκλίσεων και β) τον προσανατολισμό της δράσης του ΠΑΜΕ και προς τον προεκλογικό αγώνα – τάσεις που, όπως είδαμε, διαμορφώθηκαν καθ' όλο το πρώτο εξάμηνο του 2003.

Η δεύτερη μάχη δίνεται στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και ειδικότερα ενάντια στη «Χάρτα Σύγκλισης» που εισηγείται η κυβέρνηση Σημίτη. Οι συγκεκριμένες εξαγγελίες ήπιας αναδιανομής ήταν ουσιαστικά η τελευταία ευκαιρία για τον τότε πρωθυπουργό ώστε να αναθερμάνει τους δεσμούς του ΠΑΣΟΚ με τα χαμηλότερα στρώματα.¹¹⁹¹ Επικοινωνιακά ήταν και η τελευταία κεντρική πρωτοβουλία του Κ. Σημίτη για να ανατρέψει το εις βάρος του αρνητικό κλίμα. Η «Χάρτα Σύγκλισης» παρουσιάστηκε ως το απόσταγμα των θυσιών του ελληνικού λαού –για να εισέλθει η χώρα στην ΟΝΕ– που επιστρέφει πλέον στην ελληνική κοινωνία. Όπως ήταν λογικό, η κύρια γραμμή αντιπαράθεσης από τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης κινήθηκε περίξ του άξονα «παροχολογία»· ούτως ή άλλως η

---

¹¹⁸⁹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Δράση για την απλή αναλογική», κάλεσμα (7 Αυγούστου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Αυγούστου 2003

¹¹⁹⁰ Ομοσπονδία Οικοδόμων Ελλάδας, «Αδιαπραγμάτετο αίτημα η απλή αναλογική», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 2003· «Καταγγέλλει το ΠΑΜΕ το νέο καλπονοθευτικό εκλογικό σύστημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 2003· «Αρνείται να συζητήσει με τα συνδικάτα η κυβέρνηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Αυγούστου 2003· «Υπόθεση των συνδικάτων η απλή αναλογική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 2003.

¹¹⁹¹ Ελευθερίου, Κ. & Χ. Τάσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (:) ενός ηγεμονικού κόμματος*, ο.π., σελ. 133.

διογκούμενη δυσπιστία απέναντι στην κυβέρνηση Σημίτη περιόριζε τις επικοινωνιακές δυνατότητες του εν λόγω σχεδιασμού.

Για το ΚΚΕ η Χάρτα «[...] είναι στάχτη στα μάτια του λαού, άρα πρόκληση [...]».¹¹⁹² Το κόμμα αντιπαραβάλλει στην απόπειρα αναδιανομής από την κυβέρνηση την πραγματική, έτσι όπως τουλάχιστον την κατανοούσε, κατάσταση στην οικονομία. Σε άρθρο της Ελ. Μπέλλου παρέχεται ένα συνεκτικό πλαίσιο αντίκρουσης της λογικής της «Χάρτας», σύμφωνα με το οποίο η βελτίωση των μεγεθών της «σύγκλισης» δεν συνοδεύτηκε και από βελτίωση των πραγματικών συνθηκών διαβίωσης των εργαζομένων. Για την Μπέλλου το περιεχόμενο της αναδιανομής που ευαγγελίζεται η κυβέρνηση είναι ψευδεπίγραφο για το λαό καθώς «[...] δεν είναι, λοιπόν, τίποτε που του χαρίζεται, τίποτε που του αναδιανέμεται λόγω κυβερνητικής κοινωνικής ευαισθησίας, παρότι έχει δήθεν συμβάλει πολύ λιγότερο στην παραγωγή, στην ανάπτυξη όπως ισχυρίζεται η κυβέρνηση. Είναι απλά το τίμημα για την παραπλάνησή του [...]».¹¹⁹³ Το σχήμα της «παραπλάνησης» αξιοποιείται και από το ΠΑΜΕ, το οποίο ανάγει την «εικονική πραγματικότητα» που προβάλλει η κυβέρνηση ως βασικό μέτωπο αντιπαράθεσης μαζί της: «[...] Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και όλος ο πολύμορφος μηχανισμός, που είναι σε διαπλοκή μαζί της, επιχειρούν, ενόψει των επερχόμενων βουλευτικών εκλογών, να διαμορφώσουν κλίμα εικονικής πραγματικότητας, ώστε να εξαπατήσουν ακόμη μια φορά μεγάλα τμήματα λαϊκών μαζών και να τους υφαρπάξουν την ψήφο [...]»¹¹⁹⁴ – αυτό είναι και το πλαίσιο με το οποίο κατέρχεται στη διαδήλωση της ΔΕΘ του 2003.

Η κοινοβουλευτική ομάδα του ΚΚΕ καταθέτει επερώτηση στη Βουλή για το ζήτημα της Χάρτας, η οποία συζητιέται στις 26 Σεπτεμβρίου 2003. Η Αλ. Παπαρήγα στην ομιλία της αναφέρει:

αυτά τα μέτρα, τα οποία εξαγγείλατε, δεν έχουν ούτε αυτόν τον τυπικό προεκλογικό χαρακτήρα, αφού πρόκειται για μέτρα τα οποία σαφώς στοχεύουν όχι μόνο στην αύξηση της κερδοφορίας των επιχειρηματιών –αυτό είναι το ένα σκέλος– αλλά

---

¹¹⁹² Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός να απαντήσει με τον αγώνα και την ψήφο του στον εμπαιγμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Σεπτεμβρίου 2003.

¹¹⁹³ Μπέλλου, Ελ., «Ο ταξικός χαρακτήρας της ανάπτυξης και η “Χάρτα” του ΠΑΣΟΚ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Σεπτεμβρίου 2003.

¹¹⁹⁴ ΠΑΜΕ, «Οι ένοχοι προσπαθούν να εξαπατήσουν πάλι την εργατική τάξη», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Σεπτεμβρίου 2003.

πρόκειται για μέτρα που στοχεύουν να επιταχύνουν όλες τις αντιλαϊκές ρυθμίσεις και αναδιαρθρώσεις που προβλέπει η Ευρωπαϊκή Ένωση και σαφώς έχετε ενστερνιστεί ως Κυβέρνηση και τα κόμματα που υποστηρίζουν τη φιλοσοφία του Μάαστριχτ.¹¹⁹⁵

Η πολεμική του ΚΚΕ προοικονομεί και τις εμφάσεις που θα δώσει στον προεκλογικό του λόγο. Εκ των πραγμάτων η οξεία αντιπαράθεση επιβάλλει όχι μόνο την αποκάλυψη του πραγματικού «αυθέντη» των κομμάτων εξουσίας, αλλά και της πρόσδεσης κάποιων πολιτικών δυνάμεων με μια Ευρωπαϊκή Ένωση που αμφισβητεί κεκτημένα κοινωνικά δικαιώματα. Το κόμμα προετοιμάζει ένα πλαίσιο αντιπαράθεσης που δεν επιτρέπει –όπως είδαμε και στην περίπτωση του εκλογικού νόμου– πολλά περιθώρια συγκλίσεων με άλλα κόμματα.

Το τρίτο πεδίο παρέμβασης στο οποίο το ΚΚΕ επιχειρεί να δημιουργήσει συνθήκες προεκλογικής ετοιμότητας σχετίζεται με το κύμα κινητοποιήσεων που αναπτύχθηκε τον Οκτώβριο και το Νοέμβριο του 2003. Πρόκειται για πολήμερες απεργιακές κινητοποιήσεις από τις οργανώσεις των δασκάλων (ΔΟΕ), των νοσοκομειακών γιατρών¹¹⁹⁶ και των δημοτικών υπαλλήλων (ΠΟΕ-ΟΤΑ)¹¹⁹⁷, όπως επίσης και για την απεργία ενάντια στο κλείσιμο της «Τρικολάν»¹¹⁹⁸ – διάδοχης εταιρείας των «Κλωστηρίων Ναούσης». Ταυτόχρονα, η καταδίκη επτά στελεχών του ΠΑΜΕ¹¹⁹⁹ που είχαν μετάσχει στην κατάληψη του Υπουργείου Εργασίας τον Απρίλιο του 2001 δίνει την ευκαιρία στο κόμμα να επιμείνει σε μομφές περί «αυταρχικής εκτροπής» και περί διωγμού των συνδικαλιστών του. Η ένταση της περιόδου φανερώνει και μια σωρευμένη δυσαρέσκεια την οποία επιταχύνει και η προοπτική της εκλογικής αντιπαράθεσης. Για το ΚΚΕ η προεκλογική συγκυρία καθορίζεται καταλυτικά από αυτή την έκρηξη διαμαρτυρίας και αντίθεσης προς τις κυβερνητικές πολιτικές. Από την άλλη πλευρά, ακριβώς επειδή οι εν λόγω μαζικές κινητοποιήσεις έχουν καθαρά κλαδική απεύθυνση, το κόμμα επισημαίνει ότι «[...] οι αγώνες για

¹¹⁹⁵ Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος, Σύνοδος Θέρους '03, Συνεδρίαση ΛΗ΄, 26 Σεπτεμβρίου 2003, σελ. 1283-1284.

¹¹⁹⁶ «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ο αγώνας στα χέρια των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2003.

¹¹⁹⁷ Μαρίνος, Γ., «Με αφορμή την απεργία στους ΟΤΑ: Να δεχτούν πλήγμα οι δυνάμεις του συμβιβασμού», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2003.

¹¹⁹⁸ Χριστάνης, Ν., «Δύο δρόμοι υπάρχουν μπροστά στους εργαζόμενους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Νοεμβρίου 2003.

¹¹⁹⁹ «Οι αγώνες δε σταματούν με καταδίκες εργατών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2003.

επιμέρους ζητήματα κλαδικού χαρακτήρα έχουν τη σημασία και την αξία τους, δεν μπορούν όμως να είναι αποτελεσματικοί, δεν μπορούν να ανατρέψουν από μόνοι τους την αντιλαϊκή πολιτική που επιτίθεται πολυμέτωπα [...]», αλλά αντίθετα:

Η απάντηση και αντεπίθεση πρέπει να γίνει μέσα από ένα κοινό μέτωπο πάλης και δράσης όλων των εργαζομένων με αιτήματα και στόχους που να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες ανάγκες και να συγκρούονται με τη στρατηγική του κεφαλαίου, τις αντιδραστικές αναδιαρθρώσεις στην Εργασία, στην Παιδεία, στην Κοινωνική Ασφάλιση, στην Υγεία και στο σύνολο των κοινωνικών προβλημάτων.¹²⁰⁰

Η κριτική του κόμματος υποκρύπτει και μια έμμεση παραδοχή αδυναμίας παρέμβασης στην ατζέντα αυτών των κινητοποιήσεων όσον αφορά συνδικάτα που ελέγχονται από πλειοψηφίες παρατάξεων που πρόσκεινται στο ΠΑΣΟΚ και το Συνασπισμό, ενώ ταυτόχρονα η έμφαση στη λογική του «Μετώπου», στην πολιτικοποίηση των αιτημάτων και στη σύνδεσή τους με αιτήματα αντιπαράθεσης με το «σύστημα» καταδεικνύει και τον τρόπο με τον οποίο το ΚΚΕ θα διεκδικήσει την ψήφο στις εκλογές και θα οργανώσει τη συμμαχιακή του τακτική.

Η συλλογιστική του κόμματος ως προς τις συμμαχιακές του κατευθύνσεις λίγο απέχει από τις εξελίξεις του προηγούμενου έτους. Όπως ξεκαθαρίζει και η Αλ. Παπαρήγα: «[...] η συνεργασία, σήμερα, έχει πολύ περισσότερες απαιτήσεις από ό,τι χτες και προχτές [...], δεν μπορεί μια συνεργασία να ευοδωθεί μόνο στη βάση αντιΠΑΣΟΚ και αντιΝΔ [...]».¹²⁰¹ Είναι σαφές ότι το ΚΚΕ έχει απομακρυνθεί από μια λογική σύμπληξης ενός πολιτικού μετώπου αντιμονοπωλιακών-αντιμπεριαλιστικών δυνάμεων, ακριβώς γιατί δεν θεωρεί ότι πλέον υπάρχουν τέτοιες. Αυτό προφανώς επηρεάζει και την προεκλογική τακτική, δεδομένου ότι ο χώρος του Συνασπισμού επενδύει ακριβώς στην κάθοδο στις εκλογές ενός αριστερού μετωπικού σχήματος –ο μετέπειτα ΣΥΡΙΖΑ– και άρα το κόμμα πρέπει να τεκμηριώσει πειστικά την άρνηση σύμπραξης με άλλες αριστερές δυνάμεις.

Στις 6 Οκτωβρίου 2003 η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος διοργανώνει ανοικτή εκδήλωση με σκοπό την έκθεση του πλαισίου βάσει του οποίου θα κινηθεί το

---

¹²⁰⁰ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις κινητοποιήσεις των εργαζομένων», ανακοίνωση (14 Οκτωβρίου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 363.

¹²⁰¹ Παπαρήγα, Αλ., «Να εκφραστεί εκλογικά η τάση απεγκλωβισμού από ΠΑΣΟΚ-ΝΔ», συνέντευξη στο ραδιοσταθμό «Πλάνετ» (17 Δεκεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 2003.

κόμμα στις επικείμενες εκλογές. Η εισήγηση της Αλ. Παπαρήγα σε μια πρώτη φάση κινείται σε αυστηρά αντιδικομματική λογική, όπου ΠΑΣΟΚ και ΝΔ είναι εκφραστές μιας πανομοιότυπης πολιτικής γραμμής και των ίδιων ταξικών συμφερόντων. Η είσοδος της χώρας σε φάση κλιμάκωσης των «επιθέσεων του κεφαλαίου» καθιστά τις πολιτικές προτάσεις που δεν σκοπούν στη συνολική αντιπαράθεση με το «σύστημα» το λιγότερο ανεδαφικές και παραπλανητικές.

Για τη Γενική Γραμματέα του ΚΚΕ «[...] το ζητούμενο είναι η εκλογική μάχη να εκφράσει μετακινήσεις-αποσκίρτήσεις και από τα δύο κόμματα προς ριζοσπαστική κατεύθυνση, που για μας εκφράζεται με την ενίσχυση των ψηφοδελτίων που θα στηρίξει το ΚΚΕ [...]».¹²⁰² Η έννοια της «αποσκίρτησης» δείχνει και μια σχετική απαισιοδοξία στο κατά πόσο είναι άμεσα εφικτή η μετακίνηση ψηφοφόρων. Η «αποσκίρτηση» υποδηλώνει τη δύσκολη και επίπονη αποχώρηση από ένα στρατόπεδο και την ένταξη σε ένα άλλο στο οποίο η κατάσταση δεν θα είναι ρόδινη. Υπ' αυτή την έννοια, «[...] με τα σημερινά δεδομένα η κάλπη δε θα δείξει μόνον ποιος θα είναι στην κυβέρνηση, το ΠΑΣΟΚ ή η ΝΔ, αλλά και σε ποιο επίπεδο βρίσκεται ο λαϊκός ριζοσπαστισμός [...]».¹²⁰³ στην πραγματικότητα δηλαδή το ΚΚΕ αναμένει να μετρήσει σε ποιο βαθμό το εκλογικό σώμα μπορεί υπό προϋποθέσεις να δεξιωθεί την πολιτική του πρόταση. Πρόκειται εκ των πραγμάτων για αμυντική τακτική, που αποβλέπει στη συσπείρωση κομματικών δυνάμεων· παρά ταύτα, η κομματική ελίτ τη μεθοδεύει αξιοποιώντας «εργαλεία» των προηγούμενων ετών.

Συνεπώς στο καθαρά συμμαχιακό επίπεδο:

Η μαχητική λαϊκή πλειοψηφία θα πάρει τη μορφή κοινωνικής και πολιτικής συμμαχίας, που θα δρα με όρους κινήματος, και από τα πάνω και από τα κάτω. Θα συναποτελείται από κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, τα κινήματα της εργατικής τάξης, των μικρομεσαίων της πόλης και της υπαίθρου, τα μαζικά αγωνιστικά κινήματα γενικότερα, αλλά και δραστήριους κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες. Θα υπάρχουν διαφορές μεταξύ τους, πράγμα φυσικό, αλλά και συναντίληψη σε ζητήματα κατεύθυνσης, στρατηγικής.¹²⁰⁴

---

¹²⁰² Παπαρήγα, Αλ., «Να συναντηθούμε μ' όλους όσους δράσαμε μαζί σε κρίσιμης σημασίας θέματα», ομιλία σε ανοικτή εκδήλωση της ΚΕ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2003.

¹²⁰³ Στο ίδιο.

¹²⁰⁴ Στο ίδιο.

Αυτού του είδους η ανάλυση περί συμμαχιών στην πραγματικότητα εξοστρακίζει από τις απευθύνσεις του ΚΚΕ την επιδίωξη πολιτικών συμμαχιών. Οι κοινωνικές συμμαχίες δομούνται στα μετωπικά σχήματα, που διαθέτουν περισσότερο ευρύ πλαίσιο –υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ– εκεί όπου διαμορφώνονται πραγματικοί όροι για την αλλαγή συνειδήσεων και πολιτικές «αποσκιρτήσεις». Έτσι, η συμμαχία «[...] θα προκύψει ως πανελλαδική συμφωνία με προγραμματικές θέσεις μέσα από τη συνάντηση και αλληλεπίδραση επιμέρους συσπειρώσεων και κινημάτων, εν θερμώ, μέσα από τους αγώνες και το διάλογο [...]»¹²⁰⁵ είναι ενδιαφέρον ότι πουθενά δεν γίνεται λόγος για κόμματα. Οι συνιστώσες της συμμαχίας συναντιούνται στο κοινωνικό πεδίο, εκεί δρουν και αναπτύσσονται, εκεί διαμορφώνουν αντιπαραθετικές τάσεις και βρίσκουν πολιτική έκφραση σε ένα συμμαχιακό σχήμα στο οποίο τον τόνο δίνει το μόνο συμμετέχον κόμμα, δηλαδή το ΚΚΕ.

Σε μια μεταγενέστερη ομιλία η Παπαρήγα περιγράφει το βασικό εκλογικό-συμμαχιακό σχέδιο επισημαίνοντας τις αποκλίσεις με τα λοιπά κόμματα παρά τους πιθανούς κοινούς τόπους. Στο πλαίσιο αυτό, η συγκρότηση συμμαχιακών μετώπων δεν περιορίζεται από την επικαιρότητα και τις προεκλογικές τακτικές των κομμάτων, αλλά ανάγεται σε κορυφαίο ζήτημα στρατηγικής που συνδέεται με την καθημερινή παρέμβαση στην κομματική οργάνωση. Για την κομματική ελίτ:

*η πρόταση του ΚΚΕ είναι πρόταση συμμαχίας όχι ευκαιριακής και εκλογικίστικης, μιας χρήσης, αλλά πρόταση στρατηγικής. Που βασίζεται στην κοινή δράση και στην κοινότητα συμφερόντων κοινωνικών δυνάμεων και των πολιτικών δυνάμεων που τις εκφράζουν στον ένα ή τον άλλο βαθμό. Που παίρνει υπόψη αυτό που λέμε συγκεκριμένη στιγμή και συγκεκριμένη πραγματικότητα, αλλά δε χάνει τη συνέχεια, την προοπτική, την επιτελικότητά της. Που δε θυσιάζει τα αμφίβολα και με κοντά ποδάρια αποτελέσματα μπροστά στην αναγκαιότητα να διαμορφωθούν οι προϋποθέσεις για μια προχωρητική πορεία του κινήματος με σταθερότητα και συνέχεια.*¹²⁰⁶

Κατά συνέπεια πρόκειται για μια συμμαχιακή πρόταση μακράς πνοής, άρα και δυσκολότερων συγκλίσεων, που μεταθέτει εντέλει την εν λόγω υπόθεση σε ύστερες φάσεις. Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι το κόμμα δεν επιδιώκει a la carte συμμαχιακές

---

¹²⁰⁵ Στο ίδιο.

¹²⁰⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Πρόταση συμμαχίας στρατηγικής και όχι μιας χρήσης», ομιλία στην Ελευσίνα (10 Νοεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 2003 (η επισήμανση δική μας).

συναντήσεις, αλλά προεκτείνει και στις εκλογές τη μετωπική λογική του προηγούμενου διαστήματος. Για το ΚΚΕ δεν υφίσταται ζήτημα μετώπου μικρών κομμάτων ή κόμματος που κινούνται πέραν του ΠΑΣΟΚ, καθότι «[...] η λογική της συνεργασίας των μικρότερων κομμάτων έναντι των δύο μεγάλων δεν απαντά στο πρόβλημα της αντίθεσης λαού και αντιλαϊκής πολιτικής. Δεν απαντά καθόλου, από μόνη της, στην αντίθεση μεταξύ των εργαζομένων και των δυνάμεων του κεφαλαίου [...]».¹²⁰⁷ Η Παπαρήγα θέτει τέσσερα ερωτήματα¹²⁰⁸ για τους όρους συγκρότησης μιας «προοδευτικής κυβέρνησης», τα οποία ωστόσο δηλώνουν ευθαρσώς και το ανέφικτο μιας τέτοιου είδους κυβέρνησης στο δεδομένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Αυτή η αποστροφή σηματοδοτεί και μια απόκλιση από τη λογική της «κυβέρνησης των αντιιμπεριαλιστικών και αντιμονοπωλιακών δυνάμεων», η οποία θεωρούνταν στις αποφάσεις του 16ου Συνεδρίου μια πιθανή έκβαση· για το κόμμα πλέον η πιθανότητα να διαμορφωθεί ένα μεταβατικό κυβερνητικό σχήμα είναι ανύπαρκτη και η εν λόγω πρόταση εξοβελίζεται από τον κομματικό λόγο. Το ερώτημα της εξουσίας και της κυβερνητικής ανέλιξης μετατίθεται στο απώτερο μέλλον ως αναπόφευκτη απόληξη μιας μακρόχρονης και δύσκολης πορείας «αλλαγής συνειδήσεων», ενώ η ίδια η άσκηση της εξουσίας συνδέεται *per se* με ένα σύστημα με το οποίο το ΚΚΕ

---

¹²⁰⁷ Στο ίδιο.

¹²⁰⁸ «[...] Ερώτημα πρώτο: Τι θα γίνει με το μεγάλο κεφάλαιο, το μονοπωλιακό ελληνοξενικό κεφάλαιο, το οποίο ως γνωστόν κατέχει και ελέγχει τα πάντα, τα τελευταία μάλιστα χρόνια έχει διεισδύσει βαθύτερα σε τομείς που παλαιότερα είχε αδύναμες θέσεις, όπως είναι η Κοινωνική Ασφάλιση-συνταξιοδότηση, η Παιδεία, η Υγεία και Πρόνοια, ο τομέας της Υγιεινής της Εργασίας, ο τομέας της εξεύρεσης εργασίας κ.λπ. κ.λπ.; Μια προοδευτική ως το πούμε κυβέρνηση, πώς θα πολιτευτεί υπέρ του λαού, όταν δεν έχει τίποτε στα χέρια της; Με συμφωνίες κυρίως; Ερώτημα δεύτερο: Τι θα γίνει με τις στρατηγικές επιλογές της ΕΕ; Η οποία, ως γνωστόν, καθορίζει ενιαία πολιτική παντού, και με δεδομένο ότι η ενιαία πολιτική, ανεξάρτητα από τους ανταγωνισμούς, φορτώνει με νέα δεινά τους λαούς, τους εργαζόμενους. Τι θα γίνει π.χ. με τις εντολές της ΕΕ για την αγροτική παραγωγή, την Κοινωνική Ασφάλιση, τα μοντέλα εργασιακής απασχόλησης-ανεργίας, εκπαίδευσης κ.λπ.; Αυτή η νέα προοδευτική διακυβέρνηση θα τα εφαρμόσει, θα τα αρνηθεί, τι θα κάνει; Ερώτημα τρίτο: Τι θα κάνει η κυβέρνηση με τις δεσμεύσεις που έχουν αναληφθεί έναντι του ΝΑΤΟ και της φιλοΝΑΤΟικής ΕΕ, έναντι των ΗΠΑ; Που είναι, ως γνωστόν, δεσμεύσεις φιλοπολεμικές-ιμπεριαλιστικές εκχωρήσεις κυριαρχικών δικαιωμάτων στον ιμπεριαλισμό κ.λπ. Ερώτημα τέταρτο και βασικό: Τι θα κάνει η προοδευτική κυβέρνηση απέναντι στην κληρονομημένη κατάσταση των καπιταλιστικών αναδιαρθρώσεων και στις εντολές να προχωρήσουν αυτές με ταχύτερο ρυθμό; Θα ακυρώσει επιλογές ναι ή όχι, ή θα πει ο γέγονε, γέγονε;...» στο ίδιο.

βρίσκεται σε μόνιμη αντιπαράθεση. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα σε μεταγενέστερη συνέντευξή της:

Εμείς όμως θεωρούμε ότι η εξουσία θα είναι προϊόν πριν απ' όλα έντονης λαϊκής δράσης, ανακατατάξεων στη συνείδηση και συνειδητοποίησης ότι δεν υπάρχει διέξοδος με το ΠΑΣΟΚ και τη ΝΔ. Θα είναι ένας αγώνας μακρόχρονος. Εμείς δεν αγχωνόμαστε αν θα γίνουμε σήμερα ή αύριο υπουργοί. Αγχωνόμαστε για το πότε ο λαός θα πάρει την τύχη του στα χέρια του.¹²⁰⁹

Σε επίπεδο προταγμάτων επομένως το κόμμα κινείται σε μια γνώριμη πεπατημένη, της οποίας η ένταση καθορίζεται κάθε φορά από την κατεύθυνση της προεκλογικής τακτικής. Το ΚΚΕ ζητά από τους εκλογείς να αναλογιστούν τις πραγματικές συνθήκες στις οποίες διαβιούν και να το συνδράμουν στην προσπάθειά του να συγκροτήσει ένα «ριζοσπαστικό ρεύμα αντίστασης». Υπ' αυτή την έννοια, προβάλλεται η ευθύνη του ίδιου του ψηφοφόρου ο οποίος έχει επίγνωση των συνεπειών της δικομματικής επιλογής και άρα οφείλει εντέλει να επωμιστεί και τα επίχειρα αυτής της επιλογής.¹²¹⁰ Επί της ουσίας αυτός ο τύπος απεύθυνσης υποκρύπτει και μια επιδίωξη συσπείρωσης των κομματικών δυνάμεων· η προσωποποιημένη έκκληση ώστε ο φίλος/οπαδός να μην παρασυρθεί και να ψηφίσει «υπεύθυνα» δείχνει ότι για το κόμμα προτεραιότητα έχει η επανάκαμψή του σε ένα επίπεδο εκλογικής επιρροής που θα του επιτρέψει να σχεδιάσει την «επομένη μέρα» με διαφορετικούς όρους και, το κυριότερο, γνωρίζοντας πόσους υποστηρικτές έχει πλέον μαζί του.

Στο πλαίσιο αυτό είναι ενδιαφέρουσα και η παρέμβαση του Δ. Γόντικα στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*,¹²¹¹ η οποία προφανώς είχε διακινηθεί σε πιο εκτεταμένη μορφή εσωκομματικά, στην οποία η εκλογική ισχυροποίηση του κόμματος συνδέεται με την πολιτική ισχυροποίηση της κομματικής οργάνωσης και ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Γόντικα, η προεκλογική κινητοποίηση «[...] θα έχει αποτελέσματα για το

¹²⁰⁹ Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφο στο ΚΚΕ για ν' ανθίσει η ελπίδα, να δυναμώσει η λαϊκή αντίσταση!», συνέντευξη στο ραδιόφωνο του ANT1 (14 Νοεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 2003.

¹²¹⁰ Είναι δηλωτικό αυτής της τακτικής και ένα από τα τηλεοπτικά σποτ του κόμματος στις εκλογές στο οποίο το βασικό σλόγκαν είναι η φράση «Η ευθύνη είναι σαν τη σκιά. Σε ακολουθεί παντού».

¹²¹¹ Γόντικας, Δ., «Σταθεροί, επίμονοι και αδιάλλακτοι στην επιδίωξη των σκοπών που θέτουμε», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 2003, διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2003-teyxos-5/statheroi-epimonoι-kai-adiallaktoi-sthn-epidioksh-ton-skopon-poy-thetoyme>.

Κόμμα, για την υπόθεση του Μετώπου αν δουλέψουμε κομμουνιστικά, αν δηλαδή δουλέψουμε με στόχους, με σχέδιο, με προοπτική για απόσπαση λαϊκών δυνάμεων από την επιρροή ΠΑΣΟΚ, ΝΔ και μετατόπισή τους υπέρ της πολιτικής του ΚΚΕ, ανοίγοντας ταυτόχρονα ισχυρό μέτωπο στις ρεφορμιστικές και οπορτουνιστικές απόψεις [...].¹²¹² Το ενδιαφέρον στην εν λόγω ανάλυση έγκειται στο ότι η εκλογική αποτελεσματικότητα, ρητά, δεν καθορίζεται αποκλειστικά από την εκλογική επίδοση, αλλά και από τη σωστή πολιτικοϊδεολογικά παρέμβαση του κόμματος. Δεν θεωρείται δηλαδή αυτοσκοπός η απλή αύξηση σε ψήφους, αλλά αντίθετα η εμπέδωση της πολιτικής αντίληψης του κόμματος από την οργανωμένη βάση και η πολιτικοποίηση των δυνητικών ψηφοφόρων με τους πολύ συγκεκριμένους πολιτικούς όρους. Αυτό συνιστά σαφή μετατόπιση σε σχέση τόσο με τις εκλογές του 2000 όσο και τις αυτοδιοικητικές του 2002, όπου η στόχευση της εκλογικής διεύρυνσης επέτρεπε τυχόν ευελιξίες στην εκλογική κινητοποίηση.

Στην οργανωτική προετοιμασία της εκλογικής μάχης, το κόμμα ενεργοποιεί τις οργανώσεις του στήνοντας «εκλογικές επιτροπές». Σε αντίθεση με προηγούμενες εκλογικές αναμετρήσεις, αυτές οι επιτροπές καθίστανται βασικό σημείο αναφοράς για την προσέγγιση ψηφοφόρων και δημοσιοποιείται στο *Ριζοσπάστη* η δράση τους ή μάλλον καλύτερα τα προβλήματα της δράσης τους. Έτσι, σύμφωνα με την Απόφαση της ΚΕ τον Ιούνιο: «[...] το κέντρο της δράσης μας είναι η ΚΟΒ, αλλά και η κομματική ομάδα και οι εκλογικές επιτροπές που στήνονται από το μέλος του Κόμματος, με φίλους και οπαδούς, με κοινωνικοταξικά και κινηματικά κριτήρια, με εδαφικά επίσης κριτήρια [...]». ¹²¹³ Αρχικά η εκλογική επιτροπή είναι καθήκον του μέλους και όχι του στελέχους. Η εκλογική επιτροπή οφείλει:

να κινεί ένα όλο και μεγαλύτερο μέρος οπαδών και ψηφοφόρων που με τη σειρά τους θα στήνουν εκλογικές επιτροπές ώστε να γίνει βαθιά διείσδυση στο λαό, όσο μεγαλύτερη γίνεται. Θα είναι φυτώρια για συσπείρωση, για δουλειά κομματικής οικοδόμησης, για εγγραφές στα σωματεία, για ένταξη στο μαζικό κίνημα.¹²¹⁴

Η παραπάνω κατεύθυνση μάλλον είναι υπερβολική –η ίδια η εσωκομματική λογική του ΚΚΕ δεν καλλιεργεί πνεύμα πρωτοβουλίας στα μέλη του–, ωστόσο

---

¹²¹² Στο ίδιο.

¹²¹³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Η εκλογική προετοιμασία και δράση του Κόμματος», *ό.π.*

¹²¹⁴ Στο ίδιο.

φανερώνει και μια αγωνία για συσπείρωση των κομματικών δυνάμεων.¹²¹⁵ Επιπλέον, η εκλογική επιτροπή βρίσκει και μια τεχνοδομή, τις επιτροπές και τις πρωτοβουλίες της προηγούμενης περιόδου στους μαζικούς χώρους και στο αντιπολεμικό κίνημα, όπου μπορούν να αναπτυχθούν πυρήνες εκλογικής κινητοποίησης.

Στην πραγματικότητα, βέβαια, η εκλογική επιτροπή συνταυτίζεται με την ίδια την ΚΟΒ. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο σε δύο κλαδικές οργανώσεις, στην Αχτίδα Βιομηχανίας και στην Αχτίδα Υπηρεσιών, καταγράφονται δέκα και οχτώ επιτροπές αντίστοιχα,¹²¹⁶ αριθμοί που υπολείπονται της πραγματικής δύναμης των ΚΟΒ αυτών των οργανώσεων, αλλά δείχνουν επίσης ότι η αναμονή της κομματικής ελίτ είναι να λειτουργήσει τουλάχιστον μία επιτροπή ανά ΚΟΒ. Η τυπική διαδικασία λειτουργίας μιας εκλογικής επιτροπής είναι η ακόλουθη: Η ΚΟΒ λαμβάνει την πρωτοβουλία να οργανώσει μια σύσκεψη με φίλους και οπαδούς του κόμματος όπου θα παρουσιαστεί η εκλογική πρόταση και θα κοινοποιηθεί ο εκλογικός στόχος της οργάνωσης και του κόμματος – ό,τι βέβαια μπορεί να κοινοποιηθεί εκτός ΚΟΒ. Εν συνεχεία δημιουργείται η εκλογική επιτροπή, η οποία επανέρχεται με νέα σύσκεψη στην οποία επιχειρείται να παρευρεθούν άτομα και εκτός στενού περιγύρου. Συνήθως αυτά τα άτομα δεν είναι άγνωστα στην οργάνωση, είτε πρόκειται για παλιά μέλη και φίλους, για γνωστά πρόσωπα από κινητοποιήσεις, για ψηφοφόρους που αμφιταλαντεύονται και ως εκ τούτου χρειάζονται μια καλύτερη προσέγγιση για να καταλήξουν στην απόφασή τους.¹²¹⁷ Ενίοτε στελέχη ή μέλη της οργάνωσης που διαθέτουν ένα ιδιαίτερο προσωπικό κύρος –επαγγελματικό ή και συνδικαλιστικό– πιθανόν να διοργανώσουν συσκέψεις επιτροπών στον προσωπικό τους κύκλο. Αυτό όμως είναι η εξαίρεση και

---

¹²¹⁵ Η διατύπωση της απόφασης είναι σαφέστατη: «[...] Η ψαλίδα ανάμεσα στον στενό περίγυρο και τον κύκλο επιρροής του Κόμματος άμεσα πρέπει να αρχίσει να κλείνει. Στόχος μας είναι να μη χαθεί ούτε μία ψήφος, από αυτές που μπορούν να αποσπασθούν [...]» βλ. *στο ίδιο*.

¹²¹⁶ Νιέρρη, Β., «Εκλογικές Επιτροπές: Κρίσιμος μοχλός συσπείρωσης και δράσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2003.

¹²¹⁷ Στις εκλογές του 2004 υπήρξε μια περισσότερο συστηματική προσπάθεια να προσεγγιστούν παλαιά μέλη του κόμματος και της ΚΝΕ. Στην αρχή υπήρξαν τρεις ανοιχτές επιστολές παλαιών μελών στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη και στον Πειραιά, που εξέφραζαν την εκλογική τους στήριξη στο ΚΚΕ. Βαθμιαία, και μέχρι τις εκλογές, υπήρξαν αντίστοιχες επιστολές στήριξης σχεδόν σε όλες τις περιφέρειες της χώρας. Η συλλογιστική πίσω από τη δημοσιοποίηση της στήριξης έγκειται στο να δημιουργηθεί ένα κλίμα συστράτευσης ως βασικός στόχος της κομματικής οργάνωσης και ταυτόχρονα να επηρεαστούν και οι περίγυροι ορισμένων παλαιών στελεχών στο να ψηφίσουν το κόμμα στις εκλογές.

όχι ο κανόνας. Στόχος του κόμματος στις εκλογές του 2004 είναι να προσεγγίσει τους «γνωστούς» παρά τους «άγνωστους». Το κόμμα, διαμέσου του *Ριζοσπάστη*, καλλιεργεί κλίμα προσέλκυσης πολλών νέων ψηφοφόρων σε αυτές τις συσκέψεις,¹²¹⁸ ωστόσο είναι φανερό ότι η «εκλογική επιτροπή» είναι ένα όχημα συγκράτησης της κομματικής βάσης παρά διεύρυνσής της.

Στις 25 Ιανουαρίου 2004 το ΚΚΕ δημοσιοποιεί την εκλογική του διακήρυξη.¹²¹⁹ Η διακήρυξη συμπυκνώνει όλες τις εμφάσεις που έδωσε το ΚΚΕ στο λόγο του κατά το προηγούμενο διάστημα, αλλά και την τακτική του έως τις εκλογές. Στην αρχή του κειμένου ορίζεται το πλαίσιο εντός του οποίου διενεργούνται οι εκλογές:

Ζούμε σε μια περίοδο, που χαρακτηρίζεται από επιδρομές στις λαϊκές κατακτήσεις, αλλαγές στα σύνορα, σκληρό ανταγωνισμό για τη διανομή και αναδιανομή των αγορών και του πλούτου, που παράγουν με ιδρώτα και αίμα οι εργαζόμενοι. Οι αξίες της ταξικής πάλης, του κοινωνικού αγώνα, αμφισβητούνται και λαιδορούνται. Ανοιχτά και απροσημάτιστα εμποδίζονται οι λαοί να επιλέγουν το δρόμο, που αυτοί θέλουν για την κοινωνική λαϊκή ευημερία, την πολιτική ανεξαρτησία, την ειρήνη. Καταπατούνται ωμά τα δικαιώματα και στοιχειώδεις ελευθερίες. Συσσωρεύονται κεφάλαια και κέρδη, ενώ οι εργαζόμενοι βιώνουν μια βασανιστική καθημερινότητα. Η νέα γενιά μεγαλώνει σε πλήρη ανασφάλεια.¹²²⁰

Η Κεντρική Επιτροπή περιγράφει ένα περιβάλλον ακραίας δυσπραγίας, που επιβάλλει και περισσότερο αντιπαραθετικές πρακτικές. Η ρήξη δηλαδή με τα «μονοπώλια» και τον «ιμπεριαλισμό» φαντάζει μονόδρομος· το ΚΚΕ είναι μια ασφαλής επιλογή για τους ψηφοφόρους γιατί «[...] απέδειξε ότι είναι κόμμα που αντέχει, ξέρει να μάχεται, προσπαθεί για την ενότητα και τη συσπείρωση, σέβεται τις συνεργασίες [...]».¹²²¹ Η νύξη για τις «συνεργασίες» συνιστά προσπάθεια της κομματικής ελίτ να αποσείσει τον ψόγο της περιχαράκωσης – αν και εν προκειμένω η

---

¹²¹⁸ Βλ., φερειπείν, το «ρεπορτάζ» από τη συνέλευση μιας μη κατονομαζόμενης ΚΟΒ με θέμα τις εκλογές: «Συσκέψεις παντού, με στόχο περισσότερες εκλογικές επιτροπές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 2003.

¹²¹⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις Εκλογές στις 7 Μάρτη 2004», εκλογική διακήρυξη (17 Ιανουαρίου 2004), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 394-399.

¹²²⁰ Στο ίδιο, σελ. 394.

¹²²¹ Στο ίδιο.

όλη προσπάθεια γίνεται για επικοινωνιακούς λόγους. Σε κάθε περίπτωση, η συμμαχιακή πρόταση του κόμματος έχει πολύ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά:

Το ΚΚΕ νοιάζεται για την κοινωνική και πολιτική ενότητα που έχει ανάγκη ο τόπος, για το χτίσιμο του λαϊκού μετώπου, που θα αναδειχτεί στο μεγάλο αντίβαρο. Αυτή η συμμαχία θα εμπνεύσει μεγάλους αγώνες, θα καλλιεργήσει το έδαφος της λαϊκής αυτενέργειας και πρωτοβουλίας. Θα αποτρέπει τα χειρότερα, θα αποσπά κατακτήσεις, ενώ θα βάζει πλώρη για το βασικό σκοπό, που είναι η κατάκτηση της εξουσίας.¹²²²

Επιπλέον, για ακόμα μια φορά αναδεικνύεται σε εκλογική αναμέτρηση το ζήτημα της συνέπειας –«[...] [το κόμμα] στάθηκε όρθιο, για να μείνει όρθια και η ελπίδα, για να φουντώσει και πάλι η φλόγα της αγωνιστικής ανάτασης του λαού, για να αναπτυχθεί η λαϊκή πρωτοβουλία και χειραφέτηση [...]»–,¹²²³ που καθιστά το ΚΚΕ έναν αξιόπιστο πολιτικό δρώντα. Δίπλα στο λόγο περί συνέπειας τοποθετείται και ο λόγος περί «ρεαλισμού», στοιχείο το οποίο θα επαναλαμβάνεται στον προεκλογικό λόγο του κόμματος. Μάλιστα, στην εκλογική διακήρυξη επισημαίνεται ότι «[...] ρεαλισμός δεν είναι να σκύβουμε το κεφάλι, να περιμένουμε ευαισθησία από τα

---

¹²²² Στο ίδιο, σελ. 396. Έχει ενδιαφέρον ότι στο κείμενο της διακήρυξης που δημοσιεύεται στο *Ριζοσπάστη* (ΚΕ του ΚΚΕ, «Κάλεσμα της Κεντρικής Επιτροπής για τις εκλογές στις 7 Μάρτη 2004», εκλογική διακήρυξη (17 Ιανουαρίου 2004), ένθετο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2004) υπάρχει το χωρίο «[...] το ΚΚΕ νοιάζεται για την κοινωνική και πολιτική ενότητα που έχει ανάγκη ο τόπος, για το χτίσιμο του λαϊκού μετώπου [...]», η οποία ελλείπει από το κείμενο που αναπαράγεται εκ των υστέρων στα ντοκουμέντα του κόμματος. Το τυπογραφικό λάθος μπορεί να είναι μία απάντηση· ωστόσο, δεδομένου του περιεχομένου της φράσης, φαίνεται πως αφαιρείται εκ των υστέρων μια διατύπωση που υποδηλώνει διαφορετική πολιτική κατεύθυνση σε σχέση με αυτήν που θέλει να προωθήσει το κόμμα στο 17ο Συνέδριο (βλ. και παρακάτω). Ως προς το γιατί υπάρχουν αυτές οι αιχμές, όπως και η προηγούμενη για το «σεβασμό στις συνεργασίες», η πιθανότερη εξήγηση είναι ότι πρόκειται για μια απεύθυνση σε παλαιά μέλη και στελέχη τα οποία έχουν μεγαλύτερη πίστη στην ανάγκη συγκρότησης μετώπων· ως εκ τούτου το κόμμα χαλαρώνει κάπως τις αντιμετωπικές κορόνες για να προσελκύσει και αυτούς τους ψηφοφόρους. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ το εξής: ένα παλαιό στέλεχος ή μέλος του κόμματος έχει πλήρη συναίσθηση των λεπτών αποχρώσεων στα κομματικά κείμενα. Εάν δηλαδή εκ των υστέρων η αναζήτηση των διατυπώσεων μπορεί να φαντάζει σχολαστικισμός, στην πραγματικότητα το ακροατήριο στο οποίο απευθύνεται το κείμενο της διακήρυξης είναι μαθημένο στο να εντοπίζει και να αναγνωρίζει τις λεπτές αποχρώσεις.

¹²²³ Στο ίδιο, σελ. 395.

αστικά κόμματα και τις κυβερνήσεις τους, να χάνει διαρκώς η πλειοψηφία του λαού και να κερδίζουν οι λίγοι διαρκώς περισσότερα [...]».¹²²⁴

Η εκλογή του Γ. Παπανδρέου στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ ήταν μια εξέλιξη που σίγουρα μετέβαλε την ημερήσια διάταξη της προεκλογικής περιόδου. Η σκηνογραφία της παράδοσης του «δακτυλιδιού» της διαδοχής, το πανηγυρικό έκτακτο συνέδριο του Φεβρουαρίου και η μαζική δημοψηφισματική εκλογή του ενός εκατομμυρίου συμμετεχόντων δημιούργησαν ένα νέο πεδίο αντιπαράθεσης όπου η ανάρρηση του νέου αρχηγού στο τιμόνι του Κινήματος κατέστη ευκαιρία αυτοκάθαρσης για το ΠΑΣΟΚ και προωθητική δύναμη για την κάλυψη της διαφοράς με τη ΝΔ.¹²²⁵ Εν πολλοίς, η συγκεκριμένη επιλογή έπαιξε και ένα ρόλο επιβράδυνσης της ροής ψήφων στην Αριστερά· αυτό εξηγεί και την πολεμική που αναπτύσσει το ΚΚΕ απέναντι στο πρόσωπο του Παπανδρέου, κυρίως στην απαξίωση του «αέρα ανανέωσης» που υποτίθεται πως θα εισέφερε στο πολιτικό σκηνικό. Από την πρώτη στιγμή η Αλ. Παπαρήγα καταδικάζει τις αυτοκριτικές αναφορές του Παπανδρέου σε σχέση με τις κυβερνητικές «παρεκκλίσεις» του ΠΑΣΟΚ, θεωρώντας ότι «[...] είναι απολύτως αφερέγγυος και αναξιόπιστος. Και μόνο από το γεγονός ότι έχει συμμετάσχει στην άσκηση μιας αντιλαϊκής και αντιδραστικής πολιτικής εδώ και χρόνια [...]»,¹²²⁶ ενώ η ίδια η μεθόδευση της αλλαγής στην ηγεσία θεωρείται ότι αποσκοπεί στο «[...] να δημιουργήσει απατηλές εντυπώσεις, να υποκλέψει τις ψήφους των λαϊκών στρωμάτων, ιδιαίτερα αυτών που προβληματίζονταν ή είχαν αποφασίσει να καταδικάσουν την πολιτική του ΠΑΣΟΚ [...]».¹²²⁷ Επίσης, σε ό,τι αφορά τα νέα προτάγματα του λόγου του Γ. Παπανδρέου, υποστηρίζεται σε κεντρικό άρθρο του *Ριζοσπάστη* ότι «[...] με τη “συμμετοχική δημοκρατία” ο νέος πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, ούτε λίγο-ούτε πολύ, θέλει να κάνει τους εργαζόμενους, τον ελληνικό λαό, “συνεταίρους” στην πολιτική που ευθύνεται για τα δεινά τους [...]»,¹²²⁸ ενώ

---

¹²²⁴ Στο ίδιο, σελ. 399.

¹²²⁵ Ελευθερίου Κ. & Χ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση ενός ηγεμονικού κόμματος*, ο.π., σελ. 153-154

¹²²⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Να χτυπήσει “ξυπνητήρι” στα λαϊκά στρώματα», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιανουαρίου 2004.

¹²²⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Συνέντευξη της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ Αλέκας Παπαρήγα στο “Ριζοσπάστη”», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 2004.

¹²²⁸ «Το προσωπείο του κ. Παπανδρέου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2004.

ξεκαθαρίζεται ότι «[...] η αλλαγή προσώπων δε σημαίνει και αλλαγή πολιτικής και μάλιστα σε όφελος του λαού. *Η πολιτική είναι το κύριο [...]*».¹²²⁹

Η κομματική ελίτ του ΚΚΕ, προσφυσ, κατανοεί ότι η έλευση του Γ. Παπανδρέου μεταβάλλει αισθητά τους όρους του εκλογικού ανταγωνισμού και υπονομεύει, μεταξύ άλλων, τις ελπίδες των αριστερών κομμάτων για εκλογική διεύρυνση. Η προεκλογική τακτική του Παπανδρέου συνίσταται στην ανάδειξη νέων πολιτικών προταγμάτων, που θα σηματοδοτούν μια μετατόπιση από τη σημερινή περίοδο, και στην αμφίπλευρη διεύρυνση με τη συμπερίληψη στους συνδυασμούς του ΠΑΣΟΚ προσωπικοτήτων εκ δεξιών και εξ ευωνύμων. Έτσι, το σύνθημα της «συμμετοχικής δημοκρατίας» προβάλλεται ως η προσπάθεια του ΠΑΣΟΚ να επαναπροσεγγίσει τη βάση του, ενώ με τη «στρατολόγηση» των Αν. Ανδριανόπουλου και Στ. Μάνου από τα δεξιά και των Μ. Ανδρουλάκη και Μ. Δαμανάκη από τα αριστερά για το ψηφοδέλτιο Επικρατείας επιχειρείται να εμφανιστεί το ΠΑΣΟΚ ως το κατεξοχήν «κεντρώο» κόμμα – απαντώντας με αυτό τον τρόπο στην κεντρομόλο στρατηγική την οποία ακολουθούσε η ηγετική ελίτ της Νέας Δημοκρατίας τα προηγούμενα χρόνια. Οι παρεμβάσεις αυτές, παρότι δεν ανέτρεψαν την προδιαγεγραμμένη ήττα του ΠΑΣΟΚ, του επέτρεψαν ωστόσο να συγκρατήσει το συντριπτικό μέρος της κομματικής του βάσης.

Το ΚΚΕ, σε μεγάλο βαθμό, το μήνα που προηγείται των εκλογών, στρέφει τα βέλη του στο ΠΑΣΟΚ κινούμενο γύρω από δύο θεματικούς άξονες. Ο πρώτος αφορά το «ξεσκεπάσμα» των πραγματικών προγραμματικών προθέσεων του Παπανδρέου. Έτσι, αναλύονται, για παράδειγμα, οι οικονομικές προτάσεις του ΠΑΣΟΚ, οι οποίες, σύμφωνα με το ΚΚΕ, αναπαράγουν το μοντέλο διαχείρισης της περιόδου Σημίτη, επισημαίνονται οι δεσμοί του Παπανδρέου με τον αμερικανικό παράγοντα, αναδεικνύονται οι θέσεις του Παπανδρέου για τα «μαλακά ναρκωτικά» και τέλος ανασκευάζονται και οι προτάσεις για την εκπαίδευση, ειδικότερα το ζήτημα της ίδρυσης ιδιωτικών πανεπιστημίων. Σκοπός προφανώς είναι να αποκαλυφθεί, κάτω από την αχλή της «ανανεωτικής» επικοινωνιακής εκστρατείας, η προγραμματική βάση του ΠΑΣΟΚ, που είναι και η προγραμματική βάση του δικομματισμού. Το ΚΚΕ δεν αναμένει, φυσικά, πολλά από αυτού του είδους τις παρεμβάσεις παράγει

---

¹²²⁹ «Οι αλλαγές στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ προβάλλονται ως στοιχεία αλλαγής πολιτικής. Είναι έτσι τα πράγματα;», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2004.

ωστόσο επιχειρήματα για τα στελέχη και τα μέλη του για τις επιμέρους πολιτικές αντιπαραθέσεις. Η διεκδίκηση τέως ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ είναι ένα κρίσιμο επίδικο της προεκλογικής μάχης.

Ο δεύτερος θεματικός άξονας αφορά την «αμφίπλευρη διεύρυνση», την οποία η Αλ. Παπαρήγα περιγράφει στο *Βήμα* ως «[...] επικοινωνία συγκοινωνούντων δοχείων της πολιτικής του μονοδρόμου, της πλουτοκρατίας [...]».¹²³⁰ Εδώ οι αιχμές του κόμματος ακουμπούν έκκεντρα και το Συνασπισμό. Από τη μία πλευρά, η έλευση Μάνου και Ανδριανόπουλου είναι απόδειξη της νεοφιλελεύθερης κατεύθυνσης του ΠΑΣΟΚ. Η συμπερίληψή τους στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας είναι για το κόμμα μία ακόμα απόδειξη ότι το ΠΑΣΟΚ εκφράζει πολύ συγκεκριμένα κοινωνικά συμφέροντα και υποστηρίζει πολιτικές ενάντια στα συμφέροντα των εργαζομένων. Από την άλλη πλευρά, η συμπερίληψη των Ανδρουλάκη και Δαμανάκη δεν μπορεί να λειτουργήσει ως «αριστερό άλλοθι», αφού αμφότεροι με τη στάση τους δείχνουν και την πορεία των «ανανεωτών» του 1991. Όπως υπενθυμίζει και η Αλ. Παπαρήγα:

Θα ήθελα να απευθυνθώ στους αριστερούς ανθρώπους, τους προοδευτικούς, τους αγωνιστές που υπάρχουν παντού και να τους θυμίσω τι μάχη έδωσε το ΚΚΕ το 1991 και το 1992 εναντίον αυτών των ανανεωτών, αριστερών, εκσυγχρονιστών κ.λπ. Τότε σε αυτή τη μάχη υπεισήλθε και η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ και βεβαίως αυτή η μάχη έγινε και στα πλαίσια του ΣΥΝ. Αν βεβαίως το ΚΚΕ δεν κρατούσε τα μπόσικα σε αυτή τη μάχη και στα πλαίσια του τότε ΣΥΝ και στο Συνέδριο, τότε πολύ περισσότερες δυνάμεις θα είχαν χαθεί από το χώρο του προοδευτικού και ριζοσπαστικού κινήματος.¹²³¹

Το κόμμα προβαίνει σε προβολές για τη στάση και μη «ανανεωτών» πρώην «συντρόφων», η οποία επιβεβαιώνει την ανάγκη αποκοπής των όποιων δεσμών και συνδέσεων του ΚΚΕ με το συγκεκριμένο παρελθόν.¹²³²

---

¹²³⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Το ΚΚΕ απορρίπτει τις προεκλογικές συγκολλήσεις δυνάμεων που έχουν στρατηγικές διαφορές», συνέντευξη στον Α. Σταυρόπουλο, εφ. *Το Βήμα*, 15 Φεβρουαρίου 2004.

¹²³¹ Παπαρήγα, Αλ., «Πίσω από τις ταμπέλες περί “αριστεράς” και “ανανέωσης”...», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 2004.

¹²³² Πρόκειται για τον Β. Παπαχρήστο, ο οποίος κατέρχεται υποψήφιος το 2004 στο Ν. Πρέβεζας με το ΠΑΣΟΚ και επρόκειτο για ένα από τα στελέχη του ΚΚΕ που είχαν αποχωρήσει το 1989 με το ΝΑΡ. Βλ. Μαΐλης, Μ., «Οι Βαγγελάκηδες...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 2004.

Ο λόγος περί Συνασπισμού κατά το τελευταίο δεκαπενθήμερο σχεδόν μονοπωλεί τις απευθύνσεις του ΚΚΕ. Ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίζεται στον προεκλογικό ανταγωνισμό ως μια κίνηση ενότητας της Αριστεράς που επιχειρεί να υπερβεί τις παρελθούσες διαιρέσεις. Υπό μία έννοια, το εγχείρημα του ΣΥΡΙΖΑ, σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών, καλείται να εκπληρώσει μια αντίστοιχη λειτουργία με την ανανέωση που ευαγγελίζεται ο Γ. Παπανδρέου. Έχει ως αντικείμενό του τη συμμαχιακή σύμπλευση διαφορετικών παραδόσεων, κάτι που υποδηλώνει και μια λογική υπέρβασης ενός παρηκμασμένου παρελθόντος. Η εναλλακτική της ενότητας ανταγωνίζεται άμεσα και χωρίς περιστροφές την απομονωτιστική τακτική του ΚΚΕ και θέτει στο κόμμα το ερώτημα της κοινής δράσης, το οποίο, αποκομμένο από τα όποια πολιτικά του συμφραζόμενα, εκ πρώτης ακρόασης ελκύει θετικές αντιδράσεις. Ο πρόεδρος του Συνασπισμού Ν. Κωνσταντόπουλος επανειλημμένως προσκαλεί το ΚΚΕ σε κοινή κάθοδο στις εκλογές και αξιοποιεί τις αρνήσεις για να προβάλλει τον θετικό και προωθητικό χαρακτήρα του σχήματος του οποίου είναι επικεφαλής.

Το ΚΚΕ απαντά στην «πρόκληση ΣΥΡΙΖΑ» ακολουθώντας αντίστοιχη πρακτική με εκείνη που εφάρμοσε στην περίπτωση του Γ. Παπανδρέου: Απαξίωση της ουσιαστικής χρησιμότητας του εγχειρήματος, αποκάλυψη των πραγματικών κινήτρων. Ο Συνασπισμός εμφανίζεται ως ένα κόμμα υποκατάστατο του δικομματισμού «[...] που όταν δε στήριζε άμεσα την πολιτική του ΠΑΣΟΚ, το έπραττε έμμεσα καλλιεργώντας στο λαό αυταπάτες, μοιρολατρία και συμβιβασμό [...]»,¹²³³ ενώ και η σύμπραξή του με το ΠΑΣΟΚ στους μαζικούς χώρους και στην τοπική αυτοδιοίκηση «[...] σημαίνει συμμετοχή στην επιβολή της κυβερνητικής πολιτικής, επομένως υπονομεύει την αντίσταση στο δικομματισμό [...]».¹²³⁴ Ως εκ τούτου η οποιαδήποτε πρόταση περί «ενότητας της Αριστεράς» πάσχει, κατά το ΚΚΕ, στην προγραμματική διαφορά των δύο κομμάτων, η οποία είναι αγεφύρωτη. Η οποιαδήποτε πρόταση περί αριστερής ενότητας πρέπει:

να περιέχει όλα τα απαραίτητα στοιχεία που συνθέτουν μια συνεκτική πολιτική κατά των μονοπωλίων, του ιμπεριαλισμού, μια διαφορετική εναλλακτική λύση, που να

---

¹²³³ «Κόκκινο στο μαύρο του δικομματισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2004.

¹²³⁴ Λουκάς, Στ., «Συνασπισμός: “Ανανέωση” και σοσιαλδημοκρατία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 2004.

απαντά στο πρόβλημα: «Ποιος στην εξουσία και με ποια μέσα θα διασφαλίσει τη λαϊκή κυριαρχία και ευημερία, τον ειρηνικό αντιιμπεριαλιστικό ρόλο της Ελλάδας».¹²³⁵

Υπ' αυτή την έννοια, το ΚΚΕ «[...] έχει ενωτική πολιτική, όχι για τη διαχείριση του συστήματος, αλλά σε όφελος του λαού. *Ακόμη και οι συνεργασίες και συσπειρώσεις σε επιμέρους στόχους πρέπει να εναντιώνονται στην κυρίαρχη πολιτική [...]*».¹²³⁶ Η αναφορά αυτή υποδηλώνει σε μεγάλο βαθμό ότι η συμμαχιακή απεύθυνση του κόμματος λαμβάνει πλέον ένα εξαιρετικά περιοριστικό προγραμματικό περιεχόμενο που αποκλείει συμπλεύσεις. Στο πλαίσιο αυτό η Αλ. Παπαρήγα σε ομιλία της στα Ιωάννινα στις 19 Φεβρουαρίου 2004 είναι εξαιρετικά γλαφυρή ως προς το ανέφικτο μιας αριστερής κυβέρνησης χωρίς ρήξη με τα «μονοπώλια» και τον «ιμπεριαλισμό»:

Γιατί κακά τα ψέματα, στην πρόταση περί ενότητας της αριστεράς πουθενά δεν είδαμε τι αντιπροσωπεύει η πρόταση σε κυβερνητικό επίπεδο. Γιατί δεν εξηγεί ο ΣΥΝ τι θα κάνει μια κυβέρνηση της αριστεράς αν πάρει την πλειοψηφία; Εκτός αν δεν έχει τέτοιο στόχο ο ΣΥΝ και το μόνο που ενδιαφέρεται είναι να πάρει μέρος στη διαχείριση του συστήματος. Τι θα κάνει με τις ιδιωτικοποιημένες επιχειρήσεις στρατηγικής σημασίας, με τις ανατροπές των εργασιακών σχέσεων, με την ιδιωτικοποίηση στον τομέα της παιδείας, της υγείας, της κοινωνικής ασφάλισης, του αθλητισμού και του πολιτισμού; Τι θα κάνει μια κυβέρνηση αριστεράς με τις δεσμεύσεις στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, με τις εκχωρήσεις των κυριαρχικών δικαιωμάτων; Θα ακυρώσει αντιλαϊκούς νόμους και στρατηγικές; Θα επιχειρήσει την ανατροπή των αντιδραστικών επιλογών που σημειώθηκαν όλα αυτά τα χρόνια ή θα τα θεωρήσει ως μια πραγματικότητα αδιαμφισβήτητη; Τίποτε δεν ξεκαθαρίζει ο ΣΥΝ. Απλά θέτει ορισμένους στόχους βελτίωσης της ζωής των εργαζομένων, χωρίς να κάνει τον κόπο να εξηγήσει πώς αυτές θα

---

¹²³⁵ «Διάφορες δυνάμεις προπαγανδίζουν ότι το ΚΚΕ δεν έχει πολιτική συμμαχιών, επειδή δε συνεργάζεται ούτε εκλογικά με άλλες πολιτικές δυνάμεις. Ποια είναι η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ;», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2004.

¹²³⁶ «Τι σημαίνει το επιχείρημα που θέτουν ηγετικά στελέχη του ΣΥΝ για ψήφο υπέρ της “ενωτικής αριστεράς”;», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2004.

επιτευχθούν σε ένα καθεστώς ανατροπής κατακτήσεων, σε ένα καθεστώς συγκέντρωσης του κεφαλαίου σε τόσο μεγάλο βαθμό και τόσο σημαντικούς τομείς.¹²³⁷

Έτσι, «[...] η διαφημιζόμενη ενότητα της αριστεράς πολύ λίγο διαφέρει από τη λαϊκή ενότητα και τη δημοκρατική συμπάραταξη που διατυμπάνιζε το ΠΑΣΟΚ. [...] είναι μια πολιτική πρόταση ενότητας, που περισσότερο μοιάζει με προπαγανδιστικό επικοινωνιακό τρυκ και λιγότερο με μια ρεαλιστική πρόταση συμμαχίας [...]».¹²³⁸

Η απαξίωση της συμμαχιακής πρότασης του ΣΥΡΙΖΑ συνοδεύεται, επιπλέον, και από την απαξίωση της δημιουργίας του Κόμματος Ευρωπαϊκής Αριστεράς (ΚΕΑ), στο οποίο αρνείται να γίνει μέλος το ΚΚΕ και το οποίο προβάλλεται από το Συνασπισμό ως η νέα προοπτική για την ευρωπαϊκή Αριστερά. Το ΚΚΕ θεωρεί ότι το ΚΕΑ αναπαράγει σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές λογικές και σκοπεί στην ενσωμάτωση παρά στη ριζοσπαστικοποίηση. Στην πραγματικότητα, πέραν των αναγκών του προεκλογικού ανταγωνισμού, η δυσπιστία του ΚΚΕ απέναντι στο ΚΕΑ είναι και δυσπιστία ενάντια στη διεθνή δράση που δεν εφορμά από γερά εδραιωμένα εθνικά κινήματα. Έτσι, για την Αλ. Παπαρήγα η δήλωση του Ν. Κωνσταντόπουλου ότι «[...] τελείωσε ο εθνικός δρόμος της αλλαγής [...]»¹²³⁹ «[...] είναι εξαιρετικά επικίνδυνα [...]», ακριβώς γιατί «[...] όταν του λες [του λαού] ότι σε εθνικό επίπεδο δεν μπορεί να γίνει καμία αλλαγή, τον συντρίβεις κυριολεκτικά [...]».¹²⁴⁰ Στον προεκλογικό λόγο του κόμματος είναι πλέον αναγνωρίσιμη η επίδραση τόσο της απόπειρας του Συνασπισμού να κινηθεί με ένα πολιτικό πλαίσιο αριστερότερα των επιλογών του κατά τη δεκαετία του 1990 όσο και κάποιων διεργασιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο που επιχειρούν να ανασυστήσουν έναν νέο ευρωκεντρικό αριστερό διεθνισμό.

---

¹²³⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Αγώνας κατά του δικοματισμού σημαίνει και αγώνας κατά του κεφαλαίου», ομιλία στα Ιωάννινα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2004.

¹²³⁸ Στο ίδιο.

¹²³⁹ Η ακριβής διατύπωση του Ν. Κωνσταντόπουλου είναι η ακόλουθη: «[...] Όλοι πια κατανοούμε ότι η εθνική περιχαράκωση και η αντιμετώπιση των προβλημάτων των εργαζομένων, των γυναικών, της νεολαίας, σε εθνικό επίπεδο, αν δεν είναι αδύνατη, σίγουρα δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική [...]», στο Κωνσταντόπουλος, Ν., «Κοινή Συνέντευξη Τύπου του Προέδρου του Συνασπισμού Ν. Κωνσταντόπουλου και των ηγετών των Ευρωπαϊκών Κομμάτων της Αριστεράς» (15 Φεβρουαρίου 2004), διαθέσιμο στο <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=1679>.

¹²⁴⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Επείγουσα ανάγκη τα έργα υποδομής αντιπλημμυρικά, αντιτυρικά και αντισεισμικής προστασίας», συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 2004.

Η ανάλυση των ψηφοδελτίων δείχνει την τροφοδότηση του σώματος των υποψηφίων του κόμματος με πρόσωπα τα οποία αναδείχθηκαν και συμμετείχαν στις μετωπικές πρωτοβουλίες του προηγούμενου διαστήματος. Παρότι η ίδια η Παπαρήγα διατεινόταν ότι το 30% των υποψηφίων προερχόταν εκτός κόμματος, ο σκληρός πυρήνας τους βρισκόταν σε πλήρη εναρμόνιση με την κυρίαρχη κατεύθυνση της κομματικής ελίτ. Στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας από τους δώδεκα υποψηφίους οι οχτώ είναι μέλη του κόμματος και οι υπόλοιποι τέσσερις συνεργαζόμενοι με ενεργή συμμετοχή στις πρωτοβουλίες του κόμματος.¹²⁴¹ Στην Α΄ Αθήνας σχεδόν στο σύνολό τους οι 21 υποψήφιοι είναι μέλη του κόμματος με παρουσία στα μετωπικά σχήματα,¹²⁴² ενώ και στη Β΄ Αθήνας από τους 47 υποψηφίους οι 44, τουλάχιστον,

---

¹²⁴¹ Πρώτος στο ψηφοδέλτιο μπαίνει ο Κ. Καζάκος, ο οποίος είναι από τα πλέον ισχυρά συμβολικά πρόσωπα της δημόσιας εικόνας του κόμματος, δεύτερος ο Κ. Δρούτσας, συνεργαζόμενος από τη Θεσσαλονίκη, εκ των πρωτεργατών της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003», τρίτος ο Ηλ. Θερμός, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και συχνός αρθρογράφος στο *Ριζοσπάστη*, τέταρτος ο Τηλ. Λουγγής, διευθυντής του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών, πέμπτος ο Μ. Μαΐλης (μέλος της ΚΕ), έκτη η Διαμ. Μανωλάκου (μέλος της ΚΕ), έβδομος ο Κ. Μαραγκουδάκης, ιστορικό στέλεχος του ΚΚΕ και πρόεδρος της ΚΕΟΕ, όγδοος ο Γ. Μαυρικός (μέλος της ΚΕ και επικεφαλής του ΠΑΜΕ), ένατος ο Ν. Μπογιόπουλος, δέκατη η Χρ. Παναγιωτακοπούλου από το Γραφείο του ΚΣ της ΚΝΕ, ενδέκατος ο Ιορδ. Παυλόσογλου, καθηγητής Μεταλλειολογίας και π. στέλεχος της «Κομμουνιστικής Ανανέωσης» –ήταν και στο ψηφοδέλτιο του 2000–, και δωδέκατος ο Θεοχ. Παπαμάργαρης, πρόεδρος της ΕΕΔΔΑ.

¹²⁴² Αναλυτικά για το ψηφοδέλτιο της Α΄ Αθήνας: ο Δ. Αγκαβανάκης είναι συνδικαλιστής του ΠΑΜΕ στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΑΔΕΔΥ, η Βούλα Ασημακοπούλου στέλεχος του κόμματος στην Αθήνα, ο Π. Βαμβακάς συνδικαλιστής εμποροϋπάλληλος στο ΠΑΜΕ, ο Β. Γεωργαντάς συνδικαλιστής συνταξιούχος, ο Γ. Γκολφινόπουλος στέλεχος στην Αθήνα και πρώην δημοτικός σύμβουλος Αθηναίων, ο Θ. Γκιώνης Γραμματέας του ΚΣ της ΚΝΕ, η Λ. Κανέλλη βουλευτής του κόμματος, ο Γ. Κομνηνός συνδικαλιστής ιδιωτικός υπάλληλος και μέλος της Γραμματείας Αθήνας του ΠΑΜΕ, ο Στ. Λάμπρου πρώην επικεφαλής της παράταξης του ΚΚΕ στο Δ. Αθηναίων, ο Σ. Λομβάρδος συνδικαλιστής ναυτιλιακός υπάλληλος, πρώην δημοτικός σύμβουλος Αθηναίων και μέλος της Γραμματείας της ΕΕΔΔΑ, η Εύα Μελά πρώην Πρόεδρος του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδας και μέλος του Τμήματος Πολιτισμού της ΚΕ, ο Δ. Μπαρτζώκας καθηγητής στο ΕΜΠ, υποψήφιος πρόεδρος με στήριξη του ΚΚΕ και μέλος της Γραμματείας της ΠΟΣΔΕΠ, ο Γ. Μωραΐτης πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Αγωνιστών Εθνικής Αντίστασης, ο Γ. Πάσουλας ΓΓ της Ομοσπονδίας Οικοδόμων, ο Π. Ράμμος δημοσιογράφος του *Ριζοσπάστη* και συνδικαλιστής στην ΕΣΗΕΑ, ο Γ. Σκιαδιώτης μέλος της ΚΕ και στέλεχος του ΠΑΜΕ, ο Φοίβος Ταξιάρχης μέλος του ΚΚΕ και για πολλές δεκαετίες συνδικαλιστής στο Σύνδεσμο Ελλήνων Ηθοποιών, ο Αλ. Τομαράς μέλος του ΔΣ του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών με την παράταξη του ΚΚΕ, ο Δ. Τριανταφύλλου συνδικαλιστής τραπεζικός υπάλληλος στο ΠΑΜΕ, η Ε. Φάμπα σολίστ κιθάρας και συνεργαζόμενη με το ΚΚΕ και ο Δ. Φέτσης πρώην πρόεδρος της ΓΣΕΒΕΕ με την παράταξη της ΔΗΚΕΒΕ.

είναι κατ' αντιστοιχία μέλη/φίλοι του κόμματος.¹²⁴³ Η διαμόρφωση μιας σύνθεσης υποψηφίων στα ψηφοδέλτια που προβάλλει την κομματική ομογενοποίηση, παρά τον ήπιο αριστερό πολυσυλλεκτισμό παλαιότερων εκλογικών αναμετρήσεων, είναι ένας δείκτης που ενισχύει και την υπόθεση περί κομματικής συσπείρωσης στις εκλογές του 2004. Ταυτόχρονα, βέβαια, πρέπει να σημειώσουμε ότι η εν λόγω διαδικασία ομογενοποίησης δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιας ειδικής προεκλογικής μέριμνας· αντίθετα, δείχνει ότι η λογική των μετωπικών σχημάτων ως προνομιακής μορφής παρέμβασης του κόμματος στο κοινωνικό πεδίο κατέτεινε εντέλει σε αυτή την ομογενοποίηση.

Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν το στόχο της συσπείρωσης και σηματοδοτούν μια πενιχρή ενίσχυση σε σχέση με τα αντίστοιχα αποτελέσματα του 2000. Στο σύνολο της επικράτειας καταγράφηκε μια αύξηση γύρω στο 0,4% και σε ψήφους περίπου 60.000. Είναι ενδεικτικό ότι στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου είχε διαπιστωθεί πρόβλημα στις νομαρχιακές εκλογές του 2002, καταγράφεται άνοδος, πλην Α' Θεσσαλονίκης (7,21% από 6,54% στην Α' Αθήνας, 8,78% από 7,21% στη Β' Αθήνας, 5,91% από 5,40% στην Α' Πειραιά, 11,06% από 9,76% στη Β' Πειραιά, 6,67% από 6,71% στην Α' Θεσσαλονίκης και 5,54% από 5,14% στη Β' Θεσσαλονίκης). Σε ό,τι αφορά άλλους μεγάλους δήμους, καταγράφηκε άνοδος 7,54% από 7,44% στην Πάτρα με αύξηση σχεδόν 1.000 ψήφων, 4,41% από 4,39% στο Ηράκλειο με αύξηση περίπου 1.000 ψήφων και μείωση ποσοστού με παράλληλη αύξηση ψήφων στη Λάρισα (8,83% το 2004 από 9,45% το 2000). Συνολικά, από 57 εκλογικές περιφέρειες μόλις σε δώδεκα το κόμμα καταγράφει μείωση ποσοστού, σε όλες καταγράφει αύξηση ψήφων, σε δώδεκα το ποσοστό του ξεπερνά το εθνικό ποσοστό και αυξάνει τον αριθμό των βουλευτών του από 11 σε 12.¹²⁴⁴

---

¹²⁴³ Ενδεικτικά για το ψηφοδέλτιο της Β' Αθήνας: Αλ. Παπαρήγα, Αρ. Αβραμίδης, αρχιτέκτονας και π. δημοτικός σύμβουλος Καλλιθέας με την παράταξη του ΚΚΕ, Σ. Αδαμίδου, δημοσιογράφος του *Ριζοσπάστη* και του «902», Α. Αντύπας, συνταξιούχος τραπεζοϋπάλληλος και παλιός συνδικαλιστής του κόμματος στην ΟΤΟΕ, Β. Βακαλής, πρόεδρος του Συνδικάτου Οικοδόμων Αθήνας, Β. Βαλασάς, λογιστής, μέλος της παράταξης του κόμματος στο Οικονομικό Επιμελητήριο, κλπ.

¹²⁴⁴ Οι δώδεκα βουλευτές που εκλέγει το ΚΚΕ είναι οι εξής: Α. Κανέλλη (Α' Αθήνας), Αλ. Παπαρήγα, Ορ. Κολοζώφ, Αντ. Σκυλλάκος (Β' Αθήνας), Ελπ. Παντελάκη (Α' Πειραιά), Γ. Πατσιλινάκος (Β' Πειραιά), Γ. Χουρμουζιάδης (Α' Θεσσαλονίκης), Άγγ. Τζέκης (Β' Θεσσαλονίκης), Παν. Κοσιώνης (Αχαΐας), Δημ. Τσιόγκας (Λαρίσης), Στ. Σκοπελίτης (Λέσβου), Ν. Γκατζής (Μαγνησίας).

Ως προς την κοινωνική ταυτότητα της ψήφου υπέρ του ΚΚΕ, αρχίζουν να διαφαίνονται δύο τάσεις: Πρώτον, το ΚΚΕ δεξιώνεται ένα μέρος της κοινωνικής δυσαρέσκειας απέναντι στο εκσυγχρονιστικό ΠΑΣΟΚ, ήτοι ανέργους και ψηφοφόρους που δηλώνουν δυσφορία για την οικονομική τους κατάσταση και απαισιόδοξοι για το μέλλον.¹²⁴⁵ Η δεύτερη τάση είναι ότι το κόμμα αρχίζει να αποκτά μια εκλογική ταυτότητα με διακριτή επιρροή σε στρώματα στα οποία υπήρχε στοχευμένη και συστηματική παρέμβαση –υπάλληλοι ιδιωτικού τομέα, άνεργοι, αγρότες–, με παράλληλη διατήρηση ενός σταθερού μεσοστρωματικού πυρήνα, κυρίως στα ελεύθερα επαγγέλματα.¹²⁴⁶ Σε ηλικιακό επίπεδο οι κατηγορίες που υπερεκπροσωπούνται κινούνται μεταξύ 35-54 ετών, κάτι που σημαίνει ψηφοφόρους που έχουν πολιτικοποιηθεί στην πρώτη δεκαετία της Μεταπολίτευσης.¹²⁴⁷ Με άλλα λόγια, πηγή της εκλογικής επιρροής του ΚΚΕ εξακολουθεί να είναι η γενιά της Μεταπολίτευσης, σε συνδυασμό με κοινωνικές δυνάμεις που κινητοποιήθηκαν διαμέσου των μετωπικών πρωτοβουλιών του κόμματος – αντιμπεριαλιστικών και συνδικαλιστικών. Τέλος, φαίνεται πως το ΚΚΕ, ενώ διατήρησε μια υψηλή συσπείρωση (74%), προσέλκυσε πρώην ψηφοφόρους του ΠΑΣΟΚ –περίπου το 12% της εκλογικής του βάσης–, κάτι που δείχνει ότι και η κατεύθυνση της «αποσκίρτησης» ήταν μερικώς επιτυχημένη.¹²⁴⁸

Στην πρώτη μετεκλογική εκτίμηση της Κεντρικής Επιτροπής¹²⁴⁹ διαφαίνεται γενική ικανοποίηση σχετικά με τα αποτελέσματα, τα οποία αξιολογούνται ως ένδειξη της θετικής πορείας του κόμματος. Η ΚΕ εκτιμά ότι η διατήρηση και διεύρυνση της εκλογικής επιρροής κατέστη εφικτή λόγω του προσεταιρισμού ψηφοφόρων και εκτός κομματικού περίγυρου, δείγμα του ότι η δράση του κόμματος στους μαζικούς χώρους ενίσχυσε το κύρος του. Επιπλέον, οι εκλογές του 2004 έδειξαν αφενός ότι καταγράφηκε μια υπαρκτή λαϊκή δυσαρέσκεια και αφετέρου ότι ο δικομματισμός εξακολουθεί να είναι ισχυρός. Η μόνη λύση για το ΚΚΕ είναι το ΑΑΔΜ, η

---

¹²⁴⁵ Βερναρδάκης, Χρ., «Βουλευτικές εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων», *Θέσεις*, τχ. 87, 2004, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=854&Itemid=29, Πίνακας 6.

¹²⁴⁶ Στο ίδιο.

¹²⁴⁷ Στο ίδιο.

¹²⁴⁸ Στο ίδιο, Πίνακας 5.

¹²⁴⁹ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα της εκλογικής αναμέτρησης της 7ης Μάρτη», ανακοίνωση (8 Μαρτίου 2004), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 400-405.

ρίζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας και η αταλάντευτη αντιπαράθεση με τα μονοπώλια και το δικομματισμό. Η πρόταση για «ενότητα της αριστεράς» δεν είναι απάντηση, διότι δεν εμφανίζει τέτοιου είδους πολιτικά χαρακτηριστικά. Το εκλογικό αποτέλεσμα απέδειξε την ύπαρξη ενός «ρίζοσπαστικού πυρήνα» στην ελληνική κοινωνία «[...] ο οποίος μπορεί να αποτελέσει μια καλή μαγιά για την ανάπτυξη της ταξικής πάλης και της πολιτικής συσπείρωσης και συνεργασίας των αντιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δυνάμεων [...]».¹²⁵⁰ Τέλος, αφενός προαναγγέλλεται η σύνδεση της προεκλογικής τακτικής με την αντίστοιχη εκλογική μάχη των ευρωεκλογών του Ιουνίου του 2004 και αφετέρου αναγνωρίζεται ότι «[...] το ιδεολογικό μέτωπο στην πολιτική και μαζική δράση του Κόμματος, μέσα στους αγώνες, πρέπει να πάρει μεγάλη προτεραιότητα [...]»¹²⁵¹ ενόψει του 17ου Συνεδρίου του κόμματος στις αρχές του 2005.

Ευρωεκλογές 2004

Το κόμμα προετοιμάζεται για την εκλογική μάχη του Ιουνίου με σκοπό από τη μια να επιβεβαιώσει τις ανοδικές τάσεις των βουλευτικών εκλογών και από την άλλη να επιχειρήσει περαιτέρω διεύρυνση της εκλογικής του επιρροής. Η ενδιάμεση περίοδος χαρακτηρίζεται από μια σειρά σημαντικών γεγονότων τα οποία λειτούργησαν θετικά για την επίτευξη του υψηλού ποσοστού που το κόμμα τελικά πέτυχε. Επίσης η κομματική ελίτ προσπάθησε να διατηρήσει την κομματική μηχανή σε κατάσταση ετοιμότητας· έπειτα από τη συσπείρωση δυνάμεων, στόχος ήταν η διάχυση του καλού κλίματος και στις λοιπές πρωτοβουλίες.

Από τις πρώτες μετεκλογικές ημέρες το κόμμα οργανώνει την παρέμβαση γύρω από δύο συλλογικές δράσεις: η πρώτη αφορά ένα μεγάλο αντιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο που παραγραμματίζεται για τις 20 Μαρτίου από την ΕΕΔΥΕ και το δεύτερο την πανελλαδική απεργία που έχει προκηρύξει η ΓΣΕΕ για τις 31 Μαρτίου, στην οποία όμως το ΠΑΜΕ έχει στόχο να προκαλέσει μαζική αλλά και ξεχωριστή κινητοποίηση. Οι συγκεκριμένες συλλογικές δράσεις συνοδεύονται από τη γενικότερη συζήτηση για το «Σχέδιο Ανάν», του οποίου η πέμπτη εκδοχή, που τελικά οδήγησε και στο κυπριακό δημοψήφισμα, αναμενόταν να παρουσιαστεί στα τέλη

---

¹²⁵⁰ Στο ίδιο, σελ. 403.

¹²⁵¹ Στο ίδιο, σελ. 404.

Μαρτίου του 2004, και φυσικά από το 32ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ στις 17-20 Μαρτίου. Το ενδιαφέρον είναι ότι, άλλοτε με ρητό τρόπο και άλλοτε υπαινικτικά, όλες οι παρεμβάσεις του κόμματος εντάσσονται στη γενικότερη κριτική του απέναντι στην ΕΕ. Σε σχέση, βέβαια, με τις βουλευτικές εκλογές, υπάρχει πιο χαλαρή σχέση ανάμεσα στις δράσεις του κόμματος και στους εκλογικούς στόχους.

Στο 32ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ η ΔΑΣ δεν εμφανίζει κάποια εντυπωσιακή ενίσχυση: 106 αντιπρόσωποι σε σύνολο 473 από 98 αντιπροσώπους σε σύνολο 436 που είχαν καταγραφεί στο προηγούμενο συνέδριο¹²⁵² – και στις δύο περιπτώσεις δηλαδή το ποσοστό είναι γύρω στο 22%. Η εν λόγω στασιμότητα δείχνει ότι το ΠΑΜΕ ως «πόλος συσπείρωσης» διασφαλίζει τον έλεγχο των κομματικών δυνάμεων, αλλά αδυνατεί προς το παρόν να παρακάμψει τις παγιωμένες δομές στο πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο επίπεδο. Η αναμονή της στασιμότητας υποχρεώνει το ΠΑΜΕ να έρθει σε ευθεία αντιπαράθεση με τις λοιπές παρατάξεις και να προβεί στην καλλιέργεια ενός έντονα συγκρουσιακού κλίματος. Ακόμη και η ομιλία του εκπρόσωπου του ΚΚΕ στην έναρξη του συνεδρίου –εν προκειμένω του Γ. Μαρίνου ως μέλους του ΠΓ– κινείται σε επιθετικούς τόνους.¹²⁵³ Το αποτέλεσμα αυτό καθ' οιονδήποτε τρόπο δεν λειτουργεί αποτρεπτικά προς το «κύρος» του ΠΑΜΕ, αφού «[...] δύναμη ικανή, φερέγγυα, αποφασισμένη να σηκώσει το βάρος τέτοιων αγώνων [σε αντιπαράθεση με την κυρίαρχη πολιτική] είναι το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο [...]».¹²⁵⁴ Επιπλέον, προβάλλεται και η ανάγκη συστηματικότερης ενεργοποίησης σε πρωτοβάθμιο επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, το ΠΑΜΕ επιχειρεί να πολιτικοποιήσει την απεργία της 31ης Μαρτίου και κυρίως να κινητοποιήσει στελέχη του σε παρεμβάσεις σε εργασιακούς χώρους.

Την ίδια περίοδο το ΠΑΜΕ συντονίζει τις παρεμβάσεις του στο χώρο των συμβασιούχων του δημόσιου τομέα οι οποίοι επιδίωκαν την υλοποίηση της δέσμευσης της Νέας Δημοκρατίας για μονιμοποίησή τους – η οποία επιλύθηκε εν μέρει με το Νόμο Παυλόπουλου. Το ΚΚΕ είχε εξαρχής διαφωνήσει με τη διεκδίκηση

---

¹²⁵² Στη νέα Διοίκηση της ΓΣΕΕ εκλέγονται οι ακόλουθοι συνδικαλιστές του ΠΑΜΕ: Γ. Μαυρίκος, Κ. Αρτεμίου, Ε. Ευθυμίου, Α. Ζαζόπουλος, Χρ. Κατσώτης, Β. Κουμπούρας, Θ. Κούτρας, Χρ. Σκεπετάρης, Μ. Τσαγκατάκη και Κ. Χαντζιάρας.

¹²⁵³ Μαρίνος, Γ., «Για ένα εργατικό κίνημα που θα αμφισβητεί την κυρίαρχη πολιτική», ομιλία στο 32ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ (17 Μαρτίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαρτίου 2004.

¹²⁵⁴ «32ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Απαιτείται συγκέντρωση δυνάμεων για σκληρή αναμέτρηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 2004.

της μετατροπής των συμβάσεων ορισμένου χρόνου σε συμβάσεις αορίστου χρόνου επί τη βάσει κάλυψης πάγιων και διαρκών αναγκών, ακριβώς επειδή θεωρούσε αφενός ότι αφήνει στην κυβέρνηση να ορίζει κάθε φορά ποιες είναι οι πάγιες και διαρκείς ανάγκες και αφετέρου ότι συνιστά, στην ουσία, παγίωση των ελαστικών μορφών απασχόλησης και στον δημόσιο τομέα.¹²⁵⁵ Το κόμμα επιλέγει να κινητοποιήσει συμβασιούχους του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα σε μια ενιαία βάση αιτημάτων.¹²⁵⁶ Η επιλογή αυτή ακολουθεί την επιδίωξη της υπέρβασης των διαφοροποιήσεων δημόσιου και ιδιωτικού τομέα που είδαμε πιο πάνω ότι είχε το ΠΑΜΕ, αλλά το κυριότερο είναι ότι προτάσσει ένα διεκδικητικό πλαίσιο περισσότερο συγκρουσιακό. Εν προκειμένω η γραμμή διεκδίκησης ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ κινούνταν στην υλοποίηση της οδηγίας 60/1999, με την οποία ορίζονταν κάποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις για τη μετατροπή μιας σύμβασης ορισμένου χρόνου σε αορίστου. Εν πολλοίς και το ΠΔ που εκδόθηκε ακολουθούσε τη λογική της οδηγίας. Στο πλαίσιο αυτό, το ΚΚΕ απέρριπτε τη διευθέτηση του ΠΔ,¹²⁵⁷ αφού ζητούσε τη συνολική λύση του θέματος με σταθερή εργασία και πλήρη δικαιώματα. Εδώ βλέπουμε ότι το κόμμα θέτει εξ αρχής μαξιμαλιστικά αιτήματα από τα οποία δεν υπαναχωρεί και υπ' αυτή την έννοια αρνείται να κινηθεί σε συνεργασία με άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις.

Από την άλλη πλευρά, η 20ή Μαρτίου έχει οριστεί από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ειρήνης (ΠΣΕ) ως παγκόσμια ημέρα δράσης ενάντια στον ιμπεριαλισμό· όπως αναφέρει και ο Θ. Παφίλης: «[...] το Σάββατο στις 20 του Μάρτη στα Προπύλαια πρέπει να δοθεί η απάντηση και να εκφραστεί η αδούλωτη και ανυπότακτη λαϊκή δυναμική, που δε φυλακίζεται στη “νέα τάξη” των ΗΠΑ και της ιμπεριαλιστικής Ευρωπαϊκής Ένωσης [...]».¹²⁵⁸ Ταυτόχρονα, καταδεικνύεται και η

---

¹²⁵⁵ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το δικαίωμα στη δουλιά και τους συμβασιούχους», ανακοίνωση (7 Απριλίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2004.

¹²⁵⁶ «Απόφαση συντονισμού των αγώνων για μόνιμη και σταθερή δουλιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2004· το συντονισμό των συμβασιούχων εργαζομένων από το ΠΑΜΕ αναλαμβάνουν τα Συντονιστικά Αγώνα στους ΟΤΑ, στα ξενοδοχεία και στους έκτακτους υπαλλήλους σε ΑΕΙ/ΤΕΙ. Στις 14 Μαΐου 2004 και στις 3 Ιουνίου 2004 το συντονιστικό διοργανώνει και συλλαλητήρια συμβασιούχων.

¹²⁵⁷ Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Συντονισμένοι αγώνες για το δικαίωμα στην εργασία», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαΐου 2004.

¹²⁵⁸ Παφίλης, Θ., «Ο Θ. Παφίλης, γγ της ΕΕΔΥΕ και εκτελεστικός γραμματέας του ΠΣΕ, μιλάει για την κινητοποίηση του Σαββάτου», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 2004.

ελαφριά μεταβολή στη συμπεριληπτικότητα του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος, καθώς πια το κόμμα θέλει να ομογενοποιήσει και αυτού του είδους τις δράσεις – «[...] δεν μπορεί και δεν πρέπει το φιλειρηνικό κίνημα να γίνει όχημα ή πλυντήριο πολιτικών δυνάμεων που ευλόγησαν τα όπλα των ιμπεριαλιστικών πολέμων [...]».¹²⁵⁹ Η συμμετοχή στο συλλαλητήριο κινείται στα όρια των δυνάμεων που μπορούσε να κινητοποιήσει το οργανωμένο κόμμα και μάλλον έχει διαδικαστικό χαρακτήρα. Όπως διαπιστώνεται και από στις δύο περιπτώσεις, η γραμμή της «ομογενοποίησης» ακολουθείται κατά γράμμα ασχέτως αποτελεσμάτων.

Το μέγα πολιτικό γεγονός που απασχόλησε τον ελληνικό δημόσιο χώρο ήταν το δημοψήφισμα στην Κύπρο για το Σχέδιο Ανάν. Η φύση του συγκεκριμένου ζητήματος στην πραγματικότητα κατασκευάζει πλαίσια αναφοράς που δίνουν τη δυνατότητα στο ΚΚΕ να ενεργοποιήσει κατά κύριο λόγο το αντιιμπεριαλιστικό σκέλος της παρέμβασής του. Το κόμμα απορρίπτει το Σχέδιο Ανάν διότι επιβάλλει ένα καθεστώς συνομοσπονδίας και οιονεί διχοτόμησης στην Κύπρο, το οποίο δεν διασφαλίζει την ειρηνική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων και θέτει τη χώρα υπό κηδεμονία.¹²⁶⁰ Επιπλέον, το σχέδιο δεν είναι αποτέλεσμα διαβουλεύσεων ανάμεσα στις δύο πλευρές, αλλά επεξεργασία επιβαλλόμενη από εξωτερικούς παράγοντες και κυρίως είναι αποτέλεσμα «ιμπεριαλιστικών» σχεδιασμών για τη δημιουργία μιας νέας τάξης στο νησί. Για το ΚΚΕ:

μόνη αποδεκτή λύση είναι η εφαρμογή των μέχρι σήμερα αποφάσεων του ΟΗΕ και των συμφωνιών Κορυφής 1977-79, για μια Κύπρο ενιαία, ανεξάρτητη, χωρίς ξένες βάσεις και στρατεύματα, ομόσπονδη, δικοινοτική, διζωνική, κοινή πατρίδα Τουρκοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων, χωρίς ξένους «εγγυητές» και «προστάτες».¹²⁶¹

Παρότι το ΑΚΕΛ διατηρεί μια σχετική αμφιταλάντευση απέναντι στο σχέδιο –καταλήγοντας εντέλει στο «Όχι»–, για το ΚΚΕ η υπόθεση του Κυπριακού είναι

---

¹²⁵⁹ Στο ίδιο.

¹²⁶⁰ Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα: «[...] Το σχέδιο Ανάν προβλέπει ένα νόθο κράτος, το οποίο είναι υπό κηδεμονία. Εμάς αυτό μας απασχολεί [...]», στο Παπαρήγα, Αλ., «Κράτος υπό κηδεμονία! Αποσπάσματα από τη συνέντευξη της Αλ. Παπαρήγα χτες στη NET», συνέντευξη στο δημοσιογράφο Κ. Αρβανίτη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2004.

¹²⁶¹ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στο Κυπριακό», ανακοίνωση (1 Απριλίου 2004), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο στο 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ό.π., σελ. 411.

ακόμη μια απόδειξη του τρόπου με τον οποίο η ιμπεριαλιστική τάξη πραγμάτων επιβάλλει «λύσεις» που δεν λαμβάνουν υπόψη τη βούληση των λαών. Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται για το κόμμα και ο ρόλος της ΕΕ, η οποία κινείται σε απόλυτη σύμπλευση με τον Κ. Ανάν και τις ΗΠΑ. Απέναντι στη λογική «ενότητας» που προωθηθεί το Σχέδιο Ανάν:

η ενότητα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, η ενότητα κάθε λαού, για να αναπτυχθεί, να εδραιωθεί, μια προϋπόθεση έχει: Την ένωση και τη συναδέλφωση στον κοινό αντιιμπεριαλιστικό αγώνα, στον αγώνα για να αποκρούσουν τις κοινές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, που θα πέσουν στο κεφάλι τους από εδώ και εμπρός, στον κοινό ταξικό αγώνα. Θα επιτυγχάνεται με την αλληλεγγύη τους προς τους γειτονικούς λαούς, τον παλαιστινιακό και τον ιρακινό. Στην κοινή δράση τους με τους Έλληνες και Τούρκους εργαζόμενους.¹²⁶²

Το ΚΚΕ θα διοργανώσει στις 19 Απριλίου 2004 συλλαλητήριο στην Αθήνα κατά του Σχεδίου Ανάν –το οποίο επαναλαμβάνεται και σε άλλες πόλεις της χώρας–, ενώ καταθέτει τις απόψεις και στο ΑΚΕΛ. Η τελική απόρριψη του σχεδίου από τους Ελληνοκυπρίους «[...] αποτελεί ένα παράδειγμα για όλους τους λαούς που βρίσκονται αντιμέτωποι με την ιμπεριαλιστική βαρβαρότητα, με την επιβολή του “δίκαιου” του ισχυρότερου [...]»¹²⁶³ και προσφέρει ένα ισχυρό παράδειγμα και για τον ελληνικό λαό. Η δε θέση του ΚΚΕ και η αποφασιστική στήριξη του «Όχι» είναι η απόδειξη ότι το κόμμα είναι «η εκτός των τειχών αριστερά», ως εκ τούτου «[...] το κόμμα της εργατιάς, της αγροτιάς, των ασθενών και καταπιεσμένων λαϊκών στρωμάτων θα το βρεις μακριά από τη λογική των καταπιεστών σου και σταθερά εκτός των τειχών της αστικής ιδεολογίας [...]».¹²⁶⁴ Στις απευθύνσεις του κόμματος κυριαρχεί η αντίληψη της εξαίρεσης του ΚΚΕ από τις υπέρ του «Ναι» συγχωρδίες των λοιπών κομμάτων, αλλά και η συνεπής στάση σε αντίστοιχες περιπτώσεις στο παρελθόν (βλ. π.χ. υπόθεση Οτσαλάν). Η «εκτός των τειχών αριστερά» κρίνεται από τη συνέπεια λόγων και έργων και, το κυριότερο, από την αντοχή της στο χρόνο.

---

¹²⁶² Παπαρήγα, Αλ., «Θα κάνουμε το χρέος μας ως πατριώτες και διεθνιστές», ομιλία σε ανοικτή συγκέντρωση του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 2004.

¹²⁶³ ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στο Κυπριακό», ανακοίνωση (29 Απριλίου 2004) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο στο 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ό.π.*, σελ. 417.

¹²⁶⁴ Μίρκας, Τ., «Σταθερά εκτός των τειχών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 2004.

Τα πλαίσια αυτά διαμορφώνουν και μια ευνοϊκή αφετηρία για να εκκινήσει το ΚΚΕ την προεκλογική εκστρατεία για τις ευρωεκλογές του Ιουνίου. Το θέμα της συμβασιακής απασχόλησης στο Δημόσιο θεωρήθηκε διαρθρωτική αλλαγή επιβαλλόμενη από ευρωπαϊκές νόρμες –άρα υποδείκνυε και μια τάση απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων–, ενώ η πανευρωπαϊκή πίεση στην κυπριακή ηγεσία για την αποδοχή του Σχεδίου Ανάν συνιστά απόδειξη της συγκρότησης της ΕΕ ως ενός ιμπεριαλιστικού υπερεθνικού μηχανισμού που επιβάλλει λύσεις ενάντια στα συμφέροντα των λαών. Για το ΚΚΕ επομένως το ζητούμενο της αντιπαράθεσης με την ΕΕ, πέραν του ότι είναι απολύτως ρεαλιστικό, έτσι όπως φάνηκε και από την Κύπρο, θα κριθεί και από το πολιτικό του περιεχόμενο. Ως εκ τούτου η ψήφος στο ΚΚΕ στις ευρωεκλογές είναι εκτός των άλλων και ψήφος έκφρασης της διαφωνίας και της αντίθεσης στη συναίνεση για το ρόλο της ΕΕ που εξακολουθεί να είναι ο κανόνας στην ελληνική κοινή γνώμη.¹²⁶⁵

Η εκλογική διακήρυξη¹²⁶⁶ συμπυκνώνει τις θέσεις του κόμματος για την ΕΕ, αλλά και την εμπειρία της προηγούμενης πενταετίας. Η ΕΕ είναι «[...] κρατική συμμαχία των καπιταλιστικών χωρών, για να ενισχυθούν τα μερίδια του μεγάλου κεφαλαίου τους στη διεθνή καπιταλιστική αγορά [...]»¹²⁶⁷ και ταυτόχρονα ο «δεύτερος παγκόσμιος χωροφύλακας», που όχι μόνο δεν εμποδίζει την «αμερικανική επιθετικότητα» αλλά αντίθετα την ενισχύει. Η ΕΕ είναι η πηγή των «αντιλαϊκών πολιτικών» που εφαρμόζουν ΠΑΣΟΚ και ΝΔ και είναι απόλυτα εχθρική απέναντι

---

¹²⁶⁵ Η διάρκεια ενός φιλοευρωπαϊκού συναισθήματος τεκμαίρεται τόσο από τα στοιχεία του Ευρωβαρόμετρου (βλ. Τεπέρογλου, Ε., *Οι Ευρωεκλογές στην Ελλάδα, ό.π.*, σελ. 327-332) όσο και από στοιχεία ιδιωτικών εταιρειών (Βερναρδάκης [2007]). Βέβαια, σε έρευνα της εταιρείας Opinion (*Στο ίδιο*, σελ. 332) καταγράφονται περισσότερο «εθνοκεντρικές» στάσεις στην ελληνική κοινή γνώμη σε ό,τι αφορά τη βάση λήψης αποφάσεων σε διάφορους τομείς, κάτι που φανερώνει πιθανόν και μια ανεπαρκή κατανόηση των επιπτώσεων της ευρωπαϊκής ενοποίησης στην εγχώρια πολιτική. Εμφανίζεται ένα σχήμα γενικής αποδοχής του ευρωενωσιακού εγχειρήματος με κάποιες επιμέρους διαφωνίες ή παρανοήσεις που δεν συγκροτούν ακόμη οργανωμένο και συνεκτικό ευρωσκεπτικισμό στην ελληνική κοινωνία. Το ΚΚΕ, βέβαια, είναι η μεγάλη «παραφωνία», δεδομένου ότι στη βάση του καταγράφονται τα μεγαλύτερα ποσοστά αρνητικών στάσεων απέναντι στην ΕΕ (βλ. Βερναρδάκης, Χρ., «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα: ιδεολογικές διαστάσεις και πολιτικές εκπροσωπήσεις» στο του ίδιου, *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-2006*, Αθήνα: Σαββάλας, 2007, Πίνακας 3).

¹²⁶⁶ ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις ευρωεκλογές της 14ης Ιούνη 2004», διακήρυξη (Απρίλιος 2004), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο στο 17ο Συνέδριο, ό.π.*, σελ. 419-432.

¹²⁶⁷ *Στο ίδιο*, σελ. 421.

στην κομμουνιστική ιδεολογία και πρακτική. Το ΚΚΕ καλεί σε «αντίσταση», «ανυπακοή», «απειθαρχία» και σε τελική «αποδέσμευση» της χώρας από ευρωενωσιακά δεσμά. Η εναλλακτική του κόμματος είναι η «[...] η Ευρώπη των εργαζομένων, της ειρήνης και του σοσιαλισμού [που] θα απλώσει χέρι ισότιμης συνεργασίας με χώρες και λαούς που υποφέρουν από την ιμπεριαλιστική καταπίεση και εκμετάλλευση [...]»,¹²⁶⁸ η «διεθνιστική δράση» και η «αλληλεγγύη». Το ΚΚΕ επισημαίνει τη συμμετοχή του στις μεγάλες κινητοποιήσεις της προηγούμενης περιόδου –Γένοβα, Πράγα, Φλωρεντία, Θεσσαλονίκη–, ωστόσο δεν θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι οι εν λόγω εγκλήσεις είναι πρωτεύοντως διεθνιστικές. Το κόμμα επιμένει στην πρωταρχικότητα της «εθνικής δράσης» και στο γεγονός ότι πολλά ισχυρά εθνικά κινήματα αντίστασης μπορούν συνδυαστικά να επιφέρουν αλλαγές και σε κεντρικό επίπεδο. Έτσι, ψέγεται το εγχείρημα του ΚΕΑ ως αποδοχή της λογικής των ευρωκομμάτων, τα οποία, σύμφωνα με το ΚΚΕ, είναι ευκολότερα ενσωματώσιμα στην ευρωενωσιακή λογική. Τέλος, στη διακήρυξη ανοίγεται και ένα καθαρό μέτωπο με το Συνασπισμό, ο οποίος «[...] από τη μια μεριά στηρίζει ολόψυχα την ΕΕ και από την άλλη διαμαρτύρεται για τις συνέπειες από την εφαρμογή της πολιτικής της [...]».¹²⁶⁹

Ως προς τις προεκλογικές εγκλήσεις, δεν παρουσιάζεται κάποια ιδιαίτερη μετατόπιση σε σχέση με τις εγκλήσεις των βουλευτικών εκλογών. Υπάρχει μια αναμενόμενη έμφαση στην πληρέστερη ανάλυση του ρόλου της ΕΕ, όπου ωστόσο διαφαίνονται και κάποια ρήγματα αποτελεσματικότητας, που καθιστούν πιο ρεαλιστική την αντιπαράθεση με τις πολιτικές της ΕΕ. Για παράδειγμα, στην παρουσίαση του ευρωψηφοδελτίου του κόμματος η Αλ. Παπαρήγα αναφέρει ότι «[...] υπάρχει πολύ μεγάλη ανησυχία στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για το πώς θα λειτουργήσει η διεύρυνση. [...] πολύ περισσότερο που δεν κατάφερε η Ευρώπη των 15 να λειτουργήσει ακριβώς όπως θα ήθελε, με τους γνωστούς δείκτες του Συμφώνου Σταθερότητας [...]».¹²⁷⁰ Αυτό δείχνει για τη Γενική Γραμματέα του κόμματος ότι «[...] αυτός ο διακρατικός καπιταλιστικός συνεταιρισμός δεν είναι τόσο πανίσχυρος όσο φαίνεται. Έχει και εγγενείς αδυναμίες και δυσκολίες και καλό θα

---

¹²⁶⁸ Στο ίδιο, σελ. 420.

¹²⁶⁹ Στο ίδιο, σελ. 427.

¹²⁷⁰ Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφος με κριτήριο: Αντίσταση – Ανυπακοή – Απειθαρχία», εισήγηση στην παρουσίαση του ευρωψηφοδελτίου του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 2004.

είναι αυτές να τις αξιοποιήσουν τα λαϊκά κινήματα [...]».¹²⁷¹ Οι συγκεκριμένες διατυπώσεις μπορεί να οφείλονται στην ανάγκη προσέλκυσης ψηφοφόρων για τις ευρωεκλογές οι οποίοι να αποτρέπονται από μια παραδοσιακή φαταλιστική λογική για το ρόλο της ΕΕ· την ίδια στιγμή όμως δείχνουν ότι το ΚΚΕ δεν είναι ακόμη διατεθειμένο να προσχωρήσει απόλυτα σε μια θέση πλήρους αναχώρησης από τους ευρωπαϊκούς πολιτικούς θεσμούς. Αντίθετα, αυτό που έχει σημασία είναι να χτυπηθεί η άνευ όρων αποδοχή του ευρωενωσιακού εγχειρήματος, που δεν επιτρέπει στο λαό να κατανοήσει την πηγή της δυσπραγίας του. Η Παπαρήγα το ξεκαθαρίζει: «[...] εγγυόμαστε συνεπή αντίσταση, όσον εξαρτάται από εμάς, ότι θα κάνουμε ό,τι μπορούμε για να χτυπηθεί η μοιρολατρία και η ευρωυποταγή [...]».¹²⁷² Το ΚΚΕ θα είναι «[...] η μόνη αξιωματική αντιπολίτευση της ΕΕ στην Ελλάδα [...]» και ως τέτοια πρέπει να ψηφιστεί από τους πολίτες.

Από την άλλη πλευρά, στον προεκλογικό λόγο του κόμματος εξίσου μεγάλη σημασία έχει το να καταδικαστεί το Κόμμα Ευρωπαϊκής Αριστεράς και ο Συνασπισμός. Πρόκειται για συνέχεια της αντισυνασπισμικής ρητορικής των βουλευτικών εκλογών· το κόμμα προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την ένταση ανάμεσα στους συμμάχους του ΣΥΡΙΖΑ, καθώς και την πολυδιάσπαση που προέκυψε ενόψει ευρωεκλογών.¹²⁷³ Η κριτική απέναντι στο ΚΕΑ κινείται σε τρεις θεματικούς άξονες: Ο πρώτος αφορά την αντιπροσωπευτικότητά του, αφού, όπως υποστηρίζει το ΚΚΕ, περιλαμβάνει 15 «αριστερά» κόμματα από τα συνολικά 60 που δραστηριοποιούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στην ουσία πρόκειται για μια δομή που εκφράζει μόλις πέντε κόμματα: την «Κομμουνιστική Επανάσταση», τη γερμανική «Αριστερά», το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, την ισπανική «Ενωμένη Αριστερά» και το Συνασπισμό.¹²⁷⁴ Ο δεύτερος αφορά το ρόλο που καλείται να εκπληρώσει το ΚΕΑ εντός του πλαισίου των «ευρω-κομμάτων», ο οποίος για το ΚΚΕ υπονομεύει την «εθνική πάλη». Και ο τρίτος αφορά την τάση αποστασιοποίησης του ΚΕΑ από την

---

¹²⁷¹ Στο ίδιο.

¹²⁷² Παπαρήγα, Αλ., «Πανερωπαϊκός ριζοσπαστικός πόλος στην Ευρώπη και στο Ευρωκοινοβούλιο», ομιλία στην παρουσίαση της διακήρυξης του ΚΚΕ για τις ευρωεκλογές του 2004, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Απριλίου 2004.

¹²⁷³ Ο Συνασπισμός κατήλθε αυτόνομα στις ευρωεκλογές, ενώ οι λοιποί σύμμαχοι –κυρίως οι δυνάμεις της ΑΚΟΑ– συγκρότησαν ξεχωριστό ψηφοδέλτιο με αποκλειστικά γυναικεία σύνθεση («Γυναίκες για την Ευρώπη»). Βλ. Μπαλάφας, Γ., 20 χρόνια χρειάστηκαν, ο.π., σελ. 244-251

¹²⁷⁴ «Εξελίξεις στο “Κόμμα Ευρωπαϊκής Αριστεράς”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2004.

κομμουνιστική παράδοση, αφού η «αποκομμουνιστικοποίησή» του είναι και βασικός όρος για την αποδοχή του από την ευρωπαϊκή ελίτ.¹²⁷⁵

Παρά ταύτα, η κομματική ελίτ κατανοεί ότι ένα εγχείρημα σαν αυτό του ΚΕΑ εκ των πραγμάτων φέρνει αντιμέτωπο το κόμμα με διαρκή ερωτήματα. Σε αυτά το κόμμα αντιτάσσει τις δικές του πρωτοβουλίες και συναντήσεις με κομμουνιστικά και εργατικά κόμματα από την Ευρώπη, τις οποίες και αναδεικνύει σε ένα εναλλακτικό μοντέλο διεθνούς συνεννόησης. Ακόμη περισσότερο, σε επτά προεκλογικές συγκεντρώσεις συμμετέχουν ως ομιλητές οκτώ εκπρόσωποι κομμάτων και οργανώσεων από το εξωτερικό.¹²⁷⁶ Σκοπός του κόμματος είναι να καταδείξει ότι το ΚΕΑ είναι μια δομή ενσωματωμένη στις προτεραιότητες της ΕΕ. Με τα λόγια της Αλ. Παπαρήγα: «[...] αυτοί, λοιπόν, αποφάσισαν να φτιάξουν ένα κόμμα ενταγμένο στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο εν πάση περιπτώσει δεν προκαλεί πονοκέφαλο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, γιατί η Ευρωπαϊκή Ένωση θέλει κι έναν ορισμένο πλουραλισμό [...]».¹²⁷⁷

Τέλος, και το ευρωψηφοδέλτιο του κόμματος, ως προς τη σύνθεσή του, δεν διαφοροποιείται από τα ειωθότα των βουλευτικών εκλογών.¹²⁷⁸ στις εκλόγιμες θέσεις

---

¹²⁷⁵ Σερετάκης, Ν., «“Ευρω-αριστερά” και “κομμουνιστικό παρελθόν”», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαΐου 2004.

¹²⁷⁶ Πρόκειται για εκπροσώπους του ΑΚΕΛ, του Κομμουνιστικού Κόμματος Πορτογαλίας, του Κομμουνιστικού Κόμματος στη Δανία, του Κομμουνιστικού Κόμματος Βοημίας και Μοραβίας, του Κομμουνιστικού Κόμματος Τουρκίας, του Κομμουνιστικού Κόμματος Λουξεμβούργου, του Σοσιαλιστικού Κόμματος Λετονίας και της ιταλικής κομμουνιστικής επιθεώρησης *Α' Ερνέστο* (περιοδικό της «ορθόδοξης» τάσης της «Κομμουνιστικής Επανάδρυσης»).

¹²⁷⁷ Παπαρήγα, Αλ., «Ενίσχυση του ΚΚΕ για την ενοποίηση των δυνάμεων της αντίστασης», διακαναλική συνέντευξη Τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2004.

¹²⁷⁸ Το ευρωψηφοδέλτιο του ΚΚΕ είχε την ακόλουθη σύνθεση: Θαν. Παφίλης, πρόεδρος του παγκόσμιου Συμβουλίου Ειρήνης και μέλος της ΚΕ, Γ. Τούσσας, συνδικαλιστής του ΠΑΜΕ, πρόεδρος της ΠΕΜΕΝ και μέλος της ΚΕ, Διαμ. Μανωλάκου, υπεύθυνη του Τμήματος Ευρωπαϊκής Πολιτικής και μέλος της ΚΕ, Κ. Δρούτσας, επικεφαλής της «Κίνησης Πολιτών Θεσσαλονίκης» και συνεργαζόμενος με το ΚΚΕ (μετείχε και στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας), Δημ. Κουμπούρης, στέλεχος του ΠΑΜΕ και μέλος της ΚΕ, Ελ. Βαγενάς, μέλος της ΚΕ και υπεύθυνος του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων, Στ. Βαλανάς, μέλος της «Δημοκρατικής Συσπείρωσης» και συνεργαζόμενος με το ΚΚΕ, Δ. Γιώβα, καθηγήτρια στο ΕΜΠ, Θ. Γκιώνης, Γραμματέας του ΚΣ της ΚΝΕ, Γ. Ζιώγας, καθηγητής στο ΑΠΘ και νομαρχιακός σύμβουλος Θεσσαλονίκης, Ν. Καραθανασόπουλος, μέλος του Τμήματος Οικονομίας της ΚΕ, Μαν. Κοράκης, μέλος του ΚΚΕ και συνδικαλιστής στη Γερμανία, Κρ. Κυριαζής, γραμματέας της ευρωκοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ, Γ. Μαυρίκος, επικεφαλής του ΠΑΜΕ και

τοποθετούνται ο Θαν. Παφίλης, ο Γ. Τούσσας και η Διαμ. Μανωλάκου. Οι δύο πρώτοι είχαν κεντρικό ρόλο στις κινητοποιήσεις της προηγούμενης πενταετίας –ο Παφίλης στο αντιιμπεριαλιστικό και ο Τούσσας στο συνδικαλιστικό–, ενώ η Μανωλάκου ήταν η υπεύθυνη του Τμήματος Ευρωπαϊκής Πολιτικής της Κεντρικής Επιτροπής και καθοδηγούσε την ευρωκοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι υποψήφιοι είναι στελέχη του ΚΚΕ –10 από τους 24 είναι μέλη της Κεντρικής Επιτροπής–, με μόνο έναν συνεργαζόμενο υποψήφιο.

Βέβαια, παρότι στην ουσία της η προεκλογική απεύθυνση ήταν αμιγώς κομματική, το κόμμα προσπάθησε να βρει τρόπους διεύρυνσης, έστω για να επιτύχει και μια συμβολική εικόνα συνεργασίας. Καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας λειτούργησε μια «Πρωτοβουλία Συσπείρωσης για τη στήριξη του ευρωψηφοδελτίου του ΚΚΕ» η οποία αποτελούνταν από συνεργαζόμενους του κόμματος –π.χ. τον Στ. Βαλανά και τον Ι. Παυλόσογλου– αλλά ακόμη και από πρώην υποψήφιους βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ στις βουλευτικές εκλογές του 2004 – βλ. Μ. Διόγος. Το κείμενο της «Πρωτοβουλίας» ωστόσο δεν απέχει πολύ από τη διακήρυξη του κόμματος και ταυτίζεται ακόμη και με κάποιες μαξιμαλιστικές προθέσεις που έχει αναγγείλει το ΚΚΕ: «[...] πιστεύουμε ότι η συστράτευση και η ενίσχυση του ΚΚΕ αποτελεί το καλύτερο εχέγγυο για τους αγώνες των εργαζομένων ενάντια στον ευρωιμπεριαλισμό για ένα καλύτερο αύριο στην προοπτική μιας σοσιαλιστικής Ευρώπης [...]».¹²⁷⁹ Αντίστοιχα κείμενα κυκλοφόρησαν και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, στη λογική των ανοιχτών επιστολών που δημοσιοποιούνταν και στις βουλευτικές εκλογές του 2004.

Το αποτέλεσμα που έλαβε το ΚΚΕ στις ευρωεκλογές ήταν πράγματι εντυπωσιακό, αφού το 9,48% αποτελεί και το υψηλότερο ποσοστό που πέτυχε το κόμμα στη μετά το 1990 εκλογική ιστορία του. Επιπλέον, το κόμμα ανέβηκε περίπου μία μονάδα σε σχέση με τις ευρωεκλογές του 1999 και 25.000 ψήφους. Είναι σαφές ότι σε επίπεδο ευρωεκλογών ένα τμήμα ψηφοφόρων που επέλεξαν ΠΑΣΟΚ στις

μέλος της ΚΕ, Ε. Μελά, εικαστικός, Χρ. Παναγιωτακοπούλου, μέλος Γραφείου ΚΣ της ΚΝΕ, Γ. Σκιαδιώτης, στέλεχος του ΠΑΜΕ, Μ. Συντυχάκης, στέλεχος του ΚΚΕ στο Ηράκλειο της Κρήτης, Μ. Τσαγκατάκη, στέλεχος του ΠΑΜΕ, Δ. Φέτσης, π. πρόεδρος της ΓΣΕΒΕΕ, Κ. Χατζόπουλος, μέλος του κόμματος στη Σουηδία, Κ. Αλυσσανδράκης, Γ. Πατάκης, Στρ. Κόρακας – οι τρεις προηγούμενοι ευρωβουλευτές.

¹²⁷⁹ «Πρωτοβουλία Συσπείρωσης για τη στήριξη του ευρωψηφοδελτίου του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαΐου 2004.

βουλευτικές, οι οποίοι ωστόσο βρίσκονταν κοντά στο κόμμα, προτίμησαν το ΚΚΕ στις ευρωεκλογές.¹²⁸⁰ Ως προς τα λοιπά χαρακτηριστικά της ψήφου, το ΚΚΕ εξακολουθεί να καταγράφει το μεγαλύτερο μέρος της επιρροής του στην ηλικιακή κατηγορία 35-54,¹²⁸¹ όπως επίσης και σε συγκεκριμένες κοινωνικοεπαγγελματικές κατηγορίες (μισθωτοί ιδιωτικού τομέα και οικονομικά ενεργοί)¹²⁸². Ως προς την ερμηνεία του αποτελέσματος του ΚΚΕ, έχει υποστηριχθεί ότι «[...] η αύξηση της εκλογικής του δύναμης οφείλεται ως ένα βαθμό στο γεγονός ότι το κόμμα παρουσιάστηκε το 2004 ως ο κύριος εκφραστής του ευρωσκεπτικισμού στην Ελλάδα [...]».¹²⁸³ Η συγκεκριμένη υπόθεση προϋποθέτει ότι παρατηρήθηκε ανερχόμενο ρεύμα ευρωσκεπτικισμού στην ελληνική κοινή γνώμη και αγνοεί το γεγονός της ύπαρξης ενός ισχυρού ευρωσκεπτικιστικού πόλου και στα δεξιά του πολιτικού φάσματος – του ΛΑΟΣ. Στην πραγματικότητα, το αποτέλεσμα του ΚΚΕ είναι απόληξη του momentum των βουλευτικών εκλογών του 2004. Σε εκείνες τις εκλογές το κόμμα είχε επιτύχει μια αξιοσημείωτη διείσδυση στην εκλογική βάση του ΠΑΣΟΚ και είχε κατορθώσει να ενισχύσει την παρέμβασή του σε κοινωνικά στρώματα στα οποία είχε εξαρχής στοχευμένη απεύθυνση. Εκ των πραγμάτων, σε συνθήκες δικομματικής πόλωσης η συμπάθεια τείνει να μη γίνεται πολιτική στάση. Σε εκλογές δεύτερης τάξης η «αποσκίρτηση» είναι περισσότερο εύκολη. Οι ευρωεκλογές του 2004 δείχνουν σε μεγάλο βαθμό να προοικονομούν και την ενίσχυση της εκλογικής επιρροής του κόμματος τρία χρόνια μετά. Επιπλέον, το ζήτημα της αντιευρωπαϊκής στάσης είναι σημαντικό, αλλά στην πραγματικότητα η αποκλειστικότητα της αντιευρωπαϊκής διαφωνίας βοήθησε το κόμμα όχι μόνο σε μια ευρωεκλογή αλλά εν γένει στη διασφάλιση της πολιτικής του επιβίωσης από το 1993 και μετά.

Σύμφωνα με την κομματική ελίτ, το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών ήταν πολύ θετικό. Κοινός τόπος σε όλες τις διαπιστώσεις ήταν ότι το κόμμα κατόρθωσε να διευρύνει την επιρροή του σε ψηφοφόρους που επέλεγαν εκλογικά το ΚΚΕ για πρώτη φορά. Στην πρώτη δήλωση μετά τις εκλογές η Αλ. Παπαρήγα επισήμανε ότι:

---

¹²⁸⁰ Περίπου ένα 4% των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ στις βουλευτικές εκλογές· βλ. Τεπέρογλου, Ε., *Οι Ευρωεκλογές στην Ελλάδα, ό.π.*, σελ. 371, Πίνακας 80.

¹²⁸¹ Στο ίδιο, σελ. 539, Πίνακας 41.

¹²⁸² Στο ίδιο, σελ. 540, Πίνακας 42.

¹²⁸³ Στο ίδιο, σελ. 368-369.

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι μας ψήφισαν και άνθρωποι, εργαζόμενοι, που ανήκουν σε άλλα κόμματα, πολλοί απ' αυτούς μας ψήφισαν για πρώτη φορά και αυτό –κατά τη γνώμη μας– δεν έγινε ούτε τυχαία, ούτε ευκαιριακά, παρά τις όποιες διαφορές μπορεί να είχαν αυτοί οι άνθρωποι με τη γενική πολιτική και το πρόγραμμα του ΚΚΕ.¹²⁸⁴

Επίσης, στην πρώτη εκτίμηση της Κεντρικής Επιτροπής υποστηρίζεται ότι:

Η ψήφος στο ΚΚΕ το 2004 εκφράζει μεγαλύτερο πολιτικό βάθος από την ψήφο του 1999, αντιπροσωπεύει με μεγαλύτερη γνησιότητα τις πραγματικές τάσεις στο εκλογικό σώμα, που δεν εκδηλώνονται στις εθνικές εκλογές, κάτω και από την πίεση των γνωστών εκβιαστικών διλημμάτων.¹²⁸⁵

Για το κόμμα καθοριστικός παράγοντας ήταν η αταλάντευτη στάση που διατήρησε για την ΕΕ και η οποία ως ένα βαθμό σώρευσε τη δυσαρέσκεια ενάντια στην ευρωπαϊκή πολιτική. Ταυτόχρονα, ήταν μια επιβράβευση της συνεπούς λογικής που ακολούθησε στους πολιτικούς αγώνες της προηγούμενης περιόδου. Το κόμμα υποστηρίζει ότι δεν είναι τόσο απομονωμένο όσο παρουσιάζεται από τους αντιπάλους του και έχει πια δημιουργήσει αγκυρώσεις στο κοινωνικό πεδίο που ξεπερνούν τη συγκυριακή σύμπλευση με αφορμή μια εκλογική αναμέτρηση. Δικαιούται δε να διεκδικεί ένα εύρος κοινωνικής επιρροής που δεν ταυτίζεται με την επιρροή των βουλευτικών εκλογών και το οποίο επιδέχεται διεύρυνση. Φανερώθηκε από τις εκλογές ότι στην ελληνική κοινωνία υπάρχει μια βάση αμφισβήτησης των πολιτικών που εκπορεύονται από την ΕΕ, στη διαμόρφωση της οποίας έχει συμβάλει καταλυτικά και το ίδιο το κόμμα. Το αποτέλεσμα των εκλογών είναι ένα σημαντικό εφαλτήριο για να συνεχιστεί και να ενισχυθεί το μοντέλο παρέμβασης που επελέγη τα προηγούμενα χρόνια.

Όπως προαναφέραμε, είναι μάλλον συζητήσιμη η ύπαρξη ενός οργανωμένου ευρωσκεπτικιστικού ρεύματος στην κοινή γνώμη που να επαληθεύει απόλυτα τις ερμηνείες του ίδιου του ΚΚΕ. Στην πραγματικότητα η τετραετία 2000-2004 δεν διαμόρφωσε απλώς αντιευρωπαϊσμό, αλλά επιπλέον έφερε τους σπόρους ενός

---

¹²⁸⁴ Παπαρήγα, Αλ., «Η ψήφος στο ΚΚΕ σηματοδοτεί γενικότερη τάση ριζοσπαστισμού στην Ελλάδα», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 2004.

¹²⁸⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για το εκλογικό αποτέλεσμα των ευρωεκλογών της 13ης Ιουνίου 2004», ανακοίνωση (14 Ιουνίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 2004.

αντικαθεστωτισμού που έλαβε πιο συνεκτική μορφή από το 2005 και μετά. Εάν στις ευρωεκλογές του 1999 η ψήφος υποστήριξης του ΚΚΕ ήταν σχεδόν μονοθεματική – λόγω του πολέμου στην Γιουγκοσλαβία–, το 2004 υπάρχει κοινή συνείδηση στην ελληνική κοινή γνώμη ότι υπάρχει μια διακριτή πολιτική άποψη σε πολλά επίπεδα η οποία εκφράζεται έμπρακτα διαμέσου οργανωτικών δομών και κινητοποιήσεων. Η μεταβίβαση ψήφων από το ΠΑΣΟΚ προς το ΚΚΕ έδειχνε ότι, όσο δεν ετίθετο για το πρώτο άμεσα το ζήτημα της ανόδου στην εξουσία, ήταν πιο εύκολη η απώλεια ψηφοφόρων προς το δεύτερο. Από την άλλη πλευρά, βέβαια, φαίνεται ότι ενισχυτικό ρόλο στην άνοδο του ΚΚΕ έπαιξε και η εσωκομματική ετερότητα του Συνασπισμού, στον οποίο δεν είχε ακόμα παγιωθεί μια ταυτότητα «ΣΥΡΙΖΑ» και, το κυριότερο, δεν είχε εδραιωθεί η περίφημη «αριστερή στροφή». Σε κάθε περίπτωση, συνδυαστικά και τα δύο εκλογικά αποτελέσματα του 2004 έγιναν αντιληπτά από την κομματική ελίτ ως επιβεβαίωση της κομματικής γραμμής και ως κριτήριο για την περαιτέρω ανάπτυξή της τα επόμενα χρόνια.

4.4 Το 17ο Συνέδριο: Σημεία μετατοπίσεων

Το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ (13-16 Φεβρουαρίου 2005) ήρθε ως επιστέγασμα μιας σειράς συλλογικών επεξεργασιών για την κομματική στρατηγική. Όπως είδαμε και πιο πάνω, τα δύο μοντέλα κινητοποίησης μετά το 2003 έχουν αρχίσει και συγχωνεύονται και ουσιαστικά η εργατική/συνδικαλιστική λογική του ΠΑΜΕ επικρατεί και στις αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις του κόμματος. Τα σχετικά επιτυχημένα εκλογικά αποτελέσματα –ιδίως των ευρωεκλογών– επιβεβαιώνουν στην κομματική ελίτ ότι η μετωπική πολιτική που πρέπει να ακολουθήσει το κόμμα θα πρέπει να είναι πιο κλειστή και επιλεκτική. Ήδη με την εμπειρία των κινητοποιήσεων του πρώτου εξαμήνου του 2003 διαφάνηκε μια ουσιαστική μετατόπιση σε θέσεις και πρακτικές που αφίστανται από την, πολλές φορές, περισσότερο ανοικτή συμμαχιακή στρατηγική του κόμματος πριν από το 2002. Με αυτές τις εμπειρίες, το κόμμα ξεκινά να συζητά στο 17ο Συνέδριο τις δυνατότητες επικαιροποίησης του πολιτικοθεωρητικού του αφηγήματος και τα όρια της συμμαχιακής του στρατηγικής. Οι αντιπαραθέσεις που υπήρξαν κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου –ιδίως γύρω από την περίφημη θέση 9– είχαν άμεση επίπτωση και στη σύνθεση της νέας Κεντρικής Επιτροπής, αφού αρκετά μέλη της προηγούμενης δεν επανεξελέγησαν (Κ. Βουλγαρόπουλος, Π. Γεωργιάδης, Α. Γκούνης, Β. Καλαματιανός, Στρ. Κόρακας, Γ. Νταφούλης, Β. Ξένος, Γ. Σταυρόπουλος).

Από το κείμενο των θέσεων, η θέση 9 φαίνεται πως δημιούργησε τη μεγαλύτερη αντιπαραθέση.¹²⁸⁶ Με τη συγκεκριμένη θέση επιχειρείται από την

---

¹²⁸⁶ Αναλυτικά το κείμενο της θέσης 9: «[...] Ο ελληνικός καπιταλισμός, όπως επισήμαναν τα 15ο και 16ο Συνέδρια του Κόμματος, βρίσκεται στο ανώτατο, τελευταίο στάδιο της ανάπτυξής του, στην κρατικομονοπωλιακή βαθμίδα, και παραμένει σε ενδιάμεση και εξαρτημένη θέση στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα. Στην ΕΕ των “15” συνεχίζει να κατέχει μια από τις δύο κατώτερες θέσεις της. Στη διευρυμένη των “25” περνάει σε αναβαθμισμένη θέση. Έχει ισχυρές πολιτικοστρατιωτικές εξαρτήσεις από τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ, την ΕΕ, οι οποίες διαμορφώθηκαν σε μακροχρόνια βάση. Ενισχύθηκαν βασικά γνωρίσματα του ιμπεριαλιστικού σταδίου του ελληνικού καπιταλισμού όπως: Η εξαγωγή κεφαλαίων στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια αγορά. Η συμμετοχή σε ιμπεριαλιστικούς πολέμους και επεμβάσεις. Η συμμετοχή στο σχεδιασμό και προώθηση αντεργατικών και αντιλαϊκών κατευθύνσεων και μέτρων βασικών ιμπεριαλιστικών κέντρων και ενώσεων, όπως είναι η ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Ταυτόχρονα, ο ελληνικός καπιταλισμός υφίσταται τις συνέπειες των ανταγωνισμών, την όξυνση των αντιθέσεων και αντιφάσεων της ανισόμετρης καπιταλιστικής ανάπτυξης. Ο ελληνικός καπιταλισμός εμφανίζεται πιο αναπτυγμένος από τον καπιταλισμό στα Βαλκάνια, ακόμα και από την

Τουρκία. Περισσότερο αναπτυγμένος καπιταλισμός δε σημαίνει καπιταλισμός απαλλαγμένος από τις κρίσεις του, ούτε συνεπάγεται παγιωμένη θέση μεταξύ των καπιταλιστικών οικονομιών και κρατών. Η σημερινή θέση του ελληνικού καπιταλισμού στα Βαλκάνια δεν είναι παγιωμένη μακροπρόθεσμα. Η Τουρκία διαθέτει προϋποθέσεις, όπως εσωτερική αγορά, στρατηγική θέση, για γρήγορη καπιταλιστική ανάπτυξη, την οποία ευνοεί και η προοπτική ένταξής της στην ΕΕ. Ορισμένες προϋποθέσεις για αναβάθμισή της στα καπιταλιστικά Βαλκάνια διαθέτει και η Ρουμανία. Η διεύρυνση της ΕΕ οξύνει τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα ελληνικά βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα και τα αντίστοιχα προϊόντα της Πολωνίας, της Τσεχίας, της Σλοβακίας. Το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας είναι ήδη αρνητικό με την Ουγγαρία, την Τσεχία, τη Σλοβενία και τη Σλοβακία και μόνο λόγω της μεγάλης πλεονασματικότητάς του με τη Μάλτα και την Κύπρο εμφανίζεται αθροιστικά πλεονασματικό με τα νέα 10 κράτη-μέλη της ΕΕ. Την περίοδο που μεσολάβησε από το 16ο Συνέδριο, ενισχύθηκε η εξαγωγή των εγχώριων κεφαλαίων για άμεσες επενδύσεις ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, αλλά και στη Μέση Ανατολή, στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ, ακόμα και στην Κίνα. Η Ελλάδα φέρεται να κατέχει την πρώτη θέση σε άμεσες ξένες επενδύσεις στη Βουλγαρία, στην Αλβανία και την ΠΓΔΜ, ενώ σημαντικές είναι οι επενδύσεις στη Σερβία και τη Ρουμανία. Ανάμεσα στους ισχυρότερους εξαγωγείς κεφαλαίου από την Ελλάδα βρίσκονται τραπεζικοί και ισχυροί μεταποιητικοί βιομηχανικοί όμιλοι από τον κλάδο των τροφίμων, των βιομηχανικών ορυκτών, του μετάλλου, των πετρελαιοειδών, των τηλεπικοινωνιών και του εμπορίου. Το 2003 το 65% των επιχειρηματικών κερδών συγκεντρώθηκε σε μια εικοσάδα κολοσσών που καλύπτουν όλους τους τομείς. Περίπου δώδεκα εγχώριοι μονοπωλιακοί όμιλοι ισχυροποιήθηκαν στην αντίστοιχη κλαδική ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά από την άποψη της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης κεφαλαίων, της κερδοφορίας και του αντίστοιχου μεριδίου πωλήσεων. Η Ελλάδα κατέχει το μεγαλύτερο μερίδιο, το 46%, στον τραπεζικό τομέα στα Βαλκάνια, στην Τουρκία και την Κύπρο. Η καπιταλιστική ανάπτυξη των βαλκανικών κρατών και η αρχικά μεγάλη καταστροφή των παραγωγικών τους δυνάμεων αποτέλεσαν ευνοϊκή διεθνή συγκυρία για την ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού. Ο ελληνικός καπιταλισμός αξιοποίησε την ανάγκη να συνδεθεί η ευρωπαϊκή καπιταλιστική αγορά με την Ανατολική Ευρώπη και τις ασιατικές πρώην Δημοκρατίες της ΕΣΣΔ. Αρχικά, σε ανταγωνισμό με τον τουρκικό καπιταλισμό και στη συνέχεια σε σημαντικό βαθμό συνεργασία μαζί του, προώθησε τη θέση του στην ενεργειακή σύνδεση της Δυτικής Ευρώπης με τις πηγές πετρελαίου και φυσικού αερίου, στις περιοχές αυτές. Οι επιλογές της άρχουσας τάξης, στον τομέα της ενέργειας, εστιάζονται σε δύο αλληλοσυμπληρούμενες κατευθύνσεις: Στην προώθηση της “ανταγωνιστικής λειτουργίας της ενεργειακής αγοράς” και την “αναβάθμιση του ρόλου της χώρας στα ενεργειακά συστήματα της ΝΑ Ευρώπης, του Ευξείνου Πόντου και της Ανατολής Μεσογείου”. Σχεδιάζεται εναλλάξ λιμενική – χερσαία – λιμενική μεταφορική σύνδεση της Δυτικής Ευρώπης με την Ασία μέσω Ελλάδας με άξονα τη λιμενική-Εγνατία και η απευθείας λιμενική διασύνδεση Θεσσαλονίκης – Ταϊβάν – Κίνας. Οι κατασκευές υποδομών στις μεταφορές και η εκμετάλλευση της γης θα συνεχίσουν να αποτελούν στόχους της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Αυτόν το στόχο θα υπηρετήσει και το Δ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, ενώ προσφέρονται νέα κίνητρα για άμεσες ξένες επενδύσεις στον ίδιο τομέα, έστω και σε μικρότερο μέγεθος από ό,τι στην προηγούμενη περίοδο. Το εφοπλιστικό κεφάλαιο διατήρησε την ισχυρή του θέση στην ευρωπαϊκή και διεθνή ναυτιλία. Αύξησε τη μεταφορική του ικανότητα και τα κέρδη του.

κομματική ελίτ μια συγκεκριμένη μεταβολή στην ανάλυση του ελληνικού καπιταλισμού, καθώς και ως προς τη θέση του στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα. Υποστηρίζεται ότι η διεύρυνση στην ΕΕ αναβαθμίζει τη θέση του ελληνικού καπιταλισμού σε σχέση με άλλες χώρες και ταυτόχρονα διαπιστώνονται ενισχυμένα «ορισμένα γνωρίσματα του ιμπεριαλιστικού σταδίου του ελληνικού καπιταλισμού». Αυτό πολύ απλά σημαίνει ότι από εξαρτημένη χώρα –σε ενδιάμεση θέση– η Ελλάδα μετατρέπεται σε «μικρό ιμπεριαλιστή», σε χώρα δηλαδή που πραγματοποιεί ιμπεριαλιστική διεξόδου σε άλλες χώρες. Ταυτόχρονα, παρότι αναγνωρίζεται ότι «[...] ο ελληνικός καπιταλισμός υφίσταται τις συνέπειες των ανταγωνισμών, την όξυνση των αντιθέσεων και αντιφάσεων της ανισόμετρης καπιταλιστικής ανάπτυξης [...]»,¹²⁸⁷ θεωρείται ότι η Ελλάδα, έστω και ανισότιμα, μετέχει σε «ιμπεριαλιστικούς σχεδιασμούς» και στην «[...] προώθηση αντεργατικών και αντιλαϊκών κατευθύνσεων και μέτρων [...]».¹²⁸⁸ Αυτό σημαίνει, πρώτον, ότι τα περισσότερα από τα «αντιλαϊκά» μέτρα δεν είναι έξωθεν επιβαλλόμενα αλλά αυτοτελείς επιλογές της ελληνικής αστικής τάξης και, δεύτερον, ότι η Ελλάδα είναι και «θύτης» εκτός από «θύμα» εντός των ανταγωνισμών του διεθνούς ιμπεριαλιστικού συστήματος.

Έγινε πιο επιθετικό. Από το εφοπλιστικό κεφάλαιο προβάλλεται η γραμμή της επιστροφής στο ελληνικό νηολόγιο, με όρο την επίσπευση νέων φιλοεφοπλιστικών, αντεργατικών μέτρων για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του. Συνιστά εκείνο το τμήμα του εγχώριου κεφαλαίου που διαπραγματεύεται από θέση ισχύος στην ΕΕ, φέρνει στην επιφάνεια τις αντιθέσεις ανάμεσα στις ενώσεις του με τη διαχείριση που ασκείται από την ΕΕ. Στο ελληνικό έδαφος λειτουργούν στρατηγικής σημασίας βάσεις των ΗΠΑ, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την κατοχή του Ιράκ. Παρά τις εκάστοτε κυβερνητικές εξαγγελίες για μείωση των στρατιωτικών δαπανών, η Ελλάδα συμμετέχει άμεσα και έμμεσα στη στρατιωτικοποίηση της ευρωπαϊκής οικονομίας, στην εξαγωγή κεφαλαίων και πολέμων για το μοίρασμα των αγορών. Από γεωστρατηγική άποψη είναι περισσότερο συνδεδεμένη με την περιοχή, στην οποία μεταφέρεται το κέντρο των διεθνών αντιθέσεων, περιοχή στην οποία εκφράζεται διάρθρωση και αναδιάρθρωση συμμαχιών και αντίπαλων πόλων. Το Αιγαίο εντάσσεται στη ζώνη αυτή και προκαλεί το ενδιαφέρον των ΗΠΑ και της Τουρκίας, λόγω της γενικότερης σημασίας του στη συγκεκριμένη περιοχή. Η μείωση της στρατιωτικής θητείας δεν απηχεί διάθεση και επιλογή για μείωση της στρατιωτικοποίησης, αλλά μεταφορά του βάρους στη δημιουργία επαγγελματικού μισθοφορικού στρατού, ενταγμένου στις αντίστοιχες ΝΑΤΟικές επιλογές [...]» βλ. στο ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 17ο Συνέδριο», στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2005, σελ. 152-155.

¹²⁸⁷ Στο ίδιο, σελ. 153.

¹²⁸⁸ Στο ίδιο.

Η άποψη αυτή έχει σαφή επίδραση στη συμμαχιακή στρατηγική του κόμματος: Δεν υπάρχουν τμήματα της ελληνικής αστικής τάξης τα οποία θα μπορούσαν δυνητικά να ενταχθούν στο ΑΑΔΜ, λόγω κάποιας «περιθωριοποίησης» που προκύπτει από τη διείσδυση του ξένου κεφαλαίου.¹²⁸⁹ Επιπλέον, είναι σαφές ότι κύρια και βασική αντίθεση ταυτίζονται –κεφάλαιο-εργασία– και ότι οι οποιοσδήποτε συγκλίσεις σε μια αντιιμπεριαλιστική λογική πρέπει να γειώνονται στη βασική/κύρια αντίθεση. Ο όρος-κλειδί που θα χρησιμοποιηθεί από την κομματική ελίτ στο συνέδριο είναι αυτός της «ιμπεριαλιστικής πυραμίδας». Η Ελλάδα δεν είναι ένας «αδύναμος κρίκος» στην «ιμπεριαλιστική αλυσίδα», αλλά αντίθετα είναι μέρος μιας «πυραμίδας», αυστηρά ιεραρχημένης, η οποία παράγει εκατέρωθεν ανισόμετρες σχέσεις: από τις ισχυρές ιμπεριαλιστικές χώρες προς την Ελλάδα, αλλά και από την Ελλάδα προς άλλες χώρες που βρίσκονται σε χαμηλότερη βαθμίδα στην πυραμίδα. Το σχήμα της «πυραμίδας» επιβεβαιώνει την αντίληψη για αγώνα σε «εθνικό» επίπεδο μεν, αλλά ταυτόχρονα αλλάζει και τη βαρύτητα του αντιιμπεριαλιστικού επιχειρήματος. Πλέον ο αγώνας τείνει να είναι πρωτευόντως αντικαπιταλιστικός.

Η θέση 9 βρέθηκε στο επίκεντρο της προσυνοδριακής και της συνοδριακής συζήτησης. Υπό το βάρος των αντιδράσεων, δεν περιλήφθηκε στην εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής στο συνέδριο και δέχτηκε κριτική από αντιπροσώπους.¹²⁹⁰ Παράλληλα, υπήρξε και ένα ρεύμα υποστήριξης της θέσης. Η Αλ. Παπαρήγα στο κλείσιμό της υπερασπίστηκε την αναγκαιότητα να ανοίξει η συζήτηση και η μελέτη για τη θέση του ελληνικού καπιταλισμού στο ιμπεριαλιστικό σύστημα και ότι αυτό εντέλει δεν επιδρά στη στρατηγική του κόμματος, στη διαμόρφωση δηλαδή των προϋποθέσεων για το σοσιαλισμό. Επιδρά ωστόσο στη συμμαχιακή στρατηγική και στην οργάνωση των σχέσεων του κόμματος με τους συμμάχους εντός του ΑΑΔΜ:

Προωθούμε, και καλά κάνουμε, τη γραμμή συσπείρωσης κατά των μονοπωλίων, των ιμπεριαλιστικών ενώσεων. Αυτή η αντίθεση, που μπορεί να συσπειρώσει την εργατική

---

¹²⁸⁹ Έχει ενδιαφέρον και η αναφορά στη θέση 21 όπου γράφεται ότι «[...] είναι σημαντικό να αναπτυχθούν πρωτοβουλίες για επικοινωνία και κοινή δράση με εκείνα τα τμήματα των μικρομεσαίων που αντικειμενικά βρίσκονται πιο κοντά στην εργατική τάξη, δηλαδή τους αυτοαπασχολούμενους δίχως προσωπικό [...]». Υπάρχει δηλαδή ένας περιορισμός της αντιπροσωπευτικότητας της κοινωνικής κατηγορίας των ΕΒΕ στους «αυτοαπασχολούμενους» και όχι τόσο στους μικρούς και πολύ μικρούς επιχειρηματίες. Πολλώ δε μάλλον σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Βλ. στο ίδιο, σελ. 188.

¹²⁹⁰

τάξη και άλλα λαϊκά στρώματα, δεν είναι μια αντίθεση αυτοτελής. Έχει τη ρίζα της στην αντίθεση κεφαλαίου και εργασίας. Το θέμα της εξαρτημένης ενδιάμεσης θέσης της χώρας κατανοείται από ορισμένους συμμάχους ως αυτοτελές ζήτημα και όχι ως πρόβλημα του ιμπεριαλισμού, του ιμπεριαλιστικού σταδίου του καπιταλισμού, όχι ως ζήτημα που σχετίζεται με αυτό –ας το πούμε–, την ιμπεριαλιστική αλυσίδα και τους κρίκους της, ή την ιμπεριαλιστική πυραμίδα, το ζήτημα της βασικής αντίθεσης, της ανισόμετρης ανάπτυξης, της ανισοτιμίας των σχέσεων.¹²⁹¹

Η έμφαση που δίνει στο θέμα της «μη αυτοτέλειας» έρχεται να αντιπαρατεθεί με «αντιεξαρτησιακές» αντιλήψεις, με τις οποίες διαλέχθηκε το κόμμα στη δεκαετία του 1990 και οι οποίες ήταν βάση των συγκλίσεων στο αντιιμπεριαλιστικό κίνημα. Στην πραγματικότητα, αυτό που εννοεί η Παπαρήγα είναι ότι όλα τα επιμέρους πρέπει να αναχθούν στη αντίθεση κεφαλαίο-εργασία και ο πολιτικός αγώνας να σκοπεί ευθύς εξαρχής και όχι στην πορεία της διαδρομής στην άρση αυτής της εκμεταλλευτικής σχέσης. Παρ' όλες τις διαφωνίες, το πνεύμα της θέσης 9 θα περιληφθεί στην Πολιτική Απόφαση του Συνεδρίου¹²⁹² και θα λειτουργήσει ως βάση των μετατοπίσεων της επόμενης δεκαετίας.

Στη θέση 12 η Κεντρική Επιτροπή αναφέρει για τις «συσπειρώσεις» του κόμματος ότι:

δεν είχαν όλες την ίδια ανάπτυξη, δυναμική και συνέχεια. Δε διέπονται από συστηματικό προγραμματισμό και σχεδιασμό και σταθερή προσπάθεια διεύρυνσης των γραμμών τους. Σε μεγάλο βαθμό βαραίνει το γεγονός ότι λαϊκές δυνάμεις που

---

¹²⁹¹ Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ (9-12 Φεβρουαρίου 2005) στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, ο.π., σελ. 61-62. Είναι ενδεικτικό ότι στο 16ο Συνέδριο γινόταν αντίστροφη κριτική, ότι δηλαδή οι επιμέρους στόχοι έμπαιναν σε δεύτερη μοίρα και υποτάσσονταν στις μακροεπιδιώξεις και στους μακροπρόθεσμους στόχους.

¹²⁹² «[...] Στα χρόνια που μεσολάβησαν, η εξαγωγή κεφαλαίων, η συμμετοχή της χώρας μας σε ιμπεριαλιστικούς πολέμους και επεμβάσεις, η συμμετοχή στο σχεδιασμό και την πρόωθηση αντεργατικών και αντιλαϊκών μέτρων που προωθούν οι κυβερνήσεις και βασικά ιμπεριαλιστικά κέντρα και ενώσεις, όπως είναι η ΕΕ και το ΝΑΤΟ, η ενίσχυση των μονοπωλίων επιβεβαιώνουν ότι ενισχύθηκαν βασικά γνωρίσματα του ιμπεριαλιστικού σταδίου του ελληνικού καπιταλισμού [...]». Βλ. ΚΚΕ, «Απόφαση του 17ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για τα καθήκοντα του κόμματος μέχρι το 18ο Συνέδριο», απόφαση στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, ο.π., σελ. 89

βρίσκονται σε πορεία διεργασίας συνειδήσεων, δεν έχουν απεγκλωβιστεί από το βάρος που ασκεί ο αρνητικός συσχετισμός δύναμης. Δεν έχουν υιοθετήσει ακόμα, στο βαθμό που χρειάζεται, τη λογική της σύγκρουσης και ρήξης. Δεν έχουν κατανοήσει ή πεισθεί για τον κινηματικό χαρακτήρα των συσπειρώσεων, την κινηματική διαδικασία μέσα από την οποία θα προκύψει η συγκρότηση του ΑΑΔΜ.¹²⁹³

Αυτή η ασυμμετρία στις συσπειρώσεις θα απαιτήσει ενδεχομένως καλύτερο συντονισμό ή καθοδήγηση από ένα μετωπικό σχήμα –το ΠΑΜΕ–, έτσι ώστε να υπάρχει καλύτερη πολιτικοποίηση των επιμέρους θεμάτων περίξ των οποίων συγκροτούνται οι συσπειρώσεις. Όπως αναφέρεται και πιο κάτω στις θέσεις: «[...] Η κεντρική πολιτική πρόταση του Κόμματος για την οικοδόμηση του ΑΑΔΜ με στόχο τη λαϊκή εξουσία και λαϊκή οικονομία απαιτεί όλα τα σφυριά, όλες οι δυνάμεις να συγκεντρώνουν την προσοχή τους στο ενιαίο αυτό καθήκον [...]».¹²⁹⁴ Ταυτόχρονα όμως, και αυτό είναι το πιο σημαντικό: «[...] η απαίτηση για ολόπλευρη ιδεολογικοπολιτική και οργανωτική ισχυροποίηση του Κόμματος παραμένει σήμερα ως καθήκον που δεν έχει εκπληρωθεί, με βάση τόσο τις αρχικές κατευθύνσεις της ανασυγκρότησης, όσο και τις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις των σύγχρονων εξελίξεων [...]».¹²⁹⁵ Κάτι που δείχνει ότι πλέον το βάρος θα δοθεί στην αυτοτελή ισχυροποίηση του κόμματος και όχι στην ισχυροποίησή του εντός και διαμέσου του ΑΑΔΜ. Πέραν, βέβαια, της «ασυμμετρίας», υπάρχει και το ζήτημα των θεματικών κάθε «συσπείρωσης», που λειτουργούν θετικά ως προς τη συγκέντρωση των δυνάμεων, αλλά αποσπασματικά στην προώθηση των στόχων του «Μετώπου». Έτσι, για παράδειγμα, στο κλείσιμό της η Αλ. Παπαρήγα αναφέρει ότι:

το θέμα των στρατιωτικών εξαρτήσεων της χώρας, της εδαφικής ακεραιότητας και των συνόρων, σε συνδυασμό με τις εκχωρήσεις κυριαρχικών δικαιωμάτων που συγκινεί ένα μεγάλο μέρος του λαού, είναι μεγάλο και σοβαρό θέμα. Δε σημαίνει όμως ότι αυτοί οι άνθρωποι προσεγγίζουν ή θα προσεγγίσουν τις επιμέρους συσπειρώσεις έχοντας κατακτήσει αντιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή συνείδηση όχι μόνο γενικά, σε όλη τη γραμμή, αλλά και στο συγκεκριμένο ζήτημα.¹²⁹⁶

---

¹²⁹³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 17ο Συνέδριο», *ο.π.*, σελ. 166

¹²⁹⁴ Στο ίδιο, σελ. 185

¹²⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 169-170

¹²⁹⁶ Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», *ο.π.*, σελ. 60-61.

Η ύπαρξη δηλαδή κάποιων επιτυχημένων επιμέρους «συσπειρώσεων» σε πεδία δράσης που διευκολύνουν την επικοινωνία του κόμματος με άλλους χώρους δεν είναι αφ' εαυτής θετική έκβαση, αν δεν οδηγεί στην κατάκτηση μιας υψηλής «Α-Α» συνείδησης.

Ως εκ τούτου σε άλλες θέσεις περιγράφονται οι άλλοι τρόποι με τους οποίους κατανοείται πλέον από την κομματική ελίτ το περιεχόμενο των «Α-Α στόχων» – ήτοι το περιεχόμενο της «Α-Α» συνείδησης. Στη θέση 16 ο «αντιμονοπωλιακός-αντιμπεριαλιστικός αγώνας» είναι «[...] πιο βαθύς και πιο στενά δεμένος με τον αγώνα κατά του καπιταλισμού, πιο στενά δεμένος, κάτω από προϋποθέσεις, με το πέρασμα στο σοσιαλισμό [...]»,¹²⁹⁷ ενώ η θέση 18 μιλά για «[...] ικανότητα συσπείρωσης δυνάμεων που έχουν διαφορετική άποψη για το σοσιαλισμό, συμφωνούν όμως ότι η έκβαση της πάλης του Μετώπου πρέπει να είναι η λαϊκή εξουσία, η λαϊκή οικονομία[...]».¹²⁹⁸ Σε αυτό το σημείο, ως ένα βαθμό, αποσαφηνίζονται και κάποιες ασάφειες της απόφασης του 16ου Συνεδρίου. Η μη συμφωνία για το σοσιαλισμό δεν σημαίνει ότι η βάση της συμφωνίας δεν προϋποθέτει την αποδοχή των πρακτικών και των πολιτικών της «λαϊκής οικονομίας» / «λαϊκής εξουσίας», που δημιουργούν τις προϋποθέσεις. Άρα δεν υπάρχει μια γενική σύμπλευση σε «Α-Α στόχους» που μπορούν να διεκδικηθούν από επιμέρους συσπειρώσεις, αλλά συμφωνία σε μια πολιτική μεθοδολογία που θα οδηγήσει αναπόφευκτα στο σοσιαλισμό. Όπως αναφέρεται και στη θέση 19:

Η ταξική πάλη μπορεί να οδηγήσει σε σχετική βελτίωση της θέσης των εργαζομένων, να μετριάσει τις απώλειες και την οξύτητα των προβλημάτων για μια ορισμένη περίοδο. Δεν μπορούν όμως να καταργηθούν οι εγγενείς τάσεις του καπιταλιστικού συστήματος. *Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την κατάργηση του ίδιου του καπιταλιστικού συστήματος.*¹²⁹⁹

Αντίστοιχη αναφορά υπάρχει και στην εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής, όπου αναφέρεται ότι «[...] χρειάζεται να κατανοηθεί πιο βαθιά ο χαρακτήρας του Μετώπου ως κοινωνικοπολιτικής συμμαχίας αντιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δυνάμεων, που καλείται, όχι μόνο να αποσπάσει κατακτήσεις, αλλά να φέρει σε

¹²⁹⁷ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 17ο Συνέδριο», *ο.π.*, σελ. 176

¹²⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 183

¹²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 186

πέρας και το έργο της κατάκτησης της λαϊκής εξουσίας [...]».¹³⁰⁰ Αυτό προφανώς συγκεκριμενοποιεί το εύρος των καθηκόντων του «Μετώπου» και περιορίζει το εύρος του συμμαχιακού σχήματος. Στο πλαίσιο αυτό, «[...] ο αγώνας για το σοσιαλισμό επηρεάζει και καθορίζει τη δράση του Κόμματος *σήμερα* [...]»¹³⁰¹ και κατ' επέκταση επιδρά και στην ανάπτυξη του «Μετώπου». Οι όροι της συμφωνίας με τους συμμάχους έχουν δυναμικά και όχι στατικά χαρακτηριστικά. Όσο προχωρά το «Μέτωπο» και διαμορφώνει ευνοϊκότερους όρους για την επίτευξη της «λαϊκής οικονομίας» / «λαϊκής εξουσίας», τόσο μεταβάλλεται και το περιεχόμενο των δυνητικών «συμβιβασμών» που πρέπει να κάνει το κόμμα με τους συμμάχους του. Όσο πλησιάζει το «Μέτωπο» στη «λαϊκή οικονομία» / «λαϊκή εξουσία», τόσο συρρικνώνεται ο χώρος της ευελιξίας στη σχέση του κόμματος με τους λοιπούς συμμάχους και «[...] απαιτείται να υπάρχει και ένα επίπεδο συμφωνίας με προγραμματικές κατευθύνσεις και στόχους πάλης, που να έχουν εσωτερική συνοχή και ιεράρχηση σε αντιμονοπωλιακή αντιιμπεριαλιστική κατεύθυνση [...]».¹³⁰²

Στη συνάφεια αυτή και με βάση την παρελθούσα εμπειρία, αναζητείται από την κομματική ελίτ ένα νέο μέτωπο «συσπείρωσης» «[...] που θα αναπτύξει αγωνιστικές δραστηριότητες και παρεμβάσεις εναντίον των επιλογών της ΕΕ και του ΝΑΤΟ [...]» και «[...] θα παίζει ρόλο στις διεθνείς δραστηριότητες, στη βάση της διαλεκτικής σχέσης και αλληλεπίδρασης της εσωτερικής και διεθνούς πολιτικής [...]».¹³⁰³ Είναι σαφές πλέον ότι «[...] προκύπτει ανάγκη συσπείρωσης σε αντιιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή κατεύθυνση που θα προβάλλει συνδυασμένους στόχους σε εθνικό και διεθνές επίπεδο [...]».¹³⁰⁴ Αυτή η φράση κατοπτρίζει και αναγνωρίζει την εμπειρία της πρωτοβουλίας «Θεσσαλονίκη: Δράση 2003» και της κινητοποίησης για την Προεδρία, όπου επί της ουσίας άτυπα δοκιμάστηκε αυτό το νέο μοντέλο συσπείρωσης. Στην πραγματικότητα, εάν αυτό συνδυαστεί και με την προαναφερόμενη υποβάθμιση των αντιεξαρτησιακών συσπειρώσεων, αναδύεται μια αντίληψη η οποία θα καταστεί κεντρική στην επόμενη δεκαετία. Εφόσον τελικά όλα ανάγονται στη διάκριση κεφάλαιο-εργασία, ο πιο αποτελεσματικός πυλώνας

---

¹³⁰⁰ ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στο 17ο Συνέδριο», εισήγηση στο 17ο Συνέδριο στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα, ο.π.*, σελ. 21

¹³⁰¹ Στο ίδιο.

¹³⁰² ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στο 17ο Συνέδριο», ο.π., σελ. 29.

¹³⁰³ ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 17ο Συνέδριο», ο.π., σελ. 227.

¹³⁰⁴ Στο ίδιο.

κινητοποίησης εντοπίζεται στο συνδικαλιστικό κίνημα. Και όχι, φυσικά, στο συνδικαλιστικό κίνημα εν γένει, αλλά στο «ταξικό ρεύμα», το οποίο θα προωθήσει την πολιτικοποίηση των εργατικών τάξεων. Άρα η μεθοδολογία που αρμόζει είναι αυτή του συνδικαλιστικού/αντιμονοπωλιακού μοντέλου κινητοποίησης, το οποίο σιγά σιγά αναδεικνύεται σε βασικό μοντέλο κινητοποίησης των κομματικών δυνάμεων.

Τέλος, στα ντοκουμέντα επανέρχεται το ζήτημα της εξουσίας, που είχε τεθεί στο 15ο και στο 16ο Συνέδριο και ήταν άμεσα εξαρτώμενο με το περιεχόμενο των «α-α στόχων». Έτσι, στην εισήγηση της Κεντρικής Επιτροπής αναφέρεται:

Το Μέτωπο προβάλλει στο λαό ότι είναι αναγκαίο να επιβληθούν στο επίπεδο της εξουσίας τα συμφέροντα των εκμεταλλευομένων, καταπιεσμένων λαϊκών δυνάμεων, αναπόσπαστα δεμένα με δραστική αλλαγή, ανατροπή του συσχετισμού δυνάμεων. Να φύγουν τα αστικά κόμματα από το τιμόνι της διακυβέρνησης. Αλλά αυτό δε φτάνει. *Το Μέτωπο πρέπει να έχει πρόταση προς το λαό και στο επίπεδο της εξουσίας. Άλλωστε, δεν υπάρχει πολιτική δύναμη ή συμμαχία που δεν ενδιαφέρεται για το θέμα της πολιτικής εξουσίας, ανεξάρτητα από το χαρακτήρα της εξουσίας και τα συμφέροντα που εκφράζει.*¹³⁰⁵

Αυτή η παρατήρηση επαναφέρει το ζήτημα του σοσιαλισμού, αλλά και την ανάγκη ανάδειξης του «άλλου δρόμου». Ωστόσο, αυτός ο «άλλος δρόμος» είναι δύσκολος. Το κόμμα δεν έχει ακόμα απορρίψει τον «κοινοβουλευτικό δρόμο» ως «κοινοβουλευτική αυταπάτη», αλλά τον περιγράφει ως μια βασανιστική πορεία:

Σε συνθήκες ταξικών αναμετρήσεων και μεγάλης φθοράς στην επιρροή των αστικών κομμάτων και των συμμάχων τους, μπορεί να προκύψει κυβέρνηση αντιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δυνάμεων, με βάση το κοινοβούλιο, χωρίς να έχουν διαμορφωθεί οι όροι για το επαναστατικό πέρασμα. Η κυβέρνηση αυτή, ανεξάρτητα από τις ριζοσπαστικές διακηρύξεις της, από την ειλικρίνεια των προθέσεών της, που το Κόμμα δεν έχει λόγο να τις αμφισβητεί προκαταβολικά, *πρέπει να ανταποκριθεί σε οξυμένα αιτήματα και ζωτικές ανάγκες του λαού.* Δρομολογώντας λύσεις για το λαό, με βάση και τις δεσμεύσεις της, θα υποχρεωθεί να σπρώξει τα πράγματα προς τα εμπρός. Το διάστημα που θα έχει μπροστά της δε θα είναι μεγάλο,

---

¹³⁰⁵ ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στο 17ο Συνέδριο», ο.π., σελ. 29.

σε συνθήκες αντεπίθεσης της ολιγαρχίας του πλούτου και των κομμάτων της, των διεθνών ιμπεριαλιστικών ενώσεων.¹³⁰⁶

Παρά ταύτα, κι εδώ είναι ένα κρίσιμο σημείο, «[...] αν αποτύχει και ανατραπεί, λόγω συσχετισμού δύναμης ή υποκειμενικών παραγόντων ή εξαιτίας και των δύο, *το εργατικό και γενικότερο λαϊκό κίνημα, οι ριζοσπαστικές δυνάμεις πρέπει να έχουν ικανότητα προσαρμογής. Να μην εγκαταλειφθεί ο στόχος. Να βρεθούν ξανά σε θέση αντεπίθεσης στο δρόμο της πάλης για την πολιτική εξουσία [...]*».¹³⁰⁷ Εδώ στην ουσία το «Μέτωπο» γίνεται αντιληπτό ως μια διαρκής πολιτική προσπάθεια, ανεξάρτητη από τις όποιες κυβερνητικές προσπάθειες και θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι προκαταλαμβάνεται και η αποτυχία του «κοινοβουλευτικού δρόμου». Στην πραγματικότητα, το κόμμα, δίνοντας έμφαση πια στο αντικαπιταλιστικό στοιχείο της πολιτικής του δράσης, εκφεύγει από τη λογική του ευρέος μετώπου και αντιμετωπίζει το ζήτημα της εξουσίας με όρους σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, ο οποίος προϋποθέτει ριζικές αλλαγές στην κοινωνία και αταλάντευτη αντίθεση στην καπιταλιστική εξουσία.

---

¹³⁰⁶ Στο ίδιο, σελ. 32-33.

¹³⁰⁷ Στο ίδιο, σελ. 33.

4.5 Συμπέρασμα

Η διετία 2003-2004 σηματοδοτεί στην πρόσφατη ιστορία του ΚΚΕ την απαρχή της υπέρβασης της ισότιμης συνύπαρξης των δύο μοντέλων κινητοποίησης. Με συμμαχικούς όρους αυτό σημαίνει ότι το κόμμα απομακρύνεται από τη λογική των ήπιων ανοιγμάτων και επανακάμπτει σε μία αντίληψη περιχαράκωσης, η οποία μάλιστα ενισχύεται και από μία συλλογική προσπάθεια επίτευξης «ταξικής καθαρότητας» στην κομματική βάση. Επί της ουσίας στη λογική του «Μετώπου» εμπεδώνεται μία επιλεκτικότητα στην προσέλκυση δυνητικών συμμάχων και μία κατεύθυνση καθολικής συμφωνίας αυτών με την πολιτική πρόταση του κόμματος. Πλέον οι εμφάσεις στις οικείες κομματικές αναφορές δίνονται στην κοινωνική πλευρά της συμμαχίας και στην προσπάθεια να επιτευχθεί καταρχήν μία σύμπλευση σε κοινωνικό επίπεδο η οποία δεν προϋποθέτει ή δεν αποσκοπεί κατ' ανάγκην σε κάποια πολιτική σύγκλιση. Δεν βρισκόμαστε ακόμα σε φάση πλήρους ανατροπής της συμμαχικής λογικής που διαμορφώθηκε από το 15ο Συνέδριο, εντούτοις οι «σπόροι» αυτής της ανατροπής θα πρέπει να αναζητηθούν σε αυτήν την κρίσιμη περίοδο.

Μιλάμε, επομένως, για μία μετατόπιση που ξεκινά στις αρχές του 2003 και σταματά σε ένα πρώτο ορόσημο το οποίο είναι το 17ο Συνέδριο στις αρχές του 2005. Ποια είναι τα στοιχεία αυτής της μετατόπισης; Πρώτον, η λογική του ΠΑΜΕ φαίνεται να επικρατεί ως ο βασικός μηχανισμός γείωσης του κόμματος με την κοινωνία. Αυτό ήταν αρκούντως ξεκάθαρο στο πρώτο εξάμηνο του 2003, όπου τα στελέχη του ΠΑΜΕ είχαν τον πρώτο λόγο στις πρωτοβουλίες ενάντια στην Ελληνική Προεδρία στην ΕΕ και στην αντιπολεμική κινητοποίηση για τον Πόλεμο στο Ιράκ. Το γεγονός ότι στη μεγάλη διαδήλωση της Θεσσαλονίκης τον Ιούνιο του 2003, ο βασικός φορέας που εκπροσώπησε τις δυνάμεις του ΚΚΕ ήταν το ΠΑΜΕ και όχι η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», δείχνει ότι ο μηχανισμός ΠΑΜΕ γίνεται αντιληπτός από την κομματική ελίτ ως η πρωταρχική λογική κινητοποίησης του κόμματος. Στο πλαίσιο αυτό, η διακριτικότητα ανάμεσα στα δύο μοντέλα κινητοποίησης που ήταν ξεκάθαρη από το 1996 ως το 2002, παύει πια να χαρακτηρίζει την πολιτική του ΚΚΕ και στη θέση της πια υπάρχει ένα μοντέλο κινητοποίησης που εφαρμόζεται σε όλα τα θέματα και σε όλα τα πεδία και το οποίο συμπυκνώνεται στη «λογική ΠΑΜΕ». Δεύτερον, σε επίπεδο ρητορείας αλλά και διεκδίκησης, το «αντιιμπεριαλιστικό» επιχείρημα τείνει να απεκδύεται το αντι-εξαρτησιακό του πλαίσιο και δείχνει να

ενσωματώνεται σε μία αμιγώς αντικαπιταλιστική λογική. Στην περίοδο που συζητάμε η διαδικασία αυτής της ενσωμάτωσης βρίσκεται ακόμα στα σπάργαλα, ωστόσο είναι φανερό η κατεύθυνση που λαμβάνει το κόμμα και η αντιπαράθεση του 17ου Συνεδρίου γύρω από τη θέση 9 είναι μία δημόσια ένδειξη αυτής της μεταβολής. Άρα η μετατόπιση που καταγράφεται στη διετία 2003-2004 είναι οργανωτική - τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τη σχέση του κόμματος με την κοινωνία - και ιδεολογική. Ακόμα, βέβαια, δεν έχει υπάρξει κάποια αποτύπωση σε κομματικό ντοκουμέντο· η κομματική ελίτ εξακολουθεί να ερμηνεύει τη συμμαχιακή στρατηγική του 15ου Συνεδρίου, επικεντρώνοντας στο σκέλος της που αφορά στην κοινωνική συμμαχία. Αυτό το τελευταίο σχετίζεται και με την αλλαγή στο μοντέλο κινητοποίησης, με την έννοια ότι όταν υπάρχει έμφαση στην κοινωνική συμμαχία τότε ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός σύνδεσης με την κοινωνία είναι αυτός ενός «ταξικού» μετωπικού σχήματος.

Που οφείλεται όμως αυτή η μετατόπιση; Ένα πρώτο στοιχείο που επισημάναμε αφορά στα αποτελέσματα των σχημάτων του κόμματος στους αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002. Όσο και εάν για το ΚΚΕ η εκλογική επίδοση δε συνιστά κύριο κριτήριο αποτίμησης της κομματικής στρατηγικής, στην προκειμένη περίπτωση, όπως δείχτηκε και πιο πάνω, δοκιμάστηκε ένα σχετικά ανοικτό μοντέλο πολιτικών συμμαχιών και άρα κρίθηκε και μία πολύ συγκεκριμένη συμμαχιακή προσέγγιση. Μπορεί να μην είναι αίτιο της μετατόπισης το εκλογικό αποτέλεσμα, αλλά σίγουρα ήταν η αφορμή για να εκκινήσει ένας αναπροσανατολισμός του κόμματος, διαδικασία η οποία διέθετε ερείσματα στη στελεχιακή του βάση. Ένα δεύτερο στοιχείο είναι η λεγόμενη «αριστερή στροφή» του Συνασπισμού, έτσι όπως αυτή μεθοδεύτηκε με τη δημιουργία του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ και κατέληξε με τη συγκρότηση του ΣΥΡΙΖΑ πριν από τις εκλογές του 2004. Στη λογική του ΚΚΕ η «αριστερή στροφή» του Συνασπισμού είναι ψευδεπίγραφη και αποκρύπτει το «πραγματικό ρόλο» του στο «εργατικό κίνημα». Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι το ΚΚΕ εμφανίζεται ακόμη περισσότερο καχύποπτο σε προσπάθειες, όπως τις καταλαβαίνει, αριστερής «μεταμφίεσης» του Συνασπισμού. Όλο αυτό προφανώς εδράζεται στη γενικότερη οπτική του ΚΚΕ απέναντι στο Συνασπισμό ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 ως ενός ανταγωνιστή στο αριστερό υποσύστημα του κομματικού συστήματος με τον οποίο το κόμμα ιδεολογικά, πολιτικά, κινητοποιητικά, υπαρκτικά δε μπορεί να συμπλεύσει. Στο πλαίσιο αυτό, εφόσον ο Συνασπισμός κινείται προς τα αριστερά, κατ' αντιστοιχία το ΚΚΕ αναδιπλώνεται σε μία πιο πολιτικά «καθαρή» εκδοχή του

εαυτού του. Και όσο ο Συνασπισμός, σε συμμαχιακό επίπεδο, αυτοπροσδιορίζεται από ένα πρόταγμα «αριστερής ενότητας» τόσο το ΚΚΕ προβάλλει εκ νέου και με επίταση. Και αυτό είναι μία αιτία που δυνητικά μπορεί να (ανα)διαμορφώσει τη συμμαχιακή σκέψη της κομματικής ελίτ.

Το τρίτο στοιχείο αφορά στην κορύφωση του διεθνούς κινήματος με αναφορά στην παγκόσμια κινητοποίηση ενάντια στον Πόλεμο στο Ιράκ. Η διαμόρφωση ενός παγκόσμιου πλαισίου κινητοποίησης εντείνει τη διαλεκτική ανάμεσα στο εθνικό και διεθνικό, η οποία έτσι κι αλλιώς έχει καθοριστική επίδραση στη σκέψη του κόμματος. Το ΚΚΕ απέναντι στη δυναμική που αναπτύσσεται που σε μεγάλο βαθμό αναθεμελιώνει την πολιτική ταυτότητα πολλών κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς αντιπροβάλλει την εθνική πάλη ως βάση της όποιας διεθνιστικής δράσης. Αυτό ίσχυε ανέκαθεν, από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Το ποιοτικά διαφορετικό στοιχείο έγκειται στο ότι έμμεσα το ΚΚΕ αναγνωρίζει ότι τα αντικαπιταλιστικά προτάγματα του διεθνούς κινήματος τείνουν να μεταβάλλουν το παραδοσιακό οπλοστάσιο της Αριστεράς και να υποτάσσουν το πρόταγμα της εθνικής ανεξαρτησίας - που ενυπήρχε στην κομμουνιστική σκέψη - σε μία αδιαμεσολάβητη αντικαπιταλιστική πάλη. Αυτή η ιδέα σιγά-σιγά αρχίζει να κερδίζει έδαφος στη σκέψη του ΚΚΕ, το οποίο θα ορίσει ως έδρα ή μάλλον ως προνομιακό χώρο δράσης το εθνικό έδαφος. Στην πρωτοποριακή λογική του κόμματος αυτή η πάλη χρειάζεται την καθοδήγηση του κομμουνιστικού κόμματος και γι' αυτήν την πάλη δε μπορούν να υπάρξουν πολιτικοί σύμμαχοι στο εσωτερικό μιας δεδομένης χώρας. Πρόκειται για μία λογική που θα επικρατήσει τα επόμενα χρόνια της ιστορίας του ΚΚΕ - ιδίως κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης μετά το 2010 - παραταύτα οι απαρχές της μπορούν να εντοπιστούν το 2003-2004.

Το τέταρτο στοιχείο αφορά την εσωκομματική αντιπαράθεση, για την οποία όπως αναφέραμε και πιο πάνω, δε μπορούμε να έχουμε πολλά τεκμήρια λόγω της μυστικότητας του ΚΚΕ. Είναι γεγονός, όμως, ότι από το 2003 ως το 2005 καταγράφονται κάποιες μεταβολές στην «κυρίαρχη συμμαχία» του κόμματος και κάποια αλλαγή σύνδεσης στη στελεχιακή του δομή που υποδηλώνει την εκκίνηση μιας αλλαγής. Αυτή η αλλαγή σε μεγάλο βαθμό θα ολοκληρωθεί το 2009 στο 18ο Συνέδριο του κόμματος και πολιτικο-ιδεολογικά στο 19ο Συνέδριο το 2013 και η αφετηρία βρίσκεται στο 2003-2004. Πολλές φορές οι δυναμικές του εσωκομματικού πεδίου δημιουργούν αντιπαράθεσεις με αυτοναφορικούς στόχους για κάθε πλευρά οι οποίες δεν ανάγονται απαραίτητα σε αντιθέσεις στο κοινωνικό πεδίο. Θα ήταν λάθος,

εντούτοις, να αποκοπεί αυτή η εξέλιξη από τους παράγοντες πλαισίου (contextual factors) που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Η επικράτηση της στενής συμμαχικής αντίληψης έναντι της πιο ανοικτής δεν ήταν απλά το αποτέλεσμα ενός παιγνίου εσωκομματικής ισχύος, αλλά το παράγωγο ενός προβληματισμού για το πως το κομμουνιστικό κόμμα θα συνεχίσει να επιδιώκει το στόχο της «επιβίωσης» στο μεταβαλλόμενο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον. Η ιδεολογική επικράτηση της πιο στενής αντίληψης είναι και μία αντίδραση σε ένα σύνθετο περιβάλλον που δημιουργεί ευκαιρίες για τη ριζοσπαστική Αριστερά αλλά και σε μία ριζοσπαστική Αριστερά εντός της οποίας χαράσσονται πλέον πολλαπλά μονοπάτια ριζοσπαστικοποίησης. Το κόμμα μπορεί να επιβεβαιώσει τον πρωτοποριακό του ρόλο κινούμενο σε μία ορθόδοξη πεπατημένη ή καλύτερα επιλέγοντας εκείνη την παράδοση που κατοχυρώνει καλύτερα την πολιτική του διακρίτοτητα. Και αυτή δεν είναι η αντιμπεριαλιστική παράδοση.

Γενικό συμπέρασμα

Η προσπάθεια ανακατασκευής της στρατηγικής του ΚΚΕ στην περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης, έτσι όπως επιχειρήθηκε στην παρούσα διατριβή, περνάει μέσα από την περιγραφή και την ανάλυση των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους η κομματική ελίτ κατανόησε το ζήτημα της παρέμβασής της στην κοινωνία αλλά και των διαφορετικών πολιτικο-οργανωτικών μορφών μέσω των οποίων αυτή η παρέμβαση εμφανίστηκε. Σκοπός μας ήταν να αμφισβητήσουμε την κοινή υπόθεση περί ενός μονοδιάστατου κομματικού οργανισμού και να καταδείξουμε τις διάφορες αντιπαραθέσεις και συγκρουόμενες λογικές που καθόρισαν την πορεία του ΚΚΕ στη μελετώμενη περίοδο. Η ανάδειξη των δύο διακριτών μοντέλων πολιτικής κινητοποίησης καταδεικνύει τη συνύπαρξη δύο διακριτών μεθόδων συλλογικής δράσης και πολιτικο-ιδεολογικής απεύθυνσης οι οποίες αντιστοιχούσαν και σε δύο διακριτές γραμμές κατανόησης της κοινωνικής δυναμικής και των εργαλείων πολιτικής της πλαισίωσης. Όπως αναφέρθηκε πολλαπλώς παραπάνω, το εργατικό-συνδικαλιστικό και το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο είναι δύο όψεις του ίδιου πολιτικού νομίσματος και γειώνεται στο ιστορικο-πολιτικό συνεχές της κομμουνιστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Το ίδιο βέβαια ισχύει και για τη διαλεκτική ανάμεσα σε μία στενή και σε μία πιο ανοιχτή λογική, η οποία, όπως είπαμε δεν προκύπτει κατ' ανάγκη από κάποιο συγκεκριμένο μοντέλο κινητοποίησης, αλλά αντίθετα διαπνέει την εκτύλιξή του στο κοινωνικό πεδίο και εργαλειοποιεί κάποια από τα χαρακτηριστικά. Το στοιχείο πάντα που καθορίζει τη συμμαχιακή αιχμή του ΚΚΕ - αλλά και του οποιουδήποτε κομμουνιστικού κόμματος - αφορά στην επιλογή του εύρους της πολιτικής συμμαχίας. Η πλατιά ή η πιο στενή λογική όταν γειώνεται στην κοινωνία παράγει αντιφάσεις και δημιουργεί εσωκομματικά μέτωπα· η επικράτηση όμως της μίας λογικής δε σημαίνει κατ' ανάγκη και τη μη ύπαρξη της άλλης.

Από το 1974 έως και το 1991 η κομματική ελίτ του ΚΚΕ, με διάφορες μορφές, κινείται προς την κατεύθυνση μιας πλατιάς λογικής - είτε ως «δημοκρατική συνεργασία», είτε ως «μορατόριουμ» είτε ως «Συνασπισμός της Αριστεράς» - η οποία διαχέεται και σε όλες τις συνδέσεις (linkages) του κόμματος με την κοινωνία. Οι όποιες εσωκομματικές διαφωνίες, με περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένο τρόπο και τουλάχιστον ως το 1989 κινούνται προς την κατεύθυνση της προώθησης μιας

περισσότερο στενής λογικής. Η κρίση του 1989-1991, που ήταν και μία κρίση ταυτοτική για το ΚΚΕ, αναδιέταξε τους εσωκομματικούς συσχετισμούς στο ΚΚΕ, δημιουργώντας δύο σχετικά ομοιογενή στρατόπεδα «ορθοδοξίας» και «ανανέωσης». Η διάσπαση του 1991 όσο τραυματική και αν ήταν, επίλυσε εν μέρει τις αντιφάσεις της πλωτής μεταπολιτευτικής περιόδου, εμπεδώνοντας μία επιλογή στενής συμμαχιακής απεύθυνσης η οποία με τη σειρά γειώθηκε και προς τα κάτω, στο πεδίο της κοινωνικής εκπροσώπησης. Η επιλογή αυτή δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της έκβασης της εσωκομματικής αναμέτρησης - ιδεολογική δηλαδή - αλλά και η άμεση απόκριση του κόμματος στο σοκ της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και στις πιέσεις της μετακομμουνιστικής συνθήκης. Η στενή συμμαχιακή λογική συνυφάνθηκε με μία στρατηγική επιβίωσης, δημιουργώντας μία συγκεκριμένη πολιτικο-οργανωτική τροχιά εξάρτησης. Παρά ταύτα και αυτή η επικράτηση γέννησε νέες αντιφάσεις.

Έτσι, με το 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Μάιος 1996) καθιερώνεται η στρατηγική του «Αντιιμπεριαλιστικού Αντιμονοπωλιακού Δημοκρατικού Μετώπου» (ΑΑΔΜ), η οποία συνιστά το βασικό συμμαχιακό πλαίσιο το οποίο καθόρισε την πολιτική του κόμματος έως και το 2009 και αποτέλεσε το έδαφος πάνω στο οποίο γειώθηκαν τα δύο μοντέλα κομματικής κινητοποίησης - το εργατικό-συνδικαλιστικό και το αντιιμπεριαλιστικό - που υιοθέτησε το κόμμα. Για τη συγκρότησή του υπήρχαν δύο θεωρητικές παραδοχές: α) ότι «ο ελληνικός καπιταλισμός είναι στο τελευταίο στάδιο ανάπτυξής του, στην κρατικομονοπωλιακή του βαθμίδα» και άρα μπορεί να γίνει η μετάβαση στο σοσιαλισμό και β) ότι «η Ελλάδα βρίσκεται σε ενδιάμεση και εξαρτημένη θέση στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα», σε υψηλότερη μεν θέση από άλλες χώρες, αλλά διατηρώντας την εξαρτημένη της θέση. Η «εξάρτηση» συνίσταται στο ότι το ξένο κεφάλαιο στηρίζει τα εγχώρια μονοπώλια και η ελληνική ολιγαρχία έχει δεσμούς με τον ιμπεριαλισμό. Ως εκ τούτου το ΑΑΔΜ θα αποτελούσε τη βασική συμμαχιακή, μετωπική λογική με την οποία θα δημιουργηθεί το κοινωνικό υπόβαθρο για τη μετάβαση στο σοσιαλισμό, ένα πρόπλασμα της εργατικής εξουσίας και προετοιμασία για τη σοσιαλιστική προοπτική. Η αμφιθυμία ανάμεσα στο αντιμονοπωλιακό και το αντιιμπεριαλιστικό στοιχείο φανερώνει και ένα συμβιβασμό που επήλθε ανάμεσα στις δύο απόψεις.

Ως προς το εργατικό-συνδικαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης στη δεκαετία του 1990, όπως και στην πρώτη περίοδο της Μεταπολίτευσης, η συνδικαλιστική επιρροή του κόμματος εξακολουθεί να υπερτερεί της εκλογικής του επιρροής. Στην περίοδο

της ανασυγκρότησης του ΚΚΕ (1991-1996), η ανάταξη των κομματικών δυνάμεων στο συνδικαλιστικό κίνημα αποτελεί και έναν έγκυρο δείκτη επιβίωσης για την κομματική ελίτ. Το ΚΚΕ απορρίπτει εξαρχής τη λογική των «κοινωνικών εταίρων», της «συναίνεσης» της «κοινωνικής ειρήνης», και του «εκσυγχρονισμού» και επί της ουσίας θέτει τις συνδικαλιστικές του δυνάμεις εκτός των όποιων πλαισίων κοινωνικού διαλόγου. Το κόμμα, αφού ανασυγκροτεί πρώτα την παράταξη της ΕΣΑΚ, σταδιακά διαμορφώνει δομές συντονισμού, στην Αθήνα αρχικά, διαμέσου των οποίων οργανώνονται συνδικαλιστικές κινητοποιήσεις πέραν του πλαισίου της ΓΣΕΕ ή του οικείου Εργατικού Κέντρου. Το 15ο Συνέδριο θέτει δύο καθήκοντα στο κόμμα σε σχέση με τη δράση στο εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα, την ανάγκη «αναδιάταξης των δυνάμεων» - με μεταφορά μελών-στελεχών από τοπικές σε επαγγελματικές ΚΟΒ και τη στρατολόγηση μελών από την εργατική τάξη, για την επίτευξη μιας κοινωνικο-ταξικά προσδιορισμένης σύνθεσης του κομματικού δυναμικού. Η «εργατική τάξη» στο λόγο του ΚΚΕ αυτής της περιόδου, έχει ένα διευρυμένο περιεχόμενο και δεν ταυτίζεται με τους εργοστασιακούς εργάτες. Το κόμμα δηλώνει ότι θέλει να συσπειρώσει στο «Μέτωπο» το σύνολο της μισθωτής εργασίας ανεξαρτήτως κλάδου ή αντικειμένου.

Στην κομματική συνδιάσκεψη για τη δράση του κόμματος στο εργατικό-συνδικαλιστικό κίνημα (Μάιος 1997), προβάλλεται για πρώτη φορά το αίτημα της καλύτερης συσπείρωσης των κομματικών δυνάμεων για προώθηση ενός διαφορετικού «αγωνιστικού» προσανατολισμού στο συνδικαλιστικό κίνημα, πέρα από τις λοιπές παρατάξεις. Σύμφωνα με τα ντοκουμέντα της συνδιάσκεψης η συνολική «επίθεση» στην εργατική τάξη, αναδεικνύει την ανάγκη για συνολική σύγκρουση με τις δυνάμεις του κεφαλαίου με αιχμή το συνδικαλιστικό κίνημα, ενώ οι όποιες διαδικασίες «διαλόγου» ή «συναίνεσης» θεωρούνται ανεπαρκείς για την αντιμετώπιση αυτής της «επίθεσης». Σαν αποτέλεσμα, από το 1997 εκκινεί μια προεργασία για τη δομή «ΠΑΜΕ» με την προβολή της ανάγκης διεύρυνσης του συντονισμού των συνδικαλιστικών δυνάμεων σε ευρύτερο επίπεδο, πάντοτε υπό την προϋπόθεση του κεντρικού έλεγχου. Ένα πρώτο σημαντικό βήμα είναι η συγκρότηση της «Συντονιστικής Επιτροπής Εορτασμού» για την Πρωτομαγιά του 1997, η οποία διοργανώνει και την πρώτη ιστορικά, ξεχωριστή από τη ΓΣΕΕ, συγκέντρωση του ΚΚΕ σε απεργία Πρωτομαγιάς. Πρόκειται για την πρώτη εμφάνιση μίας υλικότητας τύπου ΠΑΜΕ, μία συντονιστικής δομής, δηλαδή, που περιλαμβάνει πρωτοβάθμια και

δευτεροβάθμια όργανα, αλλά και μεμονωμένους συνδικαλιστές, ως εκπρόσωποι συνδικάτων.

Στην περίοδο από τις αρχές του 1998 έως και τον Απρίλιο του 1999, διαπιστώνονται τρία στάδια για τη δημιουργία του ΠΑΜΕ. Το πρώτο στάδιο έχει ως σημείο αναφοράς τη στάση της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ στο 29ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ (Μάρτιος 1998), όπου και προκύπτει και το πρώτο ουσιαστικό ρήγμα ανάμεσα στην ΕΣΑΚ και στις άλλες παρατάξεις. Το δεύτερο στάδιο αναφέρεται στη δημιουργία περιφερειακών δομών-προπλασμάτων της υλικότητας του ΠΑΜΕ, στην ενοποίηση της ΕΣΑΚ και της «Δημοσιούπαλληλικής Ενότητας» και στη δημιουργία της «Κεντρικής Απεργιακής Επιτροπής» το φθινόπωρο του 1998 για την ξεχωριστή κινητοποίηση των κομματικών δυνάμεων στην 24ωρη απεργία της ΓΣΕΕ στις 15 Δεκεμβρίου 1998. Με τη δημιουργία της «Κεντρικής Απεργιακής Επιτροπής» μπαίνουμε ουσιαστικά στο τρίτο στάδιο της διαδικασίας δημιουργία του ΠΑΜΕ, από τις αρχές του 1999, όπου με αφετηρία μία «Πρωτοβουλία» συνδικαλιστικών στελεχών τίθεται σε κίνηση η πορεία για την Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του Απριλίου του 1999.

Το ΠΑΜΕ στο ιδρυτικό του κείμενο θέτει 4 στόχους προς διεκδίκηση και υλοποίηση: τη μαζικοποίηση των σωματείων, την ανασυγκρότηση της λειτουργίας διοικήσεων και σωματείων, το συντονισμό σε κλαδικό αλλά και σε τοπικό επίπεδο, την προβολή και ενίσχυση των αξιών της εργατικής τάξης. Μία πρώτη συμβολική κίνηση διαφοροποίησης του ΠΑΜΕ από τις άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις είναι η παραίτηση των στελεχών της ΔΑΣ/ΕΣΑΚ από το προεδρείο της ΓΣΕΕ. Επιπλέον, αναδύεται η οργανωτική μορφή της «επιτροπής αγώνα» που διαχωρίζει το ΠΑΜΕ από την παράδοση της ΕΣΑΚ. Η «επιτροπή αγώνα» συνίσταται στη συσπείρωση δυνάμεων σε ένα δεδομένο σωματείο, ασχέτως του συσχετισμού στη διοίκησή του, στην αυτόνομη συμμετοχή τους στο ΠΑΜΕ και στην αυτόνομη δράση του εντός του σωματείου. Η νέα λογική πλέον διαχέεται στο σύνολο της συνδικαλιστικής δύναμης του κόμματος, αν και όχι δίχως εσωτερικές αντιδράσεις.

Ως προς το αντιμπεριαλιστικό μοντέλο κινητοποίησης στη δεκαετία του 1990, η ανασυγκρότησή του ήταν μία από τις μεγάλες προτεραιότητές του κόμματος μετά τη διάσπαση του 1991. Η σημασία της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης για την επιβίωση του κόμματος έχει πολλά αίτια: καταρχάς είναι η βαθιά απήχηση που εξακολουθούσε να έχει η αντιμπεριαλιστική επιχειρηματολογία σε πολλά τμήματα της κοινωνίας. Επιπλέον, η ιδιαιτερότητα του μετα-κομμουνιστικού περιβάλλοντος, ιδίως με την αστάθεια που είχε δημιουργηθεί στα Βαλκάνια, δημιουργούσε

αντικειμενικά χώρο στο ΚΚΕ για να προωθήσει τη στρατηγική του. Και τρίτον, το αντιιμπεριαλιστικό επιχείρημα ήταν ένα σημαντικό ταυτοτικό στοιχείο για το ΚΚΕ, καθώς συμβόλιζε τη συνέχεια του κόμματος και της πολιτικής του αντίληψης. Το αντιιμπεριαλιστικό επιχείρημα τόνιζε και τη μοναδικότητα της πολιτικής ύπαρξης του ΚΚΕ ως θεματοφύλακα της κομμουνιστικής παράδοσης μέσα στον καπιταλιστικό κόσμο. Βασικά μετωπικά σχήματα για την αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση ήταν στη δεκαετία του 1990 η ΕΕΔΥΕ και η «Νεανική Δράση για την Ειρήνη».

Το 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ προτάσσει τη διεκδίκηση του «απεγκλωβισμού» της Ελλάδας από το ΝΑΤΟ και τη ΔΕΕ, την απομάκρυνση των ξένων βάσεων, την απόκρουση των ιμπεριαλιστικών επεμβάσεων στα Βαλκάνια και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων διάφορων εθνικών, θρησκευτικών και άλλων μειονοτήτων. Αυτό είναι και το κύριο διεκδικητικό πλαίσιο του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος. Στο πλαίσιο αυτό, οι αντιιμπεριαλιστικές κινητοποιήσεις, αρκετά πυκνές στην περίοδο 1996-1998, λειτουργούν ενισχυτικά για τη συνοχή των κομματικών δυνάμεων και την εμπέδωση του αντιιμπεριαλιστικού πνεύματος και έχουν μία ξεκάθαρη αποτύπωση στις κομματικές παρεμβάσεις: ευνοούν την ευρύτερη συσπείρωση δυνάμεων, διευκολύνουν τη στρατολόγηση νέων μελών - ιδίως στην ΚΝΕ - και οδηγούν εν τέλει σε διεύρυνση του κύκλου επιρροής του κόμματος.

Επιπρόσθετα, εμφανίζονται και δύο ιδιαίτερα στοιχεία στο λόγο και στην πρακτική του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος: το πρώτο στοιχείο είναι η σύνδεση των κινητοποιήσεων με τις «αγωνιστικές παραδόσεις της Ελλάδας», με την ιστορία του «αγωνιστή [ελληνικού] λαού». Στο πολιτικο-ιδεολογικό πεδίο της διεκδίκησης ή και της προάσπισης της «εθνικής ανεξαρτησίας» δεν εντάσσονται μόνο οι αγώνες της Αριστεράς, αλλά και οι λαϊκοί-πατριωτικοί αγώνες του Έθνους από το 1821. Το δεύτερο στοιχείο είναι αυτό της διαφύλαξης της «εθνικής κυριαρχίας»: το ότι δεν «θα πατήσει το πόδι του» Αμερικανός στρατιώτης σε ελληνικό έδαφος ή δε θα διέλθει μέσα από ελληνικό έδαφος για να πάει σε άλλη χώρα, αναδεικνύεται σε κορυφαία επιδίωξη του αντιιμπεριαλιστικού κινήματος και η όποια επιτυχία λογίζεται σαν μεγάλη νίκη. Εξ ου και η σημασία που έδινε το ΚΚΕ σε περικυκλώσεις νατοϊκών βάσεων, σε καταλήψεις δρόμων, σε παρεμβάσεις σε λιμάνια κλπ.

Οι κινητοποιήσεις για την υπόθεση Οτσαλάν και ενάντια στον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία το πρώτο εξάμηνο του 1999, συνιστούν και την κορύφωση του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης. Το κόμμα ενεργοποιεί σε μαζική κλίμακα το σύνολό του μηχανισμού με μία πολύ μεγάλη πυκνότητα δράσεων,

εργαλειοποιεί πολλά και ενίοτε καινοφανή ρεπερτόρια δράσης και διαμορφώνει διαύλους επικοινωνίας με άλλους πολιτικούς χώρους. Στην επίσκεψη Κλίντον δε το φθινόπωρο του 1999 ενστερνίζεται και περισσότερο συγκρουσιακές πρακτικές. Αυτή η περίοδος έχει ένα ποιοτικά διαφορετικό χαρακτηριστικό: το ΚΚΕ ακολουθεί μία αισθητά περισσότερο ανοιχτή συμμαχιακή λογική. Η αντίληψη του κόμματος ήταν ότι οι συγκεκριμένες κινητοποιήσεις επέτρεπαν μία μεγαλύτερη διείσδυση και σε άλλους χώρους και ουσιαστικά εδώ φαίνεται ξεκάθαρα και η ευελιξία του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης.

Τέλος ως προς τις εκλογές της περιόδου 1993-2000, σε αυτές είναι περισσότερο ευκρινής η μετακίνηση από στενές σε σχετικά πλατιές συμμαχιακές λογικές. Στις εκλογές από το 1993 ως και το 1996 παγιώνεται η λογική του «τέσσερα κόμματα-δύο πολιτικές» σε μία καθαρά εσωστρεφή βάση. Μέριμνα του κόμματος είναι η διατήρηση και η προσεκτική διεύρυνση της κομματικής βάσης και φυσικά ο «καθαρισμός» της οργάνωσης και των διαφόρων επικουρικών σχημάτων από στοιχεία κοντά στο παλαιό «Συνασπισμό» ή κοντά σε ανανεωτικές απόψεις. Ωστόσο, η πολιτική επιβίωση περνά διαμέσου της παγίωσης της εκλογικής επιρροής του κόμματος. Στις εκλογές του 1996 το ΚΚΕ επιδιώκει την ανασυγκρότηση της κομματικής βάσης, σε ένα περιβάλλον που ευνόησε αριστερές εκροές προς άλλες πολιτικές δυνάμεις πλην του ΚΚΕ – Συνασπισμός και ΔΗΚΚΙ – και το ποσοστό που πέτυχε το ΚΚΕ – 5,61% - ήταν για την κομματική ελίτ δείγμα της διεύρυνσης της επιρροής, αν και, όπως φαίνεται, υπήρχε προσδοκία για ακόμα καλύτερα αποτελέσματα. Με όρους καθαρά συμμαχιακούς, η προεκλογική παρέμβαση δεν αναπαρήγαγε ουσιωδώς τη λογική του ΑΑΔΜ και επέμεινε σε ένα σχήμα μιας στενής πολιτικής συμμαχίας.

Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 1998 δοκιμάζεται η στρατηγική του ΑΑΔΜ με έναν σχετικά αντιφατικό τρόπο: από τη μία, σε νομαρχιακό επίπεδο αναπαράγεται το σχήμα του «πέντε κόμματα-δύο πολιτικές» και με την εξαίρεση της Νομαρχίας Γρεβενών, το κόμμα κατέρχεται αυτόνομα στις υπόλοιπες νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις υπό το κοινό σχήμα της «Νομαρχιακής Αγωνιστικής Συσπείρωσης». Από την άλλη πλευρά, σε δημοτικό επίπεδο επιλέγεται μια περισσότερο «ανοικτή» στρατηγική προσέλκυσης προσωπικοτήτων και από άλλους πολιτικούς χώρους. Ο δυισμός των αυτοδιοικητικών εκλογών ως προς τη συμμαχιακή στρατηγική του κόμματος συνίσταται στην ανάδειξη του νομαρχιακού ψηφοδελτίου σε κριτήριο της κομματικής επιρροής – με τη στενή έννοια – και του δημοτικού ψηφοδελτίου σε

δείκτη του εύρους της κομματικής επιρροής. Οι ευρωεκλογές του 1999 είναι μία σημαντική στιγμή στην εκλογική εξέλιξη του ΚΚΕ, καθώς το τελευταίο επιτυγχάνει ένα σχετικά υψηλό ποσοστό (8,67%) για τα δεδομένα της δεκαετίας του 1990 και επί της ουσίας πρόκειται για τη μόνη περίπτωση που υπήρξε μία άμεση σύνδεση ενός μοντέλου κινητοποίησης με την επίτευξη μίας αποτελεσματικής προεκλογικής κινητοποίησης. Το κόμμα στις απαρχές της προεκλογικής εκστρατείας προσπαθεί να εμφανιστεί ως η πρωτοπόρα δύναμη των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων και να παράξει περισσότερο πλατιές συμμαχιακές εγκλήσεις, ωστόσο η «στενή» αντίληψη επανεμφανίζεται όσο πλησιάζουν οι εκλογές. Τέλος, οι βουλευτικές εκλογές του 2000 έφεραν προβληματισμό στην κομματική ελίτ για την αξία των συμμαχιακών «ανοιγμάτων», η οποία επέφερε μεταβολές στη στρατηγική του κόμματος μετά το 2002. Στη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου διατυπώνεται η ιδέα της συγκρότησης ενός «Λαϊκού Κοινωνικού Πολιτικού Μετώπου» ως συμμαχιακή πρόταση του ΚΚΕ, η οποία ως ενός σημείου ήταν μία μικρή μετατόπιση από το ΑΑΔΜ και επιπλέον ακολουθείται και μια τακτική «συμπαράταξης», με συγκρότηση ψηφοδελτίων που συνίστανται σε μεγάλο βαθμό από συνεργαζόμενους. Ταυτόχρονα επιλέγεται σε κεντρικό επίπεδο η συνεργασία με την «Κομμουνιστική Ανανέωση». Τα αρνητικά εκλογικά αποτελέσματα θέτουν σε αμφισβήτηση την ανοικτή προσέγγιση και προετοιμάζουν το έδαφος της μεταβολής της επόμενης περιόδου.

Στην περίοδο 2000-2002 τα δύο μοντέλα κινητοποίησης βρίσκονται σε μία παράλληλη πορεία, ενώ με το 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Δεκέμβριος 2000) προκύπτει η εδραίωση της στρατηγικής του ΑΑΔΜ. Το ΑΑΔΜ στη νέα του θεωρητική αποτύπωση καθορίζεται από τρεις παράγοντες: (α) ποιες κοινωνικές ή πολιτικές δυνάμεις θα συνθέσουν τη συμμαχία του ΑΑΔΜ· (β) ποιοι είναι οι πολιτικοί στόχοι συγκρότησής του· και (γ) ποια είναι η πολιτική μορφή που θα λάβει. Ο πρώτος παράγοντας αναφέρεται σε μία «κοινωνική συμμαχία της εργατικής τάξης και των μικροαστικών στρωμάτων του χωριού και της πόλης». Ο δεύτερος παράγοντας των πολιτικών στοχεύσεων περιλαμβάνει την υπό προϋποθέσεις διαμόρφωση συμπαράταξεων και σε πολιτικό επίπεδο, ένα ήπιο άνοιγμα δηλαδή προς συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Η «κοινή δράση» είναι επιθυμητή αν όχι σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο, σε άλλα επίπεδα της κοινωνικής και πολιτικής δραστηριότητας (μαζικοί χώροι, τοπική αυτοδιοίκηση). Τέλος για τον τρίτο παράγοντα της τελικής πολιτικής μορφής, το ΑΑΔΜ συγκροτείται καταρχήν ως μια δομή συσπείρωσης κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων με επιδίωξη το σοσιαλισμό.

Παρόλα αυτά σε ένα πρώτο επίπεδο η βάση της συσπείρωσης θα είναι η κοινή αντίθεση των μετεχόντων προς την εξουσία των μονοπωλίων και τον ιμπεριαλισμό. Ως εκ τούτου, δε μπορεί να περιοριστεί στα στενά τείχη ενός «αντιιμπεριαλιστικού-αντιμονοπωλιακού» κυβερνητικού σχήματος, αλλά αντίθετα θα πρέπει να λειτουργεί σαν μέτωπο στο κοινωνικό πεδίο, για να προετοιμάσει το κίνημα για την επαναστατική συνθήκη, θα ελέγχει και θα πιέζει ακόμη και μια φιλική προς αυτό κυβέρνηση εάν παρεκκλίνει. Ως προς το ΠΑΜΕ και τα υπόλοιπα μετωπικά σχήματα, το 16^ο Συνέδριο θεωρεί ότι το πρώτο αποτελεί στο συνδικαλιστικό κίνημα τον πόλο που μπορεί να βοηθήσει «τη συγκέντρωση, την κοινή δράση και το συστηματικό συντονισμό των ταξικών δυνάμεων, στη συγκρότηση του ΑΑΔΜ». Επί της ουσίας το ΠΑΜΕ αναβαθμίζεται σαν «βασικός πόλος συσπείρωσης».

Η εργατική-συνδικαλιστική κινητοποίηση εκφράζεται μέσα από την κινητοποίηση για το Ασφαλιστικό (άνοιξη 2001, άνοιξη 2002), στην οποία κεντρικό ρόλο έχει το ΠΑΜΕ, το οποίο για πρώτη φορά καλείται να διαχειριστεί ως βασικός δρών μια αντιπαράθεση. Το τελευταίο καταρτίζει ένα σχέδιο δράσης σε τρεις άξονες παρέμβασης: α) το «θεσμικό» άξονα, ο οποίος περιλαμβάνει δράσεις στους αρμόδιους θεσμικούς φορείς και κεντρικές εκδηλώσεις ενημέρωσης της κοινής γνώμης· β) το συγκρουσιακό άξονα, με δράσεις διαμαρτυρίας υπό τη μορφή διαδηλώσεων και συλλαλητηρίων· και γ) το συνδικαλιστικό άξονα που συνίσταται στην οργανωμένη παρέμβαση του ΠΑΜΕ σε συνδικαλιστικά όργανα όλων των βαθμίδων. Στα συλλαλητήρια για το ασφαλιστικό το ΠΑΜΕ έρχεται σε αντιπαράθεση με την πλειοψηφία της ΓΣΕΕ, προσπαθώντας να αναδειχθεί ως βασικός φορέας της συγκρουσιακής λογικής στη διαμάχη με την κυβέρνηση για το ασφαλιστικό. Στην πρώτη φάση της κινητοποίησης (άνοιξη του 2001), το ΠΑΜΕ εντάσσεται στο ρεύμα της μαζικής κινητοποίησης και αποδέχεται κάποιες επιλεκτικές συμπορεύσεις με τις άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις. Η δεύτερη φάση της κινητοποίησης, ένα χρόνο μετά, έχει σαν κεντρικό σημείο αναφοράς τις κομματικές δυνάμεις και επενδύει σε μία αντιπαραθετική λογική τόσο προς την κυβέρνηση όσο και προς τις άλλες συνδικαλιστικές παρατάξεις. Σε κάθε περίπτωση, η κινητοποίηση για το ασφαλιστικό συνολικά αναδεικνύεται σε κορυφαία εκδήλωση της εργατικής-συνδικαλιστικής κινητοποίησης και λειτουργεί ως ιδανικό πρότυπο για παρεμφερείς κινητοποιήσεις και στο μέλλον.

Στη συνάφεια αυτή, ο μετωπικός χαρακτήρας του ΠΑΜΕ σχηματοποιεί τρία χαρακτηριστικά: α) το συντονιστικό χαρακτηριστικό, όπου το ΠΑΜΕ διαμορφώνεται

ως μόνιμη δομή συντονισμού που δύναται υπό όρους να εξασφαλίζει την ενιαία δράση των δυνάμεων που ανήκουν ή πρόσκεινται στο κόμμα· β) το «ακτιβιστικό» χαρακτηριστικό, όπου ο συμβολικός χαρακτήρας ορισμένων παρεμβάσεων (καταλήψεις κλπ.) ενισχύει την αναγνωρισιμότητα του ΠΑΜΕ και επικοινωνεί μια συγκρουσιακή προσέγγιση. Το ΠΑΜΕ καλλιεργεί έτσι μια εναλλακτική συνδικαλιστική ταυτότητα που συμπυκνώνει και στη βούλησή του να αποστασιοποιηθεί από τις «συμβατικές» συνδικαλιστικές τακτικές· γ) το χαρακτηριστικό του ελέγχου ή καλύτερα της αποτελεσματικότερης εναρμόνισης των συνδικαλιστικών δράσεων με την κομματική στρατηγική.

Η δεύτερη πανελλαδική συνδιάσκεψη για το συνδικαλιστικό κίνημα (Φεβρουάριος 2002) αναδεικνύει το ΠΑΜΕ ως μία μορφή συνδικαλιστικής παρέμβασης που έρχεται να προωθήσει την προσαρμογή ενός «ταξικού» συνδικάτου. Η συνδιάσκεψη ορίζει επτά αλληλένδετους άξονες για τη δράση του μετωπικού σχήματος: α) κάθε διεκδίκηση δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην ικανοποίηση ενός στενού κλαδικού αιτήματος, αλλά θα πρέπει να διευρύνει την πολιτική της απεύθυνση· β) είναι απαραίτητο το οργανωμένο κόμμα να εντοπίζει κρίσιμους κλάδους και μαζικούς χώρους από τους οποίους επιθυμεί να αντλήσει δυνάμεις και να συγκροτήσει μόνιμες δομές παρεμβάσεις· γ) οι «κομματικές ομάδες» θα πρέπει να ακολουθήσουν μια αντίστοιχη λογική αναδιάταξης. Προτείνεται ένα σχήμα κλαδικής συγκρότησης, όπου οι κομματικές ομάδες θα ελέγχουν τις αντίστοιχες Γραμματείες του ΠΑΜΕ που θα δημιουργηθούν σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο· δ) το ΠΑΜΕ είναι ευρύτερο από παράταξη και φιλοδοξεί να αποτελέσει πόλο συσπείρωσης και συντονισμού των εργατοϋπαλλήλων· ε) επιχειρείται η σύνδεση της δράσης του ΠΑΜΕ με αλλαγές στην ίδια τη δομή του συνδικαλιστικού κινήματος. Το ΚΚΕ, θα δημιουργήσει δικά του κλαδικά συνδικάτα για να καλύψει κενά συνδικαλιστικής εκπροσώπησης στη ΓΣΕΕ· στ) ανατίθεται, ένας πιο διευρυμένος ρόλος στο ΠΑΜΕ συντονισμού όλων των κοινωνικών ομάδων· ζ) επισημαίνονται οι ανάγκες διεθνούς συνεννόησης και δράσης υπό την ομπρέλα της πρόσφατα ανασυγκροτημένης Παγκόσμιας Συνδικαλιστικής Ομοσπονδίας.

Η πανελλαδική συνδιάσκεψη είναι ένα σημαντικό βήμα για την αυτοκατανόηση του ΚΚΕ ως συλλογικού εκφραστή ενός διαφορετικού πνεύματος στο συνδικαλιστικό κίνημα. απαραίτητη η ενεργοποίηση του κομματικού δυναμικού προς μια κατεύθυνση εμπέδωσης της εν λόγω στρατηγικής. οι αρχές που θέτουν τα ντοκουμέντα λειτουργούν ως βάση για την μετέπειτα ανάπτυξη του ΠΑΜΕ. αντίληψη για πιο

«καθαρή» εργατική σύνθεση του κόμματος. τείνει να παγιώνεται και η πολιτική άρνηση απέναντι στις άλλες συνδικαλιστικές δυνάμεις. Το ΚΚΕ δεν απορρίπτει την ύπαρξη της ΓΣΕΕ ως ιστορική μορφή εκπροσώπησης των εργαζομένων στην ελληνική κοινωνία, αλλά τη διαχείρισή της από τις συνδικαλιστικές ελίτ του παρόντος. Έτσι το ΠΑΜΕ, δεν επιχειρείται ακόμη να εμφανιστεί ως *οιονεί* συνδικάτο, αλλά περισσότερο ως μέτωπο συσπείρωσης και συντονισμού.

Η αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση την περίοδο 2001-2002 υπηρετείται από τρεις κινητοποιήσεις. Οι κινητοποιήσεις για το «απεμπλουτισμένο» ουράνιο τον Ιανουάριο του 2001, προσφέρουν τη δυνατότητα στο κόμμα να επαναφέρει το «πνεύμα» των κινητοποιήσεων του 1999 και να ενεργοποιήσει τον κομματικό μηχανισμό. Η συμμετοχή στη διαδήλωση της Γένοβας τον Ιούλιο του 2001, προκύπτει διαμέσου μπλοκ του ΚΚΕ και της ΚΝΕ, του ΠΑΜΕ, της Ομοσπονδίας των Οικοδόμων και της ΕΕΔΥΕ. Το κόμμα είναι παρών σε μία κινητοποίηση-σημείο αναφοράς για το Κίνημα της Αντι-παγκοσμιοποίησης, η οποία λειτούργησε ως μόνιμο επίδικο συλλογικής πολιτικής μνήμης για την ευρωπαϊκή Αριστερά εν γένει και τροφοδότησε ποικίλες πολιτικές ταυτότητες. Το ΚΚΕ συμμετέχει ενεργά σε αυτές τις πρώιμες φάσεις ανάπτυξης και διεργασίες του Κινήματος με τρεις άξονες επιχειρημάτων: α) επιβεβαίωση θέσεων του κόμματος για την επιθετικότητα του ιμπεριαλισμού· β) εδραίωση ενός διεθνούς ρεύματος αντίστασης με μόνιμα χαρακτηριστικά· γ) αντιφατικές τοποθετήσεις στα εσωτερικά του κινήματος που δείχνουν και τα όρια των συμμαχικών πρωτοβουλιών. Το ΚΚΕ θεωρεί ότι μπορεί ευκολότερα να νομιμοποιήσει την πολιτική του πρόταση στη βάση των εξελίξεων στο διεθνές κίνημα και η συνύπαρξη διαφορετικών πολιτικών δυνάμεων στα μπλοκ της διαδήλωσης δεν αναιρεί τη ριζική διαφορά στρατηγικών και την ανάγκη ανάδειξης της «ριζοσπαστικής» κατεύθυνσης σε σχέση με τη «συμβιβαστική».

Κορύφωση της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης σε αυτήν περίοδο είναι οι κινητοποιήσεις για την 11η Σεπτεμβρίου και ενάντια στον πόλεμο στο Αφγανιστάν. Για το ΚΚΕ η επίθεση στους Δίδυμους Πύργους είναι ένα «τρομοκρατικό πλήγμα» στην υπερδύναμη το οποίο δημιουργεί μια επικίνδυνη κατάσταση για «λαϊκά κινήματα» σε όλον τον κόσμο δεδομένου ότι προσφέρει ένα εφελτήριο για «ιμπεριαλιστικές» επιθέσεις και η πολιτική πρόταση που καταθέτει συνίσταται στη μαζική πολιτική δράση των λαών, και όχι η καταφυγή σε τρομοκρατικές ενέργειες. Οι πραγματικές συνέπειες της 11/9 εντοπίζονται στην αναπόφευκτη αντίδραση των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων που θέτει σε κίνδυνο κοινωνικά και δημοκρατικά

δικαιώματα, λαϊκές κατακτήσεις και ξαναφέρνει το φάσμα του «ιμπεριαλιστικού πολέμου». Ως προς τους φορείς της κινητοποίησης, υπάρχει ένα ιδιαίτερα ενεργό Αντιπολεμικό Συντονιστικό Ομοσπονδιών που ελέγχονται από ΠΑΜΕ, ενώ υπάρχει μία γενική ενεργοποίηση των κομματικών δυνάμεων, με όλα τα μετωπικά σχήματα και ένα ευρύ ρεπερτόριο δράσεων. Στις 8 Οκτωβρίου 2001, επόμενη ημέρα της έναρξης της επίθεσης των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν, το ΠΑΜΕ οργανώνει αντιπολεμική εξόρμηση σε χώρους δουλειάς στην Αθήνα και η ΚΝΕ διαδήλωση· την επομένη ημέρα το ΠΑΜΕ, η ΕΕΔΥΕ και η ΟΓΕ αντιπολεμικό συλλαλητήριο στην Αθήνα. Το ίδιο το ΚΚΕ αναλαμβάνει με άλλες οργανώσεις τη διοργάνωση και άλλων δύο κεντρικών αντιπολεμικών συλλαλητηρίων (8 Νοεμβρίου και 13 Δεκεμβρίου 2001). Στο πλαίσιο της κινητοποίησης, διαμορφώνεται και μια τάση πολιτικής διαφοροποίησης από τις λοιπές πολιτικές δυνάμεις που επιχειρούν να παρέμβουν στο πεδίο των αντιπολεμικών κινητοποιήσεων.

Οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 συνιστούν ορόσημο για τη στρατηγική του ΚΚΕ. Το κόμμα ερμήνευσε την εμπλοκή του στις προηγούμενες κινητοποιήσεις ως ενίσχυση της κοινωνικής του επιρροής και θεώρησε ότι οι εκλογές θα επιβεβαιώσουν έμπρακτα τις πολιτικές του επιλογές. Έτσι για πρώτη φορά στην ύστερη μεταπολιτευτική περίοδο αναζήτησε συμμάχους σε κεντρικό επίπεδο - εν προκειμένω το ΔΗΚΚΙ. Το εύρος της συμμαχιακής απεύθυνσης είναι καταρχήν «αντι-δικομματικό» (εκτός από ΠΑΣΟΚ και ΝΔ) και μεθοδεύεται η ενεργοποίηση της κομματικής οργάνωσης προς την υποστήριξη του προεκλογικού σχεδίου: οι «εδαφικές ΚΟΒ» αναλαμβάνουν να διαχειριστούν σε δημοτικό επίπεδο τις όποιες συγκλίσεις και συνεργασίες. Η φύση της συγκεκριμένης οργανωτικής δουλειάς – συμμαχιακή διεύρυνση – ενίοτε προκαλεί αμηχανία ή και δυσλειτουργίες σε αρκετές ΚΟΒ, ενώ πολλές φορές η διαδικασία αναζήτησης των κατάλληλων προσώπων υπερκαλύπτει το σκέλος της συγκρότησης του πολιτικού πλαισίου και της ανάδειξης των κεντρικών πολιτικών προταγμάτων. Επιπλέον, η εμπλοκή προσώπων εκτός κομματικού περιγύρου υποχρεώνει τις οργανώσεις, να συμβιβάζονται με ορισμένες «ενοχλητικές» καταστάσεις, και άλλες φορές να παρασύρονται από την όποια δυναμική αναπτύσσει ένα ψηφοδέλτιο. Ως προς τη σύνθεση των συνδυασμών, πρόκειται για το μεγαλύτερο πολιτικό άνοιγμα που το ΚΚΕ προώθησε στην μετά το 1991 ιστορία του (ΔΗΚΚΙ, Δημοκρατική Περιφερειακή Ένωση, Κομμουνιστική Ανανέωση, Πράσινη Πολιτική). Τα αποτελέσματα των εκλογών έφεραν αμηχανία στην ηγεσία του ΚΚΕ καθώς ήταν φανερό ότι δεν ανταποκρίθηκαν στις υψηλές

προσδοκίες που υπήρχαν. Αναγνωρίζεται η ύπαρξη κάποιων ορίων στη δυνατότητα επίτευξης των απαραίτητων συμβιβασμών για τη συγκρότησή τους. Διαπιστώνονται προγραμματικές διαφορές και διαφορές προσανατολισμού που δεν επιτρέπουν περαιτέρω συγκλίσεις με Συνασπισμό η με στελέχη του ΠΑΣΟΚ. Συμπερασματικά: οι αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002 λειτούργησαν ως το πολιτικό έναυσμα για να σταματήσει το χλιαρό άνοιγμα του ΚΚΕ και σε άλλες πολιτικές δυνάμεις.

Η περίοδος 2003-2005 χαρακτηρίζεται από τη βαθμιαία συγχώνευση των δύο μοντέλων κινητοποίησης. Το 2003 εκκινεί με μεταβολές στην κομματική στρατηγική. **Ως** βασική επιδίωξη του ΚΚΕ ορίζεται η διαμόρφωση μιας μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής λαϊκής συμμαχίας διαμέσου της ενίσχυσης του κόμματος και της περαιτέρω ενίσχυσης των μετωπικών σχημάτων και κυρίως του ΠΑΜΕ. Για το ΚΚΕ ο δεδομένος πολιτικός συσχετισμός δεν αφήνει πολλά περιθώρια για συνεργασίες και πλέον το κόμμα στρέφεται στην ανάπτυξη των μετωπικών σχημάτων, ορίζοντας το ΠΑΜΕ ως κρίσιμη αιχμή για την παρέμβασή του στην κοινωνία. Ταυτόχρονα το ΚΚΕ, τοποθετούμενο σε σχέση με το διεθνές Κίνημα της Αντι-παγκοσμιοποίησης θεωρεί ότι το τελευταίο, ως ένα βαθμό, λειτουργεί σαν ένα ριζοσπαστικό προκάλυμμα σε μη ριζοσπαστικές δυνάμεις και διαμορφώνει έναν προβληματικό προσανατολισμό τον οποίο το κόμμα δεν είναι διατεθειμένο να νομιμοποιήσει. Επί της ουσίας το ανανεωμένο συμμαχιακό σχήμα του ΚΚΕ δομείται περίξ μιας αντίθεσης στο «δικομματισμό» και στο σύστημα διακυβέρνησης που αυτός υπηρετεί, όχι με όρους αντικατάστασης, αλλά με όρους ρήξης με αυτόν και τα κοινωνικά συμφέροντα που εκπροσωπεί. Η επιθυμία του κόμματος είναι να αποσυνδέσει τη συγκρότηση της συμμαχίας από τις εκλογικές ανάγκες ή την εκλογική αποτελεσματικότητα, αποκλείοντας κατηγορηματικά τη σύγκλιση με οποιοδήποτε κόμμα. Αυτή η τάση γίνεται αντιληπτή και σε επίπεδο πολιτικού προσωπικού όπου την ίδια χρονιά οργανώνεται μια ριζική αναστελέχωση του κόμματος σε κρίσιμες κομματικές θέσεις για την καλύτερη προώθηση της πιο στενής λογικής.

Η επικράτηση της στενής λογικής συνοδεύεται και από τη «συγχώνευση» των δύο μοντέλων κινητοποίησης, προς όφελος του εργατικού-συνδικαλιστικού, η οποία είναι καλύτερα ορατή στις κινητοποιήσεις για την Ελληνική Προεδρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (πρώτο εξάμηνο 2003) και ενάντια στον πόλεμο στο Ιράκ την άνοιξη του 2003. Το κύριο μετωπικό σχήμα της κινητοποίησης για την Ελληνική Προεδρία ήταν η δομή «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», η οποία σταδιακά κυριαρχήθηκε από τις δυνάμεις του ΠΑΜΕ. Η «Δράση» δημιουργείται στις αρχές του

2002, με emphάσεις στο λόγο της καθαρά αντι-ιμπεριαλιστικές και αντι-νατοϊκές, ενώ η γραμματεία του σχήματος αποτελούνταν ισομερώς από στελέχη των συνδικαλιστικών και από εκπροσώπους των πολιτικών συμμάχων του ΚΚΕ (ΔΗΚΚΙ, κλπ). Αρχικά το ΚΚΕ επιθυμεί να διασφαλίσει τον ανοικτό χαρακτήρα της κίνησης, αλλά και ταυτόχρονα να αξιοποιήσει και αυτόνομα όλα τα υπόλοιπα μετωπικά σχήματα (ΠΑΜΕ, ΕΕΔΥΕ). Σταδιακά, όμως, προς τα τέλη του 2002, κεντρικό ρόλο για την ενεργοποίηση δυνάμεων για τη «Δράση» παίζουν τα στελέχη του ΠΑΜΕ και το σχήμα κινείται προς την ικανοποίηση των αναγκών της εργατικής-συνδικαλιστικής κινητοποίησης. Έτσι, στην προετοιμασία του για τις κινητοποιήσεις με αφορμή την Ελληνική Προεδρία, το ΚΚΕ αποκόπτεται πλήρως από τον οποίο προγραμματισμό του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Φόρουμ και προετοιμάζει την οργάνωσή του όχι μόνο για αντιπαράθεση με την κυβέρνηση, αλλά και για αντιπαράθεση με τις άλλες μετωπικές πρωτοβουλίες των αριστερών κομμάτων, με τη δεύτερη να αξιολογείται, αναμενόμενα, ως περισσότερο κρίσιμη. Στις περισσότερες διαδηλώσεις για την Ελληνική Προεδρία το ΠΑΜΕ είναι ο κύριος διοργανωτής, παρά το τυπικό περίβλημα της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003».

Κατ' αντιστοιχία και οι κεντρικές δράσεις το Μάρτιο του 2003 για τον πόλεμο στο Ιράκ έχουν σαν βασικό οργανωτή το ΠΑΜΕ και όχι την ΕΕΔΥΕ. Το ΠΑΜΕ βρίσκεται στο επίκεντρο των αντιπολεμικών παρεμβάσεων και η αντιπολεμική κινητοποίηση τείνει να υπηρετηθεί από τη δομή ΠΑΜΕ, με το αντιπολεμικό αίτημα περνάει μέσα από τη διεκδίκηση συνδικαλιστικών στόχων. Το αποτέλεσμα είναι μια γενικότερη αμυντική στάση με συγκρουσιακές εξάρσεις, ενώ οι παρεμβάσεις του κόμματος διαπνέονται πλέον από την εργατική-συνδικαλιστική λογική, την προτεραιοποίηση των οικονομικών αιτημάτων έναντι των αντιιμπεριαλιστικών και την ευρεία κομματικοποίηση - από το ΚΚΕ - των κινητοποιήσεων. Αυτή η ευρεία κομματικοποίηση των κινητοποιήσεων είναι και ένα ποιοτικά διαφορετικό στοιχείο: στις προηγούμενες αντιπολεμικές κινητοποιήσεις του κόμματος (πόλεμος στον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία και πόλεμος στο Αφγανιστάν), το κόμμα οργάνωνε με μικρότερη συχνότητα αμιγώς κομματικές εκδηλώσεις και επέμενε στην κινητοποίηση διαμέσου των αντιιμπεριαλιστικών μετωπικών σχημάτων του. Η μεγαλύτερη προβολή της εικόνας του κόμματος καθ'αυτού στην αντιιμπεριαλιστική κινητοποίηση, φανερώνει και την αγωνία να κατοχυρωθεί η διακριτή παρέμβαση του ΚΚΕ στις αντιπολεμικές κινητοποιήσεις και την ανάγκη στενής πολιτικοποίησης της αντιπολεμικής διαμαρτυρίας, ιδίως σε μία στιγμή που αυτή διευρύνεται με πολιτικές

και κοινωνικές δυνάμεις. Η διεκδίκηση του ριζοσπαστικού μονοπωλίου προκύπτει πια ως έκφραση ενός κομματικού πατριωτισμού και στόχος είναι η συσπείρωση των κομματικών δυνάμεων και η πρόταξη της διαφορετικής αντίληψης του κόμματος με πολεμική στους ανταγωνιστές στο αντιπολεμικό πεδίο.

Ο κεντρικός ρόλος του ΠΑΜΕ στην κινητοποίηση για την Ελληνική Προεδρία κορυφώνεται στη μεγάλη διαδήλωση της Θεσσαλονίκης τον Ιούνιο του 2003, όπου ο διοργανωτής της διαδήλωσης των κομματικών δυνάμεων είναι το ΠΑΜΕ και όχι η «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003». Υπ' αυτήν την έννοια, το κλείσιμο του κινητοποιητικού κύκλου του εξαμήνου της Προεδρίας ολοκληρώνεται για την ελίτ του ΚΚΕ με τη διαπίστωση ότι η πολύμηνη ενεργοποίηση της κομματικής οργάνωσης δεν επέφερε μεν την περιπόθητη διεύρυνση της κοινωνικής επιρροής, αλλά πέτυχε τη συσπείρωση της κομματικής βάσης, σε μία φάση που η συνοχή της βρισκόταν σε αμφισβήτηση – ιδίως μετά τις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2002. Η διαρκής ενεργοποίηση της κομματικής βάσης επέτρεπε τη διατήρηση ενός «αγωνιστικού» πνεύματος και τη διασφάλιση μίας ενιαίας στόχευσης που θα απέκλειε τυχόν απώλειες. Το επίδικο της εσωκομματικής συνοχής επανέρχεται ως προτεραιότητα των κομματικών επιδιώξεων. Το έτερο επίδικο ήταν η εμπέδωση της στρατηγικής του ΠΑΜΕ, το οποίο αναβαθμίζεται, ως ο βασικός μοχλός και της αντιπολεμικής κινητοποίησης. Οι εγκλήσεις του κόμματος καθ' όλη τη διάρκεια της κινητοποίησης είναι λιγότερο συμπεριληπτικές από το παρελθόν, τα προτάγματα θέτουν περισσότερο «ασυμβίβαστες» γραμμές - κάνει εμφάνιση, για παράδειγμα, ο «αντι-καπιταλισμός», που σαν κατηγορία δε χρησιμοποιούνταν συχνά από το ΚΚΕ - και οι συμμαχιακές εκκλήσεις είναι σχεδόν ανύπαρκτες ή μάλλον περιορίζονται στο κοινωνικό πεδίο, διαμέσου των μετωπικών σχημάτων του κόμματος, και χωρίς περιθώριο συνεργασίας

Συμπερασματικά, σε σχέση με την περίοδο 2000-2002, φαίνεται ότι λήγουν οριστικά τα όποια δειλά συμμαχιακά ανοίγματα, επικρατεί η τάση της οχύρωσης πίσω από τα «ιδεολογικά τείχη» και παγιώνεται πλέον το πρωτείο του ΠΑΜΕ στην έκφραση της κομματικής λογικής στο μαζικό πεδίο. «Φυτεύονται», δηλαδή, οι «σπόροι» της φυσιογνωμίας του κόμματος για την επόμενη δεκαετία. Η προετοιμασία του ΚΚΕ για τις εκλογές του 2004 – ειδικά τις βουλευτικές – μεταφέρουν αυτήν την τάση και στο επίπεδο της εκλογικής τακτικής. Η επιδίωξη της επανασυσπείρωσης πια και ως εκλογικής επιρροής, θα λειτουργήσει ως όχημα για την καλύτερη δυνατή προσαρμογή της κομματικής βάσης στην εν λόγω στρατηγική επιλογή

Συνεπώς, στις βουλευτικές εκλογές του 2004, η συλλογιστική του κόμματος ως προς τις συμμαχιακές του κατευθύνσεις λίγο απέχει από τις εξελίξεις του 2003. Το ΚΚΕ έχει απομακρυνθεί από μία λογική σύμπληξης ενός πολιτικού μετώπου αντιμονοπωλιακών-αντιμπεριαλιστικών δυνάμεων και ακολουθεί μία αυστηρά αντι-δικομματική λογική, όπου ΠΑΣΟΚ και ΝΔ είναι εκφραστές μίας πανομοιότυπης πολιτικής γραμμής και των ίδιων ταξικών συμφερόντων. Έτσι η «πρόταση» του ΚΚΕ στις βουλευτικές εκλογές παρουσιάζεται ως πρόταση συμμαχίας όχι ευκαιριακής και εκλογικίστικης, μιας χρήσης, αλλά πρόταση στρατηγικής. συμμαχιακή πρόταση μακράς πνοής, άρα και δυσκολότερων συγκλίσεων. Στην αντίληψη του κόμματος η εκλογική αποτελεσματικότητα, δεν καθορίζεται αποκλειστικά από την εκλογική επίδοση, αλλά και από τη σωστή πολιτικο-ιδεολογικά παρέμβαση του κόμματος. Δεν θεωρείται η απλή αύξηση σε ψήφους αυτοσκοπός, αλλά αντίθετα η εμπέδωση της πολιτικής αντίληψης του κόμματος από την οργανωμένη βάση. Υπάρχει, επομένως, μία σαφής μετατόπιση σε σχέση με τις βουλευτικές εκλογές του 2000 και τις αυτοδιοικητικές του 2002, όπου η στόχευση της εκλογικής διεύρυνσης επέτρεπε ευελιξίες στην εκλογική κινητοποίηση. Η στενή απεύθυνση στις βουλευτικές εκλογές του 2004 συνοδεύεται και από μία έντονη πολεμική ενάντια στο ΣΥΡΙΖΑ και στη λογική της «ενότητας της Αριστεράς». Η μόνη λύση για το ΚΚΕ - κόντρα στη λογική ΣΥΡΙΖΑ - είναι το ΑΑΔΜ, η ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας και η αταλάντευτη αντιπαράθεση με τα μονοπώλια και το δικομματισμό. Η πρόταση για «ενότητα της Αριστεράς», για το ΚΚΕ, δεν είναι απάντηση, διότι δεν εμφανίζει τέτοιου είδους πολιτικά χαρακτηριστικά. Μία αντίστοιχη λογική ακολουθήθηκε και στις ευρωεκλογές του 2004, με πολύ καλύτερα εκλογικά αποτελέσματα, κάτι που δείχνει και την υπό διαμόρφωση ικανότητα του κόμματος ως υποδοχέα της κοινωνικής διαμαρτυρίας.

Αυτή η μετατόπιση καλύπτει μεγάλο μέρος της συζήτησης στο 17ο Συνέδριο του κόμματος (Φεβρουάριος 2005), όπου τα σχετικά επιτυχημένα εκλογικά αποτελέσματα – ιδίως των ευρωεκλογών – επιβεβαιώνουν στην κομματική ελίτ ότι η μετωπική πολιτική που πρέπει να ακολουθήσει το κόμμα θα πρέπει να είναι πιο κλειστή και επιλεκτική. Οι αντιπαραθέσεις που υπήρξαν κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου – ιδίως γύρω από την περίφημη θέση 9 – είχαν άμεση επίπτωση και στη σύνθεση της νέας Κεντρικής Επιτροπής, αφού αρκετά μέλη της προηγούμενης δεν επανεξελέγησαν. Στα ντοκουμέντα του 17^{ου} Συνεδρίου υποστηρίζεται ότι η διεύρυνση στην ΕΕ αναβαθμίζει τη θέση του ελληνικού καπιταλισμού σε σχέση με άλλες χώρες

και ταυτόχρονα διαπιστώνονται ενισχυμένα «ορισμένα γνωρίσματα του ιμπεριαλιστικού σταδίου του ελληνικού καπιταλισμού». Αυτό πολύ απλά σημαίνει ότι από εξαρτημένη χώρα - σε ενδιάμεση θέση - η Ελλάδα μετατρέπεται σε «μικρό ιμπεριαλιστή», σε χώρα, δηλαδή, που πραγματοποιεί ιμπεριαλιστική διεξόδου σε άλλες χώρες.

Έτσι πλέον για το ΚΚΕ: τα περισσότερα από τα «αντιλαϊκά» μέτρα δεν είναι έξωθεν επιβαλλόμενα αλλά αυτοτελείς επιλογές της ελληνικής αστικής τάξης και δεύτερον ότι η Ελλάδα είναι και «θύτης» εκτός από «θύμα» εντός των ανταγωνισμών του διεθνούς ιμπεριαλιστικού συστήματος. Ο όρος-κλειδί που θα χρησιμοποιηθεί από την κομματική ελίτ στο Συνέδριο είναι αυτός της «ιμπεριαλιστικής πυραμίδας». Η Ελλάδα δεν είναι ένας «αδύναμος κρίκος» στην «ιμπεριαλιστική αλυσίδα», αλλά αντίθετα είναι μέρος μιας «πυραμίδας», αυστηρά ιεραρχημένης, η οποία παράγει εκατέρωθεν ανισόμετρες σχέσεις: από τις ισχυρές ιμπεριαλιστικές χώρες προς την Ελλάδα, αλλά και από την Ελλάδα προς άλλες χώρες που βρίσκονται σε χαμηλότερη βαθμίδα στην πυραμίδα. Επί της ουσίας, η έμφαση που δίνει το 17^ο συνέδριο στο θέμα της «μη αυτοτέλειας» έρχεται να αντιπαρατεθεί με «αντι-εξαρτησιακές» αντιλήψεις, με τις οποίες διαλέχθηκε το κόμμα στη δεκαετία του 1990.

Ως αποτέλεσμα, στο διάστημα μετά το 2005 το βάρος από την κομματική ελίτ θα δοθεί στην αυτοτελή ισχυροποίηση του κόμματος και όχι στην ισχυροποίησή του εντός και διαμέσου του ΑΑΔΜ. Η ύπαρξη κάποιων επιτυχημένων επιμέρους «συσπειρώσεων» σε πεδία δράσης που διευκολύνουν την επικοινωνία του κόμματος με άλλους χώρους, δεν είναι αφ' εαυτή μία θετική έκβαση, εάν δεν οδηγεί στην κατάκτηση μίας υψηλής «α-α» συνείδησης. Τα επίδικα της κομματικής κινητοποίησης ανάγονται στη διάκριση κεφάλαιο/εργασία και ο πιο αποτελεσματικός πυλώνας κινητοποίησης εντοπίζεται στο συνδικαλιστικό κίνημα. Άρα η μεθοδολογία που αρμόζει είναι αυτή του εργατικού-συνδικαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης, το οποίο σιγά-σιγά αναδεικνύεται σε βασικό μοντέλο κινητοποίησης των κομματικών δυνάμεων.

Εν συνόψει, από τη μία πλευρά, η δυναμική της αντιιμπεριαλιστικής κινητοποίησης και η συμπεριληψιμότητα των αντιπολεμικών εγκλήσεων σίγουρα ενίσχυσε την επιρροή του κόμματος, κάτι που άλλωστε φάνηκε και στις ευρωεκλογές του 1999. Παραταύτα, οι συνδέσεις με την κοινωνία που παρήγαγε η εν λόγω κινητοποίηση ήταν περισσότερο χαλαρές από ό,τι πιθανόν να αντιστοιχούσε και κατά συνέπεια η πραγματική επιρροή του κόμματος υπολείπεται της διεκδικούμενης

επιρροής. Για μια οργανωτική λογική που βασίζεται στη συγκέντρωση του ελέγχου και στην ομογενοποίηση, όπως αυτή του ΚΚΕ, μια διεύρυνση που βασίζεται σε τέτοιου είδους κινητοποίηση, να μην μπορεί εύκολα να μεταφραστεί σε ψήφο διαμαρτυρίας – κυρίως σε εκλογές δεύτερης τάξης – αλλά εξαρτώμενη πάντοτε από τα γεγονότα της συγκυρίας, αν γίνεται πόλεμος δηλαδή, τείνει να μην παγιώνεται σε μόνιμη εκλογική επιρροή. Από την άλλη πλευρά, η λογική του ΠΑΜΕ ή αλλιώς η εκκίνηση μιας διαφορετικής στρατηγικής ως προς την παρέμβαση του κόμματος στους μαζικούς χώρους, προδιαθέτει για τη διαμόρφωση πιο σταθερών συνδέσεων με την κοινωνία. Είναι αναμενόμενο, ωστόσο, ανάμεσα σε αυτές τις δύο λογικές να υπάρχει ένταση η οποία βασίζεται τόσο στις διαφορετικού τύπου εγκλήσεις όσο και στη διαφορετική κινητοποίηση πόρων για την υποστήριξή τους. Δηλαδή η λογική ΠΑΜΕ χρειάζεται την ύπαρξη μόνιμων δομών υποστήριξης, ενώ αντίθετα η αντιμπεριαλιστική κινητοποίηση υπηρετείται και από *a la carte* δομές.

Η κομματική ελίτ επιχειρεί να διαχειριστεί την αμηχανία που πιθανόν να προκαλούν αυτές οι δύο διακριτές, αλλά παρόλα αυτά, όχι αντιτιθέμενες κινητοποιητικές λογικές, δίνοντας έμφαση στη στρατηγική του ΑΑΔΜ. Οι δύο λογικές, δηλαδή, νομιμοποιούνται επί τη βάση μια γενικότερης στρατηγικής διεύρυνσης του κοινωνικού καταρχήν και πολιτικού εν συνεχεία χώρου στους οποίους αναφέρεται και από τους οποίους αντλεί δυνάμεις το ΚΚΕ. Υπ' αυτήν την έννοια, τουλάχιστον διακηρυκτικά, ΠΑΜΕ και αντιμπεριαλιστική κινητοποίηση λογίζονται ως οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος. Η περίοδος 2000-2004 σηματοδοτεί δύο παράλληλες διαδικασίες που προετοίμασαν και τη στροφή του κόμματος μετά το 2005: πρώτον η λογική της αντιμπεριαλιστικής κινητοποίησης κορυφώνεται και εν συνεχεία αποσύρεται διακριτικά από την «εργαλειοθήκη» της κομματικής παρέμβασης στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο· και δεύτερον οργανώνεται η βαθμιαία μετατόπιση της ελίτ του κόμματος προς την ανάδειξη του ΠΑΜΕ ως βασική αιχμή της παρέμβασης του κόμματος.

Στην προσπάθειά μας να συνοψίσουμε κάποια επιμέρους συμπεράσματα από την παρούσα διατριβή, προσδιορίζουμε καταρχάς ορισμένες ανοικτές θεματικές που αφορούν στη μελέτη του ΚΚΕ και οι οποίες δεν καλύφθηκαν και σίγουρα αξίζουν να τύχουν περαιτέρω επιστημονικής διερεύνησης. Ένα πρώτο ανοικτό θέμα αφορά στο πολιτικό προσωπικό του κόμματος από το 1991 και έπειτα. Η συστηματική μελέτη του πολιτικού προσωπικού μπορεί να αποκαλύψει τους διαφορετικούς τρόπους

κατανόησης των κομματικών διακυβευμάτων ανά γενιά στελεχών και τα προβλήματα που ανέκυψαν από το στελεχιακό/ηλικιακό κενό που δημιουργήθηκε από τη διάσπαση της ΚΝΕ το 1989. Ένα άλλο ανοιχτό θέμα είναι η μελέτη της εκλογικής κοινωνιολογίας και γενικά της κοινωνικής επιρροής του κόμματος, όπου θα μπορούσε να φανεί ο διαπλαστικός χαρακτήρας της συμμαχιακής πολιτικής για την κοινωνική βάση του κόμματος. Μία πρώτη προκαταρκτική παρατήρηση είναι ότι σταδιακά το ΚΚΕ, από τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21ου αιώνα και έπειτα, αποκτά μία μεγαλύτερη διείσδυση σε εργατικά/λαϊκά στρώματα και γενικά στη μισθωτή εργασία του ιδιωτικού τομέα, κάτι που θα μπορούσε να αποδοθεί στη στοχευμένη κοινωνική απεύθυνση της στρατηγικής ΠΑΜΕ. Επίσης ο ρόλος της ανασυγκρότησης της ΚΝΕ από το 1991 και μετά και η εντυπωσιακή μαζικοποίησή της μέχρι το 2001 είναι ένα θέμα που θα μπορούσε να εισφέρει πολύ περισσότερα στοιχεία στο ζήτημα της πολιτικής επιβίωσης του κόμματος και της ανανέωσης του στελεχιακού του δυναμικού. Μία πρώτη παρατήρηση είναι ότι ελάχιστα στελέχη της ΚΝΕ της περιόδου της ανασυγκρότησης και της μαζικοποίησης πέρασαν μετά ως στελέχη στο κόμμα, κάτι που θα μπορούσε να σχετιστεί και με τον κεντρικό ρόλο της ΚΝΕ στην αντιμπεριαλιστική κινητοποίησης. Επιπλέον σημαντική θέση ενέχει και το εύρωστο μαθητικό κίνημα στα τέλη της δεκαετίας του 1990 που τροφοδότησε την ΚΝΕ και συνέβαλε καταλυτικά στη μαζικοποίησή της.

Στο επίπεδο των άλλων μετωπικών σχημάτων, ένα άλλο ανοιχτό θέμα είναι αυτό του αγροτικού κινήματος, στο οποίο το ΚΚΕ διατηρούσε νησίδες ισχυρής επιρροής και στο οποίο υπήρχε μία εγκαθιδρυμένη λογική πλατιού μετώπου. Ιδιαίτερη σημασία και ερευνητικό ενδιαφέρον έχει και το σχήμα της «Παναγροτικής Αγωνιστικής Σύσπειρωσης» (ΠΑΣΥ), που επιχειρεί το 2001 να μεταφέρει την εμπειρία του ΠΑΜΕ και στο αγροτικό χώρο. Στην ίδια συνάφεια κινούνται και οι μετωπικές κινήσεις στο χώρο των ΕΒΕ (Επαγγελματίες-Βιοτέχνες-Έμποροι), στον οποίο η παράταξη του ΚΚΕ (ΔΗΚΕΒΕ) ήλεγχε στη δεκαετία του 1990 μία τριτοβάθμια οργάνωση, τη ΓΣΕΒΕΕ. Εδώ άξιο περαιτέρω διερεύνησης είναι το θέμα της δευτερεύουσας θέσης των μεσαίων στρωμάτων στις νέες κοινωνικο-ταξικές εγκλήσεις του κόμματος κάτι που συνιστά μια σοβαρή απόκλιση από την πρακτική της προ του 1990 περιόδου. Άλλα δύο ανοιχτά πεδία μελέτης αφορούν το ένα την κοινοβουλευτική δράση του ΚΚΕ και το άλλο την πρακτική του δημοτικού κομμουνισμού στην ύστερη Μεταπολίτευση σε μικρό αριθμό δήμων αυτή τη φορά. Επίσης πολύ σημαντική είναι και η διεθνής δραστηριότητα του ΚΚΕ μέσα από την

ανασύσταση διεθνών μετωπικών οργανώσεων του κομμουνιστικού κινήματος - Παγκόσμιο Συμβούλιο Ειρήνης, Παγκόσμια Συνδικαλιστική Ομοσπονδία - στις οποίες το κόμμα αποκτά σταδιακά ηγεμονικό ρόλο, αλλά και μέσα από τις διεθνείς συναντήσεις των κομμουνιστικών κομμάτων. Τέλος στο επίπεδο της κομματικής ιδεολογίας έχει σημασία να διερευνηθεί ο λόγος περί σοσιαλισμού ως ένα από τα ταυτοτικά στοιχεία της πολιτικής του ΚΚΕ στην ύστερη Μεταπολίτευση, όπως και ο ρόλος της κομματικής ιστορίας στη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας του κόμματος.

Εν συνεχεία από την παρούσα διατριβή προκύπτουν κάποια πορίσματα που αφορούν την ερευνητική διαχείριση του φαινομένου ΚΚΕ αλλά και του κομματικού φαινομένου στην Ελλάδα εν γένει. Ένα πρώτο πόρισμα έγκειται στο ότι ακόμη και στην περίπτωση του ΚΚΕ επιβεβαιώνεται η απόφαση της θεωρίας των κομμάτων ότι τα τελευταία δεν είναι ομοιογενείς μηχανισμοί, αλλά αντίθετα υποκρύπτουν εσωτερικές συγκρούσεις οι οποίες ενίοτε συνδέονται και με συγκρούσεις διαφορετικών κοινωνικών συμφερόντων. Στην περίπτωση του ΚΚΕ της ύστερης μεταπολιτευτικής περιόδου αυτό εκφράζεται με τη διάσταση ανάμεσα σε απόψεις περί στενού ή πλατιού συμμαχιακού μετώπου η οποία, όπως είδαμε, γειωνόταν και στο πεδίο της κοινωνικής κινητοποίησης είχε δηλαδή άμεση σύνδεση με κοινωνικά αιτήματα και κοινωνικά συμφέροντα. Είναι γεγονός ότι αυτού του είδους η διαίρεση ανάμεσα σε πιο «σκληρές» και πιο «μετριοπαθείς» απόψεις διέτρεχε το σύνολο του ιστορικού χρόνου ζωής του κόμματος και ως ένα βαθμό προκύπτει ως βασική αντίφαση της κομμουνιστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Στο κοινωνικο-οικονομικό περιβάλλον της πρώτης δεκαεπταετίας μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, αυτός ο διχασμός αποκαλύπτει την υπαρξιακή αγωνία των ελληνικών κομμουνιστών για την πολιτική τους επιβίωση, για την αυτοτελή τους παρουσία στο πολιτικό σύστημα και στον κομματικό ανταγωνισμό, για μία βούληση επηρεασμού των εξελίξεων ακόμα και αν τα περιθώρια αυτού ήταν πολύ περιορισμένα. Η εξήγηση του «απομονωτισμού» του ΚΚΕ μπορεί να έχει σαφέστατες ιδεολογικο-πολιτικές ορίζουσες, αλλά πρέπει να ιδωθεί εντός του κομματικού ανταγωνισμού και ως αντίδραση σε συγκεκριμένες κοινωνικές δυναμικές. Το ΚΚΕ δεν κατέληξε ντετερμινιστικά σαν το κόμμα της πλήρους άρνησης των συμμαχιακών συγκλίσεων ή της κυβερνητικής συμμετοχής, αλλά αντίθετα αυτό ήταν προϊόν διαρκών

αντιπαραθέσεων μέχρι και σήμερα οι οποίες δείχνουν ότι το κόμμα ήταν ένας ζωντανός οργανισμός παρά τα αντιθέτως θρυλούμενα.

Ένα δεύτερο πόρισμα είναι ότι ακόμα και σε ένα κόμμα μιας πρωτοποριακής λογικής όπως αυτής του ΚΚΕ, η αλληλεπίδραση με την κοινωνία είναι καθοριστική για την προώθηση της στρατηγικής του. Για παράδειγμα, όπως είδαμε, η επικράτηση της λογικής του αντιιμπεριαλιστικού μοντέλου κινητοποίησης προέκυψε σε μία φάση κορύφωσης του αντιπολεμικού κλίματος το 1999, ενώ η αναβάθμιση του ΠΑΜΕ ήταν αποτέλεσμα της μαζικής κινητοποίησης για το ασφαλιστικό το 2001. Η επίδραση του αντικειμενικού παράγοντα στις αλλαγές τις στρατηγικές μπορεί να μην είναι πάντοτε απόλυτα κατανοητή από τους δρώντες του πολιτικού υποκειμένου, ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις οι αντανακλαστικές αντιδράσεις των κομματικών ελίτ στη συγκυρία υποδεικνύουν και έναν δεδομένο τρόπο επικοινωνίας της ελίτ με την κοινωνία – με θετικές και αρνητικές πλευρές. Υπ’ αυτήν την έννοια, η αναζήτηση ενός καθαρού βολонταρισμού στις πράξεις των κομματικών ελίτ περιορίζει των ερμηνεία των πράξεων σε ψυχολογίστικες προσεγγίσεις, οι οποίες ταιριάζουν περισσότερο σε έναν εκλεπτυσμένο δημοσιογραφικό λόγο, παρά σε έναν πολιτικο-επιστημονικό λόγο.

Από την άλλη πλευρά, βέβαια, τα κόμματα είναι βολонταριστικοί θεσμοί και ο εύκολος κοινωνικός αναγωγισμός δεν φανερώνει τη συνθετότητα του κομματικού φαινομένου. Για το ΚΚΕ ο κομματικός βολонταρισμός σήμαινε την κατάρτιση μακρο στρατηγικών σχεδίων για την εκτύλιξη της κομματικής στρατηγικής τα οποία αναπροσαρμοζόταν μεν στις κοινωνικές μεταβολές, γίνονταν δε αντιληπτά από τους δρώντες – στελέχη, μέλη, υποστηρικτές – ως φάσεις ενός ενιαίου πολιτικού σχεδίου. Αυτή η θέαση της κομματικής στρατηγικής από ένα κομμουνιστικό κόμμα είναι ουσιαστικά το αμιγές ιδεολογικό στοιχείο που υπεισέρχεται στη διαμόρφωση της παρέμβασης στην κοινωνία και δε θα πρέπει να υποτιμάται. Εάν θέλαμε να προτείνουμε ένα σχήμα για την κατανόηση της παρέμβασης του υποκειμενικού παράγοντα θα λέγαμε ότι ο πολιτικός δρών – εν προκειμένω η κομματική ελίτ του ΚΚΕ - διαμορφώνει τη στρατηγική του εντός ενός μεταβαλλόμενου κοινωνικο-οικονομικού πλαισίου στις διακυμάνσεις του οποίου αντιδρά· οι αντιδράσεις/επιλογές, ωστόσο, του πολιτικού δρώντα δεσμεύονται/περιορίζονται/οριοθετούνται από την ιστορικά διαμορφωμένη πολιτικο-οργανωτική τροχιά του κόμματος, η οποία αναφέρεται σε κληρονομημένες πρακτικές και ιδεολογικές σχηματοποιήσεις. Η δυνατότητα εκτροπής του κόμματος από αυτή

την πολιτικο-οργανωτική τροχιά – είτε προς την αναπαραγωγή της είτε προς την ανανέωσή της – είναι και το επίδικο της εσωκομματικής πάλης. Άρα, για να επανέλθουμε και στην περίπτωση του ΚΚΕ, η πολιτική παράδοση του κόμματος περιλαμβάνει τόσο τις απόψεις για πλατιά μέτωπα όσο και τις απόψεις για στενά μέτωπα. Η διάσπαση του 1991 αναπροσανατολίζει την πολιτικο-οργανωτική τροχιά του κόμματος προς τη πιο στενή κατεύθυνση, με τη σημείωση όμως ότι τα στοιχεία της ευρείας λογικής εξακολουθούν να υπάρχουν και – ιδίως στην περίοδο 1996-2000 – να διεκδικούν μεγαλύτερο ρόλο στην διατύπωση της πολιτικής στρατηγικής του κόμματος. Παρά ταύτα, οι ιδιομορφίες της δεκαετίας του 1990 και το συλλογικό τραύμα του 1989-1991 δεσμεύουν το κόμμα στην διασφάλιση της επιβίωσής του, ακόμα και εάν αυτή δε διακυβεύεται. Έτσι σταδιακά από το 2001 και μετά η στενή λογική επικρατεί της πλατιάς λογικής και το 2005, το πολιτικο-οργανωτικό κεκτημένο της προηγούμενης δεκαετίας διαμορφώνει μία τροχιά εξάρτησης από την οποία πολλά στοιχεία της προ του 1990 κομμουνιστικής πολιτικής έχουν πλήρως εξοβελιστεί. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για τη νέα γενιά στελεχών του ΚΚΕ που λαμβάνουν ως δεδομένο αυτό το κεκτημένο και στην ουσία αποτέλεσαν μία από τις καθοριστικές νομιμοποιητικές βάσεις για τις στρατηγικές επιλογές του ΚΚΕ στην περίοδο της κρίσης (2010-2016).

Ένα άλλο πόρισμα αφορά στην αποδοχή ή μη των αφηγημάτων του ΚΚΕ εν γένει στο δημόσιο διάλογο. Είναι γεγονός τα παραδοσιακά πολιτικά προτάγματα της ελληνικής κομμουνιστικής πολιτικής σε πολύ μεγάλο βαθμό λογίζονται ως περιθωριακές αφηγήσεις για την πορεία της ελληνικής κοινωνίας. Ωστόσο, θα ήταν ατελές να μη διαπιστώσουμε την επιμονή κάποιων αφηγημάτων και πρακτικών και για τη μετά το 2005 περίοδο, έστω και εάν αυτά είχαν άλλους φορείς. Πρώτον, σίγουρα την περίοδο των κινητοποιήσεων ενάντια στον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία, το αντιμπεριαλιστικό επιχείρημα του ΚΚΕ είχε μεγάλη διάδοση σε πολλούς και διαφορετικούς πολιτικο-κοινωνικούς χώρους. Δεύτερον, είναι σαφές – παρά τις όποιες αντιρρήσεις εξέφραζαν στελέχη του ΚΚΕ – ότι το πολιτικο-ιδεολογικό αφήγημα του ΔΗΚΚΙ βρισκόταν πολύ κοντά σε πολλά από τα προτάγματα του ΚΚΕ. Τρίτον, τμήματα της κριτικής του ΚΚΕ στη λειτουργία του συνδικαλιστικού κινήματος, αφενός εμφανίζονταν στο λόγο της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς – βλ. ΑΚΟΑ και ΝΑΡ – και αφετέρου επανήλθαν μετά την έλευση της κρίσης ως βασικές γραμμές κριτικής της Αριστεράς εν γένει στην ηγεσία της ΓΣΕΕ – ακόμη και η λογική του ΠΑΜΕ της πρώτης περιόδου αναπαράχθηκε και από το συνδικαλιστικό

βραχίονα του ΣΥΡΙΖΑ (ΜΕΤΑ) το 2013-2014. Τέταρτον πολλές πρακτικές σύγκλισης του ΚΚΕ – πρωτοβουλίες για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για τη συνθήκη του Μάαστριχτ, η «Δημοκρατική Συσπείρωση για τα Πολιτικά Δικαιώματα», τα δημοτικά σχήματα Αυδή και Σαχίνη σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, οι εξατομικευτικοί προσεταιρισμοί «προσωπικοτήτων» (π.χ. οι περιπτώσεις Κανέλλη και Ζουράρι) – υπήρχαν και στην πρακτική του Συνασπισμού, ιδίως μετά την «αριστερή στροφή» του κόμματος. Πέμπτον, η θέση του ΚΚΕ περί «αποδέσμευσης» της χώρας από την Ε.Ε. – από τις οποίες έχει υπαναχωρήσει σήμερα το κόμμα – έχουν μία κεντρική επίδραση σε τμήματα της σημερινής Αριστεράς. Αυτό δείχνει κάτι που ενίοτε υποβαθμίζεται στην ανάλυση της ελληνικής ριζοσπαστικής Αριστεράς: το ΚΚΕ είναι μέρος της ευρύτερης οικογένειας της ελληνικής Αριστεράς με πολλούς τρόπους και ο εξαιρετισμός που πολλές φορές προτείνεται ως ερμηνευτικό σχήμα αγνοεί την επίδραση του ΚΚΕ στην υπόλοιπη Αριστερά αλλά και την επίδραση της υπόλοιπης Αριστεράς στο ΚΚΕ.

Σε ένα άλλο επίπεδο θα πρέπει να προσδιορίσουμε και την (υπαρκτή) ιδιαιτερότητα της πολιτικής του ΚΚΕ, η οποία εν πολλοίς ήταν καταλυτική και για την πολιτική του επιβίωση. Τι το ιδιαίτερο εισέφερε το ΚΚΕ στον κομματικό ανταγωνισμό της ύστερης Μεταπολίτευσης, για να διασφαλίσει αυτό το μερίδιο εκλογικής επιρροής που διασφάλιζε την πολιτική του ύπαρξη; Ένα πρώτο στοιχείο αφορά στην ανασυγκρότηση του κόμματος σε μία κατεύθυνση αποκατάστασης μιας ορθόδοξης πολιτικής ταυτότητας. Αυτό είναι κάτι που δε σχετίζεται με τον κομματικό ανταγωνισμό, αλλά αφορά στην ίδια τη συγκρότηση του πολιτικού υποκειμένου. Η επανάκαμψη του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και μιας εσωκομματικής κουλτούρας αυτοθυσίας του στελέχους και του μέλους, η διαμόρφωση ενός παρωχημένου μεν αλλά συνεκτικού ιδεολογικού αφηγήματος, η ανασύσταση των μετωπικών σχημάτων του κόμματος σε μια συγκεντρωτική λογική και η απλοποίηση της συμμαχιακής απεύθυνσης – «τέσσερα ή πέντε κόμματα, δύο πολιτικές» - εξασφάλισαν μία σχετική εσωκομματική ενότητα και μία συλλογική αποφασιστικότητα που διατήρησαν ένα λειτουργικό *modus operandi* παρέμβασης στην κοινωνία και σταθεροποίησαν στην εκλογική επιρροή του κόμματος. Ιδίως σε μία μεταβατική φάση για την Αριστερά συνολικά, το ΚΚΕ κρύφτηκε σε ένα ασφαλές καταφύγιο για να αντέξει την καταιγίδα. Το κόμμα ανοίγει εκ νέου την απεύθυνσή

του μετά το 1996, αλλά πλέον η περίοδος της ανασυγκρότησης έχει αποβεί καθοριστική για την πολιτικο-οργανωτική τροχιά του κόμματος.

Ένα δεύτερο στοιχείο αφορά στην περίφημη «συνέπεια» του κόμματος, η οποία πολλές φορές παρουσιάζεται ως ειλικρίνεια του κόμματος προς την κοινωνία, ως σταθερότητα στην επιδίωξη μιας συγκεκριμένης πολιτικής στρατηγικής, ως επιμονή σε ιδεολογικές και αξιακές προτεραιότητες. Σε μία περίοδο από-ιδεολογικοποίησης, ανόδου της πολιτικής απάθειας και του πολιτικού κυνισμού, καρτελοποίησης του κομματικού ανταγωνισμού και τεχνοκρατικοποίησης της πολιτικής, ενδεχομένως η ανάδυση ενός αφηγήματος συνέπειας να λειτουργεί ελκτικά σε κάποια κοινωνικά στρώματα, ιδίως αυτά που περιθωριοποιούνται από τη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού. Επιλέγουν το ΚΚΕ σαν μία ιδιαίτερη απάντηση στη σοβούσα κρίση της πολιτικής, χωρίς ωστόσο να προσεταιρίζονται το περιεχόμενο των ιδεολογικών του προταγμάτων. Ένα τρίτο στοιχείο αφορά στο μοντέλο κινητοποίησης και συλλογικής δράσης του ΚΚΕ στην περίοδο της ύστερης Μεταπολίτευσης. Εάν θεωρήσουμε ότι η ύστερη Μεταπολίτευση χαρακτηρίζεται από μία διαδικασία εξατομίκευσης των κοινωνικών συμπεριφορών, μία υποβάθμιση των συλλογικοτήτων και των εντάξεων σε αυτές και από μία καταναλωτική ιδιότητα, απότοκη του μοντέλου ανάπτυξης της περιόδου, τότε το ΚΚΕ επαναφέρει με έναν ιδιόμορφο τρόπο τη συλλογικότητα στο προσκήνιο. Το γεγονός ότι το κόμμα διαμορφώνει δομές συλλογικής δράσης σε πολλά επίπεδα της κοινωνικής ζωής - έστω και χωρίς την πυκνότητα της προ του 1990 περιόδου - του επιτρέπει να απευθύνεται σε τμήματα της κοινωνίας τα οποία διεκδικούν μία διέξοδο και σε μία παραδοσιακού τύπου συλλογική δράση. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές και στον εκλογικό ανταγωνισμό, όπου το ΚΚΕ βασίζεται σε παραδοσιακές, εντάσεως εργασίας εκστρατείες, τη στιγμή που ο κανόνας είναι οι εντάσεως κεφαλαίου εκστρατείες. Ως ενός σημείου η οργανωμένη συλλογική δράση πλαισιώνει αποξενωμένα κοινωνικά υποκείμενα που προσπαθούν είτε να ανανοηματοδοτήσουν την παρουσία τους μέσα από τη δράση σε μια συλλογικότητα είτε να συνδέσουν ένα παρόν αλλοτρίωσης με ένα παρελθόν συλλογικής ενεργοποίησης.

Το τέταρτο στοιχείο σχετίζεται με την ιδιότυπη αντισυστημική θέση του ΚΚΕ στο κομματικό σύστημα της ύστερης Μεταπολίτευσης. Το ΚΚΕ εκφράζει την μόνη συγκροτημένη διαφωνία απέναντι στη συναινετική κατεύθυνση του εξευρωπαϊσμού – τουλάχιστον ως το 2000 και με δεδομένη την πολιτική τοποθέτηση του Συνασπισμού στην ίδια περίοδο. Αυτό σημαίνει την ύπαρξη ενός μικρού πολιτικού χώρου τον οποίο

το κόμμα καλύπτει και στον οποίο παρεμβαίνει προνομιακά. Η σημασία αυτού του χώρου αυξάνεται και λόγω της περιορισμένης δημόσιας συζήτησης σχετικά με τα οφέλη και τις ζημίες του εξευρωπαϊσμού, που επιτρέπουν τη λανθάνουσα ανάδυση μιας μειοψηφικής ευρωσκεπτικιστικής κριτικής η οποία δε βρίσκει ανάλογη αντιστοίχιση και στις κομματικές δυνάμεις. Το πέμπτο στοιχείο σχετίζεται με επιμονή της αριστερής παράδοσης στο ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, η οποία έστω και υπό τη μορφή της πολιτισμικής ένταξης στην Αριστερά, δείχνει ότι διαθέτει, ακόμα και σ' εκείνη την περίοδο, γερές βάσεις στην ελληνική πολιτική κουλτούρα. Το ΚΚΕ από το 1991 και έπειτα επενδύει πολύ συστηματικά στην εκ νέου συγγραφή της κομματικής του ιστορίας - με έμφαση στην εμπειρία του ΕΑΜ και του ΔΣΕ - καλλιεργεί τις δικές του «θεσμικές πρακτικές μνήμης» (μνημεία, γιορτές, επέτειοι, εκδόσεις κ.ο.κ.) και κινείται ενεργά στην υπεράσπιση της παράδοσής του από «αναθεωρητικές» παρεμβάσεις. Πρόκειται έτσι κι αλλιώς για μία περίοδο στην οποία πολλοί μαχητές της Εθνικής Αντίστασης και του ΔΣΕ είναι ζώντες και άρα μπορούν να τροφοδοτήσουν έτι περαιτέρω την κομματική μνήμη.

Τέλος, εν είδει κατακλείδας, θα επιθυμούσαμε να καταγράψουμε και κάποια συμπεράσματα γενικότερης φύσεως που ανάγονται γενικότερα στο εγχείρημα της μελέτης της πολιτικής ενός κόμματος:

1. Η μελέτη της πολιτικής συμμαχιών είναι κρίσιμη για την κατανόηση της στρατηγικής των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς. Όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή η ιδιοσυστασία ενός κόμματος που διαλέγεται με τη μαρξιστική παράδοση περιλαμβάνει και μία μέριμνα για την ανάπτυξη συμμαχικών συγκλίσεων με βάση ταξικές συγκροτήσεις και τις πολιτικές εκφράσεις αυτών των συγκροτήσεων. Παραταύτα όσο κάποια αριστερά κόμματα απομακρύνονται από τη μαρξιστική ανάλυση τόσο παύουν να νοηματοδοτούν την πολιτική συμμαχιών με αυτούς τους όρους. Επομένως, η συμπερίληψη της παραμέτρου «πολιτική συμμαχιών», η κεντρικότητα της στο λόγο και στην πρακτική ενός κόμματος της ριζοσπαστικής Αριστεράς και ο τύπος της συμμαχίας που ένα κόμμα επιλέγει εφόσον αποδέχεται αυτήν την ανάλυση μπορούν να λειτουργήσουν σαν ένα επιπλέον κριτήριο για την τυπολόγηση των κομμάτων της ριζοσπαστικής Αριστεράς.
2. Η αποκλειστική θέαση ενός κομμουνιστικού κόμματος ως «αντισυστημικού» σε πολλές προσεγγίσεις και η αντιμετώπιση του ως ενός «πολιτικού άκρου» το

οποίο πολιτεύεται σε μία συνθήκη εξαίρεσης σε σχέση με το φιλελεύθερο κανόνα δεν είναι γόνιμη για την κατανόηση της στρατηγικής του. Τα κομμουνιστικά κόμματα είναι γεννήματα ενός δεδομένου πολιτικού συστήματος και ενός δεδομένου κοινωνικού σχηματισμού. Τα χαρακτηριστικά τους έχουν διαμορφωθεί σε αντίστιξη με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο δρουν και οι πολιτικο-ιδεολογικές μετατοπίσεις τους είναι αποτέλεσμα εγχειρημάτων προσαρμογής στις κοινωνικο-οικονομικές μεταβολές. Το πολιτικό τους προσωπικό αναπαράγεται με ειδικούς όρους εντός μίας εθνικής πολιτικής ελίτ, οι πολιτικές τους πρακτικές άλλοτε λειτουργούν σαν πρότυπο για τα άλλα κόμματα ή επηρεάζονται από τις πρακτικές άλλων δυνάμεων. Οι κανόνες της δημοκρατικής και κοινοβουλευτικής πολιτικής επιδρούν στις μορφές παρέμβασης αυτών των κομμάτων, όπου τα τελευταία είτε λειτουργούν σαν νομιμοποιητές της δημοκρατικής/κοινοβουλευτικής τάξης είτε μεθοδεύουν την ανατροπή της είτε οργανώνονται και για τα δύο ενδεχόμενα. Υπ' αυτήν την έννοια η στοιχειοθέτηση της πολιτικής ιδιαιτερότητας – που για τα κομμουνιστικά κόμματα είναι αδιαμφισβήτητη – δε θα πρέπει να προκύπτει εξ αρχής ως διαφορά αλλά ως διαμορφούμενη απόκλιση που πάντοτε γειώνεται σε μία συγκεκριμένη πολιτική πραγματικότητα.

3. Η συγκριτική μελέτη των κομμάτων είναι μία αυτονόητη επιστημονική προσέγγιση για να εξαχθούν θεωρητικά συμπεράσματα και η μεθοδολογία της αξιοποιεί πολλά παραδείγματα. Η αξία ωστόσο της μελέτης περίπτωσης είναι ότι μέσω αυτής είναι δυνατόν να δοκιμαστεί η εφαρμοσιμότητα των θεωρητικών σχημάτων αλλά και να εξαχθούν κάποια ιδιαίτερα στοιχεία που μπορούν να εμπλουτίσουν μία θεωρητική απόφαση. Αυτός ο εμπλουτισμός πιθανόν να μην είναι τέτοιος που να μεταβάλλει το περιεχόμενο μιας θεωρίας, αλλά μπορεί να θέτει κάποιες μεθοδολογικές επισημάνσεις. Ένα στοιχείο, επομένως, που αυτή η διατριβή φιλοδοξεί να εισφέρει είναι το ακόλουθο: η κατανόηση του πως ένα κόμμα σχεδιάζει, αποφασίζει και εφαρμόζει μία στρατηγική είναι δυνατόν να υπακούει σε κάποιους κανόνες οικουμενικής φύσης – π.χ. όλοι οι κομματικοί δρώντες ενεργοποιούν ένα βαθμό ορθολογικότητας για να λάβουν μία απόφαση – αλλά η εικόνα που θα έχουμε είναι ατελής εάν δεν έχουμε τη δυνατότητα να αναλύσουμε το σύστημα σκέψης βάσει του οποίου μία κομματική ελίτ σκέφτεται και λειτουργεί. Πως

αναλύει την κοινωνική πραγματικότητα, με ποιες κληρονομημένες πρακτικές κινητοποιεί και κινητοποιείται, με ποιους κανόνες οργανώσει στην εσωκομματική πολιτική, πως αντιλαμβάνεται τον εκάστοτε πολιτικό αντίπαλο. Δίχως αυτή τη γνώση η εμπειρική θεμελίωση από την οποία παράγεται και η όποια θεωρητική σχηματοποίηση κατ' ανάγκην κινείται στην εσκεμμένη αγνόηση των επιμέρους ιδιαιτεροτήτων και στον υπερτονισμό των ομοιοτήτων. Για παράδειγμα, μπορεί για συγκριτικούς σκοπούς να είναι γόνιμη η επεξεργασία των εκλογικών μανιφέστων πολλών και διαφορετικών κομμάτων για να φανούν οι προγραμματικές τάσεις σε ένα εθνικό πολιτικό σύστημα ή μία περιοχή, αλλά η άγνοια του πως παράγεται ένα εκλογικό μανιφέστο σε μία κομματική οργάνωση – ηγεσία, εταιρεία πολιτικού μάρκετινγκ, κεντρική επιτροπή κόμματος – μπορεί να οδηγήσει σε λάθος συμπεράσματα για τον τύπο του κειμένου «κομματικό πρόγραμμα» - π.χ. είναι προσωπικό διάβημα του ηγέτη, τεχνοκρατικό κείμενο, αμιγώς ιδεολογικό κείμενο; Επιπλέον η επιλογή του να δει κάποιος μόνο τα εκλογικά μανιφέστα είναι δυνατόν, για παράδειγμα, να καθιστά τη συμπερίληψη του κομμουνιστικού κόμματος περιττή καθώς για ένα τέτοιο κόμμα το εκλογικό μανιφέστο είναι δευτερεύον ντοκουμέντο. Επομένως η ύπαρξη μελετών περιπτώσεων συγκεκριμένων κομμάτων σε βάθος είναι δυνατόν να εκλεπτύνει τα μεθοδολογικά εργαλεία της συγκριτικής έρευνας για καλύτερα αποτελέσματα.

4. Στη συνάφεια αυτή είναι αναγκαίο να προβούμε και σε μία άλλη μεθοδολογική επισήμανση, την προσπάθεια σύνδεσης της κομματικής ιδεολογίας με την κινητοποίηση. Στη δική μας αντίληψη η κομματική οργάνωση δεν είναι απλά η τυπική δομή βάσει της οποίας συγκροτείται ένας κομματικός οργανισμός. Στην κομματική οργάνωση συμπυκνώνονται οι ιδεολογικές σχηματοποιήσεις του κόμματος και ο τρόπος λειτουργίας της οργάνωσης αντιστοιχεί στην κομματική κοσμοεικόνα και στον τρόπο με τον οποίο το κόμμα αναμένεται να διαχειριστεί την εξουσία όταν και εφόσον βρεθεί σε αυτή. Επίσης η κομματική οργάνωση είναι ο κρίσιμος κόμβος για να ιδωθεί και κατανοηθεί η σχέση κόμματος-κοινωνίας. Στην περίπτωση του ΚΚΕ και ιδίως στην περίοδο που το μελετήσαμε, η ανασυγκρότηση της εσωκομματικής πολιτικής είναι αρκετά δύσκολη δεδομένης της μυστικοπάθειας που χαρακτηρίζει το κόμμα για τις εσωτερικές του

λειτουργίες. Στο πλαίσιο αυτό επιλέξαμε να δούμε πως οι ιδεολογικές ορίζουσες του κόμματος – ως προς το θέμα των συμμαχιών εν προκειμένω – εφαρμόζονται στο πεδίο της κινητοποίησης, πως δηλαδή ο κομματικός μηχανισμός ενεργοποιείται για να υλοποιήσει μία στρατηγική επιλογή της ελίτ. Το ενδιαφέρον με την κινητοποίηση έγκειται στο ότι εκεί πολλές φορές αποκαλύπτονται και οι αντιφάσεις ενός ιδεολογικού ή συμμαχιακού αφηγήματος αλλά και το τι είδους εμπόδια αντιμετωπίζει το κόμμα όταν προσπαθεί να υλοποιήσει μια απόφασή του. Ταυτόχρονα η κινητοποίηση, ως εφαρμογή της ιδεολογίας εν κινήσει, μας επιτρέπει να επισκεφτούμε εκ νέου τις ιδεολογικές κατασκευές και να επισημάνουμε ποια στοιχεία του ιδεολογικού αφηγήματος εργαλειοποιούνται ως άμεσος πολιτικός λόγος και σε ποιο βαθμό η συνθηματολογία συμπυκνώνει τον πυρήνα ή μέρη του αφηγήματος. Τέλος η ανάδειξη του ρόλου των μοντέλων κινητοποίησης μας βοηθά να κατανοήσουμε το ρόλο της κομματικής οργάνωσης σε αυτές διαδικασίες και να διαπιστώσουμε κάποιες τάσεις σε ό,τι αφορά τις εσωκομματικές εξελίξεις

5. Τέλος επιλέξαμε να μην προβούμε σε κάποια θεματική παρουσίαση της εξέλιξης της συμμαχιακής πολιτικής, αλλά αντίθετα να την αφηγηθούμε μέσα στην ιστορικό-πολιτική διαδρομή του κόμματος και σε προσδιορισμένες περιόδους. Το βασικό πλεονέκτημα της «ιστορικού» τύπου αφήγησης είναι ότι μέσω αυτής ξεδιπλώνεται καλύτερα η δυναμική της κομματικής οργάνωσης ως εξέλιξη στο χρόνο. Με την ιστορικού τύπου αφήγηση μπορούν να προσδιοριστούν με καλύτερο τρόπο οι τομές και συνέχειες στην πολιτική ενός κόμματος και να φανούν οι μεταβολές σε πολλαπλά επίπεδα – λόγος, οργάνωση, εκλογική τακτική, κινητοποίηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (1996-2013)

Εισαγωγή

Η ίδρυση του ΚΚΕ το 1918, που επιταχύνθηκε από τη Μεγάλη Οκτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση, ήταν ώριμος καρπός της ανάπτυξης του εργατικού κινήματος στη χώρα μας και της συνένωσής του με τη θεωρία του επιστημονικού σοσιαλισμού.

Το ΚΚΕ, πρωτοπόρο, συνειδητό και οργανωμένο τμήμα της εργατικής τάξης, έχει τελικό του σκοπό την ανατροπή του καπιταλισμού και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού.

Καθοδηγείται από την κοσμοθεωρία του μαρξισμού-λενινισμού. Προσπαθεί να την αφομοιώνει και να την αναπτύσσει δημιουργικά, γενικεύοντας την πείρα του εργατικού και λαϊκού κινήματος.

Η πολύχρονη πείρα του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος και του ΚΚΕ επιβεβαιώνει ότι η εργατική τάξη δεν μπορεί να εκπληρώσει την ιστορική της αποστολή, αν δεν έχει το δικό της γερό, καλά οργανωμένο και θεωρητικά εξοπλισμένο κόμμα, κόμμα νέου τύπου.

Το ΚΚΕ είναι πιστό στην αρχή του προλεταριακού διεθνισμού, της διεθνούς αλληλεγγύης και συνεργασίας με τους εργαζομένους όλου του κόσμου. Εκπληρώνει με συνέπεια τις διεθνιστικές του υποχρεώσεις, συμμετέχει στον αγώνα για την ανασυγκρότηση, την ενότητα και το δυνάμωμα του διεθνούς κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος.

Από την ίδρυσή του το ΚΚΕ υπερασπίστηκε σταθερά την ΕΣΣΔ, το σοσιαλιστικό σύστημα στην Ευρώπη και τις άλλες σοσιαλιστικές χώρες. Συμμετείχε στην Κομμουνιστική Διεθνή και στις μετέπειτα προσπάθειες διαμόρφωσης κοινής στρατηγικής του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος απέναντι στον ιμπεριαλισμό. Εξέφρασε την αλληλεγγύη του στους αγώνες της παγκόσμιας εργατικής τάξης, στους λαούς που αγωνίζονταν για την εθνική τους απελευθέρωση, τη δημοκρατία και το σοσιαλισμό. Το ίδιο το ΚΚΕ δέχθηκε, σε κρίσιμες και δύσκολες φάσεις του αγώνα του, τη διεθνιστική αλληλεγγύη και συμπαράσταση του διεθνούς κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος.

Το ΚΚΕ, κόμμα βαθιά πατριωτικό, είναι ο γνήσιος και αντάξιος κληρονόμος των εθνικών, δημοκρατικών και επαναστατικών παραδόσεων του ελληνικού λαού. Αντιπαλεύει κάθε εκδήλωση φασισμού, εθνικισμού, σοβινισμού και ρατσισμού. Υπερασπίζεται τα δικαιώματα των μειονοτήτων και των μεταναστών.

Στην ιστορική του πορεία, το ΚΚΕ συνέδεσε την πάλη για το σοσιαλισμό με την πάλη για την εθνική ανεξαρτησία και τη δημοκρατία, για μια Ελλάδα ανεξάρτητη από τους ιμπεριαλιστικούς οικονομικοπολιτικούς και στρατιωτικούς οργανισμούς. Στηλίτευσε τη θεωρία της "ψωροκόσταινας". Απέδειξε ότι ο ελληνικός λαός μπορεί να στηριχτεί πρώτα απ' όλα στις δικές του υλικές και πνευματικές δυνάμεις. Οι κομμουνιστές ήταν στην πρώτη γραμμή στα χρόνια της εποποιίας της ΕΑΜικής Εθνικής Αντίστασης και του αγώνα του Δημοκρατικού Στρατού.

Το ΚΚΕ στην 78χρονη ηρωική ιστορία του αντιπάλεψε την αντίληψη της ταξικής συνεργασίας ανάμεσα σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους. Κατόρθωσε, μέσα στις πιο δύσκολες συνθήκες, να διατηρήσει τον επαναστατικό χαρακτήρα του. Αντιπάλεψε και αντιμετώπισε, με ανοιχτή αυτοκριτική, τις συνέπειες από λάθη και παρεκκλίσεις που σημειώθηκαν στη μακρόχρονη και πολυκύμαντη διαδρομή του.

Το ΚΚΕ αγωνίζεται ενάντια στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους, υπερασπίζεται την ειρηνική συμβίωση των λαών. Ο κίνδυνος του πολέμου θα είναι παρών όσο υφίσταται η πηγή των πολέμων, ο ιμπεριαλισμός. Η πάλη για την υπεράσπιση της ειρήνης δένεται οργανικά με την αντιιμπεριαλιστική πάλη, την πάλη για το σοσιαλισμό.

Το ΚΚΕ είναι κόμμα βαθιά δημοκρατικό. Σε όλη τη διαδρομή του αναδείχθηκε σε αδιάλλακτο υπερασπιστή των δημοκρατικών πολιτικών και συνδικαλιστικών ελευθεριών του λαού. Ο τρόπος οργάνωσής του, οι αρχές και κανόνες λειτουργίας του, οι δεσμοί του με τις μάζες, η αναγνώριση του επαναστατικού ρόλου της εργατικής τάξης και των λαϊκών μαζών αποτελούν πειστική έκφραση της δημοκρατικότητάς του.

Το ΚΚΕ αναδείχθηκε συνεπής και σταθερός υπερασπιστής του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού. Αντιπάλεψε το σκοταδισμό και τη μισαλλοδοξία, αγωνίστηκε για μια βαθιά ανθρωπιστική, επιστημονικά θεμελιωμένη λαϊκή παιδεία. Στήριξε τις προσπάθειες και το επιστημονικό έργο της προοδευτικής διανοήσης, ανέδειξε το ρόλο της στους εργατικούς λαϊκούς αγώνες, στην απελευθερωτική, δημοκρατική πάλη.

Το ΚΚΕ από την ίδρυσή του στάθηκε στο πλευρό της νεολαίας της χώρας μας. Εδειξε στοργή γι' αυτήν και φροντίδα για τα προβλήματα και το μέλλον της. Εξακολουθεί να προσβλέπει με εμπιστοσύνη στο πρόσωπο της νέας γενιάς, στις δυνατότητές της να συμβάλλει στην οικοδόμηση του σοσιαλιστικού αύριου. Η όλη ιστορική διαδρομή του, καταξιώνει την αναγκαιότητα ύπαρξής του στην ελληνική κοινωνία.

Το Πρόγραμμα του ΚΚΕ δίνει σε γενικές γραμμές τη συνολική στρατηγική του για το σοσιαλισμό και τα βασικά καθήκοντα της ταξικής πάλης.

A. Ο σύγχρονος κόσμος

Η εποχή μας, εποχή περάσματος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό

Στον 20ό αιώνα έγιναν σημαντικές αλλαγές στην καπιταλιστική κοινωνία. Διαμορφώθηκε ο ιμπεριαλισμός, ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού. Δημιουργήθηκαν τα μονοπώλια που διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στην

οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή, γεννώντας την τάση για στασιμότητα και σήψη. Η καπιταλιστική οικονομία πέρασε σε μια νέα βαθμίδα διεθνοποίησης του κεφαλαίου και της παραγωγής. Το τραπεζικό κεφάλαιο συγχωνεύθηκε με το βιομηχανικό. Δημιουργήθηκε το χρηματιστικό κεφάλαιο και η χρηματιστική ολιγαρχία. Απέκτησε εξαιρετική σημασία η εξαγωγή κεφαλαίων σε σχέση με την εξαγωγή εμπορευμάτων. Συγκροτήθηκαν διεθνείς μονοπωλιακές ενώσεις των καπιταλιστών για το μοίρασμα του κόσμου ανάμεσα στις μεγάλες καπιταλιστικές δυνάμεις. Διαμορφώθηκε ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός (ΚΜΚ).

Στο κατώφλι του 21ου αιώνα οι διεθνείς εξελίξεις σημαδεύονται από τη βάρβαρη και απάνθρωπη επιχείρηση του ιμπεριαλισμού να επιβάλει τη νέα τάξη πραγμάτων σε όλο τον κόσμο. Η ανθρωπότητα ζει ζοφερές στιγμές, εξαιτίας της ιμπεριαλιστικής επιθετικότητας για κυριαρχία και υποταγή, που εκδηλώνεται πιο απροκάλυπτα μετά την αντεπανάσταση στις σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης και την αρνητική μεταβολή του διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων. Οι συνεχείς ανοιχτές επεμβάσεις και οι ανταγωνισμοί των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων για το μοίρασμα των αγορών οδηγούν σε νέα δεσμά εξάρτησης και καθυπόταξης χωρών, στην εμφάνιση νέων εστιών έντασης και τοπικών πολέμων, στη δολοφονική δράση των δήθεν ειρηνευτικών ΝΑΤΟϊκών ή άλλων πολυεθνικών δυνάμεων. Η δράση των μονοπωλίων συνοδεύεται από μια πρωτόγνωρη επίθεση στα δικαιώματα των εργαζομένων, στις εργασιακές και κοινωνικές κατακτήσεις τους, καθώς και από καταλήστευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών του πλανήτη.

Ενας μικρός αριθμός αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών ελέγχει και εκμεταλλεύεται το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πλούτου. Κυρίαρχη θέση ανάμεσά τους κατέχουν οι ΗΠΑ, που έχουν τον πρώτο λόγο στην προώθηση της νέας τάξης πραγμάτων. Οι ίδιες δυνάμεις ελέγχουν και τον ΟΗΕ. Η μετατροπή του ΟΗΕ σε όργανο διεθνούς επιβολής της θέλησής τους παραβιάζει κατάφωρα τις ιδρυτικές αρχές και τους σκοπούς του. Το ΝΑΤΟ έχει αναγορευθεί σε παγκόσμιο χωροφύλακα και τοποτηρητή της νέας τάξης. Αναβαθμίζεται ο ρόλος και οι αρμοδιότητες μιας σειράς διεθνών ιμπεριαλιστικών οργανισμών και ενώσεων, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ, πρώην ΓΚΑΤΤ), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Βορειοαμερικάνικο Σύμφωνο Ελευθέρου Εμπορίου (ΝΑΦΤΑ), η Ευρωπαϊκή Ένωση, που αποτελούν βασικούς μοχλούς για την υποταγή των αντικειμενικών τάσεων της διεθνοποίησης στα σχέδια και στους στόχους των πολυεθνικών. Οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης έχουν μεταβληθεί σε πεδίο σκληρών ιμπεριαλιστικών ανταγωνισμών. Οι λαοί τους γνωρίζουν το απάνθρωπο πρόσωπο της καπιταλιστικής παλινόρθωσης και εκμετάλλευσης. Γύρω από τις ηγέτιδες δυνάμεις του διεθνούς ιμπεριαλιστικού συστήματος ξεχωρίζει ένας δεύτερος κύκλος χωρών, οι εγχώριες ολιγαρχίες των οποίων αναλαμβάνουν να παίξουν το ρόλο του περιφερειάρχη και του διαμεσολαβητή, με στόχο να αναβαθμίσουν τη θέση τους και να αποσπάσουν μέρος των υπερκερδών.

Παρά την ευνοϊκή για το διεθνή ιμπεριαλισμό συγκυρία, οξύνονται και αναπαράγονται οι βαθιές και άλυτες αντιθέσεις του. Η δράση των διεθνών καπιταλιστικών οργανισμών και των πολυεθνικών βαθαίνει και οξύνει την αντίθεση

ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής και την καπιταλιστική ιδιοποίηση των αποτελεσμάτων της.

Η προώθηση διακρατικών ιμπεριαλιστικών ρυθμίσεων βαθαίνει τον ανισότιμο χαρακτήρα του διεθνούς καταμερισμού εργασίας και της ανάπτυξης. Οι λαοί πληρώνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των τριών βασικών καπιταλιστικών ενώσεων-Βορειοαμερικανικό Σύμφωνο Ελευθέρου Εμπορίου (NAFTA), Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και Οικονομική Συνεργασία Ασίας-Ειρηνικού (APEC)- όπως και μεταξύ των ηγέτιδων ιμπεριαλιστικών χωρών που τις συγκροτούν, για τον έλεγχο και το ζαναμοίρασμα των αγορών και των ζωνών επιρροής.

Η στρατιωτικοποίηση των διεθνών σχέσεων και η αύξηση των εξοπλισμών, μαζί με τις οξυνόμενες ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις, την αναβίωση του εθνικισμού και του σοβινισμού, παράγουν και αναπαράγουν τη βία και τον πόλεμο, δυναμώνουν την αστάθεια και δημιουργούν κινδύνους μιας γενικευμένης πολεμικής σύρραξης.

Η γενική κρίση του καπιταλισμού συνεχίζεται. Αυξάνεται η σχετική και η απόλυτη εξαθλίωση μεγάλων τμημάτων της εργατικής τάξης και άλλων λαϊκών στρωμάτων. Νέες ζώνες φτώχειας εμφανίζονται. Εντείνεται η μεταναστευτική έκρηξη. Η ανεργία και η εξαθλίωση, η έλλειψη στέγης, η μαύρη εργασία, η εγκληματικότητα, οι κοινωνικές αρρώστιες, η διάδοση των ναρκωτικών, η πορνεία, η περιθωριοποίηση ευρύτερων κοινωνικών ομάδων, έχουν πάρει πλέον μαζικές διαστάσεις στις ίδιες τις μητροπόλεις του καπιταλισμού. Η κρίση των αξιών, η χειραγώγηση των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ), η εμπορευματοποίηση της γνώσης, του πολιτισμού, η ξέφρενη καταστροφή του περιβάλλοντος, όλο και πιο έντονα στιγματίζουν τη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία. Ο ρατσισμός, ο φόβος και το μίσος προς τους αλλοδαπούς καλλιεργούνται συστηματικά μαζί με τη διάδοση του ανορθολογισμού, την αναβίωση των κάθε λογής μυστικισμών και του θρησκευτικού φανατισμού. Επανεμφανίζονται και δραστηριοποιούνται νεοφασιστικά και εθνικιστικά κόμματα και οργανώσεις. Σημειώνεται στροφή προς την πολιτική αντίδραση, με κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα την κρατική καταστολή, τον περιορισμό των ατομικών και συλλογικών δικαιωμάτων και την απροκάλυπτη δράση των μυστικών υπηρεσιών και των μηχανισμών των ιμπεριαλιστικών κρατών. Ο παρασιτισμός και η σήψη έχουν πάρει τεράστιες διαστάσεις. Ενισχύεται η αντιπαραγωγική δράση του πολυεθνικού κεφαλαίου. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, με την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, συμβαδίζει με τη μαζική καταστροφή άλλων. Στην εποχή μας οι τεράστιες κατακτήσεις της επιστήμης και του ανθρώπινου πολιτισμού ασφυκτούν στο περίβλημα του καπιταλισμού. Ο άνθρωπος, ενώ δεν είχε ποτέ τόσες δυνατότητες για ευημερία και ελευθερία όσες έχει σήμερα, είναι δέσμιος της εκμετάλλευσης και της εξαθλίωσης.

Από όλη τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα αναδειχνεται η ανάγκη να απαντήσουν οι εργαζόμενοι σε ένα δίλημμα πιο πιεστικό από κάθε άλλη φορά: να πουν ναι στην υποταγή, στη συνεχή επιδείνωση της ζωής τους, στην οπισθοδρόμηση και το σκοταδισμό ή να πουν ναι στο δρόμο της αντίστασης ενάντια στις κυρίαρχες επιλογές του κεφαλαίου, ενάντια στον ιμπεριαλισμό και τα μονοπώλια, με στόχο την ανατροπή της κυριαρχίας και της εξουσίας τους και την οικοδόμηση του σοσιαλισμού.

Ο καπιταλισμός είναι ιστορικά ξεπερασμένος. Προβάλλει η αναγκαιότητα και επικαιρότητα του σοσιαλισμού, η ακατάβλητη ζωτικότητα και επικαιρότητα του μαρξισμού-λενινισμού, της επιστημονικής θεωρίας που αποδείχνει για μια ακόμη φορά τη διαχρονικότητά της, τον αναντικατάστατο ρόλο της ως θεωρητικού εργαλείου για την ανάλυση, τη γνώση και την επαναστατική αλλαγή της κοινωνίας.

Οι αντεπαναστατικές ανατροπές δεν αλλάζουν το χαρακτήρα της εποχής. Η σημερινή φάση της ύφεσης και της οπισθοχώρησης του διεθνούς επαναστατικού κινήματος είναι προσωρινή. Η νέα φάση ανόδου ωριμάζει ήδη μέσα στην εντεινόμενη ταξική πάλη, την αντίσταση της διεθνούς εργατικής τάξης και τα νέα φαινόμενα της αφύπνισης και αγωνιστικής παρουσίας των λαών. Ο 21ος αιώνας θα είναι ο αιώνας της ανασύνταξης των επαναστατικών δυνάμεων, της απόκρουσης της επίθεσης του διεθνούς κεφαλαίου, της αποφασιστικής αντεπίθεσης. Θα είναι ο αιώνας μιας καινούργιας ανόδου του παγκόσμιου επαναστατικού κινήματος και μιας νέας σειράς κοινωνικών επαναστάσεων.

Το σύγχρονο επαναστατικό και αντιϊμπεριαλιστικό κίνημα

Διευρύνονται οι γραμμές της παγκόσμιας εργατικής τάξης. Νέες χώρες και λαοί, που γνωρίζουν τη βαριά εξάρτηση και τη στυγνή εκμετάλλευση των πολυεθνικών, πυκνώνουν τις γραμμές των δυνάμεων, που αντικειμενικά έχουν θέση στο μεγάλο μέτωπο της αντιιμπεριαλιστικής πάλης και στο άνοιγμα του δρόμου προς το σοσιαλισμό. Το δικαίωμα του κάθε λαού να αποφασίζει αυτός για το δρόμο της ανάπτυξής του και να συμμετέχει ισότιμα στο διεθνή καταμερισμό εργασίας, είναι συνώνυμο και ταυτίζεται με την πάλη ενάντια στα ιμπεριαλιστικά κέντρα, τις καπιταλιστικές ενώσεις και τους διάφορους διεθνείς μηχανισμούς τους. Συνδέεται αδιάρρηκτα και φέρνει στην ημερήσια διάταξη την ανάγκη της σοσιαλιστικής αλλαγής.

Η συσπείρωση και η πάλη ενάντια στην ιμπεριαλιστική νέα τάξη πραγμάτων και τους εκφραστές της αποτελεί σήμερα το βασικό κρίκο της σύγχρονης επαναστατικής διαδικασίας. Είναι ο δρόμος της διεθνούς εργατικής τάξης και των λαών για την υπεράσπιση των κατακτήσεων και των δικαιωμάτων τους, για θετική αλλαγή του διεθνούς συσχετισμού δυνάμεων και τη δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για μια νέα φάση ανόδου και νικηφόρα πορεία του επαναστατικού κινήματος.

Στις κατευθύνσεις αυτές συνενώνονται σήμερα αντικειμενικά:

Το επαναστατικό εργατικό κίνημα των καπιταλιστικών χωρών.

Οι χώρες που οικοδομούν το σοσιαλισμό μέσα στις ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες κυριαρχίας του διεθνούς κεφαλαίου.

Τα αντιιμπεριαλιστικά κινήματα των χωρών που καταπιέζονται από τα ιμπεριαλιστικά κέντρα.

Η κοινή δράση των δυνάμεων αυτών είναι ικανή να αντιμετωπίσει την ιμπεριαλιστική επεκτατικότητα και ασυδοσία.

Καθοριστικό και αποφασιστικό ρόλο μπορεί και πρέπει να παίζει το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα. Δεν μπορεί να έχει ουσιαστικές και σταθερές επιτυχίες η πάλη ενάντια στον ιμπεριαλισμό κι ο αγώνας για το σοσιαλισμό, εάν το κομμουνιστικό κίνημα είναι οργανωτικά και ιδεολογικά κατακερματισμένο. Η ανασυγκρότηση του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος και η έξοδος από τη σημερινή κατάσταση της κρίσης και της υποχώρησης, η αποκατάσταση της ενότητας του, στη βάση του μαρξισμού-λενινισμού, του προλεταριακού διεθνισμού και της ενιαίας στρατηγικής, όπως και η συγκεκριμένη έκφρασή της, είναι το επείγον καθήκον που απαιτούν οι σημερινές συνθήκες της πάλης ενάντια στη διεθνή ενότητα του κεφαλαίου. Στην κατεύθυνση αυτή μπορεί και πρέπει να προχωρήσει αποφασιστικά ο συντονισμός και η κοινή δράση, ο διάλογος και η συζήτηση για την ιδεολογική του ταυτότητα, τη στρατηγική του σύγχρονου αντιιμπεριαλιστικού και επαναστατικού αγώνα. Διαδικασία η οποία είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την αποφασιστική πάλη και αντίκρουση των ρεφορμιστικών και οπορτουνιστικών αντιλήψεων, των διαφόρων θεωριών που στοχεύουν στην ενσωμάτωση και τη χειραγώγηση της εργατικής τάξης.

Το ΚΚΕ θα προωθήσει και θα στηρίζει με όλες του τις δυνάμεις πρωτοβουλίες που ενισχύουν και εκφράζουν τις κατευθύνσεις αυτές. Θα συνεχίσει και θα εντείνει ανάλογες δικές του πρωτοβουλίες, ιδιαίτερα για τον συντονισμό και την κοινή δράση ενάντια στη νέα τάξη πραγμάτων στα Βαλκάνια, την Ευρώπη και τη Μεσόγειο.

B. Η Ελλάδα στο σύστημα του ιμπεριαλισμού

Ο ελληνικός καπιταλισμός βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο ανάπτυξής του, στην κρατικομονοπωλιακή του βαθμίδα. Στη χώρα μας υπάρχουν οι υλικές προϋποθέσεις για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Αυτό προκύπτει από το επίπεδο ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλισμού και των αντιθέσεών του.

Η Ελλάδα βρίσκεται σε ενδιάμεση και εξαρτημένη θέση στο παγκόσμιο ιμπεριαλιστικό σύστημα. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της καθορίστηκαν από ιστορικούς λόγους: Από την αργή και βασανιστική ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ελλάδα, η οποία πραγματοποιήθηκε κάτω από την άμεση οικονομική, πολιτική και στρατιωτική ανάμιξη των ισχυρών καπιταλιστικών κρατών και με όρους εξάρτησης από το ξένο κεφάλαιο. Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός στη χώρα μας αναπτύχθηκε αργότερα από ό,τι στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες και ενώ είχε ήδη διαμορφωθεί το διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα, με αποτέλεσμα να στηριχθεί σε σχετικά χαμηλή υλικοτεχνική βάση. Στα μεταδιχτατορικά χρόνια αναπτύχθηκε περισσότερο ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός, δυνάμωσε η εξάρτηση από το ξένο μονοπωλιακό κεφάλαιο και το διεθνή ιμπεριαλισμό. Στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1980, η Ελλάδα προσαρμόζεται περισσότερο οργανικά στο σύστημα του ιμπεριαλισμού, μέσα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΝΑΤΟ και με τη συμμετοχή της σε διεθνείς διακρατικές συμφωνίες.

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ αναβαθμίζεται η παρέμβαση του ιμπεριαλιστικού κέντρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη θεσμοθετημένη δυνατότητα να αναμειγνύεται

στο οικονομικό προστίθεται και η δυνατότητα να αναμιγνύεται και στο πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο, στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής και της λεγόμενης εσωτερικής ασφάλειας.

Το διεθνές μονοπωλιακό κεφάλαιο ελέγχει την ελληνική οικονομία και βασικούς τομείς της χώρας. Οι πολυεθνικές και τα μονοπώλια κατάκτησαν νέες θέσεις, διείσδυσαν βαθύτερα και ασκούν άμεσο ρόλο σε τομείς καίριους για τη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς, της κοινωνικής συνείδησης της εργατικής τάξης και του λαού. Το ελληνικό κεφάλαιο έχει συνδεθεί πιο στενά με τα συμφέροντα του διεθνούς μονοπωλιακού κεφαλαίου. Κυρίαρχη τάση του είναι η διασύνδεση μαζί του, η εξάρτηση και η προσαρμογή στους γενικότερους σχεδιασμούς. Η γενική τάση διαπλοκής δεν αλλάζει από το γεγονός ότι τμήματα του ντόπιου κεφαλαίου πλήττονται από τις πολυεθνικές.

Η ελληνική ολιγαρχία διατηρεί στενούς δεσμούς και με τα τρία ιμπεριαλιστικά κέντρα. Η συμμετοχή της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν αναιρεί τον κυρίαρχο ρόλο του αμερικάνικου παράγοντα, ιδιαίτερα στον πολιτικό και στρατιωτικό τομέα. Στις σημερινές συνθήκες, η ντόπια ολιγαρχία φιλοδοξεί να παίξει ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ από τη μια και τις χώρες των Βαλκανίων και της Μεσογείου από την άλλη. Να δυναμώσει την οικονομική, πολιτική και στρατιωτική παρουσία της στην περιοχή. Οι επιδιώξεις αυτές την καθιστούν πιο πρόθυμη να συμμετέχει στα ιμπεριαλιστικά επεκτατικά σχέδια. Τη φέρνουν αντιμέτωπη με τις ανάλογες επιδιώξεις και τις επεκτατικές βλέψεις της τουρκικής ολιγαρχίας. Οξύνουν τον ανταγωνισμό μεταξύ τους και τα προβλήματα ανάμεσα στις δύο χώρες. Δημιουργούν μεγαλύτερες δυνατότητες επέμβασης και αξιοποίησης των διαφορών αυτών από τις μεγάλες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις.

Η χώρα εναρμονίζεται με τις αναδιαρθρώσεις που της επιβάλλει η συμμετοχή της στο ιμπεριαλιστικό σύστημα και προσαρμόζει την οικονομία της, κυρίως στο τομέα των υπηρεσιών.

Η βιομηχανική παραγωγική βάση της χώρας συρρικνώνεται, ενώ εντείνονται και πολλαπλασιάζονται τα φαινόμενα χρεοκοπίας, εξαγορών και συγχωνεύσεων. Η αγροτική οικονομία έχει ήδη δεχτεί βαρύ πλήγμα. Πολύτιμες παραγωγικές δυνάμεις καταστρέφονται. Η απόσταση που χωρίζει τη χώρα από τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες συνεχώς μεγαλώνει. Οι αρνητικές και δυσβάσταχτες για το λαό εξελίξεις ενισχύονται από την πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων, του δήθεν λιγότερου κράτους και της απελευθέρωσης της αγοράς. Η πολιτική αυτή αποτελεί έκφραση των σύγχρονων κρατικομονοπωλιακών ρυθμίσεων προς όφελος του μεγάλου κεφαλαίου. Παραγωγικοί τομείς του καπιταλιστικού κράτους παραδίδονται για εντονότερη εκμετάλλευση στον ιδιωτικό τομέα. Μεγαλώνει η σύμφυση του κράτους με τα μονοπώλια. Δημιουργούνται τα απαραίτητα πλαίσια και συνθήκες για πιο ασύδοτη δράση των μονοπωλίων, μεγαλύτερη εκμετάλλευση των εργαζομένων και καταλήστευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας. Ενισχύεται ο ρόλος του καπιταλιστικού κράτους ως μοχλού ανακατανομής του παραγόμενου πλούτου προς όφελος της ολιγαρχίας, ως μηχανισμού καταστολής και χειραγώγησης των μαζικών κινημάτων. Το σύγχρονο κράτος αποτελεί τον μίαντα μεταφοράς και εφαρμογής των

υπερεθνικών αποφάσεων και ρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων ιμπεριαλιστικών ενώσεων και οργανισμών.

Αυξάνεται η ανεργία, ιδιαίτερα ανάμεσα στις νέες ηλικίες και στις γυναίκες. Επιδεινώνεται η θέση των εργαζομένων, εξαιτίας της σκληρής λιτότητας και των αντιδραστικών αλλαγών που προωθούνται στις εργασιακές σχέσεις με βάση τις κατευθύνσεις και της "Λευκής Βίβλου". Η κοινωνική ασφάλιση, η δημόσια εκπαίδευση και το δημόσιο σύστημα υγείας και πρόνοιας πλήττονται και υποβαθμίζονται. Η θέση πλατιών λαϊκών στρωμάτων, ιδιαίτερα της εργατικής τάξης, χειροτερεύει συνεχώς. Μεγαλώνει το άγχος, η ανασφάλεια για το αύριο.

Αλλαγές επήλθαν και στη σύνθεση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ). Την τελευταία 15ετία αυξήθηκε το ποσοστό συμμετοχής των υπηρεσιών, με τάση αύξησης των παρασιτικών υπηρεσιών. Μειώθηκε η συμμετοχή της βιομηχανίας, των κατασκευών και της αγροτικής οικονομίας.

Αλλαγές έγιναν και στην ταξική σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας. Αυξήθηκε ο αριθμός του Οικονομικά Ενεργού Πληθυσμού (ΟΕΠ). Αυξήθηκε ο αριθμός των μισθωτών και η συμμετοχή τους στον (ΟΕΠ).

Η εργατική τάξη, η κυριότερη παραγωγική δύναμη, αυξήθηκε απόλυτα και σχετικά. Μεγάλωσε η συγκέντρωσή της στο εμπόριο και στις υπηρεσίες. Μειώθηκε ποσοστιαία το εργοστασιακό προλεταριάτο. Αυξήθηκαν σημαντικά οι αλλοδαποί εργάτες. Σε ορισμένες περιοχές επανεμφανίζεται η τάση μετανάστευσης σε ευρωπαϊκές χώρες. Βάθυνε η ταξική διαφοροποίηση της αγροτιάς, ενισχύθηκαν οι τάσεις συνολικής μείωσής της. Αυξήθηκαν αριθμητικά και σε συμμετοχή στον Οικονομικά Ενεργά Πληθυσμό (ΟΕΠ) τα μεσαία στρώματα της πόλης. Μειώθηκε σε ποσοστό η αστική τάξη.

Στα 22 χρόνια της μεταπολιτευτικής περιόδου έχουν γίνει φανεροί οι δύο δρόμοι για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας:

Ο δρόμος που υπηρετεί τα συμφέροντα των πολυεθνικών, των καπιταλιστών, σε βάρος του λαού, ο δρόμος της προσαρμογής και υποταγής στις αντεργατικές αντιλαϊκές επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ.

Ο δρόμος της συγκρότησης του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού μετώπου πάλης, που μπορεί να δώσει προοπτική για την εργατική τάξη, τα μικρομεσαία λαϊκά στρώματα της πόλης και της υπαίθρου και τη νεολαία.

Δεν υπάρχει υπερταξικός ή τρίτος δρόμος. Ή θα υπηρετεί τα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό, το καπιταλιστικό σύστημα ή θα υπηρετεί το λαό και θα έχει προοπτική το σοσιαλισμό.

Γ. Ο χαρακτήρας της επανάστασης

Το αντιιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό δημοκρατικό Μέτωπο πάλης

και το πέρασμα στο σοσιαλισμό

Ο ελληνικός λαός θα απαλλαγεί από τα δεσμά και τις συνέπειες της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, της ιμπεριαλιστικής καταπίεσης και εξάρτησης, όταν η εργατική τάξη με τους συμμάχους της πραγματοποιήσει τη σοσιαλιστική επανάσταση και προχωρήσει στην οικοδόμηση του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Οι εσωτερικές εξελίξεις που μεσολάβησαν στη χώρα και οι αλλαγές στη θέση της στο σύστημα του ιμπεριαλισμού, στη δεκαετία του '80 και την πρώτη πενταετία του '90, συνέβαλαν στο να ωριμάσουν περισσότερο οι υλικές προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό στη χώρα μας. Στην εποχή μας, εποχή περάσματος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, η πάλη των τάξεων κατευθύνεται στη λύση της βασικής αντίθεσης κεφαλαίου-εργασίας. Η επαναστατική αλλαγή στην Ελλάδα θα είναι σοσιαλιστική.

Κινητήριες δυνάμεις της σοσιαλιστικής επανάστασης θα είναι η εργατική τάξη ως ηγετική δύναμη, οι μισοπρολετάριοι, η φτωχή αγροτιά και τα πιο καταπιεσμένα λαϊκά μικροαστικά στρώματα της πόλης. Η νεολαία θα παίξει δραστήριο ρόλο στον αγώνα για το σοσιαλισμό και την οικοδόμησή του. Το ΚΚΕ επιδιώκει να πείσει και άλλα τμήματα των μεσαίων στρωμάτων ότι τα μακροπρόθεσμα συμφέροντά τους δεν υπηρετούνται με τη διατήρηση του καπιταλιστικού συστήματος. Ότι πρέπει να σταθούν στο πλευρό των δυνάμεων που παλεύουν για το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό. Έστω και ουδετερότητα αυτών των στρωμάτων θα συμβάλει στο πέρασμα στο σοσιαλισμό. Η πορεία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης θα εξαλείψει τις αυταπάτες για τον καπιταλισμό και θα διαλύσει τις προκαταλήψεις για το σοσιαλισμό.

Οι διεθνείς αρνητικές εξελίξεις, η πιο στενή πρόσδεση της χώρας στους ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς και σχεδιασμούς μεγάλωσαν την επίδραση του διεθνούς παράγοντα στην εξέλιξη και έκβαση του αγώνα για το σοσιαλισμό στο επίπεδο μιας μόνο χώρας.

Η αλληλεπίδραση εθνικού-διεθνικού δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι εσωτερικές αντιθέσεις και συνθήκες διαδραματίζουν τον κύριο ρόλο στην επαναστατική διαδικασία. Το επαναστατικό λαϊκό κίνημα της κάθε χώρας οφείλει να κατευθύνει την πάλη του προς το σοσιαλισμό, δίνοντας έτσι τη δική του συμβολή στη βελτίωση και την αλλαγή του διεθνούς συσχετισμού.

Το εργατικό λαϊκό κίνημα της χώρας μας πρέπει να κατακτήσει την ικανότητα να σταθμίζει, να υπολογίζει εκ των προτέρων και να αξιοποιεί όλες τις δυνατότητες που μπορεί να εμφανισθούν στην Ελλάδα για το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Να αξιοποιεί τις θετικές εξελίξεις που θα συντελούνται σε διεθνές επίπεδο, αλλά και να προσαρμόζει τη δράση του σε συνθήκες μακρόχρονου αγώνα. Σε κάθε φάση πρέπει να επιλέγεται η πολιτική που ανεβάζει τη μαχητικότητα της εργατικής τάξης, των λαϊκών δυνάμεων και οδηγεί στην επίλυση του προβλήματος της εξουσίας.

Αναδειχνεται πιο επιτακτικά η ανάγκη το ΚΚΕ με την πολιτική του να συμβάλει στη διαμόρφωση και ωρίμανση του υποκειμενικού παράγοντα για τη σοσιαλιστική επανάσταση.

Η αντιιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή δημοκρατική γραμμή πάλης συμβάλλει στη συσπείρωση της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, στην αντίσταση, και υπεράσπιση

των συμφερόντων του από την επιθετικότητα του μεγάλου κεφαλαίου. Είναι ο δρόμος που βοηθά να αλλάξει ο συσχετισμός των δυνάμεων, να γίνει η προσέγγιση και κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις να πραγματοποιηθεί το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, ο αγώνας αυτός συνδέεται περισσότερο και εντάσσεται οργανικά στον αγώνα για την ανατροπή του καπιταλισμού. Περικλείει από τη φύση του ρήξεις που υπονομεύουν τα θεμέλια της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Δημιουργεί προϋποθέσεις για την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από την εργατική τάξη και τους συμμάχους της.

Η ωρίμανση των προϋποθέσεων για τη σοσιαλιστική επαναστατική αλλαγή δε θα είναι έργο μιας πράξης, αλλά αποτέλεσμα μιας διαδικασίας με ανοδικές και καθοδικές στιγμές και φάσεις, στροφές και καμπές που θα καθορίζονται: Από το συσχετισμό δυνάμεων, την ετοιμότητα και τη θέληση της μεγάλης πλειοψηφίας της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων, την ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική προετοιμασία, τη δύναμη και την ετοιμότητα του ΚΚΕ, το βαθμό αναζωογόνησης των ιδανικών του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού.

Το ΚΚΕ, συμμετέχοντας και δουλεύοντας για την ανάπτυξη της ενότητας και της μαχητικότητας του αντιιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού δημοκρατικού μετώπου, διατηρεί παράλληλα την ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική του αυτοτέλεια. Θεωρεί άμεσο πραχτικό καθήκον να εκθέτει ανοιχτά στο λαό το πρόγραμμα του, να προβάλλει την αναγκαιότητα και επικαιρότητα του σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, να δουλεύει ενεργά για την κατανόησή τους.

Το αντιιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό μέτωπο πάλι εκφράζει αντικειμενικά μια ευρύτερη κοινωνική βάση, τα συμφέροντα της μεγάλης πλειοψηφίας του λαού, που δέχεται τις συνέπειες από τη δράση των πολυεθνικών και από τη συμμετοχή της χώρας στους ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς: Τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, της εργαζόμενης αγροτιάς, των μεσαίων στρωμάτων της πόλης, των κοινωνικών κινημάτων που αγωνίζονται για τα δημοκρατικά δικαιώματα, για την απόκρουση των ιμπεριαλιστικών σχεδίων σε βάρος των λαών και της ειρήνης. Συσπειρώνει τους εργαζομένους στον τομέα του πολιτισμού και της επιστήμης, που αντιστέκονται στην υποकुουλτούρα, στην εμπορευματοποίηση και στη χειραγώγηση.

Η διαδικασία συγκρότησης του Μετώπου πραγματοποιείται στο έδαφος του αγώνα για τα οξυμένα προβλήματα που απασχολούν το λαό και τη χώρα, της πολιτικής και ιδεολογικής αναμέτρησης με την ολιγαρχία του τόπου, τους πολύμορφους μηχανισμούς του κράτους της, με τις κυβερνήσεις και τις πολιτικές δυνάμεις που εκπροσωπούν τα συμφέροντά της ή συναινούν στην εξυπηρέτησή τους. Η δύναμη του Μετώπου βρίσκεται στον ηγετικό ρόλο της εργατικής τάξης και του κόμματός της, στην ενότητα δράσης της, στη συμμαχία της με τα κοινωνικά στρώματα που παλεύουν σε αντιιμπεριαλιστική αντιμονοπωλιακή κατεύθυνση.

Το Μέτωπο στην αρχική του φάση ξεκινά σαν συσπείρωση κυρίως κοινωνικών δυνάμεων γύρω από αντιιμπεριαλιστικά αντιμονοπωλιακά αιτήματα και στόχους, από επιμέρους μέτωπα πάλι που κινητοποιούν διάφορα τμήματα των εργαζομένων προς ένα ενιαίο ισχυρό λαϊκό ρεύμα. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται η ταξική πάλη, η οργάνωση και η πολιτική πείρα της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων, όσο ενισχύεται η δύναμη του ΚΚΕ, τόσο θα αυξάνονται οι δυνατότητες

το αντιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό μέτωπο να προκαλεί αντίστοιχες αλλαγές στον πολιτικό συσχετισμό.

Το ΚΚΕ επιδιώκει τη συνεργασία με πολιτικές δυνάμεις που αποδέχονται την αναγκαιότητα σύγκρουσης με τον ιμπεριαλισμό και τα πολυεθνικά μονοπώλια, υπερασπίζονται τα δικαιώματα των εργαζομένων, τη λαϊκή κυριαρχία και ανεξαρτησία της χώρας. Η συνεργασία μπορεί να εκφραστεί με τη μορφή συντονισμού, πολλαπλών συσπειρώσεων και κοινής δράσης για ορισμένα συγκεκριμένα προβλήματα, στα οποία διαπιστώνεται συμφωνία. Η εμπειρία της κοινής δράσης θα δείχνει κατά πόσο είναι δυνατή η διεύρυνσή της και η συνεργασία και σε άλλους αντιμπεριαλιστικούς αντιμονοπωλιακούς στόχους, κατά πόσο στη συνέχεια μπορεί να εξελιχθεί σε πολιτική συμφωνία.

Το ΚΚΕ αντιμετωπίζει τα άλλα κόμματα όχι μόνο με βάση τις διακηρύξεις, το πρόγραμμα και τους στόχους τους, αλλά και από το πώς υπερασπίζονται τα ζωτικά συμφέροντα των εργαζομένων και στηρίζουν τους αγώνες τους. Οι πολιτικές συνεργασίες για να σταθούν και να στερεωθούν ώστε να δώσουν ώθηση και πολιτικό δυναμισμό στο αντιμπεριαλιστικό αντιμονοπωλιακό δημοκρατικό μέτωπο πάλης, πρέπει να στηρίζονται σε υπαρκτές κοινωνικές διεργασίες και συσπειρώσεις, να αναπτύσσουν τη συμμαχία των κοινωνικών δυνάμεων. Να στηρίζονται στους αγώνες, να αναγνωρίζουν έμπρακτα τη δύναμη του λαϊκού κινήματος. Να αντιμετωπίζουν τα διασπαστικά και υπονομευτικά σχέδια της άρχουσας τάξης και των συμμάχων της.

Το Μέτωπο αγκαλιάζει τους χώρους δουλειάς και κατοικίας. Διεisdύει σε νευραλγικούς τομείς, ώστε να διεκδικεί κατακτήσεις, να περιορίζει την αντεπίθεση και αντίδραση των ταξικών και πολιτικών του αντιπάλων. Ασκει επίδραση στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας, ώστε να αδυνατίζει τις προσπάθειες καταστολής και κατάπνιξης της λαϊκής θέλησης.

Στην πορεία της πάλης και στο βαθμό που βαθαίνει ο αντικαπιταλιστικός του χαρακτήρας, αποκτά τα χαρακτηριστικά ενός επαναστατικού λαϊκού μετώπου οργανωμένου από τα κάτω και από τα πάνω, ικανού να συσπειρώνει στη δράση όλο και ευρύτερες λαϊκές μάζες. Αποκτά ποιοτικά γνωρίσματα ανώτερα από τα μαζικά κινήματα και τις οργανώσεις τους.

Τα όργανα αυτού του μετώπου είναι τα επιτελεία του αγώνα σε κάθε επίπεδο, οργανωτές, καθοδηγητές σκληρών ταξικών συγκρούσεων. Δεν περιορίζονται στην άσκηση πίεσης και ελέγχου πάνω στο αστικό κράτος και στους άλλους αστικούς θεσμούς. Κινητοποιούν το λαό, ώστε να ματαιώνει αντιλαϊκές επιλογές, να μην πειθαρχεί στους επάνω. Διαμορφώνουν μέσα στην πάλη νέους λαϊκούς θεσμούς, σε σύγκρουση με τους αστικούς θεσμούς που νομιμοποιούν την δικτατορία των μονοπωλίων. Διαπαιδαγωγούν και προετοιμάζουν το λαό να αξιοποιεί όλες τις μορφές πάλης και να είναι σε θέση να τις εναλλάσσει γρήγορα και ανάλογα με τις εξελίξεις. Τα καθοδηγητικά όργανα του αντιμπεριαλιστικού αντιμονοπωλιακού λαϊκού μετώπου, οι λαογέννητοι θεσμοί που εμφανίζονται στη διάρκεια της αναμέτρησης και των ταξικών αγώνων αποτελούν τα έμβρυα της νέας πολιτικής εξουσίας της εργατικής τάξης και των συμμάχων της.

Βασικές προγραμματικές κατευθύνσεις και στόχοι πάλης

Το ΚΚΕ πρωτοστατεί ώστε το Μέτωπο να οργανώνει την πάλη, να ιεραρχεί τις κατευθύνσεις και τα αιτήματα με βάση ένα προγραμματικό πλαίσιο κατευθύνσεων και στόχων που εναντιώνονται και συγκρούονται με τις βασικές επιλογές του μονοπωλιακού κεφαλαίου. Ένα πλαίσιο ανοιχτό σε ριζικές αλλαγές που θίγουν τα βάθρα του καπιταλιστικού συστήματος. Δεν μπορεί να είναι οποιοδήποτε ελάχιστο προγραμματικό πλαίσιο, πολύ περισσότερο δεν μπορεί να αποτελεί πλαίσιο διαχείρισης της κρίσης του συστήματος. Πρέπει να αντισταθεί το επίπεδο ωρίμανσης των αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών κοινωνικών δυνάμεων. Να θεμελιώνει και να βαθιάίνει τη συμμαχία τους. Να αναπτύσσει την κοινωνική και πολιτική συνείδηση της εργατικής τάξης και των άλλων εργαζομένων. Το Μέτωπο επηρεάζεται από το βαθμό συμφωνίας των δυνάμεων που το συγκροτούν σε συμμαχία με το ΚΚΕ.

Οι προγραμματικές κατευθύνσεις και στόχοι πάλης του Μετώπου έχουν εσωτερική συνοχή και ιεράρχηση. Αναπροσαρμόζονται στην πορεία του αγώνα ανάλογα με τις εξελίξεις στο εσωτερικό του Μετώπου και το συσχετισμό δυνάμεων στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Υπηρετούν την οργάνωση της πάλης για μέτρα και στόχους που αφορούν: Τις ζωτικές οικονομικές, μορφωτικές και πολιτιστικές ανάγκες της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων. Την αντιμετώπιση των προβλημάτων της ανεργίας και των συνεπειών της. Την υπεράσπιση και διεύρυνση των κατακτήσεών τους, τα δημοκρατικά τους δικαιώματα. Την υπεράσπιση και διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας και των αναπτυξιακών της δυνατοτήτων. Τη διεκδίκηση της εθνικής ανεξαρτησίας και υπεράσπιση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας από την ιμπεριαλιστική "νέα τάξη πραγμάτων". Τη δραστήρια συμβολή της χώρας στον αγώνα για την ειρήνη και την απόκρουση κάθε μορφής επέμβασης και ιμπεριαλιστικού πολέμου στην περιοχή και γενικότερα. Στις βασικές προγραμματικές κατευθύνσεις και στόχους πάλης εντάσσονται:

Η αποδέσμευση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ως βασική προϋπόθεση για την αξιοποίηση των εγχώριων αναπτυξιακών δυνατοτήτων της χώρας, για την πραγματική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων.

Η άρνηση συμμετοχής στα ιμπεριαλιστικά σχέδια και επεμβάσεις, με οποιονδήποτε τρόπο και αν πραγματοποιούνται. Η από κοινού δράση με άλλα κινήματα γειτονικών χωρών για ένα περιφερειακό σύστημα ασφαλείας στην ευρύτερη περιοχή του Νότου (Βαλκάνια, Μεσόγειος, Μέση Ανατολή). Η απεμπλοκή από το πλέγμα της πολιτικο-στρατιωτικής εξάρτησης από τις ΗΠΑ, την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΝΑΤΟ. Η αποχώρηση από το ΝΑΤΟ και τη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ). Η απομάκρυνση των αμερικανονατοϊκών βάσεων, των πυρηνικών όπλων. Η ανάπτυξη κοινής δράσης με τους λαούς και χώρες για τη διάλυση του ΝΑΤΟ και των άλλων στρατιωτικοπολιτικών οργανισμών. Εθνική, αμυντική πολιτική, που κατοχυρώνει την ασφάλεια της χώρας και τον αντιιμπεριαλιστικό προσανατολισμό της στις διεθνείς σχέσεις και στην περιοχή. Καμιά εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων στα όργανα των ιμπεριαλιστών δε νομιμοποιείται.

Η δράση που έχει στόχο να αντιμετωπιστεί το εκρηκτικό πρόβλημα της ανεργίας, η προστασία και πραγματική αύξηση του λαϊκού εισοδήματος. Η αυτόματη τιμαριθμική

αναπροσαρμογή στους μισθούς, συντάξεις και επιδόματα. Η πάλη κατά της επιβολής των νέων εργασιακών σχέσεων. Η μείωση των ωρών εργασίας με πλήρη διασφάλιση των οικονομικών, κοινωνικών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων, Ελλήνων και αλλοδαπών. Η κατάργηση των υπερωριών και η λήψη μέτρων που αντιπαλεύουν και καταργούν τις διακρίσεις σε βάρος των γυναικών και των νέων. Η ανάπτυξη και χρήση των νέων τεχνολογιών σε όφελος των εργαζομένων.

Μέτρα για την υγιεινή και ασφάλεια στους εργασιακούς χώρους. Θεσμοί εργατικού και λαϊκού ελέγχου. Ίση αμοιβή για ίση δουλειά ανδρών και γυναικών, νέων και αλλοδαπών εργαζομένων. Επιδότηση αόριστης διάρκειας στους άνεργους, επιδόματα στο 80% του βασικού μεροκάματου. Διασφάλιση των κοινωνικών και ασφαλιστικών δικαιωμάτων των ανέργων στη διάρκεια της ανεργίας. Ειδική προστασία στα άτομα με ειδικές ανάγκες και στην τρίτη ηλικία. Υπεράσπιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων γενικότερα. Δημοκρατική, αντιμονοπωλιακή μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος υπέρ των λαϊκών στρωμάτων. Αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και των φοροαπαλλαγών του μεγάλου κεφαλαίου. Μηδενικός φορολογικός συντελεστής σε είδη και υπηρεσίες πρώτης ανάγκης. Έλεγχος τιμών στις πηγές και μέτρα αντιμετώπισης της κερδοσκοπίας. Φθηνές τιμές σε είδη πλατιάς λαϊκής κατανάλωσης.

Η δράση κατά των συμφωνιών που υποθηκεύουν τις αναπτυξιακές δυνατότητες της χώρας. Υπαγωγή όλων των βασικών υπηρεσιών κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας στο δημόσιο τομέα. Η διεκδίκηση και υπεράσπιση του δημόσιου χαρακτήρα επιχειρήσεων και τομέων στρατηγικής σημασίας (έρευνα, τεχνολογία, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες, ενέργεια, τράπεζες, ορυκτός πλούτος). Απεξάρτησή τους από μονοπωλιακές δεσμεύσεις, προώθηση ουσιαστικού κοινοβουλευτικού και λαϊκού ελέγχου. Αγώνας για την ενίσχυση, αναβάθμιση και εκσυγχρονισμό του δημόσιου τομέα υγείας, με έμφαση στην πρόληψη και στην προστασία από τις επαγγελματικές ασθένειες. Ανάπτυξη της κρατικής βιομηχανίας φαρμάκων και ιατρικών μηχανημάτων και άλλων αναλώσιμων υλικών. Πάλη για τον περιορισμό, με τελικό στόχο την κατάργηση, των μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων στο τομέα της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης. Δράση ενάντια στην εμπορευματοποίηση της γνώσης. Δημόσια, δωρεάν, σύγχρονη, λαϊκή παιδεία χωρίς ταξικούς φραγμούς, που υπηρετεί και συνδυάζει σε όλες τις βαθμίδες της κοινωνικούς, ανθρωπιστικούς και επαγγελματικούς σκοπούς.

Η απόκρουση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και της GATT και των συνεπειών από την προώθησή τους. Ενίσχυση των αγροτικών συνεταιρισμών. Πολιτική για την ανάπτυξή τους, τη ρύθμιση των χρεών τους. Η υποστήριξη πολιτικής επιδοτήσεων για την αναδιάρθρωση της αγροτικής παραγωγής σύμφωνα με τις δυνατότητες της χώρας μας. Μέτρα στήριξης του εισοδήματος του μικρομεσαίου αγρότη, αύξηση δημοσίων και ιδιωτικών επενδύσεων για έργα υποδομής. Αντιμονοπωλιακό πλαίσιο μέτρων για την υποστήριξη και ενίσχυση της βιοτεχνίας, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Κίνητρα για τη συνεταιριστική οργάνωσή τους.

Η πάλη για τον εκδημοκρατισμό της Δημόσιας Διοίκησης, των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφάλειας, του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Η κατοχύρωση του συνδικαλισμού στις Ένοπλες Δυνάμεις και στα Σώματα Ασφαλείας. Αγώνας για

την απεξάρτηση της Τοπικής και Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης από τους μηχανισμούς και τις επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της κεντρικής εξουσίας. Μέτρα για τη δημοκρατική αποκέντρωση, τη διασφάλιση πόρων και ουσιαστικών αρμοδιοτήτων. Καθιέρωση αιρετής Αυτοδιοίκησης Γ' βαθμού. Διαχωρισμός της εκκλησίας από το κράτος, σεβασμός του δικαιώματος των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Κοινωνικός έλεγχος σε όλες τις μορφές πληροφόρησης. Στήριξη πρωτοβουλιών των κοινωνικών φορέων και της αυτοδιοίκησης στον τομέα της ενημέρωσης. Ενίσχυση και αναβάθμιση των Δημοσίων Ηλεκτρονικών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Περιορισμός έως και κατάργηση της δυνατότητας δράσης του μεγάλου κεφαλαίου στον τομέα αυτόν.

Πολιτιστική δράση που να εξυψώνει την κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης προσωπικότητας, να ενισχύει την ποιότητα ζωής των εργαζομένων. Δημόσια προγράμματα για την πολιτιστική υποδομή. Υπεράσπιση των δικαιωμάτων και του ρόλου των εργαζομένων στον τομέα του πολιτισμού. Καθιέρωση της αισθητικής αγωγής και καλλιτεχνικής παιδείας στην εκπαίδευση.

Απόκρουση της εμπορευματοποίησης του αθλητισμού. Να μη χρησιμοποιείται ως μέσο για τον αποπροσανατολισμό και τη χειραγώγηση συνειδήσεων. Ριζική αναμόρφωση και εκδημοκρατισμός του νομικού πλαισίου, ώστε να γίνει ουσιαστικό το δικαίωμα άσκησης και αθλητισμού για όλο το λαό και τη νεολαία. Στόχος, η ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας, η ενίσχυση της υγείας, η καλλιέργεια πνεύματος ευγενικής άμιλλας, φιλίας και ειρηνικής συμβίωσης ανάμεσα στους λαούς.

Πάλη για την προστασία του περιβάλλοντος. Αυστηρός και αποτελεσματικός έλεγχος της δράσης των ρυπογόνων βιομηχανιών. Προώθηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός με κριτήριο το σεβασμό και την προστασία του περιβάλλοντος. Σχεδιασμός για να αντιμετωπιστεί η ρύπανση θαλασσών και η καταστροφή δασών

Μέτρα για την ισοτιμία της γυναίκας στην οικογένεια, στην εργασία, για τη συμμετοχή της στην κοινωνική και πολιτική δράση, στον πολιτισμό.

Μέτρα για την προστασία της παιδικής και εφηβικής ηλικίας, την κατοχύρωση των δικαιωμάτων της νέας γενιάς στη μόρφωση, στην εργασία, στην πολιτιστική και πνευματική της ανάπτυξη, για τη δημιουργική αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου. Συντονισμένος αγώνας για να αντιμετωπιστεί η κοινωνική μάστιγα των ναρκωτικών με έμφαση στην πρόληψη.

Ο αγώνας για αντιμπεριαλιστικούς αντιμονοπωλιακούς στόχους πρέπει ταυτόχρονα να επεκτείνεται σε ευρύτερο πλαίσιο στην περιοχή και σε όλη την Ευρώπη. Ο συντονισμένος σε διεθνές επίπεδο αγώνας θα καταφέρει ταυτόχρονα κτυπήματα στα κέντρα του ιμπεριαλισμού. Θα δυναμώνει την αλληλεγγύη και τη διάθεση για πάλη, θα ενισχύει την αισιοδοξία, θα κινητοποιεί και θα προσελκύει νέες εργατικές και λαϊκές δυνάμεις.

Το Μέτωπο πάλης θα αναπτύσσει πρωτοβουλίες σε διεθνές επίπεδο για το συντονισμό με άλλα εθνικά κινήματα. Θα αναζητεί διεθνή σημεία στήριξης σε κυβερνήσεις και διεθνείς οργανώσεις που υπερασπίζονται τα συμφέροντα της ανεξάρτητης ανάπτυξης των λαών. Θα συμμετέχει ενεργά σε διεθνή κινήματα

αλληλεγγύης. Θα συμπαραστέκεται σε λαούς που υποφέρουν από την ιμπεριαλιστική πολιτική, τις επεμβάσεις και τους τοπικούς πολέμους. Θα επιδιώξει τη μεγαλύτερη δυνατή διεθνή υποστήριξη, ιδιαίτερα σε κρίσιμες συνθήκες πανεθνικής κρίσης, όταν ο διεθνής ιμπεριαλισμός θα τρέξει να υποστηρίξει την ολιγαρχία της χώρας, και να τη διατηρήσει, ως έρεισμα και σφαίρα επιρροής του.

Το αντιιμπεριαλιστικό, αντιμονοπωλιακό Μέτωπο και το πρόβλημα της εξουσίας

Στις γραμμές του Μετώπου εντάσσονται δυνάμεις ανομοιογενείς από άποψη κοινωνικής θέσης και ιδεολογικοπολιτικής στάσης. Αντανακλώνται διαφορετικές τάσεις, σε ό,τι αφορά την προοπτική και το σκοπό της αντιιμπεριαλιστικής, αντιμονοπωλιακής πάλης.

Η ανάπτυξη των κοινωνικοπολιτικών αναμετρήσεων, των ταξικών συγκρούσεων, θα φέρνει στην ημερήσια διάταξη το πρόβλημα της εξουσίας. Το ΚΚΕ κατευθύνει τη δράση του, ώστε η αντιιμπεριαλιστική, αντιμονοπωλιακή πάλη να αναπτύσσεται και να βαθιάει η αντικαπιταλιστική συνείδηση της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων. Το ΚΚΕ σταθερά προσπαθεί να πείθει ότι δεν αρκεί να φύγουν τα αστικά κόμματα και οι σύμμαχοί τους από το τιμόνι της διακυβέρνησης. Πρέπει να ανατραπεί το αστικό κράτος και οι μηχανισμοί του. Να δημιουργηθεί μια νέα λαϊκή εξουσία, που δεν είναι άλλη από τη σοσιαλιστική.

Σε συνθήκες κορύφωσης της ταξικής πάλης, επαναστατικής ανόδου του λαϊκού κινήματος, όταν η επαναστατική διαδικασία έχει ξεκινήσει, μπορεί να προκύψει κυβέρνηση, ως όργανο λαϊκής εξουσίας, που έχει την έγκριση και τη συγκατάθεση του αγωνιζόμενου λαού, χωρίς γενικές εκλογές και κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Αυτή η κυβέρνηση θα ταυτίζεται, ή θα τη χωρίζει τυπική απόσταση από την εξουσία της εργατικής τάξης και των συμμάχων της.

Σε συνθήκες ταξικών αναμετρήσεων και μεγάλης φθοράς στην επιρροή των αστικών κομμάτων και των συμμάχων τους, μπορεί να προκύψει κυβέρνηση αντιιμπεριαλιστικών αντιμονοπωλιακών δυνάμεων με βάση το κοινοβούλιο χωρίς να έχουν διαμορφωθεί ακόμα οι όροι για το επαναστατικό πέρασμα.

Η δρομολόγηση κυβερνητικών μέτρων που στοχεύουν στην ανακούφιση του λαού, ενάντια στο πολυεθνικό κεφάλαιο, στην εξάρτηση και τη συμμετοχή της χώρας στις ιμπεριαλιστικές ενώσεις, είναι δυνατόν να συσπειρώνει και να πείθει για την ανάγκη γενικότερης ρήξης.

Το ΚΚΕ επιδιώκει μια τέτοια κυβέρνηση, με τη δράση της και τη γενικότερη λαϊκή παρέμβαση, να συμβάλει στην έναρξη της επαναστατικής διαδικασίας. Το διάστημα μέσα στο οποίο θα κριθεί αν η κυβέρνηση θα προχωρήσει προς τα εμπρός δε θα είναι μακρόχρονο. Η πείρα δείχνει ότι θα είναι βραχύχρονο. Αν οι εξελίξεις δεν πάρουν θετική πορεία, τότε η κυβέρνηση θα ανατραπεί, κάτω από την αντίδραση της κυρίαρχης τάξης και την ιμπεριαλιστική παρέμβαση. Η ανατροπή της δε σημαίνει υποχρεωτικά συνολικό πισωγύρισμα. Μπορεί να γίνει παράγοντας για να κατανοηθεί βαθύτερα η ανάγκη ριζικής ανατροπής του καπιταλιστικού συστήματος.

Σε κάθε περίπτωση ο αποφασιστικός παράγοντας θα είναι η ενότητα της εργατικής τάξης, η κατάκτηση του ηγετικού καθοδηγητικού ρόλου της, καθώς και του Κόμματός της, του ΚΚΕ, στο Μέτωπο.

Με την καθοδήγηση του ΚΚΕ, του πιο μαχητικού και έμπειρου τμήματος της εργατικής τάξης, το Μέτωπο θα κατακτά την ικανότητα να εναλλάσσει έγκαιρα όλες τις μορφές πάλης, προκειμένου να αντιμετωπίσει την αντίδραση και απειλή που θα δεχθεί από την κυρίαρχη τάξη της χώρας. Στις κορυφαίες αυτές στιγμές σύγκρουσης, όταν τίθεται στην ημερήσια διάταξη η ρήξη με το ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα, θα συντελούνται αναδιατάξεις και ανακατατάξεις των πολιτικών δυνάμεων. Η εργατική τάξη θα επιδιώκει να διατηρεί τη συμμαχία και τους δεσμούς της με όσο γίνεται περισσότερες από τις άλλες αντιμπεριαλιστικές, αντιμονοπωλιακές δυνάμεις.

Για να μπορέσει το ΚΚΕ να ανταποκριθεί στα καθήκοντα της πάλης για τη συγκέντρωση των απαραίτητων δυνάμεων για το σοσιαλισμό, πρέπει το ίδιο να ενισχύεται αποφασιστικά και ολόπλευρα.

Να αναπτύσσει ακατάλυτους δεσμούς με την εργατική τάξη, τη νεολαία. Να συγκροτεί γερές οργανώσεις σε κάθε τόπο δουλειάς, μόρφωσης, κατοικίας, της νεολαίας, της επιστήμης και στους χώρους της υπαίθρου. Χρειάζεται να ενισχύει διαρκώς την ιδεολογικοπολιτική του ενότητα, να αναβαθμίζει τον πρωτοποριακό ρόλο του. Απαραίτητοι όροι για την εκπλήρωση αυτών των στόχων είναι το δυνάμωμα των επαναστατικών χαρακτηριστικών του, ως κόμματος νέου τύπου, η συνεχής αφομοίωση της θεωρίας του μαρξισμού-λενινισμού, η διεύρυνση της συλλογικότητας στην επεξεργασία της πολιτικής του ΚΚΕ και στην εφαρμογή της στη δράση, η ανανέωση των γραμμών του και η ανάδειξη χιλιάδων νέων στελεχών, εργατών, εργατριών και άλλων εργαζομένων του χεριού και του πνεύματος.

Δ. Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού

Η αντίληψη του ΚΚΕ για τη σοσιαλιστική οικοδόμηση στηρίζεται: Στη μαρξιστική-λενινιστική θεωρία, στον εμπλουτισμό της με βάση τα συμπεράσματα και τους προβληματισμούς του Κόμματός μας, από την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στον 20ό αιώνα. Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού διέπεται από γενικές νομοτέλειες που ισχύουν για όλες τις χώρες. Αφετηρία για το πέρασμα της ελληνικής κοινωνίας στο σοσιαλισμό, κατώτερη βαθμίδα του κομμουνισμού, είναι: Η επαναστατική κατάκτηση της εξουσίας από την εργατική τάξη σε συνεργασία με τους συμμάχους της. Η κοινωνικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής. Ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός της οικονομίας.

Τα επιτεύγματα της επιστήμης και των νέων τεχνολογιών θα χρησιμοποιούνται για την ολόπλευρη ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας και της κοινωνικής παραγωγής, για την εξασφάλιση δουλειάς σε όλους τους ικανούς προς εργασία, για τη συνεχή βελτίωση των συνθηκών ζωής των εργαζομένων, για την άνοδο του επιπέδου της κοινωνικής και πολιτιστικής ευημερίας του λαού με βάση την σοσιαλιστική αρχή: Στον καθένα ανάλογα με την ποσότητα και την ποιότητα της εργασίας του.

Ο σοσιαλιστικός σχεδιασμός της οικονομίας εξυπηρετεί το βασικό νόμο της σοσιαλιστικής οικοδόμησης: Την παραγωγή με κίνητρο την ολοένα ευρύτερη και πληρέστερη ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών, στη βάση της ανώτατης τεχνικής και τεχνολογίας, των σύγχρονων επιτευγμάτων της επιστήμης. Στο σοσιαλισμό θα αλλάξουν ριζικά οι κοινωνικές σχέσεις.

Ο σοσιαλισμός θα εξαλείψει τα βασανιστικά προβλήματα που ο εργαζόμενος γνώρισε στον καπιταλισμό, όπως η ανεργία, η υποαπασχόληση, η εργοδοτική και κρατική τρομοκρατία, η ανασφάλεια, η αβεβαιότητα για το αύριο, η υποτίμηση και περιφρόνηση του ρόλου και της προσωπικότητας, η παραβίαση των δικαιωμάτων και ελευθεριών του. Ο σοσιαλισμός δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιούνται ολόπλευρα οι αντικειμενικοί νόμοι και η επιστημονική πρόβλεψη με συνειδητό, σχεδιασμένο τρόπο προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας.

Ανεξάρτητα από την μορφή που θα πάρει, το σοσιαλιστικό κράτος από την άποψη της ταξικής ουσίας θα είναι επαναστατική εξουσία της εργατικής τάξης, η δικτατορία του προλεταριάτου.

Στα καθήκοντα του σοσιαλιστικού κράτους είναι να παρεμποδίσει τις προσπάθειες, που είναι βέβαιο ότι θα καταβάλλουν οι ντόπιοι καπιταλιστές και η διεθνής αντίδραση να παλινορθώσουν το καθεστώς της εξουσίας του κεφαλαίου, καθώς και να δημιουργήσει τη νέα κοινωνία, με την κατάργηση της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο. Η λειτουργία του είναι καθοδηγητική, οργανωτική, οικονομική, πολιτική, πολιτιστική, διαπαιδαγωγική, αμυντική. Θα εκφράζει μια ανώτερη μορφή δημοκρατίας, με βασικό χαρακτηριστικό της την ενεργητική συμμετοχή της εργατικής τάξης, του λαού, στην επίλυση των βασικών προβλημάτων οικοδόμησης της σοσιαλιστικής κοινωνίας και στον έλεγχο της εξουσίας και των οργάνων της.

Η μορφή που θα πάρει το επαναστατικό εργατικό κράτος στην Ελλάδα θα λυθεί μέσα στην επαναστατική πάλη, μέσα στους σκληρούς ταξικούς αγώνες, σε συνθήκες που ξεσπάει και αναπτύσσεται η επαναστατική διαδικασία. Η ιστορία της ταξικής πάλης του εργατοαγροτικού κινήματος στην Ελλάδα, στις ειδικές συνθήκες της πάλης για την εθνική απελευθέρωση, όπως και η ιστορία των σοσιαλιστικών επαναστάσεων, ανέδειξε διάφορες μορφές θεσμών λαϊκής εξουσίας (σοβιέτ, λαϊκά συμβούλια άμυνας, ασφαλείας, επισιτισμού, λαϊκά δικαστήρια κλπ.).

Η σοσιαλιστική δημοκρατία θα κατοχυρώσει την ύπαρξη των κομμάτων που δρουν μέσα στα πλαίσια του σοσιαλιστικού συντάγματος. Κοινωνικοπολιτικές ενώσεις, πχ. ριζοσπαστικά κοινωνικά κινήματα γυναικών, νέων, οικολόγων με πολιτικούς προσανατολισμούς, με συμμετοχή στο κοινωνικοπολιτικό αντικαπιταλιστικό μέτωπο της επαναστατικής περιόδου, αναπτύσσουν το δικό τους σημαντικό ρόλο, ανάλογα με την κοινωνική τους βάση.

Οι μαζικές κοινωνικές οργανώσεις, ιδιαίτερα τα εργατικά συνδικάτα, είναι οι φορείς με τους οποίους η εργατική τάξη ελέγχει το κράτος της, προστατεύεται από κινδύνους αυθαιρεσίας, γραφειοκρατίας, απόσπασης από το γενικό συμφέρον.

Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός είναι θεμελιακή αρχή στη συγκρότηση και λειτουργία του σοσιαλιστικού κράτους, στην ανάπτυξη της σοσιαλιστικής δημοκρατίας. Υπηρετεί τη συνεχή προσέλευση των εργαζομένων στην άσκηση των

λειτουργιών της εξουσίας, σε αδιάρρηκτη σχέση με την αυξανόμενη σημασία της κεντρικής διοίκησης. Θεμέλιο της κοινωνικής οργάνωσης αποτελούν οι νέες σχέσεις παραγωγής και κατανομής οι οποίες στηρίζονται στην κρατική κοινωνική ιδιοκτησία, ιδιαίτερα: Στους βιομηχανικούς κλάδους μέσω παραγωγής και σύγχρονης τεχνολογίας, στους αναπτυγμένους βιομηχανικούς κλάδους προϊόντων κατανάλωσης, στους κλάδους εξόρυξης και ενέργειας, στις τηλεπικοινωνίες και μεταφορές, στις τράπεζες, στο δίκτυο εξωτερικού εμπορίου. Οι νέες σοσιαλιστικές οικονομικές σχέσεις επεκτείνονται στα κεντρικά εμπορικά δίκτυα, στις μεγάλες τουριστικές μονάδες, στις ναυτιλιακές επιχειρήσεις, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στους τομείς παροχής υπηρεσιών και ασφάλισης. Καταργείται το εμπορικό απόρρητο.

Εξασφαλίζεται η δωρεάν παροχή υπηρεσιών στην παιδεία, υγεία, πρόνοια, ασφάλιση και άλλες κοινωνικές παροχές στα παιδιά και τους υπερήλικες. Εθνικοποιείται η μεγάλη καπιταλιστική γαιοκτησία, η γαιοκτησία μοναστηριών, εκκλησιών κλπ. Αντιμετωπίζονται οι περιφερειακές ανισότητες στην ανάπτυξη.

Η σοσιαλιστική εξουσία παίρνει υπόψη της τις αυξανόμενες σύγχρονες ανάγκες της εργατικής τάξης, ιδιαίτερα εκείνων των εργατών που έζησαν κάτω από όρους φτώχειας, τις ανάγκες των φτωχών αγροτών και μεσαίων στρωμάτων. Τις ιδιαίτερες ανάγκες της νεολαίας, της βρεφικής και παιδικής ηλικίας και των γυναικών. Τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εργαζόμενης διάνοησης.

Δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη και συγκέντρωση της μικρής παραγωγής και των κατακερματισμένων υπηρεσιών, με διάφορες μορφές κοινωνικοποίησης. Ενθαρρύνει με συγκεκριμένη πολιτική τη συνεταιριστικοποίηση διαφόρων τύπων. Ικανοποιεί την εργαζόμενη διάνοηση εκτιμώντας αντικειμενικά την κοινωνική αξία των υπηρεσιών της. Εφαρμόζεται πολιτική κινήτρων για την επιστροφή και αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού που έχει μεταναστεύσει και επιθυμεί να συμβάλει στη σοσιαλιστική οικοδόμηση.

Μπαίνουν οι βάσεις για να βελτιώνεται το γενικό βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Να μεγαλώνει ο ατομικός ελεύθερος χρόνος σαν αποτέλεσμα της μείωσης του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας που θα συντελείται με την ολοένα και μεγαλύτερη ανάπτυξη της παραγωγικότητας της εργασίας. Απελευθερώνεται η προσωπική εργασία από τη βαριά, μονότονη σωματική εργασία. Αντιμετωπίζεται ο αναλφαβητισμός. Αναγνωρίζεται το δικαίωμα της προσωπικής ιδιοκτησίας που αποκτιέται από την εργασία.

Δημιουργούνται οι υλικές προϋποθέσεις για την κατάργηση όχι μόνο κάθε πηγής ταξικής εκμετάλλευσης, αλλά και κάθε πηγής κοινωνικής καταπίεσης. Η διαδικασία ολοκληρωτικής κατάργησης της εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο στην Ελλάδα, που θα επηρεαστεί, ασφαλώς, και από το διεθνές πλαίσιο, θα είναι πολύπλοκη, λόγω των δυσκολιών που κληρονομεί στη νέα κοινωνία ο ελληνικός καπιταλισμός και η συμμετοχή του στους διεθνείς ιμπεριαλιστικούς οργανισμούς.

Οι δυσκολίες θα αντιμετωπίζονται από την επαναστατική δράση των ίδιων των λαϊκών μαζών. Με την κοινωνικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής, την επέκταση των σοσιαλιστικών σχέσεων στο εμπόριο, στις υπηρεσίες και στη μικρή

παραγωγή, θα αξιοποιούνται όλες οι δυνατότητες των παραγωγικών δυνάμεων για την υπερνίκηση των δυσκολιών.

Κεντρικό πεδίο, στο οποίο κρίνεται η σοσιαλιστική οικοδόμηση, είναι η σχεδιασμένη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και η τελειοποίηση των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής, ώστε να εξασφαλίζεται η ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών σε συνεχώς ανώτερο επίπεδο. Στο κέντρο της προσοχής πρέπει να βρίσκεται η αξιοποίηση των νέων επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων σε πλατιά κλίμακα στην παραγωγή και στις υπηρεσίες, με σκοπό την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Η σχεδιασμένη και ορθολογική χρησιμοποίηση των υλικών, χρηματικών και εργασιακών πόρων. Ο κρατικός και εργατικός έλεγχος αντιμετωπίζει την κερδοσκοπία, το χρηματισμό, τη μαύρη αγορά.

Η σοσιαλιστική εξουσία υπολογίζει την επίδραση της λειτουργίας του νόμου της αξίας, αξιοποιεί τις εμπορευματοχρηματικές σχέσεις στα πλαίσια της σχεδιασμένης παραγωγής και της κοινωνικής ιδιοκτησίας, με στόχο το βάθεμα των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής. Στα πρώτα βήματα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, ανάλογα με τις συνθήκες και τα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει, μπορεί να επιτρέψει, κάτω από όρους, τη δράση ενός μέρους κεφαλαίου, του μη μονοπωλιακού.

Ανάλογα με τις διεθνείς συνθήκες και τον περίγυρο της χώρας, θα αναπτυχθούν διακρατικές σχέσεις, με αμοιβαίο όφελος, ανάμεσα στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες, ιδιαίτερα με χώρες που το επίπεδο ανάπτυξής τους, η φύση των προβλημάτων και των άμεσων ενδιαφερόντων τους μπορεί να εξασφαλίσει μια τέτοια ωφέλιμη συνεργασία.

Η Ελλάδα, που βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, ανήκει σε γεωγραφικοστρατηγικό χώρο στον οποίο αντικειμενικά υπάρχουν κράτη και λαοί που έχουν άμεσο συμφέρον να αντισταθούν στα οικονομικά, πολιτικά και στρατιωτικά κέντρα του ιμπεριαλισμού.

Η σοσιαλιστική πολιτιστική πολιτική, τόσο στην εκπαιδευτική όσο και στην πολιτιστική της πλευρά, έχει στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη του ανθρώπου. Συνδέει τη γενική μορφωτική ανάπτυξη με την επαγγελματική και επιστημονική ειδίκευση. Τη γενική πολιτιστική ανάπτυξη με την διαμόρφωση σοσιαλιστικής συνείδησης, η οποία κυρίως εκφράζεται στη στάση απέναντι στην εργασία και την κοινωνική ιδιοκτησία.

Με την επαναστατική κατάκτηση της εξουσίας από την εργατική τάξη και τους συμμάχους της αρχίζει η μεταβατική περίοδος από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό. Η ταξική πάλη δεν σταματά, αλλάζουν οι μορφές εκδήλωσής της. Οι επιβιώσεις και συνέπειες από τα κατάλοιπα του καπιταλισμού παραμένουν για σχετικά μεγάλο διάστημα, ανάλογα με τις συγκεκριμένες συνθήκες της κάθε χώρας. Η νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης δεν εξαλείφει τα αποτυπώματα αυτά αυτόματα, αλλά σε μια πορεία, ανάλογα με τις εσωτερικές συνθήκες και την επίδραση των διεθνών εξελίξεων. Ακόμα και μετά την οικοδόμηση των βάσεων του σοσιαλισμού και την κατάργηση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας υπάρχει αντικειμενική, υλική βάση, για την όξυνση παλιών και την εμφάνιση νέων αντιθέσεων. Όπως έδειξε η πείρα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης του 20ού αιώνα, η υποτίμηση των αντιθέσεων μπορεί να

οδηγήσει στη μετεξέλιξη τους σε σοβαρούς ανταγωνισμούς, στην υπόσκαψη της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, στην ενίσχυση των στοιχείων της αντεπανάστασης, στην παλινόρθωση του καπιταλισμού.

Ο σοσιαλισμός αποτελεί κοινωνία που η γέννηση και η ανάπτυξή της είναι αδιάρρηκτα δεμένη με την καθοδηγητική δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος, ως προμαχώνα της κοινωνικής προόδου. Ο πρωτοποριακός καθοδηγητικός ρόλος του Κόμματος αναπτύσσεται, επιβεβαιώνεται και κατοχυρώνεται στη δράση, στη ζωή.

Βασική προϋπόθεση αποτελεί η διαλεκτική σχέση κόμματος εξουσίας - μαζών, η ζωντανή του σύνδεση με την εργατική τάξη, τις εργατικές και τις άλλες λαϊκές οργανώσεις. Η σοσιαλιστική οικοδόμηση δεν είναι υπόθεση μιας επαναστατικής πρωτοπορίας που ασκεί εξουσία. Είναι υπόθεση της εργατικής τάξης, όλου του λαού.

Αποφασιστικό ρόλο παίζει η κοινωνική σύνθεση του Κόμματος, η πολιτική ανάδειξης εργατικών στελεχών, η ανάπτυξη της θεωρητικής και ιδεολογικής δουλειάς. Ο πρωτοποριακός ρόλος του Κόμματος συνδέεται και με την ικανότητά του να αναπτύσσει και να εμπλουτίζει την επαναστατική θεωρία με τη συνεχή μελέτη θεωρητικών και επιστημονικών ζητημάτων και τη γενίκευση της πείρας από τα νέα προβλήματα και τις αντιθέσεις που πρέπει να λύνει η οικοδόμηση του σοσιαλισμού.

Η ικανότητα του σοσιαλιστικού κοινωνικού συστήματος να υπερασπίζεται τον εαυτό του δε σταματά μόνο στην προσπάθεια για την πρόοδο και ανάπτυξη της σοσιαλιστικής οικονομίας και την αμυντική θωράκισή της. Συνεχίζεται και στην προσπάθεια να αναπτύσσεται και η ιδεολογική θωράκιση της εργατικής τάξης, γενικότερα του λαού, με την επίγνωση ότι ο μπερριαλισμός δεν παραιτείται από την προσπάθεια υπονόμευσης και ανατροπής της νέας κοινωνίας.

Η πρόοδος στη σοσιαλιστική οικοδόμηση εξαρτάται από τη διαπαιδαγώγηση του νέου τύπου ανθρώπου, που, μέσα σε σύνθετες και αντίξοες συνθήκες, μετέχει ενεργά και υπεύθυνα στη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Από τη συνεχή επαγρύπνηση και έγκαιρη αντιμετώπιση παραβιάσεων αρχών.

Το Κόμμα, ως πρωτοπορία της εργατικής τάξης, της τάξης που είναι σε θέση να εκφράσει και να υπερασπίσει τα συνολικά συμφέροντα της σοσιαλιστικής κοινωνίας, αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα του λαού. Επιβεβαιώνει τον πρωτοπόρο και καθοδηγητικό του ρόλο συνδυάζοντας σωστά τα καθήκοντα εξουσίας με το καθήκον της ιδεολογικής καθοδήγησης της εργατικής τάξης, των λαϊκών μαζών, για την ενεργητική συμμετοχή τους στην οικοδόμηση και στην διεύθυνση των κοινωνικών και πολιτικών υποθέσεων.

Η λαϊκή συμμετοχή και ο κοινωνικός έλεγχος, η προσέλκυση των εργαζομένων στην άσκηση των λειτουργιών της εξουσίας, δεν είναι ούτε αυθόρμητη διαδικασία ούτε εύκολη υπόθεση. Η σοσιαλιστική οικοδόμηση δε γίνεται στο έδαφος μιας ταξικά ομοιογενούς κοινωνίας. Η ζωντανή καθοδηγητική σχέση του Κόμματος με τους εργαζομένους και τις μαζικές τους οργανώσεις εξαρτάται από τη διατήρηση και ανάπτυξη των επαναστατικών χαρακτηριστικών του στις πιο διαφορετικές ιστορικές συνθήκες.

Το ΚΚΕ θα έχει στο κέντρο της προσοχής του την ανάπτυξη της λαϊκής πρωτοβουλίας, την αξιοποίηση του ρόλου των εργατικών ομάδων και των έμπειρων και ειδικευμένων στελεχών, τη ζωντανή δημοκρατική λειτουργία της κατώτερης βαθμίδας οργάνων διοίκησης και εξουσίας.

Θα αναπτύσσει συστηματική ιδεολογικοπολιτική, διαπαιδαγωγική δουλιά, ώστε η σχέση των εργαζομένων με τη σοσιαλιστική ιδιοκτησία να μη μετατραπεί σε υπαλληλική σχέση. Να μην αμβλυνθεί η εργασιακή πειθαρχία και η συνυπευθυνότητα, ιδίως στους εργαζόμενους εκείνους που τις απέκτησαν στις συνθήκες ενθουσιασμού της επαναστατικής περιόδου. Θα επαγρυπνά ώστε να αποτρέπονται φαινόμενα αυθαιρεσίας, διακρίσεων και προνομίων.

Οι αρνητικές επιδράσεις στη σοσιαλιστική συνείδηση της εργατικής τάξης, του λαού γενικότερα, μπορεί να μετριάζονται, να αμβλύνονται, να ανατρέπονται. Αυτό εξαρτάται από το βαθμό επίγνωσης των νέων φαινομένων και αντιθέσεων που προκύπτουν στην πορεία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης. Εξαρτάται από την ετοιμότητα, την επαγρύπνηση, τη δράση του Κόμματος, του σοσιαλιστικού κράτους.

Η εσωκομματική δημοκρατία και συλλογικότητα στη λειτουργία του Κόμματος, η συνεπής τήρηση των αρχών και κανόνων στη λειτουργία του, είναι σημαντικές προϋποθέσεις για την προφύλαξη από παρεκκλίσεις και παραβιάσεις.

Το ΚΚΕ σε συνθήκες εξουσίας πρέπει να κατοχυρώνει στον προσανατολισμό και στη δράση του: Τη σταθερή φροντίδα για την ανάπτυξη της συλλογικότητας, της δημοκρατικής εσωκομματικής ζωής. Την καλλιέργεια και αξιοποίηση της πρωτοβουλίας των εξωκομματικών οργανώσεων. Την αποτελεσματικότητα στον έλεγχο από πάνω προς τα κάτω και κυρίως από κάτω προς τα πάνω. Την κριτική και αυτοκριτική εξέταση της δουλιάς των στελεχών. Την ανάκλησή τους, όταν η δράση τους δεν είναι θετική.

Η αυστηρότητα απέναντι στα στελέχη που παραβιάζουν τις αρχές και τους κανόνες λειτουργίας του Κόμματος, την κομμουνιστική ηθική, είναι αδήριτη ανάγκη, αποφασιστικής σημασίας πρόβλημα, ιδιαίτερα για τα κόμματα εξουσίας που οικοδομούν το σοσιαλισμό.

Παρά τις μεγάλες σημερινές δυσκολίες, οι κομμουνιστές διατηρούμε την αισιοδοξία μας. Η ανθρωπότητα θα προχωρήσει μπροστά. Η εργατική τάξη θα πάρει τις τύχες της στα δικά της χέρια, σε κοινή δράση με τα άλλα καταπιεζόμενα λαϊκά στρώματα. Με αυτή τη βεβαιότητα το ΚΚΕ εκθέτει ανοικτά το Πρόγραμμά του, φιλοδοξώντας να γίνουν οι ιδέες του υλική δύναμη για τη ριζική κοινωνική αλλαγή. Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού θα ανοίξει μια νέα εποχή στην ιστορία του ελληνικού λαού και της χώρας μας.

Το Καταστατικό του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (1996-2013)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν καταστατικό από το 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ, που πραγματοποιήθηκε το Μάη του 1996. Διαμορφώθηκε από την τροποποίηση και συμπλήρωση των καταστατικών που εγκρίθηκαν από το 9ο, το 10ο και το 13ο συνέδρια του ΚΚΕ. Αξιοποιήθηκε επίσης η εμπειρία παλιότερη και πρόσφατη.

Το καταστατικό καθορίζει τους σκοπούς και το χαρακτήρα του ΚΚΕ, τις αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του. Ορίζει τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις, τα βασικά καθήκοντα και τους κανόνες δράσης των μελών, των οργανώσεων και των οργάνων του Κόμματος.

Η μεγάλη αξία και σημασία των καταστατικών αρχών και των κανόνων λειτουργίας του Κόμματος νέου τύπου έχουν πλήρως επιβεβαιωθεί στις οχτώ περίπου δεκαετίες ύπαρξης και δράσης του ΚΚΕ, καθώς και από την πλούσια πείρα του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Η συνειδητή και αποφασιστική υπεράσπιση των αρχών αυτών, όπως και η επίμονη και δημιουργική τήρηση και εφαρμογή τους, αποτελεί πρώτιστο καθήκον κάθε μέλους του Κόμματος. Καθήκον που ταυτίζεται με την υπεράσπιση αυτής της ίδιας της ύπαρξης του Κόμματος και των βασικών προϋποθέσεων για να μπορέσει να εκπληρώσει την ιστορική του αποστολή. Στα πλαίσια των καταστατικών αρχών εξασφαλίζονται οι βασικές προϋποθέσεις ώστε να εκδηλώνονται και να αναπτύσσονται ανεμπόδιστα οι προσωπικές αρετές, ικανότητες και η δράση κάθε μέλους, να συνδυάζονται αρμονικά με αυτές των άλλων μελών και να συμβάλλουν ως ένα σύνολο στην αποφασιστική ενίσχυση του Κόμματος και της πολιτικής του επιρροής, στην αποτελεσματική υπεράσπιση και προώθηση των άμεσων και μακροπρόθεσμων συμφερόντων της εργατικής τάξης και όλων των εργαζομένων και την ανύψωση των ιδεών και αξιών του Κόμματος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α. Το ΚΚΕ είναι το Κόμμα της εργατικής τάξης, η συνειδητή οργανωμένη πρωτοπορία της, η ανώτατη μορφή οργάνωσής της. Είναι επαναστατική οργάνωση εθελοντών ομοϊδεατών και αγωνίζεται για την ανατροπή του καπιταλισμού και την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής-κομμουνιστικής κοινωνίας, στην οποία θα καταργηθεί κάθε εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, κάθε καταπίεση και θα διασφαλιστεί ένα ανώτερο επίπεδο ζωής και δικαιωμάτων για το λαό, ισότητα δυνατοτήτων και δικαιωμάτων, ολόπλευρη πρόοδος του ελληνικού λαού.

Το ΚΚΕ φιλοδοξεί να δώσει όλες του τις δυνάμεις για την οικοδόμηση της ανώτερης αυτής κοινωνίας, έχοντας πλήρη συνείδηση ότι θα είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων και της ουσιαστικής συμμετοχής τους, τόσο στον αγώνα για την κατάκτησή της, όσο και στην οικοδόμηση, διαφύλαξη και στερέωσή της.

Το ΚΚΕ, στον αγώνα αυτόν, εκφράζει ταυτόχρονα τα συμφέροντα και όλων των εργαζομένων, στις πόλεις και τα χωριά, των γυναικών και της νεολαίας, όλων όσοι υποφέρουν από την εξουσία του κεφαλαίου και έχουν συμφέρον από την

αντικατάστασή της. Η εργατική τάξη, φορέας τη σοσιαλιστικής αλλαγής, πρωτοστατώντας στην πάλη για την ανατροπή του καπιταλισμού, αγωνίζεται όχι μόνο για τη δική της απελευθέρωση, αλλά και για την απελευθέρωση όλων των εργαζομένων.

Για τους λόγους αυτούς η ύπαρξη του ΚΚΕ και η ισχυροποίησή του στην ελληνική κοινωνία αποτελεί ιστορική αναγκαιότητα. Η εργατική τάξη, για να αναπτύξει με επιτυχία την πάλη της ενάντια στην καθημερινή καταπίεση του κεφαλαίου και να θέσει τέρμα στην εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο, έχει ανάγκη από τη δική της αυτοτελή πολιτική οργάνωση, από ένα μαζικό επαναστατικό Κόμμα, ικανό να καθοδηγεί την πάλη της για τα ζωτικά της συμφέροντα και την οικοδόμηση μιας νέας κοινωνίας.

β. Στη δράση του για την υλοποίηση των υψηλών αυτών σκοπών, το ΚΚΕ καθοδηγείται από την κοσμοθεωρία του μαρξισμού-λενινισμού και τον προλεταριακό διεθνισμό. Εμπνέεται από τη μεγάλη Οχτωβριανή Σοσιαλιστική Επανάσταση, από τις πλούσιες αγωνιστικές παραδόσεις του ελληνικού λαού. Αξιοποιεί τα διδάγματα, θετικά και αρνητικά, από την οικοδόμηση του σοσιαλισμού που γνωρίσαμε.

Το ΚΚΕ στηριγμένο στην κοσμοθεωρία του, διαμορφώνει το πρόγραμμα και την πολιτική του, με βάση την ανάλυση της ελληνικής και διεθνούς πραγματικότητας, τη γενίκευση της πείρας των κοινωνικών και πολιτικών αγώνων και την πρόοδο της γνώσης στην Ελλάδα και σε όλον τον κόσμο.

γ. Το πέρασμα από την καπιταλιστική κοινωνία, που βρίσκεται σε βαθιά κρίση, σε μια σοσιαλιστική κοινωνία προϋποθέτει την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από την εργατική τάξη, την κοινωνικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής και την απελευθέρωση της δημιουργικής δράσης των εργαζομένων, του λαού, της νεολαίας. Το ΚΚΕ αγωνίζεται με όλες τις δυνάμεις του, για να συνειδητοποιηθεί αυτή η ανάγκη από την εργατική τάξη και τους συμμάχους της. Στα πλαίσια αυτά εξαντλεί κάθε δυνατότητα, μέσα από καθημερινούς αγώνες, για τη βελτίωση της ζωής των εργαζομένων, την υπεράσπιση και διεύρυνση των οικονομικών, πολιτικών, συνδικαλιστικών, πολιτιστικών τους δικαιωμάτων και ελευθεριών, την υπεράσπιση της εθνικής ανεξαρτησίας, για την ειρήνη και την προστασία του περιβάλλοντος.

Στον αγώνα αυτόν επιδιώκει τη συνένωση όλων των εργαζομένων σε μια ισχυρή συμμαχία ενάντια στον ιμπεριαλισμό, στην ασύδοτη εκμετάλλευση και δράση της οικονομικής ολιγαρχίας, ντόπιας και ξένης για ουσιαστικές αντιιμπεριαλιστικές, αντιμονοπωλιακές και δημοκρατικές αλλαγές.

δ. Η οργανωτική συγκρότηση και η λειτουργία του ΚΚΕ βρίσκεται σε αρμονία με τους σκοπούς και τον επαναστατικό χαρακτήρα του. Θεμελιακές αρχές του είναι ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός, η συλλογικότητα, ο έλεγχος, η κριτική και αυτοκριτική.

Η συνεπής, ολοκληρωμένη και δημιουργική εφαρμογή των αρχών αυτών, και ειδικά του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, εξασφαλίζει ενότητα λόγων και έργων, συλλογική και ατομική ευθύνη, δημοκρατική συζήτηση και λειτουργία και ταυτόχρονα ενιαία συνειδητή πειθαρχία στη δράση. Συμβάλλει στη διαπαιδαγώγηση αγωνιστών με κύρος, ήθος και αναπτυγμένο αίσθημα κριτικής και αυτοκριτικής στάσης και στη συνεχή διεύρυνση, και ενίσχυση των δεσμών του με την εργατική τάξη, τους εργαζομένους, το λαό.

Η ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική ενότητα του Κόμματος είναι απαραίτητος όρος για την εκπλήρωση των σκοπών του.

ε. Το ΚΚΕ βασίζεται στην αρχή του προλεταριακού διεθνισμού. Στηρίζει το διεθνισμό του στα κοινά συμφέροντα της εργατικής τάξης, στα κοινά οράματα και τους σκοπούς των κομμουνιστών όλων των χωρών. Διαπαιδαγωγεί τα μέλη του στο πνεύμα του προλεταριακού διεθνισμού, της διεθνούς αλληλεγγύης και συνεργασίας με τους εργαζομένους όλου του κόσμου. Εκπληρώνει με συνέπεια τις διεθνιστικές του υποχρεώσεις, συμμετέχει στον αγώνα για την ανασυγκρότηση, την ενότητα και το δυνάμωμα του διεθνούς κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος.

Το ΚΚΕ συνδέει διαλεκτικά το διεθνισμό με τον πατριωτισμό. Είναι γνήσιος και αντάξιος κληρονόμος των εθνικών, δημοκρατικών και επαναστατικών παραδόσεων του ελληνικού λαού. Αντιπαλεύει κάθε εκδήλωση φασισμού, εθνικισμού, σοβινισμού και ρατσισμού.

Μέλη του Κόμματος: Υποχρεώσεις και δικαιώματα

Άρθρο 1.

Μέλος του ΚΚΕ μπορεί να γίνει κάθε άνδρας και γυναίκα, άνω των 18 χρόνων, με τον όρο ότι αποδέχεται το πρόγραμμα και το καταστατικό του, ότι ανήκει και να δουλεύει σε μία από τις οργανώσεις του και ότι πληρώνει κανονικά τη συνδρομή του.

Άρθρο 2.

α) Μέλη του Κόμματος γίνονται εργάτες, αγρότες, άλλοι εργαζόμενοι, διανοούμενοι και άλλα πρόσωπα πρωτοπόροι στους αγώνες του λαού.

β) Η ένταξη νέων μελών στο Κόμμα γίνεται μόνον ατομικά. Για να γίνει κάποιος μέλος του Κόμματος πρέπει πρώτα να γίνει δόκιμο μέλος. Η δοκιμασία διαρκεί 6 μήνες.

γ) Η ένταξη στο Κόμμα του δόκιμου μέλους γίνεται με τη σύσταση δύο τακτικών μελών του Κόμματος, οι οποίοι πρέπει να τον γνωρίζουν το λιγότερο ένα χρόνο. Τα κομματικά μέλη που κάνουν τις συστάσεις είναι υπεύθυνα απέναντι στο Κόμμα για την πρότασή τους.

Τα μέλη της Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας (ΚΝΕ), που έχουν την απαιτούμενη ηλικία και ένα (1) τουλάχιστο χρόνο ζωής στην ΚΝΕ και ζητούν να μπουν στο Κόμμα, γίνονται απευθείας τακτικά μέλη με τη σύσταση δύο τακτικών μελών του Κόμματος και των κομματικών μελών του καθοδηγητικού οργάνου της αντίστοιχης οργάνωσης της ΚΝΕ.

Η κομματική ηλικία του μέλους του Κόμματος υπολογίζεται από τη μέρα που η συνέλευση της ΚΟΒ αποφάσισε την ένταξή του στο Κόμμα ως δόκιμου μέλους. Για το μέλος του Κόμματος που προέρχεται από την ΚΝΕ, στο κομματικό του μητρώο σημειώνεται ο χρόνος που ήταν στην ΚΝΕ, πριν γίνει μέλος του Κόμματος, ως χρόνος θητείας στην ΚΝΕ. Η ένταξη στο Κόμμα αποφασίζεται από τη συνέλευση της

ΚΟΒ και η απόφαση αυτή επικυρώνεται από το αμέσως ανώτερο όργανο το αργότερο μέσα σε δύο μήνες.

Το δόκιμο μέλος έχει όλες τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του μέλους εκτός από το δικαίωμα να εκλέγει και να εκλέγεται. Η ψήφος του είναι συμβουλευτική. Το γραφείο της ΚΟΒ οφείλει να δίνει κάθε δυνατή βοήθεια στα νέα μέλη, ώστε να μπορέσουν να ξεκινήσουν σωστά την κομματική τους ζωή, να αφομοιώνουν δημιουργικά τις αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του Κόμματος. Για να γίνει ένα δόκιμο μέλος τακτικό, αποφασίζει η συνέλευση της Κομματικής Οργάνωσης Βάσης. Η απόφαση παίρνεται με πρόταση του Γραφείου της ΚΟΒ παρουσία του ενδιαφερομένου. Η απόφαση επικυρώνεται από το αμέσως ανώτερο καθοδηγητικό όργανο μέσα σε δύο μήνες.

δ) Πρώην μέλη άλλων κομμάτων γίνονται δεκτά ως δόκιμα μέλη του ΚΚΕ, μετά από σύσταση δύο μελών του Κόμματος με δύο χρόνια κομματική ζωή. Στις περιπτώσεις αυτές χρειάζεται επικύρωση από την Επιτροπή Πόλης ή τη Νομαρχιακή Επιτροπή.

Όταν πρόκειται για ηγετικά στελέχη άλλου κόμματος, απαιτείται απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής.

Ομαδική προσχώρηση στο ΚΚΕ από άλλα πολιτικά κόμματα μπορεί να γίνει ύστερα από έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής. Μετά την έγκριση αυτή εξετάζεται από την ΚΟΒ ατομικά η αίτηση κάθε μέλους της ομάδας.

ε) Μέλη του ΚΚΕ που ζουν σε άλλη χώρα μπορούν να περάσουν στο αντίστοιχο κόμμα της χώρας αυτής, με έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής. Επίσης χρειάζεται έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής για να γίνει δεκτό στο Κόμμα μέλος άλλου κομμουνιστικού ή εργατικού Κόμματος.

στ) Το μέλος του ΚΚΕ δεν μπορεί να ανήκει και σε άλλο κόμμα.

Άρθρο 3.

Το μέλος του ΚΚΕ παντού όπου βρίσκεται και ιδιαίτερα στο χώρο εργασίας του αντιπροσωπεύει το Κόμμα.

Συνδέει το Κόμμα με τους εργαζομένους του χώρου, μεταφέρει στην οργάνωση που ανήκει τα προβλήματα, τις γνώμες και τις διαθέσεις τους και είναι υπεύθυνο για την προώθηση και εφαρμογή της πολιτικής, των θέσεων και αποφάσεων του Κόμματος. Το ΚΚΕ στηρίζει την επιτυχία των άμεσων και μακροπρόθεσμων σκοπών του, το κύρος και τη δύναμή του στην ενεργητικότητα, την πρωτοβουλία, την ικανότητα και μαχητικότητα των μελών του. Από τη σχέση αυτή απορρέουν τα παρακάτω δικαιώματα και υποχρεώσεις για όλα τα μέλη του Κόμματος.

Άρθρο 4.

Το μέλος του Κόμματος έχει τις παρακάτω υποχρεώσεις:

Να συμμετέχει στις συνελεύσεις της ΚΟΒ που ανήκει. Να παίρνει μέρος προσωπικά στη συζήτηση, τη λήψη αποφάσεων και στην πρακτική δουλειά της οργάνωσής του. Να συμβάλλει στην επεξεργασία της πολιτικής του Κόμματος με τον προβληματισμό του και την πείρα από την πρακτική του δράση. Να εφαρμόζει τις αποφάσεις της

ΚΟΒ και των ανώτερων καθοδηγητικών οργάνων, ανεξάρτητα από τις προσωπικές του απόψεις. Να προβάλλει στους εργαζομένους την πολιτική και την ιδεολογία του Κόμματος. Να συμβάλλει στη στερέωση και διεύρυνση των δεσμών του με τους εργάτες και τους άλλους εργαζομένους, στη διαφώτιση και στην οργάνωσή τους. Να φροντίζει για την άνοδο της κυκλοφορίας του "Ριζοσπάστη" και των άλλων εντύπων του Κόμματος.

Να ανήκει στο σωματείο του, το συνεταιρισμό ή άλλη μαζική λαϊκή οργάνωση του χώρου εργασίας ή της περιοχής του και να είναι πρωτοπόρος στα πλαίσια αυτών των οργανώσεων. Να δουλεύει δραστήρια για τη δημιουργία μαζικών οργανώσεων όπου δεν υπάρχουν.

Να μελετά το "Ριζοσπάστη" και τα άλλα έντυπα του Κόμματος για να μπορεί να προβάλλει την πολιτική του και να την υπερασπίζεται από τις διαστρεβλώσεις, τη συκοφαντία, την άδικη κριτική. Να φροντίζει διαρκώς για τη γνώση της θεωρίας του μαρξισμού-λενινισμού, για τη βελτίωση του ιδεολογικού-μορφωτικού και πολιτικού του επιπέδου, ώστε να είναι σε θέση να εκπληρώνει με συνέπεια τον πρωτοπόρο ρόλο του, να αγωνίζεται με σταθερότητα, να παλεύει αποφασιστικά και με αδιαλλαξία ενάντια στην αστική ιδεολογία, τις δεξιές και αριστερές παρεκκλίσεις από τη θεωρία του μαρξισμού-λενινισμού.

Να αγωνίζεται δραστήρια για την ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική ενότητα του Κόμματος, να τηρεί και να υπερασπίζεται το καταστατικό και τις αρχές του.

Να αναπτύσσει την εσωκομματική δημοκρατία και να αγωνίζεται ενάντια σε κάθε παραβίαση των κανόνων λειτουργίας, την επανάπαυση, την ιδιοτέλεια, την οικογενειακότητα και τον τοπικισμό. Να αντιμετωπίζει αποφασιστικά κάθε απόπειρα παρεμπόδισης της κριτικής ενάντια σε καθετί που προκαλεί ζημιά στο Κόμμα και δυσκολεύει την ελεύθερη έκφραση γνώμης και, ανεξάρτητα από πρόσωπα, να απευθύνεται γι' αυτό στα κομματικά όργανα ως την Κεντρική Επιτροπή.

Να προσελκύει στο ΚΚΕ νέα μέλη, να συμβάλλει ακούραστα για το οργανωτικό δυνάμωμα του Κόμματος και τη διαρκή βελτίωση των μεθόδων της κομματικής δουλειάς.

Να περιφρουρεί το Κόμμα από τις επιθέσεις των κάθε λογής αντιπάλων του, αναπτύσσοντας την επαναστατική επαγρύπνηση. Να υπερασπίζεται παντού, πάντοτε και κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες, χωρίς υποχωρήσεις τα ιδανικά και τους σκοπούς του Κόμματος. Να περιφρουρεί το Κόμμα στην πρακτική του δουλειά, στην ανάκριση, το δικαστήριο και τη φυλακή και να υπερασπίζεται σταθερά τις αξίες και τον υψηλό τίτλο του μέλους του ΚΚΕ.

Υποχρέωση του κομματικού μέλους είναι να ασκεί, ταυτόχρονα με τις υποχρεώσεις, τα δικαιώματά του που απορρέουν από το Καταστατικό του Κόμματος.

Άρθρο 5.

Το μέλος του Κόμματος έχει τα παρακάτω δικαιώματα:

Να συμμετέχει στη συζήτηση για τη διαμόρφωση της πολιτικής του Κόμματος στις συνελεύσεις της ΚΟΒ και στα όργανα που είναι μέλος, στις συνδιασκέψεις και τα συνέδρια ως εκλεγμένος αντιπρόσωπος. Να συμμετέχει στις συζητήσεις και το διάλογο που ορίζει η Κεντρική Επιτροπή μέσω του κομματικού τύπου.

Να παίρνει μέρος στην εκλογή των καθοδηγητικών οργάνων του Κόμματος και να εκλέγεται σ' αυτά, εφόσον συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις του Καταστατικού.

Να εκφράζει ελεύθερα και υπεύθυνα στα αρμόδια όργανα και σώματα τη γνώμη του για τη δράση κάθε μέλους και στελέχους του Κόμματος οποιουδήποτε καθοδηγητικού οργάνου και οργάνωσης.

Να απαιτεί υπεύθυνη πληροφόρηση από τα κομματικά όργανα για τα κομματικά ζητήματα. Να ενημερώνεται με κάθε δυνατή επάρκεια για την ιδεολογική και πολιτική στήριξη των αποφάσεων που μπαίνουν για εφαρμογή, καθώς και για τη δράση των οργάνων και των στελεχών.

Να απευθύνεται για κάθε κομματικό ή προσωπικό ζήτημα στην οργάνωση που ανήκει, καθώς και σε οποιοδήποτε ανώτερο καθοδηγητικό όργανο της οργάνωσής του μέχρι την ΚΕ και το συνέδριο του Κόμματος. Να απαιτεί να του δίνονται έγκαιρα αιτιολογημένες απαντήσεις σε προτάσεις ή ερωτήματα και όταν τις θεωρεί μη ικανοποιητικές ή έχουν προκύψει νέα στοιχεία, μπορεί να επανέρχεται. Οι ΚΟΒ ή τα καθοδηγητικά όργανα είναι υποχρεωμένα να αντιμετωπίζουν υπεύθυνα οποιοδήποτε θέμα προκύπτει σε βάρος μέλους του Κόμματος και να φροντίζουν για την έγκαιρη ενημέρωσή του.

Να παίρνει μέρος στις κομματικές συνελεύσεις και συνεδριάσεις των οργάνων ή επιτροπών που ανήκει, όταν εξετάζεται ζήτημα που αφορά τη δράση του.

Να απαιτεί την απαρτέγκλιτη εφαρμογή των κανόνων λειτουργίας των οργανώσεων και των οργάνων του Κόμματος.

Άρθρο 6.

Όλα τα μέλη του Κόμματος έχουν τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ο κομμουνιστής δεν μπορεί να έχει ο ίδιος ούτε να ανέχεται να υπάρχουν προνόμια από τη συμμετοχή του στο Κόμμα.

Το μέλος του ΚΚΕ καλλιεργεί και αναπτύσσει τη συντροφικότητα στην αντιμετώπιση των κομματικών ζητημάτων και στις σχέσεις του με τους συντρόφους του. Διακρίνεται για το ήθος του απέναντι στους συνανθρώπους του, στην εργασία, την οικογένεια και γενικότερα την καθημερινή ζωή.

Άρθρο 7.

Το ΚΚΕ, που αγωνίζεται για την ισοτιμία των δύο φύλων στην κοινωνία, θεωρεί προϋπόθεση γι' αυτό την προώθηση της ισοτιμίας μέσα στις γραμμές του. Η ένταξη γυναικών στο Κόμμα πρέπει να είναι μόνιμη φροντίδα. Όλες οι κομματικές οργανώσεις οφείλουν να αναπτύσσουν μόνιμα και σταθερά τη δράση τους για τα δικαιώματα των γυναικών και τη συμμετοχή τους στους κοινωνικούς και πολιτικούς αγώνες.

Άρθρο 8.

Κάθε μέλος που μετακινείται από μια οργάνωση στην ακτίνα δράσης άλλης οργάνωσης οφείλει να ειδοποιεί έγκαιρα την οργάνωσή του, για να σταλεί η κομματική του σύνδεση στην οργάνωση που πηγαίνει. Για μετακίνηση στελεχών χρειάζεται έγκριση του αντίστοιχου καθοδηγητικού οργάνου.

Οργανωτικές αρχές συγκρότησης και λειτουργίας του ΚΚΕ

Άρθρο 9.

Η συγκρότηση και λειτουργία του ΚΚΕ στηρίζεται στην αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού.

Ο δημοκρατικός συγκεντρωτισμός διασφαλίζει στο Κόμμα την ικανότητα, μέσα από πλατιά και ελεύθερη συζήτηση, να γενικεύει τις απόψεις και εμπειρίες των μελών του Κόμματος, των εξωκομματικών και των εργαζομένων, να καταλήγει σε συλλογικές αποφάσεις και ταυτόχρονα να δρα με ενότητα, αποφασιστικότητα και πειθαρχία για την εφαρμογή τους. Με βάση την αρχή αυτή η δημιουργία και δράση οργανωμένων ομάδων στο Κόμμα δεν επιτρέπεται. Υπονομεύει την ενότητά του, τη δημοκρατική του λειτουργία και την αποτελεσματικότητά του στη δράση.

Βασικά συστατικά στοιχεία του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού είναι η εσωκομματική δημοκρατία και ο συγκεντρωτισμός.

Εσωκομματική Δημοκρατία σημαίνει:

Ισότητα όλων των μελών του Κόμματος ως προς τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις. Διασφάλιση του δικαιώματος να εκφράζουν ελεύθερα και υπεύθυνα τη γνώμη τους σε όλα τα ζητήματα του Κόμματος, σύμφωνα με το Καταστατικό.

Αιρετότητα και ανακλητότητα των καθοδηγητικών οργάνων ή μελών αυτών των οργάνων, από το Γραφείο της Οργάνωσης Βάσης ως την Κεντρική Επιτροπή. Τακτική και έκτακτη λογοδοσία στις οργανώσεις και τα σώματα που τα εξέλεξαν. Συστηματική ενημέρωση των κομματικών οργανώσεων για τις αποφάσεις τους.

Διασφάλιση της προσωπικής συμβολής, πρωτοβουλίας και ευθύνης όλων των κομματικών μελών στη λήψη και εφαρμογή των αποφάσεων.

Εξασφάλιση του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι σε όλα τα μέλη του Κόμματος.

Πρωτοβουλία όλων των κομματικών οργανώσεων να λύνουν τα τοπικά τους ζητήματα με αυτοτέλεια και ευθύνη μέσα στα πλαίσια της πολιτικής και των γενικών θέσεων του Κόμματος.

Συγκεντρωτισμός σημαίνει:

Ένταξη της λειτουργίας και δράσης όλων των οργανώσεων του Κόμματος κάτω από ένα ενιαίο Κέντρο -την Κεντρική Επιτροπή- που είναι το ανώτατο όργανο για την περίοδο μεταξύ των συνεδρίων.

Υποχρεωτική εφαρμογή των αποφάσεων των ανώτερων καθοδηγητικών οργάνων από τα παρακάτω όργανα, τις κομματικές οργανώσεις και τα μέλη του Κόμματος.

Συνειδητή κομματική πειθαρχία και υποταγή της μειοψηφίας στην πλειοψηφία. Σε περίπτωση διαφωνίας, όσοι διαφωνούν είναι υποχρεωμένοι να εφαρμόζουν την απόφαση που πάρθηκε από την πλειοψηφία.

Άρθρο 10.

Ο έλεγχος, η κριτική και η αυτοκριτική είναι συστατικά στοιχεία της λειτουργίας του Κόμματος. Βοηθούν στην εφαρμογή των αποφάσεων και την ανάπτυξη της δράσης, στη γενίκευση της πείρας, στην αντιμετώπιση των αδυναμιών, στη διόρθωση λαθών, στη διαπαιδαγώγηση στελεχών και μελών, στο δυνάμωμα της συνειδητής κομματικής πειθαρχίας. Η κριτική όμως πρέπει να γίνεται μόνο μέσα στα αρμόδια όργανα και σώματα του Κόμματος. Στελέχη και μέλη που εμποδίζουν την κριτική φέρνουν σοβαρή ευθύνη και αντιμετωπίζουν κυρώσεις, μέχρι και διαγραφή από το Κόμμα.

Άρθρο 11.

Ανώτατη αρχή της κομματικής καθοδήγησης είναι η αρχή της συλλογικότητας, όρος απαραίτητος για την κανονική λειτουργία και δράση των κομματικών οργανώσεων, τη σωστή διαπαιδαγώγηση των στελεχών, την ανάπτυξη της δραστηριότητας και πρωτοβουλίας των κομματικών μελών.

Η αρχή της συλλογικότητας περιορίζει τον υποκειμενισμό, διασφαλίζει τις πιο σωστές και ολοκληρωμένες αποφάσεις, συμβάλλει στην ενότητα δράσης του Κόμματος. Στο Κόμμα δεν πρέπει να υπάρχουν μονοπρόσωπες αποφάσεις που να υποκαθιστούν τις συλλογικές αποφάσεις των οργάνων. Η αρχή της συλλογικότητας δεν καταργεί την ατομική ευθύνη ούτε και υποβαθμίζει την ατομική προσφορά. Στα πλαίσια της συλλογικότητας μπορεί και πρέπει να αναδειχθούν τα ατομικά χαρακτηριστικά κάθε κομματικού μέλους.

Άρθρο 12.

Η εκλογή των καθοδηγητικών οργάνων, των γραμματέων και των γραφείων τους, καθώς και των αντιπροσώπων για τα σώματα, γίνεται με μυστική ψηφοφορία, αφού έχει προηγηθεί η προβλεπόμενη από τον κανονισμό διαδικασία.

Θεωρούνται εκλεγμένοι εκείνοι που συγκεντρώνουν το 50%+1 των ψήφων των παρευρισκομένων με δικαίωμα ψήφου.

Αν, μετά από δύο συνεχείς ψηφοφορίες οι υποψήφιοι δεν συγκεντρώνουν το 50%+1 για να εκλεγούν, σε τρίτη τελική ψηφοφορία εκλέγονται με βάση τη σειρά προτίμησης σε σταυρούς. Όλες οι άλλες αποφάσεις για πολιτικά ζητήματα, καθώς και για τρέχοντα προβλήματα παίρνονται με ανοιχτή ψηφοφορία και σχετική πλειοψηφία.

Άρθρο 13.

α) Το Κόμμα οικοδομείται σε παραγωγική-εδαφική βάση. Οι οργανώσεις βάσεις δημιουργούνται στις βιομηχανικές ή άλλες επιχειρήσεις, στις υπηρεσίες, στους κλάδους και τους τόπους κατοικίας, σε πόλεις και χωριά. Τα κομματικά μέλη που

εργάζονται σε μεγάλες βιομηχανικές ή άλλες επιχειρήσεις υποχρεούνται να ανήκουν στις οργανώσεις αυτές. Οι εξαιρέσεις αποφασίζονται από τις νομαρχιακές επιτροπές. Με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής, εφόσον κρίνεται αναγκαίο, δημιουργούνται κομματικές οργανώσεις στις χώρες που ζουν Έλληνες μετανάστες και φοιτητές.

β) Οι Κομματικές Οργανώσεις Βάσης συνενώνονται σε οργανώσεις αχτίδων, νομών, περιοχών.

γ) Βασικά οργανωτικά επίπεδα είναι:

Η Κομματική Οργάνωση Βάσης

Η Αχτιδική Επιτροπή

Η Νομαρχιακή Επιτροπή

Η Επιτροπή Περιοχής

Η Κεντρική Επιτροπή

Οι Κομματικές Οργανώσεις Αθήνας, Πειραιά, Θεσ/νίκης αντιστοιχούν σε οργανώσεις Περιοχών.

Σε χώρους και κλάδους με ιδιαίτερη σημασία, η Κεντρική Επιτροπή μπορεί να δημιουργεί ΚΟΒ και κομματικές ή αχτιδικές επιτροπές με την άμεση καθοδήγησή της.

Καθοδηγητικά όργανα του ΚΚΕ

Άρθρο 14.

Το συνέδριο είναι το ανώτατο καθοδηγητικό όργανο του Κόμματος. Τακτικό συνέδριο συγκαλείται από την Κεντρική Επιτροπή κάθε 4 χρόνια. Έκτακτο συνέδριο μπορεί να συγκληθεί:

Με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής

Με πρόταση μιας επιτροπής περιοχής ή μιας από τις επιτροπές πόλης Αθήνας-Πειραιά-Θεσσαλονίκης, εφόσον αυτή εγκριθεί και από άλλες επιτροπές περιοχής που εκπροσωπούν το 50% των μελών.

Η πρόταση αυτή πρέπει να υποβληθεί στην Κεντρική Επιτροπή. Η Κεντρική Επιτροπή είναι υποχρεωμένη να τη θέσει στην κρίση των άλλων επιτροπών περιοχής και των επιτροπών πόλεων Αθήνας-Πειραιά-Θεσσαλονίκης μέσα σε 3 μήνες το αργότερο, από τη μέρα που υποβλήθηκε. Η Κεντρική Επιτροπή υποχρεούται να προχωρήσει στην πραγματοποίηση του συνεδρίου το αργότερο σε δύο μήνες. Και στις δυο περιπτώσεις δεν μπορεί να ζητηθεί σύγκληση έκτακτου συνεδρίου για τα ίδια θέματα πριν περάσει ένας χρόνος.

Άρθρο 15.

Η απόφαση για τη σύγκληση του συνεδρίου και τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθεί ανακοινώνονται από την Κεντρική Επιτροπή, τουλάχιστον 3 μήνες πριν από τη σύγκλησή του. Το συνέδριο είναι σε απαρτία, αν οι παρόντες αντιπρόσωποι, αποτελούν την πλειοψηφία των αντιπροσώπων που εκλέχτηκαν. Οι αντιπρόσωποι για το συνέδριο εκλέγονται με ενιαίο μέτρο, που καθορίζει η Κεντρική Επιτροπή, από τις συνδιασκέψεις περιοχών και τις οργανώσεις που καθοδηγεί άμεσα η Κεντρική Επιτροπή. Τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής και της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου που δεν έχουν εκλεγεί αντιπρόσωποι παίρνουν μέρος στο συνέδριο με δικαίωμα λόγου.

Άρθρο 16.

Το συνέδριο του Κόμματος:

Συζητά και κρίνει την έκθεση της Κεντρικής Επιτροπής και της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου.

Καθορίζει τη γενική γραμμή και τακτική του Κόμματος.

Ψηφίζει ή τροποποιεί το πρόγραμμα και το καταστατικό του Κόμματος.

Εκλέγει την Κεντρική Επιτροπή και την Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου.

Για να εκλεγεί κάποιος στα όργανα αυτά πρέπει να έχει 7 τουλάχιστον χρόνια κομματική ηλικία.

Ο αριθμός των μελών της Κεντρικής Επιτροπής και των μελών της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου καθορίζεται από το συνέδριο.

Άρθρο 17.

Η Κεντρική Επιτροπή είναι το καθοδηγητικό όργανο του Κόμματος ανάμεσα στα συνέδρια:

- α) Καθοδηγεί όλη την ιδεολογική-πολιτική-οργανωτική δράση του Κόμματος.
- β) Εξετάζει τακτικά τον απολογισμό δράσης του Πολιτικού Γραφείου.
- γ) Καθορίζει την πολιτική και τις σχέσεις του Κόμματος με άλλα Κόμματα ή οργανώσεις με βάση τις κατευθύνσεις του συνεδρίου.
- δ) Τοποθετεί τους υπεύθυνους στα κεντρικά μέσα μαζικής ενημέρωσης του Κόμματος, έντυπα και ηλεκτρονικά.
- ε) Αποφασίζει τη δημιουργία βοηθητικών τμημάτων και επιτροπών της Κεντρικής Επιτροπής και τοποθετεί τους υπεύθυνους σε αυτά.
- στ) Αποφασίζει για τους υποψήφιους σε δημόσιες αιρετές θέσεις ευρύτερης ή πανελλαδικής σημασίας.
- ζ) Αποφασίζει για την ανάκληση από δημόσιες αιρετές θέσεις της χώρας, μελών του Κόμματος που τις κατέχουν.

η) Καθορίζει το ποσοστό των εσόδων που πρέπει να αποδίδουν οι οργανώσεις του Κόμματος στο Κεντρικό Ταμείο. Διαχειρίζεται τα οικονομικά, τις επιχειρήσεις και όλη την περιουσία του Κόμματος.

Άρθρο 18.

Η Κεντρική Επιτροπή εκλέγει Γενικό Γραμματέα και Πολιτικό Γραφείο. Το πολιτικό γραφείο έχει την ευθύνη της καθοδήγησης του Κόμματος ανάμεσα στις συνόδους της Κεντρικής Επιτροπής με βάση τις αποφάσεις της. Ο αριθμός των μελών του ορίζεται από την Κεντρική Επιτροπή. Στο χρονικό διάστημα ανάμεσα στις συνόδους της Κεντρικής Επιτροπής το Πολιτικό Γραφείο ενημερώνει τα μέλη της για τα ζητήματα του Κόμματος. Το Πολιτικό Γραφείο με την όλη του τη δράση και λειτουργία οφείλει να ενισχύει τον καθοδηγητικό ρόλο και την ευθύνη της ΚΕ.

Η Κεντρική Επιτροπή εκλέγει από τα μέλη της Γραμματεία. Η Γραμματεία ασχολείται με την καθοδήγηση των οργανώσεων, με τον έλεγχο εφαρμογής των αποφάσεων και τη διεκπεραίωση τρεχόντων ζητημάτων της Κεντρικής Επιτροπής και του Πολιτικού Γραφείου. Ο αριθμός των μελών της Γραμματείας και οι ακριβείς αρμοδιότητές της, καθορίζονται από την Κεντρική Επιτροπή.

Άρθρο 19.

Η Κεντρική Επιτροπή συνέρχεται σε ταχτική σύνοδο κάθε 4 μήνες και έκτακτα με απόφαση του Πολιτικού Γραφείου. Τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου συμμετέχουν στις συνόδους της Κεντρικής Επιτροπής με δικαίωμα λόγου και συμβουλευτικής ψήφου. Σε ειδικές περιπτώσεις, η Κεντρική Επιτροπή συγκαλεί ευρεία σύνοδο όπου παίρνουν μέρος και άλλα κομματικά στελέχη που καθορίζει η ίδια.

Άρθρο 20.

Η Κεντρική Επιτροπή εκλέγει Επιτροπή Κομματικού Ελέγχου (ΕΚΕ), η οποία:

Εξετάζει τις καταγγελίες που υποβάλλονται από τις κομματικές οργανώσεις και μέλη του Κόμματος για παραβιάσεις από μέλη, όργανα και οργανώσεις, της κομματικής πειθαρχίας, του καταστατικού, του προγράμματος, καθώς επίσης και τις ενστάσεις κατά των αποφάσεων διαγραφής από το Κόμμα ή επιβολής άλλων κομματικών ποινών. Συντάσσει σχετικό πόρισμα με τις προτάσεις της προς την Κεντρική Επιτροπή, για τελικές αποφάσεις. Εξετάζει αιτήσεις αποκατάστασης μελών του Κόμματος που για διάφορους λόγους έχουν χάσει την κομματική τους ιδιότητα και προσδιορίζει την κομματική τους ηλικία. Η Επιτροπή Κομματικού Ελέγχου εκλέγει από τα μέλη της τον πρόεδρό της.

Άρθρο 21.

Η Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου ελέγχει την οικονομική δραστηριότητα, το ταμείο, τη διαχείριση των οικονομικών του Κόμματος, τα οικονομικά των

επιχειρήσεών του και ενημερώνει τακτικά την Κεντρική Επιτροπή. Η Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου εκλέγει από τα μέλη της τον πρόεδρό της.

Άρθρο 22.

Η Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ στην περίοδο ανάμεσα στα συνέδρια μπορεί να συγκαλέσει κομματική πανελλαδική συνδιάσκεψη:

Υποχρεωτικά, στην περίπτωση που υπάρχει απόφαση προηγούμενου συνεδρίου, για εξέταση ειδικού ζητήματος.

Στην περίπτωση που κρίνει ότι έχει προκύψει σοβαρό ζήτημα στην πολιτική ζωή ή ότι υπάρχει εξαιρετικά σοβαρή ανάγκη να συζητηθούν προβλήματα που αφορούν το Κόμμα.

Σε αυτήν παίρνουν μέρος: τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής, τα μέλη της Κεντρικής Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου, αντιπρόσωποι των κομματικών οργανώσεων που εκλέγονται από τις Επιτροπές Περιοχών και τις Επιτροπές Πόλης Αθήνας- Πειραιά- Θεσσαλονίκης. Η συνδιάσκεψη παίρνει αποφάσεις στα πλαίσια του προγράμματος και του καταστατικού του κόμματος και μπορεί να συμπληρώσει έως και το 1/10 των μελών της Κεντρικής Επιτροπής.

Η Κεντρική Επιτροπή καθορίζει την ημερήσια διάταξη της συνδιάσκεψης και την ανακοινώνει έναν (1) τουλάχιστον μήνα πριν από τη σύγκλησή της. Η Κεντρική Επιτροπή καθορίζει τον αριθμό των αντιπροσώπων, που εκλέγονται με ενιαίο μέτρο.

Άρθρο 23.

Ανώτατο όργανο των κομματικών οργανώσεων, αχτίδων, νομών, περιοχών είναι η αντίστοιχη κομματική συνδιάσκεψη και για την ΚΟΒ η Γενική Συνέλευση των μελών της. Στο διάστημα ανάμεσα στις κομματικές συνδιασκέψεις είναι η αντίστοιχη Αχτιδική και Νομαρχιακή Επιτροπή, καθώς και η Επιτροπή Περιοχής.

Άρθρο 24.

Τακτική αχτιδική συνδιάσκεψη συγκαλείται από την Αχτιδική Επιτροπή κάθε χρόνο, με εξαίρεση τις αχτιδικές οργανώσεις Αθήνας- Πειραιά- Θεσσαλονίκης, όπου συγκαλείται κάθε δύο χρόνια. Τακτική συνδιάσκεψη νομών και περιοχής, συγκαλείται κάθε δύο χρόνια από τις αντίστοιχες επιτροπές.

Έκτακτες συνδιασκέψεις συγκαλούνται: α) Με αποφάσεις των αντίστοιχων καθοδηγητικών οργάνων και με έγκριση του αμέσως παραπάνω οργάνου. β) Με απόφαση παραπάνω οργάνου. γ) Όταν το ζητήσουν καθοδηγητικά όργανα ή ΚΟΒ της συγκεκριμένης οργάνωσης που εκπροσωπούν το 1/3 των μελών της.

Άρθρο 25.

Οι αντιπρόσωποι για τις αντίστοιχες συνδιασκέψεις των οργανώσεων εκλέγονται με ενιαίο μέτρο που καθορίζεται από τα αντίστοιχα καθοδηγητικά όργανα, σύμφωνα με

τον σχετικό κανονισμό της Κεντρικής Επιτροπής. Οι συνδιασκέψεις των κομματικών οργανώσεων: Συζητούν και αποφασίζουν για την έκθεση των καθοδηγητικών οργάνων και των επιτροπών οικονομικού ελέγχου. Συζητούν και αποφασίζουν για τα ζητήματα της κομματικής δουλειάς στο χώρο τους. Εκλέγουν το καθοδηγητικό όργανο και την Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου. Για να εκλεγεί κάποιος στην αχτιδική επιτροπή χρειάζεται να έχει δύο (2) χρόνια κομματική ηλικία, στην Νομαρχιακή Επιτροπή τρία (3) και στην Επιτροπή Περιοχής πέντε (5) χρόνια.

Άρθρο 26.

Τα καθοδηγητικά όργανα αχτίδων, νομών, περιοχών εκλέγουν γραμματέα και Γραφείο.

Το Γραφείο καθοδηγεί όλη τη δουλειά ανάμεσα στις συνεδριάσεις των Επιτροπών. Η εκλογή των μελών των της Επιτροπής, του γραμματέα και του Γραφείου της επικυρώνεται από το παραπάνω καθοδηγητικό όργανο.

Η Επιτροπή Περιοχής συνέρχεται σε τακτική σύνοδο κάθε 3 μήνες, η Νομαρχιακή και η Αχτιδική Επιτροπή κάθε 2 μήνες. Έκτακτα συνέρχονται με απόφαση των Γραφείων των Επιτροπών ή με απόφαση του παραπάνω καθοδηγητικού οργάνου.

Οι Επιτροπές Οικονομικού Ελέγχου ελέγχουν την οικονομική δραστηριότητα, τα ταμεία, την κανονική συγκέντρωση των συνδρομών και τη διαχείριση των οικονομικών των αντίστοιχων οργανώσεων ως την ΚΟΒ.

Άρθρο 27.

Η επιλογή και ανάδειξη στελεχών στα καθοδηγητικά όργανα απαιτεί αυξημένη συναίσθηση κομματικής ευθύνης. Να διασφαλίζεται η συλλογική εκτίμηση της απόδοσης των στελεχών και οι ουσιαστικές διαδικασίες κατά την εκλογή τους, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του κανονισμού. Ιδιαίτερη προσοχή και φροντίδα να επιδειχνεται για τη σύνθεση των καθοδηγητικών οργάνων. Η αναγκαία αντιπροσώπευση σε αυτά όλων των τομέων δουλειάς του Κόμματος πρέπει να αντανακλά και να ενισχύει τον χαρακτήρα του, ως κόμματος της εργατικής τάξης. Διαρκής πρέπει να είναι η φροντίδα για την εκλογή γυναικών σε όλα τα καθοδηγητικά όργανα. Να εξασφαλίζεται επίσης ο αρμονικός συνδυασμός παλιών και νέων σε ηλικία στελεχών. Η εναλλαγή των στελεχών στα καθοδηγητικά όργανα, καθώς και σε αιρετές θέσεις στο δημόσιο, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και το μαζικό κίνημα πρέπει να είναι μόνιμο στοιχείο στην πολιτική στελεχών.

Άρθρο 28.

Η κάλυψη κενών θέσεων που τυχόν δημιουργούνται στη σύνθεση της Κεντρικής Επιτροπής ανάμεσα στα συνέδρια γίνεται με εκλογή νέων μελών από πανελλαδική συνδιάσκεψη, εφόσον κριθεί αναγκαίο από την ΚΕ. Στα άλλα καθοδηγητικά όργανα ανάμεσα στις συνδιασκέψεις δεν αποκλείεται να γίνονται προσλήψεις νέων μελών με ευθύνη του αντίστοιχου καθοδηγητικού οργάνου, εφόσον κρίνονται αναγκαίες. Η πρόσληψη νέου μέλους απαιτεί τη σύμφωνη γνώμη των 2/3 των μελών του

συγκεκριμένου οργάνου και την έγκριση του παραπάνω καθοδηγητικού οργάνου. Οι προσλήψεις νέων μελών δεν πρέπει να ξεπερνούν το 1/10 των μελών του οργάνου.

Άρθρο 29.

Τα καθοδηγητικά όργανα από την ΚΕ ως το Γραφείο της ΚΟΒ, ενδιάμεσα και στο τέλος της θητείας τους, κρίνουν τη δουλειά του οργάνου και των μελών του. Οι εκτιμήσεις αυτές δίνονται για ενημέρωση σε όλες τις ΚΟΒ της ευθύνης τους.

Άρθρο 30.

Τα διαδικαστικά ζητήματα διεξαγωγής των εκλογικών συνελεύσεων και συνδιασκέψεων καθορίζονται με κανονισμό που αποφασίζεται από την ΚΕ.

Άρθρο 31.

Για την καλύτερη μελέτη και επεξεργασία των διαφόρων ζητημάτων και για την πρακτική εφαρμογή των αποφάσεων του Κόμματος, δημιουργούνται ειδικά βοηθητικά τμήματα, κομματικές ομάδες και επιτροπές δίπλα στα καθοδηγητικά όργανα. Για τα στελέχη που μετέχουν στα βοηθητικά τμήματα, τις κομματικές ομάδες και τις επιτροπές, απαραίτητα ζητείται και παίρνεται υπόψη η γνώμη των ΚΟΒ και των οργάνων στα οποία ανήκουν.

Άρθρο 32.

Τα καθοδηγητικά όργανα συγκαλούν τακτικά συσκέψεις στελεχών της κάθε οργάνωσης. Οι συσκέψεις αυτές έχουν συμβουλευτικό χαρακτήρα.

Άρθρο 33.

Αποτελεί υποχρέωση των καθοδηγητικών οργάνων, πριν από τη λήψη αποφάσεων γενικότερης σημασίας και εφόσον το επιτρέπουν οι συνθήκες, να παίρνουν τη γνώμη των παρακάτω οργάνων και των μελών του Κόμματος.

Άρθρο 34.

Το ΚΚΕ διαθέτει μέσα μαζικής επικοινωνίας.

Ο "Ριζοσπάστης", όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, είναι η καθημερινή εφημερίδα του Κόμματος. Η Κεντρική Επιτροπή έχει την ευθύνη για την έκδοση και τις γενικές κατευθύνσεις του και ορίζει τη διεύθυνσή του. Ο "Ριζοσπάστης" προβάλλει και υπερασπίζεται την ιδεολογία και την πολιτική του ΚΚΕ. Προβάλλει και υπερασπίζεται τα συμφέροντα της εργατικής τάξης και γενικότερα των εργαζομένων και του λαϊκού κινήματος. Ενημερώνει ολόπλευρα για τις εξελίξεις στην Ελλάδα και στον κόσμο.

Η "Κομμουνιστική Επιθεώρηση" (ΚΟΜΕΠ) είναι το θεωρητικό-πολιτικό περιοδικό του Κόμματος, όργανο της Κεντρικής Επιτροπής. Διευθύνεται από συντακτική επιτροπή που ορίζεται από την Κεντρική Επιτροπή. Το ΚΚΕ μπορεί να δημιουργεί ή να συμμετέχει σε άλλα κεντρικά ή και περιφερειακά μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η Κεντρική Επιτροπή καθορίζει τους όρους, τα πλαίσια και τις επιδιώξεις του ΚΚΕ σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση.

Κομματική οργάνωση βάσης (ΚΟΒ)

Άρθρο 35.

Η Κομματική Οργάνωση Βάσης (ΚΟΒ) είναι το θεμέλιο του Κόμματος, είναι το κόμμα στο χώρο δράσης της.

ΚΟΒ δημιουργούνται σε κάθε αυτοτελή χώρο, όταν υπάρχουν τουλάχιστο τρία κομματικά μέλη, με έγκριση του παραπάνω οργάνου.

Σε χώρους που δεν υπάρχουν ΚΟΒ δημιουργούνται με ευθύνη παραπάνω οργάνου από κομματικά μέλη που ανήκουν σε άλλες ΚΟΒ.

ΚΟΒ που δεν ανταποκρίνονται στον προορισμό τους διαλύονται με απόφαση του παραπάνω οργάνου και έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής.

Άρθρο 36.

Η ΚΟΒ μια φορά το χρόνο συνέρχεται σε εκλογοαπολογιστική γενική συνέλευση, εκλέγει γραμματέα και Γραφείο που λογοδοτεί στην ΚΟΒ.

Σε ΚΟΒ με δύναμη μέχρι δέκα (10) μέλη, εκλέγεται γραμματέας και αναπληρωτής του. Σε ΚΟΒ με δέκα και πάνω μέλη εκλέγεται Γραφείο. Ο αριθμός των μελών του καθορίζεται από τη συνέλευση της ΚΟΒ, ανάλογα με τη δύναμή της.

Ο Γραμματέας της ΚΟΒ εκλέγεται απευθείας από τη γενική συνέλευση των μελών της ΚΟΒ.

Άρθρο 37.

Για την καλύτερη λειτουργία τους οι ΚΟΒ μπορούν να δημιουργούν τμήματα ή ομάδες εργασίες με κριτήριο τον τόπο κατοικίας, την επαγγελματική απασχόληση, την ειδικευση. Τα τμήματα και οι ομάδες εργασίας εκλέγουν τον υπεύθυνό τους, συνεδριάζουν για την εξειδίκευση αποφάσεων της ΚΟΒ και τον έλεγχο της εφαρμογής τους από τα μέλη στο χώρο τους και λογοδοτούν στη συνέλευση της ΚΟΒ.

Άρθρο 38.

Η συνέλευση της ΚΟΒ συγκαλείται τουλάχιστον μια φορά το μήνα με απόφαση του Γραφείου της ΚΟΒ ή του παραπάνω οργάνου. Για τη σύγκλησή της απαιτείται η

έγκαιρη και πλήρης ενημέρωση όλων των μελών της. Η συνέλευση έχει απαρτία, όταν είναι παρόντα το 50% +1 των μελών της.

Η συνέλευση των ΚΟΒ εγκρίνει την ημερήσια διάταξη με τα θέματα που πρότείνει το Γραφείο ή με όσα αποφασίζει η ίδια να συζητηθούν.

Εισήγηση στη συνέλευση παρουσιάζει το Γραφείο της ΚΟΒ, τα παραπάνω καθοδηγητικά όργανα, καθώς και κομματικά μέλη με έγκριση του Γραφείου. Η συνέλευση τοποθετείται στην εισήγηση, καταλήγει σε συγκεκριμένες αποφάσεις, σε πρακτικά μέτρα και καταμερισμό δουλειάς για την εφαρμογή των αποφάσεων της ΚΟΒ και των παραπάνω οργάνων. Σε κάθε συνέλευση, και στο διάστημα ανάμεσα σε δύο συνελεύσεις οργανώνεται συστηματικά ο έλεγχος για την εφαρμογή των αποφάσεων και τη δραστηριοποίηση όλων των μελών, με ευθύνη του Γραφείου της ΚΟΒ και της ίδιας της συνέλευσης.

Άρθρο 39.

Οι βασικές αρμοδιότητες της ΚΟΒ είναι:

α) Φροντίζει για την ένταξη νέων μελών στο Κόμμα και στις αντίστοιχες οργανώσεις της ΚΝΕ.

β) Έχει ευθύνη και αποφασίζει για τα ζητήματα του χώρου της μέσα στα πλαίσια της πολιτικής και των αποφάσεων του Κόμματος.

γ) Επεξεργάζεται και προβάλλει θέσεις και προτάσεις για τα προβλήματα του χώρου της, επιδιώκοντας την πλατύτερη αποδοχή τους από τους εργαζομένους. Συμβάλλει και πρωτοστατεί στην οργάνωση της πάλης για τη λύση τους.

δ) Συμμετέχει υπεύθυνα και ενεργά στην επεξεργασία της πολιτικής και των αποφάσεων του Κόμματος. Εξειδικεύει, εκλαϊκεύει και εφαρμόζει δημιουργικά την πολιτική του Κόμματος και τις αποφάσεις των καθοδηγητικών οργάνων.

ε) Οργανώνει ιδεολογική-διαφωτιστική δουλειά για τα μέλη της και γενικότερα για τους εργαζομένους και τη νεολαία.

στ) Φροντίζει καθημερινά για τη διάδοση και μελέτη του "ΡΙζοσπάστη" και του έντυπου υλικού του Κόμματος.

ζ) Καταβάλλει προσπάθειες για τη συγκέντρωση και ανάπτυξη των οικονομικών πόρων του Κόμματος και διαχειρίζεται με δική της ευθύνη το ποσό που της αναλογεί για τις οικονομικές της ανάγκες.

η) Συνδέεται με τις μαζικές οργανώσεις του χώρου της και επιδιώκει το συντονισμό της κοινής πάλης. Γνωρίζει, συνδέεται άμεσα και αξιοποιεί τους οπαδούς-φίλους και ψηφοφόρους του Κόμματος. Εξασφαλίζει την πολιτική τους ενημέρωση και τη γνώμη τους για την πολιτική, τις αποφάσεις και τη δράση του Κόμματος.

θ) Δίνει αμέριστη ιδεολογική-πολιτική και οργανωτική βοήθεια στις αντίστοιχες οργανώσεις της ΚΝΕ. Εξασφαλίζει συνεχή δημιουργική συνεργασία. Συζητάει τα προβλήματα της νεολαίας και αναπτύσσει το καθημερινό ενδιαφέρον των κομματικών μελών της για την ΚΝΕ.

Άρθρο 40.

Όλα τα μέλη της ΚΟΒ αναλαμβάνουν συγκεκριμένα καθήκοντα και δουλεύουν για να ανταποκριθούν σε αυτά. Λογοδοτούν, ελέγχουν και ελέγχονται για τη δράση τους και τη δράση της ΚΟΒ. Τα στελέχη του Κόμματος, σε όποιο καθοδηγητικό όργανο κι αν ανήκουν, συμμετέχουν κανονικά στην ΚΟΒ τους, αναλαμβάνουν και για την ΚΟΒ καθήκοντα και συμβάλλουν στην υποδειγματική δράση της.

Άρθρο 41.

Η ΚΟΒ μπορεί να απευθύνεται στα καθοδηγητικά όργανα και στην ΚΕ για να ζητήσει πληροφορίες και να προτείνει θέματα για λύσεις. Τα καθοδηγητικά όργανα έχουν υποχρέωση σε σύντομο χρονικό διάστημα να δίνουν ή να διαβιβάζουν υπεύθυνες απαντήσεις στη συνέλευση της ΚΟΒ με την παρουσία μέλους παραπάνω καθοδηγητικού οργάνου.

Οι κομμουνιστές στις μαζικές οργανώσεις και σε δημόσια αξιώματα

Άρθρο 42.

Το ΚΚΕ αποδίδει ιδιαίτερη προσοχή στην ανάπτυξη και τον ταξικό προσανατολισμό του μαζικού κινήματος και σε πρώτη γραμμή του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος.

Για το συντονισμό των μελών του Κόμματος, την ενιαία δράση τους και γενικά την εκπλήρωση της αποστολής τους μέσα στις αντίστοιχες μαζικές εργατικές και λαϊκές οργανώσεις, τα καθοδηγητικά κομματικά όργανα, συγκροτούν, από τα εκλεγμένα στις διοικήσεις τους και από άλλα κομματικά μέλη, κομματικές ομάδες που δρουν κάτω από την καθοδήγησή τους. Εάν δεν υπάρχουν εκλεγμένα κομματικά μέλη, συγκροτείται ολιγομελής κομματική ομάδα από μέλη που ανήκουν και δουλεύουν δραστήρια στο συγκεκριμένο φορέα.

Οι κομματικές ομάδες, με σύμφωνη γνώμη των κομματικών οργανώσεων, μπορούν να κάνουν συσκέψεις των κομματικών μελών και οπαδών που ανήκουν και δραστηριοποιούνται σε αυτούς τους τομείς.

Οι κομματικές ομάδες συζητούν τα προβλήματα του τομέα δράσης τους, στη βάση των γενικών θέσεων του κόμματος και των κατευθύνσεων των αντίστοιχων καθοδηγητικών οργάνων. Υπερασπίζονται την αυτοτέλεια, τη δημοκρατική λειτουργία και αναπτύσσουν τον ταξικό προσανατολισμό των φορέων που δραστηριοποιούνται.

Άρθρο 43.

Τα μέλη του Κόμματος που εκλέγονται σε νομοθετικά σώματα, σε αντιπροσωπευτικά ή άλλα αιρετά όργανα εφαρμόζουν την πολιτική και τις αποφάσεις του Κόμματος και υπερασπίζονται με συνέπεια γενικότερα τα λαϊκά συμφέροντα.

Για να προταθούν κομματικά μέλη σε αιρετές θέσεις, πρέπει να παίρνεται η γνώμη της ΚΟΒ και των οργάνων που ανήκουν.

Το αξίωμα που κατέχουν είναι στη διάθεση του Κόμματος.

Οι μισθοί, αποζημιώσεις και συντάξεις ή άλλα οικονομικά οφέλη που απορρέουν από την αιρετή θέση διατίθενται σύμφωνα με απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής. Το Κόμμα παίρνει υπόψη τις ανάγκες των στελεχών οι οποίες απορρέουν από τις απαιτήσεις του αξιώματος και φροντίζει, στο μέτρο του δυνατού, να καλύπτονται.

Οι βουλευτές και ευρωβουλευτές μέλη του Κόμματος αποτελούν την κοινοβουλευτική ομάδα. Η λειτουργία και το περιεχόμενο δράση της καθορίζεται από την Κεντρική Επιτροπή του Κόμματος.

Σχέσεις Κόμματος – ΚΝΕ

Άρθρο 44.

Το ΚΚΕ στην ιστορική του διαδρομή πάντα έδινε και δίνει ιδιαίτερη προσοχή στη διαπαιδαγώγηση και τα προβλήματα της ελληνικής νεολαίας:

α) Η Κομμουνιστική Νεολαία Ελλάδας είναι μαζική πολιτική οργάνωση της ελληνικής νεολαίας, οργανωτικά αυτοτελής. Καθοδηγείται ιδεολογικά, πολιτικά από το ΚΚΕ, δέχεται το πρόγραμμα του ΚΚΕ και προωθεί την πολιτική του.

β) Τα καθοδηγητικά όργανα του Κόμματος φροντίζουν να συντονίζεται η δράση της ΚΝΕ από το ΚΣ ως τις ΟΒ, με τη δράση του Κόμματος. Έχουν την ευθύνη να παρέχουν στις οργανώσεις της ΚΝΕ κάθε δυνατή πολιτική και ιδεολογική βοήθεια που χρειάζεται για τη συσπείρωση και αγωνιστική κινητοποίηση των νέων, την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους και τη διεύρυνση της επιρροής της στη νεολαία, για την αγωνιστική διαπαιδαγώγηση των μελών της και την προετοιμασία τους για την ένταξή τους στις γραμμές του ΚΚΕ.

γ) Οι αντίστοιχες οργανώσεις της ΚΝΕ αντιπροσωπεύονται στο συνέδριο, στα σώματα του Κόμματος και στις συνδιασκέψεις των κομματικών οργανώσεων με αντιπροσωπία τους που έχει δικαίωμα λόγου.

Τα οικονομικά του Κόμματος

Άρθρο 45.

Οι οικονομικοί πόροι του Κόμματος προέρχονται από τις συνδρομές των μελών, από οικονομικές εξορμήσεις, από προαιρετικές εισφορές, δωρεές ή κληρονομίες, από επιχειρηματικές δραστηριότητες που αναπτύσσει το Κόμμα, από τους μισθούς, συντάξεις και αποζημιώσεις που παίρνουν τα εκλεγμένα ή εξουσιοδοτημένα από το Κόμμα σε δημόσια αξιώματα μέλη του και από την κρατική χρηματοδότηση που δικαιούται το Κόμμα.

Άρθρο 46.

Η Κεντρική Επιτροπή ορίζει το ύψος της μηνιαίας συνδρομής των μελών, το οποίο δεν μπορεί να είναι κάτω από το 1% των εσόδων τους. Ορίζει επίσης το ποσοστό που πρέπει να αποδίδουν στην Κεντρική Επιτροπή οι οργανώσεις από την οικονομική τους δραστηριότητα. Τα μέλη που έχουν να πληρώσουν τη συνδρομή τους πάνω από 6 μήνες, χωρίς συγκεκριμένη αιτία, δεν μπορούν να παραμένουν στο Κόμμα.

Άρθρο 47.

Ο προϋπολογισμός του ΚΚΕ εγκρίνεται από την Κεντρική Επιτροπή. Ο προϋπολογισμός κάθε οργάνωσης εγκρίνεται από τα αντίστοιχα όργανα. Κάθε Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου παρουσιάζει έκθεση και οικονομική κατάσταση στα σώματα από τα οποία έχει εκλεγεί.

Η Κεντρική Επιτροπή διαχειρίζεται τα οικονομικά και την περιουσία του Κόμματος και ενημερώνει τακτικά τα μέλη του Κόμματος για τη γενική πορεία των οικονομικών. Ορίζει Επιτροπή Οικονομικών, η οποία παρακολουθεί και καθοδηγεί τους αντίστοιχους τομείς.

Άρθρο 48.

Η οικονομική διαχείριση που ασκούν οι κομματικές οργανώσεις ελέγχεται σε μόνιμη και διαρκή βάση από τις αντίστοιχες επιτροπές οικονομικού ελέγχου.

Οι εκθέσεις και τα πορίσματα των επιτροπών αυτών είναι πάντα στη διάθεση των κομματικών οργάνων και των κομματικών μελών της αντίστοιχης οργάνωσης. Η Κεντρική Επιτροπή Οικονομικού Ελέγχου μπορεί να ελέγχει τα οικονομικά των κομματικών οργάνωσης.

Άρθρο 49.

Η κατάχρηση οικονομικών του Κόμματος τιμωρείται με διαγραφή.

Μέτρα για την τήρηση και υπεράσπιση του καταστατικού

Άρθρο 50.

Η τήρηση και υπεράσπιση των διατάξεων του καταστατικού είναι ευθύνη κάθε μέλους, οργάνωσης και οργάνου του ΚΚΕ. Μέλη του Κόμματος, στελέχη, οργανώσεις και όργανα που παραβιάζουν το καταστατικό υπόκεινται στις παρακάτω πειθαρχικές κυρώσεις, ανάλογα με το παράπτωμα:

Παρατήρηση

Μομφή

Προειδοποίηση διαγραφής

Διαγραφή από το Κόμμα

Για σοβαρά παραπτώματα που αφορούν στελέχη καθοδηγητικών οργάνων μπορεί να επιβληθεί από το αντίστοιχο όργανο και ποινή καθαίρεσης.

Άρθρο 51.

Η υπόσκαψη της κομματικής ενότητας, η απόπειρα δημιουργίας παρατάξεων και ομάδων, η παραβίαση των κανόνων περιφρούρησης του Κόμματος τιμωρούνται με αυστηρότητα, μέχρι και τη διαγραφή από το Κόμμα.

Η άρνηση εκτέλεσης αποφάσεων του Κόμματος, καθώς και άλλες ενέργειες που βλάπτουν τα συμφέροντα του Κόμματος και παραβιάζουν την κομματική πειθαρχία συνεπάγονται κομματικές κυρώσεις που μπορεί, ανάλογα με τη σοβαρότητα τους, να φτάνουν ως τη διαγραφή.

Διαγράφονται οπωσδήποτε από το Κόμμα μέλη που οι πράξεις και η διαγωγή τους δε συμβιβάζονται με την ιδιότητα του μέλους του Κόμματος, ειδικά, μέλη που προδίνουν το Κόμμα στον ταξικό εχθρό, στην Ασφάλεια, στην ανάκριση, στο δικαστήριο, που κάνουν καταχρήσεις χρημάτων του Κόμματος ή άλλων οργανισμών στους οποίους εκπροσωπούν το Κόμμα, καθώς και μέλη που η κομματική τους διαγωγή και συμπεριφορά δεν συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις της κομματικότητας και της κομματικής ηθικής.

Επίσης διαγράφεται από το Κόμμα το μέλος που, χωρίς δικαιολογημένη αιτία, δεν πληρώνει την οικονομική του συνδρομή πάνω από 6 μήνες συνέχεια.

Άρθρο 52.

Διακοπή της οργανωτικής σχέσης του μέλους με το Κόμμα γίνεται ή με την αποχώρησή του ή με τη συνεχή αδικαιολόγητη απουσία του από τις κομματικές δραστηριότητες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις η ΚΟΒ προχωράει στη διαγραφή του από τη δύναμή της.

Άρθρο 53.

Κυρώσεις έχουν δικαίωμα να επιβάλουν οι ΚΟΒ και όλα τα κομματικά σώματα και όργανα.

Για τη διαγραφή από το Κόμμα αποφασίζει η συνέλευση της ΚΟΒ και η απόφαση εκτελείται ύστερα από την επικύρωσή της από το αμέσως παραπάνω όργανο.

Αν θεωρηθεί αναγκαίο, η απόφαση διαγραφής δημοσιεύεται στον κομματικό τύπο.

Τα παραπάνω από την ΚΟΒ σώματα και όργανα μπορούν να κάνουν προτάσεις για διαγραφή στην ΚΟΒ. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις η Κεντρική Επιτροπή, μπορεί να αποφασίζει τη διαγραφή μέλους του Κόμματος. Η χρήση αυτού του δικαιώματος γίνεται όταν συντρέχουν σοβαροί λόγοι και αφορά μέλη του Κόμματος που ο τομέας ευθύνης τους είναι έξω από τα όρια της ΚΟΒ που ανήκει.

Άρθρο 54.

Όταν η παραβίαση του καταστατικού γίνεται από ολόκληρη οργάνωση ή καθοδηγητικό όργανο, τότε η κύρωση από τα αμέσως παραπάνω κομματικά όργανα, μπορεί να φτάσει ως τη διάλυση αυτής της οργάνωσης ή του οργάνου και να ακολουθήσει ανασυγκρότησής τους. Για να μπει σε εφαρμογή μια τέτοια απόφαση, χρειάζεται η έγκριση της Κεντρικής Επιτροπής.

Άρθρο 55.

Η απόφαση για οποιαδήποτε ποινή και ιδιαίτερα για διαγραφή από το Κόμμα πρέπει να παίρνεται με τη μεγαλύτερη προσοχή και φροντίδα, να εξακριβώνεται αν είναι πραγματικά βάσιμες οι κατηγορίες που έχουν διατυπωθεί.

Καμιά κύρωση δεν επιβάλλεται σε οποιοδήποτε μέλος, αν δεν έχει ενημερωθεί για τις κατηγορίες που διατυπώνονται σε βάρος του και χωρίς να του δίνεται η δυνατότητα να εκφράσει και να υποστηρίξει την άποψή του στο όργανο ή σώμα που συζητείται η υπόθεσή του.

Κανένα κομματικό μέλος δεν αντιμετωπίζει συνέπειες για τις προσωπικές απόψεις που εκφράζει στα πλαίσια του καταστατικού.

Άρθρο 56.

Κάθε μέλος του Κόμματος που θεωρεί ότι είναι άδικη ή υπερβολική η κύρωση που του υποβλήθηκε έχει δικαίωμα να κάνει ένσταση στα ανώτερα κομματικά όργανα, μέχρι την Κεντρική Επιτροπή, την Επιτροπή Κομματικού Ελέγχου και το συνέδριο του Κόμματος.

Επανεξέταση των κυρώσεων μπορεί να γίνει από τα σώματα ή τα όργανα που τις επέβαλαν ή από τα παραπάνω όργανα και την Κεντρική Επιτροπή.

ΙΔΡΥΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΠΑΜΕ

ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΚΚΛΗΣΗΣ ΓΙΑ ΝΑ ΑΛΛΑΞΕΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Για την επίτευξη των στόχων της Οικονομικής Νομισματικής Ενοποίησης (ΟΝΕ) οι εργαζόμενοι, τα ευρύτερα λαϊκά στρώματα, αλλά και το οργανωμένο συνδικαλιστικό κίνημα δέχεται μια θυελλώδη επίθεση διαρκείας, που καταργεί βασικά δικαιώματα, ανατρέποντας ό,τι κατακτήθηκε με συνεχείς αγώνες και ταξική πάλη στον 20ό αιώνα.

Μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, ανεξάρτητα από το ποιο κόμμα κυβερνά, ο στρατηγικός στόχος των κυβερνήσεων είναι η επίτευξη των στόχων της ΟΝΕ.

Από κοινού με το Διευθυντήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με τον ΣΕΒ έχουν επεξεργαστεί και προωθούν μια σειρά μέτρα που αυξάνουν αστρονομικά τα κέρδη και ενισχύουν τα προνόμια και την εξουσία των μονοπωλίων, εντείνουν την εκμετάλλευση των εργαζομένων και μεθοδεύουν τη διάλυση του συνδικαλιστικού και γενικότερα του μαζικού κινήματος.

Σχεδιάζουν και προωθούν ένα σύνολο μέτρων και αναδιαρθρώσεων που αφορούν τις εργασιακές σχέσεις, την Παιδεία, την Υγεία και την Πρόνοια, με σχέδιο και προοπτική την αύξηση της εκμετάλλευσης και την πλήρη υποταγή των σημερινών και κυρίως αυριανών εργαζομένων. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιβόητη μεταρρύθμιση στην Παιδεία, που ως στόχο έχει τη δημιουργία του αυριανού απασχολήσιμου εργαζόμενου, όπου μέσα από την ελλιπή μόρφωση και γνώση, τη φτηνή ειδίκευση και κατάρτιση, θα αποτελεί το "πρότυπο" της φτηνής και ευέλικτης εργατικής δύναμης. Μέσα από το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό σύστημα δε θα αναπτύσσεται η ικανότητα για αγωνιστική συσπείρωση και συλλογική δράση ενάντια στην εκμετάλλευση και η αγωνιστική διεκδίκηση, αλλά αντίθετα θα διαπαιδαγωγούνται τα παιδιά μας στη μοιρολατρική αποδοχή ενός ρόλου που από τη μια τους θέλει να παράγουν τον πελώριο πλούτο που συσσωρεύεται και από την άλλη να ζουν με όρους και μισθούς εξαθλίωσης.

Μπροστά στην κατάσταση αυτή, οι ηγεσίες της ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ και άλλων κεντρικών συνδικαλιστικών οργανώσεων όχι μόνο δεν οργάνωσαν την αντίσταση της εργατικής τάξης, αλλά συναινούν, συμβιβάζονται και τελικά ευθυγραμμίζονται με τις κεντρικές επιλογές των κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των μονοπωλίων, με ανυπολόγιστες και τραγικές συνέπειες για τη μεγάλη πλειοψηφία των εργατοϋπαλλήλων και την προοπτική του συνδικαλιστικού κινήματος.

Αναλαμβάνουμε λοιπόν πρωτοβουλία...

Δεν ήταν μοιραίο να φθάσουμε εδώ που φθάσαμε. Διαφορετική θα ήταν η κατάσταση, αν ήταν άλλη η στάση αυτών των ηγεσιών. Υπήρχαν δυνατότητες να υπερασπιστεί αποτελεσματικά στο συνδικαλιστικό κίνημα μια σειρά δικαιώματα που χάθηκαν, να έχει ισχυροποιήσει την αγωνιστική του ενότητα. Αυτά όχι μόνο δεν έγιναν, αλλά σαν συνέπεια αυτής της γραμμής πλεύσης και της πρακτικής των συγκεκριμένων ηγεσιών είναι η μεγαλύτερη απογοήτευση των εργαζομένων, η απομάκρυνσή τους από τα συνδικάτα. Για όλα αυτά οι συγκεκριμένες ηγεσίες φέρνουν τεράστιες ευθύνες.

Όσο περνά ο καιρός και συνεχίζεται η ίδια κατάσταση, τα φαινόμενα αυτά μεγαλώνουν. Η πορεία εκφυλισμού και διάλυσης του συνδικαλιστικού κινήματος

εντείνεται. Οι εργαζόμενοι απ' αυτές τις ηγεσίες τίποτα καλό δεν έχουν να περιμένουν.

Όσο κυριαρχούν αυτές οι ηγεσίες χωρίς να συναντούν τη συντονισμένη ουσιαστική παρέμβαση και πρωτόβουλη δράση των ταξικών δυνάμεων, όχι μόνο τα προβλήματα δε θα λυθούν, αλλά θα έρθουν πιο δύσκολες μέρες και το Συνδικαλιστικό Κίνημα θα μπει σε ανεπίστρεπτη τροχιά με απρόβλεπτες συνέπειες.

Όλοι εμείς που ανησυχούμε από αυτές τις εξελίξεις μπορούμε και πρέπει να αντιδράσουμε, να δείξουμε πρακτικά ότι με την ενεργητική παρέμβασή μας μπορεί να ανατραπεί αυτή η αρνητική πορεία, να δώσουμε ελπίδα και προοπτική στους εργαζόμενους.

Αναλαμβάνουμε, λοιπόν, πρωτοβουλία και κάνουμε έκκληση για συσπείρωση σε κάθε συνδικαλιστή που θέλει να δράσει για την αντιμετώπιση των φαινομένων φθοράς και διάλυσης του συνδικαλιστικού κινήματος. Ειδικά τώρα που έρχονται νέα αντεργατικά μέτρα και προχωρούν οι αντιλαϊκές αναδιαρθρώσεις στις εργασιακές σχέσεις, την υγεία, την παιδεία, την κοινωνική πολιτική, που στόχο έχουν να κάνουν ακόμα πιο φθηνή την εργατική δύναμη, να υποτάξουν τους εργαζόμενους.

Προχωράμε σ' αυτή την πρωτοβουλία, συνειδητοποιώντας την ευθύνη μας ότι δεν αρκεί σήμερα, που επιδεινώνεται ραγδαία η κατάσταση, να περιοριζόμαστε σε κριτική μέσα στα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος, αλλά να δράσουμε συσπειρωτικά και να πάρουμε πρωτοβουλίες, ώστε να βρει αγωνιστική διέξοδο και προοπτική η αγανάκτηση και η δυσарέσκεια.

Για να συγκροτήσουμε έναν αγωνιστικό ταξικό πόλο στα πλαίσια του συνδικαλιστικού κινήματος, που θα αποτελεί την ασπίδα των εργαζομένων, θα ανοίγει το δρόμο της αποτελεσματικής αντίστασής τους και της αντεπίθεσης στις αντιλαϊκές πολιτικές.

Μ' αυτή την πρωτοβουλία ανοίγουμε το διάλογο για τη διατύπωση αξόνων δράσης που θα βγάλουν από το τέλμα. Που θα ανοίγουν το δρόμο στην εργατική τάξη όχι μόνο να υπερασπίζεται τα δικαιώματά της, αλλά και να διεκδικεί ό,τι πραγματικά της ανήκει, με βάση τις σύγχρονες ανάγκες και τις δυνατότητες.

Στη βάση της συσπείρωσης, προτείνουμε τους παρακάτω άξονες που να μπορούν να γίνουν στέρεη βάση για αγωνιστική αντίσταση και αναδιοργάνωση. Απευθύνουμε ταξικό προσκλητήριο, κάνουμε έκκληση στο σύνολο της εργατικής τάξης στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, στη νεολαία, στους συνταξιούχους, να πάρουν την υπόθεση αυτή στα δικά τους χέρια, να ανοίξει μια δημιουργική συζήτηση σε κάθε επιχείρηση, σε κάθε κλάδο, σε κάθε πόλη και χωριό, πάνω στο κεντρικό πλαίσιο που σε άξονες διαμορφώσαμε.

1. ΝΑ ΑΛΛΑΞΟΥΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

Επιδιώκουμε να γίνει πλατιά συνείδηση μέσα στους εργαζόμενους και να αποτελέσει κύριο στοιχείο του προσανατολισμού ενός αγωνιστικού, ταξικού συνδικαλιστικού κινήματος ότι τα προβλήματα των εργαζομένων δε λύνονται χωρίς ουσιαστική αμφισβήτηση και αντιπαράθεση με τις πολιτικές και τα μέτρα που αποσκοπούν στην αύξηση των κερδών του κεφαλαίου.

Αποτελεσματική δράση, υπεράσπιση δικαιωμάτων, προοπτική για ουσιαστική αλλαγή της θέσης των εργαζομένων και λογικές της "κοινωνικής συναίνεσης" ή αποδοχής των μονόδρομων που χαράζει το κεφάλαιο, δε συμβιβάζονται. Σ' όλα αυτά, το συνδικαλιστικό κίνημα, αν θέλει να υπερασπίζεται αποτελεσματικά τα συμφέροντα

των εργαζομένων, πρέπει να είναι αντίθετο. Οι γενικότερες εξελίξεις επιβάλλουν αλλαγή πορείας στο σ. κ. **Η αλλαγή πορείας βρίσκεται στην ενίσχυση των αγωνιστικών, των ταξικών του χαρακτηριστικών, σε αντίθεση με όσους στηρίζουν τη γραμμή της ενσωμάτωσής του στις στρατηγικές επιλογές του κεφαλαίου.** Οι καιροί και οι ανάγκες των εργαζομένων απαιτούν κίνημα ζωντανό, με νεύρο, με ανοιχτές και πλατιές δημοκρατικές λειτουργίες από τη βάση ως την κορυφή, που θα συσπειρώνει και θα αγκαλιάζει όποιον εργαζόμενο είναι διατεθειμένος να δράσει, ώστε να ξεφύγουμε από το σημερινό τέλμα. Ένα κίνημα που θα ενημερώνει έγκαιρα τους εργαζόμενους, που η βάση του και το ισχυρό στήριγμά του θα είναι αναζωογονημένα και δραστήρια πρωτοβάθμια σωματεία, οι Επιτροπές Αγώνα στους χώρους δουλειάς και τους κλάδους, οι συντονιστικές επιτροπές ανάμεσα στα συνδικάτα, που θα συνεργάζεται με το κίνημα της νεολαίας, των αγροτών και των μικρομεσαίων.

2. ΑΝΤΙΤΑΣΣΟΜΑΣΤΕ ΣΤΟΥΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΥΣ ΦΘΟΡΑΣ ΚΑΙ ΣΗΨΗΣ. ΠΑΛΕΥΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΗ ΗΘΙΚΗ ΕΞΥΓΙΑΝΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

Προϋπόθεση για την αξιοπιστία και την ανασυγκρότηση του συνδικαλιστικού κινήματος αποτελεί η κατηγορηματική καταδίκη και απόρριψη των αρνητικών φαινομένων που συστηματικά προωθήθηκαν τα τελευταία χρόνια. Η αντίθεση στη συστηματική προσπάθεια της συνδικαλιστικής ελίτ που κυριαρχεί σε όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος, που επιδιώκει να χειραγωγήσει συνδικαλιστές και εργαζόμενους με προνομιακή μεταχείριση από το κράτος και την εργοδοσία, με νομιμοποίηση της απεργοσπασίας, με αξιοποίηση των κονδυλίων της ΕΕ, για σεμινάρια, ταξίδια αναψυχής, συμμετοχές στις διάφορες ΟΚΕ και Ινστιτούτα ταξικής συνεργασίας. Φαινόμενα που δικαιολογημένα εντείνουν την αποστροφή των εργαζομένων.

3. ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΤΟΥΜΕ ΤΗ ΔΙΚΗ ΜΑΣ ΕΝΟΤΗΤΑ, ΤΟ ΔΙΚΟ ΜΑΣ ΜΕΤΩΠΙΟ ΣΤΟΝ ΟΛΟΣΤΡΩΤΗΡΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ, ΤΗΝ ΟΝΕ

Το συνδικαλιστικό κίνημα είναι απαραίτητο να αντιπαραθέσει τη δική του λογική και την κατηγορηματική του αντίθεση σε όλα τα μέτρα, που αποβλέπουν να κάνουν την εργατική δύναμη όλο και πιο φτηνή. Την αντίθεσή του στη λογική ότι οι κοινωνικές παροχές πρέπει να είναι επιλεκτικές, στην απάτη της δήθεν κοινωνικής αλληλεγγύης και της ύποπτης φιλανθρωπίας.

Σε όλα τα μέτρα, που πάνε να μειώσουν ακόμα πιο πολύ το μη μισθολογικό κόστος, με τις δραστικές περικοπές όλων των δαπανών για την Πρόνοια, την Ασφάλιση, την Υγεία, την Παιδεία. Να απορρίψει όλα τα μοντέλα που μοιράζουν την εργασία και την ανεργία, οξύνοντας το συνολικό πρόβλημα αντί να το αντιμετωπίζουν.

Να εκφράσει την αντίθεσή του στη Συνθήκη του Αμστερνταμ, που επιταχύνει τους ρυθμούς για την προώθηση όλων αυτών των μέτρων. Το συνδικαλιστικό κίνημα απορρίπτει όλες τις θεωρίες, που αναγορεύουν την ΟΝΕ σαν "εθνικό στόχο". Αντιπαραθέτει το δικό του δρόμο.

Απαιτούμε και διεκδικούμε όχι μόνο τον περιορισμό της εκμετάλλευσης, αλλά την κατάκτηση όλων όσων μάς ανήκουν, σύμφωνα με τις σημερινές ανάγκες και απαιτήσεις.

Διεκδικούμε όρους εργασίας και αμοιβών, σε συνδυασμό με άλλους όρους κοινωνικών παροχών, ώστε οι εργαζόμενοι να ζουν με οικονομικά, κοινωνικά δικαιώματα, με ελεύθερο χρόνο, με δυνατότητες μόρφωσης και πολιτισμού. Απαιτούμε δουλιά για όλους, καθολική εφαρμογή του 7ωρου, 5νθήμερου, 35ωρου, με αυξήσεις στους μισθούς και τα μεροκάματα. Κοινωνική Ασφάλιση για τους εργαζόμενους και όλα τα λαϊκά στρώματα. Γενναίες αυξήσεις των παροχών για την Πρόνοια, την Υγεία, την Παιδεία. Αύξηση του εισοδήματος μισθωτών και συνταξιούχων και διεκδίκηση των συλλογικών συμβάσεων που διευρύνουν και κατοχυρώνουν τα δικαιώματα.

Απαιτούμε μέτρα κατά της ασυδοσίας του μεγάλου κεφαλαίου, μέτρα δραστικού περιορισμού των προνομίων.

Απαιτούμε και παλεύουμε για άλλη πολιτική υπέρ των εργαζομένων και των λαϊκών στρωμάτων ενάντια στα μονοπώλια και τον ιμπεριαλισμό.

4. ΑΝΤΙΤΑΣΣΟΜΑΣΤΕ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΔΙΑΛΟΓΟ ΚΑΙ ΣΕ ΚΑΘΕ ΜΟΡΦΗ ΤΑΞΙΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κυβέρνηση έμπρακτα απέδειξε πώς εννοεί και τι στόχους έχει μέσα από τον "κοινωνικό διάλογο" ("ΚΔ"). Ουσιαστικά θέλει να πείσει τους εργατοϋπαλλήλους ότι οι αγώνες και η ταξική πάλη είναι περίπου εχθρός της προόδου και στον αστερισμό της ΟΝΕ το εργαλείο για τη λύση των προβλημάτων θα είναι οι "ΚΔ". Στη γραμμή αυτή επιδιώκει να συμπαρασύρει το συνδικαλιστικό κίνημα γενικά, **με αποτέλεσμα να το καταστήσει συνυπεύθυνο, ανυπόληπτο, άμαξο, διαλυμένο.** Οι στόχοι αυτοί φάνηκαν ξεκάθαρα στο πρόσφατο φιάσκο του "κοινωνικού διαλόγου" για τις εργασιακές σχέσεις.

Ο εγκλωβισμός του μαζικού κινήματος σε τέτοιες αυταπάτες θα μας βρει κατηγορηματικά αντίθετους. Ολοι όσοι υπογράφουμε και στηρίζουμε αυτό το κείμενο γνωρίζουμε ότι χωρίς αγώνες, χωρίς αντίσταση και δίχως ταξικές συγκρούσεις τίποτε μέχρι σήμερα δε θα είχε κατακτηθεί. Αρνούμαστε, λοιπόν, να συμπράξουμε με τον "κοινωνικό διάλογο", που εξελίσσεται για την κοινωνική ασφάλιση, αλλά και σε κάθε μορφή ταξικής συνεργασίας. Αποκρούουμε τις μεθόδους εξαγοράς και χειραγώγησης με επίκεντρο τα κοινοτικά ποσά.

5. ΑΝΤΙΠΑΛΕΥΟΥΜΕ ΤΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΞΕΠΟΥΛΗΜΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ.

Είμαστε αντίθετοι στις ιδιωτικοποιήσεις που παραδίνουν τον πλούτο της χώρας και τις επιχειρήσεις, τους τομείς κοινωνικής πολιτικής και την παιδεία στον άμεσο έλεγχο του μεγάλου κεφαλαίου.

Η κυβέρνηση στην Ιονική, στη ΛΑΡΚΟ, στη ΣΟΦΤΕΞ, στην Ολυμπιακή, στον ΟΤΕ, στη ΔΕΗ, τα ΕΛΤΑ, την ΕΥΔΑΠ, στον ΟΣΕ, στο ΕΛΚΕΠΑ, στις συγκοινωνίες αλλά και σε 50 ακόμα κοινωφελείς οργανισμούς και επιχειρήσεις, είτε με τη μορφή της μετοχοποίησης είτε με το απευθείας ξεπούλημα, διαλύει το δημόσιο τομέα και τον χαρίζει στους ιδιώτες. Τους παραδίδει, επίσης, τα λιμάνια, τη χρήση γης, την παιδεία, την υγεία, τον πολιτισμό, τον αθλητισμό. **Οι επιπτώσεις και οι συνέπειες αυτής της πολιτικής αφορούν συνολικά την εργατική τάξη και το λαό μας.** Ο αγώνας για την απόκρουση των ιδιωτικοποιήσεων, για να είναι αποτελεσματικός, χρειάζεται να απαλλαγεί από τα βασικά χαρακτηριστικά που μέχρι σήμερα παρουσίαζε: μεμονωμένα και αποσπασματικά. Παράλληλα, μαζί με το στόχο της υπεράσπισης της

δημόσιας περιουσίας προβάλλουμε και απαιτούμε την αποτελεσματική λειτουργία του δημόσιου τομέα με την ανάδειξη των χαρακτηριστικών του και την απαλλαγή του από το ρουσφέτι και τον "ημετερισμό".

6. ΑΝΕΡΓΙΑ - ΚΛΕΙΣΤΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΑ - ΕΡΕΠΙΩΜΕΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Η κυβέρνηση εξαντλεί την παρέμβασή της στην επιδότηση της εργασίας, στα προγράμματα κατάρτισης και στις ποικιλώνυμες πιστοποιήσεις. Αυτές οι επιλογές μπορεί να βοηθούν **την εργοδοσία να απομυζά κονδύλια**, όμως δεν αντιμετωπίζει ούτε στο ελάχιστο το πελώριο πρόβλημα της ανεργίας. Σήμερα, με δεδομένο το ποσοστό της καταγεγραμμένης επίσημης ανεργίας η επιβίωση των ανέργων αποκτά ξεχωριστή προτεραιότητα. Στην κατεύθυνση αυτή η πάλη του εργατικού κινήματος επιβάλλεται να απαιτήσει άμεσες και χειροπιαστές λύσεις. Ταυτόχρονα, δεν μπορεί παθητικά και μοιρολατρικά το κίνημα να μένει θεατής στην αλυσίδα των εργοστασίων, που το ένα μετά το άλλο κλείνουν, μεταφέρονται ή μετατρέπονται σε εμπορικές και εισαγωγικές εταιρίες. Αυτή η κατάσταση έχει μετατρέψει ολόκληρες περιοχές (Πάτρα - Λαύριο - Μαντούδι - Θριάσιο Πεδίο - Βόρεια Ελλάδα), σε κρανίου τόπους.

Υπάρχει διέξοδος

Οι άξονες που παραπάνω αναφέρονται, μαζί με άλλα θέματα που η ίδια η ζωή θα φέρει για αντιμετώπιση, αποτελούν για όλους εμάς τη βάση και την αφετηρία για κοινή δράση, με κεντρικούς στόχους την αλλαγή της κατάστασης στο συνδικαλιστικό κίνημα, την υπεράσπιση των κατακτήσεων και των δικαιωμάτων των εργατών, υπαλλήλων, συνταξιούχων, στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα και των αλλοδαπών και την ίδια στιγμή, με την αποτελεσματική αυτή πάλη να πείσουμε τους εργαζόμενους ότι δεν είναι όλα μαύρα. **Υπάρχει η διέξοδος και αυτή βρίσκεται στην αλλαγή προσανατολισμού του συνδικαλιστικού κινήματος**, για να αποκτήσουν ζωντάνια και νεύρο τα συνδικάτα. Η διέξοδος αυτή περνά μέσα από την αναζωογόνηση και την ενίσχυση των ταξικών τους χαρακτηριστικών, μέσα από την ήττα και την απομόνωση της γραμμής του συμβιβασμού και της συναίνεσης που υπηρετούν οι πλειοψηφίες στη ΓΣΕΕ και την ΑΔΕΔΥ.

Με τη συμμετοχή, την παρουσία και τη δράση μας στα όργανα του συνδικαλιστικού κινήματος και ταυτόχρονα την αξιοποίηση μορφών Πανελλαδικού και Τοπικού Συντονισμού, παίρνουμε την πρωτοβουλία να καλέσουμε σε συναγερμό το σύνολο των εργαζομένων.

Δίνοντας σήμερα στη δημοσιότητα αυτούς τους βασικούς άξονες για την αναζωογόνηση του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος θέλουμε να ανοίξει **μια πλατιά, δημοκρατική, ζωντανή και δημιουργική συζήτηση μέσα σε όλα τα συνδικάτα και ανάμεσα σε όλους τους εργαζόμενους**, με άμεσο στόχο να προχωρήσουμε στο επόμενο δίμηνο σε μια **πανελλαδική σύσκεψη Συνδικάτων και Συνδικαλιστών**, που θα νιώθουν τις πλάτες τους ικανές να επωμιστούν αυτή τη σημαντική ευθύνη απέναντι στην εργατική τάξη και το λαϊκό κίνημα συνολικότερα. Η πρόκληση για όσους έχουν τις ίδιες αγωνίες που έχουμε κι εμείς, που παίρνουμε την πρωτοβουλία, είναι μπροστά τους".

<i>Δεκέμβριος 1991-Μάιος 1996</i>	<i>Μάιος 1996 - Δεκέμβριος 2000</i>	<i>Δεκέμβριος 2000-Φεβρουάριος 2005</i>	<i>Φεβρουάριος 2005-Φεβρουάριος 2009</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Αγγουράκης Μπάμπης 2. Αλυσσανδράκης Κώστας 3. Αραβανής Γεράσιμος 4. Αρβανιτάκης Μήτσος 5. Αρβανιτίδης Κρίτων 6. Βαμβέτσος Στάθης 7. Βλησίδου Αναστασία 8. Βλόντζος Θανάσης 9. Βουλγαρόπουλος Κώστας 10. Γαβριηλίδης Τηλέμαχος 11. Γκοτζίδου Ντίνα 12. Γόντικας Δημήτρης 13. Γραβάνης Βασίλης 14. Γιαταγάννα Μαρία 15. Δημουλάς Τηλέμαχος 16. Ευθυμίου Θύμιος 17. Εφραιμίδης Βασίλης 18. Ζάχαρης Δημήτρης 19. Ηλιόπουλος Παναγιώτης 20. Θεωνάς Γιάννης 21. Κακουλίδης Γιώργος 22. Καλαματιανός Βασίλης 23. Καλαμπόγιας Αντώνης 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αγγουράκης Μπάμπης 2. Αγκαβανάκη Αιμιλία 3. Αλυσσανδράκης Κώστας 4. Αραβανής Γεράσιμος 5. Αρβανιτάκης Μήτσος 6. Βαμβέτσος Στάθης 7. Βλησίδου Σούλα 8. Βλόντζος Θανάσης 9. Βουλγαρόπουλος Κώστας 10. Γαβριηλίδης Τηλέμαχος 11. Γεωργιάδης Παναγιώτης 12. Γεωργόπουλος Γιώργος 13. Γεωργουδάκης Φίλιππος 14. Γκούνης Λουκάς 15. Γκουτζιγιάννης Ηλίας 16. Γόντικας Δημήτρης 17. Δημουλάς Τηλέμαχος 18. Διαμαντή Αθηνά 19. Ευθυμίου Θύμιος 20. Εφραιμίδης Βασίλης 21. Ζάχαρης Δημήτρης 22. Καλαματιανός Βασίλης 23. Καλαμπόγιας Αντώνης 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αβραμόπουλος Κώστας 2. Αγγουράκης Μπάμπης 3. Αγκαβανάκη Αιμιλία 4. Αλυσσανδράκης Κώστας 5. Αραβανής Γεράσιμος 6. Αρβανιτάκης Μήτσος 7. Βαμβέτσος Στάθης 8. Βλισίδου Σούλα 9. Βλόντζος Θανάσης 10. Βουλγαρόπουλος Κώστας 11. Γεωργιάδης Παναγιώτης 12. Γεωργουδάκης Φίλιππος 13. Γκούνης Λουκάς 14. Γόντικας Δημήτρης 15. Γουλής Θόδωρος 16. Δημουλάς Τηλέμαχος 17. Ευθυμίου Θύμιος 18. Ζάχαρης Δημήτρης 19. Καλαματιανός Βασίλης 20. Κανταρτζής Αχιλλέας 21. Καραπλή Ελένη 22. Κατροδαύλη Ελένη 23. Κατσιανάκος Μήτσος 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Αβραμόπουλος Κώστας 2. Αγγουράκης Μπάμπης 3. Αγκαβανάκη Αιμιλία 4. Αλυσσανδράκης Κώστας 5. Αραβανής Γεράσιμος 6. Αρβανιτάκης Διονύσης 7. Αρβανιτάκης Μήτσος 8. Βαγενάς Ελισσαίος 9. Βαμβέτσος Στάθης 10. Βαρδαλής Θανάσης 11. Βλισίδου Σούλα 12. Βλόντζος Θανάσης 13. Γεωργουδάκης Φίλιππος 14. Γκιώνης Θέμης 15. Γόντικας Δημήτρης 16. Γουλής Θόδωρος 17. Δημουλάς Τηλέμαχος 18. Ευθυμίου Θύμιος 19. Ζάχαρης Δημήτρης 20. Ηλιόπουλος Παναγιώτης 21. Κανταρτζής Αχιλλέας 22. Καραπλή Ελένη 23. Κατροδαύλη Ελένη

24. Καράτσαλος Χρήστος
25. Καραπλή Ελένη
26. Κατημερτζής Γιώργος
27. Κατσιανάκος Δημήτρης
28. Κατσαρός Γιάννης
29. Κοτροδαύλη Ελένη
30. Καραγιάννη Γλυκερία
31. Καρρά Ειρήνη
32. Κολοβός Βασίλης
33. Κολοβός Χρήστος
34. Κολοζώφ Ορέστης
35. Κόρακας Στρατής
36. Κορτζίδης Χρήστος
37. Κορτζίδου Φρόσω
38. Κοσιώνης Παναγιώτης
39. Κούδας Κώστας

40. Κουμπούρης Δήμος
41. Κουτσούμπας Δημήτρης
42. Κόφφας Χρήστος
43. Κοψίδης Μάκης
44. Κρεωνάς Δημήτρης
45. Κυρίτσης Νίκος
46. Κωστόπουλος Μήτσος
47. Κωτσαντής Σήφης
48. Κωνσταντινίδης Θεόδωρος

24. Καραπλή Ελένη
25. Καράτσαλος Χρήστος
26. Κατροδαύλη Ελένη
27. Κατσαρός Γιάννης
28. Κατσιανάκος Μήτσος
29. Κολοβός Χρήστος
30. Κολοζώφ Ορέστης
31. Κόρακας Στρατής
32. Κουμπούρης Δήμος
33. Κουτούπα Ελένη
34. Κουτσούμπας Δημήτρης
35. Κόφφας Χρήστος
36. Κοψίδης Μάκης
37. Κρεωνάς Δημήτρης
38. Κωνσταντινίδης Θεοδόσης
39. Κωτσαντής Σήφης

40. Λαμπρινού Μαρία
41. Λέγγερης Ηλίας
42. Λουκάς Στέφανος
43. Μαΐλης Μάκης
44. Μανωλάκου Διαμάντω
45. Μαυρίκος Γιώργος
46. Μαυροδόγλου Διαμαντής
47. Μηλιαρονικολάκη Ελένη
48. Μπατιστάτος Νίκος

24. Κολοβός Χρήστος
25. Κολοζώφ Ορέστης
26. Κόρακας Στρατής
27. Κουμπούρης Δήμος
28. Κουρκούνης Νίκος
29. Κουτούπα Ελένη
30. Κουτσούμπας Δημήτρης
31. Κόφφας Χρήστος
32. Κοψίδης Μάκης
33. Κρεωνάς Δημήτρης
34. Κωνσταντινίδης Θεοδόσης
35. Κωτσαντής Σήφης
36. Λαμπρινού Μαρία
37. Λέγγερης Ηλίας
38. Λιατίφης Τάκης
39. Λουκάς Στέφανος

40. Μαΐλης Μάκης
41. Μανωλάκου Διαμάντω
42. Μαρίνος Γιώργος
43. Μαυρίκος Γιώργος
44. Μηλιαρονικολάκη Ελένη
45. Μπάτσικας Κώστας
46. Μπέλλου Ελένη
47. Μπούτας Βαγγέλης
48. Νάκης Γιάννης

24. Κολοβός Χρήστος
25. Κολοζώφ Ορέστης
26. Κοτούπα Ελένη
27. Κουμπούρης Δήμος
28. Κουρκούνης Νίκος
29. Κούτρας Θόδωρος
30. Κουτσούμπας Δημήτρης
31. Κόφφας Χρήστος
32. Κρεωνάς Δημήτρης
33. Κωνσταντινίδης Θεοδόσης
34. Κωτσαντής Σήφης
35. Λαμπρινού Μαρία
36. Λέγγερης Ηλίας
37. Λιατίφης Τάκης
38. Λουκάς Στέφανος
39. Μαΐλης Μάκης
40. Μανουσογιαννάκης
Γιάννης
41. Μανωλάκου Διαμάντω
42. Μαρίνος Γιώργος
43. Μαυρίκος Γιώργος
44. Μενδρέκας Παναγιώτης
45. Μηλιαρονικολάκη Ελένη
46. Μπάτσικας Κώστας
47. Μπέλλου Ελένη
48. Μπούτας Βαγγέλης

49. Λαμπρινού Μαρία
50. Λουκάς Στέφανος
51. Μαΐλης Μάκης
52. Μανωλάκου Διαμάντω
53. Μαυρίκος Γιώργος
54. Μαυρομάτης Γιάννης
55. Μενεμενόγλου Ιορδάνης
56. Μηλιαρονικολάκη Ελένη
57. Μπατιστάτος Νίκος
58. Μπέλλου Ελένη
59. Μπούτας Βαγγέλης
60. Νικολαΐδου Βέρα
61. Ντούσκος Πέτρος
62. Ξένος Βαγγέλης
63. Παναγής Γιάννης
64. Παρασκευάς Κώστας
65. Παπαρήγα Αλέκα
66. Παφίλης Θανάσης
67. Πολυζαΐδου Βάσω
68. Ποσοτίδης Γιάννης
69. Ροδάς Παναγιώτης
70. Σιώκου Ζωή
71. Σκιαδιώτης Γιώργος
72. Σκυλλάκος Αντώνης
73. Σοφιανός Νίκος
74. Σπυριδάκης Μιχάλης

49. Μπέλλου Ελένη
50. Μπούτας Βαγγέλης
51. Νάκης Γιάννης
52. Νικολαΐδου Βέρα
53. Νταφούλης Γιώργος
54. Ξένος Βαγγέλης
55. Παντελάκη Ελπίδα
56. Παπαρήγα Αλέκα
57. Παρασκευάς Κώστας
58. Παφίλης Θανάσης
59. Ποσοτίδης Γιάννης
60. Σκιαδιώτης Γιώργος
61. Σκυλλάκος Αντώνης
62. Σοφιανός Νίκος
63. Σοφός Παναγιώτης
64. Σπυριδάκης Μιχάλης
65. Σταμπολίδης Κώστας
66. Σταυρόπουλος Γιάννης
67. Στριφτάρης Σπύρος
68. Ταξόπουλος Παναγιώτης
69. Τζιατζής Θόδωρος
70. Τσεντούρου Χριστίνα
71. Τσίγκας Τάκης
72. Χαλβατζής Σπύρος
73. Χαλκιάς Χρήστος
74. Χατζηπαυλίδης Λευτέρης

49. Νικολαΐδου Βέρα
50. Νταγκουνάκης Γιώργος
51. Νταφούλης Γιώργος
52. Ξένος Βαγγέλης
53. Παντελάκη Ελπίδα
54. Παπαρήγα Αλέκα
55. Παρασκευάς Κώστας
56. Παφίλης Θανάσης
57. Ποσοτίδης Γιάννης
58. Ράζου Λουΐζα
59. Σκιαδιώτης Γιώργος
60. Σκυλλάκος Αντώνης
61. Σοφιανός Νίκος
62. Σοφός Παναγιώτης
63. Σταμπολίδης Κώστας
64. Σταυρόπουλος Γιάννης
65. Στριφτάρης Σπύρος
66. Ταξόπουλος Παναγιώτης
67. Τζιαντζής Θόδωρος
68. Τούσσας Γιώργος
69. Τσεντούρου Χριστίνα
70. Τσίγκας Τάκης
71. Χαλβατζής Σπύρος
72. Χαλκιάς Χρήστος
73. Χατζηπαυλίδης Λευτέρης
74. Χριστάνης Νίκος

49. Νάκης Γιάννης
50. Νικολαΐδου Βέρα
51. Νταγκουνάκης Γιώργος
52. Παναγής Γιάννης
53. Παντελάκη Ελπίδα
54. Παπαρήγα Αλέκα
55. Παρασκευάς Κώστας
56. Παφίλης Θανάσης
57. Πέρρος Γιώργος
58. Ποσοτίδης Γιάννης
59. Ράζου Λουΐζα
60. Σκιαδιώτης Γιώργος
61. Σκυλλάκος Αντώνης
62. Σοφιανός Νίκος
63. Σοφός Παναγιώτης
64. Σταμπολίδης Κώστας
65. Στριφτάρης Σπύρος
66. Ταξόπουλος Παναγιώτης
67. Τζιαντζής Θόδωρος
68. Τούσσας Γιώργος
69. Τσεντούρου Χριστίνα
70. Τσιαπλές Τάσος
71. Τσίγκας Τάκης
72. Φέτσης Δημήτρης
73. Χαλβατζής Σπύρος
74. Χαρίτος Γιώργος

75. Σταμπουλίδης Κώστας 76. Στριφτάρης Σπύρος 77. Τσαμπής Στρατής 78. Τσίγκας Τάκης 79. Τζιαντζής Θεόδωρος 80. Τσεντούρου Χριστίνα 81. Τσολάκης Κώστας 82. Χαλβατζής Σπύρος 83. Χαλκιάς Χρήστος 84. Χατζηπαυλίδης Λευτέρης 85. Χώτος Γιάννης	75. Χώτος Γιάννης.	75. Χώτος Γιάννης	75. Χατζηπαυλίδης Λευτέρης 76. Χριστάνης Νίκος 77. Χώτος Γιάννης
--	--------------------	-------------------	--

Πίνακας 1. Μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ 1991-2005

<i>Δεκέμβριος 1991-Μάιος 1996</i>	<i>Μάιος 1996 - Δεκέμβριος 2000</i>	<i>Δεκέμβριος 2000-Φεβρουάριος 2005</i>	<i>Φεβρουάριος 2005-Φεβρουάριος 2009</i>
Παπαρήγα Αλέκα (ΓΓ) Γόντικας Δημήτρης Θεωνάς Γιάννης Καλαματιανός Βασίλης Κολοζώφ Ορέστης Κουτσούμπας Δημήτρης Κωσταντής Σήφης Κωστόπουλος Μήτσος Μαίλης Μάκης Στριφτάρης Σπύρος Τζιαντζής Θεόδωρος Τσίγκας Τάκης Χαλβατζής Σπύρος Παρασκευάς Κώστας (μετά το 1994)	Παπαρήγα Αλέκα (ΓΓ) Γόντικας Δημήτρης Ζάχαρης Δημήτρης Κολοζώφ Ορέστης Κουτσούμπας Δημήτρης Παρασκευάς Κώστας Στριφτάρης Σπύρος Τζιαντζής Θεόδωρος Χαλβατζής Σπύρος	Παπαρήγα Αλέκα (ΓΓ) Αρβανιτάκης Δημήτρης Γόντικας Δημήτρης Ζάχαρης Δημήτρης Κολοζώφ Ορέστης Κουτσούμπας Δημήτρης Κωνσταντινίδης Θεοδόσης Παρασκευάς Κώστας Στριφτάρης Σπύρος Τζιαντζής Θεόδωρος Χαλβατζής Σπύρος Μαρίνος Γιώργος (μετά το 2003)	Παπαρήγα Αλέκα (ΓΓ) Αρβανιτάκης Δημήτρης Γόντικας Δημήτρης Κουτσούμπας Δημήτρης Κωνσταντινίδης Θεοδόσης Λουκάς Στέφανος Μαρίνος Γιώργος Μπέλλου Ελένη Παρασκευάς Κώστας Τζιαντζής Θεόδωρος Χαλβατζής Σπύρος

Πίνακας 2. Μέλη του Πολιτικού Γραφείου του ΚΚΕ (1991-2005)

Περιφέρεια	1993		1996		2000		2004	
A' Αθηνών	21.753	4,96	24.704	6,08	25.648	6,54	27.359	7,21
B' Αθηνών	58.745	6,89	71.951	8,35	73.679	8,21	96.103	8,78
A' Πειραιά	7.108	4,19	8.449	5,25	8.464	5,4	9.261	5,91
B' Πειραιά	15.250	8,07	18.928	10,14	18.492	9,76	23.068	11,06
Αττικής	8.557	4,18	12.085	5,4	13.320	5,3	20.002	6,29
A' Θεσσαλονίκης	16.386	5,21	20.207	6,29	22.590	6,71	26.468	6,67
B' Θεσσαλονίκης	7.667	4,41	9.446	5,29	9.636	5,14	11.616	5,54
Αιτωλοκαρνανίας	8.285	4,26	9.378	5,08	8.697	4,64	9.169	4,8
Αργολίδας	1.519	2,11	1.966	2,74	2.165	3,02	2.492	3,28
Αρκαδίας	2.610	2,69	3.114	3,38	3.109	3,5	3.112	3,64
Άρτας	2.899	4,02	3.316	4,83	3.311	4,9	3.563	5,17
Αχαιας	8.109	4,06	10.672	5,49	10.186	5,12	11.858	5,47
Βοιωτίας	4.163	4,57	5.066	5,47	4.825	5,17	5.379	5,84
Γρεβενών	2.178	5,82	2.451	7,21	2.038	6,18	2.133	6,22
Δράμας	1.405	1,65	1.814	2,18	2.025	2,44	2.276	2,7
Δωδεκανήσου	1.820	1,76	2.489	2,35	2.515	2,31	3.286	2,7
Έβρου	2.631	2,43	3.272	2,86	2.943	2,62	3.244	2,75
Ευβοίας	4.940	3,19	6.260	4,11	6.583	4,25	7.621	4,69
Ευρυτανίας	438	1,46	472	2,03	4,28	2	459	2
Ζακύνθου	2.163	8,1	2.755	10,78	2.434	9,35	2.377	8,57
Ηλείας	3.035	2,08	3.734	2,72	3.727	2,35	4.177	3,06
Ημαθίας	4.511	4,35	5.870	5,62	5.433	5,03	6.003	5,35
Ηρακλείου	4.696	2,68	5.888	3,41	6.007	3,37	6.923	3,46
Θεσπρωτίας	940	2,56	1.063	3,02	1.074	1,98	1.360	3,46

Ιωαννίνων	6.957	5,4	6.783	5,61	6.696	5,59	7.453	5,82
Καβάλας	3.985	3,69	4.914	4,64	4.586	4,3	5.019	4,58
Καρδίτσας	7.093	5,68	8.175	6,93	8.229	7,08	7.144	6,23
Καστοριάς	872	2,28	926	2,45	976	2,56	1.068	2,66
Κέρκυρας	4.272	5,75	5.664	7,91	5.533	7,71	6.275	8,16
Κεφαλληνίας	2.612	8,95	3.101	11,28	3.290	11,92	3.191	10,69
Κιλκίς	4.493	5,42	5.228	6,31	5.061	6,13	4.841	5,82
Κοζάνης	4.320	3,55	5.212	4,33	5.101	4,2	5.451	4,36
Κορινθίας	1.797	1,78	2.273	2,27	5.533	2,49	2.983	2,78
Κυκλάδων	1.387	1,7	1.811	2,25	2.133	2,63	2.754	3,29
Λακωνίας	1.914	2,58	2.254	3,18	2.165	3,05	2.633	3,62
Λάρισας	14.044	7,38	16.564	8,63	16.336	8,4	16.134	7,99
Λασιθίου	742	1,3	901	1,64	1.060	1,94	1.334	2,37
Λέσβου	9.750	11,56	11.603	14,39	9.969	12,85	9.318	11,62
Λευκάδας	1.834	8,86	2.023	10,49	2.112	11,08	1.933	9,8
Μαγνησίας	7.457	5,63	8.909	6,83	8.848	6,76	9.917	7,07
Μεσσηνίας	4.612	3,15	5.454	3,94	5.719	4,21	6.109	4,44
Ξάνθης	735	1,11	2.105	3,19	1.211	1,79	2.944	3,85
Πέλλας	3.146	2,7	3.897	3,39	3.762	3,26	3.763	3,2
Πιερίας	3.173	3,53	3.805	4,18	3.774	4,07	4.007	4,08
Πρέβεζας	2.353	4,79	2.621	5,53	2.538	5,27	2.890	5,67
Ρεθύμνης	1.181	2,12	1.397	2,59	1.511	2,8	1.624	2,91
Ροδόπης	1.107	1,38	2.093	2,81	1.895	2,53	1.660	2,04
Σάμου	3.971	12,22	4.573	14,82	4.365	14,06	4.695	14,5
Σερρών	5.833	3,13	7.008	3,86	6.517	3,61	6.478	3,64

Τρικάλων	7.680	6,4	9.064	7,84	8.192	7,08	8.226	6,88
Φθιώτιδας	4.111	3,06	5.092	3,86	4.553	3,45	4.891	3,74
Φλώρινας	1.299	2,93	1.269	2,91	1.375	3,19	1.548	3,59
Φωκίδας	1.452	3,65	1.763	4,66	1.708	4,6	1.853	5,23
Χαλκιδικής	1.746	2,32	2.159	2,9	2.229	2,89	2.663	3,24
Χανίων	4.000	4,08	4.682	4,96	4.722	4,97	4.978	4,8
Χίου	1.225	3,19	1.494	4,01	1.426	2,84	1.620	4,08
Σύνολο χώρας	313.001	4,54	380.167	5,61	379.454	5,52	436.706	5,9

Πίνακας 3. Εκλογικά αποτελέσματα του ΚΚΕ σε βουλευτικές εκλογές ανά εκλογική περιφέρεια (1993-2004)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abrahams, F.C., *Modern Albania: From Dictatorship to Democracy*, New York, London: New York University Press, 2015
- Adereth, M., *The French Communist Party. A critical history (1920-84)*, Manchester: Manchester University Press, 1984.
- Αλεξιάτος, Γ.Ν., *Ιστορικό λεξικό του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Αθήνα: Γειτονιές του Κόσμου, 2008.
- Allen, J., «Μεταβιομηχανισμός και μεταφορντισμός», στο Hall, S., Held, D., McGrew, A. (επιμ.), *Η νεωτερικότητα σήμερα. Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός*, Αθήνα: Σαββάλας, 2003.
- Anderson, P., «Communist party history», στο Samuel, R. (επιμ.), *People's history and socialist theory*, London, Boston: Routledge/Paul Kegan, 1982.
- Αρανίτου, Β., *Εργοδοτικές Οργανώσεις και Κοινωνικός Διάλογος*, Αθήνα: Σαββάλας, 2013.
- Αρανίτου, Β., Παπαβλασόπουλος, Ε. & Μ. Σπουρδαλάκης, «Από την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση στο ...μνημόνιο: το «Χρονικό» μιας προαναγγελθείσας κρίσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 134-135, 2011, σελ. 37-50.
- Ασημακόπουλος, Β., *Αντιθέσεις, αντιφάσεις και εσωτερικές συγκρούσεις στο ΠΑΣΟΚ την περίοδο 1974-1990. Ερμηνευτικές όψεις της εξέλιξης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού*, διαδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2016.
- Backes, U. & P. Moreau (eds), *Communist and Post-Communist Parties in Europe*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2008
- Bacon, E., Sandle, M. (επιμ.), *Brezhnev reconsidered*, Basingstoke, New York: Palgrave/Macmillan, 2002.
- Βαλλιάνος, Χ., «Ποιος θυμάται τη 10^η Μαΐου 1981; (Σημειώσεις για τη γαλλική “αλλαγή”». Μέρος Ι: Η δεκαετία του “Κοινού Προγράμματος”», *Θέσεις*, τχ. 105, 2008, διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1049
- Bartolini, S., *The political mobilization of the European Left, 1860-1980*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

- Behan, T., *The long awaited moment. The working class and the Italian Communist Party in Milan 1943-1948*, New York: Peter Lang, 1997.
- Bell, D.S. (επιμ.), *Western European communists and the collapse of communism*, Oxford: Berg, 1993.
- Berlinguer, E., *Ιστορικός συμβιβασμός*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1997.
- Berg, B.L., *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*, Boston, London: Allyn and Bacon, 2001.
- Βερναδάκης, Αλ., «Θα είμαστε μαζί στον αγώνα και μετά τις εκλογές», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 2000.
- Βερναρδάκης, Χρ., «Στην αναζήτηση της Αριστεράς: Οι αμφιλεγόμενες ταυτότητες της παραδοσιακής ελληνικής Αριστεράς» στο ίδιου (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα*, Αθήνα: VPRC, 2003.
- Βερναρδάκης, Χρ., «Βουλευτικές εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων», *Θέσεις*, τχ. 87, Απρίλιος - Ιούνιος 2004 διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=854&Itemid=29.
- Βερναρδάκης, Χρ., «Βουλευτικές Εκλογές 2004: Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην εκλογική βάση των κόμματος και η τοπογραφία του κομματικού συστήματος», *Πολιτική Επιστήμη*, τχ. 1, 2005, σελ. 41-51.
- Βερναρδάκης, Χρ., «Ευρωπαϊσμός και Ευρωσκεπτικισμός στην Ελλάδα: ιδεολογικές διαστάσεις και πολιτικές εκπροσωπήσεις» στο του ίδιου, *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-2006*, Αθήνα: Σαββάλας, 2007
- Βερναρδάκης, Χρ., *Πολιτικά κόμματα, εκλογές και κομματικό σύστημα: Οι μετασχηματισμοί της πολιτικής αντιπροσώπευσης, 1990-2010*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2011.
- Βερναρδάκης, Χρ. & Γ. Μαυρή, «Η έννοια της σχέσης εκπροσώπησης», *Θέσεις*, τχ. 18, 1987 διαθέσιμο στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=176&Itemid=29.
- Βερναρδάκης, Χρ. & Γ. Μαυρή, *Κόμματα και Κοινωνικές Συμμαχίες στην Προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα: Εξάντας, 1991.

- Βέρνυ, Σ., «Συγκυβέρνηση» στο Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, Αθήνα: Το Πέρασμα, 2010, σελ. 561-564.
- Boggs, C., Plotke, D. (επιμ.), *Politics of eurocommunism. Socialism in transition*, London, New York: Macmillan, 1980.
- Borkenau, F., *Ο ευρωπαϊκός κομμουνισμός. Η ιστορία του από το 1917 ως το 1951*, Αθήνα: Τροπή, 2011.
- Bosco, A., «Four actors in search of a role. The Southern European communist parties», στο Diamantouros, P.N., Gunther, R. (επιμ.), *Parties, politics and democracy in the new Southern Europe*, Baltimore, London: Johns Hopkins University Press, 2001.
- Botella, J. & L. Ramiro (eds), *The crisis of communism and party change: the evolution of western European communist and post-communist parties*, Barcelona: ICPS, 2003.
- Βούλγαρης, Γ., «Αλλαγές στο εκλογικό σώμα της Αριστεράς και κομματικός ανταγωνισμός 1985-89», στο Λυριντζής, Χρ. & Ηλ. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80. Εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1990.
- Βούλγαρης, Γ., *Η Ελλάδα της μεταπολίτευσης 1974-1990: Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2001.
- Βούλγαρης, Γ., *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, Αθήνα: Πόλις, 2003.
- Βούλγαρης, Γ., *Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009*, Αθήνα: Πόλις, 2013.
- Bracke, M., *Which socialism, whose détente? West European communism and the Czechoslovak crisis of 1968*, Budapest, New York: Central European University Press, 2007.
- Bull, M.J., «Whatever happened to Italian communism? Explaining the dissolution of the largest communist party in the West», *West European Politics*, Vol. 14, No. 4, 1991, σελ. 96-120.
- Bull, M., «West European communist movement in the late twentieth century», *West European Politics*, Vol 18, No. 1, 1995, σελ. 78-97.
- Burns, N., «Η εποχή των επεμβάσεων έχει τελειώσει», συνέντευξη, εφ. *Αυγή*, 30 Νοεμβρίου 1997.

- Buton, Ph., 'The Crisis of Communism and Trade Unionism in Western Europe' στο Waller, M., Courtois, St. & M. Lazar (eds), *Comrades and Brothers: Communism and Trade Unions in Europe*, London, Portland: Frank Cass.
- Βωβού, Σ., «Να θυμόμαστε ή να ξεχάσουμε το 2003;», εφ. *Αυγή*, 8 Φεβρουαρίου 2014
- Γενικό Επιτελείο Στρατού, «Ελληνική Δύναμη Αλβανίας (ΕΛΔΑΛ) – Ελληνική Αποστολή Διοικητικής Μέριμνας στην Αλβανία (ΕΛΑΔΜΑ)», 2014 διαθέσιμο στο: www.army.gr/default.php?pname=albania_istoriko_eye&la=1.
- Γεωργιάδου, Β., «Από το κόμμα περιχαρακωμένων μελών στο “κόμμα-δίκτυο”»; Όψεις της οργανωτικής ανασυγκρότησης των πολιτικών κομμάτων στην ύστερη νεωτερικότητα», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 5-6, 2001, σελ. 203-235.
- Γιαλλουρίδης, Χ.Κ. & Β.Δ. Κεφαλά, *Κόσσοβο: η εικόνα του πολέμου*, Αθήνα: Σιδέρης, 2001.
- Γιαννίτσης, Τ., *Το Ασφαλιστικό (ως ορφανό πολιτικής) και μία διέξοδος*, Αθήνα: Πόλις, 2007.
- Γκίκας, Α.Ι., *Από την πείρα του κινήματος των οικοδόμων στην Ελλάδα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2013.
- Carillo, S., *Ευρωκομμουνισμός και κράτος*, Αθήνα: Θεμέλιο, 1990.
- Carty, R.K., «Parties as Franchise Systems: The Stratarchical Organizational Imperative», *Party Politics*, Vol. 10, No. 1, σελ. 5-24.
- Charalambous, G., «The strongest communists in Europe. Accounting for AKEL's electoral success», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, τ. 23, No. 3, 2007, 425-456.
- Chari, R.S. & F. Cavatorta, "the iraq war: killing dreams of a unified EU?", *European Political Science*, Vol. 3, No. 1, 2003, σελ. 25-29.
- Clarke, S., «The crisis of fordism or the crisis of social democracy?», *Telos*, τ. 83, No. 1, 1990, σελ. 71-98.
- Claudin, F., *Ευρωκομμουνισμός και σοσιαλισμός*, Αθήνα: Μπουκουμάνης, 1978.
- Courtois, S., Lazar, M., Waller, M. (επιμ.), *Comrades and brothers. Communism and trade unions in Europe*, London, Portland: Frank Cass, 1991.
- Crampton, R.J., *Eastern Europe in the twentieth century and after*, London, New York: Routledge, 1997.
- Cunha, C., *The Portuguese Communist Party's strategy for power: 1921-1986*, PhD thesis, University of Massachusetts Amherst, 1987.

- Cunha, C., «'Mais Portugal! Mais CDU!'... mais PCP? The Portuguese Communist Party at the Turn of the 21st Century», στο Botella, J. & L. Ramiro (eds), *The crisis of communism and party change: the evolution of western European communist and post-communist parties*, ό.π.
- Cunha, C., «Few but Pure and Good Members are Preferred to a Mass Party – The Portuguese Communist Party's Continued Orthodoxy», στο Backes, U. & P. Moreau (eds), *Communist and Post-Communist Parties in Europe*, ό.π.
- Daalder, H., «Parties: denied, dismissed or redundant? A critique», στο Gunther, R., Montero, J.R., Linz, J. (επιμ.), *Political parties. Old concepts and new challenges*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- D' Alimonte, R., «Party behavior in a polarized system. The Italian Communist Party and the historic compromise», στο Muller, W.C., Strom, K. (επιμ.), *Policy, office or votes? How political parties in Europe make hard decisions*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1999.
- Della Porta, D., «Multiple Belongings, Tolerant Identities, and the Construction and the Construction of 'Another Politics': Between the European Social Forum and the Local Fora» στο della Porta, D. & S. Tarrow (eds.), *Transnational Protest and Global Activism*, Lanham, Boulder: Rowman & Littlefield, 2005.
- Della Torre, P.F., Mortimer, E., Story, J. (επιμ.), *Eurocommunism: myth or reality?*, London: Penguin, 1979.
- Δημητρίου, Π. (επιμ.), *Η διάσπαση του ΚΚΕ*, τ. Α', Αθήνα: Πολιτικά Προβλήματα, 1975.
- Dreyfus, M., «Οι συνέπειες του Μεγάλου Πολέμου για το σοσιαλιστικό κίνημα», στο Dreyfus, M., Groppo, B., Ingerflom, C. κ.ά. (επιμ.), *Ο αιώνας των κομμουνισμών*, Αθήνα: Πόλις, 2001.
- Duclos, J., «Why the communists voted in favor of the government», 1956 διαθέσιμο στο: <http://www.marxists.org/history/algeria/1956/duclos.htm>.
- Dunphy, R., *Contesting capitalism? Left parties and European integration*, Manchester, New York: Manchester University Press, 2004.
- Dunphy, R., Bale, T., «Red flag still flying? Explaining AKEL. Cyprus's communist anomaly», *Party Politics*, τ. 13, No. 3, 2007, σελ. 287-304.
- Dunphy, R. & L. March, «Seven Year Itch? The European Left Party: Struggling to Transform the EU», *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 14, No. 4, 2013, σελ. 520-537.

- Duverger, M, *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, London: Methuen, 1964.
- Dyker, D.A., «Introduction», στο του ιδίου (επιμ.), *The Soviet Union under Gorbachev. Prospects for reform*, London, New York: Croom Helm, 1987.
- Einaudi, M., Domenach, J.M., Garosci, A., *Communism in Western Europe*, Hamden: Archon Books, 1971.
- Eleftheriou, C, «Greek communism and social protest in crisis-stricken Greece (2010-2015)» ανακοίνωση στο Second Conference of the Cyprus Association of Political Science, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λεμεσός, 16-17 Δεκεμβρίου 2016.
- Ελευθερίου, Κ., «Κυρίαρχο μαζικό κόμμα και κόμμα καρτέλ. Συναντήσεις του ύστερου Πουλαντζά με τη σύγχρονη θεωρία κομμάτων» στο Γολέμης, Χ. & Η. Οικονόμου (επιμ.), *Ο Πουλαντζάς Σήμερα*, Αθήνα: Νήσος/Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, 2012.
- Ελευθερίου Κ. και Ε. Παπαβλασόπουλος, «Λανθάνουσες προσεγγίσεις και σύγχρονες τάσεις στη θεωρία των κομμάτων», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 25, 2010, σελ. 217-245.
- Ελευθερίου, Κ. & Χρ. Τάσσης, *ΠΑΣΟΚ: Η άνοδος και η πτώση (;) ενός ηγεμονικού κόμματος*, Αθήνα: Σαββάλας, 2013.
- Eley, G., *Σφυρηλατώντας τη δημοκρατία. Ιστορία της ευρωπαϊκής Αριστεράς*, τ. 1-2, Αθήνα: Σαββάλας, 2010.
- Ελληνική Κυβέρνηση και Κοινωνικοί Εταίροι, «Σύμφωνο εμπιστοσύνης κυβέρνησης & κοινωνικών εταίρων στην πορεία προς το 2000», *Ενημέρωση*, τχ. 31, 1997, σσ. 2-17.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, «Δήλωση της Προεδρίας για το Ιράκ, Αθήνα 16/4/2003» διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/75530.pdf.
- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, «Διακήρυξη των Αθηνών - 16 Απριλίου 2003» διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/75541.pdf.
- Fennema, M., «Conclusions», στο Waller, M. & M. Fennema (επιμ.), *Communist parties in Western Europe. Decline or adaptation?*, Oxford, New York: Basil Blackwell, 1988.

- Fox Piven, F., «The decline of labor parties. An overview», στο της ίδιας (επιμ.), *Labor parties in postindustrial societies*, Oxford, New York: Oxford University Press, 1992.
- Gravaris, D. & M. Spourdalakis, 'Labor Unions and the Welfare System Reform in Greece: The Case of Pension Policy (1990 – 2001)' στο Carlos, Mónica R. P. d' Assunção, (ed.), *The Challenge of Social Policy Reform in the 21st Century: Towards Integrated Systems of Social Protection*, Athens: I. Sideris, 2008.
- Gough, I., *Η πολιτική οικονομία του κοινωνικού κράτους*, Αθήνα: Σαββάλας, 2008.
- Gundle, S., «The PCI and the historic compromise», *New Left Review*, τ. I/163, 1987.
- Ηλιού, Φ., «Δημοκρατικές συγκλίσεις και συμμαχίες. Ο Γεώργιος Καρτάλης και οι Έλληνες κομμουνιστές μετά τον εμφύλιο πόλεμο», *Αρχειοτάξιο*, τχ. 7, 2005, σελ. 23-30.
- Habermas, J., «Τι σημαίνει σοσιαλισμός σήμερα; Η επανάσταση της ανάκτησης και η ανάγκη αριστερής αναθεώρησης», στο Βούλγαρης (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα... μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού»*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1992.
- Hallas, D., *Κομμιντέρν. Η Τρίτη Διεθνής*, Αθήνα: Εργατική Δημοκρατία, 1999.
- Hardi, P., «Why do communist parties advocate pluralism?», *World Politics*, τ. 32, No. 4, 1980, σελ. 531-552.
- Harman, C., *The fire last time. 1968 and after*, London: Bookmarks, 1998.
- Heywood, P., «Mirror-images: The PCE and PSOE in the transition to democracy in Spain», *West European Politics*, Vol. 10, No. 2, 2010, σελ. 193-210.
- Hirsch, J. (1993), «Φορντισμός και μεταφορντισμός. Η παρούσα κοινωνική κρίση και οι συνέπειές της», στο Bonefeld, W. & J. Holloway (επιμ.), *Μεταφορντισμός και κοινωνική μορφή*, Αθήνα: Εξάντας, 1993.
- Hobsbawm, E., «The forward march of labour halted?», *Marxism Today*, September 1978, σελ. 279-286.
- Hobsbawm, E., *Επαναστάτες*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2008.
- Hobsbawm, E., *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2010.
- Hopkin, J. & C. Paolucci, «The business firm model of party organisation: Cases from Spain and Italy», *European Journal of Political Research*, Vol. 35, No. 3, 1999, σελ. 307-339.

- Horn, G.-R., *The spirit of '68. Rebellion in Western Europe and North America 1956-1976*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2008.
- Huber, P., «Structure of the Moscow apparatus of the Comintern and decision-making», στο Rees, T., Thorpe, A. (επιμ.), *International communism and the Communist International 1919-43*, Manchester: Manchester University Press, 1998.
- Θεοφίλου, Α. & Ε. Μπιτσάκης, «Οι πόλεμοι της νέας τάξης: διασπορά και επιπτώσεις του απεμπλουτισμένου ουρανού», *Ουτοπία*, τχ. 43, 2001, σελ. 7-12.
- Θεοχαράτος, Χρ., *Χαρίλαος Φλωράκης: Ο Λαϊκός Ηγέτης. Οι πολιτικοί αγώνες*, τ. Β', Αθήνα: Τυποεκδοτική, 2003.
- Inglehart, R., «The silent revolution in Europe. Intergenerational change in post-industrial societies», *American Political Science Review*, τ. 65, No. 4, 1971, σελ. 991-1017.
- Inglehart, R., *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Institute of Medicine, *Gulf War and Health: Updated Literature Review of Depleted Uranium*, Washington DC: The National Academies Press, 2008
- Johnson, R., *The French Communist Party versus the students. Revolutionary politics in May-June, 1968*, New Haven: Yale University Press, 1972.
- Καλπαδάκης, Γ., *Το μακεδονικό ζήτημα 1962-1995: Από τη σιωπή στη λαϊκή διπλωματία*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2012.
- Kalyvas, S. & N. Marantzidis, «Greek Communism, 1968-2001», *Eastern European Politics and Societies*, τ. 16, No 3, 2002, σελ. 665-690.
- Κανελλόπουλος, Κ., *Διαδικασίες συγκρότησης και ζητήματα θεωρίας των κοινωνικών κινήματων: Το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, διδακτορική διατριβή*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2009.
- Καρανασοπούλου, Ειρ., «Φωτιές ανάβει ο Νικ. Μπερνς», εφ. *Τα Νέα*, 15 Ιανουαρίου 1998.
- Karvonen, L., *The Personalisation of Politics: A Study of Parliamentary Democracies*, Colchester: ECPR Press, 2010.
- Κατσούλης, Ηλ., «Η απαξίωση των πολιτικών κομμάτων και το 'παράδοξο της ανάπτυξης'» στο του ιδίου (επιμ), *Νέα Σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα πολιτικής: θεσμοί, οργανωτικές δομές*, Αθήνα: Σιδέρης, 2002.

- Katsourides, Y., «Travelling against the tide. The Cypriot communist Left in the post-1990s era», *Perspectives on European Politics and Society*, τ. 13, No. 2, 2012, σελ. 187-209.
- Katz, R., Mair, P., «Replication data for: Katz-Mair (1992) Party Organizational Data», 1992 διαθέσιμο στο: <http://data.eui.eu/RSCAS/EUDO/eupp/10016>, *European Union Democracy Observatory*, Version 8.
- Katz R. & P. Mair, «Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party», *Party Politics*, Vol. 1, No. 1, 1995, σελ. 5-28.
- Katz R. & P. Mair, «The Ascendancy of the Party in Public Office: Party Organizational Change in Twentieth-Century Democracies» στο Gunther, R., Montero J.R. & J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2002, σελ. 113-135.
- Katz R. & P. Mair, «The Cartel Party Thesis: A Restatement», *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 4, 2009, σελ. 753-766.
- Keith, D., «Ready to get their hands dirty. The socialist party and GroenLinks in the Netherlands», στο Olsen, J, Koss, M., Hough, D. (επιμ.), *Left parties in national governments*, Basingstoke, New York: Palgrave/Macmillan, 2010.
- Keith, D. & G. Charalambous, «On the (non) distinctiveness of Marxism-Leninism: The Portuguese and Greek communist parties compared», *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 49, No. 2, 2016, σελ. 147-161/
- Kitschelt, H., «Citizens, politicians, and party cartellization: Political representation and state failure in post-industrial democracies», *European Journal of Political Research*, Vol. 37, No. 2, 2000, σελ. 149-179.
- Klimke, M., Scarloth, J. (επιμ.), *1968 in Europe. A history of protest and activism 1956-1977*, Basingstoke: Palgrave/Macmillan, 2008.
- Κοτρωνάκη, Λ., *Η θεωρία της Συγκρουσιακής Πολιτικής στην πράξη των κοινωνικών κινήματων: το κίνημα ενάντια στη νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση (Ελλάδα, 2000-2006)*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2015.
- Κουκουλές, Γ., «Αναδρομή σε ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν» στο Κασιμάτη, Κ. (επιμ.), *Το ελληνικό συνδικαλιστικό κίνημα στο τέλος του 20ου αιώνα*, Αθήνα: Gutenberg, 1997
- Κουκουλές, Γ.Φ., *Το εργατικό κίνημα και ο μύθος του Σισύφου (1964-1966)*, Αθήνα: Οδυσσέας, 2000.

- Koole, R., «Cadre, Catch-all or Cartel? A Comment on the Notion of the Cartel Party», *Party Politics*, Vol. 2, No. 4, 1996, σελ. 507-523
- Κουστένης, Π., «Δημοτικές Εκλογές» στο Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, ο.π.
- Κουστένης, Π., «Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου», Βαμβακάς, Β. & Π. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, ο.π.
- Kriegel, A., *The French Communists: Profile of a People*, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1972.
- Kriegel, A., *Eurocommunism: A new kind of communism?*, Stanford, California: Hoover Institute Press, 1978.
- Κρίκας, Γ. Α., *Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Συσπείρωση ή απομόνωση;*, Αθήνα, 2015
- Κυριακόπουλος, Π., *Το εργατικό πρόβλημα στην Ελλάδα στα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια*, Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, χ.χ.
- Λάδης, Φ., *Τι είναι και πού πηγαίνει ο ευρωκομμουνισμός*, Αθήνα: Πύλη, 1979.
- Lange, P., «Crisis and consent, change and compromise. Dilemmas of Italian communism in the 1970s», *West European Politics*, τ. 2, No. 3, 1979, σελ. 110-132.
- Lange, P., Irvin, C., Tarrow, S., «Mobilization, social movements and party recruitment. The Italian Communist Party since the 1960s», *British Journal of Political Science*, τ. 20, No. 1, 1990, σελ. 15-42.
- Λάσκος, Χ., Τσακαλώτος, Ε., *Από τον Κένυς στη Θάτσερ χωρίς επιστροφή. Καπιταλιστικές κρίσεις, κοινωνικές ανάγκες, σοσιαλισμός*, Αθήνα: ΚΨΜ, 2011.
- Lavau, G. «The PCF, the State, and the Revolution: An Analysis of Party Policies, Communications, and Popular Culture» στο Blackmer, D.L. & S. Tarrow (eds), *Communism in Italy and France*, Princeton: Princeton University Press, 1975.
- Lazar, M., «Communism in Western Europe in the 1980s», *Journal of Communist Studies*, τ. 4, No. 3, 1988, σελ. 243-257
- Lazar, M., «The communist and extreme left galaxy», στο Perrineau, P., Grunberg, G., Ysmal, C. (επιμ.), *Europe at the polls. The European elections of 1999*, New York: Palgrave/Macmillan, 2002.

- Λένιν, Β.Ι., «Τα συνδικάτα, η τρέχουσα στιγμή και τα λάθη του Τρότσκι» στο του ίδιου, *Για τα Συνδικάτα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1976 [1920].
- Leonhard, W., *Eurocommunism. Challenge for East and West*, New York: Holt, Rinehart & Winston, 1979.
- Lialiouti, Z., 'Greek anti-Americanism and the war in Kosovo', *National Identities*, Vol. 13, No. 2, 2011, σελ. 127-156
- Λιβιεράτος, Δ. και Γ. Καραμπελιάς, *Ιουλιανά. Η έκρηξη των αντιθέσεων*, Αθήνα: Κομμούνια, 1985.
- Λιβιεράτος, Δ., *Η κίνηση των 115. Κοινωνικοί αγώνες 1962-1967*, Αθήνα: Προσκήνιο, 2003.
- Liehm, A. J., «The Prague Spring and eurocommunism», *International Journal*, τ. 33, No. 4, 1978, σελ 804-819.
- Λιοναράκης, Ν., «ΠΑΣΟΚ και Τοπική Αυτοδιοίκηση, 1974-1981. Μια πορεία με ιδιαιτερότητες και μια ιδιαιτερότητα στην πορεία», *Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 5, 1984, σελ. 86-105.
- Lisi, M., «New politics in Portugal. The rise and success of the Left Bloc», *Pôle Sud*, τ. 30, No. 1, 2009, σελ. 127-144
- Lukács, G., «The Moral Mission of the Communist Party», διαθέσιμο στο του ίδιου, *Tactics and Ethics: 1919-1929*, London, New York: Verso, 2014 (1920).
- Λυμπεράτος, Μ., «Η Αριστερά και οι δημοτικές εκλογές μετά τον Εμφύλιο», εφ. *Δρόμος της Αριστεράς*, 25 Οκτωβρίου 2010.
- Λυμπεράτος, Μ., *Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ: η ραγδαία ανασυγκρότηση της ελληνικής Αριστεράς και οι μετεμφυλιακές πολιτικές αναγκαιότητες*, Αθήνα: Στοχαστής, 2011
- Λυριντζής, Χρ., «Κόμματα και δημοτικές εκλογές. Η ανασυγκρότηση μιας μακρόβιας σχέσης», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 15, 2000, σελ. 7-23.
- Marchio, R., 'Operation Alba: A European Approach to Peace Support Operations in the Balkans', USAWC Strategy Research Project, 2000 διαθέσιμο στο: www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA378201
- Markus, J., «The French Communist Party between government and opposition», *The World Today*, τ. 40, No. 3, 1984, σελ. 114-121.
- Magri, L., *The tailor of Ulm. Communism in the twentieth century*, London, New York: Verso, 2011.

- Mandel, E., *Κριτική του ευρωκομμουνισμού*, Αθήνα: Λιβάνης, 1990.
- Μαραντζίδης, Ν., «Από τον προλεταριακό διεθνισμό στον εθνολαϊκισμό και από τον αριστερό εκσυγχρονισμό στα κοινωνικά κινήματα: στρατηγικές επιβίωσης του ελληνικού κομμουνισμού μετά τη δεκαετία του 1990», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 19, 2008, σελ. 211-225.
- Μαραντζίδης, Ν. και Λ. Ρόρη, «Μεταβαλλόμενοι στόχοι, μεταβαλλόμενες συμμαχίες: Το ΚΚΕ και ο κομματικός ανταγωνισμός στη μεταπολίτευση», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τ. 25, 2010, σελ. 95-122.
- March, L., *Radical left Parties in Europe*, London: Routledge, 2011.
- Margetts, H., «Cyber Parties» στο Katz, R.S. & W. Crotty (eds), *Handbook of Party Politics*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2006.
- Μαρκόπουλος, Χρ., *Με τον Ανδρέα Παπανδρέου και το παγκόσμιο κίνημα ειρήνης*, Αθήνα: Καστανιώτης, 2005.
- Μαυρής, Γ., «Νομαρχιακές εκλογές 1994 – 2002: εκλογές δεύτερης τάξεως;» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 21, 2003, σελ. 95-105.
- Μαυρής, Γ., «Κομματικό σύστημα και εκλογικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα. Ο ελληνικός δικομματισμός στη δεκαετία 1994-2004» στο Βερναρδάκης, Χ., Γεωργαντάς, Ηλ., Γράβαρης, Δ. & Δ. Κοτρόγιαννος (επιμ.), *Τριάντα Χρόνια Δημοκρατία: Το Πολιτικό Σύστημα της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας 1974 – 2004*, τόμος Α', Αθήνα: Κριτική, 2004.
- Μαυρογορδάτος, Γ., *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη. Οι Επαγγελματικές Οργανώσεις στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Οδυσσέας, 1998 [1988].
- Μαυρογορδάτος, Γ., *Ομάδες πίεσης και δημοκρατία*, Αθήνα: Πατάκης, 2001.
- Μαχαίρας, Ευ., «Είμαστε ενάντια στη Νέα Τάξη Πραγμάτων!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαΐου 1996.
- McInnes, N., *The communist parties of Western Europe*, London, New York: Oxford University Press, 1975.
- McLeod, A., «The parties and the consolidation of democracy in Portugal. The emergence of a dominant two-party system», στο Ethier, D. (επιμ.), *Democratic transition and consolidation in Southern Europe, Latin America and South East Asia*, London: Macmillan, 1990.
- Μεσθανέως, Β., *Η αντιπολίτευση στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, 1949-1963*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, 2011.

- Μεταξάς, Α.Ι.-Δ., *Πολιτική Επιστήμη Ι. Πολιτική Μεθοδολογία*, Αθήνα: Α. Ν. Σάκκουλας, 1979.
- Meynaud, J., Μερλόπουλος, Π. & Γερ. Νοταράς, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, 1946-1965*, Αθήνα: Σαββάλας, 2002 [1966].
- Miliband, R., «Reflections on the crisis of communist regimes», στο Blackburn, R. (επιμ.), *After the fall. The failure of communism and the future of socialism*, London, New York: Verso, 1991.
- Morris, B.S. «Communist International Front Organizations: Their Nature and Function», *World Politics*, Vol. 9, No. 1, 1956, σελ. 76-87
- Μοσχονάς, Α., *Παραδοσιακή και σύγχρονη Αριστερά. Ιστορικές καταβολές και θεωρητικές συσχετίσεις*, Αθήνα: Οδυσσέας, 2005.
- Moschonas, G., *In the name of social democracy*, London: Verso, 2002.
- Μπαλαμπανίδης, Γ., «Το εθνικο-λαϊκιστικό επιχείρημα: ιδεολογικές συναινέσεις στο έδαφος του συντηρητισμού», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ. 27, 2006, σελ 97-125.
- Μπαλαμπανίδης, Γ., *Ευρωκομμουνισμός: Από την κομμουνιστική στη ριζοσπαστική ευρωπαϊκή Αριστερά*, Αθήνα: Πόλις, 2015
- Μπαλάφας, Γ., *20 χρόνια χρειάστηκαν: Το χρονικό του εγχειρήματος του Συνασπισμού*, Αθήνα: Νήσος, 2012
- Μπάρκας, Π., *Αλβανία 1997: η προδοσία της προσδοκίας*, Αθήνα: Λιβάνης, 2003
- Μπιθουμήτρης, Γ., «Στρατηγικές του Συνδικαλιστικού Κινήματος: Η Συγκρουσιακή Διάσταση – Η περίπτωση του ΠΑΜΕ», Κείμενο Εργασίας για το Σεμινάριο «Οργανωμένα Συμφέροντα στη Μεταπολιτευτική Ελλάδα», Αθήνα: 2007.
- Mujal-Leon, E., *Communism and political change in Spain*, New York: Wiley, 1982.
- Neale, J., *You Are G8, We Are 6 Billion: The Truth Behind the Genoa Protests*, London: Vision, 2003
- Νικολακόπουλος, Η., «Τα εκλογικά ποτελέσματα και η επιρροή της κομμουνιστικής Αριστεράς» στο Διαμαντούρος, Ν., Κιτρομηλίδης, Π. & Γ. Μαυρογορδάτος (επιμ.), *Οι εκλογές του 1981*, Αθήνα: Εστία, 1984.
- Νικολακόπουλος, Η., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-64: Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, 1985.
- Νικολακόπουλος, Η., «Δημοτικές εκλογές 1964», *Αρχειοτάξιο*, τχ. 2, 2000, σελ. 87-93.

- Νικολακόπουλος, Ηλ., *Των εκλογών τα πάθη: Ψηφίδες της ελληνικής εκλογικής ιστορίας του 20ού αιώνα*, Αθήνα: ΔΟΛ, 2012
- Niwot, M., 'Narrating Genoa: Documentaries of the Italian G8 Protests of 2001 and the Persistence and Politics of Memory', *History & Memory*, Vol. 23, No.2, 2011, σελ. 66-89
- Ouimet, M.J., *The rise and fall of the Brezhnev doctrine in Soviet Foreign Policy*, Chapel Hill, London: The University of North Carolina Press, 2003.
- Panebianco, A., *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988
- Panitch, L., *Working class politics in crisis. Essays on labour and the state*, London: Verso, 1986.
- Pasquino, G., «Programmatic renewal, and much more: From the PCI to the PDS», *West European Politics*, Vol. 16, No. 1, 1993, σελ. 156-173.
- Ramiro-Fernandez, L., «Electoral competition, organizational constraints and party change: the Communist Party of Spain (PCE) and United Left (IU), 1986–2000», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 2, 2004, σελ. 1-29.
- Riker, W.H., *The Theory of Political Coalitions*, New Haven: Yale University Press, 1962
- Πανταζόπουλος, Α., *Η δημοκρατία της συγκίνησης*, Αθήνα: Πόλις, 2002
- Παπαβλασόπουλος, Ε., *Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού: Η οργάνωση της ΝΔ, 1974-1993*, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, 2004.
- Παπαθανασίου, Ι., «Εισαγωγή», στο της ίδιας (επιμ.), *Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά. Αρχείο 1951-1967*, Αθήνα: Θεμέλιο/ΕΚΚΕ, 2001.
- Παπαθανασίου, Ι., «Οι κομμουνιστές στο “διεθνές” 1947», στο Σφήκας, Θ. (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ. Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Αθήνα: Πατάκης, 2011.
- Panitch, L., «Trade Unions and the Capitalist State», *New Left Review*, I/125, 1981, σελ. 21-43.
- Panitch, L., «The impasse of social democratic politics», *Socialist Register*, Vol. 22, 1985, σελ. 50-97.
- Pasquino, G., «Programmatic renewal, and much more: From the PCI to the PDS», *West European Politics*, Vol. 16, No. 1, 1993, σελ. 156-173

- Patricio, M.T., «Orthodoxy and dissent in the Portuguese Communist Party», *Journal of Communist Studies*, τ. 6, No. 4, 1990, σελ 204-208.
- Patricio, M.T. & Stoleroff, A., «The Portuguese Communist Party. Loyalty to the “communist ideal”», στο Bell, D.S. (επιμ.), *Western European communists and the collapse of communism*, Oxford: Berg, 1993.
- Πεσμαζόγλου, Στ., *Κόσοβο: η Διττή Ύβρις. Επιτήρηση και Τιμωρία*, Αθήνα: Πατάκης, 2000.
- Poguntke, T. & P. Webb (eds), *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, Oxford, New York: Oxford University Press, 2007.
- Porcaro, M., «A number of possible developments of the idea of connective party», 2011 διαθέσιμο στο http://transform-network.net/uploads/tx_news/Porcaro_Sviluppi_final.pdf.
- Πουλαντζάς, Ν., *Το Κράτος, η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2001
- Πουλαντζάς, Ν., *Η κρίση των δικτατοριών*, Αθήνα: Θεμέλιο, 2006.
- Πρετεντέρης, Γ., «Η λογική της βίας και η στρατηγική της σύγκρουσης», άρθρο, εφ. *Το Βήμα*, 22 Ιουλίου 2001.
- Prevost, G., «Eurocommunism and the spanish communists», *West European Politics*, Vol. 4, No. 1, 1981, σελ. 69-84.
- Ramiro, L., «The crisis of Western communist parties. Reconsidering socio-structural explanations», paper presented at the Comparative Politics Workshop, Dept of Political Science, University of Chicago, Chicago, January 15th 2003.
- Ramiro-Fernandez, L., «Electoral competition, organizational constraints and party change: the Communist Party of Spain (PCE) and United Left (IU), 1986–2000», *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 20, No. 2, 2004, σελ. 1-29.
- Raymond, G., *The French Communist Party During the Fifth Republic: A Crisis of Leadership and Ideology*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Rice, G.W., «The electoral prospects for non-ruling communist parties», *American Journal of Political Science*, τ. 17, No. 3, 1973, σελ. 597-610.
- Risso, L., «A man between two worlds? Palmiro Togliatti and the Italian communist party. A roundtable discussion with Aldo Agosti, Tobias Abse, Geoff Andrews, Maud Bracke and Carl Levy», *Twentieth Century Communism*, τ. 1, No. 1, 1999, σελ. 164-186.

- Roberts, G., «Averting Armageddon: The Communist Peace Movement, 1948–1956» στο Smith, S.A. (ed), *The Oxford Handbook of the History of Communism*, Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Rokkan, S., *Citizens, elections, parties. Approaches to the comparative study of the processes of development*, Colchester: ECPR Press, 2009.
- Ross, G., «The new popular front in France», *Socialist Register*, τ. 14, 1977, σελ. 188-208.
- Ross, G., «What is progressive about unions? Reflections on trade unions and economic crisis», *Theory and Society*, Vol. 10, No. 5, 1981, σελ. 609-643.
- Sassoon, D., «The rise and fall of West European communism 1939-1948», *Contemporary European History*, τ. 1, No. 2, 1992, σελ. 139-169.
- Sassoon, D., *Εκατό χρόνια σοσιαλισμού. Η δυτικοευρωπαϊκή Αριστερά στον εικοστό αιώνα*, τ. 1-2, Αθήνα: Καστανιώτης, 2001.
- Schwab, G. (επιμ.), *Eurocommunism. The ideological and political-theoretical foundations*, Westport: Greenwood Press, 1981.
- Σεφεριάδης, Σ., «Το συνδικαλιστικό κίνημα πριν τη δικτατορία (1962-1967)», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τχ. 12, 1998, σελ. 5-34.
- Spectrezone, 'The Initiative Towards a Different Europe' διαθέσιμο στο: <http://www.spectrezone.org/europe/DifferentEurope.htm>.
- Σπουρδαλάκης, Μ., *ΠΑΣΟΚ: Δομή, εσωκομματικές κρίσεις και συγκέντρωση εξουσίας*, Αθήνα: Εξάντας, 1988
- Σπουρδαλάκης, Μ., *Για τη θεωρία και τη μελέτη των πολιτικών κομμάτων*, Αθήνα: Εξάντας, 1990.
- Σπουρδαλάκης, Μ. & Κ. Ελευθερίου, *Ιωάννης Πασσαλίδης. Ομιλία κατά τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων 1958*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2013.
- Σπουρδαλάκης, Μ. & Ε. Παπαβλασόπουλος, «Κόμματα, ομάδες συμφερόντων και οι μετασχηματισμοί στο σύστημα εκπροσώπησης. Πέρα από τις θεωρίες της κρίσης» στο Ανθόπουλος, Χ. & Ξ. Κοντιάδης (επιμ.), *Κρίση του ελληνικού συστήματος: Σύγχρονες προκλήσεις και μεταρρυθμιστικές προοπτικές*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2008.
- Σπυροπούλου, Π., «Σε τεντωμένο σχοινί;». *Εκλογική δυναμική και κυβερνητική σταθερότητα της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας (1950-2007)*, διπλωματική

- εργασία, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο/ΠΜΣ «Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία», 2008.
- Σταμούλης, Φ., *Πτυχές της διάσπασης του ΚΚΕ το 1989*, διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ/ΜΠΣ Τμήματος Πολιτικών Επιστημών, 2011.
- Σταυρόπουλος, Λ., «Αναταράξεις στον ΣΥΝ από τις διαγραφές στο ΚΚΕ», εφ. *Το Βήμα*, 12 Νοεμβρίου 2000
- Σταυρόπουλος, Λ., «Ο Περισσός κηρύσσει πόλεμο στην κυβέρνηση» εφ. *Το Βήμα*, 14 Απριλίου 2001
- Σταυρόπουλος, Λ., «Μοιράζουν ξανά την τράπουλα στον Περισσό», εφ. *Το Βήμα*, 4 Μαΐου 2003
- Στεφανίδης, Ι., «...Η Δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του “αντικομμουνιστικού αγώνος” 1958-1961», *Μνήμων*, τ. 29, 2008, σελ. 199-239.
- Συλλογικό (χ.χ.), *Το αντικαπιταλιστικό κίνημα και η προοπτική του*, Αθήνα: Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο.
- Συλλογικό, «Επιχείρηση ALBA: ο ελληνικός στρατός (ξανά) στην Αλβανία», *antifa*, τχ. 38, 2013, σσ. 16-21
- Σωτήρης, Π., «La rossa primavera. (Σημειώσεις για τον ιταλικό Μάη)», *Θέσεις*, τχ. 104, 2008, σελ. 115-164.
- Tannahill, N., *The communist parties of Western Europe. A comparative study*, Westport: Greenwood Press, 1978.
- Tarrow, S., «Transforming enemies into allies. Non-ruling communist parties in multiparty coalitions», *Journal of Politics*, τ. 44, No. 4, 1982, σελ. 924-954.
- Ταρπάγκος, Αν., «Το εργατικό κίνημα αντιμέτωπο με την ελληνική Λευκή Βίβλο», *Θέσεις*, τχ. 52, 1995 στο http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=508&Itemid=29
- Τεπέρογλου, Ευτ., *Οι ευρωεκλογές στην Ελλάδα*, διδακτορική διατριβή, Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2008
- Τζιάλλας, Γ., «Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ (1978-2012)», *RedNotebook*, 22 Μαΐου 2012, διαθέσιμο στο: <http://rednotebook.gr/details.php?id=5757>
- Thompson, W., *The Left in history. Revolution and reform in twentieth century politics*, London: Pluto Press, 1996.
- Τρίκκας, Τ., *ΕΔΑ 1951-1967: το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, τ. 1-2, Αθήνα: Θεμέλιο, 2009.

- Tsakatika, M. & C. Eleftheriou, «The Radical Left's Turn towards Civil Society in Greece: One Strategy, Two Paths», *South European Society and Politics*, Vol. 18, No. 1, 2013, σελ. 81-99.
- Τσακίρης, Θ., «Κομματικός-μετριοπαθής ή Αυτόνομος-μαχητικός συνδικαλισμός;», 2005 διαθέσιμο στο: <https://greekunions.wordpress.com/2008/02/27/Κομματικός-μετριοπαθής-ή-Αυτόνομος-μ>
- Τσακίρης, Θ., «Άρθρο 4. Οι κοινωνικοποιήσεις δημοσίων επιχειρήσεων και η απόπειρα χειραγώγησης του συνδικαλιστικού κινήματος», στο Παναγιωτόπουλος, Π., Βαμβακάς, Β. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό, ο.π.*
- UN Peacemaker, “Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-establishment of Permanent Government Institutions (Bonn Agreement)”, 5 Δεκεμβρίου 2001 διαθέσιμο στο <http://peacemaker.un.org/afghanistan-bonnagreement2001>
- Vacca, G., «Η περεστρόικα και η ιστορία του 20^{ού} αιώνα», στο Βούλγαρης, Γ. (επιμ.), *Η επόμενη ημέρα... μετά την πτώση του «Υπαρκτού Σοσιαλισμού», ο.π.*
- Valenta, J., «Coalition Strategies and Tactics in Marxist Thought» στο Gilberg, T. (ed), *Coalition Strategies of Marxist Parties*, Durham, London: Duke University Press, 1989.
- Wainwright, H., *Arguments for a New Left: Answering the Free-Market Right*, London, Oxford: Wiley/Blackwell, 1994.
- Wall, I.M., «The French communists and the Algerian War», *Journal of Contemporary History*, τ. 12, No. 3, 1977, σελ. 521-543.
- Waller, M., «The radical sources of the crisis in West European communist parties», *Political Studies*, τ. 37, No. 1, 1989, σελ. 39-61.
- Wallerstein, I., «1968, Revolution in the world-system», *Theory and Society*, τ. 18, No. 4, 1989, σελ. 431-449.
- Wilson, F.L., *The failure of West European communism. Implications for the future*, New York: Paragon House, 1993.
- World Health Organization, “Report of the World Health Organization Depleted Uranium Mission to Kosovo”, 2001 διαθέσιμο στο http://www.who.int/ionizing_radiation/pub_meet/en/Report_WHO_depleted_uranium_Eng.pdf].

- Χατζηβασιλείου, Ευ., «Η πρόσληψη της Αριστεράς από τους αντιπάλους της. 1949-1967: Παρατηρήσεις για τη λειτουργία του ελληνικού αντικομμουνισμού...», στο Ψαλλίδας, Γρ.(επιμ), *Γρηγόρης Φαράκος: Διαδρομές στην ιστορία*, Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας, 2011/
- Χατζηβασιλείου, Ορ., *Συνδικαλισμός και κοινωνική αντίδραση 1947-1987*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1987.
- Χρηστίδης, Γ., *Τα κομμουνιστικά Βαλκάνια*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2003.
- «ΓΣΕΕ: Πρεμιέρα Συνεδρίου με συμφωνίες και αντεγκλήσεις», εφ. *Καθημερινή*, 16 Μαρτίου 2001.
- «Συνδικαλισμός των «χάπενινγκ»», κεντρικό άρθρο, εφ. *Καθημερινή*, 6 Απριλίου 2001.
- «Το νέο καθεστώς για το Ασφαλιστικό», εφ. *Καθημερινή*, 20 Απριλίου 2001.
- «Μία, δύο, τρεις, τέσσερις πορείες», εφ. *Το Βήμα*, 26 Ιανουαρίου 2003.

ΠΗΓΕΣ

A. Κομματικά Ντοκουμέντα

A.1 ΚΚΕ

ΚΚΕ, «Σχέδιο προγράμματος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας», στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά ντοκουμέντα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2008 (1953).

ΚΚΕ, «Προγραμματική Διακήρυξη του ΚΚΕ προς τον ελληνικό λαό» στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά ντοκουμέντα, ο.π.*, (1957).

ΚΚΕ, «Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας» στο ΚΕ του ΚΚΕ (επιμ.), *Προγραμματικά ντοκουμέντα, ο.π.*, (1961)

ΚΚΕ, «Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας», στο ΚΚΕ, *Το 9^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1974

ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 10^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ», ΚΚΕ, *Αποφάσεις του 10^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1978.

ΚΚΕ, «Τροποποιήσεις στο Πρόγραμμα του ΚΚΕ», απόφαση του 10^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουνίου 1978.

ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 11^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1982.

ΚΚΕ, «Πολιτική Απόφαση του 12^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *12^ο Συνέδριο ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1987.

ΚΚΕ, «Κατευθύνσεις-πλαίσιο για μια πολιτική συμφωνία των δυνάμεων της Αριστεράς και της Προόδου», πρόταση (Μάιος 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1990.

ΚΚΕ, *Σχέδιο προγραμματικής διακήρυξης του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, Αθήνα, 1990.

ΚΚΕ, «Πολιτική απόφαση του 13^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ», απόφαση του 13^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 3-4, 1991, σελ. 59-67.

- ΚΚΕ, «Προγραμματικές κατευθύνσεις του ΚΚΕ», απόφαση του 13^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 1991, σελ. 69-78.
- ΚΚΕ, «Απόφαση του 14ου συνεδρίου» στο ΚΚΕ, *14ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, 1992.
- ΚΚΕ, «Πολιτική απόφαση», κείμενο πολιτικής απόφασης 15ου Συνεδρίου του ΚΚΕ στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 1996
- ΚΚΕ, «Πρόγραμμα» στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΚΕ, «Σχέδιο Προγράμματος» στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας*, ο.π.
- ΚΚΕ, «Εκλογική Διακήρυξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας», εκλογική διακήρυξη (Αύγουστος 1996) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2000.
- ΚΚΕ, «Για τη δουλειά του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό κίνημα», απόφαση Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης (10-11 Μαΐου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ο.π.
- ΚΚΕ, «Απόφαση του 16ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για το Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο», πολιτική απόφαση στο ΚΚΕ, *16ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2001.
- ΚΚΕ, «Απόφαση του 16ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για τα καθήκοντα του κόμματος μέχρι το 17ο Συνέδριο» στο ΚΚΕ, *16^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΚΕ, «Για τη δράση του Κόμματος στην Εργατική Τάξη και στο Συνδικαλιστικό της Κίνημα. Απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ», απόφαση πανελλαδικής συνδιάσκεψης (23-24 Φεβρουαρίου 2002) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2004 (ΚΚΕ, «Απόφαση της Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του ΚΚΕ. Για τη δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και στο συνδικαλιστικό της κίνημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 2002)
- ΚΚΕ, «Απόφαση του 17ου Συνεδρίου του ΚΚΕ για τα καθήκοντα του κόμματος μέχρι το 18ο Συνέδριο», απόφαση στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: ντοκουμέντα*, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 2005.

ΚΚΕ-ΑΚΕ, «Για τις εκλογές της 16^{ης} του Νοέμβρη 1952» στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα 1949-1955*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 1995 (1952).

ΚΚΕ-ΕΑΡ, «Πόρισμα της Ομάδας Εργασίας ΚΚΕ-ΕΑΡ», πόρισμα (Δεκέμβριος 1988) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1990

ΚΚΕ-ΚΚΕ εσ. ΑΑ, «Κοινή ανακοίνωση ΚΚΕ-ΚΚΕ εσ. ΑΑ», ανακοίνωση (4 Αυγούστου 1988) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*

A.2 ΚΕ του ΚΚΕ

ΚΕ του ΚΚΕ, «Απόφαση για τις εκλογές της 29 του Οκτώβρη» στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ. Επίσημα κείμενα: 1961-1967*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, 2002 (1961).

ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρόγραμμα πάλης» στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα κείμενα: 1961-1967, ο.π.*, (1964α).

ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την αντιμετώπιση της συνωμοσίας της Δεξιάς» στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα Κείμενα: 1961-1967, ο.π.* (1964β).

ΚΕ του ΚΚΕ (1974), «Χαιρετιστήριο της Κ.Ε. του Κ.Κ.Ε. Προς την εργατική τάξη, την αγροτιά, τους εργαζόμενους, όλο το λαό», ανακοίνωση (24 Σεπτεμβρίου 1974), εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 1974.

ΚΕ του ΚΚΕ , «Απόφαση της 2ης Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ», απόφαση (Ιανουάριος 1975) στο ΚΚΕ, *Από το 9^ο ως το 10^ο Συνέδριο. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση ΚΕ του ΚΚΕ, 1978.

ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη συσπείρωση των αντιιμπεριαλιστικών δημοκρατικών δυνάμεων», απόφαση (Νοέμβριος 1975) στο ΚΚΕ, *Από το 9^ο ως το 10^ο Συνέδριο. Ντοκουμέντα, ο.π.*

ΚΕ του ΚΚΕ, «Εμπρός για ένα ΚΚΕ ισχυρό στη Βουλή και στο Λαό», προκήρυξη (30 Σεπτεμβρίου 1977) στο ΚΚΕ, *Από το 9^ο ως το 10^ο Συνέδριο, ο.π.*

ΚΕ του ΚΚΕ, «Το Εκλογικό Πρόγραμμα του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας», εκλογικό πρόγραμμα (19 Νοεμβρίου 1977) στο ΚΚΕ, *Από το 9^ο ως το 10^ο Συνέδριο, ο.π.*

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Συνεργασία για ουσιαστική αλλαγή», απόφαση (Οκτώβριος 1979), στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1982.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την άμεση διενέργεια εκλογών. Για την αφαίρεση της κυβερνητικής εξουσίας από τη Δεξιά», απόφαση (Ιούλιος 1980), στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι διεθνείς και εσωτερικές εξελίξεις, η επικείμενη εκλογική μάχη και τα καθήκοντα του κόμματος», απόφαση (Φεβρουάριος 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π..
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Το εκλογικό πρόγραμμα του ΚΚΕ», εκλογικό πρόγραμμα (Ιούνιος 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πάλη για την αλλαγή σε κρίσιμο σταυροδρόμι», απόφαση (Ιούνιος 1983), στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, Αθήνα: Έκδοση της ΚΕ του ΚΚΕ, 1986.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Στον αγώνα για την αποδέσμευση», ανακοίνωση (28 Μαΐου 1983) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Λύση εθνικής ανάγκης η πραγματική αλλαγή», απόφαση (Δεκέμβριος 1983) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Όχι στην ΕΟΚ. Ναι στην αλλαγή», διακήρυξη για τις ευρωεκλογές (15 Μαρτίου 1984) ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Συμπεράσματα από τις ευρωεκλογές και τα καθήκοντα του Κόμματος στη νέα κατάσταση», απόφαση (Ιούλιος 1984) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Να περάσει στο λαό και τις προοδευτικές του δυνάμεις η πρωτοβουλία των πολιτικών εξελίξεων», απόφαση (Νοέμβριος 1984) ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «ΚΚΕ πιο δυνατό στη Βουλή και στο λαό για την αλλαγή», εκλογική διακήρυξη (Μάιος 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Μια νέα λαϊκή δυναμική για εξελίξεις στο δρόμο της πραγματικής αλλαγής και του σοσιαλισμού», απόφαση (Ιούνιος 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Ψήφο στους συνδυασμούς της συμπαράταξης», διακήρυξη (20 Σεπτεμβρίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Με όλες μας τις δυνάμεις, στη μάχη για το δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών», απόφαση (14 Οκτωβρίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Με όλες μας τις δυνάμεις, στη μάχη για το δεύτερο γύρο των δημοτικών εκλογών», απόφαση (14 Οκτωβρίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11ο ως το 12ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι δημοτικές εκλογές και η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται», απόφαση (Οκτώβριος 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Ένας χρόνος μετά το 12^ο Συνέδριο του Κόμματος», απόφαση (Μάιος 1988) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Πολιτικές εξελίξεις και η πορεία του Συνασπισμού της Αριστεράς», απόφαση (Δεκέμβριος 1988) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα μέτρα αποκατάστασης των καταστατικών αρχών στην ΚΝΕ», απόφαση (Σεπτέμβριος 1989) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα και τα καθήκοντα του κόμματος», απόφαση (21 Μαρτίου 1993) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή του ΚΚΕ, 1996*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι πρώτες εκτιμήσεις του εκλογικού αποτελέσματος», ανακοίνωση (11 Οκτωβρίου 1993) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη μάχη των Ευρωεκλογών του Ιούνη '94», διακήρυξη (30 Ιανουαρίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι κομμουνιστές μπροστά στις Ευρωεκλογές», απόφαση Ευρείας Συνόδου (19-20 Μαρτίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για τα αποτελέσματα των ευρωεκλογών. Άμεσα καθήκοντα», απόφαση (16 Ιουνίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις του ΚΚΕ για τις δημοτικές-κοινοτικές και νομαρχιακές εκλογές», απόφαση (12 Ιουλίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών του πρώτου γύρου και τη θέση του ΚΚΕ για το δεύτερο γύρο», απόφαση (17 Οκτωβρίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι πολιτικές εξελίξεις και η δράση του ΚΚΕ. Τα βασικά μέτωπα αντίστασης και πάλης», απόφαση (4 Δεκεμβρίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14^ο στο 15^ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Έκθεση Δράσης της ΚΕ» στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ο.π.,*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για το εκλογικό αποτέλεσμα», ανακοίνωση (23 Σεπτεμβρίου 1996), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1996
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την κατάσταση που διαμορφώνεται στα Βαλκάνια και στο Αιγαίο, μετά τη συμφωνία του Ντέιτον. Οι εξελίξεις στο Κυπριακό», απόφαση (22 Φεβρουαρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για Τοπική Αυτοδιοίκηση αντάξια των αγωνιστικών παραδόσεών της», αποσπάσματα απόφασης (21 Ιουνίου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουνίου 1997
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του Κόμματος μετά το 15^ο Συνέδριο. Συμπεράσματα από τη δουλειά της ΚΕ. Βασικές κατευθύνσεις για το επόμενο διάστημα», αποσπάσματα από την απόφαση (4 Οκτωβρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Ογδόντα χρόνια (1918-1998) παρουσίας, προσφοράς και σκληρών αγώνων του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας στο πλευρό της εργατικής τάξης, του ελληνικού λαού για λευτεριά, ανεξαρτησία, κοινωνική απελευθέρωση, σοσιαλισμό», διακήρυξη (16 Νοεμβρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», διακήρυξη (12 Σεπτεμβρίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις πρώτες εκτιμήσεις των αποτελεσμάτων των νομαρχιακών και δημοτικών εκλογών», ανακοίνωση (13 Οκτωβρίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του Οκτώβρη 1998», αποσπάσματα απόφασης (21 Νοεμβρίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Οικονομική και Νομισματική Ένωση και 'Ατζέντα 2000'. Η μάχη των ευρωεκλογών», αποσπάσματα απόφασης (21 Νοεμβρίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ για τις ευρωεκλογές», διακήρυξη (Ιανουάριος 1999) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.,*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Μ' όλες μας τις δυνάμεις για το πιο πλατύ άνοιγμα», ανακοίνωση (13 Μαρτίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την 1η Μάη», διακήρυξη (29 Απριλίου 1999) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών της 13ης Ιουνίου 1999», ανακοίνωση (15 Ιουνίου 1999) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ», εκλογική διακήρυξη (1 Νοεμβρίου 1999) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για τα αποτελέσματα των εθνικών εκλογών», ανακοίνωση (10 Απριλίου 2000) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Τελικές εκτιμήσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το εκλογικό αποτέλεσμα», απόφαση (31 Μαΐου 2000) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 16ο Συνέδριο», κείμενο θέσεων (Σεπτέμβριος 2000) στο ΚΚΕ, *16^ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για την Κοινωνική Ασφάλιση, κείμενο θέσεων (Φεβρουάριος 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την Εργατική Πρωτομαγιά 2001», διακήρυξη (28 Απριλίου 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δουλειά του Κόμματος στην Αυτοδιοίκηση και η προετοιμασία μας για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές», απόφαση (1 Ιουλίου 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις για τις Δημοτικές και Νομαρχιακές Εκλογές», κείμενο θέσεων (15 Σεπτεμβρίου 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται ύστερα από το τρομοκρατικό πλήγμα που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ», ανακοίνωση (15 Σεπτεμβρίου 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα» εισήγηση στην Πανελλαδική Συνδιάσκεψη (23-24 Φλεβάρη 2002) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ ο.π.* (ΚΚΕ του ΚΚΕ, «Η δράση του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα. Εκτενή αποσπάσματα από την εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στη Συνδιάσκεψη» εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Φεβρουαρίου 2002).
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την Εργατική Πρωτομαγιά 2002», διακήρυξη (30 Απριλίου 2002) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα του α' γύρου των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών της 13^{ης} Οκτωβρίου 2002» ανακοίνωση (15 Οκτωβρίου 2002) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Συμπεράσματα από την εκλογική μάχη στην Τοπική Αυτοδιοίκηση 13 και 20 Οκτώβρη 2002», απόφαση (30 Νοεμβρίου 2002) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η πολιτική συσπείρωσης και συνεργασίας του ΚΚΕ», απόφαση (14 Δεκεμβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις για την Ελληνική Προεδρία στην Ευρωπαϊκή Ένωση», απόφαση (14 Δεκεμβρίου 2002), στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις και εκτιμήσεις για τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση (13 Απριλίου 2003) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Η εκλογική προετοιμασία και δράση του Κόμματος», απόφαση (7 Ιουνίου 2003), αρχείο γράφοντος

- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις Εκλογές στις 7 Μάρτη 2004», εκλογική διακήρυξη (17 Ιανουαρίου 2004) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.* (ΚΕ του ΚΚΕ, «Κάλεσμα της Κεντρικής Επιτροπής για τις εκλογές στις 7 Μάρτη 2004», εκλογική διακήρυξη (17 Ιανουαρίου 2004), ένθετο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2004)
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα αποτελέσματα της εκλογικής αναμέτρησης της 7ης Μάρτη», ανακοίνωση (8 Μαρτίου 2004) στο ΚΚΕ, *Από το 16^ο ως το 17^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις ευρωεκλογές της 14ης Ιούνη 2004», διακήρυξη (Απρίλιος 2004) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο στο 17ο Συνέδριο, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Πρώτες εκτιμήσεις για το εκλογικό αποτέλεσμα των ευρωεκλογών της 13ης Ιουνίου 2004», ανακοίνωση (14 Ιουνίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 2004
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Θέσεις της ΚΕ του ΚΚΕ για το 17ο Συνέδριο», κείμενο θέσεων (Οκτώβριος 2004) στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση της ΚΕ του ΚΚΕ στο 17ο Συνέδριο», εισήγηση στο 17ο Συνέδριο στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα, ο.π.*

A.3 ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ

- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Η Πανεθνική Αντίσταση έχει τη δύναμη να παραλύσει το χέρι των συνωμοτών», στο ΚΚΕ, *Το ΚΚΕ, Επίσημα κείμενα: 1961-1967, ο.π.* (1966)
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για να δικαιωθούν οι λαϊκές προσδοκίες», ανακοίνωση (19 Οκτωβρίου 1981) στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ενάντια στη μονογραφία της συμφωνίας για τις βάσεις από την Κυβέρνηση», ανακοίνωση (15 Ιουλίου 1983) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*

- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός ν' αποφασίσει για την τύχη των βάσεων», ανακοίνωση (9 Σεπτεμβρίου 1983) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αντίγραφο του νόμου της Δεξιάς», ανακοίνωση (11 Ιανουαρίου 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για μια φιλολαϊκή οικονομική πολιτική», ανακοίνωση (6 Σεπτεμβρίου 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Εισήγηση του ΠΓ στην Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ», εισήγηση (Οκτώβριος 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στον αγώνα για την ανάκληση των αντιλαϊκών μέτρων», ανακοίνωση (22 Οκτωβρίου 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πανδημοκρατικό μέτωπο αλληλεγγύης στο Ριζοσπάστη», ανακοίνωση (28 Φεβρουαρίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ν' αναλάβουμε την ευθύνη μας», εισήγηση (Σεπτέμβριος 1989) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι εκτιμήσεις του ΠΓ για τις εκλογές στη Β' Αθήνας», απόφαση (6 Απριλίου 1992) στο ΚΚΕ, *Από το 14^ο στο 15^ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Όλες οι δυνάμεις στη μάχη για την ισχυροποίηση του ΚΚΕ στο λαό και στη Βουλή», ανακοίνωση (8 Σεπτεμβρίου 1993) στο ΚΚΕ, *Από το 14^ο στο 15^ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι θέσεις των κομμουνιστών για τις εκλογές και το μετεκλογικό σκηνικό», εισήγηση σε Σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΕ (Οκτώβριος 1993) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα εκλογικά αποτελέσματα του δεύτερου γύρου των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών», ανακοίνωση (24 Οκτωβρίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ανακοίνωση του ΠΓ της ΚΕ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 1996

- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Οι αγώνες της αγροτιάς και των ναυτεργατών δικαιώνονται στη συνείδηση του ελληνικού λαού», ανακοίνωση (23 Δεκεμβρίου 1996) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον αγώνα των ναυτεργατών», ανακοίνωση (20 Ιανουαρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πάθος και πείσμα για την εκλογική μάχη», ανακοίνωση (22 Αυγούστου 1996), εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 1996
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στην Αλβανία», ανακοίνωση (18 Μαρτίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο ως το 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την πορεία της κυβερνητικής πολιτικής και τις συνέπειές της», ανακοίνωση (24 Ιουνίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον 'Εθνικό Κοινωνικό Διάλογο' και την 'Κοινωνική Ασφάλιση'», ανακοίνωση (20 Φεβρουαρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «ΟΧΙ στην απάτη του 'κοινωνικού διαλόγου'», ανακοίνωση (15 Απριλίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη φιέστα του 'κοινωνικού διαλόγου'», ανακοίνωση (14 Μαΐου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη Διαβαλκανική και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις», ανακοίνωση (4 Νοεμβρίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το Κοσσυφοπέδιο», ανακοίνωση (10 Μαρτίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τους βομβαρδισμούς των ΗΠΑ στο Σουδάν και στο Αφγανιστάν», ανακοίνωση (25 Αυγούστου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις νομαρχιακές και δημοτικές εκλογές του δεύτερου γύρου, 18 Οκτώβρη 1998», ανακοίνωση (20 Οκτωβρίου 1998) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: ντοκουμέντα, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός να απαιτήσει εθνικές εκλογές τώρα», ανακοίνωση (18 Φεβρουαρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στη Νέα Γιουγκοσλαβία», ανακοίνωση (29 Μαρτίου 1999) στο ΚΚΕ, *Από το 15^ο ως το 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*

- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τη ΝΑΤΟϊκή άσκηση 'DYNAMIC MIX'», ανακοίνωση (10 Μαΐου 2000) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ: Ντοκουμέντα ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τα μέλη του Κόμματος, τους φίλους και οπαδούς, τους αναγνώστες του «Ριζοσπάστη»», ενημερωτικό σημείωμα (4 Νοεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Νοεμβρίου 2000
- ΠΓ του ΚΚΕ, «Για τον αγώνα των εργαζομένων κατά της ανατροπής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης», ανακοίνωση (24 Απριλίου 2001) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τον προετοιμαζόμενο πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση (12 Φεβρουαρίου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Εξω η Ελλάδα από τον πόλεμο! Όλοι στους δρόμους!», ανακοίνωση (18 Μαρτίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το πρόβλημα της ανεργίας και των απολύσεων», ανακοίνωση (25 Μαΐου 2003) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Δράση για την απλή αναλογική», κάλεσμα (7 Αυγούστου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Αυγούστου 2003
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις κινητοποιήσεις των εργαζομένων», ανακοίνωση (14 Οκτωβρίου 2003), στο ΚΚΕ, *Από το 16ο ως το 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για τις εξελίξεις στο Κυπριακό», ανακοίνωση (1 Απριλίου 2004) στο ΚΚΕ, *Από το 16ο στο 17ο Συνέδριο, ο.π.*
- ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για το δικαίωμα στη δουλιά και τους συμβασιούχους», ανακοίνωση (7 Απριλίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2004

A.4 Τμήματα της Κεντρικής Επιτροπής και Κομματικές Οργανώσεις

- Γραμματεία της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για την απεργία της 28ης Νοέμβρη», ανακοίνωση (20 Νοεμβρίου 1996) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ, ο.π.*
- Γραφείο ΚΟΑ του ΚΚΕ, «Εισήγηση του Γραφείου στη Συνεδρίαση της Ε.Π. της ΚΟΑ», 20 Δεκεμβρίου 2002, αρχείο γράφοντος.

ΚΟΑ του ΚΚΕ, *Συνδικαλιστικά μαθήματα*, Αθήνα: Τμήμα Διαφώτισης της ΚΟΑ του ΚΚΕ, 1976

ΚΟΘ του ΚΚΕ, «Κίνδυνος διολίσθησης προς τον εθνικισμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1992

ΚΟΘ του ΚΚΕ, «Το έγκλημα οργανώνεται κάτω από τη μύτη μας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1999

Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ν' αποκρούσουμε ενωμένοι τις ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις», ανακοίνωση (17 Σεπτεμβρίου 1983) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Δημοκρατική κατάκτηση του λαϊκού κινήματος», ανακοίνωση (7 Μαρτίου 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αυταρχισμός και διάλογος δε συμβιβάζονται», ανακοίνωση (22 Μαρτίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

Προεδρείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Η εκλογική ετοιμότητα του ΚΚΕ», ανακοίνωση (20 Ιουνίου 1993) στο ΚΚΕ, *Από το 14^ο στο 15^ο Συνέδριο: ντοκουμέντα*, ο.π.

Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιβάλλοντος της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για μια Τοπική Αυτοδιοίκηση μαχητική και διεκδικητική», κείμενο θέσεων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1994

Τμήμα Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιβάλλοντος της ΚΕ του ΚΚΕ, «Για Τοπική Αυτοδιοίκηση μαχητική, διεκδικητική, με το λαό για το λαό», κείμενο θέσεων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998

A.5 Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ

Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ελιγμός παραπλάνησης», ανακοίνωση (12 Μαρτίου 1986) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

Γραφείο της ΚΕ του ΚΚΕ, «Πολιτική πιο αντιλαϊκής λιτότητας», ανακοίνωση (16 Αυγούστου 1985) στο ΚΚΕ, *Από το 11^ο ως το 12^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα*, ο.π.

- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Συνάντηση αντιπροσωπειών ΕΔΑ-ΚΚΕ», ανακοίνωση (3 Νοεμβρίου 1988) στο ΚΚΕ, *Από το 12^ο ως το 13^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Επαγρύπνηση και δράση για την ειρήνη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1992.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στο δρόμο της αντίστασης καλεί το ΚΚΕ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιανουαρίου 1995.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Στημένη υπόθεση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1997.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Έγκλημα σε βάρος του λαού», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 1997.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ξεπούλημα και αντιδημοκρατικός κατήφορος», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Άξιος απόγονος του Πιουριφόι», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιανουαρίου 1998.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ωμή πρόκληση προς τον ελληνικό λαό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Κυβέρνηση βίας και τρομοκρατίας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1998.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αναγκαιότητα για διεθνή συνεργασία και κοινές πρωτοβουλίες», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1999.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Επισπεύδουν τις εκλογές για να προλάβουν την αντιλαϊκή θύελλα», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 2000.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Προγραμματισμός δράσης και εκλογή Γραμματείας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιανουαρίου 2001.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Βάσει σχεδίου δολοφονούν οι συνένοχοι», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 2001.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Κανένας εργαζόμενος να μην εξαπατηθεί», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 2002.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Αγώνας για να μην περάσουν αυτά τα σχέδια», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 2002.
- Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Να ενταθεί η πάλη ενάντια στην αντιλαϊκή πολιτική», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 2003.

Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Ο λαός να απαντήσει με τον αγώνα και την ψήφο του στον εμπαιγμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Σεπτεμβρίου 2003.

Γραφείο Τύπου της ΚΕ του ΚΚΕ, «Συντονισμένοι αγώνες για το δικαίωμα στην εργασία», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαΐου 2004.

A.6 Ντοκουμέντα της ΚΝΕ

ΚΣ της ΚΝΕ, «Ανοίγουμε το δρόμο στο μέλλον», εισήγηση στο 6^ο Συνέδριο της ΚΝΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1993.

ΚΣ της ΚΝΕ, «Τα βασικά μέτωπα των αγώνων και η πολιτική δράση», απόφαση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 1995.

ΚΣ της ΚΝΕ, «Μήνυμα ελπίδας και αντεπίθεσης», απόφαση συνόδου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Οκτωβρίου 1996.

ΚΣ της ΚΝΕ, «Θέσεις του Κεντρικού Συμβουλίου», θέσεις για το 7^ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 1997.

Γραφείο Τύπου του ΚΣ της ΚΝΕ, «Σε διαρκή αγωνιστική επαγρύπνηση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003.

B. Βιβλία - Άρθρα - Ομιλίες - Συνεντεύξεις - Δηλώσεις στελεχών του ΚΚΕ

B.1 Αλέκα Παπαρήγα

Παπαρήγα, Αλ., «Ανάγκη να ενισχυθεί ο Συνασπισμός», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991.

Παπαρήγα, Αλ., «Οι θέσεις του ΚΚΕ για τα Βαλκάνια», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 1992.

Παπαρήγα, Αλ., «Δυνατό ΚΚΕ σημαίνει όχι στην ηττοπάθεια και στη μοιρολατρία», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1992.

Παπαρήγα, Αλ., «Προτάσεις για ειρήνη και σταθερότητα στα Βαλκάνια», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1992.

- Παπαρήγα, Αλ., «Οι θέσεις του ΚΚΕ για τη βαλκανική κρίση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1993.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αφετηρία νέας αντίστασης του ελληνικού λαού», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Σεπτεμβρίου 1993.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση, συσπείρωση, πάλη, η ψήφος στο ΚΚΕ», ομιλία στο 19^ο Φεστιβάλ ΚΝΕ-Οδηγητή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Σεπτεμβρίου 1993.
- Παπαρήγα, Αλ., «Τα κριτήρια του σύγχρονου πατριωτισμού», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση και δράση των εργαζομένων η απάντηση στις αντιλαϊκές επιλογές», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιανουαρίου 1994
- Παπαρήγα, Αλ., «Να ενημερώσουμε το λαό για τις επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαρτίου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Στη μάχη των ευρωεκλογών», εισηγητική ομιλία στην Ευρεία Σύνοδο της ΚΕ του ΚΚΕ (19-20 Μαρτίου 1994) στο ΚΚΕ, *Από το 14ο στο 15ο Συνέδριο: ντοκουμέντα, ο.π.*
- Παπαρήγα, Αλ., «Για ποια Ευρώπη γίνεται λόγος;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαΐου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κάπα Κάπα Έψιλον! Όπως ελπίδα!», ομιλία στην κεντρική προεκλογική συγκέντρωση του ΚΚΕ για τις Ευρωεκλογές του 1994 (9 Ιουνίου 1994), εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η διπλή πολιτική σημασία των δημοτικών και νομαρχιακών εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πολιτική πράξη κατά του δικομματισμού η λευκή και άκυρη ψήφος», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 1994.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η πρώτη απειλή το ΝΑΤΟ για ανεξαρτησία και ειρήνη», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Εισηγητική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 15ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Μάιος 1996) στο ΚΚΕ, *15ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, ό.π.*
- Παπαρήγα, Αλ., «Ενίσχυση του ΚΚΕ για θετικές πολιτικές και κοινωνικές διεργασίες», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Αυγούστου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Εμπρός Λαέ, αντεπίθεση με το ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1996.

- Παπαρήγα, Αλ., «Κριτήριο ψήφου η στάση και η δράση των κομμάτων», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Αυγούστου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Φρένο αντίστασης - γκάτζι αντεπίθεσης η ψήφος στο ΚΚΕ», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Σεπτεμβρίου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να πάρουν θέση», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 1996
- Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφο καταδίκης της αυτοδυναμίας της συντηρητικής πολιτικής», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Γερό και αποφασιστικό όχι σ' αυτούς που μας εξαπατούν μια ζωή», ομιλία στην προεκλογική συγκέντρωση της Θεσσαλονίκης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Σεπτεμβρίου 1996.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αντίσταση στο σχέδιο των ιμπεριαλιστών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Για τους εργαζόμενους η καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ούτε βήμα πίσω», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αυτή η γενιά θα σηκώσει την κόκκινη σημαία», ομιλία στο 7^ο Συνέδριο της ΚΝΕ (3 Μαΐου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Δώρο της κυβέρνησης προς την εργοδοσία ο 'κοινωνικός διάλογος'», ομιλία στη Βουλή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η κατάσταση μετά το Άμστερνταμ και οι εξελίξεις στο ΝΑΤΟ», εισήγηση σε συνάντηση αριστερών κομμάτων στη Μαδρίτη (5-6 Ιουλίου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουλίου 1997.
- Παπαρήγα, Αλ., «Το Αιγαίο το έχουν μοιράσει», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αγωνιστικό κοινωνικοπολιτικό Μέτωπο για ριζικές αλλαγές», ομιλία στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Βήμα προς τα πίσω το Συνέδριο της ΓΣΕΕ », συνέντευξη στον ρ/σ Πλάνετ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Δεν έχουμε την πολυτέλεια να περιμένουμε», ομιλία στην Πετρούπολη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Σύγκρουση με τις επιλογές των μονοπωλίων και του ιμπεριαλισμού», ομιλία στο Βύρωνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 1998.

- Παπαρήγα, Αλ., «Πλατιά αγωνιστικά ψηφοδέλτια - έκφραση πάλης των λαϊκών στρωμάτων», εισηγητική ομιλία στην Πανελλαδική Σύσκεψη της ΚΕ του ΚΚΕ για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Οι διαχωριστικές γραμμές είναι με το μεγάλο κεφάλαιο», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Στις 11 και 18 Οκτώβρη: Μήνυμα καταδίκης της κυβερνητικής πολιτικής», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Θ' Περίοδος, Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής, Θέρους 1998, Συνεδρίαση ΙΑ', 4 Αυγούστου 1998, σσ. 343-346.
- Παπαρήγα, Αλ., «Μήνυμα καταδίκης της κυβερνητικής πολιτικής στις εκλογές», συνέντευξη τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η νεοφιλελεύθερη πολιτική δεν έχει χρώματα», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Με αποφασιστικότητα στη μάχη των ευρωεκλογών», ομιλίες στη Θεσσαλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πολιτικό και όχι τεχνικό - νομικό το θέμα 'Ότσαλάν'», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Περίοδος Θ', Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΠΑ', 16 Φεβρουαρίου 1999, σς.
- Παπαρήγα, Αλ., «Το μαχαίρι κατά της νέας τάξης», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Δυναμική λαϊκή απάντηση στο ψευτοδίλημμα 'ΟΝΕ ή χανόμαστε'», συνέντευξη τύπου στην Πάτρα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Βρώμικος, επεκτατικός πόλεμος για τη διανομή των αγορών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να επιβάλουμε την αποχώρηση της Ελλάδας από τον πόλεμο», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Απριλίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Μαζική ψήφος στο ψηφοδέλτιο συσπείρωσης και μάχης του ΚΚΕ», ομιλία σε συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαΐου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πυροβολήστε την ΕΕ και το ΝΑΤΟ στις ευρωεκλογές», συνέντευξη τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1999.

- Παπαρήγα, Αλ., «Συναντηθήκαμε στους αγώνες, να συναντηθούμε και στην κάλπη», ομιλία στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Όταν ο λαός θέλει μπορεί», συνέντευξη τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Σημαντική η δυναμική του ποσοστού του ΚΚΕ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Με αφορμή το εκλογικό αποτέλεσμα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουνίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να γίνουμε αμοιβαία τολμηροί για το Μέτωπο», δηλώσεις, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Σεπτεμβρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να συμφωνήσουμε στη δράση κατά των μονοπωλίων και του ιμπεριαλισμού», ομιλία στο Φεστιβάλ της ΚΝΕ (19 Σεπτεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Σεπτεμβρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Μαζί με άλλες ριζοσπαστικές δυνάμεις στην κάλπη και τους αγώνες», συνέντευξη τύπου στο Βόλο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Οκτωβρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να μη γίνει ο ραγιαδισμός επίσημη θεωρία του λαού μας», συνέντευξη στην Ελευθεροτυπία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Νοεμβρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Με το ΚΚΕ στο μέτωπο της αντεπίθεσης», ομιλία σε εκδήλωση της ΚΝΕ στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Δεκεμβρίου 1999.
- Παπαρήγα, Αλ., «Τέσσερις βασικοί λόγοι, για να ψηφίσουν τα λαϊκά στρώματα ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιανουαρίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να μη θρέψουν λαϊκοί ψήφοι τη συναίνεση και το συμβιβασμό», ομιλία σε εκδήλωση των οργανώσεων του ΚΚΕ Δυτικής Αθήνας, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφος - χαστούκι στα υποστυλώματα του σημερινού βάρβαρου συστήματος», ομιλία σε συγκέντρωση εργατοϋπαλλήλων της ΚΟΑ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Μονομέτωπος αγώνας ενάντια στα κέρδη και στην εξουσία των μονοπωλίων», ομιλία στον Πειραιά, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Φεβρουαρίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ανάγκη να δυναμώσει το αντιΝΑΤΟικό και αντιπολεμικό μέτωπο», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ένα παράθυρο ανοιχτό προς τα εμπρός», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαρτίου 2000.

- Παπαρήγα, Αλ., «Ρήγμα στο δικομματισμό τα μάχιμα και ενωτικά ψηφοδέλτια του ΚΚΕ», ομιλία σε σύσκεψη υποψηφίων βουλευτών Α' και Β' Αθηνών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Στις 9 Απρίλη ο λαός να δείξει το μπόι του», ομιλία στη Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Νίκη του λαού ένα ισχυρό ΚΚΕ», συνέντευξη τύπου στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να χάσουν και οι δύο!», ομιλία στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Απριλίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Με αφορμή τους προβληματισμούς για τα εκλογικά αποτελέσματα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Εξασκούνται στην πλήρη υποταγή των λαών», συνέντευξη τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 2000.
- Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Δεκέμβριος 2000) στο ΚΚΕ, *16ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- Παπαρήγα, Αλ., «Εγκληματικός ο ίδιος ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιανουαρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πιο αντιδραστικό και απειλητικό για τα λαϊκά συμφέροντα το Σύνταγμα», ομιλία στη Βουλή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Προτεραιότητα στο ασφαλιστικό και στο αντιπολεμικό κίνημα», συνέντευξη, εφ. *Τα Νέα*, 29 Ιανουαρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Χρειάζεται συνεπής πολιτικός αγώνας σε κάθε χώρο», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Καθολικός παλλαϊκός αγώνας για δημόσια υποχρεωτική Κοινωνική Ασφάλιση», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, Γ' Περίοδος, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΠΝΕ', 6 Απριλίου 2001, σσ.
- Παπαρήγα, Αλ., «Απαιτείται εργατικό, λαϊκό μέτωπο για ενιαίο, ενωτικό αγώνα», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Είναι η ώρα για επιθετική έφοδο των εργαζομένων», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 2001.

- Παπαρήγα, Αλ., «Την πολιτική κατεύθυνση να συμπεριλάβει η πάλη του συνδικαλιστικού κινήματος», συνέντευξη τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ανυποχώρητος ταξικός αγώνας για αλλαγές και στην πολιτική εξουσία. Η ομιλία της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ στους εργαζόμενους της ΕΘΕΛ», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαΐου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Οι κομμουνιστές και το εργατικό και συνδικαλιστικό κίνημα», ομιλία στην 4^η διεθνή συνάντηση κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων (22-24 Ιουνίου 2001), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Θέλουν να σπάσουν το ανερχόμενο λαϊκό κίνημα», συνέντευξη στο ρ/σ Σκάι, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η πάλη στο εθνικό πεδίο «αιμοδότης» του διεθνούς κινήματος», συνέντευξη στα «Νέα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιουλίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ποιος είχε το συμφέρον, το κίνητρο να πράξει κάτι τέτοιο;», ομιλία σε ανοικτή συγκέντρωση του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Σεπτεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κάλεσμα συσπείρωσης και δράσης σε μεγάλα μέτωπα πάλης», συνέντευξη τύπου για τη ΔΕΘ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Σεπτεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ. «Λαϊκή παρέμβαση για να μην εμπλακεί η χώρα στα σχέδια των ΗΠΑ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ολομέτωπη επίθεση στα κοινωνικά δικαιώματα», τοποθέτηση στη συνδιάσκεψη της ΓΣΕΕ για το Ασφαλιστικό, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Σεπτεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ. «Η συνεργασία είναι καρπός της κοινής δράσης», συνέντευξη τύπου στην Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η θέση του ΚΚΕ για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής (Ολομέλεια), Περίοδος Γ', Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΜΑ', 27 Νοεμβρίου 2001 (πρωί), σσ. 1761-1763
- Παπαρήγα, Αλ., «Ενωτικό, παλλαϊκό ρεύμα μαχητικής αφύπνισης», συνέντευξη τύπου στο Ζάππειο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Δεκεμβρίου 2001.
- Παπαρήγα, Αλ., «Διεθνιστικός αντιιμπεριαλιστικός αγώνας, η απάντηση», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 2001 στο <http://komep.gr/2001-teyxos-5/diethnistikos-antiimperialistikos-agonas-h-apanthsh>.

- Παπαρήγα, Αλ., «Πανστρατιά για τη μάχη των δημοτικών εκλογών!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Συσπείρωση δυνάμεων για αγωνιστικές τοπικές αρχές», ομιλία σε εκδήλωση της ΚΟΘ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Φεβρουαρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Προτεραιότητα η λαϊκή συσπείρωση και πάλη», συνέντευξη στη ΝΕΤ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Απάντηση με οργάνωση των λαϊκών κινητοποιήσεων», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Τοπικές αρχές στο πλάι του λαού», ομιλία στο Ηράκλειο Κρήτης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η εργατική τάξη έχει ισχυρό όπλο στα χέρια της», ομιλία σε εργαζομένους στο εργοστάσιο «Φυρογένης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Έδωσαν εξετάσεις στους εφοπλιστές!», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαΐου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Μαζικός απεγκλωβισμός από ΠΑΣΟΚ - ΝΔ και ολόπλευρη ενίσχυση του ΚΚΕ», συνέντευξη τύπου στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουνίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Γ' Περίοδος, Β' Σύνοδος, ΡΝΣΤ' Συνεδρίαση, 19 Ιουνίου 2002, σσ.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κριτήριο ψήφου να αποτελέσουν τα ταξικά συμφέροντα», ομιλία στην Πάτρα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κανένα τεχνητό δίλημμα ούτε στον πρώτο ούτε στο δεύτερο γύρο», ομιλία στην Λάρισα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Προσκλητήριο κοινής δράσης και συσπείρωσης στις τοπικές εκλογές», ομιλία στο 28^ο Φεστιβάλ της ΚΝΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Δήλωση της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ για τα πρώτα αποτελέσματα των εκλογών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Οκτωβρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Στη μάχη για τη διεύρυνση της συμμαχίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Νοεμβρίου 2002.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ορισμένα συμπεράσματα από τις τοπικές εκλογές, για τη δράση του Κόμματος και την καθοδηγητική δουλειά», ένθετο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιανουαρίου 2003. [Παπαρήγα, Αλ., *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 2002

διαθέσιμο στο <http://www.komer.gr/arxeio/2002/162-2002-6/708-2013-03-12-10-03-35>]

- Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική των συμμαχιών του ΚΚΕ (Συνέντευξη Τύπου της Αλ. Παπαρήγα)», ένθετη έκδοση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Παλλαϊκό, ενιαίο ΟΧΙ στον πόλεμο και την ελληνική εμπλοκή», συνέντευξη τύπου (5 Φεβρουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Το Αντιιμπεριαλιστικό Αντιμονοπωλιακό Δημοκρατικό Μέτωπο πρόταση συμμαχίας του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 2003
- Παπαρήγα, Αλ., «Ο λαός στους δρόμους!», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., [Αγόρευση στο Ελληνικό Κοινοβούλιο για το ζήτημα του Πολέμου στο Ιράκ], Πρακτικά Βουλής, Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, Ι' Περίοδος, Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΉΑ', 27 Μαρτίου 2003, σελ. 3545
- Παπαρήγα, Αλ., «Προληπτικός πόλεμος των λαών κατά των ιμπεριαλιστών σε όλα τα μέτωπα», ομιλία σε πολιτική συγκέντρωση του ΚΚΕ για τον πόλεμο στο Ιράκ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Εμπορική συμφωνία εκμετάλλευσης των λαών», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ο ιμπεριαλισμός είναι η μήτρα του πολέμου», ομιλία στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ (17 Απριλίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Θέμα πρώτης γραμμής για τους κομμουνιστές η υπόθεση της Κούβας και της Κορέας», ομιλία στη 14η Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ (20 Απριλίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ. «Μέτρα για την ανακούφιση των ανέργων και των οικογενειών τους», συνέντευξη τύπου (26 Μαΐου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Με επιμονή στην ενότητα, το συντονισμό και την κοινή δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος», εισήγηση στη Διεθνή Συνάντηση Κομμουνιστικών και Εργατικών Κομμάτων (19-20 Ιουνίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Λαϊκό Μέτωπο συνολικής εναντίωσης στην ΕΕ», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουνίου 2003.

- Παπαρήγα, Αλ., «Απλή αναλογική χωρίς ανταλλάγματα!», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κρατάμε ψηλά το μέτωπο διεκδίκησης της απλής αναλογικής», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., [Ομιλία στη Βουλή], Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος, Σύνοδος Θέρους '03, Συνεδρίαση ΛΗ΄, 26 Σεπτεμβρίου 2003, σελ.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να συναντηθούμε μ' όλους όσους δράσαμε μαζί σε κρίσιμες σημασίας θέματα», ομιλία σε ανοικτή εκδήλωση της ΚΕ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πρόταση συμμαχίας στρατηγικής και όχι μιας χρήσης», ομιλία στην Ελευσίνα (10 Νοεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφο στο ΚΚΕ για ν' ανθήσει η ελπίδα, να δυναμώσει η λαϊκή αντίσταση!», συνέντευξη στο ραδιόφωνο του ANT1 (14 Νοεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να εκφραστεί εκλογικά η τάση απεγκλωβισμού από ΠΑΣΟΚ - ΝΔ», συνέντευξη στον ραδιοσταθμό «Πλάνετ» (17 Δεκεμβρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 2003.
- Παπαρήγα, Αλ., «Να χτυπήσει 'ξυπνητήρι' στα λαϊκά στρώματα», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιανουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Συνέντευξη της ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ Αλέκας Παπαρήγα στο 'Ριζοσπάστη'», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πίσω από τις ταμπέλες περί «αριστεράς» και «ανανέωσης»...», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Το ΚΚΕ απορρίπτει τις προεκλογικές συγκολλήσεις δυνάμεων που έχουν στρατηγικές διαφορές», συνέντευξη στο Λ. Σταυρόπουλο, εφ. *Το Βήμα*, 15 Φεβρουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Επείγουσα ανάγκη τα έργα υποδομής αντιπλημμυρικά, αντιτυρικά και αντισεισμικής προστασίας», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Αγώνας κατά του δικομματισμού σημαίνει και αγώνας κατά του κεφαλαίου», ομιλία στα Ιωάννινα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Κράτος υπό κηδεμονία! Αποσπάσματα από τη συνέντευξη της Αλ. Παπαρήγα χτες στη NET», συνέντευξη στον δημοσιογράφο Κ. Αρβανίτη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2004.

- Παπαρήγα, Αλ., «Θα κάνουμε το χρέος μας ως πατριώτες και διεθνιστές», ομιλία σε ανοικτή συγκέντρωση του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Πανευρωπαϊκός ριζοσπαστικός πόλος στην Ευρώπη και στο Ευρωκοινοβούλιο», ομιλία στην παρουσίαση της διακήρυξης του ΚΚΕ για τις ευρωεκλογές του 2004, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Απριλίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ψήφος με κριτήριο: Αντίσταση - Ανυπακοή - Απειθαρχία», εισήγηση στην παρουσίαση του ευρωψηφοδελτίου του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Ενίσχυση του ΚΚΕ για την ενοποίηση των δυνάμεων της αντίστασης», διακαναλική συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Η ψήφος στο ΚΚΕ σηματοδοτεί γενικότερη τάση ριζοσπαστισμού στην Ελλάδα», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 2004.
- Παπαρήγα, Αλ., «Τελική ομιλία της Αλέκας Παπαρήγα», ομιλία στο 17ο Συνέδριο του ΚΚΕ (9-12 Φεβρουαρίου 2005) στο ΚΚΕ, *17ο Συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας: Ντοκουμέντα, ο.π.*

B.2 Άλλα στελέχη

- Αγγουράκης, Μπ., «Στόχος των ΗΠΑ η υποταγή των λαών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 1998
- Αγγουράκης, Μπ., «Να εκφραστούν οι ριζοσπαστικές δυνάμεις, να διευρυνθούν οι συμμαχίες», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 2002
- Αγκαβανάκη, Αιμ., «Η κατάσταση του συνδικαλιστικού κινήματος σήμερα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 1998, σελ. 100-111
- Αγκαβανάκη, Αιμ., «Ιμπεριαλισμός και εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999
- Αγκαβανάκης, Δ., «Τομή στο συνδικαλιστικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998
- Αγκαβανάκης, Δ., «Χωρίς σύνορα η αντικαπιταλιστική δράση του ΠΑΜΕ», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 2000

- Αγκαβανάκης, Δ., «Με όπλο τον αγώνα κόντρα στις ανατροπές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 2001
- Αγκαβανάκης, Δ., Ευθυμίου, Θ. και Γ. Σκιαδιώτης, «Εξαιρετικά επείγουσα ανάγκη», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαρτίου 1999
- Αλυσσανδράκης, Κ., «'Δεν είσαστε μόνοι σας'», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 2001
- Αναστασίου, Αγγ., «Είναι δική τους επιλογή ο αντικομματικός δρόμος», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 2000.
- Αρβανιτάκης, Δ. «Στο επίκεντρο της δράσης το Μέτωπο», ομιλία σε πανελλαδική σύσκεψη καθοδηγητικών στελεχών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαΐου 1998
- Αρβανιτάκης, Δ., «Δυνάμωμα της πάλης κόντρα στην ιμπεριαλιστική βαρβαρότητα. Ο επικεφαλής της αντιπροσωπείας του Κόμματος στη Γένοβα μεταφέρει στο «Ρ» την εμπειρία από τη συμμετοχή στην πρώτη γραμμή της χτεσινής διαδήλωσης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001
- Αρβανιτάκης, Δ., «Για τις κινητοποιήσεις στη Γένοβα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Αυγούστου 2001
- Αρβανιτάκης, Δ., «Στο απυρόβλητο ΝΑΤΟ, ΕΕ και αστική τάξη», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 2002
- Αρβανιτάκης, Δ., «Διαδηλώνουμε στη Θεσσαλονίκη και τη Χαλκιδική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2003
- Βαγενάς, Ελ. & Θ. Παπαρήγας, «Η λαϊκή εξέγερση και οι εξελίξεις στην Αλβανία», συνέντευξη, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, Μάρτης-Απρίλης, 1997, σσ.
- Βακαλόπουλος, Μιλ., «Η πολιτική της υποταγής 'δεν περνάει'!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1997
- Γεωργαντάς, Β., «Διάλεξαν το δρομολόγιο της κατρακύλας», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000
- Γεωργιάδης, Π., «Ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις», άρθρο στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία - πόλεμος - ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001
- Γκιώνης, Θ., «Για τη δουλιά μας στην εργαζόμενη νεολαία», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2002 διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2002-teyxos-2/gia-th-doylia-mas-sthn-ergazomenh-neolaia>

- Γόντικας, Δ., «Περί ενότητας της Αριστεράς», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 1993
- Γόντικας, Δ., «Η πρωτοπορία κρίνεται στην πράξη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 1993
- Γόντικας, Δ., «Τι κρίνεται στις εκλογές του Ιούνη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1994
- Γόντικας, Δ., «Βαδίζουμε σωστά - Πατάμε γερά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 1996
- Γόντικας, Δ., «Συνεργασίες προοπτικής για τα λαϊκά συμφέροντα», συνέντευξη στον 902, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 1998
- Γόντικας, Δ., «Ας μη χάνουμε άλλο χρόνο», ομιλία σε αντιιμπεριαλιστική συγκέντρωση του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1999
- Γόντικας, Δ., «Οι λαοί έχουν το λόγο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999
- Γόντικας, Δ., «Επείγουσα ανάγκη ένα μαζικό, ισχυρό αντιΝΑΤΟικό - αντιπολεμικό κίνημα», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 2001
- Γόντικας, Δ., «Ανοίγουμε καινούριους δρόμους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 2002
- Γόντικας, Δ., «Σταθερή προσήλωση στη γραμμή οικοδόμησης του Μετώπου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουνίου 2002
- Γόντικας, Δ., «Να ξεμπερδεύουμε με τις αυταπάτες και τις κλάψες για την ειρήνη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 2003
- Γόντικας, Δ., «Άλλο η κοινή δράση άλλο η πολιτική συμμαχία», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Αυγούστου 2003
- Γόντικας, Δ., «Σταθεροί, επίμονοι και αδιάλλακτοι στην επιδίωξη των σκοπών που θέτουμε», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5, 2003 διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2003-teyxos-5/statheroi-epimonoι-kai-adiallaktoi-sthn-epidioksh-ton-skoron-roγ-thetoyme>
- Γράψας, Γ., «Η ομιλία του Γ. Γράψα στο 15^ο φεστιβάλ ΚΝΕ-Οδηγητή», ομιλία (16 Σεπτεμβρίου 1989), διαθέσιμο στο: <http://21aristera.wordpress.com/2014/07/22/η-ομιλία-του-γ-γράψα-στο-15ο-φεστιβάλ-κνε>
- Δημουλάς. Τηλ., «Οι αριστεροί θα ενισχύσουν την πραγματική Αριστερά, το ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουλίου 1993.

- Δραγασάκης, Γ., «Να κάνουμε τη διαφορετικότητα πηγή δύναμη για το ΚΚΕ», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1991
- Επιτρόπου, Γ., «Είμαι υπερήφανος που είμαι μέλος αυτού του Κόμματος», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 2000
- Ζαζόπουλος, Α., «'Κυματοθραύστης' της συναίνεσης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Νοεμβρίου 1998
- Ζαζόπουλος, Α., «Δε θα τους αφήσουμε σε χλωρό κλαρί», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 1998
- Ζάχαρης, Δ., «Ηρωική η απόφαση των νέων αγωνιστών να ενταχθούν στο ΚΚΕ», ομιλία στην τελετή υποδοχής νέων μελών του ΚΚΕ (22 Ιανουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003
- Ζαχαριάδης, Ν., «Το λόγο έχει ο κύριος Καρτάλης», 10 Μαρτίου 1954, διαθέσιμο στο ΑΣΚΙ/Αρχείο ΚΚΕ, κ. 441, φ. 28/8^α/62.
- Ηλιού, Η., «Δύο χρόνια ευνοιοκρατίας», εφ. *Αυγή*, 19 Φεβρουαρίου 1958.
- Ηλιόπουλος Π. και Ν. Κουρκούνης, «Πολύτιμες εμπειρίες, αυξημένες ευθύνες και αισιοδοξία για τη διεθνή αντιιμπεριαλιστική πάλη», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 2001
- Θεοδωρόπουλος, Θ. & Δ. Καλτσώνης, «Διαφωνούν κατηγορηματικά με την απόφαση για τις διεθνείς εξελίξεις. Επιστολή των εκπροσώπων του ΚΚΕ στην πρόεδρο της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου», επιστολή, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Οκτωβρίου 2001
- Θεοδώρου, Δ., «Ούτε βήμα πίσω! Αποσπάσματα από την κεντρική ομιλία του στελέχους του ΠΑΜΕ Δ. Θεοδώρου (πρόεδρος της ΟΕΚΙΔΕ) στην απεργιακή συγκέντρωση στην πλατεία Κάνιγγος», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 2002
- Θεωνάς, Γ., «Κρίσιμη μάχη για τον προσανατολισμό του κινήματος», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 1992
- Θεωνάς, Γ., «Σύμβαση 'Κοινωνικών Εταίρων'», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαΐου 1993
- Θεωνάς, Γ., «Η απάντηση των κομμουνιστών, ο αγώνας για μια άλλη Ευρώπη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1994

- Θεωνάς, Γ., «Προωθούν την αλλαγή συνόρων στα Βαλκάνια», ομιλία σε εκδήλωση της Ευρωομάδας του ΚΚΕ στη Θεσσαλονίκη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Φεβρουαρίου 1999
- Κακκαβάς, Θ., «Πλατύ μέτωπο για να διασωθούν αλλά και να βελτιωθούν οι κατακτήσεις μας», ομιλία σε ημερίδα του ΠΑΜΕ (12 Ιουλίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 2000
- Καλτσώνης, Δ., «‘ΣΥΝ’ ευρωποταγή», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1994
- Κανιάρης, Μελ., «Στόχος τους είναι το χτύπημα του ΚΚΕ», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000
- Κάπος, Κ., *Κοινωνικοπολιτικά ζητήματα του εργατικού κινήματος*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή: 1987
- Καραθανασόπουλος, Ν., «Η Τοπική Αυτοδιοίκηση, Μοχλός Προώθησης των Καπιταλιστικών Αναδιαρθρώσεων», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 3, 2002 διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2002-teychos-3/h-topikh-aytodioikhsh-moxlos-proothshs-ton-kapitalistikon-anadiarthroseon>
- Κεπέσης, Νικ., «Κάθε βήμα πιο κάτω θα βρεθείτε στον πάτο», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 2000
- Κολοζώφ. Ορ., «Το ‘πράσινο φως’ έδωσαν ΗΠΑ και ΝΑΤΟ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1996
- Κολοζώφ, Ορ., «Νέες δυνατότητες στην πάλη του λαού;», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1996
- Κολοζώφ, Ορ., «Ο λαός θα δώσει τη δική του απάντηση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 1998
- Κολοζώφ, Ορ., «Σίγουρο καταφύγιο στον Οτσαλάν», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1999
- Κόρακας, Στ., «Στην κοινή δράση με τους κομμουνιστές η προοπτική» ομιλία στην Αθήνα, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1999
- Κοτζιάς, Ν. (1985), *Ο ‘ τρίτος δρόμος » του ΠΑΣΟΚ*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Κοτζιάς, Ν., Μπατίκας, Κ. (1989), *Μια συζήτηση που δεν έγινε...*, Αθήνα: Εκδόσεις «Διάλογος & Προοπτική».
- Κοτροδαύλη, Ελ.. «ΚΚΕ - Εργατική Τάξη. Ορισμένα σύγχρονα προβλήματα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 5-6, 1993, σσ.

- Κοτροδαύλη, Ελ., «Η μάχη των δημοτικών εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 1994
- Κοτροδαύλη, Ελ., «Ιδεολογικοπολιτική παρέμβαση των κομμουνιστών στο συνδικαλιστικό εργατικό κίνημα», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 1997, σελ. 22-27
- Κουμπούρης, Δ., «Επιβάλλεται η αντεπίθεση των εργαζομένων», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 1997
- Κουμπούρης, Δ., «Τώρα είναι ώρα για δράση», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2001
- Κουμπούρης, Δ., «Δε μας τρομοκρατούν, συνεχίζουμε από καλύτερες θέσεις», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 2001
- Κουτσούμπας, Δ., «Πιο μεγάλη πολιτικοποίηση των εκλογών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Οκτωβρίου 1994
- Κουτσούμπας, Δ., «Να μην τους αφήσουμε σε χλωρό κλαρί», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Απριλίου 1998
- Κουτσούμπας, Δ., «Υποκρισία, αερολογίες, διλήμματα... Ή πες μου ποιο κόμμα στηρίζει ποιον υποψήφιο για να σου πω ποιος είναι...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Σεπτεμβρίου 2002
- Κουτσούμπας, Δ., «Παρεμβαίνουμε δυναμικά, τολμηρά στις εξελίξεις», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 2002
- Κουτσούμπας, Δ., «Αντιπολεμικά ψέματα και φιλειρηνικές υποκρισίες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2003
- Κουτσούμπας, Δ., «Η συμμαχία δεν είναι καραμέλα να την πιπιλάμε...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Αυγούστου 2003
- Κόφφας, Χρ., «Απ' αφορμή... Επί τον τύπον των Ήλων. Σχετικά με ορισμένες απόψεις του Μ. Κωστόπουλου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Σεπτεμβρίου 2000
- Κόφφας, Χρ., «Να γίνουμε ο χώρος της πιο πλατιάς κοινωνικής συσπείρωσης», εισήγηση στην πανελλαδική σύσκεψη της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (5 Ιουνίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2002
- Κόφφας, Χρ., «Επιστημάνσεις στο ζήτημα των συμμαχιών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 2002
- Κυριακίδης, Θ., «Υπόθεση όλων η αλληλεγγύη στους αγρότες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1996

- Κυριακίδης, Θ., «Ρήξη με την ακολουθούμενη πολιτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998
- Κυριακίδης, Θ., «Εργαζόμενοι και πολεμική εμπλοκή», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Απριλίου 1999
- Κυριακίδης, Ν., «Κωστόπουλε, λάθος πόρτα χτύπησες», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000
- Κουκούλου, Ρ., «Το ΚΚΕ πρωτομάχος και υπερασπιστής της ειρήνης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1995
- Κωνσταντινίδης, Θ., «Να γίνουμε το αντίπαλο δέος στην κοινωνία της εκμετάλλευσης.», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Σεπτεμβρίου 2002
- Κωστόπουλος, Μ., «Να ξαναδούμε ορισμένα ζητήματα...», παρέμβαση στον προσυνεδριακό διάλογο για το 15^ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1996
- Κωστόπουλος, Μ., [Ομιλία στο 15^ο Συνέδριο], εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1996
- Κωστόπουλος, Μ., «Έγκλημα σε βάρος του δώρου», ομιλία στη Διαρκή Επιτροπή Κοινωνικών Υποθέσεων της Βουλής, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 1998
- Κωτσαντής, Σ., «Καθοδηγητικά όργανα: Το περιεχόμενο και η λειτουργία τους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2002.
- Λεκάτης, Θ., «Η αποφασιστική σύγκρουση είναι μπροστά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2001/
- Λεκάτης, Θ., «ΠΑΜΕ για Μέτωπο Αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2001.
- Λεκάτης, Θ., «ΠΑΜΕ μπροστά!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιανουαρίου 2003.
- Λογαράς, Χρ., «Επιβεβλημένη απάντηση», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 2000
- Λουκάς, Στ., «Συμβιβασμός και ενσωμάτωση ή αντίσταση και προοπτική;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 1994
- Λουκάς, Στ., «Μια λαϊκή εξέγερση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1997
- Λουκάς, Στ., «Ο σκοπός της επέμβασης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1997
- Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Δυο τακτικές στο κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997
- Λουκάς, Στ., «Ταξικός πόλος», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαΐου 1998
- Λουκάς, Στ. [Σ.Κ.], «Για την επιτυχία της απεργίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998

- Λουκάς, Στ., «Μπροστά στην απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1998
- Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Πίσω από τον καθρέφτη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Φεβρουαρίου 1999
- Λουκάς, Στ. (Στέφανος Κρητικός), «Ο λαός στο προσκήνιο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαρτίου 1999
- Λουκάς, Στ., «Με αφορμή τις βόμβες ουρανού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2001
- Λουκάς, Στ. (Σ.Κ.), «Ορισμένα πολύτιμα διδάγματα από έναν αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 2001
- Λουκάς, Στ., «Οξυνση των αντιθέσεων, έδαφος για συσπειρώσεις» *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 1, 2001 διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2001-teyhos-1/oksynsh-ton-antitheseon-edafos-gia-syspeiroseis>
- Λουκάς, Στ., «Η εργατική τάξη μπροστά στον πόλεμο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 2003
- Λουκάς, Στ., «Συνασπισμός: «Ανανέωση» και σοσιαλδημοκρατία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 2004
- Μαΐλης, Μ., «Σταθερά στο δρόμο του μαρξισμού-λενινισμού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1993
- Μαΐλης, Μ., «Για το δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Αυγούστου 1993
- Μαΐλης, Μ., «Στην τελική ευθεία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου-1 Μαΐου 1994
- Μαΐλης, Μ., «Για τις εκλογές του Οκτώβρη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 1994
- Μαΐλης, Μ., «Ολυμπιακή Αεροπορία: Συμπεράσματα και προοπτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1998
- Μαΐλης, Μ., «Γιατί ψήφος στο ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1998
- Μαΐλης, Μ., «Μαγειρέματα σε βάρος του λαού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1999
- Μαΐλης, Μ., «Εθνικό και διεθνές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουλίου 2001
- Μαΐλης, Μ., «Γένοβα και Ελλάδα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 2001
- Μαΐλης, Μ., «Πόλεμος, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Φεβρουαρίου 2003

- Μαΐλης, Μ., «Μπορεί ο λαός!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 2003
- Μαΐλης, Μ., «Οι Βαγγελάκηδες...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιανουαρίου 2004
- Μαμάτσης, Τ., «Αντικομμουνισμός και πατριδοκαπηλία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 1992
- Μαμάτσης, Τ., «Ας συνέλθουν πριν είναι αργά», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2000
- Μαραγκουδάκης, Κ., «Ανοιχτή επιστολή σε τέως συντρόφους», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 2000
- Μαρίνος, Γ., «Προτάσεις που διευκολύνουν την κυβέρνηση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαΐου 2001
- Μαρίνος, Γ., «Να σημάνει συναγεμρός», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2001
- Μαρίνος, Γ., «Κοινωνική ασφάλιση: αξιοποίηση της πείρας, όξυνση της ταξικής πάλης», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 6, 2001 διαθέσιμο στο www.komep.gr/2001-teyxos-6/koinonikh-asfalish-aksiopoihsh-ths-peiras-oksynsh-ths-taksikhs-palhsh
- Μαρίνος, Γ., «Με όλες τις δυνάμεις στον απεργιακό αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2002
- Μαρίνος, Γ., «Η επιτυχία της θα δώσει νέα ώθηση στους αγώνες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2002
- Μαρίνος, Γ., «Απαιτητικά δυναμώνουμε την προσφορά για την επιτυχία της απεργίας», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002
- Μαρίνος, Γ., «Να δυναμώσει η λαϊκή κινητοποίηση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 2003
- Μαρίνος, Γ., «Χρειάζονται ριζικές αλλαγές - αποφασιστική ενίσχυση του ΚΚΕ», αποσπάσματα από εισήγηση σε εκδήλωση των Αχτιδικών Οργανώσεων Βιομηχανίας, Εμπορίου και Υπηρεσιών της ΚΟΑ του ΚΚΕ (11 Ιουνίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουνίου 2003
- Μαρίνος, Γ., «Με αφορμή την απεργία στους ΟΤΑ: Να δεχτούν πλήγμα οι δυνάμεις του συμβιβασμού», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2003
- Μαρίνος, Γ., «Συμπεράσματα από τη δράση του ΠΑΜΕ», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2003 διαθέσιμο στο <http://www.komep.gr/2003-teyxos-2/symperasmata-apo-th-drash-toy-pame>

- Μαρίνος, Γ., «Για ένα εργατικό κίνημα που θα αμφισβητεί την κυρίαρχη πολιτική», ομιλία στο 32ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ (17 Μαρτίου 2004), εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαρτίου 2004
- Μαυρίκος, Γ., «Αποκάλυψη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 1993
- Μαυρίκος, Γ., «Προς το Μεσαίωνα ή για το 2000;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Νοεμβρίου 1993
- Μαυρίκος, Γ., «Ήταν η αρχή», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1994
- Μαυρίκος, Γ., «Αγωνιστικά, ταξικά, αντισυναινετικά», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1995
- Μαυρίκος, Γ., «Δε νομιμοποιούμε», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1996
- Μαυρίκος, Γ., «Η ελπίδα στους αγώνες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 1996
- Μαυρίκος, Γ., «Η δουλιά μας στην εργατική τάξη», παρέμβαση στον προσυνεδριακό διάλογο για το 15^ο Συνέδριο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1996
- Μαυρίκος, Γ., «Έρχεται 'βαρύς' χειμώνας για την κυβέρνηση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 1996
- Μαυρίκος, Γ., «Δύο κυρίαρχες προτεραιότητες», ομιλία σε συγκέντρωση για εορτασμό Πρωτομαγιάς, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997
- Μαυρίκος, Γ., «Ο κάθε σύνεδρος μπροστά στις ευθύνες του», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαρτίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Επιβεβλημένη η αλλαγή των συσχετισμών», τοποθέτηση στο 29^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Μάχη για τις 'καρέκλες' ούτε δώσαμε ούτε θα δώσουμε», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Δε δίνουμε άλλοθι στις συμβιβασμένες ηγεσίες», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Οι κεντρικοί άξονες του αντεργατικού νομοσχεδίου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιουνίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Ο ταξικός αγώνας, η μόνη απάντηση», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Απεργιακό επιτελείο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Νοεμβρίου 1998
- Μαυρίκος, Γ., «Απαίτηση, η ταξική αντιπαράθεση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1998

- Μαυρίκος, Γ., «Να δράσουμε συσπειρωτικά», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 1999
- Μαυρίκος, Γ., «Τι είναι και τι θέλει το Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο», εισήγηση στην πανελλαδική σύσκεψη (3 Απριλίου 1999), Αθήνα: 1999
- Μαυρίκος, Γ., «Ταξικά, ενάντια σε κάθε βαρβαρότητα», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1999
- Μαυρίκος, Γ. «Ο αντίπαλος δεν είναι ανίκητος», ομιλία σε ημερίδα του ΠΑΜΕ (12 Ιουλίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 2000
- Μαυρίκος, Γ., «Συσπειρωμένοι μπορούμε να τους σταματήσουμε», εισήγηση στη 2^η πανελλαδική σύσκεψη του ΠΑΜΕ (23 Σεπτεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2000
- Μαυρίκος, Γ., «Σταθμός και αφετηρία για νέους αγώνες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2001
- Μαυρίκος, Γ., «Τον πόλεμο αυτό θα τον φτάσουμε ως το τέλος», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 2001
- Μαυρίκος, Γ., «Κυρίαρχος ο ρόλος της εργατικής τάξης», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 2002
- Μαυρίκος, Γ., «Όλοι στο Ναύπλιο, όλοι με το ΠΑΜΕ», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιανουαρίου 2003
- Μαυρίκος, Γ., «Συντονισμένη απάντηση στη γενικευμένη επίθεση του κεφαλαίου», εισήγηση στην «Εργατική Αντισύνοδο» του ΠΑΜΕ (23 Ιανουαρίου 2003), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 2003
- Μαυροδόγλου, Διαμ., «Το ΚΚΕ δεν έχει ανάγκη από 'σωτήρες'», άρθρο στον προσυνεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Νοεμβρίου 2000
- Μπατίκας, Κ., «Για τις μορφές οργάνωσης του συνδικαλιστικού κινήματος», *Αριστερή Ανασύνταξη*, τχ. 34-35, 2009 (1978), σελ. 13-24
- Μπατιστάτος, Ν. «Η νέα μεγάλη ιδέα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1994
- Μπέλλου, Ελ., «Μύθος και δημαγωγία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1994
- Μπέλλου, Ελ., «Εκλογική δύναμη, χαρακτήρας και δυναμική του ΚΚΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Σεπτεμβρίου 1996
- Μπέλλου, Ελ., «Η κρυφή πλευρά του κοινωνικού διαλόγου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1997

- Μπέλλου, Ελ., «Οικονομική κρίση - πόλεμος: παράγωγα του καπιταλισμού» στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία - πόλεμος - ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001
- Μπέλλου, Ελ., «Ο ταξικός χαρακτήρας της ανάπτυξης και η 'Χάρτα' του ΠΑΣΟΚ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Σεπτεμβρίου 2003
- Νάκης, Γ., Ρέμπης, Αγγ. & Δ. Καλτσώνης, «Διακρατική και εσωτερική καταστολή» στο *Ένθετο του Κυριακάτικου Ριζοσπάστη «Τρομοκρατία - πόλεμος - ταξική πάλη»*, 21 Οκτωβρίου 2001.
- Νουφαρίτσης, Μ., «Ρότα για νέους αγώνες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1998
- Παλαβός, Γ., «Με το 16ο Συνέδριο το Κόμμα θα βγει πιο δυνατό», άρθρο στον προσυεδριακό διάλογο του 16ου Συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Νοεμβρίου 2000
- Παπαδόπουλος, Μ., «Η ελληνική ολιγαρχία μπροστά στην αλβανική εξέγερση», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, Μάρτης-Απρίλης, 1997, σσ. 111-120
- Παπαδόπουλος, Μ., «Οι ματωμένοι δρόμοι του πετρελαίου», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου 2001
- Παρασκευάς, Κ., «Φουντώνουν οι αγωνιστικές διαθέσεις», ομιλία στο 28ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1995
- Παρασκευάς, Κ., «Συσπείρωση δυνάμεων και ανάπτυξη της ταξικής πάλης», εισήγηση στην Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ (10 Μαΐου 1997), εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 1997
- Παρασκευάς, Κ., «Δυναμώνει η απαίτηση για άλλη πορεία», χαιρετισμός στο 29^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998.
- Παρασκευάς, Κ., «Κάτι καινούριο γεννιέται», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 1999
- Παρασκευάς, Κ., «Χωρίς αυταπάτες, όλα για την οργάνωση της ταξικής απάντησης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουλίου 2000
- Παρασκευάς, Κ., «Η δράση των κομμουνιστών στο συνδικαλιστικό κίνημα της εργατικής τάξης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Νοεμβρίου 2000
- Παρασκευάς, Κ., «Μετατρέπουν τους εργάτες σε σύγχρονους δούλους», χαιρετισμός στο 30^ο Συνέδριο της ΓΣΕΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 2001
- Παρασκευάς, Κ., «Οι εργαζόμενοι να πάρουν την υπόθεση στα χέρια τους!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 2001.

- Παρασκευάς, Κ., «Συζητάμε για την οργάνωση και την προοπτική των αγώνων», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 2002
- Παρτσαλίδης, Μ. (1958), «Η κατάσταση στην Ελλάδα και τα καθήκοντα του ΚΚΕ», *Νέος Κόσμος*, Αρ. 2, Έτος Γ΄.
- Παφίλης, Θ., «Υπάρχει η ψήφος αντίστασης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1994
- Παφίλης, Θ. «Υπάρχει και η λύση της ειρήνης της φιλίας και της συνεργασίας», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1996
- Παφίλης, Θ., «Ο πλούσιος απολογισμός παρακαταθήκη για αγωνιστική συνέχεια», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιανουαρίου 1997
- Παφίλης, Θ., «Ωριμάζει η φιλειρηνική αντεπίθεση των λαών», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Μαΐου 1997
- Παφίλης, Θ., «Ενάντια στη Νέα Τάξη», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαΐου 1997
- Παφίλης, Θ., «Οι λαοί δε θέλουν προστάτες», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Οκτωβρίου 1997
- Παφίλης, Θ., «Μήνυμα ανυπόταχτου αγώνα απέναντι στο σφαγέα των λαών», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998
- Παφίλης, Θ., «Να ξεκουμπιστεί ο βος στόλος από τη χώρα μας», ομιλία, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998
- Παφίλης, Θ., «Σας περιμένουμε κ. Κλίντον...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1999
- Παφίλης, Θαν., «Στόχος η συγκρότηση παγκόσμιου αντιιμπεριαλιστικού μετώπου», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Δεκεμβρίου 2000
- Παφίλης, Θ., «Ο Θ. Παφίλης, γγ της ΕΕΔΥΕ και εκτελεστικός γραμματέας του ΠΣΕ, μιλάει για την κινητοποίηση του Σαββάτου», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 2004
- Πέρρος, Γ., «Συντονισμός και κλιμάκωση της αντιπαράθεσης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 2001,
- Πέρρος, Γ., «Ωριμη ανάγκη η κοινή δράση», εισήγηση στην παναθηναϊκή σύσκεψη του ΠΑΜΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουνίου 2001
- Πετρόπουλος, Γρ., «Αντεπίθεση ειρήνης», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1997
- Πετρόπουλος, Γρ., «Καμπάνια ενάντια στο ΝΑΤΟ», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Ιουνίου 1997

- Σερετάκης, Ν., «Λαϊκά κινήματα και εργαζόμενοι, η βάση του αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 2002
- Σερετάκης, Ν., «Όταν οι λαϊκοί αγώνες ξεσκεπάζουν την ταξική συναίνεση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002
- Σερετάκης, Ν., «Το ΠΑΣΟΚ, ο ΣΥΝ, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Φόρουμ και η Θεσσαλονίκη 2003», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2002
- Σερετάκης, Ν., «Η σοσιαλδημοκρατία δε θα είναι μόνη της...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Νοεμβρίου 2002
- Σερετάκης, Ν., «'Ευρω-αριστερά' και 'κομμουνιστικό παρελθόν'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαΐου 2004
- Σκιαδιώτης, Γ., «'Δούρειος Ίππος' ο 'κοινωνικός διάλογος'», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 1997
- Σκιαδιώτης, Γ., «Κρίσιμο το ποιος θα οργανώσει, τι, με ποιο περιεχόμενο», παρέμβαση στη διεθνή συνάντηση της κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» (16-17 Νοεμβρίου 2002), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2002
- Σκιαδιώτης, Γ., «Ταξική συνέπεια και γραμμή αντιπαράθεσης», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 2, 2002 διαθέσιμο στο <http://www.komerp.gr/2002-teychos-2/taksikh-synepeia-kai-grammh-antiparatheshs>
- Σκιαδιώτης, Γ., «Τελικά, τι ήταν το Ναύπλιο;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιανουαρίου 2003
- Σκιαδιώτης, Γ. «Γιατί βγήκε η αλεπού στο παζάρι;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 2002
- Σορόπουλος, Λαζ., «Η αντιμπεριαλιστική πάλη δυναμώνει στη νεολαία», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1998
- Σοφιανός, Ν., «Με νέες δυνάμεις για τη νεανική απερίθληση», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Οκτωβρίου 1996
- Σοφιανός, Ν., «Πολυμέτωπη, πολύμορφη, νεανική απερίθληση», ομιλία στο Φεστιβάλ της ΚΝΕ (18 Σεπτεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1999
- Σταυρόπουλος, Γ., «Να αντισταθούμε στη βαρβαρότητα», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης* 18 Απριλίου 1999
- Τιρτιράκης, Β., «Η εργατική τάξη μπορεί», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 1998
- Τσίγκας, Τ., «ΓΣΕΕ: Νέα δεδομένα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1993

- Τσίγκας, Τ., «Με το ΚΚΕ, κόντρα στους 'μονοδρόμους' της υποταγής», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1994
- Τσίγκας, Τ., «Όπλο των εργατών η απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1996
- Τσίγκας, Τ., «Με αφορμή μια απεργία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 1998
- Τσίγκας, Τ., «Μπροστά στις εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιανουαρίου 2000
- Τσίγκας, Τ., «Οι συνδυασμοί της λαϊκής συσπείρωσης και του αγώνα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 2002.
- Τσίρκας, Πολ., «Το ΠΑΜΕ έβαλε τη σφραγίδα του», ομιλία στη 2^η πανελλαδική σύσκεψη του ΠΑΜΕ (23 Σεπτεμβρίου 2000), εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 2000
- Χριστάνης, Ν., «Δύο δρόμοι υπάρχουν μπροστά στους εργαζόμενους», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Νοεμβρίου 2003
- Φαράκος, Γ., «Τροποποιήσεις στο Πρόγραμμα το ΚΚΕ», εισήγηση στο 10^ο Συνέδριο του ΚΚΕ (19 Μαΐου 1978), εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαΐου 1978.
- Φαράκος, Γρ., *Μαρτυρίες και στοχασμοί: 1941-1991: 50 χρόνια πολιτικής δράσης*, Αθήνα: Προσκήνιο, 1993
- Φλωράκης, Χ., «Δήλωση του Γενικού Γραμματέα της ΚΕ του ΚΚΕ σ. Χαρίλαου Φλωράκη», δήλωση (18 Οκτωβρίου 1981), στο ΚΚΕ, *Από το 10^ο ως το 11^ο Συνέδριο του ΚΚΕ. Ντοκουμέντα, ο.π.*
- Φλωράκης, Χαρ., «Τη λύση να τη δώσει ο αλβανικός λαός», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1997
- Φλωράκης, Χαρ., «Τρία ζητήματα για να συγκεντρωθεί η προσπάθεια», ομιλία στην Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Νοεμβρίου 2000
- Φλωράκης, Χαρ., «Ο «μεγάλος γέρος» του ΚΚΕ μιλάει για την τρομοκρατία, τον πόλεμο, την Αμερική και τα ελληνικά πολιτικά κόμματα», συνέντευξη, εφ. *Το Βήμα*, 30 Σεπτεμβρίου 2001
- Φραγκέας, Ανδ., «Η συνέχεια θα γραφτεί στους δρόμους!», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999
- Χαλβατζής, Σ., «Δράση για όλα τα προβλήματα», εισήγηση σε σύσκεψη στελεχών του ΚΚΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Φεβρουαρίου 1998
- Χαλβατζής, Σ., «Η δράση μας για τις δημοτικές και νομαρχιακές εκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Φεβρουαρίου 1998

- Χαλβατζής, Σ., «Να καταδικάσουμε την κυρίαρχη πολιτική», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1998
- Χαλβατζής, Σπ., «Ο λαός απέρριψε τη ραγιαδική πολιτική και πρακτική», χαιρετισμός στο 13^ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 1999
- Χαλβατζής, Σπ., «Τί μπορεί να αλλάξει στις εκλογές του 2002», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 2001
- Χώτος, Γ., [Ομιλία στο 16^ο Συνέδριο του ΚΚΕ], εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 2000
- Χώτος, Γ., «Οι Κομματικές Οργανώσεις στη μάχη για τις Νομαρχιακές και Δημοτικές Εκλογές», *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τχ. 1, 2002 <http://komep.gr/2002-teyxos-1/oi-kommatikes-organoseis-sth-maxh-gia-tis-nomarxiakes-kai-dhmotikes-ekloges>

Γ. Μετωπικά Σχήματα - Παρατάξεις

- «Ανακοίνωση της συνάντησης των κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων των χωρών της Ανατολικής και Νότιας Μεσογείου, της περιοχής του Κόλπου και της Ερυθράς Θάλασσας» (23 Μαρτίου 1997) στο ΚΚΕ, *Από το 15ο ως το 16ο Συνέδριο του ΚΚΕ*, ο.π.
- Γραμματεία Νέων ΠΑΜΕ, «Οι νέοι εργαζόμενοι στην πάλη για μόρφωση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003
- ΔΑΣ, «Για 'ενωτική - ταξική - αντικυβερνητική Πρωτομαγιά'», κείμενο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1997
- ΔΑΣ, «Υποχρέωση και ευθύνη η κλιμάκωση του αγώνα. Η θέση της ΔΑΣ όπως κατατέθηκε στο Γενικό Συμβούλιο της ΓΣΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 2001
- ΔΑΣ, «Ενάντια στα μονοπώλια και τους ιμπεριαλιστές.», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιανουαρίου 2003
- Δράση: Θεσσαλονίκη 2009, «Οι λαοί στο προσκήνιο - λαϊκή συσπείρωση και πάλη», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4-5 Μαΐου 2002
- Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «Περιμένοντας τους βαρβάρους!», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 2002
- Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «'Μεγάλα' λόγια και γλοιώδης αντικομμουνισμός», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 2003.

Δράση: Θεσσαλονίκη 2003, «Συνεχίζουμε με αποφασιστικότητα», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2003

ΕΕΔΥΕ, «Κρίκος στην αλυσίδα εστιών πολέμου», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαρτίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Κατοχική δύναμη τρομοκρατίας των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1997

ΕΕΔΥΕ, «Βδομάδα δράσης ενάντια στο ΝΑΤΟ», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1997

ΕΕΔΥΕ, «Χωροφύλακας των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων το ΝΑΤΟ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 1997

ΕΕΔΥΕ, «Όχι στις ΝΑΤΟικές τρομοκρατικές ασκήσεις», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1997

ΕΕΔΥΕ, «Μέσο για την εδραίωση της ιμπεριαλιστικής τάξης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Νοεμβρίου 1997

ΕΕΔΥΕ, «Η Ελλάδα δεν είναι προτεκτοράτο», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Ο λαός να είναι σε επιφυλακή», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Ετοιμότητα να αποφευχθεί ένα νέο έγκλημα», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Στη διπλωματία της υποταγής να αντιπαρατεθεί η διπλωματία των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Αγώνας για το οριστικό διώξιμο των βάσεων», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Να εκφραστεί αντίθεση στην επέμβαση», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «ΟΧΙ στη μετατροπή της χώρας σε στρατιωτική βάση του ΝΑΤΟ», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Δεκεμβρίου 1998

ΕΕΔΥΕ, «Ανεπιθύμητος ο σφαγέας των λαών στη χώρα μας», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Οκτωβρίου 1999

ΕΕΔΥΕ, «Όλοι στους δρόμους για να 'υποδεχτούμε' τον δολοφόνο των λαών», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Οκτωβρίου 1999

ΕΕΔΥΕ, «Η Ελλάδα της αξιοπρέπειας διαδηλώνει», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Νοεμβρίου 1999

- ΕΕΔΥΕ, «Δεν παραδίνουμε την Αθήνα στον αμερικάνικο ιμπεριαλισμό», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Νοεμβρίου 1999
- Επιτροπή Αθήνας της «Δράσης: Θεσσαλονίκη 2003», «Καθημερινή πάλη για την ανατροπή της αντιλαϊκής πολιτικής», συνέντευξη τύπου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουνίου 2003
- Επιτροπή Πρωτοβουλίας, «Πλαίσιο έκκλησης για να αλλάξει η κατάσταση στο συνδικαλιστικό κίνημα», τετρασέλιδο έντυπο, Αθήνα: Ιανουάριος 1999, αρχείο γράφοντος
- ΕΣΑΚ, «Αντεπίθεση στο 'μέτωπο' της ταξικής συνεργασίας», εισήγηση της Εκτελεστικής Γραμματείας στην 7η Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της ΕΣΑΚ (28 Φεβρουαρίου – 1 Μαρτίου 1992), εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 1992
- ΕΣΑΚ, «Όχι στην ιδεολογική υποταγή του κινήματος», αποσπάσματα από την απόφαση της 7^{ης} Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης της ΕΣΑΚ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1992
- ΕΣΑΚ, «Μέτωπο πανεργατικό, πανελλαδικό», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 1998
- ΕΣΑΚ-ΔΕ, «Θέσεις για τη Συνδιάσκεψη της Παράταξης ΕΣΑΚ - ΔΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998
- ΕΣΑΚ Δημοσίου, «Όλοι στην απεργία για νέες κατακτήσεις», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 2002.
- Ομοσπονδία Οικοδόμων Ελλάδας. «Αδιαπραγμάτευτο αίτημα η απλή αναλογική», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 2003
- ΠΑΜΕ, «Αγνοήστε τα 'αποφασίζομεν και διατάσσομεν'», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1999
- ΠΑΜΕ, «Η διέξοδος στην ενίσχυση της γραμμής του αγώνα», εισήγηση στη συνεδρίαση της Πανελλαδικής Συντονιστικής Επιτροπής του ΠΑΜΕ (11 Δεκεμβρίου 1999), εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Δεκεμβρίου 1999
- ΠΑΜΕ, «Αγωνιστικό τείχος. Απόσπασμα της εισήγησης σχετικά με τη δημιουργία της Επιτροπής Αγώνα για την ενότητα δράσης για το ασφαλιστικό», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 2001
- ΠΑΜΕ, «Οι προτεραιότητες και οι στόχοι πάλης», κείμενο-πλαίσιο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Σεπτεμβρίου 2001
- ΠΑΜΕ, «Εισήγηση στην Πανελλαδική Συντονιστική Επιτροπή», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2001

- ΠΑΜΕ, «Ανίκητη δύναμη η συντονισμένη παλλαϊκή πάλη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Οκτωβρίου 2001
- ΠΑΜΕ, «Διακήρυξη για δράση τώρα ενάντια στον πόλεμο, για την υπεράσπιση δημοκρατικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 2001
- ΠΑΜΕ, «Μπροστά στην κρίσιμη αναμέτρηση για την κοινωνική ασφάλιση. Αποσπάσματα από την εισήγηση στη χτεσινή συγκέντρωση στο Σπόρτινγκ», εισήγηση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Δεκεμβρίου 2001
- ΠΑΜΕ, «Ξεσηκωθείτε! Το κάλεσμα του ΠΑΜΕ για το συλλαλητήριο της Πέμπτης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Μαρτίου 2002
- ΠΑΜΕ, «Η γραμμή αντιπαράθεσης από τη σκοπιά του ταξικού κινήματος. Απόσπασμα από την εισήγηση στη Συνδιάσκεψη», εισήγηση στη 2^η πανελλαδική συνδιάσκεψη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2002
- ΠΑΜΕ, «Μπροστά σε νέα καθήκοντα. Αποσπάσματα από το τμήμα της απόφασης που αφορά το πρόγραμμα δράσης και τους στόχους πάλης», απόφαση της 2^{ης} πανελλαδικής συνδιάσκεψης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 2002
- ΠΑΜΕ, «Σαφή μηνύματα αντίθεσης και αντεπίθεσης», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002
- ΠΑΜΕ, «Συσπειρωμένοι στον ταξικό πόλο συνεχίζουμε», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουνίου 2003
- ΠΑΜΕ, «Οι ένοχοι προσπαθούν να εξαπατήσουν πάλι την εργατική τάξη», διακήρυξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Σεπτεμβρίου 2003
- ΠΕΔΥΕ, «Κατάπτυστη πράξη», ανακοίνωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 1998
- ΠΣΕ, «Η διακήρυξη», διακήρυξη συνεδρίου, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2000
- Συντονιστική Επιτροπή κατά του Πολέμου, «Να σταματήσει κάθε διευκόλυνση στο ΝΑΤΟ», κείμενο ανοικτής πρόσκλησης, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1999

Δ. Υλικό από «Ριζοσπάστη»

Δ.1 Ανυπόγραφα κείμενα «Ριζοσπάστη»

- «ΚΟ Θεσσαλονίκης: Ανησυχία για το καλλιεργούμενο εθνικιστικό κλίμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 1992

«Όχι παθητική προσαρμογή στις ΕΟΚικές επιλογές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1992

«Συλλαλητήριο αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Δεκεμβρίου 1993·

«Συλλαλητήρια αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Δεκεμβρίου 1993·

«Εργατικό ΟΧΙ στον εργασιακό μεσαίωνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Δεκεμβρίου 1993

«Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη της ΚΟΑ του ΚΚΕ: Με δύναμη και αυτοθυσία στους αγώνες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 1994

«Δε θα περάσει!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1994

«Δημοτικές Εκλογές: Στόχος του ΚΚΕ τα πραγματικά προβλήματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1994

«Οι 'υπερκομματικοί'», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Οκτωβρίου 1994

«Προς Πανελλαδική Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ: Σε ανοδική πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1995

«Κατά τα έργα και τα προγράμματα... Τί προτείνει η ΔΑΣ για τον προσανατολισμό δράσης της ΓΣΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαρτίου 1995

«12^ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Το κίνημα ειρήνης στο προσκήνιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1995

1996

«Το εργατικό 1995», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιανουαρίου 1996

«Μαζική - μαχητική διαμαρτυρία στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιανουαρίου 1996

«Επιμένουν σε αυξήσεις πείνας οι βιομήχανοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 1996

«ΠΕΔΥΕ: Δυναμικό ΟΧΙ στους πολεμοκάπηλους!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 1996

«Οι βαλκανικοί λαοί συντονίζουν τα βήματά τους προς την ειρήνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Φεβρουαρίου 1996

«Μαζικό, μαχητικό απεργιακό 'παρών'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Φεβρουαρίου 1996

«Η Κούβα δεν είναι μόνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1996

«Νεανική Δράση για την Ειρήνη: Κάλεσμα για κάθε νέο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1996

«Συγκέντρωση από τη Συντονιστική στο Βόλο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1996

«Άκτιο: Να κλείσει το ορμητήριο των Αμερικανών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 1996

«Να φύγουν τώρα οι βάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1996

«Παμβαλκανικός αγώνας για την ειρήνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1996

«Νεανικό, φιλειρηνικό, αγωνιστικό 'παρών'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Ιουλίου 1996

«Φιλειρηνικό τριήμερο στη Χίο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Ιουλίου 1996

«Συνδιάσκεψη Ανατολικής Πελοποννήσου: Να θέσουμε τις βάσεις του μετώπου πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουλίου 1996

«ΟΧΙ στο νομοθετικό τερατούργημα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 1996

«ΔΗΚΚΙ: Ποια φωνή στη Βουλή;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Σεπτεμβρίου 1996

«ΕΔΥΕΘ: Συμπαράσταση στην πάλη των λαών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 1996

«Θεσσαλονίκη: Διαδήλωση ενάντια στα ΝΑΤΟϊκά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Νοεμβρίου 1996

«Εξόρμηση ειρήνης εναντία στη νέα τάξη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Νοεμβρίου 1996

«Συγκέντρωση πλήθους και πάθους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1996

«Εργατιά - αγροτιά, μια φωνή - μια γροθιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Δεκεμβρίου 1996

«Κάτω τα χέρια από τους αγρότες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Δεκεμβρίου 1996

«ΑντιΝΑΤΟϊκή συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 1996

«Ψήφος' - καταδίκη στον αντιλαϊκό προϋπολογισμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 1996

1997

«ΟΧΙ στη φοροληστεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιανουαρίου 1997

«Μαχητικό 'παρών' για την υπεράσπιση της ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1997

«Σε αποφασιστικούς αγώνες οι οικοδόμοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 1997

«Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Το κίνημα ειρήνης στο προσκήνιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Φεβρουαρίου 1997

«Συντονισμένα στη μάχη για τις συμβάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαρτίου 1997

Μήνυμα συμπαράστασης στον αλβανικό λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαρτίου 1997

«ΕΕΔΥΕ: Στο πλευρό του αλβανικού λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1997

- «Δεν υπάρχει μέλλον ενάντια στο λαό: Συνέντευξη με εκπρόσωπο του παράνομου Κομμουνιστικού Κόμματος, που δρα στην Αλβανία», συνέντευξη, εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαρτίου 1997
- «Συγκεντρώσεις: Να ματαιωθεί η αποστολή Ελλήνων στρατιωτών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1997
- «Έξω το ΝΑΤΟ από τη Βαλκανική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1997
- «Στο Σύνταγμα η ταξική Πρωτομαγιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1997
- «'Όχι' στο αντιασφαλιστικό τέρας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1997
- «Αντίσταση στην επιβολή της 'νέας τάξης'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Απριλίου 1997
- «Οι μισθοφόροι δεν είναι ανθρωπιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 1997
- «Αγωνιζόμαστε και απαιτούμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1997
- «Ματαιοπονούν», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 1997
- «Πανευρωπαϊκή Διάσκεψη Κινημάτων Ειρήνης: Αποφασιστικό βήμα συντονισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Μαΐου 1997
- «Τίποτα δε θα τους λυγίσει!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Μαΐου 1997
- «Μαζική, δυναμική καταδίκη της απάτης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουνίου 1997
- «Με το διάλογο των ταξικών αναμετρήσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουνίου 1997
- «Τα δικαιώματα δεν παζαρεύονται!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουνίου 1997
- «6^η Νεανική Επίθεση Ειρήνης: Η πύλη της βάσης έπεσε από την ορμή τους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουλίου 1997
- «Θεσσαλονίκη: ΑντιΝΑΤΟική εκδήλωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 1997
- «Γέφυρα ειρήνης και φιλίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Αυγούστου 1997
- «Μυριόστομη καταδίκη της πυρηνικής τρομοκρατίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 1997
- «Κάτω τα χέρια από την κοινωνική ασφάλιση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Οκτωβρίου 1997
- «Πανεργατικό μαζικό μήνυμα αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1997
- «Προσυγκέντρωση - πρόκριμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Οκτωβρίου 1997
- «Υπογράφηκε το σύμφωνο της ντροπής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997
- «'Πράξη προδοσίας' αυτή η υπογραφή», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997
- «Θεσσαλονίκη: Yankees Go Home», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Νοεμβρίου 1997
- «'Όχι' στη λαιμητόμο του προϋπολογισμού και των 'συμφώνων'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1997
- «Δυναμικές συγκεντρώσεις σε Πειραιά - Λάρισα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Δεκεμβρίου 1997

«Απεργιακό μαχητικό μήνυμα κλιμάκωσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Δεκεμβρίου 1997

«Οι στόχοι μέσα από τα ψηφίσματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Δεκεμβρίου 1997

1998

«Αντιμπεριαλιστική βουή αγκάλιασε χτες την Αθήνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998

«Πάτρα: μαχητική απάντηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιανουαρίου 1998

«Θεσσαλονίκη: μαχητική απάντηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιανουαρίου 1998

«Το μήνυμα του αγώνα έφτασε παντού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 1998

«ΕΔΥΕΘ: Σήμερα το συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Ιανουαρίου 1998

«Θεσσαλονίκη: Σήμερα η μεγάλη αντιμπεριαλιστική διαδήλωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Ιανουαρίου 1998

«Πρόταση αγωνιστικής διεξόδου από την ΕΣΑΚ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Φεβρουαρίου 1998

«Σωματεία Αθήνας: Συντονίζουν τον αγώνα τους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Φεβρουαρίου 1998

«Κατάγγειλαν τα ιμπεριαλιστικά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1998

«Αποφασιστικά στην αντεπίθεση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Μαρτίου 1998

«Κρήτη: Ανεπιθύμητη η επίσκεψη Μπερνς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 1998

«29^ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Απαιτείται αλλαγή πορείας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1998

«Νεανική Δράση για την Ειρήνη: Τρομοκράτες των λαών NATO - ΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1998

29^ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Στην ίδια ρότα...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1998

«Συντονισμένα πυρά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1998

«Λιτόχωρο: ΟΧΙ στις ΝΑΤΟικές εγκαταστάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1998

«Να αντισταθούμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1998

«Κλάδος εμπορίου: Συντονίζονται πανελλαδικά τα σωματεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1998

«Προσυγκέντρωση - προμήνυμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998

«Καταδικάζουν, διαδηλώνουν, διεκδικούν. Το ψήφισμα που εγκρίθηκε στην προσυγκέντρωση των σωματείων της Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1998

- «'Μαζεύετε τα και φύγετε απ' το λιμάνι...'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998
- «Το ψήφισμα της συγκέντρωσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 1998
- «Θεσσαλονίκη: 'Να φύγουνε οι βάσεις και τα πλοία σας'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998
- «Θεσσαλονίκη: Τους 'έκοψαν το βήχα'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1998
- «Οι 'Ράμπο' έμειναν στο πλοίο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998
- «Το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα κράτησε το λόγο του», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Απριλίου 1998
- «Ψήφισμα 13 ΕΚ Μακεδονίας-Θράκης: Θα αγωνιστούμε ανυποχώρητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Απριλίου 1998
- «Ζάκυνθος: Δεν πατιέται το νησί από τον 'ανθύπατο'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 1998
- «Σύσκεψη Εργατικών Κέντρων της Πελοποννήσου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 1998
- «Κόκκινη λαοθάλασσα στο Σύνταγμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 1998
- «Θεσσαλία: Όλοι στον κοινό αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαΐου 1998
- «Yankes go home», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Μαΐου 1998
- «Σωματεία μετάλλου: Συντονίζονται και δραστηριοποιούνται», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 1998
- «Σε διατεταγμένο ρόλο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 1998
- «ΕΚ Δυτ. Ελλάδας – Ηπείρου: Συντονισμένα, μαχητικά μπροστά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 1998
- «Παναθηναϊκή Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ-ΔΕ: Να κάνουμε το άλμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1998. «Συνδιάσκεψη ΕΣΑΚ-ΔΕ Θεσσαλονίκης: Η ώρα της γενικευμένης αντεπίθεσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουνίου 1998
- «Να μπουν στη μάχη πλατιές δυνάμεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουνίου 1998
- «Πάτρα: Αντιιμπεριαλιστική εκδήλωση – πικετοφορία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουλίου 1998
- «Κανένας Έλληνας στο Κόσσοβο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1998
- «Ενάντια στον εθνικισμό και τις ιμπεριαλιστικές επεμβάσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1998
- «Συμπαράταξη για την Αθήνα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 1998
- «Γιάννενα: Συλλαλητήριο - φραγμός στις επεμβάσεις στα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουλίου 1998

«Αντιδράσεις των μαζικών οργανώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Αυγούστου 1998
«Οι φονιάδες των λαών ξαναχτυπούν!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1998
«Ο συνδυασμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1998
«Το ψηφοδέλτιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1998
«Το ψηφοδέλτιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Σεπτεμβρίου 1998
Εξώφυλλο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1998
«Μέτωπο του λαού ενάντια στο ‘μονόδρομο’ της ΟΝΕ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1998
«Ολομέλεια ΓΣΕΕ: Ναι σε απεργία, όχι στη σύγκρουση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1998
«Αγωνιστική πρωτοβουλία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1998
«’Τερμίτες’ της ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Νοεμβρίου 1998
«Ταξικό σύνθημα αντεπίθεσης!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Νοεμβρίου 1998
«Συνέδριο ΑΔΕΔΥ: Μέτωπο συναίνεσης και υποταγής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Νοεμβρίου 1998
«Ταξικό βήμα μπροστά», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Δεκεμβρίου 1998
«Προεδρείο συναίνεσης στην ΑΔΕΔΥ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Δεκεμβρίου 1998
«Γκανγκστερική επίθεση στο Ιράκ: Να σταματήσουν τώρα οι επεμβάσεις!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Δεκεμβρίου 1998

1999

«Θεσσαλονίκη-Νατοϊκό προγεφύρωμα: Διογκώνονται οι διαμαρτυρίες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιανουαρίου 1999
«Θεσσαλονίκη: Κατήγγειλαν τους σχεδιασμούς των γερακιών του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιανουαρίου 1999
«Σε πόνια μετατρέπουν τα βαλκανικά κράτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 1999
«Δράση για την αναζωογόνηση του συνδικαλιστικού κινήματος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιανουαρίου 1999
«Αγώνας για πραγματικό 35ωρο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 1999
«Πάτρα: Αντιμπεριαλιστικό συλλαλητήριο αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1999
«Κίνημα αλληλεγγύης», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999
«Συλλαλητήριο Αθήνας: Βροντερή απάντηση στην παράδοση του Κούρδου ηγέτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999

- «Θεσσαλονίκη: Κάτω η νέα τάξη των ιμπεριαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999
- «Πειραιάς: έπεσαν οι μάσκες των εκσυγχρονιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1999
- «Πάτρα: Φουσκωμένο ποτάμι η οργή του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1999
- «Βροντερό αντιιμπεριαλιστικό μήνυμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999
- «Εδώ δε θα περάσει ο ιμπεριαλισμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999
- «Ηράκλειο Κρήτης: Μεγαλειώδες συλλαλητήριο αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 1999
- «Τρομοκράτης είναι ο ιμπεριαλισμός», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Φεβρουαρίου 1999
- «'Η Ελλάδα δεν είναι προτεκτοράτο'!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαρτίου 1999
- [χωρίς τίτλο], εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1999
- «Βροντερό 'όχι' στον κοινό εχθρό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 1999
- «Θεσσαλονίκη: Τα τρένα του πολέμου θα μείνουν εδώ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Μαρτίου 1999
- «Σε τροχιά ταξικής ανάτασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999
- «Λιτόχωρο: Ποτάμι η οργή του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαρτίου 1999
- «Επικίνδυνη η κυβέρνηση και η πολιτική της», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1999
- «Οι ΝΑΤΟικοί ραγιαδες και οι αληθινοί αγωνιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 1999
- «Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Φιλειρηνική αντιιμπεριαλιστική απερίθωτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 1999
- «Πλήθος αντιιμπεριαλιστικών συγκεντρώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 1999
- «Όχι στους φονιάδες των λαών!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαρτίου 1999
- «Συναγερμός απ' άκρα σ' άκρα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999
- «Διαρκής διαδήλωση στη Θεσσαλονίκη: Ο πιο περήφανος γιορτασμός της 25ης Μάρτη!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαρτίου 1999
- «Ποτάμι η οργή στην Αθήνα: 'Εδώ δε θα περάσει ο ιμπεριαλισμός!'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999
- «Πειραιάς: 'Φονιάδες των λαών Αμερικάνοι'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999
- «Πελοπόννησος: Yankees go home!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαρτίου 1999
- «Πειραιάς: Να σταματήσουμε το έγκλημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999
- «Άκτιο: το AWACS δε γύρισε στη βάση του», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999

- «Τύρναβος: 'Φλόγες' ειρήνης έξωσαν το στρατηγείο του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999
- «Θεσσαλονίκη: 'ΕΟΚ και ΝΑΤΟ πολέμου συνδικάτο'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999
- «Πελοπόννησος: διαδηλώσεις παντού!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1999
- «'Πάρτε τις βάσεις και μπρος!'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 1999
- «Άραξος: Φονιάδες των λαών Αμερικάνοι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1999
- «Λιμάνι Θεσσαλονίκης: Σταμάτησαν και άλλη γερμανική φάλαγγα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1999
- «Με διαδήλωση και τραγούδι κόντρα στους ΝΑΤΟικούς σφαγείς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 1999
- «Και το όνομα αυτού, Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Απριλίου 1999
- «Ταξικό ΟΧΙ στη ΝΑΤΟική βαρβαρότητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999
- «Να σταματήσει εδώ και τώρα ο πόλεμος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999
- «Χιλιάδες διαδηλωτές απέκλεισαν τη βάση της Σούδας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999
- «Πολιόρκησαν το ΝΑΤΟικό στρατηγείο στον Τύρναβο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999
- «Διαρκής αγώνας ενάντια στους ιμπεριαλιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 1999
- «ΓΣΕΕ: Παραιτήθηκαν τα στελέχη της ΔΑΣ από το προεδρείο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 1999
- «'Μη σκοτώνετε τα παιδιά μας'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999
- «Σε κλοιό και χτες η 'πρεσβεία του θανάτου'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999
- «Η ελληνική νεολαία αλληλέγγυα στο γιουγκοσλαβικό λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999
- «Κοινή δράση των πολιτικών νεολαιών ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 1999
- «Πρωτομαγιά 1999: Αντιπολεμική, αντιιμπεριαλιστική, ταξική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 1999
- «Νέα Σάντα: Μπλόκο στο στρατόπεδο εκπαίδευσης φονιάδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1999
- «Διαδήλωση σήμερα έξω από το υπουργείο Εθνικής Άμυνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Απριλίου 1999

- «Πανηπειρωτική καταδίκη των ΝΑΤΟικών βομβαρδισμών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15
Απριλίου 1999
- «Ο λαός φραγμός στα δολοφονικά σχέδια των ιμπεριαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16
Απριλίου 1999
- «Λαϊκή αποφασιστικότητα - μπλόκο στο ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου
1999
- «Λάρισα: Συλλαλητήριο και πορεία στην 110 Πτέρυγα Μάχης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16
Απριλίου 1999
- «Πάτρα: Παλλαϊκή απαίτηση: Να σταματήσει ο πόλεμος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16
Απριλίου 1999
- «'... δε βγαίνουν απ' τα σύνορα Έλληνες φαντάροι!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου
1999
- «Σκυτάλη σήμερα σε Άραξο, Τύρναβο, Γιαννιτσά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου
1999
- «Νέα Γιουγκοσλαβία: 'Αντιστεκόμαστε, δε θα προδώσουμε την πατρίδα μας!', εφ.
Ριζοσπάστης, 23 Απριλίου 1999
- «Έμπρακτη έκφραση διεθνιστικής αλληλεγγύης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Απριλίου 1999
- «Φοιτητές-Σπουδαστές: Ενάντια στον ιμπεριαλισμό και την υποτέλεια», εφ.
Ριζοσπάστης, 22 Απριλίου 1999
- «Λαϊκή απαίτηση: Έξω το ΝΑΤΟ απ' τα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου
1999
- «Δεν περνάνε τα ΝΑΤΟικά στρατεύματα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Απριλίου 1999
- «Συνταξιούχοι: Μπορούμε να σταματήσουμε τους δολοφόνους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29
Απριλίου 1999
- «Λιτόχωρο: Διαδηλωτές απέκλεισαν την '24η ΤΘΤ'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου
1999
- «Απαγορεύεται η διέλευση ΝΑΤΟικών φονιάδων!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου
1999
- «Συνταρακτική πορεία στην πρεσβεία των φονιάδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου
1999
- «Θεσσαλονίκη: Δε γεννάμε παιδιά για τον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαΐου 1999
- «Ξεσηκωμός για το νέο ΝΑΤΟικό έγκλημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 1999
- «ΜΑΤωσαν τους αγωνιστές!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 1999
- «Έκαναν θρύψαλα τον Τρούμαν!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1999

«Θεσσαλονίκη: Αντιιμπεριαλιστική σφραγίδα στο λιμάνι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαΐου 1999

«Σε αντιπολεμικό κλοιό σήμερα η βάση του Ακτίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαΐου 1999

«Αντιπολεμικές - αντιΝΑΤΟικές εκδηλώσεις στα Βαλκάνια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Ιουνίου 1999

«Θεσσαλονίκη: Σε κλοιό πάλι το λιμάνι σήμερα το βράδυ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουνίου 1999

«Έτσι καταλύθηκε η εθνική κυριαρχία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Ιουνίου 1999

«Θεσσαλονίκη: Κανένας φαντάρος στη Γιουγκοσλαβία!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Ιουνίου 1999

«Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Οχτώ άμεσες προτεραιότητες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 1999

«Εμποροϋπάλληλοι – Ιδιωτικοί: Κοινή δράση πανελλαδικά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουνίου 1999

«Αθήνα: ‘Αντίσταση στο ΝΑΤΟ και ανυπακοή...’», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιουνίου 1999

«Αναγκαιότητα το μέτωπο των εργατοϋπαλλήλων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιουνίου 1999

«Βάση του Ακτίου: Μπλόκο ειρήνης και αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουνίου 1999

«Θεσσαλονίκη: Μπλόκο στις φάλαγγες του θανάτου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουνίου 1999

«Συνέδριο ΣΕΣ: Διαταράχθηκε η... ομοφωνία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 1999

«ΝΕ Αττικής ΚΚΕ: Να δέσουμε την αυτοτελή δράση του Κόμματος με όλα τα μέτωπα πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 1999

«13^ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Οι λαοί θα ανατρέψουν τη βαρβαρότητα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Ιουλίου 1999

«13ο Συνέδριο της ΕΕΔΥΕ: Βατήρας εκτόξευσης του αντιιμπεριαλιστικού αντιΝΑΤΟικού κινήματος», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 1999

«Συνάντηση ΠΑΜΕ - ΑΚΟΑ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Ιουλίου 1999

«Επ. Περιοχής Ανατολικής Πελοποννήσου: Δράση για αγωνιστική πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Ιουλίου 1999

ΜΑΤωσαν τη Θεσσαλονίκη οι υπάλληλοι του ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουλίου 1999

«Συνάντηση ΠΑΜΕ - Δ. Τσοβόλα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιουλίου 1999

Μαχητικό 'παρών' στο πανεργατικό προσκλητήριο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουλίου 1999

«Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: 'Μια φωνή, μια γροθιά...'!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 1999

«Συνάντηση ΠΑΜΕ με ΝΔ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιουλίου 1999

«Σήμερα το μεγάλο αγωνιστικό ραντεβού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 1999

«Καθήκον της εργατικής τάξης το μέτωπο παιδείας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 1999

«Επίσκεψη Κλίντον: Φουντώνει το κίνημα αγωνιστικής 'υποδοχής'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Οκτωβρίου 1999

«Τιμή ο αγώνας μας», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Νοεμβρίου 1999

«Κατηγορείστε ότι...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 1999

«Ετούτος ο λαός δεν προσκυνά τους ιμπεριαλιστές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Νοεμβρίου 1999

«Κυβέρνηση-προβοκάτορας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Νοεμβρίου 1999

«Συντονιστική Επιτροπή Σωματείων Αθήνας: Αγωνιστική απάντηση!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Νοεμβρίου 1999

«Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ταξική επίθεση!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1999

«Μέτωπο σύγκρουσης: Μαχητικά και αποφασιστικά σε κάθε χώρο δουλιάς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 1999

«ΟΧΙ στην αυταρχική και αντιλαϊκή πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Δεκεμβρίου 1999

2000

«21ο Δεκαήμερο Ειρήνης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1-2 Ιανουαρίου 2000

«Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ταξική αντεπίθεση για την ανεργία!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Ιανουαρίου 2000

Εθνικό Συμβούλιο ΕΕΔΥΕ: Να βάλουμε φραγμό στα σχέδια της νέας ιμπεριαλιστικής τάξης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2000

«Ψηφοδέλτια που αντανakλούν τους πόθους του λαού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 2000

- «Διήμερο διαδηλώσεων στον άξονα Λιτόχωρο - Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαρτίου 2000
- «Παλλαϊκή καταδίκη των μακελάρηδων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2000
- «Θεσσαλονίκη: Στέλνουν μήνυμα αντίστασης και ανυποταγής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2000
- «Ο δρόμος του ΠΑΜΕ», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαΐου 2000
- «Αλέξης Τσώλης: Αναγκαίες οι αγωνιστικές πρωτοβουλίες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Μαΐου 2000
- «Συντονισμός δράσης για την ανατροπή της 'νέας τάξης πραγμάτων'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Μαΐου 2000
- Θεσσαλονίκη: Ένα χρόνο μετά και πάλι στο δρόμο του αγώνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουνίου 2000
- «Σφίγγει τη θηλιά της εκμετάλλευσης η κυβέρνηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 2000
- «Κατάσταση έκτακτης ανάγκης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουλίου 2000
- «Η εργατική τάξη δεν παζαρεύει τις κατακτήσεις της», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2000
- «Όλοι στο ΜΕΤΩΠΟ της Αντίστασης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Ιουλίου 2000
- «Στάλθηκε ταξικό και αγωνιστικό μήνυμα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Σεπτεμβρίου 2000
- «Αγωνιστικά και ταξικά ενάντια στην επίθεση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2000
- «Θεσσαλονίκη: Αντιιμπεριαλιστική συγκέντρωση και πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Οκτωβρίου 2000
- «Ενωτική και μαχητική λαοθάλασσα!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Οκτωβρίου 2000
- «Θεσσαλονίκη: Ισχυρό μήνυμα αντι-NΑΤΟικής πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Οκτωβρίου 2000
- «Γιατί δεν μπορεί να φέρει τον τίτλο του μέλους του ΚΚΕ. Η εισήγηση του Γραφείου της ΚΟΒ «Ολυμπιακής» για τη διαγραφή του Σ. Ματζουράνη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Νοεμβρίου 2000
- «Σχετικά με την αποχώρηση του Γ. Θεωνά από το ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 2000
- «Επιχειρούν πλήρη αντιστροφή της πραγματικότητας» εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Νοεμβρίου 2000

«ΠΑΜΕ-ΕΕΔΥΕ: 'Στεκόμαστε στο πλευρό των Παλαιστινίων!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30
Νοεμβρίου 2000

«Η ταυτότητα του 16ου Συνεδρίου του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Δεκεμβρίου 2000

2001

«Ένταση του αγώνα των λαών ενάντια στο ΝΑΤΟ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Ιανουαρίου
2001

«Η συμμετοχή όλων είναι χρέος απέναντι στη ζωή!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου
2001

«Κάτω τα χέρια από τα Ταμεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 2001

«Προτάσεις προς την Επιτροπή Αγώνα» εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Φεβρουαρίου 2001

«'Δε θα περάσουν!' Συγκλονιστικές στιγμές έζησε χτες το κέντρο της Αθήνας, καθώς
από τα χαράματα οι απεργοί οικοδόμοι κατέλαβαν το υπουργείο Εργασίας», εφ.
Ριζοσπάστης, 6 Απριλίου 2001

«Κανένας άκλαυτος...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 2001

«Ταξική αγωνιστική ενότητα, η απάντηση στις κυβερνητικές επιλογές. Με την
αντιπροσωπεία της ΓΣΕΕ συναντήθηκε χτες η ΓΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, Αλέκα
Παπαρήγα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Απριλίου 2001

«Μπροστά! Μπροστά! Μπροστά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Απριλίου 2001

«Περί ενότητας», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαΐου 2001

«Αδιαπραγμάτευτη εντολή για κλιμάκωση του αγώνα!» εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου
2001

«Στην πορεία προς το Μέτωπο», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Μαΐου 2001

«Στη Γένοβα με όλες τις δυνάμεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 2001

«Με το ΚΚΕ μαζικά στη Γένοβα», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουλίου 2001

«Κατάληψη στο 'ναό' του τζόγου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 2001

«Δολοφόνοι!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001

«Οργισμένη η διαδήλωση των κομμουνιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουλίου 2001

«Δυνατότητες για πιο μεγάλη ανάπτυξη της ταξικής πάλης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24
Ιουλίου 2001

«Τα γεγονότα στη Γένοβα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουλίου 2001

«Συναγερμός για το συλλαλητήριο την Πέμπτη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Σεπτεμβρίου
2001

«Το ψήφισμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Σεπτεμβρίου 2001

- «Μυριόστομο ΟΧΙ στα ιμπεριαλιστικά σχέδια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Οκτωβρίου 2001
- «Άμεση αντίδραση για να σταματήσει ο πόλεμος. Εξόρμηση συνδικαλιστών του ΠΑΜΕ στο κέντρο της Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Οκτωβρίου 2001
- «Λαϊκή δράση ενάντια στους αυταρχικούς σχεδιασμούς» εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Δεκεμβρίου 2001
- «Ένα κατακόκκινο συλλαλητήριο στην καρδιά της Αθήνας» εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Οκτωβρίου 2001
- «Όχι στον πόλεμο των ιμπεριαλιστών» εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Οκτωβρίου 2001
- «Ζήτημα πρώτης γραμμής η υπεράσπιση των δημοκρατικών δικαιωμάτων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2001
- «Έεσηκώθηκαν οι γυναίκες ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2001
- «Σημαντική άνοδος των αγωνιστικών δυνάμεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Νοεμβρίου 2001
- «Ολονύκτιο Βήμα Καταγγελίας. ‘Θα μας βρίσκετε μπροστά σας’ », εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 2001
- «Καμιά εξοικείωση και απάθεια για τον πόλεμο που εξελίσσεται» εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Δεκεμβρίου 2001
- «Φλόγα αντίστασης στον αντιλαϊκό παγετό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 2001

2002

- Αφετηρία για διαρκή μπλόκα στην αντεργατική πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Φεβρουαρίου 2002
- «ΠΑΜΕ με τους αγρότες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Φεβρουαρίου 2002
- «Θετικός απολογισμός - νέα καθήκοντα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2002
- «‘Θα μας βρουν αντιμέτωπους’», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Φεβρουαρίου 2002
- «Για τη δράση του Κόμματος στην εργατική τάξη και το συνδικαλιστικό της κίνημα. Ρεπορτάζ από τη συζήτηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Μαρτίου 2002
- «Συνάντηση του Βαλκανικού ΑντιΝΑΤΟϊκού Κέντρου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Μαρτίου 2002
- «Πρόταση για απεργία στις 3 Απρίλη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Μαρτίου 2002
- «Καλούν στο αυριανό συλλαλητήριο. Συστήθηκε Συντονιστικό Πρωτοβάθμιων Σωματείων Εκπαιδευτικών και Συνδικαλιστών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 2002

«Απεργιακή απάντηση στις 3 Απρίλη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαρτίου 2002

«Η κυβέρνηση δεν είναι ανίκητη!», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαρτίου 2002

«Αντίσταση στον ιμπεριαλισμό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαρτίου 2002

«Τώρα είναι η ώρα των ίδιων των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Απριλίου 2002

«Πόλος συσπείρωσης και έκφρασης των πραγματικών συμφερόντων των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Απριλίου 2002

Δυναμική απάντηση μέσα στον ίδιο το ΣΕΒ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 2002

«Μια διαδήλωση που δεν έλεγε να τελειώσει», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002

«Υψηλή συμμετοχή, προετοιμάζουν τη συνέχεια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Απριλίου 2002

«Πολύμορφη δράση μέχρι και τη Σύνοδο Κορυφής τον Ιούνιο του 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Απριλίου 2002

«Οπλισμένος ασφαλίτης πιάστηκε στα πράσα μέσα στην πορεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Μαΐου 2002

«Συντονισμένη δράση για το 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Μαΐου 2002

«Μια πρόκληση, αλλά και μια ευκαιρία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαΐου 2002

«Ο λαός οργανωμένα στους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Μαΐου 2002

«'Παρών' δηλώνει και ο Πειραιάς», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Μαΐου 2002

«Ποιος, με ποιόν και γιατί θα διαδηλώνει;», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Μαΐου 2002

«Πρόγραμμα αντιιμπεριαλιστικής δράσης της Επιτροπής Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Μαΐου 2002

«Ξεκάθαροι στόχοι - Πολύμορφες εκδηλώσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2002

«Συντονίζουμε τις δυνάμεις μας - κλιμακώνουμε τον αγώνα», ρεπορτάζ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 2002

«'Πώς διαρθρώνεται, πώς συντονίζεται, πώς συζητά, πώς μάχεται'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Ιουνίου 2002

«Με αφορμή την κριτική στο υπό σύσταση 'κοινωνικό φόρουμ'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Ιουνίου 2002

Ολομέτωπη αναμέτρηση, βάση για τη συνέχεια», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 2002

«Κουβέντα για ΝΑΤΟ και ΕΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Ιουλίου 2002

«Να απλωθεί η δράση παντού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιουλίου 2002

«Τιμή για την πόλη αν καταφέρουμε να μη συνεδριάσει εδώ η Σύνοδος Κορυφής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 2002

- «Βήμα δυναμικής αντίθεσης στην κυβερνητική πολιτική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Αυγούστου 2002
- «Στο δρόμο κόντρα στο 'θεό' και στην πολιτική του κεφαλαίου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 2002
- «Τον 'υποδέχτηκαν' όπως αρμόζει σε κατακτητή», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Σεπτεμβρίου 2002
- «'Εσείς με τις Βρυξέλλες, εμείς με το λαό, κόντρα στη λιτότητα και τον αυταρχισμό'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2002
- «Καλούμε σε συστράτευση και δυνάμωμα της πάλης. Αποσπάσματα από τις ομιλίες στο συλλαλητήριο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2002
- «Φωνή διαμαρτυρίας και συμπαράστασης. Διαδήλωση έξω από την ισραηλινή πρεσβεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 2002
- «Μαζική μαχητική συγκέντρωση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Σεπτεμβρίου 2002
- «Διαδήλωση και στη Θεσσαλονίκη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2002
- «Τι γίνεται στη Φλωρεντία;», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Νοεμβρίου 2002
- «Η γραμμή της αντιπαράθεσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 2002
- «Συλλαλητήρια ενόψει Κοπεγχάγης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Δεκεμβρίου 2002
- «'Δράση: Θεσσαλονίκη 2003': Δηλώνει 'παρών' στην Κοπεγχάγη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Δεκεμβρίου 2002
- «Το αγωνιστικό πρόγραμμα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Δεκεμβρίου 2002

2003

- «Πολιτική εξόρμηση με πολλαπλούς στόχους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Ιανουαρίου 2003
- «Συγκροτήθηκε Επιτροπή ΕΒΕ της «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003» στην Αθήνα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιανουαρίου 2003
- «Σήμερα, στο ΠΑΜΕ, η συνάντηση για το συντονισμό των διαδηλώσεων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Ιανουαρίου 2003
- «Η Κομματική Οργάνωση Αθήνας υποδέχτηκε τα νέα βλαστάρια του κομμουνισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003
- «Θετική ανταπόκριση. Συνάντηση, με πρωτοβουλία του ΠΑΜΕ, χτες των Κινήσεων, που οργανώνουν διαδηλώσεις στο Ναύπλιο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 23 Ιανουαρίου 2003
- «'Μπροστά, αγωνιστικά, ενάντια στα μέτρα τα ΕΟΚικά!», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003

- «Μικρομεγαλισμού καμώματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003
- «Φρέσκος αέρας στα πανιά μας...», εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Ιανουαρίου 2003
- «Όλοι στους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 4 Φεβρουαρίου 2003
- «Stop στον επιθετικό πόλεμο κατά του Ιράκ», ανακοίνωση κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων, εφ. *Ριζοσπάστης*, 9 Φεβρουαρίου 2003
- «Σε κοινή πορεία οι διαδηλωτές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 15 Φεβρουαρίου 2003
- «Απαίτηση η προκήρυξη απεργίας ενάντια στον πόλεμο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 2003
- «Μαζικά, σ' όλες τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 2003
- «Αντιπολεμική απεργία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2003
- «Όλοι στους δρόμους για την Παιδεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003
- «Το ταξικό κίνημα έχει λόγο», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Φεβρουαρίου 2003
- «Συνδιάσκεψη της ΚΟΘ του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 5 Μαρτίου 2003
- «Κομματική Οργάνωση Αττικής: Θετικά βήματα και μεγάλες δυνατότητες», εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Μαρτίου 2003
- «Η επίθεση στα λαϊκά στρώματα μπορεί να αναχαιτιστεί. Πραγματοποιήθηκε η Συνδιάσκεψη Περιοχής της Κεντρικής Μακεδονίας του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 2003
- «Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Πειραιά: Μπροστά σε μεγαλύτερα καθήκοντα και απαιτήσεις», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Απριλίου 2003
- «Συνδιάσκεψη ΕΠ Κρήτης: Με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση κατά της αντιλαϊκής πολιτικής», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 2003
- «Συνδιάσκεψη Πελοποννήσου - Κεφαλονιάς - Ζακύνθου: Πιο αποτελεσματικοί στην προώθηση της πολιτικής μας στο λαό», εφ. *Ριζοσπάστης*, 11 Απριλίου 2003
- «Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Θεσσαλίας: Η πλούσια δράση των κομμουνιστών βάση για πιο αποφασιστικά βήματα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 2003
- «Πιο δυναμικά μπροστά στις μάχες που έρχονται. Πραγματοποιήθηκε η συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης της Ανατολικής Μακεδονίας - Θράκης του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003
- «Συγκέντρωση ΓΣΕΕ - Φόρουμ: Λαλίστατη σιωπή για τη διεύρυνση της εκμετάλλευσης», εφ. *Ριζοσπάστης*, 17 Απριλίου 2003

- «14η Συνδιάσκεψη της Κομματικής Οργάνωσης Αθήνας», εφ. *Ριζοσπάστης*, 22 Απριλίου 2003
- «Εργάτες και άνεργοι κατέκλυσαν χτες τους δρόμους», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2003
- «Να πούμε ΣΤΟΠ σε NATO - ΗΠΑ - ΕΕ», συνέντευξη τύπου κίνησης «Δράση: Θεσσαλονίκη 2003», εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Ιουνίου 2003
- «Δύο αντίθετοι κόσμοι», κεντρικό άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Ιουνίου 2003
- «Καταγγέλλει το ΠΑΜΕ το νέο καλπονοθευτικό εκλογικό σύστημα», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Ιουλίου 2003
- «Αρνείται να συζητήσει με τα συνδικάτα η κυβέρνηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Αυγούστου 2003· «Υπόθεση των συνδικάτων η απλή αναλογική», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Αυγούστου 2003
- «Το μόνο τίμιο εκλογικό σύστημα. Με τον υπουργό Εσωτερικών, Κ. Σκανδαλίδη, συναντήθηκε χτες αντιπροσωπεία της ‘Δημοκρατικής Συσπείρωσης για της Λαϊκές Ελευθερίες και την Αλληλεγγύη’», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2003
- «Η Διακήρυξη», εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Σεπτεμβρίου 2003
- «Οι αγώνες δε σταματούν με καταδίκες εργατών», εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 2003
- «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Ο αγώνας στα χέρια των εργαζομένων», εφ. *Ριζοσπάστης*, 28 Οκτωβρίου 2003
- «Συσκέψεις παντού, με στόχο περισσότερες εκλογικές επιτροπές», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Δεκεμβρίου 2003

2004

- «Το προσωπείο του κ. Παπανδρέου», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2004
- «Οι αλλαγές στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ προβάλλονται ως στοιχεία αλλαγής πολιτικής. Είναι έτσι τα πράγματα;», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιανουαρίου 2004
- «Κόκκινο στο μαύρο του δικομματισμού», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2004
- «Διάφορες δυνάμεις προπαγανδίζουν ότι το ΚΚΕ δεν έχει πολιτική συμμαχιών, επειδή δε συνεργάζεται ούτε εκλογικά με άλλες πολιτικές δυνάμεις. Ποια είναι η πολιτική συμμαχιών του ΚΚΕ;», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Φεβρουαρίου 2004.

- «Τι σημαίνει το επιχείρημα που θέτουν ηγετικά στελέχη του ΣΥΝ για ψήφο υπέρ της 'ενωτικής αριστεράς';», στήλη «Μπροστά στις εκλογές: Μας ρωτάτε, απαντάμε», εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 2004.
- «32ο Συνέδριο ΓΣΕΕ: Απαιτείται συγκέντρωση δυνάμεων για σκληρή αναμέτρηση», εφ. *Ριζοσπάστης*, 21 Μαρτίου 2004.
- «Απόφαση συντονισμού των αγώνων για μόνιμη και σταθερή δουλιά», εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2004.
- «Πρωτοβουλία Συσπείρωσης για τη στήριξη του ευρωψηφοδελτίου του ΚΚΕ», εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαΐου 2004.
- «Εξελίξεις στο 'Κόμμα Ευρωπαϊκής Αριστεράς'», εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουνίου 2004.
- «Ο ΣΥΝ και οι... «πλην Λακεδαιμονίων»», εφ. *Ριζοσπάστης*, 24 Φεβρουαρίου 2008.

4.2 Ενυπόγραφα κείμενα συνεργατών «Ριζοσπάστη»

- Αλέπης, Π., «Στο λαό η άλλη πολιτική», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Φεβρουαρίου 1999.
- Ευαγγελοπούλου, Μ., «Άλμα στον κατήφορο», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Ιουλίου 1993.
- Ευαγγελοπούλου, Μ., «Μετά το συνέδριο τι;», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1995.
- Ευαγγελοπούλου, Μ., «Στο μονόδρομο του συντονισμού», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαΐου 1998.
- Ζηλάκος, Κ., «Πολυεθνική Δύναμη στην Αλβανία: Με χαρακτηριστικά στρατού κατοχής», ρεπορτάζ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Απριλίου 1997.
- Ζηλάκος, Κυρ., «Αντίσταση στο ΝΑΤΟ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 7 Οκτωβρίου 1997.
- Ζηλάκος, Κ., «Όρος για την ειρηνική συνύπαρξη στα Βαλκάνια είναι η αποχώρηση του ΝΑΤΟ. Με τον Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς συναντήθηκε χτες η αντιπροσωπεία του ΚΚΕ στο Βελιγράδι», εφ. *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 2001.
- Κακαλής, Π., «Καταρρέουν οι 'διαχωριστικές γραμμές'», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Νοεμβρίου 1998.

- Κακουλίδης, Γ., «Να μιλήσουμε τώρα για τις Ευρωεκλογές», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 18 Απριλίου 1999.
- Κακουλίδης, Γ., «Ιδεολογική τρομοκρατία», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Σεπτεμβρίου 2001.
- Λιβιτσάνος, Γερ., «Δημοκρατικό Κοινωνικό Κίνημα: Πίσω από τα παχιά λόγια...», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Σεπτεμβρίου 1996.
- Μαυραντώνης, Στ., «ΟΧΙ άλλες 'σωφροσύνες'», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Φεβρουαρίου 1999.
- Μίρκας, Γ., «Σταθερά εκτός των τειχών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 29 Απριλίου 2004.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Αφοπλισμός των ιμπεριαλιστών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Μαρτίου 1997.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Αλβανία: Σκέψεις με αφορμή τη λαϊκή εξέγερση», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 30 Μαρτίου 1997.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Κεντροαριστερός ιμπεριαλισμός», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 1 Απριλίου 1997.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Περί 'ακομμάτιστων' και 'απολίτικων'», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 1999.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Κυβερνητική επίθεση στο ΚΚΕ: Στο στόχαστρό της το δίκιο του εργάτη», ρεπορτάζ, εφ. *Ριζοσπάστης*, 8 Απριλίου 2001.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Προς τον κόσμο της Αριστεράς και τους ψηφοφόρους του ΣΥΝ», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 27 Σεπτεμβρίου 2001.
- Μπογιόπουλος, Ν., «Αντιπολεμικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Απριλίου 2003
- Μπογιόπουλος, Ν. και Δ. Μηλάκας, «Απειθαρχία στο «διεθνή στρατιωτικό νόμο!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Σεπτεμβρίου 2001.
- Νιέρη, Β., «Πανεργατικό Αγωνιστικό Μέτωπο: Νέα σελίδα στο εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 10 Απριλίου 1999.
- Νιέρη, Β., «ΠΑΜΕ... για δημόσια, δωρεάν, σύγχρονη παιδεία», εφ. *Ριζοσπάστης*, 12 Σεπτεμβρίου 1999.
- Νιέρη, Β., «Ο ιμπεριαλισμός δεν είναι ανίκητος. Παντοδύναμοι είναι οι λαοί!», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουλίου 2001.
- Νιέρη, Β., «ΣΥΝ και το αντιπολεμικό κίνημα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 16 Φεβρουαρίου 2003.

- Νιέρρη, Β., «Εκλογικές Επιτροπές: Κρίσιμος μοχλός συσπείρωσης και δράσης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 19 Οκτωβρίου 2003.
- Ριζαργιώτης, Π., «'Απεταξάμην' τους κιοτήδες», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 3 Φεβρουαρίου 1999.
- Ριζαργιώτης, Π., «Το λάθος των αγροτών», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 25 Οκτωβρίου 2002.
- Σκούφαλος, Μ. «Μύθοι και πραγματικότητα», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 2 Δεκεμβρίου 2001.
- Τσαπόγας, Γ., «Δυναμικό μέτωπο ειρήνης», άρθρο, εφ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 2000.

Ε. Κείμενα άλλων κομμάτων

- ΓΣΕΕ, «Θέσεις της ΓΣΕΕ για την Κοινωνική Ασφάλιση» *Ενημέρωση*, Μάρτιος 2001
- ΓΣΕΕ, «Οι μεγάλες προτεραιότητες και οι προτάσεις των συνδικάτων» *Ενημέρωση*, Μάιος 2001
- ΕΔΑ, «Προσχέδιο προγραμματικών αρχών της ΕΔΑ», εφ. *Αυγή*, 24 Νοεμβρίου 1957.
- ΕΔΑ, *Το πρόβλημα της συνεργασίας των δημοκρατικών δυνάμεων και κομμάτων*, Αθήνα: Έκδοση του Γραφείου Τύπου και Μελετών της ΕΔΑ, 1959.
- ΕΔΑ, *Ο δρόμος για την αλλαγή*, Αθήνα: Πολιτική Βιβλιοθήκη, 1960.
- ΕΔΑ, *Μαύρη Βίβλος. Το εκλογικό πραξικόπημα της 29^{ης} Οκτωβρίου 1961*, Αθήνα: Το Ποντίκι, 1996.
- Καρτάλης, Γ., «Προγραμματισμός και αντιπολίτευσις διά να υπάρξη προοδευτική παράταξις», άρθρο, εφ. *Ελευθερία*, 2 Φεβρουαρίου 1954.
- Κωνσταντόπουλος, Ν., «Κοινή Συνέντευξη Τύπου του Προέδρου του Συνασπισμού Ν. Κωνσταντόπουλου και των ηγετών των Ευρωπαϊκών Κομμάτων της Αριστεράς» (15 Φεβρουαρίου 2004) διαθέσιμο στο <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=1679>
- Πασαλίδης, Γ., «Η Κεντρική Πολιτική Εισήγησις του Προέδρου της Ε.Δ.Α. κ. Ι. Πασαλίδη», στο ΕΔΑ, *Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη της Ε.Δ.Α.*, Αθήνα: Έκδοση «Νέας Ζωής», 1956
- PCP, *Portuguese Communist Party. Constitution*, 2010 διαθέσιμο στο: <http://www.pcp.pt/constitution>

PCP, *PCP Programme. Portugal. An advanced democracy on the threshold of the 21st century*, 2010 διαθέσιμο στο: http://www.pcp.pt/pcp_programme

Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου, «29/9/2001: Αντιπολεμική Συγκέντρωση και Συναυλία στο Σύνταγμα» διαθέσιμο στο: <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2742>

Τσοβόλας, Δημ., «Εγκρίθηκε η κοινή δράση και συνεργασία», δήλωση, εφ. *Ριζοσπάστης*, 14 Οκτωβρίου 2002.

Χώρος Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς, «Συνέντευξη Τύπου του Χώρου Διαλόγου και Κοινής Δράσης της Αριστεράς για την ΓΕΝΟΒΑ 2001» διαθέσιμο στο <http://www.syn.gr/gr/keimeno.php?id=2703>.